OPERA

PATRUM APOSTOLICORUM.

OPERA

PATRUM APOSTOLICORUM.

OPERA

PATRUM APOSTOLICORUM.

TEXTUM RECENSUIT,
ADNOTATIONIBUS CRITICIS, EXEGETICIS, HISTORICIS
ILLUSTRAVIT, VERSIONEM LATINAM, PROLEGOMENA,
INDICES ADDIDIT

FRANCISCUS XAVERIUS FUNK,
SS. THEOLOGIÆ IN UNIVERSITATE TUBINGENSI PROF. P.O.

EDITIO POST HEFELIANAM QUARTAM QUINTA.

TUBINGÆ,
IN LIBRARIA HENRICI LAUPP.
MDCCCLXXVIII.

PRÆFATIO.

Inde ab anno 1855, quo hic liber postremum editus est, pluribus codicibus inventis scientia patristica mirum in modum promota est. Iam anno sequente Hermae Pastor, qui hucusque nonnisi in versione veteri latina cognitus fuit, graece editus est, et brevi secutae sunt duae novae versiones, versio latina altera vel Palatina quae dicitur ac versio aethiopica. Codex Sinaiticus, quem anno 1859 Constantinus Tischendorf in lucem produxit, ad textum Pastoris emendandum plurimum contulit idemque exhibuit epistulam Barnabae integram, cuius initium usque ad illud tempus in versione veteri latina tantum legebatur. Anno 1875 a Philotheo Bryennio e codice Constantinopolitano adhuc incognito Clementis Romani epistulae et quidem integrae editae sunt, cum hucusque quatuordecim capita et dimidium prorsus deessent ne in versione quidem exstantia. Brevi post versio earundem epistularum syriaca inventa et a Ioanne B. Lightfoot anno 1877 ad textum recensendum adhibita est. Eodem denique anno Adolphus Hilgenfeld Barnabae epistulam pluribus locis e codice illo Constantinopolitano emendatis in vulgus emisit.

Quae cum ita sint, lector facile intelleget, hoc opus post longius tantum temporis spatium edi potuisse. Brevi enim postquam Dominus Reverendissimus ac Doctissimus Dr. Carolus Iosephus de Hefele, olim SS. Theologiae in Universitate Tubingensi Professor, de studiis patristicis promovendis ac de historia ecclesiastica illustranda egregie meritus, mihi mandare dignatus est, ut patrum apostolicorum opera denuo ederem, quo-

niam ipse anno 1869 ad Dioecesim Rottenburgensem vocatus et nova Historiae Conciliorum editione occupatus hoc munere fungi non potuit, codex ille Constantinopolitanus inventus est, ita ut commentarius in tres priores huius libri scripturas, quem iam perfeceram, retractandus mihi esset. Accedit, quod editio Pastoris Hermae nova et, ut exspectare nobis licuit, emendatior in lucem proditura erat. Spes nos non fefellit. Codice Lipsiensi iterum inspecto et versionibus veteribus magna cum diligentia adhibitis Oscarus de Gebhardt plures illius scripturae locos emendare potuit, ac libenter profiteor, locupletissimae Patrum apostolicorum editioni, quam ille una cum Adolpho Harnack et Theodoro Zahn paravit, in hoc libro elaborando me multum debere.

Nonnulli viri docti me rogaverunt, ut, cum lectores Patrum apostolicorum haud pauci etiam epistulas Pseudoignatianas habere vellent, has una cum epistulis s. Ignatii genuinis ederem, et consilium non spernendum esse videbatur. In hoc quidem volumen epistulas illas non recepi. Timui enim, ne pretium editionis adeo auctae multos deterreret, quominus librum emerent legerentque. Separatim autem Corpus Pseudoignatianum edam et Fragmenta Papiae nec non alia quaedam adiciam.

Scribebam Tubingae mense Augusto 1878.

ELENCHUS.

ELENCHUS.

PROLEGOMENA.

BARNABAE EPISTULA.

I.

Auctor huius epistulae nec suum nec lectorum nomen indicat. Clemens Alexandrinus autem, qui epistulam iterum iterumque laudat (cf. adnotationes ad 1, 5; 2, 2; 4, 11; 6, 5. 8. 10; 10; 11, 9; 16, 7. 8; 21, 5. 6. 9), eam Barnabae apostolo attribuit (cf. Strom. II c. 6, 31 p. 445 ed. Potter; II c. 7, 35 p. 447; II c. 15, 67 p. 464; II c. 18, 84 p. 472; II c. 20, 116 p. 489; V c. 8, 52 p. 677; V c. 10, 64 p. 683). Neque vero primus eius notitiam habuit. Coniciente Origene c. Cels. I c. 63 Celsus philosophus, quae de apostolis dixit, e *Barnabae epistula catholica* hausit, et mihi etiam Iustinus Dialog. c. 40. 91, Tertullianus adv. Marc. III c. 7; adv. Iud. c. 14, Irenaeus adv. haer. IV c. 17, 1; V c. 28, 3 (cf. Barn. 7, 4. 6. 8; 2, 10; 15, 4) Barnabam secuti esse videntur. Ignatium quoque et Hermam (cf. Barn. 1, 6; 19, 5. 11) epistulam nostram prae oculis habuisse suspicari licet, neque dubium est, auctorem libri, qui inscribitur *Duae viae* vel *Iudicium Petri* et ante Clementem Al. confectus est [1]), alteram eius partem tacite transscripsisse. Post Clementem epistulae meminerunt Origenes praeter locum citatum tribus aliis locis (cf. Barn. 18, 1) et Eusebius h. e. III c. 25, 4 (ed. Lämmer c. 26). Hieronymus catal. vel de viris illustr. c. 6 haec scribit: *Barnabas Cyprius, qui et Ioseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam*

1) Edidit Hilgenfeld: Novum Testamentum extra canonem receptum. 1866. IV 93–106.

ad aedificationem ecclesiae pertinentem epistulam composuit, quae inter apocryphas scripturas legitur, et alibi epistulam laudat (cf. 5, 9; 8, 2), per errorem eam semel (c. Pelag. III c. 2) Ignatio adscribens. Paulo ante pars prior (c. 1—17) a viro ignoto in linguam latinam translata et medio saeculo IV tota scriptura in codice bibliorum Sinaitico post S. Scripturas descripta est. Auctor *Constitutionum apostolorum* e c. 18—20 plurima tacite hausit.

II.

Apparet e testimoniis allatis, veteres epistulam Barnabae apostolo attribuisse, neque Eusebium l. c. eam τοῖς νόθοις accensentem aliter sensisse cognoveris locum diligenter considerans. Ex sequentibus enim et ex VI c. 14, 1 clare elucet, vocem νόθοι l. c. improprie usurpatam esse neque libros adulterinos, sed libros ἀντιλεγομένους sive dubios et a nonnullis repudiatos significare. Eusebius igitur non authentiam, sed auctoritatem epistulae addubitavit et fere idem dixit ac Hieronymus. Hic etiam in Ezech. 43, 19 epistulam scripturis apocryphis adnumerat et quae de ea iudicaverit, vix dubium est. In libro de nom. hebr. quidem eam post libros N. T. recenset. Sed erraveris putans, s. patrem eam Sacris Scripturis aequiparasse. Ex eo potius, quod post Apocalypsim, i. e. post finem canonis, ei locum assignavit, concludere licet, Hieronymum eam pro libro ecclesiastico tantum vel pro libro habuisse, qui praeter S. Scripturas in ecclesia praelegebatur. Pluris Clemens Al. epistulam aestimasse videtur. Teste Eusebio h. e. VI c. 14, 1 quidem in libris ὑποτυπώσεων omnium utriusque testamenti scripturarum compendiosam instituit enarrationem neque τὰς ἀντιλεγομένας praetermisit, scilicet Iudae epistulam ac reliquas catholicas epistulas, item epistulam Barnabae et revelationem quae dicitur Petri, et in hypotyp. lib. VI eodem h. e. II c. 1, 4 referente dixit: Dominum post resurrectionem Iacobo, Ioanni et Petro τὴν γνῶσιν impertiisse, illos eam ceteris apostolis, hos vero septuaginta discipulis tradidisse, quorum unus fuisset Barnabas. Clemens ergo epistulam inter vel proxime S. Scripturas posuit eumque secutus est Origenes in comment.

in ep. ad Rom. I, 24 (ed. Bened. IV 473) epistulam tacite laudans tanquam *scripturam*. Attamen non est silentio praetereundum, Clementem Paedag. II c. 10, 84 p. 221 sententiam, quam Barnabas 10, 7 de mutando hyaenae sexu proposuit, taxasse et Strom. II c. 15, 67. 68 p. 464 interpretationi Psalmi primi, quam ille exhibuit, aliam antetulisse. Reliqui omnes epistulae auctoritatem aliter censuisse videntur. Eusebium et Hieronymum sequuntur Anastasius Sinaita † 599 et auctor stichometriae, quam Nicephorus Constantinopolitanus † 828 edidit quamque recentiores saeculo sexto adscribunt [1]). Athanasius et alii veterum, qui libros sacros et ecclesiasticos enumerant, epistulae mentionem non faciunt. Ioannes Philoponus saec. VI ineunte solus excipiendus esse videtur, cum in veterrimo codice Vindobonensi (Codd. Gr. CCCII fol. 354 b) legamus, Philoponum quendam inter epistulas catholicas et Barnabae epistulam interpretatum esse [2]). Sed res haud magni momenti est. Simile quidquam fecit Hieronymus, cuius cum interpretatione ea, quam dedit Philoponus, fere ubique ad verbum concinnit.

III.

Veteres ad unum omnes epistulam authenticam habuerunt neque medio aevo quemquam aliter iudicasse constat. Etiam nonnulli recentiorum eam Barnabae s. Pauli comiti adscripserunt, scilicet Isaacus Voss [3]), Ludovicus Elias Dupin [4]), G. Cave [5]), Nicolaus Le Nourry [6]), A. Gallandi [7]), S. Grynaeus et V. Mösl [8]),

1) Cf. Credner, *Geschichte des neutestamentl. Kanon*. 1860. p. 241. 243.

2) Cf. Patrum apost. opp. ed. Lips. III (1875) fasc. I p. XXVIII.

3) Epist. genuinae s. Ignatii etc. 1646 p. 316. Paucis viris exceptis, qui nomen ita transformarunt, ut revera latinum evaderet, e. g. Faber = Le Fêvre, Salmasius = Saumaise, Junius = Young, nomina propria non latinizo.

4) *Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques* 1686. ed. II 1688 I 16—19.

5) Histor. liter. script. eccl. 1688.

6) Adparatus ad bibl. max. vet. Patrum 1703 I diss. 3.

7) Biblioth. veterum Patrum 1765. I Proleg. p. XXIX sqq.

8) *Die ächten Werke apost. Männer* 1772. 1774 p. 202 sqq.

G. Rosenmüller [1], I. E. Chr. Schmidt [2], I. C. L. Gieseler [3], E. Henke [4], I. Chr. Rördam [5], C. E. Franke [6], I. Alzog [7], nec non Daniel Schenkel [8] et C. Heydecke [9], qui magnam partem quidem authenticam esse contenderunt. Ceteri fere omnes eam Barnabae abiudicaverunt, et ego ad eorum sententiam accedo. Epistulam enim post Hierosolymam deletam exaratam esse ex 16, 4 intellegimus; Barnabam autem ante mortuum esse verisimillimum est [10]. Auctor dicit 9, 6, omnes Syros circumcisos fuisse; teste Ios. Flavio Antiq. VIII c. 10, 3 tum temporis nulli alii Syri in Palaestina circumcidebantur quam Iudaei, et rem ita se habere Barnabam multos annos Antiochiae in Syria commorantem haud fugere potuit. Auctor denique c. 15 Chiliasmum docet et de veteri testamento tam iniustum facit iudicium, ut comes s. Pauli vix putari possit. Dicit enim, foedus, quod Deus cum Iudaeis inire voluit, nunquam valuisse, quia ab his statim violatum esset (c. 14), et praecepta, quae dedit Dominus de sacrificiis et ieiuniis (c. 2), de circumcisione (c. 9), de cibis (c. 10) et de sabbato (c. 15) spiritualiter tantum, nunquam autem ad literam intellegenda fuisse.

IV.

Sin autem quaeras, quis epistulam a Barnaba non confectam et quando scripserit, respondeo, Christianum Alexandrinum saeculo primo exeunte eam exarasse. Alexandrinum prodit interpretatio Veteris Testamenti allegorica et creber epistulae usus apud Alexandrinos, finem saeculi primi caput quartum.

1) Historia interpretationis librorum sacrorum 1795 I 42 sqq.
2) *Handbuch der Kirchengeschichte* 1801 I 437 sq.
3) *Lehrbuch der Kirchengeschichte* 1824. ed. III 1831 I 122.
4) De epistolae quae B. tribuitur authentia 1827.
5) De authentia epistolae Barnabae 1828.
6) *Zeitschrift für d. g. lutherische Theologie* 1840 II 90 sqq.
7) *Patrologie* 1866 ed. III 1877 p. 30 sqq.
8) *Theolog. Studien u. Kritiken* 1837 p. 652—686.
9) Dissertatio qua Barnabae epistola interpolata demonstratur 1874.
10) Cf. Hefele, *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas* 1840 p. 34 sqq. Braunsberger, *Der Apostel Barnabas* 1876 p. 129 sqq.

Laudat enim Barnabas hoc loco Danielem prophetantem, decem reges regnaturos vel decem cornua exortura et postea (ὄπισθεν) parvum regem vel cornu exsurrecturum ac tres ex illis simul (ὑφ' ἕν) humiliaturum esse, et prophetiam suo tempore impletam esse satis clare indicat. Sed quo imperante haec facta sunt?

Si numerum regum respicimus, quem Barnabas proposuit, verba illa de Domitiano intellegenda esse videntur. Parvus rex enim decem reges sequi dicitur, et undecimus imperator, si Augustus pro primo habetur, est Domitianus. Wieseler[1]) profecto statuit, epistulam illo imperante scriptam esse, contendens, illum etiam tres praedecessores deposuisse dici posse, primum quia Romae fuisset, cum Vitellius impugnaretur et adversario debellato Caesar consalutatus esset (Sueton. Domit. c. 1 cf. Dio Cass. LXV c. 17. 22); tum quia Titum fratrem veneno necasse putatus esset (Dio Cass. LXV c. 26 cf. Suet. Dom. c. 2); denique quia in nonnullis locis etiam parricida haberi potuisset, cum Vespasiano mortuo fama fuisset, Titum vel Hadrianum imperatorem illum morti tradidisse (Dio Cass. LXVI c. 17 cf. Suet. l. c. c. 13). Annuerunt quidem Riggenbach[2]) et Luthardt[3]). Sed obstant voces ὑφ' ἕν, quas cum Barnabas bis posuerit neque apud prophetam legerit, sed de suo adiecerit, non leviores putare licet. Rectius locum C. Weizsäcker[4]) et Ad. Hilgenfeld[5]) explicaverunt, et ille cornu parvum de Vespasiano interpretatus est, hic de Nerva. Imperatores enim illi, quorum alter ad imperium pervenit, postquam Galba, Otho et Vitellius menses duodeviginti tantum regnaverunt, alter secutus est Domitianum imperatorem duosque Caesares, T. Flavii Clementis filios, quos Domitianus referente Suetonio (Domit. c. 15) *etiam tum parvulos successores palam destinaverat*, facile tres reges simul deposuisse dici potuerunt. Obstat quidem interpretationi aliud. Cornu parvum narrante Barnaba non solum tres reges simul deposuit, sed etiam undecimus regum fuit.

1) *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1870 p. 603—614.
2) *Der sog. Brief des Barnabas* 1873.
3) *Der johann. Ursprung des vierten Evangeliums* 1874 p. 75 sq.
4) *Zur Kritik des Barnabasbriefes* 1863.
5) *Barnabae epistula* 1877.

Vespasianus autem est nonus vel ad summum, si Iulium Caesarem pro primo habeamus, decimus, Nerva duodecimus vel, si Vespasianum et Domitianum Caesares numeramus, quartus decimus. Sed auctor fortasse minus accurate computavit, et sententiam, quam proposuit Weizsäcker, quamvis non sit certa, non prorsus reprobaverim [1]). Sive autem cornu parvum ad Vespasianum referimus sive non: id saltem e cap. 4 apparere videtur, epistulam non post finem saeculi primi scriptum esse. Utcunque enim *decem reges* interpretamur, saeculum primum, cum iam Domitianus post Augustum undecimus sit, vix transgredi licet.

Alii et recentiorum ut videtur pars maior epistulam ad initium saeculi secundi retulerunt. Hefele postquam demonstrasse sibi visus est, epistulam non ante saeculum secundum exaratam esse, praesertim e capite 16 collegit, Barnabam inter annos 107 et 120 [2]) vel non post annum 119 scripsisse; hoc enim anno Hierosolymam a Hadriano reaedificari coeptam esse, e cap. 16 autem apparere, urbem tempore auctoris adhuc dirutam fuisse [3]). Alii tempus etiam accuratius definire voluerunt. Verba Barnabae 16, 4 νῦν καὶ αὐτοὶ κτλ. de templo vero, non de templo spirituali intellegentes monuerunt, Hadrianum non solum Iudaeis indulgentem templum reaedificandum iussisse [4]), sed etiam (si quis iis, qui nuntium illum afferunt, fidem non habeat) templum revera restituisse, etiamsi restitutum non Deo Iudaeorum, sed Iovi Capitolino dedicasset, et epistulam imperio Hadriani ineunte vel annis 117—120 scriptam esse statuerunt, quibus imperatori cum Iudaeis amicitia intercessisset [5]). Sed interpretatio illa mihi non recta esse videtur et insuper (ex

1) Adstipulatus est ei Cunningham, *A dissertation on the Epistle of S. Barnabas* 1877. p. 36.

2) Patr. apost. opp. ed. IV p. XIII sq.

3) *Das Sendschreiben des Ap. B.* p. 141.

4) Cf. Volkmar, *Das Buch Judith* 1860 p. 131—134. Grätz, *Geschichte der Juden* IV 148 sqq. 510 sqq. Jost, *Geschichte des Judenthums* II 77 sqq.

5) Cf. Harnack, Patr. apost. opp. ed. Lips. III fasc. I p. XLII—XLIV, ubi nomina etiam aliorum invenies, qui hanc vel similem sententiam tenent.

parte quidem) lectione nititur, quam codex Sinaiticus solus exhibet; ceteri testes enim omnes particulam καί post αὐτοί et ante οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται omittunt. Etiamsi autem locus ille revera de templo vero, non de templo spirituali intellegendus esset, nequaquam sequeretur, epistulam imperio Hadriani ineunte et non alio tempore confectam esse. Ex quo enim tempore templum deletum est, Iudaei spei eius restituendi sese dederunt, ita ut auctor etiam ante Hadrianum dicere posset, Iudaeos (velut hostium ministros) illud reaedificaturos esse [1]).

V.

Constat epistula e duabus partibus. In parte priori ac longiori c. 1—17 lectores monentur, ne in errores iudaicos incurrant, in altera parte c. 18—21 de duabus viis lucis et tenebrarum agitur. Ordo autem sententiarum hic est.

Auctor postquam lectoribus gratulatus est de donis magnis, quae a Deo optimo acceperant, dicit, se iis scripsisse, ut cum fide perfectam haberent cognitionem, tum quia ipsos diligeret, tum quia mercedem inde exspectaret. Tres constitutiones Dominum dedisse et praeterita et praesentia et futura nota fecisse (c. 1). Iustificationes Domini igitur exquirendas esse. Per omnes prophetas Deum ostendisse, nec sacrificia nec ieiunium sese velle, sed cor contritum et misericordiam, ne tanquam proselyti Iudaeorum legi affligeremur (c. 2—3). De praesentibus igitur diligenter investigandum esse, quid nos salvare possit. Fugiant omnia opera iniquitatis. Dies malos esse et impleri, quae Daniel de parvo cornu prophetaverit. Neque Iudaeorum instar peccatum parvi ducant, quippe qui testamentum possideant; namque sicut illos ita ipsos quoque testamentum perdere et e regno Domini eici posse, cum multi quidem vocati sint, pauci vero electi (c. 4). Dominum prophetis praenuntiantibus, Iudaeis vero non intellegentibus, propterea passum esse, ut nos per sanguinem ipsius sanctificaremur, peccata Iudaeorum autem consummarentur. In Christum ergo, qui in carne apparuerit et habitaverit in nobis, credendum ac speran-

1) Cf. Ewald, *Geschichte des Volks Israel* VII 20. Cunningham, *The Epistle of S. Barnabas* p. 33.

dum esse. Eidem in omnibus gratias agendas esse ac laudes offerendas; non enim eum passum esse nisi propter nos, quibus omnia praemonstraverit (5—7, 2).

Quibus expositis Barnabas agit de singulis typis Christi, de caerimoniis festi expiatorii (7, 3—11), de vacca rubra (8) et de circumcisione servorum Abrahae (9, 7—9), nec non de typis baptismi (11) et crucis (12). Mandata, quae proposuit Deus de circumcisione et cibis, insuper spiritualiter interpretatur. Dominum non corporis, sed auris et cordis circumcisionem voluisse, Iudaeos autem ab angelo nequam deceptos carnem circumcidisse (9, 1—6). Neque Deum prohibuisse, quominus quibusdam animalibus vesceremur, sed praecepisse, ut vitia vitaremus, quorum typi illa animalia essent (10). Deinde exponit, iam in Veteri Testamento annuntiatum fuisse, foedus divinum Christianorum, non Iudaeorum esse (13). Accepisse quidem illos testamentum, sed eo non fuisse dignos atque nos per Christum eius participes factos esse (14). Denique quae de sabbato et templo scripta sint, Iudaeos male intellexisse explanat. Dominum de sabbato illo vero locutum esse, quod post sex annorum milia celebraturus esset, cum omnia consummata atque sol et luna mutati fuissent (15), et de corde nostro, in quo tanquam in templo habiturus esset (16). Parte prima finita (17) transit ad alteram (18) et describit viam lucis (19) et viam tenebrarum (20), lectores exhortans, ut in illa ambulent, quae ducat in regnum Domini, ut salventur in die iudicii (21).

VI.

Cum Barnabas id maxime ageret, ut prohiberet, ne lectores in legem iudaicam illaberentur, interpretes priores concluserunt, epistulam ad Christianos e Iudaeis scriptam fuisse. N. Lardner [1]) autem probare conatus est, lectores Christianos e Gentilibus fuisse, et recentiori tempore fere omnes ad hanc sententiam accedebant. Oblocuti sunt C. Weizsäcker [2]), R. A.

1) *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte. Aus dem Englischen etc.* (1750 sq.) II. I 5.

2) *Zur Kritik des Barnabasbriefes* 1863 p. 4—9.

Lipsius [1]) ac Güdemann [2]), et mihi quoque interpretes priores non plane errasse videntur. Ex eo, quod Barnabas sese et lectores saepius Iudaeis (ἡμεῖς — ἐκεῖνοι vel αὐτοί cf. 2, 9; 3, 1. 3. 6; 4, 2. 6. 14; 8, 7; 10, 12; 13, 1; 14, 4) opponit, non sequitur, eum fidelem e Gentilibus fuisse. Eodem modo fidelis e circumcisione loqui potuit, praesertim si de Iudaismo tam severe sentiebat quam Barnabas. Neque ex 13, 7 et 16, 7 alteram sententiam probari posse in commentario demonstrasse mihi videor. Accedit, quod Barnabas tam amplam rituum iudaicorum cognitionem habet, quam in viro gentili haud facile inveneris, ita ut vix erraveris statuens, auctorem et magnam sane lectorum partem ex Iudaeis oriundos fuisse. Ex 13, 7 id solum elucet, non omnes lectores Iudaeo-Christianos fuisse. Barnabas enim cum duce Paulo Rom. 4, 11 Abraham patrem gentium per praeputium credentium appellet, indicat, non tam Iudaeos quam Gentiles veros novi testamenti heredes futuros esse, neque dubium est, ecclesiam, ad quam literae datae sunt, e fidelibus e circumcisione et praeputio constitisse. Sin autem res ita se habet, nihil obstat, quin concludamus, illos id egisse, ut fratres e Gentilibus ad observandam legem Mosaicam perducerent dicentes, secus eos sälvos non fieri, et epistulam scriptam fuisse, ut illi refutarentur.

Ubi lectores fuerint (ad certos enim quosdam fideles artiori vinculo sibi iunctos Barnabam scripsisse ex 1, 2—4. 8; 4, 9; 21, 9 apparet), difficillimum dictu est. Volkmar [3]) et Lipsius [4]) Romae, Müller [3]) in Asia minori, Schenkel [5]) et Hilgenfeld [6]), Alexandriae vel in Aegypto eos vixisse suspicati sunt, et ego his assentior. Cum auctorem Alexandrinum esse fere omnes consentiant, a verisimilitudine non abhorret, lectores Alexandriae vel haud procul ab hac urbe fuisse.

1) *Bibel-Lexicon von Schenkel* 1869 I 363 sq.
2) *Religionsgeschichtliche Studien* 1876 p. 99—131.
3) Cf. Müller, *Erklärung des Barnabasbriefes* 1869 p. 13.
4) *Bibellexikon von Schenkel* I 364.
5) *Studien und Kritiken* 1837 p. 677 sq.
6) Barnabae epistula 1877 p. XXXIV.

VII.

Integritas epistulae non semel tantum in dubium vocabatur. Brevi postquam typis vulgata est, nonnulli quatuor ultima capita, quippe quae cum praecedentibus non artius cohaererent neque in versione latina exstarent, epistulae serius adiecta esse voluerunt. I. Clericus [1]) eam interpolatam esse contendit, et viam, quam ingressus est, ante quatuor decennia persecutus est Daniel Schenkel [2]). Ut litem de epistulae authentia exortam componeret, integritatem negavit statuens, capita 1—6 et 13—14 quidem a Barnaba originem traxisse, reliqua autem (7—12 et 15—21) a Therapeuta quodam adiecta esse. Hefele [3]) argumentis gravissimis eum refellit praecipue demonstrans, secundam epistulae partem iam ab antiquissimis illis scriptoribus, qui primi eius mentionem fecissent, laudatam esse et in omnibus codicibus graecis legi; diversum utriusque partis stylum ad diversam indolem revocandum esse; singula primae partis capita idem argumentum eundemque finem habere, nec non aliquot eorum, quae serius addita putarentur, iam a Clemente Al. allegata esse, et sententia diu in oblivione iacebat. Nuperrime vero C. Heydecke [4]) mutatam eam repetiit contendens, Barnabam quidem c. 1—4 et 13—21 eaque in hoc ordine: 1—3, 13—16 (exceptis versibus 8—9 c. 15 et v. 3—4 c. 16), 4 (exceptis vers. 6—9ª), 17—21 brevi post Hierosolymam deletam a. 70 vel 71 scripsisse, non ut errores impugnaret, sed ut Christianos e circumcisione de interitu populi ac templi Iudaeorum lugentes laetiores redderet docens, religionem iudaicam valuisse nonnisi usque ad Christum et ex voluntate Dei constitutum fuisse, ut tum temporis fide christiana abrogaretur; reliqua vero capita Ethnico-Christianum quendam Iudaeis offensum a. 119—122 interiecisse, ut demonstraret, instituta iudaica ne ullius unquam veritatis fuisse neque aliam vim habuisse, nisi quibus Christus eiusque regnum typice prae-

1) Historia eccles. 1716 p. 474.

2) *Studien und Kritiken* 1837 p. 652—686.

3) *Tüb. Theologische Quartalschrift* 1839 p. 60 sqq. *Sendschreiben d. Barnabas* p. 196 sqq.

4) Dissertatio qua Barnabae epistola interpolata demonstratur 1874.

monstrarentur [1]). Sed discrimen eiusmodi in epistula non exstat. In omnibus partibus idem argumentum invenitur. Etiam auctor genuinae quae dicitur partis sacrificia et sabbata et ieiunia iudaica satis clare tamquam errores oppugnat (cf. 2, 9; 3, 6) et c. 14 expressis verbis docet, Iudaeos iam tum temporis testamentum perdidisse, quo id a Deo accepissent. Vox καταργεῖν, qua Heydecke Barnabam usum esse putat, ut demonstraret, religiones iudaicas valuisse usque ad id tempus, quo a Christo *abrogatae* essent, etiam in ea parte (9, 4) legitur, cuius auctor id egisse dicitur, ut probaret, instituta iudaica nunquam vere valuisse et Iudaeos Domini mandata ad literam intellegentes semper errasse [2]). Quae cum ita sint, epistula, quam nunc legimus, integra existimanda est. Nec magis mihi placet sententia, quam his diebus Hilgenfeld [3]) proposuit dicens, librarium archetypi codicum nostrorum versus 1—6ᵃ c. 4 (δεῖ οὖν — συνιέναι οὖν ὀφείλετε) per neglegentiam ante versus 6ᵇ — 9ᵃ (ἔτι δὲ καὶ τοῦτο — περίψημα ὑμῶν) posuisse. Plane non esse, cur mutaremus, alio loco demonstrasse mihi videor [4]).

VIII.

Prelo epistulam nostram una cum Ignatii epistulis primus subiecit Iacobus Usher, archiepiscopus Armachanus, Oxonii 1643 [5]). Sed cum ingens incendium, quod non exiguam urbis partem vastavit, omnia illius editionis exemplaria absumpsisset, editio, quam Hugo Menard, monachus Congregationis s. Mauri, vel post eius mortem († 1644) Fr. Lucas Dachery, eiusdem Congregationis monachus, a. 1645 Parisiis instituit, prima est, quae ad nos pervenit [6]). Emendatiorem paravit a. 1646 Isaacus

1) Dissertatio p. 18. 22.

2) Cf. quae de hac re disputavit Lipsius in: *Jenaer Literaturzeitung* 1875 p. 491 sq.

3) Barnabae epistula 1877 p. XIX sq.

4) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1878 p. 156 sq.

5) Acceperat ab Isaaco Voss apographum epistulae exaratum ab Andrea Schott S. I. et a Claudio Salmasio apographum versionis latinae veteris, quam nuperrime Hugo Menard in codice Corbeiensi invenerat. Iam ante Iac. Sirmond S. I. epistulam cum Polycarpi epistula coniunctam in codice detexit, quam reliquerat Fr. Turrianus eiusdem societatis.

6) Η φερομενη του αγιου Βαρναβα Αποστολου επιστολη καθολικη. Sancti

Voss [1]), praeter illam editionem tres vel duos [2]) saltem codices adhibens, cum Menard uno tantum vel potius codicis cuiusdam apographo usus esset. Deinde epistulam ediderunt Ioach. Ioh. Mader 1655 [3]), I. B. Cotelier 1672 [4]), Ioh. Fell 1685 [5]), St. Le Moyne 1685 [6]), I. Clericus 1698 [7]), Rich. Russel 1746 [8]), Andreas Gallandi 1765 [9]), C. I. Hefele 1839 [10]), Fr. X. Reithmayr 1844 [11]), A. Grenfell 1844 [12]), Ed. de Muralto 1847 [13]), I. P. Migne 1857 [14]), Alb. Dressel 1857 [15]). Hic inprimis de textu emendando bene meritus est. Quinque enim codices contulit, scilicet Vaticanum 859 (saec. XI), Ottobonianum 348 (saec. XIV ineuntis), ms. Barberinum 7, Casanatensem G. V. 14 (saec. XV), Mediceum 21 Plut. VII (saec. XV) [16]). Sed in his codicibus omnibus epistula nonnisi mutilata exstat. Legitur enim Barnabas post Polycarpi epistulam ad Philippenses, et utraque epistula ita coniuncta est, ut Polycarpi verba καὶ δι'

Barnabae Apostoli (ut fertur) Epistola catholica. Ab antiquis olim Ecclesiae Patribus, sub eiusdem nomine laudata et usurpata. Hanc primum e tenebris eruit, Notisque et Observationibus illustravit R. P. domnus Hugo Menardus etc. Opus posthumum.

1) Epistolae genuinae S. Ignatii etc. Adhaec S. Barnabae epistola. Amstelodami 1646. Editio II Londini 1680.

2) Cf. Patrum apost. opp. ed. Lips. III 1875 I p. XVII.

3) Η φερομενη του αγιου Βαρναβα Αποστολου επιστολη καθολικη. S. Barnabae etc. epistola. Helmestadii.

4) SS. Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt, Barnabae etc. opera. Parisiis.

5) S. Barnabae Apostoli epistola Catholica etc. Oxoniae. Editor nomen suum titulo non adiecit.

6) Varia Sacra. Lugduni Batav. t. I. Denuo 1694.

7) Editio Coteleriana: SS. Patrum etc. Antwerpiae. Editio II Amstelaedami 1724.

8) Patrum apostolicorum Barnabae etc. opera genuina. Londini.

9) Biblioth. vet. Patrum. Venetiis t. I.

10) Patrum apostolicorum opera. Tubingae. Denuo 1842. 1847. 1855.

11) Patrum apost. S. Clementis etc. epistolae. Monachii.

12) *The Epistles of Barnaby* etc. Londini.

13) Codex Novi Testam. deuterocanonicus sive Patres apost. Turici t. I.

14) Patrologia graeca. Parisiis t. II.

15) Patrum apost. opera. Lipsiae.

16) Descriptionem codicum exhibet in editione sua p. LVI sqq.

ἡμᾶς ὑπό (9, 2) Barnabae verbis τὸν λαὸν τὸν καινόν (5, 7) excipiantur. Cum utraque epistula etiam in veteri versione latina legatur, facile quidem perspici poterat, in archetypo codicum illorum folium excidisse et librarios neglegentes epistulas quasi unam conscripsisse. Sed cum usque ad nostros dies non contigisset, ut initium textus graeci detegeretur, editores istius partis nonnisi versionem veterem latinam exhibere poterant, quae in codice olim Corbeiensi, tum Parisiensi, nunc Petropolitano legitur et nuperrime emendatissima publicata est ab Oscaro de Gebhardt et Adolpho Hilgenfeld [1]).

Anno 1859 demum Constantinus de Tischendorf in monasterio s. Catharinae sito in monte Sinai textum graecum integrum invenit in codice, qui *praeter multos V. T. libros Novum Testamentum continet totum, nulla lacuna deformatum, auctum vero etiam epistula Barnabae ac priore pastoris parte* [2]), et a. 1862 editione codicis illius celeberrimi publici iuris fecit [3]). Novam editionem instituit a. 1863 [4]), et eodem anno Alb. Dressel textum graecum totum vulgavit [5]). Sequebantur G. Volkmar 1864 [6]), Ad. Hilgenfeld 1866 [7]), I. G. Müller 1869 [8]), O. de Gebhardt 1875 [9]), G. H. Rendall 1877 [10]).

Anno 1875 Philotheus Bryennius, Metropolita tum Serensis, nunc Nicomediensis, Clementis Rom. epistulas publicavit

1) Patrum apost. opp. ed. Lips. III. 1875. Barn. epistula 1877.
2) Cf. Tischendorf, Novum Testam. Graece. Lipsiae 1873 p. XVI.
3) Bibliorum codex Sinaiticus Petropolitanus. Petropoli.
4) Novum Testamentum Sinaiticum. Lipsiae.
5) Patr. apost. opera ed. II. Lipsiae.
6) Monumentum vetustatis christianae ineditum. Turici (c. 1—5).
7) Novum Test. extra canonem receptum. Lipsiae.
8) *Erklärung des Barnabasbriefes.* Lipsiae.
9) Patrum apost. opera. Textum ad fidem codicum et graecorum et atinorum adhibitis praestantissimis editionibus recensuerunt, commentario exegetico et historico illustraverunt, apparatu critico, versione latina passim correcta, Prolegomenis, Indicibus instruxerunt Oscar de Gebhardt, Adolfus Harnack, Theodorus Zahn. Editio post Dresselianam alteram tertia. Lipsiae. Allego hanc editionem locupletissimam sub titulo: Patr. apost. opp. ed. Lips. III.
10) Editio, in qua repetitur textus editionis Lipsiensis tertiae, adiuncta est dissertationi iam laudatae, quam fecit Cunningham (cf. p. VI).

e codice Constantinopolitano a. 1056 conscripto, qui etiam Barnabae epistulam continet. Habebat in animo, hanc quoque typis evulgare. Sed orientalibus turbis, ut videtur, impeditus, ut propositum ad effectum perduceret, a. 1876 accuratam codicis collationem misit Adolpho Hilgenfeld, qui ea in epistula denuo edenda usus est [1]). Codex (signavi C) cum plures locos nova luce illustret, praecipue 1, 6; 4, 6; 5, 8; 12, 11; 15, 6; 19, 7, haud exigui pretii est. Hilgenfeld eum ceteris omnibus praetulit et ego eum maximi aestimo. Sed cum mendis haud paucis neque ipse careat, cumque codex Sinaiticus (signavi S), qui iudicio Constantini de Tischendorf, viri in rebus palaeographicis versatissimi, medio saeculo IV scriptus est [2]), non solum septem saeculis aetate ei praestet, sed etiam exceptis nonnullis locis corruptis textum optimum exhibeat, hic maxime respiciendus ac praesertim eius scriptura, ubicunque fieri potest, retinendus esse videtur. Itaque cum codice S ν ἐφελκυστικόν etiam ante literas consonantes posui, ubi in codice C deest, et scripsi οὕτως, non οὕτω. Ceterum codices alter ab altero non nimis discrepant. Saepe consentiunt, a codicibus acephalis (quos signavi G) et a versione latina (L) divergentes, et ubi concinnunt, meliorem textum tradere quam testes illi putandi sunt. Quinque codices illi acephali enim, quorum supra mentio facta est, una cum duobus aliis, qui noti quidem sunt, sed nondum collati, scilicet Parisiensi et Neapolitano [3]), cum eiusdem familiae sint, unum tantum testem efficiunt, et versio latina, cum inter-

1) Barnabae epistula. Integram graece iterum edidit, veterem interpretationem latinam, commentarium criticum et adnotationes addidit A. H. Editio altera emendata et valde aucta. Lipsiae 1877. Postquam epistula Barnabae iam typis expressa fuit, Hilgenfeld nonnullos editionis suae locos correxit. Itaque p. 31 not. 3 ante πεινάσῃ G insere τρώγῃ C — p. 36 not. 6 dele τὰ φύλλα C? — p. 49 not. 5 post ἔμελλεν S adde C — p. 53 not. 5 pro ἀνελεῖς G, C? lege ἀνελεῖς G C — p. 54 not. 8 ante εἶναι insere καὶ .. (sc. καὶ .. εἶναι om G). Codice C usus est etiam Gebhardt in editione Patrum apostolicorum minori (1877) et in editione altera fasciculi I, cuius pars prior his diebus vulgatur.

2) Hilgenfeld eum saeculo sexto adscribit. Cf. *Zeitschrift f. wissenschaftl. Theologie* 1864 p. 211 sqq.

3) Descriptionem exhibet Hilgenfeld l. c. p. XV. XVII.

pres saepe omiserit, quae non intellexit, in textu restituendo, si paucos locos exceperis, parvi pretii est.

Cum textus nunc ex pluribus et diversis codicibus hauriendus sit, lectiones variantes notandae erant. Sed ne fines huius editionis nimis transgrederer, lectiones codicum acephalorum non indicavi, nisi omnes vel maior pars inter se consentiunt ac quasi unam (G) efficiunt, nec lectionum versionis latinae mentionem feci, nisi cum codicibus graecis concinnunt vel ad textum emendandum aliquid conferunt. Ubi codex S correctus est, quid sit librarii, quid correctorum, non notavi, si error facile cognosci potuit nec discrimen maioris momenti fuit; sin autem, signavi primam manum, quae scriptoris ipsius est, S*, alteram vel manum correctoris, qui saeculo fere septimo ineunte ad codicem accessisse videtur, signavi S** [1]). Praeterea et in hac epistula et in reliquis Patrum apostolicorum operibus lectiones leviores omisi neque retuli de ν ἐφελκυστικῷ nec de scripturae vitiis ortis ex itacismo vel neglegentia vel aliis similibus causis neque paucis locis exceptis de verborum varia positione. Ubi codex aliquis idem verbum ac reliqui habet, aliam autem verbi formam, e. g. ἀκροβυστίαν pro ἀκροβυστίᾳ, φάγῃ pro καταφάγῃ, plerumque hanc solam formam in commentario exscripsi.

Iam dixi, quibus literis codices signaverim. Alia sigla, quibus in toto libro usus sum, haec sunt: a. = ante; c. = cum; p. = post; s. = sine; add = addit vel addunt; praem = praemittit vel praemittunt; om = omittit etc.; con = coniecit etc.; em = emendavi vel emendavit etc.; coll = collato; pr = primum; sec = secundum; h. l. = hoc loco; ad h. l. = ad hunc locum; cf. = conferas, conferatur etc.; Winer = Winer, *Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms* ed. VII 1867; H. = Hefele; Cot. = Cotelier. Ubi patrem vel scriptorem ecclesiasticum ad textum emendandum adhibui, nomen ita abbreviavi, ut facile cognosci possit, e. g. Clem = Clemens Alex., Dam = Ioannes Damascenus, Theod = Theodoretus. Scriptores, qui locum aliquem laudant, in initio singulorum versuum nominantur, et ubi

1) Cf. Tischendorf, Novum Testamentum Sinaiticum p. XXIV, ubi iste corrector insignitus est C^c, in commentario C.

non aliter notatum est, totus versus allegatur. E. g. Barn. 4, 11 scripsi: Clem. Al. Strom. II c. 7, 35 p. 447, i. e. Clemens Alexandrinus l. c. versum totum laudavit; 2, 2—3: Clem. Al. Strom. II c. 6, 31 p. 445, i. e. Clemens hos duos versus allegavit; 1, 5: Clem. Al. Strom. II c. 6, 31 p. 445 (ἀφ' οὗ κτλ.) et 5, 9: Orig. c. Celsum I c. 63 etc. (— ἀνομωτέρους), i. e. ille versus citatur inde a verbis ἀφ' οὗ, hic usque ad vocem ἀνομωτέρους. Designatio versuum desumpta est ex editione Patrum apostolicorum Lipsiensi tertia.

Versio latina, quam textui graeco addo, tum mea est (1—5, 6), tum Coteleriana, ab Hefele, Gebhardt atque a me passim correcta. In linguam germanicam epistulam transtulerunt C. I. Hefele [1]) et Chr. I. Riggenbach [2]), in linguam anglicam G. H. Rendall [3]). Alii eam una cum reliquis patrum apostolicorum operibus vel saltem nonullis ex iis verterunt, et quidem inter Germanos Godof. Arnold a. 1695 [4]), I. H. Reitz (?) a. 1710 [5]), I. O. Gluesing a. 1723 [6]), S. Grynaeus a. 1772 [7]), R. Unterkircher a. 1817 [8]), F. X. Karker a. 1847 [9]), H. Scholz a. 1865 [10]), I. Chr. Mayer a. 1869 [11]); inter Anglos Gul. Wake a. 1693 [12]), C. H. Hole a. 1872 [13]); inter Gallos Grassius a. 1717 [14]); inter Italos I. B. Gallicciolli a. 1797 [15]).

1) *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas.* Tub. 1840.

2) *Der sog. Brief des Barnabas.* Basileae 1873.

3) Apud Cunningham: *A dissertation* etc. p. 87—117.

4) *Clementis und Barnabae verdeutschte Sendschreiben.* Francof. et Lips.

5) Novi Testamenti Apocrypha. Schifbecae prope Hamburgum.

6) *Der apostolischen Männer Briefe und Schriften.* Hamburgi.

7) *Die ächten Werke apost. Männer.* Basileae. Denuo editae Augustae Vind. a P. Vitale Mösl a. 1774.

8) *Die echten Schriften der apost. Väter.* Oeniponti.

9) *Die Schriften der apost. Väter.* Vratislav.

10) *Die Schriften der apost. Väter.* Gütersl.

11) *Die Schriften der apost. Väter. Bibliothek der Kirchenväter* ed. Reithmayr. Campiduni t. I.

12) Liber mihi non praesto est nec titulus notus. Cf. Walch, Biblioth. patrist. 1770 p. 242. Jacobson, Patr. apost. 1838 I p. LXII. Versio saepius edita continet omnia patrum apostolicorum opera.

13) *The Apostolic Fathers.* Londini.

14) *Ouvrages de S. Pères qui ont vécu du tems des Apôtres* etc. Parisiis.

15) *Lettera Universale di S. Barnaba Apostolo.* Venetiis. Annis se-

Virorum, qui de epistula explicanda meriti sunt, maior pars iam commemorata est. Editores enim plerique et in commentario textum interpretati sunt et in Prolegomenis de epistulae authentia, integritate, origine, auctore, lectoribus etc. disputaverunt. Alios laudavi, ubi de authentia etc. tractavi. De epistulae doctrina inprimis disputaverunt Hefele [1]), Franke [2]), Hilgenfeld [3]), Kayser [4]), Donaldson [5]), Cunningham [6]). Viros fere omnes, qui inde ab anno 1822 de Barnaba et de reliquis patribus apostolicis egerunt, enumeravit Harnack in editione Patrum apostolicorum Lipsiensi tertia.

EPISTULAE CLEMENTIS ROMANI.

I.

Quis primam Clementis epistulam scripserit, ex ea ipsa non apparet. Missa est enim ab ecclesia Romanorum ad ecclesiam Corinthiorum. Sed Clementem eam exarasse vix dubium est, cum veteres ad unum omnes de hac re consentiant. Iam Dionysius Corinthius epistulae auctorem Clementem vocat (Eus. h. e. IV c. 23, 13 ed. L. c. 31). Clemens Alexandrinus et Origenes epistulam laudant tanquam ab illo confectam (cf. adnotationes ad 1, 2; 9, 2; 14, 5; 17; 20, 8; 21, 2; 36, 2; 38, 2; 40, 1; 41, 4; 48, 1. 4. 6; 49, 4; 53, 3; 55, 1. 4). Irenaeus adv. haer. III c. 3, 3 scribit, epistulam exortam esse Clemente episcopatum ecclesiae Romanae gerente, et simile quidquam Hegesippus (Eus. h. e. IV c. 22, 1 ed. L. c. 30) dixisse

quentibus idem edidit versionem epistularum Clementinarum et Ignatianarum, a. 1796 versionem Pastoris Hermae. Cf. ad hanc sectionem edit. Patr. apost. Lips. III, e qua titulos nonnullorum librorum, qui mihi non praesto erant, desumpsi.

1) *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas* p. 242—262.

2) *Zeitschrift für luther. Theologie* 1840. Fasc. II.

3) *Die apostolischen Väter* 1853 p. 37—46.

4) *Ueber den sog. Barnabasbrief* 1866 p. 85—147.

5) *The Apostolical Fathers. A critical account of their genuine writings and of their doctrines* 1874 p. 288—312.

6) *A dissertation on the Ep. of S. Barnabas* p. 105—117.

videtur. Eusebius h. e. III c. 38, 1 ed. L. c. 39 et Hieronymus catal. c. 15 tradunt, Clementem eam ex persona Romanae ecclesiae ad ecclesiam Corinthiorum scripsisse.

Quae de Clementis nostri ortu et vita cognita habemus, perpauca sunt. Origenes in Ioann. t. VI c. 36 (ed. Bened. IV 153) quidem dicit, eum eundem fuisse cum illo, quem Paulus Phil. 4, 3 laudibus effert, et Eusebius h. e. III c. 15, Epiphanius h. 27 c. 6, Hieronymus cat. c. 15 et alii veterum assentiuntur. Sed id coniecisse tantum videtur, et adhuc magis a veri similitudine abhorret, quod tradunt Homiliae et Recognitiones Clementinae, eum Romanum et e gente senatoria ac stirpe Caesarum oriundum fuisse. Etiam recentiores nonnulli [1]) eum eundem fuisse putant cum T. Flavio Clemente consule et Domitiani patruele. Sed obstat, quod de morte utriusque Clementis traditum habemus (Flavius Clemens enim martyrium subiit [2]);

1) E. g. Hilgenfeld, Clementis Rom. epistulae 1876 p. XXXII sq. Harnack, Patr. apost. ed. Lips. III. I p. LXXXVII sqq. verisimile putat, Clementem nostrum a Flavio Clemente consule discernendum non esse.

2) Cf. Dio LXVII c. 14: Κἀν τῷ αὐτῷ ἔτει ἄλλους τε πολλοὺς καὶ τὸν Φλαούιον Κλήμεντα ὑπατεύοντα, καίπερ ἀνεψιὸν ὄντα καὶ γυναῖκα καὶ αὐτὴν συγγενῆ ἑαυτοῦ Φλαουίαν Δομιτίλλαν ἔχοντα, κατέσφαξεν ὁ Δομιτιανός. Ἐπηνέχθη δὲ ἀμφοῖν ἔγκλημα ἀθεότητος, ὑφ' ἧς καὶ ἄλλοι εἰς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἤθη ἐξοκέλλοντες πολλοὶ κατεδικάσθησαν, καὶ οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ δὲ τῶν γοῦν οὐσιῶν ἐστερήθησαν· ἡ δὲ Δομιτίλλα ὑπερωρίσθη μόνον ἐς Πανδατερίαν. Zahn, *Der Hirte des Hermas* 1868 p. 44—60, in dubium vocavit, num Flav. Clemens Christianus et martyr fuisset. Dionem Cassium solum referre, eum ob fidem interfectum esse; Eusebium autem, quamquam et in historia ecclesiastica III c. 18 et in Chronico (ed. Schöne II 160) de martyrio Domitillae neptis ageret, eum inter martyres non recensere, Suetonium (Domit. c. 16) evidenter indicare, eum non ob fidem interemtum esse. Wieseler, *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1877 p. 399, verbis Dionis fidem quidem habuit, sed diverso modo ea interpretatus est. Putavit enim, τὴν ἀθεότητα (τὸ μὴ σέβεσθαι τοὺς θεούς) Flavii Clementis sine dubio nihil aliud esse quam *maiestatis* crimen, crimen laesae maiestatis Dei Domitiani. Assentiri non possum. Mihi non solum Dio Clementem Christianum fuisse, sed nec Suetonius contrarium clare dixisse videtur. Accedit, quod etiam auctor Homiliarum Clementinarum testis professionis christianae Fl. Clementis est. Quomodocunque enim de eius figmentis iudicamus, id saltem ex iis apparet, eum Clementem Christianum habuisse.

Clemens episcopus autem sua morte defunctus esse videtur), et silentium scriptorum fide dignorum, qui certe narrassent, Domitiani patruelem, cuius filios imperator iam successores destinaverat, ecclesiae Romanae praefuisse, si res ita se habuisset. Tillemont [1]) ex 4, 8, ubi Abraham *noster pater* appellatus est (cf. 31, 2), collegit, Clementem e stirpe iudaica editum fuisse, et nuperrime Lightfoot [2]) totam epistulam, dicendi modum et argumenta, respiciens, idem contendit addens, eum libertum vel filium liberti et de domo Flavii Clementis consulis fuisse. Sed res non liquet. Christianus e Gentilibus quoque patriarchas patres vocare (cf. Theophil. ad Autol. III c. 24. 25. 28. Iust. Dial. c. 134) et, si libros Veteris Testamenti per multos annos legerat, eodem modo quo Clemens scribere potuit, et id solum constat, Clementem ecclesiae Romanae episcopum et discipulum apostolorum fuisse. Hoc testatur Irenaeus III c. 3, 3 dicens, eum cum apostolis vixisse ac cum ipsis conversatum esse; illud unanimes tradunt veteres, quamquam de ordine episcopatus dissentiunt.

Teste Hieronymo plerique Latinorum priscis iam temporibus Clementem Petro successisse affirmarunt. Scribit enim cat. c. 15: *Clemens quartus post Petrum Romae episcopus, siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacletus, tametsi plerique Latinorum secundum post Petrum apostolum putent fuisse Clementem*, et Tertullianus de praescr. c. 32 addit, eum a Petro ipso fuisse ordinatum. Hieronymus ipse, qui l. c. Clementem Lino et Anacleto postposuit, postea sententiam mutasse ceterisque Latinis accessisse videtur, in Ies. 52, 13 (ed. Vallarsi IV 612) dicens, Clementem, virum apostolicum, post Petrum Romanam ecclesiam rexisse. Adv. Iovin. II c. 12 Clementem successorem apostoli Petri appellat. Sed sententia non est plane certa. Illo enim modo Hieronymus loqui potuit, etiamsi Clementem apostolo non statim successisse putavit. Augustinus ep. 53 ad Generos. n. 2, Optatus Milevitanus de

1) *Mémoires pour servir à l'histoire eccl. St. Clement* art. I.

2) *St. Clement of Rome. Appendix* 1877 p. 263 sqq. Etiam Rénan: *Journal des Savants 1877 Janvier* p. 13 sq., putat, Clementem e gente Iudaeorum oriundum fuisse.

schism. Donat. II c. 3, Constitutiones apost. VII c. 46 et Catalogus pontificum Romanorum a Bollandistis in Propylaeo mensis Maii evulgatus primum Petri successorem Linum, secundum Clementem fuisse tradunt. Irenaeus denique Clementi quartum vel, si Petrus apostolus non numeratur, tertium inter episcopos Romanos locum assignat adv. haer. III c. 3, 3 (graece apud Eus. h. e. V c. 6) scribens: θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. Τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. Διαδέχεται δὲ αὐτὸν Ἀνέγκλητος· μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων κτλ., eumque secuti sunt Eusebius h. e. III c. 13. 15. 34 et Hieronymus cat. c. 15.

Sententias illas discrepantes ut componerent, alii alia coniecerunt. Epiphanius (h. 27 c. 6) I Clem. 54, 2 male interpretatus suspicatus est, Clementem a Petro quidem ordinatum fuisse, pacis causa autem Lino cessisse et, cum huic successisset Cletus (ut scribit pro *Anencletus* vel *Anacletus*), pontificatum resumpsisse. Rufinus in praefatione in Clem. Recognitiones [1]) scripsit, Linum et Cletum fuisse quidem ante Clementem episcopos in urbe Roma, sed superstite Petro, videlicet ut illi episcopatus curam gererent, ipse vero apostolatus impleret officium, atque hoc modo utrumque verum videri, ut et illi ante Clementem numerarentur episcopi, et Clemens tamen post obitum Petri docendi suscepisset sedem. Scriptores medii aevi alii aliam sententiam repetierunt. Beda Venerabilis e. g. scribit, Petrum fundata Romae ecclesia Christi Clementem sibi adiutorem evangelizandi, simul et successorem consecrasse perhiberi (Hist. eccles. II c. 4). Haymo Eusebium sequitur idemque refert, eos, qui de cathedra Romanae ecclesiae perscrutati sint, dicere, Linum et Cletum non sedisse ut pontifices, sed ut summi pontificis coadiutores, quibus beatus Petrus tradiderit rerum ecclesiasticarum dispositionem, cum ipse orationi et praedicationi va-

1) Cotelier, Patr. apost. ed. Clericus 1724 I 492.

caverit (Hist. sacr. III c. 12). Recentiori tempore plerique theologi iure catalogum Romanorum pontificum ab Irenaeo traditum verum agnoverunt. Cf. Baron. a. 69, 41 sq. Clemens igitur tertius post Petrum episcopus putandus est. Mortuus est autem teste Eusebio h. e. III c. 34, cum novem annos praedicationem verbi divini procurasset, anno Traiani imperatoris tertio i. e. a. 101 p. Chr. Acta martyrii, quae exstant [1]), haud dubie suppositicia sunt. Rufinus [2]) quidem et Zosimus [3]) eum martyrem appellant. Sed Eusebius et Hieronymus ll. cc. mortem commemorant nullam martyrii mentionem facientes, et Irenaeus l. c. inter episcopos Romanos a Lino usque ad Eleutherum Telesphorum solum martyrem putare videtur.

II.

De tempore, quo epistula confecta est, multum disputabatur. Omnes quidem consentiunt et ex epistula ipsa patet, eam tempore persecutionis vel brevi post scriptam esse. Sed quaeritur, quae sit illa persecutio. Si paucos illos exceperis, qui nuperrime argumentis invalidis epistulam Traiani vel Hadriani temporibus vindicavere, duae sententiae expositae sunt. Hugo Grotius [4]), David Blondel [5]), I. E. Grabe [6]), H. Wotton [7]), G. A. Orsi [8]), A. Gallandi [9]), M. I. Wocher [10]), I. M. Mack [11]), D. Schenkel [12]), G. Uhlhorn [13]), C. I. Hefele [14]), C. Wiese-

1) Cotelier, Patr. apost. ed. Clericus 1724 I 808 sqq. Symeon Metaphr. ad 24. Nov., Surius ad 23. Nov.

2) Hieron. Apol. adv. lib. Ruf. II c. 17 ed. Vallars. II 507.

3) Baron. a. 417, 20. Mansi Acta Conc. IV 350. Cf. Lipsius, *Chronologie der römischen Bischöfe* 1869 p. 154 not. 2.

4) Epist. ad. Gallos 154 apud Cotelier l. c. I 133 sq.

5) Ibidem p. 135.

6) Spicilegium SS. Patrum ed. II 1700 I 254 sqq.

7) S. Clementis Rom. epistolae. 1718 p. CCIII sqq.

8) *Istoria ecclesiastica* 1747 I 291 sq.

9) Biblioth. vet. Patr. 1765 I Prolegom. p. XIX sq.

10) *Die Briefe der apost. Väter Clemens und Polycarpus* 1830 p. 10 sqq.

11) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1838 p. 416 sqq.

12) De ecclesia Corinth. primaeva 1838 p. 105 sqq.

13) *Zeitschrift für histor. Theologie* 1851 p. 322. Aliter ibid. 1866 p. 33.

14) Patr. apost. opera ed. IV p. XXXII sqq.

ler [1]), et nonnulli alii epistulam brevi post Neronis persecutionem c. a. 68 exortam esse statuerunt, ex 6, 4 et c. 40—41 colligentes, Hierosolymam tum temporis nondum deletam fuisse et cultum iudaicum in templo Hierosolymitano adhuc viguisse. Sed argumenta non satis firma sunt. De cultu iudaico similiter loquuntur alii scriptores saeculi secundi vel primi exeuntis (cf. adnotationem ad 41, 2), et quis probare potest, Clementem scribentem: ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν, Hierosolymam deletam non ante oculos habuisse? Nonne ex eo, quod de hac re non in c. 4, ubi exempla veteris testamenti protulit, sed in c. 6 loquitur, ubi de martyribus christianis tractat, concludere licet, eversionem Hierosolymae ei occasionem dedisse, ut hunc versum adderet?

Econtra plures epistulae loci finem saeculi produnt. Subitae enim illae ac sibi invicem succedentes calamitates, quarum 1, 1 mentio fit, potius ad Domitiani quam ad Neronis persecutionem quadrant (cf. Tacit. Agric. c. 44. Suet. Domit. c. 11. 12. 15. Dio Cass. LXVII c. 14) et ab auctore satis clare discernuntur a persecutione cruentissima, quae c. 5—6 commemoratur. Neque a veri similitudine abhorret, Clementem, si brevi post mortem beatissimorum apostolorum scribens Neronis persecutione impeditus fuisset, quominus ad Corinthiorum dissidia prius animum adverteret, de celeberrimo illo martyrio epistula ineunte, non progrediente dicturum fuisse. Deinde ex c. 42—44 apparet, apostolos iam ante plures annos, non nonnullos tantum decessisse. Auctor non solum prodit, omnes fere apostolos inter mortuos esse, sed etiam 44, 3 dicit, haud paucos presbyteros, quos apostoli ipsi constituerant, iam defunctos fuisse. Ibidem presbyteri a Corinthiis deiecti μεμαρτυρημένοι πολλοῖς χρόνοις appellantur; 47, 6 ecclesia Corinthiorum ἀρχαία vocatur. Tum viri 63, 3 commemorati, videlicet fideles et casti, qui a iuventute usque ad senectutem inculpate vixerunt, a. 68 vel 69 Romae non fuerunt. Accedit denique, quod Hegesippus (Eus. h. e. III c. 16) testatur, Clementis tempore epistulam Corinthum missam esse, et Eusebius (h. e. III c. 15)

1) *Untersuchungen über den Hebräerbrief* 1861 p. 3 sq. *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1877 p. 383—406.

tradit, inde ab anno Domitiani duodecimo Clementem ecclesiae Romanae praefuisse.

Quae cum ita sint, iure plerique viri docti, qui in investiganda scripturae origine versati sunt, epistulam imperio Domitiani exeunte vel imperio Nervae ineunte scriptam esse contenderunt, i. e. a. 93—97, e. g. I. B. Cotelier [1]), Remigius Ceillier [2]), G. Lumper [3]), F. Windischman [4]), I. A. Möhler [5]), I. Fessler [6]), Ad. Hilgenfeld [7]), Gundert [8]), Lipsius [9]), I. B. Lightfoot [10]), Donaldson [11]), Ph. Bryennius [12]), Ad. Harnack [13]), A. Brüll [14]). Num vero epistula Domitiano an Nerva imperium tenente scripta sit, difficillimum est diiudicatu, et alii aliud statuere. Mihi Domitiano exstincto confecta esse videtur. Epistulae exordium potius de persecutione finita quam de aliquo temporis momento intellegendum est, quo imperator ille in fideles saevire desiit, et preces, quae sub finem epistulae ad Deum mittuntur, principem Christianis benevolum produnt.

Sententiam illam, epistulam brevi post Neronis persecutionem exaratam esse, Wieseler [15]) adhuc nuperrime defendit contendens, locos, qui originem seriorem proderent, eam revera non probare; vocem ἀρχαῖος legi etiam Act. 15, 7 (cf. Phil. 4, 15), ubi de spatio temporis minori ageretur; 44, 3 et 63, 3 etiam ante Hierosolymam deletam scribi potuisse; persecutionem, post quam epistula brevi confecta est, non posse non esse per-

1) Patr. apost. ed. Clericus 1724 I 143 sq.
2) *Histoire générale des auteurs sacrés et eccl.* 1729 I 600 sq.
3) Historia theologico-critica etc. 1783 I 17.
4) Vindiciae Petrinae 1836 p. 54 sq.
5) *Patrologie* 1840 p. 57 sqq. Opus posthumum.
6) Institutiones Patrologiae 1850 I 160 sq.
7) *Die apostolischen Väter* 1853 p. 74 sqq.
8) *Zeitschrift für die g. lutherische Theologie* 1853 p. 642 sqq.
9) De Clementis Rom. epist. ad Cor. priore disquisitio 1855 p. 136 sqq.
10) *St. Clement of Rome* 1869 p. 4 sq.
11) *The Apost. Fathers* 1874 p. 130 sq.
12) Κλήμεντος ἐπιστολαί 1875 σελ. πς' κτλ.
13) Patr. apost. ed. Lips. III. I p. LXXXI sqq.
14) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1875 p. 252 sqq. Alios huius sententiae propugnatores, sed non omnes nominat Harnack l. c. p. LXXXVI.
15) *Jahrbücher für deutsche Theologie* 1877 p. 383—394.

secutionem Neronianam; quae enim 1, 1 dicta essent, magis ad illam quadrare quam ad Domitianam et auctorem, si post hanc scripsisset, certe aliquot martyres nominaturum fuisse, qui tunc temporis passi essent. Optime sane de hac re disputavit. Nihilominus autem ad eius sententiam accedere non possum. Nequaquam enim plura de persecutione Domitiani dicenda vel aliquot illius temporis martyres nominandi erant. Perpauca etiam de persecutione Neronis longe maiori dicta et ex *multitudine ingenti* (Tac. Annal. XV c. 44), qui ab illo imperatore morti tradebatur, Petrus et Paulus tantum nominatim commemorati sunt. Persecutio autem Domitiana paucissimis tantum verbis attacta est, quia teste Tertulliano (Apolog. c. 5) Domitianus nonnisi *portio Neronis de crudelitate* fuit, fortasse etiam, quia imperator adhuc inter vivos erat. Reliqua autem, quae Wieseler protulit, minoris momenti sunt. Concedo, locos supra laudatos non stricte probare, epistulam decennio saeculi primi decimo exortam esse. Id autem certe ex iis apparet, Clementem verisimilius hoc tempore quam ante Hierosolymae excidium scripsisse.

III.

Occasio scribendi haec fuit. Ecclesia Corinthiorum, quae tempore praeterlapso virtutibus egregiis excelluerat ac pace profunda erat fruita, cum iuvenes aliquot tumore inflati et honoris cupidi (cf. 1, 1; 3, 3; 21, 5; 47, 6) in presbyteros insurrexissent eosque deiecissent, in discrimen haud exiguum vocatum est. Forsan etiam controversia de resurrectione mortuorum (I Cor. 15, 12 sqq.) denuo exorta est. Omnia perturbari coepta sunt et Gentiles quoque nomini christiano opprobria intulerunt (47, 7). Itaque ecclesia Romana, cum de dissidiis certior facta esset, obligata esse sibi videbatur, ut fratres ad pacem et concordiam revocaret, et epistulam hanc luculentissimam Corinthiis misit.

Constat epistula e prooemio et epilogo ac duabus partibus. In illo (c. 1—3) auctor exponit, quam bonus ecclesiae Corinthiorum status quondam fuerit, quam tristis nunc sit. Olim Corinthios omnibus virtutibus ornatos fuisse (1—2); postquam

autem impletum fuerit, quod scriptum sit Deut. 32, 15, omnia perturbari et unumquemque praeceptis Dei contemptis secundum concupiscentias suas incedere (3). Invidiam fontem malorum illorum declarans Clemens transit ad primam partem (4—36). Demonstrat, ex invidia et zelo apud veteres (4) ac recentiores (5—6) maxima mala exorta esse, et adhortatur ad paenitentiam (7--8), ad oboedientiam et fidem erga Deum (9—12) et ad humilitatem (13), admonitiones dictis sacris et exemplis biblicis comprobans. Corinthii magis Deo oboediant quam seditionis auctoribus (14) et adhaereant iis, qui pacem colant, nec vero colere simulent (15). Christum esse cum humilibus, non cum superbis, et exemplum nobis proposuisse Abraham et alios patres (17—18). Quos sequantur ac Deum diligant, qui sit Deus pacis (19). Naturam universam in pace et concordia omnia perficere et Deum hanc harmoniam instituentem clementissimum erga nos se praebere (20). Caveant, ne eius beneficia in condemnationem ipsis cedant. Faciant voluntatem eius, qui omnia videat et cogitationes quoque scrutetur (21). Eadem postulare fidem christianam, cum Christus per spiritum sanctum nos exhortetur, ut faciamus bonum ac quaeramus pacem (22). Deum benignum esse erga eos, qui ipsum timeant et simplici corde ad ipsum accedant. Itaque ne dubitent. Fore ut verba eius impleantur (23). Vario modo eum resurrectionem futuram ostendere (24—25) et per spiritum sanctum eam praedixisse (26). Credant igitur Deo sperentque in eum, qui non mentiatur, sed exsequatur id, quod decreverit (27). Metuant eum, quem nemo effugere possit (28); accedant ad eum in sanctitate cordis (29) faciantque, quae ei placeant, ut benedictionem eius consequantur (30), sicut Arabam et alii (31). Dona Dei non mereri nec iustificari nos per opera nostra, sed per fidem (32). Nihilominus bona opera nobis peragenda esse. Deum enim et ipsum opera perfecisse et per prophetam declarasse, se opera nostra remuneraturum esse. Magna revera et mirabilia eum promisisse exspectantibus ipsum (33—35) et daturum esse per Iesum Christum filium suum, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem (36).

In altera parte (37—61) Clemens propius ad rem accedit et postquam ostendit, in exercitu alios imperare, alios oboedire

et imperata exsequi, in corpore quoque alia membra aliis ministrare et omnia capiti (37), Corinthios admonet, ut suum quisque locum obtineat (38—39) et omnes ordinem in ecclesia institutum servent (40). Singulis non omnia licere. Sacrificia Hierosolymae tantum offerri (41), et apostolos constituisse episcopos et diaconos, ut ecclesiae praeessent (42). Deum miraculo ostendisse, qui ipsi essent sacerdotes (43), et apostolos providisse, ne ordo ecclesiae tolleretur (44). Qui legitime ecclesiae praefecti sint et gregi Christi inculpate deservierint, eos episcopatu non deiciendos, et qui illos persecuti sint removerintque, eos non iustos esse, sed improbos (45). Illis igitur, non his adhaerendum esse et seditionem terminandam, quae peior sit priori, quae Pauli tempore fuerit (46—47). Corinthii ad caritatem redeant, quae omnia possit (48—50). Dissidentes peccatum suum confiteantur (51—52) et sicut Moses et alii potius damnum patiantur quam pacem ecclesiae perturbent (53—55); ceteri pro iis orent, ut divinae voluntati cedant (56) et seditionis auctores presbyteris se subiciant (57). Quod consilium si accipiant, fore ut salvi fiant (58); sin autem non pareant, ipsos quidem in discrimen magnum incursuros, consiliantes vero a peccato innocentes futuros esse assidue supplicantes, ut Deus numerum electorum conservet, fideles salvet, omnes gentes ad veritatis cognitionem adducat (59—60), principibus terrae pacem largiatur ac concordiam (61).

In epilogo (62—65) Corinthii iterum admonentur, ut dictis oboediant redeantque ad pacem et unitatem (62—64), et denique rogantur, ut viros ad se missos brevi remittant, ut fratres Romani de pace restituta cum ipsis gaudeant (65).

IV.

Epistula a veteribus maximi aestimata est. Scriptoribus, qui eius mentionem fecerunt vel notitiam habuerunt, iam allatis hi addendi sunt. Ut Usher [1]) primus vidit, Gallandi [2]), Hefele [3]),

1) In Polycarpianam epist. Ignatii syllogen annotationes 1644 p. 1.
2) Bibl. vet. Patr. I Proleg. p. XIII sq.
3) Patr. apost. ed. IV p. XXIV sq.

Zahn [1]), Harnack [2]) probaverunt, iam Polycarpus epistulam manu versavit nec pauca ex ea paene verbotenus in suam ad Philippenses epistulam transtulit. Exscribimus haec:

Polycarpi epistula.	Clementis epistula.
Inscr. Πολύκαρπος ... τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίππους· ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ παντοκράτορος καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χρ. τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πληθυνθείη.	Inscr. Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ... τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Κόρινθον ... χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντοκράτορος θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χρ. πληθυνθείη.
1, 2: Ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν ῥίζα, ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει.	1, 2: Τίς ... βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; 47, 6: Τὴν βεβαιοτάτην καὶ ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν.
2, 1: Διὸ .. δουλεύσατε τῷ θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην.	9, 1: Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ ... ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν κτλ.
2, 3: Μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδάσκων· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἀφίετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν.	13, 1. 2: Μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰ., οὓς ἐλάλησεν διδάσκων .... Ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν ... ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.
4, 2: Ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγνείᾳ, στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ, καὶ τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ.	1, 3: Γυναιξίν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν ... πάνυ σωφρονούσας. 21, 6, 7: Τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ, τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα, τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν.

1) *Jgnatius von Antiochien* 1873 p. 617 sq.
2) Patr. apost. ed. Lips. III fasc. I p. LVII sqq.

Polycarpi epistula.	Clementis epistula.
4, 3: Γινωσκούσας ... ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν οὔτε λογισμῶν οὔτε ἐννοιῶν οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας.	21, 3: Ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα.
7, 2: Διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν ... ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν ... προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δέησεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην θεόν.	7, 2: Διὸ ἀπολίπωμεν τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας καὶ ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως ἡμῶν κανόνα (cf. 19, 2). 55, 6: Διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἠξίωσεν (sc. ἡ Ἐσθήρ) τὸν παντεπόπτην δεσπότην.
8, 2: Μιμηταὶ οὖν γενώμεθα τῆς ὑπομονῆς ... τοῦτον γὰρ ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκε δι' ἑαυτοῦ. Cf. 10, 1.	5, 7: Ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός. Cf. 16, 17; 33, 8.
9, 2: Οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει ... εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ κυρίῳ.	6, 2: Ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντησαν. 5, 4: Ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης.

Cf. insuper Polyc. 3, 2 et Clem. 40, 1; 45, 2; 47, 1. 2; 53, 1; 62, 3; P. 3, 3 et Cl. 49, 5; P. 9, 1 et Cl. 5, 1. 3; P. 10, 2. 3 et Cl. 38, 1; 46, 8; 47, 7; P. 11, 3 et Cl. 47, 2; P. 12, 1 et Cl. 53, 1; P. 12, 2 et Cl. 62, 2; P. 12, 3 et Cl. 59, 4; 60, 3. 4; 61, 1. 2; P. 14 et Cl. 63, 3.

Irenaeus epistulam scripturam luculentissimam vocat eiusque argumentum exhibet. Scribit enim adv. haer. III c. 3, 3 (Eus. h. e. V c. 6): Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει, *annuntiantem unum Deum omnipotentem, factorem caeli et terrae, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum et advocaverit Abraham, qui edu-*

xerit populum de terra Aegypti, qui locutus sit Moysi, qui legem disposuerit et prophetas miserit, qui ignem praeparaverit diabolo et angelis eius. Hunc patrem Domini nostri Iesu Christi ab ecclesiis annuntiari, ex ipsa scriptura, qui velint, discere possunt et apostolicam ecclesiae traditionem intellegere; cum sit vetustior epistula his, qui nunc falso docent et alterum Deum super demiurgum et factorem horum omnium, quae sunt, commentiuntur [1]). Eusebius h. e. III c. 16. 38 quoque epistulam magnis laudibus effert eamque ab omnibus receptam esse testatur. Cyrillus Hierosol. ex ea allegat c. 25, Basilius M. 58, 2, Hieronymus 16, 2; 20, 8; 49, 2. Epiphanius citat 54, 2 et forsan respicit c. 24—25. Ambrosius quoque phoenicis fabulam (c. 25) narrans Clementem secutus esse videtur. Saeculo sexto exeunte vel septimo ineunte Leontius et Ioannes laudant 33, 2—6, paulo post Maximus Confessor 48, 6, octavo saeculo Ioannes Damascenus 33, 2—6, undecimo Nicon monachus Raithensis 14, 1; 15, 1. 2; 46, 2. 4; duodecimo Antonius auctor Melissae 48, 6 (cf. adnotationes ad hos locos). Photius, quamquam aliquot loci (20, 8; 25; 36, 1) ei minus placuerunt, iudicavit, epistulam esse ἁπλοῦν κατὰ τὴν φράσιν καὶ σαφῆ καὶ ἐγγὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος (Bibl. cod. 126), et Syri eam tanti aestimarunt, ut eam una cum altera quae dicitur Clementis epistula in linguam suam transferrent. In occidentali ecclesia autem inde a saeculo V usque ad saeculum XVII epistula incognita fuit.

Veteres epistulam etiam dignam habuerunt, quae publice in ecclesia praelegeretur, et Corinthi, cum Dionysius (Eus. h. e. IV c. 23, 13 ed. L. c. 31) de prisca consuetudine loquatur, id inde ab initio factum esse videtur. Aliae ecclesiae Corinthios imitatae sunt. Teste Eusebio h. e. III c. 16, 2 in plerisque ecclesiis, teste Hieronymo cat. c. 15 in nonnullis locis epistula publice legebatur, et verisimile est, Clementem Al. Strom. IV c. 17, 107 p. 609 consuetudinem illam respicientem Clementem

1) Facile intellegis, in iis, quae latine tantum exstant, Irenaeum epistulam magis interpretatum esse quam ea, quae continet, paucis verbis retulisse. Demonstrare enim voluit, actiones singulas, quas Gnostici demiurgo vindicant, in epistula de Deo uno praedicari.

nostrum apostolum appellasse. Qui mos effecit, ut epistula cum sacris libris in uno volumine colligeretur. In codice Alexandrino, qui Constantino de Tischendorf [1]) saeculo quinto scriptus esse videtur, duae Clementis epistulae libris Novi Testamenti subiunctae sunt, et ex eo, quod post Apocalypsin legebantur, concludere licet, eas non inter libros canonicos habitos fuisse. Eusebius h. e. VI c. 13, 6 insuper libris ἀντιλεγομένοις eas adnumerat et in enumerandis libris canonicis (III c. 3. 24. 25) eas omittit, auctor stichometriae a Nicephoro Constantinopolitano editae, qui inter libros ἀντιλεγομένους et apocryphos discrimen facit, eas inter hos recenset [2]). Synodus Laodicensis can. 60, Athanasius, Cosmas Indianopleustes et Anastasius Sinaita [3]) sacros libros enumerantes eas silentio praetereunt [4]).

Sed postquam epistulae in uno volumine una cum sacris libris colligi coeperunt, fieri potuit, ut ab hominibus neglegentibus illae his adnumerarentur. In canone 85 apostolorum revera Clementis epistulae duae inter (non post) libros canonicos recensentur. Quaeritur quidem, num verba Κλήμεντος ἐπιστολαὶ δύο iam ab auctore canonis scripta an ab alio inserta sint. Forma enim suspicionem movet et saeculis proximis, quamquam canon a synodo Trullana a. 692 receptus est, neque in codicibus neque a scriptoribus graecis epistulae nostrae libris canonicis aequiparantur [5]). Saeculo nono eas in ecclesia graeca iam praelegi desiisse elucet e verbis Photii Bibl. cod. 113 dicentis, priorem apud multos dignam *existimatam fuisse*, quae etiam publice legeretur, alteram quae diceretur ab iisdem spuriam

1) Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes ed. IV. I p. LXV. Hilgenfeld eum aeque ac Sinaiticum saeculo sexto assignat. Cf. *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1864 p. 211 sqq.

2) Credner, *Geschichte des neutestam. Kanon* 1860 p. 244.

3) Credner l. c. p. 224. 237. 241.

4) Cf. Lightfoot, *St. Clement of Rome* p. 11. 273. *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1877 p. 491 sq.

5) Joannes Damascenus de fide orthod. IV c. 17 excipiendus esse videtur. In cod. Regio 2428 enim inter libros canonicos post κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων etiam ἐπιστολαὶ δύο διὰ Κλήμεντος commemorantur. Sed verba illa, cum in reliquis codicibus non exstent, haud dubie interpolata sunt.

haberi. Sed etiamsi verba illa interpolata existimanda sunt, brevi ea canoni adiecta esse testes sunt codices syriaci saeculi septimi et octavi [1]), in quibus iam leguntur. Inter Graecos Alexius Aristenus [2]) c. a. 1160 canonem repetens Clementis epistularum disertis verbis mentionem facit. In codice syriaco nuperrime detecto, in monasterio Edesseno a. 1170 conscripto, epistulae non post Apocalypsin vel in fine voluminis, sed post epistulas catholicas exhibentur eodemque modo atque illae destinantur, ut in ecclesia praelegantur. In monasterio illo igitur eadem auctoritas iis attributa est ac libris canonicis. Sed an in aliis monasteriis vel ecclesiis et quamdiu, nescimus.

V.

Epistula vix typis publicata erat, cum integritas in dubium vocaretur. Hieronymus Bignon, advocatus regius Parisinus, iam a. 1633 scripsit Hugoni Grotio, occurrere sibi videri in ea quaedam a stylo apostolico aliena, praesertim frequentiora epitheta, fabulam avis phoenicis et vocem λαικός (40, 5), adquievit autem sententiae viri illius doctissimi obiectiones refutantis [3]). Non multo post cum Eduardus Bernardus Anglicanus suspicatus esset, epistulam auctam fuisse ab impostore, qui lacinias Clementis Alexandrini Romano adsuisset, Clericus quidem, quae obiecerat ille, digna esse putavit, quae diligentius a viris eruditis expenderentur [4]), Wotton vero iure dixit, eadem ratione actum esse de authentia et fide scriptorum omnium a Clemente Al. usquam laudatorum, quippe qui in citandis auctoribus maxima libertate usus esset [5]). Sagacius quidem rem aggressus est saeculo praeterito Laurentius Mosheim [6]) contendens, capita 11—12, 22—27, 40—45 et 55, quippe quae cum argumento epistulae non concinnerent, a posteriore intrusa

1) Cf. Lightfoot, *St. Clement. Appendix* p. 275 not. 2.
2) Cf. Credner, *Geschichte des neutestamentl. Kanon* p. 252.
3) Cf. Cotelier, Patr. apost. ed. Clericus 1724 I 133 sq.
4) Ibidem, Praef. n. III.
5) In notis ad c. 9 p. 40 sq.
6) Institutiones historiae christianae maiores 1739 p. 214 sq.

esse. Sed erravit vir doctus et bene respondit Hefele [1]): capita illa tum omnia cum praecedentibus optime cohaerere, tum nonnulla iam ab Origene (c. 55) et Cyrillo Hierosolymitano (c. 25) allegari; styli et orationis diversitatem nullibi inveniri nec verisimile esse, epistulam, quae publice in ecclesia praelecta fuisset, ab homino improbo foedatam esse. Nostris quoque temporibus nonnulli epistulam interpolatam esse voluerunt, e. g. A. Neander [2]). A. Schwegler [3]) et F. Ch. Baur [4]) non solum integritatem, sed etiam authentiam impugnaverunt contendentes, epistulam saeculo secundo procedente demum confectam esse. Sed ille sententiam suam vix probare conatus est. Contra hos epistulam strenue defenderunt Chr. C. I. Bunsen [5]) et A. Ritschl [6]), et hodie vix unus est, qui iis assentiatur. Contendit quidem Hilgenfeld [7]), Clementem epistulam misisse tantum Corinthiis, nec vero scripsisse, quippe quae plura contineret, quae imperatoris patruelem dixisse valde dubium esset. Sed non negavit, epistulam a presbytero vel episcopo Romanae ecclesiae imperio Domitiani exeunte exaratam esse, et opinio illa ab altera iam supra refutata pendet, Clementem Romanum eundem esse ac Titum Flavium Clementem.

VI.

Typis epistula primum vulgata est Oxonii a. 1633 a Patricio Iunio [8]), regis Anglorum bibliothecario, quinto anno postquam ex Oriente in Occidentem remeavit. Legitur enim ad calcem codicis illius Veteris et Novi Testamenti celeberrimi,

1) Patr. apost. ed. IV p. XXX sq.

2) *Allgemeine Geschichte der christl. Religion* ed. III 1856 I 362.

3) *Das nachapostolische Zeitalter* 1846 II 125—133.

4) *Die ignatianischen Briefe und ihr neuester Kritiker* 1848 p. 125 sq.

5) *Ignatius von Antiochien und seine Zeit* 1847 p. 189 sqq.

6) *Die Entstehung der altkatholischen Kirche* 1850 p. 282—287. In ed. II 1857 auctor hunc locum omisit.

7) Clementis Rom. epistulae 1876 p. XXXVI sqq.

8) Κλημεντος προς Κορινθιους επιστολη πρωτη. Clementis ad Corinthios epistola prior. Ex laceris reliquiis vetustissimi exemplaris Bibliothecae Regiae eruit, lacunas explevit, latine vertit, et notis brevioribus illustravit Patricius Iunius etc. ed. II 1637.

qui a Cyrillo Lucari patriarcha primum Alexandrino, tam Constantinopolitano a. 1628 Carolo I Anglorum regi dono datus est et inde ab anno 1753 in Museo Britannico asservatur. Quae editio cum una cum iis, quas ad ipsam exegerunt I. I. Mader 1654 [1]), I. Fell 1669 [2]), Ph. Labbé et Gabr. Cossart 1671 [3]), Cotelier et Clericus 1672. 1698 [4]), Paulus Colomiès 1687 [5]), Thomas Ittig 1699 [6]), vitiis laboraret haud paucis, Henricus Wotton codice iterum inspecto a. 1718 Cantabrigiae instituit novam et emendatiorem [7]), et tum huius tum priorum editionum textum repetierunt P. Coustant 1721 [8]), I. L. Frey 1742 [9]), R. Russel 1746, A. Gallandi 1765, C. T. G. Schönemann 1796 [10]), Cl. Fr. Hornemann 1828 [11]). Decenniis quatuor modo praeterlapsis de textu e codice emendando optime meriti sunt Gul. Iacobson [12]), Const. Tischendorf et I. B. Lightfoot [13]), et eodem tempore praeter illos epistulam ediderunt C. I. Hefele 1839, Fr. X. Reithmayr 1844, A. Grenfell 1844, Ed. de Muralto 1847, Alb. Dressel et I. P. Migne 1857 [14]), Ad.

1) Clementis ad Corinthios epist. prior. Helmestadii.

2) S. Patris et Martyris Clementis ad Cor. epistola. Oxoniae. ed. II 1677.

3) Sacrosancta Concilia ad Regiam editionem exacta. Parisiis I 116 sqq.

4) Titulus ubi non exscribitur, iam supra p. XII in editionibus Barnabae epistulae recensendis exhibitus est.

5) S. Clementis epistolae duae ad Cor. etc. ed. P. Colomesius. Londini. Ed. II 1695.

6) Bibliotheca Patrum Apostolicorum Graeco-Latina. Lipsiae.

7) S. Clementis Rom. ad Corinthios epist. duae, expressae ad fidem mst. cod. Alexandrini collati cum editione Iunii a Millio et Grabio, illustratae notis Iunii et Cotelerii necnon Ioh. Boisii olim Canonici Eliensis non antehac editis etc.

8) Epistolae Romanorum Pontificum. Parisiis t. I.

9) Epistolae S. Patrum Apost. Clementis etc. Basileae.

10) Epistolae Rom. Pontif. ed. Coustantii repetita. Gottingae.

11) Scripta genuina Graec. Patr. Apost. Havniae.

12) S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, Patr. Apost. quae supersunt. Oxonii 1838. Denuo 1840. 1847. 1863.

13) *S. Clement of Rome. The two Epistles to the Corinthians. London and Cambridge* 1869.

14) Patrol. graeca t. I.

Hilgenfeld 1866, I. C. M. Laurent 1870 [1]), Gebhardt et Harnack 1875. Tischendorf, cum editio codicis photographica, quam a. 1856 fecerat F. Madden, minus prospere processisset, eiusmodi editionem paravit, qua singula, quae in codice supersunt, quam accuratissime repraesentarentur, et primum a. 1867 in *Appendice codicum celeberrimorum Sinaitici Vaticani Alexandrini,* deinde a. 1873 separatim publicavit [2]).

Tischendorf et Lightfoot codicem Alexandrinum tanta cum diligentia pervestigaverunt, ut aliis vix quidquam relinqueretur. Sed codex ipse valde corruptus est. Folium enim decimum, quod finem capitis 57 et sex capita sequentia continet, excidit, et reliqua folia, quae conservata sunt, tineis obesa vel alio modo corrupta sunt, ita ut plures loci legi nequeant. Itaque textus epistulae quamdiu e codice uno Alexandrino hauriendus erat, nonnisi imperfectus edi poterat. Lacuna magna, quae toto folio deperdito exstiterat, nullo modo expleri poterat. In parvis lacunis ingenio editorum quidem restituta sunt, quae auctor ipse scripsisse videbatur. Sed haud raro alii alia coniecerunt, et nonnunquam omnes errasse nunc temporis constat. Nuperrime enim Philotheus Bryennius, Metropolita Serensis, nunc Nicomediensis, Constantinopoli in bibliotheca monasterii patriarchalis Hierosolymitani codicem a. 1056 a Leone notario conscriptum invenit, in quo, quae adhuc defecerunt, leguntur, et a. 1875 Clementis epistulas integras typis vulgavit [3]). Quae editio ab omnibus, qui antiquitati christianae operam navant, maximo cum gaudio excepta est, et Gebhardt-Harnack [4]) ac

1) Clementis Rom. ad Corinthios epistula. Lipsiae.

2) Clementis Rom. epistulae. Ad ipsius codicis Alexandrini fidem ac modum repetitis curis edidit etc. Lipsiae.

3) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν *Κλήμεντος* ἐπισκόπου Ῥώμης αἱ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαὶ ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινοπόλεως Βιβλιοθήκης τοῦ Παναγίου Τάφου νῦν πρῶτον ἐκδιδόμεναι πλήρεις μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων ὑπὸ *Φιλοθέου Βρυεννίου* μητροπολίτου Σερρῶν. Ἐν Κωνσταντινοπόλει 1875.

4) Clementis Rom. ad Corinthios quae dicuntur epistulae. Textum ad fidem codicum et Alexandrini et Constantinopolitani nuper inventi recensuerunt et illustraverunt etc. Patr. apost. opera. Fasc. I part. I ed. II. Lipsiae.

Hilgenfeld [1]) iam a. 1876 novas editiones instituerunt totum epistularum textum exhibentes. Eodem fere tempore in bibliotheca, quam Iulius Mohl † 1876 reliquit, codex syriacus inventus est, qui totum Novum Testamentum Apocalypsi excepta et inter epistulas Iudae et Pauli ad Romanos Clementis epistulas duas continet. Nunc in bibliotheca Universitatis Cantabrigiensis, quae eum sibi comparavit, asservatur. Professor Bensly brevi eum edet; lectiones epistularum nostrarum variantes I. B. Lightfoot [2]) iam a. 1877 publici iuris fecit. Codex a. 1170 a monacho Edesseno scriptus, cum interpres archetypi verba satis diligenter reddiderit, ad textum epistularum restituendum haud parum confert et controversiam diiudicat, quae post editionem Bryennii de codicibus graecis exorta est, num Alexandrinus Constantinopolitano an hic illi praeferendus sit. Versio syriaca clare ostendit, textum magis genuinum in codice Alexandrino exstare, et propterea hunc maxime secutus sum paucis locis exceptis, in quibus eum corruptum esse e ceteris codicibus apparet. Signavi eum A, Constantinopolitanum C, versionem syriacam S. Ubi S ab AC discrepat vel editores ante Bryennium falsa coniectaverunt, lectiones non notavi, nisi maioris momenti fuerint.

Alia sigla, quibus in hac parte usus sum, sunt: edd a. Br = editores ante Bryennium; edd pler = editores plerique; Lightf. = Lightfoot.

Versionem latinam, quam una cum textu graeco exhibeo, fecerunt Cotelier (1—57, 6 et 64—65) et Gebhardt (57, 7—63). Hefele et Gebhardt partem iam pridem cognitam emendaverunt; partem nuperrime detectam ego passim castigavi et correxi. Viri, qui epistulas Clementinas una cum reliquis patrum apostolicorum operibus in linguas recentiores transtulerunt, iam supra memorati sunt. Separatim aut cum nonnullis tantum aliis operibus eas verterunt Germanus quidam anonymus [3]), M. I. Wo-

1) Clementis Rom. epistulae etc. Lipsiae.

2) *St. Clement of Rome. An appendix containing the newly recovered portions. With introductions, notes and translations.* Londini.

3) *Sämmtliche Werke der Kirchenväter.* Campiduni 1830. Continet tomus primus patrum apostolicorum opera omnia praeter epistulam Barnabae et Pastorem Hermae.

cher [1]), I. B. Lightfoot [2]), Abr. Ruchat [3]), Felix [4]), Genoude [5]).

De doctrina S. Clementis disputarunt inprimis Lumper [6]), Möhler [7]), Hilgenfeld [8]), Lipsius [9]), Donaldson [10]).

VI.

De altera quae dicitur Clementis epistula plura iam supra dicta sunt. Inde a saeculo quinto enim eius plerumque una cum priore a veteribus mentio fit eique, cum utraque a Clemente Romano scripta putaretur, eadem atque illi auctoritas attribuitur. Quae autem praeterea de ea cognita habemus, haec sunt. Cum Dionysius Corinthius (Eus. h. e. IV c. 23, 13 ed. L. c. 31) Clementis epistulam, de qua adhuc disputavimus, προτέραν appellet non respectu secundae eiusdem auctoris epistulae, sed respectu epistulae Soteris Romani pontificis, quae pariter in ecclesia Corinthiorum publice legebatur, Eusebius primus eius meminit. Monet enim h. e. III c. 38, 4 ed. L. c. 39, alteram quoque Clementis epistulam circumferri, sed non perinde ac priorem notam esse, quoniam nec veteres ea usi fuerint. Hieronymus cat. c. 15 ultro refert, eam a veteribus reprobari. Epiphanium quoque epistulae testimonium praebere, quippe qui h. 27 c. 6; h. 30 c. 15 de pluribus Clementis epistulis verba faciat, probari nequit. Cum enim verba, quae h. 30 c. 15 laudantur, e Pseudoclementis epistulis ad virgines (cf. adnotat. ad I Clem. c. 17) desumpta sint, conicere

1) *Die Briefe der apostolischen Väter Clemens und Polycarpus.* Tubingae 1830.

2) *St. Clement of Rome. Appendix* 1877 p. 345—390.

3) *Lettres et Monumens de trois Pères Apostoliques St. Clément, St. Ignace, St. Polycarpe.* Lugd. Batav. 1738.

4) *Chefs-d'oeuvre des Pères de l'église etc.* Parisiis 1837.

5) *Les Pères de l'église traduits en français etc.* Parisiis 1837. — Nonnullas alias versiones enumerant Iacobson, Patr. apost. t. I, et Gebhardt in editione Patr. apost. Lipsiensi III.

6) Historia theologico-critica I 56—92.

7) *Patrologie* p. 61—65.

8) *Die apostolischen Väter* p. 85—92.

9) De Clementis Rom. epist. ad Cor. priore disquisitio 1856. p. 16—107.

10) *The Apostolical Fathers* p. 153—190.

licet, eum has respicientem de pluribus Clementis epistulis locutum esse. Photius Bibl. cod. 113 Eusebii vel potius Hieronymi iudicium repetit. Postquam enim retulit, Clementem epistulam praeclaram ad Corinthios scripsisse, quae a multis digna haberetur, quae publice legeretur, pergit: ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται. Quibus ex verbis sequi videtur, eum dubitasse, num scriptura a Clemente confecta aut revera epistula esset. Sed non liquet. Cod. 126 enim non de altera quae dicitur, sed simpliciter de altera Clementis epistula loquitur, neque a verisimilitudine abhorret, eum aeque ac Hieronymum Eusebii verba minus recte interpretatum esse. Nullus sane veterum scripturam Clementi disertis verbis abiudicavit.

In codice Alexandrino epistula nostra Clementis epistulae priori adiuncta est. Sed cum, quae voces θῆλυ τοῦτο 12, 5 sequuntur, in codice illo deficiant, usque ad novissimos dies duae tantum epistulae partes cognitae fuerunt. Tertia demum in codice Constantinopolitano et in versione syriaca inventa est. Ex quo autem tempore totam scripturam habemus, patet, recte iudicasse Godofredum Vendelinum, Henricum Dodwell [1]) et I. E. Grabe [2]), qui primi viderunt, eam non epistulam, sed homiliam esse. Epistulae enim formam non habet ipsaque inscriptione cum voto iuncta in frontispicio caret, qualis tamen in omnibus apostolorum ac virorum apostolicorum literis ad particulares ecclesias datis inque ipsa prima Clementis epistula plane exstat [3]). Accedit, id quod nunc cognoscimus, quod scriptura revera in ecclesia aliqua tanquam homilia praelecta fuit. Cf. 15, 2; 17, 3; 19, 1.

De t e m p o r e, quo scriptura confecta esset, alii alia statuere. Plerique eorum, qui eam epistulam esse putaverunt, eam Clementi Romano vindicaverunt, M. I. Wocher [4]) vero Dionysio Corinthio, Ad. Hilgenfeld [5]) Soteri Romano. H. Hagemann [6])

1) Dissertat. in Irenaeum 1689 I § 29.
2) Spicilegium SS. Patrum ed. II Saec. I p. 268.
3) Grabe, Spicilegium l. c.
4) *Die Briefe der apost. Väter* etc. 1830 p. 204.
5) Ed. I in Nov. Test. extra can. rec. II p. XXXIX.
6) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1861 p. 509—531.

respiciens Hieron. adv. Iovin. I c. 12 et Epiph. h. 30 c. 15, ubi Clementi ἐπιστολαὶ ἐγκύκλιοι adscribuntur, contendit, eam tanquam epistulam encyclicam Clementi Romano suppositam et librum esse, quem Hermas Vis. II c. 4, 3 Clementi mittere iubetur. Sed cum viri isti omnes de charactere scripturae sese fallerent, fieri non potuit, quin etiam in constituendo tempore alii magis alii minus errarent. Grabe [1]) suspicatus est, eam post Origenem, cui eam nondum notam fuisse coniectare liceret, et aliquamdiu ante Eusebium vel saeculo tertio medio in lucem prodiisse. A. Ritschl [2]) e c. 9 collegit, eam temporibus Gnosticorum exaratam esse. Ad. Hilgenfeld [3]) eam tempori M. Aurelii imperatoris (161—180) adscripsit. Nostro adhuc tempore Bryennius [4]) Clementem Romanum homiliae auctorem esse contendit, sed non probavit [5]), et si eum exceperis, ad unum omnes nunc sibi persuasum habere videntur, eam post aetatem Clementis Rom. exortam esse. Hilgenfeld nuperrime [6]) suspicatus est, Clementem Alexandrinum iuvenem (M. Aurelio imperante) Corinthi versantem orationem sacram habuisse', quae primo Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους inscripta, postea autem Clementis Rom. epistulae tanquam altera epistula addita esset. Lightfoot [7]) scripturam ad annos 120—140 retulit. Harnack [8]) demonstrare conatus est, homiliam intra annos 130 et 160 vel potius 135 et 140 Romae exortam esse. Sed tam accurate tempus definiri nequit. Vix quidem dubium est, quin auctor saeculo secundo vixerit. Impugnantur enim (c. 9), qui non solum hanc carnem nostram resurrecturam esse negaverunt, sed etiam contendisse videntur, opera carnis non magni momenti esse, cum caro ipsa periret, neque erraverimus statuentes, illos Gnosticos fuisse. Praeterea auctorem potius ante quam post

1) Spicilegium p. 269.
2) *Die Entstehung der altkathol. Kirche* ed. II p. 286.
3) *Die apostolischen Väter* p. 115 sqq.
4) Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί. Prolegom. c. 24.
5) Cf. *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1876 p. 296 sqq.
6) Clementis Rom. epistulae ed. II 1876 p. XLIX.
7) *St. Clement of Rome. Appendix* p. 310 sqq.
8) Clementis Rom. etc. epistulae ed. II p. LXX sqq. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* I (1877) 264-283. 329—365.

medium saeculum vixisse coniecerim, quoniam quae c. 14 de ecclesia spirituali leguntur, postquam Gnostici errores suos per totum orbem disperserunt, haud facile dici poterant. Considerantibus autem, rationes ecclesiarum singularum maxime varias fuisse et auctorem homiliae non ecclesiam universam aut plures ecclesias, sed unam tantum respexisse, nobis cavendum est, ne nimium e scriptura concludamus.

Ubi homilia habita sit, e 7, 1. 3 elucet. Ibi enim orator ad ludos Isthmicos alludit et cum voci καταπλεῖν non addat εἰς τὸν Ἰσθμόν vel εἰς Κόρινθον, concludamus oportet, eum Corinthi sermonem fecisse. Accedit, quod, si oratio in hac urbe habita fuit, facile intellegimus, quomodo opus auctoris incerti Clementi Romano vindicatum sit. Historia homiliae ostendit, eam dignam existimatam fuisse, quae saepius in ecclesia praelegeretur. Statuere autem licet, eam hanc ob causam in uno volumine Clementis epistulae subiunctam et denique eidem auctori attributam fuisse. Initio forsan inscripta fuit πρὸς Κορινθίους; deinde autem librarius ex inscriptione praecedente addidit Κλήμεντος β' [1]).

O r d o s e n t e n t i a r u m hic est. Magna, non humilia sentiamus de Christo. Ipse enim nos de tenebris ad lucem vocavit et pereuntes salvavit (c. 1). Verba Iesaiae 54, 1 in nobis impleta sunt (2). Confiteamur igitur Dominum mandatis ipsius obsequentes (3), bona opera facientes (4), hunc mundum contemnentes (5), qui est inimicus futuro. Sin autem, non intrabimus in regnum Dei (6). Contendamus igitur, ut coronam aeternam consequamur (7). Paenitentiam agamus, dum tempus est, et carnem castam servemus (8). Ne dicamus, carnem non resurrecturam esse. Non dubium est, fore ut in hac carne iudicemur. Diligamus ergo nos invicem et Domino demus laudem (9). Praeponamus gaudia aeterna voluptatibus saeculi (10). Ne dubitemus, sed fidem habeamus promissis Dei, et mercedem reportabimus (11). Regnum Dei cottidie exspectemus, quoniam adventum Domini ignoramus (12). Iam igitur paenitentiam

1) Cf. Lightfoot l. c. p. 305 sqq. Zahn in: *Göttinger G. Anzeigen* 1876 p. 1430 sq.

agamus (13), ut voluntatem Dei facientes simus ex ecclesia spirituali et accipiamus bona vitae aeternae (14). Quod si facimus, non paenitebit nos. Magnus fructus nobis erit (15). Convertamur ad Deum, qui vocavit nos, ut in die iudicii Iesu misericordiam consequamur (16). Neque solum nunc, sed etiam domum dimissi attendamus mandatis Domini, ut ad vitam perveniamus. Dominus enim secundum sua cuique opera retribuet (17). Simus ergo ex iustis, non ex improbis (18). Ne aegre feramus, neque si a presbyteris commonefimus neque si iniustos divites et iustos angustatos videmus. Praeceptis Domini oboedientes et miserias huius temporis patienter tolerantes beati erimus. Deus autem non cito dat mercedem, ne lucrum, sed pietatem sectemur (19—20).

Homilia fere semper una cum Clementis ad Corinthios epistula tanquam altera epistula edita et versa est. Cf. ergo, quae de editionibus et versionibus supra c. 5 dicta sunt.

VII.

Circumferuntur denique (Homilias Clementinas et reliqua opera mere ficticia silentio praetereo) sub nomine Clementis duae epistulae ad virgines. Exstant in codice syriaco, qui a. 1470 conscriptus est a monacho et presbytero Kuphar quique nunc asservatur in Bibliotheca seminarii Remonstrantium Amstelodamensis. Codex continet etiam libros Novi Testamenti praeter Evangelia et Apocalypsin et iuxta notam librarii Pauli epistulis adiunctam olim Evangelia quoque continuit. Libri autem singuli leguntur in hoc ordine: 1) Actus apostolorum, 2) Epistula Iacobi, 3) Epistula I Petri, 4) Ep. I Ioannis, 5) Epistulae Pauli, 6) (praemissa hac nota: *Pauli epistulis adiungimus illas apostolorum epistulas, quae non inveniuntur in omnibus codicibus)* Ep. II Petri, 7) Epist. II et III Ioannis, 8) Ep. Iudae, 9) (spatio nullo interiecto) Epistulae Clementis duae ad virgines, quarum prior inscripta est: *Epistula prior beati Clementis discipuli Petri apostoli,* altera: *Epistula posterior eiusdem Clementis* [1]).

1) Cf. Beelen, S. Clementis Rom. epistolae binae de virginitate p. IX sqq.

Primus epistulas edidit syriace et latine I. I. Wetstein a. 1752 [1]). Interpretationem latinam repetierunt Mansi [2]) et Premagny [3]), textum syriacum Gallandi [4]) et Migne [5]). In sermonem germanicum epistulas transtulit P. Zingerle [6]), in sermonem gallicum Premagny et Villecourt [7]). Editiones illae syriacae cum vitiis laborarent haud exiguis, codice iterum inspecto paravit novam et emendatiorem a. 1856 I. Th. Beelen idemque versionem latinam novam et fidelem instituit [8]).

Editores et interpretes praeter Mansi et Premagny epistulas genuinas habuerunt iisque adstipulati sunt praesertim Möhler [9]), Permaneder [10]), Champagny [11]), Brück [12]). Plures, e. g. Mansi, Lumper [13]), Hefele [14]), Alzog [15]), rem in dubio reliquerunt. Plerique, inter quos inprimis Lardner [16]), Venema [17]), Herbst [18]),

1) Duae epistolae S. Clementis Rom. discipuli Petri apostoli, quas e codice manuscripto N. T. syriaci nunc primum erutas, cum versione latina apposita, edidit etc. Lugd. Batav.

2) S. S. Concil. Collect. (1757) I 143—160.

3) Cf. Beelen l. c. p. XLII.

4) Bibl. vet. Patr. t. I.

5) Patrol. graec. t. I 679—451. Adiecta est interpretatio latina Villecurtiana.

6) *Die zwei Briefe des h. Clemens von Rom an die Jungfrauen.* Viennae 1827.

7) *Les deux épitres aux Vierges de saint Clement Romain, disciple de saint Pierre, traduites en Latin et en Français par Mgr. Clement Villecourt, Evèque de la Rochelle et de Saintes, précédées d'une dissertation, qui en établit l'authenticité.* Parisiis 1853.

8) S. Clementis Rom. epistolae binae de virginitate, syriace etc. Lovanii.

9) *Patrologie* p. 67—69.

10) Patrologia specialis 1842 p. 26.

11) *Les Antonins* 1863 I 198 sqq.

12) *Lehrbuch der Kirchengeschichte* ed. II 1877 p. 74.

13) Historia theol. critica I p. 40 sqq.

14) *Kirchenlexikon von Wetzer und Welte* II 586.

15) *Patrologie* ed. III 1876 p. 23 sq.

16) *A dissertation upon the two epistles adscribed to Clement of Rome, lately published by Mr. Wetstein* etc. Londini 1753.

17) Epistola ad P. Wesseling, qua duas Clementis epistolas a Wetstenio nuper publicatas Epiphanio et Hieronymo notas fuisse, in dubium

memorandi sunt, epistulas Clementi R. abiudicarunt et ego ad horum sententiam accedo. Haud quidem nego, Epiphanium et Hieronymum epistulas cognitas habuisse. Verba enim cum illius (h. 30 c. 15): αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς κατὰ πάντα ἐλέγχει ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων, ὅτι ἄλλον ἔχει χαρακτῆρα ἡ ἑαυτοῦ πίστις καὶ ὁ λόγος παρὰ τὰ ὑπὸ τούτων εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς Περιόδοις νενοθευμένα· αὐτὸς γὰρ παρθενίαν διδάσκει, καὶ αὐτοὶ οὐ δέχονται· αὐτὸς γὰρ ἐγκωμιάζει Ἠλίαν καὶ Δαβὶδ καὶ Σαμψὼν καὶ πάντας τοὺς προφήτας, οὓς οὗτοι βδελύττονται, tum huius (c. Iovin. I c. 12): *ad hos (eunuchos) et Clemens, successor apostoli Petri, cuius Paulus meminit, scripsit epistulas omnemque paene sermonem suum de virginitatis puritate contexuit*, procul dubio ad epistulas nostras referenda sunt. Eadem autem authentiae non minus obsunt quam favent. Si enim Epiphanius refert, epistulas in ecclesiis praelectas fuisse, Eusebius vero et Hieronymus in libro de viris illustribus, quem ante librum contra Iovinianum scripsit et in quo id egit, ut omnes scriptores christianos eorumque opera enumeraret, eas silentio praetereunt, sequitur, in paucissimis tantum ecclesiis eas auctoritatem illam consecutas esse, cum non sit verisimile, patrem historiae ecclesiasticae et auctorem Catalogi scriptorum ecclesiasticorum simul adeo neglegenter de Clemente egisse, ut ambo has literas sane egregias omitterent. Eusebius igitur, qui inter veteres amplissimam de literis christianis notitiam habuit, eas prorsus non cognovit, Hieronymus eo demum tempore, quo contra Iovinianum scripsit. Epistulis autem non solum testimonia luculenta externa desunt, sed etiam argumenta interna eas vix genuinas esse produnt. Auctor earum, ut iam Lardner vidit, longe plures Novi Testamenti libros allegat quam Clemens et multos S. Scripturae locos tacite operi suo inserit, cum hic, si orationem illam praestantissimam c. 59—61 omittis, fere semper indicat, ubi aliquid e S. Scriptura desumpsit. Accedit, quod rationem

vocatur etc. 1754. Secutae sunt duae aliae epistulae eodem anno. Wetstein singulis epistulis respondit. Cf. Beelen l. c. p. XCI.

18) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1829 p. 539—552. Auctor nomen suum non indicavit.

vitae, qua viri caelibes cum virginibus cohabitabant, non solum cognitam habuit, sed etiam impugnavit (cf. ep. I c. 10; II passim). Patet ergo, eam iam degenerasse et fructus illos malos produxisse, de quibus alii scriptores ecclesiastici tertio demum saeculo narrant. Quae cum ita sint, epistulae hoc saeculo vel saeculo II exeunte confectae esse videntur. Auctorem eas Clementi Romano supposuisse vix contenderim, cum nomen s. patris in inscriptionibus tantum, neque vero in epistulis ipsis legatur. Conicere saltem licet, eas simili modo quo alteram quae dicitur ad Corinthios epistulam illi adscriptam fuisse.

S. IGNATII EPISTULAE.

I.

Ignatius vel Theophorus, ut graeco nomine vocabatur, saeculo primo exeunte et secundo ineunte ecclesiae Antiochenae praefuit [1]) et Traiano imperatore condemnatus est, ut Romae bestiis obiceretur. Origenes in Luc. hom. VI (ed. Bened. III 938), Eusebius h. e. III c. 22, Hieronymus cat. c. 16 inter episcopos Antiochenos locum secundum vel, si Petrus numeratur, tertium locum ei assignant. Theodoretus Dial. I ed. Migne IV 82 quidem narrat, eum de Petri ipsius dextera gratiam pontificatus suscepisse, et Chrysostomus hom. in s. Ignat. mart. c. 4 (ed. Bened. II 597) dicit, eum Petro successisse, cum hic esset Antiochia discessurus. Constitutiones apostolorum VII c. 46 contendunt, Ignatium a Paulo, Evodium (teste Eusebio h. e. III c. 22 primum Antiochenorum episcopum) a Petro ordinatum esse, et Baronius ann. 45, 14; 71, 11 ac Natalis Alexander [2]) coniecerunt, primo propter Christianorum contentionem utrumque simul ecclesiae Antiochenae praefuisse, alterum fidelibus e Gentilibus, alterum fidelibus e Iudaeis; postquam autem dissensionis paries sublatus et utraque pars unum in coetum adunata esset, Ignatium Evodio cessisse et post eius

1) Eusebius in Chronico (ed. Schöne II 158. 162) eum inter annos Abrahae 2085 et 2123 et Vespasiani annum IX et Traiani ann. IX posuit.
2) Historia ecclesiast. 1686. Saec. I diss. 13 concl. 1.

mortem tandem iterum sedisse [1]). Sed praeferenda sunt, quae Eusebius tradidit.

Ad bestias Ignatium damnatum esse iam Irenaeus adv. haer. V c. 28, 4 narrat. Romae autem eum martyrium subiisse non solum ex eius epistula ad Romanos (cf. Eph. 1, 2; 21, 2) elucet, sed etiam Origenes hom. VI in Luc. (ed. Bened. III 938), Eusebius h. e. III c. 36, 3 et omnes posteriores dicunt, Polycarpus saltem prodit rogans Philippenses (13, 2) quorum civitas Smyrnaeo non versus Antiochiam, sed versus Romam sita erat, ut sibi significent, si quid de eo compertum habuerint. Solus Ioannes Malalas, qui post Iustinianum I et ante Ioannem Damascenum vixit, tempore terrae motus, quo Antiochia die 13. Dec. a. 115 p. Chr. vexata est, in hac urbe eum mortuum esse narrat (Chronogr. lib. XI ed. Bonn. p. 276), atque Volkmar [2]) et Dierauer [3]) ei fidem habuerunt. Haud dubie autem erravit. Antiochenus quidem est, sed minime semper testis locuples, et fide multo dignior est Chrysostomus Antiochenus, qui coram universo populo Antiocheno enuntiavit, Ignatium Romae passum esse (l. c. c. 4 sq. ed. Bened. II 598 sqq.).

Quod ad pueritiam adolescentiamque attinet, Symeon Metaphrastes et Menaea graeca apud Bollandum (Act. SS. 1. Febr. I 28) Ignatium parvulum illum fuisse volunt, quem Dominus apostolis de primatu litigantibus ad imitationem proposuit dicens: *Quicunque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum* (Matth. 18, 4). Sed narratio veteribus ignota e nomine Θεοφόρου (i. e. a Deo gestato) ortum habuisse videtur [4]). Martyrium Colbertinum (1, 1; 3, 1) narrat,

1) Aliam coniecturam proposuit Martialis Mastraeus, Ignatii epistolae 1608. Notae p. 9. Putat enim, Evodium Petro vivente obiisse, tuncque Ignatium ab apostolo antea ordinatum, qui Evodio succederet, arcessitum fuisse.

2) *Handbuch der Einleitung in die Apokryphen* I 49 sqq. 121 sqq. Cf. Zahn, *Ignatius von Ant.* p. 66 sqq.

3) *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Traians.* Cf. Büdinger, *Untersuchungen zur röm. Kaisergeschichte* 1868 I 171.

4) Alia fabula medio aevo ex hoc nomine orta est. Vincentius Bellov. (Spec. hist. X c. 57 ed. Bened. IV 388) narrat: Huius cor cum minutatim divisum esset, nomen Domini Iesu Christi, literis aureis in-

eum una cum Polycarpo discipulum s. Ioannis fuisse, ac similiter Hieronymus (Chron. ann. Traiani XI) Papiae et Polycarpo, apostoli auditoribus, eum adiungit. Uterque autem testis errasse videtur. Ignatius enim ipse ad Polyc. 1, 1 indicat, se Polycarpum non prius vidisse quam eo tempore, quo Romam ductus est, et testes antiquiores, praesertim Eusebius, omnium eruditissimus, de discipulatu illo silent. Hieronymus ipse sententiam mutasse videtur. In Catalogo c. 16 enim Polycarpum solum Ioannis auditorem vocat, et forsan in Chronico l. c. nomen Ignatii per neglegentiam tantum inseruit, verba Eusebii h. e. III c. 36, 1. 2 male interpretatus [1]).

Quamquam autem Ignatium s. Ioannis discipulum fuisse non constat, tamen verisimile est, puerum vel adolescentem eum Petrum aut Paulum vidisse, qui aliquamdiu Antiochiae commorati sunt. Gregorius M. quidem, qui ep. V, 39 eum discipulum Petri nominat, fide non satis dignus est. Quinque enim saeculis ab Ignatio remotus est ac praeterea Petri discipulum eum nonnisi ex ea causa vocasse videtur, quod apostolus ille cathedram Antiochenam aeque ac Romanam constituerat. Sed ex eo, quod secundus Antiochenorum episcopus fuit, eum apostolos vidisse collegerim. Ubi enim fieri potuit, ecclesiae saeculo primo discipulos apostolorum episcopos elegisse videntur, et accedit, quod Chrysostomus hom. in s. Ign. c. 1 (ed. Bened. II 593) disertis verbis dicit, Ignatium cum apostolis strenue versatum esse et fluenta hausisse spiritualia. Ne opponas, Eusebium de hoc discipulatu nihil dixisse. Namque pater historiae ecclesiasticae nec alios viros apostolorum discipulos vocat, quos apostolos vidisse certum est.

Martyrium Colbertinum porro dicit, Ignatium a Traiano, cum adversus Armeniam et Parthos expeditionem parans Antiochiae commoratus fuerit, anno imperii nono (a 26 Ian. 106 usque ad 26 Ian. 107) ad bestias condemnatum et Sura ac Senecione iterum consulibus die 20 Dec. martyrio coronatum esse (2, 1; 7, 1), nec pauci viri haec verba ad annum 107 referentes,

scriptum (ut legitur), in singulis partibus inventum est. Dixerat enim, se habere Christum in corde.

1) Cf. Zahn, *Ignatius von Antiochien* 1873 p. 46 sqq.

quo Sura III et Senecio II consules fuerunt, s. martyrem illo anno mortuum esse statuerunt, e. g. Iacobus Usher [1]), Sebastianus Tillemont [2]), Th. Ruinart [3]), Remigius Ceillier [4]), Eduardus Corsinus et A. Gallandi [5]), G. Lumper [6]), C. Hefele [7]), Ios. Nirschl [8]), C. Wieseler [9]). Bollandistae [10]) martyrium anno 108 illigant; Baronius an. 109, 5 anno 109; H. Noris [11]) et Vallarsi [12]) anno 112; I. Pearson [13]), Gul. Lloyd [14]), I. E. Grabe [15]), Pagi [16]), Ios. Eckhel [17]), H. Franke [18]), Dierauer [19]) et alii annis 114—116, Kraus [20]) anno 104. Quaeritur maxime, num Traianus unam tantum an plures expeditiones in Orientem susceperit, et alii hoc, alii illud statuunt. Controversia autem exoriri potuit, quoniam perpauca sunt, quae de Traiano tradita habemus.

Mea quidem sententia errant, qui de duplici vel etiam, ut I. Nirschl, de triplici Traiani in Orientem expeditione loquuntur, nec mihi demonstrari posse videtur, imperatorem ante annum

1) Nota 39 in Ignatii Acta.

2) *Mémoires etc. S. Ignace* art. 9 nota 10. *Histoire des empereurs. Trajan* art. 19.

3) Acta sincera ed. Galura I 16.

4) *Histoire générale* I c. 11.

5) Biblioth. vet. Patr. I Proleg. p. LXI sq.

6) Historia theologico-critica I 250 sqq.

7) Patr. apost. ed. IV p. XL sqq.

8) *Das Todesjahr des Ignatius v. A. u. d. drei orientalischen Feldzüge des Kaisers Traian* 1869.

9) *Die Christenverfolgungen der Cäsaren* 1878 p. 125 sq.

10) Acta SS. Febr. I 19.

11) Epistola consularis. Opp. 1729 II 933.

12) Opp. Hieronymi VIII 795. Nota in Chron. Euseb.

13) De anno quo S. Ignatius a Traiano Antiochiae ab bestias erat condemnatus. Dissertatio posthuma, quam Smith, Russel et Iacobson in suas editiones receperunt.

14) Cf. Pagi, Critica ad ann. 107, 4—6.

15) Spicilegium II 22 sq.

16) Critica ad ann. 107.

17) Doctrina numorum veterum 1796 II. VI 450 sqq.

18) *Zur Geschichte Traians* 1837 p. 253 sqq.

19) Cf. Büdinger, *Untersuchungen zur röm. Kaisergeschichte* I 153 sqq.

20) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1873 p. 115—134.

113 in Asiam profectum esse. Sed praeterea quaestio est, num Acta passionis recte dicant, Traianum episcopum condemnasse, et ego nego. Primo enim episcopus, ut mox videbimus, pluribus annis ante mortuus est, quam imperator Antiochiam pervenit. Deinde Ignatius ipse et testes gravissimi, Eusebius, Chrysostomus et alii iudicium imperiale ne verbo quidem commemorant. In epistula ad Romanos s. martyr potius prodit, sese non ab imperatore damnatum esse, fratres Romanos rogans, ne martyrio ipsum eripiant. Si enim imperator sententiam tulit, Christiani vix eum a morte liberare potuerunt; sin autem proconsul iudicium fecit, ad imperatorem appellare potuerunt sperantes, mitius eum iudicaturum esse [1]). Acta denique cum haud dubie suppositicia sint, ubi alii testes iis non patrocinantur, nullius fere auctoritatis sunt.

Itaque tempus martyrii ex aliis documentis explorandum et inprimis Eusebius consulendus est. In historia ecclesiastica III c. 36 quidem id tantum invenimus, Ignatium Traiani tempore mortuum esse, neque in Chronico tempus mortis accuratius definitur. Cum autem Eusebius in hoc libro martyrium cum Christianorum persecutione a Traiano instituta coniungat, cuius initium ad annum imperii decimum refert, et de passione Ignatii paulo post dicat, cumque reliqui veterum, qui anni mortis mentionem faciunt, similia tradant, statuere licet, s. episcopum c. annum 107 decessisse. Hieronymus enim cat. c. 16 habet annum Traiani undecimum (textus latinus) vel decimum (interpres graecus), Chronicon paschale annum 105 p. Chr. (ed. Bonn. I 471), Martyrium Colbertinum, quod quinto saltem saeculo confectum est, annum Traiani nonum (2, 1) vel decimum (7, 1) [2]).

De itinere Martyrium Colbertinum (3, 1) dicit, Ignatium

1) Cf. Uhlhorn in: *Zeitschrift für die historische Theologie* 1851 p. 264 sqq. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 248 sqq.

2) Cf. Uhlhorn l. c. p. 260. Nuperrime Harnack (*Die Zeit des Ignatius* etc. 1878) probare conatus est, Ignatium imperio Hadriani exeunte vel Antonino Pio imperatore passum esse, sed argumenta valida non protulit. Cf. Lipsius, *Jenaer Literaturzeitung* 1878 p. 20 sq. Hilgenfeld, *Zeitschrift für wiss. Theologie* 1878 p. 409—413.

Seleucia Smyrnam navi vectum esse. Epistulae autem produnt, terra eum in urbem illam pervenisse, et id tantum respectu Rom. 5, 1 concedendum est, Seleucia in Ciliciam aut Pamphyliam eum forsan navigasse. Rom. 9, 3 enim Ignatius ecclesiarum meminit, quae in nomine Iesu Christi eum receperunt et in singulas urbes eum praecesserunt. Eph. 9, 1 haereticorum mentionem facit, qui Epheso venientes ipsi occurrerunt. Philadelphiam eum transiisse, e pluribus epistulae ad Philad. locis elucet. De episcopo enim c. 1 eo modo loquitur, ut statuamus oporteat, ipsum eum vidisse cum eoque versatum esse. Deinde dicit, sese nullam apud Philadelphenses divisionem invenisse (3, 1) et voce magna eos admonuisse, ut episcopo et presbyterio oboedirent (7, 1) [1]). Philadelphiae quoque cum haereticis convenisse videtur, qui Eph. 9, 1 commemorantur. Ephesum autem et Magnesiam et Tralles non venit. Ecclesiae enim illae ei non ipsae, sed per eos tantum cognitae sunt, quos eum salutaturae Smyrnam miserunt. Qua in urbe aliquamdiu commoratus epistulas ad Ephesios, Magnesios, Trallianos, Romanos conscripsit. Cum Troadem pergeret, ubi epistulas ad Philadelphenses, Smyrnaeos, Polycarpum exaravit, Burrhus, diaconus Ephesiorum eum comitatus est (Eph. 2, 1. Philad. 11, 2. Smyrn. 12, 1), et cum in urbem pervenisset, advenerunt Rheus Agathopus Syrus et Philo diaconus Cilix. Non enim ab initio hi viri eum comitati, sed secuti sunt idque, ut videtur, ut eum de fine persecutionis certiorem facerent. Troade enim comperit, ecclesiam Antiochenam pacem obtinuisse et ecclesias propinquas iam clericos ad eam misisse, ut de pace restituta ei gratularentur (Philad. 10). Qua in urbe Neapolim profecturus navem conscendit (Polyc. 8, 1) et Philippis viam Egnatiam ingressus est (cf. Polyc. ad Philipp. 9, 1). De reliquo itinere nihil certi traditum habemus. Conicere autem licet, Macedonia et Illyria graeca peragrata Epidamni aut Apolloniae eum in navem ascendisse et Brundusio Romam iterum pedibus perexisse. Acta, quae c. 5 referunt, navi Adriatico transnavi-

1) Ignatium Philadelphiam permeasse etiam Nirschl (*Die Briefe des h. Ignatius* p. 144 n. 7) agnoscit, quamquam Martyrium genuinum putat.

gato eum mare Tyrrhenum ingressum esse et in Portu Romano in terram exiisse; Puteolis eum e navi descendere voluisse, ut in eadem via qua Paulus apostolus Romam veniret, sed vento vehementi in altum repulsum esse, vix fide digna sunt [1]).

Ignatium testibus epistulis non mari, sed terra Smyrnam pervenisse, iam Eusebius vidit. Scribit enim h. e. III c. 36, 4 ed. L. c. 37: καὶ δὴ τὴν δι' Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ' ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς [2]) ποιούμενος τὰς κατὰ πόλιν αἷς ἐπεδήμει παροικίας ταῖς διὰ λόγων ὁμιλίαις τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις μάλιστα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἄρτι τότε πρῶτον ἐπιπολαζούσας παρῄνει, προὔτρεπέ τε ἀπρὶξ ἔχεσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρόμενος διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγεῖτο.

II.

Ignatium Smyrnae et Troade commorantem septem epistulas scripsisse iam Eusebius tradit idemque duos (Rom. 5. Smyrn. 3, 1. 2) vel tres (cf. Eph. 19, 1) epistularum locos transscribens prodit, breviorem quae dicitur recensionem se manu versasse. Scribit enim h. e. III c. 36, 5 sqq.: οὕτω δῆτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἔφεσον ἐπιστολὴν ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἑτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεποίηται, καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε ὄντα Πολύβιον ἱστορεῖ. Πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει, ᾗ καὶ παράκλησιν προτείνει, ὡς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρτυρίου τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. Ἐξ ὧν καὶ βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον. Γράφει δὴ οὖν κατὰ λέξιν· sequitur Rom. 5. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθείσαις ἐκκλησίαις διετυπώσατο. Ἤδη δὲ ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὖθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ

1) Optime de itinere s. Ignatii disputavit Th. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 250—295.

2) Ignatius Rom. 5, 1 ipse dicit, se ad decem leopardos i. e. milites alligatum esse.

Πολυκάρπῳ, ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην οἷα γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. Ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιών· sequitur Smyrn. 3, 1. 2. Neque vero primus epistularum notitiam habuit. Epistulas ad Ephesios et Romanos iam Origenes et Irenaeus laudant (cf. adnotationes ad Eph. 19, 1. Rom. 4, 1; 7, 2). Testis autem antiquissimus et locupletissimus est Polycarpus, Smyrnaeorum episcopus, quocum Ignatius, cum Smyrnae commoraretur, versatus est cuique Troade literas dedit, et si verum est, quod dixit, dubitari nequit, quin Ignatius iter Romam faciens plures epistulas scripserit. Ex epistula (13, 2) enim, quam brevi postquam Ignatius Philippos pervenit Philippensibus scripsit, elucet, eum illis rogantibus Ignatii epistulas misisse.

Testibus veterrimis etiam Lucianus Samosatensis adnumerandus est, quippe qui in dialogo de morte Peregrini nonnulla scripserit, quae ex Ignatii epistulis desumpta esse videntur. Peregrinus enim in vincula conicitur (c. 12) idque, ut auctor alio loco (c. 14) prodit, Antiochiae, ac nihilominus etiam ecclesiae Asiae minoris captivo subsidia misisse dicuntur (c. 13). Nonne haec ex epistulis nostris hausta sunt, in quibus legimus, ecclesias Asiae episcopo Antiocheno captivo beneficia tribuisse? Si porro legimus, Christianos Peregrinum e vinculis liberare studuisse ac custodes corrupisse, ut cum captivo versari possent (c. 12), epistula ad Romanos in memoriam revocatur. Accedunt denique duo loci, ubi verba ipsa verisimile reddunt, Ignatii epistulas Lucianum haud fugisse, et hi quidem:

Lucianus.	Ignatius.
c. 4: Τὸν ἐν Συρίᾳ δεθέντα.	Eph. 1, 2: Δεδεμένος ἀπὸ Συρίας.
c. 41: Φασὶ δὲ πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐνδόξοις πόλεσιν ἐπιστολὰς διαπέμψαι αὐτόν, διαθήκας τινὰς καὶ παραινέσεις καὶ νόμους· καί τινας ἐπὶ τούτῳ πρεσβευτὰς τῶν ἑταίρων ἐχειρο-	Polyc. 8, 1: Ἐπεὶ πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἠδυνήθην γράψαι ... γράψεις ταῖς ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις ... εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ποιῆσαι, οἱ μὲν δυνάμενοι πεζοὺς πέμψαι, οἱ

Lucianus.	Ignatius.
τόνησε νεκραγγέλους καὶ νερτεροδρόμους προσαγορεύσας.	δὲ ἐπιστολὰς διὰ τῶν ὑπό σου πεμπομένων. Polyc. 7, 2: Πρέπει... χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε καὶ ἄοκνον, ὃς δυνήσεται θεοδρόμος καλεῖσθαι. Cf. Smyrn. 11, 2. Philad. 10, 1.

Vocem νερτεροδρόμος voci θεοδρόμος substitutam fuisse non miraberis, si ingenium auctoris respicis. Animadvertas quoque, e voce διαθήκας et e sequentibus patere, referente Luciano Peregrinum epistulas aeque ac Ignatium brevi ante mortem scripsisse [1]). G. Uhlhorn [2]) quidem huius testimonii vim negavit, cum auctor dialogi de morte Peregrini minus Christianos quam Cynicos derisisset, et concedendum est, Lucianum non id egisse, ut satiram de Ignatii morte scriberet. Inde autem non sequitur, eum historiam Peregrini narrantem ex Ignatii epistulas nonnulla non deprompsisse.

Proxime post Eusebium epistulas legerunt auctor Didascaliae apostolorum [3]), Athanasius (cf. adnotationem ad Eph. 7, 2), Basilius Magnus (Eph. 19, 1), Ephraemus Syrus (Rom. 2, 2. Polyc. 3, 1. 2), Ioannes Monachus (Rom. 2, 1. 2; 3, 2; 5, 3), Ioannes Chrysostomus (Rom. 5, 2). Hieronymus quoque aliquot locos laudat (Eph. 19, 1. Rom. 4, 1; 5. Smyrn. 3, 1. 2), sed eos ex libris scriptorum aliorum, non ex epistulis ipsis hausisse videtur. Saeculis sequentibus plures locos allegarunt Theodoretus Cyrensis, Timotheus Aelurus, Severus Antiochenus, Antiochus Monachus, auctor florilegii (saec. VII), quod legitur in codice Rupefucaldino, Ioannes Damascenus, Antonius auctor Melissae, Syri incerti, quorum fragmenta quae exstant syriace et anglice edidit Gul. Cureton [4]), latine Th. Zahn [5]). Paucos locos

1) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 517—528.

2) *Zeitschrift für hist. Theologie* 1851 p. 280 not. 66.

3) Cf. Zahn, Ignatii et Polyc. epp. p. 336 sq. Patr. apost. opp. ed. Lipsiensis III fasc. II.

4) Corpus Ignatianum 1849 p. 197 sqq. 232 sqq.

5) l. c. p. 373 sqq.

citaverunt Gelasius Romanus (Eph. 7, 2; 20, 2), Pseudo-Dionysius Areopagita (Rom. 7, 2), Gildas Sapiens (Rom. 5), Anastasius Sinaita (Rom. 6, 3), Maximus Confessor (Smyrn. 11, 3), Andreas Cretensis (Eph. 19, 1), Theodorus Studites (Rom. 7, 2. Smyrn. 4, 1), Gregorius Barhebraeus (Rom. 4, 1). Collegerunt testimonia Iacobus Usher [1]), Cotelier [2]), Gallandi [3]), Cureton [4]), Zahn [5]).

Ex verbis Polycarpi ad Phil. 13, 2 iam Baronius a. 109, 18. 19 conclusit, Smyrnaeorum episcopum Ignatii epistulas in unum collegisse, et posteriores ei assensi sunt. Errasse autem videtur de numero epistularum, et I. Usher [6]) recte contendit, syllogen Polycarpianam non ex septem, sed ex sex epistulis constitisse. Nec vero minus hic erravit dicens, epistulam ad Polycarpum in collectione defuisse, quippe quae esset suppositicia. Ad Hieronymum cat. c. 16 quidem provocare potuit, qui locum ex ep. ad Smyrn. desumptum epistulae ad Polyc. vindicavit. Sed Hieronymum ipsum errasse vix dubium est nec est, cur Eusebio diffidamus atque authentiam illius epistulae addubitemus. Epistula, quae Polycarpum effugit, potius, ut Zahn [7]) vidit, epistula ad Romanos est. Polycarpus enim Philippensibus (13, 2) scribens, sese Ignatii literas, quas ipse ab eo acceperit, et alias, quantascunque apud se habeat, illis transmisisse, indicare videtur, se non plane omnes epistulas nactum esse, et conicere licet, epistulam ad Romanos, quae reliquis in Asia manentibus in Occidentem missa est, eum effugisse. Sin autem illa verba aliter intellegenda fuerint, nec alia indicia desunt, quae syllogen Polycarpianam epistulam ad Romanos non amplexam esse probent. Cum falsarius, qui saeculo quarto exeunte epistulas interpolavit iisque quinque alias adiunxit,

1) Polycarpi et Ignatii epistolae 1644 p. 1—6.
2) Patr. apost. ed. Clericus 1724 II p. 1—4.
3) Bibliotheca vet. Patr. I p. 245—256.
4) l. c. p. 158 - 189.
5) l. c. p. 327—381.
6) Diss. c. 2. l. c. p. VI—XI. Patr. ap. ed. Clericus 1724. II Append. p. 201 sq.
7) *Ignatius v. A.* p. 115 sq. 161 sqq. Epistulae p. VII sq.

epistulae ad Romanos eam tantum partem, quae apud Eusebium legitur, imitatus sit, quamquam antiquiorum epistularum sententias ubique repetere solebat, concludendum est, eum epistulam ipsam, in collectione Polycarpiana non exstantem, non habuisse. Accedit, quod inter epistulas longioris recensionis soli epistulae ad Ephesios Ἀμήν subscriptum est, et in codice Vaticano epistula ad Romanos, reliquis omnibus eodem fere modo subscriptis, epigraphen singularem habet. Statuere licet, epistulam ad Ephesios initio in fine totius collectionis fuisse, epistulam ad Romanos seriori tempore adiectam esse. Neque praetermittendum est, in versione armeniaca epistulam ad Romanos inter epistulas genuinas locum ultimum obtinere et in ea collectione, cuius versionem latinam I. Usher, textum graecum I. Voss invenit, deesse vel potius in Martyrio Colbertino collectioni adiecto legi.

III.

Eusebius septem tantum epistularum notitiam habuit. Brevi [1]) autem aliae quinque sub Ignatii nomine vulgatae sunt, scilicet 1) ad Mariam Castabalitam, 2) ad Tarsenses, 3) ad Antiochenos, 4) ad Heronem diaconum Antiochenum, 5) ad Philippenses, iisque epistula Mariae ad Ignatium praemissa est. Epistulae genuinae praeterea, epistula ad Romanos excepta, interpolatae et omnes in hoc ordine dispositae sunt: 1) Mariae ep. ad Ignatium, 2) Ignatii ep. ad Mariam, 3) ad Trallianos, 4) ad Magnesios, 5) ad Tarsenses, 6) ad Philippenses, 7) ad Philadelphenses, 8) ad Smyrnaeos, 9) ad Polycarpum, 10) ad Antiochenos, 11) ad Heronem, 12) ad Ephesios, 13) ad Romanos. Posteriori tempore, ut iam dixi, sed ante saec. VII, quo versio latina eam continens confecta esse videtur [2]) epistula ad Romanos collectioni adiuncta est.

1) Iam Vedelius in Apologia pro Ignatio c. 3 (praemissa suae Ignatii editioni 1623) coniecit, interpolatorem saeculo quarto vixisse. Zahn (*Ignatius v. A.* p. 120 sqq. Editio p. VI) eum ad annos 360—380 retulit, Usher (Dissert. c. 6) et alii ad saeculum sextum, quia Stephanus Gobarus (apud Phot. Biblioth. cod. 232) primus locum interpolatum respexit.

2) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 86—88.

Praeter illas epistulas denique aliae Ignatii titulo circumferuntur, scilicet duae ad Ioannem apostolum, una ad Mariam beatam virginem, et hae epistulae una cum epistula Mariae ad Ignatium primae typis editae sunt a. 1495 [1]). Plures eas iam Bernardo Claravallensi notas fuisse putarunt, e. g. Sixtus Senensis [2]), Bellarminus [3]), Martialis Mastraeus [4]). Sed verba s. Bernardi (serm. VII in Ps. 90 c. 4): *Magnus ille Ignatius... Mariam quandam in pluribus quas ad eam scripsit epistulis Christiferam consalutat,* ad Ignatii epistulam ad Mariam Castabalitam referenda sunt, neque ex eo, quod plures ad Mariam epistulas memorat, abbatem Claravallensem illas epistulas cognitas habuisse concludendum est. Cum enim disertis verbis de Maria quadam loquatur, de numero epistularum errasse putandus est. Primus potius epistularum testis Dionysius Carthusianus esse videtur. Referente enim Sixto Senensi [5]) in commentariis, quos edidit in librum Dionysii Areopagitae de divinis nominibus, ita scribit: *Sanctus Ignatius in una epistularum suarum ad sacratissimam virginem fervide rogat eandem, ut pro consolatione et confortatione sui et plurium neophytorum dignetur venire ad se,* neque dubium est, eum epistulam legisse, ex qua etiam verba nonnulla allegavit. Cum epistulae veteribus plane ignota sint nec nisi latine exstent nec Graecismum redoleant, paene omnes consentiunt, eas medio aevo a Latino conscriptas esse. Contendit quidem Menas, episcopus urbis Armeniae maioris Bagrevand, se exemplar graecum idque, ut Katergi Mechitarista addit [6]), typis editum vidisse, quod praeter sex Ignatii epistulas illas tres contineret. Sed quamdiu non alii testes originis epistularum graecae produci possunt, eius verbis vix fidem habeam.

1) Appendix ad librum: Vita et processus s. Thome cantuarensis martyris super libertate ecclesiastica. Parisius 1495.

2) Bibliotheca sancta 1566 lib. II s. v. Maria p. 141.

3) De scriptoribus ecclesiasticis ed. Colon. 1657 p. 42.

4) S. Mart. Ignatii epistolae. Parisiis 1608. Notae p. 15.

5) Biblioth. sancta l. c.

6) *Zeitschrift für katholische Theologie*, ed. Scheiner und Häusler 1852. IV 316.

Tribus annis post editionem illarum epistularum Faber Stapulensis versionem epistularum undecim (scilicet earum, quas recensio longior amplectitur, epistulis Ignatii et Mariae Castabalitae mutuis exceptis) latinam publicavit [1]). Symphorianus Champerius in editione, quam a. 1536 paravit [2]), praeter epistulam ad Mariam Castabalitam Ignatii epistulas ad Ioannem mutuasque eiusdem et beatae Mariae virginis epistulas adiecit eumque secuti alii quoque has una cum illis ediderunt. Habuerunt eas genuinas idemque tum temporis omnes Catholici sensisse videntur, e. g. Marcus Michael, presbyter Cortonensis, in libro de viris illustribus [3]). Brevi autem sententia mutata est. Anno 1557 Valentinus Hartung, Frid sive Paceus appellatus [4]), et a. 1560 Andreas Gesner [5]) textum recensionis longioris graecum (Mariae epistula ad Ignatium sola excepta, quam a. 1646 I. Voss adiecit) publicaverunt, indeque ab eo tempore pars epistularum graece et latine, pars latine tantum legebatur. Itaque quaestio orta est, num epistulae latinae aeque ac graecae genuinae putandae essent, et aliquamdiu Catholici affirmarunt, e. g. Sixtus Senensis [6]), Petrus Canisius [7]), saeculo XVII ineunte etiam Petrus Halloix [8]). Sed viri sagaciores eas s. Ignatio

1) Dionysii Celestis hierarchia ... Ignacii undecim epistole. Polycarpi epistola una. Parisiis 1498. Recusa Argentinae 1502; Parisiis 1515 etc.

2) Dionysii Carthusiani super omnes S. Dionysii Areopagitae libros commentaria. Coloniae 1536 fol. 357 sqq.

3) Cf. Champerius l. c. fol. 358.

4) Beati inter sanctos Christi defunctos hieromartyris Ignatii etc. opuscula, quae quidem exstant, omnia, idque certe in originali, qua ab ipso primum perscripta sunt, lingua graeca. Dillingae 1557.

5) Ignatii beatissimi martyris et archiepiscopi Antiocheni epistolae duodecim. Ioanne Brunnero Tigurino interprete. Inest in collectione varia, cui titulus est: Theologorum aliquot veterum orthodoxorum libri.

6) Bibliotheca sancta 1566 p. 141.

7) De Maria virgine I c. 13 ed. Ingolstad. 1677 p. 96 sq.

8) Illustr. eccles. orient. scriptorum vitae et documenta (Duaci 1633) I 467. Notandum est autem, auctorem de authentia epistularum latinarum paululum iam dubitasse. Dicit enim: *nec ita certae sunt (epistulae), ut indubitatam fidem apud omnes mereantur, nec ita incertae, ut omnem perdant.... Libera interim (donec aliquid alterutram in partem certius afferatur) facultas uniuscuiusque sit de his quodcumque voluerit opinandi.*

abiudicaverunt. Iam Baronius ann. 48, 25; 109, 34 eas non amplius defendere conatus est. Bellarminus in libro de scriptoribus ecclesiasticis eas reprobat, cum neque in codicibus graecis habeantur neque gravitatem eloquii s. Ignatii omnino redoleant. Ioannes Maria Brasichellenis, pontificii palatii magister [1]), et Martialis Mastraeus [2]) ex simili ratione eas in commentationum apocrypharum ordinem redigunt. Nostris diebus Constantinus Skworzow solus eas ab Ignatio scriptas esse opinatus est [3]).

Alia quaestio erat, quid de epistulis graecis sentiendum esset, et de his magna controversia facta est. Catholici, e. g. Valentinus Hartung, Baronius a. 109, 19, Bellarminus l. c., eas omnes s. Ignatio vindicaverunt. Baronius a. 109, 20 etiam contendit, incorruptas et integras eas ad nostram aetatem servatas esse. Martialis Mastraeus [4]) autem concessit, eas ab haereticis et a Graeculis posterioribus alicubi interpolatas ac depravatas fuisse. Protestantes vero alii epistulas omnes, alii eas saltem, quarum Eusebius et Hieronymus non faciunt mentionem, spurias esse contenderunt aut suspicati sunt. Ex illorum numero sunt I. Calvinus [5]) et Centuriatores Magdeburgenses [6]), ex horum numero Abr. Scultetus [7]) et Nic. Vedelius [8]). Hic inprimis non solum contra Mastraeum et Baronium probavit, Ignatium non duodecim epistulas exarasse neque eas, quae a nobis legerentur, incorruptas esse, sed etiam authentiam epistularum ab Eusebio et Hieronymo memoratarum bene defendit et eas ipsas multis locis interpolatas esse demonstravit.

Vedelii vestigia pressit Iac. Usher ac probare conatus est, quae epistulis a falsario inserta essent. Cum enim videret,

1) Index librorum expurgandorum 1607. Cf. Usher, Dissert. c. 5 p. XXIX.

2) Notae ad epistolas s. Ignatii p. 15.

3) *Patrologische Untersuchungen* 1875 p. 55—97. Idem ceteras Ignatii epistulas Ignatio cuidam Theophoro c. ann. 160 adscripsit.

4) Notae p. 21.

5) Institutio christ. religionis I c. 13, 29.

6) Centur. II c. 10 ed. Norimb. II 177 sq.

7) Medullae theologiae patrum syntagma 1609.

8) Apologia pro Ignatio c. 3. 4 (praemissa Ign. epistularum editioni. Genevae 1623).

locum a Theodoreto ex epistula ad Smyrnaeos (7, 1) depromptum in vulgatis nostris tum graecis tum latinis Ignatii exemplaribus non legi, laudari autem a Roberto Lincolniensi episcopo c. ann. 1250 et a duobus aliis Anglis, circumspicere coepit, num forte adhuc in Anglia reperiri possent Ignatii exemplaria aliqua, ex quibus ille nostrorum codicum defectus suppleri posset. Neque spes eum prorsus fefellit. Libros enim manuscriptos duos nactus est, alterum in publica Collegii Gunwelli et Caii apud Cantabrigienses, alterum in privata D. Richardi Montacutii, Norwicensis nuper episcopi, bibliotheca repositum, qui Ignatianarum epistularum interpretationem continebant a vulgata latina diversissimam. Cum animadvertisset, locum illum a Theodoreto laudatum in hac versione verbotenus translatum esse, reliqua testimonia a patribus antiquioribus ex Ignatio citata conferre coepit eaque et cum suo interprete consentire et a vulgatis tum graecis tum latinis Ignatii codicibus ut plurimum dissidere deprehendit [1]). Itaque cum dubium non esset, quin versionem invenisset, quae ad textum genuinum proxime accederet, et versionem utcunque alias barbaram atque inconditam typis publicavit et epistularum iam vulgatarum editionem paravit, in qua, quae ab interpolatore profecta esse videbantur, minio signata sunt [2]).

Usher contendere non est ausus, ex versione quam invenerat sola Ignatium integritati suae restitui posse. Sed speravit, alterius exemplaris subsidium accessurum esse, vel graeci, cuius ex bibliotheca Florentina obtinendi spes ipsi nuper erat iniecta non exigua, vel saltem syriaci, quod Romae reperiri adhuc posse putabat [3]), neque se fefellit. Iam a. 1646 Isaacus Voss *epistulas genuinas s. Ignatii martyris* e codice Florentino edidit. Epistulae in codice graeco eundem ordinem obtinent quem in codicibus latinis, quos Usher in lucem produxit. Primo enim leguntur epistulae genuinae seu non interpolatae 1) ad Smyrnaeos, 2) ad Polycarpum, 3) ad Ephesios, 4) ad Magnesios,

1) Dissert. c. 3 p. XV sq.

2) Polycarpi et Ignatii epistolae. Oxoniae 1644. Praefixa est dissertatio de Ignatio saepius laudata.

3) Dissert. c. 4 p. XXVI.

5) ad Philadelphenses, 6) ad Trallianos; tum sequuntur epistulae ficticiae excepta epistula ad Philippenses, scilicet 7) Mariae Cast. ad Ignatium, 8) Ignatii ad Mariam, 9) ad Tarsenses, 10) ad Antiochenos, 11) ad Heronem; denique finem facit 12) epistula ad Romanos vel potius Martyrium s. Ignatii, cui haec epistula inserta est. Codex Florentinus quidem in ep. ad Tarsenses c. 7 deficit. Neque vero dubium est, quin integer easdem epistulas in eodemque ordine dispositas continuerit ac versio illa latina. Epistulam ad Romanos, quae sola inter epistulas genuinas in codice deest, Voss talem edidit, qualis in collectione Pseudoignatiana legitur. Recensionem praestantiorem Martyrio inclusam Th. Ruinart e codice Colbertino a. 1689 edidit [1]) eumque secuti posteriores hanc iure et recensioni Pseudoignatianae et ei praetulerunt, quam Symeon Metaphrastes suis Ignatii Actis inseruit [2]).

Is. Voss persuasum sibi habuit, epistulas breviores, quas edidit, Ignatii epistulas genuinas, epistulas longiores alias suppositicias, alias interpolatas esse, idemque sensere fere omnes posteriores, qui non omnes epistulas, qui sub Ignatii nomine circumferuntur, ficticias putaverunt, e. g. inter Catholicos Dionysius Petavius [3]), I. B. Cotelier [4]), E. Dupin [5]). Proximo tempore I. Morin [6]) solus contendisse videtur, antiquam epistularum editionem seu recensionem longiorem, quamvis ipsa non omnis mendae pura esset, genuinum textum nobis exhibere. Nec vero defuerunt, qui recensionem breviorem aeque ac longiorem Ignatio abiudicarent, quamquam concessere, illam ante hanc conscriptam esse, eamque sententiam inprimis Claudius Salmasius [7]), David Blondel [8]) et I. Dallaeus [9]) tuiti sunt.

1) Acta primorum martyrum sincera.

2) Cf. Zahn, Ignatii et Pol. epp. p. XVII sq.

3) De theolog. dogmatibus lib. V de eccles. hierarch. c. 8, 1. ed. Venet. 1745 IV 158.

4) Patr. ap. ed. Clericus 1724 II p. 9 sq.

5) *Nouvelle bibliothèque des auteurs eccl.* 1686 ed. II 1688 I p. 122 sqq.

6) De sacris eccles. ordinationibus 1655. P. III Exerc. 3 c. 3 n. 11.

7) Apparatus ad libros de primatu papae 1645 p. 56 sqq.

8) Apologia pro sententia Hieron. de episc. et presb. 1646. Praefatio.

9) De scriptis, quae sub Dionysii Areop. et Ignatii Ant. nominibus circumferuntur. Genevae 1666.

Dallaeus non solum contra septem epistulas, de quarum authentia tum temporis agebatur, sed etiam contra recensionem longiorem et epistulas latinas pugnavit et sexaginta sex argumenta contra Ignatium protulit. Concessit quidem, episcopum Antiochenum epistulas scripsisse et recensionem breviorem Eusebio notam fuisse, negavit autem, eam ante finem saeculi tertii exortam esse. Argumenta, quae produxit, I. Pearson egregie diluit [1]). Controversia vero Ignatiana remansit. Recensionem quidem breviorem longiori praehabendam esse paene ad unum omnes affirmarunt. Contrarias partes paucissimi tenuerunt, sive totam recensionem longiorem, exceptis tantum mutuis Ignatii et Mariae Cast. epistulis, authenticam habuerunt [2]), sive recensionem septem epistularum longiorem non plane quidem integram ac genuinam, breviori tamen longe praeferendam esse putarunt [3]), sive neutri recensioni laudem sinceritatis praebentes statuerunt, utramque ex immutatione genuini cuiusdam exemplaris ortam esse [4]). Sed adhuc quaerebatur, num epistulae brevioris recensionis genuinae essent, et alii, Catholici omnes et Protestantes plerique, affirmarunt, alii, Protestantes non pauci, negaverunt. Ex horum numero proximis temporibus sunt Samuel Basnage [5]) et Casimirus Oudin [6]), ex illorum nu-

1) Vindiciae Ignatianae. Cantabrigiae 1672. Repetierunt tractatum Clericus in Patr. ap. opp. t. II, Migne, Patr. gr. t. V, Eduardus Churton: Vindiciae epistolarum S. Ignatii, auctore Ioanne Pearson, Episcopo Cestriensi. Editio nova annotationibus et praefatione ad hodiernum controversiae statum accommodata. Oxonii 1852. In prooemio Pearson agit de ortu, progressu et hodierno statu controversiae.

2) Ita Gul. Whiston, *A dissertation upon the Epistles of Ignatius*, in *Primitive Christianity reviv'd.* Vol. I. Londini 1711. Cui respondit I. Clericus in dissertatione de epistulis Ignatianis altera.

3) Ita Fr. C. Meier in: *Theolog. Studien und Kritiken* 1836 p. 340—382, quem refutaverunt Rich. Rothe, *Die Anfänge der christl. Kirche* 1837 p. 739 sqq.; Arndt in: *Stud. u. Kritiken* 1839 p. 136—186; Düsterdieck, De Ignatianarum epistolarum authentia p. 20—28.

4) Ita E. Chr. Schmidt in: *Magazin für Religionsphilosophie* ed. Henke III 91 sqq. 1795, et G. C. Netz in: *Theol. Stud. und Kritiken* 1835 p. 881—906. Schmidt postea (*Kirchengeschichte* I 209 sq.) de sententia decessit.

5) Annales politico-eccles. 1706 ann. 107, 13—23.

mero Nic. Le Nourry [1], Remigius Ceillier [2], Thomas Maria Mamachi [3]. Saeculo XIX authentiam epistularum praesertim Ferd. Christ. Baur impugnavit statuitque, eas saeculo secundo medio Romae a falsario quodam in favorem episcopatus ideae confectas esse [4], eique accesserunt Alb. Schwegler [5], Ad. Hilgenfeld [6] nec pauci alii. Defenderunt epistulas e. g. R. Rothe [7], I. Ed. Huther [8], Fr. Düsterdieck [9], G. Uhlhorn [10], Th. Zahn [11], C. Wieseler [12]. Ad. Harnack [13] nuperrime epistulas Ignatio quidem adscribere, sed ad tempus Hadriani vel Antonini Pii referre voluit.

Nova quaestio nostris diebus orta est. Anno 1839 H. Tattam in monasterio Nitriae syriaco codicem antiquissimum (saec. VI) detexit, qui versionem epistulae ad Polycarpum syriacam et nonnullos aliarum epistularum locos a pluribus scriptoribus laudatos continet. Anno 1842 multos alios monasterii illius codices pro Museo Britannico emit, inter quos versio syriaca trium epistularum ad Ephesios, ad Romanos et ad Polycarpum (saec. VII. vel VIII) una cum pluribus Ignatianarum epistularum fragmentis reperta est [14]. Versio non modo a longiori, sed etiam a breviori recensione discrepat; multi versus

6) Commentarius de scriptoribus eccles. Dissert. de vita et epist. s. Ignatii c. 5—13.

1) Apparatus ad Biblioth. max. patrum I 78 sqq.

2) *Histoire générale des auteurs eccl.* I 623 sqq.

3) Origines et antiqu. christ. ed. II. IV 319 sqq.

4) *Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus* 1835 p. 87. *Tüb. Zeitschrift für Theologie* 1836 III 197 sqq.; 1838 III 148–185.

5) *Das nachapostolische Zeitalter* 1846 II 159—179.

6) *Die apostolischen Väter* 1853 p. 215 sqq.

7) *Die Anfänge der christl. Kirche* p. 715—739.

8) *Zeitschrift f. histor. Theologie* 1841 IV p. 1—73.

9) De Ign. epist. authentia 1843 p. 42—91.

10) *Zeitschrift f. hist. Theologie* 1851 p. 247–341.

11) *Ignatius von Antiochien* 1873 p. 491—541.

12) *Die Christenverfolgungen der Cäsaren bis zum dritten Jahrhundert.* 1878 p. 116 sqq.

13) *Die Zeit des Ignatius und die Chronologie der antiochenischen Bischöfe.* 1878. Cf. supra p. XLVII not. 2.

14) Cf. Cureton, Corpus Ignatianum. Introductio p. XXVI sqq.

et etiam plura capita desunt, ut suo loco adnotavimus, et Gul. Cureton, qui eam a. 1845 una cum versione anglica in vulgus edidit [1]), eam textui Ignatiano genuino quam accuratissime respondere et omnia, quae in nostro textu graeco plura inveniuntur, saeculo quarto addita esse contendit et introducta, ut doctrina catholica de trinitate et hierarchia ecclesiastica per testem antiquissimum comprobaretur ac confirmaretur. Rud. Chr. Wordsworth [2]) quidem confestim oblocutus est dicens, versionem epitomen esse ab haeretico quodam Eutychiano in favorem erroris sui confectam. Cureton autem sententiam suam defendit [3]), et postquam tertium codicem (saec. VI vel VII) nactus est, qui aeque ac secundus tres tantum et easdem Ignatii epistulas et in eadem forma exhibet, novam et amplissimam editionem paravit a. 1849 [4]). Iam a. 1847 Chr. Car. I. Bunsen, tunc temporis regis Borussiae orator apud Anglos, cum textum denuo recensuerat [5]) tum disputationem vulgaverat [6]) eo consilio, ut illi sententiae inter Germanos asseclas conduceret, et A. Ritschl [7]), Weiss [8]), R. Lipsius [9]), Fr. Böhringer [10]) assensi sunt. Plerique vero Germanorum contradixerunt. C. I. Hefele iam in tertia huius operis editione a. 1847 contendit, versionem syriacam nonnisi epitomen Ignatianarum epistularum esse, a monacho syriaco in proprios usus pios confectam, idque ex eo conclusit, quod iidem codices, quos Tattam detexit, et alia plura

1) *The ancient Syriac version of the Epistles of St. Ignatius to St. Polycarp etc.* Londini.

2) *The English Review* 1845. Mensis Iulius.

3) Vindiciae Ignatianae. *Of the genuine writings of St. Ignatius* etc. 1846.

4) Corpus Ignatianum.

5) *Die drei ächten und die vier unächten Briefe des Ignatius von Antiochien.* Hamburgi.

6) *Ignatius v. A. und seine Zeit. Sieben Sendschreiben an Dr. A. Neander.*

7) *Entstehung der altkathol. Kirche* 1850 p. 118 sqq. 577 sqq. ed. II 1857 p. 403 sq.

8) Reuter, *Repertorium* 1852. III 169—197.

9) *Zeitschrift für histor. Theologie* 1856 p. 3—160. *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* 1859.

10) *Kirchengeschichte in Biographieen* ed. II 1873 I. I 16.

excerpta ex epistulis Ignatianis nec non alios libros asceticos continent, quodque nexus sententiarum in versione minus artus docet, monachum illum non tam interpretis quam epitomatoris partes egisse. Eandem vel similem sententiam propugnaverunt H. Denzinger [1]) et G. Uhlhorn [2]), nec non Baur [3]) et Hilgenfeld [4]), quamquam hi epistulas omnes Ignatio adscriptas spurias habuerunt. I. H. Petermann [5]) et Ad. Merx [6]) praeterea probaverunt, versionem syriacam ab initio tredecim vel septem epistulas easque non decurtatas complexam et eas, quas Cureton edidit, ex antiqua illa versione excerptas esse, eorumque vestigia nuperrime pressit Th. Zahn [7]) nova argumenta proferens ac praesertim demonstrans, Syros non duas epistularum Ignatianarum versiones, ut Merx statuit, sed unam tantum habuisse. Novissimis diebus Ignatium syriacum nemo defendit. Plures potius, qui quondam a parte Gulielmi Cureton steterant, sententiam aut dereliquerunt [8]) aut derelinquere coeperunt [9]) et Zahn [10]) recte dixisse videtur, recensionem illam brevissimam quasi insomnium suave tandem evanuisse. Itaque nunc id solum agitur, num epistulae ab Eusebio memoratae genuinae sint an non.

IV.

Postquam historiam controversiae Ignatianae paucis adumbravimus, restat, ut argumenta praecipua consideremus, quae Ignatii adversarii contra epistularum authentiam protulerunt.

Dicunt primum, quae de iudicio et morte Ignatii narrentur,

1) *Ueber die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignat. Briefe.* Wirceburgi 1849.

2) *Zeitschrift f. hist. Theol.* 1851 p. 3-65.

3) *Die Ignat. Briefe und ihr neuester Kritiker. Eine Streitschrift gegen Herrn Bunsen.* Tubingae 1848.

4) *Die apostolischen Väter* 1853 p. 274—279.

5) S. Ignatii epistolae 1849 p. VI sqq.

6) Meletemata Ignatiana.

7) *Ignatius v. Ant.* p. 167-241.

8) Ita Lipsius, *Ueber den Ursprung des Christennamens* 1873 p. 7.

9) Ita Lightfoot. Cf. Zahn, Ign. epistulae p. VI.

10) Ign. epistulae p. V.

ea ad Traiani imperium plane non referenda nec verisimile esse, imperatorem, qui Plinio scripserit, Christianos quidem puniendos esse, si deferantur et arguantur, conquirendos non esse, episcopum Antiochenorum condemnasse, ut bestiis obiceretur idque Romae, postquam in itinere innumeros cruciatus sustinuisset. Ad bestias quidem Christianos Marco Aurelio imperatore damnatos, Romam vero, ubi mortem paterentur, neque tunc temporis missos esse neque Traiano imperante, cum Symeon Hierosolymitanus in sua urbe martyrium subierit [1]). Sed epistulae, ut iam vidimus, non tantum non dicunt, Traianum ipsum Ignatium iudicasse vel ecclesiae universae persecutionem intulisse, sed potius produnt, proconsulem sententiam tulisse et in Syria tantum fideles inquietatos esse. Ecclesiae Asiae enim pace tam profunda fruebantur, ut Ignatius, quamquam ob fidem damnatus erat, cum iis earumque antistibus versari posset. Christianos Lugdunenses imperatore M. Aurelio Romam non missos esse concedendum est. Damnatos vero profecto saeculo secundo ex provinciis in urbem missos esse testis est L. 31 Dig. 48, 19 de poenis. Severus et Antoninus quidem illa lege iusserunt, ad bestias damnatos, nisi eius roboris vel artificii essent, ut digne populo Romano exhiberi possent, aut inconsulto principe Romam non transduci. Nequaquam autem eos Romam mitti prorsus vetuerunt et abusum prohibentes produnt, favore populi Romani antea nonnullos in urbem transductos esse, qui nec robore nec artificio excelluerunt. Non est igitur, cur dubitemus, Ignatium Romae cum bestiis pugnasse [2]).

Deinde opponunt, ea plane absurda esse, quae de Ignatii itinere narrantur: episcopum, quamquam captivus fuerit, amicos suscepisse cum iisque libere collocutum esse et absentibus epistulas scripsisse [3]), eumque in tanto circuitu per Smyrnam, Troadem, Neapolim, Philippos, Epidamnum Romam ductum esse [4]).

1) Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopates in der christl. Kirche,* in *Tüb. Zeitschr. für Theologie* 1838 III p. 149–154.

2) Cf. Uhlhorn in: *Zeitschrift für hist. Theologie* 1851 p. 264–266.

3) Baur l. c. p. 154–156.

4) Centur. Magdeburg. II c. 10 de Ignatio ed. Norimberg. II 177. Basnage, Annales polit. eccles. ad ann. 105 c. 10.

At Lucianus, qui saeculo secundo vixit, ut iam vidimus, aut illam narrationem fide tam dignam habuit, ut dialogum de morte Peregrini scribens nonnulla ex ea hauriret, aut, si eum Ignatii epistulas legisse dubitaveris, paene eadem tradidit. Praeterea nonne Paulus quoque apostolus in vinculis Christum praedicavit (Act. 28, 16. 30. 31)? Nonne Christiani saepissime aditum ad martyres et incarceratos argento a militibus emerunt? [1]) Nonne martyres in vinculis literas et scripserunt et acceperunt? [2]) Quo iure ergo narrationem illam in dubium vocamus? [3]) Quod autem ad iter attinet, quod Ignatius fecit, eum multo rectiori ac breviori via Romam navigare potuisse haud infitior. Sed quid nos impedit, quin credamus, eum Asiam minorem et via Egnatia, vulgari Romanorum via militari [4]), Macedoniam peragrasse? Si occasio recto itinere in Italiam navigandi defuit, cur eum aliam viam ingressum esse statuere non liceat? Cumque capitis damnatus esset, nonne fieri potuit, ut pedibus ire cogeretur, ut cruciatus augerentur? Concedendum quidem est, ab omni verisimilitudine abhorrere, quod Martyrium refert, eum Epidamno non Brundusium, sed Italia circumnavigata in portum Romanum profectum esse. Sed epistulae, de quibus solis agitur, de illo circuitu nihil referunt, et mihi s. martyr Brundusio in via Appia Romam ductus esse videtur [5]).

Tum occurrunt, in epistulis occasionem scribendi praetermitti nec vel divinare licere, quare potissimum ad hanc vel illam ecclesiam literas voluerit mittere, praesertim ad ecclesias Ephesiorum, Magnesiorum et Trallianorum, quorum cum legatis Smyrnae collocutus sit [6]). Sed aliud est, ad ecclesiam ipsam, aliud, ad eam per alium verba facere, maxime si quis ab ea magna beneficia acceperit. Profecto ecclesiis illis primum pro

1) Cf. Act. Perpet. et Felicitatis c. 3. 5. 16. Cypr. ep. 5 c. 2; 15 c. 1 ed. Hartel.

2) Cf. Cypr. ep. 10; 15; 17 c. 3. Eus. h. e. V c. 3, 4; VI c. 11, 5.

3) Cf. Uhlhorn l. c. p. 272. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 276 sqq.

4) Cf. Tafel, de via militari Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur. Dissertationes duae. 1837 et 1841.

5) Cf. Uhlhorn l. c. p. 270 sq. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 250 sqq.

6) Centur. Magdeburg. l. c. Baur l. c. p. 155 not. *Streitschrift* p. 61.

caritatis officiis, quae in ipsum contulerunt, gratias agit et deinde occasione data easdem monet, ut haereticos caveant, qui tunc temporis Asiam peragrabant, ut fideles in suas partes traherent. Smyrnaei (8, 2) autem et Philadelphenses (10, 1) rogantur, ut nuntium Antiochiam mittant et de pace restituta, de qua nuperrime certior factus est, cum Antiochenis congaudeant. His etiam gratiae agendae erant pro caritate, cum qua Agathopodem Antiochenum et Philonem Cilicem, qui eum secuti sunt, susceperant (11, 1), et nonnulla verba facienda de schismate, quod paulo postquam s. martyr eorum urbem transiit exortum esse videtur (cf. 7; 8, 1). Polycarpus rogatur, ut ταῖς ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις literas det, quia Ignatius profectione subita impeditus est, quominus ipse iis scriberet (8, 1). Romanis denique Ignatius scripsit eos rogans, ne martyrio ipsum eriperent seu ad Caesarem appellantes seu, ut alii statuerunt, pecunia aut dolo aut alia quadam ratione a morte eum liberantes [1]).

Porro dicunt, in epistulis haereticos impugnari, qui saeculo II ineunte nondum fuerint, et provocant inprimis ad Magn. 8, 2, ubi auctor ad haeresim Valentini alludat dicens: λόγος ἀΐδιος οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών. Sed primo respondere licet, Ignatium ita scripsisse non esse certum. Namque verba ἀΐδιος οὐκ in versione armeniaca et apud Severum Antiochenum desunt et a librario textui inserta esse videntur. Cf. adnotat. ad h. l. Sed etsi ab auctore ipso scripta essent, non sequeretur, eum Valentinum Gnosticum prae oculis habuisse. Recte iam Usher animadvertit, teste Irenaco adv. haer. I c. 11, 1 Valentinum non primum de Sige fabulatum esse [2]), et e Philosoph. VI c. 18 apparet, praesertim Simonem Magum in systemate suo gnostico τῇ σιγῇ locum dedisse. Accedit, quod verba Ignatii ad Valentini systema plane non quadrant, quippe qui τὴν σιγήν non τὸν λόγον, sed τὸν νοῦν gignere doceat (Iren. I c. 1, 1). Neque praetermittendum est, nonnullos Gnosticorum doctrinam illo loco respici. omnino dubitasse, statuentes, verbis οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών verba praecedentia ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος ἀΐδιος

1) Cf. Uhlhorn l. c. p. 273. Zahn l. c. p. 272 sq. 285 sqq.
2) Appendix Ignatiana. Praefatio.

breviter explicari, ita ut sensus sit: *verbum*, inquam, *aeternum non a silentio proveniens*, ut verbum seu sermo omnis, qui aeternus non est [1]). Interpolator profecto locum eodem modo intellexit verbis οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών haec substituens: οὐ ῥητός, ἀλλ' οὐσιώδης· οὐ γάρ ἐστι λαλιᾶς ἐνάρθρου φώνημα, ἀλλ' ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητή. Utcumque autem res se habet, locus minime est causa, ut epistulam Ignatio abiudicemus. Ex contrario verisimillimum est, si falsarius post medium saeculum secundum eam confecisset idque eo animo, ut episcopatu instituto vel corroborato ecclesiam catholicam contra haereseum impetus defenderet [2]), fore ut plane alio modo de haereticis dixisset.

Si Ignatium audis, paucissimi haereticis aures dederunt et Philadelphiae tantum evenit, ut nonnulli in eorum partes transirent et ab unitate ecclesiae se separarent. Ephesios (6, 2) autem laudat Onesimus episcopus, quod omnes secundum veritatem ambulant nec ulla haeresis in ipsis inhabitat. Magnesios (11), Trallianos (8, 1), Smyrnaeos (4, 1) hucusque fidem rectam servasse Ignatius testatur, ac iure quaerere licet, an falsarius, qui ecclesiam contra haereticos tueri voluit, haec scripsisset, postquam Gnostici errores suos per universum mundum sparserunt? Accedit, quod nullus error memoratur, qui progrediente demum saeculo secundo in lucem prodiit, sed haeresis, de qua in epistulis sermo fit, ad Ignatii aetatem potius quam ad tempus posterius referenda est. Duos enim vel tres errores tenebant haeretici, quos Ignatius oppugnavit. Non solum iudaizabant (Magn. 10, 3. Philad. 6, 1), secundum legem vivebant (Magn. 8, 1), sabbatum colebant (Magn. 9, 1), sed etiam Christum vere carnem assumpsisse negabant (Magn. 11. Smyrn. 5, 2) contendentes, secundum apparentiam tantum vel putative (cf. Iren. adv. haer. I c. 24, 2; III c. 16, 1; c. 18, 6; IV c. 33, 5) eum ex Maria natum (cf. Eph. 18, 2) et passum esse (Trall. 10. Smyrn. 3), ac praeterea repugnaverunt hierarchiae ecclesiasticae, sine episcopo et presbyterio sacra sua

1) Dionysius Petavius et Pearson, Vindiciae II c. 4.
2) Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopats* l. c. p. 173 sq.

peragentes (Magn. 4. 7. Trall. 7. Philad. 7. 8. Smyrn. 8) putantesque, absque unitate cum episcopo se Deo uniri posse. Complectebantur itaque duos errores, qui saeculo II medio alter alterum acriter impugnabant, ac de Christo praeterea quam maxime spiritualiter sentiebant, cum haeretici posteriores eius naturam humanam magis minusve agnoscerent.[1]).

Opponunt insuper, episcopatui in epistulis tantam vim attribui, quantam Ignatii tempore sine dubio non habuerit, quo inter episcopos et presbyteros nullum discrimen fuerit [2]). Sed brevi postquam Ignatius scripsit, Polycarpus (Phil. inscr.), Smyrnaeorum episcopus, a presbyteris se satis clare discernit. Iustinus ante medium saeculum II ita περὶ τοῦ προεστῶτος loquitur (Apol. I c. 65. 67), ut episcopum proprie dictum facile agnoscas. Hegesippus (Eus. h. e. IV c. 22, 3) brevi post medium saeculum secundum tabulam successionis episcoporum Romanorum confecit (ita, non *mansi* verba διαδοχὴν ἐποιησάμην vertenda esse contextus evidenter docet) idque haud dubie, quia aeque ac Irenaeus adv. haer. IV c. 26, 2 persuasum sibi habuit, successores apostolorum una *cum episcopatus successione charisma veritatis certum* secundum placitum Dei accepisse et (ib. III c. 3, 3) successionem episcoporum legitime ordinatorum traditionem apostolicam transmittere. Episcopatus ergo si iam medio saeculo eam vim obtinuit, quo iure eum saeculo ineunte fuisse dubitare licet, praesertim cum Polycrates Ephesius clare prodit, Ephesiorum ecclesiae iam tunc temporis episcopum praefuisse. Cum enim c. ann. 190 scribat (Eus. h. e. V c. 24, 6 ed. L. c. 27), ante ipsum iam septem cognatos Ephesiorum episcopatum gessisse, sequitur, primum ex illis, si singulos duodecim tantum annos ecclesiam administrarunt, Traiani tempore vixisse. Itaque iure dicere licet, quod de episcopatu certe cognitum habemus, id epistulis Ignatianis non esse praeiudicio [3]).

Denique contendunt, auctorem epistularum talem se prae-

1) Cf. Uhlhorn l. c. p. 281—298. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 356—399.

2) Baur l. c. p. 170 sqq. *Die Ignatianischen Briefe* p. 76 sqq.

3) Cf. Uhlhorn l. c. p. 316 - 333. Rothe, *Die Anfänge der christlichen Kirche* p. 463 sqq. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 295—332. Wieseler in: *Beweis des Glaubens* XIV (1878) 273.

bere, ut apostolici viri vestigia nullibi detegantur, ficta vero persona facile reperiatur. Non minus eum superbum esse quam humilitatem affectare, et tanto martyrii desiderio inflammari, quantum saeculo II ineunte frustra quaeratur. Quanta arrogantia iam in eo sit, quod nomen τοῦ Θεοφόρου ipse sibi tribuat [1])! Sed erraverunt putantes, Ignatium ipsum eo nomine sese ornasse ac dixisse, se Deum portare. Auctor Martyrii quidem nomen ita explicavit et posteriores eum secuti s. martyrem τὸν θεοφόρον nuncupabant. E. g. Severus Antiochenus (cf. Cureton, Corp. Ignat. p. 215 sq., 247 sq. Zahn, Ignat. et Pol. epp. p. 352—356), Ephraemius Antiochenus (apud Phot. Bibl. cod. 228 ed. Bekker p. 246; cod. 229 p. 258), Iobius Monachus (Phot. Bibl. cod. 222 p. 196), Stephanus Gobarus (Phot. Bibl. cod. 232 p. 291) scribunt modo Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος modo ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος. Ignatius vero ipse nunquam τὸν θεοφόρον se nominavit, sed semper Θεοφόρον, et verba ὁ καὶ Θεοφόρος, quae in inscriptionibus omnium epistularum leguntur, eandem vim habere ac verba ὁ λεγόμενος vel ἐπικαλούμενος Θ. (cf. Act. 12, 12. Ioann. 11, 16. Luc. 6, 14), iam Pearson (Annot. ad Smyrn. inscr.) vidit et Zahn (Eph. inscr.) demonstravit. Vox Θεοφόρος itaque nihil aliud est quam nomen proprium, quod praeter latinum (Ἰγνάτιος) s. martyr gestabat. Cf. adnot. ad. Eph. inscr. et locis ibi allegatis adde Act. Barnab. c. 8 (Ἰωάννην τὸν καὶ Μάρκον μετονομασθέντα). Act. Thom. c. 1. 11. 20. 21 (Ἰούδας ὁ καὶ Θωμᾶς). Act. Ioann. c. 19. Acta apost. apocr. ed. Tischendorf 1851 p. 67. 190. 199. 206. 208. 274. Si autem dicunt, auctorem epistularum maiorem sui ipsius amatorem et admiratorem esse, quam qui vir apostolicus haberi possit, videant, an recte eum intellexerint. Non enim iam superbus est, qui de cognitione rerum caelestium gloriatur (Trall. 5. Cf. II Cor. 12, 1 sqq.). Quaeritur, quemadmodum quis glorietur, et Cotelier recte dixit, maiori cum demissione Ignatium non potuisse loqui. Sin contendunt, eum tum episcopum quemcumque tum semet ipsum aeque ac Deum et Christum honorari velle, respondeo, aliud esse dicere, episcopum in

1) Baur l. c. p. 159—164. Cf. Dallaeus, de scriptis etc. II c. 24.

terra vicem Dei gerere eique oboediendum esse, aliud, episcopo eundem honorem ac Deo vindicare, quem honorem Ignatius episcopo nunquam tribuit. Semel tantum (Smyrn. 9, 1) de episcopo honorando loquitur; reliquis locis omnibus de loco agit, quem episcopus teneat, et de oboedientia, qua fideles ei subiectos esse oporteat. Si sese minorem nominat quam lectores (Magn. 11) vel minimum fratrum Syriae (Smyrn. 11, 1) vel conservum diaconorum (Eph. 2, 1. Magn. 2. Philad. 4), cur humilitatis affectatae accusandus sit? Nonne eadem vel similia et Paulus apostolus dixit? Sin denique cupidus est martyrii gaudetque, brevi ex hoc mundo se exiturum esse, nonne idem apostolus mortem lucrum declaravit desideravitque, ut dissolveretur et esset cum Christo (Phil. 1, 21. 23)? Sin cum quodam impetu martyrium appetit, considerandum est, eum, quo tempore epistulas scripsit, morti iam addictum fuisse ideoque facile fieri potuisse, ut quam celerrime mori cuperet. Christo credidit, qui promisit (Matth. 10, 39; 16, 25), qui animam suam propter ipsum perdidisset, eum animam inventurum esse, ac praeterea sollicitus erat, ne honor, quo afficiebatur, eum superbum redderet (Trall. 4, 1) et timor cruciatus palmam martyrii ei eriperet (cf. Rom. 7, 1). Si autem putant, eum non tam animo, quo subitur martyrium, quam martyrio ipsi tamquam operi mortis operato vim attribuisse, in magno errore sunt. S. martyr martyrium identidem donum Dei benigni et misericordis declarat (Rom. 1, 2; 9, 2. Philad. 5, 1) et an eo dignus sit ignorat (Trall. 4) [1]).

Utut autem res se habet, sive auctor placet nobis sive displicet, non id est, de quo agitur, sed hoc potissimum quaeritur, num viri fide digni epistulas ab Ignatio scriptas esse testentur, et iam vidimus, testibus neque antiquitatem neque auctoritatem deesse. Contendunt quidem [2]), nullum testimonium exstare, quod non ex epistulis ipsis haustum sit. Irenaeum, Origenem, Eusebium epistulas sine dubio legisse easque Ignatio attribuisse. Quaeri autem, num Ignatio profecto ea contigerint,

1) Cf. Uhlhorn l. c. p. 305—316. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 400—424.
2) Baur, *Ueber den Ursprung des Episcopates* l. c. p. 167—169.

assequi cupere (5). In Christo mori melius esse quam mundum lucrari (6). Etiamsi postea forte eorum auxilium petat, ne precibus indulgeant. Se panem Dei seu carnem Christi velle (7). Faveant ipsi. Ex eorum voluntate vitam vel mortem ipsi pendere (8). In precibus meminerint ecclesiae Syriae eosque, qui Antiochia Romam praecesserint, bene suscipiant (9—10).

Philadelphenses adhortatur, ut cum episcopo, viro praestantissimo (1), teneant unionem, fugiant pravas doctrinas (2), caveant schismaticos (3), una utantur eucharistia (4), non solum apostolos, sed etiam prophetas diligant (5), Iudaizantibus vero aures obstruant. Se Deo gratias agere, quod neminem eorum gravaverit (6). Iam eo tempore, quo inter eos versatus fuerit, se eos admonuisse, ut episcopo oboediant fugiantque dissidia (7). Deum odisse divisionem, propitium esse paenitentibus. Nihil contentiose agant. Archiva, ad quae nonnulli provocaverint, sibi esse Christum ipsum (8). Vetus testamentum bonum esse, melius autem novum. Prophetas quoque Dominum annuntiasse (9). Cum autem ecclesia Syriae pacem obtinuerit, diaconum Antiochiam mittant, qui cum Antiochenis de fine persecutionis congaudeat (10). Denique gratias se agere, quod Agathopodem et Philonem bene susceperint (11).

Smyrnaeis scribit; se glorificare Iesum Christum propter fidem perfectam quam habeant in Dominum, qui vere passus sit ac resurrexerit (1). Propter nos autem Dominum passum esse; vere eum passum esse (2) atque post resurrectionem et adhuc in carne esse (3). Alia docentes fugiant. Cur ipse vincula ferat (4)? Qui Christum abnegent, fore ut potius a Christo abnegentur (5). Etiam angelos, nisi in Dominum credant, in iudicium incursuros esse. Illos autem ex fructibus quoque cognosci (6). Ab iis, qui ab eucharistia et oratione ecclesiae abstineant, recedant (7), neque quidquam sine episcopo peragant (8), episcopum potius honorent (9, 1). Gratia Dei iis bona retribuat, quae in ipsum contulerint (9, 2) et in comites suos (10). Mittant legatum Antiochiam ob pacem restitutam (11). Fratres, qui sint Troade, et semet ipsum episcopo et fratribus omnibus salutem dicere (12—13).

Polycarpo, postquam sibi gratulatus est, quod eius fa-

ciem vidisset, epistula ineunte plura consilia ac praecepta de ecclesia regenda dat (1—5) et intermiscet additque (6) aliqua praecepta ad populum. Tum Smyrnaeos et episcopum denuo adhortatur, ut legatum Antiochiam mittant (7). Denique Polycarpum rogat, ut alias ecclesias per literas admoneat, ut idem faciant, quoniam ipse impeditus sit, quominus illis scribat.

VI.

Epistulas Ignatii genuinas primus Isaacus Voss prelo subiecit a. 1646 [1]). Descripsit eas e codice Mediceo-Laurentiano plut. LVII n. 7 (saec. XI) et edidit una cum versione veteri latina, quam I. Usher in codicibus Montecutiano et Caiensi vel Cantabrigiensi repererat et annis duobus ante publici iuris fecerat. Vide supra p. LVII. Textum, quem exhibuit, recudendum curaverunt I. Usher a. 1647 [2]), I. B. Cotelier a. 1672 [3]), I. Clericus a. 1698, Th. Ittig a. 1699. Epistulam ad Romanos Voss e recensione longiori desumpserat. Textum praestantiorem Th. Ruinart in codice Colbertino 460 (nunc in magna bibl. Parisiensi 1451) reperit et a. 1689 publicavit [4]).

Cum editio, quam Voss paravit, pluribus erroribus laboraret, brevi alii viri docti codicem Mediceum aut contulerunt, ut I. Ledgard, aut descripserunt, ut A. M. Salvinus. Hic apographon a. 1707 exaratum in Angliam transmisit et Carolus Aldrich a. 1708 typis expressit [5]). Ille quidem se codicem exacte fideliterque descripsisse contendit. Editio nihilominus non sine vitiis est. Denuo epistulas anno sequenti Th. Smith in publicum emisit adiciens adnotationes, quas I. Pearson reliquerat, et schedas complexas varietates lectionis, quas Ledgard

1) Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina. Adduntur S. Ignatii epistolae, quales vulgo circumferuntur. Adhaec S. Barnabae epistola. Accessit universis translatio vetus. Amstelodami. Recusa est editio a. 1680 Londini.

2) Appendix Ignatiana. Londini.

3) Vide p. XXXIII not. 4.

4) Acta primorum martyrum sincera.

5) S. martyris Ignatii Antiochensis epistolae septem genuinae, quas nimirum collegit S. Polycarpus suaeque ad Philippenses epistolae subiecit. Oxonii.

illius rogatu e collatione editionis Vossianae olim Florentiae comparaverat, et adnotationes criticas et exegeticas a semet ipso factas [1]). Textum ex omnium editionum collatione emendatum a. 1746 vulgavit R. Russel. Alii hunc vel illum priorum textuum recudi iusserunt: Gul. Whiston a. 1711 Aldrichianum [2]), A. Gallandi a. 1765 Smithianum, I. C. Thilo a. 1821 Vossianum [3]). I. L. Frey editionem Smithianam integram denuo a. 1741 repraesentavit. Hornemann a. 1829 epistulam ad Polycarpum ex recensione longiori edidit et epistulas ad Magnesios et Philadelphenses penitus omisit [4]).

Codices tum graecos, scilicet Mediceum et Colbertinum, tum latinum Caiensem (codicem Montecutianum post Iacobum Usher nemo vidit) denuo inspexit Gul. Iacobson et textum emendatiorem edidit a. 1838, post eumque epistulas publicaverunt C. I. Hefele a. 1839, F. H. Reithmayr a. 1844, A. Grenfell a. 1844, Ch. C. I. Bunsen a. 1847 [5]), Gul. Cureton a. 1849 [6]), A. Dressel a. 1857. Hic locos praecipuos codicis Medicei aut ipse contulit aut per alios inspiciendos curavit et primus codicem Casanatensem (saec. XV) et apographon cod. Medicei adhibuit, quod Lucas Holstenius fortasse ante editionem Vossianam exaravit.

Novam viam ingressus est I. H. Petermann [7]). Contulit etiam recensionem longiorem, versiones veteres ac citationes scriptorum, et etsi testes minus consuluit quam collegit, tamen

1) S. Ignatii epp. genuinae, iuxta exemplar Mediceum denuo recensitae, una cum veteri latina versione etc. Oxonii 1709.

2) *Primitive Christianity reviv'd.* Londini. t. I p. 102—391 utraque recensio legitur.

3) Ignatii epistolae. Halae.

4) Nonnullis editionibus in hac sectione enumeratis destitutus expositionem secutus sum, quam fecit Iacobson, Patr. apost. 1838 I p. LXVII sqq.

5) *Die drei ächten u. d. vier unächten Briefe des Ign. v. A.* Hamburgi. Cf. supra p. LXI.

6) Corpus Ignatianum: *a complete collection of the Ignatian epistles, genuine, interpolated and spurious* etc. Londini.

7) S. Ignatii patris apost. quae feruntur epistolae una cum eiusdem Martyrio. Lipsiae 1849.

in nonnullis locis recta coniectavit. Viam maiori cum diligentia nuperrime persecutus est Th. Zahn [1]). Fontes, ex quibus textus genuinus desumendus est, optime disposuit ex iisque magna cum prudentia hausit. Mihi quidem non omnes emendationes placent, quas fecisse sibi visus est; nihilominus non haesitans dico, textum, quem exhibuit, prioribus longe praestare.

Quod ad fontes attinet, ex quibus textus epistularum nativus hauriendus est, primus est recensio brevior. Exstat tum in textu graeco tradito tum in versione latina [2]), et haec eandem vim ac codex graecus habet. Singula enim verba in eodem ordine, quem in exemplari graeco obtinebant, in latinum translata sunt, ita ut non tam versionem, quam codicem graecum verbis latinis transscriptum habeamus. Ne particulam ἄν *(utique)* quidem interpres omisit, et verba εἰς τὸ εὑρεθῆναί με Polyc. 7, 1 e. g. vertit *in inveniri me*, εἰς τὸ παραδέξασθαι Eph. 9, 1 *ad non recipere,* οὖσιν ἀχωρίστοις θεοῦ Trall. 7, 1 *exsistentibus inseparabilibus a Deo.* Quo tempore exorta sit, accurate definiri nequit et hoc tantum constat, ante saeculum XIII medium eam confectam esse. Robertus Grosseteste, episcopus Lincolniensis † 1253, ea usus est, et Usher [3]) coniecit, illum ipsum eiusdem vel notarum saltem marginalium in Montecutiano codice ad eam appositarum auctorem exstitisse, quia scholiasta certe Anglus fuit et Robertus Lincolniensis profecto plures libros graecos in latinum transtulit. Zahn [4]) ei assensus est, quia versio Testamenti XII patriarcharum a Lincolniensi facta [5]) versioni epistularum Ignatii admodum similis esset, ac concedendum est, utrumque interpretem textum graecum accuratissime reddidisse. Sed non minus in promptu est, Lincolniensem barbarismos supra notatos et alios vitasse, qui versionis nostrae maxime proprii sunt, et revera versiones magis inter se dissimiles quam similes

1) Ignatii et Polycarpi epistulae, martyria, fragmenta 1876. Editionis patr. apost. operum Lipsiensis III fasciculus II.

2) Publicaverunt eam in suis epist. Ign. editionibus Usher, Voss, Cotelier, Smith, Frey, Iacobson, Zahn.

3) Dissert. c. 3. 19. p. 15. 142.

4) *Ignatius von Antiochien* p. 550—552.

5) Edidit Grabe, Spicilegium ed. II t. I p. 145—253.

esse. Accedit, quod Fr. Turrianus in bibliotheca Vaticana quoque versionem recensionis brevioris vidit [1]). Namque si Romae versio exstat vel exstitit, ea potius ex urbe in Angliam quam ex hac terra in urbem venisse putanda est. Itaque versio non a Roberto Lincolniensi, sed ante eius aetatem confecta esse videtur. Textus graecus autem in duobus codicibus legitur, Mediceo et Casanatensi.

Alterum locum obtinent versiones orientales, scilicet syriaca et armeniaca. Illa circa saeculum IV medium confecta est; namque iam Ephraemio Syro † 373 et Cyrillonae poetae nota fuisse videtur [2]), ac certe saeculo quinto ex ea fluxit versio armeniaca [3]). Primum septem Ignatii epistulas genuinas complexa est; mox sex illae epistulae Ignatio et Mariae Castabalitae suppositae adiectae atque omnes in linguam armeniacam translatae sunt [4]). Ceterum versionis syriacae fragmenta tantum conservata sunt eaque in duas partes dividuntur. In altera sunt epistulae ad Ephesios, Polycarpum et Romanos decurtatae, quas nonnulli epistulas Ignatii genuinas habuerunt. Ediderunt eas Cureton, Bunsen, Lipsius [5]). In altera sunt crebra illa fragmenta, quae plures scriptores syriaci nobis tradiderunt quaeque Cureton et Zahn in suis editionibus collegerunt. Versionem armeniacam ediderunt a. 1783 Menas, episcopus urbis Armeniae màioris Bagrevand [6]), et a. 1849 Petermann. Versiones orientales, cum interpres syriacus singula exemplaris graeci verba non accurate reddiderit, sed liberius suo munere functus sit [7]), ad textum recensendum non idem valent ac latina et cum prudentia adhibendae sunt. Neque tamen parvi aestimandae sunt. Exemplar graecum saeculi IV repraesentant earumque lectio

1) De canon. apost. I c. 2 p. 10. Cf. Zahn, Prolegom. p. XVIII not. 4.

2) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 213; 187; 183 sq.

3) Cf. Petermann l. c. p. XXVI.

4) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 167—240. Prolegom. p. XXX.

5) *Ueber das Verhältniss der drei syrischen Briefe des Ign. zu den übrigen Recensionen der Ignat. Literatur* p. 184—203, in: *Abhandl. für d. Kunde des Morgenlandes* 1859.

6) Cf. Petermann l. c. p. VI.

7) De indole versionis syriacae cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 192—221.

maioris momenti est, si alius testis ad eas accedit. Ostendunt praesertim, exemplar graecum, quo interpres latinus usus est, codice Mediceo praestantiorem fuisse.

Tertius denique fons est recensio longior eaque ad textum restituendum adhiberi potest, quia interpolator multa non mutata recepit, alia ita mutavit, ut ea, quae legit, haud semel tantum perspicere possimus. Legitur corpus pseudoignatianum aeque ac epistulae genuinae in codicibus graecis et versione latina, VI vel VII saeculo confecta, et emendatissimum nuperrime editum est a Theodoro Zahn. Primi editores iam supra p. LV memorati sunt. Praeterea mentione digni sunt Cotelier, Cureton, Dressel.

Testes enumerati mihi quoque respiciendi erant. Cum autem lectiones variantes non omnes exscribi possent, hanc regulam secutus sum. Lectiones codicis Medicei et versionis latinae omnes in commentario appositae sunt; lectiones vero versionum orientalium et corporis pseudoignatiani et citationum scriptorum non notabantur, nisi sunt maioris momenti vel unam ex illis confirmant. Codex Casanatensis cum apographon tantum codicis Medicei sit [1]), mihi prorsus neglegendus esse videbatur.

Versionem latinam, quam exhibeo, Cotelier fecit, Hefele et ego passim correximus. Aliam, cuius auctor est Lucas Holstenius, edidit Dressel. De ceteris versionibus vide p. XVI. Addendae sunt eae, quas fecerunt M. I. Wocher [2]), Ios. Nirschl [3]), Gul. Whiston [4]), Clementson [5]).

Dissertationes memoria dignae iam hucusque nominatae sunt. De doctrina Ignatii inprimis disputaverunt G. Lumper [6]), I. A. Möhler [7]), Permaneder [8]), Ad. Hilgen-

1) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 552 sq. Prolegom. p. XVI sq.

2) *Die Briefe des h. Ignatius v. A.* Tubingae 1829.

3) *Die Briefe des h. Ignatius v. A. u. s. Martyrium.* Castris Batav. 1870.

4) *Primitive Christianity reviv'd.* Londini 1711.

5) *The Epistles of Ignatius and Polycarp* etc. 1827.

6) Historia theologico-critica 1783 I 305–327.

7) *Patrologie* 1840 p. 131—152.

8) Patrologia specialis 1843.

feld [1]), I. Nirschl [2]), Th. Zahn [3]), Th. Dreher [4]).

Sigla, quae in hac parte adhibuimus, haec sunt: G^1 = cod. Mediceus, in epist. ad Romanos cod. Colbertinus; L^1 = versio vetus recensionis brevioris latina; G^2 = textus recensionis longioris graecus; L^2 = versio eiusdem recensionis latina; S = versio syriaca decurtata; Sm = versio epistulae ad Rom. syriaca Martyrio inclusa; Sf = fragmentum syriacum; A = versio armeniaca; Am = versio ep. ad Rom. armeniaca Martyrio inclusa; Z = Zahn.

MARTYRIUM S. IGNATII.

Acta martyrii, quae Ignatii epistulis adiuncta sunt, vulgo Martyrium Colbertinum vocantur, quia in codice Colbertino supra p. LXXIII laudato graece leguntur. Versio latina aeque fidelis ac barbara ab eodemque interprete confecta ac versio epistularum Ignatianarum exstat in codicibus Montecutiano et Caiensi et a Iacobo Usher a. 1647 edita est [5]). Textum graecum in vulgus emisit a. 1689 Theodericus Ruinart, presbyter e Congregatione s. Mauri [6]), post eumque publicaverunt Grabe [7]), Ittig, Smith, Gallandi, Iacobson et alii Ignatii vel Patrum apostolicorum editores. Versionem eiusdem Martyrii syriacam dimidiam edidit Cureton [8]), totam G. Mösinger [9]).

Acta a comitibus s. martyris exarata esse volunt, scilicet ab Agathopode et Philone (cf. Ign. Philad. 11, 1. Smyrn. 10, 1), ut iam Usher omnibus assentientibus statuit, nec non Croco

1) *Die apostolischen Väter* p. 226—271.

2) *Die Theologie des hl. Ignatius v. A.* 1868.

3) *Ignatius v. A.* p. 422—494.

4) S. Ignatii ep. Ant. de Christo Deo doctrina. Sigmaringae 1877.

5) Ignatii Antiocheni et Polycarpi Smyrnensis episcopi Martyria, ab his qui passioni ipsorum interfuerant descripta. Londini. Postea versionem ediderunt Cotelier, Smith, Iacobson, Frey.

6) Acta primorum martyrum sincera atque selecta. Appendix.

7) Spicilegium II 9—22.

8) Corpus Ignatianum p. 222—225, 252—555.

9) Supplementum Corporis Ign. a G. Curetono editi. Oeniponti 1872.

(cf. Ign. Rom. 10, 1), ut Gallandi [1]) et alii putaverunt. Auctores enim 7, 2 dicunt, sese ea vidisse, quae literis tradiderint; 5, 4 et 6, 1 narrant prima persona utentes: ἡμεῖς μὲν ἄκοντες ἀπηγόμεθα, indicantes, se rebus gestis interfuisse, et usque ad novissima tempora omnes, qui Ignatii epistulas genuinas putarunt, iis fidem habuerunt, e. g. Usher, Ruinart, Grabe, Tillemont [2]), Pearson [3]), Smith, Cotelier, Gallandi, Lumper [4]), Möhler [5]), Nirschl [6]), I. Chr. Mayer [7]). Posteriorem tantum partem (5, 3 etc.) deficientem in Martyrio, quod legitur in codice Cottoniano, Usher, Grabe [8]) ac pauci alii sub finem saeculi quinti adiectam esse contenderunt. Nostris autem diebus non solum adversarii, sed etiam defensores Ignatii Acta martyrii suppositicia et saeculo quarto exeunte vel saeculo quinto conscripta esse censuerunt, praesertim Uhlhorn [9]), Zahn [10]), Kraus [11]). Hefele quidem et authentiam et integritatem Martyrii defendit, neque vero negavit, argumentis, quae Uhlhorn protulit, illam aliquantulum suspectam reddi ac fortasse paucissima quaedam aut vitio librariorum corrupta aut manibus posteriorum addita esse [12]). Concedendum est, argumenta, quibus Usher et Grabe integritatem impugnaverunt, inania esse. Sed adhuc quaeritur, num Martyrium authenticum sit, et ego non possum non negare. Rationes autem, ex quibus non saeculo secundo ineunte, sed posteriori tempore confectum esse videtur, hae sunt.

Primum Acta veteribus ignota erant. Eusebius non tantum

1) Biblioth. vet. Patr. I Proleg. p. LX.
2) *Mémoires pour servir etc. S. Ignace* art. 2 sqq.
3) Vindiciae Ignatianae II c. 12.
4) Historia theol. crit. II 246 sqq.
5) *Patrologie* p. 408.
6) *Das Todesjahr des h. Ignatius* 1869 p. 1 sqq. *Die Briefe des h. Ign.* 1870 p. 27—30.
7) *Die Schriften der apost. Väter* 1869 p. 203 sq.
8) Spicilegium II 22 sq.
9) *Zeitschrift f. d. histor. Theol.* 1851 p. 252—257.
10) *Ignatius v. A.* p. 41—56.
11) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1873 p. 115—134.
12) Patr. apost. ed. IV p. LXXI sqq.

eorum non facit mentionem, sed Polycarpi Martyrium iam vel (ut alii codices habent) etiam circumferri dicens (h. e. IV c. 15, 1) satis clare prodit, se eorum notitiam non habuisse. Accedit, quod inter initium Actorum (1, 1; 2, 1) et Eusebii Chronica tantus consensus est, ut auctor illorum ex hoc hausisse putandus sit. Uterque enim de persecutione Christianorum universali loquitur et res Traiano imperante gestas in eodem fere ordine enumerat. Primus Martyrii testis haberi potest Evagrius h. e. I c. 16, cuius verba: διὰ τῶν ὑπολειφθέντων ἁδροτέρων ὀστῶν, ἃ πρὸς τὴν Ἀντιόχου ἀπεκομίσθη, ex 6, 5 desumpta esse videntur, ubi legimus: μόνα γὰρ τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λειψάνων περιελείφθη, ἅτινα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀπεκομίσθη. Sexto igitur saeculo Acta legebantur, ac conicere licet, saeculo quarto exeunte vel saeculo quinto ea conscripta fuisse. Auctor enim Ignatium discipulum Ioannis fuisse contendens narrationem sequitur, qui Eusebio ignota aut ab Hieronymo in Chronicorum versione aut ab alio posteriore sparsa est. Zahn auctorem nonnulla quoque ex homilia in s. Ignatium a Chrysostomo habita hausisse suspicatus est ac contendit, Martyrium ab initio aliter dispositum a quodam, qui orationem illam cognitam habuit, in eam formam redactum fuisse, in qua nunc exstat [1]). Equidem rationem satis firmam non invenio, ob quam ab uno eodemque confectum esse negandum sit.

Tum Acta cum historia et Ignatii et Traiani haud parum pugnant.

1) Si Martyrium audis, Ignatius discipulus Ioannis apostoli (1, 1) et condiscipulus Polycarpi (3, 1) fuit. Ipse autem (Polyc. 1, 1) clare indicat, se episcopum Smyrnaeorum non ante vidisse, quam Romam profectus est, nec quisquam ante saeculum quartum eum apostolum illum audiisse tradit. Hieronymus primus de illo discipulatu refert et quidem in Chronicis; in libro de viris illustribus c. 16 eum silentio praeterit.

2) Martyrium dicit, Ignatium a Traiano Antiochiae commorante condemnatum fuisse. Eusebius vero de iudicio illo imperiali tacet; in Chronicis de morte s. martyris etiam prius

1) *Ignatius v. A.* p. 44. 49–51.

refert quam de expeditione Traiani orientali, et verisimillimum est, illum c. ann. 107 passum, hunc autem non ante ann. 113 in Orientem profectum esse. Neque in epistulis Ignatii minimum iudicii illius vestigium deprehendi potest. Ex contrario epistula ad Romanos vix intellegi potest, nisi statuimus, martyrem a proconsule, non ab imperatore damnatum fuisse.

3) Martyrium narrat, Ignatium Seleucia Smyrnam navigasse. Ex epistulis elucet, eum partem Asiae saltem magnam permeasse ac praesertim Philadelphiam transiisse.

4) Martyrio referente persecutio, in qua Ignatius condemnatus est, universalis fuit (2, 1) et duravit adhuc eo tempore, quo s. martyr Romam pervenit (6, 3). Ignatius ipse testatur, ecclesias Asiae pace profunda fruitas esse et Antiochiae persecutionem iam tum temporis desiisse, quo Smyrna Troadem iter faciebat.

Denique nec difficultates praetermittendae sunt, quae interpretibus afferuntur quaeque falsarium magis quam scriptorem genuinum produnt.

1) Auctor vel potius auctores dicunt (7, 1), se spectatores martyrii fuisse, et nihilominus nocte sequente Deum rogant, ut de iis, quae facta sint, ipsos certos reddat. Vix recte nonnulli illa verba de dubio interpretati sunt, num Ignatii martyrium Deo esset acceptum.

2) Si auctores sunt Agathopus et Philo, ut defensores Martyrii unanimes contendunt, cur vocem ἡμεῖς non iam 5, 2. 3 adhibuerunt, cum Troade eos Ignatium convenisse constet? Haud dubie, quia s. martyrem revera non comitati, sed Lucam (Act. 20, 5 sqq.) imitati sunt, ut l. c. denuo (cf. 2, 8) produnt dicentes, Ignatium per vestigia Pauli Romam venire voluisse. Ex eadem causa iter explicandum esse videtur, quod Ignatius fecisse dicitur non Brundusii, sed in portu Romanorum in Italiam appellens vel potius Puteolos appellere volens.

3) Denique narratio tota suspicionem movet. Auctores se martyrium descripsisse dicunt, ut tempus innotesceret, quo communio cum s. martyre celebraretur (7, 3), et c. 2 de condemnatione, 3—6, 3 de itinere, 6, 4—7, 1 de morte Ignatii lo-

quuntur. Si autem de martyrio eiusque tempore referre voluerunt, cur tam multa verba de itinere faciunt, tam pauca de martyrio ipso? Si s. martyrem profecto comitati sunt, cur nihil proferunt, quod, si paucissima exceperis, non in epistulis legitur vel facile ex iis concludi potest? Si martyrii tempus tantum indicare voluerunt, quomodo caput 1 intellegendum est, in quo de cura episcopi pastorali maxime agunt? In Martyrio Polycarpi de nulla alia re quam de persecutione ac de morte episcopi Smyrnaeorum sermo fit. Denique quoniam auctores id egisse volunt, ut aliis tempus mortis indicarent, quaerere licet, cur nec nomen suum nec lectorum indicaverint? Concedendum quidem est, nomina non fuisse apponenda, si Martyrium ad Antiochenos scriptum fuit. Sed si res ita se habet, non minus in promptu est, scripturae authentiam maxime dubiam esse, cum ab omni veri similitudine abhorreat, auctores de morte Ignatii fratribus suis eo modo retulisse, quo in Martyrio nostro refertur.

Martyrium Colbertinum non sola Actorum s. Ignatii recensio est, quam habemus. Alterius Martyrii versionem latinam dimidiam Usher [1]) e codice Cottoniano, totam Bollandistae [2]) e pluribus Galliae codicibus ediderunt. Tertium exstat in collectione epistularum Ignatianarum armeniaca. Quartum conscripsit Symeon Metaphrastes. Quintum, cuius paucos locos iam Usher e codice Oxoniensi exscripsit et in adnotationibus editionum Ignatianarum publicavit, nuperrime e codice Vaticano edidit Dressel.

Quae Martyria si probaveris, facile intelleges, Martyrium Colbertinum et Martyrium Vaticanum alterum ab altero non pendere, sed utrumque primigenium esse atque eo maxime inter sese differre, quod Ignatius secundum illud Antiochiae, secundum hoc Romae iudicatus est. Reliqua ex his duobus compilata sunt cum iisque magis minusve conveniunt. Martyrium Colbertinum maxime in Martyrio Bollandistarum conservatum

1) Ignatii etc. Martyria p. 1—7.
2) Acta SS. Februar. I 29—33.

est, cuius pars prior excepto uno loco (4—5, 1), quem auctor omisit, cum illo paene ad verbum concinnit [3]).

Quae cum ita sint, ista Martyria ad textum Martyrii Colbertini recensendum plus minusve conferunt atque mihi adhibenda erant. In lectionibus autem adnotandis similem regulam secutus sum ac in epistulis Ignatianis nec nisi lectiones codicis Colbertini et versionis Martyrii Colbertini latinae veteris omnes exscripsi. Sigla, quibus usus sum, haec sunt: G = codex Colbertinus; L = versio vetus latina; S = versio syriaca et quidem secundum editionem Mösingerianam; lectiones variantes huius editionis et Curetonianae non notatae sunt; B = Martyrium Bollandistarum; A = M. Armeniacum; M = M. Symeonis Metaphrastae.

In linguas recentiores Martyrium plerumque una cum epistulis Ignatianis translatum est.

S. POLYCARPI EPISTULA AD PHILIPPENSES.

De patria et genere s. Polycarpi nihil compertum habemus. Natus autem esse videtur a. 69. Dixit enim a. 155, quo martyrium passus est [1]), octoginta sex annos se Christo servire, et mihi dicere videtur, se totidem annos vivere. Cf. Mart. Polyc. 9, 3 not. Quomodocumque autem haec verba interpretamur, de annis vitae aut de tempore vitae christianae in sensu strictiori seu post baptismum exactae: ab apostolis s. pater edoctus et episcopus Smyrnaeorum ordinatus est. Scribit enim Irenaeus adv. haer. III c. 3, 4: καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ, ἐπίσκοπος,

3) Cf. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 1 sqq.

1) Cf. quae in Prolegomenis ad Martyrium Polycarpi ad finem capitis I adnotata sunt.

idemque tradit Eusebius h. e. III c. 36, 1 ed. L c. 37 dicens: τῶν ἀποστόλων ὁμιλητὴς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρισμένος. Inter discipulos Domini, quorum consuetudine Polycarpus usus erat, Irenaeus (Eus. h. e. V c. 20, 6 ed. L c. 23) insuper Ioannem [1]) speciatim nominat, et Tertullianus de praescript. c. 32 atque Hieronymus catal. c. 17 ab hoc apostolo eum episcopum Smyrnaeorum ordinatum esse tradunt. Quo tempore episcopatum acceperit, accurate definiri nequit. Nonnulli quidem eum angelum Smyrnae ecclesiae esse putaverunt, cuius Apoc. 2, 8—11 mentio fit. Sed Ioannem apostolum l. c. de eo locutum esse demonstrari nequit, et hoc solum constat, saeculo II ineunte eum episcopum fuisse. Praefuit enim ecclesiae Smyrnaeorum c. ann. 107, quo tempore Ignatius Romam proficiscens Smyrnam transiit, et si Tertullianus et Hieronymus eum a Ioanne apostolo episcopatum accepisse recte dixerunt, c. ann. 100 ordinatus esse putandus est, cum Ioannes paulo post (a. 104 cf. Chron. pasch. ed. Bonn. I 470) mortuus esse dicatur.

Ex Martyrio elucet, Polycarpum prophetiae dono praeditum fuisse (16, 2) atque plurimum ad propagandam fidem contulisse (12, 2). Adversarii eum accusaverunt, quod esset Asiae magister, Christianorum pater, destructor deorum gentilium, quod multis ne sacrificarent persuasisset. Irenaeus adv. haer. III c. 3, 4 autem, qui eum adhuc adolescens viderat, ea semper eum docuisse testatur, quae ab apostolis didicerit, quae et ecclesia tradat et quae sola vera sint, ac (cf. Eus. h. e. V c. 20, 6) de miraculis Domini et de doctrina, prout ab iis, qui Verbum vitae ipsi conspexerint, acceperit, eodem prorsus modo eum retulisse, in omnibus cum Scriptura Sacra consentientem, et Florino condiscipulo, ut ei probet, doctrinam, quam provectiori aetate professus est, non eam esse, quam magister prae-

1) Nuperrime Keim (*Geschichte Iesu von Nazara* 1867 I 162 sq.) contendit, Polycarpum discipulum Ioannis non apostoli, sed presbyteri quem dicunt fuisse. Sed argumenta, quae protulit, non digna sunt, quae in hoc libro refutentur. Cf. Hilgenfeld, *Zeitschrift f. wiss. Theologie* 1874 p. 310 sqq.

dicaverit, non solum sermones in memoriam revocat, quos ille ad populum habuerit, ac familiarem consuetudinem, quae illi cum Ioanne et cum reliquis, qui Dominum ipsum viderint, intercesserit, sed etiam locum, in quo beatus episcopus sedens disseruerit, processus quoque eius et ingressus, vitae totius formam et corporis speciem, addens, quae tunc temporis gesta sint, ea se melius memoria tenere, quam quae nuper acciderint. Tradit quoque adv. haer. III c. 3, 4, Polycarpum Marcioni aliquando sibi occurrenti et dicenti: ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς; respondisse: ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ, et conicere licet, eum convenisse illum haereticum Romae, ubi multos Valentianos et Marcionitas et alios haereticos ad ecclesiam reduxisse dicitur (Iren. l. c. cf. Eus. Chron. ed. Schöne II 170). Eodem enim teste (l. c. Eus. h. e. IV c. 14 ed. L c. 21; V c. 24, 16. 17 ed. L c. 27) Aniceto ecclesiam gubernante, cum de pluribus rebus ac praesertim de Paschate celebrando controversia esset, in urbem profectus est, et uterque id egit, ut alter alteri persuaderet, ut a more suo discederet. Retinuerunt quidem ambo morem, quem ab apostolis acceperant. Nihilominus autem sibi invicem communicarunt, et Anicetus in ecclesia consecrandi munus Polycarpo honoris causa concessit. Paulo post s. pater mortuus est. Martyrium enim subiit a. 155, ut infra videbimus, Anicetus autem c. ann. 154 ecclesiam Romanam gubernandam suscepit [1]).

II.

Non solum verbo et exemplo, sed etiam scriptis Polycarpus evangelium praedicavit, et Irenaeus (Eus. h. e. V c. 20, 8 ed. L c. 23) plures epistulas commemorat, quas partim ad vicinas ecclesias, ut eas confirmaret, partim ad quosdam ex fratribus misit, admonens eos et exhortans. Sed una tantum ad nos pervenit, epistula ad Philippenses, quam scripsit brevi post mortem s. Ignatii. Persuasum enim sibi habuit, episcopum Antioche-

1) Cf. Lipsius, *Chronologie der röm. Bischöfe* 1869 p. 189 sq. 263.

norum martyrium iam subiisse (c. 9), nuntium vero de morte nondum acceperat (13, 2).

Quae epistula cum epistulis Ignatianis testimonium praebeat luculentissimum, saepius iam de ea nobis dicendum erat. Eadem de causa vero eius authentia a nonnullis aut in dubium vocata aut negata est. Iam Centuriatoribus Magdeburgensibus (ed. Norimberg. II 186) suspicionem movit, cum causa, ob quam scripta esset, non satis expressa esset eiusque partes nimium confusae minimeque cohaerentes viderentur, cumque tota scriptura vix tam docilem, sedulum ac praestantem Ioannis apostoli discipulum, immo etiam tam excellentem spiritum repraesentaret, quali Polycarpus diceretur fuisse praeditus. I. Dallaeus [1]) contra authentiam ad Nicephori stichometriam provocavit, in qua epistula apocrypha iudicata esset, et nostris denique diebus adversarii Ignatii ex aliquot locis concluderunt, epistulam confictam nec aliud quam velut prooemium epistularum Ignatianarum esse [2]). Quae 7, 1 dicta essent, haereticum Iesum Christum in carne venisse negantem primogenitum esse Satanae, ea a Polycarpo non ante medium saeculum II enuntiata esse nec enuntiari potuisse, priusquam Marcion Docetismum suum sparsisset, et si Philippenses (12, 3) admonerentur, ut orarent *pro regibus,* auctorem post annum 161 vel 137 [3]) scripsisse putandum esse, quia ante hunc annum unus imperator et Augustus fuisset. Sed contextus minime prohibet, quominus hoc dictum ad reges omnes intra et extra fines imperii Romani referamus, ac praeterea etiam Matth. 17, 25, Act. 9, 25, Apoc. 6, 15; 16, 14, quas scripturas ante annum 161 confectas esse nemo negat, plures reges commemorantur. Quod autem ad illud attinet, cur non statuere liceat, Polycarpum idem saepius dixisse, praesertim cum Irenaeus (Eus. h. e. V c. 20, 7) testetur, eum quasdam veritates identidem enuntiasse? Irenaeum quidem, qui epistulam certe legit, locus ille non offendit. Sin autem ex

1) De scriptis Dionysii Areop. et Ignatii Ant. p. 426 sq.

2) Hilgenfeld, *Apostolische Väter* p. 271—274. Schwegler, *Nachapostolisches Zeitalter* II 154—156.

3) De hoc anno Hilgenfeld dixit in: *Zeitschrift für wiss. Theologie* 1874 p. 318.

2, 1, ubi lectores admonentur, ut τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην deserant, epistulam non scriptam esse concludunt, priusquam Gnostici multos in suas partes traxerunt, videant, an locum recte interpretati sint. Cf. not. ad h. l. Utut autem hic locus intellegendus est: epistulam a Polycarpo exaratam esse testes locupletissimi affirmant, quibus fidem non habere non possimus.

Irenaeus, Polycarpi discipulus, Eleuthero (174—189) pontifice haec scribit adv. haer. III c. 3, 4: ἔστι δὲ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας δύνανται μαθεῖν. Epistulam autem, quam laudat Irenaeus, eandem esse atque eam, quae etiamnunc exstat, ostendit Eusebius capita 9 et 12 fideliter transscribens (h. e. III c. 36, 14—16) ac commemorans, auctorem uti quibusdam testimoniis e priori Petri epistula desumptis (cf. 1, 3; 2, 1. 2; 5, 3; 7, 2; 8, 1; 10, 2). Hieronymus cat. c. 17 epistulam valde utilem declarat testaturque, eam usque ad ipsius tempus in Asiae conventu legi. Photio denique (Bibl. cod. 126) epistula γέμουσα πολλῆς νουθεσίας μετὰ σαφηνείας καὶ ἁπλότητος κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς ἑρμηνείας τύπον esse videtur, eiusque testimonium prioribus adiungo, quia recentiores epistulam compilationem locorum communium levem et celeberrimo Smyrnaeorum episcopo plane indignam declaraverunt [1]). Scriptura ergo, quae tanti aestimabatur, ut in ecclesiis Asiae publice legeretur, quaeque c. ann. 180 tam late vulgata erat, ut Irenaeus dicere posset, quicumque salutis suae curam gereret, eum et formam fidei Polycarpi et praedicationem veritatis ex ea cognoscere posse, quo iure post medium saeculum secundum confecta esse iudicatur? An verisimile est, ad eam provocasse Irenaeum, qui praeter ceteros haereticos Florinum impugnavit, qui una cum ipso episcopi Smyrnaeorum discipulus fuit et facillime eum aut errare aut mentiri probare poterat, si epistula a magistro non erat scripta? Re-

1) Cf. Schwegler, *Nachapost. Zeitalter* II 154.

vera, si testimonium ab illo prolatum nullius ponderis esse putatur, quale testimonium nobis sufficit?

Quae cum ita sint, plurimi epistulam genuinam esse agnoverunt. Nonnulli autem dubitaverunt, num integra ad nos pervenisset, eamque in favorem epistularum Ignatianarum interpolatam esse contenderunt. Iam Dallaeus, cum scripturae integritatem in dubium quidem vocare, non autem negare auderet, integritatem impugnavit et capita 13 et 14 a posteriore et quidem ab eodem adiecta esse iudicavit, qui epistulas a se confictas Ignatio Antiocheno adscripsisset, quippe quae post epistulae clausulam (12, 2. 3) legerentur ac cum capite IX pugnarent [1]). Nonnulli quidem ei adstipulati sunt, inprimis Le Moyne [2]) et Bunsen [3]). Hefele autem recte opposuit, clausulis ei similibus, quae 12, 3 legitur, ante finem totius epistulae Paulum quoque et Clementem Romanum usum esse (cf. Rom. 15, 33. Eph. 3, 21. I Clem. 20, 12; 32, 4; 38, 4 etc.), capita 9 et 13 vero minime inter se pugnare, cum Polycarpus 13, 2 de circumstantiis mortis Ignatii certior fieri vellet, nequaquam autem eum adhuc inter vivos esse indicaret [4]).

Sagacius nuperrime Ritschl [5]) integritatem in dubium vocavit. Agnovit quidem, argumenta hucusque prolata iam Carolum Hefele refutasse. Cum autem animadvertere sibi visus esset, epistulae unitatem deesse, nonnulla capita vel nonnullos versus inter se male cohaerere atque inter locos suspectos et eam epistularum Ignatianarum partem, quae quidem in recensione breviori, nec vero in recensione syriaca legitur, similitudinem quandam intercedere, plures locos, praesertim ad Ignatium attinentes, ab eodem statuit c. ann. 170 insertos fuisse, qui epistulas episcopi Antiocheni cum corrupisset tum sub illius nomine alias confinxisset, scilicet capita 3, 9 (una cum initio: *in his ergo state*, et fine: *sobrietatem* etc. c. 10), 13,

1) De scriptis Dion. Areop. et Ignatii Ant. p. 427 sqq.
2) Varia Sacra. Lugd. Bat. 1685. I Prolegom.
3) *Ignatius v. A. und seine Zeit* p. 108 sqq.
4) Patr. apost. ed. IV p. LXXX.
5) *Die Entstehung der altkath. Kirche* ed. II 1857 p. 584—600.

14 nec non 11, 2. 3 (*qui ignorant iudicium* etc.), 12, 1 et verba δεξαμένοις — ἐκλελεγμένων in c. 1, 1. At loci allegati, ut infra patebit, non solum cum reliquis epistulae partibus non contendunt, sed potius occasio scribendi deficit, si resecantur. Ritschl Polycarpum lapsu Valentis presbyteri ut scriberet commotum esse putat, et concedendum est, Philippenses in epistula, quam ei miserant, illius mentionem fecisse. Certe autem illa res eos ad scribendum non compulit neque Polycarpus respondisset, si de ea sola certior factus esset. Aut verisimile est, eum de re principali nihil aliud dixisse, quam se contristari pro presbytero infelici? Accedit, quod testimonia veterum omnino prohibent, quominus ad illam sententiam accedamus. Epistula enim teste Irenaeo c. ann. 180 vulgatissima fuit; teste Hieronymo in ecclesiis Asiae praelegebatur, neque erraverimus statuentes, hoc honore eam iam c. medium saeculum II vel brevi post obitum Polycarpi dignam habitam fuisse. Si scriptura autem tanti aestimabatur, haud facile interpolari potuit nec interpolata putanda est, nisi rationibus certis eam corruptam esse probari potest [1]). Denique nec praetermittendum est, in locis qui dicuntur interpolatis aeque ac in reliquis epistulae partibus plura inveniri, quae e Clementis Rom. epistula ad Corinthios desumpta sunt [2]).

III.

Occasio scribendi haec fuit. Philippenses Polycarpum de Ignatio urbem suam transeunte certiores fecerant (cf. 1, 1; 9, 1) eumque rogaverant, ut epistulam ab ipsis ad Antiochenos scriptam in Syriam mitteret (13, 1) atque literas Ignatii, quas haberet, ipsis communicaret (13, 2). Praeterea ab eo quaesiverant, ut ipsos de iustitia christiana instrueret (3, 1), ac denique Valentis presbyteri eiusque uxoris mentionem fecerant, qui avaritia et fornicatione et mendacio ecclesiae magnam offensionem attulisse videtur (11, 1). Polycarpus autem haec respon-

1) Cf. Denzinger: *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1851 p. 399-409. Zahn, *Ignatius v. A.* p. 494-511.

2) Cf. p. XXVIII.

det: sese gaudere, quod eos, qui propter Christum vincula tulerint, bene susceperint et firmam fidem teneant ac frugiferam (1). Domino in veritate serviant et in mandatis eius ambulent, ut ad vitam suscitentur (2). Sese scribere haec non nimiam de se habentem opinionem, sed ab iis provocatum. Ipsorum praeceptorem esse Paulum, cuius epistulae ipsorum fidem perfectam reddere possint, ita ut mandata impleant fugiantque peccata (3), praesertim avaritiam. Armentur igitur armis iustitiae et bonum ipsi faciant et suos doceant (4). Diaconi et iuvenes et virgines in omnibus inculpabiles sint (5). Presbyteri diligenter munere suo fungantur. Omnes virtutem sectentur et falsos fratres et falsam doctrinam fugiant (6—7), sperantes in Iesum Christum, qui pro nobis passus sit nobisque exemplum patientiae proposuerit (8), et ante oculos habentes gloriosos martyres (9). In his ergo stent et Domini exemplar sequantur semper et ubique bonum facientes (10). De Valente vehementer se contristari, quod loci sui adeo immemor fuerit. Abstineant itaque ab avaritia aliisque vitiis et illum eiusque uxorem ad virtutem reducant (11). Plura non esse dicenda, cum in sacris literis bene exercitati sint. Deus ipsos aedificet in fide et ceteris virtutibus. Orent pro omnibus (12). Ipsorum epistulam Antiochenis se aut redditurum aut missurum esse; epistulas Ignatii huic epistulae subiectas esse. De s. martyre si quid compertum habuerint, ipsum certiorem faciant (13), et Crescentem, per quem haec scripserit, eiusque sororem bene suscipiant (14).

IV.

Epistula cum in omnibus codicibus graecis ita cum Barnabae epistula conglutinata sit, ut Polycarpi verba καὶ δι' ἡμᾶς ὑπό (9, 2) Barnabae verba τὸν λαὸν τὸν καινόν (5, 7) excipiant, textus graecus non integer ad nos pervenit. Lacuna quidem versione latina veteri expletur, ac praeterea unum ex quinque capitulis postremis (13) ab Eusebio conservatum est. Nihilominus autem dolendum est, epistulam mutilatam fuisse, eoque magis, quod interpres latinus munere suo tam neglegenter

functus est, ut imaginem textus graeci valde imperfectam tantum exhiberet. Cum corpus pseudoignatianum eodem fere modo translatum sit cumque epistula in omnibus codicibus latinis post epistulas Ignatii vel potius post laudem Heronis illis adiectam et in nonnullis quoque codicibus graecis eodem loco legatur, versio Polycarpi ac Pseudoignatii haud dubie ab uno eodemque confecta est.

Primus versionem latinam una cum epistulis pseudoignatianis prelo subiecit Iac. Faber Stapulensis a. 1498 [1]). Codicem adhibuit probum, sed eius rationem non dedit. Cuius editionem postquam plures secuti sunt, novam paravit I. Usher adhibitis tribus codicibus, scilicet Petavianio (in bibliotheca Alex. Petavii, senatoris Parisiensis, hodie ut videtur Regio 81 in bibliotheca Vaticana), Baliolensi et Magdalenensi (in collegiis Bal. et Magd. Oxoniae) [2]). Codicem Mediceo-Laurentianum Plut. XXIII num. 20 (saec. XV) Iacobson Florentiae [3]), codicem Regium 81 (saec. IX) ac codicem Palatinum 150 (saec. XIV) Dressel [4]) Romae contulit. Codicem Thuaneum, qui aeque ac reliqui Pseudoignatium ac Polycarpum latine continebat, Cotelier in manibus habuit, sed lectiones huius epistulae variantes non notavit [5]).

Textum graecum primus invenit Fr. Turrianus et quia codex Polycarpi et Barnabae epistulas quasi in unam conglutinas exhibuit, prolixiorem epistulam, quam quae hucusque latine edita erat, habere sibi visus est. Primus eum edidit a. 1633 Petrus Halloix [6]) ex apographo exemplaris Turriani a Iacobo Sirmond descripto, collato cum altero sive eiusdem sive

1) Vide p. LV n. 1.

2) Polycarpi et Ignatii epistulae: una cum vetere vulgata interpretatione latina ex trium manuscriptorum codicum collatione integritati suae restituta. Oxoniae 1644.

3) Patr. apost. 1838 I p. V.

4) Patr. apost. 1857 p. LVII sq.

5) Cf. Zahn, Ign. et Polyc. epist. p. XXV—XXIX.

6) Illustrium ecclesiae orient. scriptorum vitae et documenta. Duaci 1633. I 525 530. Hoc opus mihi non praesto fuit. Cf. Zahn l. c. p. XLIII.

simillimi codicis apographo, quod ab Andrea Schott acceperat, idemque codicem non aliam epistulae recensionem quam versionem latinam, sed potius duas epistulas mutilatas continere vidit. Novam editionem instituit a. 1644 Iac. Usher ex apographo exemplaris Schottiani, quod Salmasius descripserat et Is. Voss ipsi communicaverat. Quos secuti sunt praeter editores operum patrum apostolicorum et epistularum Ignatianarum Steph. Le Moyne a. 1685 [1]) et M. I. Routh a. 1823 [2]). Codices denuo inspexerunt Iacobson et Dressel et quidem Vaticanum 859 (saec. XIII) et Mediceo-Laurentianum Plut. VII num. 21 (saec. XV), ille praeterea Parisinum 937, olim Colbertinum (saec. XVI), hic tres Romanos, scilicet Ottobonianum 348 (saec. XIV), Casanatensem G. V. 14 (saec. XV) et Barberinum 7 sive apographum desumptum a Luca Holstenio e codice monasterii s. Sylvestri in Quirinali non superstite. Nostris denique diebus O. de Gebhardt animum ad codicem Borbonicum II. A. 17 (in bibliotheca Neapolitana) advertit et Zahn in sua editione (p. XLIV not. 3) paucas lectiones variantes publicavit. Codices omnes ex uno archetypo fluxisse eo apparet, quod in unoquoque pars epistula posterior deest. Quodsi eos alios cum aliis comparaveris, facile animadvertis, eas in duas familias dividi, quarum unam eamque meliorem efficiunt codices Vaticanus, Ottobonianus, Florentinus, Parisinus, alteram reliqui [3]).

De versionibus epistulae fere idem ac de versionibus epistularum Ignatianarum dicendum est. De doctrina s. Polycarpi scripserunt praesertim Lumper [4]) et Donaldson [5]).

Lectiones variantes non omnes exscripsi, sed eas tantum, quae plurium codicum sunt. Ubi autem unus vel duo tantum codices a reliquis discrepant, ratio mihi non videbatur esse reddenda. Signavi codices Vaticanum = v, Ottobonianum = o, Mediceo-Laurentianum seu Florentinum = f, Parisinum = p,

1) Varia Sacra. Lugd. Bat.
2) Scriptorum ecclesiasticorum opuscula.
3) Cf. Zahn l. c. p. XLIV.
4) Historia theologico-critica. I 351—356.
5) *The Apostolical Fathers* p. 234—246.

Casanatensem = c, Barberinum = b, Borbonicum = bo, Petavianum = pt, Baliolensem = b, Magdalenensem = m, Mediceo-Laurentianum (latinum) = l. Cum Faber, Halloix et Usher aut non aut raro tantum indicent, quid in codicibus invenerint, non codices notavi, sed editiones et usus sum siglis F = Faber, Hx = Halloix, U = Usher, quibus nonnunquam adieci I = Iacobson, D = Dressel, Z = Zahn, ut lectionum illorum virorum rationem redderem.

MARTYRIUM S. POLYCARPI.

Hanc scripturam haud ita multo post mortem s. Polycarpi quidam nomine ecclesiae Smyrnensis exaravit (20, 2), Marcion quidam ad Philomelienses pertulit. Eam non statim post martyrium confectam fuisse ex 20, 1 apparet, ubi Smyrnaei Philomelienses rogasse referunt, ut pluribus ipsis nuntiarentur, quae in beatissimi viri passione gesta essent, indicantes, famam de martyrio iam antea Philomelium pervenisse. Brevi vero et quidem anno primo post mortem eam conscriptam esse ex 18, 2 patet, ubi Smyrnaei anniversarium diem martyrii primum nondum celebratum fuisse produnt.

De anno autem, quo s. martyr passus est, magna controversio exorta est et alii alium statuere. I. Pearson [1]) respiciens Chronographum quendam veterem manuscriptum, de quo I. Voss ipsi retulerat, tradentem, Polycarpum imperante Antonino Pio obiisse, et Mart. c. 20, ubi mortis tempore Statius Quadratus, qui a. 142 consul fuerat, proconsul Asiae fuisse dicitur, martyrium ad annum 147 retulit, putans, consules ex iure ad quinquennium proconsulatum sortitos esse, et Dodwell [2]), Gallandi [3]) et alii ei assensi sunt. Samuel Petit [4]) invenisse

1) Opera posthuma chronologica. Londini 1688 p. 276 sqq.
2) Dissert. IV in Cypr. c. 4.
3) Bibl. vet. Patr. I Proleg. p. XC.
4) Cf. Pearson l. c. p. 288.

sibi visus est, Polycarpum a. 175 coronam martyrii nactum esse. Reliqui mortem ad unum vel alterum annum decennii septimi saeculi secundi retulerunt, e. g. Baratier [1]) ad a. 161, Noris [2]), Tillemont [3]) et Masson [4]) ad a. 166, Valesius [5]) ad a. 167, Baronius (ann. 169, 2) et Usher [6]) ad a. 169. Longum est, rationes diversas enumerare omnes, quibus singuli in constituendo martyrii tempore usi sunt. Sufficit de via nonnulla dicere, quae sola nos ad verum perducere possit.

Proconsulem Statium Quadratum in Martyrio commemoratum eundem esse atque eum, cuius Aristides rhetor in orationibus sacris mentionem facit, iam Valesius vidit et ex oratione IV collata cum Eusebii Chronico eum a. 167 Asiam administrasse conclusit. Masson [7]), qui saeculo XVIII ineunte plura de Aristidis morbo disseruit, proconsulatum illum ad ann. Christi 165 ac 166 pertinere et Polycarpum, cum proconsules a mense Maio usque ad idem tempus anni proximi munere fungerentur, 23. die Februarii a. 166 mortuum esse statuit, et plerique ad eius sententiam accesserunt. Nuperrime vero Gul. H. Waddington [8]) adiutus novis inscriptionibus et cognitione administrationis rei publicae Romanae ampliori demonstravit, eum in errorem haud parvum lapsum et Quadratum undecim annis ante provinciae Asiae praefectum fuisse, Polycarpum autem a. 155 mortem obiisse, quo anno 23. dies Februarii profecto, sicut Mart. 8, 1; 20 traderetur, sabbatum fuisset, et Lipsius [9]) et Gebhardt [10]), qui eidem rei operam navaverunt, ei

1) Disquisitio chronol. de successione antiq. episcop. Rom. 1740 p. 201.
2) Opp. Veron. 1729 II 30.
3) *Mémoires etc. St. Polycarpe* art. 6 sqq.
4) Collectanea historica ad Aristidis vitam in: Dindorf, Aristides III p. LXXXVIII sq.
5) Not. ad Eus. h. e. IV c. 15 ed. Mogunt. 1672 p. 71.
6) Ign. et Polycarpi Martyria 1647 p. 70 not. 105.
7) Collectanea histor. l. c. p. LXXVI et LXXXVIII sq.
8) *Vie du rheteur Aelius Aristide: Mémoires de l'institut impériale de France. Académie de inscript. et belles-lettres* 1867. XXVI 203 sqq. 232 sqq. *Fastes de provinces asiatiques* 1872. I 219 sq.
9) *Zeitschrift f. wiss. Theologie* 1874 p. 188—214.
10) *Zeitschrift f. hist. Theologie* 1875 p. 377—395.

adstipulati sunt, nisi quod probaverunt, referente Aristide dubium esse, num Quadratus anno Chr. 154 et 155 an a. 155 et 156 Asiam administrasset. Hoc quidem recte dixerunt. Consideranti autem, diem 23. mensis Februarii a. 155, diem Polycarpi natalem, sabbatum fuisse [1]), annus 155 anno 156 mihi praestare videtur [2]).

II.

Martyrium iam Eusebius legit et maiorem partem, scilicet praeter inscriptionem et initium eam, in qua exitus s. Polycarpi narratur (c. 8—19, 1), ad verbum, reliquam autem partem vel eam, in qua alia martyria et comprehensio s. episcopi describuntur (c. 1—7), summatim historiae ecclesiasticae IV c. 15, 3—45 inseruit. Quae cum ita sint, non est dubium, quin ea Acta, quae etiamnunc habemus, manu versaverit, nec nisi paucissimi idque tempore recentissimo eorum authentiam aut, si nonnullas lacinias exceperis, quae iam antea nonnullis insertae esse videbantur, integritatem denegaverunt. E. Schürer [3]) verba ὄντος σαββάτου μεγάλου 8, 1; 16, 2, οὕτως τε ἡμεῖς κτλ. 18, 1, 2 et τοιαῦτα — λαλεῖσθαι 19, 1 a posteriore adiecta esse censuit. Th. Keim [4]) authentiam totius scripturae in dubium vocavit, et Lipsius [5]) iis offensus, quae 5, 2 de visione Polycarpi, 9, 1 de voce caelesti, 15, 2 de igne s. martyrem non tangente ac de suavi odore, 16, 1 de columba refertur, quae

1) De methodo diei hebdomadis saeculorum praeteritorum computandi cf. Ideler, *Handbuch der Chronologie* 1826 II 185—189.

2) Computationem Waddingtonianam fere omnes rectam putaverunt. Inter paucos illos viros, qui oblocuti sunt, C. Wieseler (*Die Christenverfolgungen der Caesaren* 1878 p. 34—86; cf. *Der Beweis des Glaubens* XIV 1878 p. 270 sq.) nominandus est, qui nuperrime computationem Massonianam defendit et Polycarpi martyrium ad diem sextum mensis Aprilis anni 166 retulit. Obiectiones praecipuas, quas contra illam computationem protulit, iam refutavit R. Lipsius in: *Jahrbücher für protestantische Theologie* 1878 p. 751—768.

3) *Zeitschrift f. d. histor. Theologie* 1870 p. 202—204.

4) *Celsus' Wahres Wort* 1873 p. 145.

5) *Zeitschrift f. wissenschaftl. Theol.* 1874 p. 199 sq.

secundum codices de corpore morientis processit, Martyrium ad tempus Decii imperatoris retulit. Sed argumenta, quae protulerunt viri illi, nihil probant (cf. adnotationes ad l. c.), et id solum quaeri potest, num duo capita ultima genuina sint. C. Hefele [1]) ultimam epistulae partem, quae de Pionio loquitur (22, 3), spuriam esse censuit et ab illo confectam, qui, ut ex καθὼς δηλώσω κτλ. appareret, Acta s. Polycarpi suppositicia Pionio false adscripta epistulae Smyrnaeorum genuinae mala fraude adiunxisset. G. E. Steitz [2]) et Th. Zahn [3]) duo capita ultima additamentum posterius declaraverunt, quippe quae non essent epistula, sed nota quasi chronographi, et hic inprimis dixit, fore ut Smyrnaei, si omnino animum induxissent, aliis ecclesiis diem Polycarpi natalem sedulo indicare, eo sane loco de hac re dixissent, ubi huius diei ab ipsis celebrandi mentionem fecerunt (18, 2); ac proconsulis nomen, quo opus non fuisset eodem quo res gestae essent anno narrantibus et in Asia degentibus, non in appendice tandem postscripta memorassent, postquam octies in epistula omisissent (3, 1; 4; 9, 2. 3; 10, 2; 11, 1; 12, 1; 17, 2). Cum Chronici paschalis auctor, qui pauca e Polycarpi Martyrio exscripsisset, caput 21 non neglexisset, non verisimile esse, Eusebium, temporum exploratorem non minus curiosum, qui h. e. IV c. 15, 1. 46 de tempore huius martyrii satis ignarum se ostenderet nec certi quid se scire simularet, in Chronico martyrium false ad annum septimum imperii M. Aurelii referret, hanc ansam non accepturum fuisse, si quis ipsi talem praebuisset. Sequi quidem 22, 1, quae ad epistulam pertinere viderentur; sed codicis praestantissimi consensum cum versione latina, a quibus absunt, demonstrare, post Pionii illius tempora illa adiecta esse, qui 22, 3 praecedentia se descripsisse diceret, vel etiam Socratis, quem paulo ante Pionius eadem profitentem faceret. A Pionii enim recensione omnes huius Martyrii codices graecos nec non versionem latinam pendere. Eum autem in finem vota illa,

1) Patr. ap. ed. IV p. LXXXIV.
2) *Iahrbücher für deutsche Theologie* 1861 p. 126—133.
3) Ign. et Polyc. epist. Martyria p. XLIX sq.

epistulae sonum iam exstinctum resuscitantia, inserta esse, ut ea quoque, quae in c. 21 legerentur, epistulae Smyrnaeorum per Caium, Socratem, Pionium fideliter descriptae pars esse viderentur.

Concedo, capita illa non ab auctore Martyrii ipso profecta esse, nec verisimile puto id, quod Hilgenfeld [1]) statuisse videtur, caput 21 epistulae exaratae quidem, nondum autem Philomelium missae a Smyrnaeis adiectum esse. Eusebius enim hoc caput non legisse videtur neque erat, cur tempus martyrii Philomeliensibus indicaretur, quos illud iam cognitum habuisse ex epistula satis clare elucet. Sed errasse mihi videtur Zahn statuens, Pionium 22, 2 addidisse, ut successionem quandam a Polycarpo ad se descendentem fingeret (cf. not. ad h. l.). Equidem hanc particulam Socrati Corinthio adiudicaverim, qui Martyrium ex exemplari Caii se descripsisse profitetur, quia non est verisimile, falsarium de Caio dicentem persona tertia (ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος) usum esse, Socratem autem eodem momento ipsum loquentem (ἐγὼ δὲ Σωκράτης . . ἔγραψα) fecisse. Si autem Caius, ut mihi videtur, teste Socrate Martyrium re vera ex Irenaei exemplari descripsit, conicere licet, caput 21 ab Irenaeo aut ab illo adiectum esse, qui epistulam ipsi transmisit. Idem mihi 22, 1 addidisse videtur idque, ut Irenaeum et fratres, quibus epistulam dedit, salutaret. Non obstat, quod particula in codice Mosquensi et versione latina deest. Cum enim verba similia et paulo ante et paulo post legantur, librario vel interpreti facile in mentem venire potuit, ea tamquam superflua omittere. Finis denique capitis (22, 3) haud dubie Pionii est idque, ut Hefele et Zahn recte ex verbis καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς concluserunt, exordium libri novi vel Vitae Polycarpi a Pionio conscriptae [2]). Quis hic fuerit ignoramus. Eum autem non ante saeculum quartum vixisse tum ex Vita Polycarpi modo laudata apparet, tum ipse prodit dicens, codicem Socratis Corinthii, qui circa medium saeculum

1) *Zeitschrift f. wiss. Theologie* 1874 p. 333.

2) Cf. Act. SS. Ian. II 695—702, ubi haec Vita e veteri codice graeco in sermonem latinum translata legitur.

tertium vixisse videtur, longitudine temporis paene corrosum fuisse, cum eum manifestante Polycarpo inveniret [1]).

III.

Martyrium Polycarpi inter recentiores primus invenit H. Rosweid et codicem, quem nactus est, descripsit. Cuius apographo et altero codice adhibito P. Halloix Vitam Polycarpi conscripsit, I. Bolland [2]) apographum totum accuratissime in linguam latinam transtulit. Textum graecum e codice Barocciano Oxoniensis academiae primus I. Usher [3]) edidit, eumque secuti sunt I. Cotelier, Th. Ittig, Th. Smith. Hic in ima pagina opposuit eas codicis Vindobonensis (hist. graec. eccles. num. 3) lectiones, quas Lambecius publici iuris fecerat, et totum hunc codicem contulit Iacobson. Idem inspexit codicem Parisinum (num. 1452), olim Mediceum, eundem, quem descripserat Rosweid. Quartum denique codicem in bibliotheca Mosquensi (num. 159) nuperrime contulit O. de Gebhardt [4]) et Th. Zahn ad textum recensendum adhibuit.

Versionem veterem latinam primus edidit I. Bolland [5]) e tribus codicibus, brevi post I. Usher e duobus aliis, et hunc secuti sunt Ruinart, Smith et Iacobson. Ruinart etiam duos codices nondum collatos inspexit et in bibliotheca Carmelitarum excalceatorum Parisiensium aliam versionem vidit, quae non publicata est [6]). Editionem emendatissimam paravit Th. Zahn. Versio autem ad textum graecum restituendum parum valet. Interpres enim, nisi forte aliam textus recensionem habuit, liberrime vertit, modo omittens, modo addens, et saepe magis metaphrasin quam versionem exhibens [7]).

1) Cf. Zahn l. c. p. L. Act. SS. Ian. II 692 n. 12. 13.

2) Act. SS. Ian. II 702—705.

3) Ign. et Polycarpi Mart. Londini 1647.

4) Cf. *Zeitschrift f. d. historische Theologie* 1875 p. 354—370.

5) Act. SS. Ian. II 705—707. De codicibus cf. p. 692 n. 10. p. 705 not. a.

6) Acta ed. Galura I 73 not. 23. Disputavit de usu Martyrii apud Latinos Ad. Harnack, *Die Zeit des Ignatius* 1878 p. 77—90.

4) Cf. ad hanc sectionem Zahn l. c. LII sqq.

Inter codices graecos novissime collatus est optimus, codex Mosquensis, idemque propius ad Eusebii recensionem accedens ostendit, textum a patre historiae ecclesiasticae exhibitum praestantissimum esse. Quamobrem Zahn in textu recensendo hanc rationem secutus est, ut quod ab Eusebio una cum uno vel altero codice graeco traditum invenit, reliquorum lectionibus plerumque praeferret. Eandem viam ego quoque ingressus sum. Sed aliquoties alia lectio mihi recipienda esse videbatur. Lectionum varietates notavi, ubi duo testes concinnunt. Ubi autem unus a ceteris discrepat, eius lectionem non exscripsi, nisi forte maioris momenti est, et praesertim de additamentis, quibus codex Vindobonensis scatet, rationem non reddidi.

Signavi quatuor codices graecos = G, cod. Mosquensem = m, cod. Baroccianum = b, cod. Parisinum = p, cod. Vindobonensem = v, Eusebium = E, versionem latinam = L, Zahn = Z.

EPISTULA AD DIOGNETUM.

I.

Haec scriptura praestantissima neque Eusebio neque Hieronymo neque Photio nota fuit neque ab alio veterum memoratur. In codice, in quo ad nos pervenit, s. Iustino philosopho et martyri attribuitur, et editores priores omnibus assentientibus verbis codicis fidem habuerunt. Tillemont [1]) vel potius Anonymus quidam, cuius sententiam proposuit, primus aliter iudicavit. Cum enim animadverteret, auctorem stilo uti longe clariore et pulcriore quam Iustinum ac vocare et sese discipulum apostolorum (11, 1) et religionem christianam plane novam (c. 1), cumque denique e c. 3 et 4 apparere putaret, cultum iudaicum adhuc viguisse, epistulam Iustino abiudicandam esse censuit, et plerique ei adstipulati sunt. De tempore autem, quo confecta esset, alii aliud statuere. Tillemont ipse ex

1) *Mémoires* etc. *Persécution* de *Néron* not. 1.

locis laudatis colligere voluit, epistulam ante Hierosolymam deletam exaratam esse, et idem fere senserunt Baratier [1]) ac Gallandi [2]), qui epistulam insuper alter Clementi Romano, alter illi Apollo adscripserunt, cuius mentio fit Act. 18, 24—28 et I Cor. 1, 12. G. Böhl [3]) epistulae tempora ad apostolorum aetatem prope accessisse opinatus est. I. A. Möhler [4]), cui praeter alios adstipulati sunt Hefele [5]), Permaneder [6]), Alzog [7]), respiciens ea, quae de Christianorum persecutione dicta sunt (1; 6, 9; 7, 7. 8) eam ad aetatem Traiani retulit. Grossheim [8]), Tzschirner [9]), Semisch [10]) et alii eam non a Iustino quidem, sed Iustini tempore conscriptam esse censuerunt, ac similiter iudicavit Bunsen [11]) contendens, eam ex primis libellis esse, quos confecisset Marcion. Ed. Zeller [12]) eam ultimis saeculi secundi decenniis exortam esse putavit. Neque vero defuere, qui sententiam priorem defenderent et epistulam Iustino vindicarent, e. g. Remigius Ceillier [13]), Hoffmann [14]), Otto [15]). Alii, quorum ex numero sunt Grabe [16]) et Prudentius Maran [17]), rem

1) Disquisit. chronol. de success. antiq. episcoporum Rom. 1740 p. 76 sq.

2) Bibl. vel. Patrum I Proleg. p. LXX.

3) Opusc. patrum selecta 1826 I 113.

4) *Tüb. Theol. Quartalschrift* 1825 p. 444 sqq. *Gesammelte Schriften und Aufsätze* 1839 I 19—31. *Patrologie* 1840 p. 165 sq.

5) Patr. apost. ed. IV p. LXXXVI sqq.

6) Patrologia specialis 1842 p. 53 sq.

7) *Handbuch der Patrologie* ed. III 1876 p. 58.

8) De epistula ad Diogn. quae fertur Iustini M. 1818.

9) *Der Fall des Heidenthums* 1829 I 217 sq.

10) *Iustin der Martyrer* 1840 I 186.

11) *Ignatius v. A. und seine Zeit* 1847 p. 244. *Hippolyt und seine Zeit* 1852 I 138 sq.

12) *Tüb. Theol. Iahrbücher* 1845 p. 619 sq.

13) *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclés.* II 39 sq.

14) *Iustinus des Märt. Brief an Diognetus* 1851 p. 1—9.

15) De epistola ad Diognetum 1844. Epistola ad Diognetum ed. II 1852 p. 11 sqq.

16) Spicilegium patrum saec. II 1700 p. 165 sq.

17) Iustini opp. 1742 p. LXXIV sq.

in medio reliquerunt. Lardner [1]) id tantum asserere voluit, epistulam ante Constantinum M. confectam esse, et I. Fessler [2]) contendit, indicia scripturae interna primum vel secundum ecclesiae saeculum innuere.

Cum viri hucusque memorati unanimes sentirent, epistulam eo tempore, quo scripta esse vult, i. e. tempore persecutionis religionis christianae exortam esse, nuperrime alia sententia proposita est. Cum scriptura in uno tantum codice ad nos pervenisset, Donaldson [3]) suspicatus est, Henricum Stephanum primum editorem vel, id quod verisimilius esset, nonnullos e Graecis, qui (saec. XV) in Europam transmigraverunt, eam confecisse idque ut librum more veterum conscriberent, neque vero ut eam Iustino supponerent. Simile iudicium Franc. Overbeck [4]) fecit et ex epistula probare conatus est. Putavit enim, scripturam ad saeculum secundum vel ad aetatem apologetarum christianorum plane non quadrare. Neminem patrum tam arroganter de Gentilibus et Iudaeis iudicasse, et praesertim argumentum deesse, quod patres ex effatis prophetarum pro Christianismo protulerunt. Quae in c. 5 de Christianis dicta essent, ea ad saeculum secundum vel tertium non posse referri. Fideles tunc temporis ad hoc saeculum non tam prope accessisse quam auctor diceret, neque verum esse, illorum mores non alios fuisse ac mores reliquorum hominum. Sed vix uni vel alteri rem ita se habere persuasisse videtur. Plures sententiam priorem defenderunt et id solum concesserunt, epistulam non multo ante finem saeculi secundi scriptam esse. Keim [5]) eam refert ad tempus M. Aurelii et quidem ad finem imperii vel ad annos 178—180 putans, auctorem 7, 4 alludere ad imperatorem Commodum filium in regnum assumentem; Lipsius [6]) ad tempus,

1) *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte.* Berol. et Lips. 1750 I. II 204 sq.

2) Institutiones Patrologiae 1850 I 193 sq. Alia iudicia exhibet Otto l. c.

3) *A critical history of christian literature* etc. 1866 II 126 sq.

4) *Ueber den pseudoiustinischen Brief an Diognet* 1872. *Studien zur Geschichte der alten Kirche* 1875 I 1—92.

5) *Protestantische Kirchenzeitung* 1873 N. 13 et 14.

6) *Literarisches Centralblatt* 1873 N. 40.

secundum codices de corpore morientis processit, Martyrium ad tempus Decii imperatoris retulit. Sed argumenta, quae protulerunt viri illi, nihil probant (cf. adnotationes ad l. c.), et id solum quaeri potest, num duo capita ultima genuina sint. C. Hefele [1]) ultimam epistulae partem, quae de Pionio loquitur (22, 3), spuriam esse censuit et ab illo confectam, qui, ut ex καθὼς δηλώσω κτλ. appareret, Acta s. Polycarpi suppositicia Pionio false adscripta epistulae Smyrnaeorum genuinae mala fraude adiunxisset. G. E. Steitz [2]) et Th. Zahn [3]) duo capita ultima additamentum posterius declaraverunt, quippe quae non essent epistula, sed nota quasi chronographi, et hic inprimis dixit, fore ut Smyrnaei, si omnino animum induxissent, aliis ecclesiis diem Polycarpi natalem sedulo indicare, eo sane loco de hac re dixissent, ubi huius diei ab ipsis celebrandi mentionem fecerunt (18, 2); ac proconsulis nomen, quo opus non fuisset eodem quo res gestae essent anno narrantibus et in Asia degentibus, non in appendice tandem postscripta memorassent, postquam octies in epistula omisissent (3, 1; 4; 9, 2. 3; 10, 2; 11, 1; 12, 1; 17, 2). Cum Chronici paschalis auctor, qui pauca e Polycarpi Martyrio exscripsisset, caput 21 non neglexisset, non verisimile esse, Eusebium, temporum exploratorem non minus curiosum, qui h. e. IV c. 15, 1. 46 de tempore huius martyrii satis ignarum se ostenderet nec certi quid se scire simularet, in Chronico martyrium false ad annum septimum imperii M. Aurelii referret, hanc ansam non accepturum fuisse, si quis ipsi talem praebuisset. Sequi quidem 22, 1, quae ad epistulam pertinere viderentur; sed codicis praestantissimi consensum cum versione latina, a quibus absunt, demonstrare, post Pionii illius tempora illa adiecta esse, qui 22, 3 praecedentia se descripsisse diceret, vel etiam Socratis, quem paulo ante Pionius eadem profitentem faceret. A Pionii enim recensione omnes huius Martyrii codices graecos nec non versionem latinam pendere. Eum autem in finem vota illa,

1) Patr. ap. ed. IV p. LXXXIV.
2) *Iahrbücher für deutsche Theologie* 1861 p. 126—133.
3) Ign. et Polyc. epist. Martyria p. XLIX sq.

epistulae sonum iam exstinctum resuscitantia, inserta esse, ut ea quoque, quae in c. 21 legerentur, epistulae Smyrnaeorum per Caium, Socratem, Pionium fideliter descriptae pars esse viderentur.

Concedo, capita illa non ab auctore Martyrii ipso profecta esse, nec verisimile puto id, quod Hilgenfeld [1]) statuisse videtur, caput 21 epistulae exaratae quidem, nondum autem Philomelium missae a Smyrnaeis adiectum esse. Eusebius enim hoc caput non legisse videtur neque erat, cur tempus martyrii Philomeliensibus indicaretur, quos illud iam cognitum habuisse ex epistula satis clare elucet. Sed errasse mihi videtur Zahn statuens, Pionium 22, 2 addidisse, ut successionem quandam a Polycarpo ad se descendentem fingeret (cf. not. ad h. l.). Equidem hanc particulam Socrati Corinthio adiudicaverim, qui Martyrium ex exemplari Caii se descripsisse profitetur, quia non est verisimile, falsarium de Caio dicentem persona tertia (ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος) usum esse, Socratem autem eodem momento ipsum loquentem (ἐγὼ δὲ Σωκράτης . . ἔγραψα) fecisse. Si autem Caius, ut mihi videtur, teste Socrate Martyrium re vera ex Irenaei exemplari descripsit, conicere licet, caput 21 ab Irenaeo aut ab illo adiectum esse, qui epistulam ipsi transmisit. Idem mihi 22, 1 addidisse videtur idque, ut Irenaeum et fratres, quibus epistulam dedit, salutaret. Non obstat, quod particula in codice Mosquensi et versione latina deest. Cum enim verba similia et paulo ante et paulo post legantur, librario vel interpreti facile in mentem venire potuit, ea tamquam superflua omittere. Finis denique capitis (22, 3) haud dubie Pionii est idque, ut Hefele et Zahn recte ex verbis καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς concluserunt, exordium libri novi vel Vitae Polycarpi a Pionio conscriptae [2]). Quis hic fuerit ignoramus. Eum autem non ante saeculum quartum vixisse tum ex Vita Polycarpi modo laudata apparet, tum ipse prodit dicens, codicem Socratis Corinthii, qui circa medium saeculum

1) *Zeitschrift f. wiss. Theologie* 1874 p. 333.

2) Cf. Act. SS. Ian. II 695—702, ubi haec Vita e veteri codice graeco in sermonem latinum translata legitur.

tertium vixisse videtur, longitudine temporis paene corrosum fuisse, cum eum manifestante Polycarpo inveniret [1]).

III.

Martyrium Polycarpi inter recentiores primus invenit H. Rosweid et codicem, quem nactus est, descripsit. Cuius apographo et altero codice adhibito P. Halloix Vitam Polycarpi conscripsit, I. Bolland [2]) apographum totum accuratissime in linguam latinam transtulit. Textum graecum e codice Barocciano Oxoniensis academiae primus I. Usher [3]) edidit, eumque secuti sunt I. Cotelier, Th. Ittig, Th. Smith. Hic in ima pagina opposuit eas codicis Vindobonensis (hist. graec. eccles. num. 3) lectiones, quas Lambecius publici iuris fecerat, et totum hunc codicem contulit Iacobson. Idem inspexit codicem Parisinum (num. 1452), olim Mediceum, eundem, quem descripserat Rosweid. Quartum denique codicem in bibliotheca Mosquensi (num. 159) nuperrime contulit O. de Gebhardt [4]) et Th. Zahn ad textum recensendum adhibuit.

Versionem veterem latinam primus edidit I. Bolland [5]) e tribus codicibus, brevi post I. Usher e duobus aliis, et hunc secuti sunt Ruinart, Smith et Iacobson. Ruinart etiam duos codices nondum collatos inspexit et in bibliotheca Carmelitarum excalceatorum Parisiensium aliam versionem vidit, quae non publicata est [6]). Editionem emendatissimam paravit Th. Zahn. Versio autem ad textum graecum restituendum parum valet. Interpres enim, nisi forte aliam textus recensionem habuit, liberrime vertit, modo omittens, modo addens, et saepe magis metaphrasin quam versionem exhibens [7]).

1) Cf. Zahn l. c. p. L. Act. SS. Ian. II 692 n. 12. 13.

2) Act. SS. Ian. II 702—705.

3) Ign. et Polycarpi Mart. Londini 1647.

4) Cf. *Zeitschrift f. d. historische Theologie* 1875 p. 354—370.

5) Act. SS. Ian. II 705—707. De codicibus cf. p. 692 n. 10. p. 705 not. a.

6) Acta ed. Galura I 73 not. 23. Disputavit de usu Martyrii apud Latinos Ad. Harnack, *Die Zeit des Ignatius* 1878 p. 77—90.

4) Cf. ad hanc sectionem Zahn l. c. LII sqq.

Inter codices graecos novissime collatus est optimus, codex Mosquensis, idemque propius ad Eusebii recensionem accedens ostendit, textum a patre historiae ecclesiasticae exhibitum praestantissimum esse. Quamobrem Zahn in textu recensendo hanc rationem secutus est, ut quod ab Eusebio una cum uno vel altero codice graeco traditum invenit, reliquorum lectionibus plerumque praeferret. Eandem viam ego quoque ingressus sum. Sed aliquoties alia lectio mihi recipienda esse videbatur. Lectionum varietates notavi, ubi duo testes concinnunt. Ubi autem unus a ceteris discrepat, eius lectionem non exscripsi, nisi forte maioris momenti est, et praesertim de additamentis, quibus codex Vindobonensis scatet, rationem non reddidi.

Signavi quatuor codices graecos = G, cod. Mosquensem = m, cod. Baroccianum = b, cod. Parisinum = p, cod. Vindobonensem = v, Eusebium = E, versionem latinam = L, Zahn = Z.

EPISTULA AD DIOGNETUM.

I.

Haec scriptura praestantissima neque Eusebio neque Hieronymo neque Photio nota fuit neque ab alio veterum memoratur. In codice, in quo ad nos pervenit, s. Iustino philosopho et martyri attribuitur, et editores priores omnibus assentientibus verbis codicis fidem habuerunt. Tillemont [1]) vel potius Anonymus quidam, cuius sententiam proposuit, primus aliter indicavit. Cum enim animadverteret, auctorem stilo uti longe clariore et pulcriore quam Iustinum ac vocare et sese discipulum apostolorum (11, 1) et religionem christianam plane novam (c. 1), cumque denique e c. 3 et 4 apparere putaret, cultum iudaicum adhuc viguisse, epistulam Iustino abiudicandam esse censuit, et plerique ei adstipulati sunt. De tempore autem, quo confecta esset, alii aliud statuere. Tillemont ipse ex

1) *Mémoires* etc. *Persécution* de *Néron* not. 1.

iam recte edocti ad altiora provehi studeant [1]). Porro si quae 8, 6 de fide dicta sunt, cum iis comparaveris, quae in c. 12 de cognitione seu γνώσει sunt disputata, sententias inter sese non esse consentaneas facile perspicies. Neque praetermittendum est, auctorem partis prioris longioris nullum S. Scripturae locum diserte allegare, auctorem vero partis posterioris brevioris 12, 5 apostolum sive Paulum loquentem facere. Denique nec codex capita ultima ab auctore capitum priorum profecta esse testis est locuples. Decimo enim capite finito lacunam habuit, et cum res ita se habeant, recte ac iure capita 11 et 12 subditicia esse statuere licet.

Nuperrime ex his capitibus Lipsius [2]) concludere voluit, scripturam non apologeticam, sed catecheticam esse, et ad hanc sententiam pervenisse videtur, ut omnem de antiquitate epistulae dubitationem tolleret. Sed in eo erravit, quod rationes, quae contra authentiam capitum 11 et 12 iure proferuntur, non refutavit. Priusquam enim quis partem illam posteriorem genuinam esse probavit, ex ea characterem scripturae definire non licet.

III.

Typis epistulam primus expressit Henricus Stephanus a. 1592 [3]), et ab eius editione per longum tempus editores sequentes pependerunt, scilicet Frid. Sylburg [4]), Fed. Morel [5]),

1) Böhl, Opuscula patr. selecta I 116.

2) *Ienaer Literaturzeitung* 1877 p. 22.

3) Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον, καὶ λόγος πρὸς Ἕλληνας. Iustini philosophi et martyris Epist. ad Diognetum et Oratio ad Graecos, nunc primum luce et Latinitate donatae ab Henr. Stephano. Eiusdem H. Stephani annotationibus additum est Io. Iacobi Beureri de quorundam locorum partim interpretatione partim emendatione iudicium. Tatiani, discipuli Iustini, quaedam. Excudebat H. Stephanus Anno M. D. XCII. Parisiis.

4) S. Iustini phil. et mart. opera. Heidelbergae 1593.

5) S. Iustini phil. et mart. opera. Parisiis 1615, denuo 1636 et Coloniae 1686.

Prudentius Maran [1], A. Gallandi [2], Fr. Oberthür [3], Herm. Olshausen [4], Georgius Böhl [5], C. I. Hefele, Alg. Grenfell, I. P. Migne [6]. Codicis, quem exscripsit, Stephanus non reddidit rationem. Sed vix dubium est, eum eundem fuisse, qui teste inscriptione quondam Ioannis Reuchlin fuit, postea in Maurimonasterium in Alsatia superiori situm, denique in urbanam Argentorati bibliothecam pervenit. Editionem emendatiorem a. 1843 paravit I. C. Th. Otto [7], postquam Ed. Kunitz [8] in ipsius usum codicem (saec. XIII) diligenter contulit, eumque secuti sunt Hefele in editionibus recentioribus, Hoffmann [9], Hollenberg [10], Bunsen [11], G. B. Lindner [12], Max. Krenkel [13], H. Hurter [14], Gebhardt et Harnack [15].

Capita 11 et 12 insuper ediderunt Bunsen [16] et Credner [17], et bene de textu emendando meritus est Lachmann, cuius coniecturae vulgatae sunt in editione Bunseniana.

Codex a. 1870 flammis absumptus est, et apographon quoque, quod brevi post Henr. Stephanum I. I. Beurer Friburgensis

1) S. Iustini opera etc. ed. opera et studio unius ex Monachis Congregationis S. Mauri. Parisiis 1742, denuo Venetiis 1746.

2) Bibl. vet. Patr. Venet. 1765.

3) Opera patrum graecorum. Vol. III. Wirceburgi 1777.

4) Historiae eccles. veteris monumenta praecipua. Vol. I. P. II. Berolini 1822.

5) Opuscula patr. selecta. P. I. Berolini 1826.

6) Patrologia graeca 1857 II 1167—1186.

7) S. Iustini phil. et mart. opera. Tom. II. Ienae 1843. Corp. Apologetarum christ. saec. sec. Vol. III 1849. Epist. ad Diogn. Iustini phil. et mart. nomen prae se ferens. 1852. Ed. II.

8) Descriptionem codicis exhibet Otto in suis editionibus.

9) *Iustinus des Märtyrers Brief an Diognetus, griechisch und deutsch.* Neissae 1851.

10) *Der Brief an Diognet.* Berolini 1853.

11) Analecta Ante-Nicaena. Vol. I. Londini 1854.

12) Bibl. patr. eccles. selectissima. Vol. I. Lipsiae 1857.

13) Epist. ad Diognetum. Lipsiae 1860.

14) Opuscula SS. Patrum selecta. Vol. XV. Oeniponti 1871.

15) Patrum apost. opera. Fasc. I. Lipsiae 1875. Ed. II 1878.

16) *Hippolytus und seine Zeit.* 1852. I 139—142.

17) *Geschichte des neutestam. Kanon* ed. Volkmar 1860 p. 58—66.

desumpserat et cuius lectiones Stephanus in appendice suae editionis adnotaverat, deperditum esse videtur, cum hucusque non fuerit repertum. Apographon autem Henrici Stephani in bibliotheca academica Lugduni Batavorum exstat et nuperrime ab Oscaro de Gebhardt collatum est.

In sermonem latinum epistulam transtulit Henr. Stephanus eiusque versionem posteriores, inprimis Maran et Otto, emendaverunt. Ego versionem illam emendatam recepi ac paucis locis castigavi. Nomina virorum, qui eam una cum (reliquis?) patrum apostolicorum operibus in linguas recentiores transtulerunt, supra p. XVI memorata sunt. Praeterea eam verterunt in sermonem germanicum I. M. Sailer [1], Hoffmann [2], Anonymi duo [3]; in sermonem anglicum vir quidam, qui literis B. H. C. nomen aliis prodidit aliis occultavit [4], et Bunsen [5]; in sermonem gallicum P. le Gras [6].

Dissertationum notabilissimarum iam hucusque mentio facta est. Alias inde ab anno 1825 usque ad annum 1877 evulgatas enumeravit Harnack [7]. De epistulae doctrina imprimis disputaverunt Lumper [8], Möhler [9], Otto [10], Overbeck [11].

Sigla, quibus in hac sectione usus sum, haec sunt: cod = codex unicus seu Argentoratensis secundum collationem Eduardi Kunitz; St = Stephanus (editio); B = Beurer (apographon); L = Lachmann.

1) *Briefe aus allen Iahrhunderten der christlichen Zeitrechnung.* Fasc. I. Monaci 1800.

2) Cf. p. CVII not. 9.

3) *Sämmtliche Werke der Kirchenväter.* Vol. I. Campiduni 1830. *Protestantische Kirchenzeitung* 1872 N. 15.

4) *The Journal of sacred literature. New Series.* Vol. II. Londini 1852.

5) *Hippolytus and his age.* Lond. 1854.

6) *Epitre a Diognet, attribuée à S. Iustin* etc. Parisiis 1725.

7) l. c. ed. II p. 153 sq.

8) Historia theologica-critica etc. I 193—201.

9) *Patrologie* p. 170—174.

10) De epist. ad Diognetum 1844 p. 16—48. Epist. ad Diognetum ed. II p. 15—44.

11) Cf. supra p. CI not. 4.

HERMAE PASTOR.

I.

Auctor libri, qui inscribitur Pastor, ipse nomen Hermae sibi attribuit (cf. Vis. I c. 1, 4; c. 2, 2; c. 4, 3; II c. 2, 2 etc.), et Origenes, qui scripturam saepissime laudat (cf. adnotationes ad Vis. I c. 1, 6; II c. 4, 3; III c. 2, 6. Mand. I, 1; II, 3; VI c. 2, 1; XII c. 5, 3. Sim. II, 1; III; VI c. 3, 2; c. 4, 4; VIII c. 2, 1; c. 3, 3; IX c. 15), eum eundem fuisse cum illo conicit, qui a Paulo apostolo Rom. 16, 14 salutatur. Dicit enim in ep. ad Rom. comment. X c. 31 (ed. Bened. IV 683): *Puto tamen, quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur, quae scriptura valde mihi utilis videtur et ut puto divinitus inspirata.* Etiamsi autem primus Hermam Pastoris auctorem aequalem apostolorum nominavit, iam Irenaeus et Clemens Alexandrinus eiusdem sententiae fuisse videntur. Ille enim laudans Mand. I, 1 (adv. haer. IV c. 30, 2 ed. Stieren, cf. Eus. h. e. V c. 8, 7) librum γραφήν i. e. scripturam sacram appellat; hic librum saepius quasi scripturam divinam [1]) allegat (cf. adnot. ad Vis. II c. 1, 3; III c. 3, 4; c. 4, 3; c. 8, 3; V, 5. Mand. IV c. 2, 2; c. 3, 2; V c. 1, 6; VII, 2—4; XI, 3. Sim. IX c. 15, 4; c. 16, 5), id quod vix fecissent, si auctorem non habuissent virum apostolicum. Tertullianus quoque catholicus Pastorem *scripturam* nominat. Dicit enim contra illos, qui ad eum provocantes (cf. Vis. V, 1) transacta oratione sedere solebant: *Alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus; immo contra scripturam fecerit, si quis in cathedra aut subsellio sederit* (de orat. c. 16), et apparet, in ecclesiis saeculi secundi exeuntis librum maximi aestimatum, in

1) Animadverte praesertim Strom. I c. 29, 181 p. 426: θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα τὰ ὁράματά φησι καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους κτλ. (Vis. III c. 4, 3). Strom. II c. 1, 3 p. 430: φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὁράματι τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα· ὃ ἐὰν ἐνδέχηται κτλ. (Vis. III c. 3, 4). Strom. VI c. 15, 131 p. 806: ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἐκκλησίας φανεῖσα ἔδωκεν τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφὴν κτλ. (Vis. II c. 1, 3).

nonnullis saltem inter Sacras Scripturas recensitum vel potius Scripturis prophetarum et apostolorum instar epistularum Barnabae et Clementis Romani quasi appendicem adiectum fuisse. Auctor Fragmenti Muratoriani, qui c. ann. 180 Romae vel haud procul ab urbe [1]) scripsisse videtur, disertis verbis Pastorem in ecclesia legi quidem vult, nequaquam autem scripturis canonicis adnumerari. Dicit enim v. 73—80: *Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Herma conscripsit sedente cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre eius; et ideo legi eum quidem oportet, se publicare vero in ecclesia populo neque inter prophetas completum* (l. completos) *numero neque inter apostolos in fine temporum potest.* Contenderunt quidem nonnulli [2]), prohibuisse auctorem illum anonymum omnino, quominus Pastor in ecclesia praelegeretur, et id solum voluisse, ut a singulis vel privatim legeretur, et concedo, locum haud prorsus clarum etiam hoc modo intellegi posse. Sed altera interpretatio praeferenda esse videtur. Voci enim *legi* non tantum *se publicare in ecclesia populo,* sed etiam *neque inter prophetas neque inter apostolos* contraponitur, et haec verba arte cum illis coniungenda sunt; indicant enim, quomodo verba *se publicare in ecclesia populo* ambigua percipienda sint [3]).

Etiam temporibus sequentibus libro magna attributa est auctoritas. Origenes refert quidem, eum a nonnullis contemni (de princ. IV c. 11) vel non ab omnibus γραφὴν θείαν putari (in Matth. comment. XIV c. 21 ed. Bened. III 644), eumque laudans quater addit: *si cui tamen placeat eum legere* vel *recipere* (Opp. ed. Bened. II 294. 681; III 872. 973; cf. III 404); ipse autem eum γραφὴν nominat (III 439. 644; cf. II 294; III 973), et similiter Orientales adhuc saeculo IV ineunte iudicaverunt. Teste enim Eusebio Pastor a multis viris ad catechumenos instituendos adhibebatur et in ecclesiis publice lege-

1) Zahn (*Jahrb. f. deutsche Theol.* 1874 p. 145 sq.) Fragmentum Italiae inferiori, Credner (*Geschichte des neutest. Kanon* p. 167—169) Africae vindicavit.

2) Hesse, *Das Murat. Fragment* 1873 p. 268. Zahn, *G. G. A.* 1878 p. 36—38.

3) Cf. Hermae Pastor, ed. Gebhardt Harnack, p. XLIV sqq., ubi de Pastoris auctoritate apud veteres bene disputatum est.

batur, a nonnullis autem in dubium vocabatur, et Eusebius rebus sic stantibus eum inter ὁμολογούμενα vel receptae auctoritatis libros recenseri non posse indicat (h. e. III c. 3, 6); alio loco (h. e. III 25, 4) eum τοῖς νόθοις adnumerat. Athanasius quoque librum magni aestimat. Adhibet eum ad probanda dogmata (cf. adnot. ad Mand. I, 1; IX, 9) [1]), et quamquam librum e canone excludit (de decret. Nic. c. 18), tamen inter eos recenset, qui secundum decreta patrum catechumenis legendi sint (ep. 39 ed. Patav. 1777 I 768), sc. Sapientia Salomonis, Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina apostolorum. Simili auctoritate Pastor apud Didymum Alexandrinum (cf. Vis. III c. 2, 8 not.) et auctorem Operis imperfecti (saec. IV exeunte; cf. Sim. IX c. 15) fruitur [2]), et in codice Sinaitico una cum epistula Barnabae post libros N. T. locum obtinet. Inde a saeculo quinto autem in ecclesia orientali auctoritatem perdidisse videtur. Exscripserunt quidem librum tacite Pseudo-Athanasius in Praeceptis seu Doctrina ad Antiochum ducem (saec.?) et Antiochus monachus Laurae s. Sabae (saec. VII). Maximus Confessor (saec. VII) [3]) et Nicetas Serronius (saec. X exeunte; cf. Mand. I, 1 not.) Pastoris etiam mentionem fecerunt, Nicephorus Callisti (h. e. II c. 46) ad verbum fere repetiit, quae Eusebius de eo retulit. In stichometria Nicephori autem liber non solum e libris canonicis, sed etiam e libris ἀντιλεγομένοις excluditur et inter ἀπόκρυφα recensetur [4]). In codice Alexandrino et in catalogo Anastasii Sinaitae [5]) prorsus deest. Interpres aethiopicus (cf. infra c. III) sibi soli stat. Tantum enim sapientiae abyssum in libro invenire sibi visus est, ut non solum aequali apostolorum, sed nisus in Act. 14, 12 Paulo ipsi eum adiudicaret [6]).

1) De incarn. Verbi c. 3 Mand. I, 1 laudans haec praemittit: ἡ δὲ ἔνθεος διδασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις . . . φησὶ διὰ μὲν Μωσέως . . . διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· πρῶτον κτλ.

2) Uterque enim ad eum provocat, et hic quidem addens: *si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis.*

3) Schol. in Dionys. Areop. de divin. nom. lib. Opp. Dionysii Areop. ed. Venet. 1755 II 126.

4) Credner, *Geschichte des neutest. Kanon* p. 244.

5) Credner, ib. p. 241.

Quod ad libri usum in ecclesia occidentali attinet, Tertullianus Catholicus quid senserit iam vidimus. Nunc addo, postquam Montanistis sese adiunxit, eum (de pudic. c. 10) Pastorem vehementer impugnasse ac dixisse, librum *ab omni concilio ecclesiarum, etiam catholicarum, inter apocrypha et falsa iudicari* (cf. Mand. IV c. 1, 8 not.). Quod vix verum est, et rem se exaggerasse Tertullianus ipse prodit. Non solum pro libro ab omnibus condemnato vehementius Pastorem aggreditur, sed etiam (ibid. c. 20) eum a nonnullis saltem ecclesiis receptum esse indicat; Barnabae epistulam enim *receptiorem* apud ecclesias nominat illo libro. Neque erraveris statuens, Zephyrinum Romanum, quem Tertullianus (l. c.) tanto cum ardore impugnat, ad Pastorem provocasse, et hoc tantum fide dignum esse videtur, multas ecclesias c. ann. 200 conciliis habitis decretum fecisse simile sententiae, quam de libro pronuntiavit auctor Fragmenti Muratoriani [1]). Accedit, quod in indice versuum Scripturarum Sanctarum codici Claromontano (a. 600) apposito, quem tertio saeculo in Africa confectum esse putant, penes quos de hac re iudicium est, Pastor una cum Actis Pauli et Revelatione Petri locum in appendice obtinet [2]), et ab auctore *de aleatoribus,* qui saeculo III vel IV scripsisse videtur, non solum cum Sacris Scripturis allegatur (c. 4, cf. Mand. IV c. 1, 9), sed etiam diserte *scriptura divina* nominatur (c. 2, cf. Sim. IX c. 31, 5 not.). Saeculo ineunte quarto, ut videtur, Pseudo-Pius ad Hermam *doctorem fidei et scripturarum* provocavit, ut Quartodecimanos qui dicuntur refutaret, scribens, illi *angelum Domini in habitu pastoris apparuisse et praecepisse ei, ut Pascha die dominica ab omnibus celebraretur* [3]). Inde ab illo tempore autem libri auctoritas apud Latinos brevi evanuit. Rufinus quidem (Expos. in Symb. apost. c. 38) eum libris *ecclesiasticis* adnumerat, sc. Sapientiae Salomonis, Eccle-

6) *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* II (1862) I 181 sq.

1) Cf. Harnack l. c. p. XLIX sq.

2) Credner l. c. p. 175 sqq.

3) Harduin, Acta conciliorum etc. I 95. — Fabricius (Cod. apocr. N. T. III 758) putavit, Philastrium haer. 126 ex Mand. I, 1 hausisse. Sed idem scriptor haer. 80 eadem verba Salomoni (Sap. 1, 14) attribuit.

siastico, Tobiae, Judith, Maccabaeorum libris, dicitque, maiores hos omnes *legi quidem voluisse, non tamen proferri ad auctoritatem ex his confirmandam.* Sed minus iudicium proprium proposuit, quam sententiam Athanasii et auctoris Fragmenti Muratoriani repetiit. Cassiano ad doctrinam de duobus angelis et de arbitrii libertate confirmandam Mand. VI c. 2, 1 (cf. adnot. ad h. l.) alleganti Prosper (contra Collat. c. 30) respondet, *nullius auctoritatis esse testimonium, quod disputationi suae de libello Pastoris inseruerit,* et iam ante Hieronymus (Praef. in libr. Sam. et Malach. ed. Migne IX 556) ut Sapientiam Salomonis et Iesu filii Sirach librum et Judith et Tobiam sic et Pastorem inter ἀπόκρυφα ponit et respiciens Vis. IV c. 2, 4 (cf. not.) eum *stultitiae condemnandum esse* censet. Alio quidem loco paulo mitius iudicat (cf. Vis. III c. 10, 3 not.); sed in libro de viris illustribus c. 10, postquam testimonia Origenis et Eusebii reddidit, librum *apud Latinos paene ignotum esse* asserit. In Decreto denique Gelasiano Pastor commemoratur inter *libros apocryphos, qui non recipiuntur* [1]).

Prorsus autem neque in Occidente liber in desuetudinem abiit. Auctor Vitae s. Genovefae, qui c. ann. 530 scripsisse videtur, allegat Sim. IX c. 15 (cf. not.) idque, ut Harnack vidit, secundum versionem Palatinam, quam saeculo V confectam esse verisimile est, et Sedulius Iunior seu Scotus (saec. IX) [2]), Origenem sequens, Pastorem *scripturam valde utilem et divinitus inspiratam* putat. Multi librum vel versionem eius latinam vulgatam descripserunt et nonnulli testibus codicibus S. Germanensi (saec. IX), Bodleiano, Vindobonensi (ann. 1434) posuerunt eum inter illos V. T. libros, quos Athanasius, Rufinus, Hieronymus apocryphos habuerunt, librarius codicis Dresdensis (saec. XV) inter Psalmos et Proverbia Salomonis. Similem locum etiam Petrus Comestor (c. 1170), Ioannes Saresberiensis (c. 1170), Hugo de St. Caro vel de Vienna (c. 1240), Ioannes Ianuensis (c. 1280) ei attribuerunt [3]). Alii medii aevi scriptores Hermae

1) Harduin, Acta concil. II 941.
2) Collectan. ad Rom. 16, 14. Migne, Patr. lat. CIII 124.
3) Cf. Credner l. c. p. 312-316. Harnack l. c. p. LXIX sq.

sententiam de muliere adultera (Mand. IV c. 1, 4—10, cf. not.) receperunt.

II.

De tempore, quo Pastor confectus est, duae sunt traditiones. Orientales Hermam apostolicum auctorem habent, Occidentales Pii I episcopi (139—154) fratrem. Huic in Fragmento Muratoriano librum attribui iam vidimus. Eundem auctorem putarunt Pseudo-Tertullianus et Pseudo-Pius. Ille [1]) enim Hermam fratrem Pii *angelicum pastorem* nominat; hic in decreto de Pascha celebrando procul dubio eundem respexit, quamquam eum Pii fratrem fuisse reticet (cf. p. CXII). Fortasse etiam Hippolytus illius traditionis testis est, cum ex ipsius Chronico desumpta esse videantur, quae in Chronico Liberiano ad pontificatum Pii adiecta leguntur: *Sub huius episcopatu frater eius Ermes librum scripsit, in quo mandatur contineturque, quod* [2]) *ei praecepit angelus, cum venit ad illum in habitu pastoris* [3]). Contendit quidem Zahn [4]), haec verba e Pseudo-Pio hausta esse, et quae in Catalogo Feliciano (saec. VI ineunte) et in Libro pontificali leguntur, certe ad illum referenda sunt. Auctor Catalogi enim scripsit: *Sub huius episcopatu frater ipsius Hermas librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod praecepit angelus Domini, cum venit ad eum in habitu pastoris, et praecepit ei, ut sanctum Pascha die dominica celebraretur* [5]), et auctor Libri pontificalis (Vita Pii) eum fere ad verbum secutus est. Si autem initium narrationis considera-

1) E. Hückstädt, *Ueber das pseudotertullianische Gedicht adversus Marcionem* (1875), probare conatus est, eum c. ann. 363 Romae scripsisse et esse Victorinum Afrum.

2) Ita cod. Bruxellensis: *mandatum continetur quae* cod. Viennensis, *mandatum continentur* Libri pontificalis recensio prior.

3) Mommsen, *Ueber den Chronographen v. J. 354 (Abhandlungen d. philol. hist. Classe d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* 1850 p. 635. Lipsius, *Chronol. d. röm. Bischöfe* p. 266. Kraus, *Roma Soterranea* p. 533. De fontibus, e quibus Chronographus hausit, cf. Lipsius l. c. p. 40 sqq.

4) *Der Hirt des Hermas* p. 25.

5) Schelestrate, Antiquit. ecclesiae etc. 1692 I 414.

veris, vix te fugiet, eos etiam Catalogum Liberianum adhibuisse et hunc cum illa epistula coniunxisse, ita ut ad quaestionem dissolvendam nihil conducant. Mihi autem auctor Catalogi Liberiani non Pseudo-Pii decretum de Pascha, sed librum Hermae genuinum ante oculos habuisse videtur, et si verba recte interpretatus sum, vix a Pseudo-Pio pendet. Ex contrario, cum alter prope ad alterum accedat, Pseudo-Pius Chronographum vel potius Hippolytum secutus esse videtur [1]). Quomodocumque autem haec res se habet, testimonium auctoris Fragmenti Muratoriani maximi ponderis est. Priusquam vero in tempore Hermae definiendo ulterius progredimur, videamus, quid recentiores testimonio Fragmenti nondum in lucem producto de illa quaestione senserint.

Inter viros doctos, qui saeculis XVI et XVII et XVIII ineunte de Pastore scripserunt, plerique Hermam apostolicum auctorem habuerunt, et alii insuper librum ante Hierosolymam deletam scriptum esse contenderunt, e. g. Cave [2]), Baratier [3]); alii, ex quorum numero sunt Le Nourry [4]), Tillemont [5]), Remigius Ceillier [6]), Lardner [7]) librum ad annum 92 retulerunt; alii denique tempus non accuratius definierunt, e. g. Cotelier [8]), Dupin [9]). Baronius (ann. 159, 4) Hermam apostolicum etiam eundem cum fratre Pii habuit. Bellarminus [10]) vero et Tillemont [11]) eum refutarunt provocantes ad temporis distantiam et

1) Cf. Harnack l. c. p. LXII.

2) Script. eccles. histor. literaria 1694 p. 15. Intellexerunt hi scriptores τὴν θλῖψιν τὴν μέλλουσαν τὴν μεγάλην (Vis. IV c. 2. 5) de excidio Hierosolymitano.

3) Disquisitio chronologica etc. 1740 c. III § 3 p. 39 sq.

4) Apparatus ad bibl. maximam. De vita et scriptis s. Hermae art. IV.

5) *Mémoires pour servir à l'histoire eccl. art. S. Hermas not. 1.* Interpretati sunt hi scriptores tribulationem illam magnam superventuram de persecutione Domitiani.

6) *Histoire générale etc.* III c. 9 art. 2, 1.

7) *Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte* ed. Berol. 1759 II 76—79.

8) Patr. apostol. opp. ed. Clericus 1724 II 73 sq.

9) *Nouvelle bibliothèque des auteurs eccl.* ed. II 1688 I 82 sqq.

10) De scriptoribus eccles. Colon. 1657 p. 35.

11) *Mémoires etc.* l. c.

differentiam nominis; in Libro pontificali enim et apud Pseudo-Pium hic vocatur Hermes. Adeo autem vulgata erat sententia illa, ut Remigius Ceillier [1]) dicere posse sibi videretur, eam paene ab omnibus teneri. Sed nonnulli saltem aliter senserunt. Basnage (ann. 157, 2) e. g. Pastorem Hermae apostolico abiudicat, cum Pauli discipulo non sit dignus etc. Mosheim [2]) fratrem Pii auctorem declarat, primus ut videtur provocans ad testimonium Fragmenti Muratoriani, quod tribus lustris ante publicatum erat [3]); et Schröckh [4]) contendit, illum librum confecisse nunc paene certum esse. Nihilominus sententiam priorem plures defenderunt, e quorum numero sunt Gallandi [5]) et Lumper [6]) nec non Jachmann [7]), qui librum Hermae apostolico adiudicavit, de tempore autem id tantum statuit, Hermam inter persecutionem Neronis et persecutionem Traiani vel inter annos 64 et 105 scripsisse. Hefele vero fratrem Pii auctorem esse probare studuit, et multi assensi sunt.

Tertiam sententiam [8]) nostris diebus E. Gaâb [9]) proposuit et Th. Zahn [10]) novis argumentis confirmavit. Contenderunt enim, librum neque ab Herma apostolico neque ab fratre Pii, sed, ut ipse vellet (cf. Vis. II c. 4, 3), a tertio Herma, aequali Clementis episcopi, et quidem Nerva imperatore vel imperio Traiani ineunte (ann. 97—100) confectum esse [11]). Adstipulati sunt Peters [12]), Mayer [13]), Caspari [14]). Testimonio autem Frag-

1) *Histoire générale etc.* III c. 9 art. 1, 1.
2) Institut. hist. eccles. 1755 p. 51.
3) Antiquit. ital. med. aevi III (1740) 854.
4) *Christliche Kirchengeschichte* ed. sec. II (1775) p. 274.
5) Biblioth. vet. Patrum I Proleg. p. XXVIII.
6) Historia theologico-critica 1783 I 94—104.
7) *Der Hirte des Hermas* 1835 p. 29 - 34.
8) De nonnullis aliis, quae memoria minus dignae sunt, vide Ittig, Dissertatio de patribus apostolicis c. 59.
9) *Der Hirte des Hermas* 1866.
10) *Der Hirt des Hermas* 1868.
11) Cf. Zahn l. c. p. 134.
12) *Theolog. Literaturblatt* 1869 p. 854 sq.
13) *Die Schriften der apost. Väter* 1869 p. 255 sqq.
14) *Quellen zur Geschichte des Taufsymbols* III (1875) 298.

menti Muratoriani fidem habuerunt Lipsius [1]), Heyne [2]), Behm [3]), Harnack [4]), Brüll [5]), et ego ab horum sto partibus. Quae enim Zahn protulit, ut fidem Fragmenti diminueret, ea mihi non persuaserunt. Cuius auctor neque tantum temporis post Hermam neque tam procul a Roma vixit, ut verum non posset comperire, neque Pastori adeo infensus erat, ut verum non vellet dicere. Et si quid falsi de eo retulisset, num forte fidem invenisset? Nonne quo maiore auctoritate liber fruebatur, eo plures veritatem defendendam suscepturi fuissent? Atqui contrarium invenimus. Qui Romae, ubi Pastor exortus est, de eius origine locuti sunt, Pseudo-Pius, scriptor Catalogi Liberiani, Pseudo-Tertullianus, omnes idem retulerunt quod auctor Fragmenti, et quaerere licet, num ne unus quidem in re tanta illi contradixisset, si aut mentitus aut falsus esset? Dixit quidem Zahn, si auctor circa saeculum II medium vixisset et liber esset ficticius (vult enim tempore Clementis scriptus esse; cf. Vis. II c. 4, 3), fore ut Pastor prorsus reprobatus esset; Christianos enim veteres libros pseudographos paene semper, etiamsi doctrinam haereticam non continuissent, tamquam haereticos condemnasse, et vicissim si scriptura certe pseudographa aut fuisset orthodoxa aut esse videretur, doctrina vera eos commotos esse, ut scripturam genuinam haberent; Hermam praeterea veritatis magis amantem esse, quam ut visiones finxisse putari posset (l. c. p. 87—93). Sin autem testes librum profecto saeculo II medio adscribunt, quid tunc dicendum est? Num Pastor fortasse illis scripturis adnumerandus est, in quas exceptio cadit quaeque veteribus adeo placuerunt, ut iis uterentur, quamquam erant pseudographae?

Fragmentum vero Muratorianum non unica ratio est, ob

1) *Bibellexikon* ed. Schenkel III (1871) 20 sqq.

2) Quo tempore Hermae Pastor scriptus sit. 1872.

3) *Ueber den Verfasser der Schrift, welche den Titel „Hirt“ führt* 1876.

4) Prolegom. p. LXXVII—LXXXIV.

5) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1878 p. 45 sqq. Etiam Donaldson (*The Apost. Fathers* 1874 p. 318—332) et Skworzow (*Patrol. Untersuchungen* 1875 p. 15 sqq.) Pastorem ad saeculum II medium retulerunt, sed minus Fragmento fidem habentes quam librum ipsum respicientes.

quam librum ad saeculum II medium referimus. Accedunt rationes internae quae dicuntur. Auctor hic illuc iam Gnosticos respicit (cf. Vis. III c. 7, 1. Sim. VIII c. 6, 5; IX c. 22, 1) et de persecutione ita loquitur, ut verba ad imperium Traiani, non Domitiani, referenda sint (cf. Sim. IX c. 28 not.). Tum apostolos mortuis adnumerat (cf. Sim. IX c. 15, 4. Vis. III c. 5, 1). Ecclesiae condicionem denique, quod ad religionem moresque attinet, colore tam nigro depingit, ut Heyne (l. c. p. 27) valde dubitandum esse iure dicat, num ecclesia iam primo saeculo exeunte tantopere perturbata et corrupta fuerit, quomodo in Pastore sive per imaginem sive sine imagine accurate describitur, et potius miretur, quod ea iam medio saeculo II tantam pristinae sinceritatis et integritatis iacturam fecerit.

Itaque nulla causa est, cur Fragmento fidem denegemus et Pastorem alii auctori adscribamus quam fratri Pii episcopi vel alii tempori quam annis 139—154, quibus Pius cathedram ecclesiae Romanae obtinuit. Contendit quidem Behm (l. c. p. 67—71), auctorem esse ignotum; quae enim de sese ac de domo sua narrasset, ea eiusmodi esse, ut vix de se ipso dixisse putandus esset; et concedendum est, illa non esse verisimilia. Sed etiamsi haec finxit, non est, cur librum fratri Pii episcopi abiudicemus. Nomen solum in dubium vocari posse videtur. Frater Pii fortasse aliud nomen gestavit, scriptor Fragmenti autem Hermae nomen ei attribuit, quia auctor Pastoris ipse se Hermam appellat. Behm (l. c. p. 59—63) porro invenire sibi visus est, librum brevi ante annum 135 vel martyrium Telesphori scriptum esse, et Harnack (l. c. p. LXXVII. LXXXII) quoque dixit, fortasse Pastorem ante annum 139, i. e. septimo vel octavo saeculi secundi lustro vel postremis annis imperii Hadriani aut initio regni Pii confectum esse. Ego neque hic causam video, cur a testimonio Fragmenti recedamus. Si vero quaesieris, quo fere episcopatus Pii tempore Pastor scriptus sit, considerans, Gnosticos iam respici, sed nondum neque validiores neque ecclesiae infestiores esse (cf. Sim. IX c. 22, 4), librum rectius ad initium quam, ut Hagemann [1]) voluit, ad finem episcopatus referes.

1) *Tüb. Theolog. Quartalschrift* 1860 p. 34.

De vita auctoris nihil compertum habemus. In initio Pastoris quidem legimus, eum servum fuisse et a domino Rhodae cuidam Romanae venditum, ab hac autem, ut conicere licet, libertum factum esse. Post multos annos cum rursus cum ea convenisset, ipsum amasse eam quasi sororem et, cum aliquando eam lavari vidisset, desiderasse uxorem habere tam pulcram et bonam. Rhoden mortuam ei apparuisse eumque propter desiderium illud vituperasse (cf. Vis. I c. 1). Porro invenimus, auctorem uxorem duxisse et negotiationibus magnas divitias sibi comparasse, eas autem postea propter peccata domus suae perdidisse (cf. Vis. I c. 3, 1; II c. 3, 2; III c. 6, 7); filios parentes prodidisse et peccata adiecisse peccatis (cf. Vis. II c. 2, 2). Praedium quoddam solum ei relictum esse videtur; bis enim de agro suo loquitur et uno loco prodit, se alicas in eo coluisse (cf. Vis. III c. 1, 2; IV c. 1, 2). Filii autem non semper in iniquitate permanserunt. Auditis verbis, quae Ecclesia ipsis dixit (Vis. II c. 2), paenitentiam egerunt ex toto corde (Sim. VII, 4). Haec auctor ipse de sese refert, et Zahn (l. c. p. 77—84) et qui eum secuti sunt hanc narrationem agnoscunt veram. Qui vero librum ficticium habent, iis haec quoque ficticia putanda sunt, et cum hi de Pastore recte sentire videantur, de auctoris vita nihil certi nos scire dixi. Zahn quidem ex sermone iudaico-graeco, quo usus est Hermas, evidenter apparere putavit, eum in domo iudaica educatum fuisse (l. c. p. 77. 487—497). Harnack autem (l. c. p. LXXII) recte respondit, nescire nos, quo sermonis genere Romae homines Romani vel orientales vel barbari literis graecis Iudaeorum imbuti usi essent, ubi res religionem spectantes tractassent.

III.

Editores priores scripturam, quippe quae visiones, mandata, similitudines contineat, in tres libros diviserunt et secundo libro vel Mandatis Visionem quintam tamquam prooemium praemiserunt. Auctor ipse aliter dividit. Si enim Vis. V, 5. 6 et Sim. IX c. 1, 1; X c. 1, 1 respexeris, invenies, eum Visiones I—IV partem libri priorem, Mandata et Similitudines I—IX una cum

Visione V tamquam praefatione partem alteram habuisse et Similitudinem X velut epilogum adiecisse. In illa parte Ecclesia erudit Hermam, in hac pastor vel angelus paenitentiae. Praeterea pars altera ipsa dividitur. Mandatis et Similitudinibus I—VIII tamquam parti priori Similitudo IX velut pars posterior adiungitur. Fortasse etiam pars prima, ut Zahn contendit (l. c. p. 276 sq.), ab auctore in duas dividitur, quarum prima Visiones I et II, altera Visiones III et IV complectitur. Sed hoc mihi non certum esse videtur. Duae autem partes artissime inter se cohaerent et unum eundemque auctorem produnt. Contendit quidem nuperrime Champagny [1]), Pastorem, quem nunc habemus, ex duobus libris constare, qui alter ab altero valde differrent et quorum primus, sc. Visiones, ab Herma apostolico, alter, sc. Mandata et Similitudines, ab Herma fratre Pii episcopi confectus esset, et Guéranger [2]) ei adstipulatus est. Sed argumenta, quae protulit, prorsus inania et vix refutatione digna sunt [3]).

Ordo sententiarum hic est. Hermas cum Cumas iret, a spiritu in locum invium abreptus est. Ubi cum oraret, caelo aperto Rhode ei apparuit dicens, Deum ob desiderium malum ei irasci, paenitenti autem ignoscere (Vis. I c. 1). Recogitanti autem Hermae, quomodo Deum propitiaret, anus apparuit, ut eum consolaretur (l. c. c. 2) et adhortaretur, ut domum suam improbam converteret ad Deum, eique librum legeret, quem secum habuit (c. 3). Finita lectione ad orientem abiit, Hermam admonens, ut confortaretur (c. 4). — Qui cum iterum (Vis. II) Cumas proficisceretur, ab anu librum accepit, ut eum describeret. Sensum non cognovit (c. 1). Post dies viginti quinque autem scriptura ei revelata est, et haec scripta erant: filios valde peccasse et uxorem lingua deliquisse; veniam autem peccatorum priorum eos consecuturos esse, si paenitentiam egissent, neque vero, si postea delinquerent (c. 2); ipse ne suis irasce-

1) *Les Antonins par le Cte de Champagny.* Parisiis 1863 I 134 not. 1. II 347 not. 3.

2) *S. Cécile et la société Romaine aux deux premiers siècles.* Parisiis éd. II 132 sq. 197 sq.

3) Diluit obiectiones Harnack l. c. p. LXXIII.

retur; magnam tribulationem eum habuisse, sed propter fidem conservatam eum salvari (c. 3). Anus autem, quam esse Ecclesiam a iuvene certior fit, iterum domi ei apparuit mandavitque, ut duos libellos scriberet et unum Clementi mitteret, alterum Grapte (c. 4). — Deinde novam visionem accepit in agro (Vis. III). Ecclesia apparuit cum sex iuvenibus et postquam eum ad sinistram partem sedere iussit (dexteram partem martyribus reservavit), ostendit ei turrim, quae lapidibus variis super aquas aedificabatur a sex illis iuvenibus multisque aliis viris (c. 1—2). Turris autem, ut ipsa explicat, est ecclesia et super aquas aedificabatur, quia homines per aquam salvantur (c. 3). Qui eam aedificant, angeli sunt et quidem sex illi iuvenes angeli superiores (c. 4). Lapides sunt ii, qui vocantur ad fidem. Sed boni tantum ad aedificationem adhibentur, ceteri reiciuntur (c. 5—7). Ecclesia enim, quam Hermas hic sub imagine turris videt, non ea est, quae bonos et malos continet, vel, ut ita dicam, ecclesia empirica, sed superior quaedam vel idealis, in quam iusti tantum intrant vel ii, qui virgines circa turrim stantes sequuntur, i. e. virtutibus ornati sunt christianis (c. 8, 1—8). Turris quidem nondum consummata est, sed cito consummabitur et deinde erit finis. Hermas, addit Ecclesia, haec omnibus manifestet et sanctis praedicet, quae ipsa post tres dies mandatura sit (c. 8, 9—11), sc. ut pacem inter se habeant, ut possidentes dent indigentibus etc. (c. 9). Quae cum dixisset, a sex iuvenibus ad turrim ablata est. Hermas autem rogat eam, ut tres figuras ipsi explicet, in quibus apparuerat, et postquam Ecclesia iubente unum diem ieiunavit, apparet ei nocte iuvenis (c. 10) et revelat ea, quae quaesivit (c. 11—13). — Viginti diebus post ambulans in agrum aliam accipit visionem (Vis. IV). Videt bestiam maximam et horribilem habentem in capite quatuor colores, neque tamen mali aliquid patitur (c. 1). Postquam autem cetum praeteriit, Ecclesia ei apparet, ornata quasi virgo de thalamo procedens, et laudat fidem eius. Per hanc enim, ait, periculum eum effugisse; bestiam esse figuram persecutionis magnae futurae; enuntiet electis Dei, eos illam effugere posse, si vere paenitentiam egerint et Domino

sine vituperatione servierint (c. 2). Denique colores explicat, quos bestia habuit, et abit (c. 3), non amplius reversura.

Postquam Ecclesia Hermam erudivit, venit ad eum angelus paenitentiae in habitu pastoris, ut iterum ei ostenderet, quae viderat, communicaretque mandata et similitudines (Vis. V). Mandat autem, ut firmiter in Deum credat (Mand. I), ut detrectationem fugiat et simpliciter det omnibus indigentibus (II), ut semper verum dicat (III), ut castitatem custodiat (IV; agit auctor etiam de divortio in casu adulterii c. 1, 4—11; de paenitentia c. 3; de secundo matrimonio c. 4), ut longanimis sit et ab iracundia se abstineat (V), ut iustitiam exerceat, nequitiam fugiat (VI), ut Deum timeat, diabolum non timeat (VII), ut a malo se abstineat, neque vero a bono (VIII), ut auferat a se omnem duplicitatem vel dubietatem et animo simplici confidat in Deum (IX), ut fugiat tristiam induatque hilaritatem (X), ut devitet pseudoprophetam (XI), ut tollat a se omne desiderium malum et serviat desiderio bono. In his mandatis ambulet et audientes hortetur, ut paenitentiam agant. Ea facilia esse, si credat, ea custodiri posse. Diabolum non timendum esse iis, qui sperent in Deum. Luctari quidem eum posse, neque vero vincere. Timendum esse potius Deum, qui salvare possit et perdere (XII). — Similitudines prima et secunda agunt de eleemosyna vel beneficentia. In illa (Sim. I) demonstrat auctor, cum hic mundus servis Dei non sit patria, agros et domus et alias res similes non esse comparandas, sed potius redimendas esse animas de necessitatibus. Propterea Deum nobis divitias dedisse, ut indigentibus succurramus. In hac (II) exponit, divitem similem esse ulmo. Quam quidem ex sese nullum ferre fructum, adiuvare autem vitem, ita ut haec producat fructum abundantiorem (1—4). Similiter divitem esse pauperem ante Deum; si autem succurrat pauperi, hunc, cuius oratio accepta sit apud Dominum, preces offerre pro eo et utrumque consortem fieri operis iusti (5—10). — Sim. III dicit pastor Hermae, sicut tempore hiemis arbores aridae et vivae non possint inter se distingui, ita in hoc mundo iustos non posse discerni a peccatoribus, omnes potius similes esse. — Sim. IV ostendit, saeculum futurum iustis esse aestatem, iniustis hiemem;

fore ut opera illorum manifestentur, hi autem tamquam ligna arida comburantur. — Sim. V exponitur, quid sit verum ieiunium (c. 1), et additur parabola de patrefamilias, qui servum comprobantibus filio suo et amicis coheredem cum filio reddidit, quia non solum vineam, quam in agro suo posuerat, secundum mandatum palis obsaepsit, sed etiam a zizaniis purgavit et conservis de cibis communicavit, quos acceperat a domino (c. 2). Cum Hermas pastorem roget, ut similitudinem explicet, primum accuratius ostendit, quomodo eum ieiunare oporteat (c. 3), et postquam eum admonuit, ut a Domino peteret sapientiam (c. 4), explicat parabolam (c. 5. 6) adhortans eum, ut carnem puram servet (c. 7). — Deinde (Sim. VI) in agro Hermae ostendit pastorem iuvenem habentem multas oves luxuriantes et hilares, quarum aliae huc illuc discurrebant, aliae non exsultabant (c. 1), et alium pastorem magnum et agrestem, qui ab illo oves non exsultantes accipiebat easque in locum ducebat spinosum et valde vexabat (c. 2, 5—7). Pastor ille autem erat angelus deliciarum, pastor hic angelus poenae, oves erant diversa genera peccatorum (c. 2, 1—4; c. 3). Poena peccatorum idem tempus quidem durat ac voluptas, sed trecenties sexagies maior est, ita ut quot dies luxuriatur quis, tot annos crucietur (c. 4. 5). — Post paucos dies (Sim. VII) Hermas videt pastorem in eodem campo rogatque, ut angelum poenae iubeat e domo sua recedere. Pastor autem dicit, propter peccata domus suae eum cruciari, sed exiguum solum tempus. — Deinde (Sim. VIII) pastor Hermae ostendit salicem magnam, sub cuius umbra erant omnes vocati. Angelus autem Domini caedebat falce magna ramos dabatque singulis virgulas. Postquam omnes acceperunt, angelus virgas repetiit consideravitque, inveniens tredecim diversa genera (c. 1), et eos, qui virgas virides et fructiferas reddiderunt, dimisit in turrim (c. 2, 1—4), ceteros, qui virgas aridas habebant, tradidit pastori in muros mittendos. Pastor autem virgas eorum plantavit, sperans, fore ut nonnullae reviviscerent, et abiit (c. 2, 5—9), Hermae similitudinem explicans (c. 3). Paucos post dies reversus virgas consideravit (c. 4—5), et cum omnes explicasset (c. 6—10), Hermae mandavit, ut omnes ad paenitentiam adhortaretur (c. 11). — Qui cum Mandata et Similitudines scripsisset, pastor venit

sine vituperatione servierint (c. 2). Denique colores explicat, quos bestia habuit, et abit (c. 3), non amplius reversura.

Postquam Ecclesia Hermam erudivit, venit ad eum angelus paenitentiae in habitu pastoris, ut iterum ei ostenderet, quae viderat, communicaretque mandata et similitudines (Vis. V). Mandat autem, ut firmiter in Deum credat (Mand. I), ut detrectationem fugiat et simpliciter det omnibus indigentibus (II), ut semper verum dicat (III), ut castitatem custodiat (IV; agit auctor etiam de divortio in casu adulterii c. 1, 4—11; de paenitentia c. 3; de secundo matrimonio c. 4), ut longanimis sit et ab iracundia se abstineat (V), ut iustitiam exerceat, nequitiam fugiat (VI), ut Deum timeat, diabolum non timeat (VII), ut a malo se abstineat, neque vero a bono (VIII), ut auferat a se omnem duplicitatem vel dubietatem et animo simplici confidat in Deum (IX), ut fugiat tristiam induatque hilaritatem (X), ut devitet pseudoprophetam (XI), ut tollat a se omne desiderium malum et serviat desiderio bono. In his mandatis ambulet et audientes hortetur, ut paenitentiam agant. Ea facilia esse, si credat, ea custodiri posse. Diabolum non timendum esse iis, qui sperent in Deum. Luctari quidem eum posse, neque vero vincere. Timendum esse potius Deum, qui salvare possit et perdere (XII). — Similitudines prima et secunda agunt de eleemosyna vel beneficentia. In illa (Sim. I) demonstrat auctor, cum hic mundus servis Dei non sit patria, agros et domus et alias res similes non esse comparandas, sed potius redimendas esse animas de necessitatibus. Propterea Deum nobis divitias dedisse, ut indigentibus succurramus. In hac (II) exponit, divitem similem esse ulmo. Quam quidem ex sese nullum ferre fructum, adiuvare autem vitem, ita ut haec producat fructum abundantiorem (1—4). Similiter divitem esse pauperem ante Deum; si autem succurrat pauperi, hunc, cuius oratio accepta sit apud Dominum, preces offerre pro eo et utrumque consortem fieri operis iusti (5—10). — Sim. III dicit pastor Hermae, sicut tempore hiemis arbores aridae et vivae non possint inter se distingui, ita in hoc mundo iustos non posse discerni a peccatoribus, omnes potius similes esse. — Sim. IV ostendit, saeculum futurum iustis esse aestatem, iniustis hiemem;

fore ut opera illorum manifestentur, hi autem tamquam ligna arida comburantur. — Sim. V exponitur, quid sit verum ieiunium (c. 1), et additur parabola de patrefamilias, qui servum comprobantibus filio suo et amicis coheredem cum filio reddidit, quia non solum vineam, quam in agro suo posuerat, secundum mandatum palis obsaepsit, sed etiam a zizaniis purgavit et conservis de cibis communicavit, quos acceperat a domino (c. 2). Cum Hermas pastorem roget, ut similitudinem explicet, primum accuratius ostendit, quomodo eum ieiunare oporteat (c. 3), et postquam eum admonuit, ut a Domino peteret sapientiam (c. 4), explicat parabolam (c. 5. 6) adhortans eum, ut carnem puram servet (c. 7). — Deinde (Sim. VI) in agro Hermae ostendit pastorem iuvenem habentem multas oves luxuriantes et hilares, quarum aliae huc illuc discurrebant, aliae non exsultabant (c. 1), et alium pastorem magnum et agrestem, qui ab illo oves non exsultantes accipiebat easque in locum ducebat spinosum et valde vexabat (c. 2, 5—7). Pastor ille autem erat angelus deliciarum, pastor hic angelus poenae, oves erant diversa genera peccatorum (c. 2, 1—4; c. 3). Poena peccatorum idem tempus quidem durat ac voluptas, sed trecenties sexagies maior est, ita ut quot dies luxuriatur quis, tot annos crucietur (c. 4. 5). — Post paucos dies (Sim. VII) Hermas videt pastorem in eodem campo rogatque, ut angelum poenae iubeat e domo sua recedere. Pastor autem dicit, propter peccata domus suae eum cruciari, sed exiguum solum tempus. — Deinde (Sim. VIII) pastor Hermae ostendit salicem magnam, sub cuius umbra erant omnes vocati. Angelus autem Domini caedebat falce magna ramos dabatque singulis virgulas. Postquam omnes acceperunt, angelus virgas repetiit consideravitque, inveniens tredecim diversa genera (c. 1), et eos, qui virgas virides et fructiferas reddiderunt, dimisit in turrim (c. 2, 1—4), ceteros, qui virgas aridas habebant, tradidit pastori in muros mittendos. Pastor autem virgas eorum plantavit, sperans, fore ut nonnullae reviviscerent, et abiit (c. 2, 5—9), Hermae similitudinem explicans (c. 3). Paucos post dies reversus virgas consideravit (c. 4—5), et cum omnes explicasset (c. 6—10), Hermae mandavit, ut omnes ad paenitentiam adhortaretur (c. 11). — Qui cum Mandata et Similitudines scripsisset, pastor venit

(Sim. IX), ut accuratius ei explanaret, quae spiritus sanctus in figura Ecclesiae ipsi dixerat, et adduxit eum in Arcadiam ostenditque campum magnum, circumdatum duodecim montibus (c. 1). Medio in campo erat petra magna et vetus, novam portam habens, circa quam stabant duodecim virgines (c. 2). Venerunt autem sex viri excelsi et multi alii et illi hos turrim supra petram et supra portam aedificare iusserunt; virginibus mandaverunt, ut omnes lapides per portam portarent (c. 3). Aedificabatur igitur turris et lapides afferebantur cum de profundo tum de montibus. Postquam in structura positi sunt, omnes candidi facti sunt praeter nonnullos, qui neque per portam allati neque a virginibus porrecti erant (c. 4). Finito die illo desierunt aedificare, quamquam turris non erat consummata, et omnes praeter virgines recesserunt. Post paucos dies cum pastor et Hermas reversi essent (c. 5), venit vir excelsior turri, circumdatus magna turba virorum, et consideravit turrim. Lapides, qui non candidi erant neque integri, auferri iussit et alios et quidem de campo afferri. Et quadrati lapides confestim in illorum loco collocati sunt; rotundi autem iuxta turrim positi sunt, ut postea circumciderentur et ad aedificationem adhiberentur (c. 6). Quae cum facta essent, dominus turris lapides iuxta turrim iacentes pastori tradidit, ut eos purificaret poneretque in structura, qui cum aliis convenire possent, ceteros longe proiceret, et abiit. Pastor ipse recessit. Post duos autem dies reversus est lapides consideraturus (c. 7). Octo genera invenit (c. 8 — c. 9, 4) et eos, qui de structura reiecti sunt, tradidit mulieribus duodecim veste nigra vestitis et capillos habentibus solutos, ut eos ibi reportarent, unde allati erant. Turris autem splendida erat et quasi monolitha (c. 9, 5—7). Cum formae lapidum, qui sublati et in structura repositi erant, expletae et omnia circa turrim mundata fuissent, abiit pastor, Hermam cum virginibus relinquens (c. 11). Reversus explicationem similitudinis dedit, primum de petra et porta et de viro excelso et reliquis viris (c. 12), tum de turri et de virginibus et mulieribus (c. 13 — c. 15, 3), deinde de lapidibus de profundo allatis (c. 15, 4 — c. 16), porro de montibus (c. 17 — c. 29, 3) et de lapidibus de campo allatis (c. 29, 4 — c. 31, 3), et postquam fideles

omnes adhortatus est, ut paenitentiam agerent, dum turris adhuc aedificaretur (c. 31, 4 — c. 32), denique exposuit, quid significarent formae lapidum (c. 33). — Postquam autem Hermas librum scripsit, venit angelus ipse, qui eum pastori tradiderat, i. e. filius Dei, paucis ei dicens, quae esset via salutis, eumque pastori iterum tradens et virginibus commendans (Sim. X).

IV.

Pastor nunc praeter textum graecum in duabus versionibus latinis et in versione aethiopica exstat. Per longum autem tempus versio latina prior vel vulgata sola nota fuit. Primus eam typis expressit Iac. Faber Stapulensis [1]). Sed editio haud paucis vitiis laboravit; codicem enim, quem invenit, Faber minus accurate edidit, sed permulta ad arbitrium mutavit, antiquum sermonem saepe delevit, corrupta temere restituit [2]); neque ceterae editiones saeculi XVI aut ea, quam Casp. Barth [3]) paravit, multo meliores erant. Rem promovit Cotelier tribus codicibus Parisiensibus collatis et amplius promovisset, si non libros editos saepe libris manuscriptis praetulisset. Tum duos codices anglicanos adhibuit Fell [4]) et alterum sive Lambethanum denuo conferendum curavit Clericus; textum vero ille non mutavit, hic rarissime tantum correxit. Fabricius [5]), Russel, Gallandi, Hefele, Migne editores priores secuti sunt. Dressel diligenter quidem contulit codicem Vaticanum. Cum autem lectiones minus ad textum recensendum adhibuerit quam in notis editioni suae apposuerit, Hilgenfeld primus textum e codicibus emendatum edidit [6]). Sed neque haec editio adeo

1) Liber trium virorum et trium spiritualium virginum etc. Parisiis 1513.

2) Cf. Hilgenfeld, Hermae Pastor 1873. p. III.

3) S. patris nostri Claudiani Ecdicii Mamerti de statu animae etc. Cygneae 1655.

4) S. Barnabae Apost. epist. catholica. Accessit S. Hermae viri apostolici Pastor. Oxoniae 1685.

5) Codicis apocryphi N. T. pars tertia. Hamburgi 1719.

6) Hermae Pastor. Veterem latinam interpretationem e codicibus edidit A. H. Lipsiae 1873.

perfecta est, ut non emendatior valde desideretur. Namque duos tantum codices, scilicet Dresdensem (saec. XV) et Vaticanum (saec. XIV) ab Alberto Dressel collatum Hilgenfeld adhibuerat et nonnunquam iis dimissis textum vulgatum praetulerat, non quaerens, num codicibus traditus esset an non. Itaque editio vere emendata adhuc deest, brevi autem, ut exspectare nobis licet, ab Oscaro Gebhardt parabitur. Duas partes, sc. Mand. XII c. 3 — c. 5, 3, ubi versio altera seu Palatina lacunam habet, et Sim. IX c. 30, 3 usque ad finem, ubi textus graecus desideratur, doctus ille vir iam e sex codicibus edidit et descriptionem codicum dedit, qui ad eius notitiam pervenerunt [1]).

Versio latina altera codice uno tradita est, sc. Palatino (saec. XIV), nunc Vaticano, et vulgo Palatina vocatur. Dressel primus eam edidit. Plures locos emendaverunt Hollenberg [2]), Hilgenfeld, Gebhardt, et hic versionem denuo prelo submisit.

Quod autem ad aetatem versionum latinarum attinet, vulgata haud dubie brevi post Hermae tempus exarata est. Iam Tertullianus de orat. c. 16 versionem exstare prodit; dicit enim, librum Pastorem (non Ποιμένα) inscribi; neque est, cur illam eam fuisse dubitemus, quam nunc vulgatam appellamus. Certe Pseudo-Cyprianus *de aleatoribus* c. 4 (saec. III exeunte vel saec. IV) allegans Sim. IX c. 31, 5. 6 ea usus est. Versio autem Palatina iam auctori Vitae Genovefae (c. ann. 530) nota fuit (cf. Sim. IX. c. 15), et Harnack recte coniecit, eam saeculo V (vel neque ante finem saeculi IV neque post initium saec. VI) in Gallia confectam esse (l. c. p. LXV sqq.). De ratione denique inter duas versiones intercedente Gebhardt (l. c. p. XXIV) iudicavit, auctorem versionis Palatinae alteram versionem non solum nosse, sed etiam in conficiendo opere suo adhibuisse, idque praecipue in Similitudinibus, cum in Visionibus (excepta Vis. V) Mandatisque (excepto Mand. I) nullam fere eius notitiam prae se ferret.

1) Hermae Pastor. Lipsiae 1877 p. XIV—XXII.

2) Pastorem Hermae emendavit, indicem verborum addidit Guil. Hollenberg. Berolini 1868.

Versionem aethiopicam debemus Antonio d'Abbadie, viro in literis aethiopicis versatissimo. Qui cum a. 1847 in Aethiopia commorans comperisset, asservari in monasterio, cui nomen est Guindaguinde, librum titulo Hermae, eum accuratissime exscribi curavit. Quanti momenti liber esset, pluribus annis post per Augustum Dillmann cognovit, et suadente et rogante Societate Orientali Germanica a. 1860 versionem interpretatione latina, ut ipse dicit, minus eleganti quam fideli adiecta edidit [1]). Olim versionem ex prototypo arabico fluxisse iudicaverat [2]). In praefatione autem editioni suae praemissa toto opere accuratius perlecto sententiam retractavit, et Dillmann versionem ex exemplari graeco confectam esse firmissimis argumentis probavit [3]). Versio omnes quidem Pastoris partes complectitur, omissionibus vero haud paucis laborat, praesertim Mand. IV c. 1 et Sim. IV—VI, ubi interpres textum nimis iusto decurtavit, cum aliae omissiones vel menda neglegentiae librariorum attribuenda esse videantur.

In appendice versionis, in qua Hermas propheta vocatur idemque declaratur cum Paulo apostolo, praeterea legimus: *Finitae sunt visiones et mandata et similitudines Hermae prophetae, qui est Paulus, anno CXCI misericordiae, mensis nocte XXIII, die XXII;* et quaeritur, quomodo haec intellegenda sint, num verba indicent, quo anno versio confecta, an quo anno codex monasterii Guindaguindensis exaratus sit, et qui sit annus 191 misericordiae. Dillmann verba ad codicis aetatem referri vult et olim iudicavit, annum illum esse annum 1539 p. Chr., nisi forte subscriptio ex codice antiquiore repetita esset [4]). Nuperrime in literis, quas ad Harnack dedit, computavit, annum 191 misericordiae esse annum aut 543 aut 1075 aut 1607 p. Chr., et codicem ad annum 1607 retulit [5]).

1) *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* II. (1860) N. 1.

2) *Cataloque raisonné des Manuscrits Éthiopiens appartenant à Antoine d'Abbadie. Paris* 1859 p. 180.

3) *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft* XV (1861) 111–113.

4) *Zeitschr. d. D. morgenl. Gesellsch.* XV 119.

5) Cf. Gebhardt-Harnack, Hermae Pastor p. XXVII sqq.

Rectius autem Gebhardt verba illa ab interprete profecta esse statuit, nisus inprimis in fine appendicis, ubi de *interpretatione huius Hermae* sermo est, id quod potius in translatorem quam in librarium saeculi XVII quadrare videtur. Appendix igitur, cum versio haud dubie antiquissima sit, potius ad annum 543 quam 1607 referenda est. Versionem autem revera illo anno confectam esse vix contenderim, cum notitia, quam de aera misericordiae habemus, nimis parva et incerta sit.

Textus graecus in duobus codicibus exstat. Alter (saec. XV) olim in monte Atho asservatus est et pars etiamnunc asservari videtur. Tria codicis folia autem, ea, quae continent Mand. XII c. 4, 7 — Sim. VIII c. 4, 3 et Sim. IX c. 15, 1 — c. 30, 2, et apographum partium antecedentium et intermediarum Constantinus Simonides Symensis bibliothecae academicae Lipsiensi vendidit, et textum, quem exhibent, anno 1856 Rudolphus Anger typis expressit [1]). Libro vix in publicum emisso editor comperit, apographum, quod Simonides bibliothecae Lipsiensi dederat, non id esse, quod in monte Atho e codice ipso se desumpsisse dixerat, sed aliud, quod Lipsiae adhibitis excerptis scriptorum ecclesiasticorum et versione latina confecerat. Editio princeps itaque inutilis erat. Cum autem brevi post apographum genuinum Simonidi ademtum et bibliothecae Lipsiensi traditum esset, Anger eius lectiones publicavit [2])

1) Hermae Pastor graece. Primum edidit R. Anger. Praefationem et indicem adiecit Guil. Dindorf. Lipsiae. — Editor textum graecum genuinum habuit, et omnes fere assensi sunt. Cf. *Literarisches Centralblatt* 1856. p. 745—748 (Lipsius). *Leipziger Repertorium* 1857. I. 1—8. Aliam sententiam Constantinus Tischendorf pronuntiavit. Invenire enim sibi visus est, textum non tam altero post Christum saeculo quam aetate media ortum neque eum esse, unde vetus interpres latinus hauserit, sed quo quis textum graecum deperditum compensaverit Latina convertens (Pastor Hermae p. VIII. Dressel, Patr. apost. p. XLVII). Sed erravit et codice Sinaitico invento sententiam retractavit (Dressel, Patr. ap. ed. II. Praef. p. IV). Nonnullos tantum locos ex Latinis fluxisse adhuc contendit. Argumenta autem, quae protulit, refutavit Lipsius in: *Literar. Centralblatt* 1864. p. 532 sq.

2) *Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur* 1856. III 138—147. Ibidem p. 129 sq. nonnulla de detectione fraudis Simonidis leguntur.

et consilium novae editionis parandae iniit. Eodem vero tempore negotium Pastoris graece edendi Const. Tischendorf in se suscepit et textum a se recensitum editioni operum patrum apostolicorum inserendum Alberto Dressel tradidit, centum exemplaria ipse vulgavit [1]), a. 1863 lectiones codicis Sinaitici in usum editionis Dresselianae secundae addidit. Res non valde promota est. Codicem quidem Lipsiensem Tischendorf accurate perquisivit, sed codicem tantum, non Pastorem edidit neglectis ceteris fontibus, e quibus textus hauriendus est quique sunt praeter codices graecos versiones latinae, versio aethiopica, scriptorum veterum e Pastore excerpta.

De versionibus et codice Lipsiensi iam disputavi, et de codice Sinaitico supra in Prolegomenis ad Barnabae epistulam (p. XIII) plura dicta sunt. Hic addendum est, scriptorem Pastoris alium esse ac librarium epistulae Barnabae, eundem autem, ut Tischendorf putat, cum eo, qui prophetas V. T. scripsit. Inter codicis correctiones eae, quas Sa (Tischendorf A) signavi, ad eandem omnino cum ipso textu aetatem referendae videntur. Corrector alter (seu Novi Testamenti tertius; N. T. corrector secundus Pastorem non attigit), quem insignivi Sc (Tischendorf Ca), aliquot saeculis postquam ex auctorum manibus prodiit, ad codicem accessit [2]), et textum procul dubio alio exemplari adhibito emendavit, nonnunquam autem etiam male mutavit [3]). Inter scriptores ecclesiasticos, qui ad textum recensendum aliquid conferunt, praesertim Pseudo-Athanasius et Antiochus Monachus (cf. supra p. CXI) nominandi sunt, qui multos Pastoris (praesertim Mandatorum) locos operibus suis tacite inseruerunt. Notandum vero est, illius Praecepta ad Antiochum in duobus codicibus exstare valde inter se divergentibus. Parisiensem (saec. XIV) primus Bernardus Montfaucon in Athanasii operum editione Parisiensi a. 1698 edidit; Guelferbytanum (saec. X) nuper Dindorf typis expressit idemque Parisiensem

1) Hermae Pastor graece etc. Lipsiae 1856.

2) Ita iudicat Tischendorf, Novum Testamentum Sinaiticum 1863. p. XXIII sq.

3) Cf. Gebhardt l. c. p. VI sq.

accurate collatum denuo publicavit [1]). Codex Guelferbytanus partem Praeceptorum priorem tantum (c. 1—11) eamque ab epitomatore in formam compendii redactam continet. Epitomator autem exemplari non solum multo antiquiore, sed etiam emendatiore usus est quam librarius codicis Parisiensis et nonnumquam etiam servavit [2]), quae in hoc codice omissa sunt, e. g. Mand. VII, 4; VIII, 12. Signavi utriumque codicem Ath; ubi alter ab altero discrepat, signavi Guelferbytanum Ath^1, Parisiensem Ath^2.

Omnes illos fontes primus diligenter Adolphus Hilgenfeld adhibuit [3]). Oscarus de Gebhardt autem rem denuo tractandam suscepit in eaque hoc modo [4]) versatus est. Ubi codex Sinaiticus superest, hunc quasi ducem secutus est, eum non deserens nisi reliquorum testimoniorum consensu vel alia quadam necessitate (interna ut ita dicam) adductus. Similiter in reliquis libri partibus codicem Lipsiensem pro fundamento posuit, adhibitis passim versionibus et scriptoribus veteribus, tum in emendandis scripturae vitiis, tum in lacunis explendis. Libri clausulam inde a Sim. IX c. 30, 3, ubi textus graecus deficit, latine edidit, sc. versiones latinas duas et versionem aethiopicam. Longe quidem abest, ut credat, se Hermae librum ita edidisse, ut iam nihil faciendum supersit. Sed non frustra laboravit. Plures locos feliciter emendavit, lacunas codicis Lipsiensis bene explevit. Via, quam ingressus est, usque dum novi fontes aperiuntur, omnino approbanda esse videtur, et ego eam persecutus sum. Neque vero ubique plane eundem textum exhibeo. Circiter viginti locos mutavi atque, ut mihi videor, emendavi vel textum ab aliis emendatum recepi, praesertim Vis. I. c. 1, 7; c. 2, 3; III. c. 1, 2; c. 3, 5; c. 5, 4; IV. c. 1, 2; c. 3, 4. Mand. XII. c. 2, 4; c. 4, 2. Sim. I, 4; VIII. c. 3,

1) Athanasii Alexandrini Praecepta ad Antiochum. Ad codices duos recensuit Guil. Dindorf. Lipsiae 1857.

2) Cf. Gebhardt l. c. p. XXXII sq.

3) Hermae Pastor. Graece e codicibus Sinaitico et Lipsiensi scriptorumque ecclesiasticorum excerptis etc. Lipsiae 1866.

4) Hermae Pastor graece etc. Lipsiae 1877. p. XXXVIII sq. Patrum apost. editionis Lipsiensis tertiae fasc. III.

3; c. 9, 1; IX. c. 6, 8; c. 18, 3. Lectiones variantes notavi, ubi aut a teste principali discessi aut duo saltem testes consentiunt aut ubi lectio maioris momenti est. Quae e versionibus tantum desumpta sunt et in codicibus et apud scriptores graecos deficiunt, ea uncinis inclusi.

Versionem latinam quam textui graeco addo, ego confeci adhibitis versionibus veteribus. Viri, qui Pastorem in linguas recentiores transtulerunt, fere iidem sunt, qui opera patrum apostolicorum verterunt quique iam supra p. XVI nominati sunt. Addendi sunt Valentinus Kobian [1]) et I. Chr. Nehringen [2]).

De doctrina Hermae inprimis disputaverunt Lumper [3]), Weinrich [4]), Jachmann [5]), Dorner [6]), Hilgenfeld [7]), Lipsius [8]), Gaàb [9]), Zahn [10]), Donaldson [11]).

Sigla, quibus in hac parte usus sum, haec sunt: S = codex Sinaiticus, Sa = primus corrector, Sc = corrector alter; G = codex Lipsiensis; L = versio latina utraque, L¹ = versio vulgata, L² = versio Palatina; A = versio aethiopica; Ath = Pseudo-Athanasius (cf. p. CXXX); Ant = Antiochus Monachus; Hg = Hilgenfeld; Gh = Gebhardt.

1) *Ein prophetisch gsatzbuch mit 5 gsichten, mit 12 gbotten, und 10 gleichnissen, Des Pastors oder hirten, der da gewest ist, eyn Englischer bot, oder verkünder der buss. Welches ist uberreicht worden dem Hermas, eynem Junger des heyligen Apostels Pauli. Volateranus schreibt, dass diser Hermas eyn bischoff zu Philippen gewest sei. Hagenauw* 1539.

2) *Des Heiligen Hermas des Jüngers Pauli und Bischoffs zu Philippopolis Sämmtliche Geistreiche Schrifften zum erstenmahl (?) nebst einem Vorbericht in teutscher Sprache herausgegeben* etc. Halae Magdeburg. 1718. Cf. Gebhardt l. c. p. XLI.

3) Historia theologico-critica I, 117–145.

4) Disquisitio in doctrinam moralem ab H. in Past. propos. 1804.

5) *Der Hirte des H.* p. 68—91.

6) *Lehre von der Person Christi* ed. II. 1845. p. 190—205.

7) *Apostolische Väter* p. 165–179.

8) *Zeitschr. f. wiss. Theologie* 1865 p. 266—308; 1866 p. 27–81; 1869 p. 249–311.

9) *Der Hirte des H.* 1866.

10) *Der Hirt des H.* 1868. *Jahrbücher für deutsche Theol.* 1870. p. 192–206.

11) *The Apostical Fathers* p. 351—382.

PATRUM APOSTOLICORUM
OPERA.

BAPNABA ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

I. Χαίρετε, υἱοὶ καὶ θυγατέρες, ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἐν εἰρήνῃ.

2. Μεγάλων μὲν ὄντων καὶ πλουσίων τῶν τοῦ θεοῦ δικαιωμάτων εἰς ὑμᾶς, ὑπέρ τι καὶ καθ' ὑπεροχὴν ὑπερευφραίνομαι ἐπὶ τοῖς μακαρίοις καὶ ἐνδόξοις ὑμῶν πνεύμασιν· οὕτως ἔμφυτον τῆς δωρεᾶς πνευματικῆς χάριν εἰλήφατε. 3. Διὸ καὶ μᾶλλον συγχαίρω ἐμαυτῷ ἐλπίζων σωθῆναι, ὅτι ἀληθῶς βλέπω ἐν ὑμῖν ἐκκεχυμένον ἀπὸ τοῦ πλουσίου τῆς πηγῆς κυρίου πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς. Οὕτω με ἐξέπληξεν ἐπὶ ὑμῶν ἡ ἐμοὶ ἐπιποθήτη ὄψις ὑμῶν. 4. Πεπεισμένος οὖν τοῦτο καὶ συνειδὼς ἐμαυτῷ, ὅτι ἐν ὑμῖν λαλήσας πολλὰ ἐπίσταμαι, ὅτι ἐμοὶ συνώδευσεν ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης κύριος, καὶ πάντως εἰς τοῦτο κἀγὼ ἀναγκάζομαι, ἀγαπᾶν ὑμᾶς ὑπὲρ τὴν ψυχήν μου· ὅτι μεγάλη πίστις καὶ ἀγάπη ἐγκατοικεῖ ἐν ὑμῖν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αὐτοῦ. 5. Λογισάμενος οὖν τοῦτο, ὅτι ἐὰν μελήσῃ μοι περὶ ὑμῶν τοῦ μέρος τι μεταδοῦναι ἀφ' οὗ ἔλαβον, ὅτι ἔσται μοι τοιούτοις πνεύμασιν ὑπηρετήσαντι εἰς μισθόν, ἐσπούδασα κατὰ

Inscriptio c. S: C?

I, 1. Fere eandem salutationem exhibet liber, qui inscribitur *Iudicium Petri* vel *Duae viae.* Cf. Hilgenfeld, Nov. Test. extra canonem receptum IV 95. — *υἱοὶ κ. θυγ.*] sc. auctoris. Cf. I Cor. 4, 14. 15. 17. Gal. 4, 19. Harnack respiciens 1, 8; 4, 6. II Cor. 6, 18 supplet *τοῦ θεοῦ.*

2. *ὑμᾶς* c. S L; *ἡμᾶς* C | *ὑπεροχὴν* c. C cf. I Clem. 57, 2; *υπερβολην* S | *ὑμῶν: ἡμῶν* C | *οὕτως* c. L: *ουτο* S, *οὐ τὸ* C | *τῆς* om C — *μέν*] Non sequitur *δέ.* Sed cf. v. 5. — *δικαιωμάτων*] Haec vox, quae in s. scriptura saepissime, e. g. in Ps. 118 octies et vicies, in epistula nostra octies legitur, modo significat mandatum vel praeceptum (cf. Ps. 104, 45; 118, 5. 8. 112. Barn. 10, 2. 11; 16, 9; 21, 1. 5), modo, ut hic et 2, 1; 4, 11 sensum ampliorem habet denotatque decretum spectans ad salutem hominum. Vulgata vertit plerumque *iustificatio* vel *iustitia.* — *πνεύμασιν*] sc. lectorum; cf. v. 5. — *ἔμφυτον*] Cf. 9, 9. Iac. 1, 21. Latinus vertit *naturalem.*

EPISTULA BARNABAE.

I. Avete, filii et filiae, in nomine Domini, qui dilexit nos, in pace.

2. Quoniam magnae et divites sunt iustitiae, quas Deus fecit vobis, plus quam de ulla re ac supra modum gaudeo de spiritibus vestris beatis et praeclaris. Sic enim gratiam doni spiritualis insitam accepistis. 3. Propter quod magis mihimet ipsi gratulor, sperans me salvari, cum revera videam in vobis effusum ex abundantia fontis Domini spiritum super vos. Ita me obstupefecit propter vos aspectus vester mihi desideratissimus. 4. Persuasum igitur mihi habens mihique conscius, inter vos loquentem me multa scire, quoniam Dominus in via iustitiae me comitatus est, atque omnino ad hoc etiam ego cogor, ut vos diligam plus quam animam meam; magna enim fides et caritas inhabitat in vobis per spem vitae illius. 5. Considerans ergo hoc, quod, si propter vos mea intersit, eorum quae accepi partem aliquam communicare vobis, mihi mercedi erit, quippe qui talibus spi-

3. *πηγῆς* c. C L: *αγαπης* S | *ἐμοὶ* c. C: om S | *ἐπιποθήτῃ* c. S cf. I Clem. 65, 1: *ἐπιπόθητος* C — *συγχαίρω*] Cf. Philipp. 2, 17. 18. — *τ. πλουσίου*] = *τ. πλούτου*.

4. *εἰς τοῦτο κ. ἀναγκάζομαι* c. C L: *ἀναγκ. κ. εἰς τ.* S | *ἐπ'* c. C: om S — *καὶ πάντως*] Rationem alteram, ob quam lectores diligit, auctor dicere incipit, sc. *ὅτι μεγάλη πίστις κτλ.* Prima est, quia ipse magnos fructus percepit verbum Dei inter eos praedicans. — *κἀγώ*] sc. sicut alii. — *ὑπὲρ τ. ψυχήν*] Cf. 4, 6; 19, 5. — *ἐπ' ἐλπ. ζωῆς*] Cf. Tit. 1, 2; 3, 7.

5. Clem. Al. Strom. II c. 6, 31 p. 445 ed. Potter (*ἀφ' οὗ κτλ.*) — Auctor postquam de gratia Dei et de virtutibus lectorum locutus est, tandem addit, se de fide aliqua disserturum esse, ut et illis et sibimet ipsi prosit. — *ὅτι*] Particula repetitur. — *τελείαν τ. γνῶσιν*] Cf. 13, 7. I Clem. 1, 2. *Γνῶσις* auctori est profundior cognitio oeconomiae et mandatorum veteris testamenti — homini *christiano* reclusa. H. Cf. 6, 9; 9, 8; 10, 1—12.

μικρὸν ὑμῖν πέμπειν, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε τὴν γνῶσιν. 6. Τρία οὖν δόγματά ἐστιν κυρίου· ζωῆς ἐλπὶς ἀρχὴ καὶ τέλος πίστεως ἡμῶν· καὶ δικαιοσύνη κρίσεως ἀρχὴ καὶ τέλος· ἀγάπη εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἔργων δικαιοσύνης μαρτυρία. 7. Ἐγνώρισεν γὰρ ἡμῖν ὁ δεσπότης διὰ τῶν προφητῶν τὰ παρεληλυθότα καὶ τὰ ἐνεστῶτα, καὶ τῶν μελλόντων δοὺς ἀπαρχὰς ἡμῖν γεύσεως. Ὧν τὰ καθ᾿ ἕκαστα βλέποντες ἐνεργούμενα, καθὼς ἐλάλησεν, ὀφείλομεν πλουσιώτερον καὶ ὑψηλότερον προσάγειν τῷ φόβῳ αὐτοῦ. 8. Ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ᾿ ὡς εἷς ἐξ ὑμῶν ὑποδείξω ὀλίγα, δι᾿ ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε.

II. Ἡμερῶν οὖν οὐσῶν πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνεργοῦντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν, ὀφείλομεν ἑαυτοῖς προσέχοντες ἐκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου. 2. Τῆς οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσὶν βοηθοὶ φόβος καὶ ὑπομονή, τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια· 3. τούτων οὖν μενόντων τὰ πρὸς κύριον ἁγνῶς, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. 4. Πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὁλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῄζει, λέγων ὁτὲ μέν· 5. *Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος. Πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ᾿ ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πατεῖν μου τὴν αὐλὴν οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστιν· τὰς*

6. ζωῆς c. C L: ζωη S | ἐλπὶς — ἡμῶν c. C: *πιστις ελπις· αρχη· και τελος ημων* S | *ευφροσυνη* S | *δικαιοσύνης* em: *δικαιοσυνη* C, *εν δικαιοσυναις* S — *τρία δόγματα*] i. e. constitutiones vel praecepta Dei, in quibus sensus aliquis gravis et arcanus inest. Harnack. Cf. 9, 7; 10, 1. 9. 10. — *ζωῆς ἐλπίς*] Cf. 1, 4; 4, 8; 6, 3; 11, 11; 16, 2. Cod. C post *ζωῆς* punctum ponens hoc vocabulum cum *κυρίου* coniungit. Sed Barnabas semper simpliciter de *Domino* loquitur. -- *δικαιοσύνη κτλ.*] Cf. 1, 4; 4, 12; 5, 4; 13, 7; 20, 2. — *ἀγάπη*] Cf. 1, 4; 11, 8; 21, 9. — *εὐφροσύνης*] Cf. 7, 1; 10, 11 (*ἔργον εὐφροσύνης*). — *ἔργων*] Cf. 4, 1. 10; 10, 11; 19, 1; 21, 1.

7. *ἡμῖν* pr. c. S: *ὑμῖν* C, om L | *φόβῳ* c. S C: *βωμῷ* L — *τὰ παρεληλυθότα κτλ.*] Cf. 5, 3; 17, 2. Ies. 42, 9. Harnack contulit Iust. Apol. I c. 52. Theoph. ad Autol. I. c. 14; II c. 9. 33. Iren. adv. haer. IV c. 33, 1. Tert. Apol. c. 20. Hippol. de Chr. et Antichr. c. 2, ubi similia leguntur. — *πλουσιώτερον κ. ὑψηλ.*] Haec verba de ampliore et altiore cognitione intellegenda sunt, quam auctor lectoribus praebere vult. Cf. 1, 2. 3; 9, 7;

ritibus ministraverim, studui breviter vobis scribere, ut cum fide vestra perfectam habeatis cognitionem. 6. Tria igitur dogmata sunt Domini: vitae spes initium et finis fidei nostrae; et iustitia iudicii initium et finis; caritas in hilaritate et laetitia operum iustitiae testimonium. 7. Cognita enim fecit nobis Dominus per prophetas praeterita et praesentia, et futurorum primitias gustandi potestatem nobis dedit. Quae in suo quaeque ordine evenire videntes, sicut locutus est, divitiores et altiores accedere debemus ad eius timorem. 8. Ego autem non ut magister, sed ut unus ex vobis ostendam pauca, per quae in praesentibus hilares sitis.

II. Cum dies igitur mali sint et operans ipse potestatem habeat, nobismet ipsis animum attendentes disquirere debemus iustificationes Domini. 2. Fidei nostrae ergo adiutores sunt timor et patientia; quae autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas et continentia. 3. Quae dum in iis, quae ad Dominum spectant, caste manent, una cum iis laetantur sapientia, intellectus, scientia, cognitio. 4. Adaperuit enim nobis per omnes prophetas, neque sacrificiis neque holocaustis neque oblationibus sibi opus esse, aliquando dicens: 5. *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec si veniatis, ut a me videamini. Quis enim quaesivit haec de manibus vestris? Aulam meam ultra non calcabitis. Si obtuleritis similaginem, vanum; incensum abominatio mihi*

19, 2. — *προσάγειν*] Intransitive cf. 2, 9. Act. 27, 27. Ios. 3, 9. — *φόβῳ*] Cf. 2, 2; 4, 11; 11, 11; 19, 5; 20, 2.

8. *εὐφρανθήσεσθε* c. S L: *εὐφρανθησόμεθα* C — *οὐχ ὡς κτλ.*] Cf. 4, 6. 9. Auctor non ut doctor loqui vult, quamquam doctor fuit. — *ἐν τ. παροῦσιν*] i. e. in rebus adhuc tam adversis. Volkmar. Cf. 2, 1; 8, 6. — *εὐφρανθήσεσθε*] Cf. Phil. 1, 25; 3, 1; 4, 4. I Ioann. 1, 4.

II, 1. *οὖν* c. S L: om C — *ἡμερῶν πονηρῶν*] Cf. Eph. 5, 16. — *κ. αὐτοῦ τ. ἐνεργοῦντος* (i. e. diabolus) *ἔχ. τ. ἐξ.*] Eadem verba leguntur Bab. Kam. 60a, ut vidit Güdemann, Religionsgeschichtl. Studien 1876 p. 128. Cf. Eph. 2, 2. II Thess. 2, 9. 11.

2–3. Clem. Al. Strom. II c. 6, 31 p. 445. — *καὶ* p. *φόβος* c. Clem L: om S C.

3. *οὖν* c. C Clem: om S L — *τὰ πρὸς κύριον*] potius cum Clemente Al. ad *μενόντων* quam ad *συνευφραίνονται* referenda sunt. Auctor illas quoque virtutes poscit, quia scientia sola inflat. Cf. I Cor. 8, 1. II Petr. 1, 5. 6.

4. Incipit disquisitio *τῶν δικαιωμάτων κυρίου* cf. 2, 1.

νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. 6. Ταῦτα οὖν κατήργησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ὤν, μὴ ἀνθρωποποίητον ἔχῃ τὴν προσφοράν. 7. Λέγει δὲ πάλιν πρὸς αὐτούς· *Μὴ ἐγὼ ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς Αἰγύπτου, προσενέγκαι μοι ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας;* 8. *Ἀλλ' ἢ τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς· Ἕκαστος ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ κακίαν μὴ μνησικακείτω, καὶ ὅρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε.* 9. Αἰσθάνεσθαι οὖν ὀφείλομεν, μὴ ὄντες ἀσύνετοι, τὴν γνώμην τῆς ἀγαθωσύνης τοῦ πατρὸς ἡμῶν· ὅτι ἡμῖν λέγει, θέλων ἡμᾶς μὴ ὁμοίως πλανομένους ἐκείνοις ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῷ. 10. Ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει· *Θυσία τῷ κυρίῳ καρδία συντετριμμένη, ὀσμὴ εὐωδίας τῷ κυρίῳ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακότα αὐτήν.* Ἀκριβεύεσθαι οὖν ὀφείλομεν, ἀδελφοί, περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἵνα μὴ ὁ πονηρὸς παρείσδυσιν πλάνης ποιήσας ἐν ἡμῖν ἐκσφενδονήσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν.

III. Λέγει οὖν πάλιν περὶ τούτων πρὸς αὐτούς· *Ἱνατί μοι νηστεύετε, λέγει κύριος, ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος, οὐκ ἄνθρωπον ταπεινοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,* 2. *οὐδ' ἂν κάμψητε ὡς κρίκον τὸν τράχηλον ὑμῶν καὶ σάκκον ἐνδύσησθε καὶ σποδὸν ὑποστρώσητε, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστείαν δεκτήν.* 3. Πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει· *Ἰδοὺ αὕτη ἡ νηστεία, ἣν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος· λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει καὶ*

5. *ὁλοκαυτωμάτων* c. S: add *κριῶν* CL LXX | *ἐὰν* c. C L: *ουδε εαν* S — Ies. 1, 11—13. Eadem verba laudat Clem. Al. Paedag. III c. 12, 90 p. 305. Cf. Iust. Apol. I c. 37. Tert. de idol. c. 14. adv. Marc. I c. 20. II c. 18. 19. 22 etc.

6. *ἄνευ* c. S: *ἄτερ* C | *προσφορὰν* c. S L: *συμφορὰν* C — *κατήργησεν*] Cf. Eph. 2, 15. Rom. 3, 31. — *ἄνευ ζ. ἀνάγκης*] Cf. Gal. 5, 1. Act. 15, 10, ubi veteri testamento hominibus iugum servitutis imponenti opponitur novum, quod Iacobus 1, 25 legem perfectam libertatis vocat. — *μὴ ἀνθρωποποίητον*] i. e. sacrificium ne sit ab hominibus institutum, quod in rebus externis versetur, sed sit *θεοποίητον*, quod Dei naturae respondeat, spirituale. Volkmar.

7. Ier. 7, 22. 23.

8. *ἑαυτοῦ* c. S: *αὐτοῦ* C LXX — *ἕκαστος κτλ.*] Zach. 8. 17.

9. *οὖν* c. S L: om C — *πλανομένους*] i. e. praecepta Dei male intellegentes ac praesertim sacrificia

est; numenias vestras et sabbata non sustineo. 6. Haec igitur abrogavit, ut nova lex Domini nostri Jesu Christi, quae sine iugo necessitatis est, oblationem habeat non factam ab hominibus. 7. Dicit autem illis iterum: *Numquid ego mandavi patribus vestris, cum exierunt e terra Aegypti, ut mihi offerant holocausta et sacrificia?* 8. *Sed hoc praecepi iis: Unusquisque vestri adversus proximum suum ne malum cogitet in corde suo, et iuramentum mendax ne diligatis.* 9. Intellegere ergo debemus, cum non insipientes simus, sensum bonitatis patris nostri; loquitur enim nobis, nolens nos similiter illis errantes quaerere, quomodo accedamus ad ipsum. 10. Nobis igitur sic dicit: *Sacrificium Domino cor contritum, odor suavitatis Domino cor glorificans eum, qui plasmavit ipsum.* Accurate ergo, fratres, inquirere debemus de salute nostra, ne seducturus nos nequam irrepat in nos et nos eiciat a vita nostra.

III. Dicit ergo illis iterum de his rebus: *Quo ieiunatis mihi, dicit Dominus, ut hodie audiatur vox vestra in clamore? Non tale ieiunium ego elegi, dicit Dominus, non hominem animam suam humiliantem,* 2. *neque si flexeritis quasi circulum collum vestrum et saccum indueritis et cinerem straveritis, neque sic vocabitis ieiunium acceptum.* 3. Nobis autem dicit: *Ecce hoc ieiunium, quod ego elegi, dicit Dominus: solve omne vinculum iniustitiae, dissolve obligationes contractuum violentorum, dimitte fractos in remissione et*

offerentes. — *ἐκείνοις*] sc. Iudaeis, ut infra 3, 6; 4, 6; 8, 7; 9, 6 etc.

10. *κυρίῳ* pr. c. C L: *θῷ* S | *οὖν* c. S L: om C — Ps. 50, 19. Verba *ὀσμὴ κτλ.* in s. scriptura desunt et deprompta esse videntur e libro apocrypho. Laudantur etiam ab Irenaeo adv. haer. IV c. 17, 2 (ed. Stieren I 609) et a Clem. Al. Paed. III c. 12, 90 p. 306. Latinus verbis apocryphis suppressis versum psalmi totum proposuit. — *ὀσμὴ εὐ.*] Eph. 5, 2. Phil. 4, 18. Gen. 8, 21. Num. 29, 2. 8. 11. 13 etc. — *ὁ πονηρός*] i. e. Satanas.

III, 1—2. Ies. 58, 4. 5. — *ἐν* c. C L: om S | *λέγει κ. οὐκ ἄνθ. ταπεινοῦντα* c. S L: *ἡμέραν ἄνθρωπον ταπεινοῦντα* C LXX.

2. *οὐδ' ἂν* c. S Clem. Al. Paed. III c. 12, 90 p. 305: *οὐδὲ ἐὰν* C | *ἐνδύσησθε* c. C L: om S LXX | *κ. σπ. ὑποστρώσητε* om C.

3—5. Ies. 58, 6—10. — *κύριος* c. C coll L et Clem. Al. l. c.: add *ουκ ανθρωπον ταπεινουντα την ψυχην*

πᾶσαν ἄδικον συγγραφὴν διάσπα. Διάθρυπτε πεινῶσιν τὸν ἄρτον σου, καὶ γυμνὸν ἐὰν ἴδῃς περίβαλε· ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκον σου, καὶ ἐὰν ἴδῃς ταπεινόν, οὐχ ὑπερόψῃ αὐτόν, οὐδὲ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου. 4. *Τότε ῥαγήσεται πρώϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἱμάτιά σου ταχέως ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε·* 5. *τότε βοήσεις, καὶ ὁ θεὸς ἐπακούσεταί σου, ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάρειμι· ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, καὶ δῷς πεινῶντι τὸν ἄρτον σου ἐκ ψυχῆς σου καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐλεήσῃς.* 6. Εἰς τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ πιστεύσει ὁ λαός, ὃν ἡτοίμασεν τῷ ἠγαπημένῳ αὐτοῦ, προεφανέρωσεν ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσρησσώμεθα ὡς προσήλυτοι τῷ ἐκείνων νόμῳ.

IV. Δεῖ οὖν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐνεστώτων ἐπιπολὺ ἐρευνῶντας ἐκζητεῖν τὰ δυνάμενα ἡμᾶς σώζειν. Φύγωμεν οὖν τελείως ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων τῆς ἀνομίας, μήποτε καταλάβῃ ἡμᾶς τὰ ἔργα τῆς ἀνομίας· καὶ μισήσωμεν τὴν πλάνην τοῦ νῦν καιροῦ, ἵνα εἰς τὸν μέλλοντα ἀγαπηθῶμεν. 2. Μὴ δῶμεν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ ἄνεσιν, ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐξουσίαν μετὰ ἁμαρτωλῶν καὶ πονηρῶν συντρέχειν, μήποτε ὁμοιωθῶμεν αὐτοῖς. 3. Τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν, περὶ οὗ γέγραπται, ὡς Ἑνὼχ λέγει. Εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπότης συντέτμηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνῃ ὁ ἠγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἥξῃ. 4. Λέγει δὲ

αυτου αλλα S cf. v. 1 | *πάντα* c. C: *παν* S.

4. *ἱμάτια* c. S C L Iust. Dial. c. 15. Tert. de resurr. c. 27. Cypr. Testim. III c. 1; de op. et eleem. c. 4 etc.: *ἰάματα* LXX S** | *πορεύσεται* C | *δικαιοσύνη* c. S L: add *σου* C LXX.

5. *βοήσεις* c. S: *βοήσῃ* C LXX | *ἐπακούσεται* c. S: *εἰσακ.* C LXX | *ἐλεήσῃς* c. S (*ελαιησεις*): *ἐμπλήσῃς* C LXX — *χειροτονίαν*] sc. ad dandum falsum testimonium vel ad irridendum et decipiendum.

6. *τῷ* c. C L: *εν τω* S | *προεφαν.* c. C L: add *γαρ* S | *προσήλυτοι* c. C L: *επιλυτοι* S — *ἐν ἀκεραιοσύνῃ*] i. e. legis iudaicae opera non admiscendo. Harnack. Auctor de fide in cognitione perfecta loquitur et sensum allegoriae altiorem appellat simplicem. Cf. 6, 5; 8, 2. Müller ad h. l. — *ἠγαπημένῳ*] i. e. Christo. Cf. 4, 3. 8. Eph. 1, 6.

IV, 1. *ἐπιπολὺ* c. S; *πολὺ* C — *ἐνεστώτων*] Cf. 1, 8; 2, 1. — *φύγωμεν κτλ.*] Cf. II Clem. 10, 1. — *ὁ νῦν καιρός*] ut sequens *ὁ μέλλων* indicat, idem significat, quod in N. T. *ὁ κόσμος οὗτος* (Ioann. 16, 11), *ὁ ἐνεστὼς αἰών* (Gal. 1, 4), *ὁ αἰὼν οὗτος*

omnem syngrapham iniquam discerpe. Frange esurientibus panem tuum et cum nudum videris, operi eum; eos, qui sine tecto sunt, induc in domum tuam et cum videris humilem, ne despexeris eum neque avertas te ab iis, qui ex tuo semine sunt. 4. *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia et gloria Dei circumdabit te;* 5. *Tunc clamabis, et Deus exaudiet te, adhuc te loquente dicet: Ecce adsum; si abstuleris a te colligationem et manuum porrectionem et verbum murmurationis, et dederis esurienti panem tuum ex animo tuo et animae humiliatae miserearis.* 6. Ad hoc igitur, fratres, Deus longanimis providit, quomodo in simplicitate crediturus esset populus, quem paravit dilecto suo, et nos de omnibus praemonuit, ne tanquam proselyti affligeremur ad illorum legem.

IV. Itaque oportet nos de praesentibus plurimum scrutantes exquirere, quae nos possint salvare. Fugiamus ergo plane ab omnibus operibus iniquitatis, ne opera iniquitatis nos deprehendant, et odio habeamus errorem huius temporis, ut in futuro diligamur. 2. Ne demus animae nostrae spatium, ut potestatem habeat discurrendi cum peccatoribus et improbis, ne quando illis similes fiamus. 3. Perfectum scandalum appropinquavit, de quo scriptum est, ut Henoch dicit. Ad hoc enim Dominus abbreviavit tempora et dies, ut properaret dilectus suus et in hereditatem veniret. 4. Dicit autem sic

(I Cor. 2, 6. Eph. 1, 21), *ὁ αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου* (Eph. 2, 2) etc. i. e. tempus, quo in hac carne ambulamus, vel tempus ab Adam usque ad reditum Christi. *Πλάνη τοῦ ν. κ.* est igitur idem ac *opus iniquitatis*, nequitia quaecunque. Cf. 18, 2. — ἀγαπηθῶμεν] i. e. salvi fiamus. Cf. 4, 14; 21, 6.

2. *αὐτὴν* c. S: *τὴν* C.

3. *Ἐνὼχ* c. S C: *Daniel* L — *τὸ τ. σκάνδαλον*] Verba quidem ipsa in libro Enochi desiderantur. Sed auctor fortasse respicit 89, 61—64 et 90, 17. Enochus enim Barnabae, ut recte dixit Hilgenfeld, non tam *τὸ τ. σκάνδαλον* adventurum ipsum quam *τὸ τ. σκ. περὶ οὗ γέγραπται*, vel scriptione caelesti notatum, testari videtur. — *εἰς τοῦτο κτλ.*] Cf. Dan. 9, 24. 27. Matth. 24, 6. 22. Marc. 13, 7. 20.

4. *βασιλεῖαι* c. S L: *βασιλεῖς* C LXX | *ὄπισθεν* c. C L: add *αυτων* S LXX — Dan. 7, 24. Auctor locum non accurate laudavit, sed aliquot prophetae verba omisit, alia adiecit, praesertim *ὑφ' ἕν*. Haud dubie demonstrare voluit, Danielis phrophetiam suo tempore impletam esse. Nec tamen verbis satis perspicuis

οὕτως καὶ ὁ προφήτης· *Βασιλεῖαι δέκα ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύσουσιν, καὶ ἐξαναστήσεται ὄπισθεν μικρὸς βασιλεύς, ὃς ταπεινώσει τρεῖς ὑφ' ἓν τῶν βασιλέων.* 5. Ὁμοίως περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγει Δανιήλ· *Καὶ εἶδον τὸ τέταρτον θηρίον τὸ πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ χαλεπώτερον παρὰ πάντα τὰ θηρία τῆς θαλάσσης, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀνέτειλεν δέκα κέρατα, καὶ ἐξ αὐτῶν μικρὸν κέρας παραφυάδιον, καὶ ὡς ἐταπείνωσεν ὑφ' ἓν τρία τῶν μεγάλων κεράτων.* 6. Συνιέναι οὖν ὀφείλετε. Ἔτι καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς ὡς εἷς ἐξ ὑμῶν ὤν, ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ τὴν ψυχήν μου, προσέχειν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαί τισιν ἐπισωρεύοντας ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν λέγοντας, ὅτι ἡ διαθήκη ἡμῶν ἡμῖν μένει. 7. Ἀλλ' ἐκεῖνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπώλεσαν αὐτὴν λαβόντος ἤδη τοῦ Μωϋσέως. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Καὶ ἦν Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει νηστεύων ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα καὶ ἔλαβεν τὴν διαθήκην ἀπὸ τοῦ κυρίου, πλάκας λιθίνας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς τοῦ κυρίου.* 8. Ἀλλὰ ἐπιστραφέντες ἐπὶ τὰ εἴδωλα ἀπώλεσαν αὐτήν. Λέγει γὰρ οὕτως κύριος· *Μωϋσῆ Μωϋσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς καὶ ἔρριψεν τὰς δύο πλάκας ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· καὶ συνετρίβη αὐτῶν ἡ διαθήκη, ἵνα ἡ τοῦ ἠγαπημένου Ἰησοῦ ἐγκατασφραγισθῇ εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐν ἐλπίδι τῆς πίστεως αὐτοῦ. 9. Πολλὰ δὲ θέλων γράφειν, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς πρέπει ἀγαπῶντι ἀφ' ὧν ἔχομεν μὴ ἐλλείπειν, γράφειν ἐσπούδασα, περίψημα ὑμῶν. Διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις· οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ἡμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ τῆς πίστεως, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ

usus est, unde tempus, quo scripsit, nunc certe explorari posset. Cf. Prolegomena c. 4.

5. *εἶδον* c. S L: *εἶδε* C | *τὸ πον.* c. C: *πονηρον* S | *θαλάσσης* c. C L: *γης* S — Dan. 7, 7. 8.

6. *ἔτι* c. C L: add *δε* S | *προσέχειν* c. C L: add *νυν* S | *επισωρευοντες* S | *ἡμῶν ἡμῖν μένει* em: *ημων μεν* S, *ὑμῶν ὑμῖν μένει* C, *illorum et nostrum est; nostrum est autem* L — Auctor lectores monet, ne Iudaeorum (*τισίν*) instar nimiam fiduciam in testamento collocantes peccatum temere parvi ducant. Cf. Sirach 5, 4—6. Iudaeos enim addit testamentum perdidisse. Simile quidquam etiam Christianis accidere posse, infra v. 9—14 exponitur.

7. *τοῦ* p. *χειρὸς* om C — Exod. 31, 18; 34, 28. Auctor duos scripturae versus quasi in unum contrahit.

8. *εριψεν* S — Exod. 32, 7. Deut. 9,

et propheta: *Decem regna in terra regnabunt, et postea resurget rex parvus, qui tres simul regum humiliabit.* 5. Similiter de eadem re dicit Daniel: *Et vidi quartam bestiam, nequam et fortem et saeviorem quam omnes bestias maris, et quomodo ex ea exorta fuerint decem cornua et ex illis parvulum cornu subnatum et quomodo simul humiliaverit tria magnorum cornuum.* 6. Intellegere ergo debetis. Adhuc et hoc rogo vos tanquam unus ex vobis, singulari amore etiam omnes amans plus quam animam meam, ut vobis attendatis neque similes fiatis quibusdam, peccata vestra accumulantes dicentes, quod testamentum nostrum nobis manet. 7. At illi sic in perpetuum perdiderunt testamentum a Mose iam acceptum. Dicit enim scriptura: *Et Moses fuit in monte ieiunans quadraginta dies ac quadraginta noctes et accepit testamentum a Domino, tabulas lapideas scriptas digito manus Domini.* 8. Sed ad idola se convertentes perdiderunt illud. Dicit enim sic Dominus: *Moses Moses, descende celeriter, quoniam peccavit populus tuus, quem e terra Aegypti eduxisti.* Et intellexit Moses et proiecit duas tabulas de manibus suis, et confractum est testamentum eorum, ut testamentum dilecti Jesu in corde nostro consignaretur in spe fidei ipsius. 9. Multa autem volens scribere, non ut doctor, sed ut decet diligentem nihil eorum quae habemus praeterire, scribere studui, peripsema vestri. Propterea adtendamus in novissimis diebus; nihil enim proderit nobis omne tempus vitae nostrae et fidei, nisi nunc in hoc tempore iniquo et

12. — *συνῆκεν*] sc. foedus, quod Dominus cum Iudaeis inierat, horum perfidia iam diremtum esse. — *ἔρριψεν κτλ.*] Exod. 32, 19.

9. *διὸ* h. l. c. L: ante *περίψημα* S C | *προσέχωμεν* c. L: *προσεχομεν* S C | *ἡμᾶς* c. C L: *ὑμας* S | *τ. ζωῆς ἡ. κ. τ. π.* c. L: *τῆς ζ. ἡμῶν* C, *τ. πιστεως ὑμων* S — *μὴ ἐλλείπειν*] etiam ad *γρ. ἐσπούδασα* referri potest. — *περίψημα ὑμῶν*] i. e. omnia pro vobis et facere et pati paratus. H. Cf. 6, 5. Ign. Eph. 8, 1; 18, 1. Eus. h. e. VII c. 22, 7. I Cor. 4, 13. Dionysius Alex. apud Eus. l. c. dicit, verbum ad officiosam comitatem declarandam vulgo adhibitum esse. — *διό*] Haec particula respicit ad finem v. 8. Verba praecedentia pro parenthesi habenda sunt. — *ὁ μέλας*] i. e. diabolus. Cf. 20, 1. Güdemann l. c. contulit מגויל Kidd. 30a.

τοῖς μέλλουσιν σκανδάλοις, ὡς πρέπει υἱοῖς θεοῦ, ἀντιστῶμεν. 10. Ἵνα οὖν μὴ σχῇ παρείσδυσιν ὁ μέλας, φύγωμεν ἀπὸ πάσης ματαιότητος, μισήσωμεν τελείως τὰ ἔργα τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ. **Μὴ καθ' ἑαυτοὺς** ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι συνζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος. 11. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες.* Γενώμεθα πνευματικοί, γενώμεθα ναὸς τέλειος τῷ θεῷ. Ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. 12. Ὁ κύριος *ἀπροσωπολήπτως κρινεῖ* τὸν κόσμον. Ἕκαστος καθὼς ἐποίησεν κομιεῖται. Ἐὰν ᾖ ἀγαθός, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ προηγήσεται αὐτοῦ· ἐὰν ᾖ πονηρός, ὁ μισθὸς τῆς πονηρίας ἔμπροσθεν αὐτοῦ· 13. ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐπικαθυπνώσωμεν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων λαβὼν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀπώσηται ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου. 14. Ἔτι δὲ κἀκεῖνο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε· ὅταν βλέπετε μετὰ τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγονότα ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ οὕτως ἐγκαταλελεῖφθαι αὐτούς· προσέχωμεν, μήποτε, ὡς γέγραπται, *πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ* εὑρεθῶμεν.

V. Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπέμεινεν ὁ κύριος παραδοῦναι τὴν σάρκα εἰς καταφθοράν, ἵνα τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν ἁγνισθῶμεν, ὅ ἐστιν ἐν τῷ ῥαντίσματι αὐτοῦ τοῦ αἵματος. 2. Γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ ἃ μὲν πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἃ δὲ πρὸς ἡμᾶς. Λέγει δὲ οὕτως· *Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἄφωνος ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτόν.* 3. Οὐκοῦν ὑπερευχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ κυρίῳ, ὅτι καὶ

10. *οὖν* c. C: om S | *ἔργα* c. S L: praem *κακὰ* C — *φύγωμεν κτλ.*] Cf. I Clem. 9, 1. Polyc. Phil. 2, 1; 7, 2. — *μισήσωμεν κτλ.*] Cf. Ps. 118, 128. Opera viae iniquae enumerantur c. 20. — *μονάζετε*] Cf. Herm. Sim. IX c. 26, 3. Ut e sequentibus patet, auctor lectores monet, ne a fratribus se separent schisma facientes. — *ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχ.*] Cf. I Cor. 11, 20. Ign. Eph. 5, 3. I Clem. 34, 7.

11. Clem. Al. Strom. II c. 7, 35 p. 447. — *ἐν* a. *ἑαυτοῖς* c. C LXX coll Clem (*παρ'*): om S L | *τοῦ θεοῦ*: *κυρίου* C | *καὶ* om S — Ies. 5, 21. — *πνευματικοί*] Cf. Gal. 6, 1. — *ναός*] Cf. I Cor. 3, 16. 17. — *μελ. τ. φόβον*] Cf. 11, 5. Ies. 33. 18. — *φυλ. τ. ἐντολάς*] Cf. Deut. 5, 29; 6, 2. Ps. 118, 60. 63. 134 etc.

12. *ἡ* om C — *ἀπροσωπολ. κρινεῖ*]

scandalis futuris, ut decet filios Dei, resistamus. 10. Itaque ne niger habeat introitum, fugiamus ab omni vanitate, perfecto odio habeamus opera viae iniquae. Ne in vobismet ipsis involuti vobis solis vivatis tanquam iam iustificati, sed in unum convenientes conquiratis id, quod omnibus prodest. 11. Dicit enim scriptura: *Vae, qui sunt prudentes apud se ipsos et coram se sapientes.* Efficiamur spirituales, efficiamur Deo templum perfectum. Quantum in nobis est, meditemur timorem Dei et custodire contendamus mandata eius, ut in eius iustificationibus laetemur. 12. Dominus *sine acceptione personarum iudicabit* mundum. Unusquisque secundum quae fecit accipiet: si fuerit bonus, iustitia ipsius praecedet ante eum; si fuerit nequam, merces nequitiae coram eo; 13. ne quando requiescentes tanquam vocati obdormiamus in peccatis nostris et princeps nequam potestate in nos accepta avellat nos a regno Domini. 14. Adhuc autem et illud, fratres mei, intellegite: si post tanta signa ac prodigia, quae facta sunt in Israel, videritis, nihilominus illos derelictos esse: adtendamus, ne quando, sicut scriptum est, *multi vocati, pauci vero electi* inveniamur.

V. Propter hoc enim Dominus sustinuit carnem tradere in perniciem, ut remissione peccatorum sanctificaremur, quod est in aspersione sanguinis eius. 2. Scriptum est enim de eo tum ad Israel, tum ad nos. Dicit autem sic: *Vulneratus est propter iniquitates nostras et tribulatus est propter peccata nostra; livore eius nos sanati sumus. Tanquam ovis ad occisionem ductus est et sicut agnus mutus fuit coram tondente se.* 3. Maximas igitur gratias agere debemus Do-

I Petr. 1, 17. Cf. Rom. 2, 11. Gal. 2, 6. — ἕκαστος κτλ.] Cf. I Cor. 3, 8. Ps. 61, 13. — δικαιοσύνη κτλ.] Cf. Ies. 58, 8. — μισθὸς τ. πον.] Cf. II. Petr. 2, 13. — ἔμπροσθεν αὐτοῦ] Cf. Ies. 40, 10; 62, 11. Apoc. 22, 12.

13. ἵνα c. S C: praem προσέχωμεν L.

14. βλέπετε c. S cf. Winer § 42, 5: βλεπητε C — πολλοὶ κτλ.] Matth. 20, 16; 22, 14.

V, 1. καταφθορὰν c. S: φθορὰν C | ῥαντ. αὐτοῦ τ. αἵματος c. C L cf. I Petr. 1, 2: αιματι του ραντισματος αυτου S cf. Hebr. 12, 14.

2. Ies. 53, 5. 7. — ἃ μὲν — ἃ δέ] Verba prophetae et Iudaeis et Christianis dicta sunt; sed Christiani soli recte ea percipiunt. Cf. v. 3.

3. ἐσόφισεν] Cf. II Tim. 3, 15. II Petr. 1, 16. Ign. Smyrn. 1, 1. *Prae-*

τὰ παρεληλυθότα ἡμῖν ἐγνώρισεν καὶ ἐν τοῖς ἐνεστῶσιν ἡμᾶς ἐσόφισεν, καὶ εἰς τὰ μέλλοντα οὐκ ἐσμὲν ἀσύνετοι. 4. Λέγει δὲ ἡ γραφή· *Οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς*. Τοῦτο λέγει, ὅτι δικαίως ἀπολεῖται ἄνθρωπος, ὃς ἔχων ὁδοῦ δικαιοσύνης γνῶσιν ἑαυτὸν εἰς ὁδὸν σκότους ἀποσυνέχει. 5. Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο, ἀδελφοί μου· εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὢν παντὸς τοῦ κόσμου κύριος, ᾧ εἶπεν ὁ θεὸς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*· πῶς οὖν ὑπέμεινεν ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπων παθεῖν; **Μάθετε.** 6. Οἱ προφῆται, ἀπ' αὐτοῦ ἔχοντες τὴν χάριν, εἰς αὐτὸν ἐπροφήτευσαν· αὐτὸς δέ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δείξῃ, ὅτι ἐν σαρκὶ ἔδει αὐτὸν φανερωθῆναι, ὑπέμεινεν, 7. ἵνα τοῖς πατράσιν τὴν ἐπαγγελίαν ἀποδῷ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ τὸν λαὸν τὸν καινὸν ἑτοιμάζων ἐπιδείξῃ ἐπὶ τῆς γῆς ὤν, ὅτι τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ποιήσας κρινεῖ. 8. Πέρας γέ τοι διδάσκων τὸν Ἰσραὴλ καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ποιῶν, οὐχ ὅτι ἐκήρυσσον καὶ ὑπερηγάπησαν αὐτόν. 9. Ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους ἀποστόλους τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐξελέξατο, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους, ἵνα δείξῃ, ὅτι *οὐκ ἦλθεν καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς*, τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ. 10. Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσώθησαν οἱ ἄνθρωποι βλέποντες αὐτόν, ὅτε τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, ἐμβλέποντες οὐκ ἰσχύου-

terita intellegenda esse videntur de morte Christi expiatoria, *praesentia* de doctrina eius vivificante, *futura* de iudicio venturo, quod mandata eius servantes effugiemus.

4. ὅς c. C: ὁ S L — Prov. 1, 17. *εἰς ὁδὸν σκ. ἀπ.*] i. e. caerimonias iudaicas retinet, quas vanas et inanes esse intellexit. Cf. v. 2.

5. *ὁ κύριος* c. S L: add *ἡμῶν* C | *ὑπὲρ* c. C L: *περὶ* S | *ᾧ*.. *ὁ θεὸς* c. S L: *ὡς*.. *ὁ κύριος* C — Gen. 1, 26. In plurali *ποιήσωμεν* auctor sicut fere omnes patres, e. g. Iust. Dial. c. 62. Theoph. ad Autol. II c. 18. Tertull. adv. Prax. c. 12. Orig. c. Cels. II c. 9, allocutionem videt, quam fecit Deus pater ad Deum filium.

6. *ἐπροφήτευσαν* c. S et V. T. quod fere ubique hanc formam habet: *προεφήτευσαν* C N. T. — *ἵνα — φανερωθῆναι*] parenthesis est. — *ὑπέμεινεν*] Subintellegas: et prophetiam implevit.

7. *τοῖς π.* c. C L: *καὶ τοῖς π.* S | *τὸν λαόν*: incipit G — *ἀνάστασιν*] sc. mortuorum, non ipsius, ut contextus (*κρινεῖ*) docet.

mino, quod et praeterita nobis ostendit et in praesentibus nos erudivit, et de futuris non sumus sine intellectu. 4. Dicit autem scriptura: *Non iniuste tenduntur retia avibus.* Hoc dicit, iuste perire hominem, qui cognitionem habens viae iustitiae sese convertat in viam tenebrarum. 5. Adhuc autem et hoc, fratres mei: si Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit totius mundi Dominus, cui dixit Deus in constitutione mundi: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram;* quomodo igitur per manum hominum pati sustinuit? Discite. 6. Prophetae ab eo gratiam habentes de eo prophetaverunt; ipse autem, quia in carne oportebat eum apparere, ut mortem destrueret et resurrectionem a mortuis ostenderet, sustinuit, 7. ut patribus promissum redderet, et ipse populum novum sibi parans, cum in terra esset, ostenderet, resurrectione facta se ipsum iudicaturum esse. 8. Porro docebat Israël ac tam magna prodigia et signa faciebat, non quia praedicabant et diligebant eum. 9. Cum autem apostolos suos ipsius evangelium praedicaturos eligeret, homines omni peccato iniquiores, ut ostenderet, se non venisse *vocare iustos*, *sed peccatores*, tunc palam fecit, se esse filium Dei. 10. Si enim non venisset in carne, quomodo servati fuissent homines videntes eum, cum adspicientes solem, qui aliquando non erit et opus est manuum eius, non valeant in radios

8. *οὐχ ὅτι* c. C: *non* L, om S G | *ἐκήρυσσον* em coll L *(crediderunt)*: *ἐκήρυσσεν* S C, *ἐκήρυξε* G | *ὑπερηγάπησεν* G — Sensus: Christus docebat etc., non quia Iudaei eum dilexerunt (neque praedicabant enim neque diligebant eum, sed ipsum quoque occisuri erant, sicut eius prophetas interfecerant), sed ut Iudaeis peccatorum summam expleret, ut dicitur infra 5, 11 et 14, 5.

9. Orig. c. Cels. I c. 63 ed. Bened. I 378. Hieron. adv. Pelag. III c. 2 (— *ἀνομωτέρους*). — *ἁμαρτωλοὺς* c. S C L: add *εἰς μετάνοιαν* G | *εἶναι* om C — *ἀποστόλους κτλ.*] Cf. 8, 3. — *οὐκ ἦλθεν κτλ.*] Matth. 9, 13.

10. *πῶς ἂν* c. G L coll S (*ουδ αν πως*): *οὐκ ἂν* C | *βλέποντες* c. S G: *ἐμβλ.* C | *ὅτε* c. S C L: *ὅτι* G | *τῶν* om G | *ἐμβλέποντες* c. S C L: *βλέποντες* G — Respicit ad v. 5 et 6. Eadem similitudine multi patres utuntur, ut Deum a nobis videri non posse demonstrent. Cf. Theoph. ad Aut. I c. 5. Minuc. Fel. Octav. c. 32. Orac. Sibyll. prooem. v. 10—14 (Galland. Biblioth. I 335).

σιν εἰς τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι. 11. Οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκί, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν ἀνακεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφήτας αὐτοῦ. 12. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν. Λέγει γὰρ ὁ θεὸς τὴν πληγὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὅτι ἐξ αὐτῶν· *Ὅταν πατάξωσιν τὸν ποιμένα ἑαυτῶν, τότε ἀπολεῖται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.* 13. Αὐτὸς δὲ ἠθέλησεν οὕτω παθεῖν· ἔδει γάρ, ἵνα ἐπὶ ξύλου πάθῃ. Λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ' αὐτῷ· *Φεῖσαί μου τῆς ψυχῆς ἀπὸ ῥομφαίας*, καί· *Καθήλωσόν μου τὰς σάρκας, ὅτι πονηρευομένων συναγωγαὶ ἐπανέστησάν μοι.* 14. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἰδού, τέθεικά μου τὸν νῶτον εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου ἔθηκα ὡς στερεὰν πέτραν.*

VI. Ὅτε οὖν ἐποίησεν τὴν ἐντολήν, τί λέγει; *Τίς ὁ κρινόμενός μοι; Ἀντιστήτω μοι. Ἢ τίς ὁ δικαιούμενός μοι; Ἐγγισάτω τῷ παιδὶ κυρίου.* 2. *Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σὴς καταφάγεται ὑμᾶς.* Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης, ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς ἐτέθη εἰς συντριβήν. *Ἰδού, ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον.* 3. Εἶτα τί λέγει; *Καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Ἐπὶ λίθον οὖν ἡμῶν ἡ ἐλπίς; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἰσχύϊ τέθεικεν τὴν σάρκα αὐτοῦ ὁ κύριος. Λέγει γάρ· *Καὶ ἔθηκέ με ὡς στερεὰν πέτραν.* 4. Λέγει δὲ πάλιν ὁ προφήτης· *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.* Καὶ πάλιν λέγει· *Αὕτη ἐστὶν ἡ*

11. *εἰς τοῦτο* om S | *ἁμαρτημάτων* C | *ἀνακεφ.* c. S C: *κεφαλαιώσῃ* G — Profert aliam causam adventus Christi, ut consummarentur peccata Iudaeorum addita Christi morte. Menard. Cf. 14. 5. Matth. 23. 31. 32.

12. *ὅτι* c. G S**: om S*C | *πατάξωσιν* c. S C: *πατάξω* G L | *ἑαυτῶν* om G | *ἀπολεῖται* c. C coll S (*ἀπόλλυται*): *σκορπισθήσεται* G L — Sensus: dicit enim Deus, corpori Christi ab illis plagam inflictam fuisse, per prophetam Zach. 13. 6. 7 (cf. Matth. 26. 31) enuntians: Cum ferierint pastorem suum, tunc ipsi peribunt.

13. *δὲ* om G | *καὶ* om G | *πον. συναγωγαὶ* c. G L: *συναγωγη πον.* S C LXX | *ἐπαν. μοι* c. S G L: *περιέσχον με* C LXX — *οὕτω*] sc. in cruce. — *ἔδει*] sc. *παθεῖν.* — *φεῖσαι κτλ.*] Ps. 21. 21. — *καθήλωσον κτλ.*] Ps. 118, 120. Ps. 21. 17.

14. *τὰς δὲ* c. S C: *καὶ τὰς* G L | *σιαγόνας* c. G C: add *μου* S L — Ies. 50. 6. 7. Cf. Iust. Apol. I c. 38. — — *πέτραν*] i. e. faciem meam non avertens.

VI. 1. *τὴν* om G | *τί* om C | *ἀ-*

illius obtueri. 11. Itaque filius Dei ideo in carne venit, ut summam peccatorum expleret iis, qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius. 12. Ob hoc igitur passus est. Dicit enim Deus, plagam carnis eius ab illis esse: *cum percusserint pastorem suum, tunc oves gregis peribunt.* 13. Ipse autem sic pati voluit; oportuit enim, ut in ligno pateretur. Dicit enim, qui de illo prophetavit: *Parce animae meae a gladio*, et: *Clavis confige carnes meas, quia concilia malignantium insurrexerunt in me.* 14. Et rursus ait: *Ecce posui dorsum meum ad flagella, genas ad alapas; faciem autem meam posui sicut solidam petram.*

VI. Cum autem fecerit mandatum, quid ait? *Quis est, qui litiget mecum? Resistat mihi. Vel quis est, qui iudicium ineat adversum me? Adpropinquet puero Domini.* 2. *Vae vobis, quia vos omnes quasi vestimentum veterascetis, et tinea devorabit vos!* Et iterum dicit propheta, cum sicut lapis fortis positus esset in contritionem: *Ecce, immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem.* 3. Deinde quid loquitur? *Et qui crediderit in illum, vivet in aeternum.* In lapide ergo spes nostra? Absit; sed quia Dominus in fortitudine posuit corpus suum. Ait enim: *Et posuit me sicut solidam petram.* 4. Adhuc autem dicit propheta: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.* Et rursus ait: *Haec est dics magna et*

κινούμενος c. S C: *δικαζόμενος* G | *μοι* om C | *τῷ* om C — *ὅτε κτλ.*] Sensus: de tempore, quo patris mandatum exsecutus erit, ipse (Christus) dicit. Bene Müller contulit Hebr. 1, 6. — *τ. ἐντολήν*] sc. ut in carne pateretur. Vocabulum absolute positum est, pro *ἐντ. θεοῦ*, ut 7, 3. Prov. 19, 16. Eccles. 8, 5. Sirach 1, 26; 10, 19; 15, 15. Ign. Magn. 4. — *τίς κτλ.*] Ies. 50, 8. — *παῖς κ.*] i. e. Christus. Cf. 9, 2. Matth. 12, 18. Act. 3, 13. 26; 4, 27. 30. I Clem. 59, 2. 3. 4. Mart. Polyc. 14, 1; 20, 2. Diognet. 8, 9. 11 etc.

2. Ies. 50, 9. — *ἐπεὶ κτλ.*] Barnabas hic Ies. 8, 14 iuxta textum hebraicum respexisse videtur. — *ἰδοὺ κτλ.*] Ies. 28, 16. Cf. Rom. 9, 33. I Petr. 2, 6.

3. *τί* om C | *ὁ πιστ. εἰς* c. S C L: *ὃς ἐλπίσει ἐπ'* G | *τέθεικεν* c. S C: *ἔθηκε* G | *ὁ* om S — Ies. 28, 16. — *ἰσχύϊ*] *Σάρξ* Christi propter *ἰσχύν* a propheta *λίθος* vocatur. — *καὶ ἔθ. κτλ.*] Ies. 50, 7.

4. Ps. 117, 22. 24.

ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ θαυμαστή, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος. 5. Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῆτε· ἐγὼ περίψημα τῆς ἀγάπης ὑμῶν. 6. Τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; *Περιέσχεν με συναγωγὴ πονηρευομένων, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον,* καί· *Ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.* 7. Ἐν σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος φανεροῦσθαι καὶ πάσχειν, προεφανερώθη τὸ πάθος. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· *Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾿ ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν.* 8. Τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς; *Ἰδού, τάδε λέγει κύριος ὁ θεός· Εἰσέλθατε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, ἣν ὤμοσεν κύριος τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ κατακληρονομήσατε αὐτήν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι.* 9. Τί δὲ λέγει ἡ γνῶσις, μάθετε. Ἐλπίσατε, φησίν, ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. Ἄνθρωπος γὰρ γῆ ἐστιν πάσχουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο. 10. Τί οὖν λέγει· *Εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι;* Εὐλογητὸς ὁ κύριος ἡμῶν, ἀδελφοί, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης παραβολὴν κυρίου· τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν τὸν κύριον αὐτοῦ; 11. Ἐπεὶ οὖν ἀνακαινίσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν, ἐποίησεν ἡμᾶς ἄλλον τύπον, ὡς παιδίων ἔχειν τὴν ψυχήν, ὡς ἂν δὴ ἀναπλάσσοντος αὐτοῦ ἡμᾶς. 12. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ υἱῷ· *Ποιήσωμεν κατ᾿ εἰκόνα καὶ καθ᾿ ὁμοίωσιν ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης.* Καὶ εἶπεν κύριος,

5. Clem. Al. Strom. V c. 10, 64 p. 683 (— *συνιῆτε*). — *συνῆτε* C, *συνετε* S — *περίψημα*] Cf. 4, 9.

6. *περιέσχον* C — Ps. 21, 17; 117, 12; 21, 19 — *ἱματισμὸν κτλ.*] Cf. Ioann. 19, 24. Iust. Apol. I c. 38.

7. *προεφ.* c. S C: *προεφανεροῦτο* G — *ἐν σ. φανεροῦσθαι*] Cf. I Tim. 3, 16. — *οὐαὶ κτλ.*] Ies. 3, 9. 10. Cf. Sap. 2, 12. Iust. Dial. c. 17.

8—10. Clem. Al. Strom. V c. 10, 64 p. 683 sq. — *τί — προφήτης* c. S C (hic om *τί* cf. 6, 1. 3) Clem: *λέγει δὲ καὶ* G L — Exod. 33, 1. 3. Lev. 20, 24.

9. *δὲ* c. S C: om G L Clem | *φησὶν* om G | *γὰρ* a. *γῆ* om G — *γνῶσις*] Cf. 1, 5 not. — *γῆ π.*] est homo, quia Deus terram, e qua eum exstruxit, *formavit*: *γῆ πάσχουσα* = *γῆ πλᾶσιν πάσχουσα*, ut contextus docet; de industria vero auctor hoc vocabulum sibi elegit, ut Christi significaret passionem. **Harnack.**

mirabilis, quam fecit Dominus. 5. Simplicius vobis scribo, ut intellegatis, ego peripsema caritatis vestrae. 6. Quid vero porro dicit propheta? *Obsedit me concilium malignantium, circumdederunt me sicut apes favum*, et: *Super vestem meam miserunt sortem.* 7. Cum igitur in carne esset apparitурus et passurus, praemonstrata est ipsius passio. Namque in Israël dicit propheta: *Vae animae eorum, quia consilium malum inierunt adversus semetipsos, dicentes: Alligemus iustum, quoniam molestus nobis est.* 8. Quid dicit illis alius propheta Moses? *Ecce, ista ait Dominus Deus: Intrate in terram bonam, quam iuramento promisit Dominus Abrahae et Isaac et Iacob, et ut hereditatem possidete eam, terram fluentem lacte et melle.* 9. Quid autem dicat cognitio, discite. Sperate, inquit, in Iesum, qui in carne manifestandus est vobis. Homo enim est terra, quae patitur; ex substantia enim terrae formatus est Adam. 10. Quid ergo dicit: In *terram bonam, terram lacte ac melle fluentem?* Benedictus sit Dominus noster, fratres, qui sapientiam et intellegentiam occultorum suorum posuit in nobis. Dicit enim propheta parabolam Domini; quis intelleget, nisi sapiens et peritus et diligens Dominum suum? 11. Ubi igitur nos renovavit per remissionem peccatorum, effecit, ut aliam formam haberemus, animam nempe puerorum instar, utpote qui nos reformavit. 12. Nam de nobis scriptura dicit, loquente patre ad filium: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram, et praesint bestiis terrae et volatilibus caeli et piscibus maris.* Et dixit Dominus videns pulcrum

10. Clem. Al. Strom. VI c. 8, 65 p. 777 (*παραβολὴν κτλ.*). — *εἰς* om G | *γῆν ῥ.* c. S C: *τὴν ῥ.* G L Clem | *ἀδελφοὶ* om G — Hic incipit secunda loci biblici Exod. 33, 1. 3 interpretatio allegorica seu gnostica. Terra illa (*πάσχουσα, ῥέουσα γ.κ.μ.*) 1) primum humanam Christi naturam denotabat; nunc 2) Christianos per salvatorem renatos = pueros Dei innuit. H. — *λέγει γὰρ κτλ.*] i. e. Moses Exod. 33, 1. 3 parabolam locutus est neque nisi sapientes et periti eam intellegunt. Hilgenfeld.

11. *ἐπεὶ*: *ἐκεῖ* con Hilgenf. | *παιδίων* c. S: *παιδίον* G C | *δὴ ἀναπλ. αὐτοῦ* c. S C: *δὲ (καὶ) ἀναπλασσομένους αὐτοὺς (αὐτὸς)* G — *ἀνακαινίσας*] Participium pro verbo finito. Cf. 19, 1.

12. *ἡμῶν* p. *πλάσμα* c. S C L: *ἄνθρωπον* G | *ταῦτα — υἱὸν* c. S G: om C L — Gen. 1, 26. 28. — *υἱόν*] sc. iam initio creationis de nobis dixit. H.

ἰδὼν τὸ καλὸν πλάσμα ἡμῶν· *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*. Ταῦτα πρὸς τὸν υἱόν. 13. Πάλιν σοι ἐπιδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς λέγει. Δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ἐποίησεν. Λέγει δὲ κύριος· *Ἰδού, ποιῶ τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα*. Εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· *Εἰσέλθατε εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς*. 14. Ἴδε οὖν, ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα, καθὼς πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· *Ἰδού, λέγει κύριος, ἐξελῶ τούτων*, τουτέστιν ὧν προέβλεπεν τὸ πνεῦμα κυρίου, *τὰς λιθίνας καρδίας καὶ ἐμβαλῶ σαρκίνας*· ὅτι αὐτὸς ἐν σαρκὶ ἔμελλεν φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν. 15. Ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφοί μου, τῷ κυρίῳ τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. 16. Λέγει γὰρ κύριος πάλιν· *Καὶ ἐν τίνι ὀφθήσομαι τῷ κυρίῳ τῷ θεῷ μου καὶ δοξασθήσομαι;* Λέγει· *Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ ἀδελφῶν μου, καὶ ψαλῶ σοι ἀναμέσον ἐκκλησίας ἁγίων*. Οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμέν, οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν. 17. Τί οὖν τὸ γάλα καὶ τὸ μέλι; Ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται· οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς. 18. Προείρηκε δὲ ἐπάνω· *Καὶ αὐξανέσθωσαν καὶ πληθυνέσθωσαν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων*. Τίς οὖν ὁ δυνάμενος νῦν ἄρχειν θηρίων ἢ ἰχθύων ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ; Αἰσθάνεσθαι γὰρ ὀφείλομεν, ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσίας ἐστίν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. 19. Εἰ οὖν οὐ γίνεται τοῦτο νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκεν, πότε· ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης κυρίου γενέσθαι.

VII. Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν, ἵνα γνῶμεν, ᾧ κατὰ πάντα εὐχαρι-

13. *πρὸς* om C | *λέγει* pr. c. C L S (hic add *κύριος*): om G | *δὲ* c. S C (hic add *ὁ*): om G L | *ποιῶ* c. S C L: *ποιήσω* G — *ἰδοὺ κτλ.*] Dressel haec verba ad II Cor. 5, 17 (cf. Ies. 43, 18. 19. Apoc. 21, 5) refert, Menard eorum sensum in Ies. 43, 18. Thren. 5, 21. Ier. 33, 7 invenit. Sed locus, qui etiam ab Hippolyto in Dan. c. 26 (ed. Lagarde p. 161, 20 sq.) respicitur, potius e libro apocrypho desumptus esse videtur. — *εἰς τοῦτο*] i. e. respectu secundae huius creationis (regenerationis christianae) praedicavit propheta: Intrate etc. i. e. renascimini. H.

14. *ἐμβαλῶ* c. S C: *βαλῶ* G | *ὅτι αὐτὸς* c. S C L: *αὐτοῖς· ὅτι* G — Ezech. 11, 19; 36, 26. — *τουτέστιν ὧν κτλ.*] i. e. Christianorum, in quibus prophetae verba impleta sunt. — *κατοικεῖν*] Cf. Eph. 3, 17.

figmentum nostrum: *Crescite et multiplicamini et replete terram.* Haec ad filium. 13. Iterum autem tibi ostendam, quomodo ad nos loquatur. Secundam creationem ultimis temporibus peregit. Dicit autem Dominus: *Ecce, facio novissima tamquam priora.* Hoc respiciens praedicavit propheta: *Intrate in terram lacte et melle fluentem et dominamini ei.* 14. Ecce igitur, nos denuo formati sumus, quemadmodum rursus in alio propheta dicit: *Ecce, inquit Dominus, auferam ab iis,* hoc est ab iis, quos spiritus Domini praevidebat, *corda lapidea, et immittam corda carnea.* Ipse enim in carne voluit apparere et habitare in nobis. 15. Templum enim sanctum, fratres mei, Domino est habitatio cordis nostri. 16. Etenim iterum Dominus ait: *In quo apparebo coram Domino Deo meo et glorificabor?* Ait: *Confitebor tibi in ecclesia fratrum meorum, et cantabo tibi in medio ecclesiae sanctorum.* Itaque nos sumus, quos introduxit in terram bonam. 17. Sed quare lac et mel? Quoniam infans primum melle, tunc lacte viviscit; ita igitur et nos fide, quam habemus promissis Dei, et verbo praedicationis vivificati vivemus terram possidentes. 18. Superius vero praedixit: *Et crescant et multiplicentur et praesint piscibus.* Quis potest nunc praeesse bestiis vel piscibus vel caeli volucribus? Scire enim debemus, quod praeesse potestatis est, ut quis imperando dominetur. 19. Quod si nunc non contingit, ergo nobis dixit, quando; cum et ipsi adeo perfecti erimus, ut heredes simus testamenti Domini.

VII. Intellegite ergo, filii laetitiae, bonum Dominum omnia nobis praemonstravisse, ut cognosceremus, cui in omnibus gratias

16. *τῷ* a. *κυρίῳ* om C | *λέγει* om S | *ἐκκλησίᾳ* c. S C L: add *ἐν μέσῳ* G — Ps. 41, 3; 21, 23. Notes, hisce verbis tertiam loci illius biblici explicationem allegoricam seu gnosticam incipere, quae terram illam de *ecclesia christiana* interpretatur. Cf. 6, 9. 10. H.

17. *τὸ* sec om G | *οὖν* om G | *ζήσωμεν* C — Lac et mel = *πίστις καὶ κήρυγμα*, quibus ecclesia nos nutrit. H.

18. *προείρηκε* c. C G: *προειρηκαμεν* S | *καὶ .. καὶ πληθυν.* c. S C: *ὅτι* G | *ἰχθύων: θηρίων* C | *νῦν* om S | *πετεινῶν* c. S G: praem *περὶ* C | *ἐξουσία* G.

19. *οὐ* c. S G: om C | *πότε* c. S G: *τότε* C — Sensus: in praesenti quidem imperium illud in volucres etc. non tenemus, sed promissam hanc dominationem aliquando recuperabimus. H.

στοῦντες ὀφείλομεν αἰνεῖν. 2. Εἰ οὖν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὢν κύριος καὶ μέλλων κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς, ἔπαθεν, ἵνα ἡ πληγὴ αὐτοῦ ζωοποιήσῃ ἡμᾶς· πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν εἰ μὴ δι' ἡμᾶς. 3. Ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς ἐποτίζετο ὄξει καὶ χολῇ. Ἀκούσατε, πῶς περὶ τούτου πεφανέρωκαν οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ. Γεγραμμένης ἐντολῆς· *Ὃς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολεθρευθήσεται*, ἐνετείλατο κύριος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἔμελλεν τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν, ἵνα καὶ ὁ τύπος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἰσαὰκ τοῦ προσενεχθέντος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τελεσθῇ. 4. Τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφήτῃ; *Καὶ φαγέτωσαν ἐκ τοῦ τράγου τοῦ προσφερομένου τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν.* Προσέχετε ἀκριβῶς· *Καὶ φαγέτωσαν οἱ ἱερεῖς μόνοι πάντες τὸ ἔντερον ἄπλυτον μετὰ ὄξους.* 5. Πρὸς τί; Ἐπειδὴ ἐμὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μέλλοντα τοῦ λαοῦ μου τοῦ καινοῦ προσφέρειν τὴν σάρκα μου μέλλετε ποτίζειν χολὴν μετὰ ὄξους, φάγετε ὑμεῖς μόνοι, τοῦ λαοῦ νηστεύοντος καὶ κοπτομένου ἐπὶ σάκκου καὶ σποδοῦ, ἵνα δείξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν. 6. Ἃ ἐνετείλατο, προσέχετε. *Λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους καὶ προσενέγκατε, καὶ λαβέτω ὁ ἱερεὺς τὸν ἕνα εἰς ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ ἁμαρτιῶν.* 7. Τὸν δὲ ἕνα τί ποιήσουσιν; *Ἐπικατάρατος*, φησίν, *ὁ εἷς.* Προσέχετε, πῶς ὁ

VII, 2. *κύριος* c. C G L: add *προεφανερωσεν ἵνα γνωμεν — ευχαρ.* ex v. 1 S — *μέλλων κρίνειν κτλ.*] Cf. II Tim. 4, 1. I Petr. 4, 5. Act. 10, 42. Polyc. Phil. 2, 1.

3. *πῶς* h. l. c. G L: p. *περὶ τ.* C, om S | *ναοῦ: λαοῦ* G | *ἐντολῆς*: add *αὐτοῦ* G | *τὴν* om C | *θυσ. τελεσθῇ* c. C G: *θυσιαν τελεσθηναι* S — *πεφανέρωκαν*] pro *πεφανερώκασιν*, ut saepius in N. T. Cf. Ioann. 17, 7. Apoc. 19, 3. — *ὃς ἂν κτλ.*] Lev. 23, 29. — *σκεῦος τ. πν.*] i. e. corpus suum. Sensus: mandato de ieiunio Dominus typum passionis suae praebere voluit. H.

4. *ἐκ* c. S G: *ἀπὸ* C — *καὶ φαγ. κτλ.*] Verba ipsa desunt in s. scriptura. Res autem legitur Num. 29, 11 et in Mischna Menach. 11, 7. Joma 7, 3, et Barnabas verba ad eam conformata Mosi prophetae attribuisse videtur. Cf. 12, 7. Praeter duos enim illos hircos, qui in festo expiatorio ad expiandum populum offerebantur et quorum alter peccatis populi onustus in desertum emittebatur, alter totus concremabatur (Lev. 16 sq.), tertius hircus offerebatur (cf. Ioseph. Flav. Antiq. III c. 10, 3) atque a sacerdotibus comedebatur. Tertullianus, qui Barnabam legisse videtur, errat dicens adv. Marc. III c. 7, alterum hircum

agere ac laudes offerre debeamus. 2. Si ergo Dei filius, qui est Dominus et iudicaturus est vivos ac mortuos, passus est, ut plaga ipsius vividos nos redderet; credamus, non potuisse filium Dei pati nisi propter nos. 3. Cruci vero affixus aceto ac felle potabatur. Audite, quomodo de hac re indicia dederint sacerdotes templi. Scripto praecepto: *Qui ieiunium non ieiunat, morte exterminabitur*, praecepit Dominus, quia et ipse pro peccatis nostris vas spiritus oblaturus erat in hostiam, ut et impleretur figura facta in Isaac, qui super altare fuit oblatus. 4. Quid igitur dicit apud prophetam? *Et manducent de hirco, qui in die ieiunii offertur pro omnibus peccatis.* Attendite diligenter: *Et manducent soli omnes sacerdotes exta non lota cum aceto.* 5. Ad quid? Quoniam me, pro novi populi delictis oblaturum carnem meam, potaturi estis felle cum aceto, comedite vos soli, dum populus ieiunat et plangit in sacco et cinere, ut ostendat, quod oporteat eum pati per illos. 6. Quae praecepit, attendite. *Sumite duos hircos pulcros et similes et offerte, et accipiat sacerdos unum in holocaustum pro peccatis.* 7. De altero vero quid facient? *Maledictus*, inquit *unus.* Attendite, quo pacto

sacerdotibus templi in pabulum datum esse. Cf. Krüger in Tüb. Theol. Quartalschrift 1852 p. 615 sq. Braunsberger, Der Ap. Barnabas 1876 p. 253—260. Güdemann, Religionsgeschichtliche Studien 1876 p. 104 sqq. — *κ. φαγ. οἱ ἱερεῖς κτλ.*] B. prophetae adhuc alia verba attribuit, ut typum Christi accuratius explicet. Respicientes quae in Mischna Menach. 11, 7 leguntur: sacerdotes Babylonici vel potius Alexandrini, ut Talmud Menach. 100a emendat, hircum comedebant crudum, Barnabae verba non tanquam falsa repudiare possumus. *Τὸ ἔντερον* non de intestino, sed de extis intellegendum est.

5) *ἐμὲ*: add *εἶδον* G | *ὑπέρ*: *περὶ* C | *μου* pr om G: C? | *σάκκῳ κ. σποδῷ* G | *πολλὰ* a. *παθεῖν* S | *ὑπ'*: *ὑπὲρ* G — *ἐμέ*] Dominus loquitur. — *λαοῦ τ. κ.*] Christianorum, non Iudaeorum. — *δείξῃ*] sc. populus.

6) *ἃ* c. S C: *πῶς οὖν* G | *ὁλοκ.*: add *τον ενα* S — Lev. 16, 7. 9. Verba *καλοὺς κ. ὁμοίους* desunt in s. scriptura; *parium* autem *et consimilium* hircorum mentio fit in Mischna Joma 6, 1 et a Iust. Dial. c. 40 ac Tertull. adv. Marc. III c. 7. Cf. Bähr, Symbolik des Mos. Cult. II 679.

7. *ποιησωσιν* S — *ἐπικατάρατος*] = לַעֲזָאזֵל. LXX: *ἀποπομπαῖος*. Lev. 16, 8. 10. Cf. Bähr l. c. p. 668.

τύπος τοῦ Ἰησοῦ φανεροῦται· 8. *Καὶ ἐμπτύσατε πάντες καὶ κατακεντήσατε καὶ περίθετε τὸ ἔριον τὸ κόκκινον περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰς ἔρημον βληθήτω.* Καὶ ὅταν γένηται οὕτως, ἄγει ὁ βαστάζων τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἀφαιρεῖ τὸ ἔριον καὶ ἐπιτίθησιν αὐτὸ ἐπὶ φρύγανον τὸ λεγόμενον ῥαχή, οὗ καὶ τοὺς βλαστοὺς εἰώθαμεν τρώγειν ἐν τῇ χώρᾳ εὑρίσκοντες· οὕτω μόνης τῆς ῥαχῆς οἱ καρποὶ γλυκεῖς εἰσίν. 9. Τί οὖν τοῦτό ἐστιν; Προσέχετε· *Τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον,* καὶ ὅτι τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανωμένον; Ἐπειδὴ ὄψονται αὐτὸν τότε τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποδήρη ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα καὶ ἐροῦσιν· Οὐχ οὗτός ἐστιν, ὅν ποτε ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες καὶ κατακεντήσαντες καὶ ἐμπτύσαντες; Ἀληθῶς οὗτος ἦν, ὁ τότε λέγων, ἑαυτὸν υἱὸν θεοῦ εἶναι. 10. Πῶς γὰρ ὅμοιος ἐκείνῳ; Εἰς τοῦτο ὁμοίους τοὺς τράγους καὶ ἴσους, ἵνα, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν τότε ἐρχόμενον, ἐκπλαγῶσιν ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τοῦ τράγου. Οὐκοῦν ἴδε τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. 11. Τί δέ, ὅτι τὸ ἔριον εἰς μέσον τῶν ἀκανθῶν τιθέασιν; Τύπος ἐστὶν τοῦ Ἰησοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ κείμενος, ὅτι ὃς ἐὰν θέλῃ τὸ ἔριον ἆραι τὸ κόκκινον, δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν διὰ τὸ εἶναι φοβερὰν τὴν ἄκανθαν, καὶ θλιβέντα κυριεῦσαι αὐτοῦ. Οὕτω, φησίν, οἱ θέλοντές με ἰδεῖν καὶ ἅψασθαί μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσιν θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με.

8. *ἐπιτίθησιν* c. S G: *τίθησιν* C | *αὐτὸ* om G | *ῥαχὴ* c. C: *ραχηλ* S, *ραχιλ* G, *rubus* L | *βλαστοὺς* c. S G: *καρποὺς* C | *τρώγειν*: *ἐσθίειν* C | *οὕτω* c. S C G: *ταύτης* L et edd plerique | *ῥαχῆς* c. C: *ραχους* S G — *καὶ ἐμπτύσατε κτλ.*] In Mischna Ioma 6, 4—6 legimus: Babylonii vel Alexandrini, ut Talmud Ioma 66b emendat, hirco crines vellicabant clamantes: Sume (peccata nostra) et exi. Nonnulli ex principibus Hierosolymae deducebant eum usque ad proximam casam. Erant autem decem casae usque ad Zuck (vel montem arduum), quo ducebatur. Qui in casa erant, deducebant eum ad proximam quamque casam. Ab ultima autem casa usque ad montem arduum nemo eum deducebat; sed procul stabant spectantes, quid faceret. Baiulus vero hirci, cum eum ad montem Zuck perduxisset, dividebat linguam (sic enim appellabatur lana, quae hirci emissarii capiti appensa erat) coccineam; dimidium ad rupem (nimirum in spinam illuc crescentem), dimidium inter cornua hirci alligabat et deiciebat eum. Cf. Iust. Dial. c. 40. Tert. adv. Marc. III c. 7. adv. Iud. c. 14. — *βλαστούς*] i. e. germina in sensu ampliori = fructus.

9. *τοῦτό ἐστιν* c. S C: *καὶ τοῦτο* G | *ἐπί*: *εἰς* C | *κ. ὅτι τ. ἐπικ.* om C

figura Jesu manifestetur. 8. *Et conspuite illum omnes ac lancinate et imponite lanam coccineam circa caput eius, et sic in desertum emittatur.* Et cum ita factum fuerit, qui portat hircum, abducit eum in eremum et aufert ab illo lanam et ponit eam super fruticem, qui vocatur rubus, cuius germina in agris reperta solemus manducare; sic solius rubi fructus dulces sunt. 9. Quid igitur hoc est? Attendite: *Unum quidem super altare, alterum vero maledictum*, et quare, qui maledictus est, coronatur? Quia videbunt eum illa die habentem circa carnem talarem coccineam et dicent: Nonne hic est, quem nos aliquando despectum, compunctum et consputum crucifiximus? Vere ille est, qui tunc se dicebat esse filium Dei. 10. Quantopere enim similis illi? Ideo similes hircos et aequales postulavit, ut, cum viderint eum tunc venientem, percellantur de hirci similitudine. Vide igitur figuram Iesu passuri. 11. Quam ob rem vero lanam in medio spinarum ponunt? Id est figura Iesu ecclesiae proposita, quia, qui voluerit lanam coccineam auferre, cum spina formidabilis sit, multa patiatur oportet et afflictatus potiatur illius. Sic, inquit, qui volunt me videre et ad regnum meum pervenire, debent per afflictiones et tormenta possidere me.

et duo codd G ob homoeoteleuton | *ἐπειδή*: *ἐπεὶ δὲ* G | *ποτε* c. S G: *τότε* C | *κ. κατακεντ.* om S | *ἐμπτύσαντες* c. S C L: *ἐμπαίξαντες* G | *θεοῦ* c. C G: *τοῦ θ.* S — *τὸν μὲν κτλ.*] Cf. Lev. 16, 8. — *ὅτι*] = cur. Cf. 8, 5; 10, 1. — *ἐστεφ.*] Cf. Matth. 27, 29. — *τῇ ἡμέρᾳ*] sc. iudicii. — *ποδήρη κτλ.*] Cf. Matth. 27, 28. 30. — *ἐροῦσιν κτλ.*] Cf. II Clem. 17, 5. Sap. 5, 3—5.

10. *ὅμ. ἐκείνῳ* c. S C: *ὁμοίως* G | *καὶ* c. L: *καλοὺς* S C et duo codd G, ceteri *καλ. καί* | *ἐκπλαγῶσιν* c. S C: *ἐκπλαγήσονται* G | *τ. τύπον*: praem *τὸν τράγον* S.

11. *εἰς* c. G: *εἰς τὸ* C, om S | *κείμενος* c. C G L: *θεμενος* S | *ὅτι* c. S L: *ἵνα* G, om C | *ὃς* (*ως* S) *ἐὰν* c. S G: *ὅστις ἂν* C | *δεῖ*: *εδει* S | *αὐτοῦ* om G — B. postquam v. 9 et 10 allegorico modo demonstravit, lanam coccineam significare Christum chlamide purpurea indutum ad iudicium redeuntem, nunc exponit, lanam inter spinas positam typum esse afflictionum, quibus, qui ad Dei regnum pervenire velint, afficiantur. — *κυρ. αὐτοῦ*] i. e. occupare lanam. — *φησίν*] sc. Iesus. Nonnulli putaverunt, certam aliquam Christi sententiam seu scriptam (Matth. 16, 24; 20. 22) seu non scriptam vel locum libri alicuius apocryphi (IV Esra 7, 14) hic proferri. Revera sententia praecedens recapitulatur.

VIII. Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέταλται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς εἰσὶν ἁμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάξαντας κατακαίειν, καὶ αἴρειν τότε τὴν σποδὸν παιδία καὶ βάλλειν εἰς ἄγγη καὶ περιτιθέναι τὸ ἔριον τὸ κόκκινον ἐπὶ ξύλον (ἴδε πάλιν ὁ τύπος ὁ τοῦ σταυροῦ καὶ τὸ ἔριον τὸ κόκκινον) καὶ τὸ ὕσσωπον, καὶ οὕτως ῥαντίζειν τὰ παιδία καθ' ἕνα τὸν λαόν, ἵνα ἁγνίζωνται ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν; 2. Νοεῖτε, πῶς ἐν ἁπλότητι λέγει ὑμῖν. Ὁ μόσχος ὁ Ἰησοῦς ἐστίν, οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν σφαγήν. Εἶτα οὐκέτι ἄνδρες, οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα. 3. Οἱ δὲ ῥαντίζοντες παῖδες οἱ εὐαγγελισάμενοι ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὸν ἁγνισμὸν τῆς καρδίας, οἷς ἔδωκεν τοῦ εὐαγγελίου τὴν ἐξουσίαν, οὖσιν δεκαδύο εἰς μαρτύριον τῶν φυλῶν (ὅτι δεκαδύο φυλαὶ τοῦ Ἰσραήλ), εἰς τὸ κηρύσσειν. 4. Διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ῥαντίζοντες; Εἰς μαρτύριον Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, ὅτι οὗτοι μεγάλοι τῷ θεῷ. 5. Ὅτι δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον; Ὅτι ἡ βασιλεία Ἰησοῦ ἐπὶ ξύλῳ, καὶ ὅτι οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτὸν ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα. 6. Διὰ τί δὲ ἅμα τὸ ἔριον καὶ τὸ ὕσσωπον; Ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ καὶ ῥυπαραί, ἐν αἷς ἡμεῖς σωθησόμεθα· ὅτι καὶ ὁ ἀλγῶν σάρκα διὰ τοῦ ῥύπου τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται. 7. Καὶ διὰ τοῦτο οὕτως γενόμενα ἡμῖν μέν ἐστιν φανερά, ἐκείνοις δὲ σκοτεινά, ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς κυρίου.

IX. Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὠτίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν

VIII, 1. *ἐντέταλται: ἐντέλλεται* G | *εἰσὶν* om G | *τὴν σπ. π.* c. C G L: *τὰ π. σποδὸν* S | *ἐπὶ ξ.* — *κόκκινον* om duo codd G | *ὁ* a. *τοῦ στ.* om C | *τὸν ὕσσ.* G | *ἀπὸ* c. S C: *ὑπὸ* G — *ἐντέταλται*] Cf. Num. 19. Mischna Para 3, 1—11. Krüger l. c p. 621—627. Braunsberger l. c. p. 268—278. Güdemann l. c. p. 212—216. — *ἐν οἷς κτλ.*] Mischna Para 3, 1 narrat, sacerdotem septem dies ante vaccae combustionem purificatum esse, et s. scriptura Num. 19, 7. 8 docet, eum vaccam mactando ac comburendo una cum illis, qui eum adiuvabant, impurum evasisse. Si Barnabam audieris, illi viri iam antea impuri fuisse videntur. Sed de industria verba sua elegit; voluit enim non solum de levitica impuritate loqui, sed etiam de peccatis, sc. eorum, quorum typum illos viros habuit, interfectorum Iesu. — *ῥαντίζειν τ. π.*] B. von loquitur de aspersione sanguinis vaccae rubrae, quae a sacerdote solo fiebat (Num. 19, 4), sed de aspersione aquae cinere permistae, quae a mundo quoque (Num. 19, 19) fieri potuit. Cf. Mischna Para 3, 3. 4. — *καθ' ἕνα τ. λ.*] i. e. singulos, qui immundi facti purificandi erant.

VIII. Quam autem figuram putatis esse, quod praeceptum est Israël, ut homines, in quibus peccata abundant, iuvencam offerant et eam mactatam comburant, utque tunc pueri tollant cinerem et in vasa mittant et ligno alligent lanam coccineam (ecce iterum figura crucis et lana coccinea) et hyssopum et sic populum singulatim pueri aspergant, ut a peccatis purgentur? 2. Aspicite, quomodo in simplicitate vobis loquatur Dominus. Vitulus Iesus est; homines nequam, qui offerunt, sunt ii, qui Dominum ad necem obtulerunt. Deinde non amplius viri nec amplius peccatorum honor. 3. Pueri vero aspergentes sunt ii, qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum et purificationem cordis, quibus dedit evangelii praedicandi potestatem, quique sunt duodecim in testimonium tribuum, quia apud Israëlitas duodecim erant tribus. 4. At cur tres pueri aspergentes? Nempe in testimonium Abrahae, Isaac, Iacob, quod hi magni fuerunt coram Deo. 5. Cur vero lana in ligno? Quia dominium Iesus in ligno est et quia, qui in illum sperant, vivent in aeternum. 6. Quare autem simul lana et hyssopum? Quoniam in regno illius erunt dies mali ac sordidi, in quibus nos servabimur: quandoquidem, qui corpore aegrotat, per sordes hyssopi curatur. 7. Et propter hoc, quae ita se habent, nobis manifesta sunt, illis autem obscura, quia non audierunt vocem Domini.

IX. Loquitur enim iterum de auribus, quomodo cor nostrum

2. *ἐν* om G | *λέγει*: *λεγεται* S | *μόσχος*: add *οὖν* G | *ὁ* .. *ἐστιν* om C | *τὴν* om G — *λέγει*] sc. Dominus, qui sensum scripturae absconditum nobis reclusit. — *μόσχος*] Hieronymus in Ezech. 43, 19 hoc Barnabae dictum laudat. — *εἶτα κτλ.*] Sensus esse videtur: relinquamus viros istos, quorum honor erat vaccae oblatio, et transeamus ad pueros, qui Christi praecones repraesentant. Hilgenfeld.

3. *δὲ* om S* C | *οἱ* om G | *εὐαγγελισάμενοι* c. S L: *-ζόμενοι* C G | *τ. καρδίας* om C | *δεκαδύο* c. G: *δώδεκα* C, *ιβ* S | *αἱ* a. *φυλαὶ* G.

4. *καὶ* a. *Ἰσαὰκ* et *Ἰακὼβ* G.

5. *ξύλῳ* c. C G (*τῷ ξ.*): *ξυλον* S | *καὶ ὅτι* c. S C: *διότι* G — *ἡ βασιλεία κτλ.*] Iust. Dial. c. 73 laudat Ps. 95, 10 hoc modo: . . . *ὁ κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου.* Cf Tert. adv. Marc. III c. 19; adv. Iud. c. 10.

6. *καὶ* p. *ὅτι* om S | *ὁ* om G — *ῥύπου*] respondet vocabulo *ῥυπαραὶ* et B. de ***sorde hyssopi*** ob cinerem aquae admistum (v. 1) loqui videtur.

IX, 1. *τὴν* c. C S: *καὶ τὴν* G | *ὁ* a. *κύριος* G | *περιτμηθήσεσθε* G — Ps. 17, 45. Ies. 33, 13. Ier. 4, 4.

τὴν καρδίαν. Λέγει κύριος ἐν τῷ προφήτῃ· *Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσάν μου.* Καὶ πάλιν λέγει· *Ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν, ἃ ἐποίησα γνώσονται·* καί· *Περιτμήθητε,* λέγει κύριος, *τὰς καρδίας ὑμῶν.* 2. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἄκουε Ἰσραήλ, ὅτι τάδε λέγει κύριος ὁ θεός σου.* Καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα κυρίου προφητεύει· *Τίς ἐστιν ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα; Ἀκοῇ ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδός μου.* 3. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἄκουε οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου γῆ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν ταῦτα εἰς μαρτύριον.* Καὶ πάλιν λέγει· *Ἀκούσατε λόγον κυρίου, ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου.* Καὶ πάλιν λέγει· *Ἀκούσατε, τέκνα, φωνῆς βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοάς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον πιστεύσωμεν ἡμεῖς. 4. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιτομή, ἐφ' ᾗ πεποίθασιν, κατήργηται. Περιτομὴν γὰρ εἴρηκεν οὐ σαρκὸς γενηθῆναι· ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσόφιζεν αὐτούς. 5. Λέγει δὲ πρὸς αὐτούς· *Τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν* (ὧδε εὑρίσκω ἐντολήν)· *Μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις, περιτμήθητε τῷ κυρίῳ ὑμῶν.* Καὶ τί λέγει; *Περιτμήθητε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε.* Λάβε πάλιν· *Ἰδού, λέγει κύριος, πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα ἀκροβυστίᾳ, ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ.* 6. Ἀλλ' ἐρεῖς· Καὶ μὴν περιτέτμηται ὁ λαὸς εἰς σφραγῖδα. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἄραψ καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. Ἆρα οὖν κἀκεῖνοι ἐκ τῆς διαθήκης αὐτῶν εἰσίν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσίν. 7. Μάθετε οὖν, τέκνα ἀγάπης, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραάμ, πρῶτος περιτομὴν δούς, ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν περιέτεμεν, λαβὼν τριῶν γραμμάτων δόγματα. 8. Λέγει γάρ· *Καὶ*

2. *καὶ — προφητεύει* c. G L: om S C | *τίς: τίς δὲ* C | *τοὺς αἰῶνας* C — Ier. 7, 2. 3. Ps. 33, 13. Verba *ἀκοῇ κτλ.* in Ps. 33 desunt; B. forsan Exod. 15, 26 vel Deut. 15, 5 respexit.

3. *τῆς* a. *φωνῆς* G | *ἔτεμεν* C | *ἀκ. λόγον* c. C G L: *ακουσωμεν λ. και μη μονον* S | *ἡμεῖς* om G — Ies. 1, 2. 10; 40. 3.

4. *ἀλλὰ κ. ἡ* c. S C: *ἡ γὰρ* G | *ᾗ* c. C G: *ης* S | *ἐπεπείθεισαν* C — *παρέβησαν*] i. e. Iudaei prophetarum verba male intellegentes carnis circumcisionem instituerunt, quam Dominus prohibuerat.

5. *δὲ* c. C L: om S G | *σπειρετε* S | *κυρίῳ: θεω* S | *τὴν σκλ.* c. S C: *τὴν σκληρὸν τῆς καρδίας* G | *σκληρυνεῖτε* c. S C (hic add c. LXX *ἔτι*): *μὴ σκληρύνητε* G | *λάβε* c. S C: *καὶ* G | *ἀπερίτμητα* om S | *ἀκροβυστίᾳ* c. C -*στίαν* S (LXX), -*στα* G | *καρδίας* S LXX — Ier. 4, 3. Deut. 10, 16 Ier. 9, 25. 26. — *ἐντολήν*] sc. ne car-

circumciderit. Ait Dominus apud prophetam: *In auditu auris oboedierunt mihi.* Et iterum dicit: *Auditu audient qui longe absunt; quae feci, scient;* et: *Circumcidite corda vestra*, ait Dominus. 2. Et rursus ait: *Audi Israel, haec dicit Dominus Deus tuus.* Iterumque spiritus Domini prophetat: *Quis est, qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem filii mei.* 3. Et iterum dicit: *Audi caelum, et auribus percipe terra, quia Dominus locutus est haec in testimonium.* Rursusque ait: *Audite verbum Domini, principes populi huius.* Et adhuc dicit: *Audite, filii, vocem clamantis in deserto.* Ergo circumcidit aures nostras, ut audito verbo credamus. 4. Sed et circumcisio, in qua illi confidebant, abrogata est. Dixit enim Dominus, circumcisionem non carnis esse faciendam; illi autem praeceptum transgressi sunt, quia malus angelus decipiebat eos. 5. Ait ad eos: *Haec dicit dominus Deus vester* (hic invenio mandatum): *Nolite serere super spinas, circumcidimini Domino vestro.* Et quid dicit? *Circumcidite duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne indurate.* Accipe iterum: *Ecce, dicit Dominus, omnes gentes incircumcisae sunt in praeputio, iste vero populus in corde est incircumcisus.* 6. At inquies: Et vero ille populus in signum foederis circumcisus est. Verum et omnis Syrus et Arabs et omnes sacerdotes idolorum. Ergo pertinent illi quoque ad Domini testamentum. Sed et Aegyptii circumcisionem usurpant. 7. Discite igitur, filii dilectionis, de omnibus abunde, quod Abraham, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in Iesum circumcidit accepta trium literarum doctrina. 8. Narrat enim scriptura: *Et*

nem circumcidant.

6) *περιτέμνεται* G | *ἀλλὰ* om C | *τῶν διαθηκῶν* G | *ἐν περ.* c S G: *ἐμπερίτομοι* C — *εἰς σφρ.*] Cf. Rom. 4, 11. — *πᾶς Σύρος κτλ.*] Cf. Ier. 9, 25. 26. Iust. Dial. c. 28. Clem. Rom. Recogn. VIII c. 53. Epiph. h. 30 c. 33. Herod. II c. 104. Ioseph. Antiq. VIII c. 10, 3. Prolegom. c. 3. — *ἄρα κτλ.*] i. e. si Iudaei per circumcisionem populus Dei essent, testamentum etiam ad gentiles circumcisos pertineret. Cf. 10, 2.

7. *ἀγάπης* om G | *ὁ* a. *πρῶτος* G — *τρ. γρ. δόγματα*] Cf. 1, 6; 10, 1.

8. *ἐκ τ. οἴκ. αὐτοῦ* om C | *αὐτῷ* c. S C: *τούτῳ* G | *ὅτι* om G | *καὶ δ. π. λέγει* c. S C L: *εἶτα τοὺς* G | *ιη'* c. cod. Florent. (*ἰῶτα. ἦτα*): om S, *ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτὼ* ceteri | *καὶ τοὺς* c. G: *καὶ* S, *τοὺς* C | *τῷ* om G — *καὶ περιέτεμεν κτλ.*] B. diversos s. scrip-

περιέτεμεν Ἀβραὰμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτὼ καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα αὐτῷ γνῶσις; Μάθετε, ὅτι τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, καὶ διάστημα ποιήσας λέγει τριακοσίους. Τὸ δεκαοκτὼ ιη'· ἔχεις Ἰησοῦν. Ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ τ' ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν, καὶ ἐν τῷ ἑνὶ τὸν σταυρόν. 9. Οἶδεν ὁ τὴν ἔμφυτον δωρεὰν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν. Οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον· ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἄξιοί ἐστε ὑμεῖς.

X. Ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἶπεν· *Οὐ φάγεσθε χοῖρον οὔτε ἀετὸν οὔτε ὀξύπτερον οὔτε κόρακα οὔτε πάντα ἰχθὺν, ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν ἑαυτῷ*, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. 2. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου.* Ἆρα οὖν οὐκ ἔστιν ἐντολὴ θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν, Μωϋσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησεν. 3. Τὸ οὖν χοιρίον πρὸς τοῦτο εἶπεν· οὐ κολληθήσῃ, φησίν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινές εἰσιν ὅμοιοι χοίροις· τουτέστιν ὅταν σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου, ὅταν δὲ ὑστεροῦνται, ἐπιγινώσκουσιν τὸν κύριον, ὡς καὶ ὁ χοῖρος, ὅταν τρώγει, τὸν κύριον οὐκ οἶδεν, ὅταν δὲ πεινᾷ, κραυγάζει καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. 4. *Οὐδὲ φάγῃ τὸν ἀετὸν οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα οὐδὲ τὸν κόρακα·* οὐ μή, φησίν, κολληθήσῃ οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασιν διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφήν, ἀλλὰ ἁρπάζουσιν τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες καὶ περιβλέπονται, τίνα ἐκδύσωσιν διὰ τὴν πλεονεξίαν, ὡς καὶ τὰ

turae versus, sc. Gen. 17, 26. 27; 14, 14 in unum contraxisse videtur. CCCXVIII servos Abrahae similiter interpretantur Clem. Al. Strom VI c. 11, 84 p. 782 et Prudentius Clem. Psychom. praef. v. 57 sq., literam *T* speciem crucis declarat Tertull. adv. Marc. III c. 22. Utrumque numerum eodem modo eodemque ordine explicat Pseudo-Cypr. de pascha comp. c 10. 18. 20. 22 ed. Hartel p. 257. 265. 267 sq. Cf. Hefele, Das Sendschreiben p. 83 sq.

9. *ὁ : οτι* S | *διδαχῆς* c. G L: *διαθηκης* S C | *οἶδα* om S — *ἔμφυτον*] Cf. 1, 2.

X. Clem. Al. Strom. II c. 15, 67 p. 464; V c. 8, 52. 53 p. 677. Cf. Paed. II c. 10, 83 p. 220; III c. 11, 75 p. 297. Strom. VII c. 18, 119 p. 900 sq.

1. *Μωϋσῆς* : *ἀετὸς* C | *εἴρηκεν* G | *οὔτε* ter c. S C : *οὐδὲ* G | *οὔτε* a. *πάντα* (om S) c. S G : *οὐδὲ* C | *αὐτῷ* G | *ἐν*

circumcidit Abraham e domo sua decem et octo et trecentos viros. Quae ergo illi in hoc data est cognitio? Discite, quod primo decem et octo et distinctione facta dicit trecentos. Decem et octo sunt ιη'; habes Iesum. Quia vero crux in litera T gratiam erat signatura, ait etiam trecentos. Ostendit itaque Iesum in duabus literis et crucem in tertia. 9. Scit hoc, qui insitum donum doctrinae suae posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem; sed scio, vos dignos esse.

X. Quodsi autem Moses dixit: *Non manducabitis suem neque aquilam neque accipitrem neque corvum nec ullum piscem, qui non habeat squamam,* tria dogmata in intellectu comprehendit. 2. Porro ait illis Dominus in Deuteronomio: *Et disponam ad populum hunc praecepta mea.* Non est ergo mandatum Dei, ne manducent, sed Moses in spiritu locutus est. 3. Suem ergo in hoc sensu dixit: non adhaerebis, inquit, hominibus talibus, qui similes sunt porcis; scilicet qui, cum in deliciis vivunt, Domini obliviscuntur, cum autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt, sicut et porcus, quando comedit, dominum non novit, quando autem esurit, clamat et accepta esca iterum tacet. 4. *Nec manducabis aquilam neque accipitrem neque milvum neque corvum;* non adhaerebis, dicit, nec similis eris iis hominibus, qui nesciunt sibi labore ac sudore parare victum, sed aliena rapiunt in iniquitate sua et quasi in simplicitate ambulantes speculantur et circumspiciunt, quem ob avaritiam despolient, sicut et hae aves solae pastum non

om C | *συνέσει* c. SG: *συνειδήσει* CL — Lev. 11. Deut. 14. Leges Mosaicas B. more Alexandrinorum allegorice interpretatur. Cf. Hefele, Sendschreiben p. 84—91.

2. *γε* om C | *οὖν* om G — Deut. 4, 1. 5. — *ἐν πνεύματι*] Praecepta de cibis iam Pseudo-Aristeas c. 33—39 (cf. Euseb. Praepar. ev. VIII c. 9), ut vidit Hilgenfeld, allegorice vel spiritualiter exposuit.

3. *εἴρηκεν* G | *οὐ* c. SC Clem: *οὐ μὴ* G | *χοιρων* S | *τουτ. ὅταν* c. SC: *ὅταν γὰρ* G | *κυρίου* c. S C: *κ. ἑαυτῶν* GL | *ὑστεροῦνται* c. S cf. Winer § 42, 5: *-ῶνται* C, *-ηθῶσιν* G | *ὡς* om G | *πεινάσῃ* G.

4. *φάγῃ* c. SC: *μὴ φάγῃς. φησὶ* G | *οὐδὲ* (*ἢ* C) *ὁμ.* om G | *περιτηρουσιν* S | *ὡς* c. GL: om SC | *περιβλέπονται* (*-βλέπουσι* C) — *ἐκζητεῖ* c. SC: *καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζ.* G | *μόνα* c. SCL: add *διὰ κόπου* S** | *φαγη* S.

ὄρνεα ταῦτα μόνα ἑαυτοῖς οὐ πορίζει τὴν τροφήν, ἀλλὰ ἀργὰ καθήμενα ἐκζητεῖ, πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. 5. *Καὶ οὐ φάγῃ*, φησίν, *σμύραιναν οὐδὲ πολύποδα οὐδὲ σηπίαν·* οὐ μή, φησίν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι ἤδη τῷ θανάτῳ, ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπά, ἀλλ᾿ ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. 6. Ἀλλὰ καὶ *τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ*. Πρὸς τί; Οὐ μὴ γένῃ, φησίν, παιδοφθόρος οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, ὅτι ὁ λαγωὸς κατ᾿ ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. 7. Ἀλλ᾿ *οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ·* οὐ μή, φησίν, γένῃ μοιχὸς οὐδὲ φθορεὺς οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς τί; Ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο παρ᾿ ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίνεται. 8. Ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησεν καλῶς. Οὐ μή, φησίν, γενηθῇς τοιοῦτος, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας ἐν τῷ στόματι δι᾿ ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς ἀκαθάρτοις ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις ἐν τῷ στόματι. Τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. 9. Περὶ μὲν τῶν βρωμάτων οὖν λαβὼν Μωϋσῆς τρία δόγματα οὕτως ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ᾿ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρώσεως προσεδέξαντο. 10. Λαμβάνει δὲ τῶν αὐτῶν τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαυὶδ καὶ λέγει ὁμοίως· *Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν*, καθὼς καὶ οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· *καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη*, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος, *καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν*, καθὼς τὰ πετεινὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. Ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς

5. *φάγῃ* cf. v. 4 | *σμυρναν . . πωλυπαν* S | *σηπίαν*: add *ου μη φαγωσιν* S | *ἤδη* om G | *και* a. *τὰ λοιπὰ* S.
6. *μη* p. *οὐ* S | *φάγῃ*: add *φησὶν* G | *ὁμοιωθήσῃ*: add *φησὶ* C | *τῇ ἀφοδεύσει* C — *παιδοφθόρος*] Müller hanc vocem de abortione intellegi vult cf. 19, 5; Clem. Al. Paedag. II c. 10, 81. 83 p. 221. 223 de amore puerorum vel paederastia loquitur. — *κ. ἐν. πλεονεκτεῖ κτλ.*] Similia narrant Aelian. hist. nat. anim. II c. 12; XIII c. 12. Varro de re rust. III c. 12. Plin. hist. nat. VIII c. 55 al. 81. Clem. Al. l. c. Clem. Rom. Recogn. VIII c. 25. Novat. de cib. iud. c. 3.
7. *φησὶ* p. *ὁμοιωθ.* C | *ὅτι τὸ ζ. τ.* c. S C: *τοῦτο γὰρ τ. ζ.* G | *δὲ* om S — *ἀλάσσει κτλ.*] Haec opinio apud veteres longe lateque diffusa erat, quamquam a nonnullis duce Aristotele hist. anim. VI c. 32 impugna-

sibi comparant, sed otiosae sedentes quaerunt, quomodo alienas carnes devorent, suntque in malitia sua pestiferae. 5. *Nec manducabis*, inquit, *muraenam neque polypum neque sepiam;* non, inquit, adhaerebis nec similis eris huiusmodi hominibus, qui in perpetuum impii sunt et iam ad mortem adiudicati, quemadmodum et isti pisciculi, soli maledicti, in profundo volutantur nec ut reliqui pisces emergunt, sed in terra, quae in profundo maris est, degunt. 6. Sed et *leporem non comedes*. Quamobrem? Non eris puerorum corruptor nec similem te talibus efficies, quoniam lepus annis singulis anum multiplicat; quot enim annos vivit, tot habet foramina. 7. Sed *nec hyaenam manducabis;* non eris, inquit, adulter neque corruptor puerorum neque talibus assimilaberis. Quare? Quia istud animal annuatim sexum mutat et modo mas, modo femina est. 8. Sed et mustelam iusto odio prosecutus est. Non, inquit, eris talis, quales audimus in ore impuro nequitiam patrare, neque adhaerebis impuris istis feminis, quae infandum facinus in ore perpetrant. Animal enim illud ore concipit. 9. De escis igitur tribus decretis acceptis Moses ita in spiritu locutus est; illi vero iuxta carnis cupiditatem acceperunt, quasi de cibo simpliciter egisset. 10. David vero eorundem trium mandatorum sensum spiritualem comprehendit et ait similiter: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*, sicut pisces in tenebris ambulant in profundum; *et in via peccatorum non stetit*, sicut ii, qui videntur timere Dominum, velut sus peccant; *et in cathedra pestilentiarum non sedit*, quemadmodum aves, quae ad rapinam sedent. Habetis nunc etiam de cibo plenam

batur. Cf. Diod. Sic. aqud Phot. Biblioth. cod. 244 ed. Bekker I 379a. Aelian l. c. I c. 25. Plin. l. c. VIII c. 30 al. 44. Tert. de pall. c. 3. Clem. Al. Paed. II c. 10, 84 p. 221.

8. *μή:* add *γὰρ* G | *γεν. τοιοῦτος* c. S C L: *ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις* G | *οἷος* C | *ἀνομιας* S | *ἐν* om G | *σωματι* S | *οὐδὲ — στόματι* c. G | (om *ἐν*) L: *ουδε ταις τ. α. ποιουσαις εν τ. στ. και ακαθαρσια κολλ.* S, *αὐτοῖς* C — *οἵους κτλ.*] i. e. fellatores et fellatrices. Cot. — *τῷ στ. κύει*] Cf. Aelian l. c. II c. 55. Clem. Recogn. VIII c. 25.

9. *οὖν* c. G L: om S C | *λαβὼν .. οὕτως* om G | *βρώσεως: βρωμάτων* G.

10. *τῶν αὐτῶν* om G | *Δαυίδ* c. S: *Δαβίδ* C G | *καὶ οἱ* c. S C: *οἱ* G L | *χοιροι* S | *καθέδρᾳ* G | *τὰ a. καθ.* G | *εχε* S | *βρώσεως: γνώσεως* G — Ps. 1, 1.

βρώσεως. 11. Πάλιν λέγει Μωϋσῆς· *Φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον.* Τί λέγει; Ὅτι τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδεν τὸν τρέφοντα αὐτὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. Καλῶς εἶπεν βλέπων τὴν ἐντολήν. Τί οὖν λέγει; Κολλᾶσθε μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἐστὶν ἔργον εὐφροσύνης, καὶ ἀναμαρυκωμένων τὸν λόγον κυρίου. Τί δὲ τὸ διχηλοῦν; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Βλέπετε, πῶς ἐνομοθέτησεν Μωϋσῆς καλῶς. 12. Ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι ἢ συνιέναι; Ἡμεῖς δὲ δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολὰς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησεν ὁ κύριος. Διὰ τοῦτο περιέτεμεν τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνιῶμεν ταῦτα.

XI. Ζητήσωμεν δέ, εἰ ἐμέλησεν τῷ κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ τοῦ ὕδατος καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ. Περὶ μὲν τοῦ ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ, πῶς τὸ βάπτισμα τὸ φέρον ἄφεσιν ἁμαρτιῶν οὐ μὴ προσδέξονται, ἀλλ' ἑαυτοῖς οἰκοδομήσουσιν. 2. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· *Ἔκστηθι οὐρανέ, καὶ ἐπὶ τούτῳ πλεῖον φριξάτω ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ζωῆς, καὶ ἑαυτοῖς ὤρυξαν βόθρον θανάτου.* 3. *Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστιν τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου Σινᾶ; Ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νοσσοὶ ἀνιπτάμενοι νοσσιᾶς ἀφῃρημένοι.* 4. Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· *Ἐγὼ πορεύσομαι ἔμπροσθέν σου καὶ ὄρη ὁμαλιῶ καὶ πύλας χαλκᾶς συντρίψω καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεός·* 5. καί· *Κατοική-*

11. *π. λέγει* c. S C: *ἀλλ' εἶπε* G L | *και* a. *φαγ.* S | *ὅτι* c. S C: *ὁ* G L | *ἐπ'* c. S G: *ἐν* C | *τὰ* a. *δικ.* om C | *μαρυκωμένων* G | *του* a. *κυρίου* S | *ὁ* a. *Μω.* C — Lev. 11, 3. Deut. 14, 6. Similis gnosis exstat apud Iren. adv. haer. V c. 8, 3 — *διάσταλμα*] est *ἅπαξ λεγόμενον* et verti potest *praeceptum* aut *differentia*.

12. *δέ*: *οὖν* G | *δικαιως* a. *λαλ.* S | *κύριος* s. *ὁ* G — *ἐκείνοις*] sc. Iudaeis.

XI, 1. *δὲ* c. C G: *ταυτα* S | *κ. περί*: *καὶ* G | *εἰς* a. *ἄφεσιν* G | *προσδέξωνται* C et tres codd G — *οἰκοδομ.*] B. respicit ad crebras Iudaeorum lavationes ac purificationes.

2. *γὰρ* c. S C: *οὖν* G L | *πλεῖον* om G | *φρίξον* C | *δύο μεγάλα* G | *ζωῆς* c. S G (*ζῶσαν*): *ὕδατος ζῶσαν* C

cognitionem. 11. Rursus dicit Moses: *Manducabitis omne bifidum ac ruminans.* Quid ait? Quod qui accipit escam, cognovit nutrientem et in eo requiescens laetari videtur. Recte dixit perspiciens mandatum. Quid ergo ait? Adhaerete iis, qui timent Dominum, qui in corde meditantur praeceptum, quod acceperunt, qui loquuntur ac servant mandata Domini, qui sciunt, meditationem opus esse laetitiae, et Domini sermonem ruminant. Quid vero sibi vult bifidum? Quod iustus et in hoc mundo ambulat et sanctum exspectat saeculum. Videte, quam pulcre sanxerit Moses. 12. Sed undenam illis, haec intellegere ac comprehendere? Nos autem mandata iuste intellegentes loquimur, quomodo Dominus voluit. Propterea enim aures nostras et corda circumcidit, ut ista animadvertamus.

XI. Quaeramus vero, an Domino curae fuerit praemonere de aqua et de cruce. De aqua quidem scriptum est ad Israëlitas, quomodo baptismum, qui affert peccatorum remissionem, non sint recepturi, sed alium sibi paraturi. 2. Dicit ergo propheta: *Obstupeas caelum, et super hoc magis inhorreat terra, quia duo et mala fecit hic populus: me dereliquerunt, fontem vitae, et foderunt sibi foveam mortis.* 3. *Numquid petra sterilis est mons sanctus meus Sina? Eritis enim velut avis pulli avolantes nido ablato.* 4. Et rursus ait propheta: *Ego ibo ante te et montes complanabo et portas aeneas conteram et vectes ferreos confringam, et dabo tibi thesauros occultos, absconditos, invisibiles, ut sciant, quia ego Dominus Deus;* 5. et: *Habitabis in excelsa spelunca*

(LLXX) *β. θανάτου* c. S C: *λάκκους συντετριμμένους* G L LXX — Ier. 2, 12. 13.

3. *ἀφῃρημένοι* c. S C: *-μένης* G L — Ies. 16, 1. 2. — *ἔρημος*] i. e. aquarum expers. B. de baptismo loquitur. — *ἔσεσθε κτλ.*] i. e. me relinquentes eritis destituti sicut pulli nido ablato. H.

4. *πύλας* c. S C: *θύρας* G L | *ἐγὼ* om G — Ies. 45. 2. 3. Sensus: Deus per prophetam promittit thesauros in petra absconditos i. e. baptismum.

5. *καὶ* a. *τὸ ὕδωρ* c. S C L: *εἶτα τί λέγει ἐν τῷ υἱῷ* G — Ies. 33, 16—18. Sensus: Christus est aqua perennis (*πιστόν*), in cacumine montis fontem habens. Gratia eius vobis in perpetuum adfluit; aliquando vero videbitis eum in maiestate et replebimini reverentia. H.

σεις ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν· βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον κυρίου. 6. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγει· *Καὶ ἔσται ὁ ταῦτα ποιῶν ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται, καὶ πάντα, ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται.* 7. *Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων, ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται.* 8. Αἰσθάνεσθε, πῶς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὥρισεν. Τοῦτο γὰρ λέγει· μακάριοι, οἳ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ, ὅτι τὸν μὲν μισθὸν λέγει *ἐν καιρῷ αὐτοῦ*· τότε, φησίν, ἀποδώσω. Νῦν δὲ ὃ λέγει *τὰ φύλλα οὐκ ἀπορρυήσεται*, τοῦτο λέγει, ὅτι πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐὰν ἐξελεύσεται ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦ στόματος ὑμῶν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἔσται εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐλπίδα πολλοῖς. 9. Καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει· *Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν.* Τοῦτο λέγει· τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δοξάζει. 10. Εἶτα τί λέγει; *Καὶ ἦν ποταμὸς ἕλκων ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινεν ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὡραῖα· καὶ ὃς ἂν φάγῃ ἐξ αὐτῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* 11. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ πνεύματι ἔχοντες. *Καὶ ὃς ἂν φάγῃ ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα*, τοῦτο λέγει· ὃς ἄν, φησίν, ἀκούσῃ τούτων λαλουμένων καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

XII. Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὁρίζει ἐν ἄλλῳ προ-

6. *καὶ* a. *ἔσται* om G L | *τὰ φύλλα* C? — Ps. 1, 3. Hisce verbis B. bona larga indicat, quae ex baptismo et cruce nobis affluunt. H.

7) *ὡς ὁ* c. S C: *ὡσεὶ* G | *οι* a. *ἀσεβεῖς* S — Ps. 1, 4—6.

8. *ὃ* a. *λέγει* om G *ἐξελεύσεται* c. S C: *ἐξέλθῃ* G L | *ἐξ* om C *διά*: *ἐκ* C | *ὑμῶν* p. *στ.* c. S L: om C G | *και* a. *εἰς* S — *τοῦτο γ. λέγει*] i. e. hoc significat psalmus spiritualiter perceptus.

9. Clem. Al. Strom. III c. 12, 86 p. 550. — *καὶ* a. *πάλιν* om G | *δ* a. *δοξάσει* G — Sophon. 3, 19. B. autem locum more suo liberius usurpavit. Harnack apocryphum vaticinium allegatum esse putat. — *γῆ*] est homo vel corpus humanum cf. 6, 9; *γῆ τ.*

petrae fortissimae, et aqua illius fidelis; regem cum gloria videbitis, et anima vestra meditabitur timorem Domini. 6. Et iterum in alio propheta dicit: *Et erit, qui haec fecerit, tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium eius non defluet, et omnia, quaecumque faciet, prosperabuntur.* 7. *Non sic impii, non sic; sed tanquam palea, quam ventus dispellit a facie terrae. Ideo non stabunt impii in iudicio neque peccatores in consilio iustorum, quoniam novit Dominus viam iustorum, et iter impiorum peribit.* 8. Animadvertite, quomodo aquam et crucem simul descripserit. Illud enim dicit: beati, qui, cum sperassent in crucem, descenderunt in aquam, quia mercedem significat verbis *in tempore suo;* tunc, inquit, retribuam. Nunc vero quod ait: *folia non defluent,* hoc significat, quod omnis sermo, qui ex vobis per os vestrum exibit in spe et caritate, erit in conversionem ac spem multis. 9. Et rursus alius propheta dicit: *Et erat terra Iacob laudata super omnem terram.* Hoc significat: vas spiritus eius magnificat. 10. Deinde quid dicit? *Et erat fluvius a dextra fluens, et ex eo emergebant arbores pulcrae; et quicumque ex illis manducaverit, vivet in aeternum.* 11. Hoc ait, quod nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis ac sordibus, emergimus autem fructificantes in corde timorem et in spiritu spem in Iesum habentes. *Et quicumque ex illis manducaverit, vivet in aeternum,* id dicit; quicumque audierit haec dicta et crediderit, vivet in perpetuum.

XII. Similiter rursus crucem definit in alio propheta di-

Ἰακώβ est corpus Christi, *τὸ σκεῦος τ. πνεύματος* cf. 7, 3.

10. *ἄν : ἐὰν* G — Ezech. 47, 1—12.

11. *τ. λέγει* om S | *και a. τ. φόβον* S | *πιστεύσῃ* c. C: *πιστευσει* S G — *καταβαίνομεν . . ἀναβ.*] Cf. Herm. Sim. IX c. 16, 1—7. Const. ap. III c. 17. — *φόβον*] sc. Dei.

XII, 1. *λέγοντι : λεγων οτι* S | *συντελεσθήσεται :* in cod. Barberino et in altero Romano codice Vossii hic insertae sunt plures paginae impletae rebus ab argumento epistulae nostrae prorsus alienis | *περὶ τοῦ : ἐπὶ* G — *καὶ πότε κτλ.*] Legimus IV Esra 4, 33; 5, 5: ***Et respondi et dixi: Quomodo et quando haec? Et de ligno sanguis stillabit et lapis da-***

φήτῃ λέγοντι· *Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται; Λέγει κύριος· Ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ, καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξῃ.* Ἔχεις πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος. 2. Λέγει δὲ πάλιν τῷ Μωϋσῇ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον· λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωϋσέως τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν, ὅτι, ἐὰν μή, φησίν, ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται. Τίθησιν οὖν Μωϋσῆς ἓν ἐφ' ἓν ὅπλον ἐν μέσῳ τῆς πυγμῆς, καὶ σταθεὶς ὑψηλότερος πάντων ἐξέτεινεν τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραήλ. Εἶτα, ὁπόταν καθεῖλεν, πάλιν ἐθανατοῦντο. 3. Πρός τί; Ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μὴ ἐπ' αὐτῷ ἐλπίσωσιν. 4. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· *Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου.* 5. Πάλιν Μωϋσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν, καὶ αὐτὸς ζωοποιήσει, ὃν δόξουσιν ἀπολωλεκέναι ἐν σημείῳ, πίπτοντος τοῦ Ἰσραήλ. Ἐποίησεν γὰρ κύριος πάντα ὄφιν δάκνειν αὐτούς, καὶ ἀπέθνησκον (ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὄφεως ἐν Εὔᾳ ἐγένετο), ἵνα ἐλέγξῃ αὐτούς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν εἰς θλῖψιν θανάτου παραδοθήσονται. 6. Πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωϋσῆς ἐντειλάμενος· *Οὐκ ἔσται ὑμῖν οὔτε χωνευτὸν οὔτε γλυπτὸν εἰς θεὸν ὑμῖν*, αὐτὸς ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δείξῃ. Ποιεῖ οὖν Μωϋσῆς χαλκοῦν ὄφιν καὶ τίθησιν ἐνδόξως καὶ κηρύγματι καλεῖ τὸν λαόν. 7. Ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐδέοντο Μωϋσέως, ἵνα περὶ αὐτῶν ἀνενέγκῃ δέησιν περὶ τῆς ἰάσεως αὐτῶν.

bit vocem suam, et B. hunc locum respexisse videtur. Sed unde hausit verba *ὅταν ξ. κλ. κ. ἀναστῇ*? Locus citatur etiam a Gregorio Nyss. Testim. adv. Iud. c. 7.

2. *τῷ* c. SC: *ἐν τῷ* GL | *του* a. *σταυροῦ* S | *φησίν* om G | *καθεῖλεν*: praem. *πάλιν* G | *πάλιν* om S — Exod. 17, 8 sqq. Cf. Iust. Dial. c. 90. 111. Tert. adv. Iud. c. 10; adv. Marc. III c. 18. Cypr. Testim. II c. 21; de exhort. mart. c. 8. Narrationem de Mose manus attollente et narrationem de serpente aeneo in cruce elevato (cf. 12, 6) iam Mischnae liber Rosch Hasch. 3, 8 coniunxit. Cf. Güdemann l. c. p. 122. *ὅπλον*] S. scriptura refert, lapidem subter Mosem positum esse. — *πυγμή*] = *πυγμαχία*.

4. *πάλιν* om, G | *διεπέτασα* C | *απειθη* S — Ies. 65, 2. Cf. Iust. Apol. I c. 35; Dial. c. 97. Sensus: in cruce pependi ob populum impro-

nte: *Et quando haec consummabuntur? Dicit Dominus: Cum mum inclinatum et erectum fuerit, et cum de ligno sanguis llaverit.* Habes iterum de cruce et de eo, qui erat cruci affendus, praesagium. 2. Adhuc vero dicit Mosi, cum Israel pugnaretur ab alienigenis, et ut commonefaceret eos bello ıto, quod propter peccata sua traderentur ad mortem; in cor sis dicit spiritus, ut faciat figuram crucis et eius, qui erat ssurus, quia, nisi in hunc, inquit, speraverint, in perpetuum pugnabuntur. Posuit itaque Moses arma super arma in me- pugnae, et stans in altiori loco quam omnes manus exıdit, ac sic rursus vincebant Israëlitae. Deinde cum manus mittebat, iterum occidebantur. 3. Cur hoc? Ut cognoscent, se non posse servari, nisi in illum sperarent. 4. Et rursus alio propheta dicit: *Totam diem expandi manus meas ad pulum incredulum et contradicentem viae iustae meae.* 5. rum Moses cadente Israel facit typum Iesu, quod pati eum ortet et quod ipse vivificabit, quem putabunt periisse in gno. Effecit enim Dominus, ut cuncti serpentes morderent s; et moriebantur (quoniam peccatum per serpentem in Eva enit), ut argueret eos, quod propter peccata sua in angustias ortis essent tradendi. 6. Denique Moses ipse, quamquam aeceperat: *Non erit vobis neque conflatile neque sculptile Deum vestrum,* ipse id facit, ut ostendat typum Iesu. Facit go Moses serpentem aeneum ac collocat gloriose atque per aeconem convocat populum. 7. Congregati igitur orabant osen, ut pro ipsis offerret deprecationem de sanatione eorum.

m. H.
5. *καὶ* a. *πάλιν* G | *αὐτὸς ζ.* S L: *τὸν ζωοποιήσουσιν* G, *παθόντα ζωοήσαι* C | *ὃν δόξουσιν* c. S G (*δόξω-*): *ἐνδοξάζουσι* C | *κύριος* om G | *νετο*: *γέγονεν* G | *ἐν θλίψει* G — Ioann. 3, 14. 15. Iust. Apol. I 60; Dial. c. 94. — *σημείῳ*] sc. cis. — *ἐποίησεν κτλ.*] Num. 21, 6 |.
. *αὐτός*: *ουτος* S | *ἔσται*: *εστιν* *αὐτὸς* om G | *ἐνδόξως*: *in cruce* L, *ἐν δοκῷ* con Gallandi — Deut. 27, 15.
7. *δέησιν*: *δεόμενος* G | *ὄφιν*: add *τὸν νεκρὸν* C | *αὐτὸς* om G | *πάλιν* om G — Num. 21, 8. S. scriptura non Mosem, sed Deum loquentem facit, et sermo Dei multo brevior est quam sermo Mosis in epistula nostra. B. igitur hoc quoque loco similem libertatem sibi vindicavit ac supra 7, 4.

Εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς Μωϋσῆς· *Ὅταν, φησίν, δηχθῇ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὄφιν τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπικείμενον καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι αὐτὸς ὢν νεκρὸς δύναται ζωοποιῆσαι, καὶ παραχρῆμα σωθήσεται.* Καὶ οὕτως ἐποίουν. Ἔχεις πάλιν καὶ ἐν τούτοις τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα καὶ εἰς αὐτόν. 8. Τί λέγει πάλιν Μοϋσῆς Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυή, ἐπιθεὶς αὐτῷ τοῦτο τὸ ὄνομα, ὄντι προφήτῃ, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς ὁ λαός, ὅτι πάντα φανεροῖ ὁ πατὴρ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἰησοῦ; 9. Λέγει οὖν Μωϋσῆς Ἰησοῦ υἱῷ Ναυή, ἐπιθεὶς τοῦτο τὸ ὄνομα, ὁπότε ἔπεμψεν αὐτὸν κατάσκοπον τῆς γῆς· *Λάβε βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς σου καὶ γράψον, ἃ λέγει κύριος, ὅτι ἐκκόψει ἐκ ῥιζῶν τὸν οἶκον πάντα τοῦ Ἀμαλὴκ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν.* 10. Ἴδε πάλιν Ἰησοῦς, οὐχὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τύπῳ δὲ ἐν σαρκὶ φανερωθείς. Ἐπεὶ οὖν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστιν Δαυίδ, αὐτὸς προφητεύει Δαυίδ, φοβούμενος καὶ συνίων τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν· *Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* 11. Καὶ πάλιν λέγει οὕτως Ἡσαΐας· *Εἶπεν κύριος τῷ Χριστῷ μου κυρίῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαρρήξω.* Ἴδε, πῶς Δαυὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ υἱὸν οὐ λέγει.

XIII. Ἴδωμεν δέ, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους. 2. Ἀκούσατε οὖν περὶ τοῦ λαοῦ τί λέγει ἡ γραφή· *Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· καὶ συνέλαβεν. Εἶτα καὶ ἐξῆλθεν Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ κυρίου, καὶ εἶπεν κύριος πρὸς αὐτήν· Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σου καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοι-*

8. *υἱῷ Ν.*: *τῷ τοῦ Ν. υἱῷ* G | *τὸ* om G | *Ἰησοῦ*: add *υἱῷ Ναυῇ* G — Iesus, filius Nave, est Iosua, ante (Num. 13, 17) Ause vocatus. B. eum appellavit *Iesum*, ut typum haberet Iesu Christi. Similiter Iust. Dial. c. 113. Tert. adv. Iud. c. 9; adv. Marc. III c. 16 et al.

9. *λέγει — Ναυὴ* c. S C L: *καὶ* G | *ἐπιθείς*: add *αὐτῷ* C | *τὸ* om S G | *επεμπεν* S | *αὐτὸν* om G | *εκκοψεις* S | *πάντα* om C — Exod. 17, 14. Verba *ὁ υἱὸς κτλ.* addidit B. Cf. v. 7. Müller ad h. l. monet, Iudaeos Barnabae tempore Amalec, primum et perpetuum Israelis hostem, pro radice serpentis antiqui habuisse. Cf. Iust. Dial. c. 49.

10. *ὁ υἱὸς* bis C | *Χριστὸς* s. *ὁ* S | *τοῦ* et *ὁ* a. *Δαυίδ* C | *αὐτὸς πρ. Δ.* om G

Dixit autem Moses ad illos: *Cum*, inquit, *aliquis ex vobis morsus fuerit, veniat ad serpentem in ligno positum et credat atque speret, eum, licet ipse non vivat, posse vitam praestare, et confestim servabitur.* Atque ita faciebant. Habes iterum et in his gloriam Iesu, quia in ipso sunt omnia et in ipsum. 8. Quid iterum dicit Moses Iesu, filio Nave, imponens ei, prophetae, hoc nomen, ideo solum, ut omnis populus intellegat, patrem cuncta manifestare de filio suo Iesu. 9. Dicit igitur Moses Iesu, filio Nave, hoc nomen ei imponens, cum mitteret eum exploratorem terrae: *Accipe librum in manus tuas et scribe, quae dicit Dominus: radicitus exscissurum esse filium Dei in novissimis diebus omnem domum Amalec.* 10. Ecce rursum Iesus, non filius hominis, sed Dei filius', figura autem in carne manifestatus. Quoniam vero dicturi erant, Christum esse filium David, ipse David prophetat, reformidans et intellegens errorem sceleratorum: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* 11. Et Iesaias porro ita loquitur: *Dixit Dominus Christo meo Domino, cuius apprehendi dexteram, ut oboediant ei gentes, et fortitudinem regum disrumpam.* Ecce, quomodo David eum Dominum vocet, et filium non vocet.

XIII. Videamus autem, utrum hic populus heres sit an vero prior, et utrum testamentum ad nos an ad illos pertineat. 2. Audite ergo, quid scriptura dicat de populo: *Orabat Isaac Rebeccae uxoris suae causa, quod esset sterilis; et illa concepit. Postea et Rebecca egressa est ad interrogandum Dominum, et dixit ei Dominus: Duae gentes in utero tuo sunt ac duo*

ob homoeoteleuton et p. *ἁμαρτωλῶν* add *λέγει* | *κυριος* s. *ὁ* S — Ps. 109, 1. Matth. 22, 23. 24. — *μέλλουσιν λ.*] sc. Iudaei et iudaizantes Christiani. Cf. Iust. Dial. c. 48. 49.

11. *τ. Χριστῷ μ. κυρίῳ* (*κυρω* S**) c. G L S**: *τ. κυρίῳ μου* S* C | *ἐκράτησα* c. G L: *ἐκράτησεν* S C | *οὐ* c. C L *(non tantum)*: *θεοῦ* S G | *λέγει* om G — Ies. 45, 1. S. scriptura pro *κυρίῳ* habet *Κύρῳ*, *Cyro*. Illud vocabulum invenies etiam apud Tert. adv. Iud. c. 7; adv. Prax. c. 11. Cypr. Testim. I c. 21. Novat. de trinit. c. 21.

XIII, 1. *ἴδ. δὲ*: *ἀλλ' ἴδωμεν* G | *κληρονομεῖ* c. S L: *κληρονόμος* C G | *ὁ πρῶτος*: *ἐκεῖνος* C | *εἰ* om S.

2. *οὖν*: *νῦν* G | *οὐ* a. *συνέλαβεν* C |

λίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. 3. Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ καὶ τίς ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος ἢ ἐκεῖνος. 4. Καὶ ἐν ἄλλῃ προφητείᾳ λέγει φανερώτερον ὁ Ἰακὼβ πρὸς Ἰωσὴφ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· *Ἰδού, οὐκ ἐστέρησέν με κύριος τοῦ προσώπου σου· προσάγαγέ μοι τοὺς υἱούς σου, ἵνα εὐλογήσω αὐτούς.* 5. Καὶ προσήγαγεν Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ, τὸν Μανασσῆ θέλων ἵνα εὐλογηθῇ, ὅτι πρεσβύτερος ἦν· ὁ γὰρ Ἰωσὴφ προσήγαγεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς Ἰακώβ. Εἶδεν δὲ Ἰακὼβ τύπον τῷ πνεύματι τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ. Καὶ τί λέγει; *Καὶ ἐποίησεν Ἰακὼβ ἐναλλὰξ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἐπέθηκεν τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραίμ, τοῦ δευτέρου καὶ νεωτέρου, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. Καὶ εἶπεν Ἰωσὴφ πρὸς Ἰακώβ· Μετάθες σου τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Μανασσῆ, ὅτι πρωτότοκός μου υἱός ἐστιν. Καὶ εἶπεν Ἰακὼβ πρὸς Ἰωσήφ· Οἶδα, τέκνον, οἶδα· ἀλλ' ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος δὲ εὐλογηθήσεται.* 6. Βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικεν, τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον. 7. Εἰ οὖν ἔτι καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνήσθη, ἀπέχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτε μόνος πιστεύσας ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; *Ἰδού, τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ θεῷ.*

XIV. Ναί. Ἀλλὰ ἴδωμεν, εἰ ἡ διαθήκη, ἣν ὤμοσεν τοῖς πατράσιν δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν, ζητῶμεν. Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. 2. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· *Καὶ ἦν Μωϋσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ, τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην κυρίου πρὸς τὸν λαόν, ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα. Καὶ ἔλαβεν Μωϋσῆς παρὰ κυρίου τὰς δύο*

καὶ p. *εἶτα* om S — Gen. 25, 21—23. Cf. Rom. 9, 10—12.

3. *καὶ* a. *τίς* om G.

4. *τὸν* a. *Ἰωσὴφ* G — Gen. 48, 11. 9.

5. *κ. Μανασσῆ* om G | *τ. Μαν. θέλων* c. C G: *θ. τ. Εφραιμ* S | *ευλογηση* S | *τ. δεξιὰν* c. S L: add *αὐτοῦ* C, om G | *Ἐφραίμ*: *Μανασση* S | *Μαν.*: *Εφραιμ* S | *Ἰωσὴφ* sec: *Ιακωβ* S — Gen. 48, 13—19.

6. *τέθεικεν*: *εοικεν* S.

7. *ἀπέχομεν* c. S L: *ἀπείχομεν* C G | *μόνος* om G | *ἐπίστευσας* G | *Ἀβραάμ* p. *σε* om G | *ακροβυστιαν* S | *θεῷ* c. S C: *κυρίῳ* G L — Gen. 15, 6; 17, 5. Rom. 4, 11 sqq. — *ἐμνήσθη*] sc.

ɔpuli in ventre tuo, atque unus populus alterum superabit maior natu serviet minori. 3. Debetis intellegere, quis sit sac et quae Rebecca, et de quibusnam declaraverit, quod po-ılus hic sit maior quam ille. 4. Et in alia prophetia mani-stius loquitur Iacob ad filium suum Ioseph, dicens: *Ecce Do-inus non privavit me facie tua; adduc mihi filios tuos, ut nedicam iis.* 5. Et adduxit Ephraim et Manassen, cupiens, Manasses benediceretur, quia erat natu maior; Ioseph enim duxit eum ad manum dexteram patris sui Iacob. Vidit autem iritu Iacob figuram populi venturi. Et quid narrat scriptura? *t commutavit Iacob manus suas et dexteram posuit super put Ephraim, minoris ac iunioris, et benedixit illi. Dixit-ue Ioseph ad Iacob: Transfer dexteram tuam super caput lanasse, quia primitivus filius meus est. Et respondit Iacob oseph: Scio, fili, scio; sed maior serviet minori; benedicetur utem etiam ille.* 6. Aspicite, de quibusnam statuerit, hunc opulum esse primum et testamenti heredem. 7. Si ergo ad-uc et per Abraham populus ille commemoratus est, habemus lenitudinem scientiae nostrae. Quid igitur dicit Deus Abrahae, um solus credens constitutus est in iustitia? *Ecce, posui te, Abraham, patrem gentium, quae in praeputio credunt Deo.*

XIV. Sane. Sed videamus, an testamentum, quod patribus iuravit se populo daturum, an dederit, quaeramus. Dedit qui-lem; illi vero propter peccata sua indigni fuerant, qui acciperent. 2. Dicit enim propheta: *Et Moses in monte Sina ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ut testamentum Do-mini ad populum acciperet. Et accepit Moses a Domino duas*

opulus Christianorum. Sensus: si ·go etiam Abraham contestatur, ɔpulum minorem seu sequentem se heredem testamenti, ad perfec-onem redacta est scientia nostra. · π. ἐθνῶν κτλ.] Non sequitur ex s verbis, Barnabam e gentilibus tum esse. Usurpatur tantum lo-s scripturae et Iudaeo-Christianus quoque cognoscere potuit, in eccle-siam christianam plures gentiles in-traturos esse quam Iudaeos. Nonne idem intellexit et enuntiavit Paulus apostolus?

XIV, 1. Ναὶ om C | ἴδ. εἰ ἡ δια-θήκη c. S C: τὴν διαθήκην G L | ζη-τῶμεν c. L: ζητοῦμεν C G, om S. 2. Μωϋσῆς p. ἔλαβεν om G L | παρὰ

πλάκας τὰς γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς κυρίου ἐν πνεύματι· καὶ λαβὼν Μωϋσῆς κατέφερεν πρὸς τὸν λαὸν δοῦναι. 3. Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωϋσῆν· *Μωϋσῆ Μωϋσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος, ὅτι ὁ λαός σου, ὃν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἠνόμησεν. Καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς, ὅτι ἐποίησαν ἑαυτοῖς πάλιν χωνεύματα, καὶ ἔρριψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνετρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης κυρίου.* 4. Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωϋσῆς θεράπων ὢν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας. 5. Ἐφανερώθη δέ, ἵνα κἀκεῖνοι τελειωθῶσιν τοῖς ἁμαρτήμασιν, καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ κληρονομοῦντος διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, ὃς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανείς, τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθηται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ. 6. Γέγραπται γάρ, πῶς αὐτῷ ὁ πατὴρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενον ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους ἑτοιμάσαι ἑαυτῷ λαὸν ἅγιον. 7. Λέγει οὖν ὁ προφήτης· *Ἐγὼ κύριος, ὁ θεός σου, ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει.* Γινώσκομεν οὖν, πόθεν ἐλυτρώθημεν. 8. Πάλιν ὁ προφήτης λέγει· *Ἰδού, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, οὕτως λέγει κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε θεός.* 9. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει· *Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέν με εὐαγγελίσασθαι ταπεινοῖς χάριν, ἀπέσταλκέν με ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας.*

κ. om C | *τὰς* p. *πλάκας* om C G | *ἐν*: *τῷ* C — Exod. 24, 18; 31, 18.

3. *ὃν*: *οὓς* G | *ἐποίησε* C | *ἑαυτοῖς* c. S L: om C G | *πάλιν* c. G L: om S C — Exod. 32, 7 sqq. Deut. 9, 12--17.

4. *μέν*: add *γὰρ* G | *κύριος* s. *ὁ* S | *δέδωκεν* C — *θεράπων*] Cf. Hebr. 3, 5. I Clem. 4, 12; 43, 1; 51, 3. 5; 53, 5.

5. *κληρον.* c. S G: *κληρονόμου* C | *λάβωμεν*: male addit G v. 8, ut iam H. vidit | *καρδίας*: *κακίας* G | *ἐν* om C — *τελειωθῶσιν*] Cf. 5, 11 — *κληρονομοῦντος*] i. e. Iesu Christi, qui hereditatem a Deo accipit traditque

tabulas scriptas digito manus Domini in spiritu; sumtasque Moses deferebat ad populum, ut traderet. 3. Et dixit Dominus ad Mosen: *Moses Moses, descende celeriter; inique enim se gessit populus tuus, quem de terra Aegypti eduxisti. Intellexitque Moses, quod iterum sibi fecerant imagines, et proiecit de manibus tabulas, contritaeque sunt tabulae tastamenti Domini.* 4. Moses quidem accepit; ipsi vero digni non fuerunt. Quomodo autem nos acceperimus, discite. Moses cum esset famulus, accepit; ipse autem Dominus nos reddidit populum hereditatis, pro nobis passus. Apparuit vero, ut tum illi in peccatis consummarentur, tum nos per heredem testamentum Domini Iesu acciperemus, qui ad hoc paratus erat, ut ipse in terris apparens, praecordia nostra iam a morte assumta et tradita erroris iniquitati redimens e tenebris, verbo suo disponeret in nobis testamentum. 6. Scriptum quippe est, quomodo pater illi mandaverit, ut nos a tenebris redempturus pararet sibi populum sanctum. 7. Dicit igitur propheta: *Ego Dominus, Deus tuus, vocavi te in iustitia et tenebo manum tuam et corroborabo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos caecorum et educas de vinculis illigatos et de domo carceris sedentes in tenebris.* Agnoscite ergo, unde simus redempti. 8. Iterum propheta dicit: *Ecce, posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae; haec dicit Dominus redemtor tuus Deus.* 9. Rursus propheta dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me evangelizare humilibus; misit me sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem et caecis visum, nuntiare annum Domini acceptum et diem retributionis, consolari omnes lugentes.*

populo suo.

6. *λυτρωσάμενος* G.

7. *ισχυσω* S | *καὶ* a. *ἐξ* om G | *οἴκων* C | *γινώσκομεν* c. S C: *γινώσκετε* G L — Ies. 42, 6. 7. Haec et sequentia per prophetam Deus pater ad filium loquitur.

8. *πάλιν* c. S (qui totum versum in fine capitis posuit) C: *καὶ π.* G L | *οὕτως* om G | *ὁ* a. *θεὸς* S — Ies. 49, 6. 7.

9. *καὶ* c. C G: om S L | *ταπ. χάριν* c. G L: *πτωχοῖς* S LXX, haec et *ἀπ. με* om C | *καὶ* a. *καλέσαι* G — Ies. 61, 1. 2. Cf. Luc. 4, 18. 19. Haec loquitur filius per prophetam.

ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. Ὁρᾶτε, πῶς λέγει· οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά, ἀλλὰ ὃ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω, ὅ ἐστιν ἄλλου κόσμου ἀρχήν. 9. Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς οὐρανούς.

XVI. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν, ὡς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἤλπισαν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν θεὸν αὐτῶν τὸν ποιήσαντα αὐτούς, ὡς ὄντα οἶκον θεοῦ. 2. Σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν, μάθετε· *Τίς ἐμέτρησεν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ ἢ τὴν γῆν δρακί; Οὐκ ἐγώ; Λέγει κύριος· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;* Ἐγνώκατε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπὶς αὐτῶν. 3. Πέρας γέ τοι πάλιν λέγει· *Ἰδού, οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσιν.* 4. Γίνεται. Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθῃρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν. 5. Πάλιν ὡς ἤμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ἐφανερώθη. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καταφθοράν.* Καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος. 6. Ζητήσωμεν δέ, εἰ ἔστιν

1, 13. — *ἀρχὴν κτλ.*] i. e. septimum diem vel millenium, quo saeculum praesens consummabitur, sequitur dies octavus vel saeculum novum.

9. *τοὺς* a. *οὐρ.* G — *εἰς εὐφροσύνην*] Cf. Tert. Apol. c. 16: ***diem solis laetitiae indulgemus.*** Const. ap. V c. 20. — *ἀνέβη*] Multis B. Dominum die dominica ad caelos ascendisse hic contendere visus est, et verba profecto eiusmodi interpretationi favent. Sed *ἀνέβη* non necesse est cum *ἐν ᾗ* construatur. B. non novam rationem affert, ob quam Christiani diem octavam vel dominicam agunt, sed exponit, quamobrem eam ***in laetitia*** agant, sc. quia Christus, postquam a mortuis resurrexit, non amplius mortuus est sicut ceteri, qui de morte ad vitam revocati sunt, sed in caelum ascendens vivit in aeternum. Cf. Wieseler in Jahrbücher f. Deutsche Theol. 1870 p. 606 sqq.

XVI, 1. *δὲ* om G | *ὡς*: *πῶς* G : *εἰς τ. οἰκ.*: *ἐπὶ τ. ὁδὸν* G | *ὡς* c. S C L *ἀλλ'* ὡς G.

2. ὡς: *εις* S | *ἀφιέρωσαν*: add *γαρ* S | *ἢ* c. S C: *ἢ τίς* G L | *καὶ* a. *ποῖον* C | *γνῶτε* G — Ies. 40, 12; 66, 1.

modo loquatur: non praesentia sabbata mihi accepta sunt, sed illud, quod ego feci, quo universis finem imponens octavi diei faciam initium, hoc est alterius mundi initium. 9. Idcirco et diem octavum in laetitia agimus, quo et Iesus resurrexit a mortuis, et cum apparuisset, ascendit ad caelos.

XVI. Adhuc autem et de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri, non in Deum suum, qui creavit ipsos, spem habuerunt, sed in aedem, quasi esset domus Dei. 2. Nam fere instar gentium illum in templo venerati sunt. Sed quomodo Dominus loquatur templumque irritum faciat, discite: *Quis mensus est caelum spithama aut terram palma? Nonne ego? Dicit Dominus: Caelum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam mihi domum aedificabitis, aut quis locus requietis meae?* Cognovistis, quod vana est spes illorum. 3. Et tandem rursus ait: *Ecce, qui destruxerunt templum hoc, ipsi illud aedificabunt.* 4. Idque evenit. Nam quia bellum gesserunt, ab hostibus destructum est templum; nunc et ipsi hostium ministri reaedificabunt illud. 5. Iterum manifestatum est, fore ut civitas et templum et populus Israël traderetur. Ait quippe scriptura: *Et erit in novissimis diebus, et tradet Dominus oves pascui et ovile et turrim eorum in exitium.* Atque contigit, quemadmodum locutus est Dominus. 6. Quaeramus autem, an exstet adhuc templum

3. *γέ τοι*: *γοῦν* G — Ies. 49, 17.

4. *γίνεται* c. G L: om S C | *αὐτοὶ* c. C G L: add *και* S | *ανοικοδομησωσιν* S — *γίνεται*] i. e. vaticinium impletur idque spiritualiter, ut mox videbitur. — *οἱ τ. ἐχϑ. ὑπηρέται*] i. e. subditi Romanorum = Christiani.

5. *εμελλεν* S | *τῶν . . καὶ* om G — *καὶ ἔσται κτλ.*] Similia leguntur, ut Hilgenfeld vidit, in libro Enochi 89, 56. 66. 67. Initium loci (— *ἡμερῶν*), quod ibi desideratur, a B. liberius adiectum esse videtur. Cf. 12, 9. Oves pascui sunt, ut ex praecedentibus apparet, populus Iudaeorum, ovile urbs Hierosolyma, turris templum.

6. *δὲ* c. S C: *οὖν* G L — Iam destructo templo Hierosolymitano quaerit, an alterum templum successurum sit. Menard. — *καὶ ἔσται*] Quaeritur, num B. haec verba e Dan. 9, 24—27, ubi propheta de templo Hieros. reaedificando loquitur, an e libro aliquo apocrypho desumpserit.

ναὸς θεοῦ. Ἔστιν, ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίζειν. Γέγραπται γάρ· *Καὶ ἔσται, τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ ἐνδόξως ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου.* 7. Εὑρίσκω οὖν, ὅτι ἐστὶν ναός. Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου; μάθετε. Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενές, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρός· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν, ὅσα ἦν ἐναντία τῷ θεῷ. 8. *Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου·* προσέχετε δέ, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ κυρίου ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ. Πῶς; Μάθετε. Λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα ἐγενόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι· διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. 9. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν, τοὺς τῷ θανάτῳ δεδουλωμένους ἀνοίγων ἡμῖν τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστιν στόμα, μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν, εἰσάγει εἰς τὸν ἄφθαρτον ναόν. 10. Ὁ γὰρ ποθῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κατοικοῦντα καὶ λαλοῦντα, ἐπ' αὐτῷ ἐκπλησσόμενος, ἐπὶ τῷ μηδέποτε μήτε τοῦ λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηκοέναι ἐκ τοῦ στόματος μήτε αὐτός ποτε ἐπιτεθυμηκέναι ἀκούειν. Τοῦτό ἐστιν πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ.

XVII. Ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἁπλότητι δηλῶσαι ὑμῖν, ἐλπίζει μου ἡ ψυχή, τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι τι τῶν ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. 2. Ἐὰν γὰρ περὶ τῶν ἐνεστώτων ἢ

7. Clem. Al. Strom. II c. 20, 116 p. 489 (*πρὸ τοῦ κτλ.*). — *ἐπὶ τῷ*: *ἐν* G | *ἡμᾶς*: *ὑμας* S | *ἦν* p. *θεῷ* om S — Ad hunc maxime locum provocaverunt recentiores, ut demonstrarent, auctorem et lectores Christianos e gentilibus fuisse. Vix recte. B. fortasse tristem generis humani statum ante adventum Christi hic describere dici potest. Sed etiamsi concesseris, eum de sese ac lectoribus suis loqui, tamen sententia illa ex hoc versu probari nequit. Vocem *εἰδωλολατρεία* enim non in sensu strictiori, sed ampliori intellegendam esse, e verbis *διὰ τὸ ποιεῖν κτλ.* satis elucet. B. Iudaeos idololatras appellat, quia fecerunt, quae Deo contraria sunt. Quamobrem Henke verba *πρὸ τ. ἡ. πιστεῦσαι* bene hoc modo interpretatur: antequam fide vere christiana Deum coluimus.

8—9. Clem. Al. l. c. n. 117 p. 490 (*προσέχετε — διδαχῆς*) — *ἐπὶ* om C | *δὲ*

Dei. Exsistit, ubi ipsemet se illud facere ac perficere testatur. Scriptum enim est: *Et erit hebdomada completa aedificabitur templum Dei magnifice in nomine Domini.* 7. Invenio igitur, quod templum exsistit. Qua ratione ergo aedificabitur in nomine Domini, discite. Antequam Deo crederemus, erat cordis nostri domicilium corruptioni obnoxium et imbecille, ad modum templi vere per manus aedificati; plenum siquidem erat idolorum cultu et erat domus daemonum, quia fecimus, quaecumque Deo contraria sunt. 8. *Aedificabitur autem in nomine Domini;* attendite, ut templum Domini magnifice aedificetur. Quomodo? Discite. Accepta remissione peccatorum et spe habita in nomen Domini facti sumus novi, iterum ab integro creati; ideo in nobis, in domicilio nostro, vere Deus habitat. 9. Quo modo? Verbum eius fidei, vocatio eius promissionis, sapientia mandatorum, praecepta doctrinae, immo ipse in nobis prophetat, ipse in nobis inhabitat, morti addictis nobis aperit fores templi, i. e. os, dat nobis paenitentiam sicque introducit nos in templum, quod destrui non potest. 10. Qui enim cupit esse salvus, non in hominem respicit, sed in eum, qui in homine habitat ac loquitur, obstupefactus eo, quod nunquam neque audierit eum talia verba ore fundentem neque ipse talia audire desideraverit. Hoc est templum spirituale Domino constructum.

XVII. Quantum potuit et sine obscuritate potuit vobis monstrari, spes mihi est, pro studio meo me nihil omisisse eorum, quae ad salutem spectant. 2. Si enim de praesentibus

c. SC: om G L | *τοῦ* a. *κυρίου* (*θυ* S) om G — *ὁ θεός*] i. e. *Χριστός*. Cf. 6, 14.

9. *αὐτοῦ* p. *κλῆσις* om S | *τοις . . δεδουλωμενοις* S | *τ. θύραν*: *θύρας* G — *τοὺς δεδ.*] Anacoluthon cf. Winer § 63 — *ἀνοίγων κτλ.*] sc. ut annuntiemus verbum ipsius. Cf. 11, 8. — *ἄφθαρτον ναόν*] i. e. regnum caelorum vel ecclesiam Dei. B. hic imaginem relinquit; hucusque enim *ναός* significat cor hominis.

10. *ἐνοικοῦντα* G | *ἐπ'* c. S G: *ἐν* C | *δὲ* p. *τοῦτο* C — *ἐπ' αὐτῷ*] sc. *ἐπὶ τῷ . . . ἀκηκοέναι κτλ.*

XVII, 1. *τῇ ἐπ. μου . . . τῶν ἀν.* (add *ὑμῖν* G) *εἰς σ.* c. G S**: om S C — *ἀν. εἰς σωτ.*] Cf. I Clem. 45, 1. Ex v. 2 patet, res ad salutem spectantes, quas B. iam exposuit, *τὰ παρεληλυθότα* (1, 7) vel praecepta esse, quae Deus in V. T. dedit. Nonnunquam autem iam hucusque etiam res praesentes et futurae attactae sunt. Cf. 4, 1. 9.

2. *ἐνεστώτων* G post *σωτηρίαν* v. 1 | *ἢ* om G.

μελλόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὕτως.

XVIII. Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν. Ὁδοὶ δύο εἰσὶν διδαχῆς καὶ ἐξουσίας, ἥ τε τοῦ φωτὸς καὶ ἡ τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν. Ἐφ' ἧς μὲν γάρ εἰσιν τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ σατανᾶ. 2. Καὶ ὁ μέν ἐστιν κύριος ἀπ' αἰώνων καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας.

XIX. Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτός ἐστιν αὕτη· ἐάν τις θέλων ὁδὸν ὁδεύειν ἐπὶ τὸν ὡρισμένον τόπον, σπεύσῃ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ τοιαύτη. 2. Ἀγαπήσεις τόν σε ποιήσαντα, φοβηθήσῃ τόν σε πλάσαντα, δοξάσεις τόν σε λυτρωσάμενον ἐκ θανάτου· ἔσῃ ἁπλοῦς τῇ καρδίᾳ καὶ πλούσιος τῷ πνεύματι· οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανάτου, μισήσεις πᾶν, ὃ οὐκ ἔστιν ἀρεστὸν τῷ θεῷ, μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν· οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου. 3. Οὐχ ὑψώσεις σεαυτόν, ἔσῃ δὲ ταπεινόφρων κατὰ πάντα· οὐκ ἀρεῖς ἐπὶ σεαυτὸν δόξαν. Οὐ λήψῃ βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου· οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος. 4. Οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορήσεις. Οὐ μή σου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τινῶν. Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι τινὰ ἐπὶ παραπτώματι. Ἔσῃ πραΰς, ἔσῃ ἡσύχιος, ἔσῃ τρέμων τοὺς λόγους, οὓς ἤκουσας. Οὐ μνησικακήσεις τῷ ἀδελφῷ σου. 5. Οὐ μὴ διψυχήσῃς, πότερον ἔσται ἢ οὔ. Οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ τὸ ὄνομα κυρίου. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου. Οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀποκτενεῖς. Οὐ μὴ ἄρῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρός σου, ἀλλὰ

XVIII, 1. Orig. de princ. III c. 2, 4 ed. Bened. I 140; in Luc. hom. 35 t. III 973; in ep. ad Rom. I c. 18 t. IV 473 (*ὁδοὶ δύο κτλ.*). Duae viae vel Iudic. Petr. apud Hilgenfeld, N. T. extra can. receptum IV 96 — *καὶ ἐπὶ* c. CG: *εφ* S | *τε* om S | *ἧς δέ: οις δε* S — *ἑτέραν γν.*] sc. moralem. — *ὁδὸς φωτὸς .. σκότους*]. Cf. Prov. 4, 18. 19 (11, 20; 12, 28. Ps. 138, 24. II Petr. 2, 15. Const. ap. VII c. 1). — *φωταγωγοὶ κτλ.*] Cf. II Cor. 11, 14; 12, 7.

2. *απο* S | *τοῦ νῦν* om G.

XIX, 1. *αὕτη: τοιαυτη* S | *σπεύσει* G | *αὐτῇ: ταυτη* S — *θέλων*] Participium pro verbo finito ut 6, 11.

2. Iud. Petr. Hilgenf. p. 96, 24—26. Const. ap. VII c. 14. — *φοβ. τ. σ. πλάσαντα* om G | *τῶν* om S | *πορ. ἐν: πονηρευομένων* C | *ἔστιν* om G.

3. Iud. Petr. p. 99, 8; 97, 13. 14.

vel de futuris scripsero vobis, non intellegetis, quoniam in abscondito positum est. Et haec quidem ad hunc modum.

XVIII. Transeamus autem et ad alteram cognitionem atque doctrinam. Duae sunt viae doctrinae ac voluntatis: altera lucis, altera tenebrarum. Differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem praepositi sunt angeli Dei lucem praeferentes, alteri vero angeli Satanae. 2. Ac ille quidem Dominus est a saeculis et in saecula; hic autem princeps temporis praesentis iniqui.

XIX. Via igitur lucis haec est: si quis cupit pervenire ad definitum locum, studeat operibus suis. Cognitio itaque nobis data in hac via ambulandi eiusmodi est. 2. Diliges eum, qui te creavit, veneraberis eum, qui te formavit, gloria afficies eum, qui redemit te a morte; eris corde simplex et spiritu dives; non adhaerebis iis, qui incedunt in via mortis; odio habebis quodcumque Deo displicet; odio habebis omnem simulationem; ne derelinquas mandata Domini. 3. Te ipsum non exaltabis, eris autem humilis in omnibus; non assumes tibi gloriam. Non capies malum consilium adversus proximum tuum; non dabis animae insolentiam. 4. Non fornicaberis, non adulterium facies, pueros non corrumpes. Non ex te verbum Dei in quorundam impuritate exeat. Non accipies personam in arguendo cuiuspiam lapsu. Eris mansuetus, eris quietus. Contremisces ad verba, quae audivisti. Fratri tuo ignosces. 5. Non ambigas, utrum futurum sit necne. Ne assumas in vanum nomen Domini. Diliges proximum tuum plus quam animam tuam. Non interficies foetum in abortione, nec etiam interimes post nativitatem. Ne auferas manum tuam a filio tuo vel a filia

Const. ap. VII c. 8. — *κατὰ πάντα* om G | *σου* p. *ψυχῇ* om G.

4. Iud. Petr. l. c. p. 97, 6; 100, 7; 99, 6—8; 97, 9. Const. ap. VII c. 2. 10. 4. - *οὐ μὴ μνησικακήσῃς* G — *ἡσύχιος* — *λόγους*]. Cf. Ies. 66, 2. Philipp. 2, 12.

5. Iud. Petr. p. 100, 10; 97, 6. Const. ap. VII c. 11. 3. 12. — *μὴ* pr om C | *τέκνον*: add *σου* C | *ἀποκτενεῖς* c. S: *ἀνελεῖς* G, C? | *τῆς* a. *νεότητος* C | *κυρίου*: *θυ* S — *διψυχήσῃς*]. Cf. I Clem. 11, 2; 23, 2. 3. II Clem. 11, 2. 5. Iac. 1, 6—8; 4, 8. — *πότερον κτλ.*] i. e. num preces tuae exaudiantur an non. Menard verba refert ad iudicium Dei, ad mercedem sanctorum et malorum supplicia. Cf. Herm. Vis. III c. 4, 3. — *ὑπὲρ τ. ψυχήν*]. Cf. 1, 4; 4. 6. Lev. 19, 18. Matth. 19, 19 (*ὡς σεαυτόν*).

ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον κυρίου. 6. Οὐ μὴ γένῃ ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐ μὴ γένῃ πλεονέκτης· οὐδὲ κολληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ ταπεινῶν καὶ δικαίων ἀναστραφήσῃ. Τὰ συμβαίνοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδώς, ὅτι ἄνευ θεοῦ οὐδὲν γίνεται. 7. Οὐκ ἔσῃ διγνώμων οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. Ὑποταγήσῃ κυρίοις ὡς τύπῳ θεοῦ ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ· οὐ μὴ ἐπιτάξῃς δούλῳ σου ἢ παιδίσκῃ ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐλπίζουσιν, μή ποτε οὐ μὴ φοβηθήσονται τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν· ὅτι ἦλθεν οὐ κατὰ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὓς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασεν. 8. Κοινωνήσεις ἐν πᾶσιν τῷ πλησίον σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀφθάρτῳ κοινωνοί ἐστε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς; Οὐκ ἔσῃ πρόγλωσσος· παγὶς γὰρ στόμα θανάτου. Ὅσον δύνασαι, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς σου ἁγνεύσεις. 9. Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἀγαπήσεις ὡς κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ σου πάντα τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον κυρίου. 10. Μνησθήσῃ ἡμέραν κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, ἢ διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ, ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάσῃ εἰς λύτρον ἁμαρτιῶν σου. 11. Οὐ διστάσεις δοῦναι οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις· γνώσῃ δέ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. Φυλάξεις, ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεὶς μήτε ἀφαιρῶν. Εἰς τέλος μισήσεις τὸν πονηρόν.

6. Iud. Petr. l. c. p. 97, 11; 99 9—12. Const. ap. VII c. 4. 8. — *οὐ* sec: *ουδὲ* G | *κ. δικαίων* om C | *ἀναστραφήσῃ* c. S G: *ἀναγραφήσῃ* C | *ὡς* om C | *πρόσδεξαι* G | *εἰδὼς κτλ.* om G — *ἐνεργήματα*] i. e. operationes Dei vel mala, quibus homines afficiuntur, ut emendentur. Müller.

7. Iud. Petr. l. c. p. 97, 9. 10. Const. ap. VII c. 4. 13. — *δίγνωμος* G | *δίγλ.*: *γλωσσωδης* S | *παγὶς — διγλωσσία* c. G Iud. P.: om S C | *ὑποτ.*: add *κυρίῳ* G | *ἐν* a. *αἰσχ.* om S | *παιδίσκῃ*: add *σου* C | *θεὸν* p. *αὐτὸν* om G | *μὴ φοβηθήσονται* c. S: *φοβηθῶσι* C, *φοβηθήσῃ* G — Cf. Eph. 6, 5—9. — *ἐφ' οὓς*] sc. *ἦλθεν*. Cf. Rom. 8, 29. 30.

8. Iud. Petr. l. c. p. 100, 16—19. Const. ap. VII c. 12. — *εἶναι* om G | *τῷ ἀφθ.*: *τοῖς ἀφθάρτοις* G | *το* a. *στόμα* S | *τῆς ψ.* c. S C: *τὴν ψυχὴν* G — Cf. Act. 4, 32. — *ὑπὲρ τ. ψυχῆς*] i. e. in salutem animae tuae. Cf. II Cor. 12, 15.

9. Iud. Petr. p. 100, 11. 12; 99, 13. 15. Const. ap. VII c. 11. 9. — *τοῦ* a. *κυρίου* C — Cf. Sirach. 4, 31 (Vulg.

tua, sed a pueritia docebis eos timorem Domini. 6. Bona proximi tui non concupisces, nec eris avarus; neque ex anima tua adhaerebis superbis, sed humilibus atque iustis uteris. Quidquid tibi accidit, tamquam bonum accipies, conscius, sine Deo nihil fieri 7. Non eris inconstans nec bilinguis; laqueus enim mortis est lingua duplex. Subicieris dominis ut Dei imagini in verecundia et timore. Ne in amaritudine imperes servo tuo aut ancillae, qui in eundem Deum sperant, ne forte non timeant Deum, qui super utrumque est, quoniam non venit vocare secundum personam, sed ad eos, quos spiritus praeparavit. 8. Communicabis in omnibus cum proximo tuo nec quidquam dices proprium; si enim in incorrupto consortes estis, quanto magis in iis, quae corrumpuntur? Non eris lingua praeceps; os enim laqueus est mortis. Quantum potes, propter animam tuam castus eris. 9. Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum vero contrahere. Diliges ut pupillam oculi tui omnem, qui tibi loquetur verbum Domini. 10. In memoriam tuam nocte ac die revocabis iudicii diem, et exquires cotidie vultus sanctorum, sive sermone contendens et ad exhortandum incedens et meditans, quomodo animam verbo tuo servare possis, sive manibus tuis operaberis ad redemptionem peccatorum tuorum. 11. Non dubitabis dare neque murmurabis, cum das; cognosces autem, quis sit bonus mercedis retributor. Servabis, quae accepisti, nec addens nec demens.

4, 36) — *κόρην τ. ὀφθ.*] Cf. Deut. 32, 10. Prov. 7, 12. — *λαλοῦντα κτλ.*] Cf. Hebr. 13, 7.

10. Iud. Petr. p. 99, 16. 18; 100, 13. Const. ap. VII. c. 9. 12. — *ἡμέρας κρ.* G (duo codd *αὐτόν*) | *καὶ* a. *ἐκζ.* om G | *τὰ πρ. τ. ἁγίων* c. S**G: om S C | *λύτρωσιν* G — *ἁγίων*] i. e. fratrum vel Christianorum. Cf. 6, 16; 14, 6. I Cor. 1, 2; 6, 1. II Cor. 1, 1; 13, 12. Phil. 1, 1. — *διὰ λ. κοπιῶν*] Cf. I Tim. 5, 17. — *διὰ τ. χειρῶν*] Cf. I Cor. 4, 12. Eph. 4, 28. I Thess. 4, 11. II Thess. 3, 10. Sensus: memor esto iudicii etc., sive ministerium verbi divini imples, sive necessitatibus cotidianis occuparis.

11. Iud. Petr. p. 100, 14—16; 101, 5; 100, 7. Const. ap. VII c. 14. 10. — *καὶ* a. *οὐ* C | *γογγύσεις*: add *παντὶ τῷ* (om G) *αἰτοῦντί σε δίδου* (ex Luc. 6, 30) G S** | *προσθεις* S | *τὸν* c. G: *τὸ* C, om S | *και* a. *κρινεῖς* S — *διστάσεις*] Cf. Herm. Mand. II, 4. — *γογγύσεις*] Cf. I Petr. 4, 9. II Cor. 9, 7. — *πρ. μ. ἀφαιρῶν*] Cf. Deut. 4, 2. Apoc. 22, 18. 19. Eus. h. e. V c. 24, 2.

Κρινεῖς δικαίως. 12. Οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συναγαγών. Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου. Οὐ προσήξεις ἐπὶ προσευχὴν ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ φωτός.

XX. Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδός ἐστιν σκολιὰ καὶ κατάρας μεστή. Ὁδὸς γάρ ἐστιν θανάτου αἰωνίου μετὰ τιμωρίας, ἐν ᾗ ἐστὶν τὰ ἀπολλύντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν· εἰδωλολατρεία, θρασύτης, ὕψος δυνάμεως, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόνος, ἁρπαγή, ὑπερηφανία, παράβασις, δόλος, κακία, αὐθάδεια, φαρμακεία, μαγεία, πλεονεξία, ἀφοβία θεοῦ· 2. διῶκται τῶν ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες ψεύδη, οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλώμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ, χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ οὐ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρόν, ὧν μακρὰν καὶ πόρρω πραΰτης καὶ ὑπομονή, ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς ἐν καταλαλιᾷ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταί, πανθαμάρτητοι.

XXI. Καλὸν οὖν ἐστίν, μαθόντα τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου, ὅσα γέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολεῖται. Διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδομα. 2. Ἐρωτῶ τοὺς ὑπερέχοντας, εἴ τινά μου γνώμης ἀγαθῆς λαμβάνετε συμβουλίαν· ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν εἰς οὓς ἐργάσεσθε τὸ καλόν· μὴ ἐλλείπητε. 3. Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ· *ἐγγὺς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ.* 4. Ἔτι καὶ ἔτι ἐρωτῶ ὑμᾶς· ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοί, ἑαυ-

12. Iud. Petr. p. 100, 6. Const. ap. VII c. 10. 14. 17. — *δὲ* om S | *συνάγων* G | *ἐπὶ: ἐν* S | *ἁμαρτίᾳ* C | *οὐχ ἥξεις ἐν προσευχῇ σου* G | *αὕτη κτλ.* c. G S**: om S C — *σχίσμα*] Cf. 4, 10. — *εἰρηνεύσεις*] Cf. Marc. 9, 50. Rom. 12, 18. II Cor. 13, 11.

XX. Const. ap. VII c. 18.

1. *σκολιας* S | *αιωνια* S | *παραβασεις* S | *μαγ. πλεον.* om S — *μέλανος*] Cf. 4, 9; 18, 1.

2. *ψεύδη* c. S: *ψεῦδος* C, om G | *καὶ* a. *ὀρφ.* om C | *οὐ* a. *προσέχοντες* om G | *ματαιοτητα* S | *ἐν: ἐπὶ* C | *και* a. *καταπ.* S | *πανταμαρτητοι* SG — *χήρᾳ κτλ.*] Cf. Iac. 1, 27.

Malus odiosus tibi erit in perpetuum. Iuste iudicabis. 12. Non facies dissidium, sed pacem conciliabis contendentes associans. Confiteberis peccata tua. Non accedes ad orationem in conscientia mala. Haec est via lucis.

XX. Via autem tenebrarum obliqua est plenaque maledictionis. Est enim via mortis aeternae cum supplicio, in qua sunt, quae perdunt animam hominum: idololatria, temeritas, elatio ob potentiam, simulatio, cor duplex, adulterium, homicidium, rapina, superbia, transgressio, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus Dei timor; 2. bonorum persecutores, osores veritatis, amatores mendacii, non cognoscentes mercedem iustitiae, non adiuncti ad bonum nec ad iustum iudicium, viduae et pupillo non attendentes, vigilantes non ad timorem Dei, sed ad malitiam, a quibus longe ac procul sunt mansuetudo et patientia, qui diligunt vana, consectantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant in gratiam labore et aerumnis confecti, ad obtrectationem prompti, non cognoscentes creatorem suum, liberorum interemptores, in abortione corrumpentes Dei creaturam, aversantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui iudices, per omnia peccatores.

XXI. Aequum igitur est, ut homo edoctus mandata Domini, quotquot scripta sunt, in iis ambulet. Qui enim ea perficit, in regno Dei gloria cumulabitur; qui vero illa elegerit, simul cum suis operibus peribit. Propterea resurrectio, propterea retributio. 2. Rogo vos, proceres, si bonae voluntatis meae consilium accipere velitis: habetis vobiscum, quibus faciatis bonum; ne defeceritis. 3. Prope est dies, in qua omnia cum malo peribunt; *prope est Dominus et merces eius.* 4. Etiam

XXI, 1. *οὖν* om S | *μανθάνοντα* C | *κυρίου* s. *τοῦ* G | *προγέγραπται* G | *ἀνταπόδοσις* G — *ἐκεῖνα*] i. e. quae divinae voluntati sunt contraria, de quibus c. 20 fuerat sermo.

2. Iud. Petr. l. c. p. 100, 21. — *μου* om C | *εργασησθε* S, *ἐργάσασθε* G | *τὸ καλὸν* om G | *ἐλλείπητε* em cf. v. 8: *ἐλλίπητε* C, *ενλιπηται* S (item v. 8), *ἐγκαταλείπητε* G — *ἔχετε κτλ.*] Cf. Ioann. 12, 8. — *ἐργάσεσθε κτλ.*] Cf. Gal. 6, 9. II Thess. 3, 13.

3. Iud. Petr. p. 101, 2. 3. — *ἐγγύς*: add *γὰρ* G | *τὰ* a. *πάντα* C | *ὁ* a. *αὐτοῦ* C — *ἐγγύς*] Cf. Phil. 4, 5. Iac. 5, 9. Apoc. 1, 3; 22, 10. — *κύριος κ. ὁ μισθός*] Ies. 40, 10. Cf. I Clem. 34, 3.

4. Iud. Petr. p. 101, 4. — *αγαθων* S.

τῶν μένετε σύμβουλοι πιστοί, ἄρατε ἐξ ὑμῶν πᾶσαν ὑπόκρισιν. 5. Ὁ δὲ θεός, ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, δώῃ ὑμῖν σοφίαν, σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. 6. Γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες, τί ζητεῖ κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποιεῖτε, ἵνα εὑρεθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. 7. Εἰ δὲ τίς ἐστιν ἀγαθοῦ μνεία, μνημονεύετέ μου μελετῶντες ταῦτα, ἵνα καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἀγρυπνία εἴς τι ἀγαθὸν χωρήσῃ. | Ἐρωτῶ ὑμᾶς, χάριν αἰτούμενος. 8. Ἕως ἔτι τὸ καλὸν σκεῦός ἐστιν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἐλλείπητε μηδενὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ συνεχῶς ἐκζητεῖτε ταῦτα καὶ ἀναπληροῦτε πᾶσαν ἐντολήν· ἔστιν γὰρ ἄξια. 9. Διὸ μᾶλλον ἐσπούδασα γράψαι ἀφ' ὧν ἠδυνήθην, εἰς τὸ εὐφρᾶναι ὑμᾶς. Σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης. Ὁ κύριος τῆς δόξης καὶ πάσης χάριτος μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν.

Ἐπιστολὴ Βαρνάβα.

5—6. Clem. Al. Strom. II c. 18, 84 p. 472. — *σύμπαντος* C | *ἐν ὑπομονῇ* G.

9. *δὲ* om C | *θεοδίδακτοι* om S | *εὑρεθῆτε* c. S: *εὕρητε* C, *σωθῆτε* G — *θεοδίδακτοι*] Cf. I Thess. 4, 9. Ioann. 6, 45. Tat. Or. c. 29. Athen. Leg. c. 11. 32. Clem. Al. Paedag. I c. 6, 37 p. 120. Strom. I c. 20, 98 p. 376. — *εὑρεθῆτε*] Cf. 4, 14. Ign. Trall. 2, 2.

7. *τίς*: *τι* S.

atque etiam rogo vos: estote vobis boni legislatores, vobis manete consiliarii fideles, tollite ex vobis omnem hypocrisin. 5. Deus autem, qui universo mundo dominatur, det vobis sapientiam, intellegentiam, scientiam, cognitionem mandatorum suorum, perseverantiam. 6. Efficiamini autem docti a Deo, exquirentes, quid a vobis requirat Dominus, et efficite, ut inveniamini in die iudicii. 7. Si qua vero est in vobis boni recordatio, mementote mei haec verba mea meditantes, ut et desiderium et vigilantia mea in aliquod bonum evadat. Rogo vos, gratiam postulans. 8. Usquedum in hoc pulcro vase estis, in nullo horum mandatorum deficite, sed indesinenter haec exquirite et adimplete omne mandatum; namque digna sunt. 9. Quare potissimum id operam dedi, ut scriberem quantum in me fuit, quo exhilararem vos. Salvete, filii dilectionis et pacis. Dominus gloriae et omnis gratiae sit cum spiritu vestro!

Epistula Barnabae.

8. *ἕως*: *ὡς* G | *αὐτῶν* G | *ἄξια*: praem *ταῦτα* G — *σκεῦος*] i. e. corpus. Cf. 7, 3; 11, 9.

9. Clem. Al. l. c. (*ἀγάπης — εἰρήνης*). — *εἰς τὸ — εἰρήνης* om C | *ὑμῶν*: add *ἀμήν* G — *μετὰ τ. πνεύματος*] Cf. Gal. 6, 18. Phil. 4, 23. II Tim. 4, 22. Philem. 25.

Subscriptio c. S: *επιστ. Βαρν. τοῦ ἀποστόλου συνεκδήμου Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου* duo codd G, om ceteri et C.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α̅.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Ῥώμην τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Κόρινθον, κλητοῖς ἡγιασμένοις ἐν θελήματι θεοῦ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντοκράτορος θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

I. Διὰ τὰς αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ περιπτώσεις, ἀδελφοί, βράδιον νομίζομεν ἐπιστροφὴν πεποιῆσθαι περὶ τῶν ἐπιζητουμένων παρ' ὑμῖν πραγμάτων, ἀγαπητοί, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ ξένης τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, μιαρᾶς καὶ ἀνοσίου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν μεγάλως βλασφημηθῆναι. 2. Τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; τήν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς [φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; 3. Ἀπροσωπολήπτως

Titulus. *Κλήμεντος* c. C: A? S exhibet: Epistula catholica Clementis discipuli Petri apostoli ad ecclesiam Corinthiorum.

Inscr. *τοῦ* a. *παντοκρ.* C — *παροικοῦσα*] Cf. Polyc. Phil. inscr. Martyr. Polyc. inscr. Eus. h. e. V c. 1, 3. Luc. 24, 18. Hebr. 11, 9. Diognet. 5, 5.

I, 1. *ἡμῖν* c. A S: *καθ' ἡμῶν* C | [*περι*]*πτωσεις* A: *περιστάσεις* C | *ἀδελφοὶ* c. A: *ἀγαπητοὶ* S, om C | *βλασφημεῖσθαι* C — *αἰφνιδίους κτλ.*] Clemens Domitiani persecutionem respicit. Cf. Prolegom. c. 3. — *παρ' ὑμῖν*] non *παρ' ὑμῶν* et erraverunt, qui interpretati sunt, fratres Corinthios Romanos fratres per literas adiisse auxilium implorantes. Clemens 47, 6. 7 scribit, seditionem, quae inter illos exstitit, per famam divulgatam esse et fortasse Fortunatus ille infra c. 65 memoratus Romanos de dissidiis certiores fecit. — *στάσεως*] Cf. Eus. h. e. III c. 16. — *ὀλίγα πρόσ.*] Cf. 47, 7. — *σεμνὸν*

CLEMENTIS AD CORINTHIOS I.

Ecclesia Dei, quae Romae peregrinatur, ecclesiae Dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis sanctificatis voluntate divina per Dominum nostrum Jesum Christum. Gratia vobis et pax ab omnipotente Deo per Jesum Christum multiplicetur.

I. Propter subitas ac sibi invicem succedentes calamitates et casus adversos, qui nobis acciderunt, tardius, fratres, nosmet ipsos convertisse existimamus ad res, quae desiderantur apud vos, dilecti, et ad seditionem impiam ac detestandam, Dei electis peregrinam et alienam, quam pauci homines temerarii et audaces in tantum insolentiae accenderunt, ut honorificum et illustre nomen vestrum et ab omnibus amari dignum vehementer blasphemaretur. 2. Quis enim, apud vos deversatus, omni virtute plenam firmamque ac stabilem fidem vestram non probavit, sobriamque et moderatam in Christo pietatem non est admiratus, et splendidos ac liberales hospitalitatis vestrae mores non praedicavit, et perfectam certamque cognitionem vestram non beatam existimavit? 3. Omnia

κ. π.] Cf. 47, 6.

2—3. Clem. Al. Strom. IV c. 17, 107 p. 610 ed. Potter (— *ἐπορεύεσθε*). — *πίστιν .. φιλοξενίας*] Cf. Eus. h. e. IV c. 22, 2; c. 23, 9. 10.

3. *απροσωποληmπτως* A et similiter saepius | *ὑμῶν* om C | *ὑμῖν* c. A S: *ἡμῖν* C — *νόμοις*] Pluralis cf. Prov. 6, 20. Sap. 6, 19; 9, 5. Const. ap. II c. 61. Clem. Al. legit *νομίμοις*. — *ὑποτασσόμενοι κτλ.*] Cf. I Petr. 5, 5. Vocabulum *πρεσβύτεροι* hic et infra 21, 6; 57, 1 idem significat atque *ἡγούμενοι*, ***praepositi ecclesiastici***. Clemens semper de magistratu ecclesiastico in genere loquitur. Cum enim temeritate paucorum iuvenum totus ordo in discrimen vocatus esset, singuli gradus non erant nominandi. Cf. Brüll, Ursprung des Episcopates etc. in Tüb. Theol. Quartalschr. 1876 p. 434—454. Aliter Thönissen (Zwei historisch-theol. Abhandluugen 1841 p. 64 sqq.), qui *ἡγούμενοι* de ***episcopis*** et *πρεσβύτεροι* de ***presbyteris*** interpretatur ac putat, Clementem

γὰρ πάντα ἐποιεῖτε καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῦ θεοῦ ἐπορεύεσθε, ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ τιμὴν τὴν καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παρ' ὑμῖν πρεσβυτέροις· νέοις τε μέτρια καὶ σεμνὰ νοεῖν ἐπετρέπετε· γυναιξίν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν· ἔν τε τῷ κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε, πάνυ σωφρονούσας.

II. Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε μηδὲν ἀλαζονευόμενοι, ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, ἥδιον διδόντες ἢ λαμβάνοντες· τοῖς ἐφοδίοις τοῦ Χριστοῦ ἀρκούμενοι καὶ προσέχοντες, τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐνεστερνισμένοι ἦτε τοῖς σπλάγχνοις, καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὑμῶν. 2. Οὕτως εἰρήνη βαθεῖα καὶ λιπαρὰ ἐδέδοτο πᾶσιν καὶ ἀκόρεστος πόθος εἰς ἀγαθοποιΐαν, καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου ἔκχυσις ἐπὶ πάντας ἐγίνετο· 3. μεστοί τε ὁσίας βουλῆς, ἐν ἀγαθῇ προθυμίᾳ μετ' εὐσεβοῦς πεποιθήσεως ἐξετείνετε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸν παντοκράτορα θεόν, ἱκετεύοντες αὐτὸν ἵλεων γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε. 4. Ἀγὼν ἦν ὑμῖν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ὑπὲρ πάσης τῆς ἀδελφότητος, εἰς τὸ σῴζεσθαι μετ' ἐλέους καὶ συνειδήσεως τὸν ἀριθμὸν τὸν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ. 5. Εἰλικρινεῖς καὶ ἀκέραιοι ἦτε καὶ ἀμνησίκακοι εἰς ἀλλήλους. 6. Πᾶσα στάσις καὶ πᾶν σχίσμα βδελυκτὸν ἦν ὑμῖν· ἐπὶ τοῖς παραπτώμασιν τῶν πλησίον ἐπενθεῖτε· τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἴδια ἐκρίνετε. 7. Ἀμεταμέλητοι ἦτε ἐπὶ πάσῃ ἀγαθοποιΐᾳ, *ἕτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. 8. Τῇ παναρέτῳ καὶ σεβασμίῳ πολιτείᾳ κεκοσμημένοι πάντα ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ ἐπετε-

plurali usum esse, cum non de episcopo sui temporis tantum, sed de omnibus episcopis loqueretur, qui Corinthiorum ecclesiae adhuc praefuissent. — *στεργούσας κτλ.*] Cf. Eph. 5, 22—24. Tit. 2, 2. Polyc. Phil. 4, 2. — *κανόνι*] Cf. 7, 2; 41, 1. Gal. 6, 16. II Cor. 10, 13. 15. 16.

II, 1. *Χριστοῦ* c. C S: *θυ* A | *εστερνισμενοι* A — *ὑποτασσόμενοι κτλ.*] Cf. Eph. 5, 21 sqq. — *διδόντες κτλ.*] Cf. Act. 20, 35. — *τὰ ἐφόδια τοῦ Χριστοῦ*] sunt dona, quibus in militia nostra christiana opus est. Nonnulli eorum, qui c. A *θεοῦ* legunt, verba de donis intellegunt, quae ad corpus sustentandum pertinent et verba praecedentia huic interpretationi favent, neque vero sequentia. — *παθήματα αὐτοῦ*] sc. *τοῦ Χριστοῦ*. Cf. II Cor. 1, 5. I Petr. 4, 13; 5, 1.

3. *ὁσίας* c. A S: *θείας* C | *ἐξετείνετε*

enim sine personarum intuitu a vobis facta sunt, et in Dei legibus ambulastis, praepositis vestris subditi et presbyteros, qui sunt inter vos, debito honore prosequentes; iuvenibus, ut moderata et honesta secturentur, mandastis; mulieres in inculpabili, honesta et casta conscientia omnia peragere iussistis, diligentes maritos suos, prout officium postulat, et in oboedientiae canone se continentes res domesticas cum gravitate administrare docuistis, omnino honeste se gerentes.

II. Omnes humili animo eratis, in nulla re inani gloriatione dediti, aliis subiecti potius quam alios vobis subicientes, lubentius dantes quam accipientes. Christi viatico contenti eique animum adtendentes verba ipsius diligenter ac cum amore complexi eratis, et passiones eius vobis prae oculis obversabantur. 2. Sic alta et abundans pax cum inexplebili benefaciendi desiderio omnibus data fuit; plena etiam super omnes spiritus sancti effusio facta est; 3. sanctaque voluntate pleni, sincera animi alacritate, cum pia confidentia, manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, supplicantes ei, ut esset erga vos animo propitio, si quid inviti peccassetis. 4. Diu noctuque solliciti eratis pro universa fraternitate, ut numerus electorum Dei cum misericordia et conscientia salutem consequeretur. 5. Sinceri et simplices eratis atque iniuriarum invicem immemores. 6. Seditio omnis et scissura vobis abominationi erat; proximorum delicta lugebatis; illorum defectus vestros censebatis. 7. Benefacti nullius paenitebat vos; *ad omne bonum opus parati.* 8. Ornati virtutum plena et veneranda vitae ratione omnia in

c. C S: *εξετεινατε* A | *ἵλεων: ἵλεως* A.
4. *μετ' ἐλέους* c. A S: *μετὰ δέους* C | *συνειδήσεως* c. A C S: con *συνδεήσεως* Lipsius, *συναθλήσεως* Zahn G. G. A. 1876 p. 1415, alii alia — *ἀδελφότητος*] Cf. I Petr. 2, 17; 5, 9. Polyc. Phil. 10, 1. — *μετ' ἐλέους*] i. e. misericordia, quam fratres inter sese adhibent. Cf. Const. ap. II c. 13. 15. Similiter vox *συνείδησις* de conscientia fratrum seu de cognitione intellegenda esse videtur, quam alii de aliorum infirmitate et imbecillitate habent id agentes, ut ipsos corroborent. — *ἀριθμὸν τ. ἐκλ.*] Cf. 58, 2; 59, 2. Apoc. 7, 4. Const. ap. V c. 15; VIII c. 22.

6. *ἦν* om A | *τῶν πλ.* c. C S: *τοις πλ.* A.

7. *ἕτοιμοι κτλ.*] Tit. 3, 1.

8. *σεβασμίῳ* c. A S: *σεβασμιωτάτῃ* C — *πλάτῃ τ. κ.*] Cf. Prov. 7, 3.

λεῖτε· τὰ προστάγματα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο.

III. Πᾶσα δόξα καὶ πλατυσμὸς ἐδόθη ὑμῖν καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμένον· *Ἔφαγεν καὶ ἔπιεν, καὶ ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος.* 2. Ἐκ τούτου ζῆλος καὶ φθόνος, ἔρις καὶ στάσις, διωγμὸς καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος καὶ αἰχμαλωσία. 3. Οὕτως ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. 4. Διὰ τοῦτο πόρρω ἄπεστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη ἐν τῷ ἀπολιπεῖν ἕκαστον τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι, μηδὲ ἐν τοῖς νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι μηδὲ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ καθῆκον τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ ἀνειληφότας, δι' οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

IV. Γέγραπται γὰρ οὕτως· *Καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας, ἤνεγκεν Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ θεῷ, καὶ Ἄβελ ἤνεγκεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν.* 2. *Καὶ ἐπεῖδεν ὁ θεὸς ἐπὶ Ἄβελ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ Κάϊν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχεν.* 3. *Καὶ ἐλυπήθη Κάϊν λίαν καὶ συνέπεσεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ.* 4. *Καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Κάϊν· Ἱνατί περίλυπος ἐγένου, καὶ ἱνατί συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες;* 5. *Ἡσύχασον· πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ.* 6. *Καὶ εἶπεν Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη*

III, 1. *πλατυσμός*] apud patres frequentius denotat laetos animi affectus. *Dilatatio* apud latinos patres eandem significationem obtinet. Wotton. — *ἔφαγεν κτλ.*] Deut. 32, 15.

2. *ἔρις* c. C S: *και ερις* A — Cf. Iac. 4, 1. — *ἀκαταστασία*] Cf. I Cor. 14, 33. II Cor. 6, 5; 12, 20. Iac. 3, 16.

3. Cf. Ies. 3, 5.

4. *ἄπεστιν* c. A S: *ἀπέστη* C | *τῆς καρδίας* c. C S: om A — *Χριστῷ*] Metonymice pro *Χριστιανῷ*. Cf. Aug. de civ. Dei XVII c. 4, 9: Omnes quippe unctos eius chrismate (i. e. Christianos) recte Christos possumus dicere. — *ἀνειληφότας*] Pluralis ob nomen collectivum *ἕκαστος*. — *δι' οὗ κτλ.*] Cf. Sap. 2, 24.

IV, 1--6. Gen. 4, 3—8. — *οὕτως*

timore eius peragebatis; mandata et praecepta Domini in latitudine cordis vestri scripta erant.

III. Omnis honor et dilatatio vobis data erat, et scriptum illud impletum est: *Edit*, *bibit*, *dilatatus et incrassatus est, et recalcitravit dilectus.* 2. Ab hoc fonte zelus et invidia, contentio et factiones, persecutio et seditio, bellum et captivitas manarunt. 3. Sic viles contra honoratos, inglorii contra gloriosos, insipientes contra sapientes, iuvenes contra seniores insurrexerunt. 4. Hanc ob causam procul absunt iustitia et pax, cum unusquisque Dei timorem deseruerit et in fide eius caecutiat, neque in institutis praeceptorum eius ambulet aut vitam Christo dignam degat, sed secundum concupiscentias cordis sui pravi unusquisque incedat, iniquam et impiam invidiam resumendo, per quam etiam mors in mundum intravit.

IV. Sic enim scriptum est: *Et factum est post dies*, *obtulit Cain ex fructibus terrae sacrificium Domino; Abel autem obtulit et ipse de primogenitis ovium suarum et de adipibus earum.* 2. *Et respexit Deus super Abel et super munera eius, super Cain autem et super sacrificia eius non advertit.* 3. *Et contristatus est Cain valde et concidit vultu suo.* 4. *Et dixit Deus ad Cain: Quare tristis factus es, et quare concidit vultus tuus? Nonne, si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti?* 5. *Quiesce; ad te revertetur donum tuum, et tuae iterum erit potestatis.* 6. *Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum. Et factum est, dum essent in campo, surrexit Cain super Abel fratrem suum et occidit eum.*

c. A S: om C | *θεῷ* c. A S: *κυρίῳ* C LXX.

3. *τῷ προσώπῳ* c. A LXX: *τὸ πρόσωπον* C S cf. v. 4.

4. *ἐὰν* c. A: *ἂν* C hic et alias — *οὐκ ἐὰν κτλ.*] Cf. Iren. adv. haer. IV c. 18, 3 (III c. 23, 4) ed. Stieren I 614, ubi verba s. scripturae (i. e. LXX; textus hebraicus enim alia exhibet) hoc modo explicantur: Si quis solummodo secundum quod videtur, munde et recte et legitime offerre tentaverit, secundum autem suam animam non recte dividat eam quae est ad proximum communionem (si cum zelo, ut auctor paulo ante dicit, et malitia divisionem habet in corde), . . seducit Deum.

5. *πρὸς σὲ κτλ.*] i. e. a me non recipitur donum tuum.

Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν. 7. Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ζῆλος καὶ φθόνος ἀδελφοκτονίαν κατειργάσατο. 8. Διὰ ζῆλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰακὼβ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου Ἠσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. 9. Ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι καὶ μέχρι δουλείας ἐλθεῖν. 10. Ζῆλος φυγεῖν ἠνάγκασεν Μωϋσῆν ἀπὸ προσώπου Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὁμοφύλου· *Τίς σε κατέστησεν κριτὴν ἢ δικαστὴν ἐφ' ἡμῶν; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες ἐχθὲς τὸν Αἰγύπτιον;* 11. Διὰ ζῆλος Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ ἔξω τῆς παρεμβολῆς ηὐλίσθησαν. 12. Ζῆλος Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντας κατήγαγεν εἰς ᾅδου διὰ τὸ στασιάσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ θεοῦ Μωϋσῆν. 13. Διὰ ζῆλος Δαυὶδ φθόνον ἔσχεν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Σαοὺλ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐδιώχθη.

V. Ἀλλ' ἵνα τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ γενναῖα ὑποδείγματα. 2. Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον οἱ μέγιστοι καὶ δικαιότατοι στύλοι ἐδιώχθησαν καὶ ἕως θανάτου ἤθλησαν. 3. Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοὺς ἀγαθοὺς ἀποστόλους· 4. Πέτρον, ὃς διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ ἕνα οὐδὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας

7. *κατειργάσατο* c. A S: *κατειργάσαντο* C.

8. *ζῆλος* c. A: *ζῆλον* C. Hoc vocabulum in utroque codice modo masculini modo neutrius generis est. — Gen. 27, 41 sqq.

9. *ἐλθεῖν* c. C S (?): *εισελθειν* A — Gen. 37.

10. *κριτὴν ἢ* c. A: *ἄρχοντα καὶ* C S LXX — *τίς σε κτλ.*] Exod. 2, 14. — *κριτὴν ἢ δικ.*] Cf. Luc. 12, 14.

11. *διὰ* om A — Num. 12.

12. *ζῆλος* c. S: *διὰ ζ.* A C — Num. 16.

13. *Δαυὶδ* c. A (*δᾱδ*): *Δαβὶδ* C ubique | *ὑπὸ* bis c. A: *ἀπὸ* C | *τοῦ* a. *Σαοὺλ* C | *βασιλέως Ἰσρ.* c. A S: om C — I Reg. 19 sqq.

V, 1. *ἔγγιστα .. γενεᾶς*] Cum Clemens ab exemplis V. T. ad exempla N. T. progrediatur, haec vocabula de temporis spatio non nimis parvo intellegi possunt. — *γενναῖα*] Vox in martyribus laudandis sollemnis. Cf. 5, 6; 6, 2. Mart. Ign. 2, 2; 7, 3. Mart. Polyc. 2, 1; 3, 1. Eus. h. e. V c. 1, 7. 17. 19. 20. 36. 54. Orig. exhort. mart. c. 1. 23 (ed. Bened. I 275. 288). Chrysost. hom. in s. Ign. c. 1 (ter). 5 (ed. Bened. II 592. 593. 599).

2. *φθόνον* c. A S: *ἔριν* C | *ἤθλησαν* c. C S: hiat A, *δεινοῦ* vel *ἦλθον* vel *ἔπαθον* edd a. Br — *στύλοι*] Cf. Gal. 2, 9. Petri et Pauli martyria ut a Clemente Rom. sic simul commemorantur a Dionysio Cor. (Eus. h. e. II c. 25, 8), Caio Rom. (ibid.), Tertulliano Scorp. c. 15, de praescript. c. 36, Petro Alex. de paenit. can. 9 (Migne Patrol. gr. XVIII 483). Cf.

7. Videtis, fratres, propter zelum et invidiam fratricidium commissum. 8. Propter zelum pater noster Iacob a facie fratris sui Esau aufugit. 9. Zelus effecit, ut Ioseph ad mortem usque exagitaretur et usque ad servitutem veniret. 10. Zelus Mosem a facie Pharaonis regis Aegypti fugere compulit, cum popularem suum dicentem audiret: *Quis te constituit arbitrum aut iudicem super nos? Numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Aegyptium?* 11. Propter zelum Aaron et Mariam extra castra stabulati sunt. 12. Zelus Dathan et Abiron vivos ad inferos detrusit, quod cum Mose Dei famulo seditiose contenderunt. 13. Propter zelum David non tantum alienigenarum invidiam sustinuit, sed regem etiam Saul persecutorem expertus est.

V. Sed ut vetera exempla relinquamus, ad proximos athletas veniamus; saeculi nostri generosa exempla proponamus. 2. Propter zelum et invidiam, qui maximae et iustissimae columnae erant, persecutionem passi sunt et usque ad mortem certaverunt. 3. Ponamus nobis ante oculos bonos apostolos: 4. Petrum, qui propter zelum iniquum non unum

Ign. Rom. 4, 3. Iren. adv. haer. III c. 3, 2.

3. *Πέτρον ὃς* c. C: *Πέτρ]ος* vel *ὁ Πέτρ]ος* S et edd a. Br — *μαρτυρήσας*] Contextus (cf. v. 2: *ἕως θανάτου*) docet, *μαρτυρεῖν* hic non *evangelium praedicare*, sed *martyrium pati* significare. — *ὀφειλ. τόπον*] Cf. Polyc. Phil. 9, 2. Petrum Romae mortuum esse Clemens hic non expressis quidem, sed satis perspicuis verbis dicit. Duo praesertim consideranda sunt. Cum Paulus, altera ecclesiae columna, ut nemo negat, Romae mortem subierit, verisimile est, Petrum a Clemente *Romano* ideo simul cum eo nominatum esse, quia ipse quoque in illa urbe martyrium passus est. Accedit, quod auctor c. 6 de Christianorum persecutione per Neronem Romae facta satis aperte loquitur, et cum hoc capitulum artissime cum antecedente cohaereat, etiam Petrus Romae decessisse putandus est. Quae ita esse et plures theologi protestantes agnoverunt, e. g. Neander, Geschichte der Pflanzung und Leitung der Kirche durch die Apostel ed. IV 1847 II 601 sq.; Hilgenfeld, Historisch-kritische Einleitung in das N. T. 1875 p. 620 sq. Zeitschrift f. wiss. Theol. 1872 p. 353 sq.; 1876 p. 59—64; Seyerlen, Entstehung und erste Schicksale dei Christengemeinde zu Rom 1874 p. 51 sq. Bene dicit Harnack ad h. l.: Lis sub iudice adhuc non esset, nisi critici fabulis illis Pseudoclementis vel iudaizantium Christianorum plus quam par est auctoritatis tribuerent.

ὑπήνεγκεν πόνους καὶ οὕτω μαρτυρήσας ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης. 5. Διὰ ζῆλον καὶ ἔριν Παῦλος ὑπομονῆς βραβεῖον ἔδειξεν, 6. ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, φυγαδευθείς, λιθασθείς, κῆρυξ γενόμενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, τὸ γενναῖον τῆς πίστεως αὐτοῦ κλέος ἔλαβεν, 7. δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων, οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

VI. Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν ὁσίως πολιτευσαμένοις συνηθροίσθη πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵτινες πολλαῖς αἰκίαις καὶ βασάνοις διὰ ζῆλος παθόντες ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν. 2. Διὰ ζῆλος διωχθεῖσαι γυναῖκες Δαναΐδες καὶ Δίρκαι, αἰκίσματα

5. *βραβεῖον*] Cf. I Cor. 9, 24; Phil. 3, 14. Mart. Polyc. 17, 1. Clemens uberius de Paulo disputat quam de Petro, non quia ille abundantius ceteris apostolis laboravit (I Cor. 15, 10), sed quia aliquantum temporis inter Corinthios versatus est. Cum enim et ecclesiam Corinthiorum fundasset et Romae ob fidem martyrium subiisset, Clemens sperare potuit, exemplum viri, qui et Romanorum et Corinthiorum apostolus dici potuit, pluribus verbis proferentem sese animos lectorum magnopere permoturum esse. Etiam 47, 1 ad auctoritatem Pauli provocavit. Cf. Brüll: Tüb. Theol. Quartalschrift 1877 p. 659 sqq.

6. *ἑπτάκις κτλ.*] Septies se vincula tulisse nec Paulus ipse in II Cor. 11, 22 sqq. narrat nec Lucas in Actis. — *φυγαδευθείς*] Cf. Act. 9, 25. 30; 13, 50; 14, 6 etc.; II Cor. 11, 33. — *λιθασθείς*] Cf. Act. 14, 5. 19. II Cor. 11, 25. — *κῆρυξ*] Cf. I Tim. 2, 7. II Tim. 1, 11.

7. *τέρμα τῆς δύσεως*] Vocabulum *τέρμα* ad significandum finem vel terminum adhibent Herodotus VII c. 54, Philostratus vit. Apoll. V c. 4 (ed. Westermann 1849), Eusebius vit. Constant. I c. 8, Cyrillus Hieros. catech. VI c. 2. 3. Occidentem autem terminare cum Hispania tum Iberia vel Britannia a veteribus putabantur. Cf. Philostrat. l. c. Strabo II c. 1. 4; III c. 2 (ed. Casaubon. p. 67. 106. 136). Clemens ergo, si has insulas omittis, Paulum usque in Hispaniam venisse dicit. Male nonnulli viri docti *τὸ τέρμα τ. δ.* de Roma intellexerunt interpretantes *locum occidentis*, *quo apostolus contendisset* aut *quo vitae cursum finiisset*. Verba enim illa vix aliter ac *terminus occidentis* verti possunt et terra occidentis ultima, in quam Paulus pervenire voluit, fuit Hispania (Rom. 15, 28). Cf. Gams, Kirchengeschichte von Spanien 1862 I 11—16. Credner, Geschichte des neutest. Kanon §. 17. — *ἡγουμένων*] Haec vox in epistula saepius occurrit et modo ad significandos principes Israel (32, 2) modo ad significandos praefectos militum (37, 2. 3; 51, 5) et civitatis (55, 1; 61, 1) ad-

aut alterum, sed plures labores sustulit atque ita martyrium passus in debitum gloriae locum discessit. 5. Propter zelum et contentionem Paulus patientiae praemium exhibuit, 6. septies in vincula coniectus, fugatus, lapidatus, in oriente ac occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est, 7. qui postquam mundum universum iustitiam docuit et ad occidentis terminos venit et coram praefectis martyrium subiit, sic e mundo migravit et in locum sanctum abiit, summum patientiae exemplar exsistens.

VI. Viris istis sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui suppliciis multis et tormentis, propter zelum passi, exemplar optimum inter nos extiterunt. 2. Propter zelum persecutionem passae mulieres Danaidae et

hibetur. Cum autem ubique sensus generalis ei attribuatur, erraverunt, qui eam hoc loco de *Tigellino* et *Nymphidio*, praefectis praetorio anni 67 (Windischmann, Vindiciae Petrinae 1836 p. 64) vel de *Helio* et *Polycleto* interpretati sunt, qui Nerone in Graecia degente a. 67 omnia gubernarunt (Dio Cass. LXIII c. 12. 19). Vox de summis Romanorum magistratibus in universum vel rectius de imperatore eiusque consilio electo e principibus civitatis (cf. Suet. Tiber. c. 55) intellegenda est.

VI, 1. *ἀνδράσιν*] i. e. Petro et Paulo. — *πολὺ πλῆθος*] Cf. Tacit. Annal. XV c. 44. — *ἐν ἡμῖν* i. e. inter nos *Romanos*. Cf. 55, 2.

2. *Δαναΐδες καὶ Δίρκαι* (*Δελρ καὶ* C, add. *καὶ* S) c. A C S: con *νεάνιδες παιδίσκαι* Wordsworth. In his verbis explicandis multi viri docti sudarunt et alii alia opinati sunt. Interpretatio, quam proposuit Dr. Aberle († 1875), magister ac collega meus carissimus, sola digna est, quae audiatur. Censuit vir doctissimus, Nerone Christianos persequente complures feminas christianas coactas esse, ut vel personam Dirces, quam cornibus tauri rabidi alligatam fuisse fabulae tradunt, inducerent sicque mortem crudelissimam paterentur (cf. Act. Perpet. et Felic. c. 18—20. Act. Thecl. c. 13 n. 35. Euseb. h. e. V c. 1, 23), vel antequam necarentur, ad crudele plebis spectaculum Danaidarum supplicia subirent Tartarique poenas repraesentarent, et eiusmodi martyres tum a fidelibus tum a paganis nomine *Danaidarum* et *Dirces* insignitas esse. Talibus vel similibus tormentis Christianos a Nerone cruciatos fuisse testatur etiam Tacitus narrans, pereuntibus addita esse *ludibria* (cf. Sueton. Nero c. 11. 12) et forsan Petrus Alex. de paenit. c. 11 (Lagarde, Reliq. iur. eccles. gr. p. 70) dicens: *μεμνημένοι τοίνυν τῶν πολλῶν αὐτῶν καμάτων ὧν προϋπήνεγκαν ἐν ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν ταντταλισμῶν* (*ταναλισμῶν* Routh) etc. Imagines eiusmodi cruciatus repraesentantes reperiuntur in Real Museo Borbonico XIV tab. 4 et 5.

δεινὰ καὶ ἀνόσια παθοῦσαι, ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντησαν καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῷ σώματι. 3. Ζῆλος ἀπηλλοτρίωσεν γαμετὰς ἀνδρῶν καὶ ἠλλοίωσεν τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀδάμ· *Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου.* 4. Ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν καὶ ἔθνη μεγάλα ἐξερρίζωσεν.

VII. Ταῦτα, ἀγαπητοί, οὐ μόνον ὑμᾶς νουθετοῦντες ἐπιστέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκοντες· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐσμὲν σκάμματι, καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπίκειται. 2. Διὸ ἀπολίπωμεν τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας, καὶ ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως ἡμῶν κανόνα, 3. καὶ ἴδωμεν, τί καλὸν καὶ τί τερπνὸν καὶ τί προσδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. 4. Ἀτενίσωμεν εἰς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ γνῶμεν, ὡς ἔστιν τίμιον τῷ θεῷ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκχυθὲν παντὶ τῷ κόσμῳ μετανοίας χάριν ὑπήνεγκεν. 5. Διέλθωμεν εἰς τὰς γενεὰς πάσας καὶ καταμάθωμεν, ὅτι ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ μετανοίας τόπον ἔδωκεν ὁ δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφῆναι ἐπ' αὐτόν. 6. Νῶε ἐκήρυξεν μετάνοιαν, καὶ οἱ ὑπακούσαντες ἐσώθησαν. 7. Ἰωνᾶς Νινευΐταις καταστροφὴν ἐκήρυξεν· οἱ δὲ μετανοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν θεὸν ἱκετεύσαντες καὶ ἔλαβον σωτηρίαν, καίπερ ἀλλότριοι τοῦ θεοῦ ὄντες.

VIII. Οἱ λειτουργοὶ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου περὶ μετανοίας ἐλάλησαν, 2. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης τῶν ἁπάντων περὶ μετανοίας ἐλάλησεν μετὰ ὅρκου. *Ζῶ γὰρ ἐγώ, λέγει κύριος, οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν*, προστιθεὶς καὶ γνώμην ἀγαθήν· 3. *Μετανοήσατε, οἶκος*

3. *ὀστέων* c. A: *ὀστῶν* C — *τοῦτο κτλ.*] Gen. 2, 23.
4. *κατέστρεψεν* c. A S: *κατέσκαψε* C | *ἐξεριζωσεν* A et similiter saepius — *πόλεις κτλ.*] Cf. Prov. 11, 10. 11; 29, 4. Prolegom. c. 3.
VII, 1. *ἐν γὰρ* c. A S: *καὶ γὰρ ἐν* C — *ἑαυτούς*] Cf. Barn. 2, 1.
2. *απολειπωμεν* A | *τῆς παραδόσεως* c. C S: *τ[ῆς ἁγίας κλή]σεως* vel *τ[ῆς τελειώ]σεως* edd a. Br — Cf. Polyc. Phil. 7, 2. — *τὸν εὐκλεῆ — κανόνα*] Eadem verba exhibet Clem. Al. Strom. I c. 1, 15 p. 325 ed. Potter.
3. Cf. I Tim. 2, 3; 5, 4.
4. *τῷ πατρὶ* c. C S (hic om *τῷ θεῷ*): [*αἷμα*] edd pler | *ὑπήνεγκεν* c. A coll S (*sustulit*): *ἐπήνεγκε* C — *αἷμα τ. Χριστοῦ*] Cf. 12, 7; 21, 6; 49, 6.
5. *εἰς* om C — *μεταν. τόπον*] Cf. Sap. 12, 10 (12, 19. 20). Hebr. 12,

Dircae, postquam gravia et nefanda supplicia sustinuerunt, ad firmum fidei cursum pertigerunt et debiles corpore nobile praemium acceperunt. 3. Zelus uxorum animos a maritis abalienavit et dictum patris nostri Adam mutavit: *Hoc iam os ex ossibus meis et caro ex carne mea.* 4. Zelus et contentio urbes magnas evertit et gentes numerosas funditus delevit.

VII. Haec, carissimi, non tantum, ut vos officii vestri admoneamus, scribimus, sed etiam, ut nos ipsos commonefaciamus; in eadem enim arena versamur, et certamen idem nobis impositum est. 2. Quare inanes et vanas curas relinquamus, et ad gloriosam et venerandam traditionis nostrae regulam veniamus, 3. ac videamus, quid pulcrum et quid iucundum et quid acceptum sit coram opifice nostro. 4. Sanguinem Christi intentis oculis intueamur et cognoscamus, quam pretiosus Deo sit patri eius, qui propter nostram salutem effusus toti mundo paenitentiae gratiam obtulit. 5. Perveniamus ad omnes mundi aetates et discamus, quod in omni generatione volentibus ad ipsum converti Dominus paenitentiae locum concesserit. 6. Noë paenitentiae praeco fuit, et qui ei obtemperarunt, salvati sunt. 7. Ionas Ninivitis excidium praedicavit; illi autem, peccatorum paenitentiam agentes, precibus Deum placarunt et salutem consecuti sunt, licet alieni a Deo essent.

VIII. Divinae gratiae ministri spiritu sancto afflati de paenitentia locuti sunt. 2. Ipse etiam rerum omnium Dominus cum iuramento de paenitentia locutus est: *Vivo, inquit Dominus, nolo mortem peccatoris sicut paenitentiam*, addens insuper dictum egregium: 3. *Resipiscite, domus Israel, ab ini-*

17. Const. ap. II c. 38; V c. 19. — *ὁ δεσπότης κτλ.*] Cf. Const. ap. II c. 55.

6. Cf. 9, 4. Gen. 7. II Petr. 2, 5. Theoph. ad Autol. II c. 19. Orac. Sibyll. I v. 135 sqq.

7. *ἱκετεύσαντες* c. A: *ἱκετεύοντες* CS — Cf. Ion. 3. Matth. 12, 41. — *ἀλλότριοι κτλ.*] Cf. Eph. 2, 12 sqq.

VIII, 2. *γὰρ* om C — *ζῶ κτλ.*] Ezech. 33, 11.

3. *ὑμῶν* p. *ἀνόμιας* c. A S: *τοῦ λαοῦ μου* C | *καρδίας* c. A Clem. Al. Paed. I c. 10, 91 p. 152: *ψυχῆς* CS — Haec verba vix e s. scriptura desumpta sunt, quamquam in diversis locis similia leguntur. Cf. Ezech. 18, 30; 33, 12. Ps. 102, 10. 11. Ies. 1, 18. Ier. 3, 19. Verba *ἐπιστράφητε κτλ.* Clemens Alex. l. c. quoque laudat eademque Ezechieli attribuit. Sed quaeritur, num ex epistula nostra

Ἰσραήλ, ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν. Εἶπον τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ μου· Ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐὰν ὦσιν πυρρότεραι κόκκου καὶ μελανώτεραι σάκκου, καὶ ἐπιστραφῆτε πρός με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ εἴπητε· Πάτερ· ἐπακούσομαι ὑμῶν ὡς λαοῦ ἁγίου. 4. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως· *Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιώσατε χήρᾳ· καὶ δεῦτε καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει κύριος· καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ· καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα.* 5. Πάντας οὖν τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ βουλόμενος μετανοίας μετασχεῖν ἐστήριξεν τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι αὐτοῦ.

IX. Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἱκέται γενόμενοι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ προσπέσωμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν τήν τε ἔριν καὶ τὸ εἰς θάνατον ἄγον ζῆλος. 2. Ἀτενίσωμεν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ. 3. Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος. 4. Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν, καὶ διέσωσεν δι' αὐτοῦ ὁ δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμονοίᾳ ζῶα εἰς τὴν κιβωτόν.

X. Ἀβραάμ, ὁ φίλος προσαγορευθείς, πιστὸς εὑρέθη ἐν τῷ αὐτὸν ὑπήκοον γενέσθαι τοῖς ῥήμασιν τοῦ θεοῦ. 2. Οὗτος δι' ὑπακοῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως γῆν ὀλίγην καὶ συγγένειαν ἀσθενῆ καὶ οἶκον μικρὸν καταλιπὼν κληρονομήσῃ τὰς

an e libro aliquo Ezechielis apocrypho (Cf. Ioseph. Antiq. X c. 5, 1) ea deprompserit.

4. *καὶ* a. *καθαροὶ* c. A: om C S LXX | *ἀφέλεσθε* c. A: *ἀφέλετε* C LXX | *χήρᾳ* c. A: *χήραν* C | *διελεγχθῶμεν* c. A: (*διελεχθ.*): *διαλεχθῶμεν* C | *κύριος* c. C S LXX: om A — Ies. 1, 16—20.

5. *ἐστήριξεν κτλ.*] i. e. effatum illud: *nolo mortem peccatoris* (cf. v. 2) Deus iuramento (= omnipo-

quitate vestra. Dic filiis populi mei: Si peccata vestra a terra ad caelum usque pertingant, si cocco rubriora et cilicio nigriora fuerint, et ad me ex toto corde conversi fueritis et dixeritis: Pater; tamquam popolo sancto aurem vobis praebebo. 4. Et in alio loco sic dicit: *Lavamini et mundamini, auferte mala ex animabus vestris coram oculis meis; quiescite a malitiis vestris, discite facere bonum, quaerite rectum, liberate oppressum, iudicate pupillo et iustificate viduam; et venite et disputemus, dicit Dominus. Et si fuerint peccata vestra quasi phoenicium, sicut nivem dealbabo, si autem fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo. Et si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis; si autem nolueritis neque exaudiveritis me, gladius devorabit vos; os enim Domini locutum est haec.* 5. Volens igitur, omnes dilectos suos paenitentiae fieri participes, effatum illud omnipotenti sua voluntate roboravit.

IX. Quare magnificae eius et gloriosae voluntati obsequamur, et suppliciter misericordiam et benignitatem eius implorantes ad miserationes eius advolvamur et convertamur, relictis vanis operibus et contentione et aemulatione, quae ad mortem ducit. 2. Fixis oculis intueamur eos, qui magnificae eius gloriae perfecte inservierunt. 3. Sumamus Henoch, qui in oboedientia iustus repertus translatus fuit, neque mors eius inventa est. 4. Noë fidelis inventus per ministerium suum mundo regenerationem praedicavit, et per eum animalia, quae in concordia arcam sunt ingressa, servavit Dominus.

X. Abraham, amicus vocatus, fidelis inventus est, eo quod verbis Dei obtemperavit. 2. Hic per oboedientiam e terra sua, e cognatione sua et domo patris sui egressus est, ut exigua terra, cognatione debili et domo parva derelicta promissiones

tenti sua voluntate) roboravit. H.

IX, 1. Cf. Polyc. Phil. 2, 1.

2—XII. Haec laudat summatim Clem. Alex. Strom. IV c. 17, 107 p. 610 ed. Potter.

3. *θάνατος* c. A: *ὁ θάν.* C — Gen. 5, 24. Hebr. 11, 5.

4. *διὰ τῆς λ.* c. A S: *ἐν τῇ λειτουργίᾳ* C — Gen. 6, 8; 7, 1. Hebr. 11, 7. II Petr. 2, 5.

X, 1. *φίλος*] Cf. 17, 2. Ies. 41, 8. II Paralip. 20, 7. Iac. 2, 23. Clem. hom. XVIII c. 13.

ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ. Λέγει γὰρ αὐτῷ· 3. *Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε καὶ καταράσομαι τοὺς καταρωμένους σε, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.* 4. Καὶ πάλιν ἐν τῷ διαχωρισθῆναι αὐτὸν ἀπὸ Λὼτ εἶπεν αὐτῷ ὁ θεός· *Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν, ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος.* 5. *Καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς· εἰ δύναταί τις ἐξαριθμῆσαι τὴν ἄμμον τῆς γῆς, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξαριθμηθήσεται.* 6. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐξήγαγεν ὁ θεὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.* 7. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐδόθη αὐτῷ υἱὸς ἐν γήρᾳ, καὶ δι' ὑπακοῆς προσήνεγκεν αὐτὸν θυσίαν τῷ θεῷ πρὸς ἓν τῶν ὀρέων ὧν ἔδειξεν αὐτῷ.

XI. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ θείου, πρόδηλον ποιήσας ὁ δεσπότης, ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησιν. 2. Συνεξελθούσης γὰρ αὐτῷ τῆς γυναικὸς ἑτερογνώμονος ὑπαρχούσης καὶ οὐκ ἐν ὁμονοίᾳ, εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἁλὸς ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, εἰς τὸ γνωστὸν εἶναι πᾶσιν, ὅτι οἱ δίψυχοι καὶ οἱ διστάζοντες περὶ τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως εἰς κρίμα καὶ εἰς σημείωσιν πάσαις ταῖς γενεαῖς γίνονται.

XII. Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη·

3. Gen. 12, 1—3.
4. *ἣν* : om C | *τοῦ* a. *αἰῶνος* C — Gen. 13, 14. 15.
5. Gen. 13, 16.
6. *ἐξήγαγεν* c. A: *ἐξήγαγε δὲ* C S — Gen. 15, 5. 6. Cf. Rom 4, 3.
7. *γήρᾳ* c. A: *γήρει* C | *τῷ θεῷ* c. A S: om C | *πρὸς* c. A: *εἰς* C — Gen. 21. 22. Hebr. 11, 17.
XI, 1. *ἐπ'* c. A S: *εἰς* C — Gen. 19. Cf. II Petr. 2, 6. 7. — *ποιήσας*] Nominativus absolutus. Cf. Winer § 28, 3.
2. *τοῦτο* c. A S: om C — *ἕως τ.*

Dei possideret. Dicit enim ei: 3. *Exi de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui et vade in terram, quam tibi demonstrabo; et faciam te gentem magnam et benedicam tibi et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus; et benedicam benedicentibus tibi et maledicam maledicentibus tibi, et benedicentur in te omnes tribus terrae.* 4. Et rursus, cum a Lot secederet, dixit ei Deus: *Respice oculis tuis et vide a loco, in quo nunc tu es, ad aquilonem et africum et orientem et mare, quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam et semini tuo usque in saeculum.* 5. *Et faciam semen tuum sicut arenam terrae; si poterit aliquis dinumerare arenam terrae, et semen tuum dinumerabitur.* 6. Et rursus dicit: *Eduxit Deus Abraham foras et dixit ei: Respice in caelum et numera stellas, si potes dinumerare eas; sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam.* 7. Propter fidem et hospitalitatem datus est ei filius in senectute, et per oboedientiam obtulit eum in sacrificium Deo in uno montium, quos ei ostenderat.

XI. Propter hospitalitatem et pietatem Lot e Sodoma salvus evasit, cum tota regio in circuitu igne et sulphure puniretur; Domino palam faciente, se non derelinquere sperantes in ipsum, contra vero eos, qui a mandatis eius declinarent, suppliciis et tormentis punire. 2. Uxor enim eius, quae una cum eo egressa est, cum ab eo dissentiret nec in concordia persisteret, in signum propterea posita et salis statua usque in hodiernum diem facta est, ut omnibus innotesceret, animo duplices et de potentia divina haesitantes in iudicium et signum omnibus generationibus proponi.

XII. Propter fidem et hospitalitatem Rahab meretrix in-

ἡμέρας τ.] Huius statuae tamquam adhuc manentis mentionem faciunt etiam Iosephus Flavius Antiq. I c. 11, 4, Iustinus Apol. I c. 53, Irenaeus adv. haer. IV c. 31, 3; c. 33, 9. Prudentius Hamartig. v. 740 sqq. — *δίψυχοι*] Cf. 23, 3. Iac. 1, 8; 4, 8. Barn. 19, 5. Herm. Vis. II c. 2, 2. III c. 2, 2. IV c. 1, 4 etc.

XII, 1. *πόρνη* c. A: *ἐπιλεγομένη π.* C S — Ios. 2. Iac. 2, 25. Hebr. 11, 31. Cf. Iust. Dialog. c. 111. Iren. adv. haer. IV c. 20, 12, ubi eadem allegorica interpretatio reperitur.

2. Ἐκπεμφθέντων γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ τοῦ Ναυὴ κατασκόπων εἰς τὴν Ἰεριχώ, ἔγνω ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς, ὅτι ἥκασιν κατασκοπεῦσαι τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἐξέπεμψεν ἄνδρας τοὺς συλληψομένους αὐτούς, ὅπως συλληφθέντες θανατωθῶσιν. 3. Ἡ οὖν φιλόξενος Ῥαὰβ εἰσδεξαμένη αὐτοὺς ἔκρυψεν εἰς τὸ ὑπερῷον ὑπὸ τὴν λινοκαλάμην. 4. Ἐπισταθέντων δὲ τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ λεγόντων· Πρὸς σὲ εἰσῆλθον οἱ κατάσκοποι τῆς γῆς ἡμῶν· ἐξάγαγε αὐτούς, ὁ γὰρ βασιλεὺς οὕτως κελεύει· ἥδε ἀπεκρίθη· Εἰσῆλθον μὲν οἱ ἄνδρες, οὓς ζητεῖτε, πρός με, ἀλλ' εὐθέως ἀπῆλθον καὶ πορεύονται τῇ ὁδῷ· ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς ἐναλλάξ. 5. Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἄνδρας· Γινώσκουσα γινώσκω ἐγώ, ὅτι κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν παραδίδωσιν ὑμῖν τὴν γῆν ταύτην· ὁ γὰρ φόβος καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐπέπεσεν τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν. Ὡς ἐὰν οὖν γένηται λαβεῖν αὐτὴν ὑμᾶς, διασώσατέ με καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. 6. Καὶ εἶπαν αὐτῇ· Ἔσται οὕτως, ὡς ἐλάλησας ἡμῖν. Ὡς ἐὰν οὖν γνῷς παραγινομένους ἡμᾶς, συνάξεις πάντας τοὺς σοὺς ὑπὸ τὸ στέγος σου, καὶ διασωθήσονται· ὅσοι γὰρ ἐὰν εὑρεθῶσιν ἔξω τῆς οἰκίας, ἀπολοῦνται. 7. Καὶ προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὅπως ἐκκρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον, πρόδηλον ποιοῦντες, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν θεόν. 8. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί· οὐ μόνον πίστις, ἀλλὰ προφητεία ἐν τῇ γυναικὶ γέγονεν.

XIII. Ταπεινοφρονήσωμεν οὖν, ἀδελφοί, ἀποθέμενοι πᾶσαν ἀλαζονείαν καὶ τύφος καὶ ἀφροσύνην καὶ ὀργάς, καὶ ποιήσωμεν τὸ γεγραμμένον (λέγει γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· *Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω, τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην*), μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, οὓς

2. *τοῦ τοῦ* c. A LXX: *τοῦ* C | *εἰς τὴν* c. A: *εἰς* C.
4. *ἥδε*: *ἡ δὲ* C | *ἀπῆλθον* c. A: *ἐξῆλθον* C S — *ἐναλλάξ*] Cf. Barn. 13, 5.
5. *ἐγὼ* c. A S: om C | *ὑμῶν* c. A: om C S | *γῆν* c. C S: [*πο*]*λιν* A — *κατοικοῦσιν αὐτήν*] Lectum ergo Clementi comma versiculi 9 c. 2 Ios., quod a multis editionibus abest, in Complutensi vero ita effertur: *καὶ κατέπτησσον πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀφ' ὑμῶν.* Cot.
6. *ἐλάλησας* c. A: *λελάληκας* C | *παραγινομένους* c. A S: *παραγεν.* C

columis servata est. 2. Missis enim a Iosua filio Navae ad urbem Iericho speculatoribus, rescivit terrae rex, illos venisse regionem eorum exploraturos, et viros emisit, qui eos comprehenderent, ut comprehensi necarentur. 3. Eos igitur hospitalis Rahab suscipiens in solario domus sub lini stipula occultavit. 4. Supervenientibus autem viris a rege missis ac dicentibus: Ad te ingressi sunt regionis nostrae exploratores; educ eos, sic enim imperat rex; haec respondit: Ingressi sunt quidem ad me viri, quos quaeritis, sed confestim abierunt et vadunt via; ostendens eis contrariam. 5. Et dixit ad viros: Perbene scio, Dominum Deum vestrum urbem hanc vobis traditurum; timor enim et pavor vestri incessit incolas eius. Simulac igitur capere illam vobis contigerit, incolumem me servate et domum patris mei. 6. Et dixerunt ei: Sic erit, ut locuta es nobis. Simulac igitur nos appropinquantes cognoveris, cognatos tuos omnes sub tecto tuo congregabis, et servabuntur; quotquot vero extra domum tuam invenientur, peribunt. 7. Praeterea mandaverunt ei, ut signum daret, ut nempe funiculum coccineum e domo sua demitteret, manifestum facientes, per sanguinem Domini redemptionem fore omnibus, qui credunt et sperant in Deum. 8. Videte, dilecti: non solum fides, sed etiam prophetia in muliere fuit.

XIII. Humiles ergo mente simus, fratres, fastum omnem et superbiam et amentiam et iras deponentes, et quod scriptum est, faciamus (dicit enim spiritus sanctus: *Non glorietur sapiens in sapientia sua nec fortis in fortitudine sua nec dives in divitiis suis, sed qui gloriatur, in Domino glorietur, quaerendo illum et faciendo ius et iustitiam),* memoria praecipue recolentes sermones Domini Iesu, quos aequitatem et longani-

σου c. A S: om C.
7. *ἐκκρεμάσῃ* c. C S: *κρεμασῃ* A.
8. *οὐ* c. A: *ὅτι οὐ* C S | *ἀλλὰ* c. A: add *καὶ* C S | *γέγονεν* c. A: *ἐγενήθη* C — *προφητεία*] Cf. Orig. in Ies. Nave hom. III c. 4 ed. Bened. II 403: Sed et ista meretrix, quae eos suscepit, ex meretrice efficitur iam propheta.
XIII, 1. *τύφος* c. A cf. Winer § 9, 2. 2: *τύφον* C | *ἢ* c. A LXX: om C, S? — *μὴ καυχάσθω κτλ.*] Ier. 9, 23. 24. I Reg. 2, 10. I. Cor. 1, 31. II Cor. 10, 17.

ἐλάλησεν διδάσκων ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν. 2. Οὕτως γὰρ εἶπεν· *Ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν· ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν· ὡς δίδοτε, οὕτως δοθήσεται ὑμῖν· ὡς κρίνετε, οὕτως κριθήσεσθε· ὡς χρηστεύεσθε, οὕτως χρηστευθήσεται ὑμῖν· ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.* 3. Ταύτῃ τῇ ἐντολῇ καὶ τοῖς παραγγέλμασιν τούτοις στηρίξωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὸ πορεύεσθαι ὑπηκόους ὄντας τοῖς ἁγιοπρεπέσι λόγοις αὐτοῦ, ταπεινοφρονοῦντες· φησὶν γὰρ ὁ ἅγιος λόγος· 4. *Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πραῢν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τὰ λόγια.*

XIV. Δίκαιον οὖν καὶ ὅσιον, ἄνδρες ἀδελφοί, ὑπηκόους ἡμᾶς μᾶλλον γενέσθαι τῷ θεῷ ἢ τοῖς ἐν ἀλαζονείᾳ καὶ ἀκαταστασίᾳ μυσεροῦ ζήλους ἀρχηγοῖς ἐξακολουθεῖν. 2. Βλάβην γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν, μᾶλλον δὲ κίνδυνον ὑποίσομεν μέγαν, ἐὰν ῥιψοκινδύνως ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τοῖς θελήμασιν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξακοντίζουσιν εἰς ἔριν καὶ στάσεις, εἰς τὸ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. 3. Χρηστευσώμεθα αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ γλυκύτητα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. 4. Γέγραπται γάρ· *Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ' αὐτῆς· οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολεθρευθήσονται ἀπ' αὐτῆς.* 5. Καὶ πάλιν λέγει· *Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον καὶ ἰδού, οὐκ ἦν, καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὗρον. Φύλασσε ἀκακίαν καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ.*

XV. Τοίνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μεθ' ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. 2. Λέγει γάρ που· *Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ.* 3. Καὶ πάλιν· *Τῷ στόματι αὐτῶν*

2. *ἐλεᾶτε* c. A cf. Winer § 15: *ἐλεεῖτε* C | *ἀφίετε* c. A: *ἄφετε* C | *ἐν αὐτῷ* (-τῃ) c. A S: *οὕτω* C — Haec verba non habentur *αὐτολεξεί* in s. scriptura. Similia autem leguntur Luc. 6, 36—38. Matth. 6, 12—15; 7, 1. 2. 12 et fortasse a Clemente e memoria laudata sunt. Cf. Const. ap. II c. 21.

3. *στηρίξωμεν* c. A: *στηρίζωμεν* C.

4. *πραῢν* c. A: *πρᾶον* C | *τὰ λόγια* c. A: *τοὺς λόγους* C LXX — Ies. 66, 2.

XIV, 1—2. Nicon Monachus a Coterio ad h. l. laudatus in Pandecte *λόγῳ ιή* cod. Reg. 2418. 2423. 2424. — *ἡμᾶς* c. A S: *ὑμᾶς* C.

2. *ἔριν* c. A S (*ἔρεις*): *αἱρέσεις* C Nic.

3. *αὐτοῖς* c. A: *ἑαυτοῖς* C S — *αὐτοῖς*] sc. seditionis auctoribus. Cle-

mitatem docens locutus est. 2. Sic enim dixit: *Miseremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut vobis dimittatur; prout facitis, ita vobis fiet; sicut datis, ita vobis retribuetur; sicut iudicatis, ita iudicabimini*; *sicut benigni estis, ita benignitatem experiemini; qua mensura metimini, eadem vobis mensurabitur.* 3. Hoc praecepto et his mandatis stabiliamus nos ipsos, ut in oboedientia sanctorum eloquiorum eius cum omni humilitate semper ambulemus. Dicit enim verbum sanctum: 4. *Super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?*

XIV. Iustum igitur et pium est, viri fratres, Deo potius oboedientes nos esse quam in superbia et turbulentia detestandae aemulationis duces et auctores sequi. 2. Detrimentum enim non leve, immo vero grande periculum sustinebimus, si praecipitanter voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentionem et seditiones collineant, ut nos ab eo, quod rectum et bonum est, abalienent. 3. Benigni erga ipsos simus secundum misericordiam et dulcedinem creatoris nostri. 4. Scriptum est enim: *Benigni incolae erunt terrae, innocentes relinquentur in ea; iniqui vero exterminabuntur ab illa.* 5. Et rursus dicit: *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi et ecce, non erat, et quaesivi locum illius, et non inveni. Custodi innocentiam et vide aequitatem, quoniam sunt reliquiae homini pacifico.*

XV. Adhaereamus itaque iis, qui cum pietate pacem colunt, non autem iis, qui cum simulatione pacem volunt. 2. Dicit enim alicubi: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.* 3. Et rursus: *Ore suo benedicebant*

mens igitur vult, ut Corinthii seditionem quidem abominentur, homines seditiosos autem diligere non desinant, aut, si scripserit *ἑαυτοῖς* (= *ἀλλήλοις* cf. Col. 3, 13. 16. II Clem. 4, 3; 12, 3; 13, 1; 15, 5; 17, 2) mutuum fratrem amorem commendat.

4. Prov. 2, 21. 22. Ps. 36, 9. 38.

5—XVI, 1. Clem. Al. Strom. IV c. 6, 32. 33 p. 577 sq. ed. Potter. — *ἀσεβῆ* c. A: praem *τὸν* C LXX. LXX. — Ps. 36, 35 sqq. — *ἐγκατάλειμμα*] = posteri cf. Test. XII patr. II c. 6.

XV, 1—2. Nicon Mon. l. c. cf. 15, 1 not.

2. *τοῖς χείλεσιν* c. A S Clem: *τῷ στόματι* C Nic | *ἄπεστιν* c. A Clem: *ἀπέχει* C Nic — Ies. 29, 13. Marc. 7, 6. Cf. II Clem. 3, 5.

3. *εὐλογοῦσαν* c. A cf. Winer § 13, 2 f: *εὐλόγουν* C LXX — Ps. 61, 5.

εὐλογοῦσαν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. 4. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ.* 5. *Διὰ τοῦτο ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν·* καὶ πάλιν· *Ἐξολεθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλορήμονα, τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χείλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστιν· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν;* 6. *Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ,* 7. *παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ.*

XVI. Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. 2. Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ θεοῦ, ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας οὐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος, ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν· φησὶν γάρ· 3. *Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα, καὶ εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη.* 4. *Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει.* 5. *Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν.* 6. *Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη·* 7. *καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ αὐτὸς*

4. *ἐψεύσαντο* c. A S Clem LXX: *ἔψευξαν* C — Ps. 77. 36. 37.

5. *διὰ τοῦτο* c. C S Clem: om A LXX | *γενηθήτω* c. A Clem LXX: *γενηθείη* C | *τὰ λαλοῦντα — τὰ δόλια* c. S: om A C Clem propter homoeoteleuton | *γλῶσσαν μεγ.* c. A S Clem: *γλῶσσα μεγαλορήμων· καὶ πάλιν* C | *μεγαλυνοῦμεν* c. C Clem: *μεγαλύνωμεν* A | *παρ' ἡμῖν* c. A Clem: *π. ἡμῶν* C S — Ps. 30. 19: 11. 4. 5.

6—7. *τοῦ* c. C S Clem: praem *ἀπὸ* A LXX | *σωτηρίᾳ* c. A: *σωτηρίῳ* Clem, om C? — Ps. 11. 6. — *ἐν αὐτῷ*] sc.

et corde suo maledicebant. 4. Et rursus dicit: *Dilexerunt eum ore suo et lingua sua mentiti sunt ei: cor autem eorum non rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius.* 5. *Propterea muta fiant labia dolosa, quae loquuntur adversus iustum iniquitatem;* et iterum: *Disperdat Dominus universa labia dolosa, linguam magniloquam, eos, qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra apud nos sunt; quis noster dominus est?* 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus; ponam eos in salutari;* 7. *confidenter agam cum eo.*

XVI. Christus enim eorum est, qui humiliter de se sentiunt, non eorum, qui supra gregem eius sese efferunt. 2. Sceptrum maiestatis Dei, Dominus Iesus Christus, non venit cum iactantia superbiae et arrogantiae, quamvis potuerit, sed cum humilitate, prout spiritus sanctus de eo locutus est. Dicit enim: 3. *Domine, quis credidit nuntio nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? Adnuntiavimus coram ipso: quasi parvulus est, sicut radix in terra sitienti; non est species ei neque gloria; et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius erat inhonorata, deficiens prae filiis hominum. Homo est, in plaga et labore positus et sciens ferre dolorem; quia aversa est facies eius, despecta et pro nihilo reputata.* 4. *Iste peccata nostra portat et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum esse merito in labore et in plaga et in adflictione.* 5. *Ipse autem vulneratus est propter nostra peccata et adflictus propter nostras iniquitates. Punitio ad nostram pacem super eum venit, livore eius nos sanati sumus.* 6. *Omnes quasi oves erravimus, homo in via sua erravit;* 7. *et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse, adflictus licet, non aperit os. Sicut ovis ad*

τῷ πτωχῷ. Singularis collective pro plurali.

XVI, 1. ποίμνιον] Cf. 44, 3; 54, 2; 57, 2. Act. 20, 28. 29. I Petr. 5, 2. 3.

2. Hieronymus in Ies. 52, 13 ed. Vallars. IV 612 (— ταπεινοφρονῶν). — τ. μεγαλωσύνης c. A C: om S Hieron | Ἰησοῦς Χριστὸς c. C S Hieron: ημων χσ ισ A — οὐκ ἦλθεν] Cf. Phil. 2, 6. 7. II Cor. 8, 9.

3—14. Ies. 53, 1—12.

5. ἁμαρτίας . . ἀνομίας c. A: ἀνομίας . . ἁμ. C S

διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. 8. *Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.* 9. *Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἥκει εἰς θάνατον.* 10. *Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς.* 11. *Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον.* 12. *Καὶ κύριος βούλεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει.* 13. *Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη·* 14. *καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν καὶ, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.* 15. Καὶ πάλιν αὐτός φησιν· *Ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ.* 16. *Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλήν· Ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν.* 17. Ὁρᾶτε, ἄνδρες ἀγαπητοί, τίς ὁ ὑπογραμμὸς ὁ δεδομένος ἡμῖν· εἰ γὰρ ὁ κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν, τί ποιήσωμεν ἡμεῖς οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος αὐτοῦ δι' αὐτοῦ ἐλθόντες;

XVII. Μιμηταὶ γενώμεθα κἀκείνων, οἵτινες ἐν δέρμασιν αἰγείοις καὶ μηλωταῖς περιεπάτησαν κηρύσσοντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἡλίαν καὶ Ἐλισαιέ, ἔτι δὲ καὶ Ἰεζεκιήλ, τοὺς προφήτας· πρὸς τούτοις καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους. 2. Ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραὰμ καὶ φίλος προσηγορεύθη τοῦ θεοῦ, καὶ λέγει ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ταπεινοφρονῶν· *Ἐγὼ δέ*

13. ἐν c. CS(?) : om A
15—16. Ps. 21. 7—9. — δὲ c. AS: om C
16. Cf. Matth. 27. 43.
17. *ποιήσωμεν* c. A: *ποιήσομεν* C
ἐλθόντες c. AS: *ἀπελθόντες* C
XVII—XVIII. Haec laudat summatim Clem. Al. Strom. IV c. 17. 107—109 p. 610 sq. ed. Potter. Epiphanius autem h. 30 c. 15 scribens: αὐτὸς (sc. *Κλήμης ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐγκυκλίοις*) *ἐγκωμιάζει Ἡλίαν καὶ Δαβὶδ καὶ Σαμψὼν καὶ πάντας τοὺς προφήτας*, non nostram epistulam,

victimam ductus est et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os suum. In humilitate sua tandem liberatus est a poena. 8. *Generationem eius quis enarrabit, cum de terra tollatur vita eius?* 9. *Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem.* 10. *Et liberabo impios ob sepulcrum eius et divites ob mortem eius; quia iniquitatem non fecit, neque dolus inventus est in ore eius. Et Dominus vult mundare eum a plaga.* 11. *Si obtuleritis pro peccatis, anima vestra videbit semen longaevum.* 12. *Et vult Dominus eum auferre e dolore animae, ostendere ei lucem et formare intellegentia, iustificare iustum, bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit.* 13. *Propterea ipse possidebit multos et fortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima eius et in iniquis reputatus est,* 14. *et ipse peccata multorum tulit et propter iniquitates eorum traditus est.* 15. Et rursus ille dicit: *Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis.* 16. *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, moverunt caput dicentes: Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* 17. Videtis, viri dilecti, quale nobis exemplar sit propositum: si enim Dominus ita se humiliavit, quid faciemus nos, qui sub iugum gratiae eius per ipsum venimus?

XVII. Imitatores simus etiam eorum, qui in caprinis et ovinis pellibus adventum Christi praedicantes circumierunt; Eliam dicimus et Elisaeum et Ezechielem prophetas, et cum his eos, qui praeclarum testimonium consecuti sunt. 2. Magno testimonio ornatus est Abraham et Dei amicus appellatus est; et ipse gloriam Dei intente respiciens in humilitate dixit: *Ego*

sed epistulas de virginitate (II c. 8–14 ed Beelen p. 277 — 287) respexisse videtur.

1. *'Ελισαιὲ* c. A C (*'Ελισσαιέ*): *'Ελισσαῖον* Clem | *ἔτι δὲ* c. A S: om C — *ἐν δέρμασιν κτλ.*] Cf. Hebr. 11, 37 et totam sectionem Hebr. 11, 32—12, 3, quam Clemens, ut recte vidit Harnack, e memoria inverso ordine hic et in iis, quae antecedunt, repetivit. — *μεμαρτυρημένους*] sc. in s. scriptura.

2. *ἐμαρτυρήθη* c. A S: add *δὲ* C | *ἀτενίζων* c. A: *ἀτενίσας* C — *φίλος*] Cf. 10, 1. — *ἐγὼ κτλ.*] Gen. 18, 27.

εἰμι γῆ καὶ σποδός. 3. Ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτως γέγραπται· *Ἰὼβ δὲ ἦν δίκαιος καὶ ἄμεμπτος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ.* 4. Ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ λέγων· *Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μιᾶς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτοῦ.* 5. Μωϋσῆς *πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ* ἐκλήθη, καὶ διὰ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ἔκρινεν ὁ θεὸς Αἴγυπτον διὰ τῶν μαστίγων καὶ τῶν αἰκισμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ κἀκεῖνος δοξασθεὶς μεγάλως οὐκ ἐμεγαλορημόνησεν, ἀλλ' εἶπεν ἐπὶ τοῦ βάτου χρηματισμοῦ αὐτῷ διδομένου· *Τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι με πέμπεις; Ἐγὼ δέ εἰμι ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος.* 6. Καὶ πάλιν λέγει· *Ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ κύθρας.*

XVIII. Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαυίδ; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ θεός· *Εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἐν ἐλαίῳ αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν.* 2. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν θεόν· *Ἐλέησόν με, ὁ θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.* 3. *Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶν διαπαντός.* 4. *Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.* 5. *Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέν με ἡ μήτηρ μου.* 6. *Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας· τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.* 7. *Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι.* 8. *Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὀστᾶ τεταπεινωμένα.* 9. *Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον.* 10. *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.* 11. *Μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ.* 12. *Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ*

3. δὲ ἦν c. C S Clem: ἦν A — Iob 1, 1.
4. Iob 14, 4, 5.
5. αὐτοῦ c. A S: om C | τοῦ βάτου: τοῦ τῆς βάτου C — πιστὸς κτλ.] Num. 12, 7. Hebr. 3, 2. — τίς κτλ.] Exod. 3, 11; 4, 10.
6. Lightf. contulit Iac. 4, 14. Os. 13, 3. Hilgenfeld rectius coniecit, haec verba hausta esse ex ***Mosis Assump-***

autem sum terra et cinis. 3. Praeterea et de Iob sic scriptum est: *Iob autem erat iustus et sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo.* 4. Sed se ipsum accusat dicens: *Nemo mundus a sorde, nec si unius diei sit vita eius.* 5. Moses *in tota Dei domo fidelis* appellatus est, et per eius ministerium Deus Aegyptum iudicavit plagis et vexationibus incolarum. Sed ille, honore magno adfectus, grandia non est locutus, sed cum rubi oraculum ei daretur, dixit: *Quis sum ego, ut me mittas? Gracili sum voce et tarda lingua.* 6. Et rursus dicit: *Ego autem sum ollae vapor.*

XVIII. Quid autem de David, qui egregium testimonium obtinuit, dicemus? Ad quem locutus est Deus: *Inveni hominem secundum cor meum, David, Iesse filium; in oleo sempiterno unxi eum.* 2. Atqui ille etiam dicit Deo: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.* 3. *Amplius lava me ab iniquitate mea et a peccato meo munda me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper.* 4. *Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis et vincas, cum iudicaris.* 5. *Ecce enim, in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* 6. *Ecce enim, veritatem dilexisti. Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.* 7. *Asperge me nunc hyssopo, et mundabor; lava me, et super nivem dealbabor.* 8. *Auditui meo da gaudium et laetitiam, et exsultabunt ossa mea humiliata.* 9. *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* 10. *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* 11. *Ne proicias me a facie tua, et spiritum tuum sanctum ne auferas a me.* 12. *Redde mihi laetitiam salutaris*

tione, libro apocrypho, cuius fragmenta conservata una cum Clementis Romani epistulis edidit.

XVIII, 1. *εἴπωμεν* c. A: *εἴποιμεν* C | *ὁ θεὸς* c. A S: om C | *ἐλαίῳ* c. S Clem: *ελαιει* A, *ἐλέει* C — Ps. 88, 21. I Reg. 13, 14. Cf. Act. 13, 22.

2—17. Ps. 50, 3—19.

3—17. c. A S: om C cf. 22, 2.

4. *νικήσῃς* c. LXX: *νικησεις* A

πνεύματι ἡγεμονικῷ στήρισόν με. 13. *Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδούς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ σέ.* 14. *Ῥῦσαί με ἐξ αἱμάτων, ὁ θεός, ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου.* 15. *Ἀγαλλιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην σου. Κύριε, τὸ στόμα μου ἀνοίξεις, καὶ τὰ χείλη μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσιν σου.* 16. *Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις.* 17. *Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.*

XIX. Τῶν τοιούτων οὖν καὶ τοσούτων οὕτως μεμαρτυρημένων τὸ ταπεινοφρονοῦν καὶ τὸ ὑποδεὲς διὰ τῆς ὑπακοῆς οὐ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς βελτίους ἐποίησεν, τούς τε καταδεξαμένους τὰ λόγια αὐτοῦ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ. 2. Πολλῶν οὖν καὶ μεγάλων καὶ ἐνδόξων μετειληφότες πράξεων ἐπαναδράμωμεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένον ἡμῖν τῆς εἰρήνης σκοπόν, καὶ ἀτενίσωμεν εἰς τὸν πατέρα καὶ κτίστην τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ ταῖς μεγαλοπρεπέσι καὶ ὑπερβαλλούσαις αὐτοῦ δωρεαῖς τῆς εἰρήνης εὐεργεσίαις τε κολληθῶμεν. 3. Ἴδωμεν αὐτὸν κατὰ διάνοιαν καὶ ἐμβλέψωμεν τοῖς ὄμμασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ βούλημα· νοήσωμεν, πῶς ἀόργητος ὑπάρχει πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ.

XX. Οἱ οὐρανοὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι ἐν εἰρήνῃ ὑποτάσσονται αὐτῷ· 2. ἡμέρα τε καὶ νὺξ τὸν τεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ δρόμον διανύουσιν, μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδίζοντα. 3. Ἥλιός τε καί σελήνη, ἀστέρων τε χοροὶ κατὰ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ ἐν ὁμονοίᾳ δίχα πάσης παρεκβάσεως ἐξελίσσουσιν τοὺς ἐπιτεταγμένους αὐτοῖς ὁρισμούς. 4. Γῆ κυοφοροῦσα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τοῖς ἰδίοις καιροῖς τὴν παμπληθῆ ἀνθρώποις τε καὶ θηρσὶν καὶ πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐπ' αὐτῆς ζώοις ἀνατέλλει τροφήν, μὴ διχοστατοῦσα μηδὲ ἀλλοιοῦσά τι τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. 5. Ἀβύσσων

XIX, 1. *τοιούτων .. τοσ.* c. C S: *τοσ. . . τοιουτ.* A | *ταπεινοφρονοῦν* c. A (*-φρονον*) cf. 16, 2; 17, 3 etc.: *ταπεινόφρον* C cf. 38, 2 | *τὰς — γενεὰς* c. A S: *τοὺς πρὸ ἡμῶν* C — Cf. ad hunc versum et sequentem Hebr. 12, 1. — *ὑποδεές*] Laurent vix recte vertit *egestas*. — *τὰ λόγια αὐτοῦ*] sc. *τοῦ θεοῦ*, ut legit S. Cf. 53, 1; 62, 3. II Clem. 13, 3. Rom. 3, 2. Hebr. 5, 12.

2. *κολληθῶμεν*] Teneamus pacem aeque firmam ac ea est, quae in rerum natura tenetur. H.

3. *ἀόργητος*] Harmoniam mundi (c. 20) instituens clementem se praebet Deus erga omnem creaturam. H.

XX. Pleraeque voces principales,

tui, et spiritu principali confirma me. 13. *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.* 14. *Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meae.* 15. *Decantabit lingua mea iustitiam tuam. Domine, os meum aperies, et labia mea adnuntiabunt laudem tuam.* 16. *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; sed holocaustis non delectaris.* 17. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet.*

XIX. Talium igitur et tantorum, qui tam clarum elogium consecuti sunt, humilitas et subiectio per oboedientiam non tantum nos, sed et generationes ante nos meliores reddidit, eosque, qui in timore et veritate susceperunt eloquia eius. 2. Quare multorum magnorumque et illustrium factorum participes facti recurramus ad pacis scopum nobis ab initio traditum, et totius mundi parentem et creatorem diligenter intueamur atque illius magnificis et exsuperantibus donis pacis et beneficiis firmiter adhaereamus. 3. Cogitatione contemplemur eum et mentis oculis longanimam eius voluntatem intueamur. Videamus, quantopere clementem se praebeat erga omnem creaturam suam.

XX. Caeli gubernatione eius commoti in pace ei subiciuntur; 2. dies etiam et nox, nullo sibi invicem impedimento, constitutum ab eo cursum absolvunt. 3. Sol et luna et siderum chori secundum eius mandatum sine ullo errore in concordia sibi constitutas dispositiones evolvunt. 4. Terra gravida secundum eius voluntatem suis temporibus hominibus, feris et omnibus, quae super eam sunt, animantibus alimentum abundans profert, non haesitans neque mutans quidquam eorum, quae ab illo decreta sunt. 5. Abyssorum investigabilia et pro-

quae in hoc capite leguntur, inveniuntur etiam in *Praefatione missae,* quae exstat Const. ap. VIII c. 12 (Cotelier-Clericus, Patres ap. 1724 I 404).

3. *τε καὶ* c. A S: *καὶ* C | *παρεκβάσεως* c. A S (?): *παραβάσεως* C

4. *ἐπ' αὐτῆς* c. C: *επ αυτην* A, *in illa* S

5. *κλίματα* con Wotton: *κρίματα* A C S, *κύματα* Iunius. Vox *κρίματα* nonnumquam quidem idem significat ac *οἰκονομίαι* (Suidas) et interprtetatores aliquot verterunt: *institutiones.* Sed lectio difficilliam est, et considerantes, librarium minus diligentem ac Rom. 11, 33 ante oculos habentem facile pro *κλίματα* scri-

τε ἀνεξιχνίαστα καὶ νερτέρων ἀνεκδιήγητα κλίματα τοῖς αὐτοῖς συνέχεται προστάγμασιν. 6. Τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγὰς οὐ παρεκβαίνει τὰ περιτεθειμένα αὐτῇ κλεῖθρα, ἀλλὰ καθὼς διέταξεν αὐτῇ, οὕτως ποιεῖ. 7. Εἶπεν γάρ· *Ἕως ὧδε ἥξεις, καὶ τὰ κύματά σου ἐν σοὶ συντριβήσεται.* 8. Ὠκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι ταῖς αὐταῖς ταγαῖς τοῦ δεσπότου διευθύνονται. 9. Καιροὶ ἐαρινοὶ καὶ θερινοὶ καὶ μετοπωρινοὶ καὶ χειμερινοὶ ἐν εἰρήνῃ μεταπαραδιδόασιν ἀλλήλοις. 10. Ἀνέμων σταθμοὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν ἀπροσκόπως ἐπιτελοῦσιν· ἀέναοί τε πηγαί, πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ ὑγείαν δημιουργηθεῖσαι, δίχα ἐλλείψεως παρέχονται τοὺς πρὸς ζωῆς ἀνθρώποις μαζούς· τά τε ἐλάχιστα τῶν ζώων τὰς συνελεύσεις αὐτῶν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ εἰρήνῃ ποιοῦνται. 11. Ταῦτα πάντα ὁ μέγας δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ προσέταξεν εἶναι, εὐεργετῶν τὰ πάντα, ὑπερεκπερισσῶς δὲ ἡμᾶς τοὺς προσπεφευγότας τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, 12. ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXI. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας. 2. Λέγει γάρ που· *Πνεῦμα κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός.* 3. Ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν, καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα. 4. Δίκαιον οὖν ἐστίν, μὴ λειποτακτεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. 5. Μᾶλλον ἀνθρώποις ἄφροσι καὶ ἀνοήτοις καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγ-

bere potuisse *κρίματα*, a codicibus paululum discedere non haesitabimus. Ceteroquin Lightf. contulit Const. ap. VII. c. 35 (*ἀνεξιχνίαστος κρίμασιν*) et Ps. 35, 7.

6. Cf. Gen. 1, 9. Iob 38, 10. Ps. 103, 9; 148, 6,

7. *συντριβήσεται* c. A: *-βήσονται* C — Iob 38, 11.

8. Clem. Al. Strom. V c. 12, 81 p. 693. Orig. de princ. II c. 2, 6; Selecta in Ezech. 8, 3 (ed. Bened. I 82; III 422). Hieron. ad Eph. 2, 2 (ed. Vall. VII 571). Cf. Iren. adv. haer. II c. 28, 2. Dionys. Al. ap. Eus. h. e. V c. 21, 7. Aug. de civ. Dei XVI c. 9. Hic locus primus est ex iis, qui offenderunt Photium (Bibl. cod. 126). — *ἀπέραντος* ante *ἀνθρώποις* c. C Clem Orig: post A — *οἱ*

fundi inenarrabiles regiones eisdem legibus continentur. 6. Moles immensi maris, per ordinationem eius in cumulos coagmentata, circumposita sibi claustra non transgreditur, sed prout ei praecepit, ita facit. 7. Dixit enim: *Huc usque venies, et in te ipso conterentur fluctus tui.* 8. Oceanus impermeabilis hominibus et qui trans ipsum sunt mundi eisdem Domini dispositionibus gubernantur. 9. Vernae, aestivae, autumnales et hiemales tempestates in pace aliae aliis succedunt. 10. Ventorum stationes peculiari suo tempore munus suum sine offendiculo obeunt; fontes etiam perennes, ad usum et sanitatem facti, ubera sine defectu ad vitam hominum sustentandam praebent; et animalia minima in pace et concordia coetus suos faciunt. 11. Haec omnia magnus opifex et omnium Dominus in pace et concordia fieri iussit, benefaciens omnibus, superabundanter autem nobis, qui ad miserationes eius confugimus per Dominum Iesum Christum, 12. cui gloria et maiestas in saecula saeculorum. Amen.

XXI. Cavete, dilecti, ne beneficia eius, quae multa sunt, nobis omnibus in condemnationem cedant, nisi digne illo viventes bona et accepta in conspectu eius cum concordia fecerimus. 2. Dicit enim alicubi: *Spiritus Domini lucerna scrutans cavernas ventris.* 3. Consideremus, quam prope sit, et quod cogitationum nostrarum et colloquiorum, quae habemus, nihil ipsum lateat. 4. Aequum est igitur, ut non simus transfugae a voluntate eius. 5. Homines stultos et insipientes, elatos et

μετ' αυτὸν κόσμοι] Cf. Hilgenfeld, Apostol. Väter p. 60 n. 12. Lipsius de Clem. Rom. epist. ad Cor. p. 9 n. 1. p. 151 sq. n. 3. Möller, Geschichte der Kosmologie 1860 p. 59 sq.

9. *μεταπαραδιδόασιν* c. A S: *μεταδιδόασιν* C

10. *ἀνέμων* c. A: add *τε* C S | *καιρὸν* c. A S: add *καὶ* C | *ζωῆς* c. A: *ζωὴν* C

11. *προσπεφευγότας* c. A S: *προσφεύγοντας* C

12. Non solum in fine, sed etiam in medio epistulae (cf. 32, 4; 38, 4; 43, 6; 45, 7; 50, 7; 58, 2; 61, 3; 64) Clemens more divi Pauli doxologia utitur.

XXI, 1. *χρίμα πᾶσιν* (om S) *ἡμῖν* c. A S: *χρίματα σὺν ἡμ.* C

2—XXII. Clem. Al. Strom. IV c. 17. 109—112 p. 611 sq. — *πνεῦμα κτλ.*] Prov. 20, 27.

καυχωμένοις ἐν ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐτῶν προσκόψωμεν ἢ τῷ θεῷ. 6. Τὸν κύριον Ἰησοῦν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν, τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ, τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα. 7. Τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν, τὸ ἀκέραιον τῆς πραΰτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν, τὸ ἐπιεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς σιγῆς φανερὸν ποιησάτωσαν, τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσιν τοῖς φοβουμένοις τὸν θεὸν ὁσίως ἴσην παρεχέτωσαν. 8. Τὰ τέκνα ἡμῶν τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαμβανέτωσαν· μαθέτωσαν, τί ταπεινοφροσύνη παρὰ θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἁγνὴ παρὰ θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας καὶ σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ. 9. Ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων· οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστίν, καὶ ὅταν θέλῃ, ἀνελεῖ αὐτήν.

XXII. Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοῖ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις· καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς.* 2. *Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς;* 3. *Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον.* 4. *Ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν.* 5. *Ζήτησον εἰρήνην καὶ δίωξον αὐτήν.* 6. *Ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ πρὸς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά, τοῦ ἐξολεθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν.* 7. *Ἐκέκραξεν ὁ δίκαιος, καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἐρρύσατο αὐτόν.* 8. *Πολλαὶ αἱ θλίψεις τοῦ δικαίου, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτὸν ὁ κύριος.* 9. Καὶ πάλιν· *Πολλαὶ αἱ μάστιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ κύριον ἔλεος κυκλώσει.*

XXIII. Ὁ οἰκτίρμων κατὰ πάντα καὶ εὐεργετικὸς πατὴρ

6. *Ἰησοῦν* c. C S Clem: *ιν χν* A | *πρεσβυτέρους* c. C S Clem: add *ημων* A — *τοὺς νέους κτλ.*] Cf. Polyc. Phil. 4, 2.

7. *σιγῆς* c. C S Clem: *φωνης* A — *προσκλίσεις*] Cf. 47, 3. 4; 52, 2. I Tim. 5, 21.

8. *ἡμῶν* c. S Clem: *ὑμῶν* A C | *θεῷ δύναται* c. C Clem: *τω θεω δ.* A

9. *ἀνελεῖ* c. A Clem: *ἀναιρεῖ* C S — *ἐρευνητὴς κτλ.*] Cf. Hebr. 4, 12.

in sermonis sui iactantia gloriantes potius quam Deum offendamus. 6. Dominum Iesum, cuius sanguis pro nobis datus est, veneremur, praepositos nostros revereamur, seniores honoremus, iuvenes in disciplina timoris Dei erudiamus, uxores nostras ad id, quod bonum est, dirigamus. 7. Amabiles castitatis mores ostendant, puram et sinceram mansuetudinis suae voluntatem demonstrent, linguae suae moderationem silentio manifestam faciant, caritatem suam sine personarum acceptione omnibus Deum sancte timentibus aequalem exhibeant. 8. Liberi vestri disciplinae Christi participes sint; discant, quantum humilitas apud Deum valeat, quid casta caritas apud Deum possit, quemadmodum timor eius bonus sit et magnus, servans omnes, qui in ipso sancte versantur in pura mente. 9. Est enim cogitationum et consiliorum mentis scrutator, cuius spiritus est in nobis; et cum voluerit, auferet eum.

XXII. Haec autem omnia confirmat fides, quae est in Christo. Ipse enim per spiritum sanctum ita nos compellat: *Venite filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* 2. *Quis est homo, qui vult vitam, diligens dies videre bonos?* 3. *Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum.* 4. *Declina a malo et fac bonum.* 5. *Quaere pacem et persequere eam.* 6. *Oculi Domini super iustos et aures eius in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* 7. *Clamavit iustus, et Dominus exaudivit eum et ex omnibus tribulationibus eius liberavit eum.* 8. *Multae sunt tribulationes iusti, et de his omnibus liberabit eum Dominus.* 9. Et iterum: *Multa sunt flagella peccatoris, sperantem autem in Domino misericordia circumdabit.*

XXIII. Misericors in omnibus et benignus pater caritatem erga timentes eum habet, gratiasque suas benigne et suaviter

— *ἀνελεῖ*] Cf. Ps. 103, 29.
XXII, 1—8. Ps. 33, 12—18. 20.
2—7. *τίς ἐστιν — αὐτὸν* c. A S: *εἶτα* C cf. 18, 3.
3. *χείλη σου* c. S Clem LXX: *χειλη* A

8. *πολλαὶ — κύριος* c. S: om A C propter iterationem vocum *πολλαὶ αἱ* v. 9.
9. *κ. πάλιν* c. S: om A C | *τοὺς δὲ ἐλπ.* c. A Clem: *τὸν δὲ ἐλπίζοντα* C S LXX — Ps. 31, 10.

ἔχει σπλάγχνα ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ἠπίως τε καὶ προσηνῶς τὰς χάριτας αὐτοῦ ἀποδιδοῖ τοῖς προσερχομένοις αὐτῷ ἁπλῇ διανοίᾳ. 2. Διὸ μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς ὑπερβαλλούσαις καὶ ἐνδόξοις δωρεαῖς αὐτοῦ. 3. Πόρρω γενέσθω ἀφ' ἡμῶν ἡ γραφὴ αὕτη, ὅπου λέγει· ***Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχήν, οἱ λέγοντες· Ταῦτα ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδού, γεγηράκαμεν, καὶ οὐδὲν ἡμῖν τούτων συμβέβηκεν.*** 4. ***Ὦ ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, εἶτα φύλλον, εἶτα ἄνθος, καὶ μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα.*** Ὁρᾶτε, ὅτι ἐν καιρῷ ὀλίγῳ εἰς πέπειρον καταντᾷ ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου. 5. Ἐπ' ἀληθείας ταχὺ καὶ ἐξαίφνης τελειωθήσεται τὸ βούλημα αὐτοῦ, συνεπιμαρτυρούσης καὶ τῆς γραφῆς, ὅτι ***ταχὺ ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ ἐξαίφνης ἥξει ὁ κύριος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἅγιος, ὃν ὑμεῖς προσδοκᾶτε.***

XXIV. Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοί, πῶς ὁ δεσπότης ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἧς τὴν ἀπαρχὴν ἐποιήσατο τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστήσας. 2. Ἴδωμεν, ἀγαπητοί, τὴν κατὰ καιρὸν γινομένην ἀνάστασιν. 3. Ἡμέρα καὶ νὺξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσιν· κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται ἡ ἡμέρα· ἡ ἡμέρα ἄπεισιν, νὺξ ἐπέρχεται. 4. Λάβωμεν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος πῶς καὶ τίνα τρόπον γίνεται; 5. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν ἕκαστον τῶν σπερμάτων, ἅτινα πεσόντα εἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνὰ διαλύεται· εἶτ' ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγαλειότης τῆς προνοίας τοῦ δεσπότου ἀνίστησιν αὐτά, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πλείονα αὔξει καὶ ἐκφέρει καρπόν.

XXV. Ἴδωμεν τὸ παράδοξον σημεῖον τὸ γινόμενον ἐν τοῖς

XXIII, 2. *ἰνδάλλεσθαι*] = *φαίνεσθαι, φαντάζεσθαι*, germanice *dünken* et *sich dünken* = *φυσιοῦσθαι* ut I Cor. 4, 6. H. Bryennius hoc verbum *ταυτόσημον τῷ ἰλιγγιᾶν, ἐνδοιάζειν, καὶ ἰσοδύναμον τῷ διψυχεῖν* existimat. Cf. Clem. Al. Protrept. c. 10, 103 p. 81. Method. Sympos. VIII c. 2. *τῇ ψυχῇ* C — *ταλαίπωροι* — *παρεστηκυῖα* v. 4] Wotton coniecit, loca Iac. 1, 8 et II Petr. 3, 3. 4 inter se collata in animo Clementis fuisse. Sed verba, repetita II Clem. 11, 2. 3, potius e scriptura aliqua apocrypha desumpta sunt. — ***δίψυχοι κτλ.***] Cf. Herm. Vis. III c. 4, 3. Barn. 19, 5.

3. *πόρρω* c. A S: add *γε* C | *αὕτη* c. A S: *αὐτοῦ* C | *τὴν ψυχὴν* c. A: 4. *πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ* c. A S: om C — *συμβάλετε κτλ.*] Cf. **Matth.**

largitur iis, qui ad ipsum simplici mente accedunt. 2. Quare animo duplici ne simus, neque super eximiis et honorificis donis eius efferatur anima nostra. 3. Longe a nobis absit scriptura haec, ubi dicit: *Miseri sunt, qui animo sunt duplices et dubii, dicentes: Haec audivimus etiam tempore patrum nostrorum et ecce, consenuimus et nihil horum nobis accidit.* 4. *O fatui, comparate vos arbori; vitem sumite; primum quidem foliis nudatur, germen postea fit, folium deinde et flos, posthaec uva acerba, tandem demum uva matura.* Videtis, in exiguo tempore fructum arboris ad maturitatem perduci. 5. Re vera brevi et subito voluntas eius perficietur, scriptura etiam testimonium perhibente: *Statim venturus est neque tardabit, et statim veniet Dominus in templum suum et sanctus quem vos exspectatis.*

XXIV. Consideremus, dilecti, quamadmodum Dominus futuram resurrectionem continuo nobis ostendat, cuius primitias Dominum Iesum Christum fecit, suscitans eum a mortuis. 2. Intueamur, dilecti, resurrectionem, quae suo tempore fit. 3. Dies et nox resurrectionem nobis ostendunt; nox cubat, exsurgit dies; abit dies, nox ingruit et insequitur. 4. Sumamus fruges: semen qui et quomodo fit? 5. Egressus est seminator et iecit in terram quaelibet semina, et quae nuda et arida in terram ceciderunt, dissolvuntur; deinde ex dissolutione magna divinae providentiae maiestas ea resuscitat, et ex uno plura fiunt ac fructum producunt.

XXV. Contemplemur signum mirabile, quod in partibus

24, 32. 33. Marc. 13, 28. 29. Luc. 21, 29. 30. — *καταντᾶν*] Verbum apud LXX et in N. T. usitatissimum.

5. *ταχὺ κτλ.*] Consarcinavit Clemens Habac. 2, 3. Malach. 3, 1. Cf. Hebr. 10, 37. — *ἅγιος*] LXX habent ἄγγελος et Clemens haud dubie de industria hanc vocem repudiavit: noluit Dominum angelum nominare. Cf. Lipsius l. c. p. 101.

XXIV, 1. *ἐπιδείκνυται δ. ἡμῖν* c. A: *δ. ἡμῖν ἐπιδείκνυσι* C | *Χριστὸν* c. A S: om C — *ἀπαρχὴν*] Cf. I Cor. 15, 20. 23. Col. 1, 18.

2—5. Cf. Theoph. ad Autol. I c. 13. Minuc. Fel. Octav. c. 34, 11. 12. Tertull. Apol. c. 48; de resurr. c. 12. Epiph. Ancor. c. 84.

5. Cf. Matth. 13, 3. Marc. 4, 3. Luc. 8, 5.

XXV. De phoenicis fabula cf. Creuzer, Symbolik und Myth. ed. III. II 163. Piper, Mythologie der christl. Kunst 1847 I 446 sq. Similia nar-

ἀνατολικοῖς τόποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. 2. Ὄρνεον γάρ ἐστιν, ὃ προσονομάζεται φοίνιξ· τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον ζῇ ἔτη πεντακόσια, γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτό, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται καὶ τελευτᾷ. 3. Σηπομένης δὲ τῆς σαρκὸς σκώληξ τις γεννᾶται, ὃς ἐκ τῆς ἰκμάδος τοῦ τετελευτηκότος ζώου ἀνατρεφόμενος πτεροφυεῖ· εἶτα γενναῖος γενόμενος αἴρει τὸν σηκὸν ἐκεῖνον, ὅπου τὰ ὀστᾶ τοῦ προγεγονότος ἐστίν, καὶ ταῦτα βαστάζων διανύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν λεγομένην Ἡλιούπολιν. 4. Καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάντων, ἐπιπτὰς ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τίθησιν αὐτὰ καὶ οὕτως εἰς τοὐπίσω ἀφορμᾷ. 5. Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι.

XXVI. Μέγα καὶ θαυμαστὸν οὖν νομίζομεν εἶναι, εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἁπάντων ἀνάστασιν ποιήσεται τῶν ὁσίως αὐτῷ δουλευσάντων ἐν πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς, ὅπου καὶ δι' ὀρνέου δείκνυσιν ἡμῖν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ; 2. Λέγει γάρ που· *Καὶ ἐξαναστήσεις με, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι·* καί· *Ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα, ἐξηγέρθην, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ.* 3. Καὶ πάλιν Ἰὼβ λέγει· *Καὶ ἀναστήσεις τὴν σάρκα μου ταύτην τὴν ἀναντλήσασαν ταῦτα πάντα.*

XXVII. Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι προσδεδέσθωσαν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις καὶ τῷ δικαίῳ ἐν τοῖς κρίμασιν. 2. Ὁ παραγγείλας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οὐ ψεύσεται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ θεῷ εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι. 3. Ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν, ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστιν. 4. Ἐν λόγῳ τῆς μεγαλωσύνης αὐ-

rant Tertull. de resurr. c. 13. Ambros. Hexaem. V c. 23, 79. Expos. in Ps. 118 serm. 19, 13. Orig. c. Cels. IV c. 98. Eus. vit. Const. IV c. 72. Epiph. Ancor. c. 84. Herod. II c. 73. Plin. Histor. nat. X c. 2 et alii. Photius autem (Bibl. cod. 126 cf. 20, 8) vituperat hunc locum.
2—3. Haec laudat Cyrill. Hieros. Cat. XVIII c. 8. — *τε* c. A: *δὲ* CS
3. *δὲ* c. AS: *τε* C | *γεννᾶται* c. A Cyr: *ἐγγεννᾶται* CS | *τετελευτηκότος* c. A: *τελευτήσαντος* C Cyr
4. *ἐπιπτὰς* c. AS: om C
5. *πεπληρωμένου* c. AS: *πληρουμένου* C
XXVI, 1. *ἐν πεποιθήσει π. ἀ.*] Cf. 35, 2. Eph. 3, 12.

orientis, scilicet in Arabia et viciniis, fit. 2. Avis est, quae phoenix vocatur. Haec unigena exsistens annos quingentos vivit, cumque iam in eo est, ut morte dissolvatur, e thure, myrrha et reliquis aromatibus loculum sibi struit, quem completo annorum spatio ingreditur et vitam deponit. 3. Ex carne vero eius putrefacta vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti humore nutritus plumescit. Auctis postea viribus loculum tollit, in quo ossa parentis recondita sunt, eaque portans iter ex Arabica regione in Aegyptum et urbem, quae Heliopolis dicitur, perficit. 4. Ac spectantibus omnibus diurno tempore advolans super altare solis illa collocat atque ita, unde venerat, regreditur. 5. Sacerdotes commentarios temporum diligenter inspiciunt et impleto anno quingentesimo rediise illam comperiunt.

XXVI. An magnum igitur et admirabile arbitrabimur, si rerum omnium opifex resurgere eos faciat, qui in bonae fidei confidentia religiose illi inservierunt, cum per volucrem promissionis suae magnificentiam abunde nobis patefaciat? 2. Dicit enim alicubi: *Suscitabis me, et confitebor tibi*; et: *Dormivi et soporatus sum; surrexi, quia tu mecum es.* 3. Et rursus Iob dicit: *Et carnem hanc meam resuscitabis, quae omnia haec passa est.*

XXVII. Hac igitur spe animi nostri ad eum adstringantur, qui fidelis est in promissionibus et iustus in iudiciis. 2. Qui mentiri vetuit, multo minus ipse mentietur; nihil enim Deo impossibile praeterquam mentiri. 3. Exsuscitetur igitur in nobis fides eius, et omnia ipsi propinqua esse consideremus. 4. Verbo

2. *ἐξηγέρθην* c. A LXX: praem *καὶ* C S — *καὶ ἐξαναστήσεις κτλ.*] E libro apocrypho. Cot. contulit Ps. 27, 7. — *ἐκοιμήθην κτλ.*] Ps. 3, 6; 22, 4.

3. *ἀναντλήσασαν* c. A cf. LXX: *ἀντλήσασαν* C — Iob 19, 26.

XXVII, 1. *προσδεδ.* c. AS: *προσδεχέσθωσαν* C | *ἐν* c. A: om C | *τῷ* a. *δικαίῳ* om CS(?) — *πιστῷ ἐν τ. ἐπ.*] Cf. Hebr. 10, 23; 11, 11.

2. *τῷ* om C | *τὸ* c. A S(?): om C — Cf. Hebr. 6, 18. Tit. 1, 2.

3. *ἀναζωπυρησάτω*] Cf. II Tim. 1, 6. Ign. Eph. 1, 1.

4. *τὰ* om C — *ἐν λόγῳ κτλ.*] Cf. Hebr. 1, 3.

τοῦ συνεστήσατο τὰ πάντα καὶ ἐν λόγῳ δύναται αὐτὰ καταστρέψαι. 5. *Τίς ἐρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.* Ὅτε θέλει καὶ ὡς θέλει, ποιήσει πάντα καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ τῶν δεδογματισμένων ὑπ' αὐτοῦ. 6. Πάντα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσίν, καὶ οὐδὲν λέληθεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ, 7. εἰ *οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν· καὶ οὐκ εἰσὶν λόγοι οὐδὲ λαλιαί, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.*

XXVIII. Πάντων οὖν βλεπομένων καὶ ἀκουομένων, φοβηθῶμεν αὐτὸν καὶ ἀπολίπωμεν φαύλων ἔργων μιαρὰς ἐπιθυμίας, ἵνα τῷ ἐλέει αὐτοῦ σκεπασθῶμεν ἀπὸ τῶν μελλόντων κριμάτων. 2. Ποῦ γάρ τις ἡμῶν δύναται φυγεῖν ἀπὸ τῆς κραταιᾶς χειρὸς αὐτοῦ; Ποῖος δὲ κόσμος δέξεταί τινα τῶν αὐτομολούντων ἀπ' αὐτοῦ; Λέγει γάρ που τὸ γραφεῖον· 3. *Ποῦ ἀφήξω καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ τοῦ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ δεξιά σου· ἐὰν καταστρώσω εἰς τὰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου.* 4. Ποῖ οὖν τις ἀπέλθῃ ἢ ποῦ ἀποδράσῃ ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα ἐμπεριέχοντος;

XXIX. Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὔσπλαγχνον πατέρα ἡμῶν, ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ. 2. Οὕτω γὰρ γέγραπται· *Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ. Ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ.* 3. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· *Ἰδού, κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἐθνῶν, ὥσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἅλω· καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἁγίων.*

XXX. Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασ-

5. *ποιήσει* c. A S: *ποιῆσαι* C — Sap. 12, 12; 11, 22. — *παρέλθῃ*] Cf. Matth. 5, 18; 24, 35.
6. Cf. Ps. 138, 3. 4. 15.
7. *οἱ* om C | *χειρῶν* c. A S: om C | *ἡ ἡμέρα — οὐχὶ* c. A S: *καὶ* C | *αὐτῶν* c. A S: om C coniungens *αἱ φωναὶ* cum *πάντων κτλ.* 28, 1. — Ps. 18, 2—4.
XXVIII, 1. *οὖν* c. A: *τε* S, om C *απολειπωμεν* A | *μιαρᾶς* c. A S: *βλαβερὰς* C
2. *γραφεῖον*] = *ἁγιόγραφα*. Cf. Epiph. h. 29 c. 7; de mens. et pond. c. 4.

maiestatis suae constituit omnia et verbo suo potest illa evertere. 5. *Quis dicet ei: Quid fecisti? Vel quis fortitudinis eius robori resistet?* Quando vult et quomodo vult, omnia faciet, neque quidquam ab eo semel decretum praeteribit. 6. Omnia coram ipso sunt nihilque consilium eius latuit, 7. si *caeli enarrant gloriam Dei, opus manuum eius annuntiat firmamentum; dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam; et non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces.*

XXVIII. Cum omnia igitur eius oculis et auribus pateant, metuamus eum et impuras cupiditates pravorum operum deseramus, ut a futuro iudicio eius misericordia tegamur. 2. Quoniam enim quis nostrum a potente eius manu fugere potest? Quis mundus quempiam ab eo transfugam recipiet? Dicit enim alicubi scriptura: 3. *Quo ibo et ubi a facie tua occultabor? Si ascendero in caelum, tu illic es; si ad terrae extrema abiero, dextra tua illic; si stratum posuero in abysso, illic est spiritus tuus.* 4. Quo igitur abibit quispiam vel quo aufugiet ab eo, qui omnia complectitur?

XXIX. Accedamus ergo ad eum in sanctitate animae, castas et impollutas manus elevantes ad illum, diligentes benignum et misericordem patrem nostrum, qui nos sibi ipsi electionis partem fecit. 2. Sic enim scriptum est: *Altissimus cum divisit gentes, cum disseminavit filios Adae, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei. Et factus est pars Domini populus eius Iacob, funiculus hereditatis eius Israel.* 3. Et in alio loco dicit: *Ecce Dominus tollit sibi gentem e medio gentium, prout homo primitias areae suae tollit; et ex gente illa sancta sanctorum egredientur.*

XXX. Cum igitur portio sancti simus, faciamus omnia,

3. *ἐκεῖ ἡ δ. σου* c. A S Clem. Al. Strom. IV c. 22, 137 p. 625: *σὺ ἐκεῖ εἶ* C — Ps. 138, 7—10. — *καταστρώσω*] cum textu hebraico; LXX habent *καταβῶ*.

4. *ποῖ* c. A S: *ποῦ* C | *ἀποδράσῃ* c. A S: *τίς ἀποδράσει* C | *τὰ* om C S

XXIX, 1. *ἡμᾶς* c. C S: om A — *ἁγνὰς κτλ.*] Cf. I Tim. 2, 8.

2. Deut. 32, 8. 9.

3. Conflata sunt e Deut. 4, 34. Num. 18, 27. II Paral. 31, 14. Ezech. 48, 12. Deut. 14, 2.

XXX, 1. *ἁγίου* (*ἁγία* S) *οὖν μερὶς*

μοῦ πάντα, φεύγοντες καταλαλιάς, μιαράς τε καὶ ἀνάγνους συμπλοκάς, μέθας τε καὶ νεωτερισμοὺς καὶ βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, μυσερὰν μοιχείαν, βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν. 2. *Θεὸς γάρ*, φησίν, *ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν.* 3. Κολληθῶμεν οὖν ἐκείνοις, οἷς ἡ χάρις ἀπὸ τοῦ θεοῦ δέδοται· ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν ταπεινοφρονοῦντες, ἐγκρατευόμενοι, ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλιᾶς πόρρω ἑαυτοὺς ποιοῦντες, ἔργοις δικαιούμενοι καὶ μὴ λόγοις. 4. Λέγει γάρ· *Ὁ τὰ πολλὰ λέγων καὶ ἀντακούσεται· ἢ ὁ εὔλαλος οἴεται εἶναι δίκαιος;* 5. *Εὐλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος. Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασιν γίνου.* 6. Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν θεῷ καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν· αὐτεπαινέτους γὰρ μισεῖ ὁ θεός. 7. Ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡμῶν διδόσθω ὑπ' ἄλλων, καθὼς ἐδόθη τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοῖς δικαίοις. 8. Θράσος καὶ αὐθάδεια καὶ τόλμα τοῖς κατηραμένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη καὶ πραΰτης παρὰ τοῖς ηὐλογημένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

XXXI. Κολληθῶμεν οὖν τῇ εὐλογίᾳ αὐτοῦ καὶ ἴδωμεν, τίνες αἱ ὁδοὶ τῆς εὐλογίας. Ἀνατυλίξωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενα. 2. Τίνος χάριν ηὐλογήθη ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ; Οὐχὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας; 3. Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθήσεως γινώσκων τὸ μέλλον ἡδέως προσήγετο θυσία. 4. Ἰακὼβ μετὰ ταπεινοφροσύνης ἐξεχώρησεν τῆς γῆς αὐτοῦ δι' ἀδελφὸν καὶ ἐπορεύθη πρὸς Λαβὰν καὶ ἐδούλευσεν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ τὸ δωδεκάσκηπτρον τοῦ Ἰσραήλ.

XXXII. Ὃ ἄν τις καθ' ἓν ἕκαστον εἰλικρινῶς κατανοήσῃ, ἐπιγνώσεται μεγαλεῖα τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδομένων δωρεῶν. 2. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται πάντες οἱ λειτουργοῦντες τῷ θυ-

c. A S: *ἅγια οὖν μέρη* C | *τε* p. *μιαρὰς* om C | *ἀνάγνους* c. C S: *αγνους* A | *μυσερὰν* c. A: *μυσαράν τε* C S | *βδελυκτὴν* c. A: *καὶ β.* C S — *ἁγίου κτλ.*] Cf. I Petr. 1, 15. 16.

2. *ὁ* a. *θεὸς* C — Prov. 3, 34. Iac. 4, 6. I Petr. 5, 5.

3. *ἀπὸ τοῦ* c. A S: *τοῦ* C | *καὶ μὴ* c. A S: *μὴ* C — *ἔργοις κτλ.*] Cf. Matth. 7, 21. Rom. 2, 13. I Cor. 4, 20. Iac. 1, 22; 2, 14—26.

4—5. Iob 11, 2. 3. — *ἢ* c. A: *εἰ* C, *ἦ* S

5. *εὐλογημένος* c. A: *γεννητὸς* S, om C

6. *ἡμῶν* c. A S: *ὑμῶν* C | *τῷ* a. *θεῷ* C | *αὐτῶν* c. C: *αὑτῶν* edd pler — Cf. Rom. 2, 29. I Cor. 4, 5. II Cor. 10, 17. 18. — *αὐτῶν*] pro *αὑτῶν* cf. Buttmann, Grammatik des neutest. Sprachgebrauchs (1859) p. 97.

quae ad sanctitatem pertinent, obtrectationes devitantes, impuros ac impudicos complexus, ebrietates, novarum rerum studia, concupiscentias abominandas, detestandum adulterium, abominandam superbiam. 2. *Deus enim*, inquit, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* 3. Adglutinemur igitur iis, quibus gratia a Deo concessa est. Induamus concordiam, humiles, continentes, ab omni susurro et obtrectatione procul recedentes, operibus, non autem verbis nos iustificantes. 4. Dicit enim: *Qui multa dicit, et vicissim audiet; aut vir verbosus putat se esse iustum?* 5. *Benedictus natus mulieris, brevis vitae; ne multus sis in verbis.* 6. Sit laus nostra in Deo et non a nobis ipsis; odit enim Deus eos, qui semetipsos laudant. 7. Testimonium bonorum nostrorum operum ab aliis nobis exhibeatur, sicut patribus nostris, qui iusti erant, exhibitum est. 8. Temeritas, arrogantia et audacia apud eos, qui maledicti sunt a Deo; moderatio vero, humilitas et mansuetudo apud illos, qui a Deo benedicti sunt.

XXXI. Eius igitur benedictioni firmiter adhaereamus, et quaenam sint benedictionis viae videamus. Animo repetamus, quae ab initio facta sunt. 2. Cuius gratia Abraham pater noster benedictus fuit? Nonne, quia iustitiam et veritatem per fidem operatus est? 3. Isaac cum confidentia, futurum cognoscens, libenter oblatus est sacrificium. 4. Iacob in humilitate ob fratrem secessit e terra sua et profectus est ad Laban et servivit; et data sunt ei duodecim sceptra Israel.

XXXII. Quod si quis animo sincero singulatim perpenderit, donorum, quae ab illo tributa sunt, magnificentiam intelleget. 2. Ab illo enim orti sunt sacerdotes omnes et Levitae, qui altari

7. *ἀγαθῆς* om C | *ἡμῶν* c. A: *ὑμῶν* C S — Cf. Prov. 27, 2.

8. *ὑπὸ τ. θεοῦ* c. A S: om C

XXXI, 2. *διὰ πίστεως* c. A S: om C — Cf. Iac. 2, 21.

3. *πεποιθήσεως*] Haec interpretatio l. Gen. 22, 7 — exorta e combinatione cum Ies. 53, 7 sq. — invenitur etiam in fragmentis Melitonis (Otto, Corp. Apolog. IX 417. Migne, Patr. gr. V 1218). Cf. Ioseph. Antiq. I c. 14, 4. Tert. adv. Iud. c. 13. Harnack.

4. Cf. Gen. 28 sq. — *δωδεκάσκηπτρον*] = *δωδεκάφυλον* cf. III Reg. 11, 31. 32. 35. 36.

XXXII, 1. *αὐτοῦ*] sc. Iacob. Non loquitur Clemens de donis a Deo Iacob tributis, sed de beneficiis a Iacob in *nobis* collocatis. Cf. Lipsius l. c. p. 55 n. 2.

2. *αὐτοῦ* c. S: *αὐτῶν* A C | *οἱ* a.

σιαστηρίῳ τοῦ θεοῦ· ἐξ αὐτοῦ ὁ κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σάρκα· ἐξ αὐτοῦ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι κατὰ τὸν Ἰούδαν· τά τε λοιπὰ σκῆπτρα αὐτοῦ οὐκ ἐν μικρᾷ δόξῃ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐπαγγειλαμένου τοῦ θεοῦ, *ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ.* 3. Πάντες οὖν ἐδοξάσθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν οὐ δι' αὐτῶν ἢ τῶν ἔργων αὐτῶν ἢ τῆς δικαιοπραγίας ἧς κατειργάσαντο, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. 4. Καὶ ἡμεῖς οὖν, διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, οὐ δι' ἑαυτῶν δικαιούμεθα οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας ἢ συνέσεως ἢ εὐσεβείας ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ θεὸς ἐδικαίωσεν· ᾧ ἔστω ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXXIII. Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί; Ἀργήσωμεν ἀπὸ τῆς ἀγαθοποιΐας καὶ ἐγκαταλίπωμεν τὴν ἀγάπην; Μηθαμῶς τοῦτο ἐάσαι ὁ δεσπότης ἐφ' ἡμῖν γε γενηθῆναι, ἀλλὰ σπεύσωμεν μετὰ ἐκτενείας καὶ προθυμίας πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελεῖν. 2. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀγάλλεται. 3. Τῷ γὰρ παμμεγεθεστάτῳ αὐτοῦ κράτει οὐρανοὺς ἐστήρισεν καὶ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ συνέσει διεκόσμησεν αὐτούς· γῆν τε διεχώρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος αὐτὴν ὕδατος καὶ ἥδρασεν ἐπὶ τὸν ἀσφαλῆ τοῦ ἰδίου βουλήματος θεμέλιον· τά τε ἐν αὐτῇ ζῶα φοιτῶντα τῇ ἑαυτοῦ διατάξει ἐκέλευσεν εἶναι· θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα προδημιουργήσας ἐνέκλεισεν τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει. 4. Ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐξοχώτατον καὶ παμμέγεθες κατὰ διάνοιαν, ἄνθρωπον, ταῖς ἱεραῖς καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος χαρακτῆρα. 5. Οὕτως γάρ φησιν ὁ θεός· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν·*

ἱερεῖς C | *τε* c. C S: *δε* A | *αὐτοῦ* c. A S: om C | *δόξῃ* c. A S: *τάξει* C | *τοῦ* a. *θεοῦ* om C — *σάρκα*] Cf. Rom. 9, 5. — *ἔσται κτλ.*] Gen. 22, 17. Cf. Gen. 15, 5; 26, 4.

3. *οὐ δι' αὐτῶν κτλ.*] Cf. II Tim. 1, 9. Tit. 3, 5 sqq.

4. *καὶ ἡμεῖς — αὐτοῦ* c. A S: om C propter homoeoteleuton | *τῶν αἰώνων* c. A S: om C — *διὰ θελήματος κτλ.*] Cf. Eph. 1, 4. — *πίστεως*] Fidem fundamentum iustitiae esse Clemens hoc loco docet; fide autem sola vel sine operibus hominem non iustificari exempla sanctorum enumerans (c. 9—20) iam demonstravit (cf. 30, 3) et adhuc (c. 33 sqq.) demonstrat.

XXXIII, 1. *ποιήσωμεν ἀδ. ἀργήσωμεν* c. A S: *ἐροῦμεν· ἀγαπητοί·*

Dei inserviunt; ab illo Dominus Iesus secundum carnem; ab illo reges, principes et duces per familiam Iudae. Nec reliquae eius tribus in parvo honore sunt, promittente scilicet Domino: *Erit semen tuum tamquam stellae caeli.* 3. Ii ergo omnes gloriam et amplitudinem consecuti sunt non per seipsos aut opera sua aut iustas actiones, quas fecerunt, sed per voluntatem eius. 4. Et nos igitur, ex voluntate eius in Christo Iesu vocati, non per nos ipsos iustificamur neque per sapientiam nostram aut intellegentiam aut pietatem aut opera, quae in cordis sanctitate operati sumus, sed per fidem, per quam omnipotens Deus ab initio omnes iustificavit; cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

XXXIII. Quid igitur faciemus, fratres? Cessabimus a bonis operibus et caritatem derelinquemus? Neutiquam hoc apud nos fieri permittat Dominus, sed cum diligentia et animi alacritate omne opus bonum peragere festinemus. 2. Ipse enim opifex et Dominus omnium in operibus suis exsultat. 3. Caelos enim suprema sua et maxima potentia stabilivit illosque incomprehensibili sua sapientia ornavit; terram etiam ab aqua, quae illam ambit, separavit et super immobile propriae voluntatis fundamentum firmavit; et animalia, quae in illa versantur, iussu suo praecepit esse; mare etiam et quae in illo vivunt animalia, cum prius creasset, potentia sua inclusit. 4. Ad haec omnia animal excellentissimum et intellectus dignitate celsissimum, hominem, imaginis suae characterem, sacris et intaminatis manibus formavit. 5. Sic enim dicit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et crea-*

ἀργήσομεν C | *καὶ* c. A S: om C | *ἐγκαταλίπωμεν* c. A: *καταλίπομεν* C | *γε* om C S — Cf. Rom. 6, 1 sq. 2–6. Leont. et Ioann. Sacr. rer. lib. II (Cf. Mai, Nov. Coll. VII 84, et Lightfoot, Appendix p. 425 sq., ubi locus e cod. Vaticano 1553 f. 22 exscriptus exstat). Ioann. Damasc. Sacr. Parall. ed. Lequien II 310. — *ἀγάλλεται* c. C Leo Par: *αγαλλιαται* A 3. *τῷ* c. A Leo Par: *ἐν τῷ* C | *τά τε ἐν — δυνάμει* om Leo Par | *ἑαυτοῦ* c. A S: *ἑαυτῶν* C | *προδημι[ουργη]σας* A: *προετοιμάσας* C S 4. *τὸ ἐξοχώτατον — ἄνθρωπον* (*παμμεγεθέστατον* C) c. A C: *τὸν ἐξοχ. κ. παμμεγέθη ἄνθρ.* S Leo Par 5. Gen. 1, 26. 27.

καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. 6. Ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας ἐπῄνεσεν αὐτὰ καὶ ηὐλόγησεν καὶ εἶπεν· *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε.* 7. Ἴδωμεν, ὅτι ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πάντες ἐκοσμήθησαν οἱ δίκαιοι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἔργοις ἑαυτὸν κοσμήσας ἐχάρη. 8. Ἔχοντες οὖν τοῦτον τὸν ὑπογραμμὸν ἀόκνως προσέλθωμεν τῷ θελήματι αὐτοῦ· ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν ἐργασώμεθα ἔργον δικαιοσύνης.

XXXIV. Ὁ ἀγαθὸς ἐργάτης μετὰ παρρησίας λαμβάνει τὸν ἄρτον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὁ νωθρὸς καὶ παρειμένος οὐκ ἀντοφθαλμεῖ τῷ ἐργοπαρέκτῃ αὐτοῦ. 2. Δέον οὖν ἐστὶν προθύμους ἡμᾶς εἶναι εἰς ἀγαθοποιΐαν· ἐξ αὐτοῦ γάρ ἐστιν τὰ πάντα. 3. Προλέγει γὰρ ἡμῖν· *Ἰδοὺ ὁ κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ.* 4. Προτρέπεται οὖν ἡμᾶς πιστεύοντας ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπ᾿ αὐτῷ, μὴ ἀργοὺς μηδὲ παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν. 5. Τὸ καύχημα ἡμῶν καὶ ἡ παρρησία ἔστω ἐν αὐτῷ· ὑποτασσώμεθα τῷ θελήματι αὐτοῦ· κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλῆθος τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, πῶς τῷ θελήματι αὐτοῦ λειτουργοῦσιν παρεστῶτες. 6. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ ἐκέκραγον· Ἅγιος, ἅγιος ἅγιος κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ* 7. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνειδήσει, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. 8. Λέγει γάρ· *Ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν.*

6. Gen. 1, 28.

7. ἴδ. c. codd: *εἴδομεν* con Iunius | δὲ c. CS: *ουν* A | *ἔργοις* sec c. A: add *ἀγαθοῖς* CS

8. *ἐξ* c. A: *καὶ ἐξ* CS | *τῆς* c. C: om A

XXXIV, 2. *ἐξ αὐτοῦ*] sc. *ἐργοπαρέκτου* vel *θεοῦ*. Cf. Rom. 11, 36. I Cor. 8, 6.

3. *ὁ* a. *κύριος* om C — Ies. 40, 10; 62, 11. Cf. Prov. 24, 12. Apoc. 22, 12.

4. *πιστεύοντας* c. CS: om A | *μηδὲ* c. CS: *μητε* A

6. *κτίσις* c. AS: *γῆ* C LXX — *μύριαι κτλ.*] Dan. 7, 10. — *καὶ ἐκέκραγον κτλ.*] Ies. 6, 3. Cf. Probst, Liturgie der drei ersten christl. Iahrhunderte 1870 p. 41 sqq.

8. *ὀφθαλμὸς* c. A: praem ἃ CS | *τοῖς ὑπομένουσιν* c. A: *κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν* CS — Eadem fere verba

vit Deus hominem, masculum et feminam creavit eos. 6. Haec igitur omnia cum perfecisset, laudavit ea et benedixit dixitque: *Crescite et multiplicamini.* 7. Videamus, iustos omnes bonis operibus ornatos fuisse, ipsum etiam Dominum operibus se ornantem gavisum esse. 8. Habentes igitur hoc exemplar, ad voluntatem eius impigre accedamus, totis nostris viribus opus iustitiae operemur.

XXXIV. Bonus operarius bono animo panem operis sui accipit, segnis vero et remissus locatorem suum non audet intueri. 2. Oportet ergo nos ad bonum faciendum prompto animo esse; a Deo enim omnia porriguntur. 3. Praedicit enim nobis: *Ecce Dominus, et merces eius coram ipso, ut reddat unicuique secundum opus suum.* 4. Itaque adhortatur nos, qui toto corde credimus in eum, ne segnes et desides simus ad omne opus bonum. 5. Gloriatio nostra et fiducia in ipso sit; voluntati eius subiciamur et multitudinem universam angelorum eius diligenter consideremus, quomodo adstantes voluntatem eius exsequantur. 6. Dicit enim scriptura: *Dena milia denum milium adsistebant ei, et mille milia deserviebant ei et clamabant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth; plena est omnis creatura gloria eius.* 7. Et nos ergo conscientia ducti, in concordia in unum concregati, tamquam ex uno ore ad ipsum clamemus, ut magnarum et gloriosarum promissionum eius participes fiamus. 8. Dicit enim: *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis adscendit, quanta praeperavit exspectantibus eum.*

a s. Paulo I Cor. 2, 9 laudantur tamquam e s. scriptura deprompta (Ies. 64, 4), et Hieronymus (Ep. 57 ad Pammach. c. 9; in Ies. 64, 4. ed. Vallars. I 314. IV 760 sq.) putat, apostolum Iesaiae verba *παραφρασικῶς* repetiisse. Origeni autem (in Matth. 27, 9. ed. Bened. III 916) ex Apocalypsi Eliae (de hoc libro cf. Fabricii Codex pseudepigr. V. T. I 1072 sq.), Hilgenfeldio, qui olim (Apost. Väter p. 102) ei assensus est, ex IV Esra 10, 35. 36. 55. 56 (Clement. Rom. epist. ed. II p. 40) desumpta esse videntur. Reperiuntur etiam II Clem. 11, 7; 14, 5. Mart. Polyc. 2, 3. Const. ap. VII c. 32 etc., et teste auctore Philosophumenorum V c. 24. 26. 27 ed. Duncker p. 216. 222. 230 a Gnosticis ad adstruenda ipsorum dogmata allegabantur.

XXXV. Ὡς μακάρια καὶ θαυμαστὰ τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ, ἀγαπητοί. 2. Ζωὴ ἐν ἀθανασίᾳ, λαμπρότης ἐν δικαιοσύνῃ, ἀλήθεια ἐν παρρησίᾳ, πίστις ἐν πεποιθήσει, ἐγκράτεια ἐν ἁγιασμῷ· καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν πάντα ὑπὸ τὴν διάνοιαν ἡμῶν. 3. Τίνα οὖν ἄρα ἐστὶν τὰ ἑτοιμαζόμενα τοῖς ὑπομένουσιν; Ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῶν αἰώνων ὁ πανάγιος αὐτὸς γινώσκει τὴν ποσότητα καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν. 4. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα εὑρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομενόντων αὐτόν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων δωρεῶν. 5. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο, ἀγαπητοί; Ἐὰν ἐστηριγμένη ᾖ ἡ διάνοια ἡμῶν διὰ πίστεως πρὸς τὸν θεόν, ἐὰν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτῷ, ἐὰν ἐπιτελέσωμεν τὰ ἀνήκοντα τῇ ἀμώμῳ βουλήσει αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, ἀπορρίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψιθυρισμούς τε καὶ καταλαλιάς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν, κενοδοξίαν τε καὶ ἀφιλοξενίαν. 6. Ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες στυγητοὶ τῷ θεῷ ὑπάρχουσιν· οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτά, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός· Ἱνατί σὺ διηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου ἐπὶ στόματός σου;* 8. *Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασεν κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκεν δολιότητα. Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλον.* 9. *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες, ἄνομε, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος.* 10. *Ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω σε κατὰ πρόσωπόν σου.* 11. *Σύνετε δὴ ταῦτα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ θεοῦ, μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων, καὶ μὴ ᾖ ὁ ῥυόμενος.* 12. *Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣν δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ.*

XXXV, 2. *ὑπέπιπτεν* c. A: *ὑποπίπτει* C — *ὑπὸ τ. διάνοιαν*] i. e. horum bonorum iam in hac vita participes sumus; alia (v. 3) in vita futura consequemur.

3. *δημιουργὸς — πανάγιος* c. A S: *δημ. τῶν αἰώνων κ. πατὴρ πανάγιος* C — *π. τῶν αἰώνων*] Cf. 55, 6; 61, 2. I Tim. 1, 17.

4. *αὐτὸν* c. A: om C S | *ἐπηγγ. δωρεῶν* c. A: *δ. τῶν ἐπηγγ.* C, S?

5. *ᾖ* om C | *διὰ πίστεως* c. S: *πιστεως* A, *πιστῶς* C | *ἐκζητήσωμεν* C | *τὰ εὐάρεστα — αὐτῷ* c. A S: τὰ

XXXV. Quam beata, dilecti, et mirabilia sunt dona Dei! 2. Vita in immortalitate, splendor in iustitia, veritas in libertate, fides in confidentia, temperantia in sanctitate; et haec omnia sub intellectum nostrum cadunt. 3. Quaenam igitur sunt, quae exspectantibus eum praeparantur? Sanctissimus opifex et saeculorum pater solus quantitatem et pulcritudinem eorum novit. 4. Nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, summo studio contendamus, ut in numero eorum reperiamur, qui eum exspectent. 5. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si fide in Deum cognitio nostra stabilita fuerit, si grata illi et accepta diligenter quaesiverimus, si, quae ad inculpatam eius voluntatem spectant, fecerimus et viam veritatis secuti fuerimus, abicientes a nobis omnem iniustitiam, iniquitatem, avaritiam, contentiones, malitias et fraudes, susurrationes et obtrectationes, odium Dei, superbiam, fastum, vanam gloriam et inhospitalitatem. 6. Qui enim haec faciunt, Deo odio sunt, neque illi solum, qui haec faciunt, sed et qui iis consentiunt. 7. Dicit enim scriptura: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum?* 8. *Tu enim odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et filio matris tuae ponebas laqueum.* 9. *Haec fecisti et tacui; existimasti, inique, me tui similem fore.* 10. *Arguam te, et statuam te contra faciem tuam.* 11. *Intellegite utique haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat vos tamquam leo neque sit, qui eripiat.* 12. *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam illi salutem Dei.*

ἀγαθὰ καὶ εὐάρ. αὐτῷ κ. εὐπρόσδ. C | ἀνομίαν c. A: πονηρίαν CS πλεονεξίαν om C — ἀπορρίψαντες κτλ.] Cf. Rom. 1, 29 – 32.

6. οὐ μόνον κτλ.] Cf. Rom. 1, 32.

7–12. Ps. 49, 16–23. — ἐκδιηγῇ C LXX | ἐπὶ c. A: διὰ CS LXX.

8—11. Omnia om C cf. 18, 3 sqq. 22, 2 sqq. — ἐξέβαλες c. LXX: ἐξαβαλλες A

9. ἄνομε c. A (ανομαι): ἀνομίαν S

12. θυσία c. AS: praem καὶ ἐν τῷ τέλει C cf. v. 8. | τοῦ θεοῦ c. AS: μου C

XXXVI. Αὕτη ἡ ὁδός, ἀγαπητοί, ἐν ᾗ εὕρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν, Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. 2. Διὰ τούτου ἀτενίζομεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, διὰ τούτου ἐνοπτριζόμεθα τὴν ἄμωμον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ, διὰ τούτου ἠνεῴχθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας, διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτωμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς, διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι, *ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν.* 3. Γέγραπται γὰρ οὕτως· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.* 4. Ἐπὶ δὲ τῷ υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ δεσπότης· *Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* 5. Καὶ πάλιν λέγει πρὸς αὐτόν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* 6. Τίνες οὖν οἱ ἐχθροί; Οἱ φαῦλοι καὶ ἀντιτασσόμενοι τῷ θελήματι αὐτοῦ.

XXXVII. Στρατευσώμεθα οὖν, ἄνδρες ἀδελφοί, μετὰ πάσης ἐκτενείας ἐν τοῖς ἀμώμοις προστάγμασιν αὐτοῦ. 2. Κατανοήσωμεν τοὺς στρατευομένους τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν, πῶς εὐτάκτως, πῶς εἰκτικῶς, πῶς ὑποτεταγμένως ἐπιτελοῦσιν τὰ διατασσόμενα. 3. Οὐ πάντες εἰσὶν ἔπαρχοι οὐδὲ χιλίαρχοι οὐδὲ ἑκατόνταρχοι οὐδὲ πεντηκόνταρχοι οὐδὲ τὸ καθεξῆς, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. 4. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων· σύγκρασίς τίς ἐστιν ἐν πᾶσιν, καὶ ἐν τούτοις χρῆσις. 5. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν. Ἡ κεφαλὴ δίχα

XXXVI, 1. *ἀρχιερέα . . προστάτην*] Cf. 61, 3; 64. Hebr. 4, 15; 8, 1—3. Habes hic tertium locum (cf. 20, 8; 25, 2—5), qui offendit Photium. Vituperat (Bibl. cod. 126) Clementem, *ὅτι ἀρχιερέα καὶ προστάτην τὸν κύριον ἡμῶν Ἰ. Χριστὸν ἐξονομάζων οὐδὲ τὰς θεοπρεπεῖς καὶ ὑψηλοτέρας ἀφῆκε περὶ αὐτοῦ φωνάς.*

2. Clem. Al. Strom. IV c. 17, 112 p. 613 (*ἡ ἀσύνετος — γεύσασθαι*). — *ἀτενίζομεν* c. C: *ατενισωμεν* A | *φῶς* c. S Clem: praem C *θαυμαστόν*, A *θαυμ. αυτου* ex I Petr. 2, 9. — *ὀφθαλμοὶ κτλ.*] Cf. Eph. 1, 18. — *ἡ ἀσύνετος κτλ.*] Videtur Clemens alludere ad I Petr. 2, 9. Cf. Rom. 1,

XXXVI. Haec est via, dilecti, in qua salutem nostram invenimus, Iesum Christum, oblationum nostrarum pontificem, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem. 2. Per hunc caelorum altitudinem adspicimus; per hunc vultum eius immaculatum et excelsum speculamur; per hunc oculi cordis nostri aperti sunt; per hunc insipiens et obscurata mens nostra in lucem efflorescit; per hunc voluit Dominus nos immortalem cognitionem gustare, *qui maiestatis Dei splendor exsistens, tanto maior est angelis, quanto excellentius nomen sortitus est.* 3. Scriptum enim est: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam.* 4. De filio autem suo sic dixit Dominus: *Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possesionem tuam terminos terrae.* 5. Et iterum dicit ei: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* 6. Quinam autem sunt inimici? Homines perversi et qui voluntati eius resistunt.

XXXVII. Militemus igitur, viri fratres, omnibus viribus sub inculpatis eius praeceptis. 2. Consideremus milites, qui sub ducibus nostris merent, quam ordinate, quam oboedienter, quam submisse imperata exsequantur. 3. Non omnes sunt praefecti neque chiliarchae neque centuriones neque quinquagenarii et sic deinceps; unusquisque vero in suo ordine et statione, quae a rege et ducibus imperantur, peragit. 4. Magni sine parvis et parvi sine magnis consistere nequeunt; mixti sunt omnes, et inde utilitas. 5. Exemplo nobis sit corpus nostrum. Caput sine pedibus nihil est, prout neque pedes sine capite;

21. Eph. 4, 18. — *ὃς ὢν κτλ.*] Hebr. 1. 3. 4.

3. Ps. 103, 4. Hebr. 1, 7.

4. Ps. 2, 7. 8. Hebr. 1, 5.

5. Ps. 109, 1. Hebr. 1, 13.

XXXVII, 1. *στρατευσώμεθα*] Cf. II Cor. 10, 3. 4. Eph. 6, 11—17. I Tim. 1, 18. II Tim. 2, 3. 4. Ign. Polyc. 6, 2.

2. *εἰκτικῶς* c. A secundum Lightfoot (*εὐείκτως* Tischendorf): *ἑκτικῶς* C, *leniter* S | *ἐπιτελοῦσιν* c. A: *τελοῦσι* C

3. *ἐπιτασσόμενα* c. A: *ὑποτ.* C — *ἕκαστος κτλ.*] Cf. 41, 1. I Cor. 15, 23.

4. Cf. Sophocl. Aiax 156. Plato Leg. X p. 902 E. Liv. II c. 32.

5. *χρῆται* c. A: *χρᾶται* C — Cf. I Cor. 12, 12—31. Rom. 12, 4.

τῶν ποδῶν οὐδέν ἐστιν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὔχρηστά εἰσιν ὅλῳ τῷ σώματι· ἀλλὰ πάντα συμπνεῖ καὶ ὑποταγῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.

XXXVIII. Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλον τὸ σῶμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ὑποτασσέσθω ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ. 2. Ὁ ἰσχυρὸς τημελείτω τὸν ἀσθενῆ, ὁ δὲ ἀσθενὴς ἐντρεπέσθω τὸν ἰσχυρόν· ὁ πλούσιος ἐπιχορηγείτω τῷ πτωχῷ, ὁ δὲ πτωχὸς εὐχαριστείτω τῷ θεῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ, δι' οὗ ἀναπληρωθῇ αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα· ὁ σοφὸς ἐνδεικνύσθω τὴν σοφίαν αὐτοῦ μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς· ὁ ταπεινοφρονῶν μὴ ἑαυτῷ μαρτυρείτω, ἀλλ' ἐάτω ὑφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μαρτυρεῖσθαι· ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσκων, ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. 3. Ἀναλογισώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐκ ποίας ὕλης ἐγενήθημεν, ποῖοι καὶ τίνες εἰσήλθαμεν εἰς τὸν κόσμον, ἐκ ποίου τάφου καὶ σκότους ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ, προετοιμάσας τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, πρὶν ἡμᾶς γεννηθῆναι. 4. Ταῦτα οὖν πάντα ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες ὀφείλομεν κατὰ πάντα εὐχαριστεῖν αὐτῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXXIX. Ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι καὶ μωροὶ καὶ ἀπαίδευτοι χλευάζουσιν ἡμᾶς καὶ μυκτηρίζουσιν, ἑαυτοὺς βουλόμενοι ἐπαίρεσθαι ταῖς διανοίαις αὐτῶν. 2. Τί γὰρ δύναται θνητός; ἢ τίς ἰσχὺς γηγενοῦς; 3. Γέγραπται γάρ· *Οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλ' ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον·* 4. *τί γάρ; μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἔναντι κυρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνήρ, εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν;* 5. *Οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐνώπιον αὐτοῦ· ἔα δέ, οἱ κατοικοῦντες οἰκίας πηλίνας, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ*

XXXVIII, 1. *Ἰησοῦ* c. A: om CS | *καὶ* a. *ἐτέθη* c. A: om CS — *ὑποτασσέσθω κτλ.*] Cf. Eph. 5, 21. I Petr. 5. 5. Ign. Magn. 13, 2. Polyc. Phil. 10, 2. — *καθὼς κτλ.*] Cf. I Petr. 4, 10: *ἕκαστος καθὼς ἔλαβεν χάρισμα.*

2. Clem. Al. Strom. IV c. 17, 112 p. 613 (*ὁ σοφὸς κτλ.*). — *τημελείτω* c. C S: *μητμμελειτω* (*μὴ ἀτημ.*) A et edd a. Br | *ἐντρεπέσθω* c. C: *εντρεπετω* A | *ἐν ἔργοις* c. A S: *ἔργοις* C | *ταπεινόφρων* C Clem cf. 19, 1 | *σαρκὶ* c. C S Clem: add [*ἔστω*] *καὶ* vel simile edd a. Br c. A — *λόγοις κτλ.*] Cf. 30, 3. — *ταπεινοφρονῶν κτλ.*] Cf. 30, 7. Prov. 27, 2. — *ἁγνὸς κτλ.*]

ma autem corporis nostri membra universo corpori neces- et utilia sunt; immo cuncta conspirant et una se subi-, ut salvum sit totum corpus.

XXXVIII. Servetur itaque totum corpus nostrum in Christo et unusquisque proximo suo se subiciat iuxta gratiae donum assignatum. 2. Fortis patrocinetur imbecillem, imbecillis n revereatur; dives pauperi largiatur, pauper Deum laudet, ei dederit, per quem eius inopia suppleatur. Sapiens non rbis, sed in bonis operibus sapientiam suam manifestet; lis non sibi testimonium ferat, sed ab altero sibi ferri Qui carne castus est, ne glorietur, cum sciat alium qui continentiae donum ipsi tribuat. 3. Consideremus fratres, ex qua materia facti simus, qui et quales mun- ingressi simus; ex quo sepulcro quibusque tenebris, qui ecit et condidit, praeparatis benefactis suis, antequam nas- tur, in mundum suum nos introduxerit. 4. Haec igitur a cum ab eo habeamus, propter omnia gratias ipsi agere nus, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

XXXIX. Stulti unice et insipientes et fatui et imperiti ent nos ac subsannant, dum cogitationibus suis se ex- e cupiunt. 2. Quid enim potest mortalis, aut quale robur genae? 3. Scriptum enim est: *Non erat figura ante ocu- neos, sed auram et vocem audiebam dicentem:* 4. *Quid ? numquid homo coram Domino mundus erit, vel de ope- suis inculpabilis vir, si servis suis non confidit et in is suis prava animadvertit?* 5. *Caelum quoque non est lum ante eum: multo minus habitantes domus luteas, ex*

n. Polyc. 5, 2. Tert. de virg. . 13. In hoc loco Cot. sibi vi- dere unum ex illis, in quibus ntem pro virginitate per epi- suas locutum esse Epiphanius c. 15 et Hieronymus c. Iovin. 2 tradunt. Sed viro doctissi- pistulae de virginitate Clementi atae, quae saeculo demum in lucem editae sunt, non- dum fuerunt cognitae.

3. ἐκ π. τάφου] Cf. Ps. 138, 15.
4. Cf. I Thess. 5, 18.
XXXIX, 1. ἀσύνετοι — ἀπαίδευτοι c. A S: ἀπαιδ. καὶ μωροὶ C
3—4. Iob 4, 16—18.
4. ἔναντι c. A: ἐναντίον C | παίδων αὐτοῦ c. A: π. ἑαυτοῦ C
5. Iob 15, 15; 4, 19, 20.

αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμέν. Ἔπαισεν αὐτοὺς σητὸς τρόπον, καὶ πρωΐθεν ἕως ἑσπέρας οὐκ ἔτι εἰσίν· παρὰ τὸ μὴ δύνα αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἀπώλοντο. 6. Ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, ἐτελεύτησαν παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν. 7. Ἐπικάλεσαι εἴ τίς σοι ὑπακούσεται, ἢ εἴ τινα ἁγίων ἀγγέλων ὄψῃ· καὶ ἄφρονα ἀναιρεῖ ὀργή, πεπλανημένον δὲ θανατοῖ ζῆλος. 8. δὲ ἑώρακα ἄφρονας ῥίζας βαλόντας, ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη α ἡ δίαιτα. 9. Πόρρω γένοιντο οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρ κολαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐξαι μενος· ἃ γὰρ ἐκείνοις ἡτοίμασται, δίκαιοι ἔδονται, αὐτοὶ δ κακῶν οὐκ ἐξαίρετοι ἔσονται.

XL. Προδήλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων, καὶ ἐγκεκυφότες τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσεν κατὰ καιροὺς τεταγμένους. Τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥ 3. Ποῦ τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὥρισεν ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει, ἵν' ὁσίως πάντα γινόμενα ἐν εὐδοκ εὐπρόσδεκτα εἴη τῷ θελήματι αὐτοῦ. 4. Οἱ οὖν τοῖς προστε μένοις καιροῖς ποιοῦντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν εὐπρόσδεκτο καὶ μακάριοι· τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ δεσπότου ἀκολουθοῦντες διαμαρτάνουσιν. 5. Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομ εἰσίν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευΐ ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς πι τάγμασιν δέδεται.

XLI. Ἕκαστος ἡμῶν, ἀδελφοί, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐχ στείτω τῷ θεῷ ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ παρεκβαίνων

6. Iob 4, 21.

7—9. Iob 5, 1—5. — *σοι* c. A S: *σου* C | *ὄψει* C

8. *βάλλοντας . . εὐθὺς* C.

XL, 1. Clem. Al. Strom. IV c. 17, 112 p. 613. — *ἐγκεκυφότες*] Cf. 45, 2; 53, 1; 62, 3. Polyc. Phil. 3, 2. — *βάθη*] Cf. Rom. 11, 33. I Cor. 2, 10. — *τάξει*] Cf. I Cor. 14, 40.

2. *ἐπιτελεῖσθαι* c. A C: om S, pr *ἐπιμελῶς* Lightf.

3. *ὑπερτάτῃ* c. C cf. 36, 2: ὑ *τατω* A | *πάντα* c. S: add A C

4. *προστεταγμένοις* c. A: *προ γεῖσι* C

5. *ὁ* a. *τόπος* om C | *δέδεται* *δέδοται* C S — *τόπος*] i. e. ordo ministerii. Cf. 44, 5. Ign. Poly

quibus et ipsi de eodem luto sumus. Devoravit illos tamquam tinea, et a mane usque ad vesperam ultra non sunt; eo quod non possunt sibi ipsis subvenire, perierunt. 6. *Adflavit eos, et interierunt, quia non habebant sapientiam.* 7. *Invoca autem, si quis tibi respondeat, vel si quem sanctorum angelorum adspicias; etenim insipientem perimit ira, stultum autem occidit zelus.* 8. *Ego autem vidi stultos radices mittentes; sed statim absumpta est illorum habitatio.* 9. *Longe fiant filii eorum a salute et contemnantur ante ianuas minorum, et non erit, qui eripiat. Quae enim illis parata sunt, iusti comedent; ipsi vero de malis non liberabuntur.*

XL. Cum igitur haec nobis sint manifesta et in profunda divinae cognitionis nos introspexerimus, cuncta ordine debemus facere, quae nos Dominus statutis temporibus peragere iussit. 2. Oblationes scilicet et officia sacra diligenter perfici, neque temere vel inordinate fieri praecepit, sed statutis temporibus et horis. 3. Ubi etiam et a quibus eas celebrari vult, ipse excelsissima sua voluntate definivit, ut religiose omnia secundum eius beneplacitum adimpleta accepta essent voluntati eius. 4. Qui ergo adsignatis temporibus oblationes suas faciunt, accepti et beati sunt; Domini enim mandata sequentes non aberrant. 5. Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt, sacerdotibus locus proprius adsignatus est, et Levitis sua ministeria incumbunt. Homo laicus praeceptis laicis constringitur.

XLI. Unusquisque nostrum, fratres, in suo ordine cum bona conscientia praescriptam ministerii sui regulam non trans-

2; Smyrn. 6, 1. Polyc. Phil. 11, 1. Eus. h. e. V c. 5, 2. Const. ap. II c. 11. 18. — *λαϊκός*] Credibile est, vocem *λαϊκός* usitatam apud Hellenistas fuisse, ut significaretur alienus a tribu Levis aut etiam prosapia Aaronis. Quibus verisimile fit, iam a primaevis scriptoribus Christianorum vocem *λαϊκός* adhibitam esse ad significandum eum, qui sacro nullo ministerio fungebatur. Clericus. Legitur haec vox etiam ep. Clem. ad Iac. c. 5. Clem. Al. Strom. III c. 12, 90 p. 552; V c. 6, 33 p. 665. Eus. h. e. V c. 28, 12. Tert. de praescr. c. 41. Const. ap. II c. 6. 14. 18 etc.

XLI, 1. *ἡμῶν* c. CS: *ὑμων* A | *εὐχαριστείτω* c. A: *εὐαρεστείτω* CS — Cf. Probst, Liturgie p. 51 sqq.

ὡρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν σεμνότητι. 2. Οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοί, προσφέρονται θυσίαι ἐνδελεχισμοῦ ἢ εὐχῶν ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελείας, ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· κἀκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. 3. Οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιοῦντές τι θάνατον τὸ πρόστιμον ἔχουσιν. 4. Ὁρᾶτε, ἀδελφοί· ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ.

XLII. Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐξεπέμφθη. 2. Ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἐγένοντο οὖν ἀμφότερα εὐτάκτως ἐκ θελήματος θεοῦ. 3. Παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι, τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. 4. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. 5. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγέγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφή· *Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει.*

2. *εὐχῶν* c. A: *προσευχῶν* C | *πλημμελείας* (-λιας) c. A S: *πλημμελημάτων* C | *μόνῃ* c. A S: om C — *προσφέρονται*] E tempore praesenti non sequitur, templum Hierosolymitanum tempore auctoris adhuc stetisse. Clemens eo uti potuit templo etiam deleto. Animo enim videt cultum iudaicum adhuc vigentem, describens, ut e c. 40 apparet', quae a Deo praecepta fuerunt, non quae adhuc fiebant. Similiter loquuntur Barnabas c. 7—9, auctor epistulae ad Diognetum c. 3, Iustinus M. Dialog. c. 117, Ios. Flavius Antiq. III c. 7—11.

3. *βουλήσεως* c. A: *βουλῆς* C

4. Clem. Al. l. c. p. 613. — *κινδύνῳ*] i. e. Christiani regulam a Deo praescriptam transgredientes severius iudicabuntur quam Iudaei.

XLII, 1—2. *ὁ* c. A: om C | *ἐξεπέμφθη* -- *θεοῦ* om C propter homoeoteleuton — Cf. I Cor. 3, 23. Ioann. 17, 18; 20, 21. Harnack contulit Tert. de praescr. c. 37: *in ea regula incedimus, quam ecclesia ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a Deo tradit.* -- *ἐξεπέμφθη*] Ligtf. hoc verbum primus cum antecedentibus coniunxit Syro approbante.

3. *ἡμῶν* c. A: om C — *πληρο-*

grediens, honeste Deo gratias agat. 2. Non in omni loco, fratres, offeruntur sacrificia perpetua vel votiva vel pro peccatis et delictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio templi ad altare, diligenter prius inspecto sacrificio a summo sacerdote et praedictis ministris. 3. Qui praeter id, quod voluntati eius consentaneum est, aliquid faciunt, mortis supplicio puniuntur. 4. Videtis, fratres: quo maiore cognitione digni sumus habiti, eo graviori periculo obnoxii sumus.

XLII. Apostoli nobis evangelii praedicatores facti sunt a Domino Iesu Christo, Iesus Christus missus est a Deo. 2. Christus igitur a Deo et apostoli a Christo; et factum est utrumque ordinatim ex voluntate Dei. 3. Itaque acceptis mandatis et per resurrectionem Domini nostri Iesu Christi plena certitudine imbuti Deique verbo confirmati, cum certa spiritus sancti fiducia egressi sunt adnuntiantes regni Dei adventum. 4. Per regiones igitur et urbes verbum praedicantes primitias earum spiritu cum probassent, constituerunt episcopos et diaconos eorum, qui credituri erant. 5. Neque hoc quidem novum institutum fuit; multis enim retro saeculis de episcopis et diaconis scriptum est. Sic enim alicubi dicit scriptura: *Constituam episcopos eorum in iustitia et diaconos eorum in fide.*

φορηθέντες] Cf. Rom. 4, 21; 14, 5. — *πιστωθέντες*] Cf. II Tim. 3, 14. — *πληροφορίας*] Cf. I Thess. 1, 15. Col. 2, 2. Hebr. 6, 11; 10, 22.

4. *καθίσταvον* em: *καθεσταvον* A, *καθιστᾶν* C — *ἐπισκόπους κτλ.*] Clemens cum omnibus aliis locis (1, 3; 21, 6; 44, 5; 47, 6; 54, 2; 57, 1) ad significandos ecclesiae praepositos vocem *πρεσβύτεροι* adhibeat, hoc loco voce *ἐπίσκοποι* utitur et ob s. scripturae locum, quem postea affert, eum a regula deviasse suspicor. Nec tamen notio utriusque vocis plane eadem est. Cum s. pater praeter episcopos etiam de diaconis hic loquatur, voce *ἐπίσκοποι* non praepositos ecclesiasticos in genere, sed praepositos principales ac diaconis superiores significat, et episcoporum ac diaconorum, nec simul presbyterorum, facit mentionem, sive nomine *ἐπίσκοποι* etiam presbyteros complectitur, sive primaevis temporibus, cum numerus fidelium parvus esset, singulis ecclesiis episcopi tantum praefuerunt et diaconi.

5. Ies. 60, 17. Locus non accurate laudatus est. Propheta ipse dicit: *Δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ.* Cf. Iren. IV c. 26, 5.

XLIII. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ οἱ ἐν Χριστῷ πιστευθέν παρὰ θεοῦ ἔργον τοιοῦτο κατέστησαν τοὺς προειρημένους; ὅι καὶ ὁ μακάριος *πιστὸς θεράπων ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ* Μωϋσῆς διατεταγμένα αὐτῷ πάντα ἐσημειώσατο ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ ἐπηκολούθησαν οἱ λοιποὶ προφῆται, συνεπιμαρτυροῦντες ι ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετημένοις. 2. Ἐκεῖνος γάρ, ζήλου ἐμπεσόν περὶ τῆς ἱερωσύνης καὶ στασιαζουσῶν τῶν φυλῶν, ὁποία αὐ εἴη τῷ ἐνδόξῳ ὀνόματι κεκοσμημένη, ἐκέλευσεν τοὺς δώδεκα λάρχους προσενεγκεῖν αὐτῷ ῥάβδους ἐπιγεγραμμένας ἑκάστης λῆς κατ' ὄνομα· καὶ λαβὼν αὐτὰς ἔδησεν καὶ ἐσφράγισεν ι δακτυλίοις τῶν φυλάρχων, καὶ ἀπέθετο αὐτὰς εἰς τὴν σκηνὴν μαρτυρίου ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῦ θεοῦ. 3. Καὶ κλείσας τὴν σ νὴν ἐσφράγισεν τὰς κλεῖδας, ὡσαύτως καὶ τὰς θύρας, 4. εἶπεν αὐτοῖς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἧς ἂν φυλῆς ἡ ῥάβδος βλαστή ταύτην ἐκλέλεκται ὁ θεὸς εἰς τὸ ἱερατεύειν καὶ λειτουργεῖν αὐ 5. Πρωΐας δὲ γενομένης συνεκάλεσεν πάντα τὸν Ἰσραήλ, τὰς ἑ κοσίας χιλιάδας τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐπεδείξατο τοῖς φυλάρχοις σφραγῖδας καὶ ἤνοιξεν τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ προεὶ τὰς ῥάβδους· καὶ εὑρέθη ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν οὐ μόνον βεβλασ κυῖα, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἔχουσα. 6. Τί δοκεῖτε, ἀγαπητοί; προῄδει Μωϋσῆς τοῦτο μέλλειν ἔσεσθαι; Μάλιστα ᾔδει· ἀλλ' μὴ ἀκαταστασία γένηται ἐν τῷ Ἰσραήλ, οὕτως ἐποίησεν, εἰς δοξασθῆναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου θεοῦ· ᾧ ἡ δόξα τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XLIV. Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπ

XLIII, 1. *ἐπηκολ.* c. A: *ἠκολούθησαν* C — *πιστευθέντες*] Cf. Tit. 1, 3. Gal. 2, 7. Ign. Philad. 9, 1. — *πιστὸς κτλ.*] Num. 12, 7. Hebr. 3, 5.

2. *λαβὼν αὐτὰς* c. A S: *λ. αὐτὸς* C | *τοῖς* c. A: *ἐν τοῖς* C — Referendo virgarum historiam (Num. 17) b. Clemens adicit nonnullas circumstantias admodum verisimiles atque, ut videtur, desumptas ex Hebraeorum traditionibus. Cum vero duodecim virgas ponit, eadem in ι tentia versatur ac Philo Iudaeus III de vit. Mosis (Opp. ed. Man II 162), Augustinus (Serm. 245 . pend. t. V ed. Bened.). Cot. — *φράγισεν κτλ.*] deest in s. scriptu

3. *θύρας* c. S: *ῥάβδους* A C

5. *τὸν* om C | [*επε*]*δειξατο* A: *ἐ δειξε* C

6. *εἰς τὸ* c. A: *ὥστε* C | *θεοῦ* S et edd a. Br: *κυρίου* C — Hic ι sus et initium capitis sequentis

XLIII. Et quid mirum eos, quibus in Christo a Deo hoc munus commissum fuit, praedictos constituisse? cum beatus Moses, *fidelis servus in universa domo,* omnia, quae ipsi mandata erant, in sacris libris notaverit; quem ceteri prophetae secuti sunt iis testimonium pariter perhibentes, quae ab ipso sancita sunt. 2. Ille enim, cum aemulatio pro sacerdotio incidisset et tribus inter se dissentirent, quaenam illarum glorioso illo nomine ornanda esset, iussit duodecim tribuum principes afferre sibi virgas, quae uniuscuiusque tribus nomen inscriptum haberent. Quas cum accepisset, in fasciculum ligavit et annulis principum tribuum signavit, et in tabernaculo testimonii super mensam Dei deposuit eas. 3. Clausoque tabernaculo signavit claves, similiter et fores, 4. et dixit eis: Viri fratres, cuius tribus virga germinaverit, hanc elegit Deus, quae ipsi sacra faciat et ministret. 5. Mane autem facto congregavit universum populum Israel, sexcenta milia virorum, et tribuum principibus sigilla ostendit et tabernaculum testimonii aperuit et virgas protulit. Et inventa est virga Aaron non tantum germinasse, sed et fructum ferre. 6. Quid, dilecti, vobis videtur? An hoc futurum non praesciverat Moses? Maxime noverat; verum ne seditio in populo Israel oriretur, ita fecit, ut nomen veri et solius Dei glorificaretur; cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen!

XLIV. Apostoli quoque nostri per Iesum Christum Dominum nostrum cognoverunt, contentionem de nomine episcopatus

stat in fragmento veteris versionis latinae, quam editor s. Paulinum Nolanum confecisse putat. Pitra, Spicileg. Solesmense I 293. Fragmentum hoc est: In ep. s. Clementis ad Corinthios: Sciebat Moyses, quod virga Aaron floritura esset; sed ideo convocavit populum, ut honorabilis Aaron inveniretur et Deus glorificaretur a populis, ipse autem careret invidia. . . Hanc formam tenentes apostoli (vel successores eius) quos eligebant cum consensu totius ecclesiae ordinabant praepositos. — *τοῦ ἀληθινοῦ κτλ.*] Cf. Ioann. 17, 3.

XLIV, 1. *ἐπὶ* c. A: *περὶ* CS — *ἔρις κτλ.*] Harnack contulit Tert. de bapt. c. 17: *Episcopatus aemulatio schismatum mater est.* Cf. Eus. h. e. IV c. 22, 5; VI c. 43, 5. Cypr. ep. 59 c. 5 ed. Hartel p. 671 sq. — *ὀνόματος*] i. e. de dignitate vel auctoritate muneris episcopalis.

2. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν ι
στησαν τοὺς προειρημένους καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν ἔδωκαν, ὅ
ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες
λειτουργίαν αὐτῶν. 3. Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνι
μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν συνευδοκησάσης τῆς ἐκ
σίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ
στοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτ
μένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως '
ζομεν ἀποβάλλεσθαι τῆς λειτουργίας. 4. Ἁμαρτία γὰρ οὐ μ
ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ ἱ
τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν. 5. Μακάριοι οἱ προοδοιπορήσα
πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλι
οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται, μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμ
αὐτοῖς τόπου. 6. Ὁρῶμεν γάρ, ὅτι ἐνίους ὑμεῖς μετηγάγετε
λῶς πολιτευομένους ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουρ

XLV. Φιλόνεικοί ἐστε, ἀδελφοί, καὶ ζηλωταὶ περὶ τῶν
κόντων εἰς σωτηρίαν. 2. Ἐγκεκύφατε εἰς τὰς ἱερὰς γραφάς,

2. *ἐπινομὴν* c. A: *ἐπιδομὴν* C, *ἐπὶ δοκιμῇ* vel -*μὴν* S, con alii alia: *ἐπιλογήν, ἐπιτροπήν, ἐπιμονήν, ἔτι νόμον, ἐπιταγὴν* etc. | *ἔδωκαν* c. C: *εδωκασιν* A | *ἐὰν* c. A: *ἐάν τινες* C, similiter S | *ἄνδρες* c. A S: om C — *προειρημένους*] sc. episcopos et diaconos cf. 42, 4. — *μεταξύ*] = *μετέπειτα* cf. Act. 13, 42. Barn. 13, 5. Eus. h. e. V c. 16, 18. — *ἐπινομήν*] Haec vox, quam recepi, cum altera, quam exhibet C, in lexicis plane non inveniatur et Syrus etiam longius a textu genuino recedere videatur nec ulla multarum coniecturarum satis placeat, obscura est ac multarum controversiarum occasionem dedit. Cf. Rothe, Anfänge der christl. Kirche 1837 p. 378 sq., qui vix recte interpretatur *testamentarische Verfügung* i. e. ordinatio vi testamenti facta; Baur, Ueber den Ursprung des Episcopates 1838 p. 54 sqq. (Tüb. schr. f. Theol. 1838); Ritschl, stehung der altkath. Kirche I 1857 p. 414 sq.; Brüll in Tüb. T Quartalschr. 1876 p. 445 sqq. A derivata apud antiquos de iure *cendi in alieno* et de *depastion nis* usurpatur. Sed fortasse e a *νόμος* derivari potest, ita ut *ceptum*, *ordinationem* vel *dispo nem* significet. Contextus eius notionem postulat et fragmen quod exstat latinum (cf. 43, 6) interpretationi favet. — *κοιμηθῶ* sc. episcopi et diaconi, de quo successione (*διαδέξωνται ἕτεροι.. λειτουργίαν αὐτῶν*) Clemens a Rothe l. c. p. 382 sqq. et Brüll p. 445 sqq. verbum ad apostolos ferunt. Grammatica huic interp tationi non obstat, sed contexl minus favet.

oborituram; 2. ob eam ergo causam, perfecta praescientia praediti, constituerunt praedictos ac deinceps ordinationem dederunt, ut cum illi decessissent, ministerium eorum alii viri probati exciperent. 3. Itaque qui constituti sunt ab illis vel deinceps ab aliis viris eximiis consentiente universa ecclesia, quique inculpate gregi Christi deservierunt cum humilitate, quiete nec illiberaliter, et longo tempore ab omnibus testimonium praeclarum reportarunt, hos iudicamus munere suo non iuste deici. 4. Non enim leve erit peccatum nostrum, si eos, qui sancte et sine reprehensione munera obtulerunt, episcopatu eicimus. 5. Beati presbyteri viam prius emensi, qui fructuosam perfectamque dissolutionem consecuti sunt; non enim verentur, ne quis eos transferat de loco ipsis constituto. 6. Videmus enim, vos nonnullos honeste viventes ab officio, quod inculpate et cum honore exsequebantur, removisse.

XLV. Contentiosi estis, fratres, et in rebus, quae ad salutem pertinent, accensi zelo. 2. Inspexistis diligenter scripturas

3. *ἀποβάλλεσθαι* c. C: *αποβαλεσθαι* A — *ὑπ' ἐκείνων*] sc. ab apostolis. — *ἐλλογίμων ἀνδρῶν*] i. e. ab episcopis, quos apostoli ipsi constituerant, e. g. Tito, Timotheo. Locus hic, si quis alius, apprime utilis ad intellegendum, quae fuerint partes cleri et plebis in episcoporum ordinatione. *Κατάστασις* ad apostolos et episcopos, *συνευδόκησις* ad plebem spectabat. Rem optime illustrant Cyprianus ep. 55 c. 8; 59 c. 5; 67 c. 4. 5; 68 c. 2 ed. Hartel, et Origenes hom. 6 in Levit ed. Bened. II 216. De testimonio et consensu plebis videsis etiam Act. 16, 2. Theodor. h. e. IV c. 17. Fell.

4. *ἔσται* c. A: *ἐστιν* CS — *δῶρα*] i. e. sacrificia novi foederis. Cf. Ign. Smyrn. 7, 1, ubi eucharistia *δωρεὰ τοῦ θεοῦ* vocatur, et Const. ap. VIII c. 12, ubi legitur: *οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον.*

5. *μακάριοι*] Sarcastice defunctos, qui iam diem obierunt, presbyteros hic memorat Clemens. Laurent. — *ἀνάλυσιν*] Cf. II Tim. 4, 6. Phil. 1, 23. Luc. 2, 29.

6. *πολιτευομένους* c. A S: *πολιτευσαμένους* C | *τετιμημένης* c. A C S: con *τετηρημένης* Lightf. — Cum sedulam curam iis praestare soliti simus, quae in honore ac pretio habemus, *λειτουργίαν τιμᾶν* dicuntur, qui munera sua diligenter obeunt. Davis. Gebhardt vertit *ab officio, quo legitime honorati erant.*

XLV. 1. *περὶ τῶν* c. C S Lightf.: *περὶ [μὴ]* edd priores — Cf. Gal. 4, 17. 18. I Petr. 3, 13. — *ἀνηκόντων εἰς σ.*] Cf. Barn. 17, 1.

2. *ἱερὰς* c. C S cf. 43, 1; 53, 1: om A

ἀληθεῖς, τὰς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. 3. Ἐπίστασθε, ὅτι οὐδὲν ἄδικον οὐδὲ παραπεποιημένον γέγραπται ἐν αὐταῖς. Οὐχ εὑρήσετε δικαίους ἀποβεβλημένους ἀπὸ ὁσίων ἀνδρῶν. 4. Ἐδιώχθησαν δίκαιοι, ἀλλ' ὑπὸ ἀνόμων· ἐφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὑπὸ ἀνοσίων· ἐλιθάσθησαν ὑπὸ παρανόμων· ἀπεκτάνθησαν ἀπὸ τῶν μιαρὸν καὶ ἄδικον ζῆλον ἀνειληφότων. 5. Ταῦτα πάσχοντες εὐκλεῶς ἤνεγκαν. 6. Τί γὰρ εἴποιμεν, ἀδελφοί; Δανιὴλ ὑπὸ τῶν φοβουμένων τὸν θεὸν ἐβλήθη εἰς λάκκον λεόντων; 7. Ἢ Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαὴλ ὑπὸ τῶν θρησκευόντων τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔνδοξον θρησκείαν τοῦ ὑψίστου κατείρχθησαν εἰς κάμινον πυρός; Μηθαμῶς τοῦτο γένοιτο. Τίνες οὖν οἱ ταῦτα δράσαντες; Οἱ στυγητοὶ καὶ πάσης κακίας πλήρεις εἰς τοσοῦτο ἐξήρισαν θυμοῦ, ὥστε τοὺς ἐν ὁσίᾳ καὶ ἀμώμῳ προθέσει δουλεύοντας τῷ θεῷ εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν, μὴ εἰδότες, ὅτι ὁ ὕψιστος ὑπέρμαχος καὶ ὑπερασπιστής ἐστιν τῶν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει λατρευόντων τῷ παναρέτῳ ὀνόματι αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. 8. Οἱ δὲ ὑπομένοντες ἐν πεποιθήσει δόξαν καὶ τιμὴν ἐκληρονόμησαν, ἐπήρθησάν τε καὶ ἔγγραφοι ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XLVI. Τοιούτοις οὖν ὑποδείγμασιν κολληθῆναι καὶ ἡμᾶς δεῖ, ἀδελφοί. 2. Γέγραπται γάρ· *Κολλᾶσθε τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται.* 3. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· *Μετὰ ἀνδρὸς ἀθῴου ἀθῷος ἔσῃ καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις.* 4. Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθῴοις καὶ δικαίοις· εἰσὶν δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. 5. Ἱνατί ἔρεις καὶ θυμοὶ καὶ διχοστασίαι καὶ σχίσματα πόλεμός τε ἐν ὑμῖν; 6. Ἢ οὐχὶ ἕνα θεὸν ἔχομεν καὶ ἕνα Χριστὸν καὶ ἓν πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μία κλῆσις ἐν Χριστῷ; 7. Ἱνατί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην ἀπό—

3. *γέγραπτο* C
4. *μιαρὸν* c. C: *μιαρων* A S | *ἀδίκων* S
6. *εἴποιμεν* c. C: *ειπομεν* A — Dan. 6, 16.
7. *εἰς a. τοσοῦτο* c. A S: om C | *τῶν αἰώνων* c. A S: om C — Dan. 3, 19 sqq. — *ἐξήρισαν*] Bryennius hic brachylogiam videt pro *καὶ εἰς τοσοῦτο ἤλασαν θυμοῦ ἐρίζοντες, ὥστε κτλ.*
8. *ἔγγραφοι* c. C (S): *επαφροι* A | *αὐτῶν* c. A: *αὐτοῦ* C S — *ἔγγραφοι*] Cf. Ps. 68, 29. Luc. 10, 20. Phil. 4,

sacras, quae verae sunt et datae per spiritum sanctum. 3. Non fugit vos, nihil iniustum neque perversum scriptum esse in illis. Non invenietis iustos reiectos a viris sanctis. 4. Persecutionem passi sunt iusti, sed ab iniquis; in carcerem sunt coniecti, sed ab impiis; lapidati sunt, sed a nefariis; occisi sunt, sed a scelesto et iniusto zelo abreptis. 5. Haec patientes gloriose tulerunt. 6. Quid enim, fratres, dicemus? Daniel in speluncam leonum ab iis, qui Deum timebant, coniectus est? 7. An Ananias, Azarias et Misael conclusi sunt in fornacem ignis ab iis, qui magnificum et gloriosum altissimi cultum observabant? Absit prorsus! Quinam igitur haec patrarunt? Abominandi et omni malitia pleni eo furoris rixati sunt, ut eos, qui cum sancta et inculpata voluntate Deo servierunt, tormentis iniecerint, ignorantes, altissimum propugnatorem et defensorem eorum esse, qui in pura conscientia nomen eius virtute plenum colunt, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen! 8. Illi vero cum fiducia patienter tolerantes gloriae et honoris heredes facti sunt, et a Deo exaltati et inscripti sunt in libro memoriae eorum in saecula saeculorum, Amen!

XLVI. Talibus igitur exemplis et nos adhaerere oportet, fratres. 2. Scriptum enim est: *Sanctis vos adiungite, quia qui illis adhaerent sanctificabuntur.* 3. Et rursus in alio loco: *Cum viro innocente innocens eris et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.* 4. Quare innocentibus et iustis iungamus nos; ii enim sunt electi Dei. 5. Cur inter vos sunt contentiones, irae, dissensiones, schismata et bellum? 6. Nonne unum Deum habemus et unum Christum et unum spiritum gratiae super nos effusum, et una vocatio est in Christo? 7. Cur divellimus et discerpimus membra Christi et contra proprium corpus seditionem movemus, eoque vesaniae deveni-

3. Herm. Vis. I c. 3, 2. Sim. V c. 3, 2.

XLVI, 2. Haec verba desunt in s. scriptura; reperiuntur apud Clem. Al. Strom V c. 8, 53 p. 677, qui ea posuit post Ps. 17, 26. 27. Lightf. contulit Herm. Vis. III c. 6, 2; Sim. VIII c. 8, 1: *μηδὲ (μὴ) κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις*.

2. 4. Nicon Mon. l. c. cf. 14, 1 not.

3. Ps. 17, 26. 27.

5. Cf. Iac. 4, 1.

6. Cf. 58, 2. Eph. 4, 4—6. I Cor. 8, 6.

7. *διέλκωμεν* C | *Ἰησοῦ — ἡμῶν*

νοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς, ὅτι μέλη ἐσμὲν ἀλλήλων; Μνήσθητε τῶν λόγων Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. 8. Εἶπεν γάρ· *Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι.* 9. Τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, πολλοὺς εἰς ἀθυμίαν ἔβαλεν, πολλοὺς εἰς δισταγμόν, τοὺς πάντας ἡμᾶς εἰς λύπην· καὶ ἐπίμονος ὑμῶν ἐστιν ἡ στάσις.

XLVII. Ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου. 2. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; 3. Ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ Κηφᾶ τε καὶ Ἀπολλώ, διὰ τὸ καὶ τότε προσκλίσεις ὑμᾶς πεποιῆσθαι. 4. Ἀλλ' ἡ πρόσκλισις ἐκείνη ἥττονα ἁμαρτίαν ὑμῖν ἐπήνεγκεν· προσεκλίθητε γὰρ ἀποστόλοις μεμαρτυρημένοις καὶ ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς. 5. Νυνὶ δὲ κατανοήσατε, τίνες ὑμᾶς διέστρεψαν καὶ τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν ἐμείωσαν. 6. Αἰσχρά, ἀγαπητοί, καὶ λίαν αἰσχρὰ καὶ ἀνάξια τῆς ἐν Χριστῷ ἀγωγῆς ἀκούεσθαι, τὴν βεβαιοτάτην καὶ ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν δι' ἓν ἢ δύο πρόσωπα στασιάζειν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. 7. Καὶ αὕτη ἡ ἀκοὴ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς ἐχώρησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας ἀφ' ἡμῶν, ὥστε καὶ βλασφημίας ἐπιφέρεσθαι τῷ ὀνόματι κυρίου διὰ τὴν ὑμετέραν ἀφροσύνην, ἑαυτοῖς τε κίνδυνον ἐπεξεργάζεσθαι.

XLVIII. Ἐξάρωμεν οὖν τοῦτο ἐν τάχει καὶ προσπέσωμεν

c. A: *τοῦ κ. ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ* C S
8. *οὐκ* c. A: *μὴ* C | *ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι* c. S cf. Lightf. p. 438: *μικρῶν μου σκανδαλίσαι* A C — In unum consarcinantur Matth. 26, 24 (Marc. 14, 21. Luc. 22, 22) et Luc. 17, 2 (Matth. 18, 6. Marc. 9, 42). Reperiuntur eadem verba apud Clem. Al. Strom. III c. 18, 107 p. 561.
9. *ἡμᾶς* c. A S: *ὑμᾶς* C
XLVIII, 1. *τὴν ἐπιστολήν*] sc. I Cor. 1, 10 sqq. **Nor** **hoc dicendi mod^** **pri**mam ad Corinthios epistulam cognitam habuisse. Similiter loquuntur Irenaeus I c. 8, 2; IV c. 27, 3. 4, Origenes c. Cels. I c. 63; III c. 20, Methodius Sympos. III c. 14, Hieronymus ep. 52 c. 9 et alii. Lightf.
2. *ἐν ἀρχῇ τ. εὐαγγ.*] i. e. in primordiis evangelicae praedicationis. Cf. Phil. 4, 15.
3. *ἑαυτοῦ* c. C: *αυτου* A | *τε* bis c. A: om C S | *Κηφᾶ .. Ἀπ.* c. A S: *Ἀπολλὼ .. Κ.* C
4. *ηττον* A | *ἐπήνεγκεν* c. C S: *προσ-*

mus, ut alios aliorum membra esse obliviscamur? Recordamini verborum Iesu Domini nostri. 8. Dixit enim: *Vae homini illi! Bonum erat ei, si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circumponeretur et demergeretur in mare, quam ut unum de electis meis perverteret.* 9. Schisma vestrum multos pervertit, multos in animi deiectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam coniecit, nos omnes maerore affecit; et adhuc seditio vestra persistit.

XLVII. Epistulam beati Pauli apostoli in manus sumite. 2. Quid primum vobis in principio evangelii scripsit? 3. Certe divinitus inspiratus de seipso, de Cepha et Apollo ad vos literas dedit, quia etiam tum inter vos factiones et partium studia fuerunt. 4. Sed factio ista minus vobis intulit peccatum; inclinabimini enim in apostolos praeclaro testimonio celebres et in virum ab illis probatum. 5. Nunc vero, qui sint, qui vos perverterint et nominatissimi amoris vestri fraterni decus imminuerint, vobiscum perpendite. 6. Turpia, fratres, turpia valde auditu sunt et christiana vivendi ratione indigna, quae comperimus: firmissimam et antiquam Corinthiorum ecclesiam propter unum aut alterum hominem seditionem movere contra presbyteros. 7. Et hic quidem rumor non tantum ad nos, sed ad eos etiam manavit, qui a nobis alieni sunt, ita ut propter vestram amentiam blasphemiae nomini Domini inferantur, et vobis ipsis periculum creetur.

XLVIII. Auferamus igitur hoc celeriter; pedibus Domini

[illegible]v. A | *μεμαρτ.* — *αὐτοῖς* c. A (S): *δεδοκιμασμένοις κ. ἀνδρὶ μεμαρτυρημένῳ παρ' αὐτῶν* C — *ἀνδρί*] sc. Apollo.

5. *σεμνόν*] Cf. 1. 1.

6. *ἀγωγῆς* c. AS: *ἀγάπης* C — *αἰσχρά . . ἀκούεσθαι*] = *αἰσχρόν ἐστιν ἀκ.* Bryennius contulit Thuc. I c. 125, Herod. I c. 91; IX c. 2, Eurip. Hec. v. 1241. Addo Prov. 21, 3. — *ἀρχαίαν*] Cf. Polyc. Phil. 1, 2. Iren. III c. 3, 2. Orig. apud Eus. h. e. VI c. 14, 10.

7. *ἡμῶν* c. AS: *ὑμῶν* C | *τε* c. CS: *δε* A — *ἑτεροκλινεῖς*] i. e. gentiles. — *βλασφημίας*] Cf. 1, 1. Rom. 2, 24. I Tim. 6, 1. Ign. Trall. 8, 2. Polyc. Phil. 10, 2. — *κίνδυνον*] Cf. 59, 1.

XLVIII, 1. *ἡμῖν . . ἡμῶν . . ἡμᾶς* c. AS: *ὑμῖν* etc. C — Clemens Al. l. c. p. 613 ex hoc versu et sexto haec exhibet: *ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας ἡμῶν καὶ ἁγνὴ ἀγωγὴ κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ.*

τῷ δεσπότῃ καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτόν, ὅπως ἵλεως γενόμενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν καὶ ἐπὶ τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας ἡμῶν ἁγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς. 2. Πύλη γὰρ δικαιοσύνης ἀνεῳγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη, καθὼς γέγραπται· *Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ·* 3. *αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ.* 4. Πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. 5. Ἤτω τις πιστός, ἤτω δυνατὸς γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἤτω ἁγνὸς ἐν ἔργοις· 6. τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ.

XLIX. Ὁ ἔχων ἀγάπην ἐν Χριστῷ ποιησάτω τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγγέλματα. 2. Τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τίς δύναται ἐξηγήσασθαι; 3. Τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλονῆς αὐτοῦ τίς ἀρκετὸς ἐξειπεῖν; 4. Τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνάγει ἡ ἀγάπη, ἀνεκδιήγητόν ἐστιν. 5. Ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ θεῷ, ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ, δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν ἐστιν τῷ θεῷ. 6. Ἐν ἀγάπῃ προσελάβετο ἡμᾶς ὁ δεσπότης· διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν ἔσχεν πρὸς ἡμᾶς, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν ἐν θελήματι θεοῦ, καὶ τὴν σάρκα ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἡμῶν καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

2—3. Ps. 117, 19. 20. — *ἀνεῳγ. εἰς ζ.* c. A: *εἰς ζ. ἀνεῳγυῖά ἐστιν* C S | *εἰσελθὼν* c. A C Clem. Al. 772: praem. *ἵνα* S Clem p. 338 | *ἐξομολογήσομαι* c. C LXX: *-σωμαι* A

2—5. Clem. Al. Strom. I c. 7, 38 p. 338 sq.

4. *πολλῶν*] Cf. Matth, 7, 13. 14. — *ἡ ἐν Χριστῷ*] Cf. Ioann. 10, 7. 9. Herm. Sim. IX c. 12, 1. 6. Ign. Philad. 9, 1. Hegesipp. apud Eus. h. e. II c 23, 8.

4—5. Clem. Al. Strom. VI c. 8, 64. 65 p. 772 sq. Lapsu memoriae verba Clementis hic Barnabae attribuuntur.

5. *ἁγνὸς* c. A C S: *γοργὸς* Clem — Cf I Cor. 12, 8—10.

6. Maxim. Confess. Loci comm. serm 49 ed Combefis II 650. Anton. Me-

ıdvolvamur et flentes suppliciter imploremus eum, ut propitius actus nobis reconcilietur et in pristinam nostram decoam et castam fraterni amoris conversationem nos restituat. 2. Haec enim porta iustitiae est ad vitam aperta, sicut scriptum st: *Aperite mihi portas iustitiae; ingressus in eas confitebor Domino;* 3. *haec porta Domini, iusti intrabunt in eam.* 4. Cum igitur multae portae apertae sint, ea, quae est iustitiae, eadem et in Christo est; beati omnes, qui in eam intrarunt et iter suum in sanctitate et iustitia direxerunt, omnia imperturbate peragentes. 5. Sit aliquis fidelis, sit potens in enarranda cognitione, sit sapiens in sermonum diiudicatione, sit castus in operibus; 6. tanto humilior esse debet, quanto maior esse videtur, et quaerere debet, quod omnibus utile est, non suum ipsius.

XLIX. Qui caritatem in Christo habet, exsequatur Christi mandata. 2. Vinculum caritatis Dei quis potest enarrare? 3. Quis pulcritudinis eius magnificentiam eloqui valet? 4. Altitudo, ad quam evehit caritas, inenarrabilis est. 5. Caritas nos Deo adglutinat, caritas peccatorum multitudinem tegit, caritas omnia sustinet, omnia patienter tolerat; nihil sordidum in caritate, nihil superbum; caritas schisma non habet, caritas seditionem non movet, caritas omnia in concordia facit; in caritate omnes Dei electi sunt perfecti, sine caritate nihil Deo acceptum est. 6. In caritate nos Dominus sibi adsumpsit: propter caritatem, quam erga nos habuit, Dominus noster Iesus Christus voluntate divina sanguinem suum pro nobis tradidit et carnem pro carne nostra et animam pro animabus nostris.

lissa II serm. 73. Migne Patr. gr. CXXXVI 1179. — *γὰρ* c. A S: om C — *τοσούτῳ*] Cf. Matth. 23, 11. — *ζητεῖν*] Cf I Cor. 10, 24. 33; 13, 5.

XLIX, 1. Cf. Ioann. 14, 15. I Ioann. 5, 1—3.

2. Hieron. in Eph 4, 1 ed. Vallars. VII 606. — Cf. Col. 3, 14.

4–L, 3. Clem. Al Strom IV c. 18, 113 sq. p 613 sq.

5 *ἀγάπη κολλᾷ* c A: praem *ἡ* C — Cf. I Cor. 13, 1—7. — *καλύπτει*] Cf. 50, 5. I Petr. 4, 8. Iac. 5, 20.

6. *ἔδωκεν* c. A: *δέδωκεν* C | *τῶν ψ.* c. A S: *τῆς ψυχῆς* C — *διὰ τ. ἀγάπην*] Cf. Ioann. 3, 16; 15, 13. Gal. 1, 4; 2, 20. Eph. 5, 2. I Ioann. 4, 9, 10. — *τὴν σάρκα κτλ.*] Paene eadem verba exstant apud Iren. V c. 1, 1, qui forsan hunc locum respexit.

L. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἐστιν ἡ ἀγάπη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις. 2. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρεθῆναι, εἰ μὴ οὓς ἂν καταξιώσῃ ὁ θεός; Δεώμεθα οὖν καὶ αἰτώμεθα ἀπὸ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ εὑρεθῶμεν δίχα προσκλίσεως ἀνθρωπίνης, ἄμωμοι. 3. Αἱ γενεαὶ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας παρῆλθον, ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν ἔχουσιν χῶρον εὐσεβῶν· οἳ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. 4. Γέγραπται γάρ· *Εἰσέλθετε εἰς τὰ ταμεῖα μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ καὶ ὁ θυμός μου, καὶ μνησθήσομαι ἡμέρας ἀγαθῆς, καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς ἐκ τῶν θηκῶν ὑμῶν.* 5. Μακάριοί ἐσμεν, ἀγαπητοί, εἰ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ ἐποιοῦμεν ἐν ὁμονοίᾳ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀφεθῆναι ἡμῖν δι' ἀγάπης τὰς ἁμαρτίας. 6. Γέγραπται γάρ· *Μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος ἀνήρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.* 7. Οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LI. Ὅσα οὖν παρεπέσαμεν καὶ ἐποιήσαμεν διά τινος τῶν τοῦ ἀντικειμένου, ἀξιώσωμεν ἀφεθῆναι ἡμῖν· καὶ ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες ἀρχηγοὶ στάσεως καὶ διχοστασίας ἐγενήθησαν, ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. 2. Οἱ γὰρ μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πολιτευόμενοι ἑαυτοὺς θέλουσιν μᾶλλον αἰκίαις περιπίπτειν ἢ τοὺς πλησίον· μᾶλλον δὲ ἑαυτῶν κατάγνωσιν φέρουσιν ἢ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν καλῶς καὶ δικαίως ὁμοφωνίας. 3. Καλὸν γὰρ ἀνθρώπῳ ἐξομολογεῖσθαι περὶ τῶν παραπτωμάτων ἢ σκληρῦναι τὴν

L, 1. ἡ om C : *αὐτῆς* c. A (S) : *αὐτοῦ* C

2. *καταξιώσῃ* c. A S: *καταδιώξῃ* C | *δεώμεθα* (edd pler [*εὐχώμε*]*θα*) . . *αἰτώμεθα* c. A S: *δεόμεθα* . . *αἰτούμεθα* C

3. *τῆς* a. *ἡμέρας* om A | *οἳ* c. A S: *οἱ δὲ* C | *θεοῦ* c. C S: *θ̅υ̅* vel *χ̅υ̅* A — *χῶρον*] Cf. 5, 4 7; 44, 5. Iren. V c. 31, 2. — *ἐπισκοπῇ*] Cf. Luc. 19, 44. I Petr. 2, 12. 25.

4. *ὁ* om A — *εἰσέλθετε κτλ.*] Ies 26, 20. Verba *καὶ μνησθήσομαι ἡμ. ἀγ.* desiderantur in bibliis, sequentia ex Ezech. 37, 12 vel potius ex V Esra 2, 16 (Et resuscitabo mortuos de locis suis et de monumentis educam illos) desumpta esse videntur. — *μικρὸν ὅσον*] Cf. Hebr. 10, 37

5. *ἐσμεν* c. A : *ἦμεν* C S — Animadverte, hic Clementem eandem plane vim *caritati* ad remissionem

L. Videtis, dilecti, quam magna et admiranda sit caritas, quod perfectio eius nequeat enarrari. 2. Quis est idoneus, ut ipsa inveniatur, praeter eos, quos Deus dignos esse voluerit? emus igitur et petamus ab illius misericordia, ut in caritate reniamur sine propensione aliqua humana, inculpati. 3. nerationes omnes ab Adam usque in hodiernum diem praeierunt; qui vero per Dei gratiam in caritate sunt consumiti, locum piorum obtinent et in visitatione regni Christi nifestabuntur. 4. Scriptum enim est: *Ingredimini in cubila paululum quantulumcumque, donec ira mea et furor permseat; et recordabor diei boni, et suscitabo vos e sepulcris stris.* 5. Beati sumus, dilecti, si praecepta Domini in carinis concordia impleverimus, ut per caritatem peccata nostra bis remittantur. 6. Scriptum enim est: *Beati, quorum ressae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata. Beatus r, cui Dominus peccatum non imputabit, neque est in ore is dolus.* 7. Haec beatitudinis praedicatio ad eos pertinet, i per Iesum Christum Dominum nostrum a Deo sunt electi; i sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

LI. Quaecumque igitur deliquimus et fecimus seducti a odam ex adversarii servis, eorum remissionem imploremus; i vero, qui seditionis et dissensionis principes exstiterunt, mmunem spem contemplari debent. 2. Qui enim in timore caritate vitam degunt, se ipsos potius quam proximos in uciatus incidere volunt, et se ipsos potius quam pulcre et ste traditam nobis consensionem subire vituperationem volunt. Melius enim est homini peccata sua confiteri, quam indurare

ccatorum seu iustificationem conquendam tribuere, quam tribuit lei Paulus. H.

6. ᾧ c. CS: ου A — Ps. 31, 1. 2. f. Rom, 4, 7. 8.

7. τοῦ θ. c. A: θεοῦ C — Cf. Rom. 9.

LI, 1. παρεπ. κ. ἐποιήσαμεν c. C : παρέ[βη]μεν edd a. Br | ἀφεθῆναι ῖν c. CS: [συγγνώμην] edd a. Br · Cf. Clem. Strom. IV c. 18, 115 p. 614. — ἀντικειμένου] i. e. Satanas. Cf. Mart. Polyc. 17, 1. I Petr. 5, 8. Barn. 2, 1. Const. ap. III c. 7. 12.

3. στασιαζόντων c. A: στασιασάντων C | θεράποντα c. AS: ἄνθρωπον C cf. Deut. 33, 1. Ios. 14, 6. I Paral. 23, 14. II Paral. 30, 16. II Esra 3, 2. Const. ap. I c. 3; II c. 47; V c. 3. 12. — Cf. Num. 16. — καλὸν . . ἢ] Cf. Matth. 18, 9. 10. Marc. 9, 42. Luc. 17, 2. Os. 2, 7. Ign. Rom. 6, 1.

καρδίαν αὐτοῦ, καθὼς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν στασιαζόντων πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ θεοῦ Μωϋσῆν· ὧν τὸ κρίμα πρόδηλον ἐγενήθη. 4. Κατέβησαν γὰρ εἰς ᾅδου ζῶντες, καὶ θάνατος ποιμαινεῖ αὐτούς. 5. Φαραὼ καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἡγούμενοι Αἰγύπτου, τά τε ἅρματα καὶ οἱ ἀναβάται αὐτῶν οὐ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἐβυθίσθησαν εἰς θάλασσαν ἐρυθρὰν καὶ ἀπώλοντο, ἀλλὰ διὰ τὸ σκληρυνθῆναι αὐτῶν τὰς ἀσυνέτους καρδίας μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἐν γῇ Αἰγύπτου διὰ τοῦ θεράποντος τοῦ θεοῦ Μωϋσέως.

LII. Ἀπροσδεής, ἀδελφοί, ὁ δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἁπάντων· οὐδὲν οὐδενὸς χρῄζει εἰ μὴ τὸ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ. 2. Φησὶν γὰρ ὁ ἐκλεκτὸς Δαυίδ· *Ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ, καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς· ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν.* 3. Καὶ πάλιν λέγει· *Θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με.* 4. *Θυσία γὰρ τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.*

LIII. Ἐπίστασθε γὰρ καὶ καλῶς ἐπίστασθε τὰς ἱερὰς γραφάς, ἀγαπητοί, καὶ ἐγκεκύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. Πρὸς ἀνάμνησιν οὖν ταῦτα γράφομεν. 2. Μωϋσέως γὰρ ἀναβάντος εἰς τὸ ὄρος καὶ ποιήσαντος τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας ἐν νηστείᾳ καὶ ταπεινώσει, εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ θεός· *Μωϋσῆ Μωϋσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος ἐντεῦθεν, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου· παρέβησαν ταχὺ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς, ἐποίησαν ἑαυτοῖς χωνεύματα.* 3. Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς αὐτόν· *Λελάληκα πρός σε ἅπαξ καὶ δὶς λέγων· Ἑώρακα τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδού ἐστι σκληροτράχηλος· ἔασόν με ἐξολεθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ*

Winer § 35, 2 c.

4. *ποιμαινεῖ* c. C S: [*κατέπιεν*] edd a. Br

5. *Αἰγύπτου* c. A S: *αὐτοῦ* C | *γῇ Αἰγ.* c. A: *Αἰγύπτῳ* C S — Cf. Exod. 14.

LII, 1. *οὐδὲν* om C S | *τὸ* c. A: *τοῦ* C — *ἀπροσδεής*] Cf. Act. 17, 25. Diognet. 3, 4.

2—4. Clem. Al. Strom. IV c. 18, 115 p. 614. — *κέρατα* — *εὐφρανθ.* c. A S: om C — Ps. 68, 31—33. Verba *ἐξομολ. τ. κυρίῳ* desunt in psalmo.

3. *καὶ ἐπικάλεσαι* — *δοξάσεις με* om C — Ps. 49, 14. 15.

ır suum; prout induratum est eorum cor, qui contra Mosem mulum Domini seditionem concitarunt, quorum condemnatio anifesta fuit. 4. Descenderunt enim in infernum vivi, et ors eos pascet. 5. Pharao una cum exercitu suo et omnes aefecti Aegypti, currus etiam et consistentes in iis non aliam causam rubri maris profundo immersi sunt et perierunt, iam quod stulta eorum corda post tot signa et miracula tensa per famulum Dei Mosem in terra Aegypti indurata erint.

LII. Nullius rei, fratres, indigus est Dominus omnium, hil a quoquam desiderat, praeterquam ut ipsi fiat confessio. Dicit enim electus David: *Confitebor Domino, et placebit ei per vitulum novellum cornua producentem et ungulas; vi- ant pauperes et laetentur,* 3. Et rursus dicit: *Immola Deo crificium laudis, et redde altissimo vota tua. Et invoca me die tribulationis tuae, et eruam te, et glorificabis me.* 4. *crificium enim Deo spiritus contribulatus.*

LIII. Nostis autem, dilecti, et probe nostis sacras scrip- ras et penitus in divina eloquia introspexistis. Quorum ut moriam teneatis, haec scribimus. 2. Cum Moses in montem endisset et quadraginta dies noctesque quadraginta in ie- io et humilitate transegisset, dixit ei Deus: *Moses Mo- s, descende velociter hinc, quia iniquitatem fecit populus us, quos eduxisti de terra Aegypti; transgressi sunt cito de ı, quam mandasti iis, et fecerunt sibi fusilia.* 3. Et dixit Dominus: *Locutus sum ad te semel et iterum dicens: idi populum hunc et ecce, dura cervice est; sine me ex- rminare eos, et delebo nomen eorum sub caelo, et faciam in gentem magnam et mirandam et hac numeriosorem.*

4. Ps, 50, 19.
LIII, 1. *καὶ καλῶς* c. A S: *κα- ῶς* C
2. *ἀναβάντος* c. C edd pler: *ανα- ι[νοντος]* A secundum Tischendf. et ghtf. — *ποιήσαντος*] i. e. *διατρί- ψαντος* cf. Act. 15, 33; 18, 23; 20, II Cor. 11, 25. Iac. 4, 13. Test. XII patr. IV c. 10. — *Μωϋσῆ — ἢ τοῦτο* v. 3] Exod. 32, 7—10; Deut. 9, 12—14. Verba *Μωϋσῆ M.* nec in his locis nec apud Syrum legun- tur; sed cf. Barn. 4, 8; 14, 3. Exod. 3, 4.
3—5. Clem Al. Strom. IV c. 19, 120 p. 617.

θαυμαστὸν καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο. 4. Καὶ εἶπεν Μωϋσῆ *Μηθαμῶς, κύριε· ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κἀ ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων.* 5. Ὦ μεγάλης ἀγάπης, ὢ τελει τητος ἀνυπερβλήτου. Παρρησιάζεται θεράπων πρὸς κύριον, αἰτε ται ἄφεσιν τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλειφθῆναι μετ' αὐτῶν ἀξι

LIV. Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος, τίς εὔσπλαγχνος, τίς πεπλ ροφορημένος ἀγάπης; 2. Εἰπάτω· Εἰ δι' ἐμὲ στάσις καὶ ἔρις κ σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὗ ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προ τασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστ εἰρηνευέτω μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων. 3. Τοῦτο ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν Χριστῷ περιποιήσεται, καὶ π τόπος δέξεται αὐτόν. *Τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρω αὐτῆς.* 4. Ταῦτα οἱ πολιτευόμενοι τὴν ἀμεταμέλητον πολιτεί τοῦ θεοῦ ἐποίησαν καὶ ποιήσουσιν.

LV. Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα ἐθνῶν ἐνέγκωμεν· πολλοὶ β σιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος καιροῦ, χρησμ δοτηθέντες παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ῥύσωνται ἐ τοῦ ἑαυτῶν αἵματος τοὺς πολίτας· πολλοὶ ἐξεχώρησαν ἰδίων π λεων, ἵνα μὴ στασιάζωσιν ἐπὶ πλεῖον. 2. Ἐπιστάμεθα πολλο ἐν ἡμῖν παραδεδωκότας ἑαυτοὺς εἰς δεσμά, ὅπως ἑτέρους λυτρ σονται· πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δουλείαν, καὶ λαβόν τὰς τιμὰς αὐτῶν ἑτέρους ἐψώμισαν. 3. Πολλαὶ γυναῖκες ἐνδυν μωθεῖσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρε 4. Ἰουδὶθ ἡ μακαρία, ἐν συγκλεισμῷ οὔσης τῆς πόλεως, ᾐτήσα παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρε βολὴν τῶν ἀλλοφύλων. 5. Παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλ σμῷ, καὶ παρέδωκεν κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. Οὐχ ἧττονι καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ κινδύνῳ ἑαυτὴν πα

4. Exod. 32, 32.
5. ὢ a. *μεγάλης* c. AS: om C | *θεράπων* c. AS: *δεσπότης* C
LIV, 1—2. Manuscriptum syriacum VIII vel IX saeculi. Cf. Lightf. ad h. l. et Cowper, Syriac. Miscell. p. 56. — *ὑμῖν* c. AS: *ἡμῖν* C
2. Epiphanius h. 27 c. 6: *λέγει γὰρ (Κλήμης) ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστο αὐτοῦ· Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθ ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ.* Cf. Proleg. c. 2
3. Ps. 23, 1.
LV, 1. *ὑποδείγματα* c. AS: *ὑ μνήματα* C — Respicit hunc loc Origenes in Ioann. VI c. 36; XXVIII c. 14; in ep. ad Rom.

4. Et dixit Moses: *Neutiquam, Domine; remitte huic populo peccatum, aut me quoque dele de libro viventium.* 5. O caritatem magnam! O insuperabilem perfectionem! Famulus Dominum libere adloquitur, pro plebe remissionem postulat aut seipsum una cum iis deleri petit.

LIV. Quis igitur inter vos generosus, quis mericors, quis caritate plenus? 2. Dicat: Si propter me seditio et discordia et schismata orta sunt, discedo, abeo, quocumque volueritis, et quae multitudo iusserit, facio; dummodo Christi grex in pace degat cum constitutis presbyteris. 3. Qui hoc fecerit, magnam sibi gloriam in Christo conciliabit, et omnis locus eum excipiet. *Domini enim est terra et plenitudo eius.* 4. Haec faciunt et facient, qui divinam, cuius nunquam paenitet, vitam vivunt.

LV. Ut autem etiam exempla gentium proferamus: multi reges et gubernatores, pestifero tempore saeviente, cum oraculo essent admoniti, morti se ipsos tradiderunt, ut suo sanguine cives liberarent. Multi, ne diutius seditio duraret, a civitatibus suis secesserunt. 2. Multos inter nos cognovimus, qui se ipsos in vincula coniecerunt, ut alios redimerent. Multi in servitutem se ipsos dediderunt et accepto pretio sui alios cibarunt. 3. Multae mulieres gratia divina corroboratae virilia multa gesserunt. 4. Beata Iudith, cum urbs circumsessa esset, rogavit seniores, ut sibi liceret in alienigenarum castra exire; 5. et periculo se obiciens propter amorem patriae populique obsessi egressa est, et tradidit Deus Olophernem in manus mulieris. 6. Non minori periculo etiam perfecta in fide Esther, ut duodecim tribus Israel ab instanti exitio liberaret, se ipsam

c. 11; c. Celsum I c. 31 (ed. Bened. IV 153. 393. 541. I 349).

2. *παρέδωκαν* c. AS: *ἐξέδ.* C — *πολλοὺς ἐν ἡμῖν κτλ.*] non ad Romanos gentiles, sed christianos referendum est. Cf. Rom. 16, 4. Phil. 2, 30. Const. ap. V c. 1. Aliter Gundert in Zeitschrift für d. luther. Theol. 1853 p. 649 sq. — *ἐψώμισαν*] Cf. I Cor. 13, 3.

4—5. Iudith 8 sqq.

4—6. Clem. Al. Strom. IV c. 19, 120 sq. p. 617.

6. *ἥττονι* c. A: *ἧττον* C S | *καὶ τῆς* c. A: *καὶ* C | *δεσπότην* c. AS: om C — Esth. 7. 8. — *νηστείας*] Cf. Esth.

βαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι ῥύσηται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἠξίωσεν τὸν παντεπόπτην δεσπότην, θεὸν τῶν αἰώνων· ὃς ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐρύσατο τὸν λαόν, ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν.

LVI. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐντύχωμεν περὶ τῶν ἔν τινι παραπτώματι ὑπαρχόντων, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη εἰς τὸ εἶξαι αὐτοὺς μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ· οὕτως γὰρ ἔσται αὐτοῖς ἔγκαρπος καὶ τελεία ἡ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους μετ' οἰκτιρμῶν μνεία. 2. Ἀναλάβωμεν παιδείαν, ἐφ' ᾗ οὐδεὶς ὀφείλει ἀγανακτεῖν, ἀγαπητοί. Ἡ νουθέτησις, ἣν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλή ἐστιν καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ. 3. Οὕτως γάρ φησιν ὁ ἅγιος λόγος· *Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με·* 4. *ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται.* 5. *Παιδεύσει με γάρ,* φησίν, *δίκαιος ἐν ἐλέει καὶ ἐλέγξει με, ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου.* 6. Καὶ πάλιν λέγει· *Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἤλεγξεν ὁ κύριος· νουθέτημα δὲ παντοκράτορος μὴ ἀπαναίνου· αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν·* 7. *ἔπαισεν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο.* 8. *Ἑξάκις ἐξ ἀναγκῶν ἐξελεῖταί σε, ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ οὐχ ἅψεταί σου κακόν.* 9. *Ἐν λιμῷ ῥύσεταί σε ἐκ θανάτου, ἐν πολέμῳ δὲ ἐκ χειρὸς σιδήρου λύσει σε·* 10. *καὶ ἀπὸ μάστιγος γλώσσης σε κρύψει, καὶ οὐ μὴ φοβηθήσῃ κακῶν ἐπερχομένων.* 11. *Ἀδίκων καὶ ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς·* 12. *θῆρες γὰρ ἄγριοι εἰρηνεύσουσίν σοι.* 13. *Εἶτα γνώσῃ, ὅτι εἰρηνεύσει σου ὁ οἶκος, ἡ δὲ δίαιτα τῆς σκηνῆς σου οὐ μὴ ἁμάρτῃ.* 14. *Γνώσῃ δέ, ὅτι πολὺ τὸ σπέρμα σου, τὰ δὲ τέκνα σου ὥσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ·* 15. *Ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ ὥσπερ σῖτος ὥριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσπερ θημωνιὰ ἅλωνος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα*

4, 16.
LVI, 1. *τὸν* om C — *ἐντυγχάνειν*] = accedere, speciatim ad orandum. Cf. Rom. 8, 27. 34; 11, 2. Hebr. 7, 25. — *παραπτώματι*] Cf. Gal. 6, 1. Barn. 19, 4. — *μνεία*] Cf. Rom. 1, 9. Eph. 1, 16. Phil. 1, 3. I Thess. 3, 6. II Tim. 1, 3. Clemens de intercessione agit, quam presbyteri et alii apud Deum et fideles (*ἁγίους*) pro paenitentibus faciunt. Cf. Tert de paenit. c. 9. Eus. h. e. V c. 28, 12.
2. Cf. Eph. 6, 4.

obiecit. Nam cum ieiunio et humiliatione precata est rerum omnium inspectorem Dominum, saeculorum Deum; qui animi eius humilitatem cernens populum liberavit, cuius gratia illa periculum subierat.

LVI. Oremus igitur et nos pro iis, qui in peccato quopiam versantur, ut moderatio et humilitas iis concedatur, ut non nobis, sed voluntati divinae cedant. Sic enim mentio, quae cum misericordia eorum fit apud Deum et sanctos, ipsis fructuosa erit et perfecta. 2. Adsumamus, dilecti, disciplinam, quam nemo aegre ferre debet. Admonitio, qua alii alios commonefacimus, bona est et apprime utilis; voluntati enim divinae nos adglutinat. 3. Sic enim dicit sacer sermo: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me;* 4. *quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium, quem suscipit.* 5. *Corripiet enim,* ait, *me iustus in misericordia et increpabit me; oleum autem peccatorum non impinguet caput meum.* 6. Et rursus dicit: *Beatus homo, quem arguit Dominus; monitionem vero omnipotentis ne renuas; ipse enim dolere facit, et rursus restituit;* 7. *percussit, et manus eius sanaverunt.* 8. *Sexies de necessitatibus eruet te, et in septimo non tanget te malum.* 9. *In fame liberabit te a morte, in praelio vero de manu ferri solvet te;* 10. *a flagello linguae abscondet te, et non timebis a malis venientibus.* 11. *Iniustos et iniquos deridebis, et feroces bestias non timebis;* 12. *bestiae enim ferae pacatae erunt tibi. Deinde scies, in pace esse domum tuam;* 13. *habitatio autem tabernaculi tui non deficiet.* 14. *Scies autem, quod multum semen tuum, et liberi tui erunt quasi omnis herba campi.* 15. *Et venies in sepulcrum tamquam frumentum maturum, quod in tempore messuerunt, vel sicut acervus areae in tempore comportatus.* 16. Videtis, dilecti, quanta

3. Ps. 117, 18.
4. Prov. 3, 12. Hebr. 12, 6.
5. *δίκαιος* c. A S: *κύριος* C | *ελαιος* A | *ἁμαρτωλῶν* c. A: *-λοῦ* C S LXX — Ps. 140, 5.
6—15. Iob 5, 17—26 — *ὃν* c. A: *ὃν ἂν* C
8. *οὐχ* c. A (*ουκ οψεται*): *οὐ μὴ* C
11. *οὐ μὴ φοβηθῇς* c. A: *οὐ φοβηθήσῃ* C
13. *σου* p. *σκηνῆς* om C
15. *ἐλεύσει* C

16. Βλέπετε, ἀγαπητοί, πόσος ὑπερασπισμός ἐστιν τοῖς παιδευο|νοις ὑπὸ τοῦ δεσπότου· πατὴρ γὰρ ἀγαθὸς ὢν παιδεύει εἰς ἐλεηθῆναι ἡμᾶς διὰ τῆς ὁσίας παιδείας αὐτοῦ.

LVII. Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν καταβολὴν τῆς στάσεως ποιήσαν ὑποτάγητε τοῖς πρεσβυτέροις καὶ παιδεύθητε εἰς μετάνοιαν, κάμψ τες τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν. 2. Μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀ θέμενοι τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδει ἄμεινον γάρ ἐστιν ὑμῖν, ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς ἐλλογίμους εὑρεθῆναι, ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφῆναι ἐκ ἐλπίδος αὐτοῦ. 3. Οὕτως γὰρ λέγει ἡ πανάρετος σοφία· *Ἰδού, πρ σομαι ὑμῖν ἐμῆς πνοῆς ῥῆσιν, διδάξω δὲ ὑμᾶς τὸν ἐμὸν λό* 4. *Ἐπειδὴ ἐκάλουν καὶ οὐχ ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους οὐ προσείχετε, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλάς, τοῖς ἐμοῖς ἐλέγχοις ἠπειθήσατε· τοιγαροῦν κἀγὼ τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλ ἐπιγελάσομαι, καταχαροῦμαι δέ, ἡνίκα ἂν ἔρχηται ὑμῖν ὄλεθ καὶ ὡς ἂν ἀφίκηται ὑμῖν ἄφνω θόρυβος, ἡ δὲ καταστροφὴ ὁμ καταιγίδι παρῇ, ἢ ὅταν ἔρχηται ὑμῖν θλῖψις καὶ πολιορκία. Ἔσται γάρ, ὅταν ἐπικαλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσο ὑμῶν· ζητήσουσίν με κακοὶ καὶ οὐχ εὑρήσουσιν. Ἐμίσησαν γ σοφίαν, τὸν δὲ φόβον τοῦ κυρίου οὐ προείλαντο, οὐδὲ ἤθε ἐμαῖς προσέχειν βουλαῖς· ἐμυκτήριζον δὲ ἐμοὺς ἐλέγχους.* 6. *Τ γαροῦν ἔδονται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρποὺς καὶ τῆς ἑαυ ἀσεβείας πλησθήσονται.* 7. *Ἀνθ' ὧν γὰρ ἠδίκουν νηπίους φον θήσονται, καὶ ἐξετασμὸς ἀσεβεῖς ὀλεῖ· ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων κατ σκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι πεποιθὼς καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ π τὸς κακοῦ.*

LVIII. Ὑπακούσωμεν οὖν τῷ παναγίῳ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόμ αὐτοῦ φυγόντες τὰς προειρημένας διὰ τῆς σοφίας τοῖς ἀπειθοῦ ἀπειλάς, ἵνα κατασκηνώσωμεν πεποιθότες ἐπὶ τὸ ὁσιώτατον τ

LVII, 1. *ὑποτάγητε κτλ.*] Cf. 1, 3. Petr. 5, 5. — *κάμψαντες τὰ γ. τ. κ.*] Haec phrasis in patribus et conciliis frequens desumpta videtur ex oratione Manassis, quam quaedam biblia complectuntur quamque referunt Const. ap. II c. 22. Multas vero similes in scriptoribus sacris et clesiasticis invenies. Cot. Cf. Cor ap. VIII c. 37: *τοὺς κάμψαν αὐχένα καρδίας αὐτῶν.* Liturg. Marc. Daniel, Cod. liturg. IV 1 *σοὶ ἐκλίναμεν τὸν αὐχένα τῶν ψυχ καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν.*

protectio sit iis, qui a Domino castigantur; cum enim pater bonus sit, castigat nos, ut sancta eius disciplina misericordiam consequamur.

LVII. Vos igitur, qui seditionis fundamenta iecistis, in oboedientia subditi estote presbyteris et correctionem suscipite in paenitentiam, genua cordium vestrorum flectentes. 2. Discite subici, deponentes gloriosam et superbam linguae vestrae adrogantiam; melius enim vobis est in grege Christi parvos et bonae famae reperiri, quam nimis splendentes spe illius eici. 3. Sic enim dicit sapientia omnem virtutem complectens: *Ecce, proferam vobis mei spiritus dictionem, docebo autem vos meum sermonem.* 4. *Quoniam vocabam, et non oboedistis, et extendebam verba, et non attendistis, sed irrita fecistis mea consilia, et meis increpationibus rebelles fuistis; itaque et ego vestra perditione ridebo, gaudebo autem, cum venerit vobis interitus et quoties advenerit vobis subito tumultus, eversio autem similis procellae adfuerit, vel cum venerit vobis tribulatio et oppressio.* 5. *Etenim cum invocabitis me, ego non exaudiam vos; quaerent me mali, et non invenient. Oderunt enim sapientiam, timorem autem Domini non adsumserunt, neque volebant meis attendere consiliis; subsannabant autem meas redargutiones.* 6. *Ergo comedent viae suae fructus, et sua ipsorum impietate saturabuntur.* 7. *Propterea enim quod iniuria adficiebant parvulos, occidentur, et inquisitio impios perdet; qui autem me audierit, requiescet in spe confidens et tranquille vivet nullum malum timens.*

LVIII. Oboediamus igitur nomini eius sanctissimo et glorioso fugientes minas, quas sapientia inoboedientibus praedixit, ut habitemus confidentes piissimo maiestatis eius nomine.

2. *ἐλλογίμους* c. A: add *ὑμᾶς* C, S?

3-7. Prov. 1, 23—33. — *πανάρετος σοφία*] Cf. Eus. h. e. IV c. 22, 8. Clem. Al. Strom. II c. 22, 136 p. 501; Paedag. II c. 2, 27 p. 182 etc.

4. *θλῖψις* c. A coll S: add *καὶ στενοχωρία* C cf. Rom. 2, 9; 8, 35.

5. *τοῦ* om C | *προείλοντο* C

6. *πλησθήσονται*: post *πλησθησον* .. A deficit usque ad c. 65 initium.

7. *πεποιθὼς* c. S cf. 58, 1. Sirach 4, 15. Clem. Al. Strom. II c. 22, 136 p. 501: om C

LVIII, 1. *κατασκηνώσωμεν*] Cf. Prov. 1, 33. Ps. 15, 9; 90, 1.

μεγαλωσύνης αὐτοῦ ὄνομα. 2. Δέξασθε τὴν συμβουλὴν καὶ ἔσται ἀμεταμέλητα ὑμῖν. Ζῇ γὰρ ὁ θεὸς καὶ ζῇ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἥ τε πίστις καὶ ἡ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅτι ὁ ποιήσας ἐν ταπεινοφροσύνῃ μετ' ἐκ ἐπιεικείας ἀμεταμελήτως τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένα δικαι καὶ προστάγματα, οὗτος ἐντεταγμένος καὶ ἐλλόγιμος ἔσται ε ἀριθμὸν τῶν σωζομένων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐστὶν α δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LIX. Ἐὰν δέ τινες ἀπειθήσωσιν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δι' εἰρημένοις, γινωσκέτωσαν, ὅτι παραπτώσει καὶ κινδύνῳ οὐ ἑαυτοὺς ἐνδήσουσιν· 2. ἡμεῖς δὲ ἀθῷοι ἐσόμεθα ἀπὸ ταύτ ἁμαρτίας καὶ αἰτησόμεθα ἐκτενῆ τὴν δέησιν καὶ ἱκεσίαν πε νοι, ὅπως τὸν ἀριθμὸν τὸν κατηριθμημένον τῶν ἐκλεκτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διαφυλάξῃ ἄθραυστον ὁ δημιουργὸς τῶν των διὰ τοῦ ἠγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' ε λεσεν ἡμᾶς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἀγνωσίας εἰς ἐπίγνωσιν ὀνόματος αὐτοῦ, 3. ἐλπίζειν ἐπὶ τὸ ἀρχεγόνον πάσης κτίσεως

2. Basil. M. de spirit. sancto c. 29 ed. Bened. III 61 (*ζῇ γὰρ — ἅγιον*). — *ζῇ κτλ.*] Clemens hic etiam magis perspicue quam 46, 6 fidem trinitatis profitetur. Duo potissimum consideranda sunt. Loco iuramenti V. T.: *ζῇ κύριος ὅτι* (I Reg. 14, 39; 20, 3; 26, 16; 29, 6 cf. 14, 45; 19, 6. Num. 14, 21. 28. Ruth 3, 13 etc.) formula adhibetur, qua una cum patre filius et spiritus sanctus testes invocantur, et sanctissima trinitas insuper fundamentum fidei (cf. Ign. Smyrn. 10, 2) ac spei nostrae (Ign. Magn. 11) declaratur. Cf. Lightf. ad h. l. et p. 271 sq. — *πίστις κτλ.*] Appositio ad verba praecedentia.

LIX, 1. *ἀπειθήσωσι* C: posui *ν ἐφελκυστικόν* etiam in hac sectione secundum cod. A. — *ὑπ' αὐτοῦ*] sc. *τοῦ θεοῦ*.

2. *ἀθῷοι*] Cf. 46, 3. 4. Num. 5, 31. — *ἀριθμὸν κτλ.*] Cf. 2, 4. Constitutionum ap. VIII c. cens: *ὁ τὴν τοῦ κόσμου σύστ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν ο φυλάττων*, 60, 1 cum hoc lo iunxit. — *ἠγαπ. παιδός*] Cf. 1. Matth. 12, 18. Mart. Po 1. 3. Const. ap. VIII c. 5. — *ἐκάλεσεν κτλ.*] Cf. I Petr.

3. *ὑψίστοις* c. C: *ὑψηλοῖς* coll S Lightf. — *ἐλπίζειν*] per *ἐκάλεσεν*, ut recte vidit Harn auctor ab oratione obliqua tionem rectam transit. Cf. Ac 23, 22. Luc. 5, 14. Br. et *δός, δέσποτα* vel verba simili mittenda esse putant. Sed lum consensus codicum obsta neque verba illa suppleant cesse est. Interpres syria bita orationis mutatione offe toto versu quidem pro secun

2. Accipite consilium nostrum, nec paenitebit vos. Sicut enim Deus vivit et Dominus Iesus Christus vivit et spiritus sanctus, fides et spes electorum, ita qui in humilitate cum aequitate assidua impigre mandata et praecepta a Deo proposita exsequitur, constitutus et electus erit in numero eorum, qui salvantur per Iesum Christum, per quem ei est gloria in saecula saeculorum. Amen.

LIX. Sin autem quidam non obtemperaverint iis, quae ille per nos dixit, cognoscant, offensioni et periculo non parvo sese implicaturos esse; 2. nos autem innocentes erimus ab hoc peccato et continuo orantes ac supplicantes precabimur, ut opifex omnium rerum numerum electorum suorum constitutum in toto mundo conservet integrum per dilectum puerum Iesum Christum, per quem nos vocavit de tenebris in lucem, de ignorantia in cognitionem gloriae nominis sui, 3. ut speremus in

sona tertiam posuit, neque vero alium textum legit. Clemens hic incipit Deo laudes et preces offerre, et suspicari licet, eum nonnullas e liturgia ecclesiae Romanae desumpsisse. Sed res non constat. Lightf. p. 266 sqq. e Iust. Apol. I c. 67 (*καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει* cf. c. 55. Greg. Naz. Or. IV c. 12 ed. Migne I 542. Tert. Apol. c. 39) concludere vult, antiquissimis temporibus non fuisse formulas liturgicas scriptas, orationes potius iuxta arbitrium presbyterorum munia obeuntium mutatas et paulatim demum literis fixas esse. — *ἀνοίξας κτλ.*] Cf. Eph. 1, 17 sq. — *γινώσκειν κτλ.*] Cf. Ioann. 17, 3. — *ὕψιστον ἀναπαυόμενον*] Ies. 57, 15: *ὁ ὕψιστος ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἅγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτῷ, ὕψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος.* Const. ap. VIII c. 11, ubi oratio episcopi sic incipit: *Κύριε παντοκράτορ, ὕψιστε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενε.* Utroque loco igitur habes *ὕψιστος ἐν ὑψηλοῖς*. Sed non est mutandum, cum locutio *ἐν ὑψίστοις* per se sola in s. scriptura persaepe inveniatur [cf. Iob 16, 19. Ps. 72, 11; 148, 1. Sirach 26, 16; 43, 9. Luc. 2, 14; 19, 38) et versio syriaca, quae quidem hunc locum iisdem verbis reddit ac Ies. 57, 15 (מרימא במרומא), in eiusmodi rebus parum vel nihil probet. — *ἅγιον κτλ.*] Cf. Liturg. D. Iac. et Marc. Daniel, Cod. liturg. IV 125. 165· *ἅγιε ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος.* — *ταπεινοῦντα κτλ.*] Ies. 13, 11. — *διαλύοντα κτλ.*] Ps. 32, 10: *διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν.* — *ποιοῦντα κτλ.*] Iob 5, 11. Cf. Ps. 74. 8. Sirach 7, 11. Ies. 10, 33. Ezech. 17, 24; 21, 26. Matth. 23, 12. Luc. 14, 11. — *πλουτίζοντα κτλ.*] I Reg. 2, 7. Cf. Luc. 1, 53. — *ἀποκτείνοντα κτλ.*] Deut. 32, 39. Cf. I Reg. 2, 6. IV Reg. 5, 7. — *εὐεργέτην*] Cf. Ps.

σου, ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν εἰς τὸ γινώσκειν σε τὸν μόνον *ὕψιστον ἐν ὑψίστοις, ἅγιον ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενον·* τὸν *ταπεινοῦντα ὕβριν ὑπερηφάνων*, τὸν *διαλύοντα λογισμοὺς ἐθνῶν*, τὸν *ποιοῦντα ταπεινοὺς εἰς ὕψος καὶ τοὺς ὑψηλοὺς ταπεινοῦντα*, τὸν *πλουτίζοντα καὶ πτωχίζοντα*, τὸν *ἀποκτείνοντα καὶ ζῆν ποιοῦντα*, μόνον εὐεργέτην *πνευμάτων καὶ θεὸν πάσης σαρκός·* τὸν *ἐπιβλέποντα ἐν τοῖς ἀβύσσοις*, τὸν ἐπόπτην ἀνθρωπίνων ἔργων, τὸν τῶν κινδυνευόντων βοηθόν, τὸν τῶν *ἀπηλπισμένων σωτῆρα*, τὸν παντὸς πνεύματος κτίστην καὶ ἐπίσκοπον· τὸν πληθύνοντα ἔθνη ἐπὶ γῆς καὶ ἐκ πάντων ἐκλεξάμενον τοὺς ἀγαπῶντάς σε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἠγαπημένου παιδός σου, δι' οὗ ἡμᾶς ἐπαίδευσας, ἡγίασας, ἐτίμησας. 4. Ἀξιοῦμέν σε, δέσποτα, *βοηθὸν* γενέσθαι καὶ *ἀντιλήπτορα* ἡμῶν. Τοὺς ἐν θλίψει ἡμῶν σῶσον, τοὺς ταπεινοὺς ἐλέησον, τοὺς πεπτωκότας ἔγειρον, τοῖς δεομένοις ἐπιφάνηθι, τοὺς ἀσθενεῖς ἴασαι, τοὺς πλανωμένους τοῦ λαοῦ σου ἐπίστρεψον· χόρτασον τοὺς πεινῶντας, λύτρωσαι τοὺς δεσμίους ἡμῶν, ἐξανάστησον τοὺς ἀσθενοῦντας, παρακάλεσον τοὺς ὀλιγοψυχοῦντας· *γνώτωσαν ἅπαντα τὰ ἔθνη, ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς μόνος* καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ παῖς σου καὶ *ἡμεῖς λαός σου καὶ πρόβατα τῆς νομῆς σου.*

115, 7. — *πνευμάτων κτλ.*] Num. 16, 22; 27, 16. Cf. Liturg. Iac. l. c. p. 120. — *ἐπιβλέποντα κτλ.*] Sirach 16, 18. 19. — *ἐπόπτην κτλ.*] Cf. Ps. 32, 13. Esth. 5, 1. — *κινδυνευόντων — σωτῆρα*] Iudith 9, 11: *ἐλαττόνων εἶ βοηθός . . . ἀπηλπισμένων σωτήρ.* Cf. Ies. 29, 19. Liturg. Marc. l. c. p. 154: *ἡ ἐλπὶς τῶν ἀπηλπισμένων.* Acta Theclae c. 13. n. 37 ed. Tischendorf: *ἀπηλπισμένων σκέπη.* Act. Theodot. c. 21 (Ruinart Acta ed. Galura II 302): *Domine I. Chr., spes desperatorum.* — *πν. κτίστην*] Cf. Zach. 12. 1. Ies. 57, 16. Am. 4, 13. — *ἐπίσκοπον*] Cf. Iob 10, 12. Sap. 1, 6. I Petr. 2, 25. — *ἐπαίδευσας*] Cf. Tit. 2, 12. — *ἡγίασας*] Cf. Ioann. 17, 17. I Cor. 1, 2. — *ἐτίμησας*] Cf. Ioann. 12, 16. I Petr. 2, 4. 6. 7.

4. *ἀξιοῦμεν:* praemisit *et dicemus illi cum supplicatione* S | *σε* c. S: om C | *τ. ταπ. ἐλέησον* om S | *ἐπιφάνηθι: ἐπιστράφηθι* S | *ἀσθενεῖς* c. S: *ἀσεβεῖς* C Lightf. — *ἀξιοῦμεν κτλ.*] Cf. Const. ap. VIII c. 12 c. finem: *ἔτι ἀξιοῦμέν σε . . . ὅπως πάντων ἐπίκουρος γένῃ, πάντων βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ.* Iudith 9, 11. Ps. 118, 114. — *τοὺς ἐν θλίψει κτλ.*] Cf. Liturg. D. Marc. Daniel, Cod. liturg. IV 157: *Λύτρωσαι δεσμίους, ἐξέλου τοὺς ἐν ἀνάγκαις, πεινῶντας χόρτασον, ὀλιγοψυχοῦντας παρακάλεσον, πεπλανημένους ἐπίστρεψον, ἐσκοτισμένους φωταγώγησον, πεπτωκότας ἔγειρον, σαλευωμένους στήριξον, νενοσηκότας*

nomine tuo, principio omnis creaturae, ut oculis cordis nostri apertis cognoscamus te solum *altissimum in altissimis, sanctum in sanctis quiescentem;* qui *humilias arrogantiam superborum, solvis cogitationes gentium, humiles elevas* et *excelsos humilias, divites facis et pauperes, occidis et vivificas,* solus benefactor *spirituum et Deus omnis carnis;* qui *intueris in abyssos,* inspector operum hominum, periclitantium adiutor, *desperantium salvator,* omnis spiritus creator et episcopus; qui gentes in terra multiplicas et ex omnibus eligis eos, qui te diligunt per Iesum Christum filium tuum dilectum, per quem nos erudivisti, sanctificasti, honorasti. 4. Rogamus te, Domine, ut sis *adiutor et auxiliator* noster. Eos nostrum, qui in tribulatione sunt, libera, humilium miserere, lapsos eleva, inopibus occurre, infirmos sana, errantes populi tui converte; nutri esurientes, solve captivos nostros, erige imbecilles, consolare pusillanimes; *cognoscunto* omnes *gentes, quod tu es Deus solus* et Iesus Christus puer tuus ac *nos populus tuus et oves pascuae tuae.*

ἴασαι, πάντας, ἀγαθέ, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας σύναψον . . . φρουρὸς ἡμῶν καὶ ἀντιλήπτωρ κατὰ πάντα γενόμενος. Recte dicit Lightf., inter hanc orationem et versum nostrum maiorem et artiorem consensum intercedere, quam qui sit fortuitus. — *πεπτωκότας κτλ.*] Cf. Ps. 144, 14; 145, 8. — *ἀσθενεῖς*] sc. corpore cf. Matth. 25, 39. 43. Luc. 9, 2; 10, 9. Act. 4, 9 etc. Voce *ἀσεβεῖς* II Clem. 17, 6; 18, 1 (10, 1) quidem impii Christiani significantur et supra 3, 4 zelus Corinthiorum seditiosorum *ἀσεβὴς* appellatur. Sed verbum *ἴασαι* favet lectioni *ἀσθενεῖς*, quam etiam auctor habuit orationis Liturgiae D. Marci modo laudatae, qui quidem ei vocem *νενοσηκότας* substituit. — *πλανωμένους κτλ.*] Cf. Ezech. 34, 16. — *δεσμίους*] Cf. Hebr. 10, 34; 13, 3. Const. ap. VIII c. 10. Liturg. Iacobi et Marci apud Daniel l. c. p. 118 (*μνήσθητι, κύριε . . . Χριστιανῶν τῶν ἐν δεσμοῖς, τῶν ἐν φυλακαῖς, τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις καὶ ἐξορίαις, τῶν ἐν μετάλλοις καὶ βασάνοις καὶ πικραῖς δουλείαις ὄντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν*) et 154. — *ἀσθενοῦντας*] sc. animo cf. Rom. 4, 19; 14, 1. 2. 21. I Cor. 8, 9. 11. 12. II Cor. 11, 21. 29; 12, 10; 13, 3. 4. Attamen verbum etiam ad significandam corporis imbecillitatem adhibetur cf. Luc. 7, 10. Matth. 10, 8; 25, 39 etc. — *γνώτωσαν κτλ.*] III Reg. 8, 60. IV Reg. 19, 19. Ezech. 36, 23. — *ἡμεῖς κτλ.*] Ps. 78, 13; 94, 7; 99, 3.

LX. Σὺ τὴν ἀέναον τοῦ κόσμου σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων ἐφανεροποίησας· σύ, κύριε, τὴν οἰκουμένην ἔκτισας, ὁ πιστὸς ἐν πάσαις ταῖς γενεαῖς, δίκαιος ἐν τοῖς κρίμασιν, θαυμαστὸς ἐν ἰσχύϊ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ, ὁ σοφὸς ἐν τῷ κτίζειν καὶ συνετὸς ἐν τῷ τὰ γενόμενα ἑδράσαι, ὁ ἀγαθὸς ἐν τοῖς ὁρωμένοις καὶ πιστὸς ἐν τοῖς πεποιθόσιν ἐπὶ σέ, *ἐλεῆμον καὶ οἰκτίρμον*, ἄφες ἡμῖν τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ τὰς ἀδικίας καὶ τὰ παραπτώματα καὶ πλημμελείας. 2. Μὴ λογίσῃ πᾶσαν ἁμαρτίαν δούλων σου καὶ παιδισκῶν, ἀλλὰ καθάρισον ἡμᾶς τὸν καθαρισμὸν τῆς σῆς ἀληθείας, καὶ *κατεύθυνον τὰ διαβήματα* ἡμῶν *ἐν ὁσιότητι* καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἁπλότητι *καρδίας πορεύεσθαι καὶ ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιόν* σου καὶ ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων ἡμῶν. 3. Ναί, δέσποτα, *ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐφ' ἡμᾶς εἰς ἀγαθὰ ἐν εἰρήνῃ*, εἰς τὸ σκεπασθῆναι ἡμᾶς *τῇ χειρί σου τῇ κραταιᾷ* καὶ ῥυσθῆναι ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας *τῷ βραχίονί σου τῷ ὑψηλῷ*, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν μισούντων ἡμᾶς ἀδίκως. 4. Δὸς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν τοῖς κατοικοῦσιν τὴν γῆν, καθὼς ἔδωκας τοῖς πατράσιν ἡμῶν, *ἐπικαλουμένων* σε αὐτῶν ὁσίως *ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ*, ὑπηκόους γινομένους τῷ παντοκράτορι καὶ παναρέτῳ ὀνόματί σου, τοῖς τε ἄρχουσιν καὶ ἡγουμένοις ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

LXI. Σύ, δέσποτα, ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῖς διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεκδιηγήτου κράτους σου, εἰς

LX, 1. *σύ*: add *γὰρ* S | *ἀέναον* cf. 20, 10: *ἀένναον* C | *ὁ* a. *σοφὸς* et *καὶ* a. *συνετὸς* om S | *ὁρωμένοις* c. C S: *σωζομένοις* con Harnack, *ὁσιουμένοις* Zahn | *πιστός*: *mitis* S — *κ. σύστασιν κτλ.*] Cf. Sap. 7, 17. Const. ap. VIII c. 22. — *οἰκ. ἔκτισας*] Cf. Ps. 88, 12. 13. — *πιστὸς κτλ.*] Cf. Deut. 7, 9. Ps. 144, 14. — *δίκαιος κτλ.*] Cf. II Paral. 12, 6. Tob. 3, 2. Ps. 118, 137; 144, 17. — *θαυμαστὸς κτλ.*] Cf. Sirach 43, 29. 30. — *σοφὸς κτλ.*] Cf. Ps. 103, 1 sqq.; 146, 5. Prov. 8, 25. — *ἀγαθὸς κτλ.*] Sensus est, ut Lightf. vidit: Deus nobis beneficia dat, quae sub sensus cadunt, et alia promittit, quorum per spem participes erimus. Cf. 35, 2. Sap. 13, 1. Hebr. 11, 1. — *ἐλεῆμον κτλ.*] Sirach 2, 11. II Paral. 30, 9. Cf. Ps. 68, 17 etc.

2. *καθάρισον* c. S: *καθαρεῖς* C | *κ. δικ. κ. ἁπλότητι* c. S: om C propter homoeoteleuton — *καθάρισον κτλ.*] Cf. Num. 14, 18. — *τ. σ. ἀληθείας*] Cf. Ps. 70, 22. Ioann. 17, 17. — *κατεύθυνον κτλ.*] Ps. 39, 3; 118, 133. — *ἐν ὁσιότητι κτλ.*] III Reg. 9, 4. — *ποιεῖν κτλ.*] Deut. 12, 25. 28; 13, 18; 21, 9.

3. *ἐπίφανον κτλ.*] Ps. 66, 2; 79, 4.

LX. Tu perennem mundi constitutionem per effectus manifestasti; tu, Domine, orbem terrae fundasti, fidelis in omnibus generationibus, iustus in iudiciis, admirabilis in fortitudine et magnificentia, sapiens in condendo et prudens in creatis stabiliendis, bonus in iis, quae videntur, et fidelis in eos, qui in te confidunt, *benignus et misericors*, dimitte nobis iniquitates et iniustitias et peccata et delicta nostra. 2. Ne imputes omne peccatum servorum tuorum et servarum, sed purifica nos in veritate tua et *dirige gressus nostros*, ut *in pietate* et iustitia et simplicitate *cordis ambulemus* et *agamus, quae bona et beneplacita sunt* coram te ac coram principibus nostris. 3. Immo, Domine, *ostende faciem tuam super nos*, *ut bonis fruamur* in pace, ut tegamur *manu tua potenti* et ab omni peccato liberemur *brachio tuo excelso*, ac libera nos ab iis, qui nos oderunt iniuste. 4. Da concordiam ac pacem et nobis et omnibus habitantibus terram, sicut dedisti patribus nostris, pie te *invocantibus in fide et veritate,* qui oboedientes sumus nomini tuo omnipotenti omnique virtute pleno et principibus et praefectis nostris in terra.

XLI. Tu, Domine, dedisti iis potestatem regni per magnificam et inenarrabilem virtutem tuam, ut cognoscentes gloriam

8.20. Num. 6, 25. 26. Const. ap. II c. 57. -- *εἰς ἀγαθά*] Ier. 21, 10; 24, 6. Am. 9, 4. Deut. 30, 9. — *σκεπασθῆναι*] Ies. 51, 16. — *χειρὶ κτλ.*] Exod. 6, 1. Deut. 4, 34; 5, 15 etc. Ier. 39, 21. Ezech. 20, 33. 34. — *ῥῦσαι κτλ.*] Cf. Ps. 17, 18; 37, 20.

4. *ὁσίως* c. S cf. 2, 3; 14, 1; 45, 3.7 etc.: om C | *ὑπ. γινομένους* c. C: S *(et in veritate oboedientes fuerunt nomini tuo)* ?, *ὑπηκόοις γινομένοις* Gebhardt; Br et Lightf. a. *ὑπηκόους* verba *καὶ σῶσον ἡμᾶς* vel *ὥστε σώζεσθαι ἡμᾶς* excidisse putant cf. 58, 3. -- *πᾶσιν κτλ.*] Cf. I Tim. 2, 1. Polyc. Phil. 12, 2. — *πατράσιν*] sc. patriarchis et prophetis cf. 4, 8; 30, 7; 31. 2; 62, 2. — *ἐπικαλουμένων κτλ.*] Ps. 144, 18; 146, 9. I Tim. 2, 7. - *ὑπ. γινομένους*] Anacoluthon. Cf. Eph. 1, 17. 18; 4, 1—3. Winer § 63, 2a. — *παντοκράτορι κτλ*] Cf. Herm. Vis. III c. 3, 5. — *τοῖς τε ἄρχουσιν κτλ.*] Recte Lightf. haec verba coniunxit cum praecedentibus, ceteri editores cum sequentibus. Cf. 60, 2. Athenag. Legat. c. 1. Theoph. ad Autol. I c. 11.

LXI. Preces offeruntur pro regibus. Cf. I Tim. 2, 2. Polyc. Phil. 12, 3. Iust. Apol. I c. 14. 17. Tert. Apol. c. 30 - 36. Const. ap. II c. 13. 15.

τὸ γινώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ τιμὴν ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς, μηδὲν ἐναντιουμένους τῷ θελήματί σου· οἷς δός, κύριε, ὑγίειαν, εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐστάθειαν, εἰς τὸ διέπειν αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ δεδομένην αὐτοῖς ἡγεμονίαν ἀπροσκόπως. 2. Σὺ γάρ, δέσποτα, ἐπουράνιε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, δίδως τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρχόντων· σύ, κύριε, διεύθυνον τὴν βουλὴν αὐτῶν κατὰ *τὸ καλὸν καὶ εὐάρεστον ἐνώπιόν* σου, ὅπως διέποντες ἐν εἰρήνῃ καὶ πραΰτητι εὐσεβῶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην ἐξουσίαν ἵλεώ σου τυγχάνωσιν. 3. Ὁ μόνος δυνατὸς ποιῆσαι ταῦτα καὶ περισσότερα ἀγαθὰ μεθ' ἡμῶν, σοὶ ἐξομολογούμεθα διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰν γενεῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LXII. Περὶ μὲν τῶν ἀνηκόντων τῇ θρησκείᾳ ἡμῶν καὶ τῶν ὠφελιμωτάτων εἰς ἐνάρετον βίον τοῖς θέλουσιν εὐσεβῶς καὶ δικαίως διευθύνειν, ἱκανῶς ἐπεστείλαμεν ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί. 2. Περὶ γὰρ πίστεως καὶ μετανοίας καὶ γνησίας ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης καὶ ὑπομονῆς πάντα τόπον ἐψηλαφήσαμεν, ὑπομιμνήσκοντες δεῖν ὑμᾶς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ τῷ παντοκράτορι θεῷ ὁσίως εὐαρεστεῖν, ὁμονοοῦντας ἀμνησικάκως ἐν ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ μετὰ ἐκτενοῦς ἐπιεικείας, καθὼς καὶ οἱ προδεδηλωμένοι πατέρες ἡμῶν εὐηρέστησαν ταπεινοφρονοῦντες τὰ πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεὸν καὶ κτίστην καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους. 3. Καὶ ταῦτα τοσούτῳ ἥδιον ὑπεμνήσαμεν, ἐπειδὴ σαφῶς ᾔδειμεν γράφειν ἡμᾶς ἀνδράσιν πιστοῖς καὶ ἐλλογιμωτάταις καὶ ἐγκεκυφόσιν εἰς τὰ λόγια τῆς παιδείας τοῦ θεοῦ.

1. *ἔδωκας*] Cf. Sap. 6, 3. Rom. 13, 1—6. — *ὑποτάσσεσθαι*] Cf. Rom. 13, 5. Tit. 3, 1. I Petr. 2, 13—16. — *εὐστάθειαν*] Cf. Sap. 6, 26. II Macc. 14, 6.

3. *μεθ' ἡμῶν*] Hebraicus dicendi modus. Cf. Luc. 1, 72; 10, 37. — *ἀρχιερέως κτλ.*] Cf. 36, 1; 64. I Petr. 2, 25. — *καὶ νῦν καὶ κτλ.*] Cf. 64. Ps. 118, 44; 144, 1. 2. 21.

LXII, 1. *καὶ τῶν* c. S: *τῶν* C — *διευθύνειν*] Gebhardt putat *αὐτὸν* sc. *βίον* excidisse, Br. et Lightf. *τὴν βουλὴν αὐτῶν* (cf. 61, 2) vel *τὴν πορείαν αὐτῶν* (cf. 48, 4) supplendum esse opinantur. Lipsius (Jenaer Litztg. 1877 p. 19) verba *εἰς ἐνάρετον — διευθύνειν* vertit: ad probam vitam iis qui volunt pie et iuste dirigendam. Mihi verbum *διευθύνειν* hoc loco similiter ac *κατευθύνειν* apud LXX absolute positum esse

honorem, quem tu iis tribuisti, nos subiciamus ipsis, volunti tuae non adversantes; quibus da, Domine, sanitatem, pacem, ncordiam, firmitatem, ut imperium, quod tu iis dedisti, sine endiculo administrent. 2. Tu enim, Domine, caelestis rex seculorum, filiis hominum das gloriam et honorem et potestan eorum, quae in terra sunt; tu, Domine dirige consilium rum secundum id, quod *bonum et beneplacitum est in conectu* tuo, ut potestatem a te datam in pace et mansuetudine administrantes propitium te habeant. 3. Qui solus haec et ıra bona nobiscum agere potes, tibi confitemur per pontificem patronum animarum nostrarum Iesum Christum, per quem i gloria et maiestas et nunc et in generationem generatiom et in saecula saeculorum. Amen.

LXII. De rebus, quae ad cultum nostrum spectant quaee ad probam vitam utilissimae sunt iis, qui pietatem et iutiam sectari volunt, satis scripsimus vobis, viri fratres. 2. fide enim et paenitentia et sincera caritate et continentia castitate et patientia omnem locum attigimus, admonentes esse esse, ut in iustitia et veritate et longanimitate Deo nipotenti pie placeatis, oblivione iniuriarum concordiam serıtes in caritate et pace cum assidua aequitate, sicut et praeti patres nostri placuerunt humiliter sentientes in patrem Deum et creatorem et in omnes homines. 3. Et haec eo entius commonefecimus, cum non ignoraremus, nos scribere is fidelibus et electissimis et qui introspexerunt in sermones ciplinae Dei.

letur. Cf. Ps. 77, 8; 100, 7. Prov. 8; 29, 27. — *ἱκανῶς ἐπ.*] Hunc esertim locum Irenaeus III c. 3, respexisse videtur de epistula ibens: *ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις*.

2. *εὐαρεστεῖν* c. S: *εὐχαριστεῖν* C 41, 1 | *καὶ* p. *καθὼς* om S | *θ. κ.* *στην: universi creatorem Deum* S 19, 2 | *πρὸς* a. *πάντας* c. S: om C — *τόπον*] Br. et Harnack suppleri volunt *τῶν ἁγίων γραφῶν*. Rectius Lightf. vocem h. l. absolute positam esse putat. Cf. Epictet. diss. I c. 7, 4 (*ἐπίσκεψίν τινα ποιητέον τῶν τόπων τούτων*); II c. 17, 31 (*ὅταν τοῦτον . . ἐκπονήσῃ τὸν τόπον*) etc. — *προδεδηλωμένοι*] Cf. c. 17—19; 30; 31.

3. *ἐλλογιμωτάτοις*: *doctis* S

LXIII. Θεμιτὸν οὖν ἐστιν τοῖς τοιούτοις καὶ τοσούτοις ὑποδείγμασιν προσελθόντας ὑποθεῖναι τὸν τράχηλον καὶ τὸν τῆς ὑπακοῆς τόπον ἀναπληρώσαντας προσκλιθῆναι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀρχηγοῖς τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὅπως ἡσυχάσαντες τῆς ματαίας στάσεως ἐπὶ τὸν προκείμενον ἡμῖν ἐν ἀληθείᾳ σκοπὸν δίχα παντὸς μώμου καταντήσωμεν. 2. Χαρὰν γὰρ καὶ ἀγαλλίασιν ἡμῖν παρέξετε, ἐὰν ὑπήκοοι γενόμενοι τοῖς ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένοις διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκόψητε τὴν ἀθέμιτον τοῦ ζήλους ὑμῶν ὀργὴν κατὰ τὴν ἔντευξιν, ἣν ἐποιησάμεθα περὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ. 3. Ἐπέμψαμεν δὲ καὶ ἄνδρας πιστοὺς καὶ σώφρονας ἀπὸ νεότητος ἀναστραφέντας ἕως γήρους ἀμέμπτως ἐν ἡμῖν, οἵτινες καὶ μάρτυρες ἔσονται μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν. 4. Τοῦτο δὲ ἐποιήσαμεν, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι πᾶσα ἡμῖν φροντὶς καὶ γέγονεν καὶ ἔστιν εἰς τὸ ἐν τάχει ὑμᾶς εἰρηνεῦσαι.

LXIV. Λοιπὸν ὁ παντεπόπτης θεὸς καὶ δεσπότης τῶν πνευμάτων καὶ κύριος πάσης σαρκός, ὁ ἐκλεξάμενος τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ εἰς λαὸν περιούσιον, δῴη πάσῃ ψυχῇ ἐπικεκλημένῃ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ πίστιν, φόβον, εἰρήνην, ὑπομονήν, μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, ἁγνείαν καὶ σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ τιμή, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LXV. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον Ἔφηβον

LXIII, 1. *ἀναπληρώσαντας — ἡμῶν* c. S: *ἀναπληρῶσαι* C — *προσελθόντας*] Cf. 33, 8. Sirach 1, 30; 6. 26. I Tim. 6, 3. — *ὑπ. τ. τράχηλον*] Cf. Sirach 51, 26. — *ἀναπλ. τόπον*] Cf. I Cor. 14, 16. — *ἀρχηγοῖς*] i. e. iis, qui vere sunt duces, neque vero seductores. — *σκοπόν*] Cf. 19, 2.

2. *ὑφ' ἡμῶν γεγρ. διὰ κτλ.*] Cf. 56, 1; 59, 1. Act. 15, 28. Greg. Thaum. ep. can. c. 7. — *ἔντευξιν*] Haec vox apud scriptores christianos plerumque orationem vel preces (I Tim. 2, 1; 4, 5) significat. Hoc loco autem melius vertitur *exhortatio*. Cf. II Clem. 19, 1.

3. *καὶ* p. *δὲ* et *οἵτινες* c. S: om C — *ἄνδρας*] Cf. 65. — *ἀπὸ νεότητος κτλ.*] Cf. Iust. Apol. I c. 15. Athenag. Leg. c. 33.

LXIV. *λοιπόν : . . ιπον* A cf. 57, 6 | *ἡμᾶς* c. A S: *ἡμεῖς* C | *μακροθυμίαν* c. A: praem *καὶ* C S | *καὶ* a. *σωφροσ.* c. A S: om C | *καὶ* p. *δόξα* om C, S om omnia usque *νῦν καὶ* cf. 32, 4; 38, 4; 43, 6; 45, 7; 50, 7 | *καὶ τιμὴ* c. C: *τιμη* A — *ἐκλεξάμενος*] *Electus Dei* Christus vocatur

LXIII. Aequum igitur est, talibus et tantis exemplis accedentes nos cervicem supponere et oboedientiae locum implentes inclinari illis, qui sunt duces animarum nostrarum, ut quiescentes a vana seditione ad scopum in veritate nobis propositum sine ulla vituperatione perveniamus. 2. Gaudium enim et laetitiam nobis praestabitis, si oboedientes facti iis, quae scripsimus per spiritum sanctum, resecetis illegitimum zeli vestri studium secundum exhortationem, quam de pace ac concordia fecimus in hac epistula. 3. Misimus autem etiam viros fideles et castos, a iuventute usque ad senectutem inculpate nobiscum versatos, qui et testes erunt inter vos et nos. 4. Hoc vero fecimus, ut sciatis, omnem curam nostram id et spectasse et spectare, ut vos brevi ad pacem perveniatis.

LXIV. Ceterum inspector omnium Deus et Dominus spirituum et herus universae carnis, qui elegit Dominum Iesum Christum et nos per eum in populum peculiarem, det omni animae, quae gloriosum et sanctum nomen eius invocaverit, fidem, timorem, pacem, patientiam, aequanimitatem, continentiam, castitatem et pudicitiam, ut nomini eius recte placeat, per summum sacerdotem et patronum nostrum Iesum Christum, per quem illi gloria et maiestas, potestas et honor, et nunc et in saecula saeculorum. Amen!

LXV. Missos autem a nobis Claudium Ephebum et Va-

Luc. 23, 35 (a Iudaeis eum deridentibus) et in libro Henoch c. 45, 3. 4; 53, 6 (ed Dillmann p. 22. 26). — ἡμᾶς δι' αὐτοῦ] Cf. I Cor. 8, 6. Eph. 1, 4. — περιούσιον] Cf. Deut. 14, 2. Tit. 2, 14.

LXV, 1. ἐπιπόθητον C | ἀπαγγείλωσιν C — Κλαύδιον Ἔφ. κ. Οὐαλέριον Βιτ.] Cum Caligula, Claudius et Nero e gente Claudia orti essent et Messalina, una e Claudii uxoribus, e gente Valeria, cumque nomina Claudii (Claudiae) et Valerii (Valeriae) a servis et clientibus imperatoris cum vivo tum mortuo Claudio saepe gererentur, Lightf. opinatus est, hos viros de domo Caesaris fuisse, cuius iam Philipp. 4, 22 mentio fit. Cf. Act. Iust. c. 4. Iren. IV c. 30, 1. Philosoph. IX c. 12. — σὺν καί] Cf. Phil. 4, 3. Eus. h. e. I c. 1, 1; V c. 1, 44. Clem. Al. Strom. VI c. 15, 132, p. 806. — Φορτουνάτῳ] Verba Clementis non obstant, quin statuamus, Fortunatum eundem esse, qui I Cor. 16, 17 memoratur. Cum vocabulis σὺν καί cum Claudio Ephebo ac Valerio Bitone, ecclesiae Romanae legatis, non solum coniungatur, sed etiam ab iis

καὶ Οὐαλέριον Βίτωνα σὺν καὶ Φορτουνάτῳ ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θᾶττον τὴν εὐκταίαν καὶ ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν· εἰς τὸ τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν.

2. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν καὶ μετὰ πάντων πανταχῇ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμή, κράτος καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ α.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Β.

I. Ἀδελφοί, οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περὶ θεοῦ, ὡς περὶ κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. 2. Ἐν τῷ γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λαβεῖν· καὶ οἱ ἀκούοντες ὡς περὶ μικρῶν ἁμαρτάνουσιν, καὶ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν οὐκ εἰδότες, πόθεν ἐκλήθημεν καὶ ὑπὸ τίνος καὶ εἰς ὃν τόπον, καὶ ὅσα ὑπέμεινεν Ἰησοῦς Χριστὸς παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν. 3. Τίνα οὖν ἡμεῖς αὐτῷ δώσομεν ἀντιμισθίαν, ἢ τίνα καρπὸν ἄξιον οὗ

discernatur, suspicari licet, eum Corinthium fuisse et Romanos de Corinthiorum seditione certiores fecisse. Itaque si recte coniecerim, ecclesia Romana Fortunatum non legatum elegit, sed legatos suos cum illo Corinthum proficisci iussit. Cf. Zahn, G. G. A. 1876 p. 1427 sq.

2. *καὶ* p. *θεοῦ* c. AS: om C | *τιμὴ — αἰώνων καὶ* om S cf. 64 | *καὶ* a. *εἰς* c. C cf. Ps. 105, 48; 120, 8; 124, 2: om A — *αὐτοῦ*] sc. Christi. — *δόξα κτλ.*] Cf. Martyr. Polyc. c. 21.

Subscr. c. A: similiter S, om C.

Inscr. c. CS: in cod. A fortasse resecta est cf. Lightf. p. 307.

I, 1—2. Timotheus Aelurus et Severus Antioch. apud Cureton, Corpus Ignat. p. 212, 241; 215, 246.

1. Fragmentum syriacum apud Curet. l. c. p. 365 et Cowper, Syriac Miscell. p. 57. Cf. Lightf. p.

erium Bitonem nec non et Fortunatum in pace cum gaudio
d nos brevi remittite, ut citius optabilem nobisque desidera-
issimam pacem et concordiam annuntient, ut et nos de statu
estro recte ordinato citius gaudeamus.

2. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum et cum
mnibus ubique vocatis a Deo et per ipsum; per quem illi
loria, honor, potentia, maiestas et dominatio sempiterna, a
aeculis et in saecula saeculorum. Amen!

Clementis ad Corinthios epistula I.

CLEMENTIS AD CORINTHIOS II.

I. Fratres, ita sentire nos oportet de Iesu Christo, tam-
am de Deo, tamquam de iudice vivorum et mortuorum; nec
cet nos humilia sentire de salute nostra. 2. Dum enim hu-
iliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos speramus;
ique haec quasi tenuia audiunt, peccant, et nos peccamus
scientes, unde vocati simus et a quo et in quem locum, et
anta sustinuerit Iesus Christus pati propter nos. 3. Quam
itur nos ei dabimus remunerationem, aut quem fructum dig-

5. 450 (— *νεκρῶν*). — *ἡμᾶς* bis AS: *ὑμᾶς* C — *θεοῦ*] Photius bl. cod. 126: *ἡ δὲ δευτέρα* (sc. Clementis epistula) *καὶ αὐτὴ νουθεσίαν* *ὶ παραίνεσιν κρείττονος εἰσάγει* *ν καὶ ἐν ἀρχῇ θεὸν τὸν Χριστὸν* *ρύσσει*. Cf. I Clem. 2, 1; 36, 1. 4. — *κτοῦ κτλ.*] Cf. Ioann. 5, 22. 27. Act.), 42; 17, 31. II Tim. 4, 1. I Petr. , 5. Polyc. Phil. 2, 1. — *μικρὰ* *ρονεῖν*] sc. ut Iudaei Messiae regnum in *terra* somniantes aut Ebionaei, de quibus cf. Orig. de princ. IV c. 22, Eus. h. e. III c. 27, 1, Epiph. h. 30 c. 17.

2. *λαβεῖν* c. A: *ἀπολ.* C | *ὡς περὶ* c. CS: *ωσπερ* A | *ἁμαρτάνουσιν κ. ἡμεῖς* c. S: om AC cf. I Clem. 22, 8 — *μικρὰ κτλ.*] Cf. II Cor. 9, 6.

3. *δὲ* c. A: *γὰρ* S, om C — Cf. Ps. 115, 3. — *ὅσια*] = beneficia, ut saepius apud LXX.

ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκεν; Πόσα δὲ αὐτῷ ὀφείλομεν ὅσια; 4. Τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὡς πατὴρ υἱοὺς ἡμᾶς προσηγόρευσεν, ἀπολλυμένους ἡμᾶς ἔσωσεν. 5. Ποῖον οὖν αἶνον αὐτῷ δώσομεν ἢ μισθὸν ἀντιμισθίας ὧν ἐλάβομεν; 6. πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσκυνοῦντες λίθους καὶ ξύλα, χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκόν, ἔργα ἀνθρώπων· καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος οὐδὲν ἄλλο ἦν εἰ μὴ θάνατος. Ἀμαύρωσιν οὖν περικείμενοι καὶ τοιαύτης ἀχλύος γέμοντες ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν ἀποθέμενοι ἐκεῖνο ὃ περικείμεθα νέφος τῇ αὐτοῦ θελήσει. 7. Ἠλέησεν γὰρ ἡμᾶς καὶ σπλαγχνισθεὶς ἔσωσεν, θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ' αὐτοῦ. 8. Ἐκάλεσεν γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.

II. *Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.* Ὃ εἶπεν· *Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα,* ἡμᾶς εἶπεν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα. 2. Ὃ δὲ εἶπεν· *Βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα,* τοῦτο λέγει· τὰς προσευχὰς ἡμῶν ἁπλῶς ἀναφέρειν πρὸς τὸν θεόν, μὴ ὡς αἱ ὠδίνουσαι ἐγκακῶμεν. 3. Ὃ δὲ εἶπεν· *Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα·* ἐπεὶ ἔρημος ἐδόκει εἶναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ λαὸς ἡμῶν, νυνὶ δὲ πιστεύσαντες πλείονες ἐγενόμεθα τῶν δοκούντων ἔχειν θεόν. 4. Καὶ ἑτέρα δὲ γραφὴ λέγει, ὅτι *Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς.* 5. Τοῦτο λέγει, ὅτι δεῖ τοὺς ἀπολλυμένους σώζειν. 6. Ἐκεῖνο γάρ ἐστιν μέγα καὶ θαυμαστόν, οὐ τὰ ἑστῶτα στηρίζειν, ἀλλὰ τὰ πίπτοντα. 7. Οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἠθέλησεν σῶ-

4. *υἱούς*] Cf. Rom. 8, 15. Gal. 4, 6. I Ioann. 3, 1. Clem. Al. Quis dives c. 23 p. 925. Clem. Rom. hom. III c. 19.

5. *οὖν* c. A (*ποιουν*) C: om S | *δώσομεν* c. C: *δωσωμεν* A

6. *πηροὶ* c. A S (*caeci*): *πονηροὶ* C | *χρυσὸν* c. C S: praem *καὶ* A | *οὐδὲν ἄλλο* c. C S (?): *αλλο ουδεν* A

8. *ἐκ μὴ* c. A: *ἐκ τοῦ μὴ* C — Cf. Rom. 4, 17 (Os. 2, 23. Rom. 9, 25). Herm. Vis. I c. 1, 6. Clem. hom. III c. 32. Const. ap. V c. 7; VIII c. 12.

II, 1. Ies. 54, 1. Gal. 4, 27. Eodem fere modo prophetae verbum interpretatur Iustinus Apol. I c. 53 dicens, Christianos e Gentilibus iam plures factos esse quam Christianos ex Iudaeis. — *ἡμᾶς*] i. e. Christianos

num illo, quem nobis ipse dedit? Quanta vero ei debemus beneficia? 4. Nam lucem nobis largitus est, tamquam pater filios nos appellavit, pereuntes nos servavit. 5. Qualem igitur laudem ipsi tribuemus aut mercedem remunerationis, qua compensemus quae accepimus? 6. qui mente eramus debiles, adorantes lapides et ligna, aurum et argentum et aes, opera hominum; et tota vita nostra nihil aliud erat quam mors. Obscuritate igitur circumdati et visum tali caligine plenum habentes, oculos recuperavimus, eam nebulam, qua cingebamur, illius voluntate deponentes. 7. Nam miseratus est nos et visceribus commotus salvos fecit, cum spectasset in nobis multum errorem atque interitum, nec ullam nos habere spem salutis nisi eam, quae ab ipso est. Vocavit enim nos, qui non eramus, et voluit e nihilo esse nos.

II. *Laetare sterilis, quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis; quoniam multi filii desertae magis quam eius, quae habet virum.* Quod dixit: *Laetare sterilis, quae non paris,* nos indicat; sterilis enim erat ecclesia nostra, antequam ei dati essent filii. 2. Quod vero dixit: *Clama, quae non parturis,* hoc dicit: preces nostras plane ad Deum referamus, non — parturientium instar — deficientes. 3. Quod autem dixit: *Quia multi filii desertae magis quam eius, quae habet virum;* id dixit, quoniam populus noster desertus esse videbatur et Deo orbatus, nunc vero, cum credimus, plures facti sumus iis, qui Deum habere censebantur. 4. Alia quoque scriptura ait: *Non veni vocare iustos, sed peccatores.* 5. Hoc dicit, quod debeat pereuntes servare. 6. Id enim magnum et admirabile est: fulcire non quae stant, sed quae cadunt. 7. Sic et Christus

e Gentilibus cf. v. 3.

2. *ἐγκακῶμεν* c. A: *ἐκκακῶμεν* C — *ἐγκακῶμεν*] sc. *ἀναφέροντες;* cf. Luc. 18, 1. II Cor. 4, 1. 16. Gal. 6, 9.

3. *τοῦ* c. A: om C — *δοκούντων*] i. e. Iudaeorum. Auctor ita loquens se Christianum e Gentilibus esse indicat. Hilgenfeld contulit Clem. Al. Strom. VI c. 5, 41 p. 760 ex Praedicatione Petri: *μηδὲ κατὰ Ἰουδαίους σέβεσθε· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνοι οἰόμενοι τὸν θεὸν γινώσκειν οὐκ ἐπίστανται, λατρεύοντες ἀγγέλοις κτλ.*

4. *δὲ* c. AS: om C — Matth. 9, 13. Luc. 5, 32.

7. *Χριστὸς* c. AS: *κύριος* C — *σῶσαι κτλ.*] Cf. Matth. 18, 11. Luc. 19, 10. I Tim. 1, 15.

σαι τὰ ἀπολλύμενα, καὶ ἔσωσεν πολλούς, ἐλθὼν καὶ καλέσας ἡμᾶς ἤδη ἀπολλυμένους.

III. Τοσοῦτον οὖν ἔλεος ποιήσαντος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, πρῶτον μέν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς θεοῖς οὐ θύομεν καὶ οὐ προσκυνοῦμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔγνωμεν δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας· τίς ἡ γνῶσις ἡ πρὸς αὐτόν, ἢ τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι δι' οὗ ἔγνωμεν αὐτόν; 2. Λέγει δὲ καὶ αὐτός· *Τὸν ὁμολογήσαντά με, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πατρός.* 3. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ μισθὸς ἡμῶν, ἐὰν ὁμολογήσωμεν δι' οὗ ἐσώθημεν. 4. Ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογοῦμεν; Ἐν τῷ ποιεῖν ἃ λέγει καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ μόνον χείλεσιν αὐτὸν τιμᾶν, ἀλλὰ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας. 5. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ.*

IV. Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει ἡμᾶς. 2. Λέγει γάρ· *Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι· Κύριε κύριε, σωθήσεται, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην.* 3. Ὥστε οὖν, ἀδελφοί, ἐν τοῖς ἔργοις αὐτὸν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἑαυτούς, ἐν τῷ μὴ μοιχᾶσθαι μηδὲ καταλαλεῖν ἀλλήλων μηδὲ ζηλοῦν, ἀλλ' ἐγκρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθούς· καὶ συμπάσχειν ἀλλήλοις ὀφείλομεν, καὶ μὴ φιλαργυρεῖν. Ἐν τούτοις τοῖς ἔργοις ὁμολογῶμεν αὐτὸν καὶ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις· 4. καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν θεόν. 5. Διὰ τοῦτο, ταῦτα ὑμῶν πρασσόντων, εἶπεν ὁ κύριος· *Ἐὰν ἦτε μετ' ἐμοῦ συνηγμένοι ἐν τῷ κόλπῳ μου καὶ μὴ ποιῆτε τὰς ἐντολάς μου, ἀποβαλῶ ὑμᾶς καὶ ἐρῶ ὑμῖν· Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, πόθεν ἐστέ, ἐργάται ἀνομίας.*

III. 1. *καὶ οὐ πρ. αὐτοῖς* c. A S: om C | *ἡ πρὸς αὐτὸν* c. A S: *τῆς ἀληθείας* C | *δι' οὗ* c. A: praem *αὐτὸν* C — *πρῶτον μέν*] Deest alterum.

2. Nicon Mon. Cf. I Clem. 14. 1 not. — *με* c. S: add *ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων* A C cf. Matth. 10. 32 *αὐτὸν* c. A S: om C *πατρός* c. S: add *μου* A C — Matth. 10. 32. Luc. 12. 8.

3. *ἐὰν* c. C S: *ἐὰν οὖν* A

4. Nicon Mon. — *τῆς* c. A: om C — *καρδίας κτλ.*] Cf. Deut. 6, 5. Marc. 12. 30. Luc. 10. 27. Matth. 22, 37.

5. *αὐτῶν* c. A S: *αὐτοῦ* C | *ἄπεστιν* c. A S: *ἀπέστη* C — Ies. 29, 13. Matth. 15. 8. Marc. 7, 6.

IV. 1. *οὖν* c. A S: om C

2. Matth. 7. 21 eadem quidem exstat sententia. sed pro *σωθήσεται* et *τὴν δικ.* alia verba exhibentur.

servare voluit pereuntia et multos servavit, veniens vocansque nos iam pereuntes.

III. Cum igitur tantam misericordiam erga nos ipse fecerit: primo quidem, quod nos, qui vivimus, diis mortuis non sacrificamus nec adoramus eos, sed per ipsum cognovimus patrem veritatis; quaenam est cognitio ad eum perducens, nisi ut non negemus illum, per quem eum cognovimus? 2. Ait vero etiam ipse: *Qui me confessus fuerit, confitebor eum coram patre.* 3. Haec est itaque merces nostra, si eum confitemur, per quem servati sumus. 4. In quonam autem illum confitebimur? Faciendo quae dicit et mandata illius non spernendo, nec solum labiis eum honorando, sed ex toto corde et ex tota mente. 5. Dicit enim in Iesaia: *Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.*

IV. Non solum igitur ipsum vocemus Dominum; id enim non salvabit nos. 2. Dicit enim: *Non omnis, qui dicit mihi: Domine Domine, salvabitur, sed qui facit iustitiam.* 3. Itaque, fratres, in operibus ipsum confiteamur, in diligendo alterutrum, in non adulterando neque obtrectando invicem neque aemulando, sed vivendo in continentia, misericordia, bonitate; et compassione mutua duci debemus, non pecuniae cupiditate. In his operibus confiteamur eum, non autem in contrariis; 4. nec timendi nobis sunt homines, sed Deus. 5. Idcirco vobis haec facientibus dixit Dominus: *Si fueritis mecum congregati in sinu meo et non feceritis mandata mea, abiciam vos et dicam vobis: Discedite a me, nescio vos, unde sitis, operarii iniquitatis.*

3. *ὁμολ.* c. A: *ὁμολογήσομεν* C

4. Cf. Act. 4, 19; 5, 29. I Petr. 3, 14. Auctor auditores exhortatur, ut Dominum, si opus fuerit, etiam martyrium subeuntes confiteantur. Cf. 5, 1. 4.

5. *ὑμῶν* c. A: *ἡμῶν* C S — Non est in s. scriptura. Forsitan ex evangelio secundum Aegyptios, de quo cf. Hilgenfeld, Nov. Test. extra can. recept. IV 43—49. Imaginem et verba reperies Ies. 40, 11. Photius Biblioth. cod. 126 pergit (cf. 1, 1) de ep. nostra dicere: *πλὴν ὅτι ῥητά τινα ὡς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ξενίζοντα παρεισάγει, ὧν οὐδ' ἡ πρώτη ἀπήλλακτο παντελῶς. — ὑπάγετε κτλ.*] Cf. Luc. 13, 27. Matth. 7, 23. Iust. Apol. I c. 16.

V. Ὅθεν, ἀδελφοί, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμ τούτου ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ μὴ φ βηθῶμεν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. 2. Λέγει γὰρ ὁ κύριο *Ἔσεσθε ὡς ἀρνία ἐν μέσῳ λύκων.* 3. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρ αὐτῷ λέγει· *Ἐὰν οὖν διασπαράξωσιν οἱ λύκοι τὰ ἀρνία;* 4. Εἶπ ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· *Μὴ φοβείσθωσαν τὰ ἀρνία τοὺς λύκο μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτά· καὶ ὑμεῖς μὴ φοβεῖσθε τοὺς ἀποκτέ νοντας ὑμᾶς καὶ μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν, ἀλλὰ φοβεῖσ τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑμᾶς ἔχοντα ἐξουσίαν ψυχῆς καὶ σώμα τος τοῦ βαλεῖν εἰς γέενναν πυρός.* 5. Καὶ γινώσκετε, ἀδελφ ὅτι ἡ ἐπιδημία ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρ ἐστιν καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη κ θαυμαστή ἐστιν, καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆ αἰωνίου. 6. Τί οὖν ἐστὶν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀ λότρια ἡγεῖσθαι καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; 7. Ἐν τῷ γὰρ ἐπιθ μεῖν ἡμᾶς κτήσασθαι ταῦτα ἀποπίπτομεν τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας.

VI. Λέγει δὲ ὁ κύριος· *Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοι δουλεύειν.* Ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ θεῷ δουλεύειν καὶ μαμων ἀσύμφορον ἡμῖν ἐστίν. 2. *Τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐάν τις τὸν κόσμο ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ;* 3. Ἔστιν δὲ οὗτος ὁ αἰῶ καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί. 4. Οὗτος λέγει μοιχείαν καὶ φθορὰ καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἀπάτην, ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. 5. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀπο ταξαμένους ἐκείνῳ χρᾶσθαι. 6. Οἰόμεθα, ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτά, ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄφθαρτα. 7. Ποιοῦντες γὰρ τὸ θέ λημα τοῦ Χριστοῦ εὑρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντο λῶν αὐτοῦ. 8. Λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὅτι *Ἐὰ ἀναστῇ Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιήλ, οὐ ῥύσονται τὰ τέκνα αὐτῶ*

V, 2. Cf. Luc. 10, 3. Matth. 10, 16. 3. Hoc colloquium Christi cum Petro in s. scriptura non reperitur et fortasse ex eodem fonte haustum est, e quo verba 4, 5 fluxerunt.

4. *μὴ φοβεῖσθε κτλ.*] Cf. Matth 10, 28. Luc. 12, 4. 5. Clem. hom XVII c. 5. Iust. Apol. I c. 19. Iren III c. 18, 5. Tertull. adv. Marc. IV c. 28.

V. Idcirco, fratres, derelicta peregrinatione mundana faciamus voluntatem eius, qui vocavit nos, et e mundo hoc exire non timeamus. 2. Ait enim Dominus: *Eritis velut agni in medio luporum.* 3. Respondens autem Petrus ei ait: *Si autem lupi agnos discerpserint?* 4. Respondit Iesus Petro: *Ne timeant agni post mortem suam lupos, et vos nolite timere eos, qui occidunt vos et deinde nihil vobis possunt facere; sed timete eum, qui, postquam mortui fueritis, habet potestatem animae et corporis, ut mittat in gehennam ignis.* 5. Et scitote, fratres, quod peregrinatio carnis huius in hoc mundo brevis est ac parvi temporis, promissio autem Christi magna et admirabilis est, atque requies futuri regni ac vitae aeternae. 6. Quid igitur facientes ea consequi poterimus, nisi sancte iusteque conversantes et mundana haec tamquam aliena putantes nec illa concupiscentes? 7. Dum enim ea possidere concupiscimus, excidimus a via iusta.

VI. Dicit autem Dominus: *Nullus servus potest duobus dominis servire.* Si nos volumus et Deo servire et mammonae, incommodum nobis est. 2. *Nam quae utilitas, si quis universum mundum lucretur, animae autem detrimentum patiatur?* 3. Porro hoc saeculum et futurum sunt duo inimici. 4. Illud praedicat adulterium, corruptelam, avaritiam et fraudem, hoc vero istis renuntiat. 5. Non ergo possumus amborum amici esse; oportet autem, ut illi renuntiantes hoc utamur. 6. Putamus melius esse, quae hic sunt odisse, quia parva et exigui temporis et corruptioni obnoxia sunt; illa autem diligere, utpote bona incorrupta. 7. Facientes enim voluntatem Christi requiem inveniemus; sin minus, nihil nos ab aeterno supplicio eripiet, si mandata illius contemnimus. 8. Dicit enim scriptura in Ezechiele: *Si Noe et Iob et Daniel resurgant, non eruent liberos*

5. *ἀνάπαυσις* c. A: *ἡ ἀναπ.* C
6. *ἀλλότρια*] Cf. I Cor. 7, 29–31.
7. *ταῦτα* c. AS: *αὐτὰ* C
VI, 1. Luc. 16, 13. Matth. 6, 24.
2. *ὅλον* c. AS: om C — Matth. 16, 26. Marc. 8, 36. Luc. 9, 25.
3. Cf. Iac. 4, 4. I Ioann. 5, 19.
5. *χρᾶσθαι* c. A: *χρῆσθαι* C
6. *ἀγαθὰ τὰ* c. C: *ἀγ. καὶ* A, om S
7. *γὰρ* c. AS: om C
8. Ezech. 14, 14. 18. 20.

ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. 9. Εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύνανται ταῖς ἑαυτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς, ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἁγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θεοῦ; Ἢ τίς ἡμῶν παράκλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὑρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

VII. Ὥστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες, ὅτι ἐν χερσὶν ὁ ἀγὼν καὶ ὅτι εἰς τοὺς φθαρτοὺς ἀγῶνας καταπλέουσιν πολλοί, ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιάσαντες καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι. 2. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάντες στεφανωθῶμεν. 3. Ὥστε θέωμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν, ἀγῶνα τὸν ἄφθαρτον, καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν καταπλεύσωμεν καὶ ἀγωνισώμεθα, ἵνα καὶ στεφανωθῶμεν· καὶ εἰ μὴ δυνάμεθα πάντες στεφανωθῆναι, κἂν ἐγγὺς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. 4. Εἰδέναι δὲ ἡμᾶς δεῖ, ὅτι ὁ τὸν φθαρτὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων, μαστιγωθεὶς αἴρεται καὶ ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου. 5. Τί δοκεῖτε; Ὁ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀγῶνα φθείρας τί παθεῖται; 6. Τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησίν, τὴν σφραγῖδα *ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί.*

VIII. Ὡς οὖν ἐσμὲν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν. 2. Πηλὸς γάρ ἐσμεν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου· ὃν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεύς, ἐὰν ποιῇ σκεῦος καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ ἢ συντριβῇ, πάλιν αὐτὸ ἀναπλάσσει, ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθεῖ αὐτῷ· οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν πονηρὰ μετανοήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ κυρίου, ἕως ἔχομεν καιρὸν μετανοίας. 3. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ

9. *αὐτῶν* c. A: om C S — *τηρήσωμεν κτλ.*] Cf. Acta Theclae c. 2 n. 6: *μακάριοι οἱ τὸ βάπτισμα τηρήσαντες.*

VII, 1. *οὖν* c. A: om C S | *μου* c. A S (hic ubique): om C — *καταπλέουσιν*] Auctor hic ludos Isthmicos respicere videtur. Cf. I Cor. 9, 24. 25.

3. Dorotheus Doctrina XXIII. Migne Patr. gr. LXXXVIII 1835 (*καὶ εἰ κτλ.*). — *θέωμεν* c. S: *θῶμεν* A C — *θ. ὁδόν*] Cf. Hebr. 12, 1. — *κἂν ἐγγύς*] Cf. 18, 2.

4. *δὲ* c. C S: om A — *φθείρων*] sc. *τὸν ἀγῶνα*, certaminis leges violans. Cf. Epiph. h. 61 c. 7: *παραφθείρας ἀγῶνα ὁ ἀθλητὴς μαστιχθεὶς ἐκβάλλεται τοῦ ἀγῶνος.*

5. *φθείρας* c. A: *φθείρων* C S | *παθεῖται* c. A: *πείσεται* C

suos, qui sunt in captivitate. 9. Quodsi tantopere iusti viri non possunt iustitiis suis eruere liberos suos, nos, nisi baptisma purum et immaculatum servaverimus, qua confidentia intrabimus in regiam Dei? Aut quis advocatus noster erit, si non inveniamur opera pia et iusta habentes?

VII. Quocirca, fratres mei, certemus, scientes prae manibus esse certamen et ad corruptibilia certamina multos adpellere, sed non omnes coronari, nisi qui plurimum laboraverint et praeclare certarint. 2. Nos igitur certemus, ut omnes coronemur. 3. Itaque curramus viam rectam, certamen incorruptibile, et multi ad ipsum navigemus atque certemus, ut et coronemur; et si non possumus omnes coronari, saltem prope coronam simus. 4. Scire autem nos oportet, quod qui certamen corruptibile certat, si inveniatur corrumpens, flagellatus aufertur et extra stadium proicitur. 5. Quid vobis videtur? Qui incorruptionis certamen corruperit, quid patietur? 6. De iis enim, qui sigillum non servaverint, ait: *Vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni.*

VIII. Quamdiu ergo in terris degimus, paenitentiam agamus. 2. Lutum quippe sumus in manu artificis; quemadmodum enim figulus, si vas fecerit illudque in manibus eius distortum fuerit aut contritum, rursus illud refingit, sin vero illud in fornacem ignis mittere praefiniverit, non amplius ei succurrit: ita et nos, quamdiu in hoc mundo sumus, peccatorum, quae in carne gessimus, ex toto corde paenitentiam agamus, ut a Domino salvemur, dum paenitentiae tempus habemus. 3. Post-

6. *πῦρ αὐτῶν* c. A S: *πῦρ* C — *σφραγῖδα*] i. e. baptismum. Cf. 8, 6. Herm. Simil. VIII c. 6, 3; IX c. 16. Clem. Al. Quis dives c. 39. 42; Strom. II c. 3, 11 p. 434 etc. Aliam significationem vocabulum habet Eus. h. e. VI c. 43, 15. Cf. Cypr. ep. 73 ad Iubaian. c. 6. 9 ed. Hartel p. 783. 785. — *ὁ σκώληξ κτλ.*] Ies. 66, 24. Marc. 9, 44. 46. 48.

VIII, 1. *ὡς*] = quamdiu cf. 9, 7. Gal. 6, 10. Ign. Smyrn. 9, 1.

2. *ποιῇ* c. A: *ποιήσῃ* C | *καὶ* h. l. c. A: ante *διαστραφῇ* C S | *ἐν* om C | *ἢ* c. A S: om C | *βοηθεῖ* c. C S: *βοηθήσει* A | *τῆς* om C | *ἕως* c. A S: *ὡς ἔτι* C | *μετανοίας* c. A S: om C — Tropus aliter versus reperitur Ierem. 8, 4-6. Rom. 9, 20. 21; a Theophilo ad Autol. II c. 26 aliisque

τοῦ κόσμου οὐκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἢ μετανοεῖν ἔτι. 4. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς καὶ τὴν σάρκα ἁγνὴν τηρήσαντες καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου φυλάξαντες ληψόμεθα ζωὴν αἰώνιον. 5. Λέγει γὰρ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· *Εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν.* 6. Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει· τηρήσατε τὴν σάρκα ἁγνὴν καὶ τὴν σφραγῖδα ἄσπιλον, ἵνα τὴν ζωὴν ἀπολάβωμεν.

IX. Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται οὐδὲ ἀνίσταται. 2. Γνῶτε· ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες; 3. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα. 4. Ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ ἐκλήθητε καὶ ἐν τῇ σαρκὶ ἐλεύσεσθε. 5. Εἰ Χριστὸς ὁ κύριος ὁ σώσας ἡμᾶς, ὢν μὲν τὸ πρῶτον πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ καὶ οὕτως ἡμᾶς ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀποληψόμεθα τὸν μισθόν. 6. Ἀγαπῶμεν οὖν ἀλλήλους, ὅπως ἔλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. 7. Ὡς ἔχομεν καιρὸν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τῷ θεραπεύοντι θεῷ, ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. 8. Ποίαν; Τὸ μετανοῆσαι ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας. 9. Προγνώστης γάρ ἐστιν τῶν πάντων καὶ εἰδὼς ἡμῶν τὰ ἐν καρδίᾳ. 10. Δῶμεν οὖν αὐτῷ αἶνον, μὴ ἀπὸ στόματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἵνα ἡμᾶς προσδέξηται ὡς υἱούς. 11. Καὶ γὰρ εἶπεν ὁ κύριος·

patribus ad mortem et resurrectionem refertur.

4. *σ. ἁγνὴν τηρ.*] Cf. Acta Theclae c. 2 n. 5: *μακάριοι οἱ ἁγνὴν τὴν σάρκα τηρήσαντες . . . οἱ ἐγκρατεῖς . . . οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες κτλ.* n. 6: *μακάρια τὰ σώματα τῶν παρθένων.* Herm. Sim. V c. 7, 1.

5. Multi interpretes hunc locum ex evangelio apocrypho depromptum esse putaverunt. Sed cum pars posterior ad verbum, pars prior, quae repetitur ab Irenaeo II c. 34, 3 (cf. Hippol. Philos. X c. 33 ed. Duncker p. 540, 57) quoad sensum et verborum positionem cum Luc. 16, 10—12 concordet, quaeritur, annon auctor ex hoc evangelio hauserit.

6. *ζωὴν* c. S cf. 14, 5; 17, 3: praem *αἰώνιον* A C cf. 8. 4 | *ἀπολάβωμεν* c. A: *ἀπολάβητε* C S — Auctor non aliam sententiam laudat, sed praecedentem interpretatur. — *τηρήσατε . . ἀπολάβωμεν*] Cf. Rom. 7, 4; 8, 15. II Ioann. 1, 8.

IX, 1—5. Fragm. syr. Cf. Lightf. ad h. l. — *οὐδὲ* c. A: *οὔτε* C — Resurrectio carnis et tempore apostolorum et posteriori identidem negabatur. Cf I Cor. 15, 12 sqq. II Tim. 2, 18. Polyc. Phil. 7, 1. Herm. Sim. V c. 7. Iust. Dial. c. 80. Iren. II c.

quam enim e mundo exivimus, non amplius possumus ibi confiteri aut paenitentiam agere. 4. Quare, fratres, voluntatem patris facientes et carnem castam servantes et mandata Domini custodientes consequemur vitam aeternam. 5. Dicit enim Dominus in evangelio: *Si parvum non servastis, quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis: qui fidelis est in minimo, et in maiori fidelis est.* 6. Hoc ergo dicit: servate carnem castam et sigillum immaculatum, ut vitam recipiamus.

IX. Et nemo vestrum dicat, hanc carnem non iudicari neque resurgere. 2. Agnoscite: in quo servati estis, in quo visum recepistis, nisi dum in hac carne vivitis? 3. Nos ergo decet carnem sicut templum Dei custodire. 4. Quemadmodum enim in carne vocati estis, ita in carne venietis. 5. Si Christus Dominus, qui nos servavit, cum primum esset spiritus, caro factus est atque sic vocavit nos: ita etiam nos in hac carne mercedem recipiemus. 6. Diligamus igitur nos invicem, ut veniamus omnes in regnum Dei. 7. Donec tempus habemus, in quo sanemur, dedamus nos medico Deo, remunerationem ipsi tribuentes. 8. Quam? Paenitentiam ex sincero corde. 9. Namque praescius omnium est, et quae in corde nostro versantur novit. 10. Demus itaque illi laudem, non ab ore solum, sed etiam ex corde, ut nos tamquam filios suscipiat. 11. Etenim

31, 2; V c. 31, 1. Athenag. de resurr. c. 1 sqq. Tert. de resurr. c. 2. 19.

3. Cf. I Cor. 3, 16; 6, 19. Ign. Philad. 7, 2.

4. *ἐλεύσεσθε*] sc in regnum Dei. Cf. 11, 7.

5. Timoth. Aelur. apud Curet. Corpus Ignat. p. 212, 244 (— *ἐκάλεσεν*). — *εἰ* c. fragm. syr: *εἷς* (forsan ex *ΕΙΙΣ* i. e. *εἰ Ἰησοῦς* Lightf.) A C S Tim | *πνεῦμα* c. A S: *λόγος* C | *οὕτως καὶ* c. A S: praem *καὶ* C — *Χριστὸς — πνεῦμα*] Cf. Ign. Eph. 7, 2; Smyrn. 3, 3. *Πνεῦμα* cum voci *σάρξ* opponatur, hoc loco non aliud significat quam modum subsistentiae Christi praeexsistentis.

6. *οὖν* c. A S: om C

7. *θεραπεύοντι θεῷ*] Cf. Ign. Eph. 7, 3. Diognet. 9, 6. Clem. Al. Protrept. c. 1, 8 p. 8.

9. *ἐν καρδίᾳ* c. A (cf. Deut. 8, 2. I Reg. 9, 19. II Paral. 32, 31): *ἐγκάρδια* C

10. *αἶνον* c. C S: *αιωνιον* A

11. Similia, sed non eadem verba leguntur Matth. 12, 50. Marc. 3, 35. Luc. 8, 21.

Ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου.

X. Ὥστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετήν· τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν ὡς προοδοιπόρον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ κακά. 2. Ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. 3. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, προαιρούμενοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν ἢ τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν. 4. Ἀγνοοῦσιν γάρ, ἡλίκην ἔχει βάσανον ἡ ἐνθάδε ἀπόλαυσις, καὶ οἵαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα ἐπαγγελία. 5. Καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ μόνοι ταῦτα ἔπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν· νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τὰς ἀναιτίους ψυχάς, οὐκ εἰδότες, ὅτι δισσὴν ἕξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

XI. Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν διὰ τὸ μὴ πιστεύειν ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ θεοῦ, ταλαίπωροι ἐσόμεθα. 2. Λέγει γὰρ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος· *Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τῇ καρδίᾳ, οἱ λέγοντες· Ταῦτα πάλαι ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι οὐδὲν τούτων ἑωράκαμεν.* 3. *Ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα.* 4. *Οὕτως καὶ ὁ λαός μου ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν· ἔπειτα ἀπολήψεται τὰ ἀγαθά.* 5. Ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν κομισώμεθα. 6. Πιστὸς γὰρ

X. 1. *μου* c. A: om C | *ἁμαρτιῶν* c. A: *ἁμαρτημάτων* C — *προοδοιπόρον*] Cf. Iac. 1, 14 15.

2. *γὰρ* c. AS: *δὲ* C

3. *εὑρεῖν*: con *εὑρηκέναι* vel *εὐημερεῖν* Lightf. | *προαιρούμενοι* c. S: *προηρημένοι* A. *προαιρούμεθα* C | *ἀπόλαυσιν* c. AS: *ἀνάπαυσιν* C — *εὑρεῖν*] sc. *εἰρήνην*. Cf. Ps. 33, 10 - 15. — *ἄνθρωπον*, *οἵτινες*] Constructio haud rara. Cf. Jelf's Gramm. § 819, 2a. Lightf. Hilgenfeld, post vocem *ἄνθρωπον* iam eo tempore, quo codices nostri nondum scripti erant, folium excidisse vel ob Sibyllae mentionem exsectam esse putans, hoc loco duo fragmenta Clementina inserit, quae Parallela Rupefucaldina (Ioann. Dam. opp. ed. Lequien II 287. Migne Patr. gr. XCVI 538) et Pseu-

Dominus dixit: *Fratres mei sunt ii, qui faciunt voluntatem patris mei.*

X. Ergo, fratres mei, faciamus voluntatem patris, qui vocavit nos, ut vivamus, et persequamur potius virtutem; vitium autem derelinquamus veluti praecursorem scelerum nostrorum, et fugiamus impietatem, ne nos mala comprehendant. 2. Nam si bene agere studuerimus, consectabitur nos pax. 3. Hanc ob causam eam reperire non possunt homines, qui humanis timoribus ducuntur, praeponentes voluptatem praesentem repromissioni futurae. 4. Ignorant enim, quantum habeat tormentum huius saeculi voluptas et quales habeat delicias futura promissio. 5. Ac quidem, si ipsi soli ista facerent, tolerabile esset; iam vero perseverant insontes animas pravis doctrinis imbuere, nescientes, quod duplicem habebunt condemnationem, et ipsi et qui audiunt eos.

XI. Nos ergo in corde puro Deo serviamus, et erimus iusti; quodsi autem non servierimus non credendo promissis Dei, miseri erimus. 2. Dicit enim et sermo propheticus! *Miseri sunt, qui animo duplices sunt et haesitantes corde, qui dicunt: Haec pridem audivimus etiam tempore patrum nostrorum; nos vero diem de die exspectantes nihil horum vidimus.* 3. *O fatui, comparate vos arbori; vitem sumite: primum quidem foliis nudatur, germen postea fit, posthaec uva acerba, tandem demum uva matura.* 4. *Ita et populus meus agitationes et pressuras tulit; deinde bona excipiet.* 5. Itaque, fratres mei, animo ne duplices simus, sed sperantes sustineamus, ut et mercedem reportemus. 6. Fidelis enim est, qui pollicitus est, se

do-Iustinus Quaest. ad Orthod resp. 74 (Iust. opp. ed. Bened. p. 469) exhibent. Sed vix recte. Obstat praecipue consensus trium codicum, quorum archetypus antiquissimus est, et illud fragmentum, cuius auctorem alium esse atque auctorem homiliae nostrae etiam dicendi modus indicare videtur, secundae Clementis ad Corinthios epistulae facile per errorem attribui potuit; de hoc videsis 17, 6 not.

5. Cf. Ign. Eph. 16, 2.

XI, 1. τὸ c. C S: του A

2-4. Ex libro apocrypho. Cf. I Clem. 23, 3. 4, ubi vv. 2. 3 exstant. — ἠκούσαμεν c. A I Clem: ἠκούομεν C S

3. μετὰ ταῦτα c. A S: εἶτα C σταφυλή c. A S: βλαστός C

6. Cf. Matth. 16, 27. Rom. 2, 6. Apoc. 22, 12.

ἐστιν ὁ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τῶ
ἔργων αὐτοῦ. 7. Ἐὰν οὖν ποιήσωμεν τὴν δικαιοσύνην ἐναντί
τοῦ θεοῦ, εἰσήξομεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ ληψόμεθα τὰ
ἐπαγγελίας, *ἃς οὖς οὐκ ἤκουσεν οὐδὲ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐδὲ ἐπ
καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.*

XII. Ἐκδεχώμεθα οὖν καθ' ὥραν τὴν βασιλείαν τοῦ θεο
ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ, ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τὴν ἡμέραν τῆ
ἐπιφανείας τοῦ θεοῦ. 2. Ἐπερωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ κύριος ὑπ
τινος, πότε ἥξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν· *Ὅταν ἔσται τὰ δύο ἓν
καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσ
οὔτε θῆλυ.* 3. *Τὰ δύο* δὲ *ἓν* ἐστιν, ὅταν λαλῶμεν ἑαυτοῖς ἀλήθεια
καὶ ἐν δυσὶ σώμασιν ἀνυποκρίτως εἴη μία ψυχή. 4. Καὶ *τὸ ἔξ
ὡς τὸ ἔσω*, τοῦτο λέγει· τὴν ψυχὴν λέγει *τὸ ἔσω*, *τὸ* δὲ *ἔξ*
τὸ σῶμα λέγει. Ὃν τρόπον οὖν σου τὸ σῶμα φαίνεται, οὕτω
καὶ ἡ ψυχή σου δῆλος ἔστω ἐν τοῖς καλοῖς ἔργοις. 5. Καὶ *τ
ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ*, τοῦτο λέγει· ἵνα
ἀδελφὸς ἰδὼν ἀδελφὴν οὐδὲν φρονῇ περὶ αὐτῆς θηλυκόν, μηδὲ
ἀδελφὴ ἰδοῦσα ἀδελφὸν φρονῇ τι περὶ αὐτοῦ ἀρσενικόν. 6. Ταῦτα
ὑμῶν ποιούντων, φησίν, ἐλεύσεται ἡ βασιλεία τοῦ πατρός μου.

XIII. Ἀδελφοὶ οὖν, ἤδη ποτὲ μετανοήσωμεν, νήψωμεν ἐπὶ
τὸ ἀγαθόν· μεστοὶ γάρ ἐσμεν πολλῆς ἀνοίας καὶ πονηρίας. Ἐξα-
λείψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὰ πρότερα ἁμαρτήματα καὶ μετανοήσαντε
ἐκ ψυχῆς σωθῶμεν, καὶ μὴ γινώμεθα ἀνθρωπάρεσκοι μηδὲ θέ-
λωμεν μόνον ἑαυτοῖς ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔξω ἀνθρώποις ἐπὶ
τῇ δικαιοσύνῃ, ἵνα τὸ ὄνομα δι' ἡμᾶς μὴ βλασφημῆται. 2. Λέγε

7. I Cor. 2, 9. Cf. 14, 5. I Clem. 34, 8.

XII, 1. *ἐπειδὴ* c. A: *ἐπεὶ* C — Cf. Matth. 25, 13. Ioann. 9, 4.

2. *ἐρωτηθεὶς* C | *τὸ* . . *ὡς τὸ* c. A S: *τὰ* . . *ὡς τὰ* C — *ὑπό τινος*] sc. Salome in evangelio secundum Aegyptios, uti discimus e Clem. Al. Strom. III c. 9, 63 p. 539; III c. 13, 92. 93 p. 553.

3. *ἑαυτοῖς* c. C S: *αυτοις* A | *δυσὶ* c. A: *δύο* C — *ἑαυτοῖς*] = *ἀλλήλοις* cf. I Clem. 14, 3.

4. *ἔσω, τὸ δὲ ἔξω* c. A S: *ἔξω· τὸ δὲ ἔσω* C | *δῆλος* c. A (cf. Eurip. Med 1194): *δήλη* C

5. *τοῦτο*: hic desinit cod A | *μηδὲν φρονῇ* em: *οὐδὲν φρονεῖ* C *ἀδελφὴ ἰδ. ἀδελφὸν* c. S: om C — Cf. I Cor. 7, 29. Gal. 3, 28.

6. *φησίν*] i. e. dictum illud (v. 2 3) significat. Auctor igitur non alium laudat, sed locum prolatum interpretatur. Cf. Barn. 10, 3 sqq.

micuique redditurum secundum opera eius. 7. Si ergo feceri-
mus iustitiam coram Deo, in regnum illius ingrediemur et ac-
piemus promissiones, *quas auris non audivit nec oculus vidit,*
neque in cor hominis non ascenderunt.

XII. Igitur in horas regnum Dei exspectemus in caritate
iustitia, quandoquidem nescimus diem adventus Dei. 2. Inter-
gatus enim a quodam ipse Dominus, quando venturum esset
gnum ipsius, dixit: *Cum duo erunt unum, et quod foris ut*
, *quod intus*, *et masculum cum femina*, *neque mas neque*
mina. 3. *Duo* autem sunt *unum*, quando alter ad alterum
quamur veritatem et in duobus corporibus sincere et absque
nulatione fuerit una anima. 4. *Et quod foris est ut quod*
tus, hoc ait: animam vocat *quod intus*; et corpus *quod foris.*
uomodo igitur corpus tuum conspicuum est, ita et anima tua
anifesta sit in bonis operibus. 5. *Et masculum cum femina,*
que mas neque femina, hoc dicit: ut frater videns sororem
hil muliebris de ea cogitet, neve soror videns fratrem de eo
gitet quid virilis. 6. Quod si facitis, dicit, veniet regnum
tris mei.

XIII. Iam igitur, fratres, paenitentiam agamus, resipisca-
us in bonum; pleni enim sumus multa dementia et malitia.
bstergamus a nobis priora peccata et ex animo paenitentiam
entes salvi fiamus; neque assentatores simus nec fratribus
lum placere studeamus, sed etiam externis propter iustitiam,
nomen per nos blasphemetur. 2. Dicit enim etiam Domi-

XIII, 1. *οὖν* c. C: om S | *ἡμᾶς* c. *ὑμᾶς* C — *οὖν*] Lightf. contendit, nc particulam post vocativum non sse tolerari, eamque per librarium glegentem voci *μου* substitutam isse conicit. Sed particula in eo- m loco legitur Ign. Philad. 2, 1. Testam. XII patriarch. II c. 4; c. 6. 8; X c. 3; XI c. 11. 17. 18. I c. 3. 8. 10 (*καὶ ὑμεῖς οὖν τέκνα* ν). — *μετανοήσωμεν* — *ἁμαρτή- τα*] Cf. Act. 3, 19. — *ἀνθρωπά- ρεσκοι*] Cf. Eph. 6. 6. Col. 3, 22. Ign. Rom. 2, 1. — *τοῖς ἔξω*] i. e. Genti- libus. Cf. Col. 4, 5. I Thess. 4, 12. I Tim. 3, 7. — *ὄνομα*] sc. Domini, ut interpretatur S. Cf. Ign. Eph. 3, 1.

2. *καὶ* p. *γὰρ* c. S: om C | *πάλιν οὐαὶ δι' ὃν* c. S: *διὸ* C | *δὲ* c. S: om C | *ἡμᾶς ἃ λέγομεν* c. S: *ὑμᾶς ἃ βού- λομαι* C — Verba *διὰ π. κτλ.* le- guntur Ies. 52, 5. Rom. 2, 24, et ex eodem fonte verba *οὐαὶ κτλ.*

γὰρ καὶ ὁ κύριος· *Διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν*, καὶ πάλιν· *Οὐαὶ δι' ὃν βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου.* Ἐν τίνι δὲ βλασφημεῖται; Ἐν τῷ μὴ ποιεῖν ἡμᾶς ἃ λέγομεν. 3. Τὰ ἔθνη γὰρ ἀκούοντα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ ὡς καλὰ καὶ μεγάλα θαυμάζει· ἔπειτα καταμαθόντα τὰ ἔργα ἡμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξια τῶν ῥημάτων ὧν λέγομεν, ἔνθεν εἰς βλασφημίαν τρέπονται, λέγοντες εἶναι μῦθόν τινα καὶ πλάνην. 4. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν παρ' ἡμῶν, ὅτι λέγει ὁ θεός· *Οὐ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ἀλλὰ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς*· ταῦτα ὅταν ἀκούσωσιν θαυμάζουσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος· ὅταν δὲ ἴδωσιν, ὅτι οὐ μόνον τοὺς μισοῦντας οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τοὺς ἀγαπῶντας, καταγελῶσιν ἡμῶν, καὶ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα.

XIV. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ἡμῶν θεοῦ ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης τῆς πνευματικῆς, τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωμεν τὸ θέλημα κυρίου, ἐσόμεθα ἐκ τῆς γραφῆς τῆς λεγούσης· *Ἐγενήθη ὁ οἶκός μου σπήλαιον λῃστῶν.* Ὥστε οὖν αἱρετισώμεθα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς εἶναι, ἵνα σωθῶμεν. 2. Οὐκ οἴομαι δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ὅτι *ἐκκλησία* ζῶσα *σῶμά ἐστιν Χριστοῦ*· λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ*· τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ ἐκκλησία· καὶ ἔτι τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν· ἦν γὰρ πνευματική, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων

hausta esse videntur. Patres enim (forsan Matth. 18, 7; 26, 24 respicientes) locum etiam hoc modo laudant, e. g. Ign. Trall. 8, 2. Polyc. Phil. 10, 3. Cf. Lightf. — *ἐν τῷ μὴ κτλ.*] i. e. quia opera nostra contraria sunt fidei nostrae. Cf. 3, 4.

3. *ἡμῶν a. τὰ c.* S: *ὑμῶν* C — *τὰ λόγια τ. θεοῦ*] Cf. I Clem. 19, 1.

4. Luc. 6, 32. 35.

caput praesertim Pho- videtur Bibl. cod. 126 scribens: *καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότους ἔχει.*

1. *ἐκκλησίας κτλ.*] Similiter atque auctor homiliae nostrae de ecclesia Paulus Eph. 1, 3—5 (*ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου . . . προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν κτλ.*) loquitur de *electione*, et ille huius verba forsan suo more

nus: *Omnino nomen meum blasphematur in omnibus gentibus,* et iterum: *Vae illi, propter quem blasphematur nomen meum.* Qua re autem blasphematur? Quia non facimus, quae dicimus. 3. Gentes enim verba Dei ex ore nostro audientes tamquam bona et magna admirantur; deinde cognoscentes opera nostra non digna esse verbis, quae loquimur, inde ad blasphemiam se convertunt dicentes, fabulam quandam et errorem illa esse. 4. Cum enim audiant a nobis, quod Deus dicit: *Non est gratia vobis, si eos diligitis, qui vos diligunt, sed gratia vobis, si diligitis inimicos vestros et qui vos oderunt:* quae cum audiant, admirantur bonitatis sublimitatem; cum autem viderint, nos non tantum eos non diligere, qui nos oderunt, sed ne eos quidem, qui diligunt, irrident nos ac nomen blasphematur.

XIV. Itaque, fratres, facientes voluntatem Dei patris nostri erimus ex ecclesia prima spirituali, quae ante solem et lunam condita est; sin autem voluntatem Domini non faciamus, erimus ex scriptura dicente: *Facta est domus mea spelunca latronum.* Quamobrem praeferamus ex ecclesia vitae esse, ut salvi fiamus. 2. Non autem vos ignorare puto, quod *ecclesia* viva *est corpus Christi;* dicit enim scriptura: *Fecit Deus hominem masculum et feminam;* mas est Christus, femina ecclesia; atque etiam biblia et apostoli dicunt, ecclesiam non ex hoc demum tempore esse, sed a principio; spiritualis enim erat, sicut et Iesus noster, apparuit autem in novissimis diebus, ut nos sal-

amplificavit. Cf. Herm. Vis. II c. 4. — *πρὸ ἡλίου κτλ.*] Lightf. contulit Ps. 71, 5. 17. — *ἐκ τῆς γραφῆς τ. λ.*] Syrus interpretatur: ex iis, de quibus scriptum est. — *ἐγενήθη κτλ.*] Ier. 7, 11. Matth. 21, 13. — *αἱρετισώμεθα κτλ.*] Cf. II Petr. 1, 10. 11. Sensus: simus membra Christi viva, non mortua.

2. *ἔτι* c. S: *ὅτι* C | *ἄνωθεν* c. C: add *λέγουσιν* S — *ἐκκλησία κτλ.*] Eph. 1, 22, 23. Cf. 4, 12. Col. 1, 18 etc. — *ἐποίησεν κτλ.*] Gen. 1, 27. Recte dicit Lightf., Paulum Eph. 5, 31. 32 auctori occasionem dedisse videri, ut hunc locum suo more interpretaretur. — *βιβλία . . ἀπόστολοι*] i. e. V. et N. T. In memoriam revocanda est allegorica illa s. scripturae interpretatio, quae patribus veteribus placuit, quos totum Hexaemeron de *Christo* et *ecclesia* intellexisse Anastasius Sinaita (ed. Migne p. 860) testatur. — *ἄνωθεν*] i. e.

τῶν ἡμερῶν, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ. 3. Ἡ ἐκκλησία δὲ πνευμ
ἐφανερώθη ἐν τῇ σαρκὶ Χριστοῦ, δηλοῦσα ἡμῖν, ὅτι ἐά
τηρήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ σαρκὶ καὶ μὴ φθείρῃ, ἀπολήψετε
τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ἡ γὰρ σὰρξ αὕτη ἀντίτυπός ἐστι
ματος· οὐδεὶς οὖν τὸ ἀντίτυπον φθείρας τὸ αὐθεντικὸν μ
Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει, ἀδελφοί· τηρήσατε τὴν σάρκα
πεύματος μεταλάβητε. 4. Εἰ δὲ λέγομεν εἶναι τὴν
ἐκκλησίαν καὶ τὸ πνεῦμα Χριστόν, ἄρα οὖν ὁ ὑβρίσας
ὕβρισεν τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ τοιοῦτος οὖν οὐ μεταλήψεται
ματος, ὅ ἐστιν ὁ Χριστός. 5. Τοσαύτην δύναται ἡ σὰρ
ταλαβεῖν ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν κολληθέντος αὐτῇ τοῦ
τοῦ ἁγίου, οὔτε ἐξειπεῖν τις δύναται οὔτε λαλῆσαι, ἃ
ὁ *κύριος* τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

XV. Οὐκ οἴομαι δέ, ὅτι μικρὰν συμβουλίαν ἐποιη
ἐγκρατείας, ἣν ποιήσας τις οὐ μετανοήσει, ἀλλὰ καὶ ἑα
κἀμὲ τὸν συμβουλεύσαντα. Μισθὸς γὰρ οὐκ ἔστιν μικρ
μένην ψυχὴν καὶ ἀπολλυμένην ἀποστρέψαι εἰς τὸ σω
Ταύτην γὰρ ἔχομεν τὴν ἀντιμισθίαν ἀποδοῦναι τῷ θ
σαντι ἡμᾶς, ἐὰν ὁ λέγων καὶ ἀκούων μετὰ πίστεως
καὶ λέγῃ καὶ ἀκούῃ. 3. Ἐμμείνωμεν οὖν ἐφ' οἷς ἐπ
δίκαιοι καὶ ὅσιοι, ἵνα μετὰ παρρησίας αἰτῶμεν τὸν θε
γοντα· *Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι.* 4.
τὸ ῥῆμα μεγάλης ἐστὶν ἐπαγγελίας σημεῖον· ἑτοιμότερο
τὸν λέγει ὁ κύριος εἰς τὸ διδόναι τοῦ αἰτοῦντος. 5.
οὖν χρηστότητος μεταλαμβάνοντες μὴ φθονήσωμεν ἑαυ

ante solem et lunam. Cf. Luc. 1, 3. Act. 26, 5. — *ἐφανερώθη*] sc. Iesus. Cf. I Petr. 1, 20.

3. *ἀντίτυπος* c. C: *typus* (bis) S — *ὅτι ἐὰν κτλ.*] i. e. qui est membrum vivum ecclesiae visibilis, recipietur in ecclesiam spiritualem. — *ἀντίτυπος κτλ.*] Auctor ecclesiam spiritualem comparat cum archetypo et ecclesiam visibilem cum imagine sive effigie, in qua illud exprimitur, vel cum exemplo sive apographo, quod secundum illud e probet, utramque arti se contineri ideoque sin aut servari aut perdi. *κτλ.*] Applicantur, quae ecclesia dicta sunt. Cf.

4. *ὁ ὑβρίσας — ἐκκλησ* *qui contumelia affecit ce* *contumelia affecit carnem* *siam* S. Quaeritur, num verba *τὴν ἰδίαν, τοῦ* *σάρκα* propter homoeote

vos faceret. 3. Ecclesia autem, quae spiritualis est, apparuit in carne Christi, ostendens nobis, quod si quis nostrum in carne eam servet neque perdat, recipiet eam in spiritu sancto; haec enim caro est typus spiritus; nemo igitur typum perdens archetypum percipiet. Itaque hoc dicit, fratres: servate carnem, ut spiritus participes fiatis. 4. Sin autem dicimus, carnem esse ecclesiam et spiritum Christum, sequitur, ut qui carnem stuprat, stupret ecclesiam. Talis igitur non particeps erit spiritus, qui est Christus. 5. Tantam vitam et incorruptibilitatem haec caro accipere potest adiuvante spiritu sancto, neque enarrare quis potest neque dicere, *quae praeparaverit Dominus* electis suis.

XV. Non autem vile consilium de continentia me dedisse puto, quod si quis sequitur non paenitebit eum, sed et semet ipsum salvabit et me consiliantem. Merces enim haud parva est, animam errantem ac perditam reducere ad salutem. 2. Hanc enim remunerationem retribuere possumus Deo, qui nos creavit, si qui dicit et audit cum fide et caritate et dicat et audiat. 3. Maneamus igitur in iis, quae credidimus, iusti ac sancti, ut cum fiducia precemur Deum dicentem: *Adhuc loquente te respondebo: Ecce adsum.* 4. Hoc enim dictum magnae promissionis signum est; nam paratiorem se Dominus ad dandum esse dicit quam petentem. 5. Tantae igitur benignitatis participes ne invideamus alter alteri tanta bona accepisse. Quantam enim voluptatem haec verba afferunt facientibus, tantam con-

erit, an S locum suo more amplificaverit. — Sensus: Si caro hominis typus est ecclesiae et spiritus hominis typus Christi, sequitur, ut qui carnem polluit, polluat et ecclesiam, carnis archetypum, et offendat perdatque Christum, archetypum spiritus. Cf. Zahn, G. G. A. 1876 p. 1426.

5. Cf. I Cor. 2, 9.

XV, 1. *ἑαυτὸν σώσει κτλ.*] Cf. 19, 1. Ezech. 3, 21. I Tim. 4, 16. — *μισθὸς κτλ.*] Cf. Iac. 5, 19. 20.

2. *λέγων κ. ἀκούων*] Homiliam agnoscis. Cf. 17, 3; 19, 1.

3. *ἔτι λαλοῦντος κτλ.*] Ies. 58, 9. Barn. 3, 5. Clem. Al. Strom. VII c. 7, 49 p. 861.

4. *αἰτοῦντος*] sc. *εἰς τὸ αἰτεῖν.*

damnationem inoboedientibus.

XVI. Itaque, fratres, occasionem paenitendi haud exiguam nacti, tempus habentes convertamur ad Deum, qui nos vocavit, dum habemus qui nos suscipiat. 2. Si enim his libidinibus renuntiamus et animam nostram vincimus non facientes cupiditates eius malas, misericordiae Iesu participes erimus. 3. Cognoscite autem, quod iam *venit dies* iudicii *ut caminus ardens, et tabescent* quaedam *caelorum* ac tota terra sicut plumbum in igne liquescens, et tum manifestabuntur opera hominum occulta et aperta. 4. Bona igitur eleemosyna quasi paenitentia peccati; melius ieiunium oratione, eleemosyna autem utroque; *caritas operit multitudinem peccatorum*, oratio autem ex bona conscientia a morte liberat. Beatus omnis, qui invenitur in his rebus perfectus; eleemosyna enim fit levamen peccati.

XVII. Paenitentiam igitur agamus ex toto corde, ne quis ex nobis pereat. Si enim mandata habemus, ut et hoc faciamus, ab idolis abducere et docere, quanto magis anima Deum iam cognoscens non perire debet? 2. Adiuvemus igitur alter alterum, ut etiam infirmos ad bonum adducamus, ut salvi fiamus omnes et convertamus nos invicem et commonefaciamus. 3. Et non solum nunc videamur credere et animum advertere, dum commonefimus a presbyteris, sed etiam cum domum abierimus, memores simus mandatorum Domini neque rursus abstrahamur a mundanis cupiditatibus, sed crebrius accedentes ni-

πράσσομεν C — ἐντολὰς κτλ.] Cf. Matth. 28, 19. 20. Marc. 16, 15.

2. σωθῶμεν ἀπ.] Cf. 15, 1. I Clem. 2, 4.

3. εἰς οἶκον ἀπ. c. C: *domum dimissi fuerimus et cessaverimus ab his omnibus* S cf. 14, 4 | προσερχόμενοι: προσευχόμενοι S — Hic versus perspicue ostendit, scripturam nostram esse homiliam. Cf. 15, 2; 19, 1. — νουθετεῖσθαι κτλ.] Apud auctorem nostrum presbyteri homiliam faciunt, apud Iustinum Apol. I c. 67 praeses vel episcopus, in Const. ap. II c. 57 presbyteri et episcopus et hic quidem cunctorum postremus. Vox autem πρεσβύτεροι hoc loco certe etiam episcopum comp ectitur nec dubium est, quin auctor homiliae, quamquam auditoribus (ἡμᾶς νουθ.) sese adnumerare videtur, presbyter vel episcopus fuerit; laici enim nonnisi rarissime sermonem in ecclesia fecerunt. — πυκνότερον πρ.] Cf. Ign. Eph. 13, 1; Polyc. 4, 1. Const. ap. II c. 59. 60.

ἵνα πάντες τὸ αὐτὸ φρονοῦντες συνηγμένοι ὦμεν ἐπὶ τὴν
4. Εἶπεν γὰρ ὁ κύριος· *Ἔρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθν*
λὰς καὶ γλώσσας. Τοῦτο δὲ λέγει τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφ
αὐτοῦ, ὅτε ἐλθὼν λυτρώσεται ἡμᾶς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα
5. *Καὶ ὄψονται τὴν δόξαν* αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος οἱ ἄπιστο
ξενισθήσονται ἰδόντες τὸ βασίλειον τοῦ κόσμου ἐν τῷ Ἰησ
γοντες· Οὐαὶ ἡμῖν, ὅτι σὺ ἦς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν καὶ οὐκ ἐπ
μεν καὶ οὐκ ἐπειθόμεθα τοῖς πρεσβυτέροις τοῖς ἀναγγέλ
ἡμῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· *καὶ ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τ*
σει καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς
πάσῃ σαρκί. 6. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην λέγει τῆς κρίσεως
ὄψονται τοὺς ἐν ἡμῖν ἀσεβήσαντας καὶ παραλογισαμένους τὰ
λὰς Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7. Οἱ δὲ δίκαιοι εὐπραγήσαντες κα
μείναντες τὰς βασάνους καὶ μισήσαντες τὰς ἡδυπαθείας τῆς
ὅταν θεάσωνται τοὺς ἀστοχήσαντας καὶ ἀρνησαμένους διὰ τ
γων ἢ διὰ τῶν ἔργων τὸν Ἰησοῦν, ὅπως κολάζονται δειν
σάνοις πυρὶ ἀσβέστῳ, ἔσονται δόξαν διδόντες τῷ θεῷ αὐτ
γοντες, ὅτι ἔσται ἐλπὶς τῷ δεδουλευκότι θεῷ ἐξ ὅλης καρδ

XVIII. Καὶ ἡμεῖς οὖν γενώμεθα ἐκ τῶν εὐχαριστ
τῶν δεδουλευκότων τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἐκ τῶν κρινομένων ἀ
2. Καὶ γὰρ αὐτὸς πανθαμαρτωλὸς ὢν καὶ μήπω φυγὼν τὸ
ρασμόν, ἀλλ' ἔτι ὢν ἐν μέσοις τοῖς ὀργάνοις τοῦ διαβόλου,
δάζω τὴν δικαιοσύνην διώκειν, ὅπως ἰσχύσω κἂν ἐγγὺς αὐτ
νέσθαι, φοβούμενος τὴν κρίσιν τὴν μέλλουσαν.

XIX. Ὥστε, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί, μετὰ τὸν θεὸν τῆ

4. *ἔρχομαι κτλ.*] Ies. 66. 18. Tribus non hic quidem, sed saepius a propheta Daniel una cum gentibus et linguis commemorantur, e. g. 3, 7. 96; 5, 19. Cf. Matth. 24, 31; 25, 32. — *λυτρώσεται*] Lightf. contulit Eph. 4, 30, ubi dies iudicii *ἡμέρα ἀπολυτρώσεως* appellatur. Luc. 21, 28; Rom. 8, 23.

5. *τὴν δόξαν — τὸ κράτος*: *gloriam eius in robore et potestate* S cf. 14, 4 — *κ. ὄψονται*] Ies. 66, 18. Cf. Matth. 24, 30; 25, 31. Apoc. 1.

7. Const. ap. V c. 19. — *κτλ.*] Cf. Barn. 7, 9. Sap. 5, ubi iniusti similiter loquu iustis. — *σὺ ἦς*] sc. is, qui n nuntiatus est. Cf. Ioann. 8, 13, 19. — *ὁ σκώληξ κτλ.*] 24. Cf. supra 7, 6.

6. *ἡμῖν* c. S: *ὑμῖν* C — A locum vel 16, 3 referri potes dicit Pseudoiustinus Quaest. thod. 74: *εἰ τῆς παρούσης κ σεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθὰ φ*

tamur proficere in praeceptis Domini, ut omnes idem sentientes congregati simus ad vitam. 4. Dixit Dominus: *Venio, ut congregem omnes gentes, tribus et linguas.* Quod dicit diem adventus eius, cum veniens redimet nos secundum sua quemque opera. 5. *Et videbunt gloriam* eius et virtutem increduli et mirabuntur intuentes regiam mundi in Iesu dicentes: Vae nobis, quoniam tu eras, neque scivimus neque credidimus neque oboedivimus presbyteris de salute nostra nobis praedicantibus; *et vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni.* 6. Diem illum dicit iudicii, quando videbunt eos ex nobis, qui impie egerunt et mandata Iesu Christi fefellerunt. 7. Iusti autem, qui bona fecerunt et tormenta sustinuerunt oderuntque animae libidines, ubi videbunt, quomodo qui aberraverunt et dictis vel factis Iesum abnegaverunt tormentis terribilibus igne inexstinguibili puniantur, Deo suo gloriam dabunt dicentes: Erit spes ei, qui Deo ex toto corde servivit.

XVIII. Et nos igitur ex iis simus, qui gratias agunt, qui Deo servierunt, neque ex impiis, qui iudicantur. 2. Etenim ipse cum per omnia peccator sim necdum fugerim tentationem, sed adhuc verser mediis in instrumentis diaboli, iustitiam sectari studeo, ut possim vel prope ad eam accedere, timens iudicium futurum.

XIX. Itaque, fratres et sorores, postquam Deus veritatis

γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθώς (lege καὶ ὡς vel καὶ καθώς) φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ. Cf. 10, 3 not.

7. διδόντες c. S: δόντες C — Cf. Sap. 3, 1 sqq. Apoc. 13, 10; 14, 12 etc. — πυρὶ ἀσβέστῳ] Cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. — δόξαν διδ.] Cf. Apoc. 11, 13. 16, 19.

XVIII, 1. ἀσεβῶν] i. e. impiorum Christianorum. Cf. 17, 6.

2. φυγὼν S (?): φεύγων C — διώκειν] Cf. I Tim. 6, 11. II Tim. 2, 22.

XIX, 1. θεὸν c CS: con λόγον Zahn, G. G. A. 1876 p. 1418 σκοπὸν c. S: κόπον C — μετὰ τ. θεὸν κτλ.] i. e. postquam s. scripturae lectae sunt, in quibus Deus est, qui loquitur. Br. Cf. Iust. Apol. I c. 67. Const. ap. II c. 39. 54 (μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν . . καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλίαν) 57. Lectio θεὸν dura est; sed codicibus consentientibus mutare nolui. — ἔντευξιν] Cf. I Clem. 63, 2. — ἀναγινώσκω] Homilia no-

γὰρ καὶ ὁ κύριος· *Διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν*, καὶ πάλιν· *Οὐαὶ δι' ὃν βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου.* Ἐν τίνι δὲ βλασφημεῖται; Ἐν τῷ μὴ ποιεῖν ἡμᾶς ἃ λέγομεν. 3. Τὰ ἔθνη γὰρ ἀκούοντα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ ὡς καλὰ καὶ μεγάλα θαυμάζει· ἔπειτα καταμαθόντα τὰ ἔργα ἡμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξια τῶν ῥημάτων ὧν λέγομεν, ἔνθεν εἰς βλασφημίαν τρέπονται, λέγοντες εἶναι μῦθόν τινα καὶ πλάνην. 4. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν παρ' ἡμῶν, ὅτι λέγει ὁ θεός· *Οὐ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ἀλλὰ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς*· ταῦτα ὅταν ἀκούσωσιν θαυμάζουσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος· ὅταν δὲ ἴδωσιν, ὅτι οὐ μόνον τοὺς μισοῦντας οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τοὺς ἀγαπῶντας, καταγελῶσιν ἡμῶν, καὶ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα.

XIV. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ἡμῶν θεοῦ ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης τῆς πνευματικῆς, τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωμεν τὸ θέλημα κυρίου, ἐσόμεθα ἐκ τῆς γραφῆς τῆς λεγούσης· *Ἐγενήθη ὁ οἶκός μου σπήλαιον λῃστῶν.* Ὥστε οὖν αἱρετισώμεθα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς εἶναι, ἵνα σωθῶμεν. 2. Οὐκ οἴομαι δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ὅτι *ἐκκλησία* ζῶσα *σῶμά ἐστιν Χριστοῦ*· λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ*· τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ ἐκκλησία· καὶ ἔτι τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν· ἦν γὰρ πνευματική, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων

hausta esse videntur. Patres enim (forsan Matth. 18, 7; 26, 24 respicientes) locum etiam hoc modo laudant, e. g. Ign. Trall. 8, 2. Polyc. Phil. 10, 3. Cf. Lightf. — *ἐν τῷ μὴ κτλ.*] i. e. quia opera nostra contraria sunt fidei nostrae. Cf. 3, 4.

3. *ἡμῶν* a. *τὰ* c. S: *ὑμῶν* C — *τὰ λόγια τ. θεοῦ*] Cf. I Clem. 19, 1.

4. Luc. 6, 32. 35.

XIV. Hoc caput praesertim Photius respexisse videtur Bibl. cod. 126 scribens: *καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότους ἔχει.*

1. *ἐκκλησίας κτλ.*] Similiter atque auctor homiliae nostrae de **ecclesia** Paulus Eph. 1, 3—5 (*ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου . . . προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν κτλ.*) loquitur de **electione**, et ille huius verba forsan suo more

nus: ***Omnino nomen meum blasphematur in omnibus gentibus,*** et iterum: ***Vae illi, propter quem blasphematur nomen meum.*** Qua re autem blasphematur? Quia non facimus, quae dicimus. 3. Gentes enim verba Dei ex ore nostro audientes tamquam bona et magna admirantur; deinde cognoscentes opera nostra non digna esse verbis, quae loquimur, inde ad blasphemiam se convertunt dicentes, fabulam quandam et errorem illa esse. 4. Cum enim audiant a nobis, quod Deus dicit: *Non est gratia vobis, si eos diligitis, qui vos diligunt, sed gratia vobis, si diligitis inimicos vestros et qui vos oderunt:* quae cum audiant, admirantur bonitatis sublimitatem; cum autem viderint, nos non tantum eos non diligere, qui nos oderunt, sed ne eos quidem, qui diligunt, irrident nos ac nomen blasphematur.

XIV. Itaque, fratres, facientes voluntatem Dei patris nostri erimus ex ecclesia prima spirituali, quae ante solem et lunam condita est; sin autem voluntatem Domini non faciamus, erimus ex scriptura dicente: *Facta est domus mea spelunca latronum.* Quamobrem praeferamus ex ecclesia vitae esse, ut salvi fiamus. 2. Non autem vos ignorare puto, quod *ecclesia viva est corpus Christi;* dicit enim scriptura: *Fecit Deus hominem masculum et feminam;* mas est Christus, femina ecclesia; atque etiam biblia et apostoli dicunt, ecclesiam non ex hoc demum tempore esse, sed a principio; spiritualis enim erat, sicut et Iesus noster, apparuit autem in novissimis diebus, ut nos sal-

amplificavit. Cf. Herm. Vis. II c. 4. — *πρὸ ἡλίου κτλ.*] Lightf. contulit Ps. 71, 5. 17. — *ἐκ τῆς γραφῆς τ. λ.*] Syrus interpretatur: ex iis, de quibus scriptum est. — *ἐγενήθη κτλ.*] Ier. 7, 11. Matth. 21, 13. — *αἱρετισώμεθα κτλ.*] Cf. II Petr. 1, 10. 11. Sensus: simus membra Christi viva, non mortua.

2. ἔτι c. S: ὅτι C | ἄνωθεν c. C: add λέγουσιν S — *ἐκκλησία κτλ.*] Eph. 1, 22, 23. Cf. 4, 12. Col. 1, 18 etc. — *ἐποίησεν κτλ.*] Gen. 1, 27. Recte dicit Lightf., Paulum Eph. 5, 31. 32 auctori occasionem dedisse videri, ut hunc locum suo more interpretaretur. — *βιβλία . . ἀπόστολοι*] i. e. V. et N. T. In memoriam revocanda est allegorica illa s. scripturae interpretatio, quae patribus veteribus placuit, quos totum Hexaemeron de *Christo* et *ecclesia* intellexisse Anastasius Sinaita (ed. Migne p. 860) testatur. — *ἄνωθεν*] i. e.

γὰρ καὶ ὁ κύριος· *Διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν,* καὶ πάλιν· *Οὐαὶ δι' ὃν βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου.* Ἐν τίνι δὲ βλασφημεῖται; Ἐν τῷ μὴ ποιεῖν ἡμᾶς ἃ λέγομεν. 3. Τὰ ἔθνη γὰρ ἀκούοντα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ ὡς καλὰ καὶ μεγάλα θαυμάζει· ἔπειτα καταμαθόντα τὰ ἔργα ἡμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξια τῶν ῥημάτων ὧν λέγομεν, ἔνθεν εἰς βλασφημίαν τρέπονται, λέγοντες εἶναι μῦθόν τινα καὶ πλάνην. 4. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν παρ' ἡμῶν, ὅτι λέγει ὁ θεός· *Οὐ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ἀλλὰ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς·* ταῦτα ὅταν ἀκούσωσιν θαυμάζουσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος· ὅταν δὲ ἴδωσιν, ὅτι οὐ μόνον τοὺς μισοῦντας οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τοὺς ἀγαπῶντας, καταγελῶσιν ἡμῶν, καὶ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα.

XIV. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ἡμῶν θεοῦ ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης τῆς πνευματικῆς, τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωμεν τὸ θέλημα κυρίου, ἐσόμεθα ἐκ τῆς γραφῆς τῆς λεγούσης· *Ἐγενήθη ὁ οἶκός μου σπήλαιον λῃστῶν.* Ὥστε οὖν αἱρετισώμεθα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς εἶναι, ἵνα σωθῶμεν. 2. Οὐκ οἴομαι δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ὅτι *ἐκκλησία* ζῶσα *σῶμά ἐστιν Χριστοῦ*· λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ*· τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ ἐκκλησία· καὶ ἔτι τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν· ἦν γὰρ πνευματική, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων

hausta esse videntur. Patres enim (forsan Matth. 18, 7; 26, 24 respicientes) locum etiam hoc modo laudant, e. g. Ign. Trall. 8, 2. Polyc. Phil. 10, 3. Cf. Lightf. — *ἐν τῷ μὴ κτλ.*] i. e. quia opera nostra contraria sunt fidei nostrae. Cf. 3, 4.

3. *ἡμῶν* a. *τὰ* c. S: *ὑμῶν* C — *τὰ λόγια τ. θεοῦ*] Cf. I Clem. 19, 1.

4. Luc. 6, 32. 35.

XIV. Hoc caput praesertim Photius respexisse videtur Bibl. cod. 126 scribens: *καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότους ἔχει.*

1. *ἐκκλησίας κτλ.*] Similiter atque auctor homiliae nostrae de *ecclesia* Paulus Eph. 1, 3—5 (*ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου . . . προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν κτλ.*) loquitur de *electione,* et ille huius verba forsan suo more

nus: *Omnino nomen meum blasphematur in omnibus gentibus*, et iterum: *Vae illi, propter quem blasphematur nomen meum.* Qua re autem blasphematur? Quia non facimus, quae dicimus. 3. Gentes enim verba Dei ex ore nostro audientes tamquam bona et magna admirantur; deinde cognoscentes opera nostra non digna esse verbis, quae loquimur, inde ad blasphemiam se convertunt dicentes, fabulam quandam et errorem illa esse. 4. Cum enim audiant a nobis, quod Deus dicit: *Non est gratia vobis, si eos diligitis, qui vos diligunt, sed gratia vobis, si diligitis inimicos vestros et qui vos oderunt:* quae cum audiant, admirantur bonitatis sublimitatem; cum autem viderint, nos non tantum eos non diligere, qui nos oderunt, sed ne eos quidem, qui diligunt, irrident nos ac nomen blasphematur.

XIV. Itaque, fratres, facientes voluntatem Dei patris nostri erimus ex ecclesia prima spirituali, quae ante solem et lunam condita est; sin autem voluntatem Domini non faciamus, erimus ex scriptura dicente: *Facta est domus mea spelunca latronum.* Quamobrem praeferamus ex ecclesia vitae esse, ut salvi fiamus. 2. Non autem vos ignorare puto, quod *ecclesia viva est corpus Christi;* dicit enim scriptura: *Fecit Deus hominem masculum et feminam;* mas est Christus, femina ecclesia; atque etiam biblia et apostoli dicunt, ecclesiam non ex hoc demum tempore esse, sed a principio; spiritualis enim erat, sicut et Iesus noster, apparuit autem in novissimis diebus, ut nos sal-

amplificavit. Cf. Herm. Vis. II c. 4. — *πρὸ ἡλίου κτλ.*] Lightf. contulit Ps. 71, 5. 17. — *ἐκ τῆς γραφῆς τ. λ.*] Syrus interpretatur: ex iis, de quibus scriptum est. — *ἐγενήθη κτλ.*] Ier. 7, 11. Matth. 21, 13. — *αἱρετισώμεθα κτλ.*] Cf. II Petr. 1, 10. 11. Sensus: simus membra Christi viva, non mortua.

2. *ἔτι* c. S: *ὅτι* C | *ἄνωθεν* c. C: add *λέγουσιν* S — *ἐκκλησία κτλ.*] Eph. 1, 22, 23. Cf. 4, 12. Col. 1, 18 etc. — *ἐποίησεν κτλ.*] Gen. 1, 27. Recte dicit Lightf., Paulum Eph. 5, 31. 32 auctori occasionem dedisse videri, ut hunc locum suo more interpretaretur. — *βιβλία . . ἀπόστολοι*] i. e. V. et N. T. In memoriam revocanda est allegorica illa s. scripturae interpretatio, quae patribus veteribus placuit, quos totum Hexaemeron de *Christo* et *ecclesia* intellexisse Anastasius Sinaita (ed. Migne p. 860) testatur. — *ἄνωθεν*] i. e.

Ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πα-τρός μου.

X. Ὥστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετήν· τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν ὡς προοδοιπόρον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ κακά. 2. Ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἄνθρωπον, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, προαιρούμενοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν ἢ τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν. 4. Ἀγνοοῦσιν γάρ, ἡλίκην ἔχει βάσανον ἡ ἐνθάδε ἀπόλαυσις, καὶ οἵαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα ἐπαγγελία. 5. Καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ μόνοι ταῦτα ἔπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν· νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τὰς ἀναιτίους ψυχάς, οὐκ εἰδότες, ὅτι δισσὴν ἕξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

XI. Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν διὰ τὸ μὴ πιστεύειν ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ θεοῦ, ταλαίπωροι ἐσόμεθα. 2. Λέγει γὰρ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος· *Ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τῇ καρδίᾳ, οἱ λέγοντες· Ταῦτα πάλαι ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι οὐδὲν τούτων ἑωράκαμεν.* 3. *Ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον· πρῶτον μὲν φυλλοροεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα.* 4. *Οὕτως καὶ ὁ λαός μου ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν· ἔπειτα ἀπολήψεται τὰ ἀγαθά.* 5. Ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν κομισώμεθα. 6. Πιστὸς γάρ

X, 1. *μου* c. A: om C | *ἁμαρτιῶν* c. A: *ἁμαρτημάτων* C — *προοδοιπόρον*] Cf. Iac. 1, 14. 15.
2. *γὰρ* c. A S: *δὲ* C
3. *εὑρεῖν*: con *εὐρηνεύειν* vel *εὐημερεῖν* Lightf. | *προαιρούμενοι* c. S: *προῃρημένοι* A, *προαιρούμεθα* C | *ἀπόλαυσιν* c. A S: *ἀνάπαυσιν* C — *εὑρεῖν*] sc. *εἰρήνην*. Cf. Ps. 33, 10—15. — *ἄνθρωπον, οἵτινες*] Constructio haud rara. Cf. Jelf's Gramm. § 819, 2a. Lightf. Hilgenfeld, post vocem *ἄνθρωπον* iam eo tempore, quo codices nostri nondum scripti erant, folium excidisse vel ob Sibyllae mentionem exsectam esse putans, hoc loco duo fragmenta Clementina inserit, quae Parallela Rupefucaldina (Ioann. Dam. opp. ed. Lequien II 28; Migne Patr. gr. XCVI 538) et Ps-

m, quae spiritualis est, apparuit in
, quod si quis nostrum in carne
recipiet eam in spiritu sancto; haec
is; nemo igitur typum perdens arche-
hoc dicit, fratres: servate carnem, ut
. 4. Sin autem dicimus, carnem esse
Christum, sequitur, ut qui carnem stup-
i. Talis igitur non particeps erit spiritus,
5. Tantam vitam et incorruptibilitatem haec
est adiuvante spiritu sancto, neque enarrare
eque dicere, *quae praeparaverit Dominus* elec-

on autem vile consilium de continentia me dedisse
si quis sequitur non paenitebit eum, sed et semet
bit et me consiliantem. Merces enim haud parva
errantem ac perditam reducere ad salutem. 2. Hanc
rationem retribuere possumus Deo, qui nos creavit,
et audit cum fide et caritate et dicat et audiat.
s igitur in iis, quae credidimus, iusti ac sancti, ut
precemur Deum dicentem: *Adhuc loquente te re-
ecce adsum.* 4. Hoc enim dictum magnae promis-
m est; nam paratiorem se Dominus ad dandum
am petentem. 5. Tantae igitur benignitatis parti-
ideamus alter alteri tanta bona accepisse. Quantam
item haec verba afferunt facientibus, tantam con-

ocum suo more am-
Sensus: Si caro ho-
it ecclesiae et spiritus
Christi, sequitur, ut
olluit, polluat et ec-
i archetypum, et offen-
Christum, archetypum
ahn, G. G. A. 1876 p.

. 2, 9.

XV, 1. ἑαυτὸν σώσει κτλ.] Cf. 19, 1. Ezech. 3, 21. I Tim. 4, 16. — μισθὸς κτλ.] Cf. Iac. 5, 19. 20.

2. λέγων κ. ἀκούων] Homiliam agnoscis. Cf. 17, 3; 19, 1.

3. ἔτι λαλοῦντος κτλ.] Ies. 58, 9. Barn. 3, 5. Clem. Al. Strom. VII c. 7, 49 p. 861.

4. αἰτοῦντος] sc. εἰς τὸ αἰτεῖν.

τῶν ἡμερῶν, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ. 3. Ἡ ἐκκλησία δὲ πνευματικὴ οὖσα ἐφανερώθη ἐν τῇ σαρκὶ Χριστοῦ, δηλοῦσα ἡμῖν, ὅτι ἐάν τις ἡμῶν τηρήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ σαρκὶ καὶ μὴ φθείρῃ, ἀπολήψεται αὐτὴν ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ἡ γὰρ σὰρξ αὕτη ἀντίτυπός ἐστιν τοῦ πνεύματος· οὐδεὶς οὖν τὸ ἀντίτυπον φθείρας τὸ αὐθεντικὸν μεταλήψεται. Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει, ἀδελφοί· τηρήσατε τὴν σάρκα, ἵνα τοῦ πεύματος μεταλάβητε. 4. Εἰ δὲ λέγομεν εἶναι τὴν σάρκα τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ πνεῦμα Χριστόν, ἄρα οὖν ὁ ὑβρίσας τὴν σάρκα ὕβρισεν τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ τοιοῦτος οὖν οὐ μεταλήψεται τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστιν ὁ Χριστός. 5. Τοσαύτην δύναται ἡ σὰρξ αὕτη μεταλαβεῖν ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν κολληθέντος αὐτῇ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὔτε ἐξειπεῖν τις δύναται οὔτε λαλῆσαι, ἃ ***ἡτοίμασεν ὁ κύριος*** τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

XV. Οὐκ οἴομαι δέ, ὅτι μικρὰν συμβουλίαν ἐποιησάμην περὶ ἐγκρατείας, ἣν ποιήσας τις οὐ μετανοήσει, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν σώσει κἀμὲ τὸν συμβουλεύσαντα. Μισθὸς γὰρ οὐκ ἔστιν μικρὸς πλανωμένην ψυχὴν καὶ ἀπολλυμένην ἀποστρέψαι εἰς τὸ σωθῆναι. 2. Ταύτην γὰρ ἔχομεν τὴν ἀντιμισθίαν ἀποδοῦναι τῷ θεῷ τῷ κτίσαντι ἡμᾶς, ἐὰν ὁ λέγων καὶ ἀκούων μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ λέγῃ καὶ ἀκούῃ. 3. Ἐμμείνωμεν οὖν ἐφ᾽ οἷς ἐπιστεύσαμεν δίκαιοι καὶ ὅσιοι, ἵνα μετὰ παρρησίας αἰτῶμεν τὸν θεὸν τὸν λέγοντα· *Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι.* 4. Τοῦτο γὰρ τὸ ῥῆμα μεγάλης ἐστὶν ἐπαγγελίας σημεῖον· ἑτοιμότερον γὰρ ἑαυτὸν λέγει ὁ κύριος εἰς τὸ διδόναι τοῦ αἰτοῦντος. 5. Τοσαύτης οὖν χρηστότητος μεταλαμβάνοντες μὴ φθονήσωμεν ἑαυτοῖς τυχεῖν

ante solem et lunam. Cf. Luc. 1, 3. Act. 26, 5. — *ἐφανερώθη*] sc. Iesus. Cf. I Petr. 1, 20.

3. *ἀντίτυπος* c. C: *typus* (bis) S — *ὅτι ἐὰν κτλ.*] i. e. qui est membrum vivum ecclesiae visibilis, recipietur in ecclesiam spiritualem. — *ἀντίτυπος κτλ.*] Auctor ecclesiam spiritualem comparat cum archetypo et ecclesiam visibilem cum imagine sive effigie, in qua illud exprimitur, vel cum exemplo sive apographo, quod secundum illud efficitur, ut probet, utramque artissime inter se contineri ideoque simul a nobis aut servari aut perdi. — *ἄρα οὖν κτλ.*] Applicantur, quae hucusque de ecclesia dicta sunt. Cf. 8, 3.

4. *ὁ ὑβρίσας — ἐκκλησίαν* c. C: ***is qui contumelia affecit carnem suam, contumelia affecit carnem Christi, ecclesiam*** S. Quaeritur, num C post *σάρκα* verba *τὴν ἰδίαν, τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα* propter homoeoteleuton omi-

vos faceret. 3. Ecclesia autem, quae spiritualis est, apparuit in carne Christi, ostendens nobis, quod si quis nostrum in carne eam servet neque perdat, recipiet eam in spiritu sancto; haec enim caro est typus spiritus; nemo igitur typum perdens archetypum percipiet. Itaque hoc dicit, fratres: servate carnem, ut spiritus participes fiatis. 4. Sin autem dicimus, carnem esse ecclesiam et spiritum Christum, sequitur, ut qui carnem stuprat, stupret ecclesiam. Talis igitur non particeps erit spiritus, qui est Christus. 5. Tantam vitam et incorruptibilitatem haec caro accipere potest adiuvante spiritu sancto, neque enarrare quis potest neque dicere, *quae praeparaverit Dominus* electis suis.

XV. Non autem vile consilium de continentia me dedisse puto, quod si quis sequitur non paenitebit eum, sed et semet ipsum salvabit et me consiliantem. Merces enim haud parva est, animam errantem ac perditam reducere ad salutem. 2. Hanc enim remunerationem retribuere possumus Deo, qui nos creavit, si qui dicit et audit cum fide et caritate et dicat et audiat. 3. Maneamus igitur in iis, quae credidimus, iusti ac sancti, ut cum fiducia precemur Deum dicentem: *Adhuc loquente te respondebo: Ecce adsum.* 4. Hoc enim dictum magnae promissionis signum est; nam paratiorem se Dominus ad dandum esse dicit quam petentem. 5. Tantae igitur benignitatis participes ne invideamus alter alteri tanta bona accepisse. Quantam enim voluptatem haec verba afferunt facientibus, tantam con-

serit, an S locum suo more amplificaverit. — Sensus: Si caro hominis typus est ecclesiae et spiritus hominis typus Christi, sequitur, ut qui carnem polluit, polluat et ecclesiam, carnis archetypum, et offendat perdatque Christum, archetypum spiritus. Cf. Zahn, G. G. A. 1876 p. 1426.

5. Cf. I Cor. 2, 9.

XV, 1. *ἑαυτὸν σώσει κτλ.*] Cf. 19, 1. Ezech. 3, 21. I Tim. 4, 16. — *μισθὸς κτλ.*] Cf. Iac. 5, 19. 20.

2. *λέγων κ. ἀκούων*] Homiliam agnoscis. Cf. 17, 3; 19, 1.

3. *ἔτι λαλοῦντος κτλ.*] Ies. 58, 9. Barn. 3, 5. Clem. Al. Strom. VII c. 7, 49 p. 861.

4. *αἰτοῦντος*] sc. *εἰς τὸ αἰτεῖν.*

τοσούτων ἀγαθῶν. Ὅσην γὰρ ἡδονὴν ἔχει τὰ ῥήματα ταῦτα τοῖς ποιήσασιν αὐτά, τοσαύτην κατάκρισιν ἔχει τοῖς παρακούσασιν.

XVI. Ὥστε, ἀδελφοί, ἀφορμὴν λαβόντες οὐ μικρὰν εἰς τὸ μετανοῆσαι, καιρὸν ἔχοντες ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τὸν καλέσαντα ἡμᾶς θεόν, ἕως ἔτι ἔχομεν τὸν παραδεχόμενον ἡμᾶς. 2. Ἐὰν γὰρ ταῖς ἡδυπαθείαις ταύταις ἀποταξώμεθα καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν νικήσωμεν ἐν τῷ μὴ ποιεῖν τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς τὰς πονηράς, μεταληψόμεθα τοῦ ἐλέους Ἰησοῦ. 3. Γινώσκετε δέ, ὅτι *ἔρχεται ἤδη ἡ ἡμέρα* τῆς κρίσεως *ὡς κλίβανος καιόμενος, καὶ τακήσονταί* τινες *τῶν οὐρανῶν* καὶ πᾶσα ἡ γῆ ὡς μόλιβος ἐπὶ πυρὶ τηκόμενος· καὶ τότε φανήσεται τὰ κρύφια καὶ φανερὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. 4. Καλὸν οὖν ἐλεημοσύνη ὡς μετάνοια ἁμαρτίας· κρείσσων νηστεία προσευχῆς, ἐλεημοσύνη δὲ ἀμφοτέρων· *ἀγάπη δὲ καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν*, προσευχὴ δὲ ἐκ καλῆς συνειδήσεως ἐκ θανάτου ῥύεται. Μακάριος πᾶς ὁ εὑρεθεὶς ἐν τούτοις πλήρης· ἐλεημοσύνη γὰρ κούφισμα ἁμαρτίας γίνεται.

XVII. Μετανοήσωμεν οὖν ἐξ ὅλης καρδίας, ἵνα μή τις ἡμῶν παραπόληται. Εἰ γὰρ ἐντολὰς ἔχομεν, ἵνα καὶ τοῦτο πράσσωμεν, ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἀποσπᾶν καὶ κατηχεῖν, πόσῳ μᾶλλον ψυχὴν ἤδη γινώσκουσαν τὸν θεὸν οὐ δεῖ ἀπόλλυσθαι; 2. Συλλάβωμεν οὖν ἑαυτοῖς καὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἀνάγειν περὶ τὸ ἀγαθόν, ὅπως σωθῶμεν ἅπαντες καὶ ἐπιστρέψωμεν ἀλλήλους καὶ νουθετήσωμεν. 3. Καὶ μὴ μόνον ἄρτι δοκῶμεν πιστεύειν καὶ προσέχειν ἐν τῷ νουθετεῖσθαι ἡμᾶς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ καὶ ὅταν εἰς οἶκον ἀπαλλαγῶμεν, μνημονεύωμεν τῶν τοῦ κυρίου ἐνταλμάτων καὶ μὴ ἀντιπαρελκώμεθα ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν, ἀλλὰ πυκνότερον προσερχόμενοι πειρώμεθα προκόπτειν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ κυρίου,

XVI, 3. *ἔρχεται κτλ.*] Mal. 4, 1. Cf. II Petr. 2, 9; 3, 7. — *καὶ τακήσονται κτλ.*] Ies. 34, 4. Cf. II Petr. 3, 10. 11. S. scriptura autem loco vocis *τινες* habet *αἱ δυνάμεις* et Lightf. conicit, hanc lectionem esse genuinam.

4. *καλὸν κτλ.*] Cf. Tob. 12, 8. 9. Ad hunc maxime locum referendum est iudicium Photii Bibl. cod. 126 dicentis: *ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ ἐν αὐταῖς* (sc. ambabus Clem. epistulis) *νοήματα ἐρριμένα πως καὶ οὐ συνεχῆ τὴν ἀκολουθίαν ὑπῆρχε φυλάττοντα.* — *ἀγάπη κτλ.*] I Petr. 4, 8. Cf. Iac. 5, 20. — *προσευχὴ κτλ.*] Forma desumpta est e Tob. 4, 10; 12, 9, sententia autem reperitur IV Reg. 20, 1 sqq. Iac. 5, 13—15. — *ἐλεημοσύνη κτλ.*] Cf. Prov. 16, 6 (15, 27). Sir. 3, 30. Dan. 4, 24.

XVII, 1. *ἵνα . . πράσσωμεν* c. S:

demnationem inoboedientibus.

XVI. Itaque, fratres, occasionem paenitendi haud exiguam nacti, tempus habentes convertamur ad Deum, qui nos vocavit, dum habemus qui nos suscipiat. 2. Si enim his libidinibus renuntiamus et animam nostram vincimus non facientes cupiditates eius malas, misericordiae Iesu participes erimus. 3. Cognoscite autem, quod iam *venit dies* iudicii *ut caminus ardens, et tabescent* quaedam *caelorum* ac tota terra sicut plumbum in igne liquescens, et tum manifestabuntur opera hominum occulta et aperta. 4. Bona igitur eleemosyna quasi paenitentia peccati; melius ieiunium oratione, eleemosyna autem utroque; *caritas operit multitudinem peccatorum*, oratio autem ex bona conscientia a morte liberat. Beatus omnis, qui invenitur in his rebus perfectus; eleemosyna enim fit levamen peccati.

XVII. Paenitentiam igitur agamus ex toto corde, ne quis ex nobis pereat. Si enim mandata habemus, ut et hoc faciamus, ab idolis abducere et docere, quanto magis anima Deum iam cognoscens non perire debet? 2. Adiuvemus igitur alter alterum, ut etiam infirmos ad bonum adducamus, ut salvi fiamus omnes et convertamus nos invicem et commonefaciamus. 3. Et non solum nunc videamur credere et animum advertere, dum commonefimus a presbyteris, sed etiam cum domum abierimus, memores simus mandatorum Domini neque rursus abstrahamur a mundanis cupiditatibus, sed crebrius accedentes ni-

πράσσομεν C — ἐντολὰς κτλ.] Cf. Matth. 28, 19. 20. Marc. 16, 15.

2. σωθῶμεν ἀπ.] Cf. 15. 1. I Clem. 2, 4.

3. εἰς οἶκον ἀπ. c. C: *domum dimissi fuerimus et cessaverimus ab his omnibus* S cf. 14, 4 | προσερχόμενοι: προσευχόμενοι S — Hic versus perspicue ostendit, scripturam nostram esse homiliam. Cf. 15, 2; 19, 1. — νουθετεῖσθαι κτλ.] Apud auctorem nostrum presbyteri homiliam faciunt, apud Iustinum Apol. I c. 67 praeses vel episcopus, in Const. ap. II c. 57 presbyteri et episcopus et hic quidem cunctorum postremus. Vox autem πρεσβύτεροι hoc loco certe etiam episcopum comprehenditur nec dubium est, quin auctor homiliae, quamquam auditoribus (ἡμᾶς νουθ.) sese adnumerare videtur, presbyter vel episcopus fuerit; laici enim nonnisi rarissime sermonem in ecclesia fecerunt. — πυκνότερον πρ.] Cf. Ign. Eph. 13, 1; Polyc. 4, 1. Const. ap. II c. 59. 60.

ἵνα πάντες τὸ αὐτὸ φρονοῦντες συνηγμένοι ὦμεν ἐπὶ τὴν ζωήν. 4. Εἶπεν γὰρ ὁ κύριος· *Ἔρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη, φυλὰς καὶ γλώσσας*. Τοῦτο δὲ λέγει τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὅτε ἐλθὼν λυτρώσεται ἡμᾶς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. 5. *Καὶ ὄψονται τὴν δόξαν* αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος οἱ ἄπιστοι, καὶ ξενισθήσονται ἰδόντες τὸ βασίλειον τοῦ κόσμου ἐν τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες· Οὐαὶ ἡμῖν, ὅτι σὺ ἦς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν καὶ οὐκ ἐπιστεύομεν καὶ οὐκ ἐπειθόμεθα τοῖς πρεσβυτέροις τοῖς ἀναγγέλλουσιν ἡμῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· *καὶ ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί*. 6. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην λέγει τῆς κρίσεως, ὅταν ὄψονται τοὺς ἐν ἡμῖν ἀσεβήσαντας καὶ παραλογισαμένους τὰς ἐντολὰς Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7. Οἱ δὲ δίκαιοι εὐπραγήσαντες καὶ ὑπομείναντες τὰς βασάνους καὶ μισήσαντες τὰς ἡδυπαθείας τῆς ψυχῆς, ὅταν θεάσωνται τοὺς ἀστοχήσαντας καὶ ἀρνησαμένους διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν ἔργων τὸν Ἰησοῦν, ὅπως κολάζονται δειναῖς βασάνοις πυρὶ ἀσβέστῳ, ἔσονται δόξαν διδόντες τῷ θεῷ αὐτῶν λέγοντες, ὅτι ἔσται ἐλπὶς τῷ δεδουλευκότι θεῷ ἐξ ὅλης καρδίας.

XVIII. Καὶ ἡμεῖς οὖν γενώμεθα ἐκ τῶν εὐχαριστούντων, τῶν δεδουλευκότων τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἐκ τῶν κρινομένων ἀσεβῶν. 2. Καὶ γὰρ αὐτὸς πανθαμαρτωλὸς ὢν καὶ μήπω φυγὼν τὸν πειρασμόν, ἀλλ' ἔτι ὢν ἐν μέσοις τοῖς ὀργάνοις τοῦ διαβόλου, σπουδάζω τὴν δικαιοσύνην διώκειν, ὅπως ἰσχύσω κἂν ἐγγὺς αὐτῆς γενέσθαι, φοβούμενος τὴν κρίσιν τὴν μέλλουσαν.

XIX. Ὥστε, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί, μετὰ τὸν θεὸν τῆς ἀλη-

4. *ἔρχομαι κτλ.*] Ies. 66. 18. Tribus non hic quidem, sed saepius a propheta Daniel una cum gentibus et linguis commemorantur, e. g. 3, 7. 96; 5, 19. Cf. Matth. 24, 31; 25, 32. — *λυτρώσεται*] Lightf. contulit Eph. 4, 30, ubi dies iudicii *ἡμέρα ἀπολυτρώσεως* appellatur. Luc. 21, 28; Rom. 8, 23.

5. *τὴν δόξαν — τὸ κράτος*: *gloriam eius in robore et potestate* S cf. 14, 4 — *κ. ὄψονται*] Ies. 66, 18. Cf. Matth. 24, 30; 25, 31. Apoc. 1, 7. Const. ap. V c. 19. — *λέγοντες κτλ.*] Cf. Barn. 7, 9. Sap. 5, 3 sqq., ubi iniusti similiter loquuntur de iustis. — *σὺ ἦς*] sc. is, qui nobis annuntiatus est. Cf. Ioann. 8, 24. 28; 13, 19. — *ὁ σκώληξ κτλ.*] Ies. 66, 24. Cf. supra 7, 6.

6. *ἡμῖν* c. S: *ὑμῖν* C — Ad hunc locum vel 16, 3 referri potest, quod dicit Pseudoiustinus Quaest. ad Orthod. 74: *εἰ τῆς παρούσης καταστάσεως τὸ τέλος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ πυρὸς κρίσις τῶν ἀσεβῶν, καθά φασιν αἱ*

tamur proficere in praeceptis Domini, ut omnes idem sentientes congregati simus ad vitam. 4. Dixit Dominus: *Venio, ut congregem omnes gentes, tribus et linguas.* Quod dicit diem adventus eius, cum veniens redimet nos secundum sua quemque opera. 5. *Et videbunt gloriam* eius et virtutem increduli et mirabuntur intuentes regiam mundi in Iesu dicentes: Vae nobis, quoniam tu eras, neque scivimus neque credidimus neque oboedivimus presbyteris de salute nostra nobis praedicantibus; et *vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni.* 6. Diem illum dicit iudicii, quando videbunt eos ex nobis, qui impie egerunt et mandata Iesu Christi fefellerunt. 7. Iusti autem, qui bona fecerunt et tormenta sustinuerunt oderuntque animae libidines, ubi videbunt, quomodo qui aberraverunt et dictis vel factis Iesum abnegaverunt tormentis terribilibus igne inexstinguibili puniantur, Deo suo gloriam dabunt dicentes: Erit spes ei, qui Deo ex toto corde servivit.

XVIII. Et nos igitur ex iis simus, qui gratias agunt, qui Deo servierunt, neque ex impiis, qui iudicantur. 2. Etenim ipse cum per omnia peccator sim necdum fugerim tentationem, sed adhuc verser mediis in instrumentis diaboli, iustitiam sectari studeo, ut possim vel prope ad eam accedere, timens iudicium futurum.

XIX. Itaque, fratres et sorores, postquam Deus veritatis

γραφαὶ προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων ἔτι δὲ καὶ τῆς Σιβύλλης, καθώς (lege *καὶ ὡς* vel *καὶ καθώς*) *φησιν ὁ μακάριος Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ.* Cf. 10, 3 not.

7. *διδόντες* c. S: *δόντες* C — Cf. Sap. 3, 1 sqq. Apoc. 13, 10; 14, 12 etc. — *πυρὶ ἀσβέστῳ*] Cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. — *δόξαν διδ.*] Cf. Apoc. 11, 13. 16, 19.

XVIII, 1. *ἀσεβῶν*] i. e. impiorum Christianorum. Cf. 17, 6.

2. *φυγὼν* S (?): *φεύγων* C — *διωκειν*] Cf. I Tim. 6, 11. II Tim. 2, 22.

XIX, 1. *θεὸν* c CS: con *λόγον* Zahn. G. G. A. 1876 p. 1418 *σκοπὸν* c. S: *κόπον* C — *μετὰ τ. θεὸν κτλ.*] i. e. postquam s. scripturae lectae sunt, in quibus Deus est, qui loquitur. Br. Cf. Iust. Apol. I c. 67. Const. ap. II c. 39. 54 (*μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν . . καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλίαν*) 57. Lectio *θεὸν* dura est; sed codicibus consentientibus mutare nolui. — *ἔντευξιν*] Cf. I Clem. 63, 2. — *ἀναγινώσκω*] Homilia no-

θείας ἀναγινώσκω ὑμῖν ἔντευξιν εἰς τὸ προσέχειν τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς σώσητε καὶ τὸν ἀναγινώσκοντα ἐν ὑμῖν μισθὸν γὰρ αἰτῶ ὑμᾶς τὸ μετανοῆσαι ἐξ ὅλης καρδίας σωτηρίαν ἑαυτοῖς καὶ ζωὴν διδόντας. Τοῦτο γὰρ ποιήσαντες σκοπὸν πᾶσιν τοῖς νέοις θήσομεν, τοῖς βουλομένοις περὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ θεοῦ φιλοπονεῖν. 2. Καὶ μὴ ἀηδῶς ἔχωμεν καὶ ἀγανακτῶμεν οἱ ἄσοφοι, ὅταν τις ἡμᾶς νουθετῇ καὶ ἐπιστρέφῃ ἀπὸ τῆς ἀδικίας εἰς τὴν δικαιοσύνην. Ἐνίοτε γὰρ πονηρὰ πράσσοντες οὐ γινώσκομεν διὰ τὴν διψυχίαν καὶ ἀπιστίαν τὴν ἐνοῦσαν ἐν τοῖς στήθεσιν ἡμῶν, καὶ *ἐσκοτίσμεθα τὴν διάνοιαν* ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ματαίων. 3. Πράξωμεν οὖν τὴν δικαιοσύνην, ἵνα εἰς τέλος σωθῶμεν. Μακάριοι οἱ τούτοις ὑπακούοντες τοῖς προστάγμασιν· κἂν ὀλίγον χρόνον κακοπαθήσωσιν ἐν τῷ κόσμῳ τὸν ἀθάνατον τῆς ἀναστάσεως καρπὸν τρυγήσουσιν. 4. Μὴ οὖν λυπείσθω ὁ εὐσεβής, ἐὰν ἐπὶ τοῖς νῦν χρόνοις ταλαιπωρῇ μακάριος αὐτὸν ἀναμένει χρόνος· ἐκεῖνος ἄνω μετὰ τῶν πατέρων ἀναβιώσας εὐφρανθήσεται εἰς τὸν ἀλύπητον αἰῶνα.

XX. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνο τὴν διάνοιαν ὑμῶν ταρασσέτω, ὅτι βλέπομεν τοὺς ἀδίκους πλουτοῦντας καὶ στενοχωρουμένους τοὺς τοῦ θεοῦ δούλους. 2. Πιστεύωμεν οὖν, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί· θεοῦ ζῶντος πεῖραν ἀθλοῦμεν καὶ γυμναζόμεθα τῷ νῦν βίῳ, ἵνα τῷ μέλλοντι στεφανωθῶμεν. 3. Οὐδεὶς τῶν δικαίων ταχὺν καρπὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκδέχεται αὐτόν. 4. Εἰ γὰρ τὸν μισθὸν τῶν δικαίων ὁ θεὸς συντόμως ἀπεδίδου, εὐθέως ἐμπορίαν ἠσκοῦμεν καὶ οὐ θεοσέβειαν· ἐδοκοῦμεν γὰρ εἶναι δίκαιοι, οὐ τὸ εὐσεβές, ἀλλὰ τὸ κερδαλέον διώκοντες· καὶ διὰ τοῦτο θεία κρίσις ἔβλαψεν πνεῦμα μὴ ὂν δίκαιον, καὶ ἐβάρυνεν δεσμοῖς.

stra igitur *lecta* fuit. Iustinus autem l. c. tradit, episcopum, ubi lector desiisset, exhortationem *verbis* (*διὰ λόγου*) fecisse et similiter Tertullianus de anim. c. 9 *allocutiones* prolatas esse narrat. Cf. 15, 1. 2. — *γεγραμμένοις*] i. e. s. scriptura, quae modo lecta fuit. — *ἵνα καὶ κτλ.*] Cf. 15, 1 — *σκοπὸν κτλ.*] Cf. Const. ap. II c. 6.

2. *ἐνίοτε* c. S: *ἔνια* C — *οὐ γινώσκομεν*] Cf. Ps. 18, 13. — *ἐσκοτίσμεθα κτλ.*] Eph. 4, 17. 18. Cf. Rom 1, 21. I Clem. 36, 2.

3. *κόσμῳ* c. S: add *τούτῳ* C | *ἀθάνατον* c. S: *δὲ θάνατον* C | *τρυγήσουσιν*: *τρυφήσουσιν* S — *μακάριοι κτλ.*] Cf. Ps. 105, 3; 127, 1 Prov. 8, 32. 34; 29, 18. Apoc. 1, 3 etc.

auditus est, lego vobis exhortationem, ut animum advertentes ad ea, quae scripta sunt, et vosmet ipsos salvetis et eum, qui legit inter vos; mercedem enim peto, ut ex toto corde paenitentiam agatis salutem vobis et vitam dantes. Hoc enim facientes scopum proponemus omnibus iuvenibus, qui pietati et bonitati Dei operam volunt impendere. 2. Nec aegre feramus neque indignemur, qui sumus insipientes, si quis nos commonefaciat et convertat ab iniustitia ad iustitiam. Nonnunquam enim mala facientes non attendimus propter animae duplicitatem et incredulitatem, quae est in pectoribus nostris, et *mens nostra obscurata est* cupiditatibus inanibus. 3. Faciamus igitur iustitiam, ut in finem salvemur. Beati, qui his praeceptis obordiunt; etiamsi breve tempus in mundo mala patiuntur, incorruptibilem resurrectionis fructum vendemiabunt. 4. Ne contristetur igitur pius, si in his temporibus miseriam patitur; exspectat eum beatum tempus; sursum ille cum patribus reviviscens gaudebit usque in saeculum tristitia non turbatum.

XX. Nec vero illud mentem nostram perturbet, quod iniustos divites et servos Dei angustatos videmus. 2. Credamus igitur, fratres et sorores: Dei vivi certamen subimus et exercemus in hac vita, ut in futura coronemur. 3. Nemo iustorum celerem fructum accepit, sed exspectat eum. 4. Si enim Deus mercedem iustorum cito retribueret, statim negotium exerceremus, non pietatem; videremur enim iusti esse, non pium, sed lucrativum sectantes; et propterea iudicium divinum perturbat spiritum, qui non est iustus, et aggravat vinculis.

4. *λυπείσθω κτλ.*] Cf. I Petr. 4, 12. 13. Rom. 8, 18. — *ἀναβιώσας*] Cf. II Macc. 7, 9.

XX, 1. 3-4. Parallela Rupefucaldina. Ioann. Dam. opp. ed. Lequien II 783 (— *διώκοντες*). De altera sententia, quae in eadem collectione tamquam e secunda Clementis ad Corinthios epistula repetita legitur, cf. 10, 3. — *ταρασσέτω*] Cf. Ioann. 14, 1. 27. — *ἀδίκους πλ.*] Cf. Iac. 5, 1 sqq.

2. *πιστεύωμεν* c. S: *πιστεύομεν* C | *θεοῦ*: praem *ὅτι* S

3. *ταχὺν* c. C Par: *ταχὺ* S — Cf. Iac. 5, 7 sqq.

4. *εὐσεβὲς* c. C Par: *θεοσεβὲς* S | *δεσμοῖς* c. S: *δεσμὸς* C — *ἐμπορίαν κτλ.*] Cf. I Tim. 6, 5. — *ἔβλαψεν*] Aoristus gnomicus.

γὰρ καὶ ὁ κύριος· *Διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν*, καὶ πάλιν· *Οὐαὶ δι' ὃν βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου.* Ἐν τίνι δὲ βλασφημεῖται; Ἐν τῷ μὴ ποιεῖν ἡμᾶς ἃ λέγομεν. 3. Τὰ ἔθνη γὰρ ἀκούοντα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ ὡς καλὰ καὶ μεγάλα θαυμάζει· ἔπειτα καταμαθόντα τὰ ἔργα ἡμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄξια τῶν ῥημάτων ὧν λέγομεν, ἔνθεν εἰς βλασφημίαν τρέπονται, λέγοντες εἶναι μῦθόν τινα καὶ πλάνην. 4. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν παρ' ἡμῶν, ὅτι λέγει ὁ θεός· *Οὐ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ἀλλὰ χάρις ὑμῖν, εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς*· ταῦτα ὅταν ἀκούσωσιν θαυμάζουσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος· ὅταν δὲ ἴδωσιν, ὅτι οὐ μόνον τοὺς μισοῦντας οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τοὺς ἀγαπῶντας, καταγελῶσιν ἡμῶν, καὶ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα.

XIV. Ὥστε, ἀδελφοί, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς ἡμῶν θεοῦ ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης τῆς πνευματικῆς, τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης· ἐὰν δὲ μὴ ποιήσωμεν τὸ θέλημα κυρίου, ἐσόμεθα ἐκ τῆς γραφῆς τῆς λεγούσης· *Ἐγενήθη ὁ οἶκός μου σπήλαιον λῃστῶν.* Ὥστε οὖν αἱρετισώμεθα ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς εἶναι, ἵνα σωθῶμεν. 2. Οὐκ οἴομαι δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ὅτι *ἐκκλησία* ζῶσα *σῶμά ἐστιν Χριστοῦ*· λέγει γὰρ ἡ γραφή· *Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ*· τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ ἐκκλησία· καὶ ἔτι τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν· ἦν γὰρ πνευματική, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων

hausta esse videntur. Patres enim (forsan Matth. 18, 7; 26, 24 respicientes) locum etiam hoc modo laudant, e. g. Ign. Trall. 8, 2. Polyc. Phil. 10, 3. Cf. Lightf. — *ἐν τῷ μὴ κτλ.*] i. e. quia opera nostra contraria sunt fidei nostrae. Cf. 3, 4.

3. *ἡμῶν* a. *τὰ* c. S: *ὑμῶν* C — *τὰ λόγια τ. θεοῦ*] Cf. I Clem. 19, 1.

4. Luc. 6, 32. 35.

XIV. Hoc caput praesertim Photius respexisse videtur Bibl. cod. 126 scribens: *καὶ ἑρμηνείας δὲ ῥητῶν τινων ἀλλοκότους ἔχει.*

1. *ἐκκλησίας κτλ.*] Similiter atque auctor homiliae nostrae de *ecclesia* Paulus Eph. 1, 3—5 (*ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου . . . προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν κτλ.*) loquitur de *electione*, et ille huius verba forsan suo more

nus: *Omnino nomen meum blasphematur in omnibus gentibus,* et iterum: *Vae illi, propter quem blasphematur nomen meum.* Qua re autem blasphematur? Quia non facimus, quae dicimus. 3. Gentes enim verba Dei ex ore nostro audientes tamquam bona et magna admirantur; deinde cognoscentes opera nostra non digna esse verbis, quae loquimur, inde ad blasphemiam se convertunt dicentes, fabulam quandam et errorem illa esse. 4. Cum enim audiant a nobis, quod Deus dicit: *Non est gratia vobis, si eos diligitis, qui vos diligunt, sed gratia vobis, si diligitis inimicos vestros et qui vos oderunt:* quae cum audiant, admirantur bonitatis sublimitatem; cum autem viderint, nos non tantum eos non diligere, qui nos oderunt, sed ne eos quidem, qui diligunt, irrident nos ac nomen blasphematur.

XIV. Itaque, fratres, facientes voluntatem Dei patris nostri erimus ex ecclesia prima spirituali, quae ante solem et lunam condita est; sin autem voluntatem Domini non faciamus, erimus ex scriptura dicente: *Facta est domus mea spelunca latronum.* Quamobrem praeferamus ex ecclesia vitae esse, ut salvi fiamus. 2. Non autem vos ignorare puto, quod *ecclesia viva est corpus Christi;* dicit enim scriptura: *Fecit Deus hominem masculum et feminam;* mas est Christus, femina ecclesia; atque etiam biblia et apostoli dicunt, ecclesiam non ex hoc demum tempore esse, sed a principio; spiritualis enim erat, sicut et Iesus noster, apparuit autem in novissimis diebus, ut nos sal-

amplificavit. Cf. Herm. Vis. II c. 4. — *πρὸ ἡλίου κτλ.*] Lightf. contulit Ps. 71, 5. 17. — *ἐκ τῆς γραφῆς τ. λ.*] Syrus interpretatur: ex iis, de quibus scriptum est. — *ἐγενήθη κτλ.*] Ier. 7, 11. Matth. 21, 13. — *αἱρετισώμεθα κτλ.*] Cf. II Petr. 1, 10. 11. Sensus: simus membra Christi viva, non mortua.

2. *ἔτι* c. S: *ὅτι* C | *ἄνωθεν* c. C: add *λέγουσιν* S — *ἐκκλησία κτλ.*] Eph. 1, 22, 23. Cf. 4, 12. Col. 1, 18 etc. — *ἐποίησεν κτλ.*] Gen. 1, 27. Recte dicit Lightf., Paulum Eph. 5, 31. 32 auctori occasionem dedisse videri, ut hunc locum suo more interpretaretur. — *βιβλία . . ἀπόστολοι*] i. e. V. et N. T. In memoriam revocanda est allegorica illa s. scripturae interpretatio, quae patribus veteribus placuit, quos totum Hexaemeron de *Christo* et *ecclesia* intellexisse Anastasius Sinaita (ed. Migne p. 860) testatur. — *ἄνωθεν*] i. e.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν μεγέθει θεοῦ πατρὸς πληρώματι, τῇ προωρισμένῃ πρὸ αἰώνων εἶναι διὰ παντὸς εἰς δόξαν παράμονον, ἄτρεπτον ἡνωμένην καὶ ἐκλελεγμένην ἐν πάθει ἀληθινῷ, ἐν θελήματι τοῦ πατρὸς καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ ἡμῶν, τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἀξιομακαρίστῳ, τῇ οὔσῃ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας, πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἐν ἀμώμῳ χαρᾷ χαίρειν.

I. Ἀποδεξάμενος ἐν θεῷ τὸ πολυαγάπητόν σου ὄνομα, ὃ κέκτησθε φύσει δικαίᾳ κατὰ πίστιν καὶ ἀγάπην ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ σωτῆρι ἡμῶν· μιμηταὶ ὄντες θεοῦ, ἀναζωπυρήσαντες ἐν αἵματι θεοῦ τὸ συγγενικὸν ἔργον τελείως ἀπηρτίσατε· 2. ἀκού-

Titulus. *Ἰγνάτιος* c. G^1 L^1: om A

Inscr. *πληρώματι* c. G^1 G^3 A (add *αὐτοῦ*): *καὶ πλ.* L^1, *καὶ πεπληρωμένῃ* S | *χαρᾷ* c. S A G^2: *χάριτι* G^1 L^1 — *ὁ καὶ Θεοφόρος*] i. e. qui et Theophorus vocatur. Eadem locutio reperitur Act. 13, 9 (*Σαῦλος, ὁ καὶ Παῦλος*), in inscriptionibus Gruterianis p. 313, 10 (*M. Αὐρ. Ἀσκληπιάδης, ὁ καὶ Ἑρμόδωρος*), et apud Borghesi, Oeuvres III 499. 502 (*Π. Αἴλιον Ἁρποκρατίωνα, τὸν καὶ Πρόκλον, Trophimus, qui et Fortunatus* etc.). *Θεοφόρος* igitur nomen proprium est et quidem graecum, quod Ignatius praeter latinum *τοῦ Ἰγνατίου* gestabat. Cf. Prolegom. c. 4. Zahn ad h. l. et Ignatius p. 69 sqq. 416 sqq. 577 sqq. Pearson, Vindiciae II c. 12 — *εὐλογημένῃ κτλ.*] Cf. Paul. Eph. 1, 3 sqq. — *ἀληθινῷ*] Docetas respicit. — *ἀξιομακαρίστῳ*] Verborum compositio apud Ignatium usitatissima. Praeter hanc vocem ter repetitam (12, 2; Rom. inscr.; 10, 1) s. martyr adhibet *ἀξιονόμαστος* (4, 1), *ἀξιόθεος* (Magn. 2; Trall. inscr.; Rom. inscr.; 1, 1), *ἀξιόπιστος* (Philad. 2, 2;

SANCTI IGNATII
EPISTULAE.

EPHESIIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae merito beatae, quae est Ephesi in Asia — benedictae Dei patris magnitudine cum plenitudine, praedestinatae ante saecula, ut in permanentem et immutabilem gloriam semper esset unita et vera passione, per voluntatem patris et Iesu Christi, Dei nostri, electa — plurimam in Iesu Christo et in gaudio perfecto salutem.

I. Suscepi tuum in Deo valde dilectum nomen, quod vobis comparastis indole proba secundum fidem et caritatem in Iesu Christo, salvatore nostro; (cum imitatores sitis Dei, ad vitam revocati per sanguinem Dei, opus fraternitatis perfecte absolvistis; 2. postquam enim audistis, me vinctum e Syria

Polyc. 3, 1), *ἀξιοπρεπής* (Magn. 13, 1; Rom. inscr.) etc.

1, 1. Severus Antioch. apud Cureton, Corpus Ignat. 213, 245; 217, 248 (*ἀναζωπυρήσαντες κτλ.*). — *σου* c. G[1] L[1]: *ὑμῶν* S A G[2] | *ἡμῶν*: add L[1] solus *δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν θεόν* *καὶ* a. *ἀναζωπ.* L[1] | *Χριστοῦ* a. *θεοῦ* L[1] | *ἀπαρτίσατε* G[1] — *σου*] i. e. *ἐκκλησία*, quae vocatur in inscriptione. — *πολυαγάπητον ὄνομα*] Ign. alludere videtur ad sensum vocis *Ἐφέσιοι*, quae idem significat ac *ποθητοί*, desiderabiles. Pseudoignatius pro *πολυαγάπητον* posuit *πολυπόθητον*. — *μιμηταὶ* — *ἐσπουδάσατε* in v. 2 parenthesin putes. — *ἀναζωπυρήσαντες*] Hoc verbum modo transitive (II Tim. 1, 6) modo intransitive vel absolute (Gen. 45, 27. I Maccab. 13, 7. I Clem. 27, 3) usurpatur.

2. *ἵνα* — *ἐσπουδάσατε* c. L[1] coll S A: *ἵνα διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐπιτυχεῖν δ. κ. μ. εἶναι τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν*

σαντες γὰρ δεδεμένον ἀπὸ Συρίας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος καὶ ἐλπίδος, ἐλπίζοντα τῇ προσευχῇ ὑμῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Ῥώμῃ θηριομαχῆσαι, ἵνα ἐπιτυχεῖν δυνηθῶ μαθητὴς εἶναι, ἰδεῖν ἐσπουδάσατε· 3. ἐπεὶ οὖν τὴν πολυπληθίαν ὑμῶν ἐν ὀνόματι θεοῦ ἀπείληφα ἐν Ὀνησίμῳ, τῷ ἐν ἀγάπῃ ἀδιηγήτῳ, ὑμῶν δὲ ἐν σαρκὶ ἐπισκόπῳ, ὃν εὔχομαι κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ὑμᾶς ἀγαπᾶν καὶ πάντας ὑμᾶς αὐτῷ ἐν ὁμοιότητι εἶναι. Εὐλογητὸς γὰρ ὁ χαρισάμενος ὑμῖν ἀξίοις οὖσι τοιοῦτον ἐπίσκοπον κεκτῆσθαι.

II. Περὶ δὲ τοῦ συνδούλου μου Βούρρου, τοῦ κατὰ θεὸν διακόνου ὑμῶν ἐν πᾶσιν εὐλογημένου, εὔχομαι παραμεῖναι αὐτὸν εἰς τιμὴν ὑμῶν καὶ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ Κρόκος δέ, ὁ θεοῦ ἄξιος καὶ ὑμῶν, ὃν ἐξεμπλάριον τῆς ἀφ' ὑμῶν ἀγάπης ἀπέλαβον, κατὰ πάντα με ἀνέπαυσεν, ὡς καὶ αὐτὸν ὁ πατὴρ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναψύξαι ἅμα Ὀνησίμῳ καὶ Βούρρῳ καὶ Εὔπλῳ καὶ Φρόντωνι, δι' ὧν πάντας ὑμᾶς κατὰ ἀγάπην εἶδον. 2. Ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός, ἐάνπερ ἄξιος ὦ. Πρέπον οὖν ἐστίν, κατὰ πάντα τρόπον δοξάζειν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δοξάσαντα ὑμᾶς, ἵνα ἐν μιᾷ ὑποταγῇ κατηρτισμένοι, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, κατὰ πάντα ἦτε ἡγιασμένοι.

III. Οὐ διατάσσομαι ὑμῖν ὡς ὤν τις. Εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι ἐν τῷ ὀνόματι, οὔπω ἀπήρτισμαι ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. Νῦν γὰρ ἀρχὴν ἔχω τοῦ μαθητεύεσθαι καὶ προσλαλῶ ὑμῖν ὡς συνδιδασκαλίταις μου. Ἐμὲ γὰρ ἔδει ὑφ' ὑμῶν ὑπαλειφθῆναι πίστει, νουθεσίᾳ, ὑπομονῇ, μακροθυμίᾳ. 2. Ἀλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐκ ἐᾷ με σιωπᾶν περὶ ὑμῶν,

ἀνενεγκόντος θεῷ προσφορὰν καὶ θυσίαν G^1 interpolatus e G^2

3. *ἐπεὶ* c. $G^1 G^2$ S: om L^1 A | *οὖν* c. $G^1 G^2$ A: *γὰρ* L^1, *δὲ* S | *δὲ ἐν σαρκὶ*: om S A — *ἐπεὶ οὖν*] est sine apodosi. Ign. Onesimi mentionem faciens impetu amoris trahitur, ut in magna parenthesi (1, 3 fin. — 3, 1) Onesimi et sociorum eius laudem canat. Quo facto demum 3, 2 ad priorem sententiam revertit. H. — *ἐν σαρκὶ*] Cf. Rom. 9, 3. Philem. 16. Quoniam haec vox opposita est alteri *ἐν ἀγάπῃ*, sensus est: ob amorem suum Onesimus omnium et Ignatii est, secundum carnem autem Ephesiorum, episcopatum ipsorum gerens. Cf. Zahn, Ignatius v. A. p. 254.

II—III, 1. Deest apud S.

1. *Βούρρου* c. $G^1 L^2$: *Βίρρου* vel *Βήρρου* G^2, *Borro* L^1, *Byrdo* A | *Φρόντωνι* c. G^2: *-ονι* G^1 — *παραμεῖναι*] sc. apud Ignatium, quem sociis domum redeuntibus Troadem comitatus est. Cf. Philad. 11, 2. Sm. 12, 1 — *ἀνέπαυσεν*] Vox frequens in s. scriptura. Cf. Luc. 12, 19. I Cor. 16, 18. II Cor. 7, 13. Philem. 7. 20. — *ἀναψύξαι*] Cf. II Tim. 1, 16. Luc. 16, 24. Act. 3, 20.

pro communi nomine et spe, videre festinastis me sperantem, quod vestris precibus consequar, ut Romae adversus bestias pugnem, ut adipisci possim discipulus esse); 3. suscepi ergo in nomine Dei multitudinem vestram in Onesimo, inenarrabilis caritatis viro, vestro autem in carne episcopo, quem iuxta Iesum Christum a vobis amari cuique similes vos omnes fieri opto. Benedictus enim, qui gratia sua vos talem episcopum possidere dignatus est.

II. De conservo autem meo Burrho, secundum Deum diacono vestro in omnibus benedicto, oro, ut permaneat apud me in honorem vestrum et episcopi vestri. Sed et Crocus, Deo dignus et vobis, quem exemplar vestrae caritatis accepi, per omnia me recreavit, quomodo et ipsum refrigeret pater Iesu Christi una cum Onesimo et Burrho et Euplo et Frontone, per quos vos omnes quoad caritatem vidi. 2. Fruar vobis perpetuo, si dignus fuero. Decet itaque vos omnibus modis glorificare Iesum Christum, qui glorificavit vos, ut in oboedientia una perfecti, subiecti episcopo et presbyterio, per omnia sanctificati sitis.

III. Non praecipio vobis, quasi sim aliquis. Etiamsi enim vinctus sum propter nomen Christi, nondum tamen perfectus sum in Iesu Christo. Nunc enim incipio discipulus esse et alloquor vos ut condiscipulos meos. Nam opportebat me a vobis confirmari fide, admonitione, patientia, aequanimitate. 2. At cum

2. *μιᾷ — ὑποτασσόμενοι* c. L[1] coll A: *μιᾷ ὑποταγῇ ἦτε κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοΐ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ καὶ τὸ αὐτὸ λέγητε* (*λέγετε* G[2]) *πάντες περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἵνα ἐπιτασσόμενοι* (*ὑποτ.* G[2]) G[1] G[2] cf. I Cor. 1, 10 - *ὀναίμην*] Cf. Magn. 2, 12. Rom. 5, 2. Polyc. 1, 1; 6, 2. Paul. ad Philem. 20.

III, 1. *τις* c. G[1] L[1]: *τι* G[2] A cf. Gal. 2, 6; 6, 3 | *ὀνόματι* c. G[1] (G[2]): add *Χριστοῦ* L[1] (L[2]), *propter veritatis nomen* A | *ὑπαλειφθῆναι* c. G[1]: *ὑποληφθῆναι* L[1], *ὑπομνησθῆναι* G[2] -- *οὐ διατάσσομαι*] Cf. Trall. 3, 3. Rom. 4, 3. — *ὀνόματι*] sc. Christi. Eandem omissionem habes 7, 1. Philad. 10, 1. Act. 5, 41. III Ioann. 7. II Clem. 13, 1. Tert. de idol. c. 14. — *συνδιδασκαλῖται*] non sunt *συνδιδάσκαλοι*, sed *συσχολασταί* (Epiph. h. 44 c. 1), quibus idem est magister vel una schola et disciplina (*διδασκαλεῖον*). Idem autem omnium magister est Christus (15, 1). Zahn. — *ὑπαλειφθῆναι*] i. e. ungi, excitari, instrui, ad certamen praeparari. Pearson.

2. *καὶ γὰρ — εἰσὶν* om S | *ἀδιάκριτον* c. G[1]: *ἀσύγκριτον* L[1], *ἀληθινὸν* A | *ἡμῶν* e. L[1] A: *ὑμῶν* G[1] |

διὰ τοῦτο προέλαβον παρακαλεῖν ὑμᾶς, ὅπως συντρέχητε τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν, τοῦ πατρὸς ἡ γνώμη, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες, ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν.

IV. Ὅθεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε. Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον, τοῦ θεοῦ ἄξιον, οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρᾳ. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ᾄδεται. 2. Καὶ οἱ κατ' ἄνδρα δὲ χορὸς γίνεσθε, ἵνα σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμονοίᾳ, χρῶμα θεοῦ λαβόντες ἐν ἑνότητι, ᾄδητε ἐν φωνῇ μιᾷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πατρί, ἵνα ὑμῶν καὶ ἀκούσῃ καὶ ἐπιγινώσκῃ δι' ὧν εὖ πράσσετε μέλη ὄντας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Χρήσιμον οὖν ἐστίν, ὑμᾶς ἐν ἀμώμῳ ἑνότητι εἶναι, ἵνα καὶ θεοῦ πάντοτε μετέχητε.

V. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἐν μικρῷ χρόνῳ τοιαύτην συνήθειαν ἔσχον πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν, οὐκ ἀνθρωπίνην οὖσαν, ἀλλὰ πνευματικήν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς μακαρίζω τοὺς ἐγκεκραμένους αὐτῷ, ὡς ἡ ἐκκλησία Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί, ἵνα πάντα ἐν ἑνότητι σύμφωνα ᾖ; 2. Μηδεὶς πλανάσθω· ἐὰν μή τις ᾖ ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ θεοῦ. Εἰ γὰρ ἑνὸς καὶ δευτέρου προσευχὴ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, πόσῳ μᾶλλον ἥ τε τοῦ ἐπισκόπου καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας; 3. Ὁ οὖν μὴ ἐρχόμενος ἐπὶ τὸ αὐτό, οὗτος ἤδη ὑπερηφανεῖ καὶ ἑαυτὸν διέκρινεν. Γέγραπται γάρ· *Ὑπερηφάνοις ὁ θεὸς ἀντιτάσσεται.* Σπουδάσωμεν οὖν μὴ ἀντιτάσσεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα ὦμεν θεῷ ὑποτασσόμενοι.

VI. Καὶ ὅσον βλέπει τις σιγῶντα ἐπίσκοπον, πλειόνως αὐτὸν

πέρατα G[1]: add *τῆς γῆς* L[1] (A) | *ἐν* om L[1] — *δ. τοῦτο κτλ.*] Cf. Philem. 8—10. — *γνώμῃ*] et sententiam et voluntatem hic significat. — *τὸ ἀδ. ἡμῶν ζῆν*] i. e. vita, quae a nobis separari nequit. Cf. Magn. 15. Trall. 1, 1. Rom. et Philad. inscr. — *κ. τ. πέρατα*] = *ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ*. Cf. Rom. 6, 1. Vocem obscuram hunc sensum habere contextus docere videtur. Ign. enim dicit, ut Christum sententiam esse patris, sic episcopos, scilicet omnes seu episcopatum, sententiam Christi.

IV—VII. Deest apud S.

1. *ὡς χορδαὶ κ.*] Cf. Philad. 1, 2.

2. *γίνεσθε* c. G[1] (G[2]) : *ἐγένεσθε* L[1] | *ᾄδετε* G[1] | *ἐπιγινώσκῃ* c. L[1] A : *ἐπιγινώσκων* G[1] | *ὧν* c. G[1] : *οὗ* L[1] | *μετέχετε* G[1]

V, 1. *αὐτῷ* c. G[2] A : *οὕτως* G[1] L[1] — *ἀνθρωπίνην*] i. e. *κατὰ σάρκα* i. e.

caritas non sinat me tacere de vobis, propterea anteverti vos admonere, ut uniamini in sententia Dei. Etenim Iesus Christus, inseparabilis nostra vita, sententia patris est, ut et episcopi, per tractus terra constituti, in sententia Iesu Christi sunt.

IV. Unde decet vos in episcopi sententiam concurrere, quod et facitis. Nam memorabile vestrum presbyterium, dignum Deo, ita coaptatum est episcopo, ut chordae citharae. Propter hoc in consensu vestro et concordi caritate Iesus Christus canitur. 2. Sed et vos singuli chorus estote, ut consoni per concordiam, melos Dei recipientes in unitate, cantetis voce una per Iesum Christum patri, quo et vos audiat et agnoscat ex iis, quae bene operamini, membra esse vos filii ipsius. Utile itaque est, in immaculata unitate vos esse, ut et semper participetis Deo.

V. Si enim ego brevi temporis spatio talem consuetudinem contraxi cum episcopo vestro, quae non humana, sed spiritualis est; quanto vos beatiores iudico, coniunctos ei sicuti ecclesia Iesu Christo et sicut Iesus Christus patri, ut omnia per unitatem consentiant? 2. Nemo erret: nisi quis intra altare sit, privatur pane Dei. Si enim unius atque alterius precatio tantam vim habet, quanto magis illa, quae episcopi est et totius ecclesiae? 3. Qui igitur in conventum non venit, hic iam superbia elatus est et seipsum separavit atque iudicavit. Scriptum est enim: *Superbis Deus resistit.* Studeamus igitur episcopo non resistere, ut simus subiecti Deo.

VI. Et quamdiu quis episcopum tacentem videt, tanto

qualem homines saeculo addicti exercent. H.

2—3. Sacra Parallela Rupefucaldina in opp. Ioann. Dam. ed. Lequien II 772 (— *ἀντιτάσσεται*). — *ἐντὸς τ. θυσιαστηρίου*] Cf. Trall. 7.

3—VI, 1. Parall. Rupef. l. c. II 779. Anton. Melissa II serm. 3. Fragment. syr. Curet. Corp. Ign. 197, 232 (*σπουδάσωμεν κτλ.*) — *θεῷ* c. L[1] Par Ant: *θεοῦ* G[1] — *ὑπερηφάνοις κτλ.*] Prov. 3, 34. Iac. 4, 6. I Petr. 5, 5.

VI, 1. Parall. Rupef. l. c. II 750 (*πάντα — πέμψαντα*). — *δῆλον ὅτι* c. L[1]: *δηλονότι* G[1] | *προσβλέπειν* c. G[2] Par Ant L[1]: *προβλ.* G[1] — *σιγῶντα*] i. e. non punientem auctoritatis suae contemptores. Cf. 15, 1. Philad. 1, 1. H. — *πάντα κτλ.*] Ignatius verba Evangelii: *Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος, . . ὃν κατέστησεν*

φοβείσθω· πάντα γάρ, ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι, ὡς αὐτὸν τὸν πέμψαντα. Τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν τὸν κύριον δεῖ προσβλέπειν. 2. Αὐτὸς μὲν οὖν Ὀνήσιμος ὑπερεπαινεῖ ὑμῶν τὴν ἐν θεῷ εὐταξίαν, ὅτι πάντες κατὰ ἀλήθειαν ζῆτε καὶ ὅτι ἐν ὑμῖν οὐδεμία αἵρεσις κατοικεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούετέ τινος πλέον, εἴπερ Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν ἀληθείᾳ.

VII. Εἰώθασι γάρ τινες δόλῳ πονηρῷ τὸ ὄνομα περιφέρειν, ἄλλα τινὰ πράσσοντες ἀνάξια θεοῦ· οὓς δεῖ ὑμᾶς ὡς θηρία ἐκκλίνειν. Εἰσὶν γὰρ κύνες λυσσῶντες, λαθροδῆκται· οὓς δεῖ ὑμᾶς φυλάσσεσθαι ὄντας δυσθεραπεύτους. 2. Εἷς ἰατρός ἐστιν, σαρκικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκὶ γενόμενος θεός, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ θεοῦ, πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν.

VIII. Μὴ οὖν τις ὑμᾶς ἐξαπατάτω, ὥσπερ οὐδὲ ἐξαπατᾶσθε, ὅλοι ὄντες θεοῦ. Ὅταν γὰρ μηδεμία ἔρις ἐνήρειστσι ἐν ὑμῖν ἡ δυναμένη ὑμᾶς βασανίσαι, ἄρα κατὰ θεὸν ζῆτε. Περίψημα ὑμῶν, καὶ ἁγνίζομαι ὑπὲρ ὑμῶν Ἐφεσίων, ἐκκλησίας τῆς διαβοήτου τοῖς αἰῶσιν. 2. Οἱ σαρκικοὶ τὰ πνευματικὰ πράσσειν οὐ δύνανται οὐδὲ

ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ (Luc. 12, 42 cf. Matth. 24, 45) speciatim ad episcopos refert. Eodem modo dictum illud interpretatur Irenaeus adv. haer. IV c. 26, 5.

2. *εὐταξίαν* c. G[1] G[2]: *ἐπιτ.* L[1] *εἴπερ* c. G[1]: *ἥπερ* L[1], *εἰ μὴ περὶ* A — *εἴπερ Ἰησοῦ κτλ.*] Opponitur Christus re vera (*ἐν ἀληθείᾳ* = *ἀληθῶς* cf. 17, 2. Rom. 8, 2) loquens Christo, qui dicere ac docere aliquid dicitur a doctoribus haereticis. Confidit Ign. Ephesios, si quidem Christum per apostolos, episcopos, doctores quoslibet pios loquentem audiant veramque eius loquelam perceperint (cf. 15, 2), alieni doctoris ne audiendi quidem, nedum recipiendi cupidos esse. Zahn.

VII, 1. Parall. Rupef. l. c. II 778 — *ὄνομα*] Cf. 3, 1. — *ὡς θηρία*] Cf. Smyrn. 4, 1. Eus. h. e. IV c. 24, 2 — *φυλάσσεσθαι κτλ.*] i. e. haeretici cum vix corrigendi sint, relinquendi sunt uni et corporum et animarum medico Christo.

2. Athan. de synod. c. 47. Theodoret. Dialog. I ed. Migne IV 88. Gelasius de duabus in Chr. naturis (Magna bibl. patr. Paris. 1654. IV. I 423). Severus Antioch. Curet. 218, 219. Fragm. syr. Curet. ib. — *γεννητὸς κ. ἀγέννητος* c. G[1] L[1] (G[2]) coll Theod. (*γέννητος ἐξ ἀγεννήτου*): *γένητος κ. ἀγένητος* edd nonnulli | *ἐν ἀθανάτῳ* G[1] L[1] | *ζωὴ ἀληθινὴ* c. L[1] Athan Theod Sev Sf: *ζωῇ ἀληθινῇ* G[1] | *Ἰησοῦς — ἡμῶν* c. A Sf Theod

magis eum revereatur; quemcumque enim paterfamilias mittit ad gubernandam familiam suam, hunc ita accipere debemus ut illum ipsum, qui mittit. Manifestum igitur est, quod episcopum respicere oporteat ut ipsum Dominum. 2. Et ipse quidem Onesimus supra modum laudat vestrum decentem divinumque ordinem, quod omnes secundum veritatem vivatis et quod inter vos nullus sit haeresi locus; sed neque auditis aliquem amplius, si quidem Iesus Christus re vera ad vos loquitur.

VII. Solent enim nonnulli malo dolo nomen quidem circumferre, alia quaedam patrantes indigna Deo; quos oportet vos ut feras evitare. Sunt enim canes rabidi, clam mordentes; quos a vobis vitari oportet ut morbo difficulter curabili laborantes. 2. Medicus autem unus est, et carnalis et spiritualis, genitus et ingenitus, in carne exsistens Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo, primum passibilis et tunc impassibilis, Iesus Christus Dominus noster.

VIII. Ne quis igitur vos seducat, sicut nec seducimini; toti namque estis Dei. Cum enim nulla lite implicemini, quae vos discruciare possit, profecto secundum Deum vivitis. Peripsema vestri sum, et immolor pro vobis Ephesiis, ecclesia celeberrima in saeculis. 2. Carnales spiritualia exercere nequeunt

Sev (L[1]) : om G[1] — *γεννητὸς κ. ἀγένν.*] Genitus ab Ignatio Christus vocatur, quatenus ex Maria virgine per virtutem et voluntatem Dei carnem sumpsit (Sm. 1, 1); ingenitus autem, quatenus Deus est et una cum patre ante saecula exsistit (Polyc. 3, 2). Zahn contulit Hippol. refut. IX c. 10 ed. Gott. p. 448, ubi Deus a Noetianis *ἀγέννητος καὶ γεννητός, ἀθάνατος καὶ θνητὸς* dicitur, et Tertull. de carne Christi c. 5, ubi similia de Christo praedicantur.

VIII, 1. *μὴ — θεοῦ*: om S | *ἐνήρεισται* con Z: *ἐνείρισται* G[1], *ἐνείλικται* L[1], *plantata est* S A | *ὑπὲρ* con Z coll S A *(pro vobis)*: *ὑπὸ* L[1], om G[1] — *περίψημα*] Cf. 18, 1. Barn. 4, 9. Non sordes vel purgamentum (I Cor. 4, 13), ut editores plerique hunc locum interpretati sunt, sed piaculum se declarat Ignatius. — *ἁγνίζομαι κτλ.*] Locus ab aliis aliter explicatus. H. interpretatus est: *lustrandus* (*ἁγνίζωμαι*) *a vestra Ephesiorum ecclesia;* Nirschl: *sanctificor in vobis.* Sin autem ante *ὑμῶν* excidit praepositio *ὑπέρ*, quam habent versiones orientales quamque Ignatium scripsisse Latinus quoque prodit, verbum aeque ac praecedens rectius de piaculo intellegitur.

2. Antioch. Monach. hom. 112 (Migne Patrol. gr. LXXXIX 1783). Ioann. Dam. S. Parallela opp. ed. Lequien II 687 (– *σαρκικά*). — *πράσ-*

οἱ πνευματικοὶ τὰ σαρκικά, ὥσπερ οὐδὲ ἡ πίστις τὰ τῆς ἀπιστίας οὐδὲ ἡ ἀπιστία τὰ τῆς πίστεως. Ἃ δὲ καὶ κατὰ σάρκα πράσσετε, ταῦτα πνευματικά ἐστιν· ἐν Ἰησοῦ γὰρ Χριστῷ πάντα πράσσετε.

IX. Ἔγνων δὲ παροδεύσαντάς τινας ἐκεῖθεν, ἔχοντας κακὴν διδαχήν· οὓς οὐκ εἰάσατε σπεῖραι εἰς ὑμᾶς, βύσαντες τὰ ὦτα, εἰς τὸ μὴ παραδέξασθαι τὰ σπειρόμενα ὑπ' αὐτῶν, ὡς ὄντες λίθοι ναοῦ πατρός, ἡτοιμασμένοι εἰς οἰκοδομὴν θεοῦ πατρός, ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ὕψη διὰ τῆς μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν σταυρός, σχοινίῳ χρώμενοι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ἡ δὲ πίστις ὑμῶν ἀναγωγεὺς ὑμῶν, ἡ δὲ ἀγάπη ὁδὸς ἡ ἀναφέρουσα εἰς θεόν. 2. Ἐστὲ οὖν καὶ σύνοδοι πάντες, θεοφόροι καὶ ναοφόροι, χριστοφόροι, ἁγιοφόροι, κατὰ πάντα κεκοσμημένοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς Ἰησοῦ Χριστοῦ· οἷς καὶ ἀγαλλιῶμαι, ὅτι ἠξιώθην δι' ὧν γράφω προσομιλῆσαι ὑμῖν καὶ συγχαρῆναι, ὅτι κατ' ἄλλον βίον οὐδὲν ἀγαπᾶτε εἰ μὴ μόνον τὸν θεόν.

X. Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε. Ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας, ἵνα θεοῦ τύχωσιν. Ἐπιτρέψατε οὖν αὐτοῖς κἂν ἐκ τῶν ἔργων ὑμῖν μαθητευθῆναι. 2. Πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν ὑμεῖς πραεῖς, πρὸς τὰς μεγαλορρημοσύνας αὐτῶν ὑμεῖς ταπεινόφρονες, πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν ὑμεῖς τὰς προσευχάς, πρὸς τὴν πλάνην αὐτῶν ὑμεῖς ἑδραῖοι τῇ πίστει, πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν ὑμεῖς ἥμεροι, μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμήσασθαι αὐτούς. 3. Ἀδελφοὶ αὐτῶν εὑρεθῶμεν τῇ ἐπιεικείᾳ· μιμηταὶ δὲ τοῦ κυρίου σπουδάζωμεν εἶναι (τίς πλέον ἀδικηθείς,

σετε bis c. G[1] S A: *πράσσεται* L[1]

IX. Substantiam capitis exhibet Antiochus Monachus hom. 1 (Migne Patrol. gr. LXXXIX 1431).

1. Parall. Rupef. II 785 (*ἡ δὲ πίστις κτλ.*). — *ἔγνων* — *ἡτοιμασμένοι*: om S — *ἐκεῖθεν* i. e. ab Epheso. Ne opponas, quod Ign. 6, 2 nullam haeresim Ephesi esse dixit. Neque enim contendit, haereticos invenisse, qui ipsos sequerentur. Ubi haereticis occurrerit, Ignatius non dicit. Sed conicere licet, Philadelphiae eum illos cognovisse, quam urbem in itinere suo attigit. Cf. Prolegom. c. 1. — *β. τ. ὦτα*] Cf. Trall. 9, 1. — *ἀναφερόμενοι κτλ.*] Cf. Hippolyt. de Chr. et Antichr. c. 59 (ed. Lagarde 31, 3 sq.). Method. de cruce (Opp. Gretseri II 403). Iren. fragm. 28 (ed. Stieren I 842).

2. Deest apud S | *χριστοφόροι* c. G[1]: *καὶ χρ.* L[1] | *ἐν ταῖς* c. G[1] L[1] Ant: om G[1] | *ἄλλον*: *ὅλον* con Markland — *σύνοδοι* (= *συνοδῖται*) *κτλ.*] Ign. his verbis utens, ut Pearson (Anno-

neque spirituales carnalia, sicut nec fides, quae incredulitatis sunt, nec incredulitas, quae fidei. Quae vero et secundum carnem agitis, ea spiritualia sunt; in Iesu Christo enim omnia agitis.

IX. Cognovi autem nonnullos, qui inde mihi obviam venerunt quique habent perversam doctrinam; quos non permisistis seminare inter vos, et obturastis aures, ne reciperetis, quae ab ipsis sunt disseminata, ut qui lapides sitis templi patris, praeparati in Dei patris aedificium, sublati in alta per machinam Iesu Christi, quae est crux, spiritu sancto pro fune utentes; fides autem vestra vos sursum trahit, caritas vero via deducens ad Deum. 2. Estis igitur et viae comites omnes, deiferi et templiferi, christiferi, sanctiferi, per omnia ornati in praeceptis Iesu Christi; propter quos exsulto, quod dignus habitus sim, per ea, quae scribo, colloqui vobiscum et simul gaudere; quia ratione alterius vitae habita nihil diligitis praeter solum Deum.

X. Sed et pro aliis hominibus indesinenter orate. Est enim ipsis spes paenitentiae, ut Deum nanciscantur. Permittite itaque ipsos saltem ex operibus a vobis erudiri. 2. Sitis vos adversus iras eorum mites, adversus magniloquentias eorum humiles, eorum maledictis opponite vos preces, adversus errorem eorum vos firmi permanete in fide, adversus efferos mores illorum vos mansueti sitis, non studentes ipsos imitari. 3. Fratres eorum inveniamur per benignitatem, imitatores autem Domini studeamus esse (quis maiorem iniuriam passus est un-

tat. p. 27) opinatur, pompas et processiones Ephesiorum gentilium prae oculis habuisse videtur. — *κατ' ἄλλον βίον*] i. e. secundum vitam christianam, quae *alia* est a vita naturali. Smith. Lectio, quam interpolator quoque habuisse videtur, difficilis quidem est, sed sensu non caret.

X, 1. *ἄλλων*] i. e. qui nondum sunt Christi discipuli.

2—3. Antioch. Mon. hom. 116. Migne 1794 (— *ἀδικηθείς*). — *προσευχάς*] sc. *ἀντιτάξατε*, quod addit G[2]. — *ἑδραῖοι τ. π.*] Cf. Col. 1, 23. Polyc. Phil. 10, 1. — *μὴ σπουδάζοντες κτλ.*] Smith et alii haec verba cum *ἀδελφοὶ κτλ.* in v. 3 coniunxerunt.

3. *ἀδικηθεὶς* — *ἀθετηθεὶς* con H: *ἀδικηθεῖ -θεῖ -θεῖ* G[1], *ἀδικηθῇ κτλ.* L[1] (S) | *ἵνα* — *πνευματικῶς*: ⁚om S | *μένητε* c. L[1]: *μένετε* G[1] — *βοτάνη*] Cf. Philad. 3, 1. Trall. 6 (11, 1).

τίς ἀποστερηθείς, τίς ἀθετηθείς;), ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου βοτάνη τις εὑρεθῇ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ καὶ σωφροσύνῃ μένητε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς.

XI. Ἔσχατοι καιροί· λοιπὸν αἰσχυνθῶμεν, φοβηθῶμεν τὴν μακροθυμίαν τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ἡμῖν εἰς κρίμα γένηται. Ἢ γὰρ τὴν μέλλουσαν ὀργὴν φοβηθῶμεν, ἢ τὴν ἐνεστῶσαν χάριν ἀγαπήσωμεν· ἓν τῶν δύο· μόνον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εὑρεθῆναι εἰς τὸ ἀληθινὸν ζῆν. 2. Χωρὶς τούτου μηδὲν ὑμῖν πρεπέτω, ἐν ᾧ τὰ δεσμὰ περιφέρω, τοὺς πνευματικοὺς μαργαρίτας, ἐν οἷς γένοιτό μοι ἀναστῆναι τῇ προσευχῇ ὑμῶν, ἧς γένοιτό μοι ἀεὶ μέτοχον εἶναι, ἵνα ἐν κλήρῳ Ἐφεσίων εὑρεθῶ τῶν χριστιανῶν, οἳ καὶ τοῖς ἀποστόλοις πάντοτε συνῄνεσαν ἐν δυνάμει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

XII. Οἶδα, τίς εἰμι καὶ τίσιν γράφω. Ἐγὼ κατάκριτος, ὑμεῖς ἠλεημένοι· ἐγὼ ὑπὸ κίνδυνον, ὑμεῖς ἐστηριγμένοι. 2. Πάροδός ἐστε τῶν εἰς θεὸν ἀναιρουμένων· Παύλου συμμύσται, τοῦ ἡγιασμένου, τοῦ μεμαρτυρημένου, ἀξιομακαρίστου, οὗ γένοιτό με ὑπὸ τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι, ὅταν θεοῦ ἐπιτύχω, ὃς ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

XIII. Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν θεοῦ καὶ εἰς δόξαν. Ὅταν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ Σατανᾶ, καὶ λύεται ὁ ὄλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως. 2. Οὐδέν ἐστιν ἄμεινον εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων.

XI—XIV, 1. Deest apud S.

1. Parall. Rupefuc. l. c. II 777. — *ἓν τῶν δύο* c. G[1] L[1]: *ἐν τῷ νῦν βίῳ* G[3] A Par | *εὑρεθῆναι* c. G[1] G[2]: *εὑρεθῶμεν* A Par, *εὑρίσκεται* L[1] — *ἔσχατοι κ.*] I Ioann. 2, 18. I Cor. 7, 29.

2. *ᾧ* c. L[1] G[2]: *τῷ* G[1] | *ἐν κλήρῳ* c. L[1] G[2]: *ἐνὶ κλ.* G[1] | *συνῄνεσαν* c. G[1] L[1]: *συνῆσαν* Z c. G[2] A — *μαργαρίτας*] Cf. Polyc. ad Phil. 1, 1. Eus. h. e. V c. 1, 35.

XII, 1. Cf. 3, 1. I Cor. 4, 10.

2. *ὅταν*: *ὅτ' ἂν* aut *ὅτάν* G[1] hic et alibi — *πάροδος κτλ.*] i. e. a vobis, per quorum civitatem transitus est ab Oriente Romam, roborantur ii, qui ob Deum interficiuntur, e. g. Paulus (Act. 20, 17 sqq.) et nunc ego H. Nec tamen silentio praetereundum est, et Paulum et Ignatium Romam iter facientes non tam Ephesum quam eos vidisse, qui ab urbe missi erant. — *συμμύσται*] i. e. cum s. Paulo initiati estis mysteriis divini consilii et christianae veritatis Cf. Eph. 1, 9; 3, 3. H. — *ἐν πάσῃ ἐπ.*]. Pearson et alii hanc vocem a

quam, quis magis destitutus, quis magis contemptus?), ne herba aliqua diaboli in vobis inveniatur, sed in omni puritate et temperantia maneatis in Iesu Christo carnaliter et spiritualiter.

XI. Novissima sunt tempora: reliquum est, ut revereamur et timeamus Dei longanimitatem, ne in iudicium nobis cedat. Aut enim futuram timeamus iram, aut praesentem gratiam diligamus; unum ex duobus; modo in Christo Iesu inveniamur ad veram vitam vivendam. 2. Sine ipso nihil vos deceat, in quo vincula circumfero, spirituales margaritas, in quibus resurgere mihi contingat oratione vestra, cuius me opto semper fieri participem, ut inveniar in sorte Ephesiorum christianorum, qui et apostolis semper consenserunt in virtute Iesu Christi.

XII. Scio, quis sim et quibus scribam. Ego condemnatus, vos misericordiam assecuti; ego periculo obnoxius, vos confirmati. 2. Transitus estis eorum, qui ita interficiuntur, ut ad Deum veniant; Pauli symmystae, qui sanctificatus, martyrium consecutus et digne beatus est, ad cuius vestigia contingat mihi ut inveniar, quando Dei particeps fio, qui in omni epistula memor vestri est in Christo Iesu.

XIII. Date itaque operam, ut crebriores congregemini ad gratias Deo agendas et ad eum laudandum. Quando enim crebri in eundem locum convenitis, labefactantur vires Satanae et concordia vestrae fidei solvitur exitium, quod ille infert. 2. Nihil praestantius pace est, qua aboletur omne bellum caelestium et terrenorum.

Pauli epistulam ad Ephesios referentes grammaticae legibus ac re ipsa repugnantibus verterunt: *in tota epistula.* Sed cum apostolus Ephesi Corinthiis (I Cor. 16, 8) et verisimiliter etiam Galatis scripserit, Ephesiorum ecclesiam Timotheo commendaverit (I Tim. 1, 3), Onesiphori et Trophimi Ephesiorum II Tim. 1, 16–18; 4, 19. 20 meminerit, nihil obstat, quominus statuamus, Ignatium rem verissimam paulum exaggerantem dixisse: *in omni epistula.*

Cf. Zahn, Ignatius v. A. p. 607.

XIII. Fragm. syr. Curet. 197, 232.

1. Parall. Rupefuc. l. c. II 778 (*ὅταν κτλ.*). — *πυκνότερον κτλ.*] Hoc loco Ign. non crebriores conventus fieri vult, ut Polyc. 4, 2, sed Ephesios potius admonet, id quod maxime e verbis *ὅταν γ. πυκνῶς κτλ.* elucet, ut, quotiescunque conventum faciant, crebri et ad unum omnes conveniant. Cf. 5, 2.

2. Ioann. Dam. II 354. Anton. Melissa II serm. 67.

XIV. Ὧν οὐδὲν λανθάνει ὑμᾶς, ἐὰν τελείως εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἔχητε τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ζωῆς καὶ τέλος· ἀρχὴ μὲν πίστις, τέλος δὲ ἀγάπη. Τὰ δὲ δύο ἐν ἑνότητι γενόμενα θεός ἐστιν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκἀγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν. 2. Οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ἁμαρτάνει, οὐδὲ ἀγάπην κεκτημένος μισεῖ. *Φανερὸν τὸ δένδρον ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ*· οὕτως οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστοῦ εἶναι δι' ὧν πράσσουσιν ὀφθήσονται. Οὐ γὰρ νῦν ἐπαγγελίας τὸ ἔργον, ἀλλ' ἐν δυνάμει πίστεως, ἐάν τις εὑρεθῇ εἰς τέλος.

XV. Ἄμεινόν ἐστιν σιωπᾶν καὶ εἶναι, ἢ λαλοῦντα μὴ εἶναι. Καλὸν τὸ διδάσκειν, ἐὰν ὁ λέγων ποιῇ. Εἷς οὖν διδάσκαλος, ὃς *εἶπεν, καὶ ἐγένετο*· καὶ ἃ σιγῶν δὲ πεποίηκεν, ἄξια τοῦ πατρός ἐστιν. 2. Ὁ λόγον Ἰησοῦ κεκτημένος ἀληθῶς δύναται καὶ τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ ἀκούειν, ἵνα τέλειος ᾖ, ἵνα δι' ὧν λαλεῖ πράσσῃ καὶ δι' ὧν σιγᾷ γινώσκηται. 3. Οὐδὲν λανθάνει τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ τὰ κρυπτὰ ἡμῶν ἐγγὺς αὐτῷ ἐστιν. Πάντα οὖν ποιῶμεν ὡς αὐτοῦ ἐν ἡμῖν κατοικοῦντος, ἵνα ὦμεν αὐτοῦ ναοὶ καὶ αὐτὸς ᾖ ἐν ἡμῖν θεὸς ἡμῶν, ὅσπερ καὶ ἔστιν καὶ φανήσεται πρὸ προσώπου ἡμῶν, ἐξ ὧν δικαίως ἀγαπῶμεν αὐτόν.

XVI. *Μὴ πλανᾶσθε*, ἀδελφοί μου. Οἱ οἰκοφθόροι *βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν*. 2. Εἰ οὖν οἱ κατὰ σάρκα ταῦτα πράσσοντες ἀπέθανον, πόσῳ μᾶλλον, ἐάν τις πίστιν θεοῦ ἐν κακῇ

XIV. Parall. Rupef. l. c. II 785.

1. *τά*: *ταῦτα* L[1] | *θεός* c. L[1] Par: *θεοῦ* G[1] — *πίστιν κτλ.*] Cf. Sm. 6, 1. — *ἀρχὴ κτλ.*]. Cf. Barn. 1, 6. I Tim. 1, 4. 5. — *θεός ἐστιν*] i. e. Deum possidet, qui fidem et caritatem habet. Zahn contulit 17, 2, ubi Christum Dei cognitionem esse Ign. dicit (Sm. 10, 2. I Ioann, 4, 8. 16).

2. Antioch. Mon. hom. 57 Migne 1606 (— *ὀφθήσονται*). — *οὐδεὶς* — *ὀφθήσονται*: om S | *Χριστοῦ* c. A G[2] Par Ant: *Χριστιανοί* G[1] L[1] | *εἰς τέλος* c. L[1] S A Par: *καὶ εἰς τ.* G[1] — *φανερὸν κτλ.*] Matth. 12, 33. — *οὐ γὰρ κτλ.*] i. e. non sola professione, sed vi fidei fit, ut quis perseveret usque in finem. Cf. Iac. 2, 20. 26. Gal. 5, 5. H. et Nirschl interpretati sunt: nunc non professione opus est, i. e. nunc non omnia sola professione fidei adimpleta sunt, sed id agitur, num quis in virtute fidei inveniatur usque ad finem.

XV. Antioch. Mon. hom. 22 Migne 1502 sq. (— *αὐτῷ ἐστιν* v. 3). Syrus haec tantum exhibet: *ἄμεινον* — — *μὴ εἶναι* (v. 1), *ἵνα δι' ὧν* — *γινώσκηται* (v. 2), . posteriora verba male cum antecedentibus coniungens.

1. Fragm. syr. Curet. 197, 232 (— *ποιῇ*). — *εἶναι*] sc. Christi (14, 2) vel Christianum. — *καλὸν κτλ.*] Cf. Paul.

XIV. Quorum nihil vos latet, si perfecte habueritis in Iesum Christum fidem et caritatem, quae initium vitae et finis sunt: principium quidem fides, finis vero caritas. Haec autem duo in unum coeuntia Deus sunt, omnia vero alia ad probitatem consectanea sunt. 2. Nullus fidem profitens peccat, neque caritatem possidens odit. *Manifesta est arbor ex fructu suo;* similiter qui profitentur se Christi esse, ex iis, quae faciunt, cernentur. Non enim nunc professionis opus est, sed in virtute fidei, si quis inveniatur usque ad finem.

XV. Melius est tacere et esse, quam loquentem non esse. Bonum est docere, si, qui dicit, faciat. Unus igitur doctor, qui *dixit, et factum est*; sed et quae silens fecit, digna patre sunt. 2. Qui verbum Iesu possidet, vere potest et silentium ipsius audire, ut perfectus sit, ut per ea, quae loquitur, operetur et per silentium suum cognoscatur. 3. Nihil latet Dominum, sed et arcana nostra prope ipsum sunt. Omnia itaque faciamus quasi ipso in nobis habitante, ut illius simus templa et ipse sit in nobis Deus noster, qui et est et apparebit ante faciem nostram, prout iuste diligimus ipsum.

XVI. *Ne erretis,* fratres mei. Familiarum perturbatores *regnum Dei non hereditabunt.* 2. Si autem ii, qui secundum carnem haec operati sunt, morte sunt affecti; quanto magis,

Rom. 2, 21. — εἶπεν κτλ.] Ps. 32, 9; 148, 5; 104, 31. 34. 40. — ἃ σιγῶν κτλ.] i. e. quae Christus ab omni ostentatione alienus perfecit.

2. λαλῇ πράσσει G[1] — δι' ὧν λαλεῖ κτλ.] Similiter dicit Hieronymus ep. 24 c. 5 de Asella: *sermo silens et silentium loquens.*

3. Fragm. syr. Curet. 201, 236. — ὥσπερ em coll L1 (ὥσπερ): ὅπερ G[1] — ἐγγὺς κτλ.] Cf. I Clem. 27, 3. — ἐν ἡμῖν κατ.] Cf. Apoc. 21, 3 (II Cor. 6, 16). Barn. 6, 14. 15; 16, 1 sqq. — ἔστιν κτλ.] Cf. I Ioann. 3, 2. — ἐξ ὧν] = καθώς (Xenoph. Anab. I 9, 28). Ign. non admonitionem profert, sed condicionem, sine qua nemo Christum redeuntem tamquam Deum suum visurus et experturus sit. Cf. Ioann. 14, 21. Zahn.

XVI—XVII. Deest apud S.

XVI. Parall. Rupef. l. c. II 772.

1. I Cor. 6, 9. 10 (Eph. 5, 5). Vox οἰκοφθόροι omne genus fornicariorum denotat. Paulus l. c. nominat πόρνους, μοιχούς, μαλακούς, ἀρσενοκοίτας. Vocem ad perturbatores ecclesiae non esse tranferendam, e sequentibus patet.

2. τις c. L[1] coll G[2]: om G[1] Par — ἀπέθανον] Moses praecepit, ut adulteri lapidarentur. Lev. 20, 10. Ioann. 8, 5. — πῦρ κτλ.] Cf. Matth. 25, 41.

διδασκαλίᾳ φθείρῃ, ὑπὲρ ἧς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη; Ὁ τοιοῦτος, ῥυπαρὸς γενόμενος, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον χωρήσει, ὁμοίως καὶ ὁ ἀκούων αὐτοῦ.

XVII. Διὰ τοῦτο μύρον ἔλαβεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὁ κύριος, ἵνα πνέῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφθαρσίαν. Μὴ ἀλείφεσθε δυσωδίαν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, μὴ αἰχμαλωτίσῃ ὑμᾶς ἐκ τοῦ προκειμένου ζῆν. 2. Διὰ τί δὲ οὐ πάντες φρόνιμοι γινόμεθα, λαβόντες θεοῦ γνῶσιν, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός; Τί μωρῶς ἀπολλύμεθα, ἀγνοοῦντες τὸ χάρισμα, ὃ πέπομφεν ἀληθῶς ὁ κύριος;

XVIII. Περίψημα τὸ ἐμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ, ὅ ἐστιν σκάνδαλον τοῖς ἀπιστοῦσιν, ἡμῖν δὲ σωτηρία καὶ ζωὴ αἰώνιος. *Ποῦ σοφός; Ποῦ συζητητής;* Ποῦ καύχησις τῶν λεγομένων συνετῶν; 2. Ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυίδ, πνεύματος δὲ ἁγίου· ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθαρίσῃ.

XIX. Καὶ ἔλαθεν τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρ-

XVII. Antioch. Mon. hom. 1. Migne 1435.

1. Cf. Matth. 26, 7. Ioann. 12, 3. — *τοῦ ἄρχοντος κτλ.*] Cf. 19, 1. Magn. 1, 3. Trall. 4, 2. Rom. 7, 1. Philad. 6, 2. Ioann. 12, 31; 16, 11.

2. *ὃ* c. G[1]: *ὃς* L[1] — *χάρισμα*] Sicuti in I Ioann. 2, 27 loco vocis *χρίσμα* bis positae nonnulli *χάρισμα* scripserunt, hic quoque eandem vocem olim perperam immutatam esse suspicatur Zahn. Scholion apud Matthaeium (epp. cath. p. 120): *χρίσμα τὸ πνευματικὸν χάρισμα λέγει τῆς γνώσεως.*

XVIII—XIX, 1. Timoth. Aelur. Curet. 211, 243 sq. (*ποῦ σοφὸς κτλ.*). Apud S initium tantum (*περίψημα — αἰώνιος*) exstat idemque legitur in fragm. syr. Curet. 219, 250.

1. *περίψημα* c. G[1]L[1]: con *προσκύνημα* Bunsen et Nolte coll S (*spiritus meus flexis genibus crucem veneratur*) A. Cf. 8, 1. — *σκάνδαλον κτλ.*] Cf. I Cor. 1, 18. — *π. σοφὸς κτλ.*] I Cor. 1, 20.

2. Theodoret. Dialog. I ed. Migne IV 82. Codex 950 bibliothecae Paris. fol. 165, a Jacobson collatus, qui etiam c. 19 exhibet. — *ὑπό*: *ἐκ* L[1] G[2] | *Δαυίδ*: *Δαβίδ* G[1] ubique — *κατ' οἰκονομίαν*] Cf. Col. 1, 25. Eph. 1, 10; 3, 9 (I Tim. 1, 4. I Cor. 9, 17). Vox *οἰκ.* apud patres cum singularem providentiae Dei dispensationem generatim (cf. Diognet. 4, 5. Iust. Dialog. c. 107: *διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀνατεῖλαι.* 134: *οἰκονομίαι τινὲς μεγάλων μυστηρίων ἐν ἑκάστῃ τινὶ τοιαύτῃ πράξει ἀπετελοῦντο.* 141), tum speciatim Dei decretum salutare seu spectans ad salutem hominum per Christum procuratam (cf. Clem. Al. Strom. II c.

si quis fidem Dei prava doctrina corrumpat, pro qua Iesus Christus crucifixus est? Talis, inquinatus factus, in ignem inexstinguibilem ibit; similiter et qui audit ipsum.

XVII. Ob id Dominus in capite suo accepit unguentum, ut ecclesiae spiret incorruptionem. Ne ungamini tetro odore doctrinae principis huius saeculi, ne captivos vos abducat a proposita vita. 2. Cur vero non omnes prudentes sumus, accepta Dei cognitione, quod est Iesus Christus? Quid fatue perimus, non agnoscentes donum, quod vere misit Dominus?

XVIII. Piaculum meus spiritus est crucis, quae incredulis scandalum, nobis vero salus est et vita aeterna. *Ubi sapiens? Ubi disputator?* Ubi gloriatio eorum, qui dicuntur prudentes? 2. Deus enim noster Iesus Christus in utero gestatus est a Maria iuxta dispensationem Dei ex semine quidem David, spiritu autem sancto; qui natus est et baptizatus, ut passione aquam purificaret.

XIX. Et principem huius mundi latuit Mariae virginitas et

5, 20 p. 439: *οἰκονομία σωτήριος*. Iust. Dialog. c. 67. 87) et saepe idque praesertim apud patres posteriores incarnationem ipsam (cf. Iust. Dial. c. 45; 120. Theodoret. Dial. II c. 9: *τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ θεοῦ λόγου καλοῦμεν οἰκονομίαν*) vel mortem Domini (cf. Iust. Dial. c. 30: *τῇ τοῦ γενομένου πάθους αὐτοῦ οἰκονομίᾳ*. c. 31; 107; Epiph. h. 51 c. 25: *ἡ οἰκονομία τοῦ πάθους*). Tatianus c. Graec. c. 5, Hippolytus c. Noëtum c. 8; 14, Tertullianus adv. Prax. c. 2 (*Nos vero . . unicum quidem Deum credimus: sub hac tamen dispensatione, quam oeconomiam dicimus, ut unici Dei sit et filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit etc.*); 3; 8 *οἰκονομίαν* etiam in mysterio trinitatis statuunt. Cf. Otto, Corpus Apolog. ed. tert. I. II 370 sq. Gass, Das patristische Wort *οἰκονομία*, in Zeitschr. f. wiss. Theol. ed. Hilgenfeld 1874 p. 465—504. De alia notione vide infra 20, 1.

XIX, 1. Euseb. Quaest. ad Steph. I c. 2 (Mai Nov. patr. bibl. IV. I 220) Fragm. syr. Curet. 219, 250. Andreas Cret. or. IV in nativ. Mar. (Migne Patr. gr. XCVII 854). Initium versus laudant Theophilus (?) comment. in Evang. lib. I (Otto Corp. Apol. VIII 280), Origenes hom. VI in Luc. (ed. Bened. III 938), Basil. M. (?) hom. in s. Christi generat. (ed. Bened. II 598), Hieronymus in Matth. 1, 18. Iobius Monach. apud Phot. Bibl. cod. 222. — *θάνατος*] Diabolus cum id ageret, ut Dominum perderet et Iudam ad eum prodendum impelleret, Christum mortuum esse ignorare non potuit. Nihilominus mors Domini aeque ac virginitas Mariae mysteriis adnume-

θενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ κυρίου· τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη. Πῶς οὖν ἐφανερώθη τοῖς αἰῶσιν; Ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ ἔλαμψεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀνεκλάλητον ἦν καὶ ξενισμὸν παρεῖχεν ἡ καινότης αὐτοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἄστρα ἅμα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ χορὸς ἐγένετο τῷ ἀστέρι, αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερβάλλων τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα· ταραχή τε ἦν, πόθεν ἡ καινότης ἡ ἀνόμοιος αὐτοῖς. 3. Ὅθεν ἐλύετο πᾶσα μαγεία καὶ πᾶς δεσμὸς ἠφανίζετο κακίας· ἄγνοια καθῃρεῖτο, παλαιὰ βασιλεία διεφθείρετο θεοῦ ἀνθρωπίνως φανερουμένου εἰς καινότητα ἀϊδίου ζωῆς· ἀρχὴν δὲ ἐλάμβανεν τὸ παρὰ θεῷ ἀπηρτισμένον. Ἔνθεν τὰ πάντα συνεκινεῖτο διὰ τὸ μελετᾶσθαι θανάτου κατάλυσιν.

XX. Ἐάν με καταξιώσῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν καὶ θέλημα ᾖ, ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλιδίῳ, ὃ μέλλω γράφειν ὑμῖν, προσδηλώσω ὑμῖν, ἧς ἠρξάμην οἰκονομίας εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν τῇ αὐτοῦ πίστει καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει· 2. μάλιστα ἐὰν ὁ κύριός

rari potuit. Quamdiu enim Christus a mortuis non resurrexit, diabolum fugit, eum, qui est vita aeterna, re vera non mori et mortem, quam subiret, toti mundo esse vitam. Cf. Zahn, Ignatius p. 484 sqq. Uhlhorn (Zeitschrift für hist. Theol. 1851 p. 48 sqq.) et alii locum interpretati sunt non de nativitate et morte Christi in terris peracta, sed de nativitate et morte, quae in divino consilio ante saecula decreta et constituta (*μυστήρια, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη*), postea vero mundo annuntiata est (*κραυγῆς*). — *τρία μυστ. κτλ.*] *Tacente* quidem *Deo* (cf. 15, 2) ista mysteria patrata sunt, sed tanta voce praedicantur, ut sonus in omnem terram exeat (Ps. 18, 5). Cf. Test. XII patr. X c. 7: *ὁ ὕψιστος ἐπισκέψεται τὴν γῆν . . . ἐν ἡσυχίᾳ συντρίβων τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος δι' ὕδατος.*

2. S ex hoc versu nil nisi *a stella* exhibet et, cum haec verba cum antecedentibus coniungat, stellam *auctorem mysteriorum* declarat | *χορὸς* c. L[1] cod Par: *χωρὸς* G[1] | *τε* c. G[1] G[2]: *δὲ* L[1] — *ἀστὴρ κτλ.*] Similia leguntur in Protoevang. Iacobi c. 21 (Thilo, Cod. apocr. p. 256) et in Clem. Al. fragm. 74 ed. Potter p. 986. — *χορός*] Cf. Gen. 37, 9.

3. Sever. Ant. Curet. 218, 249 (*ἄγνοια κτλ.*). — *καθῃρεῖτο* c. G[2]: *καθῃρῆτο* G[1] | *ἀπηρτισμένον*: hic desinit S — Postquam exposuit Ign., mysterium incarnationis signo magno hominibus annuntiatum esse, quae regnum Christi in terra effecerit dicit. Cf. Tertull. de idolol. c. 9. Orig. c. Cels. I c. 60 ed. Bened. I 374. — *ἀπηρτισμένον*] i. e. adventus Christi in terris. — *συνεκινεῖτο*] sc. in regno Satanae, quia Christus venit, ut auctorem mortis superaret.

partus ipsius, similiter et mors Domini; tria mysteria clamoris, quae in silentio Dei patrata sunt. 2. Quomodo igitur manifestatus est saeculis? Stella in caelo fulsit splendore exsuperans omnes stellas, et lux illius ineffabilis erat et stuporem incussit ipsius novitas, omnia autem reliqua astra una cum sole et luna chorus fuere stellae, ipsa vero lumen suum extendebat super omnia; et perturbatio erat, unde prodiret novitas illis dissimilis. 3. Quare soluta est omnis magia et omne vinculum malitiae est abolitum; ignorantia destructa est, vetus regnum est labefactatum Deo humanitus manifestato in novitatem vitae aeternae; initium vero nunc sumsit, quod ab initio apud Deum paratum erat. Inde omnia commovebantur, quia ille mortis abolitionem meditabatur.

XX. Si me dignatus fuerit Iesus Christus propter orationem vestram et voluntas sit, in secundo libello, quem scripturus sum vobis, persequar quam incepi expositionem de novo homine Iesu Christo et dicam de eius fide et de eius caritate, de passione ipsius et resurrectione; 2. maxime si Dominus mihi reve-

XX—XXI. Deest apud S.

1. *προσδηλώσω* c. G[1]: *προδ.* Nolte c. L[1] A — *θέλημα*] sc. Dei. Cf. Sm. 11, 1. Paul. Rom. 2, 18. — *προσδηλώσω κτλ.*]. Ex versione patet, quomodo hunc locum intellegam. *Οἰκονομία* hic, ut Zahn vidit, non est *dispositio Dei* (18, 2), sed *hominis oeconomi dispensatio* (6, 1), sc. doctoris expositio, qui bona domus divinae, quae administranda accepit, et thesauros scientiae distribuit. Cf. Theoph. ad Autol. II c. 12 (*τὴν ἐξήγησιν καὶ οἰκονομίαν*), c. 29 (*τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐξηγήσεως*); Clem. Al. Paedag. I c. 9, 80 p. 146 (*οἰκονομεῖσθαι*). I Tim. 1, 4. Ign. igitur non, ut nonnulli putaverunt, demonstrare vult, quomodo Christus spiritualiter formetur in nobis, sed postquam de nativitate Domini dixit, de eius virtutibus et de rebus ab eo gestis tractare cogitat. Verba *πίστει* et *ἀγ.* eodem modo quo *πάθει* et *ἀν.* ad illum referenda nec de fide et caritate intellegenda sunt, quam nos in eum habemus. Qua re impeditus sit, quominus disputationem in hac epistula perficiat, non dicit Ignatius. Sed cf. Polyc. 8, 1.

2. Theodoret. Dialog. I ed. Migne IV 82 Gelas. Rom. de duabus nat. cf. 7, 2 not. Fragm. syr. Curet. 201 sq., 236 (*ὅτι — θεοῦ*). — *ὅτι* c. G[1] L[1] cf. A Theod: *τι* Z post *ἀποκαλύψῃ τι* punctum ponens | *κλῶντες* c. L[1] G[2]: *κλῶντος* G[1] — *μάλιστα κτλ.*] Scribam vobis epistulam alteram, praesertim si Deo favente nuntius mihi contigerit, hac epistula concordiam vestram magis confirmatam esse. — *πάντες ἐξ ὀν.*] i. e. omnes singuli. Cf. Polyc. 4, 2. — *ἄρτον κλῶντες*] Cf. Act. 2, 46. — *φάρμακον*

μοι ἀποκαλύψῃ, ὅτι οἱ κατ᾽ ἄνδρα κοινῇ πάντες ἐν χάριτι ἐξ ὀνόματος συνέρχεσθε ἐν μιᾷ πίστει καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ κατὰ σάρκα ἐκ γένους Δαυίδ, τῷ υἱῷ ἀνθρώπου καὶ υἱῷ θεοῦ, εἰς τὸ ὑπακούειν ὑμᾶς τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ, ἕνα ἄρτον κλῶντες, ὅς ἐστιν φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός.

XXI. Ἀντίψυχον ὑμῶν ἐγὼ καὶ ὧν ἐπέμψατε εἰς θεοῦ τιμὴν εἰς Σμύρναν, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, εὐχαριστῶν τῷ κυρίῳ, ἀγαπῶν Πολύκαρπον ὡς καὶ ὑμᾶς. Μνημονεύετέ μου, ὡς καὶ ὑμῶν Ἰησοῦς Χριστός. 2. Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Συρίᾳ, ὅθεν δεδεμένος εἰς Ῥώμην ἀπάγομαι, ἔσχατος ὢν τῶν ἐκεῖ πιστῶν, ὥσπερ ἠξιώθην εἰς τιμὴν θεοῦ εὑρεθῆναι. Ἔρρωσθε ἐν θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

ΜΑΓΝΗΣΙΕΥΣΙΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν χάριτι θεοῦ πατρὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ σωτῆρι ἡμῶν, ἐν ᾧ ἀσπάζομαι τὴν ἐκκλησίαν τὴν οὖσαν ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ καὶ εὔχομαι ἐν θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

I. Γνοὺς ὑμῶν τὸ πολυεύτακτον τῆς κατὰ θεὸν ἀγάπης, ἀγαλλιώμενος προειλόμην ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ προσλαλῆσαι ὑμῖν. 2. Καταξιωθεὶς γὰρ ὀνόματος θεοπρεπεστάτου, ἐν οἷς περι-

ἀθανασίας] Cf. Sm. 7, 1. Iren. adv. haer. IV c. 18, 5. V c. 2, 2. 3.

XXI, 1. *ὧν* c. $L^1 G^2$: *ὃν* G^1 A *καὶ* a. *ὑμῶν* c. $G^1 G^2$ A: om L^1 — *ἀντίψυχον*] Hoc vocabulum, Sm. 10, 2. Polyc. 2, 3; 6, 1 repetitum, fere idem significare videtur ac *περίψημα* (8, 1; 18, 1, Barn. 4, 9). Respiciens verbum *ἀντιψύχειν* H. interpretatus est: Vicissim recreationem habeatis in me etc., alii aliter.

2. *ὥσπερ*] coniungas cum *δεδεμένος*. — *εὑρεθῆναι εἰς*] Cf. Rom. 2, 2. Act. 8, 40.

Tit. *Ἰγνάτιος* c. G^1: om $L^1 G^2$ A

laverit, quod vos ad unum omnes nominatim per gratiam convenitis in una fide et in uno Iesu Christo, qui secundum carnem ex genere David filius est hominis et filius Dei, ut oboediatis episcopo et presbyterio mente indivulsa, frangentes panem unum, qui pharmacum immortalitatis est, antidotum, ne moriamur, sed vivamus semper in Iesu Christo.

XXI. Paratus sum animam meam ponere pro vobis et pro iis, quos ad honorem Dei misistis Smyrnam, unde et scribo vobis, gratias agens Domino, diligens Polycarpum ut et vos. Memineritis mei, sicut et vestri Iesus Christus. 2. Orate pro ecclesia, quae est in Syria, unde vinctus Romam abducor, novissimus fidelium eorum, qui ibi sunt, cum dignus sim habitus inveniri ad honorem Dei. Valete in Deo patre et in Iesu Christo, communi spe nostra.

MAGNESIIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, benedictae gratia Dei patris in Christo Iesu salvatore nostro, in quo saluto ecclesiam, quae Magnesiae est ad Maeandrum, optoque in Deo patre et in Iesu Christo plurimam salutem.

I. Cum caritatem vestram religiosam perbene ordinatam cognovissem, exsultans in fide Iesu Christi vos alloqui decrevi. 2. Ornatus enim honorificentissimo nomine in vinculis, quae

Inscr. *Χριστῷ Ἰησοῦ* c. L^1 G^2 A: *Ἰησ. Χρ.* G^1 | *ἐν* a. *Ἰησοῦ* om L^1

I, 1. *ἐν πίστει*] i. e. animo fide christiana pleno. Wocher.

2. Antiochus Mon. hom. 1 Migne 1431 (*πίστεως — προκέκριται*). — *ἴδω* c. G^1 L^1 G^2 A: *ἰδὼν* con Z respiciens 2, 1; 6, 1 | *τοῦ*: *εἰς τὸ* (?) L^1 | *ἡμῶν* c. G^1 cf. A: *ἡμᾶς* Z c. L^1 | *τε*: 8 L^1 — *ὀνόματος θεοπ.*] sc. Christiani s. Christi. Errare videntur qui putant, Ignatium aut ad titulum *Martyris* seu *Confessoris* aut ad titulum *Theophori* aut ad *dignitatem episcopalem* respicere. Zahn respiciens 2, 1 et Polyc. 1, 1 *καταξιωθεὶς κτλ.* interpretatur: cum nomen honorificentissimum, sc. Damam, Magnesiorum episcoporum, apud me receperim. — *τοῦ — ζῆν*] Cf. Sm. 4,

φέρω δεσμοῖς ᾄδω τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἕνωσιν εὔχομαι σαρκὸς καὶ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ διὰ παντὸς ἡμῶν ζῆν, πίστεώς τε καὶ ἀγάπης, ἧς οὐδὲν προκέκριται, τὸ δὲ κυριώτερον Ἰησοῦ καὶ πατρός· ἐν ᾧ ὑπομένοντες τὴν πᾶσαν ἐπήρειαν τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ διαφυγόντες θεοῦ τευξόμεθα.

II. Ἐπεὶ οὖν ἠξιώθην ἰδεῖν ὑμᾶς διὰ Δαμᾶ τοῦ ἀξιοθέου ὑμῶν ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρων ἀξίων Βάσσου καὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ συνδούλου μου διακόνου Ζωτίωνος, οὗ ἐγὼ ὀναίμην, ὅτι ὑποτάσσεται τῷ ἐπισκόπῳ ὡς χάριτι θεοῦ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς νόμῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

III. Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ συγχρᾶσθαι τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν θεοῦ πατρὸς πᾶσαν ἐντροπὴν αὐτῷ ἀπονέμειν, καθὼς ἔγνων καὶ τοὺς ἁγίους πρεσβυτέρους οὐ προσειληφότας τὴν φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν, ἀλλ' ὡς φρονίμους ἐν θεῷ συγχωροῦντας αὐτῷ, οὐκ αὐτῷ δέ, ἀλλὰ τῷ πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ πάντων ἐπισκόπῳ. 2. Εἰς τιμὴν οὖν ἐκείνου τοῦ θελήσαντος ἡμᾶς πρέπον ἐστὶν ἐπακούειν κατὰ μηδεμίαν ὑπόκρισιν· ἐπεὶ οὐχὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον τὸν βλεπόμενον πλανᾷ τις, ἀλλὰ τὸν ἀόρατον παραλογίζεται. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐ πρὸς σάρκα ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς θεὸν τὸν τὰ κρύφια εἰδότα.

IV. Πρέπον οὖν ἐστὶν μὴ μόνον καλεῖσθαι Χριστιανούς, ἀλλὰ

1. — *πίστεως — προκέκρ.*] Cf. Sm. 6, 1.

II. *Ζωτίωνος* c. G[1] cf. L[1] *(Zononem)*: *Σωτ.* Voss et alii | *πρεσβυτερίῳ* c. G[1]: *-έρῳ* L[1], *-έροις* A | *Χριστοῦ*: add L[1] similiter ac Eph. 1, 1 *glorificato Deum patrem Domini Iesu Christi.* — *ἐπεὶ οὖν κτλ.*] Apodosis sequitur c. 6; quo fit, ut c. 3—5 parenthesin magnam esse putes inde ortam, quod in fine c. 2 Ign. de subiectione diaconi Zotionis loquens simile obsequium erga episcopum ab omnibus Magnesiis postulare properaverit. H. — *χάριτι*] Benignitati seu gratiae divinae constitutionem episcoporum debemus; ergo qui episcopo oboediunt, gratiae divinae se subiciunt. H. — *νόμῳ*] sc. illi praecepto Christi, quo presbyteri in ecclesia constituti sunt. H.

III, 1. Cf. I Tim. 4. 12. *συχρᾶσθαι*] Hoc verbum *familiarius uti* aut *abuti* (= *καταχρᾶσθαι*) significat et eundem fere sensum habet *προσλαμβάνειν*. — *κατὰ δύναμιν θ.*] i. e. respectu divinae potentiae, quae illum episcopum constituit. — *φαιν. νεωτερικὴν τ.*] Vix est dubium, quid Ign. dicere velit. Magnesiis in memoriam revocat, presbyteros iuvenili episcopi aetate non abuti. Sed verba ipsa difficilia sunt ad explicandum. Rothe (Anfänge der christl. Kirche p. 436—441) et Uhlhorn (Zeitf. hist. Theol. 1851 p. 328—330) ea

circumfero, laudo ecclesias, quibus unionem opto cum carne et spiritu Iesu Christi, qui sempiterna est vita nostra, et unionem in fide et caritate, cui nihil praeferendum, maxime vero unionem cum Iesu et patre, in quo omnem principis huius saeculi vim sustinentes et evadentes Deo potiemur.

II. Cum itaque dignus sim habitus, ut videam vos per Damam episcopum vestrum Deo dignum et per dignos presbyteros Bassum et Apollonium et per conservum meum Zotionem diaconum, quo utinam fruar, quia subditus est episcopo ut benignitati Dei et presbyterio ut legi Iesu Christi.

III. Sed et vos decet non familiarius uti aetate episcopi, sed respectu potentiae Dei patris omnem impertiri illi reverentiam, quemadmodum cognovi et sanctos presbyteros non abuti iuvenili eius condicione conspicua, sed ut prudentes in Deo cedere ei, non ei autem, sed patri Iesu Christi, omnium episcopo. 2. In honorem igitur illius, qui amat nos, decet oboedire sine ulla hypocrisi; quia non episcopum hunc visibilem quis fallit, sed invisibilem decipere conatur. Quidquid vero est eiusmodi, non ad carnem refertur, sed ad Deum, qui abscondita cognoscit.

IV. Decet itaque non modo vocari Christianos, sed etiam esse; quemadmodum nonnulli episcopum quidem nominant, sed

de ordine episcopali nuper demum instituto intellegunt, Smith de rerecenti ordinatione, Pearson (Vindic. praef.) et H. de iuvenili episcopi condicione, et hic vertit germanice: *sichtliche Jugendlichkeit.* Zahn respiciens Luc. Tyrann. c. 17 (*τυραννικὴ κόλασις = τὸ τύραννον κολάζεσθαι*) interpretatur: ordinatio hominis iuvenis i. e. *τὸ τάσσεσθαι* vel *τετάχθαι νεώτερον.* Mihi vox *φαινομένην* postulare videtur, ut *ν. τάξις* ad aetatem referatur.

2–IV. Par. Rupef. l. c. II 779. — *ἐπεὶ οὐχὶ* c. Par L[1] (A): *ἐπεὶ οὐχ ὅτι* G[1], *οὐ γὰρ* G[2] | *τὸ δὲ τοιοῦτον* c. G[1] L[1] (G[2]): *τῷ δὲ τοιούτῳ* Par et edd plures — *τ. θελ. ἡμᾶς*] i. e. Dei, qui elegit nos, quos amaret et ad salutem promoveret. cf. Rom. inscr. et 8, 1, qui dicendi modus a LXX interpretibus (= חפץ) ad N. T. scriptores (Matth. 9, 13. I Petr. 3, 10. Col. 2, 18) migravit. Zahn.

IV. Par. Rupefuc. l. c. II 789 (— *καὶ εἶναι*). — *καὶ* p. *ὥσπερ* c. G[1] Par: om L[1] — *καλοῦσιν*] i. e. iusta auctoritate constitutum fatentur, illo tamen inconsulto omnia, quae ad ecclesiam pertinent, agunt. Cf. Sm. 8, 2. — *διὰ τὸ μὴ κτλ.*] i. e. quod non *firma* fide neque *stabili* ordine iuxta *praeceptum* Christi et apostolorum ad sacros coetus se conferant. Smith. — *ἐντολήν*] sc. Christi. Cf. Barn. 6, 1.

καὶ εἶναι· ὥσπερ καί τινες ἐπίσκοπον μὲν καλοῦσιν, χωρὶς δὲ αὐτοῦ πάντα πράσσουσιν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐκ εὐσυνείδητοί μοι εἶναι φαίνονται διὰ τὸ μὴ βεβαίως κατ' ἐντολὴν συναθροίζεσθαι.

V. Ἐπεὶ οὖν τέλος τὰ πράγματα ἔχει καὶ πρόκειται τὰ δύο ὁμοῦ, ὅ τε θάνατος καὶ ἡ ζωή, καὶ ἕκαστος **εἰς τὸν ἴδιον τόπον** μέλλει χωρεῖν· 2. ὥσπερ γάρ ἐστιν νομίσματα δύο, ὃ μὲν θεοῦ, ὃ δὲ κόσμου, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἴδιον χαρακτῆρα ἐπικείμενον ἔχει, οἱ ἄπιστοι τοῦ κόσμου τούτου, οἱ δὲ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ χαρακτῆρα θεοῦ πατρὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐὰν μὴ αὐθαιρέτως ἔχωμεν τὸ ἀποθανεῖν εἰς τὸ αὐτοῦ πάθος, τὸ ζῆν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

VI. Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἠγάπησα, παραινῶ, ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ σπουδάζετε πάντα πράσσειν, προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον θεοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν διακόνων τῶν ἐμοὶ γλυκυτάτων πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς πρὸ αἰώνων παρὰ πατρὶ ἦν καὶ ἐν τέλει ἐφάνη. 2. Πάντες οὖν ὁμοήθειαν θεοῦ λαβόντες ἐντρέπεσθε ἀλλήλους καὶ μηδεὶς κατὰ σάρκα βλεπέτω τὸν πλησίον, ἀλλ' ἐν Ἰησοῦ Χσιστῷ ἀλλήλους διαπαντὸς ἀγαπᾶτε. Μηδὲν ἔστω ἐν ὑμῖν, ὃ δυνήσεται ὑμᾶς μερίσαι, ἀλλ' ἑνώθητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς προκαθημένοις εἰς τύπον καὶ διδαχὴν ἀφθαρσίας.

VII. Ὥσπερ οὖν ὁ κύριος ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ἐποίησεν,

V, 1. *πρόκειται* c. G² L¹: *ἐπίκειται* G¹, *posita sunt* A — Apodosis et huius versus et sequentis deest vel potius repetenda est ex c. 6. - *ἴδιον τόπον*] Act. 1, 25. I Clem. 5, 4. 7. Polyc. ad Phil. 9, 2.

2—VI, 1. Fragm. syr. Curet. 197, 232 (*οἱ ἄπιστοι κτλ.*). — *ἔχωμεν*: *ἔχομεν* G¹? — *πιστοὶ κτλ.*] Zahn contulit Clem. Al. fragm. 86 ed. Potter p. 989.

VI, 1. Severus Ant. adv. impium Grammat. Curet. 213, 245 (*σπουδάζετε κτλ.*). — *ἠγάπησα* c. G¹ G²: *ἀγάπῃ* L¹ A Sf | *τόπον* bis c. G¹ L¹ G² Sev: *τύπον* bis Z c. Sf (?), *tamquam Deus* A — *ὁμόνοια θεοῦ*] i. e. concordia quae a Deo postulatur vel voluntati Dei consentanea est. Eadem vel similis verborum structura saepius apud Ignatium invenitur. Cf. 6, 2; 15. Philad. inscr.; 1, 2. Polyc. 1, 3. — *τ. ἐπισκόπου — θεοῦ*] Cf. 3, 1. Rom. 9, 1. Polyc. 8, 3. Vox quam habet versio syriaca, *tûfsâ*, cum *τόπον* tum *τύπον* significat (Michaelis, Lexicon syr. p. 355) et Cureton *εἰς τόπον* (*in the place*) vertit. Quam interpretationem rectam esse vix dubium est, cum omnes reliqui testes *εἰς τό-*

omnia sine eo faciunt. Tales vero non bona conscientia mihi praediti esse videntur, quia non firmiter secundum praeceptum congregantur.

V. Quia autem res finem habent et duo simul proposita sunt, mors et vita, et unusquisque *in proprium locum* iturus est; 2. quemadmodum enim sunt numismata duo, alterum quidem Dei, alterum autem mundi, et unumquodque proprium characterem habet impositum, infideles characterem mundi huius, fideles autem in caritate characterem Dei patris per Iesum Christum, per quem nisi propensa nobis est voluntas mori iuxta ipsius passionem, nec vita ipsius in nobis est.

VI. Cum itaque in personis supra dictis omnem multitudinem in fide conspexissem ac dilexissem, hortor, ut in concordia Dei omnia peragere studeatis, episcopo praesidente loco Dei et presbyteris loco senatus apostolici, et diaconis mihi suavissimis concreditum habentibus ministerium Iesu Christi, qui ante saecula apud patrem erat et in fine apparuit. 2. Omnes igitur, acceptis iisdem divinis moribus, vos mutuo revereamini et nemo secundum carnem spectet proximum, sed in Iesu Christo vos invicem semper diligatis. Nihil sit in vobis, quod possit vos dirimere, sed uniamini episcopo et praesidentibus in typum et demonstrationem immortalitatis.

VII. Quemadmodum igitur Dominus sine patre, ipsi unitus,

χον exhibeant. Versio armeniaca, cum secundum versionem syriacam facta sit, nihil probat. — *τ. πρεσβυτέρων — ἀποστόλων*] Cf. Trall. 2, 2; 3, 1. Philad. 5, 1. Sm. 8, 1. Const. ap. II c. 26. 28.

2 – VII, 1. Par. Rupef. 1 c. II 780 (*μηδὲν ἔστω — ἰδίᾳ ὑμῖν*). Fragm. syr. Curet. 200, 234 (*ἀλλ' ἑνώθητε — — ὑμῖν*).

2. Par. Rupef. cf. Cot. ad h. l. (– *ἀγαπᾶτε*). — *ἐντρέπεσθε* c. G[1] A Par: *ἐντρεπώμεθα* L[1] | *ἀλλήλους* c. Par coll Trall. 3, 1. 2. Sm. 8, 1: *ἀλλήλοις* G[1] | *τὸν πλησίον* c. G[1] Par: *τῷ πλ.* G[1] *τύπον* c. G[1] L1 Sf (A): *τόπον* Par — *ἑνώθητε κτλ.*] i. e. unitas cum episcopo est typus vitae illius, quam sancti vivunt Deo uniti, simulque alii, unitatem vestram cum episcopo conspicientes, ad persuasionem de vita illa adducuntur. H.

VII. Antiochus Mon. hom. 80 Migne 1674 (*ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ κτλ.*).

1. *ὅ ἐστιν* c. L[1] Ant: *εἷς ἐστιν* G[1] — *ὥσπερ κτλ.*] Cf. Ioann. 5, 19. 30; Const. ap. II c. 26. 27. 31. — *ἰδίᾳ*] i. e. extra communionem episcopi et presbyterorum, in conventiculis. Smith. — *ὅ ἐστιν 'Ι. Χρ.*] i. e. quod

ἡνωμένος ὤν, οὔτε δι' ἑαυτοῦ οὔτε διὰ τῶν ἀποστόλων· οὕτως μηδὲ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων μηδὲν πράσσετε· μηδὲ πειράσητε εὔλογόν τι φαίνεσθαι ἰδίᾳ ὑμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ μία προσευχή, μία δέησις, εἷς νοῦς, μία ἐλπὶς ἐν ἀγάπῃ, ἐν τῇ χαρᾷ τῇ ἀμώμῳ, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός, οὗ ἄμεινον οὐδέν ἐστιν. 2. Πάντες ὡς εἰς ἕνα ναὸν συντρέχετε θεοῦ, ὡς ἐπὶ ἓν θυσιαστήριον, ἐπὶ ἕνα Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀφ' ἑνὸς πατρὸς προελθόντα καὶ εἰς ἕνα ὄντα καὶ χωρήσαντα.

VIII. Μὴ πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις μηδὲ μυθεύμασιν τοῖς παλαιοῖς ἀνωφελέσιν οὖσιν. Εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ νόμον Ἰουδαϊσμὸν ζῶμεν, ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι. 2. Οἱ γὰρ θειότατοι προφῆται κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, εἰς τὸ πληροφορηθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας, ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος ἀπὸ σιγῆς προελθών, ὃς κατὰ πάντα εὐηρέστησεν τῷ πέμψαντι αὐτόν.

IX. Εἰ οὖν οἱ ἐν παλαιοῖς πράγμασιν ἀναστραφέντες εἰς

(sc. *μία προσευχὴ κτλ.*) ut fiat, Iesus vult et efficit.

2. *πάντες* c. L[1] G[2] A: add *οὖν* G[1] Ant | *εἰς ἕνα* c. L[1] A: *εἰς* G[1], *εἷς εἰς τὸν* G[2] | *ἐπὶ ἕνα* c. L[1] A: praem *ὡς* G[1] G[2] — *προελθόντα*] sc. in mundum. Cf. Ioann. 8, 42; 16, 28. — *εἰς ἕνα ὄντα κτλ.*] Cf. Ioann 1, 1. 2. 18. Cum vox *ὄντα* post *προελθόντα* et ante *χωρήσαντα* posita sit, sensus est: Iesus apud patrem, apud quem erat ante saecula (6, 1), eo quoque tempore versabatur, quo in mundo erat. Cf. Nirschl ad h. l.

VIII, 1. *νόμον* c. G[1] G[2] A: om L[1] *Ἰουδαϊσμὸν* c. G[1] L[1]: *ἰουδαϊκὸν* G[2] A — *μυθεύμασιν*] Cf. I Tim. 1, 4; 4, 7. Tit. 1, 14. — *κατὰ νόμον*] Respicientes 10, 1 nonnulli editores *νόμον* omiserunt vel uncis incluserunt legentes: *κατὰ Ἰουδαϊσμὸν ζῶμεν*. Sed cum Graeci dicerent: *βίον βιοῦν, ἀκίνδυνον βίον ζῆν*, fieri potuit, ut Ign. phrasi uteretur: *Ἰουδαϊσμὸν ζῆν* = *ἰουδαϊκῶς ζῆν* vel *ἰουδαΐζειν*. Cf. Gal. 2, 14. Magn. 10, 3.

2. Severus Antioch. adv. imp. Gramm. Curet. 213, 245. Timotheus Aelur. Cur. 211, 244. — *λόγος ἀπὸ* c. A Sev: *λόγος ἀΐδιος οὐκ ἀπὸ* G[1] L[1] Tim — *τοὺς ἀπειθοῦντας*] i. e. nunc fidem recusantes, ut ex sequentibus patet. Cf. Sm. 5, 1. — *λόγος ἀπὸ σιγῆς προελθών*]. Lectiones indicant, Ignatii verba iam quinto saeculo immutata fuisse. Contra versionem armeniacam stat Timotheus Aelurus. Sin autem quaeris, cui ex his duobus testibus maior fides habenda sit: considerans, Severum Antiochenum, qui aetate Timotheo fere par est, notitia autem epistularum Ignatianarum eum superat (profitetur aliquo loco, se plures codices contu-

nihil fecit, neque per se ipsum neque per apostolos: ita neque vos sine episcopo et presbyteris quidquam peragatis; neque aggrediamini, ut quidquam a vobis separatim factum decens appareat, sed in unum convenientibus una sit oratio, una precatio, una mens, una spes in caritate, in gaudio sancto, quod est Iesus Christus, quo nihil praestantius est. 2. Omnes velut in unum templum Dei concurrite, velut ad unum altare, ad unum Iesum Christum, qui ab uno patre prodiit et apud unum fuit ad eumque reversus est.

VIII. Ne seducamini alienis doctrinis neque veteribus fabulis, quae sunt inutiles. Si enim adhuc iuxta legem iudaice vivimus, confitemur, nos gratiam non accepisse. 2. Divinissimi namque prophetae iuxta Iesum Christum vixerunt. Ob hoc et persecutionem passi sunt, gratia ipsius inspirati, ut increduli certi redderentur, quod unus sit Deus, qui seipsum manifestaverit per Iesum Christum filium suum, qui est verbum eius e silentio progressum, qui in omnibus ei, qui ipsum miserat, complacuit.

IX. Si igitur, qui in veteri rerum ordine degerunt, ad

lisse, Curet. 213, 245), cum versione armeniaca consentire, non haesitabis huic palmam tribuere. Accedit, quod lectio *λόγος ἀπὸ* librarios quosdam facilius offendere poterat quam altera. Cum Graecis recentioribus *τὸ προελθεῖν* generationem Christi aeternam significaret (Cf. Severus Ant. Curet. 213, 245) et verbis *ἀπὸ σιγῆς προελθὼν* doctrina proponeretur, quae quarto quidem saeculo Valentini Gnostici esse videbatur (Cyrill. Cat. VI c. 17), librarius facilius in cogitationem incidere potuit, verba *ἀΐδιος οὐκ* inserenda esse, ut suspicio haeresis a sancto martyre removeretur, quam ea esse delenda. Itaque lectionem vulgatam, quae recentioribus tantum testibus nititur, cum Zahn et Lightfoot (Contempory Review 1875 February p. 357 sq.), relinquere non dubito. Sensus autem nostri loci est: Christus ante saecula apud patrem exsistens (6, 1) post longum quasi silentium cum hominibus conversaturus in mundum prodiit ac verbum vel os Dei (Rom. 8, 2) evasit. Cf. Prolegom. c. 4 et quae Cotelier, Pearson (Vindic. Ignat. II c. 4—7), qui quidem textum vulgatum secuti sunt, et Zahn ad h. l. exposuerunt. — *κ. πάντα εὐηρέστησεν κτλ.*] Cf. Ioann. 8, 29.

IX, 1. *κυριακὴν* c. L[1] (G[2] A): add *ζωὴν* G[1] | *ὅ τινες* c. L[1]: *οἵτινες* G[1], *ὅν τινες* A Voss | *ὑπομένομεν* c. L[1] A: *ὑπομένωμεν* G[1] — *παλαιοῖς πράγμασιν* (*γράμμασιν* G[2])] i. e. in veteri testamento. Loquitur Ign. de prophetis, qui infra v. 2 diserte memo-

καινότητα ἐλπίδος ἦλθον, μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζῶντες, ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (ὅ τινες ἀρνοῦνται, δι' οὗ μυστηρίου ἐλάβομεν τὸ πιστεύειν, καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένομεν, ἵνα εὑρεθῶμεν μαθηταὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου διδασκάλου ἡμῶν)· 2. πῶς ἡμεῖς δυνησόμεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ, οὗ καὶ οἱ προφῆται μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκων; Καὶ διὰ τοῦτο, ὃν δικαίως ἀνέμενον, παρὼν ἤγειρεν αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν.

X. Μὴ οὖν ἀναισθητῶμεν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. Ἐὰν γὰρ ἡμᾶς μιμήσηται καθὰ πράσσομεν, οὐκ ἔτι ἐσμέν. Διὰ τοῦτο, μαθηταὶ αὐτοῦ γενόμενοι, μάθωμεν κατὰ Χριστιανισμὸν ζῆν. Ὃς γὰρ ἄλλῳ ὀνόματι καλεῖται πλέον τούτου, οὐκ ἔστιν τοῦ θεοῦ. 2. Ὑπέρθεσθε οὖν τὴν κακὴν ζύμην τὴν παλαιωθεῖσαν καὶ ἐνοξίσασαν καὶ μεταβάλεσθε εἰς νέαν ζύμην, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Ἁλίσθητε ἐν αὐτῷ, ἵνα μὴ διαφθαρῇ τις ἐν ὑμῖν, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς ὀσμῆς ἐλεγχθήσεσθε. 3. Ἄτοπόν ἐστιν, Χριστὸν Ἰησοῦν λαλεῖν καὶ ἰουδαΐζειν. Ὁ γὰρ Χριστιανισμὸς οὐκ εἰς Ἰουδαϊσμὸν ἐπίστευσεν, ἀλλ' Ἰουδαϊσμὸς εἰς Χριστιανισμόν, εἰς ὃν πᾶσα γλῶσσα πιστεύσασα εἰς θεὸν συνήχθη.

XI. Ταῦτα δέ, ἀγαπητοί μου, οὐκ ἐπεὶ ἔγνων τινὰς ἐξ ὑμῶν οὕτως ἔχοντας, ἀλλ' ὡς μικρότερος ὑμῶν θέλω προφυλάσσεσθαι ὑμᾶς, μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὰ ἄγκιστρα τῆς κενοδοξίας, ἀλλὰ πεπλη-

rantur. — *κυριακήν*] Subintellegendum esse *ἡμέραν* et e verbo *σαββατίζοντες* et ex sequentibus patet. Cf. Barn. 15, 9. — *ὅ*] scripsit Ign., quia haeretici non tantum Dominum mortuum, sed etiam ex eius morte nobis vitam ortam esse negabant.

2. Severus Antioch. apud I. Chr. Wolf, Anecdota (1724) IV 72. — *προσεδόκων* c. G² Sev (L¹ A): *προσεδόκουν* G¹ | *ὃν* c. G¹ Sev.: *quod* L¹ — *προφῆται κτλ.*] Cf. Philad. 5, 2; 9, 1. Sensus: si prophetae nonnisi sperantes in Christum, qui nondum apparuerat, salvi facti sunt, quomodo nos, postquam advenit, sine eo vitam consequi poterimus? — *ἤγειρεν*] Cf. Matth. 27, 52.

X, 1. Par. Rupef. l. c. II 785 (*μάθωμεν κτλ.*). — *ἐὰν* c. G²: *ἂν* G¹ | *μιμήσηται* L¹ G²: *μιμήσεται* G1 | *πράσσομεν* c. L¹ G²: *πράσσωμεν* G¹ — *μὴ οὖν κτλ.*] Cf. Paul. Rom. 2, 4. — *μιμήσηται*] i. e. si Deus eodem modo nobiscum ageret et malum malo compensaret. — *Χριστιανισμόν*] Primus Ign. hanc vocem adhibet. Cf. v. 3. Rom. 3, 3. Philad. 6, 1. Zahn contulit Orig. exhort. ad mart. c. 12 (ed. Bened. I 281): *ἀναδεχόμενοι τὸ*

novam spem pervenerunt, non amplius sabbatum colentes, sed iuxta dominicam viventes, in qua et vita nostra exorta est per ipsum et mortem ipsius (quod quidam negant, per quod mysterium fidem accepimus, et propter hoc sustinemus, ut inveniamur discipuli Iesu Christi, solius doctoris nostri); 2. quomodo nos poterimus vivere sine ipso, quem etiam prophetae, cum essent spiritu discipuli eius, ut doctorem exspectabant? Et propter hoc is, quem iuste praestolabantur, adveniens suscitavit ipsos ex mortuis.

X. Absit ergo a nobis non moveri benignitate eius. Si enim nos imitetur secundum ea, quae facimus, iam periimus. Propterea, discipuli eius effecti, discamus secundum Christianismum vivere. Qui enim alio nomine vocatur praeter hoc, non est Dei. 2. Abicite igitur malum fermentum inveteratum et acimum et transmutamini in novum fermentum, quod est Iesus Christus. Saliamini in ipso, ut non corrumpatur aliquis e vobis, quoniam ab odore redarguemini. 3. Absurdum est, Christum Iesum profari et iudaizare. Christianismus enim non in Iudaismum credidit, sed Iudaismus in Christianismum, in quo omnes, qui credunt in Deum, congregati sunt.

XI. Haec autem scribo, dilecti mei, non quod cognoverim, aliquos vestrum hoc animo affectos esse, sed, minor vobis, cau-

κατὰ Χριστιανισμὸν βιοῦν. — *τούτου*] sc. Christianismi vel Christi. Reprobatur ergo, qui Iudaei vel haeretici nomine vocatur.

2. *ὑπέρθεσθε* c. G[1] G[2]: *deponite* L[1] A | *ὅ* c. G[1]: *ὅς* L[1] | *ἁλίσθητε* c. G[1] L[1]: *ἀλίσθητε* G[2], *coniungite vos ei* A | *ὀσμῆς* c. L[1]: *ὁρμῆς* G[1] — *ὑπέρθεσθε κτλ.*] i. e. superate malum fermentum. Cf. I Cor. 5. 7.

3. Fragm. syr. Curet. 202, 236. — *εἰς ὃν* c. G[2] Sf (A): *ὡς* G[1] L[1], *ᾧ* H *συνήχθη*: *congregaretur* L[1] — *Χριστιανισμὸς κτλ.*] i. e. vetus testamentum novum, non novum vetus praeparavit; adventu Christi Iudaei ad Christianismum sese converterunt, non Christiani Iudaismum receperunt. — *πᾶσα γλῶσσα*] Cf. Philipp. 2, 11.

XI. *πεπληροφορῆσθαι* em Voss: -*φορεῖσθαι* G[1], *πληροφορεῖσθαι* L[1] — *ταῦτα δέ*] sc. *ἔγραψα*. Cf. Trall. 8, 1. — *οὕτως ἔχοντας*] sc. Iudaismum sectantes. — *Πιλάτου*] Cf. Trall. 9, 1. Sm. 1, 2. Recte Zahn: Ign. hic formulam quandam regulamque fidei repetere videtur. Cf. Iust. Ap. I c. 13. 61. Dial. c. 30. Iren. II c. 32, 4. III c. 4, 2. IV c. 22, 2. Tert. de vel. virg. c. 1.

ροφορῆσθαι ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῷ πάθει καὶ τῇ ἀναστάσει τῇ γενομένῃ ἐν καιρῷ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου· πραχθέντα ἀληθῶς καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἧς ἐκτραπῆναι μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο.

XII. Ὀναίμην ὑμῶν κατὰ πάντα, ἐάνπερ ἄξιος ὦ. Εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι, πρὸς ἕνα τῶν λελυμένων ὑμῶν οὐκ εἰμι. Οἶδα, ὅτι οὐ φυσιοῦσθε· Ἰησοῦν γὰρ Χριστὸν ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς· καὶ μᾶλλον, ὅταν ἐπαινῶ ὑμᾶς, οἶδα, ὅτι ἐντρέπεσθε, ὡς γέγραπται, ὅτι *ὁ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος*.

XIII. Σπουδάζετε οὖν βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασιν τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, ἵνα *πάντα, ὅσα ποιῆτε, κατευοδωθῆτε* σαρκὶ καὶ πνεύματι, πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει, μετὰ τοῦ ἀξιοπρεπεστάτου ἐπισκόπου ὑμῶν καὶ ἀξιοπλόκου πνευματικοῦ στεφάνου τοῦ πρεσβυτερίου ὑμῶν καὶ τῶν κατὰ θεὸν διακόνων. 2. Ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα καὶ οἱ ἀπόστολοι τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι, ἵνα ἕνωσις ᾖ σαρκική τε καὶ πνευματική.

XIV. Εἰδώς, ὅτι θεοῦ γέμετε, συντόμως παρεκέλευσα ὑμᾶς. Μνημονεύετέ μου ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν, ἵνα θεοῦ ἐπιτύχω, καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας (ὅθεν οὐκ ἄξιός εἰμι καλεῖσθαι· ἐπιδέομαι γὰρ τῆς ἡνωμένης ὑμῶν ἐν θεῷ προσευχῆς καὶ ἀγάπης), εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τὴν ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐκκλησίας ὑμῶν δροσισθῆναι.

XV. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἐφέσιοι ἀπὸ Σμύρνης, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, παρόντες εἰς δόξαν θεοῦ ὥσπερ καὶ ὑμεῖς, οἳ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν ἅμα Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ Σμυρναίων. Καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ ἐκκλησίαι ἐν τιμῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσπάζονται ὑμᾶς.

XII. *δέδεμαι*] sc. Christi causa. Cf. Eph. 3, 1; 12, 1. Trall. 5, 2. — *φυσιοῦσθε*] sc. laude tributa. — *ὁ δίκαιος κτλ.*] Prov. 18, 17.

XIII. 1. *κατευοδωθῆτε* c. G[1] A : *κατευοδωθήσηται* G[2] L[1] (LXX) — *πάντα κτλ.*] Ps. 1, 3. — *κατευοδωθῆτε*] Cf. Test. XII patr. IV c. 1: *κατευοδούμενος ἐν πᾶσιν*. IX c. 7: *εἴ τις ὑπὲρ ὑμᾶς εὐοδοῦται, μὴ λυπεῖσθε, ἀλλὰ καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα τελείως εὐοδοῦται.* — *υἱῷ*] Ign. filium ante patrem nominat (Cf. II Cor. 13, 13), quod Remigius Ceillier (Histoire générale des auteurs sacrés I 622) vetustissimae antiquitatis signum putat.

2. *Ἰησοῦς Χρ.* c. G[1] (A): *ὁ Χρ-*

tum vobis cupio, ne incidatis in hamos inanis doctrinae, sed ut plene certi reddamini de nativitate et passione et resurrectione, quae contigit tempore praefecturae Pontii Pilati: quae vere et indubitanter gesta sunt a Iesu Christo, spe nostra, a qua averti nemini vestrum accidat.

XII. Fruar vobis in omnibus, siquidem dignus sum. Etsi enim ligatus sum, comparandus tamen non sum uni vestrum, qui ligati non estis. Novi, quod non inflamini; Iesum enim Christum habetis in vobis. Et magis, cum laudo vos, scio, quod erubescitis, sicut scriptum est: *Iustus sui est accusator.*

XIII. Studete igitur confirmari in doctrinis Domini et apostolorum, ut *omnia, quae facitis, prospere vobis succedant* carne et spiritu, fide et caritate, in filio et patre et in spiritu, in principio et in fine, cum dignissimo episcopo vestro et digne contexta spirituali corona presbyterii vestri et cum diaconis Deo placentibus. 2. Subiecti estote episcopo et vobis mutuo, ut Iesus Christus patri secundum carnem et apostoli Christo et patri et spiritui, ut unio sit et carnalis et spiritualis.

XIV. Cum sciam, vos Deo plenos esse, brevibus vos cohortatus sum. Memores estote mei in orationibus vestris, ut Deum assequar, et ecclesiae, quae in Syria est (unde non sum dignus vocari; indigeo enim unita vestra in Deo oratione et caritate), ut ecclesia, quae in Syria est, mereatur per ecclesiam vestram irrorari.

XV. Salutant vos Ephesii e Smyrna, unde haec scribo vobis, qui praesentes adsunt in Dei gloriam ut et vos, qui me una cum Polycarpo episcopo Smyrnaeorum in omnibus recrearunt. Et ceterae ecclesiae in honorem Iesu Christi vos sa-

στός G[2] L[1] | *κατὰ σάρκα* c. G[1] L[1]: om G[2] A — *κ. σάρκα*] Christus filius hominis, non *ὁ λόγος* Deo patri subordinatur. — *ἕνωσις κτλ.*] i. e. unio externa et interna. Cf. Paul. Eph. 4, 4.

XIV. *παρεκέλευσα* c. G[1]: *παρεκάλεσα* G[2] — *εἰδὼς κτλ.*] Cf. Paul. Rom. 15, 14. 15.

XV. *ἀδιάκριτον* c. L[1] G[2] A: *διάκριτον* G[1] | *Χριστός*: add *ἔρρωσθε ἀδελφοὶ ἀμήν* A | G[1] subscripsit *Μαγνησιεῦσιν* — *Ἐφέσιοι . . αἱ λ. δὲ ἐκκλησίαι*] i. e. Ephesii et ceterae ecclesiae, qui Ignatii visendi causa legatos Smyrnam miserunt.

ροφορῆσθαι ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῷ πάθει καὶ τῇ ἀναστάσει τῇ γενομένῃ ἐν καιρῷ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου· πραχθέντα ἀληθῶς καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἧς ἐκτραπῆναι μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο.

XII. Ὀναίμην ὑμῶν κατὰ πάντα, ἐάνπερ ἄξιος ὦ. Εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι, πρὸς ἕνα τῶν λελυμένων ὑμῶν οὐκ εἰμι. Οἶδα, ὅτι οὐ φυσιοῦσθε· Ἰησοῦν γὰρ Χριστὸν ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς· καὶ μᾶλλον, ὅταν ἐπαινῶ ὑμᾶς, οἶδα, ὅτι ἐντρέπεσθε, ὡς γέγραπται, ὅτι *ὁ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος*.

XIII. Σπουδάζετε οὖν βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασιν τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, ἵνα *πάντα, ὅσα ποιῆτε, κατευοδωθῆτε* σαρκὶ καὶ πνεύματι, πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει, μετὰ τοῦ ἀξιοπρεπεστάτου ἐπισκόπου ὑμῶν καὶ ἀξιοπλόκου πνευματικοῦ στεφάνου τοῦ πρεσβυτερίου ὑμῶν καὶ τῶν κατὰ θεὸν διακόνων. 2. Ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα καὶ οἱ ἀπόστολοι τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι, ἵνα ἕνωσις ᾖ σαρκική τε καὶ πνευματική.

XIV. Εἰδώς, ὅτι θεοῦ γέμετε, συντόμως παρεκέλευσα ὑμᾶς. Μνημονεύετέ μου ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν, ἵνα θεοῦ ἐπιτύχω, καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας (ὅθεν οὐκ ἄξιός εἰμι καλεῖσθαι· ἐπιδέομαι γὰρ τῆς ἡνωμένης ὑμῶν ἐν θεῷ προσευχῆς καὶ ἀγάπης), εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τὴν ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐκκλησίας ὑμῶν δροσισθῆναι.

XV. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἐφέσιοι ἀπὸ Σμύρνης, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, παρόντες εἰς δόξαν θεοῦ ὥσπερ καὶ ὑμεῖς, οἳ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν ἅμα Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ Σμυρναίων. Καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ ἐκκλησίαι ἐν τιμῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσπάζονται ὑμᾶς.

XII. *δέδεμαι*] sc. Christi causa. Cf. Eph. 3, 1; 12, 1. Trall. 5, 2. — *φυσιοῦσθε*] sc. laude tributa. — *ὁ δίκαιος κτλ.*] Prov. 18, 17.

XIII, 1. *κατευοδωθῆτε* c. G¹ A: *κατευοδωθήσηται* G² L¹ (LXX) — *πάντα κτλ.*] Ps. 1, 3. — *κατευοδωθῆτε*] Cf. Test. XII patr. IV c. 1: *κατευοδούμενος ἐν πᾶσιν*. IX c. 7: *εἴ τις ὑπὲρ ὑμᾶς εὐοδοῦται, μὴ λυπεῖσθε, ἀλλὰ καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα τελείως εὐοδοῦται.* — *υἱῷ*] Ign. filium ante patrem nominat (Cf. II Cor. 13, 13), quod Remigius Ceillier (Histoire générale des auteurs sacrés I 622) vetustissimae antiquitatis signum putat.

2. *Ἰησοῦς Χρ.* c. G¹ (A): *ὁ Χρι-*

tum vobis cupio, ne incidatis in hamos inanis doctrinae, sed ut plene certi reddamini de nativitate et passione et resurrectione, quae contigit tempore praefecturae Pontii Pilati: quae vere et indubitanter gesta sunt a Iesu Christo, spe nostra, a qua averti nemini vestrum accidat.

XII. Fruar vobis in omnibus, siquidem dignus sum. Etsi enim ligatus sum, comparandus tamen non sum uni vestrum, qui ligati non estis. Novi, quod non inflamini; Iesum enim Christum habetis in vobis. Et magis, cum laudo vos, scio, quod erubescitis, sicut scriptum est: *Iustus sui est accusator.*

XIII. Studete igitur confirmari in doctrinis Domini et apostolorum, ut *omnia, quae facitis, prospere vobis succedant* carne et spiritu, fide et caritate, in filio et patre et in spiritu, in principio et in fine, cum dignissimo episcopo vestro et digne contexta spirituali corona presbyterii vestri et cum diaconis Deo placentibus. 2. Subiecti estote episcopo et vobis mutuo, ut Iesus Christus patri secundum carnem et apostoli Christo et patri et spiritui, ut unio sit et carnalis et spiritualis.

XIV. Cum sciam, vos Deo plenos esse, brevibus vos cohortatus sum. Memores estote mei in orationibus vestris, ut Deum assequar, et ecclesiae, quae in Syria est (unde non sum dignus vocari; indigeo enim unita vestra in Deo oratione et caritate), ut ecclesia, quae in Syria est, mereatur per ecclesiam vestram irrorari.

XV. Salutant vos Ephesii e Smyrna, unde haec scribo vobis, qui praesentes adsunt in Dei gloriam ut et vos, qui me una cum Polycarpo episcopo Smyrnaeorum in omnibus recrearunt. Et ceterae ecclesiae in honorem Iesu Christi vos sa-

στός G[1] L[1] | *κατὰ σάρκα* c. G1 L[1]: om G[2] A — *κ. σάρκα*] Christus filius hominis, non *ὁ λόγος* Deo patri subordinatur. — *ἕνωσις κτλ.*] i. e. unio externa et interna. Cf. Paul. Eph. 4, 4.

XIV. *παρεκέλευσα* c. G[1]: *παρεκάλεσα* G[2] — *εἰδὼς κτλ.*] Cf. Paul. Rom. 15, 14. 15.

XV. *ἀδιάκριτον* c. L[1] G[2] A: *διάκριτον* G[1] | *Χριστός*: add *ἔρρωσθε ἀδελφοὶ ἀμήν* A | G[1] subscripsit *Μαγνησιεῦσιν* — *Ἐφέσιοι . . αἱ λ. δὲ ἐκκλησίαι*] i. e. Ephesii et ceterae ecclesiae, qui Ignatii visendi causa legatos Smyrnam miserunt.

῎Ερρωσθε ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ κεκτημένοι ἀδιάκριτον πνεῦμα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.

ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΙΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, ἠγαπημένῃ θεῷ, πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκκλησίᾳ ἁγίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν Τράλλεσιν τῆς Ἀσίας, ἐκλεκτῇ καὶ ἀξιοθέῳ, εἰρηνευούσῃ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι καὶ τῷ πάθει Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ἀναστάσει· ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν τῷ πληρώματι ἐν ἀποστολικῷ χαρακτῆρι καὶ εὔχομαι πλεῖστα χαίρειν.

I. Ἄμωμον διάνοιαν καὶ ἀδιάκριτον ἐν ὑπομονῇ ἔγνων ὑμᾶς ἔχοντας οὐ κατὰ χρῆσιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν, καθὼς ἐδήλωσέν μοι Πολύβιος, ὁ ἐπίσκοπος ὑμῶν, ὃς παρεγένετο θελήματι θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Σμύρνῃ καὶ οὕτως μοι συνεχάρη δεδεμένῳ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὥστε με τὸ πᾶν πλῆθος ὑμῶν ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι. 2. Ἀποδεξάμενος οὖν τὴν κατὰ θεὸν εὔνοιαν δι' αὐτοῦ ἐδόξασα, εὑρὼν ὑμᾶς, ὡς ἔγνων, μιμητὰς ὄντας θεοῦ.

II. Ὅταν γὰρ τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσησθε ὡς Ἰησοῦ Χριστῷ,

Tit. *Ἰγνάτιος* c. G[1]: om L[1] A

Inscr. *αἵματι* c. G[1] L[1] A: *πνευματι* Z c. G[2] | *καὶ τῷ πάθει* c. L[1]: *τῷ π.* G[1], *ἐν π.* (post *ἡμῶν*) G[2], om A — *εἰρηνευούσῃ κτλ.*] Non persecutionem Ign. respicere videtur, sed de pace Dei loquitur, quam homines per incarnationem (*ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι*) et passionem Christi impetrarunt. — *πληρώματι*] Smith hanc vocem de universitate Trallianorum, Bunsen de plenitudine potestatis ecclesiasticae, quam habuit Ign., intellexit. Rectius eam de gratiae plenitudine interpretamur, quam Ignatius Trallianis deprecatur de more apostolorum (*ἐν ἀπ. χαρακτῆρι*) cf. Rom. 1, 7. I Cor. 1, 3. II Cor. 1, 2. Gal. 1, 3 etc. Nirschl locum de gratiae plenitudine et apostolico charactere explicat, quem habuit ecclesia Trallianorum. Alii verba *ἐν ἀποστ. χαρακτῆρι* minus recte ad apostolicam Ignatii episcopi auctoritatem retulerunt, quam dignitatem sibi negat 3, 3. Rom. 4, 3.

I, 1. *θεωρεῖσθαι*: *θεωρῆσθε* G[1], *θεωρῆσαι* G[2] — *οὐ κ. χρῆσιν κτλ.*]

itant. Valete, Deo uniti, spiritum possidentes inseparabilem, ui est Iesus Christus.

TRALLIANIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, dilectae a Deo, patre Iesu Christi, ecclesiae sanctae, quae est Trallibus Asiae, electae et Deo dignae, pacem habenti in carne et sanguine et passione Iesu Christi, spei nostrae, cum resurgamus ad eum; quam et saluto in plenitudine in apostolico charactere cuique plurimam opto salutem.

I. Constanter inculpatam et inseparabilem in sustinentia ıentem cognovi vos habere non usu solum, sed indole, quemdmodum id mihi episcopus vester Polybius indicavit, qui myrnae adfuit per voluntatem Dei et Iesu Christi quique mihi incto in Iesu Christo ita congratulatus est, ut omnem multiıdinem vestram in eo contemplatus sim. 2. Excipiens enim er ipsum vestram quae secundum Deum est benevolentiam, lorificavi Deum, cuius imitatores, ut cognovi, vos inveni.

II. Cum enim episcopo subiecti sitis ut Iesu Christo, vi-

nsus: non solum in vitae commercio talem mentem ostendere stutis, sed ea interna vestrae naturae opria est. Apud Iren. I c. 6, 4 *χρήσει* opponitur ei, quod quis *tura* sua *proprie* possidet. Gnostici rinam gratiam proprie possidere atendebant, cum Psychici eam nonti *ἐν χρήσει* = *ad usum* (commoti instar) acciperent eamque et ıittere possent. H.

2. *ἐδόξασα* c. L[1] A (hic addit *τὸν* *ϰιόν μου Ἰ. Χριστόν*): *ἔδοξα* G[1] G[2]; *ϰών* G[1] L[1] G[2]: (*ἔδοξα*) *εὑρεῖν* Voss — *ἐδόξασα*] sc. *τὸν θεόν*, ad quem Ignatius verbum ubique refert. Cf. Eph. 2, 2. Philad. 10, 1. Sm. 1, 1. Absolute illud adhibet etiam Polyc. 1, 1.

II—III, 1. Fragm. syr. Curet. 198, 232 sq.

1. Severus Ant. Cur. 213 sq., 245 sq. Par. Rupef. l. c. II 780 (— *ἀποθανόντα*). — *ἄνθρωπον* c. G[1] G[2] Par: *ἀνθρώπους* Z c. L[1] Sev coll Rom. 8, 1, *σάρϰα* Sf A | *ἡμᾶς*: *ὑμᾶς* L[1] — *ϰ. ἄνθρωπον*] Cf. Paul. Rom. 3, 5. I Cor. 9, 8. Gal. 3, 15.

φαίνεσθέ μοι οὐ κατὰ ἄνθρωπον ζῶντες, ἀλλὰ κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δι' ἡμᾶς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύσαντες εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ἀποθανεῖν ἐκφύγητε. 2. Ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὥσπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἐν ᾧ διάγοντες εὑρεθησόμεθα. 3. Δεῖ δὲ καὶ τοὺς διακόνους ὄντας μυστηρίων Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πάντα τρόπον πᾶσιν ἀρέσκειν. Οὐ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν εἰσὶν διάκονοι, ἀλλ' ἐκκλησίας θεοῦ ὑπηρέται. Δέον οὖν αὐτοὺς φυλάσσεσθαι τὰ ἐγκλήματα ὡς πῦρ.

III. Ὁμοίως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὄντα τύπον τοῦ πατρός, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ὡς συνέδριον θεοῦ καὶ ὡς σύνδεσμον ἀποστόλων. Χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται. 2. Περὶ ὧν πέπεισμαι ὑμᾶς οὕτως ἔχειν. Τὸ γὰρ ἐξεμπλάριον τῆς ἀγάπης ὑμῶν ἔλαβον καὶ ἔχω μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν, οὗ αὐτὸ τὸ κατάστημα μεγάλη μαθητεία, ἡ δὲ πραότης αὐτοῦ δύναμις· ὃν λογίζομαι καὶ τοὺς ἀθέους ἐντρέπεσθαι. 3. Ἀγαπῶν ὑμᾶς φείδομαι, συντονώτερον δυνάμενος γράφειν ὑπὲρ τούτου. Οὐκ εἰς τοῦτο ᾠήθην, ἵνα ὢν κατάκριτος ὡς ἀπόστολος ὑμῖν διατάσσωμαι.

IV. Πολλὰ φρονῶ ἐν θεῷ, ἀλλ' ἐμαυτὸν μετρῶ, ἵνα μὴ ἐν καυχήσει ἀπόλωμαι. Νῦν γάρ με δεῖ πλέον φοβεῖσθαι καὶ μὴ προσέχειν τοῖς φυσιοῦσίν με. Οἱ γὰρ λέγοντές μοι μαστιγοῦσίν με.

2—III, 1. Antiochus Mon. hom. 124 Migne 1822. — *ὑποτάσσεσθαι* c. L^1 G^2 (Ant): *ὑποτάσσεσθε* G^1 Sf A

3. *μυστηρίων* c. L^1 G^2: *μυστήριον* G^1 | *αὐτούς*: *ὑμᾶς* L^1 — *δεῖ κτλ.*] Monet Ign., ut contextus docet, ne diaconos quisquam contemnat tanquam ministros ciborum et potuum, non autem, ut nonnulli interpretati sunt, adhortatur diaconos, ut omnibus omni modo placeant. — *μυστηρίων*] Cf. I Cor. 4, 1. I Tim. 3, 9.

III, 1. *ὁμοίως*: add *καὶ* L^1 | *'I. Χριστὸν* c. G^1 Sf A G^2 Ant: *ἐντολὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ* L^1 | *ὡς καὶ* c. G^1 G^2: *καὶ* L^1 Sf A Ant | *ὄντα τύπον τ. π.* c. Cot (in notis) Z coll Sf A Ant G^2: *ὄντα υἱὸν τ. π.* G^1 L^1 (hic praem *'I. Χριστόν*) — *ὡς καὶ κτλ.*] Locus difficillimus ad sanandum, cum nullus testium plane fide dignus sit. — *χωρὶς κτλ.*] i. e. ubi ministri a Deo constituti non reperiuntur, ibi non est ecclesia.

2. *ἑαυτοῦ* c. G^1: *ἐμαυτοῦ* G^2. Illud pro hoc et pronomine secundae personae apud Graecos in omnibus casibus translaticium est. Cf. Matth. 26, 11. I Thess. 2, 8. II Thess. 3, 9.

3. *ἀγαπῶν ὑμᾶς φείδομαι* c. G^2 A:

demini mihi non secundum hominem, sed secundum Iesum Christum vivere, qui propter nos mortuus est, ut credentes in mortem ipsius mortem effugiatis. 2. Necessarium itaque est, quemadmodum facitis, ut sine episcopo nihil agatis, sed et presbyterio subditi sitis ut apostolis Iesu Christi, spei nostrae, in quo conversantes inveniemur. 3. Oportet autem et diaconos, qui sunt ministri mysteriorum Iesu Christi, omni modo omnibus placere. Non enim ciborum et potuum diaconi sunt, sed ecclesiae Dei ministri. Oportet igitur, ut sibi caveant a criminibus tanquam ab igne.

III. Cuncti similiter revereantur diaconos ut Iesum Christum, sicut et episcopum, qui est typus patris, presbyteros autem ut senatum Dei et concilium apostolorum. Sine his ecclesia non vocatur. 2. De his vos ita sentire persuasum habeo. Exemplar enim caritatis vestrae accepi et mecum habeo in episcopo vestro, cuius ipse habitus magna disciplina est, mansuetudo vero eius potentia, quem, ut existimo, et impii ipsi reverentur. 3. Quoniam autem vos amo, parco, quamvis pro illo severius scribere possem. Non in tantam mei existimationem deveni, ut quamvis condemnatus velut apostolus vobis praeciperem.

IV. Magna sapio in Deo, sed mihi ipsi modum adhibeo, ne gloriando peream. Nunc enim plus mihi timendum est nec aures illis sunt praebendae, qui me inflant. Qui enim me lau-

ἀγαπῶντας ὡς οὐ φ. G[1] L[1] | *συντονώτερον* c. G[2] A: *ἑαυτὸν πότερον* G[1], *ipsum aliqualem* L[1] | *οὐκ* c. A (G[2]): om G[1] L[1] | *διατάσσομαι* G[1] — Plerique interpretatores textum huius versus corruptum variis modis sanare studuerunt. Secutus sum coniecturam, quam H. in notis exhibuit et quam nuperrime (Gött. G. Anz. 1876 p. 1633 sqq.) Zahn comprobavit. — *φείδομαι*] Cf. II Cor. 12, 6. — *εἰς τοῦτο ᾠήθην*] Versionem recepi, quam Pearson exhibuit.

IV—V. Syrus haec capita exhibet in fine epistulae ad Romanos.

1. Maximus Confess. Loci commun. ed. Combefis II 638 (Migne Patr. gr. XCI 923). — *ἀλλ' ἐμ. μετρῶ κτλ.*] Cf. I Cor. 9, 27. — *λέγοντες*] sc. res adulatorias, ut ex voce *φυσιοῦσιν* apparet, et verisimiliter ad martyrium spectantes. Videntur ei dixisse: *μάρτυς ἔσῃ* vel *ὁ μάρτυς*. Cf. Eus. h. e. V c. 2, 2: *οὔτ' αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς ἀνεκήρυττον. οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς· ἀλλ' εἴποτέ τις ἡμῶν δι' ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσον πικρῶς.* Cf. Zahn, Ign. p. 416. 572 sq.

2. Ἀγαπῶ μὲν γὰρ τὸ παθεῖν, ἀλλ' οὐκ οἶδα, εἰ ἄξιός εἰμι. Τὸ γὰρ ζῆλος πολλοῖς μὲν οὐ φαίνεται, ἐμὲ δὲ πλέον πολεμεῖ. Χρῄζω οὖν πραότητος, ἐν ᾗ καταλύεται ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου.

V. Μὴ οὐ δύναμαι ὑμῖν τὰ ἐπουράνια γράψαι; Ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ νηπίοις οὖσιν ὑμῖν βλάβην παραθῶ· καὶ συγγνωμονεῖτέ μοι, μήποτε οὐ δυνηθέντες χωρῆσαι στραγγαλωθῆτε. 2. Καὶ γὰρ ἐγώ, οὐ καθότι δέδεμαι καὶ δύναμαι νοεῖν τὰ ἐπουράνια καὶ τὰς τοποθεσίας τὰς ἀγγελικὰς καὶ τὰς συστάσεις τὰς ἀρχοντικάς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα, παρὰ τοῦτο ἤδη καὶ μαθητής εἰμι· πολλὰ γὰρ ἡμῖν λείπει, ἵνα θεοῦ μὴ λειπώμεθα.

VI. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ἡ ἀγάπη Ἰησοῦ Χριστοῦ, μόνῃ τῇ χριστιανῇ τροφῇ χρῆσθαι, ἀλλοτρίας δὲ βοτάνης ἀπέχεσθαι, ἥτις ἐστὶν αἵρεσις· 2. οἳ ἑαυτοῖς παρεμπλέκουσιν Ἰησοῦν Χριστὸν καταξιοπιστευόμενοι· ὥσπερ θανάσιμον φάρμακον διδόντες μετὰ οἰνομέλιτος, ὅπερ ὁ ἀγνοῶν ἡδέως λαμβάνει ἐν ἡδονῇ κακῇ τὸ ἀποθανεῖν.

VII. Φυλάττεσθε οὖν τοὺς τοιούτους. Τοῦτο δὲ ἔσται ὑμῖν μὴ φυσιουμένοις καὶ οὖσιν ἀχωρίστοις θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀποστόλων. 2. Ὁ ἐντὸς

2. Ioann. Dam. II 650 et Anton. Melissa II serm. 84 (*χρῄζω κτλ.*) secundum G[2], qui in fine addit *ὁ διάβολος*.

V, 1. *ὑμῖν* pr c. L[1] S A G[2]: om G[1] | *στραγγαλωθῆτε* c. L[1] G[2]: *στράγγαλον θῆτε* G[1] -- Cf. I Cor. 3, 1. 2.

2--VII, 1. Fragm. syr. Curet. 198, 233 (— *τοιούτους*).

2. Severus Ant. Cur. 217, 248. — *δύναμαι* c. G[2]: *δυνάμενος* G[1] L[1] | *νοεῖν* c. L[1] S Sf A G[2] Sev: om G[1] | *ἤδη* c. L[1] Sev (G[2]): *εἴ δη* G[1], om S Sf A — Falso Smith et alii editores post *ἀόρατα* punctum posuerunt. Etiam in versionibus antiquis, apud Severum et interpolatorem verba *παρὰ τοῦτο κτλ.* apodosin constituunt. Sensus: quamquam vinctus sum et caelestia intellego (5, 1), tamen discipuli nomine non iam dignus sum. Martyrium demum me verum discipulum reddet (Eph. 1, 2. Rom. 4, 2. Polyc. 7, 1). Nunc autem incipio discipulus esse (Rom. 5, 3). — *παρὰ τοῦτο*] Cf. Rom. 5, 1. — *πολλὰ κτλ.*] Cf. I Cor. 13, 9.

VI—VII, 1, Par. Rupefuc. l. c. II 772 (— *τοιούτους*).

1. *χριστιανῇ* c. G[1]: *χριστιανικῇ* Par, *εὐχαριστικῇ* Sf | *χρῆσθαι . . ἀπέχεσθαι* c. G[1] Par: *χρῆσθε . . ἀπέχεσθε* L[1] — *βοτάνης*] Cf. Philad. 3, 1.

2. *οἵ ἑαυτοῖς* c. A Sf cf. Z et Petermann: *οἱ καιροὶ* G[1], *καὶ* Par, *ἢ καὶ ῥυπαροῖς* L[1], *οἱ καὶ ἰοῖς* Voss et alii

dant, flagellant me. 2. Nam diligo quidem pati, sed nescio, an dignus sim. Vehementia enim mea multis quidem non apparet, me vero acrius impugnat. Opus itaque mihi mansuetudine, qua princeps saeculi huius destruitur.

V. Numquid non possum caelestia vobis scribere? At metuo, ne parvulis vobis damnum inferam, ac ignoscite mihi, ne ista capere non valentes strangulemini. 6. Nam et ego ideo, quod vinctus sum et caelestia intellegere possum et locos angelorum et coetus constitutionesque principatuum, visibilia et invisibilia, propter hoc nondum discipulus sum; multa enim nobis desunt, ne a Deo absimus.

VI. Obsecro itaque vos, non ego, sed caritas Iesu Christi, solo christiano alimento uti, ab aliena autem herba abstinere, quae est haeresis; 2. qui sibimet ipsis Iesum Christum admiscent fidem simulantes; similes iis, qui mortiferum pharmacum cum vino mulso dant, quod qui ignorat, libenter accipit in voluptate noxia mortem.

VII. A talibus igitur vos custodite. Hoc autem fiet, si nec inflati nec avulsi fueritis a Deo Iesu Christo et episcopo et praeceptis apostolorum. 2. Qui intra altare est, mundus

coll G[2] | *καταξιοπιστευόμενοι* c. Par (Sf): *κατ' ἀξίαν πιστευόμενοι* G[1], *ut simplices credere faciant* A, om L[1] G[2] | *καὶ* a. *ἐν* L[1] | *κακῇ* c. L[1] Par: *κάκει* G[1] — *οἵ*] i. e. haeresis sectatores vel haeretici. Sensus: haeretici fabulis suis doctrinas christianas admiscent, ut simpliciores decipiant, instar illorum, qui venenum vino immistum dant. Zahn contulit Rom. 16, 18. Iren. I c. 27, 4. Theoph. ad Autol. II c. 12. Clem. Al. Strom. I c. 1, 16 p. 325. Orig. hom. 29 in Ierem. (ed. Bened. III 265). Cyrill. Catech. IV c. 2. 26. — *καταξιοπιστευόμενοι*] Sensus huius vocis, quae praeter locum nostrum nusquam nisi apud Polybium XII c. 17 (Cf. Suidas) reperiri dicitur, obscurus est. H. explicat: *dicere adversus aliquem, quae fide indigna* sunt; Zahn interpretatur aut *fide et gravitatis fama* (*τῇ ἀξιοπιστίᾳ* Philad. 2, 2. Polyc. 3, 1) *abuti*, aut *contra aliquem, qui contraria dixit, fidem sibi vindicare.* Respicienti Philad. 2, 2. Polyc. 3, 1 mihi vox vertenda esse videtur: *fidem simulantes* vel *obtendentes se fide dignos esse.* Lectionem codicum Cot. interpretatur: *ratione dignitatis* (loci), *quam obtinent, fidem* adepti. — *ὅπερ κτλ.*] i. e. qui ignorat, vino venenum admistum esse, libenter illud accipit, sed una cum dulcedine mortem bibit.

VII, 1. *τοὺς τοιούτους* c. Par (G[2]): *τοῖς τοιούτοις* G[1] L[1] (?)

2. *ὁ δὲ — καθαρός ἐστιν* c. L[1] coll

θυσιαστηρίου ὢν καθαρός ἐστιν· ὁ δὲ ἐκτὸς θυσιαστηρίου ὢν οὐ καθαρός ἐστιν· τοῦτ᾽ ἔστιν, ὁ χωρὶς ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου καὶ διακόνων πράσσων τι, οὗτος οὐ καθαρός ἐστιν τῇ συνειδήσει.

VIII. Οὐκ ἐπεὶ ἔγνων τοιοῦτόν τι ἐν ὑμῖν, ἀλλὰ προφυλάσσω ὑμᾶς ὄντας μου ἀγαπητούς, προορῶν τὰς ἐνέδρας τοῦ διαβόλου. Ὑμεῖς οὖν τὴν πραϋπάθειαν ἀναλαβόντες ἀνακτίσασθε ἑαυτοὺς ἐν πίστει, ὅ ἐστιν σὰρξ τοῦ κυρίου, καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὅ ἐστιν αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2. Μηδεὶς ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον τι ἐχέτω. Μὴ ἀφορμὰς δίδοτε τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα μὴ δι᾽ ὀλίγους ἄφρονας τὸ ἐν θεῷ πλῆθος βλασφημεῖται. *Οὐαὶ γάρ, δι᾽ οὗ ἐπὶ ματαιότητι τὸ ὄνομά μου ἐπί τινων βλασφημεῖται.*

IX. Κωφώθητε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλῇ τις, τοῦ ἐκ γένους Δαυίδ, τοῦ ἐκ Μαρίας, ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἔφαγέν τε καὶ ἔπιεν, ἀληθῶς ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἀληθῶς ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν, βλεπόντων τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ ὑποχθονίων· 2. ὃς καὶ ἀληθῶς ἠγέρθη ἀπὸ νεκρῶν, ἐγείραντος αὐτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸ ὁμοίωμα ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ οὕτως ἐγερεῖ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὗ χωρὶς τὸ ἀληθινὸν ζῆν οὐκ ἔχομεν.

X. Εἰ δέ, ὥσπερ τινὲς ἄθεοι ὄντες, τουτέστιν ἄπιστοι, λέγουσιν, τὸ δοκεῖν πεπονθέναι αὐτόν, αὐτοὶ ὄντες τὸ δοκεῖν, ἐγὼ τί δέδεμαι, τί δὲ καὶ εὔχομαι θηριομαχῆσαι; Δωρεὰν οὖν ἀποθνήσκω· ἄρα οὖν καταψεύδομαι τοῦ κυρίου.

XI. Φεύγετε οὖν τὰς κακὰς παραφυάδας τὰς γεννώσας καρπὸν θανατηφόρον, οὗ ἐὰν γεύσηταί τις, παρ᾽ αὐτὰ ἀποθνήσκει. Οὗτοι γὰρ οὐκ εἰσιν φυτεία πατρός. 2. Εἰ γὰρ ἦσαν, ἐφαίνοντο ἂν κλάδοι τοῦ σταυροῦ καὶ ἦν ἂν ὁ καρπὸς αὐτῶν ἄφθαρτος·

G^2: om G^1 A fortasse propter homoeoteleuton | *πρεσβυτερίου* c. G^1: *-ρου* L^1, *-ρων* G^2 A | *διακόνων* c. G^2: *διακόνου* G^1 L^1, om A

VIII, 1. Fragm. syr. Curet. 200, 234 (*ὑμεῖς οὖν κτλ.*). — *πίστει ὅ* c. L^1: *π. ὅς* G^1 — *οὐκ ἐπεί*] Cf. Magn. 11, 1. — *πραϋπάθεια*] Legitur haec vox apud Phil. de Abrah. c. 37 et *πραϋπαθεῖν* apud eundem de Profug. c. 1 (ed. Mangey II 31. I 547). Jacobson.

2. Ioann. Dam. S. Parall. II 702. — *τι* c. L^1 G^2 Par: om G^1 | *βλασφημεῖται* pr c. G^1 G^2 cf. Winer § 41 b 1 c: *βλασφημῆται* Par — *μὴ ἀφορμὰς κτλ.*] Phrasis Paulina. Cf. II Cor. 5. 12. I Tim. 5, 14. — *οὐαὶ κτλ.*] Ies. 52, 5.

IX—XI, 2. Fragm. syr. Curet. 200,

est; qui vero extra altare est, non est mundus; hoc est, qui sine episcopo et presbyterio et diaconis quidpiam agit, is non est mundus in conscientia.

VIII. Non quod noverim tale quid inter vos, haec scribo, sed praemunire volo vos ut filios meos carissimos, prospiciens insidias diaboli. Vos itaque mansuetudinem assumentes regenerate vosmet ipsos in fide, quae est caro Domini, et in caritate, quae est sanguis Iesu Christi. 2. Nullus vestrum adversus proximum aliquid habeat. Ne ansam detis gentibus, ne propter paucos insipientes multitudo, quae est in Deo, blasphemetur. *Vae enim ei, per quem in vanitate nomen meum apud aliquos blasphematur.*

IX. Obturate igitur aures vestras, cum vobis quispiam loquitur sine Iesu Christo, qui ex genere David, qui ex Maria, qui vere natus est, edit et bibit, vere persecutionem passus est sub Pontio Pilato, vere crucifixus et mortuus est, videntibus caelestibus et terrestribus et subterraneis; 2. qui et vere resurrexit a mortuis, resuscitante ipsum patre ipsius, quemadmodum ad eius similitudinem et nos ei credentes pater eius ita resuscitabit in Christo Iesu, sine quo veram vitam non habemus.

X. Si vero, ut quidam athei, hoc est, infideles, aiunt, eum secundum apparentiam esse passum, ipsi secundum apparentiam tantum exsistentes: ad quid ego vinctus sum, cur cum bestiis quoque depugnare opto? Frustra igitur morior; ergo falsa de Domino loquor.

XI. Fugite ergo malas propagines, quae gignunt mortiferum fructum, quem si quis gustarit, statim moritur. Isti enim non sunt plantatio patris. 2. Si enim essent, apparerent

234 sq. (— *μέλη αὐτοῦ*).

1. Theodoret. Dialog. I Migne IV 83. — Cf. Magn. 11. Sm. 1. 2.

2. *ὡς* c. Sf coll A *(itidem)*: *ὅς* G[1] L[1], *οὗ* Z | *κατὰ τὸ ὁμοίωμα* h. l. c. L[1] (Sf A): post *πατρὸς αὐτοῦ* G[1] | *ὁ πατὴρ* — *Ἰησοῦ* c. G[1] L[1] (Sf): om A — *ἐγείραντος κτλ.*] Cf. I Petr. 1, 21. Smyrn. 7, 1. Polyc. Phil. 2, 1. 2. Smyrn. 2 dicit Ign., filium resuscitasse se ipsum. — *οὗ χωρίς*] Cf. Ioann. 3, 36; 5, 40; 14, 6; 20, 31.

X—XI, 1. Severus Antioch. Curet. 214, 246. — *καὶ* c. L[1] Sev: om G[1]; *ἄρα οὖν* con Voss et favent Sev A G[2]: *ἄρα οὐ* G[1] L[1], *ἆρα οὐ* H — *δοκεῖν κτλ.*] Cf. Sm. 2; 4, 2; 5, 1. Iren. adv. haer. IV c. 33, 5. Tert. de carne Christi c. 1.

XI, 1. Parall. Rupef. l. c. II 772.

δι' οὗ ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ προσκαλεῖται ὑμᾶς ὄντας μέλη αὐτοῦ. Οὐ δύναται οὖν κεφαλὴ χωρὶς γεννηθῆναι ἄνευ μελῶν, τοῦ θεοῦ ἕνωσιν ἐπαγγελλομένου, ὅ ἐστιν αὐτός.

XII. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἀπὸ Σμύρνης ἅμα ταῖς συμπαρούσαις μοι ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ, οἳ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν σαρκί τε καὶ πνεύματι. 2. Παρακαλεῖ ὑμᾶς τὰ δεσμά μου, ἃ ἕνεκεν Ἰησοῦ Χριστοῦ περιφέρω αἰτούμενος θεοῦ ἐπιτυχεῖν· διαμένετε ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων προσευχῇ. Πρέπει γὰρ ὑμῖν τοῖς καθ' ἕνα, ἐξαιρέτως καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀναψύχειν τὸν ἐπίσκοπον εἰς τιμὴν πατρός, Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων. 3. Εὔχομαι ὑμᾶς ἐν ἀγάπῃ ἀκοῦσαί μου, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον ὦ ἐν ὑμῖν γράψας. Καὶ περὶ ἐμοῦ δὲ προσεύχεσθε, τῆς ἀφ' ὑμῶν ἀγάπης χρῄζοντος ἐν τῷ ἐλέει τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναί με τοῦ κλήρου οὗ περίκειμαι ἐπιτυχεῖν, ἵνα μὴ ἀδόκιμος εὑρεθῶ.

XIII. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη Σμυρναίων καὶ Ἐφεσίων. Μνημονεύετε ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, ὅθεν καὶ οὐκ ἄξιός εἰμι λέγεσθαι, ὢν ἔσχατος ἐκείνων. 2. Ἔρρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ ὡς τῇ ἐντολῇ, ὁμοίως καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ. Καὶ οἱ κατ' ἄνδρα ἀλλήλους ἀγαπᾶτε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. 3. Ἁγνίζεται ὑπὲρ ὑμῶν τὸ ἐμὸν πνεῦμα οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ὅταν θεοῦ ἐπιτύχω. Ἔτι γὰρ ὑπὸ κίνδυνόν εἰμι· ἀλλὰ πιστὸς ὁ πατὴρ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ πληρῶσαί μου τὴν αἴτησιν καὶ ὑμῶν· ἐν ᾧ εὑρεθείητε ἄμωμοι.

— *φυτεία π.*] Cf. Matth. 15, 13.

2. *ὅ* c. L[1]: *ὅς* G[1]

XII, 1. *μοι* c. L[1] G[2]: *μου* G[1], *ὑμῖν* A — *οἵ*] Ign. non tam ad ecclesias, quam earum legatos animum advertit.

2. *πατρός*] Quaeritur, an post hanc vocem comma ponendum sit. Voss et Zahn eam cum sequentibus coniungunt et hic contendit, scriptoris menti similitudinem illam obversari, quam et inter episcopum Deumque Christi patrem et inter presbyteros apostolosque intercedere existimet. Sed Ign. episcopum non tantum cum patre, sed etiam cum Iesu Christo (Eph. 3, 2. Trall. 2, 1) et simul cum ambobus (Philad. 3, 2) comparat, et

rami crucis et esset fructus eorum incorruptibilis. Per hanc crucem Christus in passione sua invitat vos, qui estis membra eius. Non potest igitur caput seorsum nasci sine membris, unionem promittente Deo, qui ipse est unio.

XII. Saluto vos e Smyrna unacum ecclesiis Dei, quae mecum sunt, quae in omnibus me recrearunt quoad corpus et spiritum. 2. Vincula mea, quae propter Iesum Christum fero orans, ut Deum assequar, vos obsecrant: permanete in concordia vestra et oratione mutua. Decet enim singulos vestrum et praecipue presbyteros, recreare episcopum in honorem patris, Iesu Christi et apostolorum. 3. Opto, ut in caritate me audiatis, ne haec scribens in testimonium contra vos sim. Sed et orate pro me, qui in Dei misericordia caritate vestra indigeo, ut dignus fiam, qui assequar sortem mihi instantem, ne reprobus inveniar.

XIII. Salutat vos caritas Smyrnaeorum et Ephesiorum. Memores estote in omnibus orationibus vestris ecclesiae, quae est in Syria, de qua et nomen habere non sum dignus, qui sim eorum ultimus. 2. Valete in Iesu Christo, subiecti episcopo ut Dei praecepto, similiter et presbyterio. Ac singillatim omnes alter alterum diligite corde indivulso. 3. Immolatur pro vobis spiritus meus non solum nunc, sed et quando Deum nactus fuero. Adhuc enim in periculo versor; sed fidelis est pater in Iesu Christo, ut impleat petitionem meam et vestram; in quo opto ut inveniamini sine macula.

interpolator et interpres armeniacus vocem *πατρός* a sequentibus discernunt.

3. *περίκειμαι* c G¹ L¹ G²: *παράκειμαι* (i. e. propinquus sum, propediem consequar) Vedelius, *ὑπόκειμαι* Smith. — *εἰς μαρτύριον κτλ.*] Cf. Philad. 6, 3.

XIII, 1. *ἡ ἀγάπη Σμ.*] i. e. fratres Smyrnaei. Cf. Rom. inscr. not.

2. *τῇ ἐντολῇ* c. G¹ (cf. Magn. 4): praem *θεοῦ* L¹ A

3. *ἁγνίζεται* (-ετε) c. G¹ L¹. *ἀσπάζεται* G², *desiderat* A, *ἅγνισμα* Voss, *ἁγνίζηται* L² Cot H | *ὑπὲρ* a. *ὑμῶν* (*ὑμᾶς* G² A L²) inseruit Z coll Eph. 8, 1: om codd

ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ ἠλεημένῃ ἐν μεγαλειότητι πατρὸς ὑψίστου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ἠγαπημένῃ καὶ πεφωτισμένῃ ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα, ἅ ἐστιν κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκάθηται ἐν τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων, ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπής, ἀξιομακάριστος, ἀξιέπαινος, ἀξιοεπίτευκτος, ἀξιόαγνος καὶ προκαθημένη τῆς ἀγάπης, χριστόνομος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ πατρός· κατὰ σάρκα καὶ πνεῦμα ἡνωμένοις πάσῃ ἐντολῇ αὐτοῦ, πεπληρωμένοις χάριτος θεοῦ ἀδιακρίτως καὶ ἀποδιυλισμένοις ἀπὸ παντὸς ἀλλοτρίου χρώματος πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ θεῷ ἡμῶν, ἀμώμως χαίρειν.

I. Ἐπεὶ εὐξάμενος θεῷ ἐπέτυχον ἰδεῖν ὑμῶν τὰ ἀξιόθεα

Titulus ad titulos reliquarum epistularum conformatus est: *Romanis* L[1], om G[1]

Inscr. *καὶ Ἰησοῦ — αὐτοῦ* et *ἠγαπημένῃ — θεοῦ ἡμῶν* om S | *τόπῳ* c. codd (om Sm): *τύπῳ* Z | *χωρίου* c. G[1] G[2] S A Am M: *χωρίῳ* Sm, *χοροῦ (chori)* L[1] | *χριστόνομος* c. L[1] Sm Am (S A): *χριστώνυμος* G[1] | *πατρώνυμος — χρώματος* et *ἐν — ἡμῶν* om S — *προκάθηται κτλ.*] Plerique *προκάθηται* cum *χωρίου Ῥωμαίων* construxerunt et alii locum aliter interpretati sunt. Vedelius putat, Ignatium ecclesiae Romanae primatum ecclesiarum suburbicariarum vindicare. Pearson (Annotationes) vertit: *quae praesidet in ipsa urbe Roma cum suburbiis*, Bunsen (ad. h. l.): *quae in dignitate sua seu officio episcopali* (*ἐν τόπῳ* cf. Polyc. 1, 2) *praesidet regioni Romanorum.* Zahn contendit, *ecclesiam R. regionibus omnibus, quae sub Romanorum erant ditione, quodammodo praesidere dici.* Hic praeterea pro *ἐν τόπῳ* posuit *ἐν τύπῳ* et (Ignatius v. A. p. 311) recte dixit, illam lectionem sensu carere, si *χωρίου Ῥωμ.* cum *προκάθηται* coniungendum sit. Sed si res ita se habet, etiam rectius Wocher statuisse videtur, vocem *προκ.* h. l. (ut Magn. 6, 1) absolute usurpatam et supplendum esse *ἐκκλησίας*, ita ut sensus sit: quae praesidet universae ecclesiae idque Romae, ubi habitat. Loquelam singularem esse haud infitior. Sed ex Magn. 6, 1 apparet, locum illo modo intellegi posse, atque interpretatio mediocris magis

ROMANIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae misericordiam consecutae in magnificentia patris altissimi et Iesu Christi, filii eius unici; ecclesiae dilectae et illuminatae voluntate eius, qui vult omnia, quae sunt secundum caritatem Iesu Christi, Dei nostri; quae etiam praesidet in loco regionis Romanorum, digna Deo, digna decore, digna quae beata praedicetur, digna laude, digna quae voti compos fiat, digne casta et universo caritatis coetui praesidens, Christi legem habens, patris nomine insignita, quam et saluto in nomine Iesu Christi, filii patris; iis, qui secundum carnem et spiritum cuivis ipsius praecepto sunt adunati, gratia Dei inseparabiliter repleti et ab omni alieno colore sunt expurgati, plurimam in Iesu Christo, Deo nostro, et intaminatam opto salutem.

I. Cum precibus meis apud Dominum impetrassem, ut

mihi placet quam mutatio textus speciosissima. — *προκαθ. ἀγάπης*] Iam Pearson (Annotat.) interpretatus est: *quae in caritate* vel *in operibus misericordiae et caritatis praeeminet* (cf. Eus. h. e. IV c. 23, 10), et Rothe (Anfänge der christl. Kirche p. 456), Zahn ad h. l. et alii eum secuti sunt. Sed quaeritur, num *προκαθῆσθαι* ita construi possit. Ubicumque enim vox legitur, ad locum vel societatem aliquam refertur. Apud Ioannem Malalam e. g. (ed. Oxon. 1691 p. 278) Antiochia *προκαθημένη τῆς ἀνατολῆς* vocatur, et apud Chrysost. in Matth. hom. VII c. 7 (ed. Bened. VII 116) *προκαθημένη τῆς οἰκουμένης πάσης*, apud Gregorium Naz. or. 43 c. 14 (ed. Migne II 514) Constantinopolis *προκαθεζομένη τῆς ἑῴας πόλις*. Cf. etiam Stephanus, Thesaurus s. h. v. Quae cum ita sint, *ἀγάπη* mihi h. l. idem significare videtur atque *ἐκκλησία* sive coetus Christianorum, et eiusmodi interpretationi Ignatii saltem modum dicendi non obstare, patet e Trall. 13, 1. Rom. 9, 3. Philad. 11, 2. Smyrn. 12, 1. Cf. Mart. Ign. 5, 3. Si enim ecclesia particularis *ἀγάπη* vocatur, cur haec vox ad ecclesiam universam referre non liceat? Cf. Wocher ad h. l.

I, 1. *ἐπεὶ εὐξάμενος* c. G[1] G[2] A Am M: *ἐπευξάμενος* L[1] L[2] (S Sm) | *γὰρ* c. L[1] G[2] Am: *νῦν δὲ* S (A), om G[1] Sm

πρόσωπα, ὡς καὶ πλέον ᾐτούμην λαβεῖν· δεδεμένος γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλπίζω ὑμᾶς ἀσπάσασθαι, ἐάνπερ θέλημα ᾖ τοῦ ἀξιωθῆναί με εἰς τέλος εἶναι. 2. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ εὐοικονόμητός ἐστιν, ἐάνπερ χάριτος ἐπιτύχω εἰς τὸ τὸν κλῆρόν μου ἀνεμποδίστως ἀπολαβεῖν. Φοβοῦμαι γὰρ τὴν ὑμῶν ἀγάπην, μὴ αὐτή με ἀδικήσῃ. Ὑμῖν γὰρ εὐχερές ἐστιν, ὃ θέλετε ποιῆσαι· ἐμοὶ δὲ δύσκολόν ἐστιν τοῦ θεοῦ ἐπιτυχεῖν, ἐάνπερ ὑμεῖς μὴ φείσησθέ μου.

II. Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀνθρωπαρεσκῆσαι, ἀλλὰ θεῷ ἀρέσαι, ὥσπερ καὶ ἀρέσκετε. Οὐ γὰρ ἐγώ ποτε ἕξω καιρὸν τοιοῦτον θεοῦ ἐπιτυχεῖν, οὔτε ὑμεῖς, ἐὰν σιωπήσητε, κρείττονι ἔργῳ ἔχετε ἐπιγραφῆναι. Ἐὰν γὰρ σιωπήσητε ἀπ' ἐμοῦ, λόγος γενήσομαι θεοῦ· ἐὰν δὲ ἐρασθῆτε τῆς σαρκός μου, πάλιν ἔσομαι ἠχώ. 2. Πλέον μοι μὴ παράσχησθε τοῦ σπονδισθῆναι θεῷ, ὡς ἔτι θυσιαστήριον ἕτοιμόν ἐστιν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενοι ᾄσητε τῷ πατρὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Συρίας ὁ θεὸς κατηξίωσεν εὑρεθῆναι εἰς δύσιν ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμψάμενος. Καλὸν τὸ δῦναι ἀπὸ κόσμου πρὸς θεόν, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω.

III. Οὐδέποτε ἐβασκάνατε οὐδένα· ἄλλους ἐδιδάξατε. Ἐγὼ δὲ θέλω, ἵνα κἀκεῖνα βέβαια ᾖ, ἃ μαθητεύοντες ἐντέλλεσθε.

M | *θέλημα* c. L¹ G² S (cf. Eph. 20, 1. Sm. 11, 1): add *τοῦ θεοῦ* G¹ A M (Am) — Apodosis e verbis *φοβοῦμαι γὰρ κτλ.* in v. 2 repeti posse videtur. Cum autem haec enuntiatio plane sibi constet nec ad illam priorem respiciat, accurate iudicantes nos dicere oportet, apodosin deesse. Librarii alii vocabula *ἐπεὶ εὐξάμενος* in unum contrahentes, alii *γάρ* post *δεδεμένος* delentes eam restituere voluerunt.

2. *χάριτος* c. G¹ G² (L¹ M): *πέρατος* S A, *εἰς πέρας ταύτης τῆς χάρ.* Sm (Am) | *μὴ* sec c. L¹ G² S (A): om G¹ Sm Am M — *ἀδικήσῃ*] Ign. non tam, ut Cot. putabat, verebatur, ne Romani vel precibus vel pecunia vel alio modo eum a supplicio eximerent et martyrii palma privarent, sed timebat potius, ne ad Caesarem appellarent sperantes, fore ut causa denuo cognita sententia, quae contra s. martyrem lata esset, irrita fieret. Cf. Proleg. — *μὴ φείσησθε*] i. e. si vos mihi iniuriam intuleritis impedientes, quin ad Deum perveniam. Qui *μὴ* deleverunt, non satis respexerunt nec verba praecedentia *ὑμῶν ἀγάπην — ἀδικήσῃ* nec sequentia (2, 1. Cf. 8, 1).

II, 1. Joann. Mon. apud Curet. 205, 240 (*ἐὰν γὰρ κτλ.*). — *οὐ — ἀρέσκετε* om S | *λόγος* c. S Sm Am Io: *ἐγὼ λόγος* L¹ (A), *ἐγὼ* G¹ G² M *ἠχὼ* c. L¹ S Sm Am Io: *τρέχων* G¹ G² A M — *κρ. ἔργῳ*] i. e. martyrio. — *ἐπιγραφῆναι*] Haec locutio haud dubie explicanda est e more artificum, qui operibus a se perfectis sive sua sive

Deo dignos vultus vestros cernerem, sicut etiam perseveravi petendo, ut id acciperem; vinctus enim in Christo Iesu vos salutare spero, siquidem voluntas Dei sit, ut dignus habear, qui ad finem perveniam. 2. Recte enim dispositum est principium, si gratiam consequar, ut sortem meam sine impedimento accipiam. Timeo enim vestram caritatem, ne ea mihi noceat. Vobis enim facile est, quod vultis facere; mihi vero difficile est Deo potiri, si vos mihi non parcatis.

II. Nolo enim vos hominibus placere, sed Deo placere, quemadmodum et placetis. Nec enim ego unquam tale tempus Deo potiendi attingam, nec vos, si silueritis, meliori operi inscribi poteritis. Si enim de me silueritis, verbum Dei fiam; si autem carnem meam amaveritis, rursus ero vox. 2. Nolite plus mihi praebere, quam ut immoler Deo, dum adhuc altare paratum est, ut in caritate chorus effecti canatis patri in Christo Iesu, quod Deus episcopum Syriae inveniri dignatus est, ab Oriente in Occidentem eum arcessens. Bonum est a mundo occidere ad Deum, ut in ipso oriar.

III. Neminem unquam fascinastis; alios docuistis. Ego vero illa quoque firma esse volo, quae docetis et praecipitis.

patronorum, quibus auspicibus perfecissent, nomina inscribere solebant. Zahn. Cf. Nirschl ad h. l. — *ἀπ' ἐμοῦ*] = *περὶ ἐμοῦ*. — *λόγος* — *ἠχώ*] Testes huic lectioni magis patrocinantur quam alteri. Sensus est: si vobis *tacentibus* Deo potiar, tanquam *verbum* vivum Dei gloriam annuntiabo; sin autem vobis *loquentibus* adhuc maneam in terra, *sono vago* rursus similis ero. Qui legerunt *τρέχων*, contulerunt I Cor. 9. 24.

2. Ioannes Mon. Curet. 206, 240. Severus Antioch. Cur. 215, 247. (*καλὸν κτλ.*). Cf. Ephraem. Syr. opp. gr. III 261 B ed. Assemani. — *σπονδισθῆναι* c. G² M: *σπονδιασθῆναι* G¹ Cf. Phil. 2, 17. II Tim. 4, 6.

III, 1. *οὐδένα* c. G¹: *οὐδενὶ* G² M *ἐγὼ* — *ἐντέλλεσθε* om S A — *ἐβασκάνατε*] Hoc verbum significat et *invidere* et *fascinare* vel *decipere* (Gal. 3, 1). Accusativus *οὐδένα* quidem illam notionem non prorsus excludit, et qui cum interpretibus orientalibus et latino (L¹) vertunt: *nemini invidistis*, supplent: *gloriam pro Christo moriendi*. Cum autem voci *βασκ.* vox *διδάσκειν* opponatur, illa rectius *fascinare* vertitur. — *μαθ. ἐντέλλεσθε*] i. e. exemplum et adhortatio, quibus alios ad martyrium subeundum animare soliti fuistis. Smith. Ignatius hoc loco Clementis epistulam ad Corinthios respicere videtur.

2. Ioannes Mon. Curet. 206, 240 (*τότε πιστὸς κτλ.*) — *γὰρ* c. L¹ G² S

2. Μόνον μοι δύναμιν αἰτεῖσθε ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν, ἵνα μὴ μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ θέλω, ἵνα μὴ μόνον λέγωμαι Χριστιανός, ἀλλὰ καὶ εὑρεθῶ. Ἐὰν γὰρ εὑρεθῶ, καὶ λέγεσθαι δύναμαι καὶ τότε πιστὸς εἶναι, ὅταν κόσμῳ μὴ φαίνωμαι. 3. Οὐδὲν φαινόμενον καλόν. Ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν πατρὶ ὢν μᾶλλον φαίνεται. Οὐ πεισμονῆς τὸ ἔργον, ἀλλὰ μεγέθους ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός, ὅταν μισῆται ὑπὸ κόσμου.

IV. Ἐγὼ γράφω πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐντέλλομαι πᾶσιν, ὅτι ἐγὼ ἑκὼν ὑπὲρ θεοῦ ἀποθνήσκω, ἐάνπερ ὑμεῖς μὴ κωλύσητε. Παρακαλῶ ὑμᾶς, μὴ εὔνοια ἄκαιρος γένησθέ μοι. Ἄφετέ με θηρίων εἶναι βοράν, δι' ὧν ἔστιν θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Σῖτός εἰμι θεοῦ καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ τοῦ Χριστοῦ. 2. Μᾶλλον κολακεύσατε τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένωνται καὶ μηδὲν καταλίπωσι τῶν τοῦ σώματός μου, ἵνα μὴ κοιμηθεὶς βαρύς τινι γένωμαι. Τότε ἔσομαι μαθητὴς ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος ὄψεται. Λιτανεύσατε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν ὀργάνων τούτων

A Am: *γὰρ καὶ* G[1], om Sm M

3—IV, 1. Timotheus Aelur. Cur. 201 sq., 243 (— *κωλύσητε*). — *καλὸν* c. S Sm Tim L[1], *ἀγαθὸν* A Am: *αἰώνιον· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια* (II Cor. 4, 18) G[1] G[2] (M) | *ὁ γὰρ — φαίνεται* c. G[1] L[1] etc.: om G[2] S M | *πεισμονῆς* c. L[1] G[2] S Am Tim: *σιωπῆς μόνον* G[1] | *Χριστιανισμὸς* c. G[1] S A Am L[2]: *Χριστιανὸς* L[1] G[2] Sm Tim | *ὅταν — κόσμου*: om G[1] — *οὐδὲν φαινόμενον καλόν*] Eadem scripsit Origenes de orat. c. 20 (ed. Bened. I 229) addens *ἐστὶν οἱονεὶ δοκήσει ὂν καὶ οὐκ ἀληθῶς*, et cum epistularum Ignatianarum notitiam habuerit, suspicari licet, eum hunc quoque locum respexisse. Utcumque autem haec res se habet: *καλόν*, non *ἀγαθόν* Ignatius scripsisse videtur. Numquam enim voce *ἀγαθός*, sed semper (Rom. 6, 1. Philad. 9, 1. Polyc. 2, 1) voce *καλός* utitur, et vocabula, quae Syri exhibent, scilicet שפיר (Cureton Corp. Ign. p. 44, 8. Mösinger, Supplem. p. 7, 9) et ܛܒ, (Cureton l. c. p. 210, 21), non tam *ἀγαθόν* quam *καλόν* denotant. Neque obstant reliqui interpretes; armeniacus enim in eiusmodi casu nihil probat; latinus *bonum* quidem habet, sed *καλὸν* semper hac voce reddit. Verum est, vocem *ἀγαθὸν* vocabulo *αἰώνιον* similiorem esse quam vocem *καλόν*, et Zahn hanc ob causam illam huic praeferendam esse iudicavit. Sed non est, cur statuamus, vocem *αἰώνιον* per librarium minus diligentem voci *ἀγαθόν* vel voci *καλόν* substitutam fuisse. Vox enim illa profecta est a falsario, qui in epistula plura e II Cor. 4, 10 inseruit. — *φαίνεται*] i. e. Christus postquam ad

. Vires tantum mihi et internas et externas petite, ut non olum loquar, sed et velim; ut non solum dicar Christianus, sed t inveniar. Si enim inventus fuero, etiam dici potero Christianus et tunc fidelis esse valebo, cum mundo amplius non pparebo. 3. Nihil, quod apparet, bonum est. Namque ipse eus noster Iesus Christus, iterum in patre exsistens, magis ianifestatur. Non suasionis opus, sed magnitudinis est Christianismus, quando odio habetur a mundo.

IV. Ego omnibus ecclesiis scribo omnibusque mando, quod ibens pro Deo moriar, siquidem vos me non impediatis. Obecro vos, ne intempestivam mihi benevolentiam exhibeatis. inite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. rumentum sum Dei et per ferarum dentes molor, ut purus anis Christi inveniar. 2. Feris potius blandimini, ut mihi seulcrum fiant nihilque mei corporis relinquant, ne, postquam bdormiero, gravis alicui fiam. Tunc verus Christi discipulus ro, cum neque corpus meum mundus videbit. Christum pro

atrem reversus est (cf. Magn. 7, 2), maiore multitudine cognoscitur et lorificatur quam eo tempore, quo ivinitate carne obvoluta in terra ersabatur. — *πεισμονῆς*] Non persuasibilibus humanae sapientiae veris, sed magnitudine virtutis Dei f. I Cor. 2, 4. 5) fides christiana ntinetur tempore persecutionis. Cf. ph. 14, 2.

IV, 1—2. Fragm. syr. Curet. 201, 5. 296 (— *σώματός μου*).

1. Iren. adv. haer. V c. 28, 4. useb. h. e. III c. 36, 13. Hieron. tal. c. 16 (*σῖτος κτλ.*). — *πάσαις* G² S Sf A Am Tim: om G¹ L¹ n M | *ἔστιν* c. L¹: *ἔνεστιν* G¹ : *ήθωμαι* L¹ solus | *τοῦ Χριστοῦ* c. ¹ L¹ M Sm: *θεοῦ* (a. *εὑρεθῶ*) G² Sf A Am, om Ir Eus Hier — *ίσαις*] Non a verisimilitudine aborret, Ignatium hoc vocabulo, cui codices et epistula ad Polyc. 8, 1 patrocinantur, usum esse, et s. martyr forsan omnes ecclesias, quae legatos ad eum miserunt, ante oculos habuit. Non minus autem verisimile est, librarios aliquot nec hunc locum nec Polyc. 8, 1 recte intellegentes lectionem mutasse. — *σῖτος θεοῦ*] Cf. Act. s. Victoris c. 16. (Ruinart, Acta mart. ed. Galura II 206). — *ἀλήθομαι*] Ign. rem futuram tamquam praesentem videt.

2-3. Frag. syr. Cur. 296 (*λιτανεύσατε — ἐλεύθερος*). — *τῶν τοῦ* c. L¹ G²: *τοῦ* G¹ M | *γένωμαι*: *εὑρεθῶ* L¹ (G²) | *ἀληθὴς* c. L¹ G² A Sm M: *ἀληθῶς* G¹ S Am | *τοῦ Χριστοῦ* c. G¹ M Sm A: *Ἰησοῦ Χρ.* ceteri | *θεῷ* c. G² S Sf Sm A Am: *καθαρὰ* (p. *θυσία*) M, om G¹ L¹ — *ὀργάνων*] i. e. dentes ferarum.

θεῷ θυσία εὑρεθῶ. 3. Οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. Ἐκεῖνοι ἀπόστολοι, ἐγὼ κατάκριτος· ἐκεῖνοι ἐλεύθεροι, ἐγὼ δὲ μέχρι νῦν δοῦλος. Ἀλλ' ἐὰν πάθω, ἀπελεύθερος γενήσομαι Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀναστήσομαι ἐν αὐτῷ ἐλεύθερος. Νῦν μανθάνω δεδεμένος μηδὲν ἐπιθυμεῖν.

V. Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ, διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, δεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστι στρατιωτικὸν τάγμα· οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρους γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι, *ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι*. 2. Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων καὶ εὔχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω, συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο. Κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θελήσῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. 3. Συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. Μηδέν με ζηλώσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. Πῦρ καὶ σταυρὸς θηρίων τε συστάσεις, ἀνατομαί, διαιρέσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπὴ μελῶν, ἀλεσμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κακαὶ κολάσεις τοῦ διαβόλου ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.

VI. Οὐδέν μοι ὠφελήσει τὰ τερπνὰ τοῦ κόσμου οὐδὲ αἱ βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου. Καλόν μοι ἀποθανεῖν εἰς Χριστὸν

3. *δὲ* om. L[1] Sm | *γενήσομαι* c. L[1] G[2] A (S Sf Sm Am): om G[1] M | *Χριστοῦ* om G[1] solus | *ἐν αὐτῷ* om L[1] A | *νῦν*: praem *καὶ* L[1] S A, *δὲ* Sm | *ἐπιθυμεῖν* c. L[1] S Sm A Am: add *κοσμικὸν ἢ μάταιον* G[1] G[2] M — *Πέτρος κ. Παῦλος*]. Horum meminit Ign., quia ex s. apostolis soli Romae evangelium praedicaverunt. Cf. Jacobson ad h. l. et Bunsen, Ignatius von Antiochien und s. Zeit p. 123. — *ἀπόστολοι κτλ.*] Cf. I Cor. 9, 1. — *ἐλεύθεροι*], sc. ab infirmitate humana. — *ἀπελεύθερος*] Cf. I Cor. 7, 22.

V. Euseb. h. e. III c. 36, 7—9. Hieron. catal. c. 16. Gild. Sap. lib. quer. III c. 7 (Migne Patr. lat. LXIX 373 sq.).

1. *ὅ.. στρατιωτικὸν* c. L[1] G[2] M Eus: *ὅς.. στρατιωτῶν* G[1] — *θηριομαχῶ*] i. e. cum hominibus belluinis pugno. Cf. I Cor. 15, 32. — *λεοπάρδοις*] Errant, qui hoc vocabulum ante Constantini aetatem usurpatum vel a Graecis receptum esse negant. Cf. Act. Perpet. et Felic. c. 19. 21. Spartian. Geta c. 5. Athan. vita Antonii c. 9. Cot. ad h. l. — *εὐεργετούμενοι*] Fideles militibus dona dederunt, ut mansuetiores erga Ignatium essent. Cf. Const. ap. V. c. 1. — *ἀλλ' οὐ κτλ.*] I Cor. 4, 4.

2. Ioann. Chrysost. in Ign. encom.

me supplicate, ut per haec instrumenta Deo hostia inveniar. 3. Non ut Petrus et Paulus vobis praecipio. Illi apostoli, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus. Sed si patiar, libertus fiam Iesu Christi et in ipso resurgam liber. Nunc vinctus disco nihil concupiscere.

V. A Syria Romam usque cum bestiis pugno, terra marique, noctu et interdiu, alligatus ad decem leopardos, qui est manipulus militum; qui etiam beneficio accepto peiores sunt. Illorum autem iniuriis magis erudior, *sed propter hoc non iustificatus sum*. 2. Utinam fruar bestiis mihi praeparatis, quas et opto mihi veloces inveniri; quibus et blandiar, ut cito me devorent, non ut quosdam veritae non tetigerunt. Sin autem illae repugnantes noluerint, ego eas vi appellam. 3. Veniam mihi date; quid mihi prosit, ego novi. Nunc incipio discipulus esse. Nulla res tam earum, quae visibiles sunt, quam earum, quae sub oculos non cadunt, animum meum capiat, ut Iesu Christo possim potiri. Ignis et crux et ferarum catervae, lacerationes, distractiones, disiunctiones ossium, concisio membrorum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant; solummodo ut Iesum Christum consequar.

VI. Nihil mihi proderunt mundi voluptates neque huius saeculi regna. Praestat mihi in Christo Iesu mori, quam fini-

c. 5 (ed. Bened. II 599) laudat verba: *Ἐγὼ τῶν θηρίων ἐκείνων ὀναίμην.* — *σύντομα* c. G^2 A Am Eus Hier: *ἕτοιμα* G^1 M, *promptas* L^1 | *ἄκοντα* c. G^1 M Eus: *ἑκόντα* G^2 L^1, *ἥκειν* (?) S A Hier om Sm Am

3—VI, 2. Fragm. syr. Cur. 201, 235 sq.

3. Ioann. Mon. Cur. 206, 240 (*μηδὲν — ἀοράτων*). Severus Ant. Cur. 216, 247 (*πῦρ κτλ.*). — *νῦν — εἶναι* om S | *ζηλώσαι* c. G^2 L^1 Eus: *ζηλώσῃ* G^1 | *ἀνατομαὶ διαιρέσεις* c. G^1 G^2 M (Sm Am): *διαίρεσις καὶ* A Sf, om L^1 S Eus | *ἀλεσμοὶ* c. G^2 M Eus: *ἀλησμοὶ* G^1 — *ζηλώσῃ*] Cf. II Cor. 11, 2. Gal. 4, 17. Nonnulli interpretati sunt: ***nemo visibilium et invisibilium mihi invideat, ut etc.*** Vix recte.

VI. Timotheus Ael. Cur. 211, 243 (*καλὸν κτλ.*). Syrus totum caput omisit exceptis verbis *ὁ δὲ τοκετός μοι ἐπίκειται.*

1. *τερπνὰ* c. G^1 M (A): *πέρατα* L^1 G^2 Sf Sm Am | *καλόν*: *μᾶλλον* G^1 solus | *εἰς* c. G^1: *ἐν* M, *εἰς* aut *ἐν* Sf A Am, *διὰ* L^1 G^2 Tim | *γῆς* c. L^1 Sf Sm Am Tim: add *τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ* (Matth. 18, 26) G^1 G^2 M — *καλὸν .. ἤ*] Cf. I Clem. 51, 3 not. — *τοκετός*] i. e. partus pro vita caelesti per martyrium. H.

Ἰησοῦν, ἢ βασιλεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς. Ἐκεῖνον ζητῶ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα· ἐκεῖνον θέλω, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναστάντα. Ὁ δὲ τοκετός μοι ἐπίκειται. 2. Σύγγνωτέ μοι, ἀδελφοί· μὴ ἐμποδίσητέ μοι ζῆσαι, μὴ θελήσητέ με ἀποθανεῖν, τὸν τοῦ θεοῦ θέλοντα εἶναι κόσμῳ μὴ χαρίσησθε μηδὲ ὕλῃ ἐξαπατήσητε· ἄφετέ με καθαρὸν φῶς λαβεῖν· ἐκεῖ παραγενόμενος ἄνθρωπος ἔσομαι. 3. Ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ θεοῦ μου. Εἴ τις αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἔχει, νοησάτω, ὃ θέλω, καὶ συμπαθείτω μοι, εἰδὼς τὰ συνέχοντά με.

VII. Ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου διαρπάσαι με βούλεται καὶ τὴν εἰς θεόν μου γνώμην διαφθεῖραι. Μηδεὶς οὖν τῶν παρόντων ὑμῶν βοηθείτω αὐτῷ· μᾶλλον ἐμοῦ γίνεσθε, τουτέστιν τοῦ θεοῦ. Μὴ λαλεῖτε Ἰησοῦν Χριστόν, κόσμον δὲ ἐπιθυμεῖτε. 2. Βασκανία ἐν ὑμῖν μὴ κατοικείτω. Μηδ' ἂν ἐγὼ παρὼν παρακαλῶ ὑμᾶς, πείσθητέ μοι· τούτοις δὲ μᾶλλον πείσθητε, οἷς γράφω ὑμῖν. Ζῶν γὰρ γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν. Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλόϋλον· ὕδωρ δὲ ζῶν καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ἔσωθέν μοι λέγον· Δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. 3. Οὐχ ἥδομαι τροφῇ φθορᾶς οὐδὲ ἡδοναῖς τοῦ βίου τούτου. Ἄρτον θεοῦ θέλω, ὅ ἐστιν σὰρξ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυίδ, καὶ πόμα θέλω τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἀγάπη ἄφθαρτος.

2—3. Fragm. syr. Cur. 296 (*ἄφετε — θεοῦ μου*). — *με* pr: *μοι* G[1] | *χαρίσησθε* c. G[2] Am Tim: *χαρήσησθε* G[1], *χωρίσητέ με* L[1], *honoretis me* Sf A | *μηδὲ ὕλῃ ἐξ.* om G[1] G[2] et M, hic alia quoque praeteriit | *ἄνθρωπος* c. L[1] Sm Tim: add *τέλειος* Sf (posterius; prius *τέλειος* sine *ἄνθρωπος* exhibet) A, *θεοῦ* G[1] G[2] M: *angelus* Am — *ἄνθρωπος*] Ign. ut supra 4, 2; 5 3 se nondum discipulum esse dixit, sic nunc confitetur, se hominem non prius futurum esse, quam ad Deum pervenerit. Ct. 9, 2.

3. Anastasius Sin. Viae dux c. 12 (Migne Patr. gr. LXXXIX 195), Timotheus Ael. Cur. 206, 244, Severus Ant. ib. 213, 245, fragm. syr. ib. 219, 250 (— *θεοῦ μου*). — *συνέχοντα*] Cf. Luc. 8, 45; 12, 50. Phil. 1, 23.

VII. Syrus omnia omisit praeter *ὁ ἐμὸς ἔρως — φυλόϋλον* et versum tertium.

1. *αὐτῷ: αὐτοὶ* L1 qui hoc vocabulum cum sequentibus construit. — *γίνεσθε*]. Quae praecedunt. suadent subaudire *βοηθοί*. Clericus.

2. Origenes Prolog. in cantic. (ed. Bened. III 30) et Dionysius Areop. de divin. nom. c. 4, 12 (Migne Patr. gr. III 710; syriace ap. Cur. 210, 242) et Theodorus Stud. Serm. catech. 3 (Mign. Patr. gr. XCIX 512) laudant verba *ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται*, Severus Ant. Cur. 216, 247 verba *ἔσωθεν κτλ.* — *πείσθητε* pr: *πεισ-*

terrae imperare. Illum quaero, qui pro nobis mortuus est;
ı volo, qui propter nos resurrexit. Partus mihi instat. 2.
ecite mihi, fratres! Ne me vivere impediatis, ne velitis
mori, me Dei esse cupientem mundo ne tradatis neque per
riam me seducatis; sinite me purum lumen percipere; ubi
advenero, homo ero. 3. Concedite mihi imitatorem esse
ionis Dei mei. Si quis illum in seipso habet, intel-
;, quid velim, et commisereatur mei sciens, quae me co-
ent.

VII. Princeps huius saeculi rapere me vult meamque erga
n voluntatem corrumpere. Nemo ergo vestrum, qui adestis,
n adiuvet; mei potius, i. e. Dei, efficiamini. Ne loquamini
m Christum, dum mundum concupiscitis. 2. Invidia in
s ne habitet. Neque, si ego praesens vos orarem, credatis
; his potius, quae vobis scribo, credatis. Vivens enim
o vobis, mori desiderans. Amor meus crucifixus est nec
in me ignis materiae amans; sed vivens et loquens aqua
ie est, mihi interius dicens: Veni ad patrem. 3. Non de-
r alimento corruptibili neque voluptatibus huius mundi.
m Dei volo, qui est caro Iesu Christi, qui ex semine David
is est, et potum volo sanguinem ipsius, qui est caritas in-
iptibilis.

L[1] solus | γὰρ c. L[1] G[2] M: om
n A | φιλόϋλον c G[1] M Menaeis
Halloix I 372: φιλοῦν τι L[1] G[2]
| ὕδωρ, ζῶν δὲ L[1] | λέγον c. G[1]
n): λέγει L[1] G[2] — ὁ ἐμὸς ἔρως]
st Christus, ut Origenes puta-
ed concupiscentia rerum mun-
um, ut contextus docet. —
ιλόϋλον] Zahn contulit Clem. Al.
II c. 1, 3 p. 164: οἱ πάμφαγοι
ιερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης ἐξεχόμενοι
v. 3 II c. 1, 4 p. 165; II c. 2,
177. — ὕδωρ ζῶν] Cf. Ioann.
; 7, 38. Ὕδωρ λαλοῦν est spi-
sanctus, monitor ad marty-
H.
ρτον θ. θέλω c. L[1] S A Am (Sm):
add ἄρτον οὐράνιον, ἄρτον ζωῆς G[1]
G[2] M | ὅ c. L[1] G[2] M: ὅς G[1] | τοῦ
ἐκ σπ. Δαυίδ c. L[1] Sm A Am: τοῦ
υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ γενομένου ἐν ὑστέ-
ρῳ ἐκ σπ. Δ. καὶ Ἀβραάμ G[1] G[2] M,
om S | πόμα c. L[1] G[2] S Sm Am (A):
add θεοῦ G[1] M | ἄφθαρτος: add καὶ
ἀέναος ζωὴ G[1] G[2] M soli — Cf.
Ioann. 6, 27–58, ubi reperies, quae
interpolator textui genuino adiecit.
Contextus docet, Ignatium de ipsius
Dei fruitione in caelo loqui, cuius
martyrio se participem fieri sperat.
Imagines autem, quibus utitur, de
eucharistia desumptae sunt. Cf. Zahn,
Ignatius von Ant. p. 348 sq., 405.
605.

VIII. Οὐκέτι θέλω κατὰ ἀνθρώπους ζῆν. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν ὑμεῖς θελήσητε. Θελήσατε, ἵνα καὶ ὑμεῖς θεληθῆτε. 2. Δι' ὀλίγων γραμμάτων αἰτοῦμαι ὑμᾶς· πιστεύσατέ μοι. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ὑμῖν ταῦτα φανερώσει, ὅτι ἀληθῶς λέγω· τὸ ἀψευδὲ στόμα, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἐλάλησεν ἀληθῶς. 3. Αἰτήσασθε περ ἐμοῦ, ἵνα ἐπιτύχω. Οὐ κατὰ σάρκα ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλὰ κατα γνώμην θεοῦ. Ἐὰν πάθω, ἠθελήσατε· ἐὰν ἀποδοκιμασθῶ, ἐμι σήσατε.

IX. Μνημονεύετε ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλη σίας, ἥτις ἀντὶ ἐμοῦ ποιμένι τῷ θεῷ χρῆται. Μόνος αὐτὴν Ἰη σοῦς Χριστὸς ἐπισκοπήσει καὶ ἡ ὑμῶν ἀγάπη. 2. Ἐγὼ δ αἰσχύνομαι ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἄξιός εἰμι, ὢν ἔσχατο αὐτῶν καὶ ἔκτρωμα. Ἀλλ' ἠλέημαί τις εἶναι, ἐὰν θεοῦ ἐπιτύχω 3. Ἀσπάζεται ὑμᾶς τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ἐκκλησιῶ τῶν δεξαμένων με εἰς ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐχ ὡς παροδεύοντα Καὶ γὰρ αἱ μὴ προσήκουσαί μοι τῇ ὁδῷ, τῇ κατὰ σάρκα, κατα πόλιν με προῆγον.

X. Γράφω δὲ ὑμῖν ταῦτα ἀπὸ Σμύρνης δι' Ἐφεσίων τῶν ἀξιομακαρίστων. Ἔστιν δὲ καὶ ἅμα ἐμοὶ σὺν ἄλλοις πολλοῖς Κρόκος, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα. 2. Περὶ τῶν προελθόντων με ἀπὸ Συρίας εἰς Ῥώμην εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ πιστεύω ὑμᾶς ἐπεγνω κέναι, οἷς καὶ δηλώσατε ἐγγύς με ὄντα. Πάντες γάρ εἰσιν ἄξιοι τοῦ θεοῦ καὶ ὑμῶν· οὓς πρέπον ὑμῖν ἐστὶν κατὰ πάντα ἀναπαῦσαι. 3. Ἔγραψα δὲ ὑμῖν ταῦτα τῇ πρὸ ἐννέα καλανδῶν Σεπτεμβρίων. Ἔρρωσθε εἰς τέλος ἐν ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

VIII - IX, 2. Deest apud Syrum. 1. *κ. ἀνθρώπους*] Cf. Trall. 2, 1. 2. *δι' ὀλίγων γραμμ.*] i. e. epistula brevi. Cf. Polyc. 7, 3.

IX, 2. *ἔσχατος — ἔκτρωμα*] Cf. I Cor. 15, 8. 9.

3. *οὐχ ὡς παροδ.* om S | *τῇ κ. σάρκα* c. G[1] L[1] S Sm Am M: om G[2] A — *παροδεύοντα*] i. e. non tamquam advenam festino praetergredientem, sed tanto cum amore et zelo, ac si essem unus ex ipsis. — *μὴ προσήκουσαι κτλ.*] i. e. *ecclesiae remotae a via,* qua Ign. Romam pro ficiscebatur. Aliter Pearson: *a meam iurisdictionem non spectantes* Vocibus *τῇ κατὰ σάρκα* Ign. indica spiritualiter illas ecclesias ad [illegible] pertinere et sese ad ipsas. Cf. Ep 1, 3. H. putat, *viam terrestrem* o poni viae illi, quae Ign. per ma tyrium ad Deum pervenire sperabat — *προῆγον*] Pearson putavit, hau vocem idem significare ac *προπέμ πειν* (Polyc. Phil. 1. 1. Tit. 3, 1 *comitari, prosequi*, et plerique e

VIII. Nolo amplius secundum homines vivere. Id autem fiet, si vos volueritis. Velitis precor, ut et vos benevolentiam inveniatis. 2. Paucis literis peto a vobis: credite mihi. Iesus Christus vobis haec patefaciet, quod vera loquor; ipse os verax, in quo pater vere locutus est. 3. Petite pro me, ut consequar. Non secundum carnem, sed secundum mentem Dei vobis scripsi. Si patiar, bene mihi voluistis; sin reiciar, odistis.

IX. Memores estote in precibus vestris ecclesiae Syriae, quae mei loco Deo pastore utitur. Solus Iesus Christus illam vice episcopi reget atque vestra caritas. 2. Ego autem erubesco ex eorum numero dici; non enim sum dignus, utpote qui sim ultimus eorum et abortivus. Verum misericordiam consecutus sum, ut essem aliquis, si Deum consequar. 3. Salutat vos meus spiritus et caritas ecclesiarum, quae me exceperunt in nomine Iesu Christi, non ut transeuntem. Etenim ecclesiae, quae nihil ad me pertinebant in via, quae secundum carnem est, ad me in singulas civitates praecurrebant.

X. Scribo autem haec vobis e Smyrna per Ephesios dignissimos, qui beati praedicentur. Mecum etiam est cum aliis multis Crocus, desideratum mihi nomen. 2. De his, qui me e Syria Romam usque praecesserunt ad gloriam Dei, credo, vos eos cognovisse; annuntiate quoque iis, me prope esse. Omnes enim Deo et vobis digni sunt, et eos in omnibus recreare vos decet. 3. Haec scripsi vobis ante diem IX Calendas Septembris. Valete, fortes usque in finem, sustinentes pro Iesu Christo.

secuti sunt. Sed erraverunt; nam vox *προάγειν* significat *praeire, praecedere.* Cf. Polyc. Phil. 3, 3. Matth. 21, 9. 31; 26, 32; 28, 7. Marc. 10, 32; 11, 9; 14, 28; 16, 7 etc. Itaque sensus est: ecclesiae a via remotae de Ignatii condemnatione certiores factae properabant in civitates sibi vicinas, quae s. martyri transeundae erant, ut eum salutarent.

X. Syrus nihil habet nisi finem: *ἔρρωσθε κτλ.*, his verbis vero praemisit capp. IV et V epistulae ad Trallianos.

1. *καὶ* semel et h. l. c. G[1], a. *Κρόκος* Am M, a. *πολλοῖς* G[2]: bis Z c. L[1] — *δι' Ἐφεσίων*] Cf. Smyrn. 12, 1. Philad. 11, 2. I Petr. 5. 12. Legatis Ephesiis domum redeuntibus hanc epistulam tradidit, quam via maritima Romam portari curarent per Crocum ni fallor Ephesium, Romanis haud ignotum. Zahn.

2. *προελθόντων* c. G[1] (A): *προσελθ.* L[1] G[2] Am, *συνελθ.* M | *με* c. G[1] (A): *μοι* L[1] M, om G[2] A

3. *τῇ* — *Σεπτεμβρίων* c. L[1] G[2] M

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣΙΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεφόρος, ἐκκλησίᾳ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Φιλαδελφίᾳ τῆς Ἀσίας, ἠλεημένῃ καὶ ἡδρασμένῃ ἐν ὁμονοίᾳ θεοῦ καὶ ἀγαλλιωμένῃ ἐν τῷ πάθει τοῦ κυρίου ἡμῶν ἀδιακρίτως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ πεπληροφορημένῃ ἐν παντὶ ἐλέει, ἣν ἀσπάζομαι ἐν αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν χαρὰ αἰώνιος καὶ παράμονος, μάλιστα ἐὰν ἐν ἑνὶ ὦσιν σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἀποδεδειγμένοις ἐν γνώμῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὓς κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα ἐστήριξεν ἐν βεβαιωσύνῃ τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ πνεύματι.

I. Ὃν ἐπίσκοπον ἔγνων οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲ δι' ἀνθρώπων κεκτῆσθαι τὴν διακονίαν τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἀνήκουσαν οὐδὲ κατὰ κενοδοξίαν, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗ καταπέπληγμαι τὴν ἐπιείκειαν, ὃς σιγῶν πλείονα δύναται τῶν μάταια λαλούντων. 2. Συνευρύθμισται γὰρ ταῖς ἐντολαῖς ὡς χορδαῖς κιθάρα. Διὸ μακαρίζει μου ἡ ψυχὴ τὴν εἰς θεὸν αὐτοῦ γνώμην, ἐπιγνοὺς ἐνάρετον καὶ τελείαν οὖσαν, τὸ ἀκίνητον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀόργητον αὐτοῦ ἐν πάσῃ ἐπιεικείᾳ θεοῦ ζῶντος.

II. Τέκνα οὖν φωτὸς ἀληθείας, φεύγετε τὸν μερισμὸν καὶ τὰς κακοδιδασκαλίας· ὅπου δὲ ὁ ποιμήν ἐστιν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε. 2. Πολλοὶ γὰρ λύκοι ἀξιόπιστοι ἡδονῇ κακῇ αἰχ-

(-*βρίου*) Am (*Ahekani* pro *Σεπτ.*): ***undecimo mensis Ab*** Sm: add *τουτέστιν Αὐγούστου εἰκάδι τρίτῃ* G[1], ***mense Augusto qui dies XXII erat*** A | *Χριστοῦ* c. L[1] G[2] A: add *ἀμὴν* G[1] M (et alia) A Sm, *τοῦ θεοῦ ἡμῶν* S — Quo die scripserit, Ign. in hac tantum epistula indicat, ut Romani computare possint, quo fere tempore ad ipsos adventurus sit.

Tit. *Ἰγνάτιος* c. G[1]: om L[1]A

Inscr. *κυρίου* om L[1] | *ἡμῶν* c. G[1]: add *Ἰησοῦ* G[2], *Ἰ. Χριστοῦ* L[1] | *παράμονος* c. G[1] G[2] A: *ἄμωμος* L[1] | *ὦσιν* c. G[1] G[2]: *ὦμεν* L[1], *ἦτε* A — *Φιλαδελφίᾳ*] Cf. Apoc. 1, 11; 3, 7 sqq. — *ἀγαλλιωμένῃ κτλ.*] i. e. quae inseparabilis adhaeret passioni Christi. — *ἐν αἵματι κτλ.*] i. e. in Christo, qui per sanguinem suum nos salvavit — *ἀποδεδειγμένοις κτλ.*] i. e. qui secundum sententiam et voluntatem Christi designati vel electi sunt.

PHILADELPHENSIBUS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae Dei patris et Domini Iesu Christi, quae est Philadelphiae in Asia, misericordiam consecutae et firmatae in concordia cum Deo et exsultanti in passione Domini nostri inseparabiliter ac per resurrectionem eius plene instructae de omni misericordia, quam saluto in sanguine Iesu Christi, quae est gaudium meum sempiternum et stabile, maxime si uniti sunt cum episcopo et presbyteris eius et diaconis iuxta sententiam Christi designatis, quos secundum propriam voluntatem suam firmavit in stabilitate per sanctum suum spiritum.

I. Hunc episcopum cognovi non a seipso neque per homines neque ob inanem gloriam, sed caritate patris et Domini Iesu Christi obtinuisse ministerium regendi coetum. Valde admiratus sum eius modestiam, qui silendo potentior est quam qui vana loquuntur. 2. Consonus enim est mandatis Dei ut cithara chordis. Quapropter beatam praedico mentem eius piam, eam virtutibus ornatam et perfectam sciens, et immobilitatem eius ac lenitatem instar mansuetudinis Dei vivi.

II. Filii itaque lucis veritatis, fugite divisionem et pravas doctrinas; ubi autem pastor est, eodem ut oves sequamini. 2. Multi enim lupi, fide digni habiti, perniciosis voluptatibus eos

I, 1. *τὸ* c. G² L¹ : *τὸν* G¹ A (*communem hominem*) — *ὃν*] sc. episcopum in inscriptione memoratum. — *ἀφ' ἑαυτοῦ*] Cf. Gal. 1, 1. — *σιγῶν*] Cf. Eph. 6, 1.

2. *συνευρύθμισται* c. G¹ (G² A): *συνευρύθμισθε* L¹ | *θεόν: κύριον* L¹ | *τελείαν* c. G²: *τέλειον* G¹ | *αὐτοῦ* p. *ἀόργητον* c. G¹: om L¹ G² — *χιθάρα*] Cf. Eph. 4, 1.

II. 1. Parall. Rupef. l. c. II 780. — *καὶ* p. *φωτὸς* A — *τέκνα φωτός*] Cf. Const. apost. I c. 2. II c. 32. 46. 54.

2. *οὐκ ἔχουσιν* c. L¹ A: *οὐκ ἕξουσιν* G¹ (G²) — *λύκοι*] Cf. Matth. 7, 15. Act. 20, 29. — *ἀξιόπιστοι*] sunt et qui fide digni sunt (Prov. 27, 6; 28, 20) et qui tales videntur simulando aliisque artificiis fidem usurpantes.

μαλωτίζουσιν τοὺς θεοδρόμους· ἀλλ' ἐν τῇ ἑνότητι ὑμῶν οὐκ ἔχουσιν τόπον.

III. Ἀπέχεσθε τῶν κακῶν βοτανῶν, ἅστινας οὐ γεωργεῖ Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς φυτείαν πατρός· οὐχ ὅτι παρ' ὑμῖν μερισμὸν εὗρον, ἀλλ' ἀποδιϋλισμόν. 2. Ὅσοι γὰρ θεοῦ εἰσὶν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσίν· καὶ ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὗτοι θεοῦ ἔσονται, ἵνα ὦσιν κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντες. 3. Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου· εἴ τις σχίζοντι ἀκολουθεῖ, *βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομεῖ*· εἴ τις ἐν ἀλλοτρίᾳ γνώμῃ περιπατεῖ, οὗτος τῷ πάθει οὐ συγκατατίθεται.

IV. Σπουδάσατε οὖν μιᾷ εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι· μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἓν ποτήριον εἰς ἕνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἓν θυσιαστήριον, ὡς εἷς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις, τοῖς συνδούλοις μου· ἵνα, ὃ ἐὰν πράσσητε, κατὰ θεὸν πράσσητε.

V. Ἀδελφοί μου, λίαν ἐκκέχυμαι ἀγαπῶν ὑμᾶς καὶ ὑπεραγαλλόμενος ἀσφαλίζομαι ὑμᾶς· οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ' Ἰησοῦς Χρι-

Haec vocis notio priscis scriptoribus ignota occurrit apud Ioseph. bell. iud. II. c. 13, 3. Lucian Alex. c. 4. Diognet. 8, 2. Tatian. c. Graecos c. 2. Eus. h. e. V c. 16, 9; c. 18, 5. Cf. Zahn ad h. l. — *αἰχμαλωτίζουσιν*] Cf. II Tim. 3, 6. — *θεοδρόμους*] Cf. Polyc. 7, 2.

III, 1. Parall. Rupef. l. c. II 773 (— *πατρός*). — *αὐτούς: αὐτὰς* L[1] | *ἀποδιϋλισμὸν* c. L[1]: *-σμένον* G[1] — *κ. βοτανῶν*] sc. haereticorum. Cf. Eph. 10, 3. Trall. 6. Matth. 15, 13. — *οὐχ ὅτι*] Cf. Magn. 11. Trall. 8, 1. Ign. hoc loco et in capp. VI—VIII indicat, se non tantum Troade degentem per legatos ecclesiae Philadelphensium certiorem factum esse, quomodo res in illa se haberent, sed ipsum nuper Philadelphiam permeasse.

2—IV. Fragm. syr. Cur. 199, 233 (— *αἵματος αὐτοῦ*).

3. Parall. Rupef. l. c. II 773. Fragm. syr. Cur. 218, 249 (— *κληρονομεῖ*). — *βασιλείαν κτλ.*] I Cor. 6, 9. 10. *ἀλλοτρίᾳ*] i. e. aliena a fide ecclesiae. — *τῷ πάθει κτλ.*] i. e. non consentit huic veritati, Christum sanguine suo fundasse ecclesiam, quam schismate evertere conatur. Smith.

IV. *μιᾷ εὐχαριστίᾳ*] Cf. Eph. 20, 2: *ἕνα ἄρτον κλῶντες*. Unitatem ecclesiae in unitate sacrae mensae se manifestare oportet. *Εὐχαριστία* cena Domini etiam a s. Iustino Apol. I c. 66 nominatur.

V, 1. *ἀναπάρτιστος* c. L[1] G[2] A: *ἀνάρπαστος* G[1] | *εἰς θεόν* c. G[1] G[2]: om L[1] A | *προσφυγὼν* c. G[1] L[1] G[2] (A): *-γωμεν* con Pearson — *εὐαγγελίῳ κτλ.*] Hunc locum alii aliter interpretati sunt. Quaeritur praecipue, quid sit *εὐαγγέλιον*, utrum evan-

piunt, qui ad Deum currunt; sed in vestra concordia non abent locum.

III. Abstinete ab herbis noxiis, quas Iesus Christus non olit, quia non sunt plantatio patris: non quod apud vos divisionem invenerim, sed puritatem. 2. Quotquod enim Dei et Iesu Christi sunt, hi sunt cum episcopo; et quotquot paenitentia ducti redierint ad unitatem ecclesiae, et hi Dei erunt, ut secundum Iesum Christum vivant. 3. Ne erretis, fratres mei. Si quis schisma facientem sectatur, *regni divini hereditatem non consequitur;* si quis ambulat in aliena doctrina, is non assentitur passioni.

IV. Studeatis igitur una eucharistia uti; una enim est caro Domini nostri Iesu Christi et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, sicut unus episcopus cum presbyterio et diaconis, conservis meis; ut, quod faciatis, secundum Deum faciatis.

V. Fratres mei, valde effusus sum in amorem vestri et valde laetatus roboro vos; non ego vero, sed Iesus Christus, cuius

gelia scripta vel prima pars Novi Testamenti, cuius pars altera ἀπόστολοι vel epistulae apostolorum, an summa doctrinae christianae sive scriptae sive ore pronuntiatae, atque apostoli et prophetae ii, qui eam praedicarunt et literis mandarunt. Hanc interpretationem illi praeferendam esse contextus docet. Recte enim Zahn: Cum prophetas et ipsos (καὶ αὐτούς) evangelium annuntiasse dicat Ign., primarios evangelii praecones esse apostolos ante dictos asserit, quod dixisse sibi videri non potuisset, si eosdem tanquam epistularum scriptores evangeliorum libris adiecisset. Itaque evangelio ab apostolis praedicato, ab ecclesia fide recepto, libris quoque variis concepto apostolos adiungit, qui evangelii praeconio non fundarunt tantum ecclesiam, sed etiam nunc tanquam presbyteri universae ecclesiae praesunt (cf. Magn. 6. Trall. 2. 3), docentes discere cupientes, respondentes consulentibus ipsos, praecipientes, quaecumque ad disciplinam pertinent: quae omnia ab apostolis assidue fieri non posse liquet, nisi libri exstent in ecclesia, quibus apostolorum et praedicatio evangelica et doctrina praeceptaque contineantur. Cf. quae de apostolis ecclesiae regibus habet Origenes hom. XII in Num. c. 2. (ed. Bened. II 313 sq.). — ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ] Usher Pseudohieron. ad Ps. 147 (ed. Vallarsi VII. II 385) contulit: Legimus sanctas scripturas. Ego corpus Iesu (al. Christi) evangelium puto, sanctas scripturas puto doctrinam eius.

στός, ἐν ᾧ δεδεμένος φοβοῦμαι μᾶλλον, ὡς ἔτι ὢν ἀναπάρτιστος· ἀλλ' ἡ προσευχὴ ὑμῶν εἰς θεόν με ἀπαρτίσει, ἵνα ἐν ᾧ κλήρῳ ἠλεήθην ἐπιτύχω, προσφυγὼν τῷ εὐαγγελίῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὡς πρεσβυτερίῳ ἐκκλησίας. 2. Καὶ τοὺς προφήτας δὲ ἀγαπῶμεν, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ εὐαγγέλιον κατηγγελκέναι καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζειν καὶ αὐτὸν ἀναμένειν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσώθησαν, ἐν ἑνότητι Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄντες, ἀξιαγάπητοι καὶ ἀξιοθαύμαστοι ἅγιοι, ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένοι καὶ συνηριθμημένοι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τῆς κοινῆς ἐλπίδος.

VI. Ἐὰν δέ τις Ἰουδαϊσμὸν ἑρμηνεύῃ ὑμῖν, μὴ ἀκούετε αὐτοῦ. Ἄμεινον γάρ ἐστιν παρὰ ἀνδρὸς περιτομὴν ἔχοντος Χριστιανισμὸν ἀκούειν, ἢ παρὰ ἀκροβύστου Ἰουδαϊσμόν. Ἐὰν δὲ ἀμφότεροι περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ λαλῶσιν, οὗτοι ἐμοὶ στῆλαί εἰσιν καὶ τάφοι νεκρῶν, ἐφ' οἷς γέγραπται μόνον ὀνόματα ἀνθρώπων. 2. Φεύγετε οὖν τὰς κακοτεχνίας καὶ ἐνέδρας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, μήποτε θλιβέντες τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ἐξασθενήσετε ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἀλλὰ πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. 3. Εὐχαριστῶ δὲ τῷ θεῷ μου, ὅτι εὐσυνείδητός εἰμι ἐν ὑμῖν καὶ οὐκ ἔχει τις καυχήσασθαι οὔτε λάθρα οὔτε φανερῶς, ὅτι ἐβάρησά τινα ἐν μικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ. Καί πᾶσι δέ, ἐν οἷς ἐλάλησα, εὔχομαι, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται.

VII. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέ τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ θεοῦ ὄν. *Οἶδεν γάρ, πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει*, καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει. Ἐκραύγασα μεταξὺ ὢν ἐλάλουν μεγάλῃ φωνῇ, θεοῦ φωνῇ· Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις. 2. Εἰ δὲ ὑπώπτευσάν τινές με ὡς

2. *εἰς αὐτὸν* c. G[1] G[2] (A): *εἰς Χριστόν* L[1] — *ὄντες*]. Nonnulli editores comma ante hanc vocem posuerunt.

VI, 1. *τις* om L[1] | *ὑμῖν* c. L[1] A: *ἡμῖν* G[1] — *στῆλαι κτλ.*] Explicanda haec sunt e veterum philosophorum consuetudine, cuius mentionem fecit Clemens Strom. V c. 9, 58 p. 680: *φασὶ γοῦν Ἵππαρχον ... ἐξελαθῆναι τῆς διατριβῆς καὶ στήλην ἐπ' αὐτῷ γενέσθαι οἷα νεκρῷ. Διὸ καὶ ἐν τῇ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκπεσόντας τῶν δογμάτων.* Didym. Al. (Mai, Nov. Bibl. IV. II 145): *οἱ τὰ κενοτάφια οἰκοδομοῦντες τοῖς ἀποφοιτήσασι φιλοσοφίας.* Zahn.

2. *ἀλλὰ* c. G[1] G[2] (A): add *καὶ* L[1]

3. *ἐβάρησα*] Cf. II Cor. 11, 9; 12, 13. 16. I Thess. 2, 7. I Tim. 5, 16.

gratia vinctus plus timeo, quia nondum sum perfectus; sed oratio vestra ad Deum me perficiet, ut sorte per misericordiam mihi assignata potiar, confugiens ad evangelium tanquam ad corporaliter praesentem Christum, et ad apostolos tanquam ad praesens ecclesiae presbyterium. 2. Sed et prophetas diligamus, quia et ipsi evangelium annuntiaverint et in Christum speraverint et ipsum exspectaverint, per quem et credentes salutem consecuti sunt, Iesu Christo uniti, sancti amore et admiratione digni, a Iesu Christo testimonium adepti et connumerati in evangelio spei communis.

VI. Si quis autem vobis Iudaismum praedicet, ne audiatis eum. Melius est enim, a viro circumciso Christianismum audire, quam ab habente praeputium Iudaismum. Si autem utrique de Iesu Christo non loquantur, isti mihi columnae sepulcrales sunt et mortuorum monumenta, quibus hominum nomina dumtaxat inscripta sunt. 2. Fugite igitur malas artes et insidias principis saeculi huius, ne quando prudentia eius oppressi in caritate langueatis. Sed omnes uniti sitis indivulso corde. 3. Gratias autem ago Deo meo, quod quoad vos bona gaudeam conscientia nec possit quisquam gloriari vel secreto vel palam, a me quemquam gravatum esse aut in parvo aut in magno. Et omnibus, ad quos locutus sum, opto, ne in testimonium id cedat contra ipsos.

VII. Quamquam enim nonnulli secundum carnem me decipere voluerunt, spiritus tamen non decipitur a Deo ortus. *Novit* enim, *unde veniat et quo vadat,* et secreta coarguit. Clamavi inter eos, quibus loquebar, magna voce, Dei voce: Episcopo oboedite et presbyterio et diaconis. 2. Sin autem suspicati sunt quidam, me ut praescium schismatis quorundam haec dixisse,

— *αὐτό*] sc. *ὃ ἐλάλησα ἐν αὐτοῖς*. Cf. Trall. 12, 3.

VII. Fragm. syr. Cureton 199, 233 (*ἐκραύγασα — μηδὲν ποιεῖτε*).

1. *ὤν* c. G[2]: *ὢν* G[1] L[1] (Sf A) et edd praeter Z | *θεοῦ φωνῇ* om G[1] — *οἶδεν κτλ.*] Ioann. 3, 8. Cf. I Cor. 2, 10.

2. Parall. Rupef. l. c. II 780 (*μάρτυς κτλ.*) Antiochus Mon. h. 124 Migne 1819 (*μάρτυς — ποιεῖτε*). — *εἰ δὲ* c. G[2]: *οἱ δὲ* G[1] L[1] | *ὑπώπτευσάν τινες* con Z (Cot.): *ὑποπτεύσαντες* L[1] (A Sf), *πτέσαντες* G[1], *ὑποπτεύετε* G[2] | *ὡς προειδότα* c. G[1] L[1] (G[2]): *ὥσπερ εἰδότα* Z c. Sf A | *λέγον* c. G[2] Ant: *λέγων* G[1] | *τηρεῖτε* c. G[2] L[1] Par: *τηρῆτε* G[1] — *ναὸν θεοῦ*] Cf. I Cor. 3, 16; 6, 19.

προειδότα τὸν μερισμόν τινων λέγειν ταῦτα, μάρτυς δέ μοι, ἐν ᾧ δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων. Τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγον τάδε· Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε, τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν θεοῦ τηρεῖτε, τὴν ἕνωσιν ἀγαπᾶτε, τοὺς μερισμοὺς φεύγετε, μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

VIII. Ἐγὼ μὲν οὖν τὸ ἴδιον ἐποίουν ὡς ἄνθρωπος εἰς ἕνωσιν κατηρτισμένος. Οὗ δὲ μερισμός ἐστιν καὶ ὀργή, θεὸς οὐ κατοικεῖ. Πᾶσιν οὖν μετανοοῦσιν ἀφίει ὁ κύριος, ἐὰν μετανοήσωσιν εἰς ἑνότητα θεοῦ καὶ συνέδριον τοῦ ἐπισκόπου. Πιστεύω τῇ χάριτι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς λύσει ἀφ' ὑμῶν πάντα δεσμόν. 2. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν κατ' ἐρίθειαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ χριστομαθίαν. Ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων, ὅτι, ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὕρω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αὐτοῖς, ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι, ὅτι πρόκειται. Ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός, τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι.

IX. Καλοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, κρεῖσσον δὲ ὁ ἀρχιερεὺς ὁ πεπιστευμένος τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὃς μόνος πεπίστευται τὰ κρυπτὰ τοῦ θεοῦ· αὐτὸς ὢν θύρα τοῦ πατρός, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ ἡ

VIII, 1. *δεσμόν : σύνδεσμον ἀδικίας* G[2] — *πιστεύω*] sc. quod ad vos adtinet.

2. *ἀρχείοις* c. G[2]: *ἀρχαίοις* G[1] L[1], *libris primis* A | *ἀρχεῖα* pr c G[1]G[2]: *ἀρχεῖον* L[1], *liber primus* A | *ἀρχεῖα* sec c. G[1] L[1]: *-ον* G[2], om A — *κατ' ἐρίθειαν*] Cf. Philipp. 2, 3. — *ἀρχείοις*] Qui c. G[1] et L[1] legunt *ἀρχαίοις*, statuunt, haereticos illos, quibuscum Ign. ubi et quando nescimus disputaverit, ad Vetus Testamentum seu ad vetera vaticinia provocasse negantes, Christi adventum et passionem in his libris praenuntiatum esse. Sed haec lectio vix genuina est. Concedunt quidem fere omnes, codices (G[1]) et versionem latinam in aliquo loco falsam lectionem exhibere. Sed non vox posterior (*ἀρχεῖα*), quae bis legitur, secundum priorem (*ἀρχαίοις*) corrigenda est, sed haec secundum illam. Neque enim solum verisimilius est, lectionem rectam in uno tantum loco excidisse quam in duobus, sed interpolator ter habet vocem *ἀρχεῖα* et versio armeniaca huic lectioni favet. Accedit, quod Vetus Testamentum a Graecis non *ἀρχαία διαθήκη*, ut patroni alterius lectionis statuunt, sed potius *παλαιὰ διαθ.* nominabatur. Cf. Magn. 9, 1. (10, 2) II Cor. 3, 14. Hebr. 8, 13. Melito Sard. ap. Eus. h. e. IV c. 26, 16.

testis mihi is est, pro quo vinctus sum, quod a carne humana id non cognoverim. Sed spiritus annuntiavit dicens haec: Sine episcopo nihil facite, carnem vestram ut Dei templum custodite, unionem amate, dissidia fugite, imitatores este Iesu Christi, sicut et ipse patris sui.

VIII. Ego itaque, quod meum erat, feci ut homo ad unionem destinatus. Ubi autem divisio est et ira, ibi Deus non habitat. Omnibus igitur paenitentibus remittit Deus, si se convertant ad unionem cum Deo et ad communionem cum episcopo. Credo gratiae Iesu Christi, qui solvet a vobis omne vinculum. 2. Obsecro autem vos, ut nihil contentiose agatis, sed iuxta Christi doctrinam. Cum audirem quosdam dicentes: Nisi invenero in archivis, hoc est in evangelio, non credo, et dicente me ipsis, quod scriptum est, responderunt mihi, hoc esse demonstrandum. Mihi vero archiva Iesus Christus, illibata archiva crux eius et mors et resurrectio eius et fides, quae est per ipsum, quibus iustificari volo per preces vestras.

IX. Boni quidem sunt sacerdotes praestantior autem est summus pontifex, cui credita sunt sancta sanctorum, cui soli secreta Dei sunt tradita; qui ipse est ianua patris, per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Iacob et prophetae et apostoli

Vox *ἀρχεῖα* autem non solum *χαρτοφυλάκια* seu locum significat, *ἔνθα αἱ δημόσιαι χάρται ἀπόκεινται* (Suidas), sed etiam documenta vel monumenta literis conscripta (Cf. Dionys. Halic Antiq. II. c. 26. Euseb. h. e. I c. 7, 13), et quae fuerint documenta ab haereticis nostris quaesita, e vocibus *ἐν τῷ εὐαγγελίῳ* appositis apparet, quae cum *πιστεύω* coniungi nequeunt. Cf. Zahn ad h. l. — *πρόκειται*] i. e. quaeritur vel proponitur demonstrandum, ut contextus docet.

IX, 1. *κρεῖσσον* c. G[1] L[1]: *κρείσσων* Z c. G[2] | *ἑνότητα θεοῦ* c. G[1] G[2] A: *ἐν. πίστεως* L[1] — *ἱερεῖς*] nec sunt presbyteri ecclesiae (Cot.) nec Christiani Philadelphenses (Rothe), sed sacerdotes iudaici vel vetus oeconomia, quibus opponitur *ὁ ἀρχιερεύς*. i. e. Christus vel novum foedus. — *κρεῖσσον*] Cf. Matth. 12, 41. 42. Prov. 20, 6. 23. — *θύρα*] Cf. Ioann. 10, 7. 9. I Clem. 48, 4. Herm. Sim. IX c. 2. 12. Zahn (Ignatius p. 618 sq.) contendit, Ignatium, quae hoc loco docet, ex Herm. Sim. IX c. 12–16 didicisse (?). — *πάντα κτλ.*] i. e. scopus tum prophetarum, tum apostolorum etc. idem est, nempe unio humani generis cum Deo. H.

ἐκκλησία. Πάντα ταῦτα εἰς ἑνότητα θεοῦ. 2. Ἐξαίρετον δέ τι ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν. Οἱ γὰρ ἀγαπητοὶ προφῆται κατήγγειλαν εἰς αὐτόν· τὸ δὲ εὐαγγέλιον ἀπάρτισμά ἐστιν ἀφθαρσίας. Πάντα ὁμοῦ καλά ἐστιν, ἐὰν ἐν ἀγάπῃ πιστεύητε.

X. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν προσευχὴν ὑμῶν καὶ κατὰ τὰ σπλάγχνα, ἃ ἔχετε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀπηγγέλη μοι, εἰρηνεύειν τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, πρέπον ἐστὶν ὑμῖν ὡς ἐκκλησίᾳ θεοῦ, χειροτονῆσαι διάκονον εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ πρεσβείαν, εἰς τὸ συγχαρῆναι αὐτοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενομένοις καὶ δοξάσαι τὸ ὄνομα. 2. Μακάριος ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὃς καταξιωθήσεται τῆς τοιαύτης διακονίας, καὶ ὑμεῖς δοξασθήσεσθε. Θέλουσιν δὲ ὑμῖν οὐκ ἔστιν ἀδύνατον ὑπὲρ ὀνόματος θεοῦ, ὡς καὶ αἱ ἔγγιστα ἐκκλησίαι ἔπεμψαν ἐπισκόπους, αἱ δὲ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

XI. Περὶ δὲ Φίλωνος τοῦ διακόνου ἀπὸ Κιλικίας, ἀνδρὸς μεμαρτυρημένου, ὃς καὶ νῦν ἐν λόγῳ θεοῦ ὑπηρετεῖ μοι ἅμα Ῥέῳ Ἀγαθόποδι, ἀνδρὶ ἐκλεκτῷ, ὃς ἀπὸ Συρίας μοι ἀκολουθεῖ ἀποταξάμενος τῷ βίῳ, οἳ καὶ μαρτυροῦσιν ὑμῖν, κἀγὼ τῷ θεῷ εὐχαριστῶ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι ἐδέξασθε αὐτούς, ὡς καὶ ὑμᾶς ὁ κύριος. Οἱ δὲ ἀτιμάσαντες αὐτοὺς λυτρωθείησαν ἐν τῇ χάριτι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ Βούρρου πεμφθέντος ἅμα ἐμοὶ ἀπὸ Ἐφεσίων καὶ Σμυρναίων εἰς λόγον τιμῆς. Τιμήσει αὐτοὺς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς ὃν ἐλπίζουσιν σαρκί, ψυχῇ, πίστει, ἀγάπῃ, ὁμονοίᾳ. Ἔρρωσθε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

2. *σωτῆρος* c. L[1] G[2] A: om G[1] — *ἀπάρτισμα ἀφθαρσίας*] i. e. evangelio *ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ* et vita in hoc regno aeterna instituta est. H. Zahn contulit Orig. hom. I in Lev. c. 4 (ed. Bened. II 187): *qui novit ostendere, quae fuerint legis principia, qui etiam in prophetis profectus accesserit, quae vero in evangeliis plenitudo perfectionis habeatur.* — *πάντα*] i. e. V. et N. T.

X. Fragm. syr. Curet. 199, 234.

1. *ὄνομα* c. G[1] L[1]: add *τοῦ κυρίου* A Sf (G[2]) — *ἀπηγγέλη*] haud dubie per Agathopodem Antiochenum et Philonem Cilicem, quorum mentio fit 11, 1. — *συγχαρῆναι αὐτοῖς*] Cf. Smyrn. 11, 2. Polyc. 8, 2. Ign. vult, ut Antiocheni omnes ecclesias de pace ipsis reddita laetari cognoscant.

et ecclesia. Omnia haec ad unionem cum Deo. 2. Eximium autem quidquam habet evangelium, nimirum adventum salvatoris, Domini nostri Iesu Christi, passionem ipsius ac resurrectionem. Dilecti namque prophetae annuntiaverunt eum; evangelium vero est perfectio vitae aeternae. Omnia simul bona sunt, modo in caritate credatis.

X. Cum mihi nuntiatum sit, per orationem vestram et commiserationem, qua movemini in Christo Iesu, ecclesiam Antiochenam in Syria pacem obtinuisse, decet vos ut Dei ecclesiam, eligere diaconum, qui obeat ibi legationem Dei, qui cum illis in unum congregatis simul gaudeat et glorificet nomen. 2. Beatus ille in Iesu Christo, qui dignus habitus fuerit eiusmodi ministerio, et vos quoque glorificabimini. Volentibus autem vobis hoc non est impossibile pro nomine Dei, ut et quaedam proximae ecclesiae miserunt episcopos, nonnullae presbyteros et diaconos.

XI. Quod autem Philonem Cilicem diaconum attinet, virum laudatum, qui et nunc Dei causa mihi ministrat una cum Rheo Agathopode, viro electo, qui a Syria me comitatur vitae renuntians, qui et vobis bonum testimonium perhibent: et ego Deo gratias ago pro vobis, quia illos suscepistis, sicut et vos Dominus. Iis vero, qui illos ignominia affecerunt, condonet gratia Christi. 2. Salutat vos caritas fratrum in Troade, unde et scribo vobis per Burrhum, qui missus est mecum ab Ephesiis et Smyrnaeis honoris causa. Honorabit eos Dominus Iesus Christus, in quem sperant carne, anima, fide, caritate, concordia. Valete in Christo Iesu, communi spe nostra.

— *ὄνομα*] Cf. Eph. 3, 1.

2. *ἔγγιστα* c. G[1] L[1] G[2]: *ἅγιαι* A Sf

XI, 1. *Ῥέῳ Ἀγαθόποδι* c. L[1]: *Ῥέῳ Ἀγ.* G[1], *Ῥέῳ ἀδελφῷ καὶ Ἀγ.* A, *Γαΐῳ καὶ Ἀγ.* G[2] — *ἐν λόγῳ θ.*] Smyrn. 10, 1 habes *εἰς λόγον θ.* Cf. Philipp. 4, 17. — *Ῥέῳ Ἀγ.*] Unius hominis utrumque nomen esse e contextu patet. Cf. Sm. 10, 1. An idem fuerit ac ille Agathopus, ad quem Valentinus haereticus scripsit (Clem. Strom. III c. 7, 59 p. 538), quaeritur.

2. *ἀδελφῶν*: *πολλῶν* L[1] | *Βούργου* G[2], *Βούρδου* A | *αὐτοὺς* c. G[1]: *καὶ αὐτ.* L[1], *οὓς* G[2] A | *ἐλπίζουσιν* c. G[1] G[2]: *-ωσιν* L[1], om A — *Βούρρου*] Cf. Eph. 2, 1. Sm. 12, 1. — *εἰς λόγον τ.*] Cf. Philipp. 4, 15 (*εἰς λ. δόσεως καὶ λήψεως*).

ΣΜΥΡΝΑΙΟΙΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, ἐκκλησίᾳ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἠγαπημένου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἠλεημένῃ ἐν παντὶ χαρίσματι, πεπληρωμένῃ ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἀνυστερήτῳ οὔσῃ παντὸς χαρίσματος, θεοπρεπεστάτῃ καὶ ἁγιοφόρῳ, τῇ οὔσῃ ἐν Σμύρνῃ τῆς Ἀσίας, ἐν ἀμώμῳ πνεύματι καὶ λόγῳ θεοῦ πλεῖστα χαίρειν.

I. Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν θεὸν τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα· ἐνόησα γὰρ ὑμᾶς κατηρτισμένους ἐν ἀκινήτῳ πίστει, ὥσπερ καθηλωμένους ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ σαρκί τε καὶ πνεύματι καὶ ἡδρασμένους ἐν ἀγάπῃ ἐν τῷ αἵματι Χριστοῦ, πεπληροφορημένους εἰς τὸν κύριον ἡμῶν, ἀληθῶς ὄντα *ἐκ γένους Δαυὶδ κατὰ σάρκα*, υἱὸν θεοῦ κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν θεοῦ, γεγενημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα *πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ*· 2. ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί (ἀφ' οὗ καρποῦ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θεομακαρίστου αὐτοῦ πάθους), ἵνα *ἄρῃ σύσσημον* εἰς τοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ, εἴτε ἐν Ἰουδαίοις εἴτε ἐν ἔθνεσιν, ἐν ἑνὶ σώματι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ.

Tit. *Ἰγνάτιος* om G[1], Cf. Rom. tit. not.

Inscr. *ἀνυστερήτῳ κτλ.*] Cf. I Cor. 1, 7. — *θεοπρεπεστάτῃ*] Cf. c. 11 et 12. — *ἁγιοφόρῳ*] i. e. *feraci sanctorum*. Pearson. — *ἐν ἀμώμῳ κτλ.*] Recte Zahn hic non spiritum sanctum et Christum intellegit, sed animos vitiis vacantes ideoque hilares et verbum divinum tamquam verum gaudii fontem. Cf. Ps. 18, 8. 9. 11.

I–II. Severus Antioch. Curet. 214, 246 (— *ἀνέστησεν ἑαυτόν*).

I. Theodoret. Dial. I ed. Migne IV 82 (*πεπληροφορημένους — ἐν σαρκί*).

1. *δοξάζω* c. L[1] G[2] A Sev: *δοξάζων* Z c. G[1] | *οὕτως* om L[1] | *ἡμῶν* c. G[1] Theod Sev: add *Ἰησ. Χριστὸν* L[1] A G[2] | *θέλημα — θεοῦ* c. G[1] L[1] Sev: *θεότητα κ. δύναμιν* Theod, *φύσιν κ. δ.* A - *καθηλωμένους*] Cf. Clem. Paedag. III c. 12, 85 p. 303: *ὅρον ἔχομεν τὸν σταυρὸν τοῦ κυρίου, ᾧ περισταυρούμεθα καὶ περιθριγγούμεθα τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν. Ἀναγεννηθέντες τοίνυν προσηλωθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ.* — *σαρκὶ κτλ.*] i. e. ex integro ac sine ullo defectu. Smith. — *ἐκ γένους*

SMYRNAEIS IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, ecclesiae Dei patris et dilecti Iesu Christi, omne donum per misericordiam consecutae, repletae fide et caritate, nulla gratia destitutae, Deo dilectissimae et sanctiferae, quae est Smyrnae in Asia, in immaculato spiritu et in verbo Dei plurimam salutem.

I. Glorifico Iesum Christum Deum, qui vos adeo sapientes reddidit; observavi enim, perfectos vos esse in fide immobili, ut clavis affixos cruci Domini Iesu Christi quoad carnem et animam et stabilitos in caritate per sanguinem Christi, plena firmaque fide credentes in Dominum nostrum vere oriundum *ex genere David secundum carnem*, filium Dei secundum voluntatem et potentiam Dei, factum vere ex virgine, baptizatum a Ioanne, ut *impleretur ab eo omnis iustitia*; 2. vere sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha clavis confixum pro nobis in carne (ex cuius fructu nos sumus per divine beatam passionem eius), ut per resurrectionem suam in saecula *elevet vexillum* pro sanctis et fidelibus suis, sive in Iudaeis sive in gentibus, in uno corpore ecclesiae suae.

κτλ.] Rom. 1, 3. Cf. Eph. 20, 2. — *κ. θέλημα κ δύναμιν*] Cf. Const. ap. VIII c. 12 init. (Clericus, Patr. apost. 1724 I 403) — *γεγεννημένον κτλ.*] Cf. Gal. 4, 4. Zahn interpunctione ante *γεγεννημένον* deleta hanc vocem et sequentes cum praecedentibus construxit. — *πληρωθῇ κτλ.*] Matth. 3, 15.

2. *θεομακαρίστου* c G[1]L[1] cf. Polyc 7, 2: *-ρίτου* Z c. G[1] | *εἴτε ἐν* bis c. G[2]: *ἔντε ἐν* G[1] — *καὶ Ἡρώδου*] Cf. Luc. 23, 7 sqq. — *ἀφ' οὗ — πάθους*] Recte vidit Zahn, haec verba parenthesin habenda esse. Sicut enim *ἵνα πληρωθῇ κτλ.* ad *βεβαπτισμένον* respicit, ita *ἵνα ἄρῃ κτλ.* ad *καθηλωμένον*. Veteres versiones et orientales et latina vocabulum *οὗ* bene ad Christum referunt, ita ut Christiani ad fructum passionis Christi pertinere dicantur. Pearson autem errasse videtur interpretans, *Christum pendentem in ligno quasi fructum eius intellegi.* — *ἵνα ἄρῃ κτλ.*] Ies. 5, 26 (11, 12; 49, 22; 62, 10).

II. Ταῦτα γὰρ πάντα ἔπαθεν δι' ἡμᾶς, ἵνα σωθῶμεν· καὶ ἀληθῶς ἔπαθεν, ὡς καὶ ἀληθῶς ἀνέστησεν ἑαυτόν, οὐχ ὥσπερ ἄπιστοί τινες λέγουσιν, τὸ δοκεῖν αὐτὸν πεπονθέναι, αὐτοὶ τὸ δοκεῖν ὄντες· καὶ καθὼς φρονοῦσιν, καὶ συμβήσεται αὐτοῖς, οὖσιν ἀσωμάτοις καὶ δαιμονικοῖς.

III. Ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. 2. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς· *Λάβετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον.* Καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο καὶ ἐπίστευσαν, κραθέντες τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ πνεύματι. Διὰ τοῦτο καὶ θανάτου κατεφρόνησαν, ηὑρέθησαν δὲ ὑπὲρ θάνατον. 3. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνέφαγεν αὐτοῖς καὶ συνέπιεν ὡς σαρκικός, καίπερ πνευματικῶς ἡνωμένος τῷ πατρί.

IV. Ταῦτα δὲ παραινῶ ὑμῖν, ἀγαπητοί, εἰδώς, ὅτι καὶ ὑμεῖς οὕτως ἔχετε. Προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων, οὓς οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς μὴ παραδέχεσθαι, ἀλλ' εἰ δυνατὸν μηδὲ συναντᾶν, μόνον δὲ προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἐάν πως μετανοήσωσιν, ὅπερ δύσκολον. Τούτου δὲ ἔχει ἐξουσίαν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν. 2. Εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν

II. *ἀληθῶς ἔπαθεν*] Cf. I Ioann. 4, 2 (1, 1; 2, 22). – *ἀνέστησεν*] Cf. I Clem. 24, 1. — *δοκεῖν . . δοκεῖν*] Eiusmodi paronomasiae saepius apud Ign. leguntur. Cf. Polyc. inscr. Rom. 8, 1. Trall. 5, 2. — *οὖσιν ἀσωμ.*] Plerique interpretati sunt: *qui sunt* vel *quippe qui sint phantastici et diabolici.* Propius ad sensum accessit Nirschl statuens, *οὖσιν* pendere a *συμβήσεται* et participium adhibitum esse pro infinitivo. Sed interpretatio nostra magis cum regulis grammaticae concordat. Sensus est: cum corporibus exuti et daemonia facta erunt, in ipsis ea evenient, quae in Christum mentiti sunt: non resurgent, scilicet in gloriam. Zahn contulit Const. ap. II c. 26: *δαιμόνια δὲ ἄσαρκα φανταζόμενοι ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεσθαι.*

III, 1–2. Eus. h. e. III c. 36, 11-12. Hieron. catal. c. 16. Theodoret. Dial. II Migne IV 170 (— *ἐπίστευσαν*).

1. *οἶδα* c. G¹ G² A Eus Theod: *εἶδον* L¹ Hier — Non dicit Ign., se Christum post resurrectionem in carne vidisse, sed se scire, Christum p. r. in c. esse. Hieronymus et interpres latinus verba eius male intellexerunt.

2. *κραθέντες* c. G¹: *κρατηθέντες* con Voss coll L¹ (?), *sacra cena usi* A | *πνεύματι* c. G¹ L¹: *αἵματι* A — *λάβετε κτλ.*] Haec desumpta esse videntur ex apocrypha *Doctrina* vel *Praedicatione Petri,* ubi testante Origene de princ. praef. (ed. Bened. I

II. Omnia autem haec passus est propter nos, ut salutem nsequeremur; et vere passus est, ut et vere seipsum resuscivit; non, ut quidam infideles dicunt, secundum apparentiam ım passum esse, ipsi secundum apparentiam exsistentes; et ıemadmodum sapiunt, sic et continget iis, cum erunt incorırei et daemonia.

III. Ego enim scio, et post ressurectionem eum in carne isse, et credo eum adhuc in carne esse. 2. Et quando ad Peum et socios eius venit, dixit iis: *Apprehendite, palpate me videte, quod non sim daemonium incorporale.* Et confestim ısum tetigerunt et crediderunt, commixti carne eius et spiritu. ropter hoc etiam mortem contempserunt et mortis sunt inventi ctores. 3. Post resurrectionem autem cum illis comedit et ibit ut carnalis, quamvis spiritualiter unitus esset patri.

IV. De his autem admoneo vos, carissimi, quamvis vos idem ntire sciam. Sed praemunio vos contra feras humana specie ıdutas, quas non solum oportet vos non recipere, sed, si posbile est, neque obviam iis fieri, solum vero pro iis orare, num iquam paenitentiam agant, quod admodum difficile est. Huius ıtem potestatem habet Iesus Christus, qui vera est vita no- ra. 2. Si autem illud ad apparentiam tantum a Domino no-

') salvator ad discipulos dicit: *Non ım daemonium incorporeum.* Verba *corporale daemonium* etiam in *Evan- lio Nazaraeorum* lecta fuisse tradit ieronymus in Ies. lib. XVIII prol., emque contendit in catal. c. 16, natium citationem ex isto libro otulisse. Erraverint, qui beatum artyrem nonnisi ad Luc. 24, 39 spexisse putant.

3. Theodoret. l. c. — Cf. Act. 10, 41.

IV, 1. Theodor. Stud. Serm. cat. 7 ed. Migne 677. Graec. apud Cot., estim. veterum (*προφυλάσσω — συνντᾶν*). Fragm. syr. Curet. 219, 250 — *Χριστός*). — *δυνατὸν* c. L[1] Theod: dd *ἔστι* G[1] — *οὕτως ἐχ.*] sc. *περὶ ριστοῦ*. — *θηρίων τ. ἀνθρωπ.*] Cf. Const. ap. II c. 21. — *μὴ παραδέχεσθαι*] Cf. Eph. 7, 1. II Ioann. 10. 11. Tit. 3, 10.

2—V, 1. Theodoret. Dial. I. Migne IV 82 (— *ἀρνοῦνται*). Fragm. syr. Curet. 202, 236. (— *ὑπ' αὐτοῦ*). — *κἀγὼ τὸ δ.* c. G[1] (L[1]): *κ. τῷ δοκεῖν* Theod G[2] (A Sf) | *ἑαυτὸν* c. G[1]: *ἐμαυτὸν* Theod G[2] | *ὑπομένω* c. G[1] A G[2]: *-νῶ* L[1] — *ταῦτα*] sc. *τὸ παθεῖν*. Cf. c. 2. Trall. 10. — *ἔκδοτον*] Cf. Act. 2, 23. — *ἐγγὺς μαχ. κτλ.*] Respiciens Gregor. Naz. ep. 20 ad Caesar. (ed. Migne III 54) dicentem: *κάμνουσα γὰρ ψυχὴ ἐγγύς ἐστι θεοῦ, φησί που θαυμασιώτατα λέγων ὁ Πέτρος*, Cureton p. 335 etiam haec verba e *Doctrina Petri* sumpta esse putavit.

ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν, κἀγὼ τὸ δοκεῖν δέδεμαι. Τί δὲ καὶ ἑαυτὸν ἔκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; Ἀλλ' ἐγγὺς μαχαίρας ἐγγὺς θεοῦ, μεταξὺ θηρίων μεταξὺ θεοῦ· μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ πάντα ὑπομένω, αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου.

V. Ὅν τινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται, μᾶλλον δὲ ἠρνήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὄντες συνήγοροι τοῦ θανάτου μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας· οὓς οὐκ ἔπεισαν αἱ προφητεῖαι οὐδὲ ὁ νόμος Μωσέως, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι νῦν τὸ εὐαγγέλιον οὐδὲ τὰ ἡμέτερα τῶν κατ' ἄνδρα παθήματα. 2. Καὶ γὰρ περὶ ἡμῶν τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν. Τί γάρ με ὠφελεῖ τις, εἰ ἐμὲ ἐπαινεῖ, τὸν δὲ κύριόν μου βλασφημεῖ, μὴ ὁμολογῶν αὐτὸν σαρκοφόρον; Ὁ δὲ τοῦτο μὴ λέγων τελείως αὐτὸν ἀπήρνηται, ὢν νεκροφόρος. 3. Τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, ὄντα ἄπιστα, οὐκ ἔδοξέν μοι ἐγγράψαι. Ἀλλὰ μηδὲ γένοιτό μοι αὐτῶν μνημονεύειν, μέχρις οὗ μετανοήσωσιν εἰς τὸ πάθος, ὅ ἐστιν ἡμῶν ἀνάστασις.

VI. Μηδεὶς πλανάσθω· καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων καὶ οἱ ἄρχοντες ὁρατοί τε καὶ ἀόρατοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσιν εἰς τὸ αἷμα Χριστοῦ, κἀκείνοις κρίσις ἐστίν. *Ὁ χωρῶν χωρείτω.* Τόπος μηδένα φυσιούτω· τὸ γὰρ ὅλον ἐστὶν πίστις καὶ ἀγάπη, ὧν οὐδὲν προκέκριται. 2. Καταμάθετε δὲ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας εἰς τὴν χάριν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν, πῶς ἐναντίοι εἰσὶν τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ. Περὶ ἀγάπης οὐ μέλει αὐτοῖς, οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὀρφανοῦ, οὐ περὶ θλιβομένου οὐ περὶ δεδεμένου ἢ λελυμένου, οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος.

Zahn mavult conferre Christi dictum quoddam apocryphum, quod in Didymi Alex. commentariis adhuc latuisse videtur (Mai, Nov. bibl. VII. II 267): *διό φησιν ὁ σωτήρ· Ὁ ἐγγύς μου, ἐγγὺς τοῦ πυρός, ὁ δὲ μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ, μακρὰν ἀπὸ τῆς βασιλείας.* — *συμπαθεῖν*] Cf. Rom. 8, 17.

V, 1. *συνήγοροι τ. θαν.*] Mortis causam agunt doctrinam letalem spargentes. Cf. Trall. 6, 2; 11, 1. Zahn. — *εὐαγγέλιον*] Ign. hoc quoque loco et 7, 2 non solum de evangelio scripto, sed de universa evangelica praedicatione loqui videtur quamquam verba minus clara sunt quam Philad. 5, 1.

2. Theodoret. l. c. (*τί γὰρ κτλ.*). — *καὶ γὰρ κτλ.*] i. e. quamquam Christianos fidei causa mortem subeuntes admirantur laudantque, attamen martyribus non magis quam prophetis et apostolis credunt sanguine testantibus: Christum in carne apparuisse. — *μὴ*

stro peractum est, et ego ad apparentiam tantum vinctus sum. Cur vero et meipsum tradidi morti, ad ignem, ad gladium, ad bestias? Verum qui prope gladium, prope Deum est, qui cum bestiis, cum Deo est; dummodo sit in nomine Iesu Christi. Ut simul cum illo patiar, omnia sustineo, ipso roborante me, qui perfectus homo factus est.

V. Eum stulti quidam abnegant, potius autem ab eo abnegantur, patroni mortis magis quam veritatis; quibus nec prophetiae persuasere nec Mosis lex, sed nec evangelium in hunc usque diem neque nostrae singulorum passiones. 2. Nam et de nobis idem sentiunt. Quid enim mihi prodest, si quis me laudet, Dominum autem meum blasphemet, eum carnem assumpsisse negans? Qui vero id non profitetur, is prorsus eum negavit, ipse funus portans. 3. Nomina vero eorum, cum sint infidelia, non visum mihi est scribere. Et absit a me, ut eorum mentionem faciam, donec resipiscant ad passionem, quae est nostra resurrectio.

VI. Nemo erret, et si caelestes et gloria angelorum et principes visibiles et invisibiles non credant in sanguinem Christi, et ipsi iudicabuntur. *Qui capere potest, capiat.* Locus neminem efferat; totum enim est fides et caritas, quibus nihil praestantius. 2. Considerate vero eos, qui aliena sentiunt de gratia Iesu Christi, quae ad nos pervenit, quomodo contrarii sint divinae voluntati. Non caritas iis curae est, non vidua, non pupilla, non oppressus, non vinctus vel solutus, non esuriens vel sitiens.

ὁμολ.] Cf. I Ioann. 4, 2. 3. — *σαρκοφόρος*] Cf. Clem. Strom. V c. 6, 34 p. 665: *σαρκοφόρος γενόμενος ὁ λόγος*. Orig. c. Cels. VII c. 13. — *νεκροφόρος*] i. e. qui *vivens* portat funus suum, i. e. qui ipse mortuus est. H.

3—VI, 1. Timoth. Aelur. Curet. 210, 243 (*μέχρις οὗ κτλ.*) — *μέχρις κτλ.*] i. e. donec credant, Christum vere passum et mortuum esse, in qua passione et morte salus nostra consistit. H.

VI, 1. Fragm. syr. Curet. 219, 249 (— *κρίσις ἐστίν*). — *πιστεύσωσιν*: *πιστεύσωμεν* G[1] | *Χριστοῦ*: add *ὅτι θεοῦ ἐστίν* Tim, *ὅς θεός ἐστιν* Sf | *τόπος*: *τὸ πῶς (qualiter)* L[1], om A — *ἐπουράνια κτλ.*] Cf. Col. 1, 20. Eph. 1, 10; 3, 10. — *ὁ χ. χωρείτω*] Matth. 19, 12. — *πίστις — προκέκριται*] Cf. Magn. 1, 2.

2. *ἐναντίοι*] sc. quod caritatem et fidem adtinet.

VII. Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμο-λογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν τῇ χρηστό-τητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δωρεᾷ τοῦ θεοῦ συζητοῦντες ἀποθνήσκουσιν. Συνέφερεν δὲ αὐτοῖς ἀγαπᾶν, ἵνα καὶ ἀναστῶσιν. 2. Πρέπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων καὶ μήτε κατ' ἰδίαν περὶ αὐτῶν λαλεῖν μήτε κοινῇ, προσέχειν δὲ τοῖς προφήταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἡμῖ[ν] δεδήλωται καὶ ἡ ἀνάστασις τετελείωται. Τοὺς δὲ μερισμοὺς φεύ-γετε ὡς ἀρχὴν κακῶν.

VIII. Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸ[ς] τῷ πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις· τοὺς δὲ δια-κόνους ἐντρέπεσθε ὡς θεοῦ ἐντολήν. Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπι-σκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείν[η] βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω, ἡ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὖσα ἢ ᾧ ἂν αὐτὸ[ς] ἐπιτρέψῃ. 2. Ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησί[α]. Οὐκ ἐξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε ἀγά-πην ποιεῖν· ἀλλ' ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ θεῷ εὐάρε-στον, ἵνα ἀσφαλὲς ᾖ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ πράσσεται.

IX. Εὔλογόν ἐστιν λοιπὸν ἀνανῆψαι καί, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχομεν, εἰς θεὸν μετανοεῖν. Καλῶς ἔχει, θεὸν καὶ ἐπίσκοπον εἰδέναι. [Ὁ] τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ θεοῦ τετίμηται· ὁ λάθρα ἐπισκόπου [τι] πράσσων τῷ διαβόλῳ λατρεύει. 2. Πάντα οὖν ὑμῖν ἐν χάριτι πε[ρισσευέτω]

VII, 1. Theodoret. Dial. III Migne IV 283 (— *ἤγειρεν*). — *προσευχῆς ἀπέχονται* c. G[1] L[1] A: *προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται* Theod | *τῇ δωρεᾷ* c. G[1] (A): praem *ταύτῃ* L[1] | *καὶ* c. G[1]: om L[1], aberrat A — *ἀπέχονται*] Ex c. 8, 1 apparet, haereticos istos non ab omni eucharistia abstinuisse, sed ab *ecclesiastica* tantum. Similiter quoad orationem seu preces res se habere videtur. — *τῇ δωρεᾷ*] sc. eucharistiae. — *ἀποθνήσκουσιν*] Cf. Eph. 20, 2, ubi eucharistia *φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν* vocatur. — *ἀγαπᾶν*] Nischl subaudit Christum. Smith interpretatur: c[um] *amore amplecti*, sc. donum Dei. Vi[x] recte. Contextus enim docet, vocem idem significare ac *ἀγάπην ποιεῖν* infra 8, 2. Cum autem agape [a] morte liberare (*ἀναστῶσιν*) dicatur eique eadem vis attribuatur, quae eucharistiae, Zahn recte conclusit, tum cenam illam, cui nomen erat *ἀγάπη*, tunc temporis sacram cenam proprie dictam comprehendisse, tum epistulas istas ante Iustini aetatem conscriptas esse, qua haec ab illa iam separata erat. Cf. Probst, Liturgie der drei ersten christl. Jahrhunderte

VII. Ab eucharistia et oratione abstinent, eo quod non confitentur, eucharistiam carnem esse salvatoris nostri Iesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est quamque pater benignitate sua resuscitavit. Qui ergo contradicunt dono Dei, altercantes moriuntur. Utile autem esset illis diligere, ut et resurgerent. 2. Decet itaque abstinere a talibus neque in privato neque in communi colloquio de illis verba facere, adtendere autem prophetis, praecipue autem evangelio, in quo passio nobis ostensa et resurrectio perfecte demonstrata est. Divisiones autem fugite ut principium malorum.

VIII. Omnes episcopo obtemperate, ut Iesus Christus patri, et presbyterio ut apostolis; diaconos autem revereamini ut Dei mandatum. Separatim ab episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam spectant. Valida eucharistia habeatur illa, quae sub episcopo peragitur vel sub eo, cui ipse concesserit. 2. Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit, quemadmodum ubi fuerit Christus Iesus, ibi catholica est ecclesia. Non licet sine episcopo neque baptizare neque agapen celebrare; sed quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum, ut firmum et validum sit omne, quod peragitur.

IX. Rationi ceterum convenit, iterum sobrios fieri et, dum adhuc tempus habemus, ad Deum per paenitentiam redire. Bonum est, Deum et episcopum honorare. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus est; qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit. 2. Omnia

1870 p. 64 sq.

2. Parall. Rupef. l. c. II 772 (τοὺς δὲ κτλ.). — οὖν c. G[1] G[2]: om L[1] A

VIII—IX, 1. Par. Rupef. l. c. II 779 (verbis nonnullis omissis). Ioann. Dam. S. Parall.

1. ἐντολήν] Cf. Trall. 13, 2. — μηδεὶς κτλ.] Cf. Magn. 4. Philad. 4. Eph. 5, 2. 3.

2-IX, 1. Antiochus Mon. hom. 124 Migne 1819 (verbis ἵνα — εἰδέναι omissis). Fragm. syr. Curet. 199, 234. — καθολικὴ ἐκκλ.] Hoc vocabulum, quod hic nobis primum occurrit, etiam in Martyrio Polycarpi inscr. et 8, 1; 16, 2; 19, 2 reperitur. Nonnulli interpretatores acatholici putaverunt, Ignatium loqui de *visibili* aut de *vera* ecclesia. Revera ecclesiis *singulis universa* ecclesia opponitur, et ut episcopus illarum (visibile), sic Christus harum (invisibile) caput declaratur.

IX, 1. θεὸν sec: praem καὶ L[1] — λοιπόν] Cf. Eph. 11, 1. — ὡς ἔτι κτλ.] Cf. Gal. 6, 10. — εἰδέναι] = τιμᾶν. Cf. I Thess. 5, 12.

2. κατὰ πάντα c. G[1]: add γὰρ L[1] (A) | ἀμείβοι con Iacobson: ἀμοίβει G[1], *retribuat* L[1], ἀμείψεται G[2] (A)

ρισσευέτω· ἄξιοι γάρ ἐστε. Κατὰ πάντα με ἀνεπαύσατε, καὶ ὑμᾶς Ἰησοῦς Χριστός. Ἀπόντα με καὶ παρόντα ἠγαπήσατε. Ἀμείβοι ὑμῖν θεός, δι' ὃν πάντα ὑπομένοντες αὐτοῦ τεύξεσθε.

X. Φίλωνα καὶ Ῥέον Ἀγαθόπουν, οἳ ἐπηκολούθησάν μοι εἰς λόγον θεοῦ, καλῶς ἐποιήσατε ὑποδεξάμενοι ὡς διακόνους Χριστοῦ θεοῦ· οἳ καὶ εὐχαριστοῦσιν τῷ κυρίῳ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι αὐτοὺς ἀνεπαύσατε κατὰ πάντα τρόπον. Οὐδὲν ὑμῖν οὐ μὴ ἀπολεῖται. 2. Ἀντίψυχον ὑμῶν τὸ πνεῦμά μου καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ οὐχ ὑπερηφανήσατε οὐδὲ ἐπῃσχύνθητε. Οὐδὲ ὑμᾶς ἐπαισχυνθήσεται ἡ τελεία πίστις, Ἰησοῦς Χριστός.

XI. Ἡ προσευχὴ ὑμῶν ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ὅθεν δεδεμένος θεοπρεπεστάτοις δεσμοῖς πάντας ἀσπάζομαι, οὐκ ὢν ἄξιος ἐκεῖθεν εἶναι, ἔσχατος αὐτῶν ὤν· κατὰ θέλημα δὲ κατηξιώθην, οὐκ ἐκ συνειδότος, ἀλλ' ἐκ χάριτος θεοῦ, ἣν εὔχομαι τελείαν μοι δοθῆναι, ἵνα ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν θεοῦ ἐπιτύχω. 2. Ἵνα οὖν τέλειον ὑμῶν γένηται τὸ ἔργον καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν οὐρανῷ, πρέπει εἰς τιμὴν θεοῦ χειροτονῆσαι τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν θεοπρεσβευτήν, εἰς τὸ γενόμενον ἕως Συρίας συγχαρῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰρηνεύουσιν καὶ ἀπέλαβον τὸ ἴδιον μέγεθος καὶ ἀπεκατεστάθη αὐτοῖς τὸ ἴδιον σωματεῖον. 3. Ἐφάνη μοι οὖν ἄξιον πρᾶγμα, πέμψαι τινὰ τῶν ὑμετέρων μετ' ἐπιστολῆς, ἵνα συνδοξάσῃ τὴν κατὰ θεὸν αὐτοῖς γενομένην εὐδίαν, καὶ ὅτι λιμένος ἤδη ἐτύγχανεν τῇ προσευχῇ ὑμῶν. Τέλειοι ὄντες τέλεια καὶ φρονεῖτε. Θέλουσιν γὰρ ὑμῖν εὐπράσσειν θεὸς ἕτοιμος εἰς τὸ παρασχεῖν.

X, 1. *Ῥέον* c. L[1]: *Ῥέων* G[1], *Γάϊον* G[2], *Agrio* A | *Ἀγαθόπουν*: praem *καὶ* L[1] G[2] A | *ὑμῶν: ἡμῶν* G[1] — Cf. Philad. 11, 1. — *οὐδὲν κτλ.*] i. e. pro omnibus illis beneficiis mercedem recipietis. H.

2. *ἐπῃσχύνθητε* c. G[2] L[1] A: *ἐπαισχ.* G[1] — *ἀντίψυχον*] Vox aeque ac *περίψημα* minus verti quam circumscribi potest. Cf. Eph. 21, 1. Polyc. 6, 1. Attamen hoc loco et Polyc. 2, 3 vertenda esse mihi videbatur. Caveas autem, ne putes, Ignati[illegible] se *piaculum* proprie dictum nomin[illegible] — *ἡ τελ. πίστις*] i. e. qui perfecte [illegible] lis est. Similiter *πιστὸς ὁ θ*[illegible] Cor. 1, 9; 10, 13. I Thess. 5[illegible] II Thess. 3, 3 etc. H.

XI, 1. *ὢν* sec c. L[1] G[2] A: *ὢ*[illegible] *δὲ* c. G[1]: add *θεοῦ* L[1], *μου* [illegible] *ειδότος* em Voss: *-τως* G[1] [illegible] *δήσεως* G[2] L[1] (A) — *ἀπῆλθεν* [illegible] ma solum, an literis, an [illegible] Effectu procul dubio. Iaco[illegible]

nunc abundanter vobis gratia largiatur; digni enim estis. Omni modo me recreastis, et vos Iesus Christus. Absentem me et praesentem dilexistis. Retribuat vobis Deus, propter quem omnia sustinentes ipsum adipiscemini.

X. Philonem et Rheum Agathopodem, qui me secuti sunt Dei causa, ut ministros Christi Dei suscipientes bene fecistis. Ii quoque Domino gratias agunt propter vos, quod omnibus modis illos refeceritis. Nil horum vobis erit amissum. 2. Piaculum pro vobis spiritus meus et vincula mea, quae non contempsistis quorumque vos non puduit. Nec vestrum pudebit perfectam fidem, Iesum Christum.

XI. Oratio vestra pervenit ad ecclesiam, quae est Antiochiae in Syria, unde vinculis Deo maxime placentibus ligatus [abductus] omnes saluto, illo episcopatu fungi non dignus, utpote omnium infimus; sed Dei voluntas me dignata est, non iuxta conscientiam meam, sed ex gratia Dei, quam perfectam mihi dari opto, ut per orationem vestram Deum consequar. 2. Ut nunc opus vestrum absolutum fiat coram Deo et hominibus, decet ad Dei honorem, ut ecclesia vestra eligat sacrum legatum, qui, cum ad Syriam usque venerit, congratuletur illis, quod pacem consecuti sint et suam receperint magnitudinem ac restitutum sit illis suum corpus. 3. Digna igitur mihi res est visa, ut aliquem vestrum mittatis cum epistula, qui una cum illis glorificet tranquillitatem, quam iuxta Dei voluntatem sunt consecuti, et quod ecclesia illa per orationem vestram portu iam sit potita. Cum perfecti sitis, etiam perfecta excogitetis. Cupientibus enim vobis bene agere Deus ad largiendum paratus est.

Philad. 10, 1. Polyc. 7, 1. — *οὐκ ὢν ἄξιος κτλ.*] Cf. Rom. 9, 2. Non sua virtute, sed divina voluntate dignus factus est, qui ecclesiae Antiochenorum adscriberetur; omnium enim infimus neque vel minimum sibi conscius est (*οὐκ ἐκ συνειδ.*), quasi gratiam illam meruerit. Zahn contulit I Cor. 15, 10; 4, 4.

2. *θεοπρεσβευτὴν* em Usher cf. Philad. 10, 1: *-βύτην* G[1] G[2] (L[1]), *praecursorem* A — *πρέπει κτλ.*] Cf. Philad. 10, 1. — *σωματεῖον*] sc. ecclesiae.

3. Maximus Confess. Loci comm. ed. Combefis II 534 (Migne Patr. gr. XCI 731). Ioann. Dam. S. P. II 747 (*τέλειοι κτλ.*); II 314 (*θέλουσιν κτλ.*). — *ἄξιον* c. G[1] G[2]: praem *θεοῦ* L[1] (A) | *ἐτύγχανεν* c. G[1] L[1]: *ἐτύγχανον* A — *ἐτύγχανεν*] i. e. ecclesia Antiochenorum.

XII. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωά ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ Βούρρου, ὃν ἀπεστείλατε μετ' ἐμοῦ ἅ Ἐφεσίοις, τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν, ὃς κατὰ πάντα με ἀνέπαυσεν. Κ ὄφελον πάντες αὐτὸν ἐμιμοῦντο, ὄντα ἐξεμπλάριον θεοῦ διακονί Ἀμείψεται αὐτὸν ἡ χάρις κατὰ πάντα. 2. Ἀσπάζομαι τὸν ἀξ θεον ἐπίσκοπον καὶ θεοπρεπὲς πρεσβυτέριον καὶ τοὺς συνδ λους μου διακόνους καὶ τοὺς κατ' ἄνδρα καὶ κοινῇ πάντας ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι, τ θει τε καὶ ἀναστάσει, σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ ἑνότητι θε καὶ ὑμῶν. Χάρις ὑμῖν, ἔλεος, εἰρήνη, ὑπομονὴ διὰ παντός.

XIII. Ἀσπάζομαι τοὺς οἴκους τῶν ἀδελφῶν μου σὺν γυνα καὶ τέκνοις καὶ τὰς παρθένους τὰς λεγομένας χήρας. Ἔρρωσ μοι ἐν δυνάμει πνεύματος. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Φίλων σὺν ἐμοὶ (2. Ἀσπάζομαι τὸν οἶκον Ταουΐας, ἣν εὔχομαι ἑδρᾶσθαι πίσ καὶ ἀγάπῃ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ. Ἀσπάζομαι Ἄλκην, ποθητόν μοι ὄνομα, καὶ Δάφνον τὸν ἀσύγκριτον καὶ Εὔτεκνον : πάντας κατ' ὄνομα. Ἔρρωσθε ἐν χάριτι θεοῦ.

XII, 1. *Βούρρου* c. L[1]: *Βύρρου* G[1], G[2] A ut Philad. 11, 2 — *ἀσπάζεται κτλ.*] Cf. Trall. 13, 1.

2. *θεοπρεπὲς* c. L[1] G[2] (A): *-πέστατον* G[1] | *καὶ* p. *πρεσβ.* c. G[2] L[1] A: om G[1] | *ἑνότητι* c. G[2] A: praem *ἐν* L[1], *ἐν ὀνόματι ἐν* G[1] — *σαρκικῇ κτλ.*] Secutus interpolatorem, cui favere videtur versio armeniaca, has voces cum sequentibus, non, ut plerique editores, cum praecedentibus coniunxi.

XIII, 1. *τ. παρθένους τ. λεγ.* L[1] A: *ἀειπαρθένοις καὶ τὰς* G[2] | *ματος* c. G[1] G[2]: *πατρὸς* L[1] A *παρθένους κτλ.*] Cot. interpre diaconissas, quae virgines er vocabantur viduae. Sed qua num diaconissae et viduae ab eaedem fuerint (Cf. Const. c. 7) et, si res ita se habuer iam saeculo II ineunte diaco

VII. Ab eucharistia et oratione abstinent, eo quod non confitentur, eucharistiam carnem esse salvatoris nostri Iesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est quamque pater benignitate sua resuscitavit. Qui ergo contradicunt dono Dei, altercantes moriuntur. Utile autem esset illis diligere, ut et resurgerent. 2. Decet itaque abstinere a talibus neque in privato neque in communi colloquio de illis verba facere, adtendere autem prophetis, praecipue autem evangelio, in quo passio nobis ostensa et resurrectio perfecte demonstrata est. Divisiones autem fugite ut principium malorum.

VIII. Omnes episcopo obtemperate, ut Iesus Christus patri, et presbyterio ut apostolis; diaconos autem revereamini ut Dei mandatum. Separatim ab episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam spectant. Valida eucharistia habeatur illa, quae sub episcopo peragitur vel sub eo, cui ipse concesserit. 2. Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit, quemadmodum ubi fuerit Christus Iesus, ibi catholica est ecclesia. Non licet sine episcopo neque baptizare neque agapen celebrare; sed quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum, ut firmum et validum sit omne, quod peragitur.

IX. Rationi ceterum convenit, iterum sobrios fieri et, dum adhuc tempus habemus, ad Deum per paenitentiam redire. Bonum est, Deum et episcopum honorare. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus est; qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit. 2. Omnia

1870 p. 64 sq.

2. Parall. Rupef. l. c. II 772 (*τοὺς δὲ κτλ.*). — *οὖν* c. G[1] G[2]: om L[1] A

VIII—IX, 1. Par. Rupef. l. c. II 779 (verbis nonnullis omissis). Ioann. Dam. S. Parall.

1. *ἐντολήν*] Cf. Trall. 13, 2. — *μηδεὶς κτλ.*] Cf. Magn. 4. Philad. 4. Eph. 5, 2. 3.

2 – IX, 1. Antiochus Mon. hom. 124 Migne 1819 (verbis *ἵνα — εἰδέναι* omissis). Fragm. syr. Curet. 199, 234. — *καθολικὴ ἐκκλ.*] Hoc vocabulum, quod hic nobis primum occurrit, etiam in Martyrio Polycarpi inscr. et 8, 1; 16, 2; 19, 2 reperitur. Nonnulli interpretatores acatholici putaverunt, Ignatium loqui de *visibili* aut de *vera* ecclesia. Revera ecclesiis *singulis universa* ecclesia opponitur, et ut episcopus illarum (visibile), sic Christus harum (invisibile) caput declaratur.

IX, 1. *θεὸν* sec: praem *καὶ* L[1] — *λοιπόν*] Cf. Eph. 11, 1. — *ὡς ἔτι κτλ.*] Cf. Gal. 6, 10. — *εἰδέναι*] = *τιμᾶν*. Cf. I Thess. 5, 12.

2. *κατὰ πάντα* c. G[1]: add *γὰρ* L[1] (A) | *ἀμείβοι* con Iacobson: *ἀμοίβει* G[1], *retribuat* L[1], *ἀμείψεται* G[2] (A)

ΠΡΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΝ ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, Πολυκάρπῳ ἐπισκόπῳ ἐκκλησίας Σμυρναίων, μᾶλλον ἐπισκοπημένῳ ὑπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλεῖστα χαίρειν.

I. Ἀποδεχόμενός σου τὴν ἐν θεῷ γνώμην, ἡδρασμένην ὡς ἐπὶ πέτραν ἀκίνητον, ὑπερδοξάζω, καταξιωθεὶς τοῦ προσώπου σου τοῦ ἀμώμου, οὗ ὀναίμην ἐν θεῷ. 2. Παρακαλῶ σε ἐν χάριτι, ᾗ ἐνδέδυσαι, προσθεῖναι τῷ δρόμῳ σου καὶ πάντας παρακαλεῖν, ἵνα σώζωνται. Ἐκδίκει σου τὸν τόπον ἐν πάσῃ ἐπιμελείᾳ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ· τῆς ἑνώσεως φρόντιζε, ἧς οὐδὲν ἄμεινον. Πάντας βάσταζε, ὡς καὶ σὲ ὁ κύριος· πάντων ἀνέχου ἐν ἀγάπῃ, ὥσπερ καὶ ποιεῖς. 3. Προσευχαῖς σχόλαζε ἀδιαλείπτοις· αἰτοῦ σύνεσιν πλείονα ἧς ἔχεις· γρηγόρει ἀκοίμητον πνεῦμα κεκτημένος. Τοῖς κατ' ἄνδρα κατὰ ὁμοήθειαν θεοῦ λάλει· πάντων τὰς νόσους βάσταζε ὡς τέλειος ἀθλητής. Ὅπου πλείων κόπος, πολὺ κέρδος.

II. Καλοὺς μαθητὰς ἐὰν φιλῇς, χάρις σοι οὐκ ἔστιν· μᾶλλον τοὺς λοιμοτέρους ἐν πραότητι ὑπότασσε. Οὐ πᾶν τραῦμα τῇ αὐτῇ ἐμπλάστρῳ θεραπεύεται. Τοὺς παροξυσμοὺς ἐμβροχαῖς παῦε. 2. *Φρόνιμος γίνου ὡς ὄφις ἐν ἅπασιν καὶ ἀκέραιος ὡς*

Tit. *Ἰγνάτιος* c. G[1]: om L[1] A G[2]

Inscr. *ἐκκλησίας* om S | *μᾶλλον*: add *δὲ* L[1] | *κυρίου* c. G[1]G[2] S A: om L[1] — *ἐπισκόπῳ . . ἐπισκοπημένῳ*] Hanc paronomasiam Vairlenius ita reddidit: *Inspectori, immo qui inspectus est.* Iacobson.

I, 1. *ὑπερδοξάζω* c. G[1] L[1] G[2]: add *θεὸν* S A | *τ. ἀμώμου* om SA — *τ. ἐν θ. γνώμην*] Cf. Rom. 7, 1: *τ. εἰς θεόν μου γνώμην.* — *ὑπερδοξάζω*] sc. Deum. Cf. Trall. 1, 2 — *καταξιωθεὶς κτλ.*] Nunquam igitur ante viderat Polycarpum. Pearson.

2—II, 3. Antioch. Mon. hom. 111 Migne 1779 (— *θεοῦ ἐπιτυχεῖν*).

2 — 3. Ioann. Dam. S. P. II 51[illegible] (*πάντας — κεκτημένος*).

2. Antioch. Mon. h. 80 p. 167[illegible] (*τῆς ἑνώσεως κτλ.*]. Fragm. syr. Cu[illegible] ret. 202, 236. — *χάριτι*: add *θεο*[illegible] L[1] | *σου τὸν τόπον* c. G[1] L[1] G[2] Ant[illegible] *convenientia* (*τὸ πρέπον*) S A — *ἐν*[illegible]*δέδυσαι*] Cf. Paul. Eph. 6, 14. Col. 3[illegible] 12. — *δρόμῳ*] Cf. Act. 13, 25; 20[illegible] 24. II Tim. 4, 7. — *τόπον*] i. e. epis[illegible]copalem dignitatem tuam. Cf. Orig[illegible] in Matth. t. XII ed. Bened. III 53[illegible] (*τὸν τόπον ἐπισκοπῆς ἐκδικοῦντες*[illegible] Cypr. ep. 15 c. 1. 40 (ed. Hartel p[illegible] 513, 7; 586, 10). — *ἐν π. ἐπιμελεί*[illegible] *κτλ.*] i. e. omnium cultu virtutum[illegible]

AD POLYCARPUM IGNATIUS.

Ignatius, qui et Theophorus, Polycarpo, episcopo ecclesiae Smyrnaeorum, qui ipse potius episcopum habet Deum patrem et Dominum Iesum Christum, plurimam salutem.

I. Piam mentem tuam, velut supra petram immobilem fundatam, comprobans, summis eveho laudibus, quod dignus sim habitus sancta tua facie, qua utinam semper frui possim in Deo. 2. Obsecro te per gratiam, qua indutus es, ut augeas cursum tuum omnesque adhorteris, ut salventur. Defende locum tuum in omni cura carnali et spirituali; unitatis curam habe, qua nihil melius. Omnes perfer, ut et te perferat Dominus; omnes tolera in caritate, sicut et facis. 3. Precibus vaca perpetuis; postula sapientiam maiorem, quam habes; vigila insomnem spiritum possidens. Singulis loquere secundum consuetudinem Dei; cunctorum aegrotationes porta sicut perfectus athleta. Ubi plus laboris, ibi magnum lucrum.

II. Bonos discipulos si amaveris, nullam inde mereris gratiam; potius pestilentiores in mansuetudine subice. Non omne vulnus eodem emplastro curatur. Impetus febriles superfusionibus seda. 2. *Prudens esto sicut serpens in omnibus et sim-*

tam quae ad animum, quam quae ad corpus quoque spectant. Cf. I Cor. 7, 34 (*ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι*). Cot.

3—II, 2. Ioann. Dam. S. P. II 515 (*πάντων — λείπῃ*). — *ὁμοήθειαν* c. G[2] L[1] cf. Magn. 6, 2: *βοήθειαν* G[1], *θέλημα* s. *βούλημα* S A ! *πλείων* c. G[2] Ant Par (L[1]): *πλεῖον* G[1], *πολὺς* S A — *προσευχαῖς κτλ.*] Cf. I Cor. 7, 5. I Thess. 5, 17. — *κ. ὁμοήθειαν*] i. e. Dei amorem erga homines imitans. H. — *πάντων κτλ.*] Cf. Matth. 8, 17. — *πλείων κτλ.*] Cf. I Cor. 3, 8.

II, 1. Petrus Al. de paenitentia (*οὐ πᾶν — θεραπεύεται*). Cf. Lagarde, Reliq. iur. eccl. syr. p. 99; gr. p. XLVI. Anton. Melissa II sermo 63. — *ἐμβροχαῖς* c. G[2] Par Anton: *ἐν βροχαῖς* G[1] L[1] Antioch — *λοιμοτέρους*] Adiectivum *λοιμὸς* saepius legitur apud LXX interpretes. — *οὐ πᾶν κτλ.*] Cf. Const. ap. II c. 41.

2. *ἀκέραιος* c. G[1] L[1] Antioch: add *εἰς ἀεὶ* Z c. G[2] coll S A — *φρόνιμος κτλ.*] i. e. constans ex corpore et anima, ut interpolator addit, duabus virtutibus praeditus es, ut res terrestres (*τὰ φαιν. σου εἰς πρ.*) serpentis instar prudenter vel suaviter tractes, rerum caelestium autem plenam scientiam a Deo petas.

ἡ περιστερά. Διὰ τοῦτο σαρκικὸς εἶ καὶ πνευματικός, ἵνα τὰ φαινόμενά σου εἰς πρόσωπον κολακεύῃς· τὰ δὲ ἀόρατα αἴτει ἵνα σοι φανερωθῇ, ὅπως μηδενὸς λείπῃ καὶ παντὸς χαρίσματος περισσεύῃς. 3. Ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ σε, ὡς κυβερνῆται ἀνέμους καὶ ὡς χειμαζόμενος λιμένα, εἰς τὸ θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Νῆφε ὡς θεοῦ ἀθλητής· τὸ θέμα ἀφθαρσία καὶ ζωὴ αἰώνιος, περὶ ἧς καὶ σὺ πέπεισαι. Κατὰ πάντα σου ἀντίψυχον ἐγὼ καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ ἠγάπησας.

III. Οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντε μή σε καταπλησσέτωσαν. Στῆθι ἑδραῖος ὡς ἄκμων τυπτόμενος Μεγάλου ἐστὶν ἀθλητοῦ τὸ δέρεσθαι καὶ νικᾶν. Μάλιστα δ ἕνεκεν θεοῦ πάντα ὑπομένειν ἡμᾶς δεῖ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὑπομείνῃ. 2. Πλέον σπουδαῖος γίνου οὗ εἶ. Τοὺς καιροὺς καταμάνθανε. Τὸν ὑπὲρ καιρὸν προσδόκα, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατο τὸν δι' ἡμᾶς ὁρατόν, τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶ παθητόν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα.

IV. Χῆραι μὴ ἀμελείσθωσαν· μετὰ τὸν κύριον σὺ αὐτῶ φροντιστὴς ἔσο. Μηδὲν ἄνευ γνώμης σου γινέσθω μηδὲ σὺ ἄνε θεοῦ τι πρᾶσσε, ὅπερ οὐδὲ πράσσεις· εὐστάθει. 2. Πυκνότερο συναγωγαὶ γινέσθωσαν· ἐξ ὀνόματος πάντας ζήτει. 3. Δούλοι καὶ δούλας μὴ ὑπερηφάνει· ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὶ φυσιούσθωσαν, ἀλ εἰς δόξαν θεοῦ πλέον δουλευέτωσαν, ἵνα κρείττονος ἐλευθερία ἀπὸ θεοῦ τύχωσιν. Μὴ ἐράτωσαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐλευθεροῦσθε ἵνα μὴ δοῦλοι εὑρεθῶσιν ἐπιθυμίας.

V. Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε· μᾶλλον δὲ περὶ τούτων ὁμιλί

3. *ἀφθαρσία καὶ ζ. αἰ.* c. G[1] G2 L1 (hic om *καί*): *vita aeterna sine corruptione* S (A), *ἀφθαρσίας ζωὴ αἰ.* con Z | *ἀντίψυχον*: *ἀνάψυξις* vel *ἀναψυχὴ* L[1] — *θέμα*] i. e. praemium athletis propositum. — *ἀντίψυχον κτλ.*] Cf. Sm. 10, 2 not. — *ἠγάπησας*] Cf. Act. Paul. et Thecl. c. 18: *καταφιλούσης τὰ δεσμὰ αὐτοῦ.* Tert. ad uxor. II c. 4: ***ad osculanda vincula martyris.***

III. Antiochus Mon. hom. 85 Migne 1694 (*στῆθι κτλ.*).

1. Fragm. syr. Curet. 198, 233. Parall. Rupef. l. c. II 788. Anton. Melis II serm. 89 (*στῆθι κτλ.*). — *ἀξιόπιστ* c. G[1] L[1] G[2]: *τι* S Sf A cf. Gal. 2, 6 *ἑδραῖος*: *ἐν τῇ ἀληθείᾳ* S Sf A *ἄκμων*: *ἀνὴρ ἰσχυρὸς* Sf A, *ἀθλητ* S — *ἑτεροδιδασκαλοῦντες*] Cf. I Ti 1, 3; 6, 3. — *ἄκμων κτλ.*] Hunc l cum respicit Ephraemus Syr. Op gr. II 367 ed. Assemani.

2. Severus Antioch. Curet. 213, 2 (*τοὺς καιροὺς κτλ.*]. — *ἀψηλάφητο* Cf. I Ioann. 1, 1.

IV. 1. Pseudo-Chrysost. hom. d

lex ut columba. Idcirco corporalis es et spiritualis, ut, quae
oram te apparent, placide tractes; invisibilia autem petas ut
ıanifestentur tibi, ne tibi quidquam desit et omni dono abun-
es. 3. Tempus expetit te, ut gubernator ventos et ut tempes-
ıte iactatus portum, ut cum tuis Deum assequaris. Sis sobrius
t Dei athleta; praemium propositum est immortalitas et vita
eterna, de qua et tibi persuasum est. In omnibus sum pia-
ulum pro te ego et vincula mea, quae osculatus es.

III. Qui videntur fide digni esse et aliena docent, te non
erterrefaciant. Sta firmus ut incus, quae percutitur. Magni
thletae est, caedi et vincere. Maxime vero propter Deum
mnia sustinere nos oportet, ut et ipse nos sustineat. 2. Stu-
iosior fias, quam es. Tempora perpende. Eum, qui ultra tem-
us est, exspecta, intemporalem, invisibilem, propter nos visi-
ilem, impalpabilem, impatibilem, propter nos patibilem, qui
mni modo propter nos sustinuit.

IV. Viduae ne neglegantur; post Dominum tu earum cu-
ator sis. Nihil sine tua voluntate fiat neque tu quidquam
ine Deo agas, quod nec facis; esto constans. 2. Crebrius
onventus fiant; nominatim omnes quaere. 3. Servos et ancil-
ıs ne contemnas; sed nec ipsi superbiant, verum ad gloriam
ei plus serviant, ut potiorem libertatem a Deo consequantur.
eque desiderent communibus sumptibus e servitute redimi, ne
ervi inveniantur cupiditatis.

V. Malas artes fuge; magis autem de illis coram populo

gislatore c. 4 ed. Bened. VI 410
ηδὲν — πρᾶσσε). — θεοῦ c. G[1] L[1]:
d γνώμης S A G[2] Chrys | ὅπερ
δὲ c. G[1] G[2]: ὥσπερ οὐδὲ A, ἀλλ'
δὲ S, ὅπερ δὲ L[1] | εὐστάθει c. S G[2]
: εὐσταθὴς G[1], εὐσταθὲς ᾖ L[1]
2. πυκνότερον] Crebriores conven-
s desiderat. Aliter Eph. 13, 1. —
τει] sc. ad congressus sacros.
3. Parall. Rupef. l. c. II 778. Anton.
l. II serm. 23 (εἰς δόξαν κτλ.). —
ὸ τ. κοινοῦ] Vetat Ign. servos *po-*
lare, ut *sumptis ecclesiae commu-*
nibus redimantur; sed minime pro-
hibet, quominus illis libertas detur.
Cf. I Cor. 7, 21.

V, 1. τὸν κύριον: ἐν κυρίῳ S | ἀρ-
κεῖσθαι c. G[1] G[2]: *sufficere* L[1] S A —
κακοτεχνίας] Haec vox hic nec malas
doctrinas seu haereses nec insidias
diaboli (Philad. 6, 2) nec pravas so-
phistarum artes significat, sed po-
tius artes inhonestas seu negotia,
quae Christianum non decent, de
quibus cf. Cypr. ep. 2 ed. Hartel p.
467 sq. Const. ap. II c. 62; IV c. 6.

XII. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ Βούρρου, ὃν ἀπεστείλατε μετ᾿ ἐμοῦ ἅμα Ἐφεσίοις, τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν, ὃς κατὰ πάντα με ἀνέπαυσεν. Καὶ ὄφελον πάντες αὐτὸν ἐμιμοῦντο, ὄντα ἐξεμπλάριον θεοῦ διακονίας. Ἀμείψεται αὐτὸν ἡ χάρις κατὰ πάντα. 2. Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον καὶ θεοπρεπὲς πρεσβυτέριον καὶ τοὺς συνδούλους μου διακόνους καὶ τοὺς κατ᾿ ἄνδρα καὶ κοινῇ πάντας ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι, πάθει τε καὶ ἀναστάσει, σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ ἑνότητι θεοῦ καὶ ὑμῶν. Χάρις ὑμῖν, ἔλεος, εἰρήνη, ὑπομονὴ διὰ παντός.

XIII. Ἀσπάζομαι τοὺς οἴκους τῶν ἀδελφῶν μου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ τὰς παρθένους τὰς λεγομένας χήρας. Ἔρρωσθέ μοι ἐν δυνάμει πνεύματος. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Φίλων σὺν ἐμοὶ ὤν. 2. Ἀσπάζομαι τὸν οἶκον Ταουΐας, ἣν εὔχομαι ἑδρᾶσθαι πίστει καὶ ἀγάπῃ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ. Ἀσπάζομαι Ἄλκην, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα, καὶ Δάφνον τὸν ἀσύγκριτον καὶ Εὔτεκνον καὶ πάντας κατ᾿ ὄνομα. Ἔρρωσθε ἐν χάριτι θεοῦ.

XII, 1. *Βούρρου* c. L[1]: *Βύρρον* G[1], G[2] A ut Philad. 11, 2 — *ἀσπάζεται κτλ.*] Cf. Trall. 13, 1.

2. *θεοπρεπὲς* c. L[1] G[2] (A): *-πέστατον* G[1] | *καὶ* p. *πρεσβ.* c. G[2] L[1] A: om G[1] | *ἑνότητι* c. G[2] A: praem *ἐν* L[1], *ἐν ὀνόματι ἐν* G[1] — *σαρκικῇ κτλ.*] Secutus interpolatorem, cui favere videtur versio armeniaca, has voces cum sequentibus, non, ut plerique editores, cum praecedentibus coniunxi.

XIII, 1. *τ. παρθένους τ. λεγ.* c. G[1] L[1] A: *ἀειπαρθένοις καὶ τὰς* G[2] | *πνεύματος* c. G[1] G[2]: *πατρὸς* L[1] A — *τ. παρθένους κτλ.*] Cot. interpretatur: diaconissas, quae virgines erant et vocabantur viduae. Sed quaeritur, num diaconissae et viduae ab initio eaedem fuerint (Cf. Const. ap. III c. 7) et, si res ita se habuerit, num iam saeculo II ineunte diaconissae e

XII. Salutat vos caritas fratrum, qui Troade sunt, unde et scribo vobis per Burrhum, quem vos una cum Ephesiis, fratribus vestris, misistis, ut me comitaretur, qui omni modo me recreavit. Atque utinam omnes illum imitentur, cum sit exemplar divini ministerii. Remuneretur ipsum gratia per omnia. 2. Saluto episcopum Deo dignum et Deo dilectum presbyterium et conservos meos diaconos singillatimque ac in universum omnes in nomine Iesu Christi et in carne eius et sanguine, passione et resurrectione, in corporali simul et spirituali unione cum Deo ac vobiscum. Gratia vobis, misericordia, pax, patientia sit semper.

XIII. Saluto familias fratrum meorum cum uxoribus et liberis et virgines vocatas viduas. Fortes sitis in virtute spiritus. Salutat vos Philo, qui mecum est. 2. Saluto domum Taviae, quam opto firmari fide et caritate corporali et spirituali. Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen, et Daphnum incomparabilem et Eutecnum omnesque nominatim. Valete in gratia Dei.

numero virginum electae fuerint, cum apostolus (I Tim. 5, 3—16) praecipiat, ut viduae in ordinem assumantur. Rectius itaque Zahn (Ignatius v. A. p. 334 sqq. 581 sqq.) locum de virginibus intellexit, quae vere virgines erant, vocabantur autem viduae, quoniam viduarum coetui adscriptae erant (cf. Tert. de virg. vel. c. 9).

2. *Ταουΐας* c. G[1] L[1]: *Γαυΐας* G[2] A | *Ἄλκην* G[1] | *μοι* c. L[1] G[2]: *μου* G[1] | *τὸν ἀσ.* c. G[1] L[1] G[2] : *Ἀσύγκριτον* Smith (Rom. 16, 14), *τὸν Ἀσυγκρίτου* Bunsen | *Εὔτεκνον* c. G[1] L[1]: *εὔτ.* Z coll L[2], qui habet *bonum filium* | *θεοῦ*: G[1] finem huius epistulae et initium sequentis confundens subscripsit *B̄* *Σμυρναίοις ἀπὸ Τρoάδος πρὸς Πολύκαρπον Ἰγνάτιος*, L[1] similiter.

VII. Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν τῇ χρηστότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δωρεᾷ τοῦ θεοῦ συζητοῦντες ἀποθνήσκουσιν. Συνέφερεν δὲ αὐτοῖς ἀγαπᾶν, ἵνα καὶ ἀναστῶσιν. 2. Πρέπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων καὶ μήτε κατ' ἰδίαν περὶ αὐτῶν λαλεῖν μήτε κοινῇ, προσέχειν δὲ τοῖς προφήταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἡμῖν δεδήλωται καὶ ἡ ἀνάστασις τετελείωται. Τοὺς δὲ μερισμοὺς φεύγετε ὡς ἀρχὴν κακῶν.

VIII. Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις· τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε ὡς θεοῦ ἐντολήν. Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω, ἡ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὖσα ἢ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. 2. Ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Οὐκ ἐξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε ἀγάπην ποιεῖν· ἀλλ' ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ θεῷ εὐάρεστον, ἵνα ἀσφαλὲς ᾖ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ πράσσεται.

IX. Εὔλογόν ἐστιν λοιπὸν ἀνανῆψαι καί, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχομεν, εἰς θεὸν μετανοεῖν. Καλῶς ἔχει, θεὸν καὶ ἐπίσκοπον εἰδέναι. Ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ θεοῦ τετίμηται· ὁ λάθρα ἐπισκόπου τι πράσσων τῷ διαβόλῳ λατρεύει. 2. Πάντα οὖν ὑμῖν ἐν χάριτι πε-

VII, 1. Theodoret. Dial. III Migne IV 283 (— *ἤγειρεν*). — *προσευχῆς ἀπέχονται* c. G[1] L[1] A: *προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται* Theod | *τῇ δωρεᾷ* c. G[1] (A): praem *ταύτῃ* L[1] | *καὶ* c. G[1]: om L[1], aberrat A — *ἀπέχονται*] Ex c. 8, 1 apparet, haereticos istos non ab omni eucharistia abstinuisse, sed ab *ecclesiastica* tantum. Similiter quoad orationem seu preces res se habere videtur. — *τῇ δωρεᾷ*] sc. eucharistiae. — *ἀποθνήσκουσιν*] Cf. Eph. 20, 2, ubi eucharistia *φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν* vocatur. — *ἀγαπᾶν*] Nischl subaudit Christum. Smith interpretatur: *c*[illegible] *amore amplecti*, sc. donum Dei. V[illegible] recte. Contextus enim docet, voce[illegible] idem significare ac *ἀγάπην ποι*[illegible] infra 8, 2. Cum autem agape morte liberare (*ἀναστῶσιν*) dicatu[illegible] eique eadem vis attribuatur, qua[illegible] eucharistiae, Zahn recte conclusi[illegible] tum cenam illam, cui nomen era[illegible] *ἀγάπη*, tunc temporis sacram cenam[illegible] proprie dictam comprehendisse, tun[illegible] epistulas istas ante Iustini aetatem[illegible] conscriptas esse, qua haec ab illa iam[illegible] separata erat. Cf. Probst, Liturgie[illegible] der drei ersten christl. Jahrhunderte[illegible]

VII. Ab eucharistia et oratione abstinent, eo quod non confitentur, eucharistiam carnem esse salvatoris nostri Iesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est quamque pater benignitate sua resuscitavit. Qui ergo contradicunt dono Dei, altercantes moriuntur. Utile autem esset illis diligere, ut et resurgerent. 2. Decet itaque abstinere a talibus neque in privato neque in communi colloquio de illis verba facere, adtendere autem prophetis, praecipue autem evangelio, in quo passio nobis ostensa et resurrectio perfecte demonstrata est. Divisiones autem fugite ut principium malorum.

VIII. Omnes episcopo obtemperate, ut Iesus Christus patri, et presbyterio ut apostolis; diaconos autem revereamini ut Dei mandatum. Separatim ab episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam spectant. Valida eucharistia habeatur illa, quae sub episcopo peragitur vel sub eo, cui ipse concesserit. 2. Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit, quemadmodum ubi fuerit Christus Iesus, ibi catholica est ecclesia. Non licet sine episcopo neque baptizare neque agapen celebrare; sed quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum, ut firmum et validum sit omne, quod peragitur.

IX. Rationi ceterum convenit, iterum sobrios fieri et, dum adhuc tempus habemus, ad Deum per paenitentiam redire. Bonum est, Deum et episcopum honorare. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus est; qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit. 2. Omnia

1870 p. 64 sq.

2. Parall. Rupef. l. c. II 772 (*τοὺς δὲ κτλ.*). — *οὖν* c. G[1] G[2]: om L[1] A

VIII—IX, 1. Par. Rupef. l. c. II 779 (verbis nonnullis omissis). Ioann. Dam. S. Parall.

1. *ἐντολήν*] Cf. Trall. 13, 2. — *μηδεὶς κτλ.*] Cf. Magn. 4. Philad. 4. Eph. 5, 2. 3.

2 – IX, 1. Antiochus Mon. hom. 124 Migne 1819 (verbis *ἵνα — εἰδέναι* omissis). Fragm. syr. Curet. 199, 234. — *καθολικὴ ἐκκλ.*] Hoc vocabulum, quod hic nobis primum occurrit, etiam in Martyrio Polycarpi inscr. et 8, 1; 16, 2; 19, 2 reperitur. Nonnulli interpretatores acatholici putaverunt, Ignatium loqui de *visibili* aut de *vera* ecclesia. Revera ecclesiis *singulis universa* ecclesia opponitur, et ut episcopus illarum (visibile), sic Christus harum (invisibile) caput declaratur.

IX, 1. *θεὸν* sec: praem *καὶ* L[1] — *λοιπόν*] Cf. Eph. 11, 1. — *ὡς ἔτι κτλ.*] Cf. Gal. 6, 10. — *εἰδέναι*] = *τιμᾶν*. Cf. I Thess. 5, 12.

2. *κατὰ πάντα* c. G[1]: add *γὰρ* L[1] (A) | *ἀμείβοι* con Iacobson: *ἀμοίβει* G[1], *retribuat* L[1], *ἀμείψεται* G[2] (A)

ἐπιτύχω, εἰς τὸ εὑρεθῆναί με ἐν τῇ ἀναστάσει ὑμῶν μαθητή
2. Πρέπει, Πολύκαρπε θεομακαριστότατε, συμβούλιον ἀγαγεῖν θε
πρεπέστατον καὶ χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε κ
ἄοκνον, ὃς δυνήσεται θεοδρόμος καλεῖσθαι· τοῦτον καταξιῶσα
ἵνα πορευθεὶς εἰς Συρίαν δοξάσῃ ὑμῶν τὴν ἄοκνον ἀγάπην ε
δόξαν θεοῦ. 3. Χριστιανὸς ἑαυτοῦ ἐξουσίαν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ θε
σχολάζει. Τοῦτο τὸ ἔργον θεοῦ ἐστὶν καὶ ὑμῶν, ὅταν αὐ
ἀπαρτίσητε. Πιστεύω γὰρ τῇ χάριτι, ὅτι ἕτοιμοί ἐστε εἰς εὐποιΐ
θεῷ ἀνήκουσαν. Εἰδὼς ὑμῶν τὸ σύντονον τῆς ἀληθείας, δι' ὀλ
γων ὑμᾶς γραμμάτων παρεκάλεσα.

VIII. Ἐπεὶ οὖν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἠδυνήθην γρά
ψαι διὰ τὸ ἐξαίφνης πλεῖν με ἀπὸ Τρωάδος εἰς Νεάπολιν, ὡς τ
θέλημα προστάσσει, γράψεις ταῖς ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις, ὡς θεο
γνώμην κεκτημένος, εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ποιῆσαι, οἱ μὲ
δυνάμενοι πεζοὺς πέμψαι, οἱ δὲ ἐπιστολὰς διὰ τῶν ὑπό σου πεμ-
πομένων, ἵνα δοξασθῆτε αἰωνίῳ ἔργῳ, ὡς ἄξιος ὤν. 2. Ἀσπά-
ζομαι πάντας ἐξ ὀνόματος καὶ τὴν τοῦ Ἐπιτρόπου σὺν ὅλῳ τῷ
οἴκῳ αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων. Ἀσπάζομαι Ἄτταλον τὸν ἀγαπη-
τόν μου. Ἀσπάζομαι τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι τοῦ εἰς Συρίαν
πορεύεσθαι. Ἔσται ἡ χάρις μετ' αὐτοῦ διὰ παντὸς καὶ τοῦ πέμ-
ποντος αὐτὸν Πολυκάρπου. 3. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς διὰ παντὸς ἐν
θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εὔχομαι, ἐν ᾧ διαμείνητε ἐν ἑνότητι
θεοῦ καὶ ἐπισκοπῇ. Ἀσπάζομαι Ἄλκην, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα.
Ἔρρωσθε ἐν κυρίῳ.

1. *ἀναστάσει* c. G^1 L^1: *αἰτήσει* G^2 (A) | *μαθητὴν* c. L^1 G^2 A: *παθητὴν* G_1 — *ἀναστάσει*] i. e. resurrectione facta, cum Dominus nos iudicabit. Cf. Rom. 4, 2; 5, 3, ubi discipulum se futurum esse dicit, cum martyrii particeps fuerit.

2—3. Fragm. syr. Curet. 200 sq., 236 (— *ἀπαρτίσητε*). — *καταξιῶσαι* c. G^1 (*-ῶσε*) G^2: *καταξιοῦσθαι* Z c. L^1 (Sf), om A | *θεοῦ* c. L^1 G^2 Sf: *Χριστοῦ* G^1, om A — *πρέπει κτλ.*] Ad haec respicit Polycarpus ad Phil. 13, 1.

3. Ioann. Dam. S. P. l. c. II 724 (— *σχολάζει*). — *αὐτὸ* c. G^2 Sf A: *αὐτῷ* G^1, *αὐτοὶ* L^1 | *εἰδὼς* c. L^1 G^2: add *οὖν* G^1, ***nam*** A | *σύντονον* c. G^1 G^2: *σύντομον* L^1, *ἕτοιμον* (?) A — *Χριστιανὸς κτλ.*] i. e. Christianus nihil pro se, sed omnia pro Deo agit. H

VIII, 1. *οὖν* c. L^1 G_2: ***nam*** A, om G^1 | *ταῖς ἔμπροσθεν* c. G^1 G^2 (A): *ταῖς ἄλλαις* L^1 | *δοξασθῆτε* c. G^1 G^2 A: *-θῇς* L^1 — *θέλημα*] hic potiu *mandatum imperatoris* seu militum

sionem Deum assequar, ut in resurrectione discipulus vester inveniar. 2. Decet, Polycarpe in Deo beatissime, concilium cogere Deo decentissimum et eligere aliquem, quem valde carum habeatis et impigrum, qui poterit divinus cursor appellari; illumque eo dignare honore, ut in Syriam profectus impigram caritatem vestram ad Dei gloriam celebret. 3. Christianus sui potestatem non habet, sed Deo vacat. Hoc est opus Dei et vestrum, quando id perfeceritis. Confido enim gratiae, vos paratos esse ad opus bonum ad Deum pertinens. Cum scirem vehemens vestrum erga veritatem studium, brevi epistula vos adhortatus sum.

VIII. Quoniam igitur omnibus ecclesiis scribere non potui, quia repente a Troade Neapolim, iussu ita postulante, navigavi, tu, qui sententiae Dei sis compos, scribes ecclesiis versus Orientem sitis, ut et ipsi idem faciant, qui possint, pedites mittant, alii vero epistulas per eos, qui a te mittentur, ut glorificemini aeterno opere, quemadmodum dignus es. 2. Saluto omnes nominatim et Epitropi uxorem cum tota domo sua et liberis. Saluto Attalum mihi carum. Saluto eum, qui profectione in Syriam dignus habebitur. Gratia in perpetuum cum illo erit et cum mittente illum Polycarpo. 3. Opto vos semper valere in Deo nostro Iesu Christo, per quem in Dei unitate et episcopatu permaneatis. Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen. Valete in Domino.

qui Ignatium ducebant, quam *voluntas Dei* (Eph. 20, 1. Rom. 1, 1. Sm. 11, 1) intellegenda est. — *ἔμπροσθεν*] i. e. ecclesiis, quae in via, de qua agitur, Antiochiam tendente anteriores, Antiochiae sc. propiores erant quam Smyrnaei. Zahn — *δοξασθῆτε .. ἄξιος ὤν*] Cf. Eph. 1, 1. Sm. 11, 3, ubi similis lectio reperitur.

2. *συνόλῳ* G[1] | *Συρίαν* c. G[1] L[1] G[2] A: *Ἀντιόχειαν* S

3. *Χριστῷ* c. G[2] L[1]: *Χριστοῦ* G[1] | *ἐπισκοπῇ* c. G[1] L[1] G[2]: *ἐπισκόπου* A ac codd Leicestrensis et Barberinus recensionis longioris; in hoc autem manus secunda *ῃ* notavit supra *ου* | *Ἄλκην* G[1] cf. Sm. 13 | *μοι* c. L[1] G[2]: *μου* G[1] | *κυρίῳ*: subscripsit G[1] *πρὸς Πολύκαρπον* — *ἐπισκοπῇ*] Hanc lectionem, cui testes principales unanimiter patrocinantur, alteri vix postponere licet. De episcopatu Dei Ign. etiam in inscriptione huius epistulae loquitur.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ.

I. Ἄρτι διαδεξαμένου τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν Τραϊανοῦ Ἰγνάτιος, ὁ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου μαθητής, ἀνὴρ ἐν τοῖς πᾶσιν ἀποστολικός, ἐκυβέρνα τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχέων ἐπιμελῶς, τοὺς πάλαι χειμῶνας μόλις παραγαγὼν τῶν πολλῶν ἐπὶ Δομετιανοῦ διωγμῶν, καθάπερ κυβερνήτης ἀγαθὸς τῷ οἴακι τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας, τῇ συνεχείᾳ τῆς διδασκαλίας, τῷ τόνῳ τῷ πνευματικῷ πρὸς τὴν ζάλην τῆς ἀντικειμένης ἀντεῖχεν δυνάμεως, δεδοικώς, μή τινα τῶν ὀλιγοψύχων ἢ ἀκεραιοτέρων ἀποβάλῃ. 2. Τοιγαροῦν ηὐφραίνετο μὲν ἐπὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀσαλεύτῳ, λωφήσαντος πρὸς ὀλίγον τοῦ διωγμοῦ, ἠσχαλλεν δὲ καθ' ἑαυτὸν ὡς μήπω τῆς ὄντως εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐφαψάμενος μηδὲ τῆς τελείας τοῦ μαθητοῦ τάξεως. Ἐνενόει γὰρ τὴν διὰ μαρτυρίου γινομένην ὁμολογίαν πλεῖον αὐτὸν προσοικειοῦσαν τῷ κυρίῳ. 3. Ὅθεν ἔτεσιν ὀλίγοις ἔτι παραμένων τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ λύχνου δίκην θεϊκοῦ τὴν ἑκάστου φωτίζων διάνοιαν διὰ τῆς τῶν γραφῶν ἐξηγήσεως, ἐπετύγχανεν τῶν κατ' εὐχήν.

II. Τραϊανοῦ γὰρ μετὰ ταῦτα ἐννάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐπαρθέντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ Σκυθῶν καὶ Δακῶν καὶ ἑτέρων πολλῶν ἐθνῶν, καὶ νομίσαντος ἔτι λείπειν αὐτῷ πρὸς πᾶσαν ὑποταγὴν τὸ τῶν Χριστιανῶν θεοσεβὲς σύστημα, καὶ εἰ μὴ τὴν τῶν δαιμόνων ἕλοιτο λατρείαν μετὰ πάντων ὑπεισιέναι τῶν ἐθνῶν, διωγμὸν ὑπομένειν ἀπειλήσαντος, πάντας τοὺς εὐσεβῶς ζῶντας ἢ θύειν ἢ τελευτᾶν κατηνάγκαζεν. 2. Τότε τοίνυν φοβηθεὶς ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ὁ γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης ἑκουσίως ἤγετο πρὸς Τραϊανόν, διάγοντα μὲν κατ'

Tit. c G M: *martyrium s. Ign. episcopi Antiochiae Syriae* L, similiter S addens *qui martyrium passus est diebus Traiani regis impii.*

I, 1. *ἀποστόλου* c. G: add *εὐαγγελιστοῦ* S A, *καὶ εὐαγ.* L B | *ἐν* c. L B: *ἦν* G, *ἦν ἐν* S | *ἐκυβέρνα* c. L (A): praem *καὶ* G | *τοὺς* c. G: praem *ὃς* L | *τῇ συνεχείᾳ* c. L: praem *καὶ* G | *τόνῳ* c. G L: *πόνῳ* B A (S) | *πνευματικῷ* c. L B A (S): *πνεύματι* G | *τῆς — δυνάμεως* c. L (S): *τὴν ἀντικειμένην ἀντεῖχεν* G

2. *προσοικειοῦσαν* c. G: *-ῶσαι* L

3. *γραφῶν* c. L B S: praem *θείων* G (A) — *λύχνου*] Cf. Ioann. 5, 35.

MARTYRIUM SANCTI HIEROMARTYRIS IGNATII THEOPHORI.

I. Cum non ita pridem imperium Romanorum excepisset Traianus, Ignatius, apostoli Ioannis discipulus, vir in omnibus apostolicus, ecclesiam Antiochenorum summa cura regebat, cum veteres procellas multarum sub Domitiano persecutionum aegre praeteriisset, quippe qui instar boni gubernatoris gubernaculo precum ac ieiunii, assiduitate docendi, perpetua contentione spiritus tempestati restitit contrariae potestatis, veritus, ne quem timidiorum aut simpliciorum amitteret. 2. Quamobrem gaudebat quidem ecclesiae tranquillitate, quiescente ad breve tempus persecutione, dolebat autem animo, quod nondum veram erga Christum caritatem neque perfectum discipuli ordinem esset assecutus. Reputabat enim animo, fore confessione, quae per martyrium fit, ut ipse similior fieret Christo. 3. Unde paucis annis adhuc in ecclesia moratus et divinae instar lucernae intellectum cuiusque interpretatione scripturarum illustrans votorum suorum compos factus est.

II. Posthaec enim Traianus, nono imperii sui anno, victoria de Scythis et Dacis aliisque multis gentibus reportata elatus, ad subiectionem omnium sibi adhuc pium Christianorum coetum deesse ratus, persecutionemque, nisi daemonum cultum cum omnibus gentibus amplecterentur, minatus, omnes religiose viventes aut sacrificare aut mori cogebat. 2. Tum vero pro Antiochena ecclesia pertimescens generosus Christi miles sponte ductus est ad Traianum, qui eo tempore Antiochiae quidem morabatur, sed contra Armeniam et Parthos ire festinabat.

II, 1. *μετὰ τ. ἐννάτῳ ἔτει* c. G B A (S): *μετὰ τὸ τέταρτον ἔτος* L | *Δακῶν*: *Thraces* L, om M | *πολλῶν* c. G S: add *καὶ διαφόρων* L | *ὑπομ. ἀπειλήσαντος* c. G: *ἀπειλήσας* L | *πάντας* c. L B S A: praem *ὁ φόβος* G

2. *ἑκουσίως*] Clericus adnotavit: Ign. sponte se contulit ad Traianum, ut eum placaret expositione doctrinae christianae aut, si minus eum placare posset, totam iram eius ipse exciperet ecclesiamque Antiochenam sic metu liberaret.

ἐκεῖνον τὸν καιρὸν κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, σπουδάζοντα δὲ ἐπὶ Ἀρμενίαν καὶ Πάρθους. 3. Ὡς δὲ κατὰ πρόσωπον ἔστη Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως, Τραϊανὸς εἶπεν· Τίς εἶ, κακόδαιμον, τὰς ἡμετέρας σπουδάζων διατάξεις ὑπερβαίνειν μετὰ τοῦ καὶ ἑτέρους ἀναπείθειν, ἵνα κακῶς ἀπόλωνται; Ἰγνάτιος εἶπεν· Οὐδεὶς Θεοφόρον ἀποκαλεῖ κακοδαίμονα· ἀφεστήκασι γὰρ μακρὰν ἀπὸ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τὰ δαιμόνια. Εἰ δέ, ὅτι τούτοις ἐπαχθής εἰμι, κακόν με πρὸς τοὺς δαίμονας ἀποκαλεῖς, συνομολογῶ. Χριστὸν γὰρ ἔχων ἐπουράνιον βασιλέα τὰς τούτων καταλύω ἐπιβουλάς. 4. Τραϊανὸς εἶπεν· Καὶ τίς ἐστιν Θεοφόρος; Ἰγνάτιος ἀπεκρίνατο· Ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν στέρνοις. Τραϊανὸς εἶπεν· Ἡμεῖς οὖν σοι δοκοῦμεν κατὰ νοῦν μὴ ἔχειν θεούς, οἷς καὶ χρώμεθα συμμάχοις πρὸς τοὺς πολεμίους; Ἰγνάτιος εἶπεν· Τὰ δαιμόνια τῶν ἐθνῶν θεοὺς προσαγορεύεις πλανώμενος· εἷς γάρ ἐστιν θεός, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ εἷς Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ μονογενής, οὗ τῆς βασιλείας ὀναίμην. 5. Τραϊανὸς εἶπεν· Τὸν σταυρωθέντα λέγεις ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰγνάτιος εἶπεν· Τὸν ἀνασταυρώσαντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν μετὰ τοῦ ταύτης εὑρετοῦ καὶ πᾶσαν καταδικάσαντα δαιμονικὴν πλάνην καὶ κακίαν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν αὐτὸν ἐν καρδίᾳ φορούντων. 6. Τραϊανὸς εἶπεν· Σὺ οὖν ἐν ἑαυτῷ φέρεις τὸν σταυρωθέντα; Ἰγνάτιος εἶπεν· Ναί· γέγραπται γάρ· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω.* 7. Τραϊανὸς ἀπεφήνατο· Ἰγνάτιον προσετάξαμεν, τὸν ἐν ἑαυτῷ λέγοντα περιφέρειν τὸν ἐσταυρωμένον, δέσμιον ὑπὸ στρατιωτῶν γενόμενον ἄγεσθαι παρὰ τὴν μεγάλην Ῥώμην, βρῶμα γενησόμενον θηρίων εἰς τέρψιν τοῦ δήμου. 8. Ταύτης ὁ ἅγιος μάρτυς ἐπακούσας τῆς ἀποφάσεως μετὰ χαρᾶς ἐβόησεν· Εὐχαριστῶ σοι, δέσποτα, ὅτι με τελείᾳ τῇ πρός σε ἀγάπῃ τιμῆσαι κατηξίωσας, τῷ ἀποστόλῳ σου Παύλῳ δεσμοῖς συνδήσας σιδηροῖς. 9. Ταῦτα εἰπὼν

3. *Τραϊανὸς εἶπεν* c. G L B S (A): om G | *εἶ*: *ἐστὶ* L | *μετὰ τοῦ* c. L (qui vertit *cum*, non *post*): *μ. τὸ* G | *ἀπόλωνται* em Clericus: *ἀπολοῦνται* G | *μακρὰν* c. L B S A: om G | *κακόν*: praem *καὶ* G

4. *Τραϊανὸς — ὀναίμην* c. G L B S: A a c. 6 fine usque ad c. 35 hic alios et longiores sermones inserit, quos Traianus senatusque Romanus et Ignatius inter sese fecerunt, et de variis tormentis agit, quibus s. martyr cruciatus est. Eadem fere, paucis tantum praetermissis, in martyrio

Ut vero in conspectu Traiani imperatoris stetit: Quis es, iquit, o cacodaemon, qui nostra mandata transgredi eniteris, mulque aliis suades, ut male pereant. Ignatius respondit: lemo Theophorum vocat cacodaemonem; abscesserunt enim longe aemonia a servis Dei. Sin vero, quia iis infestus sum, me nalum in daemonas vocas, assentior. Cum enim habeam Chritum caelestem regem, insidias illorum dissolvo. 4. At Traianus:)uis est, ait, Theophorus? Ignatius respondit: Is, qui habet Christum in pectore. Tum Traianus: Annon videmur tibi, inuit, et nos in animo gestare Deos nostros, quibus adversus ostes adiutoribus utimur? Ignatius respondit: Daemonia genium errans vocas Deos; est enim unus Deus, qui caelum et erram et mare et omnia, quae sunt in iis, fecit; et unus Chritus Iesus, filius eius unigenitus, cuius regno utinam fruar! 5. Traianus dixit: Illum dicis, qui sub Pontio Pilato crucifixus st? Ignatius respondit: Eum, qui in crucem sustulit peccatum neum cum eius inventore et omnem errorem daemoniacum mnemque malitiam damnans subiecit pedibus eorum, qui ipsum n corde gerunt. 6. At Traianus: Ergo, ait, geris in te crucixum. Ignatius respondit: Immo; scriptum enim est: *Habitabo t ambulabo inter eos.* 7. Traianus sententiam tulit: Ignatium, ui in se ipso circumferre crucifixum contendit, iussimus in rincula a militibus coniectum abduci Romam magnam, ut sit pastus ferarum ad delectationem populi. 8. Sententiam hanc um sanctus martyr audisset, pro gaudio exclamavit: Gratias tibi ago, Domine, quia me perfecta erga te caritate honorare dignatus es, qui me cum apostolo tuo Paulo in ferrea vincula conieceris. 9. Haec cum dixisset et hilari animo vincula susce-

leguntur Vaticano ed. Dressel c. 2—4; ed. Zahn c. 2—10 | *αὐτοῦ* c. L B S: *τοῦ θεοῦ* G

5. *ἐμήν* c. G: om L B S A

6. II. Cor. 6, 16. Lev. 26, 12.

7. *προσετάξαμεν* c. G (B): *προστάσσομεν* L S A

8. *τῷ* c. G: praem *σὺν* L | *συνδήσας* c. G (S): *συνδῆσαι* vel *συνδεθῆναι* L B A — *Παύλου δ. συνδήσας*] Scriptor satis sincere profitetur, Ignatii sortem, quantum fieri poterat, Pauli fatis adsimulare se voluisse. Zahn.

9. *βοράν*: B hic inserit Ign. Rom. 5, 1. — *κριός ἐπ.*] Cf. Mart. Polyc. 14, 1.

καὶ μετ' εὐφροσύνης περιθέμενος τὰ δεσμά, ἐπευξάμενος πρότερον τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ταύτην παραθέμενος μετὰ δακρύων τῷ κυρίῳ, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἀγέλης καλῆς ἡγούμενος, ὑπὸ θηριώδους στρατιωτικῆς δεινότητος συνηρπάζετο, θηρίοις αἱμοβόροις ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀπαχθησόμενος πρὸς βοράν.

III. Μετὰ πολλῆς τοίνυν προθυμίας καὶ χαρᾶς, ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους κατελθὼν ἀπὸ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθεν εἴχετο τοῦ πλοός· καὶ προσχὼν μετὰ πολὺν κάματον τῇ Σμυρναίων πόλει, σὺν πολλῇ χαρᾷ καταβὰς τῆς νηὸς ἔσπευδε τὸν ἅγιον Πολύκαρπον, τὸν Σμυρναίων ἐπίσκοπον, τὸν συνακροατήν, θεάσασθαι· ἐγεγόνεισαν γὰρ πάλαι μαθηταὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου· 2. παρ' ᾧ καταχθεὶς καὶ πνευματικῶν αὐτῷ κοινωνήσας χαρισμάτων καὶ τοῖς δεσμοῖς ἐγκαυχώμενος, παρεκάλει συναθλεῖν τῇ αὐτοῦ προθέσει, μάλιστα μὲν κοινῇ πᾶσαν ἐκκλησίαν (ἐδεξιοῦντο γὰρ τὸν ἅγιον διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων αἱ τῆς Ἀσίας πόλεις καὶ ἐκκλησίαι, πάντων ἐπειγομένων πρὸς αὐτόν, εἴ πως μέρος χαρίσματος λάβωσι πνευματικοῦ), ἐξαιρέτως δὲ τὸν ἅγιον Πολύκαρπον, ἵνα διὰ τῶν θηρίων θᾶττον ἀφανὴς τῷ κόσμῳ γενόμενος ἐμφανισθῇ τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ.

IV. Καὶ ταῦτα οὕτως ἔλεγεν καὶ οὕτως διεμαρτύρατο, τοσοῦτον ἐπεκτείνων τὴν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην, ὡς οὐρανοῦ μὲν ἐπιλαμβάνεσθαι διὰ τῆς καλῆς ὁμολογίας καὶ τῆς τῶν συνευχομένων ὑπὲρ τῆς ἀθλήσεως σπουδῆς, ἀποδοῦναι δὲ τὸν μισθὸν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ὑπαντησάσαις αὐτῷ διὰ τῶν ἡγουμένων, γραμμάτων εὐχαρίστων ἐκπεμφθέντων πρὸς αὐτὰς πνευματικὴν μετ' εὐχῆς καὶ παραινέσεως ἀποσταζόντων χάριν. 2. Τοιγαροῦν τοὺς πάντας ὁρῶν εὐνοϊκῶς διακειμένους περὶ αὐτόν, φοβηθείς, μή ποτε ἡ τῆς ἀδελφότητος στοργὴ τὴν πρὸς κύριον αὐτοῦ σπουδὴν ἐκκόψῃ, καλῆς ἀνεῳχθείσης αὐτῷ θύρας τοῦ μαρτυρίου, οἷα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει Ῥωμαίων, ὑποτέτακται.

Legitur hic Epistula S. Ignatii ad Romanos. Vide supra p. 212 sqq.

III, 1. *τοῦ ἁγ. ἀποστόλου* c. G A (B): *τοῦ ἀποστ.* S, om L — *κατελθὼν — πλοός*] Cf. Act. 13, 4. — *κάματον*] Cf. Ign. Rom. 5, 1. Chrysost. hom. in s. Ign. c. 4 (ed. Bened. II 598).

2. *συναθλεῖν*] Cf. Chrysost. hom. in s. Ign. c. 4 (ed. Bened. II 598): *αἱ γὰρ κατὰ τὴν ὁδὸν πόλεις συντρέχουσαι πάντοθεν ἤλειφον τὸν ἀθ-*

pisset, cumque prius orasset pro ecclesia et eam cum lacrimis Domino commendasset, instar arietis insignis, qui egregium gregem ducit, ferina et militari acerbitate correptus est, abducendus Romam ad pastum cruentarum ferarum.

III. Cum multa ergo alacritate et laetitia, patiendi cupiditate Antiochia Seleuciam descendit et illinc navi vectus est; cumque post multos labores ad Smyrnensium urbem adpulisset, multa cum laetitia e navi descendit ac sanctum Polycarpum, Smyrnensium episcopum, quondam condiscipulum suum, videre festinavit. Fuerant enim olim sancti apostoli Ioannis discipuli. 2. Apud quem diversatus, cum eum spiritualium charismatum participem fecisset, suis etiam vinculis esset gloriatus, orabat eum, ut vellet propositum ipsius adiuvare; et maxime quidem hoc rogabat totam ecclesiam (exceperant enim sanctum illum virum civitates atque ecclesiae Asiae per episcopos et presbyteros et diaconos, cum omnes ad eum festinarent, si forte partem charismatis spiritualis ab eo acciperent), ac prae ceteris sanctum Polycarpum, ut citius per feras, inconspicuus in mundo factus, coram Christo compareret.

IV. Atque haec sic dicebat et sic contestabatur, usque adeo extendens amorem in Christum, ut per pulcram confessionem et studium eorum, qui pro eius certamine simul Deum orabant, caelum acciperet utque ecclesiis, quae ipsi per rectores suos occurrerant, mercedem redderet, literis gratiarum actionum ad eas missis, e quibus gratia spiritualis cum votis et adhortationibus stillabat. 2. Cum ergo omnes erga se benevole affectos cerneret, veritus est, ne fratrum caritas studium eundi ad Deum incideret, dum pulcra ipsi esset aperta martyrii ianua. Quae ad ecclesiam Romanorum scripsit, subiecta sunt.

Legitur hic Epistula S. Ignatii ad Romanos. *Vide supra p. 213 sqq.*

λητὴν καὶ μετὰ πολλῶν ἐξέπεμπον τῶν ἐφοδίων, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις συναγωνιζόμεναι. — μέρος κτλ.] Cf. Rom. 1, 11. — *διὰ τῶν θηρίων κτλ.*] Cf. Ign. Rom. 3, 2; 4, 2.

IV–V, 1 B omisit.

1. *καὶ a. οὕτως* c. G: om L | *τοσοῦτον* c. G (A): *tamen* L | *μὲν* c. L: *μέλλειν* G, *μέλλων* Toupius et alii — *οὐρανοῦ ἐπιλ.*] Cf. Chrysost. l. c. c. 4 p. 598: *οὐ θάνατος ἦν, ἐφ' ὃν ἔτρεχεν, ἀλλὰ . . . πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις.* — *ἀποσταζόντων χάριν*] Cf. Prov. 10, 31. 32.

V. Καταρτίσας τοίνυν, ὡς ἠβούλετο, τοὺς ἐν Ῥώμῃ τῶ ἀδελφῶν ἄκοντας διὰ τῆς ἐπιστολῆς, οὕτως ἀναχθεὶς ἀπὸ τῆ Σμύρνης (κατεπείγετο γὰρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ Χριστοφόρο φθάσαι τὰς φιλοτιμίας ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ἵνα ἐπ' ὄψεσι το δήμου Ῥωμαίων θηρσὶν ἀγρίοις παραδοθεὶς τοῦ στεφάνου τῆ ἀθλήσεως ἐπιτύχῃ) πρόσεσχε τῇ Τρωάδι. 2. Εἶτα ἐκεῖθεν κα ταχθεὶς ἐπὶ τὴν Νεάπολιν, διὰ Φιλίππων παρώδευεν Μακεδονία πεζῇ καὶ τὴν Ἤπειρον, τὴν πρὸς Ἐπίδαμνον. 3. Ἐν τοῖς παρα θαλαττίοις νηὸς ἐπιτυχὼν ἔπλει τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, κἀκεῖθε ἐπιβὰς τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ παραμείβων νήσους τε καὶ πόλεις ὑποδειχθέντων τῷ ἁγίῳ Ποτιόλων, αὐτὸς μὲν ἐξελθεῖν ἔσπευδεν κατ' ἴχνος βαδίζειν ἐθέλων τοῦ ἀποστόλου Παύλου· ὡς δὲ ἐπι πεσὸν βίαιον πνεῦμα οὐ συνεχώρει, τῆς νηὸς ἐκ πρύμνης ἐπειγο μένης, μακαρίσας τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῶν ἀδελφῶν ἀγάπη οὕτω παρέπλει. 4. Τοιγαροῦν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ νυκτὶ τῇ αὐτ οὐρίοις ἀνέμοις προσχρησάμενοι ἡμεῖς μὲν ἄκοντες ἀπηγόμεθα στένοντες ἐπὶ τῷ ἀφ' ἡμῶν μέλλοντι χωρισμῷ τοῦ δικαίου γίνεσ θαι· τῷ δὲ κατ' εὐχὴν ἀπέβαινεν σπεύδοντι θᾶττον ἀναχωρῆσαι τοῦ κόσμου, ἵνα φθάσῃ πρὸς ὃν ἠγάπησεν κύριον. 5. Κατα πλεύσας γοῦν εἰς τοὺς λιμένας Ῥωμαίων, μελλούσης λήγειν τῆ ἀκαθάρτου φιλοτιμίας, οἱ μὲν στρατιῶται ὑπὲρ τῆς βραδυτῆτο ἤσχαλλον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος χαίρων κατεπείγουσιν ὑπήκουσεν.

VI. Ἐκεῖθεν οὖν ἐξωσθέντες ἀπὸ τοῦ καλουμένου Πόρτο (διεπεφήμιστο γὰρ ἤδη τὰ κατὰ τὸν ἅγιον μάρτυρα) συναντῶμ τοῖς ἀδελφοῖς φόβῳ καὶ χαρᾷ πεπληρωμένοις, χαίρουσιν μὲν ἐ οἷς ἠξιῶντο τῆς τοῦ Θεοφόρου συντυχίας, φοβουμένοις δέ, διό περ ἐπὶ θάνατον ὁ τοιοῦτος ἤγετο. 2. Τισὶ δὲ καὶ παρήγγελλ

V, 1. *ἄκοντας* c. G S A: *ἀπόντας* L — *καταρτίζειν*] i. e. componere animos aliter sentientium eosque ad id probandum, quod ipse cupiebat, adducere. Clericus. — *φιλοτιμίαι*] i. e. ludi magno sumptu a candidatis magistratuum exhiberi soliti. Smith.
2. *διὰ Φιλίππων παρ.* c. G B (L): *καὶ Φιλίππους πόλιν καὶ παρ.* S, *παρήει διὰ Φιλ. καὶ* M c. 22 | *πεζῇ* c. M L B A (S): *περὶ* G, *πέρα* (ult H | *τὴν πρὸς* c. G L B S (M): τ *πρὸς* con Zahn post *Ἤπειρον* pu tum ponens — *τὴν πρὸς Ἐπίδ.*] Le defendi potest. Cum ex his ver appareat, Ignatium Epidamni n vem conscendisse, scriptori dic licuit, s. martyrem eam Epiri p tem permeasse, quae prope est Epidamno, ut Syrus vertit, vel p

V. Postquam ergo, ut volebat, epistula sua repugnantes fratres Romanos composuisset, a Smyrna solvens (urgebatur enim a militibus Christophorus, ut ad publica spectacula magnae Romae properaret, quo prae oculis populi Romani feris bestiis traditus coronam certaminis consequeretur) adpulit Troadem. 2. Deinde illinc Neapolin ductus, per Philippos pedibus peragravit Macedoniam et eam Epiri partem, quae ad Epidamnum sita est. 3. In maritimis locis navi inventa per Adriaticum mare navigavit; inde Tyrrhenum ingressus insulas et civitates transiit; ostensisque sancto viro Puteolis, ipse quidem egredi cupiebat, cum vellet per vestigia Pauli apostoli incedere; cum vero irruens ventus vehementior id non pateretur, navi a puppi impulsa, beatam praedicavit caritatem fratrum illius loci et sic praeternavigavit. 4. Igitur uno die et nocte eadem secundis ventis usi abducebamur, nos quidem inviti, gementes ob separationem iusti illius a nobis mox futuram. At ei ex voto res contingebat, cum citius e mundo discedere festinaret, ut perveniret ad Dominum, quem diligebat. 5. Quare cum navigando pervenisset in portus Romanorum finisque immundi spectaculi immineret, milites tarditatem aegre ferebant; at episcopus gaudens urgentibus parebat.

VI. Illinc ergo egressi ab eo, qui dicitur Portus (iam vero sparsa erat sancti martyris fama), obviamus fratribus metu et gaudio repletis, gaudentibus quidem, quod congressu Theophori Deus ipsos esset dignatus, timentibus autem, quod talis vir ad mortem duceretur. 2. Quosdam etiam monuit, ut quies-

quam iter faciens ad urbem istam pervenit.

3. *ἐν τοῖς παρ.* c. G: praem *οὗ* L, *τότε* S — *κατ' ἴχνος κτλ.*] Cf. Act. 28, 13. Ign. Eph. 12, 2.

4. *προσχρησάμενοι*: add B statim *pervenerunt ad urbem Romam* et in parte sequente valde aberrat vel potius martyrium Vaticanum in linguam latinam transfert | *τοῦ δικ. γ.* *τῷ δὲ* c. G: *τῷ δὲ δικαίῳ γ. αὐτῷ* (?) L — *ἡμεῖς*] Auctor indicat, se s. martyrem comitatum esse. Cf. Act. 20, 5 sqq.

VI, 1. *ἐξωσθέντες* Zahn c. L (*expulsi*): *ἐώθησαν* (*ἐώσθησαν* Jacobson) G, *excitatus primo mane* A, *pr. m. venerunt* S | *συναντῶμεν* c. G (Jacobson) L S A: *σὺν αὐτῷ μὲν* Ruinart

2. *ἡσυχάζειν* c. L S A: *ἡσυχάζουσιν* G

ἡσυχάζειν, ζέουσι καὶ λέγουσι καταπαύειν τὸν δῆμον πρὸς τὸ μὴ ἐπιζητεῖν ἀπολέσθαι τὸν δίκαιον· 3. οὓς εὐθὺς γνοὺς τῷ πνεύματι καὶ πάντας ἀσπασάμενος, αἰτήσας τε παρ' αὐτῶν τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην, πλείονά τε τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ διαλεχθεὶς καὶ πείσας μὴ φθονῆσαι τῷ σπεύδοντι πρὸς τὸν κύριον, οὕτω μετὰ γονυκλισίας πάντων τῶν ἀδελφῶν, παρακαλέσας τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῆς τοῦ διωγμοῦ καταπαύσεως, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, ἀπήχθη μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ἀμφιθέατρον. 4. Εἶτα εὐθὺς ἐμβληθεὶς κατὰ τὸ πάλαι πρόσταγμα τοῦ καίσαρος, μελλουσῶν καταπαύειν τῶν φιλοτιμιῶν (ἦν γὰρ ἐπιφανής, ὡς ἐδόκουν, ἡ λεγομένη τῇ Ῥωμαϊκῇ φων[illegible] τρισκαιδεκάτη, καθ' ἣν σπουδαίως συνῄεσαν), οὕτως θηρσὶν ὠμοῖ[illegible] παρὰ τῶν ἀθέων παρεβάλλετο, ὡς παρ' αὐτὰ τοῦ ἁγίου μάρτυρο[illegible] Ἰγνατίου πληροῦσθαι τὴν ἐπιθυμίαν κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Ἐπιθυμία δικαίου δεκτή*, ἵνα μηδενὶ τῶν ἀδελφῶν ἐπαχθὴς διὰ τῆ[illegible] συλλογῆς τοῦ λειψάνου γένηται, καθὼς φθάσας ἐν τῇ ἐπιστολ[illegible] τὴν ἰδίαν ἐπεθύμει γενέσθαι τελείωσιν. 5. Μόνα γὰρ τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λειψάνων περιελείφθη, ἅτινα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀπεκομίσθη καὶ ἐν λίνῳ κατετέθη, θησαυρὸς ἀτίμητο[illegible], ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μάρτυρι χάριτος τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καταλειφθέντ[illegible].

VII. Ἐγένετο δὲ ταῦτα τῇ πρὸ δεκατριῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων, [τουτέστιν Δεκεμβρίῳ εἰκάδι], ὑπατευόντων παρὰ Ῥωμαίοις Σύρα καὶ Σενεκίωνος τὸ δεύτερον. 2. Τούτων αὐτόπτ[illegible]ι γενόμενοι μετὰ δακρύων κατ' οἶκόν τε παννυχίσαντες καὶ πολλ[illegible]ὰ

3. *οὓς* c. L coll S A: *ὃς* G — *οὓς*] i. e. eos, qui eum liberare cogitabant. — *ἐπιστολῇ*] sc. quam scripserat ad Romanos.

4. *εἶτα* — *συνῄεσαν* c. G L S: A c. 46 hic et denuo c. 48 post *καταλειφθέντα* exhibet nonnulla, quae etiam in martyrio Vaticano (c. 4 ed. Dressel, c. 10 ed. Zahn) reperiuntur | *τῶν ἀθέων* c. L S A: *τῷ ναῷ* G — *πάλαι πρόστ.*] Cf. 2, 6. — *τρισκαιδεκάτῃ*] sc. ante Calendas Ianuarias, ut ex c. 7, 1 apparet, quando a Romanis *Sigillaria* agebantur, quorum Saturnalibus adiecta celebritas (ut habet Macro[illegible]b. Saturn. I c. 10) in septem dies d[illegible]s-cursum publicum et laetitiam r[illegible]e-ligionis extendit. Usher. — *ἐπιθ[illegible]μία κτλ.*] Prov. 10, 24. — *ἐπιστολ[illegible]ῇ*] Ign. Rom. 4, 2.

5. *λίνῳ* c. G: con *λίκνῳ* (*spor[illegible]a*) Nolte, *capsa* L S, om A — *κατ[illegible]αλειφθέντα*] Hieron. catal. c. 16: R[illegible]e-liquiae corporis eius Antiochiae [illegible]a-cent extra portam Daphniticam [illegible]in coemeterio. De veneratione earu[illegible]m vide Chrysost. hom. in s. Ign. c. 5 (ed. Bened. II 600 sq.).

VII, 1. [*τουτέστιν Δ. εἰκ.*] c. G A

cerent, qui fervebant aiebantque, se populum esse sedaturos, ne virum iustum ad necem quaereret. 3. Quos cum confestim spiritu cognovisset et omnes salutasset et ab iis verum amorem pluribus verbis quam in epistula petiisset iisque persuasisset, ne ipsi inviderent ad Dominum festinanti, nunc, postquam cuncti fratres genua flexissent ipseque filium Dei pro ecclesiis et pro cessatione persecutionis et pro mutuo fratrum inter se amore precatus esset, abductus est confestim in amphitheatrum. 4. Dein illico in id immissus ex mandato Caesaris pridem dato, fine spectaculorum imminente (erat enim sollemnis, ut putabant, dies, qui dicitur Romana lingua tertius decimus, quo studiose convenerant), sic crudelibus feris ab impiis est obiectus, ut illico sancti martyris Ignatii impleretur desiderium, prout scriptum est: *Desiderium iusti est acceptum*, ut nempe nulli fratrum gravis fieret ob suarum reliquiarum collectionem, quemadmodum prius in epistula optaverat suam consummationem fieri. 5. Solae enim duriores sanctarum eius reliquiarum partes relictae et Antiochiam ablatae sunt atque in linteo depositae, ut thesaurus inaestimabilis, ob martyris gratiam sanctae ecclesiae relictae.

VII. Contigerunt vero haec a. d. XIII Calendas Ianuarias, [hoc est Decembris vigesima], consulibus apud Romanos iterum Sura et Senecione. 2. Horum nos ipsi spectatores facti, cum in lacrimis totam noctem domi exegissemus et genibus

(qui c. 49 totum versum post *μαχ. τὸν ἅγιον* in v. 3 habet): om L S, quamobrem aeque ac Petermann et Zahn haec verba uncis inclusi | *Σενεκίωνος* c. S: *Σεδεκίου* G, *Senecio* L, om totum colon A — *ὑπατευόντων κτλ.*] Scriptor haud dubie annum 107, quo L. Licinius Sura III et Qu. Sosius Senecio II consules fuerunt (Cf. Usher, Ign. et Polyc. Mart. p. 50. Hermes 1869 p. 138), significare voluit, cum supra (2, 1) anno imperii nono (106) Traianum Antiochiae versatum esse dixisset. Quae temporis indicationes non prorsus quidem quadrant, sed altera ad alteram proxime accedit.

2. *ἐβλέπομεν . . ἑωρῶμεν* c. G: *videbant* bis L A, *videbamus . . videbant* S | *σταζ. ὑφ' ἱδρῶτος* c. G S A: om L | *κυρίῳ* c. G A (S): add *in multa confidentia et ineffabili gloria* L — *πληροφορῆσαι κτλ.*) Nonne haec verba repugnant praecedentibus *αὐτόπται γενόμενοι*? Num comites s. Ignatii de eius pietate dubitare potuerunt aut revelatione indiguerunt, ex qua intellegerent, eum *genuinum* martyrem *ac Deo gratum* fuisse? Clericus hoc quidem suspicatus est,

μετὰ γονυκλισίας καὶ δεήσεως παρακαλέσαντες τὸν κύριον πληροφορῆσαι τοὺς ἀσθενεῖς ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς προγεγονόσιν, μικρὸν ἀφυπνώσαντες, οἱ μὲν ἐξαίφνης ἐπιστάντα καὶ περιπτυσσόμενον ἡμᾶς ἐβλέπομεν, οἱ δὲ πάλιν ἐπευχόμενον ἡμῖν ἑωρῶμεν τὸν μακάριον Ἰγνάτιον, ἄλλοι δὲ σταζόμενον ὑφ' ἱδρῶτος ὡς ἐκ καμάτου πολλοῦ παραγενόμενον καὶ παρεστῶτα τῷ κυρίῳ. 3. Μετὰ πολλῆς τοίνυν χαρᾶς ταῦτα ἰδόντες καὶ συμβαλόντες τὰς ὄψεις τῶν ὀνειράτων, ὑμνήσαντες τὸν θεόν, τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαρίσαντες τὸν ἅγιον ἐφανερώσαμεν ὑμῖν καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν χρόνον, ἵνα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μαρτυρίου συναγόμενοι κοινωνῶμεν τῷ ἀθλητῇ καὶ γενναίῳ μάρτυρι Χριστοῦ, καταπατήσαντι τὸν διάβολον καὶ τὸν τῆς φιλοχρίστου αὐτοῦ ἐπιθυμίας τελειώσαντι δρόμον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

sed rem in medio reliquit.

3. *μετὰ π. τ. χαρᾶς: impleti autem gaudio* L | *συμβαλόντες — ὀνειράτων* om L | *ὑμνήσαντες — ἀγαθῶν:* A haec omisit et post *ἅγιον* martyrii tempore indicato desinit;

multaque oratione Dominum, ut nos infirmos de iis, facta fuerant, certos faceret, essemus precati ac paululum missemus; alii statim adstantem eum nosque complecten-idimus, alii rursus pro nobis orantem beatum Ignatium eximus, alii vero sudore stillantem, tamquam a multo advenientem atque adstantem Domino. 3. Cum ergo cum gaudio ista vidissemus et somniorum visa contu-us, Deum datorem bonorum laudavimus et sanctum virum m praedicavimus, vobis et diem et tempus significamus, npore martyrii eius convenientes communionem nostram cemur cum athleta et generoso martyre Christi, qui con-rit diabolum et cursum desiderii sui ex amore Christi iti explevit in Christo Iesu Domino nostro, per quem et quo patri sit gloria et potentia cum spiritu sancto in la. Amen!

enim sequitur, additamentum is est | *διάβολον* — *'Αμήν* c. G : aberrant paululum L S — *κοινωνῶ-μεν*] Cf. Chrysost. l. c. c. 5 p. 600 sq.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίπποις· ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ παντοκράτορος καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πληθυνθείη.

I. Συνεχάρην ὑμῖν μεγάλως ἐν κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, δεξαμένοις τὰ μιμήματα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης καὶ προπέμψασιν, ὡς ἐπέβαλεν ὑμῖν, τοὺς ἐνειλημμένους τοῖς ἁγιοπρεπέσιν δεσμοῖς, ἅτινά ἐστιν διαδήματα τῶν ἀληθῶς ὑπὸ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐκλελεγμένων· 2. καὶ ὅτι ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν ῥίζα, ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει καὶ καρποφορεῖ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς ὑπέμεινεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἕως θανάτου καταντῆσαι, *ὃν ἤγειρεν ὁ θεός, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ ᾅδου·* 3. *εἰς ὃν οὐκ ἰδόντες πιστεύετε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ;* εἰς ἣν πολλοὶ ἐπιθυμοῦσιν εἰσελ-

Tit. c. G: add nonnulla codd latini

Inscr. *Φιλίπποις: Φιλίππους* o v cf. I Clem. inscr. Mart. Polyc. inscr. *Ἰησοῦ* c. v o f p L: praem *κυρίου* bo Hx U I D — *Πολ. κ. οἱ σὺν αὐτῷ πρ.*] i. e. Polycarpus episcopus eiusque presbyteri. Cf. Ign. Philad. inscr. et 8, 1. Episcopi nomine quidem Polycarpus non ipse se ornat; episcopi munere autem sese functum esse clare indicat, et Ignatius (Polyc. inscr. cf. 5, 2) etiam nomine eum insignit.

I, 1. *δεξαμένοις* c. G: *δεξάμενος* L | *ἐνειλημμένοις: ἐνειλιγμένους* con Z coll L *(connexis)* | *ἁγιοπρεπέσιν*·· *ἐστίν: ν ἐφελκυστικὸν* c. v o hic et

SANCTI POLYCARPI

SMYRNAEORUM EPISCOPI ET HIEROMARTYRIS

AD PHILIPPENSES EPISTULA.

Polycarpus et qui cum eo presbyteri ecclesiae Dei, quae peregrinatur Philippis: misericordia vobis et pax a Deo omnipotente et Iesu Christo salvatore nostro multiplicetur.

I. Magnopere congavisus sum vobis in Domino nostro [I]esu Christo, quod verae caritatis imagines suscepistis et quod, [sic]ut decuit vos, comitati estis eos, qui implicati sunt vinculis, [q]uae sanctis conveniunt quaeque diademata sunt eorum, qui [v]ere sunt a Deo et Domino nostro electi; 2. et quod firma [fi]dei vestrae radix, ab antiquis temporibus annuntiata, usque [a]dhuc permanet ac fructum affert in Domino nostro Iesu [C]hristo, qui pro peccatis nostris usque ad mortem devenire sus[t]inuit, *quem resuscitavit Deus, solutis doloribus inferni*; 3. *in [q]uem non videntes creditis laetitia inenarrabili et glorificata,*

[...]lias: om ceteri codd — *συνεχάρην*] [r]espicit Pol. epistulam, quam Phi[li]ppenses ad eum miserant, cf. 3, 1; [...]1, 1; 13, 1. — *τὰ μιμήματα κτλ.*] [...]e. Ignatium et qui cum eo vin[c]ula tulerunt, cf. 9, 1. — *διαδήματα*] [C]f. Ign. Eph. 11, 2.

2. *ἡ βεβαία κτλ.*] Cf. I Clem. 1, 2. — *ἐξ ἀρχαίων κτλ.*] Cf. Phil. 1, 5; 4, 8—10. — *ὃν ἤγειρεν κτλ.*] Act. 2, 24.

3. *πιστεύετε* c. G: add coll L (qui alia quoque e s. scriptura inseruit) *πιστεύοντες δὲ ἀγαλλιᾶσθε* Hx et reliqui edd praeter Z — *εἰς ὃν κτλ.*] I Petr. 1, 8. — *εἰς ἣν κτλ.*] Cf. I Petr. 1, 12. — *εἰδότες*] sc. Philippenses. — *χάριτι κτλ.*] Eph. 2, 8. 9.

θεῖν, εἰδότες, ὅτι *χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, οὐκ ἐξ ἔργων*, ἀλλὰ θελήματι θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

II. *Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν δουλεύσατε τῷ θεῷ ἐν φόβῳ* καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην, *πιστεύσαντες εἰς τὸν ἐγείραντα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόντα αὐτῷ δόξαν* καὶ θρόνον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· ᾧ ὑπετάγη τὰ πάντα ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια, ᾧ πᾶσα πνοὴ λατρεύει, ὃς ἔρχεται κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν, οὗ τὸ αἷμα ἐκζητήσει ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ. 2. Ὁ δὲ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ, ἐὰν ποιῶμεν αὐτοῦ τὸ θέλημα καὶ πορευώμεθα ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ ἀγαπῶμεν, ἃ ἠγάπησεν, ἀπεχόμενοι πάσης ἀδικίας, πλεονεξίας, φιλαργυρίας, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας· *μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας ἢ γρόνθον ἀντὶ γρόνθου ἢ κατάραν ἀντὶ κατάρας* 3. μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδάσκων· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἀφίετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἐλεᾶτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν*· καὶ ὅτι *μακάριοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ διωκόμενοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.*

III. Ταῦτα, ἀδελφοί, οὐκ ἐμαυτῷ ἐπιτρέψας γράφω ὑμῖν περὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ᾽ ἐπεὶ ὑμεῖς προεπεκαλέσασθέ με. 2. Οὔτε

II, 1, *ὑμῶν* om Hx U b c | *λατρεύει* c. Hx U I D L: *λατρεύσει* b bo c f (p) — *διὸ κτλ.*] I Petr. 1, 13 (Eph. 6, 14). Ps. 2, 11. — *ἐν φόβῳ κ. ἀλ.*] Cf. I Clem. 19, 1. — *ἀπολιπόντες κτλ.*] Cf. 7, 2. I Clem. 9, 1. — *ματαιολογίαν*] Cf. I Tim. 1, 6. Ign. Philad. 1, 1. — *τῶν πολλῶν*] Cf. 7, 2. II Cor. 2, 17. Papias apud Eus. h. e. III c. 39, 3. *Οἱ πολλοὶ* non solum haeretici sunt, sed etiam idque praesertim vulgus profanum, cui paucitas electorum opponitur. Cf. Zahn ad h. l. — *πιστεύσαντες κτλ.*] I Petr. 1, 21. — *θρόνον κτλ.*] Cf. Hebr. 1, 3; 8, 1; 12, 2. — *ὑπετάγη κτλ.*] Cf. Hebr. 2, 7. 8. — *π. πνοή*] Cf. Ps. 150, 6. Ies. 57, 16. — *ὃς ἔρχεται κτλ.*] Cf. Act. 10, 42. II Tim. 4, 1. I Petr. 4, 5. Barn. 7, 2. Regulam aliquam fidei, cuius membra priora habes apud Ignatium Trall. 9. Magn. 11. Smyrn. 1, Polyc. repetere videtur, qui alio quoque loco (7, 1) resurrectionem Christi et Christianorum una cum iudicio extremo commemorat. Zahn.

2. *πορευόμεθα* b c o — Cf. I Cor. 6, 14. II Cor. 4, 14. Rom. 8, 11. Ign. Trall. 9, 2. — *ἐὰν ποιῶμεν κτλ.*] Cf. I Clem. 21, 1; 35, 5. — *ἀπεχόμενοι κτλ.*] Cf. I Thess. 5, 22. — *μὴ ἀποδιδ.*] I Petr. 3, 9.

3. *μνημονεύσαντες* Hx | *ἐλεεῖτε* Hx |

m multi desiderant introire, scientes, quod *gratia estis sal-*
on ex operibus, sed voluntate Dei per Iesum Christum.
. *Propter quod succincti lumbos vestros servite Deo*
ore et veritate, relinquentes inane vaniloquium et vulgi
a, *credentes in eum, qui Dominum nostrum Iesum*
um a mortuis suscitavit eique gloriam dedit ac sedem
tram suam; cui subiecta sunt omnia caelestia et terrestria,
nis spiritus servit, qui venit iudex vivorum et mortuorum,
ianguinem Deus requiret ab iis, qui non credunt in illum.
'ero, qui ipsum suscitavit e mortuis, et nos suscitabit, si
ius voluntatem eius et in ipsius mandatis ambulaverimus
ixerimus ea, quae ipse dilexit, abstinentes ab omni in-
, fraudatione, avaritia, obtrectatione, falso testimonio;
ddentes malum pro malo nec maledictum pro maledicto
gnum pro pugno nec exsecrationem pro exsecratione; 3.
es autem eorum, quae dixit Dominus docens: *Nolite iu-*
, *ne iudicemini; dimittite, et dimittetur vobis; misercmini,*
ericordiam consequamini; qua mensura mensi fueritis,
tur vobis; et: *Beati pauperes et qui persecutionem pa-*
', *quoniam ipsorum est regnum Dei.*

I. Haec, fratres, non quod mihi arrogem, scribo vobis
;itia, sed quia vos provocastis me. 2. Neque enim ego

φ Hx U | *πτωχοί*: add *τῷ* ι L | *τ. θεοῦ*: *τῶν οὐρανῶν* *ημονεύοντες κτλ.*] Cf. Act. I Clem. 13, 1. — *μὴ κρίνετε* atth. 7, 1. Luc. 6, 37. 36. 38. 7, 2. Cf. I Clem. 13, 2. — ι *κτλ.*] Luc. 6, 20. Matth.
.

. *προεπεκαλέσασθε* Hx ut vi- x L *(provocastis)* et edd om- ster Z, qui con *προεπελακτί-* *προεπελακίσασθε* (v o) vel . (c f p) vel similia codd —] Cf. Ign. Eph. 3, 1: *οὐ δια-* ι *ὑμῖν ὡς ὤν τις κτλ.* — .] Lexica nec vocem *προεπικα-* vocem *προεπιλακτίζειν* habent.

Quoniam autem cum *προκαλεῖν* tum *ἐπικαλεῖν* exhibent, illa mihi huic praeferenda esse videtur, quamquam haec paulo propius ad scripturam codicum accedit.

2. *σοφία . . Παύλου*] Cf. II Petr. 3, 15. — *ἐπιστολάς*] Vox *ἐπιστολαί* haud raro quidem ad significandam unam epistulam adhibetur. Sed quaeritur, num Pol. hunc sensum ei tribuerit. Respiciens 13, 2 et Paul. Phil. 3, 1. 18 equidem iis assentior, qui s. martyrem de pluribus epistulis ab apostolo Philippensibus datis locutum esse putant. — *ἐγκύπτητε*] Cf. I Clem. 40, 1; 45, 2; 53, 1.

γὰρ ἐγὼ οὔτε ἄλλος ὅμοιος ἐμοὶ δύναται κατακολουθῆσαι τῇ σοφίᾳ τοῦ μακαρίου καὶ ἐνδόξου Παύλου, ὃς γενόμενος ἐν ὑμῖν κατὰ πρόσωπον τῶν τότε ἀνθρώπων ἐδίδαξεν ἀκριβῶς καὶ βεβαίως τὸν περὶ ἀληθείας λόγον, ὃς καὶ ἀπὼν ὑμῖν ἔγραψεν ἐπιστολάς, εἰς ἃς ἐὰν ἐγκύπτητε, δυνηθήσεσθε οἰκοδομεῖσθαι εἰς τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν πίστιν· 3. *ἥτις ἐστὶν μήτηρ πάντων ἡμῶν*, ἐπακολουθούσης τῆς ἐλπίδος, προαγούσης τῆς ἀγάπης τῆς εἰς θεὸν καὶ Χριστὸν καὶ εἰς τὸν πλησίον. Ἐὰν γάρ τις τούτων ἐντὸς ᾖ, πεπλήρωκεν ἐντολὴν δικαιοσύνης· ὁ γὰρ ἔχων ἀγάπην μακράν ἐστιν πάσης ἁμαρτίας.

IV. *Ἀρχὴ δὲ πάντων χαλεπῶν φιλαργυρία.* Εἰδότες οὖν, ὅτι *οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι ἔχομεν*, ὁπλισώμεθα τοῖς ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης καὶ διδάξωμεν ἑαυτοὺς πρῶτον πορεύεσθαι ἐν τῇ ἐντολῇ τοῦ κυρίου· 2. ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγνείᾳ, στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ, καὶ τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ· 3. τὰς χήρας σωφρονούσας περὶ τὴν τοῦ κυρίου πίστιν, ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων, μακρὰν οὔσας πάσης διαβολῆς, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας, φιλαργυρίας καὶ παντὸς κακοῦ· γινωσκούσας, ὅτι εἰσὶ θυσιαστήριον θεοῦ καὶ ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται, καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν οὔτε λογισμῶν οὔτε ἐννοιῶν οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας.

V. Εἰδότες οὖν, ὅτι *θεὸς οὐ μυκτηρίζεται*, ὀφείλομεν ἀξίως τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ καὶ δόξης περιπατεῖν. 2. Ὁμοίως διάκονοι ἄμεμπτοι κατενώπιον αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης ὡς θεοῦ καὶ Χριστοῦ

3. ᾖ: Routh addi voluit *πλήρης* — *ἥτις κτλ.*] Gal. 4, 26. Iacobson contulit Mart. Iust. c. 3 (ed. Bened. p. 587): *ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατήρ ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις.* — *πεπλήρωκεν κτλ.*] Cf. Rom. 13, 8. Gal. 6, 2.

IV, 1. *χαλεπῶν*: *κακῶν* L | *διδαξώμεθα* b c bo — *ἀρχὴ κτλ.*] I Tim. 6, 10. 7. Cf. Iob 1, 21. — *ὁπλισώμεθα κτλ.*] Cf. Eph. 6, 11. 13. 14. II Cor. 6, 7. — *πορεύεσθαι κτλ.*] Cf. I Clem. 1, 3.

2. *γυναῖκας — ἐγκρατείᾳ*] Cf. I Clem. 1, 3; 21, 7. — *ὑμῶν*] Polycarpus hac voce vocem *ἑαυτοὺς* in v. 1 mutans indicat se caelibem fuisse. — *παιδεύειν*] sc. *διδάξωμεν ἑαυτούς*. Polycarpus ut iam saepius denuo Clementem I ad Cor. 21, 6, 8 sequitur.

neque alius mei similis beati et gloriosi Pauli sapientiam assequi potest, qui cum esset apud vos, coram hominibus tunc viventibus perfecte ac firmiter verbum veritatis docuit, qui et absens vobis scripsit epistulas, in quas si intueamini, aedificari poteritis in fide, quae vobis est data; 3. *quae est mater omnium nostrum*, subsequente spe, praecedente caritate in Deum et in Christum et in proximum. Si quis enim intra haec fuerit, mandatum iustitiae implevit; nam qui caritatem habet, longe est ab omni peccato.

IV. *Principium autem omnium malorum est habendi cupiditas.* Scientes ergo, quod *nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid valemus*, armemur armis iustitiae et doceamus primum nos ipsos ambulare in mandato Domini; 2. deinde et vestras uxores ambulare in fide ipsis tradita et in caritate et castitate, amantes viros suos in omni veritate ac diligentes cunctos aequaliter in omni continentia, et erudire filios in disciplina timoris Dei; 3. viduas vero doceamus esse prudentes circa fidem Domini, interpellantes sine intermissione pro omnibus, longe recedentes ab omni calumnia, detrectatione, falso testimonio, avaritia et omni malo; cognoscentes, quod altare Dei sint et quod ille omnia clare perspiciat, nihilque eum lateat nec ratiociniorum nec cogitationum nec quidquam occultorum cordis.

V. Scientes ergo, quod *Deus non irridetur,* debemus digne mandato ac voluntate eius ambulare. 2. Similiter diaconi in conspectu iustitiae eius inculpati esse debent sicut ministri Dei

3. *διαβολῆς* : *διαβολικῆς* f o L | *θυσιαστήριον* : *θυσιαστήρια* c Hx U | *μωμοσκοπεῖται* : *ὑμῶν σκοπεῖται* Hx | *οὔτε τι* : *οὔτ' ἔτι* b Hx — *ἐντ. ἀδιαλείπτως*] Cf. I Thess. 5, 17. — *θυσιαστήριον*] Cf. Const. ap. II c. 26. III c. 6. 7. 14. Pseudoign. Tars. 9. Tertull. ad ux. I c. 7, ubi eandem comparationem reperies. — *μωμοσκοπεῖται κτλ.*] Cf. I Clem. 41, 2; 21, 3.

V, 1. *θεὸς οὐ μυκτ.*] Gal. 6, 7.

2. Severus Antioch. Curet. 214, 246 (— *ἀνθρώπων*). — *καὶ Χριστοῦ*: *ἐν Χριστῷ* Hx | *δίλογοι* : *δίγλωσσοι* b c Hx U | *συμβασιλεύσομεν* c. f p L: -*σωμεν* b c v o Hx U — *δίλογοι*] Cf. I Tim. 3, 8. — *διάκονος πάντων*] Cf. Matth. 20, 28. — *πολιτευσώμεθα κτλ.*] Cf. Phil. 1, 27. Col. 1, 10. — *καὶ συμβασ.*] II Tim. 2, 12. Rom. 8, 17.

διάκονοι καὶ οὐκ ἀνθρώπων· μὴ διάβολοι, μὴ δίλογοι, ἀφιλάργυροι, ἐγκρατεῖς περὶ πάντα, εὔσπλαγχνοι, ἐπιμελεῖς, πορευόμενοι κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ κυρίου, ὃς ἐγένετο διάκονος πάντων· ᾧ ἐὰν εὐαρεστήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀποληψόμεθα καὶ τὸν μέλλοντα, καθὼς ὑπέσχετο ἡμῖν ἐγεῖραι ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι ἐὰν πολιτευσώμεθα ἀξίως αὐτοῦ, *καὶ συμβασιλεύσομεν* αὐτῷ, εἴγε πιστεύομεν. 3. Ὁμοίως καὶ νεώτεροι ἄμεμπτοι ἐν πᾶσιν, πρὸ παντὸς προνοοῦντες ἁγνείας καὶ χαλιναγωγοῦντες ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Καλὸν γὰρ τὸ ἀνακόπτεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι πᾶσα *ἐπιθυμία κατὰ τοῦ πνεύματος στρατεύεται* καὶ *οὔτε πόρνοι οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσουσιν*, οὔτε οἱ ποιοῦντες τὰ ἄτοπα. Διὸ δέον ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάντων τούτων, ὑποτασσομένους τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ὡς θεῷ καὶ Χριστῷ· τὰς παρθένους ἐν ἀμώμῳ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει περιπατεῖν.

VI. Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὔσπλαγχνοι, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα, ἐπισκεπτόμενοι πάντας ἀσθενεῖς, μὴ ἀμελοῦντες χήρας ἢ ὀρφανοῦ ἢ πένητος· ἀλλὰ *προνοοῦντες ἀεὶ τοῦ καλοῦ ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων*, ἀπεχόμενοι πάσης ὀργῆς, προσωποληψίας, κρίσεως ἀδίκου, μακρὰν ὄντες πάσης φιλαργυρίας, μὴ ταχέως πιστεύοντες κατά τινος, μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει, εἰδότες, ὅτι πάντες ὀφειλέται ἐσμὲν ἁμαρτίας. 2. Εἰ οὖν δεόμεθα τοῦ κυρίου, ἵνα ἡμῖν ἀφῇ, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς ἀφιέναι· ἀπέναντι γὰρ τῶν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἐσμὲν ὀφθαλμῶν, *καὶ πάντας δεῖ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἕκαστον ὑπὲρ ἑαυτοῦ λόγον δοῦναι*. 3. Οὕτως οὖν δουλεύσωμεν αὐτῷ μετὰ φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας, καθὼς αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ οἱ

3. *ἀνακόπτεσθαι: ἀνακύπτεσθαι* Hx U | *ἐπιθυμιῶν*: add *τῶν* I c v — *ἐπιθυμία κτλ.*] I Petr. 2, 11. Cf. Gal. 5, 17. — *οὔτε πόρνοι κτλ.*] I Cor. 6, 9. 10. — *ἀπέχεσθαι*] sc. *τοὺς νεωτέρους*. — *ὑποτασσομένους κτλ.*] Iuvenes ut presbyteris et diaconis subiciantur admonentur: his, qui munere fungentes crebrius cum ipsis congrediebantur (Cf. ep. Clem. ad Iac. c. 12. Const. ap. II c. 44. Chrysost. hom. 24 in Act. c. 4 ed. Bened. IX 198. Rothe, Die Anfänge der chr. Kirche 408—413); illis, quorum auctoritas fraude presbyteri Valentis (c. 11) diminuta erat. Episcopi non fit mentio, non quia ecclesiae Philippensium tunc temporis episcopus non praefuit, sed quia causa non erat.

Christi, non hominum; ne calumniatores sint, ne bilines nec avari, sed continentes in omnibus, misericordes, seli, incedentes iuxta veritatem Domini, qui omnium minister tus est; cui si in hoc saeculo placuerimus, recipiemus et furum, quemadmodum pollicitus est nobis, quod resuscitabit s e mortuis quodque, si digne ipso vivamus, *etiam cum eo gnabimus*, siquidem credimus. 3. Simili modo et iuvenes in nibus inculpabiles sint, ante omnia solliciti de castitate ac ab omni malo refrenantes. Bonum enim est, abscindi a cuditatibus huius mundi, quia omnis *cupiditas militat adversus iritum* et *neque fornicarii neque molles neque masculorum ncubitores regnum Dei possidebunt* neque qui absona faunt. Quare oportet ab his omnibus abstinere, subici autem esbyteris et diaconis tamquam Deo et Christo; virgines vero ortet in immaculata et casta conscientia degere.

VI. Et presbyteri sint ad commiserationem proni, misericrdes erga cunctos, aberrantia reducentes, visitantes infirmos anes, non neglegentes viduam aut pupillum aut pauperem; d *solliciti semper de bono coram Deo et hominibus*, abstintes ab omni ira, acceptione personarum, iudicio iniusto, nge recedentes ab omni avaritia, non cito credentes adversus iquem, non severi nimium in iudicio, scientes, nos omnes detores esse peccati. 2. Si ergo deprecamur Dominum, ut nos dimittat, debemus et nos dimittere; nam coram Domini et ei oculis sumus, et *omnes ante tribunal Christi stare et unumemque pro se rationem reddere oportet.* 3. Sic itaque seramus illi cum timore et omni reverentia, sicut praecepit ipse

VI, 1. *ἐπισκεπτ. π. ἀσθενεῖς*] Cf. atth. 25, 36. 43. Sirach 7, 35 ulg. 7, 39). — *μὴ ἀμ. χήρας κτλ.*] f. Exod 22, 22. Iac. 1, 27. Barn.), 2. Ign. Polyc. 4, 1; Smyrn. 6, 2. erm. Mand. VIII, 10 not. — *προνοοῦντες κτλ.*] Prov. 3, 4 (II Cor. 8, l. Rom. 12, 17).

2. *ἑαυτοῦ* c. b c Hx U: *αὐτοῦ* v o p — *εἰ οὖν κτλ.*] Cf. Matth. 6, 12. 14. — *πάντας κτλ.*] Rom. 14, 10. 12. Cf. II Cor. 5, 10.

3. *ἡμᾶς*: *ὑμᾶς* v o f p | *τῶν* ante *σκανδάλων* om b c Hx U — *εὐαγγ. ἡμᾶς*] Cf. Luc. 3, 18. Act. 14, 15; 16, 10. Gal. 1, 9. I Petr. 1, 12 etc. Verbi constructionem cum dativo habes e. c. Luc. 1, 19; 2, 10. Act. 8, 35. Gal. 1, 18. — *τῶν ἐν ὑποκρ. κτλ.*] Cf. Ign. Eph. 7, 1. Herm. Sim. IX, c. 19, 2.

εὐαγγελισάμενοι ἡμᾶς ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, οἱ προκηρύξαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν· ζηλωταὶ περὶ τὸ καλόν, ἀπεχόμενοι τῶν σκανδάλων καὶ τῶν ψευδαδέλφων καὶ τῶν ἐν ὑποκρίσει φερόντων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, οἵτινες ἀποπλανῶσι κενοὺς ἀνθρώπους.

VII. *Πᾶς γάρ, ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστιν*· καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν· καὶ ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας καὶ λέγῃ, μήτε ἀνάστασιν μήτε κρίσιν εἶναι, οὗτος πρωτότοκός ἐστι τοῦ Σατανᾶ. 2. Διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν, *νήφοντες πρὸς τὰς εὐχὰς* καὶ προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην θεὸν *μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος· *Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής*.

VIII. Ἀδιαλείπτως οὖν προσκαρτερῶμεν τῇ ἐλπίδι ἡμῶν καὶ τῷ ἀρραβῶνι τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, *ὃς ἀνήνεγκεν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας τῷ ἰδίῳ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν ἐν αὐτῷ, πάντα ὑπέμεινεν. 2. Μιμηταὶ οὖν γενώμεθα τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ, καὶ ἐὰν πάσχωμεν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δοξάζωμεν αὐτόν. Τοῦτον γὰρ ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκεν δι' ἑαυτοῦ καὶ ἡμεῖς τοῦτο ἐπιστεύσαμεν.

IX. Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν τῷ λόγῳ τῆς

VII. Fragm. syr. apud Zingerle, Monumenta syr. I 1 (— *πειρασμόν*).

1. *λέγῃ*: *λέγει* c v o | *εἶναι* om v o f p b bo — Polycarpus pergit explicans, qui sint illi, qui nomen Domini in hypocrisi ferunt, scilicet qui incarnationem Christi vel mysterium crucis denegant aut verbum Domini male interpretantur. — *πᾶς κτλ.*] I Ioann. 4, 2. 3. II Ioann. 7. Recte monuit Zahn, quod, si Polycarpus circa annos 140—150, cum Marcion, qui haud semel ei occurrit, per totum orbem doctrinam suam sparsisset (Iust. Apol. I c. 26) atque omnium haereticorum infestissimus ecclesiis innotuisset, hanc epistulam scripsisset aut impostor aliquis episcopo vix mortuo eam finxisset, ut quidam putaverunt, fieri non potuisset, quin discrimen, quod ille inter *bonum* Deum et *iustum* statuit ac propter quod praesertim ecclesiae doctores inde a quarto saeculi secundi decennio eum impugnaverunt

et apostoli, qui nobis evangelium annuntiarunt, et prophetae, qui Domini nostri adventum praesignificarunt; studiose quod bonum est sectantes, abstinentes a scandalis et a falsis fratribus et ab iis, qui in hypocrisi nomen Domini ferunt, qui vanos homines in errorem inducunt.

VII. *Omnis enim, qui non confessus fuerit, Iesum Christum in carne venisse, antichristus est;* et qui non confessus fuerit martyrium crucis, ex diabolo est; et qui eloquia Domini ad desideria sua traduxerit dixeritque, nec resurrectionem nec iudicium esse, hic primogenitus est Satanae. 2. Ideo relinquentes vanitatem multorum et falsas doctrinas ad traditam nobis ab initio doctrinam revertamur, *vigilantes in orationibus* et perseverantes in ieiuniis, precibus rogantes omnium conspectorem Deum, *ne nos inducat in tentationem*, sicut dixit Dominus: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.*

VIII. Indesinenter ergo perseveremus in spe nostra et pignore iustitiae nostrae, quod est Iesus Christus, *qui peccata nostra in corpore suo super lignum pertulit, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius;* sed propter nos, ut in ipso vivamus, omnia sustinuit. 2. Imitatores igitur simus patientiae eius, et si patiamur propter nomen eius, gloria illum afficiamus. Hoc enim exemplum nobis posuit in se ipso et nos id credidimus.

IX. Rogo itaque vos omnes, ut oboediatis verbo iustitiae

(Iust. Apol. I c. 26. 58), hoc loco commemoraretur. — *πρωτότοκος κτλ.*] Irenaeus adv. haer. III c. 3, 4 narrat, Polycarpum Marcioni aliquando occurrenti et quaerenti, num ipsum cognosceret, respondisse, se cognoscere eum primogenitum Satanae.

2. *ἀπολιπόντες* c. b c Hx U nec non v o f p (*ἀπολειπόντες*) — *διὸ* — *ἐπιστρέψωμεν*] Cf. I Clem. 7, 2; 9, 1. — *τὸν ἐξ ἀρχ. κτλ.*] Cf. I Clem. 19, 2. Iud. 3. — *νήφοντες κτλ.*] I Petr. 4, 7. — *μὴ εἰσεν. κτλ.*] Matth. 6, 13. — *τὸ μὲν πν.*] Matth. 26, 41. Marc. 14, 38.

VIII, 1. *ὃς ἀνήνεγκεν κτλ.*] I Petr. 2, 24. 22. — *δι' ἡμᾶς κτλ.*] Cf. Ign. Smyrn. 2; Polyc. 3, 2. I Ioann. 4, 9.

2. *αὐτοῦ* p. *ὑπομονῆς* c. b c Hx U L: om v o f p — *πάσχωμεν κτλ.*] I Petr. 3, 14; 4, 16. Herm. Sim. IX c. 28, 2. 3. 5. 6. — *ὑπογραμμόν*] sc. *τῆς ὑπομονῆς*. Cf. I Clem. 5, 7.

IX. Euseb. h. e. III c. 36, 14. (Martyrium s. Ignatii Vaticanum c.

δικαιοσύνης καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονήν, ἣν καὶ εἴδετε κατ' ὀφθαλμοὺς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ Ζωσίμῳ καὶ Ῥούφῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις· 2. πεπεισμένους, ὅτι οὗτοι πάντες *οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον*, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. Οὐ γὰρ *τὸν νῦν ἠγάπησαν αἰῶνα*, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀναστάντα.

[X. Ἐν τούτοις οὖν στήκετε καὶ τῷ τοῦ κυρίου ὑποδείγματι κατακολουθεῖτε, ἑδραῖοι τῇ πίστει καὶ ἀμετακίνητοι, φιλάδελφοι, ἀλλήλους ἀγαπῶντες, ἡνωμένοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἐπιείκειαν κυρίου ἀλλήλοις ἐπιχορηγοῦντες, μηδενὸς καταφρονοῦντες. 2. Ὡς δύνασθε εὖ ποιεῖν, μὴ ὑπερτίθεσθε, *διότι ἐλεημοσύνη ἐκ θανάτου ῥύεται.* Πάντες ἀλλήλοις ὑποτάσσεσθε, *τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἄμεμπτον ἔχοντες ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ὑμῶν* καὶ ὑμεῖς ἔπαινον ἀπολάβητε καὶ ὁ κύριος ἐν ὑμῖν μὴ βλασφημῆται. 3. *Οὐαὶ δέ, δι' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου βλασφημεῖται.* Σωφροσύνην οὖν διδάσκετε πάντας, ἐν ᾗ καὶ ὑμεῖς ἀναστρέφεσθε.

XI. Λίαν συνελυπήθην περὶ Οὐάλεντος, ὃς πρεσβύτερός ποτε

12; per Sym. Metaphrast. c. 26.). Ado Vienn. lib. de festiv. XV Cal. Ian. (Migne Patr. lat. CXXIII 194).

1. *τῷ λόγῳ τ. δικ.* c. G L: om Eus | *ἀσκεῖν π. ὑπομονήν*: *ὑπομονῆς* L | *ἣν καὶ* c. G L: *ἣν* Eus Hx — *ἐν τοῖς μακαρίοις κτλ.*] Cf. 1, 1, ubi Pol. hos viros iam respexit. Cum Ignatio tamquam exempla patientiae Zosimus et Rufus adnumerentur et aeque ac ille beati praedicentur, hoc viros una cum episcopo Antiochenorum ad martyrium Romam perductos esse apparet. Philippenses duodevicesimo Decembris die eorum natalitia celebrabant (Baron. Martyrol. Rom. ad h. d.). Quaeritur autem, num ex ecclesia Philippensium fuerint. Polycarpus quidem voci *ἄλλοις* addens *τοῖς* (*ἐξ ὑμῶν*) eos a martyribus Philippensibus distinguere videtur. Cf. Zahn ad h. l. et Ignatius p. 290—293. — *τοῖς λοιποῖς ἀπ.*] i. e. ceteris apostolis vel viris apostolicis, qui praeter Paulum Philippos venerant.

2. *ὑπό*: post hanc vocem omnes codd exhibent, quae ad epistulam Barnabae 5, 7 (*τὸν λαὸν τὸν καινὸν κτλ.*) pertinent | *ἀναστάντα* c. Eus (Mart): *ἀνασταθέντα* U coll L — *πεπεισμένους*] Construendum est cum *παρακαλῶ κτλ.* — *οὐκ — ἔδραμον*] Phil. 2, 16. Gal. 2, 2. His verbis Polycarpus, quamquam nuntius nondum perlatus erat, sibi persuasum se habuisse indicat, Ignatium martyrium iam subiisse. Vox *μακάριος* in v. 1 de hac re nihil probat, quippe quae non solum ad mor-

t omnem patientiam exerceatis, quam et oculis ipsis vidistis on solum in beatis Ignatio et Zosimo et Rufo, sed etiam n aliis, qui ex vobis, ac in ipso Paulo ceterisque apostolis; !. persuasum vobis habentes, hos omnes *non in vacuum cucurrisse*, sed in fide ac iustitia, et in debito ipsis loco esse pud Dominum, cum quo et passi sunt. Non enim *praesens aeculum dilexerunt*, sed eum, qui pro nobis mortuus est ac ropter nos a Deo est resuscitatus.

X. In his ergo state et Domini exemplar sequimini, firmi n fide et immutabiles, fraternitatis amatores, diligentes invicem, in veritate sociati, mansuetudinem Domini alterutri praetolantes, nullum despicientes. 2. Cum possitis benefacere, noite differre, *quia eleemosyna de morte liberat.* Omnes vobis nvicem subiecti estote, *conversationem vestram irreprehenibilem habentes in gentibus*, *ut ex bonis operibus vestris* et os laudem accipiatis et Dominus in vobis non blasphemetur. !. *Vae autem, per quem nomen Domini blasphematur.* Sobrieatem ergo docete omnes, in qua et vos conversamini.

XI. Nimis contristatus sum pro Valente, qui presbyter

uos, sed etiam ad vivos referatur. — *εἰς τὸν ὀφ. τόπον*] Cf. I Clem. , 4. 7. — *τὸν ν. ἠγ. αἰῶνα*] II Tim. , 10.

X–XII. XIV. Textum graecum orum capitum, quae latine tantum xtant, restituit Zahn. Pauca ego mendavi.

1. *praestolantes* c. pt p: *praestantes* 'UI — *ἑδραῖοι τ. π.*] Cf. Col. 1, 23. Cor. 15, 58. Ign. Eph. 10, 2. — *φιλάδελφοι*] Cf. I Petr. 3, 8 (2, 17: *τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε*). II Petr. , 7. — *ἐπιείκειαν κ.*] Cf. II Cor. 10, . Ign. Philad. 1, 2.

2. *possitis* c. pt p: *potestis* F U I | *irreprehensibilem habentes*: *considerantes irrepr.* F — *διότι κτλ.*] Tob. 10. (12, 9). — *ἀλλήλοις ὑποτ.*] Cf. ph. 5, 21. Ign. Magn. 13, 2. — *τ. ἀναστροφὴν κτλ.*] I Petr. 2, 12.

3. *autem* c. pt p l: add *illi* F U — *οὐαὶ κτλ.*] Ies. 52, 5. Cf. Ign. Trall. 8, 2. II Clem. 13, 2.

XI, 1. *ignoret is* c. U: *ignoretis* F pt p l | *casti et* c. U I: *casti* F pt p — *συνελυπήθην*] sc. cum Philippensibus de lapsu Valentis; interpres latinus enim *περὶ* vocabulo *pro* vertit, cf. 4, 3 (*περὶ πάντων*); 13, 1 (*περὶ ὑμῶν*). — *τόπον*] Cf. I Clem. 40, 5; 44, 5. — *φιλαργυρίας*] Cf. 2, 2; 4, 1; 6, 1, ubi interpres *φιλαργ.* voce *avaritia* reddidit; 5, 2, ubi *ἀφιλάργυροι non avari* sunt. Itaque vix dubium est, quin Valens commiserit crimen avaritiae, non autem adulterii, ut Iacobson contendit Polycarpo vocem *πλεονεξία* = *adulterium* (cf. Clem. Strom. III c. 12, 89

ἐγένετο ἐν ὑμῖν, ὅτι οὕτως ἀγνοεῖ τὸν δοθέντα αὐτῷ τόπον. Παρακαλῶ οὖν ἀπέχεσθαι τῆς φιλαργυρίας καὶ εἶναι ἁγνοὺς καὶ εἰλικρινεῖς· ἀπὸ πάντος κακοῦ ἀπέχεσθε. 2. Ὁ δὲ ἐν τούτοις ἑαυτὸν μὴ δυνάμενος κυβερνᾶν, πῶς ἑτέρῳ ταῦτα παραγγέλλει; Ἐάν τις μὴ ἀπέχηται τῆς φιλαργυρίας, ὑπὸ εἰδωλολατρείας μιανθήσεται καὶ ὥσπερεὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν λογισθήσεται, οἵτινες ἀγνοοῦσιν τὴν κρίσιν κυρίου. *Ἢ οὐκ οἴδαμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσιν;* καθὼς Παῦλος διδάσκει. 3. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν τοιοῦτο ἐνόησα ἐν ὑμῖν οὐδὲ ἤκουσα, ἐν οἷς κεκοπίακεν ὁ μακάριος Παῦλος, οἵτινές ἐστε ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. Περὶ ὑμῶν γὰρ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις καυχᾶται, αἳ μόναι τότε θεὸν ἐπεγνώκεισαν· ἡμεῖς δὲ οὔπω ἐγνώκειμεν. 4. Σφόδρα οὖν, ἀδελφοί, συλλυποῦμαι περὶ ἐκείνου καὶ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, οἷς δώῃ ὁ κύριος μετάνοιαν ἀληθινήν. Νήφετε οὖν καὶ ὑμεῖς ἐν τούτῳ, *καὶ μὴ ὡς ἐχθροὺς ἡγεῖσθε* τοὺς τοιούτους, ἀλλ' ὡς μέλη παθητὰ καὶ πεπλανημένα αὐτοὺς ἀνακαλεῖσθε, ἵνα ὅλον ὑμῶν τὸ σῶμα σώζητε· τοῦτο γὰρ ποιοῦντες ἑαυτοὺς οἰκοδομεῖτε.

XII. Πέποιθα γάρ, ὅτι καλῶς γεγυμνασμένοι ἐστὲ ἐν ταῖς

p. 552: *ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεία λέγεται*) attribuens. — *ἀπὸ π. κακοῦ ἀπ.*] Cf. 5, 3. I Thess. 5, 22.

2. *qui a. ignorant* c. pt p: add *autem* U I: *quis (ignorat)* F | *aut* c. pt p: *an* F U I — *φιλαργυρίας* — *εἰδωλολ.*] Cf. Col. 3, 5. Eph. 5, 5. — *ἢ οὐκ κτλ.*] I Cor. 6, 2. — *καθὼς Π. διδάσκει*] Quaeritur, an haec verba genuina sint. Polycarpus enim nomen scriptoris ab ipso citati nusquam profert, et interpres 2, 3 verba *quod dictum est* ex suo ingenio addidit.

3. *estis* c. pt p F U I: addi *laudati* voluit Smith; *epistulae* c. F U I D: *ecclesiae* pt | *noveramus: cognoveramus* pt p — *ἐγὼ δὲ κτλ.*] Cf. Ign. Magn. 11, 1. Trall. 8, 1 — *ἐν ἀρχῇ τ. ἐπ.*] Quaeritur, an haec interpretatio verbis Latini insistens recta sit, cum is ipse textum graecum minime accurate transtulerit; sed quaeritur quoque, num, quamdiu textus graecus deest, locus recte explicari possit. Nolte (Wiener Zeitschr. f. d. ges. kath. Theol. 1854 p. 236) respiciens ad II Cor. 3, 2. 3, ubi Paulus Corinthios epistulam suam et Christi nominat, vocem *epistulae* non genitivum, sed nominativum esse putat. Hofmann (Die h. Schrift N. T. V 29) verba *in principio epistulae eius* idem significare ac *ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου* (Paul. Phil. 4, 15. I Clem. 47, 2) opinatur, et quae sequuntur, huic interpretioni favent; Polycarpus enim Philippensibus in laude ponit, quod apostolus de iis gloriatus sit, *priusquam* Smyrnenses crediderint. (Cf. Act. 16. 6. 12 cum 19, 2. 10). Zahn,

actus est aliquando apud vos, quod sic ignoret is locum, qui latus est ei. Moneo itaque, ut abstineatis vos ab avaritia et itis casti et veraces. Abstinete vos ab omni malo. 2. Qui utem in his non potest se gubernare, quomodo alii pronuntiat oc? Si quis non abstinuerit se ab avaritia, ab idololatria oinquinabitur et tamquam inter gentes iudicabitur, qui ignorant iudicium Domini. *Aut nescimus, quia sancti mundum udicabunt?* sicut Paulus docet. 3. Ego autem nihil tale sensi n vobis vel audivi, in quibus laboravit beatus Paulus, qui stis in principio epistulae eius. De vobis etenim gloriatur in mnibus ecclesiis, quae Deum solae tunc cognoverant; nos utem nondum noveramus. 4. Valde ergo, fratres, contristor ro illo et pro coniuge eius, quibus det Dominus paenitentiam eram. Sobrii ergo estote et vos in hoc; *et non sicut inimicos tales existimetis*, sed sicut passibilia membra et errantia os revocate, ut omnium vestrum corpus salvetis. Hoc enim gentes vos ipsos aedificatis.

XII. Confido enim vos bene exercitatos esse in sacris literis,

ui olim (Ignatius v. A. p. 609 sq.) erba *ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγ. αὐτοῦ* Polyarpo attribuerat, animum adtenens ad interpretationes vocis *ἀρεῖον* Ign. Philad. 8, 2 (L[1] *principium*, L[2] *principatus*) et conferens olycarpi interpretem (1, 2: *ἐξ ἀρχαίων χρόνων = a principio*) nunc micit: *ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἐπ. αὐτ.* – *καυχᾶται κτλ.*] Zahn, reiciens II Thess. 1, 4 Polycarpum que ac Tertullianum (Scorp. c. 13) istulas, quas ad Thessalonicenses quam ad Philippenses Paulus de-, confudisse suspicatur.
4. *pro* a. *coniuge* om F pt | *veram: tram* F pt — *καὶ μὴ κτλ.*] II Thess. 15. — *ὅλον κτλ.*] Cf. I Clem. 37, 38, 1. — *οἰκοδομεῖτε*] Cf. I Cor. , 26. II Cor. 12, 19.
XII, 1. *modo:* F U hanc vocem cum verbis praecedentibus coniunxerunt | *ut . . est* c. F U D I: *uti . . est enim* p l — *καλῶς γεγυμ. κτλ.*] Cf. I Clem. 53, 1. Qui ipsi scripturas norunt, quae praecipuam *aedificandi* (3, 2; 13, 2) materiam suppeditant, multa cohortatione non egent. Polycarpum iam redire ad ea, quae 3, 1 sui excusandi causa dixerat, neminem fugit; unde illud quoque explicandum est: *ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται* sc. *οἰκοδομεῖν ὑμᾶς ἢ νουθετεῖν* (cf. Herm. Vis. II c. 4, 3: *ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται* sc. *πέμπειν γράμματα εἰς τὰς ἔξω πόλεις*). Smyrnacorum episcopus, nolens esse *ἀλλοτριοεπίσκοπος* (I Petr. 4, 15), amplioribus cohortationibus supersedet summam rei tantum paucis comprehendens; cf. eundem vocabuli *μόνον* usum Ign. Eph. 11, 1. Rom. 3, 2;

ἱεραῖς γραφαῖς, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς λανθάνει· ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται. Μόνον, καθὼς ἐν ταῖς γραφαῖς εἴρηται, *ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, καὶ ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.* Μακάριος ὁ μνημονεύων· ὃ ἐγὼ πιστεύω εἶναι ἐν ὑμῖν. 2. Ὁ δὲ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸς ὁ αἰώνιος ἀρχιερεύς, θεὸς Ἰησοῦς Χριστός, οἰκοδομῆσαι ὑμᾶς ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἐν πάσῃ πραότητι καὶ ἐν πάσῃ ἀοργησίᾳ καὶ ἐν ὑπομονῇ καὶ μακροθυμίᾳ καὶ προσκαρτερήσει καὶ ἁγνείᾳ, καὶ δώῃ ὑμῖν κλῆρον καὶ μερίδα μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἡμῖν μεθ' ὑμῶν καὶ πᾶσιν τοῖς ὑπὸ τὸν οὐρανόν, οἵτινες μέλλουσιν πιστεύειν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ *τὸν πατέρα αὐτοῦ τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.* 3. Ὑπὲρ πάντων τῶν ἁγίων προσεύχεσθε. Προσεύχεσθε καὶ ὑπὲρ βασιλέων καὶ ἐξουσιῶν καὶ ἀρχόντων καὶ ὑπὲρ τῶν διωκόντων καὶ μισούντων ὑμᾶς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ, ἵνα ὁ καρπὸς ὑμῶν φανερὸς ᾖ ἐν πᾶσιν, ὅπως τέλειοι ἦτε ἐν ἐκείνῳ.]

XIII. Ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα, ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα· ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον εἴτε ἐγώ, εἴτε ὃν πέμψω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν. 2. Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλας, ὅσας εἴχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. Περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. [Καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου καὶ περὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὃ ἂν ἀσφαλέστερον γνῶτε, δηλώσατε.

5, 3. Smyrn. 4, 2. Paul. ad Phil. 1, 27. Zahn. — *ὀργίζεσθε κτλ.*] Ps. 4, 5. Eph. 4, 26. — *μνημονεύων*] sc. *τῶν γραφῶν*. Cf. 2, 3.

2. Timotheus Aelur. Curet. 212, 244 (— *πραότητι*). Severus Antioch. Curet. 214 sq., 246 (— *ἁγνείᾳ*). — *in* a. *omni* et *et* a. *in pat.* om p l — *κλῆρον κ. μερ.*] Cf. Act. 8, 21. Col. 1, 12. — *πατέρα κτλ.*] Gal. 1, 1. I Petr. 1, 21. Cf. supra 2, 2.

3. Fragm. syr. Zingerle, Monum. syr. I 1 (— *σταυροῦ*). — *προσεύχ.* — *ἀρχόντων*] Cf. I Tim. 2, 2. Vox *βασιλέων* non solum de imperatoribus Romanis, sed de omnibus regibus intellegenda est. — *διωκόντων κτλ.*] Cf. Matth. 5, 44. 48. I Tim. 4, 15. — *ἐχθ. τ. σταυροῦ*] Cf. Phil. 3, 18.

XIII. Euseb. h. e. III c. 36, 15. 16. Quamquam textus huius capitis graecus ab Eusebio traditus est, attamen a re haud alienum esse duxi, interpretationem latinam veterem dare.

t nihil vos latet; mihi autem non est concessum. Modo, ut is scripturis dictum est, *irascimini et nolite peccare*, et *sol on occidat super iracundiam vestram.* Beatus, qui memierit; quod ego credo esse in vobis. 2. Deus autem et pater Domini nostri Iesu Christi, et ipse sempiternus pontifex, Dei ilius Iesus Christus, aedificet vos in fide et veritate et in mni mansuetudine et sine iracundia et in patientia et in longaimitate et tolerantia et castitate; et det vobis sortem et parem inter sanctos suos et nobis vobiscum et omnibus, qui sunt ub caelo, qui credituri sunt in Dominum nostrum Iesum Chritum et in ipsius *patrem*, *qui resuscitavit eum a mortuis.* 3. Pro omnibus sanctis orate. Orate etiam pro regibus et poestatibus et principibus atque pro persequentibus et odientibus vos et pro inimicis crucis, ut fructus vester manifestus sit in omnibus, ut sitis in illo perfecti.

XIII. Scripsistis mihi et vos et Ignatius, ut si quis vadit ad Syriam, deferat literas meas, quas fecero ad vos, si habuerimus tempus opportunum sive ego, sive legatus, quem misero pro vobis. 2. Epistulas sane Ignatii, quae transmissae sunt vobis ab eo, et alias, quantascunque apud nos habuimus, transmisimus vobis, secundum quod mandastis; quae sunt subiectae huic epistulae, ex quibus magnus vobis erit fructus. Continent enim fidem, patientiam et omnem aedificationem ad Dominum nostrum pertinentem. Et de ipso Ignatio et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significate.

1. ***quis***: ***qui*** p l — *'Ιγνάτιος κτλ.*] Cum verba *τὰ παρ' ὑμ. γράμματα* ad Ignatii epistulam ad Polycarpum (8, 1), quae nobis conservata est, accurate non possint referri, quaeritur, num hoc loco de ista sermo sit an de epistolio, quod martyr Smyrnaeorum episcopo Philippis scripserit. — *τὰ παρ' ὑμῶν κτλ.*] Philippenses rogaverant, ut Polycarpus literas, quas ipsi Antiochenis scripserant, in Syriam mitteret. Adtende, quid dicat interpres latinus.

2. *ab eo* c. U I: *abeo* p, *habeo* pt F | *ex quibus* c. U I D: *ex omnibus enim* F | *his: ipsis* F pt — *πεμφθ. ἡμῖν*] sc. episcopo et ecclesiae Smyrnaeorum. Vetus interpres de epistulis dicit Philippensibus datis. — *ἄλλας κτλ.*] Verisimile est, Polycarpum omnes epistulas ab Ignatio *Asiae* ecclesiis scriptas Philippos misisse. — *ἀσφαλέστερον*] Non de Ignatii morte (cf. c. 9), sed de mortis circumstantiis Polycarpus ut cer-

XIV. Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν διὰ Κρήσκεντος, ὃν εἰς τὸ παρὸν συνέστηκα ὑμῖν καὶ ἄρτι συνίστημι. Ἀνεστράφη γὰρ μεθ' ἡμῶν ἀμέμπτως· πιστεύω δέ, ὅτι καὶ μεθ' ὑμῶν ὁμοίως. Τὴν δὲ ἀδελφὴν αὐτοῦ ἕξετε συνεσταμένην, ὅταν ἔρχηται πρὸς ὑμᾶς. Ἔρρωσθε ἐν τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ μετὰ πάντων τῶν ὑμετέρων. Ἀμήν.]

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις· ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

I. Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμόν. Σχεδὸν γὰρ πάντα τὰ προάγοντα ἐγένετο, ἵνα ἡμῖν ὁ κύριος ἄνωθεν ἐπιδείξῃ τὸ κατὰ

tior fiat rogat.

XIV. *praesenti* c. pt p l m: *praesentem diem* F edd recentiores pler | *et gratia ipsius* c. pt: *in gratia* p F U, *gratia* I | *vestris* c. F U: *nostris* m, *vobis* pt I D. — *εἰς τὸ παρὸν κτλ.*] Crescentem, cui Philippos transmigranti Polycarpus hanc epistulam commisit (cf. Ign. Philad. 11, 2. Smyrn. 12, 1. Rom. 10, 1), in hunc peregrinationis eius diem prospiciens occasione data quondam Philippensibus commendaverat, ignorans nempe tunc temporis novam commendandi eius occasionem sibi oblatum iri, qua nunc utitur. Sic sororem eius nunc illis commendat, postea eandem iterum commendaturus. Ceterum cf. Rom. 16, 1 (II Cor. 3, 1; 4, 2; 5, 12). Zahn. — *ἀνεστράφη κτλ.*] Cf. I Clem. 63, 3.

Tit. c. b, qui addit *τῆς Ἀσίας πρὸ ἑπτὰ καλάνδων Φευρουαρίων*, similiter m p. *ἐπισκόπου* addens *μαρτυρίσαντος ἐν Σμύρνει πρὸ ζ καλάνδων Μαρτίων: τῆς Σμυρναίων ἐκκλησίας περὶ μαρτυρίου τοῦ ἁγ. Π.*

XIV. Haec vobis scripsi per Crescentem, quem in praesenti commendavi vobis et nunc commendo. Conversatus est enim nobiscum inculpabiliter; credo quia et vobiscum similiter. Sororem autem eius habebitis commendatam, cum venerit ad vos. Incolumes estote in Domino Iesu Christo et gratia ipsius cum omnibus vestris. Amen.

MARTYRIUM SANCTI POLYCARPI EPISCOPI SMYRNAE.

Ecclesia Dei, quae Smyrnae peregrinatur, ecclesiae Dei, quae Philomelii peregrinatur, et omnibus ubique terrarum sanctae et catholicae ecclesiae paroeciis: misericordia, pax et caritas Dei patris et Domini nostri Iesu Christi multiplicetur.

I. Scripsimus vobis, fratres, de martyribus et de beato Polycarpo, qui martyrio suo velut signaculo quodam persecutioni finem imposuit. Fere enim cuncta, quae praecesserunt, ideo evenerunt, ut nobis Dominus desuper ostenderet marty-

ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος Cot. et plerique editores.

Inscr. *Φιλομηλίῳ: Φιλαδελφίᾳ* b p | *καὶ* a. *καθολικῆς* om v E | *ἔλεος:* add *καὶ* m L | *θεοῦ* c. m E L: *ἀπὸ θ.* b p v | *τοῦ* om E — Cf. inscriptiones epistularum Clem. ad Cor. et Polyc. ad Philipp. Auctor Martyrii s. Sabae hanc inscriptionem verbotenus mutatis tantum nominibus repetiit (Halloix, Illustr. script. vit. I 594). — *Φιλομήλιον*] erat oppidum Phrygiae haud procul a finibus Lycaoniae situm. Infra 20, 1 narratur, Philomelienses petiisse, ut de Polycarpi martyrio certiores fierent. — *καθολικῇ*] Cf. 8, 1; 16, 2; 19, 2. Ign. Smyrn. 8, 2.

I—VII. Haec capita exceptis verbis *ἐγράψαμεν* — *διωγμόν* (1, 1) ab Eusebio h. e. IV c. 15, 4—14 non ad verbum, sed summatim descripta sunt.

1. *τὰ* c. p v E: om m b | *διὰ τῆς μαρτ.* c. m E: *τῇ μαρτυρίᾳ* b p v | *τὸ εὐαγγ.* c. b p v: *τοῦ -λίου* m — *ἐπισφραγίσας*] Eadem voce etiam alii ad finem persecutionis significandum

τὸ εὐαγγέλιον μαρτύριον. 2. Περιέμενεν γάρ, ἵνα παραδοθῇ, ὡς καὶ ὁ κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα, *μὴ μόνον σκοποῦντες τὸ καθ' ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας*. Ἀγάπης γὰρ ἀληθοῦς καὶ βεβαίας ἐστίν, μὴ μόνον ἑαυτὸν θέλειν σώζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς.

II. Μακάρια μὲν οὖν καὶ γενναῖα τὰ μαρτύρια πάντα τὰ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γεγονότα. Δεῖ γὰρ εὐλαβεστέρους ἡμᾶς ὑπάρχοντας τῷ θεῷ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν ἀνατιθέναι. 2. Τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν· οἳ μάστιξι μὲν καταξανθέντες, ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν, ὡς καὶ τοὺς περιεστῶτας ἐλεεῖν καὶ ὀδύρεσθαι· τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναιότητος ἐλθεῖν, ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν, ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δέ, ὅτι παρεστὼς ὁ κύριος ὡμίλει αὐτοῖς; 3. Καὶ προσέχοντες τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν κοσμικῶν κατεφρόνουν βασάνων, διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον κόλασιν ἐξαγοραζόμενοι. Καὶ τὸ πῦρ ἦν αὐτοῖς ψυχρὸν τὸ τῶν ἀπηνῶν βασανιστῶν. Πρὸ ὀφθαλμῶν γὰρ εἶχον φυγεῖν τὸ αἰώνιον καὶ μηδέποτε σβεννύμενον πῦρ καὶ τοῖς τῆς καρδίας ὀφθαλμοῖς ἀνέβλεπον τὰ τηρούμενα τοῖς ὑπομείνασιν ἀγαθά, ἃ *οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη*, ἐκείνοις δὲ ὑπεδείκνυτο ὑπὸ τοῦ κυρίου, οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤδη ἄγγελοι ἦσαν. 4. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ θηρία κριθέντες ὑπέμειναν δεινὰς κολάσεις, κήρυκας μὲν ὑποστρωννύμενοι καὶ

usi sunt, e. g. Eusebius de mart. Palaest. c. 13, 5. Cf. Cot. ad h. l.

2. *τοὺς πέλας* em Usher: *τοῦ π.* m b, *τοὺς πλείονας* p, *τοὺς παῖδας* v — *περιέμενεν*] sc. Polycarpus. Zahn aliqua excidisse suspicatur, cum oratio male procedat. — *αὐτοῦ*] sc. Domini. — *μὴ μόνον κτλ.*] Phil. 2, 4.

II, 1. *δεῖ* c. m v: *καὶ* p b | *ἡμᾶς*: *ὑμᾶς* m | *ἀνατιθέναι* c. p (qui praem *αὐτῷ*) v: *ἀνατεθῆναι* b, *ἀνατεθηκέναι* m — *δεῖ κτλ.*] Smyrnaei rationem reddunt, cur martyria, quae in sua ecclesia evenerunt, laudaverint. Laus in Deum redundat, qui omnia operans etiam illa operatus est.

2. *γρύξαι* c. m v: *βρύξαι* b p | *μήτε στενάξαι* om m | *αὐτῶν* c v: *ἑαυτῶν* b p, om m | *ἐν* c. v cf. 7, 2: om m b p | *μάρτυρες* c. b v: praem *γενναιότατοι* p m — Probatur nunc,

rium evangelio congruum. 2. Exspectavit enim tradi, sicut et Dominus, ut et nos ipsius essemus imitatores, *non solum nostra considerantes, sed et ea, quae ad proximos pertinent.* Caritatis enim verae ac solidae est, non modo se ipsum velle servari, sed etiam omnes fratres.

II. Beata igitur et generosa fuerunt cuncta martyria, quae iuxta voluntatem Dei evenerunt. Cum enim nos religiosiores simus, Deo omnium rerum potestatem adscribamus oportet. 2. Quis enim generositatem eorum et patientiam et erga Dominum caritatem non admiretur, qui flagellis adeo lacerati, ut ad intimas usque venas et arterias corporis structura cerneretur, tamen sustinuerunt, ita ut etiam adstantes miserarentur et plangerent, ipsi vero eo fortitudinis venirent, ut nemo illorum neque murmuraret neque ingemisceret, omnibus nobis ostendentes, quod martyres Christi hora ista, qua torquebantur, extra carnem fuerint, aut potius, quod Dominus assistens cum ipsis esset collocutus? 3. Atque ad Christi gratiam adtendentes mundana tormenta spernebant, unius horae spatio se ab aeterna poena redimentes. Frigidusque ipsis videbatur ignis crudelium carnificum. Prae oculis enim habebant fugam illius ignis, qui aeternus est et nunquam exstinguetur, et oculis cordis respiciebant ad ea bona, quae reservantur sustinentibus, *quae nec auris audivit nec oculus vidit, quae nec in cor hominis ascenderunt*, quae vero iis a Domino monstrata sunt, utpote qui non homines amplius, sed iam angeli essent. 4. Similiter et ad bestias condemnati graves cruciatus pertulerunt,

quod initio capitis dictum est, martyria illa fuisse beata et generosa. H. — *μήτε γρύξαι — ὡμίλει αὐτοῖς*] Cf. ep. Lugd. Euseb. h. e. V c. 1, 51: *Ἀλεξάνδρου μήτε στενάξαντος μήτε γρύξαντός τι ὅλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ θεῷ.* Act. Perpet. et Fel. c. 4.

3. *κόλασιν:* *ζωὴν* m | *ἀπηνῶν* c. b p v: *ἀπανθρώπων* (*ἀπανων*) Z c. m. *πῦρ* p. *σβενν.* c. m v: om b p | *εἶδεν* c. m: *ἴδεν* b p v | *οἵπερ* c. b: *εἴπερ* p v, *οἵτινες* m | *μηκέτι* c. b v: *μὴ* p, *λοιπὸν οὐκέτι* m — *διὰ μιᾶς — ἐξαγοραζόμενοι*] Cf. 11, 2. Ep. Lugd. Eus. V c. 1, 26. — *ἃ οὔτε κτλ.*] I Cor. 2, 9. Ies. 64, 4.

4. *εἰς τὰ* c. b p v: praem *οἱ* Z c. m coll E (?) | *κήρυκας* c. m b: *ξίφη* p v | *μὲν* c. b p: *τε* v, om m | *ποικ. β. ἰδ. κολαζομένοι* c. m coll E (*διὰ παντὸς εἴδους κολάσεων καὶ βασάνων*):

ἄλλαις ποικίλων βασάνων ἰδέαις κολαζόμενοι, ἵνα, εἰ δυνηθείη, ὁ τύραννος διὰ τῆς ἐπιμόνου κολάσεως εἰς ἄρνησιν αὐτοὺς τρέψῃ.

III. Πολλὰ γὰρ ἐμηχανᾶτο κατ' αὐτῶν ὁ διάβολος. Ἀλλὰ χάρις τῷ θεῷ· κατὰ πάντων γὰρ οὐκ ἴσχυσεν. Ὁ γὰρ γενναιότατος Γερμανικὸς ἐπερρώννυεν αὐτῶν τὴν δειλίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπομονῆς· ὃς καὶ ἐπισήμως ἐθηριομάχησεν. Βουλομένου γὰρ τοῦ ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν καὶ λέγοντος, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατοικτεῖραι, ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο τὸ θηρίον προσβιασάμενος, τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος. 2. Ἐκ τούτου οὖν πᾶν τὸ πλῆθος, θαυμάσαν τὴν γενναιότητα τοῦ θεοφιλοῦς καὶ θεοσεβοῦς γένους τῶν Χριστιανῶν, ἐπεβόησεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους· ζητείσθω Πολύκαρπος.

IV. Εἷς δέ, ὀνόματι Κόϊντος, Φρύξ, προσφάτως ἐληλυθὼς ἀπὸ τῆς Φρυγίας, ἰδὼν τὰ θηρία ἐδειλίασεν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ παραβιασάμενος ἑαυτόν τε καί τινας προσελθεῖν ἑκόντας. Τοῦτον ὁ ἀνθύπατος πολλὰ ἐκλιπαρήσας ἔπεισεν ὀμόσαι καὶ ἐπιθῦσαι. Διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προδιδόντας ἑαυτούς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.

V. Ὁ δὲ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος τὸ μὲν πρῶτον ἀκούσας οὐκ ἐταράχθη, ἀλλ' ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν· οἱ δὲ πλείους ἔπειθον αὐτὸν ὑπεξελθεῖν. Καὶ ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ διέτριβε μετ' ὀλίγων, νύκτα καὶ ἡμέραν οὐδὲν ἕτερον ποιῶν ἢ προσευχόμενος περὶ πάντων καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν, ὅπερ ἦν σύνηθες αὐτῷ. 2. Καὶ προσευχόμενος ἐν ὀπτασίᾳ γέγονε πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλληφθῆναι αὐτόν, καὶ εἶδεν προσκεφάλαιον αὐτοῦ ὑπὸ πυρὸς κατακαιόμενον· καὶ στραφεὶς εἶπεν πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ· Δεῖ με ζῶντα καυθῆναι.

ποικίλαις βασάνοις κολαφιζόμενοι ceteri codd ut videtur

III, 1. *ἐπερρώννυεν — δειλίαν* om m | *λέγοντος* c. p: *λέγειν* m b v | *τάχιον* c. b v: *καὶ τ.* m p | *αὐτῶν*: *αὐτὸν* m v — *Γερμανικός*] Eius memoriam Latinorum celebrabant martyrologia die 19. Ianuarii. — *ἀνθυπάτου*] sc. L. Statii Quadrati, u[illegible] ex c. 21 patet.

2. *ἀθέους*] i. e. Christianos. Cf. 9, 2 (12, 2). Iust. Ap. I c. 6 — 13. Athenag. Leg. c. 4.

IV. *ἐκλιπ. ἔπεισεν*: *ἐξελειπάρ[illegible]σεν* m | *προδιδόντας* c. v: *προσιόντες* m b p | *ἑαυτοὺς* c. m: *ἑαυτοῖς* b p v,

er murices prostrati et aliis variorum tormentorum generi-
s excruciati, ut, si fieri potuisset, tyrannus eos assiduitate
plicii ad negationem Christi adduxisset.

III. Multa enim adversus illos diabolus machinatus est.
l gratia sit Deo; nam neminem iste vincere potuit. Fortis-
ius enim Germanicus eorum timiditatem constantia sua cor-
oravit; quippe qui splendide cum bestiis pugnaverit. Nam
n proconsul eum flectere vellet diceretque, ut suam ipse ae-
em miseraretur, ille bestiam ultro ad se attraxit eique vim
ulit, cupiens velocius ex iniusta et iniqua illorum hominum
a effugere. 2. Exinde autem universa multitudo, fortitudi-
m pii ac religiosi Christianorum generis admirata, exclama-
: Tolle impios; Polycarpus requiratur!

IV. Quidam vero, nomine Quintus, natione Phryx, qui
per ex Phrygia advenerat, cum vidisset bestias, timore per-
lsus est. Hic autem erat, qui se ipsum et alios quosdam im-
lerat, ut ultro accederent. Huic proconsul multis obsecratio-
bus persuasit iurare ac sacrificare. Propter hoc igitur, fratres,
n laudamus eos, qui sponte sese offerunt, quandoquidem non
docet evangelium.

V. Polycarpus autem, vir maxime admirabilis, primum re
dita non turbatus est, sed in urbe permanere volebat; pleri-
e tamen ei persuaserunt, ut secederet. Et secessit in villam
n multum ab urbe dissitam, ubi cum paucis mansit, diu
ctuque nil aliud agens, nisi quod oraret pro universis et
o omnibus per orbem ecclesiis; quod ipsi erat sollemne.
Et cum oraret, triduo antequam comprehenderetur, visio
obtigit viditque cervical suum incendio conflagrans. Et con-
rsus ad socios dixit: Oportet me vivum comburi.

νσίους con Z coll L — προσελ-
ῖν ἑκ.] Quintus vituperatur, quod
onte persecutoribus se obtulit et
is ut ipsum imitarentur persuasit,
m Dominus et verbo et exemplo
s doceat, ut aut in aliam civita-
n fugiamus (Matth. 10, 23) aut
rtem cum patientia exspectemus.

Cf. 1, 2.

V, 1. διέτριβε c. m p (E): ἔτριβε
b v | οὐδὲν c. b p (E): μηδὲν m v

2. τὸ a. προσκεφάλαιον m | σὺν
αὐτῷ c. m L coll E: συνόντας αὐτῷ
προφητικῶς b p v — ἐν ὀπτασίᾳ]
Similis visio obtigit s. Cypriano. Cf.
Vita Cypr. c. 12. Ruinart, Acta ed.

VI. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν ζητούντων αὐτὸν μετέβη εἰς ἕτερον ἀγρίδιον, καὶ εὐθέως ἐπέστησαν οἱ ζητοῦντες αὐτόν· καὶ μὴ εὑρόντες συνελάβοντο παιδάρια δύο, ὧν τὸ ἕτερον βασανιζόμενον ὡμολόγησεν. Ἦν γὰρ καὶ ἀδύνατον λαθεῖν αὐτόν, ἐπεὶ καὶ οἱ προδιδόντες αὐτὸν οἰκεῖοι ὑπῆρχον. 2. Καὶ ὁ εἰρήναρχος, ὁ κεκληρωμένος τὸ αὐτὸ ὄνομα Ἡρώδῃ, ἔσπευσεν εἰς τὸ στάδιον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, ἵνα ἐκεῖνος μὲν τὸν ἴδιον κλῆρον ἀπαρτίσῃ Χριστοῦ κοινωνὸς γενόμενος, οἱ δὲ προδόντες αὐτὸν τῆς αὐτῆς τῷ Ἰούδᾳ τύχωσι τιμωρίας.

VII. Ἔχοντες οὖν τὸ παιδάριον, τῇ παρασκευῇ περὶ δείπνου ὥραν ἐξῆλθον διωγμῖται καὶ ἱππεῖς μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς ὅπλων ὡς ἐπὶ λῃστὴν τρέχοντες. Καὶ ὀψὲ τῆς ὥρας συνεπελθόντες ἐκεῖνον μὲν εὗρον ἔν τινι δωματίῳ κατακείμενον ὑπερῴῳ· κἀκεῖθεν ἠδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐβουλήθη εἰπών· *Τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γενέσθω.* 2. Ἀκούσας δὲ αὐτοὺς παρόντας, καταβὰς διελέχθη αὐτοῖς, θαυμαζόντων τῶν παρόντων τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐσταθές, καὶ ἡ τοσαύτη σπουδὴ ἦ τοῦ συλληφθῆναι τοιοῦτον πρεσβύτην ἄνδρα. Εὐθέως οὖν αὐτοῖς ἐκέλευσε παρατεθῆναι φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ὅσον ἂν βούλωνται, ἐξῃτήσατο δὲ αὐτούς, ἵνα δῶσιν αὐτῷ ὥραν πρὸς τὸ προσεύξασθαι ἀδεῶς. 3. Τῶν δὲ ἐπιτρεψάντων, σταθεὶς προσηύξατο πλήρης ὢν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ οὕτως, ὥστε ἐπὶ δύο ὥρας μὴ δύνασθαι σιωπῆσαι καὶ ἐκπλήττεσθαι τοὺς ἀκούοντας

Galura II 34 sq.

VI, 1. *οἰκεῖοι*] Respicit auctor Matth. 10, 36.

2. Totum versum om v | *κεκληρωμένος* c. m p: *καὶ κληρονόμος* b | *Ἡρώδῃ* con Z: *Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος* b p m (hic *λεγόμενος*) | *ἔσπευσεν* c. m: *-δεν* b p | *τῆς αὐτῆς . . τύχωσι τιμωρίας* c. m coll L: *τὴν αὐτοῦ . . ὑπόσχοιεν* (*-σχυεν* b) *τιμωρίαν* p b | *τῷ* em c. Z: *τοῦ* m b p — *ὁ εἰρήναρχος*] a praeside provinciae e decem viris per civitatem quamque designatis eligebatur. Cf. Mar- [illegible] Röm. Staatsverwaltung 1873 I 521. Eius munus erat, malefic[illegible] apprehendere et de criminibus sociis interrogatos magistratui [illegible] dere. L. 6 Dig. de custod. 48, [illegible] *τ. αὐτῆς τύχ. τιμωρίας*] Cf. Acta [illegible] thaei c. 18 (Tischendorf, Act. a[illegible] apocr. 1851 p. 179), quorum a[illegible] Martyrium Polycarpi haud cognitum habuit. Cf. adnota[illegible] ad 9, 1; 13, 3; 15, 1; 17, 1;

VII, 1. *περὶ* c. m: om b p v [illegible] c. m b: *ὥρᾳ* p v | *συνεπελθόν*[illegible] Usher coll E (*ἐπελθόντας*): [illegible] b v, *ἀπελθ.* m, *καταλαβόντε*[illegible] *κεῖθεν*: add *δὲ* m v | *θεοῦ*

VI. Instantibus autem iis, qui quaerebant eum, in aliam **villam migravit,** et statim aderant exploratores. Cumque illum **non reperissent,** duos servulos comprehenderunt, quorum alter **tormentis** subditus confessus est. Impossibile autem erat latere **ipsum,** cum proditores domestici eius essent. 2. Irenarcha vero, **qui** idem nomen ac Herodes nactus erat, in stadium eum du**cere properabat,** ut hic sortem suam impleret Christi consors **factus,** proditores autem easdem poenas subirent ac Iudas.

VII. Habentes ergo puerulum, feria sexta sub horam **cenae egressi** sunt persecutores et equites cum consuetis armis, *tamquam adversus latronem proficiscentes.* Et sub vespertinum **tempus** advenientes illum in superiori cubiculo parvae cuius**dam** domus discumbentem invenerunt; unde in aliud praedium **abire** poterat, sed noluit dicens: *Fiat voluntas Dei.* 2. Cum **vero** eos adstantes audisset, descendit et cum iis collocutus est, **mirantibus** illis, qui aderant, aetatem eius et constantiam et **qua** ratione tantum studium adhiberetur, ut eiusmodi vir senex **comprehenderetur.** Statim nunc illa hora iis cibum et po**tum** apponi iussit, quantum vellent, petiit autem ab illis, **ut** ipsi darent horae spatium ad libere orandum. 3. Quod **cum** concessissent, stans orabat plenus gratia Dei, adeo ut per **duas** horas tacere non posset ac obstupescerent auditores, mul-

E: *κυρίου* m b — *τῇ παρασκευῇ*] i. e. feria sexta vel sexto hebdomadis die. Cf. Matth. 27, 62. Marc. 15, 42. Luc. 23, 54. Ioann. 19, 31. Ioseph. Antiq. XVI c. 6, 2 Iren. I c. 14, 6. V c. 23, 2. Clem. Al. Strom. VII c. 12, 75 p. 877. Const. ap. V c. 15. 20; VII c. 23, et quae Zahn annotavit contra Hilgenfeld, qui opinatus est, non sextum hebdomadis diem indicari, sed d. XIV mensis Nisan, cuicunque hebdomadis diei inciderit. — *ὡς ἐπὶ κτλ.*] Matth. 26, 55. — *τὸ θέλ. κτλ.*] Act. 21, 14. Matth. 6, 10.

2. *δὲ* c. p v: *οὖν* m b | *καταβὰς* c. p E: *καὶ κ.* b v, om m | *καὶ* p. *εὐστ.* c. p v E: *τινὲς ἔλεγον* b, om m | *ᾗ* em Usher: *ἡ* b v, *εἰ* m E, *ὅτι* p | *τοσ. σπουδῇ ᾗ* c. b (*ἡ*) m (*εἰ*) v (*ἦν*) E (*γένοιτο*): *τοσαύτῃ σπουδῇ ἐχρήσαντο* p | *αὐτούς*: *αὐτοῖς* p v | *δῶσιν* c. b p: *δώσωσιν* Z c. m v

3. *ὥστε* c. b p v: *ὡς* m (E) | *σιωπῆσαι* c. b p: *σιγῆσαι* m v | *ἐπὶ τῷ* c. E: *ἐπὶ τὸ* m b v, *καὶ* p | *θεοπρεπῆ* c. p E: *-πεῖ* b v, *θεοφιλῆ* m

πολλούς τε μετανοεῖν ἐπὶ τῷ ἐληλυθέναι ἐπὶ τοιοῦτον θεοπρεπῆ πρεσβύτην.

VIII. Ἐπεὶ δέ ποτε κατέπαυσε τὴν προσευχήν, μνημονεύσας ἁπάντων καὶ τῶν πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ἐν ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου. 2. Καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης, οἳ καὶ μεταθέντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν καροῦχαν ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες· Τί γὰρ κακόν ἐστιν εἰπεῖν· Κύριος καῖσαρ, καὶ ἐπιθῦσαι καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα καὶ διασώζεσθαι; Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν, ἔφη· Οὐ μέλλω ποιεῖν, ὃ συμβουλεύετέ μοι. 3. Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πεῖσαι αὐτὸν δεινὰ ῥήματα ἔλεγον αὐτῷ καὶ μετὰ σπουδῆς καθῄρουν αὐτόν, ὡς κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας ἀποσῦραι τὸ ἀντικνήμιον. Καὶ μὴ ἐπιστραφείς, ὡς οὐδὲν πεπονθὼς προθύμως μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον, θορύβου τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὡς μηδὲ ἀκουσθῆναί τινα δύνασθαι.

IX. Τῷ δὲ Πολυκάρπῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐγένετο· *Ἴσχυε*, Πολύκαρπε, *καὶ ἀνδρίζου.* Καὶ τὸν μὲν

VIII, 1. *ἐπεὶ δέ ποτε* c. m E: *ὡς δὲ* b p v | *πώποτε* c. p v E: *ποτε* b m | *συμβεβληκότων* c. E (plerique codd) coll m (*συμβαλόντων*): *συμβεβηκότων* b p v | *ἁπάσης* b p v | *ἐν* om m E | *ἤγαγον* c. m E: *ἦγον* b p v — *σαββ. μεγάλου*] Usher (not. 23) et plerique editores haec verba de sabbato magno seu de sabbato hebdomadis magnae, i. e. de vigilia Paschatis, interpretati sunt. Vix recte. Haec enim locutio ante medium saeculum quartum non invenitur, et Chrysostomus (Opp. ed. Bened. V 525 sq.) primus est, quemeam usurpasse novimus. Legitur quidem in Constitutionibus apostolorum V c. 19, sed non in opere ipso (cf. V c. 15. 18), sed in titulis capitum tantum, qui non ab auctore scripti, sed a posteriore adiecti esse videntur (cf. Gebhardt, Zeitschrift f. d. histor. Theol. 1875 p. 365 not. 14). Accedit, quod Asiani in celebrando Paschate diem hebdomadis saeculo secundo prorsus neglegentes sabbatum magnum tunc temporis vix agebant, et denique animadvertendum est, articulum deesse, quem auctor non omisisset, si diem insignem quotannis semel recurrentem indicare voluisset. Auctor Chronici paschalis (ed. Bonn. I 481) martyrium ad sabbatum magnum referens scribit re vera *τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ*. Recte itaque Schürer (Zeitschrift f. d. histor. Theol. 1870

tos quoque paeniteret, quod adversus senem Deo tantopere gratum venissent.

VIII. Cum autem precationem tandem finiisset, in qua mentionem fecerat omnium, qui aliquando cum ipso versati fuerant, parvorum quidem et magnorum, clarorum et obscurorum totiusque per orbem terrarum catholicae ecclesiae, cumque hora proficiscendi venisset, asino eum imponentes in urbem duxerunt die magni sabbati. 2. Et occurrit ei Herodes irenarcha ac pater eius Nicetas, qui et eum in carrucam suam transtulerunt assidentesque hortabantur dicentes: Quid enim mali est, dicere: Dominus Caesar, et sacrificare et reliqua facere, quae cum sacrificio connexa sunt, atque ita salvum evadere? Ille autem primum quidem iis non respondit; sed cum instarent, dixit: Facturus non sum, quod suadetis mihi. 3. Tum illi, frustrati spe flectendi eum, contumeliosa ei verba dixerunt et cum vehementia deiecerunt eum, adeo ut e carruca exiens tibiam distraheret. Sed nequaquam commotus, quasi nihil mali passus esset, alacriter et propere pergebat, ductus ad stadium. Tantus vero erat in stadio tumultus, ut nemo posset audiri.

IX. Polycarpo autem intranti in stadium vox e caelo contigit: *Fortis esto*, Polycarpe, *et viriliter age*. Et eum

p. 204—206. Idem ceterum l. c. addubitat, num verba *ὄντος σαββ. μ.* ab auctore Martyrii scripta sint cf. Prolegom. c. 2) et Zahn ad h. l. statuisse videntur, sabbatum illud, quo Polycarpus mortuus est, ex ratione aliqua nobis ignota magnum vocatum esse. Hilgenfeld (Der Paschastreit der alten Kirche 1860 p. 239—250. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1861 p. 303 sqq. 1874 p. 331) verba de die XV mensis Nisan seu de primo azymorum die intellegi voluit, et concedendum est, medio aevo Iudaeos sabbatum diei XIV mensis Nisan antecedens magnum sabbatum appellasse (Cf. Steitz, Jahrbücher f. deutsche Theol. 1861 p. 122—124 not. 2). Sed sabbatum verum, non quemlibet hebdomadis diem, ut Hilgenfeld voluit, hoc nomine ornaverunt.

2. *ὑπήντα: ὑπαντᾷ* p v | *αὐτῷ: αὐτὸν* b v | *Νικήτης* c. m E L: add *ἐπὶ τὸ ὄχημα* b p v | *ἐπιθῦσαι κ. τὰ τ. ἀκόλουθα* c. G: *θῦσαι* E |

3. *αὐτῷ* c. b p v: om m E cf. v. 2 | *καθ. αὐτὸν* c. m E (hic om *αὐτὸν*) coll L: add *ἀπὸ τοῦ ὀχήματος* b p v | *κατιόντα* c. m p E: praem *καὶ* b v | *ἀποσῦραι* c m E (L): *ἀποσυρῆναι* b p v

IX, 1. *ἴσχυε — ἀνδρίζου* c. m E Chronicon pasch.: *ἴσχ. κ. ἀνδρίζου Π.* b p v | *εἶδεν: οἶδεν* p v | *οἱ παρόντες: πολλοὶ* E | *καὶ λοιπὸν προσ.*

εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων οἱ παρόντες ἤκουσαν. Καὶ λοιπὸν προσαχθέντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκουσάντων, ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. 2. Προσαχθέντα οὖν αὐτὸν ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος. Τοῦ δὲ ὁμολογοῦντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι λέγων· Αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν, καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ὡς ἔθος αὐτοῖς λέγειν· Ὄμοσον τὴν καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον· Αἶρε τοὺς ἀθέους. Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν ἐμβλέψας καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους. 3. Ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ λέγοντος· Ὄμοσον, καὶ ἀπολύω σε, λοιδόρησον τὸν Χριστόν, ἔφη ὁ Πολύκαρπος· Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σώσαντά με;

X. Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος· Ὄμοσον τὴν

c. m p (b v ?): *προσαχθέντος οὖν* E — *ἴσχυε κ. ἀνδρ.*] Ios. 1, 6. 7. 9. Cf. Ps. 26, 14; 30, 25. Act. Matthaei c. 2. 10 (ed. Tischendorf p. 168. 173).

2. *προσαχθέντα οὖν* c. m p (*δὲ* pro *οὖν*) coll v: *λοιπὸν προσ.* b (E) | *εἶπον* c. m E cf. I Clem. 8, 3: *εἰπὲ* b p v | *ὄχλον τὸν* c. m E (L): *ὄχ. τῶν* b p v — *ἀθέους*] Proconsuli erant impii Christiani, Polycarpo autem Gentiles. Similiter Philippus apostolus Act. c. 26 (ed. Tischendorf p. 86) dixisse fertur: *ἡ ἄβυσσος ἡ μεγάλη καταπιέτω τοὺς ἀθέους τούτους*.

3. *ἀνθυπάτου* c. G: *ἡγουμένου* E *ἔφη* h. l. c. m E: post *Πολ.* b p v | *δουλεύω* c. m E Chron. pasch.: *ἔχω δουλεύων* b p v — *λοιδόρησον*] Hoc alterum accedere solebat priori, quod iterum proconsul iubet. Cf. Plin. ad Traian. 96 (al. 95), 5: *praeterea male dicerent Christo*. Zahn. — *ὀγδοήκοντα κτλ.*] Interpres vetus vertens: *octogesimum iam et sextum annum aetatis ingredior, nomini eius probatus et serviens semper*, et tres codices graeci dicunt, Polycarpum annos LXXXVI natum et totidem Christi servum fuisse. Secundum lectionem a nobis receptam s. martyr LXXXVI annos Christo servivit et quaeritur, num totidem annos vixerit. Halloix (Illustr. eccl. orient. script. vit. I 587 sq.), Usher (Ign. et Polycarpi Mart. Praef. et p. 61 not. 34), Zahn ad h. l. et alii de annis servitii christiani, Pearson (Opera posth. chronol. p. 283), Waddington (Mémoires de l'acad. des inscript. et belles-lettres 1867 XXVI 239), Lipsius (Zeitschrift f. wissenschaftl. Theol. 1874 p. 208), Hilgenfeld (ib. p. 317) de annis vitae cogitant, et ego his assentior. Quomodocumque enim locum interpretamur: id certum est, Polycarpum iam tenera aetate Christum cognovisse. Si autem iam puer militiam Christi

quidem, qui vocem emisit, nemo vidit, vocem autem ii audierunt, qui ex nostris praesentes erant. Ceterum introducto illo magnus erat tumultus eorum, qui Polycarpum comprehensum esse audierunt. 2. Cum igitur adductus esset, interrogavit eum proconsul, an ipse esset Polycarpus. Cumque annueret, hortabatur ille, ut negaret, dicens: Reverere aetatem tuam, aliaque his consentanea, quae isti proferre solent: Iura per fortunam Caesaris, resipisce, conclama: Tolle impios. Tunc Polycarpus gravi ac severo vultu universam gentilium sceleratorum turbam, quae in stadio erat, contuens manumque in eos porrigens, simulque gemens ac caelum suspiciens dixit: Tolle impios. 3. Urgente vero proconsule atque dicente: Iura, et dimitto te, maledic Christo, Polycarpus respondit: Octoginta et sex annos servio ei, nec me ulla affecit iniuria; et quomodo possim maledicere regi meo, qui salvum me fecit?

X. Urgente rursus illo et dicente: Iura per fortunam Cae-

professus est, eum a parentibus christianis natum fuisse verisimile est, et si res ita se habet, anno LXXXVI ad vitam exactam respiciens facillime dicere potuit, se per totam vitam Christi servum fuisse. Cum a parentibus haud dubie, quam primum fieri potuit, de Christo eiusque mandatis eruditus esset, Domino etiam baptismo nondum accepto servire potuit. An Basilius Magnus, Gregorius Nazianzenus et alii patrum ante baptismum Christi servi non fuerunt? Haud ignoro, Hilarionem morientem inter annos servitii christiani et annos vitae discrimen fecisse (cf. Hieron. Vit. Hilarion. c. 44 sq.). Idem vero a parentibus gentilibus oriundus et aliquamdiu superstitioni gentilium deditus fuit, Polycarpi parentes probabiliter christiani fuerunt, et aliis locis auctor Vitae Hilarionis interpretationi verborum Polycarpi nostrae favet. Ep. 10 c. 2 enim Hieronymus Paulo Concordiensi scribit: *Ecce iam centenus aetatis circulus volvitur, et tu semper Domini praecepta custodiens futurae beatudinem vitae per praesentia exempla meditaris*, et cum senem illum potius adolescentem quam infantem baptizatum fuisse suspicari liceat, annos servitii christiani annos vitae declarat. Ep. 60 c. 9 dicit, Nepotianum *sub alterius indumentis* i. e., ut ex sequentibus patet, ante baptismum susceptum, *alteri* (sc. Christo) *militasse* (Cf. ep. 79 c. 2). Accedit denique, quod senex octoginta sex annorum potius quam senex circiter centum annos habens iter Romam fecisse putandus est.

X, 1. *εἰ κενοδόξεις* c. E: *ἐκεῖνο δόξειν* b v m (*δόξης*), *μή μοι γένοιτο* p | *προσποιεῖ δὲ* c. b v m (*-εῖς*) p *-ῇ*): *προσποιούμενος* E | *μαθεῖν* h. l. c. m E: ante *θέλεις* b p v

καίσαρος τύχην, ἀπεκρίνατο· Εἰ κενοδοξεῖς, ἵνα ὀμόσω τὴν καίσαρος τύχην, ὡς σὺ λέγεις, προσποιεῖ δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι, μετὰ παρρησίας ἄκουε· Χριστιανός εἰμι. Εἰ δὲ θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον. 2. Ἔφη ὁ ἀνθύπατος· Πεῖσον τὸν δῆμον. Ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι ἀξίους τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.

XI. Ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπε· Θηρία ἔχω, τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Ὁ δὲ εἶπεν· Κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάνοια· καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια. 2. Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· Πυρί σε ποιήσω δαπανηθῆναι, εἰ τῶν θηρίων καταφρονεῖς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Πῦρ ἀπειλεῖς τὸ πρὸς ὥραν καιόμενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. Ἀλλὰ τί βραδύνεις; Φέρε, ὃ βούλει.

XII. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείονα λέγων θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε οὐ μόνον μὴ συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ κηρῦξαι τρίς· Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι. 2. Τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ

2. ἔφη h. l. m E L: post *ἀνθύπ.* b p v | *καὶ* a. *λόγου* c. b E: *κἂν* m p v — *πεῖσον τ. δῆμ.*] sc. ut tibi dicendi et mihi te liberandi occasio fiat. De mansuetudine proconsulis cf. 9, 2; 12, 1. H. interpretatus est: audire te volo, si a populo prolationem supplicii poteris impetrare.

XI, 1. *εἶπε* c. m E L: praem *πρὸς αὐτὸν* b p v | *μετατίθεσθαι* c. m E: add *με* b p v

2. *ποιήσω* c. m E L: *ποιῶ* b p v | *εἶπεν* c. m E: *λέγει* v, om b p

XII, 1. *ἕτερα* c. m E: *ἄλλα* b p v | *ταραχθέντα* c. m b E: *-τος* p v | *τῷ σταδίῳ* c. b E (plerique codd): *τοῦ σταδίου* m p v | *καὶ* a. *κηρῦξαι* p v | *τρὶς* c. m E L: *τρίτον* b p v

2. *ἐπεβόα* c. m b v (L): *ἐβόα* p E | *Ἀσίας* c. m E L: *ἀσεβείας* b p v | *προσκυνεῖν* c. m E: add *τοῖς θεοῖς* b p v | *ὁ δὲ* c. m E (L): add *Φίλιππος* b p v — *Ἀσιάρχην*] De Asiarchis usque ad hunc diem non omnes, penes quos harum rerum iudicium esse videtur, consentiunt. Cum enim alii conten-

saris, respondit: Si vanam ex eo quaeris gloriam, ut ego per Caesaris fortunam, ut tu ais, iurem, simulas autem nescire, quis sim, palam audi: Christianus sum. Si vero christianae doctrinae rationem vis discere, da diei spatium et audi. 2. Dixit proconsul: Persuade populo. Polycarpus respondit: Te quidem sermone dignum putavi; edocti enim sumus principibus et potestatibus a Deo ordinatis honorem nobis non nocentem, prout decet, deferre; illos vero indignos puto, quibus rationem reddam.

XI. At proconsul dixit: Bestias habeo; his te obiciam, nisi convertaris. Ipse vero respondit: Arcesse eas, nos enim mutari non possumus conversione a melioribus ad deteriora; bonum autem est, a malis ad iusta transire. 2. Rursus iste ad Polycarpum: Quandoquidem bestias spernis, igni te tradam consumendum, nisi sententiam mutes. Cui Polycarpus dixit: Ignem minaris, qui ad horae spatium ardet ac paulo post exstinguitur; ignoras enim illum futuri iudicii et aeternae poenae ignem, qui impiis reservatur. Verum quid moraris? Profer, quodcunque volueris.

XII. Haec vero atque alia plura cum diceret, fiducia et gaudio replebatur et vultus eius plenus gratiae erat, adeo ut non solum non concideret iis conturbatus, quae ipsi dicta sunt, sed contra proconsul stuperet suumque mitteret praeconem ter in medio stadio proclamaturum: Polycarpus confessus est, Christianum se esse. 2. Quod ubi pronuntiasset praeco, universa

dant, plures simul fuisse Asiarchas ac primum eorum summi Asiae pontificis titulo (ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ἀσίας) ornatum fuisse (Pauly, Realenc. ed. sec. I 1448. 1857), alii Ἀσιάρχην et ἀρχιερέα τῆς Ἀσίας omnino eundem magistratum significare atque unum quotannis hoc munere functum esse censent (Marquardt, Röm. Staatsverw. I 374 sq. cf. 367 sq., qui non modo rationes protulit gravissimas, sed etiam eximiae doctrinae viros secum consentientes). Cum autem uterque titulus ad singularum Asiae civitatum summos pontifices ita transierit, ut urbis cuiusque vel templorum urbis mentio adderetur (Marquardt l. c. p. 374. 375 not. 5 cf. 369 not. 3), quaerere licet, utrum Philippus communis totius provinciae fuerit Ἀσιάρχης vel ἀρχιερεὺς τῆς Ἀσίας an Smyrnaeorum. Quomodocumque autem ea res se habet: Asiarchae erat ludos edere. Zahn. — πεπληρώκει] pro ἐπεπλ. cf. Winer § 12, 9.

κήρυκος, ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐπεβόα· Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν. Ταῦτα λέγοντες ἐπεβόων καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. Ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. 3. Τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε τὸν Πολύκαρπον ζῶντα κατακαυθῆναι. Ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καιόμενον προσευχόμενος εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς σὺν αὐτῷ πιστοῖς προφητικῶς· Δεῖ με ζῶντα καῆναι.

XIII. Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγένετο, θᾶττον ἢ ἐλέγετο, τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἔκ τε τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων. 2. Ὅτε δὲ ἡ πυρκαϊὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια καὶ λύσας τὴν ζώνην ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν, μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν, ὅστις τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἅψηται· παντὶ γὰρ καλῷ ἀγαθῆς ἕνεκεν πολιτείας καὶ πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόσμητο. 3. Εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν, εἶπεν· Ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δοὺς ὑπομεῖναι τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας ἄσκυλτον ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ.

XIV. Οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν, προσέδησαν δὲ αὐτόν. Ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθείς, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος

3. *κατακαυθῆναι* c. b p v: *κατακαῦσαι* E, *καῦσαι* m | *αὐτῷ* p. *φανερ.* c. m E: om b p v | *καῆναι* c. m E (*κατακαῆναι* plures codd): *κατακαυθῆναι* b p v

XIII, 1. *ἢ ἐλέγετο* c. m E: *τοῦ λεχθῆναι* b p v | *συναγόντων* c. m p: *συναγαγ.* b v, codd E variant | *τε* om p E

2. *πυρκαϊὰ* c. b p v: *πυρὰ* m E | *ἑαυτῷ* c. b E: *ἑαυτοῦ* b v (m) | *ζώνην* c. m E: add *αὐτοῦ* b v (p) | *ὅστις*: *τίς* m v | *παντὶ γ. καλῷ* c. b: *πράξεις γ. καλὰς* p v, *πάσης γ* m, *ἐν παντὶ γ.* E — *ἐκεκόσμητο*] Hoc verbum Heichen (not. ad Euseb. IV c. 15, 30) pro *ἐτετίμητο* positum esse putat, quoniam ad voces *ἀγ. ἕνεκεν πολιτείας* non plane quadrat.

3. *μοι* p. *δοὺς* b | *ἄσκυλτον* c. m E

multitudo gentilium ac Iudaeorum, qui Smyrnam incolebant, effrenata ira et magna voce exclamabat: Hic est Asiae praeceptor, pater Christianorum, Deorum nostrorum eversor, qui multos docet, ne sacrificent neve adorent. Haec dicentes clamabant rogabantque Philippum Asiarcham, ut leonem adversus Polycarpum emitteret. Hic autem id sibi licere negavit, quia ludum bestiarum iam explevisset. 3. Tunc placuit illis uno consensu clamare, ut Polycarpus vivus combureretur. Necesse enim erat, ut visio illa de cervicali impleretur, quae ei ostensa fuerat, cum inter orandum illud ardens videret et conversus ad fideles adstantes prophetice diceret: Oportet me vivum comburi.

XIII. Haec porro cum tanta alacritate peracta sunt, citius quam pronuntiata, cuncta plebe confestim ex officinis ac balneis ligna et sarmenta congerente, praecipue Iudaeis alacri animo, ut solent, ad ista iuvantibus. 2. Cum autem rogus apparatus esset, Polycarpus sibi detractis omnibus vestimentis et cingulo soluto conabatur etiam se excalceare, quod prius non faciebat, quia semper cuncti fideles contendebant, quisnam celerius corpus eius tangeret; omni enim bono propter sanctos mores suos ille etiam ante martyrium ornatus erat. 3. Illico nunc ille omnibus instrumentis circumdabatur, quae pro rogo parata erant. Cum vero et clavis ipsum affigere vellent, dixit: Sinite me sic; qui enim dat ignem pati, dabit et sine vestra ex clavis cautione imperturbatum in pyra permanere.

XIV. Illi ergo non clavis defixerunt, sed alligaverunt eum. Hic vero manibus in tergum reiectis ac vinctus, tamquam

(ἀσκύλτως): *ἀσάλευτον* b p v — *μελλόντων — πυρᾷ*] Fere eadem in Actis Theodori mss. legi Usher ad h. l. indicavit. — *προσηλοῦν*] Martyrum manus nonnunquam clavis perforatas et lignis affixas esse, non solum ex vocibus *οὐ καθήλωσαν, προσέδησαν δέ* 14, 1 apparet, sed etiam ex Actis s. Pionii c. 21 (Ruinart, Acta ed. Galura I 346). Cf. etiam Act. Matthaei c. 18–20 ed. Tischendorf p. 179 sq.

XIV, 1. *προσέδησαν* c. m E: *μέν, ἔδησαν* b p v — *ὁλοκαύτωμα* c. m v E: *ὁλοκάρπωμα* b p cf. Lev. 16, 24 | *τῆς* a. *κτίσεως* om m v | *παντός τε* c. m E: *καὶ π.* b p v — *κριὸς ἐπ.*] Cf. Mart. Ignat. 2, 7. — *κύριε κτλ.*] Apoc. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7; 21, 22.

ἐκ μεγάλου ποιμνίου εἰς προσφοράν, ὁλοκαύτωμα δεκτὸν τῷ θεῷ ἡτοιμασμένον, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· *Κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ*, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατήρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ πάσης τῆς κτίσεως παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἳ ζῶσιν ἐνώπιόν σου· 2. εὐλογῶ σε, ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν με μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν ἀφθαρσίᾳ πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς θεός. 3. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων σε αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω διὰ τοῦ αἰωνίου καὶ ἐπουρανίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητοῦ σου παιδός, δι' οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ πεύματι ἁγίῳ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. Ἀμήν.

XV. Ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ ἀμὴν καὶ πληρώσαντος τὴν εὐχήν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. Μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογός, θαῦμα εἴδομεν, οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἳ καὶ ἐτηρήθημεν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. 2. Τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτώμενος ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. Καὶ γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων.

XVI. Πέρας οὖν ἰδόντες οἱ ἄνομοι μὴ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ

2. *με* a. *μέρος* c. b p v: om m E | *μαρτύρων* c m E: add *σου* b p v | *σου* p. *Χριστοῦ* c. b m v (L): om p E — *ὥρας τ.*] Cf. Ioann. 12, 27. — *ποτηρίῳ*] Cf. Matth. 20, 22. 23; 26, 39. Marc. 10, 38. 39. — *ἀνάστασιν ζωῆς*] Cf. Ioann. 5, 29. Verba *ψυχῆς τε καὶ σώμ.* cum *ζωῆς αἰ.* coniungenda sunt. — *προεφανέρωσας*] Respicit ad 5, 2; 12, 3.

3. *σε αἰνῶ — δοξάζω* c. m E (L): *αἰνῶ σὲ* (*καὶ* add p) *εὐλ. σὲ δ. σὲ* b p v | *διὰ τοῦ κτλ.* c. m E L: *σὺν τῷ κτλ.* b p v | *ἀρχιερέως* c. m E L: om b p v | *δι' — αὐτῷ* c. m E L: *μεθ' οὗ σοι* b p v | *δόξα* c. m E: *ἡ δ.* b p v | *μελλ. αἰ.* c. b v E: *αἰῶνας τῶν αἰώνων* m p L

XV, 1. *θαῦμα* c. m E (L): add *μέγα* p v (b) | *εἴδομεν* c. E: *ἴδ.* G — *ἐξ*

ies insignis ex magno grege ad oblationem, victima accep-
bilis Deo praeparata, caelum intuitus dixit: *Domine Deus
nnipotens*, pater dilecti ac benedicti filii tui Iesu Christi, per
iem tui notitiam accepimus, Deus angelorum et virtutum et
iiversae creaturae totiusque generis iustorum in conspectu tuo
ventium; 2. benedico tibi, quoniam me hac die atque hac
ora dignatus es, ut in numero martyrum acciperem partem
ilicis Christi tui ad resurrectionem in vitam aeternam animae
; corporis in incorruptione per spiritum sanctum; inter quos
tinam suscipiar hodie coram te tamquam sacrificium pingue
; acceptum, quemadmodum praeparasti et mihi praemonstrasti
t nunc adimplevisti, Deus, mendacii nescius ac verax. 3. Qua-
ropter de omnibus te laudo, tibi benedico, te glorifico per
empiternum et caelestem pontificem Iesum Christum, dilectum
uum filium, per quem tibi cum ipso et spiritu sancto gloria
t nunc et in futura saecula. Amen.

XV. Et postquam Amen emisisset praecationemque com-
plevisset, ministri ignis ignem accenderunt. Cum vero ingens
lamma emicasset, miraculum vidimus, nos, quibus illud spec-
are concessum fuit, qui et ideo reservati sumus, ut aliis, quae
ontigerunt, annuntiaremus. 2. Ignis enim fornicis speciem prae-
ens, tamquam navis velum a vento repletum, in circulo corpus
nartyris circumdedit; quod in medio positum, non ut caro assa
idebatur, sed veluti panis coctus vel sicut aurum et argentum
n fornace candens. Tantam autem nos percepimus suavitatem
doris, ac si thus aut aliud quoddam pretiosorum aromatum
luisset.

XVI. Tandem igitur cernentes improbi, corpus eius ab igne

αν κτλ.] Cf. Act. Matth. c. 19—21 d. Tischendorf p. 178—181).
2. ὡς ἄρτος ὀπτ. ἢ om E | ἢ ὡς πυρούμενος om m — καμάρας] uod ignis *fornicis* praebens speciem eterit, id causis physicis tribui sse censet Dalrymplaeus. Rogus ilicet in medio erat aedificii forma ali exstructi, sedilibus spissis undi- ue surgentibus. Iacobson. — εὐω-δίας] Inter ligna e balneis et offi-cinis raptim comportata fortasse nonnulla odorata et aromatica fuisse plures suspicati sunt. Cf. autem Eus. h. e. V c. 1, 35.

XVI, 1. μὴ c. m E: οὐ b p v περὶ στύρακα con Wordsworth: περιστερὰ καὶ G L, om E, (ἐξῆλθ') ἐπ' ἀριστερᾷ con Le Moyne, περὶ στέρνα Ruchat, περισσεία ὕδατος καὶ Whiston, alia

σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι ξιφίδιον. Καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθε περὶ στύρακα πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν τε ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· 2. ὧν εἷς καὶ οὗτος γεγόνει ὁ θαυμασιώτατος μάρτυς Πολύκαρπος, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς γενόμενος, ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. Πᾶν γὰρ ῥῆμα, ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται.

XVII. Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρός, ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τό τε μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετήδευσεν, ὡς μηδὲ τὸ σωμάτιον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν ληφθῆναι, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ. 2. Ὑπέβαλεν γοῦν Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώ-

alii | *τε* c. m v E: om b p — *κομφέκτορα*] *Confectores* (*ἀναιρεταί*) bestias in amphitheatro *conficiebant;* si quando enim bestiae efferatae stragem populo minarentur, ii immittebantur, qui eas *conficerent* ac occiderent. Iacobson. — *περὶ στύρακα*] Vocem *περιστερά*, quam neque Eusebius nec Rufinus nec Nicephorus Callisti (h. e. III c. 35) agnoscunt, quam etiam in codice Pratellensi deesse testatur Ruinart (Acta ed. Galura I 75), non genuinam esse multi iam pridem intellexerunt, et quomodo in textum pervenerit, alii alia suspicati sunt. Cf. Iacobson. ad h. l. Si Wordsworth (Hippol. and the church of Rome p. 318 sq.) recte coniecerit, quaestio facile solvitur. Codices nostri omnes, si fortasse Pratellensem exceperis, a Pionio pendent, et cum codex ab hoc adhibitus corruptissimus esset, pro *περὶ στύρακα* facillime *περιστερὰ καί* legi potuisse nemo non videt. Itaque lectio Pionio tribuenda est. Ceterum similia alii de martyribus referunt, e. g. Prudentius de Eulalia (Peristeph. III 161—165), et Döllinger (Hippolytus und Kallistus p. 63) has narrationes recte ad morem revocavit, quo Christiani veteres columbam, quae ipsis erat imago animae e corpore migrantis, in epitaphiis etc. saepe depingebant.

2. *ὧν* — *τελειωθήσεται* c. m b p E L: *καὶ οὕτως ἐτελειώθη ὁ ἅγιος ἱεράρχης καὶ ἔνδοξος μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Πολύκαρπος τῇ εἰκάδι τρίτῃ τοῦ Φευρουαρίου μηνὸς* v | *γεγόνει* c. b cf. 12, 2: *ἐγεγ.* p, *γέγονεν* E, om m, *μάρτυς Πολ.* c. b p: *Πολύκαρπος* m L, om E | *ἐπίσκοπος* c. m E L: add *τε* b p | *καθολικῆς* c. b p E: *ἁγίας* m L | *ἀφῆκεν* c. m E: *ἐξαφ.* b p | *ἐτελειώθη* c. m E (ed. Lämmer): praem *καὶ* b, om p — Schürer (cf. Proleg. c. 2) hunc versum et praesertim

non posse consumi, iusserunt confectorem propius accedere pugioneque eum transfigere. Quod cum ille fecisset, effluxit circa hastile tanta sanguinis copia, ut ignem exstingueret utque universa plebs miraretur, tantum esse discrimen inter infideles et electos; 2. quorum unus hic fuit maxime admirandus martyr Polycarpus, qui nostris temporibus apostolicus et propheticus doctor exstitit, catholicae ecclesiae Smyrnensis episcopus. Omne enim verbum, quod ore suo emisit, impletum est atque implebitur.

XVII. Sed cum aemulus ille et invidus et malus iustorumque generi adversus insigne illius martyrium cerneret moresque ab ineunte aetate irreprehensos et eum corona immortalitatis coronatum praemiumque sine controversia reportantem, operam dedit, ne reliquiae eius a nobis auferrentur, quamvis multi id facere et sancti eius corporis participes fieri cuperent. 2. Suggessit ergo diabolus Nicetae, Herodis patri, fratri autem

verba ἐπίσκοπος — ἐκκλησίας interpolatorem redolere censuit, quippe quae essent superflua, cum Philomelienses haud fugisset, Polycarpum episcopum Smyrnaeorum fuisse. Sed auctor non tam de episcopatu quam de prophetiae gratia loquitur, et concedendum est, verba ἐπίσκοπος κτλ. fortasse alio loco aptius potuisse poni; neque vero est, cur ea spuria habeamus. — ἀποστολικός] Polycarpus etiam ab Irenaeo (Fragm. II ed. Stieren I 823) et Eusebio h. e. III c. 36, 10 apostolicus appellatur.

XVII, 1. τὸν . . στέφανον c. m v E: τῷ (τὸν b?) στεφάνῳ b p | σωμάτιον c. m E L: λείψανον b p v — ἀντίζηλος κτλ.] Cf. Act. Matth. c. 12.

2. ὑπέβαλεν c. G (ὑπέλαβεν m) L: -λον E add τινες post γοῦν | ἄρχοντι c. b p v L cf. 19, 2: ἡγεμόνι E, ἀνθυπάτῳ m | σῶμα c. m p v E: add ταφῇ b | εἶπον c. E: εἰπὼν b p v, om m L | αὐτὸν (αὐτὸ m) om b | ἄμωμον ὑπ. ἀμ. c. G: om E L (hic cum aliis) — Ἄλκης] Nec fratrem Alces Smyrnaei Nicetam dixissent neque Alcen omnino commemorassent (cf. 8, 2), nisi Christiana lectoribusque nota illa fuisset. Nam eum in finem hoc ipso demum loco eius facta est mentio, ut Nicetae crimen maius appareret, qui, cum dudum e sorore comperire potuisset, qualis Christianorum animus esset, a spe persuadendi Polycarpo deiectus (8, 2) iam omnem exuerat humanitatem et malignis Iudaeorum calumniis aurem praebebat. Nec temporum ratio obstat, quominus hanc Alcen eandem fuisse arbitremur, quam Traiani temporibus Ignatius salutaverat, Christianam Smyrnaeam (Sm. 13, 2. Polyc. 8, 2). Si tricesimum tunc annum agebat, frater eius, quem senem fuisse filius irenarcha demonstrat, quadraginta quinque annis

δου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἄλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἄρχοντι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα· μή, φησίν, ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι. Καὶ ταῦτα εἶπον ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισχυόντων Ἰουδαίων, οἳ καὶ ἐτήρησαν, μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν λαμβάνειν· ἀγνοοῦντες, ὅτι οὔτε τὸν Χριστόν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. 3. Τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.

XVIII. Ἰδὼν οὖν ὁ κεντυρίων τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὶς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ἔκαυσεν. 2. Οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀστᾶ αὐτοῦ ἀπεθέμεθα, ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. 3. Ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν.

XIX. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὃς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατος ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσας, μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον μνημονεύεται, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι· οὐ μόνον διδάσκαλος γενόμε-

post (110—155) superstes esse poterat. Zahn. — *ἄμωμον ὑ. ἁμ.*] Cf. I Petr. 3, 18. Iacobson suspicatus est, haec verba a librario quopiam e s. scriptura interpolata fuisse.

3. *κοινωνοὺς* c. m b L: *συγκοιν.* p E, om totum versum et finem v. 2 (*ἀγνοοῦντες κτλ.*) v | *συμμαθητὰς* c. G L: *μαθητὰς* E

XVIII, 1. *κεντυρίων* c. m (*-ίον*) v L: *ἑκατοντάρχης* E, *ἑκατόνταρχος κεντ.* b p | *τὴν* om b p | *ὡς ἔθος αὐτοῖς* c. m E: *τοῦ πυρὸς* b p v, om L — *οὕτως τε κτλ.*] Hanc quoque particulam Schürer (cf. Proleg. c. 2) a posteriore adiectam esse voluit, cum aequales tam magna verba de Polycarpi reliquiis fecisse non esset verisimile. Ego non video, cur verba iam Eusebio nota brevi post medium saeculum II scripta esse non sint putanda. Cum pater in Christo dilectissimus Smyrnaeis ereptus esset, non est mirum, eos reliquias s. martyris pluris aestimasse quam

lces, adire proconsulem, ne corpus illius traderet: ne, inquit, licto crucifixo hunc colere incipiant. Atque haec dicebant ggerentibus et instantibus Iudaeis, qui quoque observaverant ›s ex igne eum extracturos; ignari, quod nec Christum, qui ›o salute omnium, qui in toto mundo salvi fient, passus est culpatus pro peccatoribus, unquam derelinquere poterimus ›que alium quemquam colere. 3. Illum enim, utpote filium ei, adoramus; martyres vero tamquam Domini discipulos et ıitatores merito diligimus propter eximiam ipsorum erga re-ım ac magistrum suum benevolentiam; quorum utinam et nos ımus consortes ac condiscipuli.

XVIII. Videns autem centurio a Iudaeis ortam contentio-em, corpus in medio positum, ut illis mos erat, exussit. 2. .tque ita nos postea ossa illius gemmis pretiosissimis exquisi-ora et super aurum probatiora tollentes, ubi decebat, deposui-ıus. 3. Quo etiam loci nobis, ut fieri poterit, in exsultatione ; gaudio congregatis Dominus praebebit natalem martyrii eius iem celebrare, tum in memoriam eorum, qui certamina iam per-ılerunt, tum ut posteri exercitati sint et parati ad eadem ıstinenda.

XIX. Haec de beato Polycarpo, qui cum iis, qui ex Phi-delphia, duodecimus Smyrnae martyrium est passus, sed solus › omnibus magis commemoratur, ita ut a gentilibus quoque ›ique locorum de eo sermo fiat; qui non solum doctor insignis

ırum. Cf. Eus. h. e. V ¡c. 1, 61 q.

2. τῶν προηθληκότων c. m p E: τ. ἠθληκότων b, αὐτοῦ v — ἡμέραν γεν.] estimonium huius locutionis epi-ula Smyrnaeorum antiquius non stat, verumtamen sententiam, unde rta est, Ignatius praeclare expressit om. 6, 1. 2. Zahn.

XIX, 1. δωδέκατος c. G: δώδεκα οὗ (... μαρτυρήσαντος) E (pler codd) ', θ' Chron. pasch. | μᾶλλον c. E oll L: om G | λαλεῖσθαι: hic de-sinit E — δωδέκατος] Undecim alii igitur, inter quos nonnulli Philadel-phenses erant, eodem fere tempore martyrium subierunt et iis tamquam signaculum seu finis persecutionis (1, 1) episcopus Smyrnaeorum ad-iunctus est. Lectio δώδεκα repro-banda est, quia a veri similitudine abhorret, omnes martyres excepto uno Polycarpo Philadelphenses fuisse. — μᾶλλον] sc. quam reliqui mar-tyres. — μνημονεύεται] Ut contex-tus docet, haec vox non de cultu,

νος ἐπίσημος, ἀλλὰ καὶ μάρτυς ἔξοχος, οὗ τὸ μαρτύριον πάντες ἐπιθυμοῦσιν μιμεῖσθαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ γενόμενον. 2. Διὰ τῆς ὑπομονῆς καταγωνισάμενος τὸν ἄδικον ἄρχοντα καὶ οὕτως τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον ἀπολαβών, σὺν τοῖς ἀποστόλοις καὶ πᾶσι δικαίοις ἀγαλλιώμενος δοξάζει τὸν θεὸν καὶ πατέρα παντοκράτορα καὶ εὐλογεῖ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας.

XX. Ὑμεῖς μὲν οὖν ἠξιώσατε διὰ πλειόνων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα, ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ κεφαλαίῳ μεμηνύκαμεν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μαρκίωνος. Μαθόντες οὖν ταῦτα καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς τὴν ἐπιστολὴν διαπέμψασθε, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δοξάζωσιν τὸν κύριον τὸν ἐκλογὰς ποιοῦντα ἀπὸ τῶν ἰδίων δούλων. 2. Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ βασιλείαν διὰ παιδὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, τιμή, κράτος, μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας. Προσαγορεύετε πάντας τοὺς ἁγίους. Ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῖν προσαγουρεύουσιν καὶ Εὐάρεστος, ὁ γράψας, πανοικεί.

XXI. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς Ξανθικοῦ

sed de memoria martyris intellegenda est. Schürer itaque (cf. Proleg.) locum male interpretatus est.

2. *ὑπομονῆς* c. m p v: add *γὰρ* b | *παντοκράτορα* c. m L: om b p v | *Ἰησοῦν — ψυχ. ἡμῶν* om b | *ἐκκλησίας*: add v *καὶ τὸ πανάγιον καὶ ζωοποιὸν πνεῦμα* (cf. L) et fere eadem, quae 17, 3 omisit, ac statim clausulam *ᾧ ἡ δόξα κτλ.* cf. 20, 2; 22, 2 imponit — *σὺν τοῖς ἀποστόλοις κτλ.*] Cf. Polyc. Phil. 9, 1.

XX, 1. *ἐπὶ* c. b p: *ὡς ἐν* m | *Μαρκίωνος* c. m coll L (*Marcianum*): *Μάρκου* b p cf. Zeitschr. f. hist. Theol. 1875 p. 370—377 | *ποιοῦντα* c. b p: *ποιούμενον* m — *διὰ τοῦ κτλ.*] Quaeritur, quomodo haec verba intellegenda sint. Zahn putavit, Smyrnaeos Marcioni epistulam conscribendam commisisse. Mihi Marcion epistulam ad Philomelienses pertulisse videtur. Cf. I Petr. 5, 12. Ign. Rom. 10, 1. Philad. 11, 2. Smyrn. 12, 1. — *ἐκλογὰς κτλ.*] i. e. qui nonnullos e numero fidelium ad martyrium vocavit. H.

2. *δὲ* c. m: om b p | *ᾧ* c. b p coll

exstitit, sed etiam martyr eximius, cuius martyrium evangelio Christi congruum omnes imitari desiderant. 2. Postquam **sustinendo iniustum praesidem vicit sicque immortalitatis coronam recepit, cum apostolis omnibusque iustis exsultans Deum ac patrem omnipotentem glorificat et benedicit Domino nostro Iesu Christo, animarum nostrarum salvatori et corporum nostrorum gubernatori nec non pastori catholicae in toto orbe ecclesiae.**

XX. Vos quidem petieratis, ut cuncta, quae gesta sunt, fusius vobis exponerentur; nos vero impraesentiarum summatim indicavimus per fratrem nostrum Marcionem. Quae quidem cum legeritis, epistulam fratribus remotioribus transmittatis, ut et ipsi glorificent Dominum, qui ex suis famulis delectum facit. 2. Ei, qui omnes nos gratia sua atque indulgentia in regnum suum aeternum potest inducere per unigenitum filium suum Iesum Christum, ipsi sit gloria, honor, imperium, maiestas in saecula. Salutate omnes sanctos. Salutant vos, qui nobiscum sunt et qui scripsit haec, Evarestus cum omni domo sua.

XXI. Martyrium autem passus est beatus Polycarpus Xan-

L: om m *τοὺς αἰῶνας* c. m: *αἰωνας. ἀμήν* b p | *ὑμᾶς* c. b p: *καὶ γὰρ ὑμ.* m, *πάντας* L | *ἡμῖν . . γράψας* c. b p L: add *ἀδελφοί .. τὴν ἐπιστολὴν* m — *τῷ δὲ — ᾧ*] Auctor h. l. Paulum imitari videtur, qui Rom. 16, 25—27 (Eph. 3, 20. 21) simili constructione utitur.

XXI. *μηνὸς* c. b p L: praem *κατὰ μὲν Ἀσιανοὺς* m | *ἱσταμένου* c. b p: om m inserens *κατὰ δὲ Ῥωμαίους Μαρτίων* c. m (etiam in titulo): *Μαΐων* b p L, *Ἀπριλίων* Chron. pasch. | *ὀγδόῃ: ἐνάτῃ* m | *δὲ* p. *συνελ.* c. p: *ἢ* (*ἦ*) *καὶ* m, om b L | *Τραλλιανοῦ* c. b p: *τοῦ ἀσεβοῦς Τραϊανοῦ* m (L) | *Στατίου* c. L: *Στρατίου* b p, *Τατίου* Chron. pasch., om m | *τ. κυρίου ἡμ.* c. m L: om b p | *ᾧ* — *Ἀμὴν* c. b L: om m p — *Ξανθικοῦ — Μαρτίων*] Polycarpum mense Xanthico mortuum esse fere omnes testes consentiunt. Xanthicus autem mensis anni macedoniaci sextus fuit et initium fecit die 22. Februarii (Cf. Ideler, Handbuch der Chronologie I 419. 423). Itaque dies Xanthici secundus vel natalis s. Poly-

δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Μαρτίων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρᾳ ὀγδόῃ. Συνελήφθη δὲ ὑπὸ Ἡρώδου ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος Στατίου Κοδράτου, βασιλεύοντος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμή, μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀμήν.

XXII. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, ἀδελφοί, στοιχοῦντας τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ τῶν ἁγίων ἐκλεκτῶν· καθὼς ἐμαρτύρησεν ὁ μακάριος Πολύκαρπος, οὗ γένοιτο ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι ἡμᾶς.

2. Ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος ἐκ τῶν Εἰρηναίου, μαθητοῦ τοῦ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. Ἐγὼ δὲ Σωκράτης ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῶν Γαΐου ἀντιγράφων ἔγραψα. Ἡ χάρις μετὰ πάντων.

3. Ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τοῦ προγεγραμμένου ἔγραψα ἀναζητήσας αὐτά, κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι τοῦ μακαρίου

carpi dies 23. Februarii est sive is dies, quo codex v quoque s. martyrem obiise narrat. Cf. 16, 2 not. Quodsi consideraveris, lectionem, quam exhibet m et quam iam Valesius ad Euseb. h. e. IV c. 15 proposuerat, nihil haesitans recipies. Profecto ecclesia orientalis natalitia Polycarpi VII Calendas Martias celebrabat et adhuc celebrat nec quisquam non videt, pro *Μαρτίων* facillime a librario neglegente *Μαΐων* scribi potuisse. Auctor Chronici paschalis autem *Ἀπριλίων* scripsisse videtur, quia Polycarpum *τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ* vel sabbato hebdomadis magnae mortuum esse putavit. — *ὀγδόῃ*] i. e. hora secunda post meridiem. — *ἀρχιερέως*] Cf. 12, 2 not. — *Τραλλιανοῦ*] Strabo XIV c. 42 de civitate Trallianorum dicit: *Καὶ ἀεί τινες ἐξ αὐτῆς εἰσὶν οἱ πρωτεύοντες κατὰ τὴν ἐπαρχίαν, οὓς Ἀσιάρχας καλοῦσιν.* — *ἀνθυπατεύοντος κτλ.*] Cf. Proleg. c. 1. — *βασιλεύοντος κτλ.*] Eadem fere verba leguntur in fine Actorum Matthaei (ed. Tischendorf p. 189). Cf. 6, 2 not.

XXII, 1. *ἐρρῶσθαι — ἡμᾶς* c. b p: om m L | *δόξα — πνεύματι* c. b: *πᾶσα δόξα* p | *μακάριος* c. b: *ἅγιος* p | *οὗ* om p

2. *Εἰρηναίου* c. b p: add *συγγραμμάτων* m, *doctrina* L | *μαθητοῦ — Εἰρηναίῳ* c. b p L: *ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ, μαθητῇ γεγονότι τοῦ ἁγίου Πολ.* m, qui hic inserit plura de Irenaei vita et scriptis, repetens quae adv. haer.

thici mensis ineuntis die secundo, ante septimum Calendas Martias, magno sabbato, hora octava. Captus est autem ab Herode sub pontifice Philippo Tralliano, proconsule Statio Quadrato, regnante autem in saecula Domino nostro Iesu Christo; cui sit gloria, honor, maiestas, thronus sempiternus a generatione in generationem. Amen!

XXII. Optamus, fratres, vos valere ac incedere in evangelico sermone Iesu Christi, cum quo gloria sit Deo et patri et spiritui sancto ob sanctorum electorum salutem; quemadmodum beatus Polycarpus martyrium pertulit, ad cuius vestigia utinam inveniamur in regno Iesu Christi!

2. Atque haec ex codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit Caius, qui et ipse cum Irenaeo conversatus est. Ego vero Socrates Corinthi ex Caii exemplari haec descripsi. Gratia sit cum omnibus.

3. Et posthaec ego Pionius ex suprascriptis haec exaravi, postquam illa perquisivissem et beatus Polycarpus ea per

III c. 3, 4 dicta sunt, et narrans, eadem hora, qua Polycarpus Smyrnae obiisset, discipulum Romae versantem verba audivisse: *Πολύκαρπος ἐμαρτύρησεν* | *ἐγὼ δὲ — πάντων* c. b p L (p add *ἡμῶν*, hic om *ἡ χάρ. μ. π.*): *ἐκ τούτου οὖν, ὡς προλέλεκται, τῶν τοῦ Εἰρηναίου συγγραμμάτων Γάϊος μετεγράψατο, ἐκ δὲ τῶν Γαΐου ἀντιγράφων Ἰσοκράτης ἐν Κορίνθῳ* m — *ὃς καὶ κτλ.*] Si Caius noster cum Irenaeo conversatus est, eodem fere tempore vixit, quo Caius presbyter Romanus (Euseb. h. e. II c. 25, 6), et fortasse idem est. Qui fuerit vel quando vixerit Socrates vel Isocrates Corinthius, ne conicere quidem possumus.

3. *ἐκ τοῦ προγ.* c. b p (L): *ἐκ τῶν Ἰσοκράτους ἀντιγράφων* m | *ἀναζητήσας — καθεξῆς* c. b p (L): *κατὰ ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου Πολ. ζητήσας αὐτὰ* m | *καθὼς — κεκμηκότα*: *sicut enuntiavi in conventu reliquis ex tempore, quo laboravi* L | *πατρὶ καὶ* c. b p L: *τῷ π. καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ* m — *αὐτά*] sc. *ἀντίγραφα Σωκράτους*, quae ubi latuissent, per revelationem a Polycarpo comperisse Pionius dicit. — *ἐν τῷ καθεξῆς*] Cum exstet fragmentum Vitae Polycarpi a Pionio quodam scriptae (Act. SS. Ian. II 695 - 702), conicere licet, Pionium nostrum eundem esse ac illum et opus suum Polycarpi Martyrio adiunxisse. Quod ita esse non minus verba *δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς* quam verba *superiora repetam* (*ἐπανελθὼν ἀνωτέρω*), quibus Vita Polycarpi incipit, indicant. Cf. Proleg. c. 2.

Πολυκάρπου, καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς· συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκμηκότα, ἵνα κἀμὲ συναγάγῃ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν αὐτοῦ, ᾧ ἡ δόξα σὺν πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

---

revelationem mihi manifestasset, ut in sequentibus declarabo. Collegi ea propemodum ex temporis diuturnitate fatiscentia, ut me quoque cum electis suis in regnum suum caeleste colligat Dominus Iesus Christus, cui sit gloria cum patre et spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen!

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΙΟΓΝΗΤΟΝ.

I. Ἐπειδὴ ὁρῶ, κράτιστε Διόγνητε, ὑπερεσπουδακότα σε τὴν θεοσέβειαν τῶν Χριστιανῶν μαθεῖν καὶ πάνυ σαφῶς καὶ ἐπιμελῶς πυνθανόμενον περὶ αὐτῶν, τίνι τε θεῷ πεποιθότες καὶ πῶς θρησκεύοντες αὐτὸν τόν τε κόσμον ὑπερορῶσι πάντες καὶ θανάτου καταφρονοῦσι καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται οὔτε τὴν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουσι, καὶ τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τί δή ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν καὶ οὐ πρότερον· ἀποδέχομαί γε τῆς προθυμίας σε ταύτης καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ, τοῦ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ ἀκούειν ἡμῖν χορηγοῦντος, αἰτοῦμαι δοθῆναι ἐμοὶ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ὡς μάλιστα τὸν ἀκούσαντα βελτίω γενέσθαι, σοί τε οὕτως ἀκοῦσαι, ὡς μὴ λυπηθῆναι τὸν εἰπόντα.

II. Ἄγε δή, καθάρας σεαυτὸν ἀπὸ πάντων τῶν προκατεχόντων σου τὴν διάνοιαν λογισμῶν καὶ τὴν ἀπατῶσάν σε συνήθειαν ἀποσκευασάμενος καὶ γενόμενος ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς καινὸς ἄνθρωπος, ὡς ἂν καὶ λόγου καινοῦ, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὡμολόγησας, ἀκροατὴς ἐσόμενος· ἴδε μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ τῇ φρονήσει, τίνος ὑποστάσεως ἢ τίνος εἴδους τυγχάνουσιν, οὓς ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεούς. 2. Οὐχ ὁ μέν τις λίθος ἐστίν, ὅμοιος τῷ πατουμένῳ, ὁ δ' ἐστὶ χαλκός, οὐ κρείσσων τῶν εἰς τὴν χρή-

Tit. *ἐπιστολή: τοῦ αὐτοῦ* i. e. ut ex praecedentibus apparet, *Ἰουστίνου καὶ μάρτυρος* cod

I. *τὸν* p. *αὐτὸν* om cod | *τὸν ἀκούσαντα* em Otto: *ἂν ἀκοῦσαί σε* cod — *κράτιστε*] Cf. Luc. 1, 3; 23, 26; 24, 3; 26, 25. — *αὐτόν*] rectius cum *θρησκεύοντες* quam cum *τὸν κόσμον* coniungitur. — *θανάτου καταφρ.*] Cf. Iust. Apol. I c. 11. 39. 57: Apol. II c. 10. — *καινόν*] Cf. Tat. c. Graec. c. 31 sqq. Theoph. ad Autol. III c.

EPISTULA AD DIOGNETVM.

I. Cum te, amplissime Diognete, valde studiosum videam divinum Christianorum cultum cognoscendi et admodum accurate diligenterque de iis percontantem, cui Deo confidentes et quomodo eum colentes mundum aspernentur omnes mortemque contemnant et neque eos, qui a Gentilibus dii putantur, pro diis habeant neque Iudaeorum superstitionem observent, et quo amore mutuo inter se affecti sint, et cur tandem novum hoc genus aut institutum nunc demum apparuerit ac non prius: laudo te propter hoc studium atque a Deo, qui et loquendi et audiendi nobis facultatem suppeditat, peto, ut detur mihi quidem ita verba facere, ut is, qui audivit, utique melior fiat, et tibi ita audire, ut tristitia non afficiatur is, qui verba fecit.

II. Age igitur, postquam teipsum a cunctis cogitationibus mentem tuam praeoccupantibus purgaveris et consuetudinem te decipientem abieceris et factus fueris velut ab initio novus homo, quippe etiam doctrinae novae, sicut ipse quoque confessus es, auditor futurus: non solum oculis, sed et mente conspicias, cuius substantiae aut cuius formae sint, quos vocatis et existimatis deos. 2. Nonne alius lapis est, ei similis, qui calcatur; alius est aes, non melius quam quae in usum nostrum fabricata sunt

1. Tert. ad nat. I c. 8. — *σοί τε*] Saepenumero apud classicos quoque scriptores *μέν* particulam excipit *τε* coniunctiva. Otto.

II, 1. *καθάρας κτλ.*] Cf. Eph. 4, 21 sqq. — *ἴδε*] Ita, non *ἰδέ*, Hellenistae scribere solebant. Cf. Barn. 15, 7. Winer § 6, 1 a. — *ἐρεῖτε*] Recentiores hac forma praesentis instar utuntur. Cf. Stephanus, Thesaur. s. h. v.

2. *ὁ μέν τις . . . ὁ δέ*] Cf. 8, 2.

σιν ἡμῖν κεχαλκευμένων σκευῶν, ὁ δὲ ξύλον, ἤδη καὶ σεσηπός, ὁ δὲ ἄργυρος, χρήζων ἀνθρώπου τοῦ φυλάξαντος, ἵνα μὴ κλαπῇ, ὁ δὲ σίδηρος, ὑπὸ ἰοῦ διεφθαρμένος, ὁ δὲ ὄστρακον, οὐδὲν τοῦ κατεσκευασμένου πρὸς τὴν ἀτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εὐπρεπέστερον; 3. Οὐ φθαρτῆς ὕλης ταῦτα πάντα; Οὐχ ὑπὸ σιδήρου καὶ πυρὸς κεχαλκευμένα; Οὐχ ὁ μὲν αὐτῶν λιθοξόος, ὁ δὲ χαλκεύς, ὁ δὲ ἀργυροκόπος, ὁ δὲ κεραμεὺς ἔπλασεν; Οὐ πρὶν ἢ ταῖς τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἣν ἕκαστον αὐτῶν ἑκάστῳ, ἔτι καὶ νῦν, μεταμεμορφωμένον; Οὐ τὰ νῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὄντα σκεύη γένοιτ' ἄν, εἰ τύχοι τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ὅμοια τοιούτοις; 4. Οὐ ταῦτα πάλιν, τὰ νῦν ὑφ' ὑμῶν προσκυνούμενα, δύναιτ' ἂν ὑπὸ ἀνθρώπων σκεύη ὅμοια γενέσθαι τοῖς λοιποῖς; Οὐ κωφὰ πάντα; Οὐ τυφλά; Οὐκ ἄψυχα; Οὐκ ἀναίσθητα; Οὐκ ἀκίνητα; Οὐ πάντα σηπόμενα; Οὐ πάντα φθειρόμενα; 5. Ταῦτα θεοὺς καλεῖτε, τούτοις δουλεύετε, τούτοις προσκυνεῖτε, τέλεον δ' αὐτοῖς ἐξομοιοῦσθε. 6. Διὰ τοῦτο μισεῖτε Χριστιανούς, ὅτι τούτους οὐχ ἡγοῦνται θεούς. 7. Ὑμεῖς γὰρ αἰνεῖν νομίζοντες καὶ οἰόμενοι, οὐ πολὺ πλέον αὐτῶν καταφρονεῖτε; Οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτοὺς χλευάζετε καὶ ὑβρίζετε, τοὺς μὲν λιθίνους καὶ ὀστρακίνους σέβοντες ἀφυλάκτως, τοὺς δὲ ἀργυρέους καὶ χρυσοῦς ἐγκλείοντες ταῖς νυξὶ καὶ ταῖς ἡμέραις φύλακας παρακαθιστάντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν; 8. Αἷς δὲ δοκεῖτε τιμαῖς προσφέρειν, εἰ μὲν αἰσθάνονται, κολάζετε μᾶλλον αὐτούς· εἰ δὲ ἀναισθητοῦσιν, ἐλέγχοντες αἵματι καὶ κνίσαις αὐτοὺς θρησκεύετε. 9. Ταῦθ' ὑμῶν τις ὑπομεινάτω, ταῦτα ἀνασχέσθω τις ἑαυτῷ γενέσθαι. Ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν οὐδὲ εἷς ταύτης τῆς κολάσεως ἑκὼν ἀνέξεται, αἴσθησιν γὰρ ἔχει καὶ λογισμόν· ὁ δὲ λίθος ἀνέχεται, ἀναισθητεῖ γάρ. Οὐκ οὖν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ ἐλέγχετε. 10. Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δεδουλῶσθαι Χριστιανοὺς τοιούτοις θεοῖς πολλὰ μὲν ἂν καὶ ἄλλα εἰπεῖν ἔχοιμι· εἰ δέ τινι μὴ δοκοίη κἂν ταῦτα ἱκανά, περισσὸν ἡγοῦμαι καὶ τὸ πλείω λέγειν.

3. *τούτων* sec: con *ταύτην* Böhl | *ἕκαστον:* *ἕκαστος* cod | *ἔτι καὶ νῦν:* con *εἰκάζειν* L

4. *ὑμῶν:* *ἡμῶν* cod

5. *ἐξομοιοῦσθε*] Auctor Ps. 113, 16: *ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ κτλ.* respicere videtur.

7. *αἰνεῖν* em L: *οἱ νῦν* cod | *οἰόμενοι*: con *σεβόμενοι* L | *ἀφυλάκτως* c. cod: *-ους* St | *παρακαθιστάντες* em Krenkel: *-σαντες* cod — *νομ. κ. οἰόμενοι*] Qui cum codice legunt *οἱ νῦν*,

alius lignum, iam etiam putridum; alius argentum, cui est homine custodiente, ne furto auferatur; alius ferrum, ine corruptum; alius testa, nihilo praestantior ea, quae iectissimum ministerium facta est? 3. Nonne ex materia ptibili sunt haec omnia? Nonne ferri et ignis ope fabri- Nonne eorum aliud sculptor lapidum, aliud faber aera- aliud argentarius faber, aliud figulus finxit? Nonne, uam artibus horum in formas istorum effecta sunt, unum- ue eorum ab unoquoque, idque etiam nunc, transforma- ? Nonne quae nunc ex eadem materia sunt vasa, si n artifices nanciscerentur, similia talibus reddi possent? nne haec rursus, quae nunc a vobis adorantur, possent ominibus vasa fieri reliquis similia? Nonne surda sunt ι? Nonne caeca? Nonne inanima? Nonne sensus ex- ι? Nonne immobilia? Nonne omnia putrescunt? Nonne ι corrumpuntur? 5. Haec deos vocatis, his servitis, haec tis; omnino autem similes iis reddimini. 6. Idcirco odistis tianos, quia hos esse deos non arbitrantur. 7. Vos au- qui honorare putatis et existimatis, nonne multo magis eos mnitis? Nonne multo magis eos irridetis et iniuria affi- dum lapideos quidem et testaceos veneramini sine cu- ›us, argenteos autem et aureos nocte includitis atque inter- ustodes apponitis, ne furto auferantur? Honoribus vero, opinamini offerre, potius supplicio eos afficitis, siquidem praediti sunt; sin expertes sunt sensus, dedecorantes ine et nidoribus eos colitis. 9. Haec vestrum aliquis suf- haec patitor aliquis sibi fieri! Sed ne unus quidem ho- m hoc supplicium nisi invitus patietur, sensu enim prae- est et ratione; at lapis patitur, sensu enim caret. Non sensum eius evincitis. 10. Ac de eo, quod Christiani diis modi in servitutem addicti non sint, multa quidem et alia em dicere; si cui tamen haec ipsa sufficere non videantur, vacaneum arbitror et plura dicere.

ınt *τούτους θεούς*, sc. hos esse — *αὐτῶν*] potius cum *κατα-* ξτε quam cum *πλέον* coniungen- ideoque ad deos, non ad Christianos referendum esse videtur. — *φύλ. παρακαθιστάντες*] Cf. Iust. Apol. I c. 9.

10. *μὲν ἂν* em L: *μὲν* cod

III. Ἑξῆς δὲ περὶ τοῦ μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις θεοσεβεῖν αὐτοὺς οἶμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι. 2. Ἰουδαῖοι τοίνυν, εἰ μὲν ἀπέχονται ταύτης τῆς προειρημένης λατρείας, καλῶς θεὸν ἕνα τῶν πάντων σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιοῦσι φρονεῖν· εἰ δὲ τοῖς προειρημένοις ὁμοιοτρόπως τὴν θρησκείαν προσάγουσιν αὐτῷ ταύτην, διαμαρτάνουσιν. 3. Ἃ γὰρ τοῖς ἀναισθήτοις καὶ κωφοῖς προσφέροντες οἱ Ἕλληνες ἀφροσύνης δεῖγμα παρέχουσι, ταῦθ' οὗτοι καθάπερ προσδεομένῳ τῷ θεῷ λογιζόμενοι παρέχειν μωρίαν εἰκὸς μᾶλλον ἡγοῖντ' ἄν, οὐ θεοσέβειαν. 4. Ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν, ὧν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων ὧν τοῖς οἰομένοις διδόναι παρέχει αὐτός. 5. Οἱ δέ γε θυσίας αὐτῷ δι' αἵματος καὶ κνίσης καὶ ὁλοκαυτωμάτων ἐπιτελεῖν οἰόμενοι καὶ ταύταις ταῖς τιμαῖς αὐτὸν γεραίρειν, οὐδέν μοι δοκοῦσι διαφέρειν τῶν εἰς τὰ κωφὰ τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένων φιλοτιμίαν· τῶν μὲν μὴ δυναμένοις τῆς τιμῆς μεταλαμβάνειν, τῶν δὲ δοκούντων παρέχειν τῷ μηδενὸς προσδεομένῳ.

IV. Ἀλλὰ μὴν τό γε περὶ τὰς βρώσεις αὐτῶν ψοφοδεὲς καὶ τὴν περὶ τὰ σάββατα δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν τῆς περιτομῆς ἀλαζονείαν καὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ νουμηνίας εἰρωνείαν, καταγέλαστα καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου, οὐ νομίζω σε χρῄζειν παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. 2. Τό τε γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κτισθέντων εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων ἃ μὲν ὡς καλῶς κτισθέντα παραδέχεσθαι, ἃ δ' ὡς ἄχρηστα καὶ περισσὰ παραιτεῖσθαι, πῶς οὐκ ἀθέμιστον; 3. Τὸ δὲ καταψεύδεσθαι θεοῦ ὡς κωλύοντος ἐν τῇ τῶν σαββάτων ἡμέρᾳ καλόν τι ποιεῖν, πῶς οὐκ ἀσεβές; 4. Τὸ δὲ καὶ τὴν μείωσιν τῆς σαρκὸς μαρτύριον ἐκλογῆς ἀλαζονεύεσθαι ὡς διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως ἠγαπημένους ὑπὸ θεοῦ, πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; 5. Τὸ δὲ παρε-

III, 2. *καλῶς* em Hilgenfeld (Zeitschr. 1873 p. 275): *καὶ εἱς* cod, *καὶ εἰ* St, *καὶ ὡς* Otto | *ταύτην*: con *ταὐτὸν* (sc. *διαμαρτάνουσιν*) Krenkel

4. Cf. Act. 17, 24. 25.

5. *ἐνδεικνυμένων* em St: *-νύμενοι* cod | *τῶν — δυναμένοις* (*-μένων* L) em Gebhardt: *τῶν μὴ δυναμένων* cod, *τὰ μὴ δυνάμενα* St | *τῶν δὲ δοκ.* em L: *τὸ δὲ δοκεῖν τινα* cod, *τῷ γε* (*δὲ* vel *δὴ* alii) *δοκεῖν τινα* St: Otto *τὸ δὲ — προσδεομένῳ* glossam habuit, alii lacunam interpretati sunt.

IV, 1. *οὐ* add St: om cod et Otto

2. *οὐκ ἀθέμιστον* em Gebhardt: *οὐ θέμις ἐστὶ* cod, *θέμις ἐστὶ* H, alii alia

III. Deinceps autem de eo, quod non idem cultus divinus
ı est atque Iudaeis, te maxime cupidum esse audiendi puto.
Iudaei igitur, si quidem abstinent cultu supra memorato,
ıne Deum unum omnium venerari dominumque existimare
lunt: si simili tamen modo, quo supra dicti, hoc cultu eum
osequuntur, in errore versantur. 3. Nam quae Gentiles, sen-
s expertibus et surdis offerentes, dementiae dant argumen-
m, haec illi, Deo tanquam indigenti praebere putantes, stul-
iam forte potius existiment, non cultum divinum. 4. Qui
im caelum et terram atque omnia, quae in iis sunt, condidit
que nobis omnibus ea suppeditat, quibus indigemus, ipse
llo eorum indiget, quae ipse iis largitur, qui ei se dare
tant. 5. At ii, qui per sanguinem et nidorem et holocausta
facere ei sacrificia putant hisque honoribus eum ornare pu-
nt, nihil ab iis differre mihi videntur, qui eandem munifi-
ntiam praestant sensu carentibus; hi enim iis, quae honorem
m possunt percipere, illi ei aliquid praebere sibi videntur,
i nulla re indiget.

IV. At vero eorum quoad cibos timiditatem et circa sab-
ta superstitionem et circa circumcisionem iactantiam et circa
iunium et novilunium simulationem, quae ridicula sunt et
lla memoratione digna, non arbitror te necesse habere a me
scere. 2. Etenim eorum, quae a Deo in usum hominum creata
nt, alia quidem tamquam bene creata accipere, alia vero ut
utilia et supervacanea recusare, quomodo non est nefas? 3.
rro de Deo mentiri, vetare eum boni aliquid die sabbati per-
ere, quomodo non est impium? 4. Tum etiam de carnis im-
inutione tamquam electionis testimonio gloriari, quasi ob eam
imie dilecti sint a Deo, quomodo derisione non est dignum?
Denique eos, adsidentes stellis et lunae, observationem men-

5. καταδιαιρεῖν: καταδ... ειν cod, a καταρρυθμίζειν St | ἡγήσαιτο em: ἡγήσεται (-σηται St) τὸ cod — τεροις] Hoc eo refertur, quod Iudaei, a nocturno tempore diem laore sensu sic dictum (νυχθήμερον) choantes, initium diei adeoque etiam sabbati et dierum festorum in ortu stellarum statuunt, hoc modo, ut, cum tres stellae mediocris magnitudinis comparuerint, noctem esse dicant: cum duae, tempus esse, quod vocant *inter soles:* cum una, diem proprie sic dictum nondum exiisse

δρεύοντας αὐτοὺς ἄστροις καὶ σελήνῃ τὴν παρατήρησιν τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι καὶ τὰς οἰκονομίας θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς καταδιαιρεῖν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμάς, ἃς μὲν εἰς ἑορτάς, ἃς δὲ εἰς πένθη· τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσαιτο δεῖγμα; 6. Τῆς μὲν οὖν κοινῆς εἰκαιότητος καὶ ἀπάτης καὶ τῆς Ἰουδαίων πολυπραγμοσύνης καὶ ἀλαζονείας ὡς ὀρθῶς ἀπέχονται Χριστιανοί, ἀρκούντως σε νομίζω μεμαθηκέναι· τὸ δὲ τῆς ἰδίας αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσῃς δύνασθαι παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν.

V. Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῇ οὔτε φωνῇ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. 2. Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένῃ χρῶνται οὔτε βίον παράσημον ἀσκοῦσιν. 3. Οὐ μὴν ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ φροντίδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἐστιν εὑρημένον, οὐδὲ δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι. 4. Κατοικοῦντες δὲ πόλεις Ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκληρώθη, καὶ τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἔν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. 5. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται,

contendant. Quapropter haec lex apud Iudaeos obtinuit: quicunque die Veneris exeunte, circa initium sabbati, stellis tribus mediocribus conspectis operatus fuerit, eum peccasse adeoque teneri sacrificio piaculari offerendo: qui visis duabus, cum dubitetur, utrum dies sit an nox, teneri eum victimae pro delicto dubio immolandae: qui conspicata una, hunc liberum esse a sacrificio. Böhl. — *σελήνῃ*] sc. novilunia celebrandi causa. — *παρατήρησιν κτλ.*] Cf. Gal. 4, 10. — *οἰκονομίας κτλ.*] sc. ordinationes in rerum universitate a Deo factas: et hoc quidem loco tempestatum vicissitudines a Deo sic dispositae hac voce significantur, quas statim dicit *καιρῶν ἀλλαγάς*. Böhl. — *ἑορτάς*] Huc referenda sunt Iudaeorum festa maiora, Paschatis, Pentecostes et Tabernaculorum, quae in ipsas tempestatum mutationes incidebant; quibus addi potest dies festus ineuntis anni. Böhl. — *πένθη*] Dies expiationis (Lev. 23, 27—32) luctu, maxime ieiunio agendo, celebratur; unde factum est, ut diceretur *νηστεία*, ieiunium magnum. Böhl. — *τίς ἂν κτλ.*] Cf. 3, 3.

6. ὡς add Bunsen, *ὅτι* St: om cod | *σε*: *τε* cod, correctum *σε* — *κοινῆς*] sc. Gentilibus et Iudaeis. — *πολυπραγμοσύνης*] Respicit auctor ad curiosum Iudaeorum studium varia ad Dei cultum pertinentia coacervandi. Otto. — *τὸ δὲ τ. ἰδίας κτλ.*] i. e. non verbis hominis, quid sit illud myste-

sium et dierum instituere et ordinationes Dei ac temporum vicissitudines pro suo arbitratu distribuere, alias ad festos dies, alias ad luctum, quis hoc cultus divini et non dementiae multo magis existimet argumentum? 6. Communi igitur vanitate et errore atque Iudaeorum curiositate et iactantia recte Christianos abstinere, abunde te didicisse existimo; sed divini cultus illis proprii mysterium ne te ab homine ullo doceri posse speres.

V. Christiani enim neque regione neque sermone neque vitae institutis distincti a ceteris sunt hominibus. 2. Nam neque civitates proprias incolunt neque sermone utuntur quodam insolito neque vitam degunt insignitam. 3. Neque vero cogitatione quadam et hominum curiosorum sollicitudine haec disciplina ab iis est inventa, neque dogmati humano patrocinantur, sicut nonnulli. 4. Incolentes autem civitates et graecas et barbaras, prout cuiusque sors tulit, et indigenarum instituta sequentes in vestitu victuque ac reliquo vivendi genere mirabilem et omnium consensu incredibilem vitae suae statum proponunt. 5. Patrias habitant proprias, sed tamquam inquilini; omnia cum aliis habent communia tamquam cives, et omnia patiuntur

rium, cognoscis, sed gratia Dei vitam christianam vivens. — *θεοσ. μυστήριον*] Cf. I Tim. 3, 16.

V, 1. Cf. Tert. Apol. c. 42: *Quo pacto* (sc. *infructuosi in negotiis dicuntur) homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus, eiusdem ad vitam necessitatis?* — *ἔθεσι*] Hoc vocabulo non virtutes designantur, sed instituta ad habitum vel consuetudinem victus pertinentia. Cf. v. 4.

2. Hic versus praecedentem bene interpretatur.

3. *μάθημα: μαθήματι* cod | *εὑρημένον: εἰρημένον* cod — Cf. 7, 1.

4. *καὶ a. τοῖς ἐγχ.* em Otto: *ἐν* cod — Cf. Tert. Apol. c. 42: *Non sine foro, non sine macello, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis vestris ceterisque commerciis cohabitamus in hoc saeculo. Navigamus et nos vobiscum, vobiscum et militamus etc.* — *πόλεις κτλ.*] Cf. 6, 2. — *βαρβάρους*] Hac voce Iustinus Apol. I c. 46 et Tatianus c. Graec. c. 1 Iudaeos appellant, et auctor noster c. 1 et 5, 17 Iudaeos Graecis seu Gentilibus opponit. Hoc autem loco vox *βάρβαροι* sensum ampliorem habere et non solum Iudaeos, sed etiam alios barbaros (cf. Iren. adv. haer. praef. c. 3) significare videtur.

5. *πάροικοι*] Cf. 6, 8. I Petr. 2, 11. I Clem. inscr. — *ξένῃ*] sc. *γῇ* vel *χώρα*.

καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρὶς ξένη. 6. Γαμοῦσιν ὡς πάντες, τεκνογονοῦσιν· ἀλλ' οὐ ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα 7. Τράπεζαν κοινὴν παρατίθενται, ἀλλ' οὐ κοίτην. 8. Ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ σάρκα ζῶσιν. 9. Ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. 10. Πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. 11. Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. 12. Ἀγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται· θανατοῦνται, καὶ ζωοποιοῦνται. 13. Πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλούς· πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. 14. Ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται· βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται. 15. Λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. 16. Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοὶ κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι. 17. Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.

VI. Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. 2. Ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἡ ψυχή, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. 3. Οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχή, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. 4. Ἀόρατος ἡ ψυχὴ ἐν ὁρατῷ φρουρεῖται τῷ σώματι· καὶ Χριστιανοὶ γινώσκονται μὲν ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ

6. De nuptiis Christianorum veterum cf. Iust. Apol. I c. 29. Athenag. Leg. c. 33. Clem. Al. Paedag II c. 10. — *οὐ ῥίπτουσι τ. γενν.*] Cf. Iust. Apol. I c. 27.

7. *κοίτην* em Maran: *κοινὴν* cod edd plures — Repellit auctor rumores illos, Christianos in cena vel potius agape celebranda incestos sequi Oedipi concubitus, et similiter Tertullianus Apol. c. 39 dicit: *Omnia indiscreta sunt apud nos praeter uxores*. Cf. Iust. Apol. I c. 26; Dialog. c. 10. Athenag. Leg. c. 31—34. Theoph. ad Autol. III c. 4. Minuc. Fel. Octav. c. 31. Tert. l. c. c. 7. Otto, qui *κοινήν* bis legit, explicat: mensam communem (germanice *gemeinsamen Tisch*) apponunt, non vero vulgarem vel pollutam (germanice *gemeinen*).

8. Cf. II Cor. 10, 3. Rom. 8, 12. 13.

9. Cf. Phil. 3, 18—20.

10. *πείθονται κτλ.*] Cf. Iust. Apol. I c. 12: *Ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων κτλ.* I c. 17: *Φόρους καὶ εἰσφορὰς τοῖς ὑφ' ὑμῶν τεταγμένοις πανταχοῦ πρὸ πάντων πειρώμεθα φέρειν . . . Θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα*

tamquam peregrini; omnis peregrina regio eorum est patria, et omnis patria peregrina. 6. Uxores ducunt ut omnes, liberos procreant; sed non abiciunt fetus. 7. Mensam communem habent, non lectum. 8. In carne sunt, sed non secundum carnem vivunt. 9. In terra degunt, sed in caelo civitatem suam habent. 10. Obsequuntur legibus constitutis, et suo vitae genere superant leges. 11. Amant omnes, et omnes eos persequuntur. 12. Ignorantur, et condemnantur; morte afficiuntur, et vivificantur. 13. Mendici sunt, et ditant multos; omnibus rebus indigent, et omnia illis redundant. 14. Dedecorantur, et inter dedecora afficiuntur gloria; fama eorum laceratur, et iustitiae eorum testimonium perhibetur. 15. Obiurgantur, et benedicunt; contumeliose tractantur, et honorem deferunt. 16. Cum bonum faciant, tamquam improbi puniuntur; dum puniuntur, gaudent, tamquam vivificentur. 17. Iudaei adversus eos tamquam alienigenas bellum gerunt et Gentiles eos persequuntur; atque causam inimicitiarum dicere osores nequeunt.

VI. Ut autem simpliciter dicam: quod est in corpore anima, hoc sunt in mundo Christiani. 2. Dispersa est per omnia corporis membra anima: et Christiani per mundi civitates. 3. Habitat quidem in corpore anima, sed non est e corpore: et Christiani in mundo habitant, sed non sunt e mundo. 4. Invisibilis anima in visibili custoditur corpore: et Christiani con-

χαίροντες ὑπηρετοῦμεν κτλ. Tat. c. Graec. c. 4. — νικῶσι] sc. non solum ea, quae iubebant leges, sed maiora etiam praestantes. Otto. Cf. Iust. Apol. I c. 12.

11. Cf. 6, 6. Similes sententias exhibet Iustinus Apol. I c. 14. 39. 57.

12. Cf. II Cor. 6, 9.

13. Cf. II Cor. 6, 10.

14. δοξάζονται] sc. ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

15. Cf. I Cor. 4, 12.

16. κολ. χαίρουσιν] Cf. II Cor. 6, 10.

17. Cf. Iust. Apol. I c. 31.

VI, 2. καὶ Χριστιανοὶ κτλ.] sc. ἐσπαρμένοι εἰσίν.

3. Χριστιανοὶ κτλ.] Cf. Ioann. 17, 11. 14. 16.

4. μὲν ὄντες em St: μένοντες cod — Verba ἀόρατος δὲ αὐ. ἡ θεοσέβεια μένει, ut ex oppositis patet, videntur significare Dei cultum, qui non externo modo h. e. sacrificiis aliisque ineptis institutis (ut apud Gentiles et Iudaeos c. 2—4), sed animo peragatur. Cf. Iust. Apol. I c. 6. Rom. 12. 1. Otto.

αὐτῶν ἡ θεοσέβεια μένει. 5. Μισεῖ τὴν ψυχὴν ἡ σὰρξ καὶ πολεμεῖ μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται χρῆσθαι· μισεῖ καὶ Χριστιανοὺς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσσονται. 6. Ἡ ψυχὴ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. 7. Ἐγκέκλεισται μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ συνέχουσι τὸν κόσμον. 8. Ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χριστιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προσδεχόμενοι. 9. Κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἡ ψυχὴ βελτιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν πλεονάζουσι μᾶλλον. 10. Εἰς τοσαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ θεός, ἣν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι.

VII. Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη, οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς, οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν μυστηρίων πεπίστευνται. 2. Ἀλλ' αὐτὸς ἀληθῶς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος θεός, αὐτὸς ἀπ' οὐρανῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν λόγον τὸν ἅγιον καὶ ἀπερινόητον ἀνθρώποις ἐνίδρυσε καὶ ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν· οὐ, καθάπερ ἄν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπηρέτην τινὰ πέμψας ἢ ἄγγελον ἢ ἄρχοντα ἤ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, ᾧ τοὺς οὐρανοὺς ἔκτισεν, ᾧ τὴν θάλασσαν ἰδίοις ὅροις ἐνέκλεισεν, οὗ τὰ μυστήρια πιστῶς πάντα φυλάσσει τὰ στοιχεῖα, παρ' οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρόμων ὁ ἥλιος εἴληφε φυλάσσειν, ᾧ πειθαρχεῖ σελήνη νυκτὶ φαίνειν κελεύοντι, ᾧ πειθαρχεῖ

5. *μισεῖ κ. Χριστ. κτλ.*] Cf. Ioann. 15, 18. 19.

6. *Χριστιανοὶ κτλ.*] Cf. Matth. 5, 44. Luc. 6, 27.

7. *ὡς ἐν φρουρᾷ*] Alludit auctor hic et infra v. 9 ad verba Platonis Phaed. c. 6 p. 62: *ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδὲ ἀποδιδράσκειν.* — *συνέχουσι τ. κόσμον*] Similem sententiam exhibent Iustinus Apol. II c. 7: *ἐπιμένει ὁ θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ κατάλυσιν τοῦ παντὸς κόσμου μὴ ποιῆσαι . . διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἴτιόν ἐστιν*, et Clemens Al. Quis dives c. 36 p. 955: *τοῦτ' ἔστι τὸ σπέρμα . . ὥσπερ ἐπί τινα ξενιτείαν ἐνταῦθα πεμπόμενον· . . . καὶ πάντα, μέχρις ἂν ἐνταῦθα τὸ σπέρμα μένῃ, συνέχεται.*

8. *θν. σκηνώματι*] Cf. Sap. 9, 15. II Cor. 5, 1. I Petr. 1, 13. 14.

9. *κακουργουμένη κτλ.*] De anima

spiciuntur quidem in mundo degentes, sed invisibilis est eorum pietas. 5. Odio et bello animam caro prosequitur nulla affecta iniuria, quia voluptatibus frui prohibetur: odit et Christianos mundus nulla affectus iniuria, quia voluptatibus repugnant. 6. Anima carnem amat, quae ipsam odit, et membra: et Christiani osores amant. 7. Inclusa quidem est anima corpore, sed ipsa continet corpus: et Christiani detinentur quidem in mundo tamquam in custodia, sed ipsi continent mundum. 8. Immortalis anima in mortali tabernaculo habitat: et Christiani peregrinantur in corruptibilibus, caelestem incorruptibilitatem exspectantes. 9. Anima cibis et potionibus male tractata fit melior: et Christiani suppliciis affecti cotidie numero crescunt. 10. In tanta eos statione posuit Deus, quam nefas est iis defugere.

VII. Non enim terrenum, ut dixi, inventum hoc iis traditum est, neque mortalem cogitationem tam accurate custodiendam sibi censent, neque humanorum mysteriorum oeconomia illis commissa est. 2. Sed ipse vere omnium regnator et omnium conditor et invisibilis Deus, ipse e caelis veritatem et verbum sanctum et incomprehensibile inter homines locavit et cordibus eorum infixit: non quemadmodum aliquis conicere possit, hominibus ministrum aliquem mittens aut angelum aut principem aut aliquem eorum, qui terrena gubernant, aut aliquem eorum, quibus commissa est cura rerum in caelis administrandarum, sed ipsum opificem et creatorem omnium, per quem caelos condidit, per quem mare suis terminis inclusit, cuius mysteria fideliter omnia observant sidera, a quo mensuras

h. e. sede appetituum dicitur, quod de corpore dici consuevit. Otto. Cf. Luc. 12, 19. — *Χριστιανοὶ κτλ.*] Cf. 7, 8. Tert. Apol. c. 50: *Plures efficimur, quotiens metimur a vobis: semen est sanguis Christianorum*. Iust. Dial. c. 110. Lact. Div. instit. V c. 23. Chrysost. de Chan. c. 1 ed. Bened. III 432. Otto locum non de externo, sed de interno Christianorum incremento interpretatur.

10. Cf. v. 7.

VII, 1. *ὡς ἔφην*] Respicit auctor ad 5, 6 et ad propositum revertitur, a quo Christianorum mores describens degressus est. — *οἰκ. πεπίστευνται*] Cf. I Cor. 9, 17.

2. *ἀνθρώποις* sec.: *ἄνθρωπος* (sc. *τις εἰκάσειεν*) Bunsen cf. v. 3 *ὁ ἥλιος* add St: om cod — *μυστήρια*] i. e. leges, quibus creator rerum naturam moderatur, quaeque hominum intellectum latent. Böhl. — *στοιχεῖα*] sunt aut sidera postea enumerata, vel,

πλάνη τῶν γοήτων ἐστίν· 5. ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὔτε εἶδεν οὔτε ἐγνώρισεν, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. 6. Ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως, ᾗ μόνῃ θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται. 7. Ὁ γὰρ δεσπότης καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων θεός, ὁ ποιήσας τὰ πάντα καὶ κατὰ τάξιν διακρίνας, οὐ μόνον φιλάνθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ μακρόθυμος. 8. Ἀλλ' οὗτος ἦν μὲν ἀεὶ τοιοῦτος καὶ ἔστι καὶ ἔσται, χρηστὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀόργητος καὶ ἀληθής, καὶ μόνος ἀγαθός ἐστιν· 9. ἐννοήσας δὲ μεγάλην καὶ ἄφραστον ἔννοιαν ἀνεκοινώσατο μόνῳ τῷ παιδί. 10. Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν κατεῖχεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διετήρει τὴν σοφὴν αὐτοῦ βουλήν, ἀμελεῖν ἡμῶν καὶ ἀφροντιστεῖν ἐδόκει· 11. ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδὸς καὶ ἐφανέρωσε τὰ ἐξ ἀρχῆς ἡτοιμασμένα, πάνθ' ἅμα παρέσχεν ἡμῖν, καὶ μετασχεῖν τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ νοῆσαι, ἃ τίς ἂν πώποτε προσεδόκησεν ἡμῶν;

IX. Πάντ' οὖν ἤδη παρ' ἑαυτῷ σὺν τῷ παιδὶ οἰκονομηκώς, μέχρι μὲν τοῦ πρόσθεν χρόνου εἴασεν ἡμᾶς, ὡς ἐβουλόμεθα, ἀτάκτοις φοραῖς φέρεσθαι, ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ἀπαγομένους· οὐ πάντως ἐφηδόμενος τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ἀνεχόμενος, οὐδὲ τῷ τότε τῆς ἀδικίας καιρῷ συνευδοκῶν, ἀλλὰ τὸν νῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν, ἵνα ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν, καὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς φανερώσαντες ἀδύνατον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ δυνατοὶ γενηθῶμεν. 2. Ἐπεὶ δὲ πεπλήρωτο μὲν ἡ ἡμετέρα ἀδικία καὶ τελείως πεφανέρωτο, ὅτι ὁ μισθὸς αὐτῆς κόλασις καὶ θάνατος προσεδοκᾶτο, ἦλθε δὲ ὁ καιρός, ὃν θεὸς προέθετο λοιπὸν φανερῶσαι τὴν

5. *εἶδεν: εἶπεν* cod

6. *μόνῃ: μόνον* cod — *ἐπέδειξε*] sc. *ἑαυτόν*. — *διὰ πίστεως*] Cf. Rom. 3, 25. Eph. 3, 17.

7. Praeparat auctor quaestionem, quam c. 9 tractat, cur Deus tam sero hominibus se manifestaverit.

8. *μόνος ἀγ.*] Cf. Matth. 19, 17. Iust. Apol. I c. 16.

9. *ἀνεκοινώσατο: ἣν ἐκοιν.* cod

10—11. Cf. Rom. 16, 25. 26. I Cor. 2, 7—10. Gal. 4, 4. 5. Eph .3, 4—10. Col. 1, 26. 27.

11. *τῶν* om St | *νοῆσαι ἃ τίς* em L: *ποιῆσαι. τις* cod

IX, 1. *πάντ' οὖν — μὲν τοῦ* em L: *πάντ' οὖν ᾔδει . . οἰκονομικῶς* (hic edd a. Bunsen finierunt c. 8). *Μέχρι μὲν οὖν τοῦ* cod | *ἀπαγομένους: ἀγομ.* St | *νῦν* em H: *νοῦν* cod — *πρόσθεν*

giosa mendacia et imposturae praestigiatorum; 5. hominum vero quisquam nec vidit eum nec notum fecit, sed ipse sese ostendit. 6. Ostendit se autem per fidem, cui soli Deum videre concessum est. 7. Nam Dominus et opifex omnium Deus, qui omnia fecit et suo quaeque ordine disposuit, non solum hominum amans fuit, sed etiam patiens. 8. Erat autem semper talis et est et erit, benignus et bonus et irae expers et verax, et quidem solus bonus est; 9. postquam autem mente concepit magnum aliquid et ineffabile, communicavit cum solo filio. 10. Quamdiu igitur in occulto retinebat et custodiebat sapiens suum consilium, neglegere nos et non curare videbatur; 11. postquam vero per dilectum filium revelavit et patefecit, quae inde ab initio erant praeparata, omnia simul praebuit nobis, et frui suis beneficiis et videre et intellegere, quae quis nostrum unquam exspectasset?

IX. Postquam igitur omnia iam apud se cum filio disposuit, usque ad superius tempus sivit nos secundum arbitrium nostrum inordinatis motibus ferri, voluptatibus et cupiditatibus a recta via abductos; non quod ullo modo gauderet peccatis nostris, sed ea tolerans, neque quod illud iniquitatis tempus approbaret, sed praesens tempus iustitiae creans, ut cum illo tempore convicti essemus e propriis operibus indigni esse vita, nunc Dei benignitas nos ea dignaretur, et, cum manifestum fecissemus, ex eo, quod in nobis est, nos non posse ingredi in regnum Dei, potentia Dei id posse nobis daretur. 2. Cum autem completa esset iniustitia nostra et plene manifestum factum esset, mercedem eius supplicium et mortem imminere,

χρ.] sc. quo Deus filium misit. Otto. *εἴασεν κτλ.*] Cf. Rom. 3, 21—26. — *ἡδοναῖς κ. ἐπ. ἀπ.*] Cf. Tit. 3, 3. — *ἀδύνατον κτλ.*] Cf. Ioann. 3, 5.

2. ὢ em Maran: ὡς cod, con *ὑπὸ* St | *καὶ ἀγ.* em Lange: *μία ἀγάπη* cod | *ἐλεῶν* em L: *λέγων* cod, om H, con *ἐκὼν* Nolte — *φανερῶσαι κτλ.*] Cf. Tit. 3, 4. 5: *ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, . . . κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς.* — *ὢ κτλ.*] Otto, qui cum codice ὡς legit, locum hoc modo explicat: cum (ὡς) Dei amor, qui ab eximia erga homines benevolentia (*φιλανθρωπίας*) proficiscitur, unicus sit i. e. sibi semper constet quoad abundantiam vel sit summus. — *τ. ἴδ. υἱὸν ἀπ.*] Cf. Rom. 8, 32. — *τ. δίκαιον κτλ.*] Cf.

ἑαυτοῦ χρηστότητα καὶ δύναμιν (ὢ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης τοῦ θεοῦ), οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς οὐδὲ ἀπώσατο οὐδὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ ἐμακροθύμησεν, ἠνέσχετο, ἐλεῶν αὐτὸς τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἀνεδέξατο, αὐτὸς τὸν ἴδιον υἱὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον ὑπὲρ ἀνόμων, τὸν ἄκακον ὑπὲρ τῶν κακῶν, τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἄφθαρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. 3. Τί γὰρ ἄλλο τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; 4. Ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ; 5. Ὢ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὢ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὢ τῶν ἀπροσδοκήτων εὐεργεσιῶν· ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ. 6. Ἐλέγξας οὖν ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς, νῦν δὲ τὸν σωτῆρα δείξας δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ ἀδύνατα, ἐξ ἀμφοτέρων ἐβουλήθη πιστεύειν ἡμᾶς τῇ χρηστότητι αὐτοῦ, αὐτὸν ἡγεῖσθαι τροφέα, πατέρα, διδάσκαλον, σύμβουλον, ἰατρόν, νοῦν, φῶς, τιμήν, δόξαν, ἰσχύν, ζωήν, περὶ ἐνδύσεως καὶ τροφῆς μὴ μεριμνᾶν.

X. Ταύτην καὶ σὺ τὴν πίστιν ἐὰν ποθήσῃς, καὶ λάβῃς πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν πατρός. 2. Ὁ γὰρ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἠγάπησε, δι' οὓς ἐποίησε τὸν κόσμον, οἷς ὑπέταξε πάντα τὰ ἐν τῇ γῇ, οἷς λόγον ἔδωκεν, οἷς νοῦν, οἷς μόνοις ἄνω πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν ἐπέτρεψεν, οὓς ἐκ τῆς ἰδίας εἰκόνος ἔπλασε, πρὸς οὓς ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν ἐπηγγείλατο καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν. 3. Ἐπιγνοὺς δὲ τίνος οἴει πληρωθήσεσθαι χαρᾶς; Ἢ πῶς ἀγαπήσεις τὸν οὕτως προαγαπήσαντά σε; 4. Ἀγαπήσας δὲ μιμητὴς ἔσῃ αὐτοῦ τῆς χρηστότητος. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ δύναται μιμητὴς ἄνθρωπος γενέσθαι θεοῦ. Δύναται θέλοντος αὐτοῦ. 5. Οὐ γὰρ τὸ καταδυναστεύειν τῶν πλησίον οὐδὲ τὸ πλέον ἔχειν βούλεσθαι τῶν ἀσθενεστέρων

I Petr. 3, 18.
3. τ. ἁμ. καλύψαι] Cf. Iac. 5, 20.
5. Verba ἵνα ἀνομία κτλ. explices sic: *beneficia, quae contigerunt iuxta Dei consilium, ut* (ἵνα). Otto.

6. περὶ — μεριμνᾶν: *haec verba glossema esse* con Otto — π. ἐνδύσεως κτλ.] Cf. Matth. 6, 25–31.
X, 1. καὶ λάβῃς: con κατάλαβε Gebhardt — θεὸς κτλ.] Cf. Ioann. 3, 16.

advenissetque tempus, quod Deus praestituerat ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam (o immensam humanitatem et caritatem Dei), nos odio non habuit neque reiecit neque ultus est, sed patienter tulit, sustinuit, miserans ipse peccata nostra suscepit, proprium ipse filium dedit pretium redemtionis pro nobis, sanctum pro iniquis, mali expertem pro malis, iustum pro iniustis, incorruptibilem pro corruptibilibus, immortalem pro mortalibus. 3. Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere quam illius iustitia? 4. In quo alio iniqui nos et impii iustificari potuimus quam in solo filio Dei? 5. O dulcem permutationem, o impervestigabilem institutionem, o inexspectata beneficia: ut iniquitas quidem multorum abscondatur in uno iusto, iustitia autem unius multos iniustos iustificet! 6. Cum igitur superiori tempore nos convicisset, non posse naturam nostram vita potiri, nunc autem servatorem ostendisset, qui servare potest ea etiam, quae servari non poterant, utraque re voluit nos benignitati suae fidem habere, ipsum existimare nutritorem, patrem, magistrum, consiliarium, medicum, sapientiam, lumen, honorem, gloriam, robur, vitam, de vestitu et victu sollicitos non esse.

X. Hanc si tu quoque expetiveris fidem, etiam adipisceris primum quidem agnitionem patris. 2. Deus enim homines dilexit, propter quos mundum creavit, quibus omnia subiecit, quae in terra sunt, quibus rationem dedit, quibus mentem, quibus solis sursum ad ipsum spectare permisit, quos ad suam imaginem formavit, ad quos filium suum unigenitum misit, quibus caeleste regnum promisit et dabit iis, qui ipsum dilexerunt. 2. Postquam autem illum cognoveris, quanta te impletum iri laetitia existimas? Aut quomodo diliges eum, qui prior te ita dilexerit? 4. Si autem diligas, imitator benignitatis eius eris. Ac ne mireris, posse hominem esse imitatorem Dei. Potest eo volente. 5. Non enim imperium in proximos exercere neque

I Ioann. 4, 9.

2. *ἄνω* B: *ἀ . .* cod — *δι' οὓς ἐποίησε τ. κ.*] Cf. Iust. Apol. I c. 10; Apol. II c. 4.

3. *ἐπιγνούς*] sc. *τὸν πατέρα.* — *ἀγαπήσεις κτλ.*] Cf. I Ioann. 4, 19.

4. *ἀγαπήσας κτλ.*] Cf. Ioann. 14, 23 (4, 11. 12. 20. 21).

5. *ἀλλὰ ταῦτα κτλ.*] i. e. haec sunt contraria illius ditissimae beneficen-

οὐδὲ τὸ πλουτεῖν καὶ βιάζεσθαι τοὺς ὑποδεεστέρους εὐδαιμονεῖν ἐστιν, οὐδὲ ἐν τούτοις δύναταί τις μιμήσασθαι θεόν, ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. 6. Ἀλλ' ὅστις τὸ τοῦ πλησίον ἀναδέχεται βάρος, ὃς ἐν ᾧ κρείσσων ἐστὶν ἕτερον τὸν ἐλαττούμενον εὐεργετεῖν ἐθέλει, ὃς ἃ παρὰ τοῦ θεοῦ λαβὼν ἔχει, ταῦτα τοῖς ἐπιδεομένοις χορηγῶν θεὸς γίνεται τῶν λαμβανόντων, οὗτος μιμητής ἐστι θεοῦ. 7. Τότε θεάσῃ τυγχάνων ἐπὶ γῆς, ὅτι θεὸς ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεται, τότε μυστήρια θεοῦ λαλεῖν ἄρξῃ, τότε τοὺς κολαζομένους ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν ἀρνήσασθαι θεὸν καὶ ἀγαπήσεις καὶ θαυμάσεις· τότε τῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου καὶ τῆς πλάνης καταγνώσῃ, ὅταν τὸ ἀληθῶς ἐν οὐρανῷ ζῆν ἐπιγνώσῃ, ὅταν τοῦ δοκοῦντος ἐνθάδε θανάτου καταφρονήσῃς, ὅταν τὸν ὄντως θάνατον φοβηθῇς, ὃς φυλάσσεται τοῖς κατακριθησομένοις εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ μέχρι τέλους κολάσει. 8. Τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις τὸ πῦρ τὸ πρόσκαιρον καὶ μακαρίσεις, ὅταν ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐπιγνῷς.

XI. Οὐ ξένα ὁμιλῶ οὐδὲ παραλόγως ζητῶ, ἀλλὰ ἀποστόλων γενόμενος μαθητὴς γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν· τὰ παραδοθέντα ἀξίως ὑπηρετῶ γινομένοις ἀληθείας μαθηταῖς. 2. Τίς γὰρ ὀρθῶς διδαχθεὶς καὶ λόγῳ προσφιλὴς γενηθεὶς οὐκ ἐπιζητεῖ σαφῶς μαθεῖν τὰ διὰ λόγου δειχθέντα φανερῶς μαθηταῖς, οἷς ἐφανέρωσεν ὁ λόγος φανείς, παρρησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοούμενος, μαθηταῖς δὲ διηγούμενος, οἳ πιστοὶ λογισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἔγνωσαν πατρὸς μυστήρια; 3. Οὗ χάριν ἀπέστειλε λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὃς ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθείς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθείς, ὑπὸ ἐθνῶν

tiae, quam imitari debemus.

6. *ὃς ἅ*: *ὅσα* cod — *τ. πλησίον ἀν. βάρος*] Cf. Gal. 6, 2. — *θεὸς γ. τ. λαμβανόντων*] In his verbis videri possit alludere ad proverbium: *ἄνθρωπος ἀνθρώπου δαιμόνιον*, i. e. *homo homini Deus*. Quod ideo dicitur, quoniam, dum alicui opitulamur, hoc ipso facto Deum imitamur. Quod cum ab aliis ethnicis tum vero a Strabone dictum est. Ac inter poetas latinos Ovidius quiddam tale canit. Stephanus.

7. *οὐρανοῖς*: con *ἀνθρώποις* Sylburg | *ἐπιγνώσῃ*: con *-γνῷς* L — Prima huius capitis parte Noster dixerat, vitam virtutibus plenam e vera fide profluere; iam contra docet, veram cognitionem e vita proba oriri; quod utrumque iure dici potest. H.

velle potiori conditione esse quam infirmiores neque divitem esse et vim inferre inferioribus est beatum esse, neque in his potest quisquam imitari Deum, sed haec sunt extra illius maiestatem. 6. At qui proximi onus in se suscipit, qui, qua in re superior est, alium inferiorem beneficio vult afficere, qui, quae habet accepta a Deo, ea indigentibus suppeditans Deus fit accipientium; is imitator est Dei. 7. Tunc perspicies in terra degens, Deum in caelis regnare; tunc mysteria Dei loqui incipies; tunc eos, qui puniuntur, quod abnegare Deum nolint, et diliges et miraberis; tunc imposturam mundi et errorem damnabis, cum vere in caelo vivere didiceris, cum eam, quae heic mors esse censetur, contempseris, cum veram mortem formidaveris, quae servatur iis, qui damnabuntur ad ignem aeternum, qui sibi traditos usque ad finem supplicio afficiet. 8. Tunc admiraberis eos, qui pro iustitia ignem patiuntur temporarium, et beatos praedicabis, cum ignem illum cognoveris.

XI. Non peregrina loquor neque ineptas quaestiones instituo, sed apostolorum factus discipulus fio doctor gentium: quae mihi tradita sunt, digne subministro iis, qui discipuli fiunt veritatis. 2. Quis enim recte edoctus et verbo amicus factus non studeat accurate discere, quae per verbum clare ostensa sunt discipulis, quibus ea declaravit verbum ipsum apparens, libere loquens, ab incredulis non intellectum, discipulis autem enarrans, qui fideles ab eo existimati cognoverunt patris mysteria? 3. Cuius rei gratia verbum misit, ut mundo appareret, quod a populo contemptum, ab apostolis praedicatum,

— αἰώνιον . . μέχρι τέλους . . πρόσκαιρον v. 8] Cf. Act. Andreae ed. Tischendorf p. 115 sq. Eus. h. e. V c. 1, 26.

8. πρόσκαιρον: superesse videntur in cod aliqua vocis προς vestigia | καὶ cod exhibet in margine tamquam additamentum, quod tamen a prima manu videtur esse profectum | ἐπιγνῷς: cod habet in margine hanc librarii notam: καὶ ὧδε ἐγκοπὴν εἶχε τὸ ἀντίγραφον — ἐκεῖνο τ. πῦρ] sc. τὸ αἰώνιον cf. v. 7.

XI, 1. ἀξίως em Hollenberg: ἀξίοις cod | ὑπηρετῶ: -ῶν con L

2. προσφιλὴς em Maran: -λεῖ cod | γενηθείς: γεννηθεὶς St

3. Cf. I Tim. 3, 16.

ἐπιστεύθη. 4. Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανεὶς καὶ παλαιὸς εὑρεθεὶς καὶ πάντοτε νέος ἐν ἁγίων καρδίαις γεννώμενος. 5. Οὗτος ὁ ἀεί, ὁ σήμερον υἱὸς λογισθείς, δι' οὗ πλουτίζεται ἡ ἐκκλησία καὶ χάρις ἁπλουμένη ἐν ἁγίοις πληθύνεται, παρέχουσα νοῦν, φανεροῦσα μυστήρια, διαγγέλλουσα καιρούς, χαίρουσα ἐπὶ πιστοῖς, ἐπιζητοῦσι δωρουμένη, οἷς ὅρκια πίστεως οὐ θραύεται οὐδὲ ὅρια πατέρων παρορίζεται. 6. Εἶτα φόβος νόμου ᾄδεται, καὶ προφητῶν χάρις γινώσκεται, καὶ εὐαγγελίων πίστις ἵδρυται, καὶ ἀποστόλων παράδοσις φυλάσσεται, καὶ ἐκκλησίας χάρις σκιρτᾷ. 7. Ἣν χάριν μὴ λυπῶν ἐπιγνώσῃ, ἃ λόγος ὁμιλεῖ δι' ὧν βούλεται, ὅτε θέλει. 8. Ὅσα γὰρ θελήματι τοῦ κελεύοντος λόγου ἐκινήθημεν ἐξειπεῖν μετὰ πόνου, ἐξ ἀγάπης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἡμῖν γινόμεθα ὑμῖν κοινωνοί.

XII. Οἷς ἐντυχόντες καὶ ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς εἴσεσθε, ὅσα παρέχει ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν ὀρθῶς, οἱ γενόμενοι παράδεισος τρυφῆς, πάγκαρπον ξύλον εὐθαλοῦν ἀνατείλαντες ἐν ἑαυτοῖς, ποικίλοις καρποῖς κεκοσμημένοι. 2. Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ χωρίῳ ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς πεφύτευται· ἀλλ' οὐ τὸ τῆς γνώσεως ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἀναιρεῖ. 3. Οὐδὲ γὰρ ἄσημα τὰ γεγραμμένα, ὡς θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς ἐν μέσῳ παραδείσου ἐφύτευσε, διὰ γνώσεως ζωὴν ἐπιδεικνύς· ᾗ μὴ καθαρῶς χρησάμενοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς πλάνῃ τοῦ ὄφεως γεγύμνωνται. 4. Οὐδὲ γὰρ ζωὴ ἄνευ γνώσεως οὐδὲ γνῶσις ἀσφαλὴς ἄνευ ζωῆς ἀληθοῦς· διὸ πλησίον ἑκάτερον πεφύτευται. 5. Ἣν δύναμιν ἐνιδὼν ὁ ἀπόστολος τήν τε ἄνευ ἀληθείας προστάγματος εἰς ζωὴν ἀσκουμένην γνῶσιν μεμφόμενος λέγει· *Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ.* 6. Ὁ γὰρ νομίζων εἰδέναι τι ἄνευ γνώσεως ἀληθοῦς καὶ μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ζωῆς οὐκ ἔγνω, ὑπὸ τοῦ ὄφεως πλανᾶται, μὴ ἀγαπήσας τὸ ζῆν. Ὁ δὲ μετὰ φόβου ἐπιγνοὺς καὶ ζωὴν ἐπιζητῶν ἐπ' ἐλπίδι φυτεύει, καρπὸν προσδο-

4. *ὁ ἀπ' ἀρχῆς*] Cf. I Ioann. 1, 1; 2, 13. 14.

5. *ὁ* sec add L: om cod | *ὅρκια* con L: *ὅρια* cod — *σήμ. υἱὸς λ.*] Cf. Ps. 2, 7. Matth. 3, 17. — *ὅρια πατ.*] i. e. decreta facta unanimi consilio patrum ecclesiae. Böhl. Cf. Hieron. ep. 63 ad Theoph. c. 2: *Nobis nihil est antiquius, quam Christi iura servare nec patrum transferre* (al. *transire*) *terminos.*

6. *χάρις* sec: con *χαρὰ* L — προφ-

gentibus est creditum. 4. Hic ab initio erat, qui novus ap-
uit et vetus inventus est et semper recens in sanctorum
dibus nascitur. 5. Hic sempiternus, hodie filius est nuncu-
tus; per quem ecclesia ditatur et gratia expansa in sanctis
getur, praebens intellectum, patefaciens mysteria, annuntians
npora, gaudens super fidelibus, quaerentibus donans, quibus
a fidei non perfringuntur neque limites patrum transili-
tur. 6. Deinde metus legis decantatur, et prophetarum gratia
gnoscitur, et evangeliorum fides stabilitur, et apostolorum
ditio custoditur, et ecclesiae gratia exsultat. 7. Quam gra-
m non contristans ea cognosces, quae verbum loquitur per
os vult, quando ei lubet. 8. Quaecunque enim voluntate iu-
ntis verbi excitati sumus eloqui cum studio, ex dilectione eorum,
ae revelata nobis sunt, vobiscum communicamus.

XII. Quae cum legeritis et audieritis studiose, scietis,
anta praebeat Deus recte ipsum diligentibus, quippe qui facti
is paradisus deliciarum, arborem fructibus plenam belle-
e germinantem in vobis ipsis producentes, variis fructibus
nati. 2. In hoc enim loco lignum cognitionis et lignum vitae
ntatum fuit; verum non lignum cognitionis perdit, sed in-
oedientia perdit. 3. Neque enim sunt obscura, quae scripta
nt, Deum ab initio lignum cognitionis et lignum vitae in
dio paradisi plantasse, per cognitionem vitam monstrantem,
a cum sincere usi non essent primi homines, fraude serpentis
dati fuerunt. 4. Neque enim vita sine cognitione neque
gnitio tuta sine vera vita, ideo in propinquo utrumque plan-
um fuit. 5. Quam vim cum perspexisset apostolus, cogni-
nem, quae sine veritate mandati ad vitam exercetur, repre-
ndens dicit: *Cognitio inflat, dilectio autem aedificat.* 6. Qui
im sine cognitione vera et testimonio vitae comprobata ali-
id scire putat, non cognoscit, a serpente decipitur, quia vitam

ης] i. e. gratia, qua prophetae
minati sunt.
XII, 2. *χωρίῳ*] sc. in paradiso.
. *ξύλον γν. καὶ* add Bunsen: om cod
δ. *γνώσεως*] i. e. per veram cog-
ionem Deus protoplastis veram
quoque vitam revelavit. Cf. v. 4. —
ᾗ] sc. *γνώσει*.
5. *ἣν δύναμιν*] sc. vim coniunctio-
nis utriusque ligni. — *ἡ γνῶσις κτλ.*]
I Cor. 8, 1.
6. *ὑπό*: praem *καὶ* B, add *τε* H

μενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν θάνατον καὶ αἰχμαλωτισμὸν ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται, μάλιστα οἱ τὸν αἰῶνα τοῦτον περιποιούμενοι καὶ γαυριῶντες ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ μὴ ἀντεχόμενοι τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων. 9. Μετανοήσουσιν αἱ ψυχαὶ αὐτῶν, οἵτινες οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα, ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ σὺ προσεύχου πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἰάσεται τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου καὶ πάντων τῶν ἁγίων.

2. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτὴν τὰ ῥήματα ταῦτα ἐκλείσθησαν οἱ οὐρανοί· κἀγὼ ὅλος ἤμην πεφρικὼς καὶ λυπούμενος. Ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ· Εἰ αὕτη μοι ἡ ἁμαρτία ἀναγράφεται, πῶς δυνήσομαι σωθῆναι; ἢ πῶς ἐξιλάσομαι τὸν θεὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν μου τῶν τελείων; ἢ ποίοις ῥήμασιν ἐρωτήσω τὸν κύριον, ἵνα ἱλατεύσηταί μοι; 2. Ταῦτά μου συμβουλευομένου καὶ διακρίνοντος ἐν τῇ καρδίᾳ μου, βλέπω κατέναντί μου καθέδραν λευκὴν ἐξ ἐρίων χιονίνων γεγονυῖαν μεγάλην· καὶ ἦλθεν γυνὴ πρεσβῦτις ἐν ἱματισμῷ λαμπροτάτῳ, ἔχουσα βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἐκάθισεν μόνη καὶ ἀσπάζεταί με· Ἑρμᾶ, χαῖρε. Κἀγὼ λυπούμενος καὶ κλαίων εἶπον· Κυρία, χαῖρε. 3. Καὶ εἶπέν μοι· Τί στυγνός, Ἑρμᾶ, ὁ μακρόθυμος καὶ ἀστομάχητος, ὁ πάντοτε γελῶν, τί οὕτω κατηφὴς τῇ ἰδέᾳ καὶ οὐχ ἱλαρός; Κἀγὼ εἶπον αὐτῇ· Κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν ὑπὸ γυναικὸς ἀγαθωτάτης λεγούσης, ὅτι ἥμαρτον εἰς αὐτήν. 4. Ἡ δὲ ἔφη· Μηδαμῶς ἐπὶ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Ἀλλὰ πάντως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη περὶ αὐτῆς. Ἔστιν μὲν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ ἡ τοιαύτη βουλὴ

14. 15. — *μάλιστα οἱ τ. αἰῶνα κτλ.*] Cf. I Tim. 6, 9. 10. Cupiditas divitiarum Hermae ipsi perniciosa fuit; cf. Vis. III c. 6, 7.

9. *μετανοήσουσιν* c. S (A): *πολλὰ μεταμελήσουσιν* G, *vacuantur* vel *vagantur* L¹, *non resistent iisdem luxuriis* L² — *ἀπεγνώκασιν*] Cf. Mand. XII c. 6, 2. Sim. IX c. 26, 4. — *ἰάσεται τ. ἁμ.*] Cf. Ierem. 3, 32: *ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.* — *ἁγίων*] Cf. Vis. I c. 3, 2; II c. 2, 4. 5: III c. 3, 3; c. 6, 2 etc. Barn. 19, 10 not.

2, 1. *εἰ* c. G L: *η* S A | *ἢ* sec. c. Sa (?) Sc L² A: om S G L¹ — *τελείων*] Concupiscentiae malae auctor opponit peccata in opere perfecta. Aliter Barn. 8, 1. — *ἐρωτήσω*] Haec vox in Pastore semper denotat *rogare* (cf. Vis. II c. 2, 1; III c. 1, 3; c. 2, 3. Sim. V c. 4, 5), *ἐπερωτᾶν* autem *interrogare* (cf. Vis. III c. 3, 5. Mand. XI, 2. 3. 6. 8. Sim. V c. 4, 2. 5.). Uno loco tantum, si lectio recta est, sc. Sim. IX c. 11, 8, *ἐρωτᾶν* vertendum esse videtur *interrogare*. Cf. Zahn l. c. p. 488.

2. *χιονίνων* c. Sc (om S) L A: *λευ-*

hoc saeculum sibi vindicant et gloriantur in divitiis suis neque exspectant bona futura. 9. Paenitebit animas eorum, qui spem non habent, sed sese desponderunt et vitam ipsorum. Tu autem ora ad Dominum, et sanabit peccata tua et totius domus tuae et omnium sanctorum.

2. Postquam locuta est haec verba, clausi sunt caeli, et ego totus eram exhorrescens ac tristis. Dicebam autem intra me ipsum: Si hoc peccatum mihi adscribitur, quomodo potero salvari, aut quomodo Deum propitiabo ob peccata mea perfecta, aut quibus verbis rogabo Dominum, ut propitius sit mihi? 2. Quae dum recogito ac disputo in corde meo, video coram me cathedram candidam de lanis niveis factam magnam; et venit mulier anus in veste splendidissima, habens librum in manibus, ac sedit sola et salutat me: Herma, ave. Et ego maestus et plorans dixi: Domina, ave. 3. Et dixit mihi: Quid tristis es, Herma, longanimis et sine iracundia, semper ridens, quid sic tristis es vultu et non hilaris? Et ego dixi ei: Domina, contumelia mihi facta est a muliere optima dicente, quod peccavi in eam. 4. Haec autem respondit: Nequaquam apud servum Dei hoc factum. At vero in corde tuo cogitatio ascendit de illa. Est quidem servis Dei talis cogitatio peccatum afferens; iniqua enim est cogitatio et abominanda in spiritu

κῶν G | *ἀσπάζεται* c. S: *ἠσπάσατο* G L A — *καθέδραν*] Cf. Vis. III c. 10, 3. Mand. XI, 1 etc. Stantes quidem veteres s. scripturam legebant (Luc. 4, 16) et sermonem pronuntiabant nonnumquam gravem (Ioann. 7, 37. Act. 13, 16; 17, 22), sedentes autem docebant (Matth. 5, 1; 13, 1; 15, 29; 23, 2. 6; 26, 55. Luc. 4, 20. Ioann. 8, 2. Act. 16, 3. Eus. h. e. V c. 20, 5). Cf. G. G. A. 1878 p. 59. Neque tamen praetermittendum est, secundum Visionem III c. 11, 4 anum propter infirmitatem sedisse. — *μόνη*] Hermas enim sedere non est ausus.

3. *κ. εἶπεν* c. S L^2 A: *ἡ δὲ εἶπεν* G (L^1) | *μοι* om G A | *Ἑρμᾶ* om G L^2 | *ὀνειδισμός μοι γέγ.* c. Sc (ubi *μοι γε* abscissum videtur) L^1 *(contumelia obiecta est mihi)*: om S G L^2 A | *λεγούσης*: add *μοι* G L^2 A — *ὁ μακρόθυμος κτλ.*] Hermas hic et v. 4 et Vis. II c. 3, 2 sibi ipsi laudes tribuit. Aliter loquitur Vis. I c. 3, 1; III c. 4, 3.

4. *ἔκπληκτος*: *ἔκφρικτος* G | *πάσης* c. S L: om G A — *ἐπιθυμήσῃ*] sc.

ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσα· πονηρὰ γὰρ βουλὴ καὶ ἔκπληκτος εἰς πάνσεμνον πνεῦμα καὶ ἤδη δεδοκιμασμένον, ἐὰν ἐπιθυμήσῃ πονηρὸν ἔργον, καὶ μάλιστα Ἑρμᾶς ὁ ἐγκρατής, ὁ ἀπεχόμενος πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ πλήρης πάσης ἁπλότητος καὶ ἀκακίας μεγάλης.

3. Ἀλλ' οὐχ ἕνεκα τούτου ὀργίζεταί σοι ὁ θεός, ἀλλ' ἵνα τὸν οἶκόν σου τὸν ἀνομήσαντα εἰς τὸν κύριον καὶ εἰς ὑμᾶς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐπιστρέψῃς. Ἀλλὰ φιλότεκνος ὢν οὐκ ἐνουθέτεις σου τὸν οἶκον, ἀλλὰ ἀφῆκας αὐτὸν καταφθαρῆναι δεινῶς· διὰ τοῦτό σοι ὀργίζεται ὁ κύριος· ἀλλὰ ἰάσεταί σου πάντα τὰ προγεγονότα πονηρὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου· διὰ γὰρ τὰς ἐκείνων ἁμαρτίας καὶ ἀνομήματα σὺ κατεφθάρης ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων. 2. Ἀλλ' ἡ πολυσπλαγχνία τοῦ κυρίου ἠλέησέν σε καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Σὺ μόνον μὴ ῥᾳθυμήσῃς, ἀλλὰ εὐψύχει καὶ ἰσχυροποίει σου τὸν οἶκον. Ὡς γὰρ ὁ χαλκεὺς σφυροκοπῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ περιγίνεται τοῦ πράγματος οὗ θέλει, οὕτω καὶ ὁ λόγος ὁ καθημερινὸς ὁ δίκαιος περιγίνεται πάσης πονηρίας. Μὴ διαλίπῃς οὖν νουθετῶν σου τὰ τέκνα· οἶδα γάρ, ὅτι, ἐὰν μετανοήσουσιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν, ἐγγραφήσονται εἰς τὰς βίβλους τῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἁγίων. 3. Μετὰ τὸ παῆναι αὐτῆς τὰ ῥήματα ταῦτα λέγει μοι· Θέλεις ἀκοῦσαί μου ἀναγινωσκούσης; Λέγω κἀγώ· Θέλω, κυρία. Λέγει μοι· Γενοῦ

τὸ πνεῦμα.

3, 1. *κ. εἰς ὑμᾶς* c. G L[2] A: *κ. εις ημας* Sc L[1], *η αυτους η* S | *δεινῶς* c. G L A: om S | *πονηρὰ* c. Sc G: praem *τα* S | *σου* c. G L A: om S — Cf. Sim. VII, 2. — *φιλότεκνος*] Cf. Tit. 2, 4. — *κατεφθάρης ἀπό*] Praepositio *ἀπό* apud Hermam saepe non causam indicat, sed vim habet propositionis consectariae idque negativae ideoque minus verti quam circumscribi potest. Cf. inprimis Vis. III c. 9, 1: *δικαιοῦσθαι καὶ ἁγιάζεσθαι ἀπὸ πάσης πονηρίας,* Mand. VIII, 10: *σκανδαλίζεσθαι ἀπὸ τῆς πίστεως,* Mand. V c. 2, 7: *ἀποτυφλοῦσθαι ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς,* Sim. IV, 7: *διαφθαρήσεται ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου,* Sim. VI c. 2, 4: *κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας.* Cf. Zahn l. c. p. 490 sq. Itaque sensus loci est: propter peccata filiorum ita vexatus es, ut negotium tuum et bona tua amitteres (cf. Zahn l. c. p. 81 not. 3), et verti: corruptus es *in* saecularibus negotiis, non *a saec. negotiis*, ut interpretes veteres.

2. *πολυσπλαγχνία* c. S A (cf. Schodde, Hermâ Nabî 1876 p. 19 not. 3): *πολλὴ ἡ εὐσπλαγχνία* G | *κ. ἰσχ. σε κ. θεμ. σε* c. S coll A: *ἰσχυροποίησε καὶ ἐθεμελίωσε* G cf. L | *καὶ* p. *οὕτω* om G A — *πολυσπλαγχνία*] Praeter

avissimo et iamiam probato, si desideravit opus iniquum, et
axime Hermas continens, abstinens ab omni desiderio malo
plenus omni simplicitate et innocentia magna.

3. Sed non propter hoc irascitur tibi Deus, sed ut domum
iam corrigas, quae iniqua egit in Dominum et in vos paren-
s suos. At cum diligeres filios, non commonebas domum
iam, sed reliquisti eam, ut valde corrumperetur: propter
oc irascitur tibi Dominus; sed sanabit omnia mala antea
esta in domo tua; propter illorum enim peccata et iniquitates
orruptus es in saecularibus negotiis. 2. Sed misericordia Do-
ini magna miserta est tui et domus tuae atque confortabit
: et fundabit te in gloria ipsius. Modo tu noli levis esse,
d firmo animo esto et conforta domum tuam. Sicut enim
iber opus suum malleo pulsans perficit id, quod vult, ita et
rmo iustus cotidianus convincit omnem iniquitatem. Ne de-
cias ergo monens filios tuos; scio enim fore ut, si paeniten-
am egerint ex toto corde suo, inscribantur in libris vitae cum
nctis. 3. Quae verba postquam finivit, dicit mihi: Vis au-
re me legentem? Et ego respondeo: Volo, domina. Dicit
ihi: Esto audiens et percipe laudes Domini. Audivi magnifice

inc vocem (repetitam Vis. II c. 2,
IV c. 2, 3. Mand. IX, 2; cod. G
ibet ubique *πολλὴ εὐσπλαγχνία*)
ermas usurpat etiam *πολυευσπλαγ-*
α (Sim. IX c. 6, 1), *πολύσπλαγχνος*
Iand. IV c. 3, 5. Sim. V c. 7, 4),
πλαγχνος (Sim. VI c. 3, 2), *σπλαγ-*
ίζεσθαι (Vis. III c. 12, 3. Mand.
' c. 3, 5; IX, 3. Sim. VI c. 3, 2;
II, 4; VIII c. 6, 3; c. 11, 1; IX
14, 3; cod. G pluribus locis, e. g.
is. III c. 12, 3. Mand. IV c. 3, 5
ibet *εὐσπλαγχνίσθη* pro *ἐσπλαγχνίσ-*
η), *σπλάγχνον* (Sim. IX c. 24, 2).
N. T. legimus *πολύσπλαγχνος* (Iac.
11) et *εὔσπλαγχνος* (Eph. 4, 32. I
tr. 3, 8) et *σπλάγχνα* (Luc. 1, 78.
Act. 1, 18 etc.). — *ἐγγραφήσονται*
κτλ.] Cf. Mand. VIII, 8. Sim. II, 9;
V c. 3, 2. I Clem. 45, 8 not. Dan.
7, 10. Apoc. 20, 12. Apoc. Baruch.
24, 1.

3. *παῆναι: πανθῆναι* G | *κυρία* c.
S L: add *μου* G A | *μεγ. κ. θ. δ* c.
S L1 A: *μεγάλας κ. θαυμαστὰς ὧν* G
cf. L2 — *ῥήματα ἔκφρικτα κτλ.*] Iach-
mann (Der Hirte d. H. p. 65) con-
tendit, Hermam ut aliis locis sic hoc
quoque loco Esrae apocalypsin imi-
tatum esse et hic quidem IV Esr.
6, 17: *Sonus eius sicut sonus aqua-*
rum multarum. Sed haec verba par-
vam verborum Hermae similitudi-
nem gerunt.

δοξάζοντος τὰς κτίσεις τοῦ θεοῦ, ὡς μεγάλαι καὶ ἐκπρεπεῖς καὶ δυναταί εἰσιν, περιπατῶν ἀφύπνωσα. Καὶ πνεῦμά με ἔλαβεν καὶ ἀπήνεγκέν με δι' ἀνοδίας τινός, δι' ἧς ἄνθρωπος οὐκ ἐδύνατο ὁδεῦσαι· ἦν δὲ ὁ τόπος κρημνώδης καὶ ἀπερρωγὼς ἀπὸ τῶν ὑδάτων. Διαβὰς οὖν τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον ἦλθον εἰς τὰ ὁμαλὰ καὶ τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἠρξάμην προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ ἐξομολογεῖσθαί μου τὰς ἁμαρτίας. 4. Προσευχομένου δέ μου ἠνοίγη ὁ οὐρανός, καὶ βλέπω τὴν γυναῖκα ἐκείνην, ἣν ἐπεθύμησα, ἀσπαζομένην με ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν· Ἑρμᾶ χαῖρε. 5. Βλέψας δὲ εἰς αὐτὴν λέγω αὐτῇ· Κυρία, τί σὺ ὧδε ποιεῖς; Ἡ δὲ ἀπεκρίθη μοι· Ἀνελήφθην, ἵνα σοῦ τὰς ἁμαρτίας ἐλέγξω πρὸς τὸν κύριον. 6. Λέγω αὐτῇ· νῦν σύ μου ἔλεγχος εἶ; Οὔ, φησίν, ἀλλὰ ἄκουσον τὰ ῥήματα, ἅ σοι μέλλω λέγειν. Ὁ θεὸς *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικῶν* καὶ κτίσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ ὄντα καὶ *πληθύνας καὶ αὐξήσας* ἕνεκεν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ ὀργίζεταί σοι, ὅτι ἥμαρτες εἰς ἐμέ. 7. Ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω· Εἰς σὲ ἥμαρτον; Ποίῳ τρόπῳ; Ἤ πότε σοι αἰσχρὸν ῥῆμα ἐλάλησα; Οὐ πάντοτέ σε ὡς θείαν ἡγησάμην; Οὐ πάντοτέ σε ἐνετράπην ὡς ἀδελφήν; Τί μου καταψεύδῃ, ὦ γύναι, τὰ πονηρὰ ταῦτα καὶ ἀκάθαρτα; 8. Γελάσασά μοι λέγει· Ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη ἡ ἐπιθυμία τῆς πονηρίας. Ἢ οὐ δοκεῖ σοι ἀνδρὶ δικαίῳ πονηρὸν πρᾶγμα εἶναι, ἐὰν ἀναβῇ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν καρδίαν ἡ πονηρὰ ἐπιθυμία; Ἁμαρτία γέ ἐστιν, καὶ μεγάλη, φησίν. Ὁ γὰρ δίκαιος ἀνὴρ δίκαια βουλεύεται. Ἐν τῷ οὖν δίκαια βουλεύεσθαι αὐτὸν κατορθοῦται ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ εὐκατάλλακτον ἔχει τὸν κύριον ἐν παντὶ πράγματι αὐτοῦ· οἱ δὲ πονηρὰ βουλευό-

L¹ | *γόνατα* c. S L¹: add *μου* G L² | *κυρίῳ* c. G L (A): *θῷ* S — *μετὰ χρόνον τ.*] i. e. post mortem Rhodae; cf. v. 5. — *πορευομένου μου — περιπατῶν ἀφύπνωσα*] Constructio apud Hermam praesertim in Visionibus (cf. c. 2, 2. II c. 1, 1; c. 2, 1) haud rara. — *πνεῦμά με ἔλαβεν κτλ.*] Cf. Vis. II c. 1, 1. Sim. IX c. 1, 4. — *προσεύχεσθαι κτλ.*] Cf. Dan. 9, 20: *καὶ ἔτι ἐμοῦ λαλοῦντος καὶ προσευχομένου καὶ ἐξαγορεύοντος τὰς ἁμαρτίας μου κτλ.*

4. *ἠνοίγη* c. S (*ηνυγη*): *ἠνοίχθη* G | *λέγουσαν* c. S L²: praem *καὶ* G L¹ A — *Ἑρμᾶ*] Nomen apud veteres usitatissimum. Cf. Rom. 16, 14. Zahn l. c. p. 72 not. 2.

5. *σὺ* c. Sc G L¹: om S L² | *ἀνελημφθην* S, [*ἀπεκαλ*]*ήφθην* G

6. *ἄκουσον* c. S L¹: add *μου* G L² A — *ὁ ἐν τ. οὐρ. κατοικῶν*] Ps. 2, 4; 122, 1. — *κτ. ἐκ τοῦ μὴ ὄντος*] Cf. Mand. I, 1. II Macc. 7, 28. II Clem. 1, 8

ıturas Dei, quantae ac quam magnificae et potentes essent,)ulans obdormivi. Et spiritus me apprehendit et abstulit per locum quendam invium, per quem homo non poterat facere; erat autem locus praeruptus et corrosus aquis. Cum o flumen illud transiissem, veni in planum et posui genua :oepi orare Dominum et confiteri peccata mea. 4. Dum auı oro, apertum est caelum et video feminam illam, quam ideraveram, salutantem me de caelo, dicentem: Herma, ave. Intuens autem eam dico ei: Domina, quid tu hic facis? At respondit mihi: Recepta sum, ut peccata tua arguam ıd Dominum. 6. Dico ei: Nunc tu mei accusatrix es? Non, uit, sed audi verba, quae tibi dictura sum. Deus, *qui in lis habitat* et quae sunt ex nihilo condidit et *multiplicari crescere fecit* propter sanctam ecclesiam suam, irascitur tibi,)niam peccasti in me. 7. Respondens ei dico: In te peci? Quomodo? Aut quando tibi impudicum verbum locutus n? Nonne semper te pro matertera habui? Nonne semper veritus sum velut sororem? Quid in me mentiris, mulier, qua ista et immunda? 8. Illa autem ridens dicit mihi: In de tuo ascendit concupiscentia iniquitatis. Aut tibi non viur homini iusto iniqua res esse, si ascendit in corde eius la concupiscentia? Peccatum sane est, inquit, et quidem gnum. Iustus enim vir iusta cogitat. Cum enim iusta coet, gloria eius erigitur in caelis et propitium habet Domin in omni negotio suo; qui autem iniqua cogitant in cordi suis, mortem et captivitatem sibi adquirunt, maxime qui

. Exempla patrum collegit Hark ad h. l. Laudat locum Origein Ioann. tom. I c. 18 ed. Be-. IV 19. — πληθ. κ. αὐξήσας] ı. 1, 28; 8, 17; 9, 1. 7; 28, 3 — ἕνεκεν τ. ἁγ. ἐκκλησίας] Cf. . II c. 4, 1. Ecclesiam *sanctam* ans (cf. c. 3, 4) Hermas fortasse ulam fidei respexit.

. τρόπῳ c. Sc G L[2] (A): τοπω S πότε c. Sc G: add δε S | θεῖαν Hg (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1878 p. 126): θεαν S L[1], θυγατέραν G, *dominam meam* A, om plura L[2] | κ. ἀκάθαρτα om G L[1] — πάντοτε] sc. ex eo tempore, postquam Hermas libertus factus est.

8. γε . . καὶ c. S coll L: γὰρ G, om A — ἐπὶ τ. καρδίαν ἀνέβη] Locutio apud Hermam creberrima. Cf. Vis. I c. 2, 4. Mand. IV c. 1, 1. 2; c. 2, 2; VI c. 2, 3. 4. 5. 7. 8; XII c. 3, 5. Act. 7, 23. Luc. 24, 38. I Cor. 2, 9. — ἐπιθυμία] Cf. Iac. 1,

μενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν θάνατον καὶ αἰχμαλωτισμὸν ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται, μάλιστα οἱ τὸν αἰῶνα τοῦτον περιποιούμενοι καὶ γαυριῶντες ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ μὴ ἀντεχόμενοι τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων. 9. Μετανοήσουσιν αἱ ψυχαὶ αὐτῶν, οἵτινες οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα, ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ σὺ προσεύχου πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἰάσεται τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου καὶ πάντων τῶν ἁγίων.

2. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτὴν τὰ ῥήματα ταῦτα ἐκλείσθησαν οἱ οὐρανοί· κἀγὼ ὅλος ἤμην πεφρικὼς καὶ λυπούμενος. Ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ· Εἰ αὕτη μοι ἡ ἁμαρτία ἀναγράφεται, πῶς δυνήσομαι σωθῆναι; ἢ πῶς ἐξιλάσομαι τὸν θεὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν μου τῶν τελείων; ἢ ποίοις ῥήμασιν ἐρωτήσω τὸν κύριον, ἵνα ἱλατεύσηταί μοι; 2. Ταῦτά μου συμβουλευομένου καὶ διακρίνοντος ἐν τῇ καρδίᾳ μου, βλέπω κατέναντί μου καθέδραν λευκὴν ἐξ ἐρίων χιονίνων γεγονυῖαν μεγάλην· καὶ ἦλθεν γυνὴ πρεσβῦτις ἐν ἱματισμῷ λαμπροτάτῳ, ἔχουσα βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἐκάθισεν μόνη καὶ ἀσπάζεταί με· Ἑρμᾶ, χαῖρε. Κἀγὼ λυπούμενος καὶ κλαίων εἶπον· Κυρία, χαῖρε. 3. Καὶ εἶπέν μοι· Τί στυγνός, Ἑρμᾶ, ὁ μακρόθυμος καὶ ἀστομάχητος, ὁ πάντοτε γελῶν, τί οὕτω κατηφὴς τῇ ἰδέᾳ καὶ οὐχ ἱλαρός; Κἀγὼ εἶπον αὐτῇ· Κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν ὑπὸ γυναικὸς ἀγαθωτάτης λεγούσης, ὅτι ἥμαρτον εἰς αὐτήν. 4. Ἡ δὲ ἔφη· Μηδαμῶς ἐπὶ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Ἀλλὰ πάντως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη περὶ αὐτῆς. Ἔστιν μὲν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ ἡ τοιαύτη βουλὴ

14. 15. — *μάλιστα οἱ τ. αἰῶνα κτλ.*] Cf. I Tim. 6, 9. 10. Cupiditas divitiarum Hermae ipsi perniciosa fuit; cf. Vis. III c. 6, 7.

9. *μετανοήσουσιν* c. S (A): *πολλὰ μεταμελήσουσιν* G, *vacuantur* vel *vagantur* L[1], *non resistent iisdem luxuriis* L[2] — *ἀπεγνώκασιν*] Cf. Mand. XII c. 6, 2. Sim. IX c. 26, 4. — *ἰάσεται τ. ἁμ.*] Cf. Ierem. 3, 32: *ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.* — *ἁγίων*] Cf. Vis. I c. 3, 2; II c. 2, 4. 5: III c. 3, 3; c. 6, 2 etc. Barn. 19, 10 not.

2, 1. *εἰ* c. G L: *η* S A | *ἢ* sec. c. Sa (?) Sc L[2] A: om S G L[1] — *τελείων*] Concupiscentiae malae auctor opponit peccata in opere perfecta. Aliter Barn. 8, 1. — *ἐρωτήσω*] Haec vox in Pastore semper denotat *rogare* (cf. Vis. II c. 2, 1; III c. 1, 3; c. 2, 3. Sim. V c. 4, 5), *ἐπερωτᾶν* autem *interrogare* (cf. Vis. III c. 3, 5. Mand. XI, 2. 3. 6. 8. Sim. V c. 4, 2. 5.). Uno loco tantum, si lectio recta est, sc. Sim. IX c. 11, 8, *ἐρωτᾶν* vertendum esse videtur *interrogare*. Cf. Zahn l. c. p. 488.

2. *χιονίνων* c. Sc (om S) L A: *λευ-*

›c saeculum sibi vindicant et gloriantur in divitiis suis neque ıspectant bona futura. 9. Paenitebit animas eorum, qui spem ›n habent, sed sese desponderunt et vitam ipsorum. Tu au- ›m ora ad Dominum, et sanabit peccata tua et totius domus ıae et omnium sanctorum.

2. Postquam locuta est haec verba, clausi sunt caeli, et ›o totus eram exhorrescens ac tristis. Dicebam autem intra ıe ipsum: Si hoc peccatum mihi adscribitur, quomodo potero ılvari, aut quomodo Deum propitiabo ob peccata mea per- ›cta, aut quibus verbis rogabo Dominum, ut propitius sit mihi? . Quae dum recogito ac disputo in corde meo, video coram ıe cathedram candidam de lanis niveis factam magnam; et enit mulier anus in veste splendidissima, habens librum in ıanibus, ac sedit sola et salutat me: Herma, ave. Et ego ıaestus et plorans dixi: Domina, ave. 3. Et dixit mihi: Quid ristis es, Herma, longanimis et sine iracundia, semper ridens, uid sic tristis es vultu et non hilaris? Et ego dixi ei: Do- ıina, contumelia mihi facta est a muliere optima dicente, quod eccavi in eam. 4. Haec autem respondit: Nequaquam apud ervum Dei hoc factum. At vero in corde tuo cogitatio as- endit de illa. Est quidem servis Dei talis cogitatio peccatum fferens; iniqua enim est cogitatio et abominanda in spiritu

ῶν G | *ἀσπάζεται* c. S: *ἠσπάσατο* G ı A — *καθέδραν*] Cf. Vis. III c. 10, ı. Mand. XI, 1 etc. Stantes quidem eteres s. scripturam legebant (Luc. ı, 16) et sermonem pronuntiabant ıonnumquam gravem (Ioann. 7, 37. Act. 13, 16; 17, 22), sedentes autem locebant (Matth. 5, 1; 13, 1; 15, 29; 23, 2. 6; 26, 55. Luc. 4, 20. Io- ann. 8, 2. Act. 16, 3. Eus. h. e. V : 20, 5). Cf. G. G. A. 1878 p. 59. Neque tamen praetermittendum est, ecundum Visionem III c. 11, 4 an- um propter infirmitatem sedisse. — *μόνη*] Hermas enim sedere non est ausus.

3. *κ. εἶπεν* c. S L[2] A: *ἡ δὲ εἶπεν* G (L1) | *μοι* om G A | *Ἑρμᾶ* om G L[2] | *ὀνειδισμός μοι γέγ.* c. Sc (ubi *μοι γε* abscissum videtur) L[1] (*contumelia obiecta est mihi*): om S G L[2] A | *λεγούσης*: add *μοι* G L[2] A — *ὁ μακρόθυμος κτλ.*] Hermas hic et v. 4 et Vis. II c. 3, 2 sibi ipsi laudes tribuit. Aliter loquitur Vis. I c. 3, 1; III c. 4, 3.

4. *ἔκπληκτος*: *ἔκφρικτος* G | *πάσης* c. S L: om G A — *ἐπιθυμήσῃ*] sc.

ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσα· πονηρὰ γὰρ βουλὴ καὶ ἔκπληκτος εἰς πάνσεμνον πνεῦμα καὶ ἤδη δεδοκιμασμένον, ἐὰν ἐπιθυμήσῃ πονηρὸν ἔργον, καὶ μάλιστα Ἑρμᾶς ὁ ἐγκρατής, ὁ ἀπεχόμενος πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ πλήρης πάσης ἁπλότητος καὶ ἀκακίας μεγάλης.

3. Ἀλλ' οὐχ ἕνεκα τούτου ὀργίζεταί σοι ὁ θεός, ἀλλ' ἵνα τὸν οἶκόν σου τὸν ἀνομήσαντα εἰς τὸν κύριον καὶ εἰς ὑμᾶς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐπιστρέψῃς. Ἀλλὰ φιλότεκνος ὢν οὐκ ἐνουθέτεις σου τὸν οἶκον, ἀλλὰ ἀφῆκας αὐτὸν καταφθαρῆναι δεινῶς· διὰ τοῦτό σοι ὀργίζεται ὁ κύριος· ἀλλὰ ἰάσεταί σου πάντα τὰ προγεγονότα πονηρὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου· διὰ γὰρ τὰς ἐκείνων ἁμαρτίας καὶ ἀνομήματα σὺ κατεφθάρης ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων. 2. Ἀλλ' ἡ πολυσπλαγχνία τοῦ κυρίου ἠλέησέν σε καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Σὺ μόνον μὴ ῥᾳθυμήσῃς, ἀλλὰ εὐψύχει καὶ ἰσχυροποίει σου τὸν οἶκον. Ὡς γὰρ ὁ χαλκεὺς σφυροκοπῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ περιγίνεται τοῦ πράγματος οὗ θέλει, οὕτω καὶ ὁ λόγος ὁ καθημερινὸς ὁ δίκαιος περιγίνεται πάσης πονηρίας. Μὴ διαλίπῃς οὖν νουθετῶν σου τὰ τέκνα· οἶδα γάρ, ὅτι, ἐὰν μετανοήσουσιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν, ἐγγραφήσονται εἰς τὰς βίβλους τῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἁγίων. 3. Μετὰ τὸ παῆναι αὐτῆς τὰ ῥήματα ταῦτα λέγει μοι· Θέλεις ἀκοῦσαί μου ἀναγινωσκούσης; Λέγω κἀγώ· Θέλω, κυρία. Λέγει μοι· Γενοῦ

τὸ πνεῦμα.

3, 1. *κ. εἰς ὑμᾶς* c. G L[2] A: *κ. εις ημας* Sc L[1], *η αυτους η* S | *δεινῶς* c. G L A: om S | *πονηρὰ* c. Sc G: praem *τα* S | *σου* c. G L A: om S — Cf. Sim. VII, 2. — *φιλότεκνος*] Cf. Tit. 2, 4. — *κατεφθάρης ἀπό*] Praepositio *ἀπό* apud Hermam saepe non causam indicat, sed vim habet propositionis consectariae idque negativae ideoque minus verti quam circumscribi potest. Cf. inprimis Vis. III c. 9, 1: *δικαιοῦσθαι καὶ ἁγιάζεσθαι ἀπὸ πάσης πονηρίας,* Mand. VIII, 10: *σκανδαλίζεσθαι ἀπὸ τῆς πίστεως,* Mand. V c. 2, 7: *ἀποτυφλοῦσθαι ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς,* Sim. IV, 7: *διαφθαρήσεται ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου,* Sim. VI c. 2, 4: *κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας.* Cf. Zahn l. c. p. 490 sq. Itaque sensus loci est: propter peccata filiorum ita vexatus es, ut negotium tuum et bona tua amitteres (cf. Zahn l. c. p. 81 not. 3), et verti: corruptus es *in* saecularibus negotiis, non *a saec. negotiis*, ut interpretes veteres.

2. *πολυσπλαγχνία* c. S A (cf. Schodde, Hermâ Nabî 1876 p. 19 not. 3): *πολλὴ ἡ εὐσπλαγχνία* G | *κ. ἰσχ. σε κ. θεμ. σε* c. S coll A: *ἰσχυροποίησε καὶ ἐθεμελίωσε* G cf. L | *καὶ* p. *οὕτω* om G A — *πολυσπλαγχνία*] Praeter

gravissimo et iamiam probato, si desideravit opus iniquum, et naxime Hermas continens, abstinens ab omni desiderio malo ıc plenus omni simplicitate et innocentia magna.

3. Sed non propter hoc irascitur tibi Deus, sed ut domum uam corrigas, quae iniqua egit in Dominum et in vos parenes suos. At cum diligeres filios, non commonebas domum uam, sed reliquisti eam, ut valde corrumperetur: propter ıoc irascitur tibi Dominus; sed sanabit omnia mala antea gesta in domo tua; propter illorum enim peccata et iniquitates orruptus es in saecularibus negotiis. 2. Sed misericordia Donini magna miserta est tui et domus tuae atque confortabit e et fundabit te in gloria ipsius. Modo tu noli levis esse, ed firmo animo esto et conforta domum tuam. Sicut enim aber opus suum malleo pulsans perficit id, quod vult, ita et ermo iustus cotidianus convincit omnem iniquitatem. Ne delcias ergo monens filios tuos; scio enim fore ut, si paeniteniam egerint ex toto corde suo, inscribantur in libris vitae cum anctis. 3. Quae verba postquam finivit, dicit mihi: Vis aulire me legentem? Et ego respondeo: Volo, domina. Dicit nihi: Esto audiens et percipe laudes Domini. Audivi magnifice

ıanc vocem (repetitam Vis. II c. 2, ı. IV c. 2, 3. Mand. IX, 2; cod. G ıabet ubique *πολλὴ εὐσπλαγχνία*) lermas usurpat etiam *πολυευσπλαγνία* (Sim. IX c. 6, 1), *πολύσπλαγχνος* Mand. IV c. 3, 5. Sim. V c. 7, 4), *σπλαγχνος* (Sim. VI c. 3, 2), *σπλαγνίζεσθαι* (Vis. III c. 12, 3. Mand. V c. 3, 5; IX, 3. Sim. VI c. 3, 2; VII, 4; VIII c. 6, 3; c. 11, 1; IX . 14, 3; cod. G pluribus locis, e. g. Vis. III c. 12, 3. Mand. IV c. 3, 5 ıabet *εὐσπλαγχνίσθη* pro *ἐσπλαγχνίσθη*), *σπλάγχνον* (Sim. IX c. 24, 2). In N. T. legimus *πολύσπλαγχνος* (Iac. 5, 11) et *εὔσπλαγχνος* (Eph. 4, 32. I Petr. 3, 8) et *σπλάγχνα* (Luc. 1, 78. Act. 1, 18 etc.). — *ἐγγραφήσονται κτλ.*] Cf. Mand. VIII, 8. Sim. II, 9; V c. 3, 2. I Clem. 45, 8 not. Dan. 7, 10. Apoc. 20, 12. Apoc. Baruch. 24, 1.

3. *παῆναι*: *πανθῆναι* G | *κυρία* c. S L: add *μου* G A | *μεγ. κ. θ.* δ c. S L[1] A: *μεγάλας κ. θαυμαστὰς ὧν* G cf. L[2] — *ῥήματα ἔκφρικτα κτλ.*] Iachmann (Der Hirte d. H. p. 65) contendit, Hermam ut aliis locis sic hoc quoque loco Esrae apocalypsin imitatum esse et hic quidem IV Esr. 6, 17: *Sonus eius sicut sonus aquarum multarum.* Sed haec verba parvam verborum Hermae similitudinem gerunt.

ἀκροατὴς καὶ ἄκουε τὰς δόξας τοῦ θεοῦ. Ἤκουσα μεγάλως καὶ θαυμαστῶς, ὃ οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι· πάντα γὰρ τὰ ῥήματα ἔκφρικτα, ἃ οὐ δύναται ἄνθρωπος βαστάσαι. Τὰ οὖν ἔσχατα ῥήματα ἐμνημόνευσα· ἦν γὰρ ἡμῖν σύμφορα καὶ ἥμερα· 4. Ἰδού, *ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων*, ὁ ἀοράτῳ δυνάμει καὶ κραταιᾷ καὶ τῇ μεγάλῃ συνέσει αὐτοῦ *κτίσας τὸν κόσμον* καὶ τῇ ἐνδόξῳ βουλῇ περιθεὶς τὴν εὐπρέπειαν τῇ κτίσει αὐτοῦ καὶ τῷ ἰσχυρῷ *ῥήματι πήξας τὸν οὐρανὸν* καὶ *θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων* καὶ τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ προνοίᾳ κτίσας τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν καὶ ηὐλόγησεν, ἰδού, *μεθιστάνει* τοὺς οὐρανοὺς καὶ *τὰ ὄρη* καὶ *τοὺς βουνοὺς* καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα ὁμαλὰ γίνεται τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ, ἵνα ἀποδῷ αὐτοῖς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἐπηγγείλατο μετὰ πολλῆς δόξης καὶ χαρᾶς, ἐὰν τηρήσωσιν τὰ νόμιμα τοῦ θεοῦ, ἃ παρέλαβον ἐν μεγάλῃ πίστει.

4. Ὅτε οὖν ἐτέλεσεν ἀναγινώσκουσα καὶ ἠγέρθη ἀπὸ τῆς καθέδρας, ἦλθαν τέσσαρες νεανίαι καὶ ἦραν τὴν καθέδραν καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὴν ἀνατολήν. 2. Προσκαλεῖται δέ με καὶ ἥψατο τοῦ στήθους μου καὶ λέγει μοι· Ἤρεσέν σοι ἡ ἀνάγνωσίς μου; Καὶ λέγω αὐτῇ· Κυρία, ταῦτά μοι τὰ ἔσχατα ἀρέσκει, τὰ δὲ πρότερα χαλεπὰ καὶ σκληρά. Ἡ δὲ ἔφη μοι λέγουσα· Ταῦτα τὰ ἔσχατα τοῖς δικαίοις, τὰ δὲ πρότερα τοῖς ἔθνεσιν καὶ τοῖς ἀποστάταις. 3. Λαλούσης αὐτῆς μετ' ἐμοῦ δύο τινὲς ἄνδρες ἐφάνησαν καὶ ἦραν αὐτὴν τῶν ἀγκώνων καὶ ἀπῆλθαν, ὅπου καὶ ἡ καθέδρα, πρὸς

4. *ὁ ἀοράτῳ* em Hg coll L[1] *(qui visibili)*: *ον αγαπω* S, item (?) G | *καὶ* p. *δυνάμει* om S | *βουλῇ* c. S L: praem *αὐτοῦ* G A — *ὁ θεὸς τ. δυνάμεων*] Ps. 58, 6; 79, 5. 8. 15. 20; 83, 9; 88, 9; cf. 23, 10; 45, 8; 68, 7 etc. — *δυνάμει — συνέσει*] Cf. Ps. 146, 5. — *κτ. τὸν κόσμον*] Act. 17, 24: *ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον*. II Macc. 7, 23: *ὁ τοῦ κόσμου κτίστης*. — *περιθεὶς τ. εὐπρ.*] Cf. Ps. 20, 6; 92, 1; 103, 1. — *ἰσχυρῷ ῥήμ.*] Cf. Ps. 32, 9; Hebr. 4, 12. — *ῥήματι κτλ.*] Ps. 32, 6: *τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν*. Hermas alia quidem verba usurpavit ac LXX; haud dubie autem Ps. 32, 6 reddidit, sive versum ex memoria liberius laudavit, sive textum hebraicum aliter vertit. Cf. Ierem. 10, 12 Henoch 60, 16. — *θεμελιώσας κτλ.*] Ps. 135, 6; 23, 2; 103, 5; 118, 90. Prov. 3, 19. Henoch 60, 17. Cf. II Petr. 3, 5. — *ηὐλόγησεν*] Cf. supra c. 1, 6. — *μεθιστάνει κτλ.*] Hermas hic Ps. 45, 3 vel I Cor. 13, 2 et Ies. 40, 4 (Luc. 3, 5) in unum contraxit et suo more transformavit. — *ἐκλεκ-*

; mirifice, quae non poteram retinere in memoria; omnia enim erba terribilia, quae homo non potest sustinere. Novissima ergo erba tenui; erant enim nobis consentanea et mansueta: 4. 'cce, *Deus virtutum,* qui virtute invisibili et potenti et magna ntellegentia sua *condidit mundum* et glorifico consilio circumledit decorem creaturae suae et forti *verbo confixit caelum* et *undavit terram super aquas* et propria sapientia ac providenia condidit sanctam ecclesiam suam, quam et benedixit, ecce, *transfert* caelos et *montes et colles* et maria, et omnia plana fiunt electis eius, ut reddat iis promissionem, quam promisit cum multa gloria et gaudio, si servaverint legitima Dei, quae acceperunt in magna fide.

4. Cum igitur finiisset legens atque exsurrexisset de cathedra, venerunt quatuor iuvenes et tulerunt cathedram et abierunt ad orientem. 2. Vocat autem me et tetigit pectus meum et ait mihi: Placuit tibi lectio mea? Et dico ei: Domina, haec novissima mihi placent, priora autem difficilia et dura. Haec autem respondit mihi dicens: Haec novissima iustis, priora autem gentibus ac refugis. 3. Cum loqueretur mecum, duo quidam viri apparuerunt et sustulerunt eam mani-

·*οῖς*] Cf. Vis. II c. 1, 3: c. 2, 5; c. ·, 2. III c. 5, 1; c. 8, 3; c. 9, 10. V c. 2, 5; c. 3, 5. Deest vox in landatis et Similit. — *νόμιμα τ. ϑεοῦ*] Cf. I Clem. 3, 4. — *ἐν μεγ. πίστει*] i. e. firmiter credentes.

4, 1. *πρὸς τ. ἀνατολήν*] Similia leguntur Apoc. 7, 2. Act. Perpet. et Felic. c. 11. Cur ad orientem? Quia ex oriente salus nobis apparuit. Cf. Luc. 1, 78. Matth. 2, 2. Clem. Al. Strom. VII c. 7, 43 p. 856. Orig. de orat. c. 32 ed. Bened. I 270. Animadvertendum est quoque, priscos fideles ad orientem versos precationem fecisse. Cf. Tert. Apol. c. 16; ad nat. I c. 13. Clem. Al. Strom. l. c. Origen. l. c. Const. ap. II c. 57; VII c. 44. Pseudo-Iust. Quaest. ad Orthod. 118.

2. *καὶ* a. *λέγω* om G L[1] | *πρότερα* sec c. G L (*priora*): *πρωτα* S (A?) | *ἔϑνεσιν*: *ἐϑνικοῖς* G, *ethnicis* L[1] — *ἀποστάταις*] Cf. Sim. VIII c. 6, 4. IX c. 19, 1.

3. *δύο — ἐφάνησαν* c. S L: *δύο ἄνδρες ἦλϑον* G A | *τ. ἀγκώνων* cf. Vis. III c. 1, 7: praem *ἐπὶ* Hg | *μοι* om S — *ἀνδρίζου*] Cf. Mart. Polyc. 9, 1.

τὴν ἀνατολήν. Ἱλαρὰ δὲ ἀπῆλθεν καὶ ὑπάγουσα λέγει μοι. Ἀνδρίζου, Ἑρμᾶ.

Ὅρασις β'.

1. Πορευομένου μου εἰς Κούμας κατὰ τὸν καιρόν, ὃν καὶ πέρυσι, περιπατῶν ἀνεμνήσθην τῆς περυσινῆς ὁράσεως, καὶ πάλιν με αἴρει πνεῦμα καὶ ἀποφέρει εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ὅπου καὶ πέρυσι. 2. Ἐλθὼν οὖν εἰς τὸν τόπον τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἠρξάμην προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ *δοξάζειν αὐτοῦ τὸ ὄνομα*, ὅτι με ἄξιον ἡγήσατο καὶ ἐγνώρισέν μοι τὰς ἁμαρτίας μου τὰς πρότερον. 3. Μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με ἀπὸ τῆς προσευχῆς βλέπω ἀπέναντί μου τὴν πρεσβυτέραν, ἣν καὶ πέρυσιν ἑωράκειν, περιπατοῦσαν καὶ ἀναγινώσκουσαν βιβλαρίδιον· καὶ λέγει μοι· Δύνῃ ταῦτα τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ ἀναγγεῖλαι; Λέγω αὐτῇ· Κυρία, τοσαῦτα μνημονεῦσαι οὐ δύναμαι· δὸς δέ μοι τὸ βιβλίδιον, ἵνα μεταγράψωμαι αὐτό. Λάβε, φησίν, καὶ ἀποδώσεις μοι. 4. Ἔλαβον ἐγὼ καὶ εἴς τινα τόπον τοῦ ἀγροῦ ἀναχωρήσας μετεγραψάμην πάντα πρὸς γράμμα· οὐχ ηὕρισκον γὰρ τὰς συλλαβάς. Τελέσαντος οὖν μου τὰ γράμματα τοῦ βιβλιδίου ἐξαίφνης ἡρπάγη μου ἐκ τῆς χειρὸς τὸ βιβλίδιον· ὑπὸ τίνος δὲ οὐκ εἶδον.

2. Μετὰ δὲ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας νηστεύσαντός μου καὶ πολλὰ ἐρωτήσαντος τὸν κύριον ἀπεκαλύφθη μοι ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς. Ἦν δὲ γεγραμμένα ταῦτα· 2. Τὸ σπέρμα σου, Ἑρμᾶ, ἠθέτησαν εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐβλασφήμησαν εἰς τὸν κύριον καὶ προέδωκαν τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐν πονηρίᾳ μεγάλῃ καὶ ἤκουσαν προδόται γονέων καὶ προδόντες οὐκ ὠφελήθησαν, ἀλλὰ ἔτι προσέθηκαν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὰς ἀσελγείας καὶ συμφυρμοὺς πονηρίας, καὶ οὕτως ἐπλήσθησαν αἱ ἀνομίαι αὐτῶν. 3. Ἀλλὰ γνώ-

II, 1, 1. *Κούμας* c. L: *κωμας* S A, *κώμην* G | *καὶ* p. *ὃν* c. S L[1]: om G L[2] — *πάλιν κτλ.*] Cf. Vis. I c. 1, 3.
2. *πρότερον* c. S cf. Hebr. 10, 32. I Petr. 1, 14: *προτέρας* G — *δοξάζειν κτλ.*] Ps. 85, 9. 12. Ies. 24, 15; 66, 5. Praeter hos locos fere ubique in s. scriptura legimus *αἰνεῖν τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου*, cf. Ps. 68, 31; 99, 4; 112, 1; 134, 1 etc.

3. *δὲ τὸ* c. G: *το* S, *το δε* Sc | *πέρυσιν* c. G L[1], *πρότερον* S, om L[2] A | *βιβλαρίδιον* c. S cf. Apoc. 10, 2. 9. 10: *βιβλιδάριον* G | *δέ*: *δὴ* G *λάβε* — *μοι* c. Sc G L[1]: om S L[2] A — Hunc versum et sequentem respexit Clemens Al. Strom. VI c. 15, 131 p. 806.
4. *μου* pr c. G: om S | *ἐκ* c. S: *ἀπὸ* G | *εἶδον*: *οἶδα* G L[2] (A ?) — *συλ-*

bus et abierunt, ubi et cathedra, ad orientem. Hilaris autem abiit, et cum iret, ait mihi: Confortare, Herma.

Visio II.

1. Cum Cumas proficiscerer eo tempore, quo et antea, ambulans recordatus sum prioris visionis, et iterum me tollit spiritus et aufert in eundem locum, quo et antea. 2. Cum igitur in locum venissem, pono genua ac coepi orare Dominum et *glorificare nomen eius,* quoniam dignum me duxit ac nota mihi fecit peccata mea priora. 3. Cum autem surrexissem ab oratione, video coram me anum, quam et antea videram, ambulantem et legentem libellum. Et dicit mihi: Potes haec electis Dei annuntiare? Dico ei: Domina, tanta in memoria retinere non possum; da autem libellum mihi, ut describam eum. Accipe, inquit, et reddes mihi. 4. Accepi ego et in locum quendam agri recedens descripsi omnia ad literam; non inveniebam enim syllabas. Cum ergo literas libelli perfecissem, subito de manu mea raptus est libellus; a quo autem, non vidi.

2. Post quindecim autem dies cum ieiunassem multumque Dominum rogassem, revelata est mihi cognitio scripturae. Erant autem scripta haec: 2. Semen tuum, Herma, deliquerunt in Deum et blasphemaverunt in Dominum et prodiderunt parentes suos in nequitia magna et audierunt proditores parentium et prodentes nihil sibi profuerunt, sed adiecerunt peccatis suis libidines et compositiones nequitiae, et sic completae sunt iniquitates ipsorum. 3. Sed nota fac haec verba filiis

λαβάς] Libri vetustissimi scripti erant, perpetua literarum serie nulla vocum distinctione facta. Potter ad Clem. Al. l. c.

2. Cf. ad hoc capitulum Mand. IV c. 1. 3. Zahn, Der Hirt p. 344—349; Iahrbücher f. deutsche Theol. 1870 p. 205 sq. Lipsius in: Zeitschrift f. wiss. Theol. 1869 p. 301—311.

2. *τὰς ἀσελγείας — αὐτῶν* c. S L: *ταῖς ἀσελγείαις καὶ συμφοραῖς αὐτῶν καὶ πονηρίαις* G', om A — *προέδωκαν*] Quomodo? Forte parentes apud magistratus paganos denuntiantes. Cf. Hilgenfeld, Apost. Väter p. 127 sq. Zahn l. c. p. 81. Vis. II c. 3, 1. — *ἤκουσαν*] i. e. nominati sunt. — *ἐπλήσθησαν κτλ.*] Cf. I Thess. 2, 16. Dan. 8, 23.

3. *ἕξει* c. G L A: *εξεις* S — *ἀδελ-*

ρισον ταῦτα τὰ ῥήματα τοῖς τέκνοις σου πᾶσιν καὶ τῇ συμβί[illegible] σου τῇ μελλούσῃ σου ἀδελφῇ· καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ἀπέχεται τῆ[illegible] γλώσσης, ἐν ῇ πονηρεύεται· ἀλλὰ ἀκούσασα τὰ ῥήματα ταῦτ[illegible] ἀφέξεται καὶ ἕξει ἔλεος. 4. Μετὰ τὸ γνωρίσαι σε ταῦτα τὰ ῥ[illegible] ματα αὐτοῖς, ἃ ἐνετείλατό μοι ὁ δεσπότης ἵνα σοι ἀποκαλυφθ[illegible] τότε ἀφίενται αὐτοῖς αἱ ἁμαρτίαι πᾶσαι, ἃς πρότερον ἥμαρτ[illegible] καὶ πᾶσιν τοῖς ἁγίοις τοῖς ἁμαρτήσασιν μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρ[illegible] ἐὰν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας μετανοήσωσιν καὶ ἄρωσιν ἀπὸ τῶν κα[illegible] διῶν αὐτῶν τὰς διψυχίας. 5. Ὤμοσεν γὰρ ὁ δεσπότης κατὰ τῆ[illegible] δόξης αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ· ἐὰν ὡρισμένης τῆς ἡμέ-ρας ταύτης ἔτι ἁμάρτησις γένηται, μὴ ἔχειν αὐτοὺς σωτηρίαν· ἡ γὰρ μετάνοια τοῖς δικαίοις ἔχει τέλος· πεπλήρωνται αἱ ἡμέραι μετανοίας πᾶσιν τοῖς ἁγίοις· καὶ τοῖς δὲ ἔθνεσιν μετάνοιά ἐστιν ἕως ἐσχάτης ἡμέρας. 6. Ἐρεῖς οὖν τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλη-σίας, ἵνα κατορθώσωνται τὰς ὁδοὺς αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἀπο-λάβωσιν ἐκ πλήρους τὰς ἐπαγγελίας μετὰ πολλῆς δόξης. 7. Ἐμ-μείνατε οὖν οἱ *ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην* καὶ μὴ διψυχήσητε, ἵνα γένηται ὑμῶν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. Μα-κάριοι ὑμεῖς, ὅσοι ὑπομένετε τὴν θλῖψιν τὴν ἐρχομένην τὴν μεγά-λην καὶ ὅσοι οὐκ ἀρνήσονται τὴν ζωὴν αὐτῶν. 8. Ὤμοσεν γὰρ κύριος κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοὺς ἀρνησαμένους τὸν κύριον αὐτῶν ἀπεγνωρίσθαι ἀπὸ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι

φῇ] Cf. Vis. II c. 3, 1. Sim. IX c. 11, 3. Sine iure Rem. Ceillier (Histoire générale III c. 9 art. 1, 2) et alii ex hoc loco concluserunt, tempore visionis Hermae uxorem adhuc Gentilium superstitioni addictam fuisse. Zahn l. c. p. 179 sq. hanc vocem ad saeculum futurum referri voluit, quo *neque nubent neque nubentur*. Matth. 22, 30. Cotelier locum rectius de continentia interpretatus est. Cf. Tert. ad uxor. I c. 6: *Quot item* (sunt), *qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt?* de cultu fem. II c. 9. Clem. Al. Strom. III c. 6, 53 p. 535 sq. VI c. 12, 100 p. 790. — *γλώσσης*] Cf. Iac. 3, 5 sqq. I Tim. 5, 13.

4. *μετά*: praem *καὶ* G A | *τ. ἁγίοις* c. S L^1: *dimissio erit* L^2, *remittetur* A, add *ἄφεσιν ἐπάγει* G | *μετανοήσουσιν* S | *τ. καρδιῶν* c. G L: *τῆς καρδιας* S, om A — *μέχρι τ. τ. ἡμέρας*] Cf. v. 5 not. Vis. III c. 2, 2.

5. *αὐτοὺς* c. S L^2 (A): *αὐτὸν* G (L^1) *καὶ a. τοῖς δὲ* c. S A (L^2): om G L^1 — *ὤμοσεν κτλ.*] Cf. v. 8. — *ὡρισμένης τ. ἡ. τ.*] Veteres verterunt *praefinita ista die* (L^1) vel *super statuta die* (L^2), et Ritschl (Entstehung der altkath. Kirche ed. I p. 549) verba de die interpretatus est, quo

tuis omnibus et coniugi tuae, quae futura est tibi soror; etenim haec non abstinet lingua, in qua nequiter agit; sed si audierit haec verba, abstinebit habebitque misericordiam. 4. Postquam autem iis nota fecisti haec verba, quae mandavit mihi Dominus ut tibi revelentur, tunc remittuntur illis peccata omnia, quae ante peccaverunt, et omnibus sanctis, qui peccaverunt usque ad hunc diem, si ex toto corde paenitentiam egerint tulerintque de cordibus suis dubitationes. 5. Iuravit enim Dominus per gloriam suam super electos suos, si terminato hoc die adhuc peccatum fuerit, non habere eos salutem; paenitentia enim iustis habet finem; completi sunt dies paenitentiae omnibus sanctis, gentibus autem paenitentia est usque ad novissimum diem. 6. Dices igitur praepositis ecclesiae, ut corrigant vias suas in iustitia, ut recipiant in pleno promissiones cum multa gloria. 7. Perseverate igitur, qui *operamini iustitiam*, et nolite duplices esse, ut fiat transitus vester cum angelis sanctis. Beati vos, quotquot sustinetis tribulationem upervenientem magnam et quotquot non negabunt vitam uam. 8. Iuravit enim Dominus per filium suum, eos, qui egaverint Dominum suum, reprobatos et vitam suam perdituros sse, eos, qui nunc negaturi sunt diebus supervenientibus; ui autem ante negaverunt, propter multam misericordiam proitius factus est illis.

raculum datum est. Rectius Zahn c. p. 346 sqq. *ὁρίζειν* vertit *terinare* et Harnack ad h. l. dixit, empus usque ad *ὡρισμένην ἡμέραν* sse *τὸ νῦν* (cf. Vis. III c. 5, 5) i. e. oc ipsum breve temporis spatium, uo Hermas admonitiones acceptas am Christianis communicabit (cf. is. III c. 8, 11). Sensus est igitur: quis fidelis praeterlapso hoc tempore deliquerit, peccatum ei non remittetur. Gentilibus vero locus paenitentiae erit usque ad novissimum diem.

6. *αὐτῶν* c. S G: *εαυτων* Sc — *ροηγουμένοις*] Usurpatur haec vox etiam Vis. III c. 9, 7. Cf. I Clem. 21, 6. Clem. Al. Paed. I c. 6, 37 p. 120. Eus. h. e. III c. 36, 10. Const. ap. II c. 46.

7. *ἐργ. τ. δικ.*] Cf. c 3, 3 not. - *πάροδος*] i. e. ut mortui cum angelis congregemini. Cf. Sim. IX c. 24, 4; c. 25, 2. — *θλῖψιν τ. ἐρχ.*] Cf. Vis. II c. 3, 4; IV c. 1, 1; c. 2, 5; c. 3, 6. Sim. VII, 4. Respicit Hermas tempora novissima, quae mox ventura esse putat.

8. *ὁ* a. *κύριος* G | *κύριον* c. Sc G L[2] A: *χν* S, *υἱὸν* L[1] – *ἀπεγνωρίσθαι ἀπὸ*] Cf. Vis. I c. 3, 1.

:αῖς ἐρχομέναις ἡμέραις· τοῖς δὲ πρότερον ἀρνησαμένοις, διὰ τὴ πολυσπλαγχνίαν ἵλεως ἐγένετο αὐτοῖς.

3. Σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μηκέτι μνησικακήσῃς τοῖς τέκνοις σου μηδὲ τὴν ἀδελφήν σου ἐάσῃς, ἵνα καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν προτέρω ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Παιδευθήσονται γὰρ παιδείᾳ δικαίᾳ, ἐὰν σὺ μὴ μνησικακήσῃς αὐτοῖς. Μνησικακία θάνατον κατεργάζεται. Σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μεγάλας θλίψεις ἔσχες ἰδιωτικὰς διὰ τὰς παραβάσεις τοῦ οἴκου σου, ὅτι οὐκ ἐμέλησέν σοι περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ παρενεθυμήθης καὶ ταῖς πραγματείαις σου συνανεφύρης ταῖς πονηραῖς. 2. ἀλλὰ σώζει σε τὸ μὴ ἀποστῆναί σε ἀπὸ **θεοῦ ζῶντος καὶ** ἁπλότης σου καὶ ἡ πολλὴ ἐγκράτεια· ταῦτα σέσωκέν σε, ἐὰν ἐμμείνῃς, καὶ πάντας σώζει τοὺς τὰ τοιαῦτα ἐργαζομένους καὶ πορευομένους ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἁπλότητι. Οὗτοι κατισχύσουσιν πάσης πονηρίας καὶ παραμενοῦσιν εἰς ζωὴν αἰώνιον. 3. Μακάριοι πάντες οἱ *ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην*. Οὐ διαφθαρήσονται ἕως αἰῶνος. 4. Ἐρεῖς δὲ Μαξίμῳ· Ἰδού, θλῖψις ἔρχεται· ἐάν σοι φανῇ, πάλιν ἄρνησαι. *Ἐγγὺς κύριος τοῖς ἐπιστρεφομένοις*, ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἐλδὰδ καὶ Μωδάτ, τοῖς προφητεύσασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ λαῷ.

4. Ἀπεκαλύφθη δέ μοι, ἀδελφοί, κοιμωμένῳ ὑπὸ νεανίσκου

3, 1. ἡ a. *μνησικακία* Sc | *ἰδιωτικὰς* c. S G L²: *βιωτικας* Sc L¹ — *ἀδελφήν*] i. e. uxorem. Cf. Tob. 7, 15. Etiam Hieronymus uxores cum maritis castam ducentes vitam eorundem sorores nominat et maritos fratres. Cf. ep. 58 ad Paulin. c. 6; ep. 71 ad Lucin. c. 7; ep. 75 ad Theod. c. 2; ep. 76 ad Abig. c. 3. — *θάνατον κατ.*] Cf. Mand. IV c. 1, 2. Rom. 7, 13. II Cor. 7, 10. — *παρενεθυμήθης*] Cf. Mand. V c. 2, 8; XII c. 3, 6. Sim. V c. 2, 7. — *πραγματείαις*] Cf. Vis. III c. 6, 5. Mand. III, 5; X c. 1, 4. Sim. VIII c. 8, 1. 2; IX c. 20, 1. 2. Plerisque his locis habes etiam vocem *ἐμπεφυρμένοι*.

2. *σώζει* sec c. G L¹ A (L²): *σωζεις* S | *κατισχύσουσιν*: *-νουσιν* S | *παραμενοῦσιν* c. L¹: *-μένουσιν* G L² A — *θ. ζῶντος*] Cf. Vis. III c. 7, 2 [illegible]

3. *ἐργαζ. τ. δικαιοσύνην*] Ps. 14, Act. 10, 35. Hebr. 11, 33.

4. *Μαξίμῳ* c. S G L²: ***magna*** I utramque vocem habet | ***Ἐλδὰ Μ.***: ***Heldam et Modal*** L[illegible] — [illegible] *μος*] prorsus nobis ignotus [illegible] *ἐγγὺς κ. κτλ.*] Cf. Ps. 33, 19: *κύριος τοῖς συντετριμμένοις τ[illegible] δίαν*. Ps. 144, 18. Philipp. 4, [illegible] nack contulit etiam Clem. [illegible] dives c. 41 p. 958: *πᾶσιν ἐ[illegible] τοῖς πιστεύουσι καὶ πόρρω το[illegible] ἂν μὴ μετανοήσωσιν*. — [illegible] *Μωδάτ*] prophetae comm[illegible] Num. 11, 26. 27. Cyrill. [illegible] c. 25. 26. Bas. M. de spi[illegible] 26. Epiph. Expos. fid. c. [illegible] ep. 78 ad Fab. de mans[illegible] dor. in epist. Paul. praef.

3. Tu autem, Herma, ne memor sis malitiae filiorum tuo- nec sororem tuam dimittas, ut purificentur a prioribus atis suis; erudientur enim doctrina iusta, si tu memor non s malitiae eorum. Memoria malorum mortem operatur. utem, Herma, magnas tribulationes habuisti proprias propter varicationes domus tuae, quoniam tu non habuisti curam m, sed neglexisti eos et negotiationibus tuis implicitus es iis. 2. Sed illud te salvum facit, quod non recessisti a *vivo*, et simplicitas tua et magna continentia; haec salva- nt te, si permanseris, et omnes salvant, qui talia operantur mbulant in innocentia ac simplicitate. Hi superabunt om- iniquitatem et perseverabunt in vitam aeternam. 3. Beati es, qui *operantur iustitiam;* non peribunt usque in saecu- . 4. Dices autem Maximo: Ecce, tribulatio venit; si tibi uerit, iterum nega. *Prope est Dominus iis*, *qui se con- unt*, sicut scriptum est in Eldad et Modat, qui propheta- nt populo in deserto.

4. Revelatum est autem, fratres, mihi dormienti a iuvene iosissimo dicente mihi: Anum, a qua accepisti libellum,

psi (Opp. ed. Patav. 1777 II 154) ichiometria Nicephori (Credner, ichte d. neutest. Kanon p. 244) n liber inter apocrypha V. T. setur.

1. νεανίσκου] Cf. Vis. III c. 10, Σίβυλλαν] Hermas primus inter tianos Sibyllae mentionem fe- f. II Clem. 10, 3 et 17, 6 not.). erbis eius apparet, tum tempo- hristianos iam ad Sibyllam pro- se. Quod nemini mirandum t, cum constet, iam ante Christ. a Iudaeis Alexandrinis libros linos confectos esse; cf. Ioseph. . I c. 4, 3. Haud vero absimile nedio saeculo secundo iam ver- Sibyllinos *christianos* circumla- sse. Saec. sec. citantur vel lau- ar versus Sibyll. et ipsa Sibylla in Praedicat. Petri et Pauli (Clem. Al. Strom. VI c. 5, 42. 43 p. 761 sq.), a Iustino (Apol. I c. 20. 44), in Cohortat. ad Graec. c. 16. 37, a Ta- tiano (Orat. c. 41), ab Athenagora (Legat. c. 30), a Theophilo (ad Au- tol. II c. 3. 9. 31. 36. 38), a Ter- tulliano (Apol. c. 19. ad nat. II c. 12), etc. Harnack. — π. πρώτη ἐκ- τίσθη] Cf. Vis. I c. 1, 6; c. 3, 4. II Clem. 14, 1. 2. Clem. Al. Protrept. c. 9, 82 p. 69: ἡ πρωτότοκος ἐκκλη- σία. Ut Clemens Al. (Strom. IV c. 8, 68 p. 593: εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανίου ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος, cf. VI c. 13, 106 p. 793) ecclesiam caelestem et ter- restrem discernit, ita et Hermas, cui ecclesia caelestis quasi Aeon qui- dam est, prima Dei creatura, cuius gratia mundus creatus est. Cf. Rothe,

εὐειδεστάτου λέγοντός μοι· Τὴν πρεσβυτέραν, παρ' ἧς ἔλαβες τὸ βιβλίδιον, τίνα δοκεῖς εἶναι; Ἐγώ φημι· Τὴν Σίβυλλαν. Πλανᾶσαι, φησίν, οὐκ ἔστιν. Τίς οὖν ἐστίν; φημί. Ἡ Ἐκκλησία, φησίν. Εἶπον αὐτῷ· Διατί οὖν πρεσβυτέρα; Ὅτι, φησίν, πάντων πρώτη ἐκτίσθη· διὰ τοῦτο πρεσβυτέρα, καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρτίσθη. 2. Μετέπειτα δὲ ὅρασιν εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ μου. Ἦλθεν ἡ πρεσβυτέρα καὶ ἠρώτησέν με, εἰ ἤδη τὸ βιβλίον δέδωκα τοῖς πρεσβυτέροις. Ἠρνησάμην δεδωκέναι. Καλῶς, φησίν, πεποίηκας· ἔχω γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. Ὅταν οὖν ἀποτελέσω τὰ ῥήματα πάντα, διὰ σοῦ γνωρισθήσεται τοῖς ἐκλεκτοῖς πᾶσιν. 3. Γράψεις οὖν δύο βιβλαρίδια καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ. Πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις, ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται· Γραπτὴ δὲ νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας.

Ὅρασις γ',

1. ἣν εἶδον, ἀδελφοί, τοιαύτη. 2. Νηστεύσας πολλάκις καὶ

Anfänge etc. p. 612 not. 42. — *διὰ ταύτην κτλ.*] Cf. Vis. I c. 1, 6. IV Esr. 6, 55. 59; 7, 11, ubi auctor dicit, *propter Iudaeos dominum saeculum creasse;* Apoc. Baruch. 15, 7 (14, 18. 19), ubi legimus, mundum esse propter iustos.

2. *πρεσβυτέροις* c. S L[1] A: *πρώτοις* G L[2] — *πρεσβυτ.*] Cf v. 3. Vis. III c. 1, 8.

3. Orig. de princ. IV c. 11 ed. Bened. I 168. — *ἐπιτέτραπται* c. S L[1]: *ἐπιγέγραπται* G, om L[2] A — *γράψεις κτλ.*] Simile mandatum Ioannes apostolus accepit in Apocalypsi 1, 11. 19 et Pseudo-Esdras IV Esr. 12, 37. 38. — *Κλήμεντι*] i. e. sine dubio Clementi auctori epistulae ad Corinthios et, ut ex hoc loco elucet, episcopo. Cf. Lipsius in: Bibellexicon ed. Schenkel III 23. Clare enim cum a presbyteris discernitur tum munere fungitur, quod ecclesiae praepositis tantum commissum est. Zahn l. c. p. 42 sq. 99 sqq. (cf. G. G. A. 1878 p. 46 sq.) eum presbyterum declarat. Heyne (Quo tempore H. Pastor scriptus sit. 1872 p. 16–19) et Harnack ad h. l. innisi argumentis infirmis contenderunt, eum laicum quendam vel diaconum et Hermae amicum fuisse. — *Γραπτῇ*] Grapte diaconissa fuisse videtur. Aliter Heyne l. c. Nomen rarissime reperitur, e. g. Ioseph. Bell. iud. V c. 9. — *ἐπιτέτραπται*] Cf. I Cor. 14, 34. Polyc. Phil. 12, 1. Vox et *permittere* et *mandare* significat, et sensus haud dubie est: *illi enim a me*, i. e. ab Ecclesia, *mandatum est*, vel *illi hoc munus incumbit*. Heyne l. c. p. 18 verba *ἐκ. γὰρ ἐπιτέτραπται*, quippe quae in duabus versionibus desint neque ab Origene agnoscantur, glossam putat primum a lib-

quam putas esse? Ego dico: Sibyllam. Erras, inquit, non est. Quae est ergo? inquam. Respondet: Ecclesia. Dixi ei: Quare igitur anus est? Quoniam, inquit, omnium prima condita est; propter hoc anus est, et propter ipsam mundus creatus est. 2. Postea autem visionem vidi in domo mea. Venit anus et interrogavit me, an librum iam dedissem presbyteris. Negavi me dedisse. Bene, inquit, fecisti; habeo enim verba aliqua addere. Cum ergo finiero omnia verba, per te nota fient electis omnibus. 3. Scribes igitur duos libellos et mittes unum Clementi et unum Graptae. Mittet ergo Clemens in exteras civitates; illi enim mandatum est; Grapte autem monebit viduas et orphanos. Tu autem leges in ista civitate cum presbyteris, qui praesunt ecclesiae.

Visio III,

1. quam vidi, fratres, talis est. 2. Cum ieiunassem

rario, qui mandatum Clementi datum argumento firmare voluerit, margini adscriptam, deinde autem aliorum errore in ipsum textum receptam. Sed cum testes antiquissimi verba exhibeant, sequi videtur, ea a librario quodam omissa esse. — *χή-ρας κτλ.*] Cf. Const. ap. III c. 7, ubi viduae diaconissis oboedire iubentur, et III c. 19, ubi (sicut diaconis ita) diaconissis munia nuntiandi, disgrediendi, ministrandi, serviendi, sc. mulieribus, adscribuntur. Viduae et orphani suos coetus habuisse videntur praesidentibus diaconissis. — *μετά*] Zahn l. c. p. 493 hanc particulam hic et alias coram, עִם significare putat. Cum autem liber non solum presbyteris, sed praesentibus presbyteris reliquis fidelibus legendus sit, ita ut presbyteri quoque legentes esse videantur, veteres interpretes secutus *cum* verti.

III. Turris, de cuius constructione in hac visione agit Hermas, est ecclesia (cf. c. 3, 3), sed non ea, quae omnes Christianos, iustos et peccatores, complectitur, sed ea, quae continet nonnisi iustos vel vere fideles. Quae cum ita sint, non omnes lapides (i. e. credentes seu Christiani) ad turrim aedificandam adhibentur, sed pars tantum; reliqui proiciuntur. Ecclesia autem illa non solum in caelis est, sed etiam in terra; complectitur enim non solum mortuos, sed etiam viventes (cf. c. 5, 1) atque aedificatur in terra. Cf. Zahn, Der Hirt d. H. p. 194—210. Harnack contulit Apoc. Pauli c. 19—30, ubi nonnulla leguntur, quae huic visioni cognata videantur.

1, 1. *ἣν* c. S coll L A *(visio, quam vidi)*: *ὅρασιν* G | *τοιαύτη* c. L A: *τοιαυτην* S G

2. *ἐκείνης* c. G L A: om S | *ὦπται:*

εὐειδεστάτου λέγοντός μοι· Τὴν πρεσβυτέραν, παρ' ἧς ἔλαβες τὸ βιβλίδιον, τίνα δοκεῖς εἶναι; Ἐγώ φημι· Τὴν Σίβυλλαν. Πλανᾶσαι, φησίν, οὐκ ἔστιν. Τίς οὖν ἐστίν; φημί. Ἡ Ἐκκλησία, φησίν. Εἶπον αὐτῷ· Διατί οὖν πρεσβυτέρα; Ὅτι, φησίν, πάντων πρώτη ἐκτίσθη· διὰ τοῦτο πρεσβυτέρα, καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρτίσθη. 2. Μετέπειτα δὲ ὅρασιν εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ μου. Ἦλθεν ἡ πρεσβυτέρα καὶ ἠρώτησέν με, εἰ ἤδη τὸ βιβλίον δέδωκα τοῖς πρεσβυτέροις. Ἠρνησάμην δεδωκέναι. Καλῶς, φησίν, πεποίηκας· ἔχω γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. Ὅταν οὖν ἀποτελέσω τὰ ῥήματα πάντα, διὰ σοῦ γνωρισθήσεται τοῖς ἐκλεκτοῖς πᾶσιν. 3. Γράψεις οὖν δύο βιβλαρίδια καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ. Πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις, ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται· Γραπτὴ δὲ νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας.

Ὅρασις γ',

1. ἣν εἶδον, ἀδελφοί, τοιαύτη. 2. Νηστεύσας πολλάκις καὶ

Anfänge etc. p. 612 not. 42. — *διὰ ταύτην κτλ.*] Cf. Vis. I c. 1, 6. IV Esr. 6, 55. 59; 7, 11, ubi auctor dicit, *propter Iudaeos dominum saeculum creasse;* Apoc. Baruch. 15, 7 (14, 18. 19), ubi legimus, mundum esse propter iustos.

2. *πρεσβυτέροις* c. S L[1] A: *πρώτοις* G L[2] — *πρεσβυτ.*] Cf v. 3. Vis. III c. 1, 8.

3. Orig. de princ. IV c. 11 ed. Bened. I 168. — *ἐπιτέτραπται* c. S L[1]: *ἐπιγέγραπται* G, om L[2] A — *γράψεις κτλ.*] Simile mandatum Ioannes apostolus accepit in Apocalypsi 1, 11. 19 et Pseudo-Esdras IV Esr. 12, 37. 38. — *Κλήμεντι*] i. e. sine dubio Clementi auctori epistulae ad Corinthios et, ut ex hoc loco elucet, episcopo. Cf. Lipsius in: Bibellexicon ed. Schenkel III 23. Clare enim cum a presbyteris discernitur tum munere fungitur, quod ecclesiae praepositis tantum commissum est. Zahn l. c. p. 42 sq. 99 sqq. (cf. G. G. A. 1878 p. 46 sq.) eum presbyterum declarat. Heyne (Quo tempore H. Pastor scriptus sit. 1872 p. 16 — 19) et Harnack ad h. l. innisi argumentis infirmis contenderunt, eum laicum quendam vel diaconum et Hermae amicum fuisse. — *Γραπτῇ*] Grapte diaconissa fuisse videtur. Aliter Heyne l. c. Nomen rarissime reperitur, e. g. Ioseph. Bell. iud. V c. 9. — *ἐπιτέτραπται*] Cf. I Cor. 14, 34. Polyc. Phil. 12, 1. Vox et *permittere* et *mandare* significat, et sensus haud dubie est: *illi enim a me, i. e. ab Ecclesia, mandatum est, vel illi hoc munus incumbit.* Heyne l. c. p. 18 verba *ἐκ. γὰρ ἐπιτέτραπται* quippe quae in duabus versionibus desint neque ab Origene agnoscantur, glossam putat primum a lib-

ım putas esse? Ego dico: Sibyllam. Erras, inquit, non
Quae est ergo? inquam. Respondet: Ecclesia. Dixi ei:
are igitur anus est? Quoniam, inquit, omnium prima condita
; propter hoc anus est, et propter ipsam mundus creatus
. 2. Postea autem visionem vidi in domo mea. Venit anus
interrogavit me, an librum iam dedissem presbyteris. Ne-
ri me dedisse. Bene, inquit, fecisti; habeo enim verba ali-
ı addere. Cum ergo finiero omnia verba, per te nota fient
ctis omnibus. 3. Scribes igitur duos libellos et mittes unum
menti et unum Graptae. Mittet ergo Clemens in exteras
itates; illi enim mandatum est; Grapte autem monebit vi-
as et orphanos. Tu autem leges in ista civitate cum pres-
teris, qui praesunt ecclesiae.

Visio III,

1. quam vidi, fratres, talis est. 2. Cum ieiunassem

io, qui mandatum Clementi da-
n argumento firmare voluerit,
rgini adscriptam, deinde autem
orum errore in ipsum textum re-
ptam. Sed cum testes antiquissimi
rba exhibeant, sequi videtur, ea a
rario quodam omissa esse. — χή-
ς κτλ.] Cf. Const. ap. III c. 7, ubi
duae diaconissis oboedire iubentur,
III c. 19, ubi (sicut diaconis ita)
aconissis munia nuntiandi, disgre-
endi, ministrandi, serviendi, sc.
ulieribus, adscribuntur. Viduae
orphani suos coetus habuisse vi-
ntur praesidentibus diaconissis. —
τά] Zahn l. c. p. 493 hanc parti-
lam hic et alias coram, עם signi-
are putat. Cum autem liber non
lum presbyteris, sed praesentibus
esbyteris reliquis fidelibus legen-
s sit, ita ut presbyteri quoque le-
ntes esse videantur, veteres inter-
tes secutus *cum* verti.

III. Turris, de cuius constructione in hac visione agit Hermas, est ecclesia (cf. c. 3, 3), sed non ea, quae omnes Christianos, iustos et peccatores, complectitur, sed ea, quae continet nonnisi iustos vel vere fideles. Quae cum ita sint, non omnes lapides (i. e. credentes seu Christiani) ad turrim aedificandam adhibentur, sed pars tantum; reliqui proiciuntur. Ecclesia autem illa non solum in caelis est, sed etiam in terra; complectitur enim non solum mortuos, sed etiam viventes (cf. c. 5, 1) atque aedificatur in terra. Cf. Zahn, Der Hirt d. H. p. 194—210. Harnack contulit Apoc. Pauli c. 19—30, ubi nonnulla leguntur, quae huic visioni cognata videantur.

1, 1. ἣν c. S coll L A (*visio, quam vidi*): ὅρασιν G | τοιαύτη c. L A: τοιαυτην S G

2. ἐκείνης c. G L A: om S | ὤπται:

δεηθεὶς τοῦ κυρίου, ἵνα μοι φανερώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν, ἥν μοι ἐπηγγείλατο δεῖξαι διὰ τῆς πρεσβυτέρας ἐκείνης, αὐτῇ τῇ νυκτί μοι ὦπται ἡ πρεσβυτέρα καὶ εἶπέν μοι· Ἐπεὶ οὕτως ἀναιδὴς εἶ καὶ σπουδαῖος εἰς τὸ γνῶναι πάντα, ἐλθὲ εἰς τὸν ἀγρόν, ὅπου χονδρίζεις, καὶ περὶ ὥραν πέμπτην ἐμφανισθήσομαί σοι καὶ δείξω σοι, ἃ δεῖ σε ἰδεῖν. 3. Ἠρώτησα αὐτὴν λέγων· Κυρία, εἰς ποῖον τόπον τοῦ ἀγροῦ; Ὅπου, φησίν, θέλεις. Ἐξελεξάμην τόπον καλὸν ἀνακεχωρηκότα. Πρὶν δὲ λαλῆσαι αὐτῇ καὶ εἰπεῖν τὸν τόπον, λέγει μοι· Ἥξω ἐκεῖ, ὅπου θέλεις. 4. Ἐγενόμην οὖν, ἀδελφοί, εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ συνεψήφισα τὰς ὥρας καὶ ἦλθον εἰς τὸν τόπον, ὅπου διεταξάμην αὐτῇ ἐλθεῖν, καὶ βλέπω συμψέλλιον κείμενον ἐλεφάντινον, καὶ ἐπὶ τοῦ συμψελλίου ἔκειτο κερβικάριον λινοῦν καὶ ἐπάνω λέντιον ἐξηπλωμένον λινοῦν καρπάσινον. 5. Ἰδὼν ταῦτα κείμενα καὶ μηδένα ὄντα ἐν τῷ τόπῳ ἔκθαμβος ἐγενόμην, καὶ ὡσεὶ τρόμος με ἔλαβεν καὶ αἱ τρίχες μου ὀρθαί· καὶ ὡσεὶ φρίκη μοι προσῆλθεν μόνου μου ὄντος. Ἐν ἐμαυτῷ οὖν γενόμενος καὶ μνησθεὶς τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ λαβὼν θάρσος, θεὶς τὰ γόνατα ἐξωμολογούμην τῷ κυρίῳ πάλιν τὰς ἁμαρτίας μου ὡς καὶ πρότερον. 6. Ἡ δὲ ἦλθεν μετὰ νεανίσκων ἕξ, οὓς καὶ πρότερον ἑωράκειν, καὶ ἐπεστάθη μοι καὶ κατηκροᾶτο προσευχομένου [μου] καὶ ἐξομολογουμένου τῷ κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας μου. Καὶ ἁψαμένη μου λέγει· Ἑρμᾶ, παῦσαι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν σου πάντα ἐρωτῶν· ἐρώτα καὶ περὶ δικαιοσύνης, ἵνα λάβῃς μέρος τι ἐξαυτῆς εἰς τὸν οἶκόν σου. 7. Καὶ ἐξεγείρει με τῆς χειρὸς καὶ ἄγει με πρὸς τὸ συμψέλλιον καὶ λέγει τοῖς νεανίσκοις· Ὑπάγετε καὶ οἰκοδομεῖτε. 8. Καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι τοὺς νεανίσκους καὶ μόνων ἡμῶν γεγονότων λέγει μοι· Κάθισον ὧδε. Λέγω αὐτῇ· Κυρία, ἄφες τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον καθίσαι. Ὅ σοι λέγω, φησίν, κάθισον. 9. Θέ-

ὤφθη G | *ἀναιδὴς* em coll A *(praeceps)* L[2] *(perseveras in oratione)* cf. c. 3, 2 not.: *ἐνδεὴς* S G L[1] | *χονδρίζεις* c. S: *χρονιζεις* Sc G L[2], *vis* L[1], *sede* A — *νηστεύσας κτλ.*] Cf. Vis. II c. 2, 1. Etiam Esdras ieiunat et orat ante visionem. Cf. IV Esr. 6, 31. 35. — *χονδρίζειν*] est forma alia verbi *χονδρεύειν*. Quae cum hoc loco tantum inveniatur et vox *χονδρεύειν* insuper rara sit, librariis facile cogitatio loci immutandi incidere potuit. Cf. Zahn l. c. p. 83. De agro Hermae cf. Vis. IV c. 1, 2.

3. *αὐτῇ* c. Sc L: *αυτην* S G

4. *διετ.* (*εταξαμην* Sc) *αὐτῇ ἐλθεῖν* c. S L: *αὐτὴ ἐλθεῖν ἔμελλε* G, om plura A | *συμψέλλιον* c. G: *συμψε-*

frequenter et rogassem Dominum, ut mihi manifestaret revelationem, quam mihi promiserat se ostensurum esse per anum illam, in ipsa nocte apparuit mihi anus et dixit mihi: Quoniam sic improbus es ac studiosus cognoscendi omnia, veni in agrum, ubi alicas colis, et circa horam quintam apparebo tibi et ostendam tibi, quae oportet te videre. 3. Interrogavi eam dicens: Domina, in quem locum agri? Ubi, inquit, vis. Elegi locum pulcrum semotum. Priusquam autem locutus sum ei ac dixi locum, ait mihi: Veniam illuc, ubi vis. 4. Itaque, fratres, contuli me in agrum et computavi horas et veni in locum, ubi constitueram ei me esse venturum, et video subsellium positum eburneum, et super subsellium positum erat cervical lineum et supra linteum expansum lineum carbasinum. 5. Quae cum vidissem posita et neminem in loco praesentem, stupefactus sum et quasi tremor me comprehendit, et capilli mei steterunt; et veluti horror mihi accessit, cum essem solus. Ad me igitur cum reversus fuissem ac meminissem gloriae Dei et sumpsissem audaciam, positis genibus confitebar Domino iterum peccata mea sicut et ante. 6. Illa autem venit cum sex iuvenibus, quos et ante videram, et adstitit post me et audiebat me orantem et confitentem Domino peccata mea. Et tangens me dicit: Herma, desine ob peccata tua semper rogare; roga etiam iustitiam, ut confestim accipias partem aliquam in domo tua. 7. Et erigit me manu et ducit me ad subsellium et dicit iuvenibus: Ite et aedificate. 8. Et cum recessissent iuvenes et nos soli facti essemus, dicit mihi: Sede hic. Dico ei: Domina, sine presbyteros prius sedere. Quod tibi dico, inquit, sede. 9. Cum igitur sedere vellem ad dexteram partem, non permisit

λιον S ubique — *ἐγενόμην κτλ.*] Cf. IV Esr. 9, 26: *Et profectus sum, sicut dixit mihi, in campum, qui vocatur Arphad, et sedi ibi.*

5. *ὡς κ. πρότερον — ἁμαρτίας μου* v. 6 om S L² propter homoeoteleuton — *πρότερον*] Cf. Vis. I c. 1, 3.

6. ἐξ (om A), *οὓς* c. L¹ A: *ἐξ οὗ* G | *ἐπεστάθη μοι* em Hollenberg coll L¹ A: *ἐστάθη μοι* G | *μου* pr add Gh coll L¹ A: om G | *λέγει* c. S G L¹: add *μοι* Sc L² A | *πάντα* c. S: *πάλιν* G, *πάντοτε* coll L¹ A *(tantum)* Hg, om L² | *ἐξαυτῆς* c. S coll L A: *ἐξ αὐτῆς* (om Sc) *μετὰ σεαυτοῦ* G Sc — *νεανίσκων*] Cf. Vis. I c. 4, 1.

8. *καὶ* pr c. S L² A: om G L¹ | *καὶ* sec c. S L¹: om G L² A

ντος οὖν μου καθίσαι εἰς τὰ δεξιὰ μέρη οὐκ εἴασέν με, [illegible]λλ'
νεύει μοι τῇ χειρί, ἵνα εἰς τὰ ἀριστερὰ μέρη καθίσω. Διαλ[illegible]ογι-
ζομένου μου οὖν καὶ λυπουμένου, ὅτι οὐκ εἴασέν με εἰς τὰ δ[illegible]εξιὰ
μέρη καθίσαι, λέγει μοι· Λυπῇ, Ἑρμᾶ; Ὁ εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τό-
πος ἄλλων ἐστίν, τῶν ἤδη εὐηρεστηκότων τῷ θεῷ καὶ παθόν[illegible]των
εἵνεκα τοῦ ὀνόματος· σοὶ δὲ πολλὰ λείπει, ἵνα μετ' αὐτῶν κ[illegible]αθί-
σῃς· ἀλλὰ ὡς ἐμμένεις τῇ ἁπλότητί σου, μεῖνον, καὶ καθιῇ μετ'
αὐτῶν καὶ ὅσοι ἐὰν ἐργάσωνται τὰ ἐκείνων ἔργα καὶ ὑπενέ[illegible]κω-
σιν, ἃ καὶ ἐκεῖνοι ὑπήνεγκαν.

2. Τί, φημί, ὑπήνεγκαν; Ἄκουε, φησίν· μάστιγας, φυλ[illegible]κάς,
θλίψεις μεγάλας, σταυρούς, θηρία εἵνεκεν τοῦ ὀνόματος· διὰ τοῦτο
ἐκείνων ἐστὶν τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγιάσματος καὶ ὃς ἐὰν πάθῃ
διὰ τὸ ὄνομα· τῶν δὲ λοιπῶν τὰ ἀριστερὰ μέρη ἐστίν. Ἀλλὰ
ἀμφοτέρων, καὶ τῶν ἐκ δεξιῶν καὶ τῶν [ἐξ] ἀριστερῶν καθημέ-
νων, τὰ αὐτὰ δῶρα καὶ αἱ αὐταὶ ἐπαγγελίαι· μόνον ἐκεῖνα ἐκ
δεξιῶν κάθηνται καὶ ἔχουσιν δόξαν τινά. 2. Σὺ δὲ κατεπίθυμος
εἶ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ ὑστερήματά σου πολλά
καθαρισθήσῃ δὲ ἀπὸ τῶν ὑστερημάτων σου· καὶ πάντες δὲ οἱ μ
διψυχοῦντες καθαρισθήσονται ἀπὸ πάντων τῶν ἁμαρτημάτων εἰ
ταύτην τὴν ἡμέραν. 3. Ταῦτα εἴπασα ἤθελεν ἀπελθεῖν· πεσ
δὲ αὐτῆς πρὸς τοὺς πόδας ἠρώτησα αὐτὴν κατὰ τοῦ κυρίου,
μοι ἐπιδείξῃ ὃ ἐπηγγείλατο ὅραμα. 4. Ἡ δὲ πάλιν ἐπελά
μου τῆς χειρὸς καὶ ἐγείρει με καὶ καθίζει ἐπὶ τὸ συμψέλλι
εὐωνύμων· ἐκαθέζετο δὲ καὶ αὐτὴ ἐκ δεξιῶν. Καὶ ἐπάρασα
δον τινὰ λαμπρὰν λέγει μοι· Βλέπεις μέγα πρᾶγμα; Λέγω
Κυρία, οὐδὲν βλέπω. Λέγει μοι· Σύ, ἰδού, οὐχ ὁρᾷς κα
σου πύργον μέγαν οἰκοδομούμενον ἐπὶ ὑδάτων λίθοις τετρ

9. *ἀλλ' — εἴασέν με* om S propter homoeotel.: suppleverunt Sa et Sc | *εὐηρεστηκότων* c. G : *ευαρ.* S | *εἵνεκα* c. S L^1 A: *ὑπὲρ* G L^2 | *τ. ὀνόματος* c. L^1: praem *μου* S: add *μου* Sc, *αὐτοῦ* G L^2 A | *σου* om G A | *καθιῇ*: *καθίσεις* G | *καὶ* a. *ἐκεῖνοι* c. S L^1: om G L^2 A — *παθόντων*] i. e. martyrum. Cf. c. 2, 1; c. 5, 2. Sim. VIII c. 3, 6; IX c. 28, 2.
2, 1. *τ. ὀνόματος* c. S L^1 A: add *τοῦ θεοῦ* G L^2 | *ἐξ* c. L^1 A — *μάστ. φυλακάς*] Cf. He — *σταυρ. θηρία*] Cf. Ta XV c. 44, ubi Neronem addidisse ludibria refert ferarum tergis contecti *num* interirent aut cr Ex hoc igitur loco co test, Hermam post T sisse. Sed cf. Sim. *δεξιὰ μ. τ. ἁγιάσματ*

ıihi, sed manu annuit mihi, ut ad sinistram partem sedeam. 'um igitur deliberarem ac contristarer, quod non permisit me d dexteram partem sedere, ait mihi: Contristaris, Herma? ocus ad dexteram partem aliorum est, eorum, qui iam placueunt Deo et passi sunt propter nomen; tibi autem multa deiciunt, quominus cum illis sedeas; sed ut permanes in simpliitate tua, mane, et sedebis cum iis et quicumque operantur llorum opera ac sustinent, quae et illi sustinuerunt.

2. Quid, inquam, sustinuerunt? Audi, inquit: flagella, careres, tribulationes magnas, cruces, bestias propter nomen; ›ropterea illorum est dextera pars beatitudinis et eius, qui paitur propter nomen; reliquorum sinistra pars est. Sed utrisjue, et iis, qui ad dexteram, et iis, qui ad sinistram sedent, adem dona sunt et eaedem promissiones; modo illi ad dexteam sedent habentque gloriam quandam. 2. Tu autem cupidus s sedere ad dexteram cum illis, sed vitia tua sunt multa; nundaberis autem a vitiis tuis, et omnes, qui non sunt du›lices animo, mundabuntur ab omnibus peccatis in hunc diem. . Quae cum dixisset, voluit abire; cadens autem ad pedes eius ogavi eam per Dominum, ut mihi ostenderet quam promiserat isionem. 4. Illa autem rursus apprehendit manum meam et rigit me et facit sedere super subsellium ad sinistram: sedebat utem et ipsa ad dexteram. Et elevata virga quadam splenlida ait mihi: Videsne magnam rem? Dico ei: Domina, nihil ideo. Ait mihi: Tu, ecce, nonne vides adversum te turrim nagnam, quae aedificatur super aquas lapidibus quadratis splen-

is utitur, ut Zahn vidit (G. G. A. 878 p. 61), Clemens Al. Strom. IV . 4, 15 p. 570; c. 6, 30 p. 576. Cf. Lagarde, Reliq. iur. eccles. gr. p. '7, 32. — *τὰ αὐτὰ δῶρα κτλ.*] Cf. Matth. 20, 1 sqq. — *ἐκ δεξιῶν*] Hermas igitur electis non plane eundem beatitudinis gradum assignat, sed differentiam quamvis parvam statuit. Cf. Vis. III c. 7, 6. Sim. VIII c. 6, 6.

2. *κατεπ. εἰ* c. G L[1] cf. Vis. III c. 8, 1: *κατεπιθυμισσ* S, altero *σ* notato | *ἁμαρτημάτων* c. S L: add *αὐτῶν* G A

3. *εἴπασα* c. S coll A L[1]: *δὲ εἰποῦσα* G cf. L[2]

4. *πύργον*] i. e. ecclesiam, ut anus infra c. 3, 3 interpretatur. — *τετραγώνοις*] Alii lapides v. 5—9 commemorantur. Interpretatio sequitur c. 5—7. — *ῥάβδον*] i. e. virgam magicam.

λαμπροῖς; 5. Ἐν τετραγώνῳ δὲ ᾠκοδομεῖτο ὁ πύργος ὑπὸ τῶν ἕξ νεανίσκων τῶν ἐληλυθότων μετ᾽ αὐτῆς· ἄλλαι δὲ μυριάδες ἀνδρῶν παρέφερον λίθους, οἱ μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ, οἱ δὲ ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπεδίδουν τοῖς ἕξ νεανίσκοις· ἐκεῖνοι δὲ ἐλάμβανον καὶ ᾠκοδόμουν· 6. τοὺς μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ λίθους ἑλκομένους πάντας οὕτως ἐτίθεσαν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἡρμοσμένοι γὰρ ἦσαν καὶ συνεφώνουν τῇ ἁρμογῇ μετὰ τῶν ἑτέρων λίθων· καὶ οὕτως ἐκολλῶντο ἀλλήλοις, ὥστε τὴν ἁρμογὴν αὐτῶν μὴ φαίνεσθαι. Ἐφαίνετο δὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου ᾠκοδομημένη. 7. Τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τοὺς μὲν ἀπέβαλλον, τοὺς δὲ ἐτίθουν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἄλλους δὲ κατέκοπτον καὶ ἔρριπτον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. 8. Ἄλλοι δὲ λίθοι πολλοὶ κύκλῳ τοῦ πύργου ἔκειντο, καὶ οὐκ ἐχρῶντο αὐτοῖς εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἦσαν γάρ τινες ἐξ αὐτῶν ἐψωριακότες, ἕτεροι δὲ σχισμὰς ἔχοντες, ἄλλοι δὲ κεκολοβωμένοι, ἄλλοι δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι, μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομήν. 9. Ἔβλεπον δὲ ἑτέρους λίθους ῥιπτομένους μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ ἐρχομένους εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μὴ μένοντας ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ κυλιομένους ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀνοδίαν· ἑτέρους δὲ ἐπὶ πῦρ ἐμπίπτοντας καὶ καιομένους· ἑτέρους δὲ πίπτοντας ἐγγὺς ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ, καίπερ θελόντων κυλισθῆναι καὶ ἐλθεῖν εἰς τὸ ὕδωρ.

3. Δείξασά μοι ταῦτα ἤθελεν ἀποτρέχειν. Λέγω αὐτῇ· Κυρία, τί μοι ὄφελος ταῦτα ἑωρακότι καὶ μὴ γινώσκοντι, τί ἐστιν τὰ πράγματα; Ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Πανοῦργος εἶ, ἄνθρωπε, θέλων γινώσκειν τὰ περὶ τὸν πύργον. Ναί, φημί, κυρία, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς ἀναγγείλω καὶ ἱλαρώτεροι γίνωνται καὶ ταῦτα ἀκούσαντες γινώσκωσιν τὸν κύριον ἐν πολλῇ δόξῃ. 2. Ἡ δὲ ἔφη· Ἀκούσονται μὲν πολλοί· ἀκούσαντες δέ τινες ἐξ αὐτῶν χαρήσονται,

5. ἕξ: *εξηκοντα* S, em Sc — ἕξ *νεαν.*] Interpretatio exhibetur c. 4.
6. Orig. in Os. ed. Bened. III 439 (*ὥστε τὴν ἁρ. κτλ.*) — *αὐτῶν* c. G L A: *αυτην* S
7. *κατέκοπτον* c. G: *-ταν* S | *ἔρριπτον* c. G L A: *ετιθουν* S
8. Didym. caten. ad Iob 8, 17. 18 p. 202 ed. Lond. 1637 (*ἁρμόζοντες κτλ.*). — *ἄλλοι* — *ἔκειντο* c. G L[1] (A L[2]): *οι εκιντο* S
9. *τὴν ὁδὸν* c. G L A: *το αυτο* G | *ἐκ τ. ὁδοῦ* c. G L[1] (L[2]?): om S A | *καὶ καιο.* — *πίπτοντας* om S: suppleverunt Sa Sc
3, 1. *ἄνθρωπε* c. S G L[1]: *-ος* S

didis? 5. In quadrato autem aedificabatur turris a sex iuvenibus, qui venerant cum ipsa; alia autem multitudo virorum afferebant lapides, alii ex profundo, alii ex terra, et tradebant sex iuvenibus; illi autem accipiebant et aedificabant. 6. Lapides, qui de profundo eruebantur, omnes ita ponebant in structura; apti enim erant et congruebant iuncturae cum aliis lapidibus, et ita iungebantur alter ad alterum, ut iunctura eorum non appareret. Apparebat autem aedificatio turris quasi ex uno lapide aedificata. 7. Ceteros autem lapides, qui afferebantur de terra, quosdam quidem reiciebant, quosdam autem ponebant in structura; alios autem concidebant et proiciebant longe a turri. 8. Alii autem lapides multi circa turrim iacebant neque itebantur iis in structuram; erant enim nonnulli ex iis scabiosi, lii autem scissuras habentes, alii detruncati, alii albi et roundi, non apti structurae. 9. Videbam autem alios lapides, ui proiciebantur longe a turri et veniebant in viam neque nanebant in via, sed volutabant de via in locum invium; lios autem, qui in ignem incidebant ardebantque; alios, qui adebant iuxta aquas neque poterant volvi in aquam, quamuam volebant volvi et ingredi in aquam.

3. Quae cum ostendisset mihi, voluit recedere. Dico ei: Domina, quid mihi prodest haec vidisse neque scire, quae sint es istae? Respondens mihi dicit: Curiosus es, homo, volens ognoscere ea, quae ad turrim pertinent. Etiam, inquam, donina, ut fratribus annuntiem et hilariores fiant et haec audienes cognoscant Dominum in multa gloria. 2. Illa vero dixit: Audient quidem multi; audientes autem quidam ex iis gaude-

[2] A | ἰλ. *γίνωνται* (*γίνονται* G), *κ.* *ταῦτα* c. G L[1] cf. L[2]: om S A | *γινώσκωσιν* c. L A: *-ουσιν* S G — *πανοῦργος*] Interpretes veteres verterunt : ***versutus*** (L[1]), *exquisitissimus* (L[2]), ***praeproperus*** (A). Contextus postulare videtur, ut vertamus ***curiosus***; cf. v. 5.

2. *ἡ δὲ* om S | *οὗτοι*: *αυτοι* S | *ἀκούσωσιν καὶ* c. S L[2]: *ἀκούσαντες* G A (L1) — *κόπους πάρ.*] Cf. Gal. 6, 17. — *ἀναιδής*] Cf. c. 1, 2. Mand. XI, 12. De pertinacia in petendo cf. Luc. 11, 8: *διάγε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς αὐτῷ δώσει κτλ.*

τινὲς δὲ κλαύσονται· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἐὰν ἀκούσωσιν καὶ μετανοήσωσιν, καὶ αὐτοὶ χαρήσονται. Ἄκουε οὖν τὰς παραβολὰς τοῦ πύργου· ἀποκαλύψω γάρ σοι πάντα. Καὶ μηκέτι μοι κόπους πάρεχε περὶ ἀποκαλύψεως· αἱ γὰρ ἀποκαλύψεις αὗται τέλος ἔχουσιν· πεπληρωμέναι γάρ εἰσιν. Ἀλλ' οὐ παύσῃ αἰτούμενος ἀποκαλύψεις· ἀναιδὴς γὰρ εἶ. 3. Ὁ μὲν πύργος, ὃν βλέπεις οἰκοδομούμενον, ἐγώ εἰμι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὀφθεῖσά σοι καὶ νῦν καὶ τὸ πρότερον· ὃ ἂν οὖν θελήσῃς, ἐπερώτα περὶ τοῦ πύργου, καὶ ἀποκαλύψω σοι, ἵνα χαρῇς μετὰ τῶν ἁγίων. 4. Λέγω αὐτῇ· Κυρία, ἐπεὶ ἅπαξ ἄξιόν με ἡγήσω τοῦ πάντα μοι ἀποκαλύψαι, ἀποκάλυψον. Ἡ δὲ λέγει μοι· Ὃ ἐὰν ἐνδέχηταί σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται. Μόνον ἡ καρδία σου πρὸς τὸν θεὸν ἤτω καὶ μὴ διψυχήσεις, ὃ ἂν ἴδῃς. 5. Ἐπηρώτησα αὐτήν· Διατί ὁ πύργος ἐπὶ ὑδάτων ᾠκοδόμηται, κυρία; Εἶπά σοι, φησίν, καὶ τὸ πρότερον· πανοῦργος εἶ περὶ τὰς γραφὰς καὶ ἐκζητεῖς ἐπιμελῶς· ἐκζητῶν οὖν εὑρίσκεις τὴν ἀλήθειαν. Διατί οὖν ἐπὶ ὑδάτων ᾠκοδόμηται ὁ πύργος, ἄκουε· ὅτι ἡ ζωὴ ὑμῶν διὰ ὕδατος ἐσώθη καὶ σωθήσεται. Τεθεμελίωται δὲ ὁ πύργος τῷ ῥήματι τοῦ παντοκράτορος καὶ ἐνδόξου ὀνόματος, κρατεῖται δὲ ὑπὸ τῆς ἀοράτου δυνάμεως τοῦ δεσπότου.

4. Ἀποκριθεὶς λέγω αὐτῇ· Κυρία, μεγάλως καὶ θαυμαστῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Οἱ δὲ νεανίσκοι οἱ ἓξ οἱ οἰκοδομοῦντες

3. *θελήσῃς* c. S L[1]: *θέλῃς* G L[2] — *πύργος*] Cf. ad imaginem Eph. 2, 19—22. Structura ecclesiae, qualis hic graphice describitur, in primaevis veterum Christianorum cryptis, quae Neapoli sunt, fucis colorum effigiata cernitur. Vid. Chr. Fr. Bellermann: Ueber die ältesten christlichen Begräbnissstätten und besonders die Katakomben zu Neapel mit ihren Wandgemälden 1839 p. 77. Tab. V, 2. Eiusdem picturae insigne fragmentum vidimus in crypta quadam cymeterii S. Calixti, loculo Sixti episcopi vicina, inter viam Appiam et Ardeatinam a cl. P. Iosepho Marchio prope urbem nuper detectum. Secundi autem saeculi ego cum aliis, quibus huius rei iudicium est, id esse opus crediderim. In cryptae Romanae pictura etiam candida et ingens petra quadrata apparet, ea quidem vetus, sed cum nova porta, super qua turris aedificari iussum erat. Cf. Sim. IX c. 2. 3. Dressel. Eandem picturam quam Bellermann l. c. exhibet Garucci, Storia della arte christiana (1873 sqq.) tab. 96, 3; cf. tom. II. I 113 sq.

4. Clem. Al. Strom. II c. 1, 3 p. 430 (*ὃ ἐὰν — ἀποκαλυφθήσεται*). — *μοι* p. *λέγει* om S | *πρὸς* c. G L A: *περι* S | *διψυχήσεις* c. S cf. Vis. IV c. 1, 4: *-σῃς* G — *ἐνδέχεται*] = ἔξεσ-

ınt, quidam plorabunt; sed et hi cum audierint ac paeniten-
am egerint, et ipsi gaudebunt. Audi igitur parabolas turris;
ımque revelabo tibi omnia. Neque mihi adhuc molestias
raebe de revelatione; revelationes enim istae finem habent;
enim completae sunt. Sed non desines petere revelationes;
ıprobus enim es. 3. Turris, quam vides aedificari, ego sum
cclesia, quae tibi apparui et modo et antea; quodcumque
go volueris, interroga de turri, et revelabo tibi, ut gaudeas
ım sanctis. 4. Dico ei: Domiua, quoniam semel me dignum
ıtasti, ut omnia mihi reveles, revela. Illa autem dicit mihi:
uodcumque poterit tibi revelari, revelabitur. Modo cor tuum
ıud Deum sit neque addubites, quod videris. 5. Interrogavi
m: Quare turris supra aquas aedificata est, domina? Dixi
ɔi, inquit, iam et ante: curiosus es circa scripturas et exqui-
ı diligenter; exquirens igitur invenis veritatem. Quare igitur
per aquas aedificata sit turris, audi: quoniam vita vestra per
uam salvata est et salvabitur. Fundata est autem turris verbo
ınipotentis et gloriosi nominis et continetur ab invisibili
rtute Domini.

4. Respondens dico ei: Domina, magne et mirabiliter haec
s se habet. Iuvenes autem sex, qui aedificabant, qui sunt,

› cf. Mand. XI, 12. Greg. Naz. ep. fin. — *ἡ καρδία κτλ.*] i. e. firmiter ›de revelationibus Dei.
5. *πανοῦργος εἶ π. τ. γραφὰς* c. G : om S L[2] A | *εὑρίσκεις* c. S L[2]: *εὑ-σεις* G L[1] A — Cf. quae Vis. I c. 4 de creatione mundi et funda-ıne terrae dicta sunt. — *πρότε-ν κτλ.*] Supra v. 1 dixit: *πανοῦρ-ς εἶ, θέλων γινώσκειν τὰ περὶ τὸν ϱγον.* Hic locus aut ex Vis. II c. 1 aut ex eo explicandus esse vi-tur, quod auctor locos biblicos ad :lesiam seu turrim spectantes re-exit, quos supra Vis. I c. 3, 4 ta-ıe adhibuit. — *διὰ ὕδατος ἐσ.*] i. e. r baptismum. Cf. Sim. IX c. 16. I Petr. 3, 20. — *τῷ ῥήματι κτλ.*] i. e. verbo Christi. Aliter Zahn l. c. p. 196, qui respiciens c. 7, 6 et considerans, vocem *ῥῆμα* ab Herma in describenda creatione mundi usurpari, interpretatur: ***praedicatione de filio Dei.*** Cf. Sap. 18, 15: *ὁ παντοδύναμός σου λόγος.*

4, 1. *κυρία* pr c. S L[2] A: om G L[1] | *κυρία* sec c. S L[1]: *ἡ δὲ ἔφη* G L[2] A | *οὖν* om S — *πρῶτοι κτ.*] Cf. Sim. V c. 5, 3. — *δεσπόζειν τ. κτ.*] Cf. Sap. 9, 2: *ἵνα δεσπόζῃ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων.* — *διὰ τούτων κτλ.*] Ab angelis, quibus Deus curam populorum tribuit, ecclesia aedificatur, quippe qui populos suos

τίνες εἰσίν, κυρία; Οὗτοί εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ θεοῦ οἱ πρῶτοι κτισθέντες, οἷς παρέδωκεν ὁ κύριος πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ αὔξειν καὶ οἰκοδομεῖν καὶ δεσπόζειν τῆς κτίσεως πάσης· διὰ τούτων οὖν τελεσθήσεται ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου. 2. Οἱ δὲ ἕτεροι οἱ παραφέροντες τοὺς λίθους τίνες εἰσίν; Καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· οὗτοι δὲ οἱ ἒξ ὑπερέχοντες αὐτούς εἰσιν. Συντελεσθήσεται οὖν ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου, καὶ πάντες ὁμοῦ εὐφρανθήσονται κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ δοξάσουσιν τὸν θεόν, ὅτι ἐτελέσθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου. 3. Ἐπηρώτησα αὐτὴν λέγων· Κυρία, ἤθελον γνῶναι τῶν λίθων τὴν ἔξοδον καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ποταπή ἐστιν. Ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Οὐχ ὅτι σὺ ἐκ πάντων ἀξιώτερος εἶ, ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ· ἄλλοι γάρ σου πρότεροί εἰσιν καὶ βελτίονές σου, οἷς ἔδει ἀποκαλυφθῆναι τὰ ὁράματα ταῦτα· ἀλλ' ἵνα *δοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ*, σοὶ ἀπεκαλύφθη καὶ ἀποκαλυφθήσεται διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν. Λέγε αὐτοῖς, ὅτι ταῦτα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ οὐθὲν ἔξωθέν ἐστιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ πάντα ἰσχυρὰ καὶ βέβαια καὶ τεθεμελιωμένα ἐστίν.

5. Ἄκουε νῦν περὶ τῶν λίθων τῶν ὑπαγόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν. Οἱ μὲν οὖν λίθοι οἱ τετράγωνοι καὶ λευκοὶ καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι καὶ διάκονοι οἱ πορευθέντες κατὰ τὴν σεμνότητα τοῦ θεοῦ καὶ ἐπισκοπήσαντες καὶ διδάξαντες καὶ διακονήσαντες ἁγνῶς καὶ σεμνῶς τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι ὄντες· καὶ πάντοτε ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην ἔσχον

ad fidem adducant. H.

2. ἒξ c. S G L²: om Sa L¹ A | *αὐτοὺς* c. S: *αὐτῶν* G — *ὑπερέχοντες*] Differentia dignitatis inter angelos a libris quoque sacris agnoscitur. Cf. I Thess. 4, 16. Eph. 1, 21; 3, 10. I Petr. 3, 22.

3. Clem. Al. Strom. I c. 29, 181 p. 426 (*διὰ τ. διψ.— οὐκ ἔστιν*). — *ἔξοδον:* *διαφορὰν* G | *σου* p. *βελτίονες* c S L: om G A | *σοι* om S | *ἀπεκ. καὶ:* add *ἔτι* G A — *δοξασθῇ κτλ.*] Cf. Vis. II c. 1, 2 not. — *διψύχους κτλ.*] Cf. Barn. 19, 5 not. Zahn (G. G. A. 1878 p. 60) contulit Hippol. ed. Lagarde p. 173, 1.

5, 1. *καὶ διάκονοι* c. S L: om G A | *τ. θεοῦ*: add *τὸν λόγον* G | *ἑαυτοῖς* pr c. G L² (A): *αυτοις* S L¹ | *συμφωνησαντες* S | *εσχαν* S — *ἀπόστολοι κτλ.*] Sim. IX c. 15, 4; c. 16, 5 apostoli et doctores una commemorantur iisque c. 25, 2 mons octavus assignatur. Inde patet, doctores non esse presbyteros, sed potius praedicatores veritatis christianae certo quodam munere ecclesiastico

mina? Hi sunt, inquit, sancti angeli Dei, qui primi creati
it, quibus tradidit Dominus omnem creaturam suam, ut au-
unt et aedificent et dominentur totius creaturae. Propter
s igitur consummabitur aedificatio turris. 2. Ceteri autem,
i afferunt lapides, qui sunt? Et ipsi, inquit, sancti sunt
geli Dei; illi autem sex iis praecellunt. Consummabitur
tur aedificatio turris, et omnes simul exsultabunt in circuitu
rris et glorificabunt Deum, quoniam consummata est aedifi-
tio turris. 3. Interrogavi eam dicens: Domina, volebam scire
pidum exitum eorumque virtutem, qualis sit? Respondens
ihi dicit: Non quia tu inter omnes dignior es, cui reveletur
lii enim te priores sunt et meliores te, quibus oportebat re-
lari visiones istas), sed ut *glorificetur nomen Dei,* tibi reve-
ae sunt et revelabuntur propter dubios, qui disputant in
rdibus suis, utrum sint haec an non. Dic iis, haec omnia
ra esse nec quidquam esse extra veritatem, sed omnia fortia
firma et fundata.

5. Audi nunc de lapidibus, qui vadunt in aedificationem.
pides igitur quadrati et albi et congruentes commissuris suis,
sunt apostoli et episcopi et doctores et diaconi, qui ambula-
unt in sanctitate Dei et episcopatum gesserunt et docuerunt
ministraverunt caste et sancte electis Dei, alii dormientes,
i adhuc viventes; et semper inter se consenserunt et inter
e pacem habuerunt et alter alterum audierunt; propterea in

i fungentes. Vox ἐπίσκοποι ecclesiae
epositos significat et episcopos et
sbyteros complecti videtur. Cf. Sim.
c. 27, 2. Διδάσκαλοι etiam comme-
rantur Act. 13, 1. I Cor. 12, 28.
h. 4, 11. Iac. 3, 1. Herm. Mand.
c. 3, 1. Cf. Tert. de praescript.
3. Cyprianus ep. 29 (ed. Hartel
548) de presbyteribus doctoribus
de doctoribus audientibus loqui-
. — οἱ μὲν κεκ. κτλ.] Cf. I Cor.
6. Haec verba aut ad ἀπόστολοι
renda aut potius ἐπίσκοποι etc.
aequales apostolorum putandi sunt.
Hos igitur dicit Hermas alios mor-
tuos esse, alios adhuc vivere. Cf.
Zahn l. c. p. 95 sq. Caveas au-
tem, ne hunc locum respiciens scrip-
turam saeculo primo exeunti adscri-
bas. Hermas simulat tantum, se
illo tempore vixisse. Cf. Vis. II c.
4, 3. — συνεφώνησαν κτλ.] Prodit
Hermas, suo tempore episcopos et
presbyteros non omnes concordiam
ac pacem servasse. Cf. c. 9, 7. Sim.
VIII c. 7, 4. — ἐν ἑ. εἰρήνην ἔσχον]

καὶ ἀλλήλων ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου συμφωνοῦσιν αἱ ἁρμογαὶ αὐτῶν. 2. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἑλκόμενοι καὶ ἐπιτιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν μετὰ τῶν ἑτέρων λίθων τῶν ἤδη ᾠκοδομημένων τίνες εἰσίν; Οὗτοί εἰσιν οἱ παθόντες ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου. 3. Τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς θέλω γνῶναι, τίνες εἰσίν, κυρία. Ἔφη· Τοὺς μὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγοντας καὶ μὴ λατομουμένους, τούτους ὁ κύριος ἐδοκίμασεν, ὅτι ἐπορεύθησαν ἐν τῇ εὐθύτητι τοῦ κυρίου καὶ κατωρθώσαντο τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. 4. Οἱ δὲ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν; Νέοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοί· νουθετοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν, διότι οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτοῖς πονηρία. 5. Οὓς δὲ ἀπέβαλλον καὶ ἐρίπτουν, τίνες εἰσίν; Οὗτοί εἰσιν ἡμαρτηκότες καὶ θέλοντες μετανοῆσαι· διὰ τοῦτο μακρὰν οὐκ ἀπερίφησαν ἔξω τοῦ πύργου, ὅτι εὔχρηστοι ἔσονται εἰς τὴν οἰκοδομήν, ἐὰν μετανοήσωσιν. Οἱ οὖν μέλλοντες μετανοεῖν, ἐὰν μετανοήσωσιν, ἰσχυροὶ ἔσονται ἐν τῇ πίστει, ἐὰν νῦν μετανοήσωσιν, ἐν ᾧ οἰκοδομεῖται ὁ πύργος· ἐὰν δὲ τελεσθῇ ἡ οἰκοδομή, οὐκέτι ἔχουσιν τόπον, ἀλλ' ἔσονται ἔκβολοι· μόνον δὲ τοῦτο ἔχουσιν, παρὰ τῷ πύργῳ κεῖσθαι.

6. Τοὺς δὲ κατακοπτομένους καὶ μακρὰν ῥιπτομένους ἀπὸ τοῦ πύργου θέλεις γνῶναι; Οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀνομίας· ἐπίστευσαν δὲ ἐν ὑποκρίσει, καὶ πᾶσα πονηρία οὐκ ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν· διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν σωτηρίαν, ὅτι οὐκ εἰσὶν εὔχρηστοι εἰς οἰκοδομὴν διὰ τὰς πονηρίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο συνεκόπησαν καὶ πόρρω ἀπερίφησαν διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ κυρίου, ὅτι παρώργισαν αὐτόν. 2. Τοὺς δὲ ἑτέρους, οὓς ἑώρακας πολλοὺς κειμένους, μὴ

Cf. c. 9, 2; c. 12, 3.

2. *εἰς τ. οἰκοδομὴν* c. G L A: om S | *ᾠκοδ.* c. G L[1] A: *οικοδομουμενων* S (L[2]?) | *παθόντες* c. S L[2] (A): praem *κεκοιμημένοι καὶ* G L1 | *κυρίου* c. G L A: *θυ* S

3. *τοὺς δὲ — κυρίου* om G — Hic et v. 4 Hermas de iustis loquitur, qui neque martyres (v. 2) neque apostoli etc. (v. 1) sunt, et duo eorum genera distinguit, longum et breve tempus secundum fidem viventes. Cf. Matth. 20, 1 sqq. Hunc esse versuum sensum interpretatio satis clare ostendit, etiamsi imago obscura est. Non autem, ut nonnulli putaverunt, fideles e circumcisione (v. 3) fidelibus e Gentibus (v. 4) opponuntur. Cf. Zahn l. c. p. 202 sqq.

4. *πίστει* c. S L: add *τοῦ κυρίου*

aedificatione turris conveniunt commissurae eorum. 2. Qui autem de profundo trahuntur et imponuntur in structura et congruunt commissuris suis cum aliis lapidibus iam aedificatis, qui sunt? Hi sunt, qui passi sunt propter nomen Domini. 3. Alii autem lapides, qui de terra afferuntur, volo scire, qui sint, domina. Dixit: Qui in structuram vadunt nec sunt dolati, eos Dominus probavit, quoniam ambulaverunt in aequitate Domini et secuti sunt mandata eius. 4. Qui autem adducuntur ac ponuntur in structura, qui sunt? Novi sunt in fide et fideles. Commonentur autem ab angelis ad benefaciendum, propterea quod non est inventa in iis nequitia. 5. Quos autem reprobabant et proiciebant, qui sunt? Isti sunt qui peccaverunt et volebant paenitentiam facere; propter hoc non sunt longe proiecti extra turrim, quoniam utiles erunt ad aedificationem, si paenitentiam egerint. Qui ergo paenitentiam acturi sunt, cum egerint paenitentiam, fortes erunt in fide, si nunc paenitentiam egerint, dum aedificatur turris. Si autem consummata fuerit aedificatio, non amplius habebunt locum, sed erunt reprobi. Solummodo hoc habent, quod iuxta turrim iacent.

6. Concisos autem et longe proiectos a turri vis cognoscere? Hi sunt filii iniquitatis; crediderunt enim cum simulatione, et omnis nequitia non recessit ab iis; propterea non habent salutem, quia non sunt utiles ad aedificationem propter iniquitates suas. Ideo concisi ac longe proiecti sunt propter iram Domini, quoniam exacerbaverunt eum. 2. Ceteros vero, quos vidisti multos iacentes, qui non vadunt in structuram, hi

A | *οὐχ* c. G L^1 A: om S L^2 — *νέοι* κτλ.] i. e. neophyti (I Tim. 3, 6).
5. *μετανοήσωσιν* sec c. G: *-σουσιν* | *ἔχουσιν* pr c. S (L^1): *ἕξο[ουσιν]* L^2 A | *ἔχουσιν* sec c. S A: *ἕξουσιν* L | *παρὰ . . κεῖσθαι* c. S: *ὅτι παρὰ . . κεῖνται* G — De peccatoribus ...git H. paenitentibus. — *νῦν*] Cf. ...ia. II c. 2, 4. 5. — *τοῦτο ἔχουσιν*] ... ii, qui turri consummata paenitentiam faciunt.

6, 1. *κ. μακρὰν ῥιπτ.* om S — De reprobis vel peccatoribus non paenitentibus H. incipit agere.
2. *ἑτέρους* c. S L^2 A: add *λίθους* G L^1 | *μὴ* c. Sc L^1 (L^2): *καὶ μὴ* G A, om S | *ἐπιμείναντες* c. G L (A): *-μενοντες* S | *μηδὲ — εἰσιν* c. G L^1: om S L^2 A — *κολλώμενοι τ. ἀγ.*] Cf. Sim. VIII c. 8, 1 (c. 9, 1; IX c. 20, 2;

ὑπάγοντας εἰς τὴν οἰκοδομήν, οὗτοι οἱ μὲν ἐψωριακότες εἰσίν, οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, μὴ ἐπιμείναντες δὲ ἐν αὐτῇ μηδὲ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις· διὰ τοῦτο ἄχρηστοί εἰσιν. 3. Οἱ δὲ τὰς σχισμὰς ἔχοντες τίνες εἰσίν; Οὗτοί εἰσιν οἱ κατ' ἀλλήλων ἐν ταῖς καρδίαις ἔχοντες καὶ μὴ *εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς*, οἱ εἰς μὲν πρόσωπον εἰρήνην ἔχοντες, ὅταν δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρήσωσιν, αἱ πονηρίαι αὐτῶν ἐν ταῖς καρδίαις ἐμμένουσιν· αὗται οὖν αἱ σχισμαί εἰσιν, ἃς ἔχουσιν οἱ λίθοι. 4. Οἱ δὲ κεκολοβωμένοι, οὗτοί εἰσιν πεπιστευκότες μὲν καὶ τὸ πλεῖον μέρος ἔχοντες ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, τινὰ δὲ μέρη ἔχουσιν τῆς ἀνομίας· διὰ τοῦτο κολοβοί καὶ οὐχ ὁλοτελεῖς εἰσιν. 5. Οἱ δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι καὶ μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν, κυρία; Ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Ἕως πότε μωρὸς εἶ καὶ ἀσύνετος καὶ πάντα ἐπερωτᾷς καὶ οὐδὲν νοεῖς; Οὗτοί εἰσιν ἔχοντες μὲν πίστιν, ἔχοντες δὲ καὶ πλοῦτον τοῦ αἰῶνος τούτου· ὅταν γένηται θλῖψις, διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ διὰ τὰς πραγματείας ἀπαρνοῦνται τὸν κύριον αὐτῶν. 6. Καὶ ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω· Κυρία, πότε οὖν εὔχρηστοι ἔσονται εἰς τὴν οἰκοδομήν; Ὅταν, φησίν, περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος ὁ ψυχαγωγῶν αὐτούς, τότε εὔχρηστοι ἔσονται τῷ θεῷ. Ὥσπερ γὰρ ὁ λίθος ὁ στρογγύλος, ἐὰν μὴ περικοπῇ καὶ ἀποβάλῃ ἐξ αὐτοῦ τι, οὐ δύναται τετράγωνος γενέσθαι, οὕτω καὶ οἱ πλουτοῦντες ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, ἐὰν μὴ περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος, οὐ δύνανται τῷ κυρίῳ εὔχρηστοι γενέσθαι. 7. Ἀπὸ σεαυτοῦ πρῶτον γνῶθι· ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς, νῦν δὲ εὔχρηστος εἶ καὶ ὠφέλιμος τῇ ζωῇ. Εὔχρηστοι γίνεσθε τῷ θεῷ· καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς χρᾶσαι ἐκ τῶν αὐτῶν λίθων.

7. Τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους, οὓς εἶδες μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου ῥιπτομένους καὶ πίπτοντας εἰς τὴν ὁδὸν καὶ κυλιομένους ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὰς ἀνοδίας· οὗτοί εἰσιν οἱ πεπιστευκότες μέν, ἀπὸ δὲ τῆς διψυχίας αὐτῶν ἀφίουσιν τὴν ὁδὸν αὐτῶν τὴν ἀληθινήν· δοκοῦντες οὖν βελτίονα ὁδὸν δύνασθαι εὑρεῖν, πλανῶνται καὶ

c. 26, 3). I Clem. 46, 2.

3. *οἱ εἰς [μὲν πρόσω]πον εἰρ.* Hg c. G L (A): *αλλα προσωπον ϊρηνης* S — *κατ' ἀλλ. ἔχοντες*] Eandem locutionem habes Mand. II, 2. Sim. IX c. 23, 2. — *εἰρ. ἐν ἑαυτοῖς*] Leguntur haec verba etiam infra c. 9, 2. 9; c. 12, 3. Sim. VIII c. 7, 2 et ex I Thess. 5, 13 (cf. Marc. 9, 50. Rom. 13, 11) desumpta esse videntur.

4. *πλεῖον* c. S L[2]: *πλεῖστον* G L[1] (A) | *ἔχοντες* c. G: *εχουσιν* S

scabiosi sunt, qui cognoverunt veritatem, nec vero permanserunt in ea neque adhaerent sanctis; propterea inutiles sunt. 3. Qui autem scissuras habent, qui sunt? Hi sunt qui alius adversus alium in cordibus habent neque sunt *pacifici inter sese*, qui in personam quidem pacem habent, cum autem alius ab alio discesserunt, nequitiae eorum in cordibus permanent. Hae sunt ergo scissurae, quas habent lapides. 4. Decurtati vero, hi sunt ii, qui crediderunt quidem et maiorem partem habent iustitiae, aliquas autem partes habent iniquitatis; propterea curti et non integri sunt. 5. Albi autem et rotundi et non congruentes in structuram qui sunt, domina? Respondens mihi dicit: Usquequo stultus es et insensatus et omnia interrogas et nihil intellegis? Isti sunt qui habent quidem fidem, habent autem et divitias huius saeculi. Quando fit tribulatio, propter divitias suas et propter negotiationes denegant Dominum suum. 6. Et respondens ei dico: Domina, quando igitur utiles erunt ad aedificationem? Cum, inquit, circumcisae fuerint eorum divitiae, quae eos delectant, tum utiles erunt Deo. Sicut enim lapis rotundus, nisi praecisus fuerit et abiecerit aliquid a se, non potest quadratus fieri, ita et divites huius saeculi, nisi praecisae fuerint eorum divitiae, non possunt Domino utiles fieri. 7. A te primum intellege; quando dives fuisti, inutilis eras, nunc vero utilis es et aptus vitae. Utiles estote Deo; etenim tu ipse desumeris ex iisdem lapidibus.

7. Ceteros autem lapides, quos vidisti longe proici a turri et cadere in viam et volvi de via in loca invia: hi sunt qui crediderunt quidem, per dubietatem autem dimittunt viam suam veram; putantes igitur meliorem viam se posse invenire, errant

5. *τοῦ αἰῶνος — πλοῦτον* om S propter homoeot. | *διὰ* sec om G L[1] 6. *καὶ* om G L[1] | *γὰρ* c. Sc G L[1]: om S L[2] A — Cf. Matth. 19, 21—24. 7. *ἀπό*: add *δὲ* Sc L[2] | *καὶ γὰρ — λίθων* c. G (L A): om S | *χρᾶσαι*: *χρησθήση* Hg — *τ. αὐτ. λίθων*] i. e. ex lapidibus albis et rotundis (v. 5).

7, 1. *αὐτῶν τ. ἀληθινὴν* c. S L: *τ. ἀληθῆ* G (A) | *ἀνοδίαις*: *ανομιαις* S — *ἀφίουσιν κτλ.*] Cf. II Petr. 2, 2. 15. Hermas haereticos respicere videtur. Cf. Sim. VIII c. 6, 5.

ταλαιπωροῦσιν περιπατοῦντες ἐν ταῖς ἀνοδίαις. 2. Οἱ δὲ πίπτοντες εἰς τὸ πῦρ καὶ καιόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τέλος ἀποστάντες *τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος*, καὶ οὐκέτι αὐτοῖς ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ μετανοῆσαι διὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀσελγείας αὐτῶν καὶ τῶν πονηριῶν ὧν εἰργάσαντο. 3. Τοὺς δὲ ἑτέρους τοὺς πίπτοντας ἐγγὺς τῶν ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ θέλεις γνῶναι, τίνες εἰσίν; *Οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούσαντες* καὶ θέλοντες *βαπτισθῆναι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου*· εἶτα ὅταν αὐτοῖς ἔλθῃ εἰς μνείαν ἡ ἁγνότης τῆς ἀληθείας, μετανοοῦσιν καὶ *πορεύονται* πάλιν *ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν* τῶν πονηρῶν. 4. Ἐτέλεσεν οὖν τὴν ἐξήγησιν τοῦ πύργου. 5. Ἀναιδευσάμενος ἔτι αὐτὴν ἐπηρώτησα, εἰ ἄρα πάντες οἱ λίθοι οὗτοι οἱ ἀποβεβλημένοι καὶ μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, εἰ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια καὶ ἔχουσιν τόπον εἰς τὸν πύργον τοῦτον. Ἔχουσιν, φησίν, μετάνοιαν, ἀλλὰ εἰς τοῦτον τὸν πύργον οὐ δύνανται ἁρμόσαι· 6. ἑτέρῳ δὲ τόπῳ ἁρμόσουσιν πολὺ ἐλλάττονι καὶ τοῦτο, ὅταν βασανισθῶσιν καὶ ἐκπληρώσωσιν τὰς ἡμέρας τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο μετατεθήσονται, ὅτι μετέλαβον τοῦ ῥήματος τοῦ δικαίου. Καὶ τότε αὐτοῖς συμβήσεται μετατεθῆναι ἐκ τῶν βασάνων αὐτῶν, ἐὰν ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τὰ ἔργα ἃ εἰργάσαντο πονηρά. Ἐὰν δὲ μὴ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, οὐ σώζονται διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

8. Ὅτε οὖν ἐπαυσάμην ἐρωτῶν αὐτὴν περὶ πάντων τούτων, λέγει μοι· Θέλεις ἄλλο ἰδεῖν; Κατεπίθυμος ὢν τοῦ θεάσασθαι περιχαρὴς ἐγενόμην τοῦ ἰδεῖν. 2. Ἐμβλέψασά μοι ὑπεμειδίασεν

2. *τοῦ* a. *μετανοῆσαι* c. S cf. Winer § 44, 4: *τὸ* G — Cf. Sim. VIII c. 6, 4; IX c. 19, 1. — *τ. θεοῦ τ. ζῶντος*] Ps. 41, 3; 83, 3. Os. 1, 10. Dan. 6, 20. 26. (II Macc. 15, 4). Matth. 16, 16; 26, 63. Act. 14, 14. Rom. 9, 26 etc.

3. *θελ. γνῶναι* c. G A: *dic mihi* L², om S L¹ | *ἁγνότης* c. S L²: *ἁγιότης* L¹, *γνῶσις* G, *obliti sunt* (*ἀγνοοῦσι*) A — *ἐγγὺς τ. ὑδάτων κτλ.*] H. de catechumenis loquitur, qui opus salutare coeptum non sunt ausi perficere. Cf. Hebr. 3, 12. — *οὗτοί εἰσιν κτλ.*] Marc. 4, 18. Matth. 13, 20. 22. — *βαπτισθῆναι κτλ.*] Act. 19, 5 (10, 48; 2, 38). — *πορεύονται κτλ.*] Sirach 18, 30.

5. *ἔχουσιν* pr c. S: *ἕξουσιν* G L (A) | *πύργον* sec c. S L: *τόπον* G A — *ἔχ. μετάνοιαν κτλ.*] Erraverunt Editores Bibl. max. Lugd. (cf. adnot. ad tom. II p. 27) et Rothe (Anfänge der chr. Kirche p. 624) putantes, Hermam hic de paenitentia post mortem in purgatorio per-

et miseri sunt ambulantes in locis inviis. 2. Qui vero cadunt in ignem et ardent, hi sunt qui in finem recesserunt a *Deo vivo*, neque adhuc iis ascendit in corde paenitentiam agere propter desideria libidinis suae et scelera, quae operati sunt. 3. Ceteros autem, qui cadunt iuxta aquas neque possunt volvi in aquam, visne scire, qui sint? *Hi sunt qui verbum audierunt* et volunt *baptizari in nomine Domini;* deinde cum iis venit in mentem castitas veritatis, paenitet eos et *ambulant* iterum *post concupiscentias suas* malas. 4. Finivit igitur expositionem turris. 5. Cum essem improbus, adhuc eam interrogavi, an omnes lapides isti reiecti nec convenientes in aedificationem turris, an iis esset paenitentia et haberent locum in hac turri. Habent, inquit, paenitentiam, sed in hanc turrim non possunt convenire; 6. alii autem loco convenient multo minori, idque postquam cruciati fuerint ac repleverint dies peccatorum suorum. Et propterea transferentur, quoniam participes erant verbi iusti. Et tum iis continget, ut transferantur de tormentis suis, si ascenderint in corde ipsorum opera quae operati sunt iniqua. Sin autem non ascenderint in corde ipsorum, non salvi fiunt propter duritiam cordis sui.

8. Cum igitur desiissem interrogare eam de omnibus istis, dicit mihi: Vis aliud videre? Cumque cupidus essem videndi, hilaris factus sum spe videndi. 2. Intuens me subrisit et ait

legenda loqui. Erraverunt quoque, qui verba εἰς τ. τ. πύργον de ecclesia visibili seu terrestri interpretati sunt. Supra c. 5, 5 de paenitentibus sermo fuit, qui in turrim seu ecclesiam visibilem adhuc recipiuntur. Auctor potius, ut recte adnotavit Harnack, imagines verae ecclesiae terrestris et ecclesiae caelestis triumphantis hic commiscuit.

6. αὐτῶν om S | ἐὰν ἀναβῇ ἐ. τ. κ. αὐτῶν c. G L[1] A: δια S L[2] | καρδίαν αὐτῶν sec c. S L: add μετανοῆσαι Sa G A | σκληροκ. c. S L[1]: σκληρὰν καρδίαν G L[2] — ὅτι μετέλαβον κτλ.] i. e. quia verbis iustitiae auditis dereliquerunt vias malas. Zahn l. c. p. 196 τὸ ῥῆμα τ. δ. de praedicatione christiana interpretatur. — σκληροκαρδίαν] Cf. Deut. 10, 16. Sirach 16, 10. Matth. 19, 8. Marc. 10, 5; 16, 14.

8, 1. ἰδεῖν pr c. S G L[2]: add τι Sc L[1] (A)

2. ἐμβλέψασα c. G: βλεψασα S | οὗτος om S

καὶ λέγει μοι· Βλέπεις ἑπτὰ γυναῖκας κύκλῳ τοῦ πύργου; Βλέπω, φημί, κυρία. Ὁ πύργος οὗτος ὑπὸ τούτων βαστάζεται κατ' ἐπιταγὴν τοῦ κυρίου. 3. Ἄκουε νῦν τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν, ἡ κρατοῦσα τὰς χεῖρας, Πίστις καλεῖται· διὰ ταύτης σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. 4. Ἡ δὲ ἑτέρα, ἡ περιεζωσμένη καὶ ἀνδριζομένη, Ἐγκράτεια καλεῖται· αὕτη θυγάτηρ ἐστὶν τῆς Πίστεως. Ὃς ἂν οὖν ἀκολουθήσῃ αὐτῇ, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ὅτι πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων ἀφέξεται, πιστεύων, ὅτι, ἐὰν ἀφέξηται πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς, κληρονομήσει ζωὴν αἰώνιον. 5. Αἱ δὲ ἕτεραι, κυρία, τίνες εἰσίν; Θυγατέρες ἀλλήλων εἰσίν· καλοῦνται δὲ ἡ μὲν Ἁπλότης, ἡ δὲ Ἐπιστήμη, ἡ δὲ Ἀκακία, ἡ δὲ Σεμνότης, ἡ δὲ Ἀγάπη. Ὅταν οὖν τὰ ἔργα τῆς μητρὸς αὐτῶν πάντα ποιήσῃς, δύνασαι ζῆσαι. 6. Ἤθελον, φημί, γνῶναι, κυρία, τίς τίνα δύναμιν ἔχει αὐτῶν. Ἄκουε, φησίν, τὰς δυνάμεις, ἃς ἔχουσιν. 7. Κρατοῦνται δὲ ὑπ' ἀλλήλων αἱ δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλαις, καθὼς καὶ γεγεννημέναι εἰσίν. Ἐκ τῆς Πίστεως γεννᾶται Ἐγκράτεια, ἐκ τῆς Ἐγκρατείας Ἁπλότης, ἐκ τῆς Ἁπλότητος Ἀκακία, ἐκ τῆς Ἀκακίας Σεμνότης, ἐκ τῆς Σεμνότητος Ἐπιστήμη, ἐκ τῆς Ἐπιστήμης Ἀγάπη. Τούτων οὖν τὰ ἔργα ἁγνὰ καὶ σεμνὰ καὶ θεῖά ἐστιν. 8. Ὃς ἂν οὖν δουλεύσῃ ταύταις καὶ ἰσχύσῃ κρατῆσαι τῶν ἔργων αὐτῶν, ἐν τῷ πύργῳ ἕξει τὴν κατοίκησιν μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ. 9. Ἐπηρώτων δὲ αὐτὴν περὶ τῶν καιρῶν, εἰ ἤδη συντέλειά ἐστιν. Ἡ δὲ ἀνέκραγε φωνῇ μεγάλῃ λέγουσα· Ἀσύνετε ἄνθρωπε, οὐχ ὁρᾷς τὸν πύργον ἔτι οἰκοδομούμενον; Ὡς ἐὰν οὖν συντελεσθῇ ὁ πύργος οἰκοδομούμενος, ἔχει τέλος. Ἀλλὰ ταχὺ ἐποικοδομηθήσεται. Μηκέτι με ἐπερώτα μηδέν· ἀρκετή σοι ἡ ὑπόμνησις αὕτη

3. *ταύτης: ταυτην* S — Plura ex hoc versu et sequentibus transscripsit Clemens Al. Strom. II c. 12, 55 p. 458. — *ἡ κρατοῦσα* (intrans.) *τ. χεῖρας* (Accus. graec.) Cf. Zahn l. c. p. 502 sqq. Sim. IX c. 2, 4. — *Πίστις*] prima vel potius mater (cf. v. 5) est virtutum. Cf. Mand. I. Sim. IX c. 15, 2. — *διὰ ταύτης κτλ.*] Cf. Matth. 9, 22. Marc. 5, 34; 10, 52. Luc. 7, 50; 8, 48; 17, 19. Act. 26, 18. Rom. 3, 22. 28; 5, 1.

4. *καὶ ἀνδριζ.* om G A ¦ *οὖν* om G L[2] | *ἀκολουθήσῃ* c. S L: *-θῇ αὐταῖς* G A | *πιστεύων — ἀφέξηται* c. G L A: *και* S | *κληρον.* c. G L[1] A: *και κληρονομηση* S (L[2])

5. *ποιήσῃς* c. G (L): *ποιῃς* S — *μητρός*] sc. *πίστεως.*

6. *ἃς ἔχουσιν* c. S L[2] (L[1]): *αὐτῶν*

mihi: Videsne septem mulieres circa turrim? Video, inquam, domina. Turris ista ab his portatur secundum praeceptum Domini. 3. Audi nunc operationes earum. Prima earum, cui robustae sunt manus, Fides vocatur; per hanc salvantur electi Dei. 4. Alia vero, quae praecincta est ac viriliter agit, Continentia vocatur; haec filia est Fidei. Quicumque ergo eam secutus fuerit, beatus fit in vita sua, quia ab omnibus malis operibus abstinebit, credens, qui abstinuerit omni concupiscentia mala, eum hereditaturum esse vitam aeternam. 5. Ceterae vero, domina, quae sunt? Filiae invicem sunt; vocantur autem una Simplicitas, alia Scientia, alia Innocentia, alia Castitas, alia Caritas. Cum ergo opera matris earum omnia feceris, potes vivere. 6. Volebam, inquam, scire, domina, quam quaeque earum vim haberet. Audi, inquit, vim, quam habent. 7. Tenentur autem ab invicem virtutes earum et sequuntur alia aliam, sicut et natae sunt. Ex Fide nascitur Continentia, ex Continentia Simplicitas, ex Simplicitate Innocentia, ex Innocentia Castitas, ex Castitate Scientia, ex Scientia Caritas. Harum ergo opera casta et sancta et divina sunt. 8. Quicumque igitur servierit istis ac potuerit tenere opera earum, in turri habebit habitationem cum sanctis Dei. 9. Interrogabam vero eam de temporibus, si iam consummatio esset. Illa autem exclamabat voce magna dicens: Insensate homo, nonne vides turrim adhuc aedificari? Quando ergo consummata fuerit turris, quae aedificatur, habet finem. Sed cito peraedificabitur. Iam noli me interrogare aliquid; sufficit tibi commemoratio haec et sanctis et renovatio spirituum vestrorum.

G A

7. *ὑπ'* c. G: *απ* S | *αἱ δυν. αὐτῶν* om G L[2] | *καὶ a. γεγενν.* c. S (A): om G L | *οὖν* om S — Clemens Al. l. c. ita scribit. *καὶ πάλιν προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη.*

8. *οὖν* om G A — *μετὰ τ. ἁγίων*] sc. cum iis, de quibus c. 5 sermo fuit.

9. *ὡς ἐὰν οὖν* c. Sc L[1] (A): *ος εαν* S, *ἕως ἂν οὖν* G (L[2]) | *ἔχει τέλος* c. S L[1] (A): *ἕξει τὸ τ.* G (L[2]) | *με* om G A — *συντέλεια*] Cf. Sim. IX c. 12, 3. Sirach 39, 34; 40, 14. In N. T. saepius habes *συντέλεια τοῦ αἰῶνος* (Matth. 13, 39. 40. 49; 24, 3; 28, 20) vel *σ. τῶν αἰώνων* (Hebr. 9, 26). — *ἔτι οἰκοδούμενον*] Dicere Ecclesia voluit: Quomodo putare potuisti, iam esse consummationem, cum tur-

καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ ἡ ἀνακαίνωσις τῶν πνευμάτων ὑμῶν. 10. Ἀλλ' οὐ σοὶ μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν δηλώσῃς αὐτά. 11. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας (νοῆσαί σε γὰρ δεῖ πρῶτον) ἐντέλλομαί σοι πρῶτον, Ἑρμᾶ, τὰ ῥήματα ταῦτα, ἅ σοι μέλλω λέγειν, λαλῆσαι αὐτὰ πάντα εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων, ἵνα ἀκούσαντες αὐτὰ καὶ ποιήσαντες καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν πονηριῶν αὐτῶν καὶ σὺ δὲ μετ' αὐτῶν.

9. Ἀκούσατέ μου, τέκνα· ἐγὼ ὑμᾶς ἐξέθρεψα ἐν πολλῇ ἁπλότητι καὶ ἀκακίᾳ καὶ σεμνότητι διὰ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου τοῦ ἐφ' ὑμᾶς στάξαντος τὴν δικαιοσύνην, ἵνα δικαιωθῆτε καὶ ἁγιασθῆτε ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἀπὸ πάσης σκολιότητος· ὑμεῖς δὲ οὐ θέλετε παῆναι ἀπὸ τῆς πονηρίας ὑμῶν. 2. Νῦν οὖν ἀκούσατέ μου καὶ *εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς* καὶ *ἐπισκέπτεσθε* ἀλλήλους καὶ *ἀντιλαμβάνεσθε ἀλλήλων*, καὶ μὴ μόνοι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ μεταλαμβάνετε ἐκ καταχύματος, ἀλλὰ μεταδίδοτε καὶ τοῖς ὑστερουμένοις· 3. οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐδεσμάτων ἀσθένειαν τῇ σαρκὶ αὐτῶν ἐπισπῶνται καὶ λυμαίνονται τὴν σάρκα αὐτῶν· τῶν δὲ μὴ ἐχόντων ἐδέσματα λυμαίνεται ἡ σὰρξ αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸ ἀρκετὸν τῆς τροφῆς, καὶ διαφθείρεται τὸ σῶμα αὐτῶν. 4. Αὕτη οὖν ἡ ἀσυγκρασία βλαβερὰ ὑμῖν τοῖς ἔχουσι καὶ μὴ μεταδιδοῦσιν τοῖς ὑστερουμένοις. 5. Βλέπετε τὴν κρίσιν τὴν ἐπερχομένην. Οἱ ὑπερέχοντες οὖν ἐκζητεῖτε τοὺς πεινῶντας, ἕως οὔπω ὁ πύργος ἐτελέσθη· μετὰ γὰρ τὸ τελεσθῆναι τὸν πύργον θελήσετε ἀγαθοποιεῖν καὶ οὐχ ἕξετε τόπον. 6. Βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ γαυρούμενοι ἐν τῷ πλούτῳ ὑμῶν, μήποτε στενάξουσιν οἱ ὑστερούμενοι καὶ ὁ στεναγμὸς αὐτῶν ἀναβήσεται πρὸς τὸν κύριον καὶ ἐκκλεισθήσεσθε μετὰ τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν ἔξω τῆς θύρας τοῦ πύργου. 7. Νῦν οὖν

rim adhuc aedificari et nondum perfectam esse perspexeris? H. — *τέλος*] Cf. Matth. 24, 6. 14. Marc. 13, 7. Luc. 21, 9. I Cor. 13, 24. — *ἀνακαίνωσις τ. πν.*] Cf. Sim. VIII c. 6, 3; IX c. 14, 3. Ps. 50, 12. Tit. 3, 5.

11. *ἐντ. σοι πρῶτον* c. G L² (A): om S L¹ | *αὐτὰ π.* c. L² (L¹): *αυτα* S, *πάντα* G, *omnibus* A — *τ. ῥήματα τ.*] sc. quae in c. 9 leguntur. — *λαλῆσαι εἰς τ. ὦτα*] Saepius in V. T. Cf. Gen. 20, 8; 50, 4. Exod. 10, 2 etc.

9, 1. *ἀπὸ* sec. c. S L²: om G L¹ | *παῆναι*: *παῦσαι* G — Haec omnia, quae hoc capite continentur, Ecclesia ad Hermam loquitur eo fine, ut ipse aliis ea annuntiet. *Filii illi* non sunt Hermae, sed ecclesiae. H. Auctor imitari videtur Ies. 1, 2 vel Matth. 23, 37.

2. *ἀντιλαμβάνεσθε* c. S: *-νετε* G |

d non tibi soli revelata sunt ista, sed ut omnibus mani-
ea. 11. Post tres dies (intellegere enim te oportet pri-
mando tibi primum, Herma, ut verba ista, quae tibi
sum, omnia loquaris in auribus sanctorum, ut audientes
facientes emundentur a nequitiis suis et tu cum iis.

Audite me, filii: ego vos enutrivi in multa simplici-
innocentia et castitate propter misericordiam Domini,
per vos stillavit iustitiam, ut iustificemini ac sanctifice-
ab omni nequitia et ab omni perversitate; vos autem
ltis desinere ab iniquitate vestra. 2. Nunc ergo audite
pacem habete in vobis ipsis et *visitate* alterutros et
ite invicem, neque soli percipite creaturas Dei infrunite,
pertite quoque egentibus. 3. Alii enim multis escis in-
tem carni suae adquirunt ac corrumpunt carnem suam;
n autem, qui non habent escas, corrumpitur caro, quia
abent sufficientem cibum, et consumitur corpus eorum.
c igitur intemperantia nocens est vobis, qui habetis ne-
ommunicatis egentibus. 5. Videte iudicium adveniens.
go plus habetis, quaerite esurientes, dum turris nondum
summata; cum enim consummata fuerit turris, voletis
cere et non habebitis locum. 6. Videte igitur vos, qui
mini in divitiis vestris, ne forte ingemiscant indigentes,
itus eorum ascendat ad Dominum et excludamini cum
vestris extra ianuam turris. 7. Nunc autem vobis dico, qui
tis ecclesiae et occupatis primas sedes: nolite similes fieri

ιενοις S — *εἰρην. ἐν ἑαυτοῖς*] 6, 3 not. — *ἐπισκέπτεσθε*] 25, 36. 43. Iac. 1, 27. Si- 35. — *ἀντιλ. ἀλλήλων*] Rom. Act. 20, 35. — *μὴ μόνοι κτλ.*] 31, 17. — *καταχύματος*] Re- rsionem L[2]. Harnack proponit *dantia*, et similiter vocem m L[1] intellexisse videtur eam quentibus (*abundantius etiam te egentibus*) coniungens. — *μεταδίδοτε*] Cf. Deut. 15, 11. Prov. 31, 20. Matth. 19, 21.

3. *αὐτῶν* p. *σαρκὶ* et *σὰρξ* om S | *λυμαίνονται* c. G: *λυμενι* S *τὸ σῶμα* c. S L[1] (L[2]): *τὰ σώματα* G A — Cf. I Cor. 11, 20 sqq.

5. *ἐπερχομένην* c. S L[1]: *ἐρχομένην* G (L[2]) | *ἐτελέσθη* c. G: *τελεσθη* S | *οὐχ: ουκ* S — Cf. Iac. 5, 1.

6. Cf. Iac. 5, 4.

7. *πρωτοκαθεδρίταις*] Veteres inter-

ὑμῖν λέγω τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς πρωτοκαθεδρίταις· μὴ γίνεσθε ὅμοιοι τοῖς φαρμακοῖς. Οἱ φαρμακοὶ μὲν οὖν τὰ φάρμακα ἑαυτῶν εἰς τὰς πυξίδας βαστάζουσιν, ὑμεῖς δὲ τὸ φάρμακον ὑμῶν καὶ τὸν ἰὸν εἰς τὴν καρδίαν. 8. Ἐνεσκιρωμένοι ἐστὲ καὶ οὐ θέλετε καθαρίσαι τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ συγκεράσαι ὑμῶν τὴν φρόνησιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ἵνα σχῆτε ἔλεος παρὰ *τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου*. 9. Βλέπετε οὖν, τέκνα, μήποτε αὗται αἱ διχοστασίαι ὑμῶν ἀποστερήσουσιν τὴν ζωὴν ὑμῶν. 10. Πῶς ὑμεῖς παιδεύειν θέλετε τοὺς ἐκλεκτοὺς κυρίου, αὐτοὶ μὴ ἔχοντες παιδείαν; Παιδεύετε οὖν ἀλλήλους καὶ *εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς*, ἵνα κἀγὼ κατέναντι τοῦ πατρὸς ἱλαρὰ σταθεῖσα λόγον ἀποδῶ ὑπὲρ ὑμῶν πάντων τῷ κυρίῳ ὑμῶν.

10. Ὅτε οὖν ἐπαύσατο μετ' ἐμοῦ λαλοῦσα, ἦλθον οἱ ἓξ νεανίσκοι οἱ οἰκοδομοῦντες καὶ ἀπήνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν πύργον [illegible], καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἦραν τὸ συμψέλλιον καὶ ἀπήνεγκαν καὶ αὐτ[illegible] ὁ πρὸς τὸν πύργον. Τούτων τὸ πρόσωπον οὐκ εἶδον, ὅτι ἀπεστραμ[illegible]μένοι ἦσαν. 2. Ὑπάγουσαν δὲ αὐτὴν ἠρώτων, ἵνα μοι ἀποκαλύψ[illegible]η περὶ τῶν τριῶν μορφῶν, ἐν αἷς μοι ἐνεφανίσθη. Ἀποκριθεῖσ[illegible]ά μοι λέγει· Περὶ τούτων ἕτερον δεῖ σε ἐπερωτῆσαι, ἵνα σοι ἀπ[illegible]καλυφθῇ. 3. Ὤφθη δέ μοι, ἀδελφοί, τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει [illegible]ῇ περυσινῇ λίαν πρεσβυτέρα καὶ ἐν καθέδρᾳ καθημένη. 4. Τῇ [illegible]ὲ ἑτέρᾳ ὁράσει τὴν μὲν ὄψιν νεωτέραν εἶχεν, τὴν δὲ σάρκα καὶ τ[illegible]ς τρίχας πρεσβυτέρας, καὶ ἑστηκυῖά μοι ἐλάλει· ἱλαρωτέρα δὲ [illegible]ν ἢ τὸ πρότερον. 5. Τῇ δὲ τρίτῃ ὁράσει ὅλη νεωτέρα καὶ κάλ[illegible]ει

pretes, fortasse memores s. scripturae: *φιλοῦσιν . . τὰς πρωτοκαθεδρίας* (Matth. 23, 6 cf. Marc. 12, 39. Luc. 11, 43; 20, 46) verterunt: *qui amatis primos consessus* (L[1]) vel' *primas sessiones* (L[2]), et recentiores plerique putaverunt, Hermam h. l. vituperare aemulationem episcopatus. Sed vox id non dicit. *Πρωτοκαθεδρῖται*, ut vidit Zahn (cf. Harnack ad h. l.), non minus sunt *πρωτοκαθεδρίᾳ τιμώμενοι* (Clem. Al. Strom. VI c. 13, 106 p. 793) quam *πρωτοκαθεδρίᾳ πεφυσιωμένοι, principalis consessionis tumore elati* (Iren. IV 26, 3), neque ex eo, quod infra v. 8–10 controversiarum ac disse[illegible]sionum mentio fit, colligendum [illegible]e videtur, presbyteros tum temp[illegible]ris de *πρωτοκαθεδρίᾳ* concertasse. C[illegible]ntroversiarum enim sunt multae c[illegible]ausae et verba *εἰρηνεύετε ἐν αὐ[illegible]οῖς* non solum presbyteris, sed et[illegible]am aliis fidelibus (cf. v. 2) dicuntur.

8. *ἐνεσκιρ*. c. S: *ἐσκιρρωμένοι* G — *ἐπὶ τὸ αὐτό*] Respicit H. dissensiones. — *βασιλέως τ. μεγ.*] Ps. 46, 3; 47, 3; 94, 3 etc.

maleficis. Malefici ergo maleficia sua in thecis portant, vos autem maleficium vestrum ac venenum in corde. 8. Indurati estis neque vultis mundare corda vestra et temperare sensum vestrum in unum in puro corde, ut habeatis misericordiam a *rege magno*. 9. Videte igitur, filii, ne forte hae dissensiones vestrae eripiant vitam vestram. 10. Quomodo vos erudire vultis electos Domini, cum ipsi non habeatis disciplinam? Corripite ergo alterutrum et *pacem habete inter vos ipsos*, ut et ego coram patre hilaris adstans rationem reddam pro vobis omnibus Domino vestro.

10. Cum igitur desiisset mecum loqui, venerunt sex iuvenes, qui aedificabant, et abstulerunt eam ad turrim, et alii quatuor sustulerunt subsellium et abstulerunt et ipsum ad turrim. Horum faciem non vidi, quia aversi erant. 2. Euntem autem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuerat. Respondens mihi dicit: De his alias oportet te interrogare, ut tibi reveletur. 3. Visa autem est mihi, fratres, prima visione annotina valde anus et in cathedra sedens. 4. Altera autem visione faciem iuvenilem habebat, carnem et capillos aniles, et stans mihi loquebatur; hilarior autem erat quam ante. 5. Tertia visione tota erat iuvenis et specie excellentissima, capillos solos aniles habebat; hilaris autem

9. *ὑμῶν* pr c. L A: *αυται* S, *αυτ. υμων* Sc, om G | *ἀποστερήσωσι* G — *τέκνα*] i. e. presbyteri.

10. *ὑμῶν* sec c. G L[2]: *ημων* S, om L[1] A — *εἰρηνεύετε*] Cf. v. 2. — *λόγον ἀπ.*] Cf. Matth. 12, 36 (18, 23. 24). Luc. 16, 2. Act. 19, 40 etc.

10, 1. *καὶ αὐτὸ πρὸς* c. S A (L[1]): *εἰς* G (L[2])

2. *δὲ* c. Sc G L[2]: om S L[1] — *τ. τριῶν μορφῶν*] Cf. v. 9; c. 11, 1. Apparet hic, visiones arte inter se cohaerere. Inde, quod tres figurae priores iam hic explicantur, non est colligendum, sequentem visionem sibi constare. Cf. Zahn I. c. p. 285 sqq.

3. *περυσινῇ* cm: *περσυνη* S, *περισυνῇ* G — Hunc versum et sequentes respexit Hieronymus in Os. 7, 9 scribens: *Unde et in libro Pastoris, si cui tamen placet illius recipere lectionem, Hermae primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula et sponsa crinibus adornata.*

4. *ἡ τὸ πρόσ.* c. G L A: *το προσωπον* S — *ὄψιν ν.*] In visione secunda ipsa facies Ecclesiae non est descripta.

5. *ὅλη νεωτέρα κτλ.*] In tertia quoque visione H. hoc demum loco fa-

ἐκπρεπεστάτη, μόνας δὲ τὰς τρίχας πρεσβυτέρας εἶχεν· Ωαρὰ δὲ εἰς τέλος ἦν καὶ ἐπὶ συμψελλίου καθημένη. 6. Περὶ τούτων περίλυπος ἤμην λίαν τοῦ γνῶναί με τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην. Καὶ βλέπω τὴν πρεσβυτέραν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς λέγουσάν μοι· Πᾶσα ἐρώτησις ταπεινοφροσύνης χρῄζει· νήστευσον οὖν, καὶ λήψῃ, ὃ αἰτεῖς παρὰ τοῦ κυρίου. 7. Ἐνήστευσα οὖν μίαν ἡμέραν, καὶ αὐτῇ τῇ νυκτί μοι ὤφθη νεανίσκος καὶ λέγει μοι· Τί σὺ ὑπὸ χεῖρα αἰτεῖς ἀποκαλύψεις ἐν δεήσει; Βλέπε, μήποτε πολλὰ αἰτούμενος βλάψῃς σου τὴν σάρκα. 8. Ἀρκοῦσίν σοι αἱ ἀποκαλύψεις αὗται. Μήτι δύνῃ ἰσχυροτέρας ἀποκαλύψεις ὧν ἑώρακας ἰδεῖν; 9. Ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγω· Κύριε, τοῦτο μόνον αἰτοῦμαι, περὶ τῶν τριῶν μορφῶν τῆς πρεσβυτέρας ἵνα ἀποκάλυψις ὁλοτελὴς γένηται. Ἀποκριθείς μοι λέγει· Μέχρι τίνος ἀσύνετοί ἐστε; ἀλλ' αἱ διψυχίαι ὑμῶν ἀσυνέτους ὑμᾶς ποιοῦσιν καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὴν καρδίαν ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον. 10. Ἀποκριθεὶς αὐτῷ πάλιν εἶπον· Ἀλλ' ἀπὸ σοῦ, κύριε, ἀκριβέστερον αὐτὰ γνωσόμεθα.

11. Ἄκουε, φησίν, περὶ τῶν τριῶν μορφῶν ὧν ἐπιζητεῖς. 2. Τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει διατί πρεσβυτέρα ὤφθη σοι καὶ ἐπὶ καθέδραν καθημένη; Ὅτι τὸ πνεῦμα ὑμῶν πρεσβύτερον καὶ ἤδη μεμαραμμένον καὶ μὴ ἔχον δύναμιν ἀπὸ τῶν μαλακιῶν ὑμῶν καὶ διψυχιῶν· 3. ὥσπερ γὰρ οἱ πρεσβύτεροι, μηκέτι ἔχοντες ἐλπίδα τοῦ ἀνανεῶσαι, οὐδὲν ἄλλο προσδοκῶσιν εἰ μὴ τὴν κοίμησιν αὐτῶν, οὕτως καὶ ὑμεῖς μαλακισθέντες ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων παρεδώκατε ἑαυτοὺς εἰς τὰς ἀκηδίας καὶ οὐκ *ἐπερίψατε ἑαυτῶν τὰς μερίμνας ἐπὶ τὸν κύριον*· ἀλλὰ ἐθραύσθη ὑμῶν ἡ διάνοια καὶ ἐπαλαιώθητε ταῖς λύπαις ὑμῶν. 4. Διατί οὖν ἐν καθέδρᾳ ἐκάθητο, ἤθελον γνῶναι, κύριε. Ὅτι πᾶς ἀσθενὴς εἰς καθέδραν καθέζεται διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, ἵνα συγκρατηθῇ ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἔχεις τὸν τύπον τῆς πρώτης ὁράσεως.

ciem Ecclesiae describit. — *τρίχας πρεσβυτέρας*] In quarta visione etiam hoc senectutis vestigium evanuit. Cf. Vis IV c. 2, 1.

6. *λημψη* S — *ταπεινοφροσύνης*] Cf. Antioch. hom. 106: *χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἔστιν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν*. — *νήστευσον κτλ.*] Cf. Tert. de ieiun. c. 7 *Etiam sacramentorum agnitionem i[illegible] iunia de Deo merebuntur.*

7. *μοι* pr c. S L[1]: om G L[2] | *τι* [illegible]c. G L[1] A: *οτι* S L[2] | *αἰτεῖς* c. G: *αι*[illegible] *σαι* S — *ὑπὸ χεῖρα*] Cf. Vis. V, 5. Mand. IV c. 3, 6.

9. *ἵνα* c. S L: add *μοι ἡ* G A

rpetuo fuit et super subsellium sedens. 6. De his maestus am valde, ut cognoscerem revelationem istam. Et video anum . visione noctis dicentem mihi: Omni rogationi humilitate us est; ieiuna igitur, et accipies, quod quaeris a Domino. Ieiunavi ergo unum diem, et ipsa nocte apparuit mihi iu-nis et dicit mihi: Quid tu confestim petis revelationes in atione? Vide, ne forte multa petens noceas carni tuae. 8. ifficiunt tibi revelationes istae. Numquid potes fortiores re-lationes quam quas vidisti videre? 9. Respondens ei dico: omine, hoc solum peto, de tribus figuris anus ut revelatio rfecta fiat. Respondens mihi ait: Usquequo insensati estis? d dubietates vestrae vos insensatos reddunt et quod non ha-tis cor vestrum ad Dominum. 10. Respondens ei rursum xi: Sed a te, domine, accuratius ea cognoscemus.

11. Audi, inquit, de tribus figuris, quas inquiris. 2. Prima ione quare anus tibi apparuit et in cathedra sedens? Quo-am spiritus vester senior erat et iam fatigatus neque virtu-n habebat ob luxurias vestras et dubietates. 3. Sicut enim iores, non habentes spem renovandi, nihil aliud exspectant i dormitionem suam, ita et vos infirmati saecularibus nego-s tradidistis vos socordiae neque *proiecistis curas vestras per Dominum;* sed obtusus est sensus vester et tristitiis stris facti estis veteres. 4. Quare igitur in cathedra sedisset, lebam cognoscere, domine. Quoniam omnis infirmus in cathedra let propter infirmitatem suam, ut contineatur infirmitas corpo-; sui. Habes figuram primae visionis.

ιν τ. καρδίαν κτλ.] Memineris Prae-tionis Missae. Cf. Daniel, Codex urg. IV 62. 108. 151 sq. 356. 426. 10. *ἀπὸ* c. S: *ὑπὸ* G
11, 1. *τριῶν* c. Sc G: om S L A
2. *καθέδρας* G — *πρεσβυτέρα*] Cf. I Esr. 5, 50 sqq. — *ὅτι τ. πνεῦμα κτλ.*] Aliam senectutis Ecclesiae cau-um exhibuit Hermas Vis. II c. 4, 1.

3. *ἐπερίψατε κτλ.*] Ps. 54, 23. I Petr. 5, 7. Cf. Vis. IV c. 2, 4. 5. Matth. 6, 25 sqq. Luc. 12, 22 sqq. Phil. 4, 6. — *ἀκηδίας*] Cf. Cassian. de coenob. instit. X c. 1: *Sextum nobis certamen est, quod Graeci ἀκη-δίαν vocant, quam nos taedium sive anxietatem cordis possumus nuncu-pare.*

12. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ὁράσει εἶδες αὐτὴν ἑστηκυῖαν καὶ τὴν ὄψιν νεωτέραν ἔχουσαν καὶ ἱλαρωτέραν παρὰ τὸ πρότερον, τὴν δὲ σάρκα καὶ τὰς τρίχας πρεσβυτέρας. Ἄκουε, φησίν, καὶ ταύτην τὴν παραβολήν· 2. ὅταν πρεσβύτερός τις, ἤδη ἀφηλπικὼς ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ καὶ τὴν πτωχότητα, οὐδὲν ἕτερον προσδέχεται εἰ μὴ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς ζωῆς αὐτοῦ· εἶτα ἐξαίφνης κατελείφθη αὐτῷ κληρονομία, ἀκούσας δὲ ἐξηγέρθη καὶ περιχαρὴς γενόμενος ἐνεδύσατο τὴν ἰσχὺν καὶ οὐκέτι ἀνακεῖται, ἀλλὰ ἕστηκεν, καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἤδη ἐφθαρμένον ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτοῦ πράξεων, καὶ οὐκέτι κάθηται, ἀλλ ἀνδρίζεται· οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὴν ἀποκάλυψιν, ἣν ὑμῖ ὁ κύριος ἀπεκάλυψεν. 3. Ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἀνενεώσατο τὰ πνεύματα ὑμῶν καὶ ἀπέθεσθε τὰς μαλακίας ὑμῶ καὶ προσῆλθεν ὑμῖν ἰσχυρότης καὶ ἐνεδυναμώθητε ἐν τῇ πίστε καὶ ἰδὼν ὁ κύριος τὴν ἰσχυροποίησιν ὑμῶν ἐχάρη· καὶ διὰ τοῦ ἐδήλωσεν ὑμῖν τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἕτερα δηλώσει, ἐὰ ἐξ ὅλης καρδίας *εἰρηνεύητε ἐν ἑαυτοῖς.*

13. Τῇ δὲ τρίτῃ ὁράσει εἶδες αὐτὴν νεωτέραν καὶ καλὴν καὶ ἱλαρὰν καὶ καλὴν τὴν μορφὴν αὐτῆς· 2. ὡς ἐὰν γάρ τινι λυπουμένῳ ἔλθῃ ἀγγελία ἀγαθή τις, εὐθὺς ἐπελάθετο τῶν προτέρων λυπῶν καὶ οὐδὲν ἄλλο προσδέχεται εἰ μὴ τὴν ἀγγελίαν, ἣν ἤκουσεν, καὶ ἰσχυροποιεῖται λοιπὸν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα διὰ τὴν χαράν, ἣν ἔλαβεν· οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀνανέωσιν εἰλήφατε τῶν πνευμάτων ὑμῶν ἰδόντες ταῦτα τὰ ἀγαθά. 3. Καὶ ὅτι ἐπὶ συμψελλίου εἶδες καθημένην, ἰσχυρὰ ἡ θέσις· ὅτι τέσσαρας πόδας ἔχει τὸ συμψέλλιον καὶ ἰσχυρῶς ἕστηκεν· καὶ γὰρ ὁ κόσμος διὰ τεσσάρων στοιχείων κρατεῖται. 4. Οἱ οὖν μετανοήσαντες ὁλοτελῶς νέοι ἔσονται καὶ τεθεμελιωμένοι, οἱ ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσαντες. Ἀπέχεις ὁλοτελῆ τὴν ἀποκάλυψιν· μηκέτι μηδὲν αἰτήσεις περὶ ἀποκαλύψεως, ἐάν τι δὲ δέῃ, ἀποκαλυφθήσεταί σοι.

12, 1. Ecclesia de visione certior facta socordiam priorem deposuit et ad virtutem rediit. Cf. v. 2. Zahn l. c. p. 289.
2. *ἤδη ἀφηλπικὼς* c. S (*ϊδε αφελπ.*) coll L[1] A: *ἀπελπίσῃ* G L[2] | *τ. ἐσχάτην — ζωῆς* c. G L A: *τ. ημεραν της εσχατης ζωης* S — *ἐνεδύσατο τ. ἰσχύν*] Cf. Ies. 51, 9; 52, 1. Ps. 92, 1.
3. *ἀνενεώσατο* c S: *ἀνανεώσαι* G

12. Secunda autem visione vidisti eam stantem et faciem
renilem habentem et hilariorem quam ante, carnem vero et
pillos aniles. Audi, inquit, et hanc similitudinem. 2. Cum
ıior aliquis, iam desperans de se propter imbecillitatem suam
paupertatem, nihil aliud exspectat nisi extremum diem vitae
ıe; deinde subito hereditatem consecutus nuntio accepto ex-
rgit hilarisque factus induit se fortitudine et iam non iacet,
l stat, eiusque spiritus prioribus laboribus iam consumptus
ıovatur, et iam non sedet, sed viriliter agit: ita et vos au-
ntes revelationem, quam Dominus vobis revelavit. 3. Quo-
ım misertus est vestri, et renovati sunt spiritus vestri et de-
suistis infirmitates vestras, et accessit vobis fortitudo et con-
mati estis in fide, et visa fortitudine vestra Dominus gavisus
; et propter hoc manifestavit vobis aedificationem turris at-
e alia revelabit, si ex toto corde *pacem habetis inter vos.*

13. Tertia autem visione vidisti eam iuvenem et pulcram et hi-
em et pulcram speciem eius. 2. Sicut enim, si alicui tristi ve-
it nuntius aliquis bonus, statim oblitus est priorum tristitiarum
ıilque aliud exspectat nisi nuntium, quem audivit, et confor-
ur deinceps in bono et renovatur eius spiritus propter gaudium,
od accepit: ita et vos renovationem accepistis spirituum vestro-
n videntes haec bona. 3. Et quoniam super subsellium vidisti
lentem, fortis positio, quia quatuor pedes habet subsellium
fortiter stat; nam et mundus per quatuor elementa conti-
tur. 4. Qui igitur perfecte paenitentiam egerint, novi erunt
fundati, ii, qui ex toto corde paenitentiam egerint. Habes
rfectam revelationem, nec quidquam amplius quaeras de re-
latione; sin autem quid necesse fuerit, revelabitur tibi.

ι *πνεύματα* c. S cf. c. 13, 2: *τὸ*
ῦμα G L (A) | *εδυναμωθητε* S *ὑμῶν*:
των S | *ὑμῖν*: *ϋμων* S | *ειρηνευεται*
— *ἐνεδυναμώθητε*] Cf. Mand. V c.
8; XII c. 5, 1; c. 6, 4 etc. II Tim.
2, 1.

13, 1. *κ. καλὴν τ. μ. αὐτῆς* om G
2. *εἰλήφατε*: *ἐλάβετε* G
4. *οἱ* sec c. G L[1] A: om S L[2] | *περὶ*
ἀποχ. c. G L[1] A: om S L[2]

Ὅρασις δ',

1. ἣν εἶδον, ἀδελφοί, μετὰ ἡμέρας εἴκοσι τῆς προτέρας ὁράσεως τῆς γενομένης, εἰς τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐπερχομένης. 2. Ὑπῆγον εἰς ἀγρὸν τῇ ὁδῷ τῇ καμπανῇ. Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας ἐστὶν ὡσεὶ στάδια δέκα· σπανίως δὲ ὁδεύεται ὁ τόπος. 3. Μόνος οὖν περιπατῶν ἀξιῶ τὸν κύριον, ἵνα τὰς ἀποκαλύψεις καὶ τὰ ὁράματα, ἅ μοι ἔδειξεν διὰ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τελειώσῃ, ἵνα με ἰσχυροποιήσῃ καὶ δῷ τὴν μετάνοιαν τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἐσκανδαλισμένοις, ἵνα *δοξασθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον*, ὅτι με ἄξιον ἡγήσατο τοῦ δεῖξαί μοι τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. 4. Καὶ δοξάζοντός μου καὶ εὐχαριστοῦντος αὐτῷ, ὡς ἦχος φωνῆς μοι ἀπεκρίθη· Μὴ διψυχήσεις, Ἑρμᾶ. Ἐν ἐμαυτῷ ἠρξάμην διαλογίζεσθαι καὶ λέγειν· Ἐγὼ τί ἔχω διψυχῆσαι, οὕτω τεθεμελιωμένος ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ ἰδὼν ἔνδοξα πράγματα; 5. Καὶ προέβην μικρόν, ἀδελφοί, καὶ ἰδού, βλέπω κονιορτὸν ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἠρξάμην λέγειν ἐν ἑαυτῷ· Μήποτε κτήνη ἔρχονται καὶ κονιορτὸν ἐγείρουσιν; Οὕτω δὲ ἦν ἀπ' ἐμοῦ ὡς ἀπὸ σταδίου. 6. Γινομένου μείζονος καὶ μείζονος κονιορτοῦ ὑπενόησα εἶναί τι θεῖον· μικρὸν ἐξέλαμψεν ὁ ἥλιος καὶ ἰδού, βλέπω θηρίον μέγιστον ὡσεὶ κῆτός τι, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκρίδες πύριναι ἐξεπορεύοντο· ἦν δὲ τὸ θηρίον τῷ μήκει ὡσεὶ ποδῶν ρ',

IV, 1, 1. *ἣν* c. S coll L¹: praem *ὅρασις* G L² A | *εἰς τύπον — ἐπερχομένης* om S

2. *ἐστὶν* c. S L²: praem *εἰς τὸν ἀγρὸν* G, *in villam* L¹ | *σπανίως* c. L (*raro*) A (*vasta*): *ῥαδίως* S G — *εἰς ἀγρόν*] i. e. in agrum meum (cf. Vis. III c. 1, 2), qui a via publica circiter decem stadia aberat. De articulo deficiente cf. Winer § 19, 1. — *τ. καμπανῇ*] Priores interpretes hanc vocem de via Appia vel Domitiana intellexerunt, quia illae viae Cumas ducunt, quod in oppidum Hermas Vis. I c. 1, 3; II c. 1, 1 se profectum esse dixit. Eadem ex ratione Harnack de via Campana cogitavit, quae Capua Puteolos ducit. Cum autem h. l. *τῇ ὁδῷ τῇ καμπανῇ ἡ ὁδὸς ἡ δημοσία* opponatur, Zahn (l. c. p. 84—86; cf. G. G. A. 1878 p. 42) recte mihi statuisse videtur, *τὴν ὁδὸν τὴν καμπανήν* esse viam campanam (germanice *Feldstrasse* vel *Nebenstrasse*), quae in dextera Tiberis ripa (in sinistra erat via

Visio IV,

1. quam vidi, fratres, diebus viginti post priorem visionem, in figuram tribulationis advenientis. 2. Ibam in agrum in via campana. A via publica abest fere stadia decem; raro autem iter fit per locum istum. 3. Solus ergo ambulans rogo Dominum, ut revelationes ac visiones, quas mihi ostendit per sanctam Ecclesiam suam, perficiat, ut me confortet ac det paenitentiam servis suis, qui peccaverunt, ut *glorificetur nomen ipsius magnum* et gloriosum, quod me dignum existimavit, cui ostenderet mirabilia sua. 4. Et cum glorificarem et gratias ei agerem, quasi sonus vocis mihi respondit: Noli dubius esse, Herma. Intra me coepi cogitare et dicere: Ego quid habeo dubitare, qui ita fundatus sum a Domino et vidi res gloriosas? 5. Et progressus sum paululum, fratres, et ecce, video pulverem veluti usque in caelum et coepi dicere intra me: Num forte iumenta veniunt et pulverem excitant? Aberat autem a me circiter stadium. 6. Cum fieret pulvis maior et maior, suspicatus sum esse aliquid divinum; modicum eluxit sol et ecce, video bestiam maximam veluti cetum aliquem, et ex ore eius locustae igneae procedebant. Erat autem bestia longa fere pedes centum, caput habebat quasi argillaceum. 7. Et coepi flere et rogare Dominum, ut me liberaret ab ea. Et recordatus

Ostiensis) Roma Portum ducebat et posteriori tempore sub nomine viae Portuensis via publica (germanice *Staats-* vel *Hauptstrasse*) facta est. — *τ. δημοσίας*] i. e. viae Aureliae. Errare videntur, qui *τὴν ὁδὸν τὴν δημοσίαν* eandem viam esse ac *τὴν καμπανήν* contendunt. Si ita esset, auctor *τῆς καμπανῆς* repetiisset aut simpliciter *τῆς ὁδοῦ* scripsisset.

3. *οὖν* c. Sc: *δὲ* G L[2], om S L[1] | *ἀξιῶ*: *και αξιων* S | *με* c. G: *μοι* S | *τοῖς δούλοις* c. S L[2]: praem *πᾶσι* G L[1] A — *ἐσκανδαλισμένοις*] Cf. Mand. VIII, 10. — *δοξασθῇ κτλ.*] Ps. 85, 9. 12; 98, 3. Cf. Sim. IX c. 18, 5.

4. *ἐν* om S

5. *προέβην* (*προσεβην* S L[2]) c. S L A: praem *ὡς* G A | *ἑαυτῷ* c. S G: *εμαυτω* Sc | *ἐγείρουσιν* c. G: *εγιρωσιν* S | *δέ*: *γαρ* S

6. *μείζ. κ. μείζ.* c. S coll L[1]: *δὲ μείζονος τοῦ* G cf. L[2] A | *τι* sec c. S L[2]: om G L[1] A | *ὡσεὶ* c. Sc G: *ως* S — *θηρίον*] Cf. Apoc. 11, 7; 12. 3. 4; 13, 1 sqq. etc. — *ἀκρίδες*] Cf. Apoc. 9, 3 sqq.

τὴν δὲ κεφαλὴν εἶχεν ὡσεὶ κεράμου. 7. Καὶ ἠρξάμην κλαίειν καὶ ἐρωτᾶν τὸν κύριον, ἵνα με λυτρώσηται ἐξ αὐτοῦ· καὶ ἐπανεμνήσθην τοῦ ῥήματος οὗ ἀκηκόειν· Μὴ διψυχήσεις, Ἑρμᾶ. 8. Ἐνδυσάμενος οὖν, ἀδελφοί, τὴν πίστιν τοῦ κυρίου καὶ μνησθεὶς ὧν ἐδίδαξέν με μεγαλείων, θαρσήσας εἰς τὸ θηρίον ἐμαυτὸν ἔδωκα. Οὕτω δὲ ἤρχετο τὸ θηρίον ῥοίζῳ, ὥστε δύνασθαι αὐτὸ πόλιν λυμᾶναι. 9. Ἔρχομαι ἐγγὺς αὐτοῦ, καὶ τὸ τηλικοῦτο κῆτος ἐκτείνει ἑαυτὸ χαμαὶ καὶ οὐδὲν εἰ μὴ τὴν γλῶσσαν προέβαλλεν καὶ ὅλως οὐκ ἐκινήθη, μέχρις ὅτε παρῆλθον αὐτό· 10. εἶχεν δὲ τὸ θηρίον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρώματα τέσσερα· μέλαν, εἶτα πυροειδὲς καὶ αἱματῶδες, εἶτα χρυσοῦν, εἶτα λευκόν.

2. Μετὰ δὲ τὸ παρελθεῖν με τὸ θηρίον καὶ προελθεῖν ὡσεὶ πόδας λ', ἰδού, ὑπαντᾷ μοι παρθένος **κεκοσμημένη ὡς ἐκ νυμφῶνος ἐκπορευομένη**, ὅλη ἐν λευκοῖς καὶ ὑποδήμασιν λευκοῖς, κατακεκαλυμμένη ἕως τοῦ μετώπου, ἐν μίτρᾳ δὲ ἦν ἡ κατακάλυψις αὐτῆς· εἶχεν δὲ τὰς τρίχας αὐτῆς λευκάς. 2. Ἔγνων ἐγὼ ἐκ τῶν προτέρων ὁραμάτων, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐστίν, καὶ ἱλαρώτερος ἐγενόμην. Ἀσπάζεταί με λέγουσα· Χαῖρε σύ, ἄνθρωπε· καὶ ἐγὼ αὐτὴν ἀντησπασάμην· Κυρία, χαῖρε. 3. Ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Οὐδέν σοι ἀπήντησεν; Λέγω αὐτῇ· Κυρία, τηλικοῦτο θηρίον, δυνάμενον λαοὺς διαφθεῖραι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου καὶ τῇ πολυσπλαγχνίᾳ αὐτοῦ ἐξέφυγον αὐτό. 4. Κα-

8. *κυρίου* c. S L² (A): *θεοῦ* G L¹ | *ἐδιδ. με* c. S L: *ἔδειξέ μοι* G A — *πίστιν τ. κ.*] Cf. Mand. XI, 4. 9. Sim. VI c. 1, 2; c. 2, 6. Marc. 11, 22 (*ἔχετε πίστιν θεοῦ*). Rom. 3, 22. 26. Gal. 2, 16; 3, 22 etc. (*πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ*). — *μεγαλείων*] Vox et apud Hermam et in s. scriptura crebra. Cf. c. 2, 5. Sim. IX c. 18, 2. X c. 2, 3; c. 4, 1. Deut. 11, 2. Ps. 70, 19. II Macc. 3, 34. Luc. 1, 49. Act. 2, 11.

9. *ἐκτείνει* c. L¹ coll A L²: *ἐκτεῖνας* G, *εκινι* S | *ὅτε* c. S: *οτου* Sc G

10. *χρώματα*] Cf. Apoc. 6, 2 sqq. Zach. 1, 8; 6, 2 sqq.

2, 1. *τρίχας αὐτῆς* c. G (L A): *χιρας* S — *παρθένος*] i. e. Ecclesia. Harnack contulit Heges. apud Eus. h. e. III c. 32, 7; IV c. 22, 4. Ep. Lugd. ap. Eus. h. e. V c. 1, 45. Tert. de praescr. c. 45. Ep. Clem. ad Iac. c. 7 etc. — *κεκοσμένη κτλ.*] Hermas Ps. 18, 6 et Apoc. 21, 2 in unum conflasse videtur.

2. *ἄνθρωπε: ἄνερ* G | *αντεσπασαμην* S

4. *μεγάλου* c. G L A: *αγιου αγγελου* S | *ὁ κύριος* om S | *Θεγρί*: *Hegrin* L¹ | *καὶ* a. *ὅτι* om G A — *τ. μέριμναν κτλ.*] Cf. v. 5. Vis. III c. 11, 3. — *δι' οὐδενὸς κτλ.*] Cf. Act. 4, 12. — *τὸν ἐπὶ τ. θηρίων*] In Apocalypsi Ioannis commemorantur 7, 1 *ἄγγελοι ἑστῶτες ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς*, 14, 18 *ἄγγελος ἔχων*

sum verbi, quod audieram: Noli dubius esse, Herma. 8. Induens ergo, fratres, fidem Domini et memor magnalium, quae me docuerat, animo forti ad bestiam me contuli. Tanta autem veniebat bestia vehementia, ut urbem posset exterminare. 9. Venio prope eam, et cetus ille tam grandis extendit se in terra et nihil nisi linguam proferebat et omnino non movit se, donec eum praeterivi. 10. Habebat autem bestia in capite colores quatuor: nigrum, deinde igneum et sanguineum, deinde aureum, deinde album.

2. Postquam vero praeterii bestiam et progressus sum fere pedes triginta, ecce, occurrit mihi virgo *ornata quasi de thalamo procedens*, tota in albis et calceamentis albis, velata usque ad frontem et in mitra erat velamentum eius; habebat autem capillos albos. 2. Cognovi ego e prioribus visionibus, eam esse Ecclesiam, et hilarior factus sum. Salutat me dicens: Ave tu, homo; et ego eam resalutavi: Domina, ave. 3. Respondens mihi ait: Nihilne tibi occurrit? Dico ei: Domina, tanta bestia, quae posset populos consumere; sed virtute Domini et magna eius misericordia effugi eam. 4. Bene effugisti,

ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός, 16, 5 *ἄγγελος τῶν ὑδάτων*, in Apoc. Henoch 20, 5 Michael positus supra optimam partem hominum; 20, 7 Gabriel positus supra serpentes et supra paradisum et supra Cherubim vel (40, 9) supra omnes virtutes etc. — *Θεγρί*] Cf. Apoc. 9, 11: *ἄγγελος Ἀβαδδών*. Hieronymus nomen *Tyri* invenit, in Habac. 1, 14 scribens: *Ex quo liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est, in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri praeesse reptilibus.* Harnack a Francisco Delitzsch haec communicata accepit: Si sumi possit, Hermam nomen angeli illius ex angelologia iudaica hausisse, quae angelos maris, pluviae, grandinis etc. finxit iisque nomina commentitia indidit, *Θεγρί* idem est quod תִּגְרִי (תַּגְרִי) *instimulator* h. e. angelus, qui bestias (contra homines) instimulat atque, si velit, etiam domat (Taggar = dissidium, discordia; cum î = tigrî, quod bene transscripsit H.: *ϑεγρί*). Kabbala unum de Sephiris mundi inferioris, qui superioris quasi cortex est, תגריניַן (*Θεγρίνων*) nuncupat, quia (ut perhibet Lexicon Kabbalae. Lembergae 1870 fol.) parata est ad concitandam rixam inter reges. Eadem Sephira שחל nominatur ex Ps. 91, 13 atque docetur, eam vinci nomine divino undevingiti literarum ex illo Psalmo petito. Talmudicum טגרים

λῶς ἐξέφυγες, φησίν, ὅτι *τὴν μέριμνάν σου ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπέριψας* καὶ τὴν καρδίαν σου ἤνοιξας πρὸς τὸν κύριον, πιστεύσας, ὅτι δι' οὐδενὸς δύνῃ σωθῆναι εἰ μὴ διὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἀπέστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῶν θηρίων ὄντα, οὗ τὸ ὄνομά ἐστιν Θεγρί, καὶ ἐνέφραξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, ἵνα μή σε λυμάνῃ. Μεγάλην θλῖψιν ἐκπέφευγας διὰ τὴν πίστιν σου καὶ ὅτι τηλικοῦτο θηρίον ἰδὼν οὐκ ἐδιψύχησας· 5. ὕπαγε οὖν καὶ ἐξήγησαι τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ κυρίου τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο τύπος ἐστὶν θλίψεως τῆς μελλούσης τῆς μεγάλης· ἐὰν οὖν προετοιμάσησθε καὶ μετανοήσητε ἐξ ὅλης καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον, δυνήσεσθε ἐκφυγεῖν αὐτήν, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ζωῆς ἡμέρας ὑμῶν δουλεύσητε τῷ κυρίῳ ἀμέμπτως. *Ἐπιρίψατε τὰς μερίμνας ὑμῶν ἐπὶ τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς* κατορθώσει αὐτάς. 6. Πιστεύσατε τῷ κυρίῳ, οἱ δίψυχοι, ὅτι πάντα δύναται, καὶ ἀποστρέψαι τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἀφ' ὑμῶν καὶ ἀποστεῖλαι μάστιγας ὑμῖν τοῖς διψύχοις. Οὐαὶ τοῖς ἀκούσασιν τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ παρακούσασιν· αἱρετώτερον ἦν αὐτοῖς τὸ μὴ γεννηθῆναι.

3. Ἠρώτησα αὐτὴν περὶ τῶν τεσσάρων χρωμάτων ὧν εἶχεν τὸ θηρίον εἰς τὴν κεφαλήν. Ἡ δὲ ἀποκριθεῖσά μοι λέγει· Πάλιν περίεργος εἶ περὶ τοιούτων πραγμάτων. Ναί, φημί, κυρία· γνώρισόν μοι, τί ἐστιν ταῦτα. 2. Ἄκουε, φησίν· τὸ μὲν μέλαν οὗτος ὁ κόσμος ἐστίν, ἐν ᾧ κατοικεῖτε· 3. τὸ δὲ πυροειδὲς καὶ αἱματῶδες, ὅτι δεῖ τὸν κόσμον τοῦτον δι' αἵματος καὶ πυρὸς ἀπόλλυσθαι· 4. τὸ δὲ χρυσοῦν μέρος ὑμεῖς ἐστὲ οἱ ἐκφυγόντες τὸν κόσμον τοῦτον. Ὥσπερ γὰρ *τὸ χρυσίον δοκιμάζεται διὰ τοῦ πυρὸς* καὶ εὔχρηστον γίνεται, οὕτως καὶ ὑμεῖς δοκιμάζεσθε οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτοῖς. Οἱ οὖν μείναντες καὶ πυρωθέντες ὑπ' αὐτῶν καθαρισθήσεσθε. Ὥσπερ τὸ χρυσίον ἀποβάλλει τὴν σκωρίαν

(Cf. Buxtorfi lexicon chald. col. 856) huc non pertinet; est enim leonis elamatici!

5. Clem. Al. Strom. IV c. 9, 76 p. 596 sq. (*δυν. ἐκφυγεῖν — ἄμωμος*). — *ἐπιρίψατε: επιριψαντες* S A — *κατορθώσει αὐτάς*] S. scriptura (Ps. 54, 23) pro his vocibus habet: *σε διαθρέψει.*

6. *δυνατι* (*-τεῖ*) S | *ἀποστρέψαι .. ἀποστεῖλαι* c. G L[1]: *αποστρεφι* (*-φει*) .. *αποστελλι* S (L[2] A) | *ὑμῖν* om G A — *αἱρετώτερον*] Cf. Dan. 1, 23. — *μὴ γεννηθῆναι*] Cf. Matth. 26, 24.

nquit, quoniam *sollicitudinem tuam in Deum proiecisti* et cor uum aperuisti ad Dominum, credens, per nullum te posse salvari nisi per magnum et gloriosum nomen. Propterea Dominus nisit angelum suum, qui super bestias est, cuius nomen est Tegri, et clausit os eius, ne te consumeret. Magnam tribulaionem effugisti propter fidem tuam et quoniam tantam bestiam idens non fuisti dubius. 5. Vade ergo et enarra electis Donini magnalia eius et dic iis, bestiam istam figuram esse tribulationis futurae magnae; si ergo praeparaveritis vos et paenientiam feceritis ex toto corde vestro ad Dominum, poteritis effugere eam, si cor vestrum fuerit mundum et immaculatum et reliquos vitae vestrae dies servieritis Domino sine vituperaione. *Proicite sollicitudines vestras in Dominum, et ipse diriget eas.* 6. Credite Domino, dubii, omnia eum posse, et avertere iram suam a vobis et mittere flagella vobis, qui dubii estis. Vae illis, qui audiunt haec verba et contemnunt; melius erat iis, si non essent nati.

3. Interrogavi eam de quatuor coloribus, quos habuit bestia in capite. Illa autem respondens ait mihi: Iterum curiosus es de huiusmodi rebus. Etiam, inquam, domina; manifesta mihi, quae sint haec. 2. Audi, inquit; nigrum hic mundus est, in quo habitatis; 3. igneum et sanguineum, quod hunc mundum oportet per sanguinem et ignem perire; 4. aurea pars vos estis, qui effugistis hunc mundum. Sicut enim *aurum probatur per ignem,* et utile fit, ita et vos probamini, qui habitatis inter illos. Qui igitur permanseritis et igne probati fueritis ab iis, purificabimini. Sicut aurum dimittit sordem suam, ita et vos dimittetis omnem tristitiam et angustiam et puri-

Marc. 14, 21. Luc. 22, 22.

3, 1. *ἠρώτησα* c. S L¹: praem *καὶ* G L² A

3. *αιματωϊδες* (*εματ.* S) Sc : *δεῖ* om S

4. *ἐστὲ* om S | *ἐκφυγόντες* c. S L¹ A: *ἐκφεύγ.* G (L²) | *αὐτοῖς* c. S L¹ (L²): *αὐτῷ* G A | *αὐτῶν* c. S L¹: *αὐτοῦ* G A (L²) | *τὸ* om S — *ἐκφυγόντες κτλ.*] Cf. II Petr. 2, 20. — *τ. χρυσίον κτλ.*] I Petr. 1, 7. Cf. Sirach 2, 5. Prov. 17, 3. Iob 23, 10. — *ἐν αὐτοῖς*] i. e. inter homines huius mundi.

αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποβαλεῖτε πᾶσαν λύπην καὶ στενοχωρίαν καὶ καθαρισθήσεσθε καὶ χρήσιμοι ἔσεσθε εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5. Τὸ δὲ λευκὸν μέρος ὁ αἰὼν ὁ ἐπερχόμενός ἐστιν, ἐν ᾧ κατοικήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ· ὅτι ἄσπιλοι καὶ καθαροὶ ἔσονται οἱ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. 6. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς λαλῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων. Ἔχετε καὶ τὸν τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐρχομένης μεγάλης. Ἐὰν δὲ ὑμεῖς θελήσητε, οὐδὲν ἔσται. Μνημονεύετε τὰ προγεγραμμένα. 7. Ταῦτα εἴπασα ἀπῆλθεν, καὶ οὐκ εἶδον, ποίῳ τόπῳ ἀπῆλθεν· ψόφος γὰρ ἐγένετο· κἀγὼ ἐπεστράφην εἰς τὰ ὀπίσω φοβηθείς, δοκῶν, ὅτι τὸ θηρίον ἔρχεται.

Ὅρασις ε′.

Προσευξαμένου μου ἐν τῷ οἴκῳ καὶ καθίσαντος εἰς τὴν κλίνην εἰσῆλθεν ἀνήρ τις ἔνδοξος τῇ ὄψει· σχήματι ποιμενικῷ, περικείμενος δέρμα αἴγειον λευκὸν καὶ πήραν ἔχων ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα. Καὶ ἠσπάσατό με, κἀγὼ ἀντησπασάμην αὐτόν. 2. Καὶ εὐθὺς παρεκάθισέν μοι καὶ λέγει μοι· Ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, ἵνα μετὰ σοῦ οἰκήσω τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. 3. Ἔδοξα ἐγώ, ὅτι πάρεστιν ἐκπειράζων με, καὶ λέγω αὐτῷ· Σὺ γὰρ τίς εἶ; Ἐγὼ γάρ, φημί, γινώσκω, ᾧ παρεδόθην. Λέγει μοι· Οὐκ ἐπιγινώσκεις με; Οὔ, φημί. Ἐγώ, φησίν, εἰμὶ ὁ ποιμήν, ᾧ παρεδόθης. 4. Ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ ἠλλοιώθη ἡ ἰδέα αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνων αὐτόν, ὅτι

5. *εστιν* om S | *ὅτι* — *θεοῦ* om S propter homoeot. — *λευκόν*] Zahn (G. G. A. 1878 p. 61) contulit Clem. Al. Paedag. I c. 6, 40 p. 122: *λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ.* — *αἰὼν ὁ ἐπ.*] Cf. Marc. 10, 30. Luc. 18, 30. Matth. 12, 32. Eph. 1, 21. Hebr. 6, 5. II Clem. 6, 3.

6. *καὶ τὸν* c. G coll L: om S (A) — *οὐδὲν ἔσται*] i. e. non nocebit vobis, sicut Hermae bestia illa non nocuit. H.

7. *εἶπασα* c. S: *ειπουσα* Sc G | *ψόφος* c. G L[1] A: *νεφος* S L[2] — *ψόφος*] Cf. IV Esr. 10, 26.

V. Inscr. c. G A L[1] (hic add *initium pastoris*): *αποκαλυψεις ε* S, *incipiunt pastoris mandata duodecim* L[2] — In editionibus huius scripturae prioribus seu latinis hic liber secundus, qui inscribitur Mandata, initium fecit, et visio quinta tamquam prooemium (cf. v. 5) ei praemissa est.

1. *οἴκῳ* c. S L: add *μου* G A | *τις* om G A | *αἴγειον λ.* con Hg coll Sim. VI c. 2, 5: *λευκον* S L, *αἴγειον* G A · *τ. ὤμων* c. S A: *τὸν ὦμον* G L —

icabimini et utiles eritis ad aedificationem turris. 5. Alba vero ars saeculum venturum est, in quo habitabunt electi Dei, quoiam immaculati et mundi erunt, qui electi sunt a Deo in itam aeternam. 6. Tu ergo ne desinas loqui in auribus sancorum. Habetis etiam figuram tribulationis venturae magnae. i autem vos volueritis, nihil erit. In mente habete, quae ante cripta sunt. 7. Quae cum dixisset, abiit, neque vidi, quo loco biit; strepitus enim factus est. Et ego me converti retro aetuens, putans bestiam venire.

Visio V.

Cum orassem domi et consedissem super lectum, intrarit vir quidam facie dignitosa, habitu pastorali, amictus pelle aprina alba et peram gestans in humeris et virgam in manu. Et salutavit me, et ego resalutavi eum. 2. Protinusque conedit iuxta me et ait mihi: Missus sum ab angelo venerabiissimo, ut tecum habitem reliquos dies vitae tuae. 3. Putavi go, ad tentandum me eum venisse, et dico ei: Quisnam es tu? Ego enim, inquam, novi eum, cui traditus sum. Ait mihi: Nonne cognoscis me? Non, inquam. Ego, inquit, sum pastor, ui traditus es. 4. Adhuc eo loquente mutata est figura eius,

αθίσαντος εἰς τ. κλ.] Similiter incipit visio IV Esr. 3, 1. — Tertullianus de orat. c. 12 (al. 16) hunc locum notat, quia nonnulli, qui oratione assignata (i. e. absoluta) sedere solebant, ad eum provocasse videntur, et dicit, verba *cum adorassem et assedissem super lectum* posita esse ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinae. – ἀνήρ τις] sc. ἄγγελος τῆς μετανοίας cf. v. 7. Pastor autem idem erat cum iuvene illo specioso, quem Hermas iam prius (Vis. II c. 4, 1; III c. 10, 1) viderat et cui traditus erat (cf. v. 3). Cum vero nunc angelus hic habitu pastorali esset indutus, Hermas eum non statim recognovit. H.

2. ὑπὸ c. G: ἀπο S — σεμν. ἀγγέλου] i. e. a Christo. Cf. Mand. V c. 1, 7. Sim. IX c. 1, 3; c. 6, 1; c. 12, 7. 8; VIII c. 1, 2; c. 3, 3; X c. 1, 1. Zahn l. c p. 263—282 in angelo venerabili agnoscit angelum Michaelem (cf. Sim. VIII c. 3, 3) negatque, Hermam eum eundem habuisse cum filio Dei. De Christologia Hermae cf. adnotationes ad Sim. V c. 5; VIII c. 1, 2: IX c. 1, 1.

3. γάρ c. S L[1] A: *autem* L[2], om Sc G -- παρεδόθης] Hucusque Hermas de hac re nihil dixit

4. ἦν: ἐστιν G | κατέλαβε G

αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποβαλεῖτε πᾶσαν λύπην καὶ στενοχωρίαν καὶ καθαρισθήσεσθε καὶ χρήσιμοι ἔσεσθε εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5. Τὸ δὲ λευκὸν μέρος ὁ αἰὼν ὁ ἐπερχόμενός ἐστιν, ἐν ᾧ κατοικήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ· ὅτι ἄσπιλοι καὶ καθαροὶ ἔσονται οἱ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. 6. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς λαλῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων. Ἔχετε καὶ τὸν τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐρχομένης μεγάλης. Ἐὰν δὲ ὑμεῖς θελήσητε, οὐδὲν ἔσται. Μνημονεύετε τὰ προγεγραμμένα. 7. Ταῦτα εἴπασα ἀπῆλθεν, καὶ οὐκ εἶδον, ποίῳ τόπῳ ἀπῆλθεν· ψόφος γὰρ ἐγένετο· κἀγὼ ἐπεστράφην εἰς τὰ ὀπίσω φοβηθείς, δοκῶν, ὅτι τὸ θηρίον ἔρχεται.

Ὅρασις ε'.

Προσευξαμένου μου ἐν τῷ οἴκῳ καὶ καθίσαντος εἰς τὴν κλίνην εἰσῆλθεν ἀνήρ τις ἔνδοξος τῇ ὄψει· σχήματι ποιμενικῷ, περικείμενος δέρμα αἴγειον λευκὸν καὶ πήραν ἔχων ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα. Καὶ ἠσπάσατό με, κἀγὼ ἀντησπασάμην αὐτόν. 2. Καὶ εὐθὺς παρεκάθισέν μοι καὶ λέγει μοι· Ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, ἵνα μετὰ σοῦ οἰκήσω τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. 3. Ἔδοξα ἐγώ, ὅτι πάρεστιν ἐκπειράζων με, καὶ λέγω αὐτῷ· Σὺ γὰρ τίς εἶ; Ἐγὼ γάρ, φημί, γινώσκω, ᾧ παρεδόθην. Λέγει μοι· Οὐκ ἐπιγινώσκεις με; Οὔ, φημί. Ἐγώ, φησίν, εἰμὶ ὁ ποιμήν, ᾧ παρεδόθης. 4. Ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ ἠλλοιώθη ἡ ἰδέα αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνων αὐτόν, ὅτι

5. *εστιν* om S | *ὅτι — θεοῦ* om S propter homoeot. — *λευκόν*] Zahn (G. G. A. 1878 p. 61) contulit Clem. Al. Paedag. I c. 6, 40 p. 122: *λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ.* — *αἰὼν ὁ ἐπ.*] Cf. Marc. 10, 30. Luc. 18, 30. Matth. 12, 32. Eph. 1, 21. Hebr. 6, 5. II Clem. 6, 3.

6. *καὶ τὸν* c. G coll L: om S (A) — *οὐδὲν ἔσται*] i. e. non nocebit vobis, sicut Hermae bestia illa non nocuit. H.

7. *εἴπασα* c. S: *ειπουσα* Sc G | *ψόφος* c. G L[1] A: *νεφος* S L[2] — *ψόφος*] Cf. IV Esr. 10, 26.

V. Inscr. c. G A L[1] (hic add *initium pastoris*): *αποκαλυψεις ε* S, *incipiunt pastoris mandata duodecim* L[2] — In editionibus huius scripturae prioribus seu latinis hic liber secundus, qui inscribitur Mandata, initium fecit, et visio quinta tamquam prooemium (cf. v. 5) ei praemissa est.

1. *οἴκῳ* c. S L: add *μου* G A | *τις* om G A | *αἴγειον λ.* con Hg coll Sim. VI c. 2, 5: *λευκον* S L, *αἴγειον* G A *τ. ὤμων* c. S A: *τὸν ὦμον* G L —

cabimini et utiles eritis ad aedificationem turris. 5. Alba vero ars saeculum venturum est, in quo habitabunt electi Dei, quoiam immaculati et mundi erunt, qui electi sunt a Deo in itam aeternam. 6. Tu ergo ne desinas loqui in auribus sancrum. Habetis etiam figuram tribulationis venturae magnae. i autem vos volueritis, nihil erit. In mente habete, quae ante cripta sunt. 7. Quae cum dixisset, abiit, neque vidi, quo loco biit; strepitus enim factus est. Et ego me converti retro ıetuens, putans bestiam venire.

Visio V.

Cum orassem domi et consedissem super lectum, intrait vir quidam facie dignitosa, habitu pastorali, amictus pelle aprina alba et peram gestans in humeris et virgam in manu. t salutavit me, et ego resalutavi eum. 2. Protinusque condit iuxta me et ait mihi: Missus sum ab angelo venerabissimo, ut tecum habitem reliquos dies vitae tuae. 3. Putavi go, ad tentandum me eum venisse, et dico ei: Quisnam es tu? go enim, inquam, novi eum, cui traditus sum. Ait mihi: Ionne cognoscis me? Non, inquam. Ego, inquit, sum pastor, ui traditus es. 4. Adhuc eo loquente mutata est figura eius,

xθίσαντος εἰς τ. κλ.] Similiter inpit visio IV Esr. 3, 1. — Tertulanus de orat. c. 12 (al. 16) hunc cum notat, quia nonnulli, qui oraone assignata (i. e. absoluta) seere solebant, ad eum provocasse identur, et dicit, verba *cum adoissem et assedissem super lectum* ositа esse ad ordinem narrationis, on ad instar disciplinae. — *ἀνήρ ς*] sc. *ἄγγελος τῆς μετανοίας* cf. v. . Pastor autem idem erat cum ıvene illo specioso, quem Hermas m prius (Vis. II c. 4, 1; III c. 10,) viderat et cui traditus erat (cf. . 3). Cum vero nunc angelus hic abitu pastorali esset indutus, Hermas eum non statim recognovit. H.

2. *ὑπὸ* c. G: *απο* S — *σεμν. ἀγγέλου*] i. e. a Christo. Cf. Mand. V c. 1, 7. Sim. IX c. 1, 3; c. 6, 1; c. 12, 7. 8; VIII c. 1, 2; c. 3, 3; X c. 1, 1. Zahn l. c. p. 263—282 in angelo venerabili agnoscit angelum Michaelem (cf. Sim. VIII c. 3, 3) negatque, Hermam eum eundem habuisse cum filio Dei. De Christologia Hermae cf. adnotationes ad Sim. V c. 5; VIII c. 1, 2: IX c. 1, 1.

3. *γὰρ* c. S L[1] A: *autem* L[2], om ScG — *παρεδόθης*] Hucusque Hermas de hac re nihil dixit

4. *ἦν*: *ἐστιν* G | *κατέλαβε* G

ἐκεῖνος ἦν, ᾧ παρεδόθην, καὶ εὐθὺς συνεχύθην καὶ φόβος με ἔλαβεν καὶ ὅλος συνεκόπην ἀπὸ τῆς λύπης, ὅτι οὕτως αὐτῷ ἀπεκρίθην πονηρῶς καὶ ἀφρόνως. 5. Ὁ δὲ ἀποκριθείς μοι λέγει· Μὴ συγχύννου, ἀλλὰ ἰσχυροποιοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου αἷς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. Ἀπεστάλην γάρ, φησίν, ἵνα ἃ εἶδες πρότερον πάντα σοι πάλιν δείξω, αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ ὄντα ὑμῖν σύμφορα. Πρῶτον πάντων τὰς ἐντολάς μου γράψον καὶ τὰς παραβολάς· τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως γράψεις· διὰ τοῦτο, φησίν, ἐντέλλομαί σοι πρῶτον γράψαι τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς, ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτὰς καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς. 6. Ἔγραψα οὖν τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς, καθὼς ἐνετείλατό μοι. 7. Ἐὰν οὖν ἀκούσαντες αὐτὰς φυλάξητε καὶ ἐν αὐταῖς πορευθῆτε καὶ ἐργάσησθε αὐτὰς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀπολήψεσθε ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὅσα ἐπηγγείλατο ὑμῖν· ἐὰν δὲ ἀκούσαντες μὴ μετανοήσητε, ἀλλ' ἔτι προσθῆτε ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ κυρίου τὰ ἐναντία. Ταῦτά μοι πάντα οὕτως γράψαι ὁ ποιμὴν ἐνετείλατο, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας.

Ἐντολὴ α'.

Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός, *ὁ τὰ πάντα*

5. Clem. Al. Strom. I c. 1, 1 p. 316 (*ἵνα ὑπὸ χεῖρα κτλ.*). — *πάντα* c. G L A: *ταυτα* S | *αὐτὰς* pr: *αυτα* S — *ἕτερα*] Quo *reliqua* referenda sint, quae se Hermae ostensurum promittit, commode colligitur ex codice Palatino. Ibi enim post ultimum Similitudinis IX vocabulum puncto distincto apponitur *AMHN*. Quod cum in fine quoque Simil. X ibidem factum sit, non dubito, quin amanuensis libros Mandatorum et Similitudinum illic expletos esse novamque sectionem cum Sim. X incipere ex antiquo apographo absque arbitrio signaverit. Codex quoque Vaticanus id sibi vult. Nam spatium vacuum, quod antecedit Similitudinem X, titulo soli praescribendo amplius est. *Reliqua* ergo habes in Sim. X. Haud male divisio incipere potuisset iam inde a Sim. IX c. 1. Sic Dressel. Harnack addit: Verisimile est, Romanos his verbis: *τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως γράψεις*, nisos saeculo tertio vel quarto nova mandata Hermae callide supposuisse vel provocasse ad talia, ac si re vera exstarent. Huc enim referendum videtur, quod legimus in epistula Pseudopii et in libro pontificali (Vit. Pii), angelum nempe Domini praecepisse Hermae ut sanctum Pascha die dominica

et cognovi eum illum esse, cui traditus eram, et confestim confusus sum metusque me apprehendit ac totus maerore confectus sum, quod sic ei respondi nequiter et insipienter. 5. Ille autem respondens mihi ait: Noli confundi, sed virtutem concipe animo in mandatis meis, quae tibi daturus sum. Missus sum enim, inquit, ut quae vidisti antea omnia tibi iterum ostendam, ea capitula, quae vobis utilia sunt. Primum omnium mandata mea scribe et similitudines; reliqua autem, sicut ostendero tibi, sic scribes; propterea, inquit, praecipio tibi, ut primum scribas mandata et similitudines, ut subinde legas ea et possis custodire ea. 6. Scripsi igitur mandata et similitudines, sicut praecepit mihi. 7. Quae si audieritis et custodieritis in iisque ambulaveritis atque exercueritis ea mente pura, recipietis a Domino, quaecumque pollicitus est vobis; sin vero iis auditis non egeritis paenitentiam, sed adhuc ad delicta vestra adieceritis, recipietis a Domino contraria. Haec mihi omnia sic scribere praecepit pastor, nuntius paenitentiae.

Mandatum I.

Primum omnium crede, unum esse Deum, qui *omnia*

celebraretur.

7. *αποληημψεσθε* bis S | *ἀλλ' ἔτι* om G A | *πάντα* om S — *ὁ ἄγγελος τ. μεταν.*] etiam apud Clementem Al. (Quis dives c. 42 p. 961) nobis occurrit. Cf. Henoch 40, 9: *Et quartus* (sc. angelus), *qui positus est super paenitentiam et spem eorum, qui vitam aeternam hereditant, est Fanuel*. Ibidem habes angelum Rufael, qui positus est supra omnes morbos et supra omnia vulnera filiorum hominum, atque 52, 5; 53, 4; 54, 4; 56, 2; 60, 24 angelum pacis.

I. Summam huius Mandati transscripsit Pseudo-Athanasius, Praecepta ad Antioch. c. 1.

1. Iren. adv. haer. IV c. 20, 2 cf. Eus. h. e. V c. 8. 7. Orig. de princip. I c. 3, 3; II c. 1, 5 (ed. Bened. I 61. 79). Athan. de incarn. verbi c. 3; de decret. Nic. Syn. c. 18; ep. ad Afros episc. c. 5; ep. festal. 11 (Die Festbriefe des h. Athan. ed. Larsow 1852 p. 217). Nicet. ad Gregor. Naz. orat. XL (Opp. Greg. Naz. ed. Colon. 1690 I 1087. Migne, Patr. gr. CXXVII 1289). Hilgenfeld contulit Praedic. Petri apud Clem. Al. Strom. VI c. 5, 39 p. 759. Teste Athanasio etiam Ariani ad hoc Mandatum provocaverunt, ut demonstrarent, filium a patre ex nihilo creatum esse. — *ἀχωρ. ὢν* c.

κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι *τὰ πάντα* καὶ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν. 2. Πίστευσον οὖν αὐτῷ καὶ φοβήθητι αὐτόν, φοβηθεὶς δὲ ἐγκράτευσαι. Ταῦτα φύλασσε, καὶ ἀποβαλεῖς πᾶσαν πονηρίαν ἀπὸ σεαυτοῦ καὶ ἐνδύσῃ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, ἐὰν φυλάξῃς τὴν ἐντολὴν ταύτην.

Ἐντολὴ β'.

Λέγει μοι· Ἁπλότητα ἔχε καὶ ἄκακος γίνου, καὶ ἔσῃ ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. 2. Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει μηδὲ ἡδέως ἄκουε καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καταλαλιᾷ ᾗ ἂν ἀκούσῃς· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἕξεις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. 3. Πονηρὰ ἡ καταλαλιά, ἀκατάστατον δαιμόνιόν ἐστιν, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἀπέχου οὖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ εὐθηνίαν πάντοτε ἕξεις μετὰ πάντων. 4. Ἔνδυσαι δὲ

S G A: add *qui nec verbo* (*verbis* L²) *definiri nec mente concipi potest* (i. e. *ἀκατονόμαστος καὶ ἀκατάληπτος*) L — *πρῶτον κτλ.*] Nonnulli, e. g. Hilgenfeld (Apost. Väter p. 165 sq.), ex hoc loco collegerunt, Hermam doctrinam de Deo iudaicam vel iudaeo-christianam professum esse. Sed minus demonstrare vult, unum esse Deum, quam, ut e v. 2 apparet, fidem de uno Deo urget eo consilio, ut ostendat, Deum eiusque mandata et praecepta nobis omnibus rebus anteponenda esse. Cf. Zahn l. c. p. 149 sq., qui insuper p. 459 sq. putat, Hermam Marc. 12, 28. 29 ante oculos habuisse. Gaâb (Der Hirte des Hermas 1866 p. 98) etiam Iac. 2, 18—20 contulit. — *ὁ κτίσας κτλ.*] Auctor hic similiter ac Sim. V 5, 2 (cf. adnot. ad h. l.) et Sim. VII, 4 Eph. 3, 9 vel alium consentaneum s. scripturae locum et Ps. 67, 29 coniunxit. — *ποιήσας κτλ.*] Hermas haud dubie et quidem hoc loco accuratius quam Vis. I c. 1, 6 reddidit II Macc. 7, 28: *ἀξιῶ σε . . . τὰ ἐν αὐτοῖς* (sc. in caelo et terra) *π ά ν τ α ἰδόντα γνῶναι, ὅτι ἐ ξ ο ὐ κ ὄ ν τ ω ν ἐ π ο ί η σ ε ν αὐτὰ ὁ θ ε ό ς.* Cf. Sap. 1, 14. — *χωρῶν κτλ.*] Zahn (G. G. A. 1878 p. 62) contulit August. ep. 238 (al. 69) ad Pascent. c. 3, ubi comperimus, vocem *incapabilis* in symbolo ecclesiae africanae vocibus *omnipotens*, *invisibilis*, *ingenitus* additam esse, et Pseudo-Augustini Altercationem cum Pasc. c. 15, ubi auctor dicit, verba *qui capit omnia, quem capit nemo*, sollemnem liturgiae africanae formulam fuisse. Gregorius Naz. ep. 101 (ed. Migne

creavit et consummavit, et *ex nihilo fecit omnia*, ut sint, et omnia capit, solus autem incapabilis est. 2. Crede ergo in eum eumque time, timens autem continens esto. Haec custodi, et abicies a te omnem nequitiam et indues omnem iustitiae virtutem et vives Deo, si custodieris hoc mandatum.

Mandatum II.

Ait mihi: Simplicitatem tene et innocens esto et eris sicut infantes, qui ignorant nequitiam vitam hominum perdentem. 2. Primum de nemine detrahas neque libenter audias detrahentem; sin autem, et tu, qui audis, particeps eris peccati detrahentis, si fidem habueris detrectationi, quam audis; credens enim et tu ipse habebis contra fratrem tuum. Ita igitur particeps eris peccati detrahentis. 3. Mala detrectatio, instabile daemonium est, numquam in pace consistens, sed in discordiis semper habitans. Abstine igitur ab ea, et pacem habebis cum omnibus. 4. Indue autem gravitatem, in qua nulla

III 178. 187) etiam Dei filium ut *ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, δρώμενον καὶ νοούμενον*, sic *χωρητὸν καὶ ἀχώρητον* praedicat.

2. *δικαιοσύνης* c. S L: *καὶ δικαιοσύνην* G A | *ζησης* S — *πίστευσον κτλ.*] Cf. Mand. VI—VIII, ubi *αἱ ἐνέργειαι τῆς πίστεως, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐγκρατείας* describuntur. — *ἐνδύσῃ — δικαιοσύνης*] Cf. Iob 29, 14. Ps. 131, 9. Sap. 5, 9. Eph. 6, 14. — *ζήσῃ τ. θεῷ*] i. e. in regnum Dei intrabis vel ad vitam ingredieris. Cf. Matth. 10, 17. Phrasis in Mandatis saepissime usurpatur.

II, 1—4. Pseudo-Athan. l. c. c. 2 (— *ἱλαρά*). — *τὴν* a. *πονηρίαν* om G Ath | *ἀπόλλουσαν* G Ath — *ἔσῃ ὡς τ. ν.*] Cf. Sim. IX c. 29, c. 1. 3; c. 31, 3. Matth. 18, 3. I Cor. 14, 20. I Petr. 2, 2.

2—3. Antioch. Mon. hom. 29 ed. Migne (Patrol. gr. LXXXIX) p. 1530 sq. (— *κατοικοῦν*). — *ἔσῃ*: *ει* S | *ἐάν*: add *γὰρ* S L[2] | *τῇ κ. ἢ*: *της καταλαλιας ης* S | *γὰρ* om S L[2] — *μηδ. καταλάλει*] Cf. Iac. 4, 11.

3. *ἡ* om S | *ἀκατάστατον* c. S L[1] coll Ant: praem *καὶ* et om *ἐστιν* G L[2] A Ath | *εὐθηνίαν* c. S G: *εἰρήνην* Ath, *pacem* L[1], *quietus* L[2], *gaudium* A — *δαιμόνιον*] Cf. Sim. IX c. 22, 3; c. 23, 5. Hilgenfeld contulit Orig. in Ioann. 8, 49 ed. Bened. IV 355 sq.: *οὐκ ὤκνησαν οὖν καὶ τὰ νομισθέντα ἂν ἐλάχιστα εἶναι τῶν ἁμαρτημάτων δαιμονίοις προσάψαι οἱ φήσαντες τὴν ὀξυχολίαν δαιμόνιον εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν καταλαλιάν.* — *εὐθηνίαν*] H. hanc vocem usurpat etiam Mand. V c. 1, 2, verbum *εὐθηνεῖν* Mand. V c. 2, 3. Sim. IX c. 1, 8. Respiciens contextum hoc loco verti *pacem*. Cf. Dan. 11, 21. 24.

4. Antioch. hom. 98 ed. Migne p.

δύναμαι σωθῆναι. Διατί; φησίν. Οὐδέπω γάρ, φημί, κύριε, ἐν τῇ ἐμῇ ζωῇ ἀληθὲς ἐλάλησα ῥῆμα, ἀλλὰ πάντοτε πανούργως ἔζησα μετὰ πάντων καὶ τὸ ψεῦδός μου ἀληθὲς ἐπέδειξα παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐδέποτέ μοι οὐδεὶς ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐπιστεύθη τῷ λόγῳ μου. Πῶς οὖν, φημί, κύριε, δύναμαι ζῆσαι ταῦτα πράξας; 4. Σὺ μέν, φησί, καλῶς καὶ ἀληθῶς φρονεῖς· ἔδει γάρ σε ὡς θεοῦ δοῦλον ἐν ἀληθείᾳ πορεύεσθαι, καὶ πονηρὰν συνείδησιν μετὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας μὴ κατοικεῖν μηδὲ λύπην ἐπάγειν τῷ πνεύματι τῷ σεμνῷ καὶ ἀληθεῖ. Οὐδέποτε, φημί, κύριε, τοιαῦτα ῥήματα ἀκριβῶς ἤκουσα. 5. Νῦν οὖν, φησίν, ἀκούεις· φύλασσε αὐτά, ἵνα καὶ τὰ πρότερον ἃ ἐλάλησας ψεύδη ἐν ταῖς πραγματείαις σου, τούτων εὑρεθέντων ἀληθινῶν, κἀκεῖνα πιστὰ γένηται· δύναται γὰρ κἀκεῖνα πιστὰ γενέσθαι. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πᾶσαν ἀλήθειαν λαλήσῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι· καὶ ὃς ἂν ἀκούσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ἀπέχηται τοῦ πονηροτάτου ψεύσματος, ζήσεται τῷ θεῷ.

Ἐντολὴ δ'.

1. Ἐντέλλομαί σοι, φησίν, φυλάσσειν τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω σου ἐπὶ τὴν καρδίαν περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων τινῶν ὁμοιωμάτων πονηρῶν· τοῦτο γὰρ ποιῶν μεγάλην ἁμαρτίαν ἐργάζῃ. Τῆς δὲ σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικὸς οὐδέποτε διαμαρτήσεις. 2. Ἐὰν γὰρ αὕτη ἡ ἐνθύμησις ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, διαμαρτήσεις, καὶ ἐὰν ἕτερα οὕτως πονηρά, ἁμαρτίαν ἐργάζῃ· ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὕτη θεοῦ δούλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν· ἐὰν δέ τις ἐργάσηται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. 3. Βλέπε οὖν σύ· ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν ἐπὶ καρδίαν ἀνδρὸς δικαίου. 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ὀλίγα ἐπερωτῆσαί σε. Λέγε, φησίν. Κύριε, φημί, εἰ γυναῖκα ἔχῃ τις πιστὴν ἐν

ἐλάλησα G
4. *μηδὲ λύπην κτλ.*] Cf. Eph. 4, 30.
5. Antioch. l. c. p. 1630 (*ἐὰν — περιποιήσασθαι*). — *γὰρ* c. L A: add *φημὶ* G | *ἀπέχηται* c. S (. . *χη* . .): *ἀφέξεται* G, super utroque *ε* notatio *η*
IV, 1—3. Ps.-Athan. l. c. c. 4 ed. Dindorf 1857 p. 15. In editionis prioribus plura desunt. — *τινῶν* c.

salvus esse. Quare? inquit. Numquam enim, inquam, domine, in vita mea verum verbum locutus sum, sed semper callide vixi cum omnibus et mendacium meum pro vero affirmavi omnibus hominibus; neque unquam mihi contradixit quisquam, sed fides habita est sermoni meo. Quomodo ergo, inquam, domine, possum vivere, cum haec gesserim? 4. Tu quidem, inquit, bene et vere sentis; oportebat enim te sicut Dei servum in veritate ambulare, neque malam conscientiam cum spiritu veritatis habitare neque tristitiam afferre spiritui sancto ac vero. Numquam, inquam, domine, talia verba accurate audivi. 5. Nunc igitur, inquit, audis; custodi ea, ut et mendacia, quae prius locutus es in negotiationibus tuis, si haec inveniantur vera, etiam illa fida fiant; namque etiam illa fida fieri possunt. Si haec custodieris et ex hoc tempore omnem veritatem dixeris, poteris tibi vitam adquirere. Et quicumque audierit hoc praeceptum et abstinuerit a maximo mendacii malo, Deo vivet.

Mandatum IV.

1. Praecipio tibi, inquit, ut custodias castitatem, neque ascendat in corde tuo cogitatio mulieris alienae aut fornicationis cuiuspiam aut eiusmodi vitiorum similium. Hoc enim faciens magnum peccatum operaberis. Tuae autem coniugis semper memor nunquam peccabis. 2. Si enim hoc desiderium in cor tuum penetraverit, peccabis, et si aliud tam malum, peccatum operaris; desiderium enim istud Dei servo peccatum est magnum; si autem quis operatur hoc opus malum, mortem sibi adquirit. 3. Vide ergo tu: abstine ab hoc desiderio; ubi enim castitas habitat, ibi iniquitas in cor viri iusti non debet ascendere. 4. Dico ei: Domine, permitte mihi, ut te pauca interrogem. Dic, inquit. Domine, inquam, si quis uxorem habet fidelem in Domino eamque deprehendit in adulterio aliquo,

S L[2] A: om G L[1] (hic cum aliis) | ὁμοιωμάτων: ὀνομάτων Ath[2]
2. τὴν om S | οὕτως c. S coll L A: ὡσαύτως G | πονηρά: add ἐνθυμήσῃ G | ἐργάζῃ c. S G (L[1]): -σῃ Sc | θεοῦ: θω̅ S
4. εἰ: η S | ἔχῃ c. L: εχων S, om G | συνζῶν c. S: ὁ συζῶν G — πιστὴν ἐν κυρ.] Cf. I Cor. 4, 17. Eph. 1, 1.

κυρίῳ καὶ ταύτην εὕρῃ ἐν μοιχείᾳ τινί, ἄρα ἁμαρτάνει ὁ ἀνὴρ συνζῶν μετ᾽ αὐτῆς; 5. Ἄχρι τῆς ἀγνοίας, φησίν, οὐχ ἁμαρτάνει· ἐὰν δὲ γνῷ ὁ ἀνὴρ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῆς καὶ μὴ μετανοήσῃ ἡ γυνή, ἀλλ᾽ ἐπιμένῃ τῇ πορνείᾳ αὐτῆς καὶ συνζῇ ὁ ἀνὴρ μετ᾽ αὐτῆς, ἔνοχος γίνεται τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καὶ κοινωνὸς τῆς μοιχείας αὐτῆς. 6. Τί οὖν, φημί, κύριε, ποιήσῃ ὁ ἀνήρ, ἐὰν ἐπιμείνῃ τῷ πάθει τούτῳ ἡ γυνή; Ἀπολυσάτω, φησίν, αὐτὴν καὶ ὁ ἀνὴρ ἐφ᾽ ἑαυτῷ μενέτω· ἐὰν δὲ ἀπολύσας τὴν γυναῖκα ἑτέραν γαμήσῃ, καὶ αὐτὸς μοιχᾶται. 7. Ἐὰν οὖν, φημί, κύριε, μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τὴν γυναῖκα μετανοήσῃ ἡ γυνὴ καὶ θελήσῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα ὑποστρέψαι, οὐ παραδεχθήσεται; 8. Καὶ μήν, φησίν, ἐὰν μὴ παραδέξηται αὐτὴν ὁ ἀνήρ, ἁμαρτάνει καὶ μεγάλην ἁμαρτίαν ἑαυτῷ ἐπισπᾶται, ἀλλὰ δεῖ παραδεχθῆναι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ μετανοοῦντα· μὴ ἐπὶ πολὺ δέ· τοῖς γὰρ δούλοις τοῦ θεοῦ μετάνοιά ἐστιν μία. Διὰ τὴν μετάνοιαν οὖν οὐκ ὀφείλει γαμεῖν ὁ ἀνήρ. Αὕτη ἡ πρᾶξις ἐπὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ κεῖται 9. Οὐ μόνον, φησίν, μοιχεία ἐστίν, ἐάν τις τὴν σάρκα αὐτοῦ μιάνῃ, ἀλλὰ καὶ ὃς ἂν τὰ ὁμοιώματα ποιῇ τοῖς ἔθνεσιν, μοιχᾶται. Ὥστε καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἐὰν ἐμμένῃ τις καὶ μὴ μετανοῇ, ἀπέχου ἀπ᾽ αὐτοῦ καὶ μὴ συνζῆθι αὐτῷ· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ μέτοχος εἶ τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ. 10. Διὰ τοῦτο προσετάγη ὑμῖν ἐφ᾽ ἑαυτοῖς μένειν, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή· δύναται γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις μετάνοια εἶναι. 11. Ἐγὼ οὖν, φησίν, οὐ δίδωμι ἀφορμήν, ἵνα αὕτη ἡ πρᾶξις οὕ-

5. *οὐχ: ουκ* S | *γνῷ* c. G: *γνοι* S | *πορνείᾳ* c. S L¹: *ἁμαρτίᾳ* G, *nequitia* L² | *αὐτῆς* p. *μοιχείας* c. G L: om S — *ἐὰν δὲ γνῷ κτλ.*] Citatur hic locus a Petro Lombardo lib. IV Sentent. dist. 35 n. 5 et a Gratiano c. 7. C. 34. qu. 1, mutatusque in canonem cernitur in decretal. Gregorii IX lib. 5 tit. 16 (de adult. et stupro) c. 3. Similia ubique inveniuntur, in scriptoribus profanis, in Canonibus, in Patribus. Cf. Cotel. ad h. l.

6. *ἐφ᾽ ἑ. μενέτω*] Rationem habes v. 8. — *ἐὰν δὲ ἀπολύσας κτλ.*] Cf. Marc. 10, 11. (Matth. 5, 32. 19, 9) I Cor. 7, 11. Vinculum matrimonii ergo adulterio non dirimitur. Cf. Cot. ad h. l.

7. *ἡ γυνὴ* c. S: om G

8. *τὸν ἡμ.* c. S: *τὴν* (sed *η* videtur ex *o* factum) *ἡμ.* G (L²), *peccatricem* L¹, om plura A | *ἀνήρ*: add *αυτης* S — *δεῖ παραδεχθῆναι*] Hunc potissimum locum respexit Tertullianus de pudic. c. 10 scribens: *Deus bonus est: suis, non Ethnicis sinum subicit; secunda te paenitentia excipiet; eris iterum de moecho Christianus. Haec tu mihi, benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi, si*

ımquid peccat vir, si convivit cum ea? 5. Quamdiu nescit,
quit, non peccat; si autem vir peccatum eius cognoverit ne-
ıe paenitentiam egerit mulier, sed permanet in fornicatione
a ac convivit vir cum ea, particeps fit peccati eius et socius
ulterii eius. 6. Quid igitur, inquam, domine, faciat maritus,
uxor in hac libidine permanserit? Dimittat eam, inquit,
vir maneat secum; sin vero uxore dimissa aliam duxerit, et
se adulterium committit. 7. Si ergo, inquam, domine, uxor,
stquam dimissa fuit, paenitentiam egerit et ad maritum suum
verti voluerit, non recipietur? 8. Immo, inquit, si vir eam
n receperit, peccat et magnum peccatum sibi contrahit; sed
ortet recipiatur, qui peccavit ac poenitententiam agit, non
ro saepe; servis enim Dei paenitentia una est. Propter paeni-
ntiam igitur vir non debet aliam ducere. Haec res ad mu-
rem ac virum pertinet. 9. Non solum, inquit, adulterium
t, si quis carnem suam coinquinat, sed etiam quicumque si-
ilia facit ac Gentiles, adulter est. Itaque si quis in eiusmodi
tibus permanet neque paenitentiam agit, abstine ab eo neque
nvive cum eo; sin autem, et tu particeps es peccati eius.
. Propterea vobis praeceptum est, ut vobiscum maneatis, sive
r sive mulier; potest enim in eiusmodi rebus paenitentia esse.
. Ego igitur, inquit, non do occasionem, ut actus iste sic

riptura Pastoris, quae sola moechos ıat, divino iustrumento meruisset idi, si non ab omni concilio eccle- rum!, etiam vestrarum, inter apo- ypha et falsa iudicaretur; adultera ipsa et inde patrona sociorum, a a et alias initiaris, et ib. c. 20: *utique receptior apud ecclesias epi- ıla Barnabae illo apocrypho Pa- re moechorum*. — *μετάνοιά ε. μία*] . c. 3, 6. 7. Clem. Al. Strom. II 13, 56—59 p. 459 sq., ubi longior ius doctrinae expositio legitur.

9. *αὐτοῦ* c. S G: *εαυτου* Sc | *τὰ οιώματα* c. S cf. v. 1: *τὰ ὅμοια* — *ὁμ. τοῖς ἔθνεσιν*] De divortio in casu idololatriae cf. Augusti, Handbuch d. christl. Archäologie III 151. Hic agitur de coniuge christiana in idololatriam relapsa, non de coniuge infideli, ut I Cor. 7, 15. H. Laudat locum Ps.-Cyprianus de aleat. c. 4 ed. Hartel III 96, 10—13.

10. *τ. τοιούτοις* c. S: *τούτοις* G — *δύναται κτλ.*] i. e. potest enim moechus seu moecha paenitentiam agere, qua peracta iterum recipiatur ab altera parte; ideo posterior non alio matrimonii vinculo ligari debet. H.

11. *οὕτως* om S (L[2]): supplevit (Sa?) Sc | *συντελῆται* c. Sc G (-*εῖται*): -*λεσηται* S — *οὐ δ. ἀφορμήν*] i. e.

τως συντελῆται, ἀλλὰ εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν τὸν ἡμαρτηκότα. Περὶ δὲ τῆς προτέρας ἁμαρτίας αὐτοῦ ἔστιν ὁ δυνάμενος ἴασιν δοῦναι· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἔχων πάντων τὴν ἐξουσίαν.

2. Ἠρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων· Ἐπεὶ ὁ κύριος ἄξιόν με ἡγήσατο, ἵνα μετ' ἐμοῦ πάντοτε κατοικῇς, ὀλίγα μου ῥήματα ἔτι ἀνάσχου, ἐπεὶ οὐ συνίω οὐδὲν καὶ ἡ καρδία μου πεπώρωται ἀπὸ τῶν προτέρων μου πράξεων· συνέτισόν με, ὅτι λίαν ἄφρων εἰμὶ καὶ ὅλως οὐθὲν νοῶ. 2. Ἀποκριθείς μοι λέγει· Ἐγώ, φησίν, ἐπὶ τῆς μετανοίας εἰμὶ καὶ πᾶσιν τοῖς μετανοοῦσιν σύνεσιν δίδωμι. Ἢ οὐ δοκεῖ σοι, φησίν, αὐτὸ τοῦτο τὸ μετανοῆσαι σύνεσιν εἶναι; Τὸ μετανοῆσαι, φησίν, σύνεσίς ἐστιν μεγάλη· συνίει γὰρ ὁ ἁμαρτήσας, ὅτι **πεποίηκεν τὸ πονηρὸν ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου**, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἡ πρᾶξις, ἣν ἔπραξεν, καὶ μετανοεῖ καὶ οὐκέτι ἐργάζεται τὸ πονηρόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν πολυτελῶς ἐργάζεται καὶ ταπεινοῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ βασανίζει, ὅτι ἥμαρτεν. Βλέπεις οὖν, ὅτι ἡ μετάνοια σύνεσίς ἐστιν μεγάλη. 3. Διὰ τοῦτο οὖν, φημί, κύριε, ἐξακριβάζομαι παρὰ σοῦ πάντα· πρῶτον μέν, ὅτι ἁμαρτωλός εἰμι, ἵνα γνῶ, ποῖα ἔργα ἐργαζόμενος ζήσομαι, ὅτι πολλαί μου εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι καὶ ποικίλαι. 4. Ζήσῃ, φησίν, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς καὶ πορευθῇς ἐν αὐταῖς· καὶ ὃς ἂν ἀκούσας τὰς ἐντολὰς ταύτας φυλάξῃ, ζήσεται τῷ θεῷ.

3. Ἔτι, φημί, κύριε, προσθήσω τοῦ ἐπερωτῆσαι. Λέγε, φησίν. Ἤκουσα, φημί, κύριε, παρά τινων διδασκάλων, ὅτι ἑτέρα μετάνοια οὐκ ἔστιν εἰ μὴ ἐκείνη, ὅτε εἰς ὕδωρ κατέβημεν καὶ ἐλάβομεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τῶν προτέρων. 2. Λέγει μοι· Καλῶς ἤκουσας· οὕτω γὰρ ἔχει. Ἔδει γὰρ τὸν εἰληφότα ἄφεσιν ἁμαρ-

recipiendam esse adulteram docens, absit, ut adulterii occasionem praebeam. H. — *περὶ δὲ τ. προτέρας κτλ.*] Cf. Sim. V c. 7, 3; VIII c. 11, 3.

2, 1. *ἠρώτησα* c. G L: add *δε* S, praem *καὶ* A | *π. λέγων* c. G coll L A: *λέγων κε* S | *κύριος*: add *μου* S | *πεπώρωται* c. G L[1]: *πεπηρωται* S L[2] | *μου a. πράξ.* om S L[1] | *οὐδὲν* G

2. *αὐτὸ . . σύνεσιν εἶναι* c. S L[2] A: *ὡς αὐτὸ . . σύνεσις ἐστὶ μεγάλη* G L[1] | *τὸ μεταν.* — *μεγάλη* om G | *ὁ ἁμαρτ.*: praem *ο ανηρ* S | *οὖν*: add *φησὶν* G L[2] — *ἐπὶ τ. μετανοίας*] Cf. Vis. V, 7. — *τὸ μετανοῆσαι κτλ.*] Haec et c. 3 Clemens Alex. Strom. II c. 12. 13 p. 458 sq. libere laudat. — *πεποίηκεν κτλ.*] Iudic. 2, 11; 3, 12; 4, 1; 10, 6; 13, 1. I Reg. 15, 19. III Reg. 14, 22; 15, 34 etc.

3. *πρῶτον μέν*: S usque ad [*καρδιογ*]*νώστης* c. 3, 4 praeter paucas

ficiatur, sed ne amplius peccet, qui peccavit. Quod autem is eius peccatum attinet, est qui mederi potest; ipse enim qui habet omnium potestatem.

2. Interrogavi eum iterum dicens: Quia Dominus dignum habuit, quocum semper habitares, pauca verba adhuc sus-, quia non intellego quidquam et cor meum obduratum est ribus actibus meis; prudentia me indue, quia valde stultus i et omnino nihil sapio. 2. Respondens mihi dicit: Ego, uit, paenitentiae praepositus sum et omnibus paenitentibus prudentiam. Aut non, inquit, hoc ipsum, quod quis paeniiam agit, tibi videtur prudentia esse? Paenitentiam agere, uit, prudentia est magna. Intellegit enim, qui peccavit, *se um fecisse coram Domino*, et recordatur actus, quem fecit, paenitentiam agit et iam non operatur malum, sed bonum ratur omni modo et humiliat animam suam et torquet, quia cavit. Vides igitur, quod paenitentia prudentia est magna. Propterea igitur, inquam, domine, diligenter a te quaero iia; primum, quia peccator sum, ut cognoscam, qualia opera rans vivere possim, quia multa sunt peccata mea ac varia. Vives, inquit, si mandata mea custodieris in iisque ambulas; et quicumque audierit haec mandata et custodierit, t Deo.

3. Adhuc, inquam, domine, pergam interrogare. Loquere, uit. Audivi, inquam, domine, a quibusdam doctoribus, aliam nitentiam non esse nisi illam, cum in aquam descendimus accepimus remissionem peccatorum nostrorum priorum. 2. it mihi: Recte audisti; sic enim res se habet. Debuit enim,

as nihil exhibet | ἐὰν τάς: add ἐν τὰς G | ἀκού-
| 1. ἔτι — φησίν c. G A: *et dixi Etiam nunc, domine* L[1], *et dixi* L[2] | τ. προτέρων om L[1] — εἰς ρ κτλ.] Cf. Sim. IX c. 16, 4. 6. Clem. Al. Strom. II c. 13, 56 159 (ἔδει — ἁμαρτάνειν). — L[1] a λέγει — ἤκουσας post κατοι- exhibet et ἔδει — ἁμαρτιῶν omisit | τόν c. Clem A coll L[2]: τινα G | ἁγνείᾳ: ἀγνοίᾳ (?) G — καλῶς ἤκουσας κτλ.] Hermas igitur affirmat, paenitentiam vel remissionem peccatorum praeter vel post baptismum non esse neque esse concedendam iis, qui nunc vel deinde credituri sint (cf. v. 3). Infra v. 4—6 autem addit, iis, qui ante hos dies vocati sint, Deum misericordem paenitentiam dedisse et quidem unam.

τιῶν μηκέτι ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἐν ἁγνείᾳ κατοικεῖν. 3. Ἐπεὶ δὲ πάντα ἐξακριβάζῃ, καὶ τοῦτό σοι δηλώσω, μὴ διδοὺς ἀφορμὴν τοῖς μέλλουσι πιστεύειν ἢ τοῖς νῦν πιστεύσασιν εἰς τὸν κύριον. Οἱ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἢ μέλλοντες πιστεύειν μετάνοιαν ἁμαρτιῶν οὐκ ἔχουσιν, ἄφεσιν δὲ ἔχουσι τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. 4. Τοῖς οὖν κληθεῖσι πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἔθηκεν ὁ κύριος μετάνοιαν· καρδιογνώστης γὰρ ὢν ὁ κύριος καὶ πάντα προγινώσκων ἔγνω τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν πολυπλοκίαν τοῦ διαβόλου, ὅτι ποιήσει τι κακὸν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ πονηρεύσεται εἰς αὐτούς· 5. πολύσπλαγχνος οὖν ὢν ὁ κύριος ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ καὶ ἔθηκεν τὴν μετάνοιαν ταύτην, καὶ ἐμοὶ ἡ ἐξουσία τῆς μετανοίας ταύτης ἐδόθη. 6. Ἀλλὰ ἐγώ σοι λέγω, φησί· μετὰ τὴν κλῆσιν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ σεμνὴν ἐάν τις ἐκπειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἁμαρτήσῃ, μίαν μετάνοιαν ἔχει· ἐὰν δὲ ὑπὸ χεῖρα ἁμαρτάνῃ καὶ μετανοήσῃ, ἀσύμφορόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ· δυσκόλως γὰρ ζήσεται. 7. Λέγω αὐτῷ· Ἐζωοποιήθην ταῦτα παρὰ σοῦ ἀκούσας οὕτως ἀκριβῶς· οἶδα γάρ, ὅτι, ἐὰν μηκέτι προσθήσω ταῖς ἁμαρτίαις μου, σωθήσομαι. Σωθήσῃ, φησίν, καὶ πάντες, ὅσοι ἐὰν ταῦτα ποιήσωσιν.

4. Ἠρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων· Κύριε, ἐπεὶ ἅπαξ ἀνέχῃ μου, ἔτι μοι καὶ τοῦτο δήλωσον. Λέγε, φησίν. Ἐὰν γυνή, φημί, κύριε, ἢ πάλιν ἀνήρ τις κοιμηθῇ καὶ γαμήσῃ τις ἐξ αὐτῶν, μήτι ἁμαρτάνει ὁ γαμῶν; 2. Οὐχ ἁμαρτάνει, φησίν· ἐὰν δὲ ἐφ' ἑαυτῷ

3. *ἀφορμήν*] sc. saepius peccandi cf. c. 1, 11. — *ἄφεσιν*] sc. per baptismum et sine operibus paenitentiae.

4. Clem. Al. l. c. — *γὰρ* c. S L[2] A: om G L[1] | *ἔγνω* c. G coll L A: *προεῖδεν* Clem et S quoque, ut spatium prodere videtur; in fragmento ultimo enim, quod codex exhibet, literae vel voces linearum priores exciderunt — *πρὸ τούτων τ. ἡμ. κτλ.*] Cf. Vis. II c. 2, 4. — *καρδιογνώστης*] Cf. Act. 1, 25; 15, 8. Act. Thecl. c. 24. Act. Thadd. c. 3. Const. ap. II c. 24; III c. 7; IV c. 6; VIII c.

5. Clem. Al. l. c. et Strom. V c. 14, 97 p. 704.

5–6. Clem. Al. l. c. c. 13, 57 sq. p. 459 sq. — [*πολυσπλαγχ*]*νος* S secundum Tischendorf: *πολυεύσπλ.* G | *ὢν* c. S (in lacuna) Clem: om G

6. *ἐγὼ* c. S: om G | *φησί*: hic (*φη* . .) desinit S | *θλῖψιν* G | *μετανοήσῃ* c. L A (Clem): praem *οὐ* G | *τῷ τοιούτῳ* c. L[1] (*talia agenti*) L[2] A (*illi*): *τὸ τοιοῦτον* G | *ζήσεται* c. G A: add *Deo* L — *κλῆσιν κτλ.*] Contextus docet, Hermam minus de baptismo quam de vocatione per ange-

i accepit remissionem peccatorum, non amplius peccare, sed castitate permanere. 3. Quoniam autem omnia diligenter quiris, hoc quoque tibi ostendam, non dans occasionem illis, i credituri sunt aut qui modo crediderunt in Dominum. Qui im nunc crediderunt aut credituri sunt, paenitentiam peccarum non habent, remissionem autem habent priorum peccarum suorum. 4. Illis ergo, qui ante hos dies vocati sunt, ominus posuit paenitentiam. Cum enim corda noverit Dominus et omnia praeviderit, novit infirmitatem hominum et tutiam diaboli, quia malum aliquod faciet servis Dei et inie aget adversus eos; 5. cum ergo valde misericors sit Dominus, misertus est creaturae suae et paenitentiam istam statuit, mihi potestas huius paenitentiae data est. 6. At ego tibi co, inquit: post vocationem illam magnam et sanctam si quis ntatus a diabolo peccaverit, unam paenitentiam habet. Sin tem subinde peccat et paenitentiam agit, non prodest homini ismodi; difficile enim vivet. 7. Dico ei: Animus mihi rediit, i haec a te tam accurate audivi; scio enim, fore ut salvus m, si postea non adiecero peccatis meis. Salvus eris, inquit, omnes, quotquot haec fecerint.

4. Interrogavi eum iterum dicens: Domine, cum semel me stineas, adhuc et hoc mihi ostende. Dic, inquit. Si mulier, quam, domine, aut invicem vir aliquis dormiverit et nupserit iquis eorum, numquid peccat nubens? 2. Non peccat, inquit;

m paenitentiae loqui. — *μίαν μετ.*] . c. 1, 8. Clemens Al. l. c., baptisım primam paenitentiam vocans, hibet *μίαν ἔτι* et paulo supra *μετάνοιαν δευτέραν*. — *ἀσύμφορον*] i. e. n in ecclesiam est recipiendus, et x salutem consequetur. H.

7. *ἐζωοποιήθην*] Hermas indicat, iantopere doctrina illa de paenintia severa et ipsum et alios conrbarit.

4, 1. *κύριε* c. L A: *καὶ* G

2. *ἐφ'* em Hg coll c. 1, 6: *ἐν* G | ;γάλως G | *ἐὰν δὲ καὶ — ἁμαρτάνουσιν* om L¹ — *οὐχ ἁμαρτάνει κτλ.*] Cf. I Cor. 7, 9. I Tim. 5, 11. 14. Clem. Al. Strom. III c. 12, 82 p. 548. Tert. ad uxor. II c. 1 sqq. Const. ap. III c. 2. Clemens l. c. versum nostrum tacite transscripsit. Dicit enim: *ἐπεὶ καὶ οὗτος* (sc. qui uxore mortua alteram ducit) *οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην, . . δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄχραντον φυλάσσων.* Verbis quidem severioribus utitur, eandem autem fere sen-

μείνῃ τις, περισσοτέραν ἑαυτῷ τιμὴν καὶ μεγάλην δόξαν περιποιεῖται πρὸς τὸν κύριον· ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃ, οὐχ ἁμαρτάνει. 3. Τήρει οὖν τὴν ἁγνείαν καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. Ταῦτά σοι ὅσα λαλῶ ἢ καὶ μέλλω λαλεῖν, φύλασσε ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' ἧς μοι παρεδόθης ἡμέρας, καὶ εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικήσω. 4. Τοῖς δὲ προτέροις σου παραπτώμασιν ἄφεσις ἔσται, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς· καὶ πᾶσι δὲ ἄφεσις ἔσται, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου ταύτας φυλάξωσι καὶ πορευθῶσιν ἐν τῇ ἁγνότητι ταύτῃ.

Ἐντολὴ ε'.

1. Μακρόθυμος, φησί, γίνου καὶ συνετός, καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. 2. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἑτέρου πονηροῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται μετὰ τοῦ σκεύους, ἐν ᾧ κατοικεῖ, καὶ λειτουργήσει τῷ θεῷ ἐν ἱλαρότητι, ἔχον τὴν εὐθηνίαν ἐν ἑαυτῷ. 3. Ἐὰν δὲ ὀξυχολία τις προσέλθῃ, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρυφερὸν ὄν, στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τὸν τόπον καθαρόν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι ἐκ τοῦ τόπου· πνίγεται γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, μὴ ἔχον τόπον λειτουργῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς βούλεται, μιαινόμενον ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος. 4. Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντα, ἀσύμφορόν ἐστιν καὶ πονηρὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ κατοικοῦσιν. 5. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου

tentiam enuntiat Athenagoras Legat. c. 33 scribens: *ὁ δεύτερος (γάμος) εὐπρεπής ἐστι μοιχεία* (non *πορνεία*), i. e. diremtio matrimonii primi morte non prorsus soluti. Cf. Zahn, G. G. A. 1878 p. 60 sq. Tertullianus Montanista in libro de monogamia secundas nuptias plane prohibet. — *περισσοτέραν*] Cf. Sim. V c. 3, 3. I Cor. 7, 38.

4. *ἐὰν* sec c. G: *ὅσοι ἐὰν* con Dindorf (Leipz. Repert. 1857 I 72) coll L cf. Mand. V c. 1. 7; c. 2, 8; VIII, 12 etc. | *πορευθεῖσιν* G

V. Totum fere mandatum exstat in Praeceptis ad Antioch. c. 5. Desunt praesertim verba *ἀλλ' ἐν* v. 2 — *βούλεται* v. 3 et *καὶ οὐκ ἔστιν* v. 6 usque ad finem c. 1. Etiam Antiochus Mon. hom. 110 ed. Migne p. 1771 longe maiorem Mandati partem exscripsit. Cf. etiam Cassian. de coenob. instit. lib. VIII (qui inscribitur *de spiritu irae*) c. 1.

si autem secum quis manet, abundantiorem honorem et magnam gloriam sibi comparat apud Dominum; etsi vero nubit, non peccat. 3. Serva igitur castitatem et pudicitiam, et vives Deo. Quaecumque tibi loquor aut etiam locuturus sum, haec custodi ab hoc tempore, a quo die mihi traditus es, et in domo tua habitabo. 4. Prioribus autem delictis tuis remissio erit, si mandata mea custodieris. Et omnibus remissio erit, si haec mandata mea custodierint et ambulaverint in hac castitate.

Mandatum V.

1. Longanimis, inquit, fias et prudens, et omnium malorum operum dominaberis et operaberis omnem iustitiam. 2. Si enim longanimis fueris, spiritus sanctus, qui habitat in te, mundus erit, alio spiritu malo eum non obscurante, sed in spatiosa domo habitans exsultabit ac gaudebit cum vase, in quo habitat, et serviet Domino cum hilaritate, habens beatitudinem intra se. 3. Sin vero iracundia aliqua advenerit, confestim spiritus sanctus, cum tener sit, angustatur, non habens locum mundum, et studet inde recedere; suffocatus enim a spiritu malo nec Domino servire potest, sicut vult, iracundia eum violante. In longanimitate enim Dominus habitat, in iracundia autem diabolus. 4. Uterque igitur spiritus si in eodem loco habitat, perniciosum est et in malum cedit homini illi, in quo habitat. 5. Si enim sumpseris aliquantulum absinthii et in amphoram vini infuderis, nonne omne mel deperditur, et tantum

1, 1. *τ. π. ἔργων κατακυριεύσεις*] Cf. Mand. XII c. 2, 3. 5; c. 6, 2. 4. Ps. 118, 133: *καὶ μὴ κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία.*

2. *εὐρυχώρῳ* c. Ant L[1] A (L[2]): *εὐρυτέρῳ* G notato *ω* super *τε* | *καὶ* a. *λειτουργήσει* c. Ant L A: a. *μετὰ* G — *σκεύους*] Cf. Mand. XI, 13. — *λειτουργήσει κτλ.*] Cf. Ps. 99, 2: *δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ· εἰσέλθατε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει.* — *εὐθηνίαν*] Interpres latinus posterior (L[2]) vertit *omnium rerum abundantiam*; prior (L[1]) vocem cum praecedentibus (*λειτουργήσει κτλ.*) coniungens vertit: *apparebit Domino hilaris in pace magna;* aethiopicus exhibet vocem *exsultans.*

3. *ὀξυχ. τις: ὀξυχολίσῃ* G | *ὑπὸ* pr c. L: *ῥίπῳ* G | *ὑπὸ* sec c. Ath[2]: *ἀπὸ* G

4. *κατοικοῦντα* c. Ant L A: *κατοικεῖν* (correctum ex *κατοικοῦν καὶ*) G cf. Ath[3] | *ἀσύμφορον . . πονηρὸν* c. Ant A coll L Ath[2]: *ἀσύμφορα* (correctum *-ον*) . . *πονηρὰ* G

5. *ἀψινθίου* c. Ath[2] L[1] A: *ἀψίνθιον*

μικρὸν λίαν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται, καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται καὶ ἀπόλλυσι τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος, καὶ οὐκέτι τὴν αὐτὴν χάριν ἔχει παρὰ τῷ δεσπότῃ, ὅτι ἐπικράνθη καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀπώλεσεν; Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι καὶ εὔχρηστον γίνεται τῷ δεσπότῃ αὐτοῦ. 6. Βλέπεις οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ. Ἡ δὲ ὀξυχολία πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. Ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξυχολία τῇ μακροθυμίᾳ, μιαίνεται ἡ μακροθυμία καὶ οὐκ ἔστιν εὔχρηστος τῷ θεῷ ἡ ἔντευξις αὐτῆς. 7. Ἤθελον, φημί, κύριε, γνῶναι τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, ἵνα φυλάξωμαι ἀπ' αὐτῆς. Καὶ μήν, φησίν, ἐὰν μὴ φυλάξῃ ἀπ' αὐτῆς σὺ καὶ ὁ οἶκός σου, ἀπώλεσάς σου τὴν πᾶσαν ἐλπίδα. Ἀλλὰ φύλαξαι ἀπ' αὐτῆς· ἐγὼ γὰρ μετὰ σοῦ εἰμί. Καὶ πάντες δὲ ἀφέξονται ἀπ' αὐτῆς, ὅσοι ἂν μετανοήσωσιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῶν· μετ' αὐτῶν γὰρ ἔσομαι καὶ συντηρήσω αὐτούς· ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου.

2. Ἄκουε [νῦν], φησί, τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστι, καὶ πῶς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ καὶ πῶς ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς πλήρεις ὄντας ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν· ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ἀποκένους καὶ διψύχους ὄντας. 2. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἡ γυνὴ ἢ ὁ ἀνὴρ ἐν πικρίᾳ γίνεται ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων ἢ μικρολογίας τινὸς ἢ περὶ φίλου τινὸς

G Ant (L²) | *καὶ* a. *εἰς* G | *τοσοῦτον — ἀπόλλυται* c. Ath² Ant L¹ A coll L²: *πικρὸν λίαν* G | *ἐὰν δὲ — μέλι καὶ* c. Ath² L A: G aberrat – *ἀψινθίου*] Cot. contulit Gregor. Naz. Or. II s. Apolog. c. 12 ed. Migne I 422: *θᾶττον γὰρ ἂν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν· ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ, μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος.*

6. *βλέπεις* c. G Ant L²: *βλέπε* L¹A Ath² | *εὔχρηστον* G | *τῷ κυρίῳ* c. L¹ A Ath² Ant: *τῷ θεῷ* G L² | *κατοικεῖ*: praem *ὁ κύριος* G | *εὔχρηστος*: *εὔχρηστός τ..* G — *ἡ μακρ. γλυκ. ἐ. ὑπὲρ τ. μέλι*] Locum laudat et

illis paululo absinthii corrumpitur et corrumpit dulcedinem
illis, neque eandem gratiam habet apud dominum, quia ama-
m factum est et usum suum perdidit? Si autem absinthium
n mittatur in mel, dulce invenitur mel et utile fit domino
). 6. Vides igitur, longanimitatem melle dulciorem esse
utilem Domino eumque in illa habitare. Iracundia au-
n amara et inutilis est. Si ergo iracundia admixta fuerit
ıganimitati, corrumpitur longanimitas neque est utilis apud
ıum oratio illius. 7. Volebam, inquam, domine, cognoscere
erationem iracundiae, ut abstineam ab ea. Et sane, inquit,
non abstinueris ab ea tu et domus tua, perdidisti omnem
em tuam. Sed abstine ab ea; ego enim tecum sum. Et
ınes abstinebunt ab ea, quotquot paenitentiam egerint ex toto
rde suo; ero enim cum iis et conservabo eos; namque omnes
stificati sunt a sanctissimo angelo.

2. Audi nunc, inquit, operationem iracundiae, quam per-
ciosa sit, et quomodo servos Dei operatione sua pervertat et
omodo eos abducat a iustitia. Neque vero abducit eos, qui
eni sunt fide, neque adversus eos vim suam exercere potest,
ıia virtus Domini cum iis est; abducit autem eos, qui vacui
dubii sunt. 2. Si enim eiusmodi homines viderit tranquille
gentes, immittit se in cor hominis illius, et nihili causa uxor
ıt vir exacerbatur propter res ad victum pertinentes aut propter
bos aut rem aliquam exiguam aut propter amicum aliquem
ıt propter dandum et accipiendum aut propter eiusmodi stul-

lustrat oppresso Hermae nomine
lemens Al. Eclog. 45 p. 1000.
7. *ἐνέργειαν*: *εὐεργεσίαν* G | *ἀπ'*
n G | *φυλάξῃ* em Gh: *-ῃς* G | *μετ'*
τῶν: *μ. αὐτῆς* G — *σεμ. ἀγγέλου*]
[. Vis. V, 2.
2, 1. *νῦν* c. L A: om G | *τῇ ἑαυ-*
ς — *δικαιοσύνης* om L[1] | *τ. κυρίου*
L[2] A Ath[2]: *τ. θεοῦ* L[1] Ath[1], *μου*
G — *διψύχους*] sc. in fide.
2. *γὰρ* c. Ath[2] Ant (L[1]?): *δὲ* G,
ergo L[2], om A | *ἢ περὶ* a. *ἐδεσμάτων*:
ὑπέρ γε G | *ἢ π. φίλου τ.* om G |
δόσεως ἢ λ.: *δόσεως ἄλλης* G, *debito*
L[1] | *ἀσύμφορα* c. Ath[2] L[2] A: *ἄφρωνα*
G, *vana* L[1] — *εὐσταθοῦντας*] Cf.
Sim. VI c. 2, 7; VII, 3. Ign. Polyc.
4, 1.

ἢ περὶ δόσεως ἢ λήψεως ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων· ταῦτα γὰρ πάντα μωρά ἐστι καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. 3. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ καὶ ἰσχυρὰν δύναμιν ἔχουσα καὶ στιβαρὰν καὶ εὐθηνουμένη ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ, ἱλαρά, ἀγαλλιωμένη, ἀμέριμνος οὖσα, *δοξάζουσα τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ*, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα πικρόν, παραμένουσα διὰ παντὸς πραεῖα καὶ ἡσύχιος· αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. 4. Ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρά ἐστιν, ἐλαφρά τε καὶ ἄφρων. Εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις· εἶτα ἡ μῆνις αὕτη ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. 5. Ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικῇ, οὗ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ, οὐ χωρεῖ τὸ ἄγγος ἐκεῖνο, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει. 6. Τὸ τρυφερὸν οὖν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος κατοικεῖν μηδὲ μετὰ σκληρότητος, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. 7. Εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου, καὶ λοιπὸν πεπληρωμένος τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὧδε κἀκεῖσε ἀπὸ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλως ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. 8. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας, τοῦ πονηροτάτου πνεύματος· ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν καὶ ἀντίστα τῇ ὀξυχολίᾳ καὶ τῇ πικρίᾳ, καὶ ἔσῃ εὑρισκόμενος μετὰ τῆς σεμνότητος τῆς ἠγαπημένης ὑπὸ τοῦ κυρίου. Βλέπε οὖν, μήποτε παρενθυμηθῇς τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτης τῆς ἐντολῆς κυριεύσῃς, καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολὰς δυνήσῃ φυλάξαι, ἃς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. Ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ πάντες ἐνδυναμούσθωσαν, ὅσοι ἐὰν θέλωσιν ἐν αὐταῖς πορεύεσθαι.

3. *κ. ὀχυρὰ* c. Ath[2] L A: om G | *στιβαρὰ* G | *εὐθηνουμένη* em Hg coll L[2]: *εὐθυν.* G, *sedet* L[1] A — *πλατυσμῷ*] Cf. I Clem. 3, 1. — *δοξάζουσα κτλ.*] Ps. 33, 2: *εὐλογήσω τὸν κύριον ἐν π. κ.*

4. *αὕτη* c. G coll L[1]: om Ath[2] L[2] A

5. *τὰ πνεύματα* c. G L[2] A: *πάντα* L[1] — *ταῦτα τ. πνεύματα*] sc. ἡ ὀξυ-

tas res. Haec enim omnia stulta sunt et inania et inutilia servis Dei. 3. Longanimitas autem magna est et fortis et validam virtutem habens ac grandem et florens in dilatatione magna, hilaris, laeta, curae expers, *glorificans Dominum in omni tempore*, nihil in se habens amari, permanens semper mansueta et tranquilla. Haec igitur longanimitas habitat cum iis, qui fidem habent perfectam. 4. Iracundia vero primum stulta est et levis et demens. Deinde ex dementia nascitur amaritudo, ex amaritudine animositas, ex animositate iracundia, ex iracundia furor; tum furor iste tantis malis conceptus peccatum fit magnum et insanabile. 5. Cum enim hi spiritus in uno vase habitant, ubi et spiritus sanctus habitat, vas illud eos non capit, sed superfluit. 6. Tener igitur spiritus quia cum malo spiritu non potest cohabitare neque cum duritia, recedit ab homine eiusmodi et studet habitare cum mansuetudine et tranquillitate. 7. Deinde cum recesserit ab homine illo, ubi habitabat, homo ille vacuus fit a spiritu iusto, ac postea repletus spiritibus malis inconstans est in omni negotio suo, et huc illucque deducitur a spiritibus malis atque omnino obcaecatur mentis bonae expers. Sic ergo contingit omnibus iracundis. 8. Abstine igitur ab iracundia, spiritu pessimo; indue longanimitatem et resiste iracundiae et amaritudini, et invenieris cum sanctitate a Domino dilecta. Vide igitur, ne hoc praeceptum unquam neglegas; si enim huius mandati dominatus fueris, et reliqua mandata poteris custodire, quae tibi mandaturus sum. Confortare igitur in iis et confirmare, et omnes confirmantor, quotquot in iis ambulare volunt.

χολία, ἡ πικρία κτλ. cf. v. 4. — *ἄγγος*] sc. cor hominis cf. v. 2.

6. *οὖν* c. G Ant coll L A: om Ath[2] *ἀπὸ* c. Ath Ant: om G

7. *ἐκείνου* c. G L[2]: om L[1] A Ath | *πνευμάτων* c. G (A): *ἀνθρώπων* Ath[2], om L — *πεπληρωμένος κτλ.*] Cf. Luc. 11, 26.

8. *ἴσχυε οὖν*: *ἰσχυρὸν* G | *καὶ πάντες — πορεύεσθαι* c. G A coll L[2]: *ut vivas Deo, et quicumque servaverint haec, vivent Deo* L[1]

Ἐντολὴ ς'.

1. Ἐνετειλάμην σοι, φησίν, ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐγκράτειαν. Ναί, φημί, κύριε· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι, φησίν, δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς, τίς αὐτῶν τίνα δύναμιν ἔχει καὶ ἐνέργειαν· διπλαῖ γάρ εἰσιν αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν· κεῖνται οὖν ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. 2. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴ πιστεύσῃς· τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν. Ἀλλὰ σὺ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ πορεύου καὶ ὁμαλῇ, τὴν δὲ στρεβλὴν ἔασον. 3. Ἡ γὰρ στρεβλὴ ὁδὸς τρίβους οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἀνοδίας καὶ προσκόμματα πολλὰ καὶ τραχεῖά ἐστι καὶ ἀκανθώδης. Βλαβερὰ οὖν ἐστὶ τοῖς ἐν αὐτῇ πορευομένοις. 4. Οἱ δὲ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ πορευόμενοι ὁμαλῶς περιπατοῦσι καὶ ἀπροσκόπως· οὔτε γὰρ τραχεῖά ἐστιν οὔτε ἀκανθώδης. Βλέπεις οὖν, ὅτι συμφορώτερόν ἐστι ταύτῃ τῇ ὁδῷ πορεύεσθαι. 5. Ἀρέσκει μοι, φημί, κύριε, ταύτῃ τῇ ὁδῷ πορεύεσθαι. Πορεύσῃ, φησί, καὶ ὃς ἂν *ἐξ ὅλης καρδίας ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον*, πορεύσεται ἐν αὐτῇ.

2. Ἄκουε νῦν, φησί, περὶ τῆς πίστεως. Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἷς τῆς πονηρίας. 2. Πῶς οὖν, φημί, κύριε, γνώσομαι τὰς αὐτῶν ἐνεργείας, ὅτι ἀμφότεροι ἄγγελοι μετ' ἐμοῦ κατοικοῦσιν; 3. Ἄκουε, φησί, καὶ σύνιε. Ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ πραῢς καὶ ἡσύχιος· ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς

VI. Pseudo-Athanasius l. c. c. 6 fere omnia exhibet exceptis versibus 3—5 c. 1 et 7—8 c. 2. Antiochus Mon. hom. 61 ed. Migne p. 1615 versus 1. 3. 4. 5. 9 c. 2 transscripsit.

1, 1. *ἐγκράτειαν*: *paenitentiam* L[1] 2. *ὀρθήν*: *ὀρθὸν* G — *ὁδόν*] Cf. Barn. c. 18—20.

3. *ἀκανθώδης*: add *et ducit ad interitum* (cf. Matth. 7, 13) L[1]

4. *βλέπεις οὖν* c. G L[1]: *scito ergo* A, om L[2]

5. *ἐξ ὅλης καρδίας κτλ.*] Ier. 24, 7. Cf. Mand. VIII, 2. Ps. 21, 28; 50, 15 etc.

2, 1. *π. τ. πίστεως* c. G L[2]: *primum de fide* L[1], *primam earum* A | *μετὰ* om G — *δύο ἄγγ.*] Cf. Barn. 18, 1. Testam. XII patriarch. IV c. 20: *ἐπίγνωτε οὖν, . . ὅτι δύο πνεύματα σχολάζουσι τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ*

Mandatum VI.

1. Praecepi tibi, inquit, in primo mandato, ut custodires fidem et timorem et continentiam. Ita est, inquam, domine. Sed nunc, inquit, tibi volo et ostendere vires earum, ut scias, quam quaeque earum vim habeat et operationem. Duplices enim sunt operationes earum et positae sunt iusto et iniusto. 2. Tu ergo crede iusto, iniusto autem nihil credas; iustum enim viam rectam habet, iniustum pravam. Sed tu viam rectam ambula et planam, pravam autem dimitte. 3. Prava enim via tramites non habet, sed invia et offendicula multa et aspera est et spinosa. Nociva igitur est iis, qui in ea ambulant. 4. Illi autem, qui viam rectam petunt, de plano et sine offensione ambulant; neque enim aspera est neque spinosa. Vides igitur, utilius esse in hac via ambulare. 5. Placet mihi, inquam, domine, in hac via ambulare. Ambulabis, inquit, et quicumque *ex toto corde se converterit ad Dominum*, ambulabit in ea.

2. Audi nunc, inquit, de fide. Duo sunt angeli cum homine, unus iustitiae et unus nequitiae. 2. Quomodo igitur, inquam, domine, operationes eorum cognoscam, cum ambo angeli mecum habitent? 3. Audi, inquit, et intellege. Iustitiae angelus tener est et verecundus et mansuetus et tranquillus. Si igitur hic in cor tuum ascenderit, continuo tecum loquitur de iustitia, de castitate, de sanctitate et de temperantia et de omni opere iusto et de omni virtute honesta. Haec omnia cum in cor tuum ascenderint, scito, angelum iustitiae tecum esse. Haec igitur sunt

τῆς ἀληθείας καὶ τὸ τῆς πλάνης. Laudant hunc Hermae locum Origenes de princ. III c. 2, 4; hom. 35 in Luc. et tacite hom. 12 in Luc. (ed. Bened. I 140; III 973. 945); Cassianus Collat. VIII c. 17; XIII c. 12; cf. Prosper c. Collat. c. 30. Receperunt Pastoris de duobus angelis doctrinam Origenes, Gregorius Nyssenus (de vita Mos. Opp. Paris. 1615 I 194 sqq.) et alii patres, de quibus cf. Cotel. ad h. l.; reiecit Bellarminus de script. eccles. ed. Colon. 1657 p. 35.

3. *σύνιε* c. L (cf. v. 6. Sim. V c. 5, 1): *συνιεῖς αὐτὰς* G, om A | *εὐθέως — ἀναβῇ* c. Ath[2] L[2] (L[1] A Ant): om G propter homoeot. | *ταῦτα οὖν — δικαιοσύνης* om L[1]

τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστί. Ταῦτα οὖν ἐστὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης. Τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. 4. Ὅρα νῦν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. 5. Πῶς, φημί, κύριε, νοήσω αὐτόν, οὐχ ἐπίσταμαι. Ἄκουε, φησίν. Ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσπέσῃ ἢ πικρία, γίνωσκε, ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα ἐπιθυμία πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ μεθυσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τρυφῶν καὶ οὐ δεόντων καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξία καὶ ὑπερηφανία πολλή τις καὶ ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσιά ἐστι καὶ ὅμοια· ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. 6. Σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά εἰσι καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. Ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐργασίας· σύνιε αὐτὰς καὶ πίστευε τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης· 7. ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπόστηθι, ὅτι ἡ διδαχὴ αὐτοῦ πονηρά ἐστι παντὶ ἔργῳ· ἐὰν γὰρ ᾖ τις πιστότατος ἀνὴρ καὶ ἡ ἐνθύμησις τοῦ ἀγγέλου τούτου ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, δεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ἢ τὴν γυναῖκα ἐξαμαρτῆσαί τι. 8. Ἐὰν δὲ πάλιν πονηρότατός τις ᾖ ἀνὴρ ἢ γυνὴ καὶ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης, ἐξ ἀνάγκης δεῖ αὐτὸν ἀγαθόν τι ποιῆσαι. 9. Βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι καλόν ἐστι τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθεῖν, τῷ δὲ ἀγγέλῳ τῆς πονηρίας ἀποτάξασθαι. 10. Τὰ μὲν περὶ τῆς πίστεως αὕτη ἡ ἐντολὴ δηλοῖ, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ. Πίστευε δέ, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας χαλεπά ἐστι· μὴ ἐργαζόμενος οὖν αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ.

4. *νῦν* c. L coll A: *οὖν* G Ath | *κ. π. κ. ἄφρων* om G — *γνῶθι κτλ.*] Cf. Matth. 7, 16. Luc. 6, 44.
5. *τρυφῶν* c. Ant coll L[2] A: *τροφῶν* G Ath[2] | *πολλή τις* c. G: om L A Ath Ant — *πολυτέλεια ἐδεσμάτων κτλ.*] Cf. Mand. VIII, 3; XII c. 2, 1. Cassian. de coenob. instit. lib. V. VI.

pera angeli iustitiae. Huic ergo crede et operibus eius. 4. erne nunc et opera angeli nequitiae. Primum omnium iraundus est et amarus et demens, et opera eius mala sunt et ervertunt servos Dei; cum igitur hic in cor tuum ascenderit, ognosce eum ex operibus eius. 5. Quomodo, inquam, domine, um intellegam, non scio. Audi, inquit. Cum iracundia aliqua ibi accesserit aut amaritudo, scito, eum in te esse; deinde deiderium multiplicium operationum et magna in cibis multis t potibus et ebrietatibus multis et deliciis variis et non neessariis impensa et desiderium mulierum et avaritia et superia magna et gloriatio et quaecumque his proxima sunt et sinilia; haec igitur cum intra te cogitaveris, scito, angelum neuitiae in te esse. 6. Tu ergo cum cognoveris opera eius, reede ab eo et nihil ei crede, quia opera eius mala sunt et perniciosa servis Dei. Habes igitur utriusque angeli opera; intelege ea et crede angelo iustitiae; 7. ab angelo vero nequitiae ecede, quia eius doctrina mala est in omni opere; si enim uis fidelissimus vir est et cogitatio angeli istius ascendit in or eius, oportet illum virum aut mulierem peccatum aliquod ommittere. 8. Si vero vicissim quis nequissimus est vir aut mulier et opera angeli iustitiae in cor eius ascenderunt, necesse st eum aliquid boni facere. 9. Vides igitur, inquit, bonum sse angelum iustitiae sequi, angelo autem nequitiae renuntiare. 10. Haec de fide ostendit mandatum istud, ut operibus angeli iustitiae credas, eaque operans vives Deo. Crede autem, opera angeli nequitiae mala esse; noli igitur ea operari, et vives Deo.

VII. XII, ubi *de spiritu gastrimargiae, de spiritu fornicationis, de spiritu philargyriae* et *de spiritu superbiae* agitur.

6. *καὶ μηδὲν* c. L Ath[2]: *μηδὲ* G A *ἀσύμφορα* : *non conveniunt* (*ἀσύμφωνα*) L[1] A

8. ἢ : εἴη G

9. δὲ add Hg coll Ath[1] A L[2]: om G Ant, om plura L[1]

Ἐντολὴ ζ.'

Φοβήθητι, φησί, *τὸν κύριον καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· φυλάσσων* οὖν *τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ* ἔσῃ δυνατὸς ἐν *πάσῃ* πράξει καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. *Φοβούμενος* γὰρ *τὸν κύριον* πάντα καλῶς ἐργάσῃ· οὗτος δέ ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι, καὶ σωθήσῃ. 2. Τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῇς· *φοβούμενος* γὰρ *τὸν κύριον* κατακυριεύσεις τοῦ διαβόλου, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Ἐν ᾧ δὲ δύναμις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ δὲ δύναμις ἡ ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. 3. Φοβήθητι δὲ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅτι πονηρά ἐστι. *Φοβούμενος* οὖν *τὸν κύριον* φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά, ἀλλ' ἀφέξῃ ἀπ' αὐτῶν. 4. Δισσοὶ οὖν εἰσὶν οἱ φόβοι· ἐὰν γὰρ θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι, *φοβοῦ τὸν κύριον*, καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτό· ἐὰν δὲ θέλῃς πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, *φοβοῦ τὸν κύριον*, καὶ ἐργάσῃ αὐτό. Ὥστε *ὁ φόβος τοῦ κυρίου* ἰσχυρός ἐστι καὶ μέγας καὶ ἔνδοξος. *Φοβήθητι* οὖν *τὸν κύριον*, καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ ὅσοι ἂν *φοβηθῶσιν αὐτὸν τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ*, ζήσονται τῷ θεῷ. 5. Διατί, φημί, κύριε, εἶπας περὶ τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· Ζήσονται τῷ θεῷ; Ὅτι, φησίν, πᾶσα ἡ κτίσις *φοβεῖται τὸν κύριον*, *τὰς* δὲ *ἐντολὰς αὐτοῦ* οὐ *φυλάσσει*. Τῶν οὖν *φοβουμένων αὐτὸν καὶ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ*, ἐκείνων ἡ ζωή ἐστι παρὰ τῷ θεῷ· τῶν δὲ μὴ *φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ*, οὐδὲ ζωὴ ἐν αὐτοῖς.

Ἐντολὴ η'.

Εἶπόν σοι, φησίν, ὅτι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ διπλᾶ ἐστί· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστίν. Ἐπί τινων γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι,

VII. Antiochus Mon. hom. 127 ed. Migne p. 1830 Mandatum paene totum transcripsit. Pseudo-Athanasius l. c. c. 7 versus 1 et 2 et dartem v. 4 exhibet. Clem. Al. Strom. II c. 12, 55 p. 458. versus 1–3 breviter laudat.

1. *καλῶς*: *καλὰ* L[1] Ath | *σωθήσῃ*: *σωθῆναι* G — *φοβήθητι κτλ.*] Eccles. 12, 13.

2. *δὲ* sec om G | *φόβον* c. G A (L[1]): praem *καὶ* L[1] Ath[2] Ant

3. *φοβηθήσῃ* — *αὐτὰ* Gh c. Ant (deleto *οὐ* ante *φοβ.*) L[1] *(timebis et opera diaboli non facies)*: *οὐκ ἐργάσῃ αὐτὰς* G, om plura L[2] A

4. *ἐὰν γὰρ* c. G L: *ἐὰν οὖν μὴ* Ath[1], *εἰ οὐ* Ant A | *φ. τ. κύριον* pr

Mandatum VII.

1. *Time*, inquit, *Dominum et custodi mandata eius; custodiens* ergo *mandata Dei* potens eris in omni operatione et operatio tua incomparabilis erit. *Timens* enim *Dominum* omnia bene ages; hic autem est timor, quem timeas oportet, et salvus eris. 2. Diabolum vero ne timeas; *timens* enim *Dominum* dominaberis diaboli, quia potentia in eo non est. In quo potentia non est, is neque timendus est; in quo autem potentia gloriosa est, etiam timor est in eo. Quicumque enim potentiam habet, timorem habet; qui vero potentiam non habet, ab omnibus contemnitur. 3. Time autem opera diaboli, quia mala sunt. *Timens* ergo *Dominum* timebis opera diaboli neque operaberis ea, sed abstinebis ab iis. 4. Duplex ergo est timor: si enim vis malum facere, *time Dominum*, et non facies illud; si autem vicissim vis bonum facere, *time Dominum*, et facies illud. Itaque *timor Domini* fortis est et magnus et gloriosus. *Time* igitur *Dominum*, et vives ei, et quotquot *timuerint eum eiusque praecepta custodierint*, vivent Deo. 5. Quare, inquam, domine, dixisti de iis, qui eius mandata servant: Vivent Deo? Quia, inquit, omnis creatura *timet Dominum*, sed *mandata eius* non *custodit*. Qui *ergo timent eum et custodiunt eius mandata*, illorum vita est apud Deum; qui autem *mandata eius* non *custodiunt*, in iis nec vita est.

Mandatum VIII.

Dixi tibi, inquit, creaturas Dei duplices esse; nam et abstinentia duplex est. A quibusdam enim abstineamus oportet,

c. L: *τ. θεὸν φ.* G | *ἐργάσῃ* pr c. L: *ἐργάζῃ* G Ant (A?) | *ζήσονται* — *ἐντολὰς αὐτοῦ* pr v. 5 om L[1] propter homoeot. — *ὁ φόβος τ. κ. κτλ.*] Ps. 18, 10: *ὁ φόβος κυρίου ἁγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.* Sirach 1, 11: *ὁ φόβος κυρίου δόξα καὶ καύχημα καὶ εὐφροσύνη καὶ στέφανος ἀγαλλιάματος·* 25, 11: *φόβος κυρίου ὑπὲρ πᾶν ὑπερέβαλεν.* Cf. Sirach 1, 12—20. 27—30; 40, 26. 27. Prov. 1, 7; 8, 13; 9, 10.

5. *αὐτὸν* om G — *π. ἡ κτίσις κτλ.*] Cf. Iac. 2, 19.

VIII. Exstat Mandatum fere totum apud Ps.-Athan. l. c. c. 8 et Antioch. Mon. hom. 79 ed. Migne p. 1670.

1. *θεοῦ* c. G L[2]: *κυρίου* L[1](A)

ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ. 2. Γνώρισόν μοι, φημί, κύριε, ἐπὶ τίνων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ἐπὶ τίνων δὲ οὐ δεῖ. Ἄκουε, φησί. Τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύου καὶ μὴ ποίει αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. [Ἐὰν γὰρ ἐκγρατεύσῃ τὸ ἀγαθὸν μὴ ποιεῖν, ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ]· ἐὰν δὲ ἐγκρατεύσῃ τὸ πονηρὸν μὴ ποιεῖν, δικαιοσύνην μεγάλην ἐργάζῃ. Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πονηρίας πάσης ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν. 3. Ποταπαί, φημί, κύριε, εἰσὶν αἱ πονηρίαι, ἀφ' ὧν δεῖ με ἐγκρατεύεσθαι; Ἄκουε, φησίν· ἀπὸ μοιχείας καὶ πορνείας, ἀπὸ μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ καυχήσεως καὶ ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπὸ ψεύσματος καὶ καταλαλιᾶς καὶ ὑποκρίσεως, μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας. 4. Ταῦτα τὰ ἔργα πάντων πονηρότατά εἰσιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος ἀπὸ τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ θεῷ. Ἄκουε νῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων. 5. Ἔτι γάρ, φημί, κύριε, πονηρὰ ἔργα ἐστί; Καί γε πολλά, φησίν, ἔστιν, ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι· κλέμμα, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἐπιθυμία πονηρά, ἀπάτη, κενοδοξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά εἰσιν. 6. Οὐ δοκεῖ σοι ταῦτα πονηρὰ εἶναι καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ; Τούτων πάντων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δουλεύοντα τῷ θεῷ. Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζήσῃ τῷ θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων αὐτά. Ὧν μὲν οὖν δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ταῦτά ἐστιν. 7. Ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, φησίν, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε. Τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. 8. Καὶ τῶν ἀγαθῶν μοι, φημί, κύριε, δήλωσον τὴν δύναμιν, ἵνα πορευθῶ ἐν αὐτοῖς καὶ δουλεύσω αὐτοῖς, ἵνα ἐργασάμενος αὐτὰ δυνηθῶ σωθῆναι. Ἄκουε, φησί, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ἔργα, ἅ σε δεῖ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ ἐγκρατεύεσθαι. 9. Πρῶτον

2. *ἐὰν γὰρ — ἐργάζῃ* pr c. A L[1] coll L[2]: om G | *ἐὰν δὲ — ἐργάζῃ* om L[1] — *ἐὰν γάρ κτλ.*] In lacunis codicis graeci explendis fere ubique textum recepi verbotenus, quem restituit Gebhardt.

3. *με* c. L[2] A: *ἡμῶν* G, om L[1] | *ἀπὸ μεθ. — πονηρᾶς* om G | *βλασφημίας*: praem *ἄλλης* G

4. *νῦν* c. L[1] coll A cf. Mand. VI c. 2, 4: *οὖν* G, *δὲ* Ath, om L[2]

5. *ἀφ' ὧν*: *ἀφρόνων* G | *ψεῦδος* c. Ath: *ψεῦσμα* G, om Ant | *πονηρὰ* c. Ant coll L[2]: *πονηρία* G — *κενοδοξία*]

a quibusdam non. 2. Demonstra mihi, inquam, domine, a quibus abstineamus oporteat, a quibus non oporteat. Audi, inquit. A malo abstine et noli illud facere; a bono autem abstinere noli, sed fac illud. Si enim abstinueris a bono neque feceris illud, peccatum magnum operaris; si autem abstinueris a malo neque feceris illud, iustitiam magnam operaris. Abstine igitur ab omni iniquitate faciens bonum. 3. Quales, inquam, domine, sunt nequitiae, a quibus oportet me abstinere? Audi, inquit: ab adulterio et fornicatione, a potu iniquo, a deliciis malis, a commessationibus crebris et magnificentia divitiarum et gloriatione et insolentia et superbia et a mendacio et detrectatione et hypocrisi, memoria iniuriae et omni blasphemia. 4. Haec opera omnium nequissima sunt in vita hominum. Ab his ergo operibus oportet servum Dei abstinere. Qui enim ab his non abstinet, non potest vivere Deo. Audi nunc et ea, quae illa sequuntur. 5. Numnam, inquam, domine, adhuc mala opera sunt? Et quidem, inquit, multa sunt, a quibus servum Dei oportet abstinere: furtum, fallacia, rapina, falsum testimonium, avaritia, concupiscentia iniqua, fraus, vana gloriatio, ostentatio et quaecumque his similia sunt. 6. Nonne haec tibi mala esse videntur et valde mala inter servos Dei? Ab his omnibus abstinere debet, qui servit Deo. Abstine ergo ab his omnibus, ut vivas Deo et inscribaris in numero eorum, qui ab iis abstinent. Haec sunt igitur, a quibus abstinere debes. 7. Quae autem non debeas devitare, inquit, sed facere, audi. A bono ne abstine, sed fac illud. 8. Et bonorum operum, inquam, domine, ostende mihi vim, ut ambulem in iis et serviam iis, ut faciens ea possim salvari. Audi, inquit, et bonorum opera, quae te facere oportet neque abstinere. 9. Primum omnium fides, timor Domini, caritas, concordia, verba

Cf. Cassian. de coenob. instit. XI c. 1: *septimum nobis certamen est contra spiritum cenodoxiae (quam nos vanam sive inanem gloriam possumus appellare) multiformem, varium atque subtilem* etc.

6. *ζήσῃ* c. Ath[1]: *ζήσας* G, *ζήσεις* c. Ath[2] — *πονηρὰ . . κ. λίαν π.*] i. e. mala inter omnes homines, inter Christianos autem pessima.

8. *ἅ σε* c. L A: *ἄγε* G

9. *κυρίου* c. L[1] A Ath Ant: *θεοῦ* G L[2] | *ἀγαθώτερον*: *-θότης* G | *μὴ* om G — *τ. ἀγαθώτερον κτλ.*] Cf. Sap.

πάντων πίστις, φόβος κυρίου, ἀγάπη, ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή· τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα ἐάν τις φυλάσσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύηται ἀπ' αὐτῶν, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. 10. Εἶτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουσον· χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς καὶ ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησίς ποτε), μηδενὶ ἀντιτάσσεσθαι, ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, δικαιοσύνην ἀσκεῖν, ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν καὶ ἐνδεεῖς καὶ εἴ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστι. 11. Δοκεῖ σοι, φησί, ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Τί γάρ, φημί, κύριε, τούτων ἀγαθώτερον; Πορεύου οὖν, φησίν, ἐν αὐτοῖς καὶ μὴ ἐγκρατεύου ἀπ' αὐτῶν, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. 12. Φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν τὸ ἀγαθὸν ποιῇς καὶ μὴ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ, [καὶ] πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ οὕτω ποιοῦντες. Καὶ πάλιν ἐὰν τὸ πονηρὸν μὴ ποιῇς καὶ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἐὰν ταύτας τὰς ἐντολὰς φυλάξωσι καὶ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς.

Ἐντολὴ θ'.

Λέγει μοι· Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι πῶς

8, 7: *ὧν χρησιμώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν βίῳ ἀνθρώποις.* Sirach 25, 11; 40, 27.

10. *ἀδελφότητα — παρακαλεῖν* c. Ath[2] coll Ant L A: om G | *καὶ a. ἐνδεεῖς* c. G: fortasse delendum est — *τ. ἀκόλουθα*] Iachmann (Der Hirte des H. p. 82 sq.) contendit, pastorem hic de *consiliis ecclesiasticis* agere, cum in v. 9 de *mandatis* locutus esset. Vix recte. Pastor describit potius ea, quae facit, qui virtutes in v. 9 laudatas possidet. *Τὰ ἀκόλουθα* comparari possunt *ταῖς ἐνεργείαις* Mand. VI c. 2. — *χήραις κτλ.*] Cf. Sim. I, 8; V c. 3, 7; IX c. 26, 2; c. 27, 2. Polyc. Phil. 6, 1 not. — *ἐξ ἀναγκῶν κτλ.*] Respicere videtur captivos et servos. Cf. Sim. I, 8. I Clem. 59, 4. — *φιλόξενον*] Cf. Sim. VIII c. 10, 3; IX c. 27, 2. I Clem. 1, 2; 10–12. Rom. 12, 3.

iustitiae, veritas, patientia; quibus nihil melius est in vita hominum. Quae si quis custodierit neque abstinuerit ab iis, beatus fit in vita sua. 10. Deinde quae haec sequuntur, audi: viduis ministrare, orphanos et egentes visitare, de necessitatibus redimere servos Dei, hospitalem esse (in hospitio enim invenitur aliquando beneficentia), nemini adversari, quietum esse, humiliorem fieri omnibus hominibus, maiores natu venerari, iustitiam exercere; fraternitatem conservare, contumelias ferre, longanimem esse', iniuriae immemorem, laborantes animo consolari, lapsos a fide non proicere, sed convertere et aequanimes facere, peccantes admonere, debitores et indigos non premere et si qua his similia sunt. 11. Videntur tibi, inquit, haec bona esse? Quid enim, inquam, domine, his melius? Ambula igitur, inquit, in iis neque abstine ab iis, et vives Deo. 12. Custodi ergo hoc mandatum: si bonum egeris neque abstinueris ab eo, vives Deo, et omnes vivent Deo, qui ita faciunt. Et iterum si malum non feceris et abstinueris ab eo, vives Deo, et omnes vivent Deo, quotquot haec mandata custodierint et ambulaverint in iis.

Mandatum IX.

Dicit mihi: Aufer a te dubitationem neque omnino dubites petere aliquid a Deo, dicens intra te: Quomodo possum

I Tim. 3, 2. Tit. 1, 8 etc. — *ἐνδεέστερον κτλ.*] Cf. Luc. 14, 10. Rom. 12, 10. 16. — *πρεσβύτας σ.*] Cf. Lev. 19, 32. I Clem. 1, 3. — *ἀδελφότητα*] Cf. I Clem. 2, 4 not. — *ὕβριν ὑπ.*] Cf. Rom. 12, 17. 19. I Cor. 6, 7. — *κάμνοντας — εὐθ. ποιεῖν*] Cf. I Clem. 59, 4. — *χρεώστης*] = *δανειστής* Cf. Suidas s. h. v.

12. *φύλασσε — ἐν αὐταῖς* c. G: om plura L A | *καὶ* a. *πάντες* pr om G | *ἀπ' αὐτοῦ* em: *αὐτὸ* G

IX. Excepto v. 11 Pseudo-Athanasius l. c. c. 9 fere omnia exhibet. Antiochus Mon. hom. 85 ed. Migne p. 1691 sq. versus 1—8 exscripsit. Versus 1—3 edidit Grabe (Spicilegium SS. Patrum ed. sec. I 303 sq.) ex antiqua ms. catena Graec. Patrum Oxoniensi.

1. *τι* c. L cat: om G Ath, Ant posuit post *αἰτήσασθαι* pr — Cf. Iac. 1, 5—8.

δύναμαι αἰτήσασθαι τι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; 2. Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' *ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον* καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. 3. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι οἱ μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. 4. Σὺ οὖν καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ κυρίου, καὶ ἀπολήψῃ πάντα καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀνυστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσῃς παρὰ τοῦ κυρίου. 5. Ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν θεόν, οὗτοί εἰσιν οἱ δίψυχοι καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. 6. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν κύριον καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μηδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνήρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. 7. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας, ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου ἃ αἰτεῖς λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ κυρίου αἴτημά τι βραδύτερον λαμβάνῃς, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι ταχὺ οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι, ὃ σὺ ἀγνοεῖς, βραδύτερον λαμβάνεις τὸ αἴτημά σου. 8. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, καὶ λήψῃ αὐτό· ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ καὶ μὴ τὸν διδόντα σοι. 9. Βλέπε τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ ἀπὸ τῆς πίστεως καί γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς. Καὶ γὰρ αὕτη ἡ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. 10. Κατα-

2. *πολυσπλ.* c. cat cf. Vis. I c. 3, 2; II c. 2, 8: *πολυευσπλ.* Ath², *πολλὴν εὐσπλαγχνίαν* G Ath¹ Ant — *ἐξ ὅλης κτλ.*] Ier. 24, 7. Cf. Mand. VI c. 1, 5. — *ἀδιστάκτως*] Cf. v. 4. 6. Sim. II, 5. 7. — *τὸ αἴτημα κτλ.*] Cf. Ps. 19, 7 (*πληρώσαι κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου*); 20, 3.

3. *ὁ θεὸς* om G

4. *σοι*: *σου* G | *ἀνυστέρητος* (*ἅπαξ λεγ.*) c. G coll L¹: *ἀστέρητος* Ath¹; *ἐὰν* c. L¹ A Ath²: *ὅσα ἂν* G (L¹?) — *ἀπολήψῃ π.*] Cf. Matth. 7, 7. 11; 21, 22.

petere aliquid a Domino et accipere, cum tanta in eum peccaverim? 2. Noli haec cogitare, sed *ex toto cordo tuo convertere ad Dominum* et roga eum sine haesitatione, et cognosces magnam eius misericordiam, quod te non derelinquet, sed desiderium animae tuae implebit. 3. Non est enim Deus sicut homines, qui iniuriarum memores sunt, sed ipse iniuriae immemor est et miseretur creaturae suae. 4. Tu ergo munda cor tuum ab omnibus vanitatibus huius saeculi et ab iis, quae modo dicta sunt, et roga Dominum, et accipies omnia et ex omnibus petitionibus tuis nihil tibi deerit, quidquid sine haesitatione petieris a Domino. 5. Si autem dubitaveris in corde tuo, nullum accipies desideriorum tuorum. Qui enim dubitant in Deum, hi duplices animo sunt et nihil omnino eorum impetrant, quae petunt. 6. Qui autem perfecti sunt in fide, omnia petunt confidentes in Dominum et accipiunt, quia sine haesitatione petunt, nihil dubitantes. Omnis enim vir dubitans, nisi paenitentiam egerit, difficile salvabitur. 7. Munda igitur cor tuum a dubitatione, indue fidem, quia fortis est, et crede Deo, omnia desideria tua, quae petis, te impetraturum esse. Et si quando petenti tibi a Domino petitio aliqua tardius praestatur, noli dubitare, quia non cito accepisti desiderium animae tuae; certe enim ob tentationem aliquam aut aliquod peccatum, quod tu ignoras, tardius consequeris desiderium tuum. 8. Tu ergo noli intermittere petens desiderium animae tuae, et accipies illud; si autem defeceris et dubitaveris petens, temet ipsum accusa et non eum, qui dat tibi. 9. Vide hanc dubitationem; perniciosa est enim et stulta et multos a fide radicitus evellit, etiamsi valde fideles sunt et fortes. Etenim haec dubitatio filia est diaboli et valde nequiter agit in servos Dei. 10. Contemne ergo dubitationem eiusque dominare in omni negotio,

5. *δὲ* om G
6. *κύριον* c. G L^1 Ant coll A: *ϑεὸν* L^2 Ath^2 — *πεποιϑότες ἐπὶ τ. κ.*] Cf. Ps. 2, 13; 10, 1; 117, 8; 124, 1 etc.
8. *διδόντα*: praem *μὴ* L^1 Ath^2 — *ἐκκακήσῃς*] Cf. II Clem. 2, 2 not.
9. *γε . . πιστοὺς καὶ* om G | *ϑυγάτηρ*: *ἀδελφὴ* G — *ϑυγάτηρ ἐ. τ. διαβόλου*] Laudat h. l. Athanasius de decret. Nic. syn. c. 4.
10. *πάντων*: *πάντα* G | *ὧν*: *ὡς* G
11. *ἄνωϑεν*] Cf. Mand. XI, 5. 8. 20. Iac. 1, 17; 3, 15. 17. — *ἐπίγειος*] Cf. Iac. 3, 15.

φρόνησον οὖν τῆς διψυχίας καὶ κατακυρίευσον αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν· ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ, ἡ δὲ διψυχία μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτῇ πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς ὧν πράσσει. 11. Βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι ἡ πίστις ἄνωθέν ἐστι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ ἔχει δύναμιν μεγάλην· ἡ δὲ διψυχία ἐπίγειον πνεῦμά ἐστι παρὰ τοῦ διαβόλου, δύναμιν μὴ ἔχουσα. 12. Σὺ οὖν δούλευε τῇ ἐχούσῃ δύναμιν τῇ πίστει καὶ ἀπὸ τῆς διψυχίας ἀπόσχου τῆς μὴ ἐχούσης δύναμιν, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ ταῦτα φρονοῦντες.

Ἐντολὴ ι'.

1. Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ, φησί, τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. 2. Πῶς, φημί, κύριε, ἀδελφή ἐστι τούτων; Ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ εἶναι ὀξυχολία καὶ ἄλλο διψυχία καὶ ἄλλο λύπη. Ἀσύνετος εἶ, ἄνθρωπε. Οὐ νοεῖς, ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν πνευμάτων πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει; 3. Ἐγώ, φημί, κύριε, ἀσύνετός εἰμι καὶ οὐ συνίω τὰς παραβολὰς ταύτας. Πῶς γὰρ δύναται ἐκτρίβειν καὶ πάλιν σώζειν, οὐ νοῶ. 4. Ἄκουε, φησίν· οἱ μηδέποτε ἐρευνήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας μηδὲ ἐπιζητήσαντες περὶ τῆς θεότητος, πιστεύσαντες δὲ μόνον, ἐμπεφυρμένοι δὲ πραγματείαις καὶ πλούτῳ καὶ φιλίαις ἐθνικαῖς καὶ ἄλλαις πολλαῖς πραγματείαις τοῦ αἰῶνος τούτου· ὅσοι οὖν τούτοις πρόσκεινται, οὐ νοοῦσι τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος· ἐπισκοτοῦνται γὰρ ὑπὸ τούτων τῶν πράξεων καὶ καταφθείρονται καὶ γίνονται κεχερσωμένοι. 5. Καθὼς οἱ ἀμπελῶνες οἱ καλοί, ὅταν

12. *φρονοῦντες* (cf. Mand. II, 6; VIII, 12) c. Ath[1] L[2] coll A (*cogitabunt*) Ath[2] (*καταφρονοῦντες* pro *ταῦτα φρ.*): *φρονήσαντες* G, *egerint* L[1]

X. Pseudo-Athanasius l. c. c. 11 paene omnia exhibet, exceptis praesertim versibus 3—5 c. 1. Antiochus Mon. hom. 25 ed. Migne p. 1511 praeter pauca alia versus 1—3 c. 3 transcripsit.

1, 1. *αὕτη* c. L Ath[2]: *αὐτὴ* G A Ath[1] — Cf. Cassian. de coenob. instit. lib. IX: *de spiritu tristitiae.*

2. *πάντα* c. Ath[2]: *πάντων* G — *παρά*] Cf. Winer § 35, 2 b. — *ἐκτρίβει . . σώζει*] Cf. II Cor. 7, 10.

3. *φημί*: *φησὶ* G

4. *φιλ. ἐθνικαῖς*: codices et edito-

duens fidem fortem ac potentem. Fides enim omnia pro-
ittit, omnia perficit, dubitatio autem, quae sibi ipsi non con-
it, excidit omnibus operibus suis, quae facit. 11. Vides
itur, inquit, quod fides de sursum est a Domino et habet
rtutem magnam; dubitatio vero terrenus spiritus est a dia-
lo, non habens virtutem. 12. Tu ergo servi fidei, quae vir-
tem habet, et abstine a dubitatione, quae virtutem non
bet, et vives Deo, et omnes vivent Deo, qui haec sentiunt.

Mandatum X.

1. Aufer a te, inquit, tristitiam; etenim haec soror est
ıbitationis et iracundiae. 2. Quomodo, inquam, domine, ha-
m est soror? Aliud enim iracundia esse mihi videtur et
iud dubitatio et aliud tristitia. Imprudens es, homo. Nonne
tellegis, tristitiam omnibus spiritibus nequiorem esse et du-
ssimam servis Dei et magis quam omnes spiritus deperdere
minem et exterminare spiritum sanctum et iterum servare?
Ego, inquam, domine, insipiens sum et non intellego simili-
dines istas. Quomodo enim possit exterminare atque iterum
rvare, non intellego. 4. Audi, inquit: qui numquam veri-
tem scrutati sunt neque divinitatem exquisierunt, sed tantum-
odo crediderunt, in negotiis vero sunt involuti et divitiis et
nicitiis gentilibus aliisque multis rebus huius saeculi, quot-
ıot igitur in his impliciti sunt, non intellegunt similitudines
vinitatis; obscurantur enim his negotiis et corrumpuntur et
ınt inutiles. 5. Sicut vites bonae, si negleguntur, spinis et

s versionis latinae prioris (L[1]), aeter Hilgenfeld, qui ordinem sen-ntiarum rectum secundum textum aecum restituit, hic exhibent, quae fra Mand. XI leguntur, scilicet *alius mendax propheta* (ψευδοπρο-ϕτης v. 1) — *loquitur secundum siderium* (κατὰ τὰς ἐπιθυμίας v. 6) ıoι — πρόσκεινται c. G A: om L[1] (L[2]) — *πιστ. δὲ μόνον*] Cf. Iac. 2, 14-26. — *φιλ. ἐθνικαῖς*] Cf. Sim. VIII c. 9, 1. Iac. 4, 4. Interpres latinus alter (L[2]) *vertit: amicitiis diversorum hominum*, unde Harnack iure conclusit, eum post Constantini tempus vixisse. — *κεχερσωμένοι*] Cf. v. 5. Sim. IX c. 26, 3.

5. *καθὼς* c. L[1] A: *καὶ ὡς* G | *ἐμ-*

ἀμελείας τύχωσι, χερσοῦνται ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ βοτανῶν ποικίλων, οὕτως οἱ ἄνθρωποι οἱ πιστεύσαντες καὶ εἰς ταύτας τὰς πράξεις τὰς πολλὰς ἐμπίπτοντες τὰς προειρημένας, ἀποπλανῶνται ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν [καὶ οὐδὲν ὅλως συνίουσι περὶ τῆς θεότητος· καὶ γὰρ ἐὰν ἀκούσωσι περὶ τῆς θεότητος, ἡ διάνοια αὐτῶν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν] καταγίνεται καὶ οὐδὲν ὅλως νοοῦσιν. 6. Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ θεότητος καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνίουσιν, ὅτι ἔχουσι τὸν φόβον τοῦ κυρίου ἐν ἑαυτοῖς· ὅπου γὰρ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τῷ κυρίῳ, καὶ πάντα συνήσεις καὶ νοήσεις.

2. Ἄκουε οὖν, φησίν, ἀνόητε, πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει. 2. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξίν τινα καὶ ταύτης ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη αὕτη εἰσπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκτρίβει αὐτό. 3. Εἶτα πάλιν ἡ ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ᾗ ἔπραξε καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. 4. Αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. Ἀμφότεραι οὖν αἱ πράξεις λυποῦσι τὸ πνεῦμα· ἡ μὲν διψυχία, ὅτι οὐκ ἐπέτυχε τῆς πράξεως αὐτῆς, ἡ δὲ ὀξυχολία λυπεῖ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἥ τε διψυχία καὶ ἡ ὀξυχολία. 5. Ἆρον οὖν ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλῖβε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξηται κατὰ σοῦ τῷ θεῷ καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. 6. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν.

πίπτοντες: ἐκπ. G | *καὶ οὐδὲν — πράξεσιν αὐτῶν* graece reddidit Gh collatis versionibus, similiter Hg, nisi quod pro *περὶ τῆς θεότητος* scripsit c. L[2] *περὶ δικαιοσύνης*: om G propter homoeot. | *καταγίνεται* em Gh coll L A: *-νονται* G ut videtur — Cf. Matth. 13, 22.

6. *τάχιον ν. κ. συνίουσιν* c. Ath[1] coll L A: *ταχύνουσι κ. νοοῦσιν* G — *φόβον θεοῦ*] Cf. II Esdr. 5, 9, 15. Ps. 13, 4. — *τ. καρδίαν κτλ.*] Cf. Vis. III c. 10, 9 not. — *νοοῦσι κτλ.*] Ps. 110, 10: *ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου*, cf.

herbis variis devastantur, ita homines, qui crediderunt et in haec negotia multa incidunt, de quibus modo dictum est, aberrant a sensu suo et nihil omnino intellegunt de divinitate; namque si audierint de divinitate, sensus eorum in actibus ipsorum est et nihil omnino intellegunt. 6. Qui autem timorem habent Dei et inquirunt de divinitate et veritate et cor habent ad Dominum, omnia, quae ipsis dicuntur, citius percipiunt et intellegunt, quia timorem Domini in sese habent; ubi enim Dominus habitat, ibi et intellegentia multa est. Adhaere igitur Domino, et omnia intelleges ac percipies.

2. Audi ergo, inquit, insipiens, quomodo tristitia spiritum sanctum exterminet et iterum servet. 2. Cum dubius negotium aliquod aggressus et propter dubietatem suam adversa fortuna usus fuerit, tristitia ista in hominem intrat et contristat spiritum sanctum et exterminat eum. 3. Deinde iterum iracundia cum adhaeserit homini propter negotium aliquod eiusque animus valde exacerbatus fuerit, iterum tristitia intrat in cor hominis irascentis, et tristitia afficitur ob negotium suum, quod egit, et paenitet eum, quod malum fecit. 4. Haec igitur tristitia videtur salutem habere, quia paenitentiam agit, qui malum fecit. Ambo ergo actus contristant spiritum: dubietas, quia non successit actus eius; iracundia contristat spiritum, quia fecit malum. Ambo igitur tristitia afficiunt spiritum sanctum, et dubitatio et iracundia. 5. Aufer itaque a te tristitiam et noli laedere spiritum sanctum, qui in te habitat, ne forte roget adversus te Dominum et recedat a te. 6. Spiritus enim Dei, qui huic carni datus est, tristitiam non sustinet neque angustiam.

Prov. 1, 7; 9, 10; 15, 33. Sir. 1, 27 (Vulg. 1, 34). — *κολλ. τ. κυρίῳ*] Cf. Sirach 2, 3.

2, 2. *αὕτη* c. G L[1]: om L[2] A Ath

3. *λίαν* om G

4. *αὕτη — μετενόησεν* om L[1] | *λυπεῖ τὸ πν.* c. G A: om Ath (L[1]?) | *τε* em: *δὲ* G — *σωτηρίαν . . μετενόησεν*] Cf. II Cor. 7, 10: *ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται.*

5. *κατὰ σοῦ* c. G Ath[1]: om Ath[2] Ant L A | *τῷ θεῷ* om G — *μὴ θλῖβε κτλ.*] Cf. Eph. 4, 30.

3. Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ κα[illegible] καταφρονεῖ τῆς λύπης· 2. ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται. πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοθ[illegible] τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν· δεύτερον δὲ λοιπὸν ἀνομίαν ἐργάζεται, μ[illegible] ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ κυρίῳ. Πάντοτε γὰρ λ[illegible] πηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. 3. Διατί, φημί, οὐκ ἀναβαίνει ἐπὶ τὸ [illegible] σιαστήριον ἡ ἔντευξις τοῦ λυπουμένου; Ὅτι, φησίν, ἡ λύπη [illegible] κάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη μετὰ [illegible] ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν ἐπὶ τὸ [illegible] σιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἡ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχει. 4. Καθάρισον οὖν σεαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης τῆς πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἂν ἀποβάλωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν λύπην καὶ ἐνδύσωνται πᾶσαν ἱλαρότητα.

Ἐντολὴ ια'.

Ἔδειξέ μοι ἐπὶ συμψελλίου καθημένους ἀνθρώπους καὶ ἕτερον ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ καθέδραν· καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τοὺς ἐπὶ τοῦ συμψελλίου καθημένους; Βλέπω, φημί, κύριε. Οὗτοι, φησί, πιστοί εἰσι καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν καθέδραν ψευδοπροφήτης ἐστὶν ἀπολλύων τὴν διάνοιαν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· τῶν διψύχων δὲ ἀπόλλυσιν, οὐ τῶν πιστῶν. 2. Οὗτοι οὖν οἱ

3, 1. *ἱλαρότητα*] Cf. Sirach 26, 4. Rom. 12, 8. Phil. 3, 1; 4, 4. I Thess. 5, 16.

2. *λοιπὸν* c. Ant coll L[1]: *λυπῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον* G L[2] A (Ath[1]) | *ἐπιτυγχάνων* G A | *τῷ κυρίῳ* c. G Ant: *τ. θεῷ* Ath L[2] (L[1]?) — *ἐξομ. τ. κυρίῳ*] Cf. Ps. 7, 18; 9, 2; 85, 12; 106, 1 etc.

3. *εἰς* c. Ath[2] Ant: *ἐπὶ* G | *θυσιαστήριον:* add *τοῦ θεοῦ* L

4. *οὖν* om G | *πᾶσαν* om L[1] A

XI, 1. *ψευδοπροφήτης*: ***spiritus terrestris*** L[1], qui hic exhibet, quae infra v. 12 fin. — 15 leguntur; quae autem hic et v. 2–6 exstant, Mandato X c. 1, 4 (cf. not.) inseruit | *ἀπολλύων* c. L A: *Ἀπόλλων* G — *ψευδοπροφήτης*] De pseudopropheta variae sententiae propositae sunt. Ritschl (Altkathol. Kirche ed. II p. 537) eum inter clericos quaerendum esse putavit. Lipsius (Zeitschrift für wiss. Theologie 1866 p. 65–79;

3. Indue igitur hilaritatem, quae Deo semper grata est et accepta, et laetare in ea. Omnis enim vir hilaris bona operatur et bona sentit et contemnit tristitiam. 2. Vir autem tristis semper male agit; primo male agit, quia contristat spiritum sanctum, qui datus est homini hilaris; secundo autem deinceps iniquitatem committit, quia non orat neque confitetur Domino. Nunquam enim oratio viri tristis habet vim, ut ascendat ad altare Dei. 3. Quare, inquam, non ascendit ad altare oratio hominis tristis? Quia, inquit, tristitia insidet in corde eius; tristitia ergo mixta cum oratione non sinit orationem ascendere mundam ad altare. Sicut enim acetum et vinum invicem mixtum eandem suavitatem non habet, ita et tristitia mixta cum spiritu sancto eandem orationem non habet. 4. Munda te ergo a tristitia hac mala, et vives Deo, et omnes vivent Deo, quotquot proiecerint a se tristitiam et induerint omnem hilaritatem.

Mandatum XI.

Ostendit mihi homines super subsellium sedentes et alium hominem sedentem in cathedra. Et ait mihi: Vides hos, qui super subsellium sedent? Video, inquam, domine. Hi, inquit, fideles sunt, et qui in cathedra sedet, pseudopropheta est disperdens sensum servorum Dei; sensum autem dubiorum disperdit, non fidelium. 2. Hi ergo dubii quasi ad vatem ven-

1869 p. 292—294), cui assensus est Behm (Ueber den Verfasser des Hirten p. 52--56), eum doctorem gnosticum habet, Zahn (l. c. p. 103 sqq. Iahrb. f. deutsche Theol. 1870 p. 204 sq.) vatem christianum, et hic et ille rationes protulerunt haud infirmas. Harnack, Zahnianam sententiam laudans, ad h. l. conicit, eam ita cum Lipsii conciliari posse coniectura, ut pseudopropheta e numero magorum christianorum fuisse censeatur, quorum mores, disciplina, artes procul dubio cum moribus atque doctrinae propagandae methodo quorundam, quos nunc Gnosticos male nominamus, cognatae fuerint, et contulit de talibus prophetis christianis (Act. 19, 13) Hadr. ep. ad Servian. (Vopisci Vita Saturn. c. 8: *nemo Christianorum presbyter non mathematicus, non haruspex, non aliptes).* Lucian. Peregr. c. 11. Cels. ap. Orig. VI c. 24—41; VII c. 11 etc. Mihi quoque Zahn verum invenisse videtur.

2. θεῖον c. G L[1]: *sancti* L[2] A | λ. αὐτοῖς: λαλεῖν αὐτῶν G — ὡς ἐπ

δίψυχοι ὡς ἐπὶ μάντιν ἔρχονται καὶ ἐπερωτῶσιν αὐτόν, τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς· κἀκεῖνος ὁ ψευδοπροφήτης, μηδεμίαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύναμιν πνεύματος θείου, λαλεῖ αὐτοῖς κατὰ τὰ ἐπερωτήματα αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ πληροῖ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται. 3. Αὐτὸς γὰρ κενὸς ὢν κενῶς καὶ ἀποκρίνεται κενοῖς· ὃ γὰρ ἐὰν ἐπερωτηθῇ, πρὸς τὸ κένωμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκρίνεται. Τινὰ δὲ καὶ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος πληροῖ αὐτὸν τῷ αὐτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. 4. Ὅσοι οὖν ἰσχυροί εἰσιν ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου, ἐνδεδυμένοι τὴν ἀλήθειαν, τοῖς τοιούτοις πνεύμασιν οὐ κολλῶνται, ἀλλ' ἀπέχονται ἀπ' αὐτῶν· ὅσοι δὲ δίψυχοί εἰσι καὶ πυκνῶς μετανοοῦσι, μαντεύονται ὡς καὶ τὰ ἔθνη καὶ ἑαυτοῖς μείζονα ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσιν εἰδωλολατροῦντες· ὁ γὰρ ἐπερωτῶν ψευδοπροφήτην περὶ πράξεώς τινος εἰδωλολάτρης ἐστὶ καὶ κενὸς ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἄφρων. 5. Πᾶν γὰρ πνεῦμα ἀπὸ θεοῦ δοθὲν οὐκ ἐπερωτᾶται, ἀλλὰ ἔχον τὴν δύναμιν τῆς θεότητος ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ πάντα, ὅτι ἄνωθέν ἐστιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ θείου πνεύματος. 6. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἐπερωτώμενον καὶ λαλοῦν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐπίγειόν ἐστι καὶ ἐλαφρόν, δύναμιν μὴ ἔχον· καὶ ὅλως οὐ λαλεῖ, ἐὰν μὴ ἐπερω-

μάντιν κτλ.] Ut ex v. 4 apparet, pseudopropheta interrogabatur non de rebus divinis vel de sorte hominibus post mortem contingente, sed de rebus saecularibus (*περὶ πράξεώς τινος*) vel quid singulis in hoc vel illo casu eveniret. Dubii hoc loco non interrogant, ut supra Vis. III c. 4, 3: *εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν*, sed *τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς;* cf. Iahrb. f. d. Theol. l. c. — *κατὰ τ. ἐπιθ*] Cf. Iren. I c. 13, 4: *πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι.* Hieron. c. Iovin. II c. 37 (ed. Migne II 335): *semper pseudoprophetae dulcia pollicentur.*

3. Clem. Al. Strom. I c. 17, 85 p. 369 (*τινὰ κτλ.*) — *κενῶς* em: *κενὸς* G, *inania* L[1], *vana* L[2] A | *ῥῆξαι* c. Clem: *ῥᾶξαι* G — *κενοῖς*] Cf. Polyc. Phil. 6, 3. Iren. fragm. 26 ed. Stieren p. 840 sq. — *τινὰ δὲ κ. ῥ. ἀληθῆ*] Cf. Clem. Recognit. IV c. 20. 21; VIII c. 40. Pseudo-Ambros. ad I Thess. 5, 21. — *διάβολος κτλ.*] Cf. Eus. h. e. V c. 16, 9. Harnack contulit Didasc. ss. apost. *περὶ χαρισμάτων* (Lagarde, Reliq. iur. eccles. ant. gr. p. 3, 33 — p. 4, 6).

4. *ψευδοπρ.* c. G A: *prophetam* L[2], om L[1] — *πυκνῶς μεταν.*] i. e. frequenter et ob eam causam non vere paenitentiam agunt; tempore tentationis enim iterum peccant, cum ii, qui pleni sunt fide, omni tentationi fortiter resistant (cf. v. 1. Mand.

unt et interrogant eum, quid ipsis futurum sit; et ille pseudo-propheta, nullam in se habens virtutem spiritus divini, iis loquitur secundum eorum interrogationes et secundum desideria malitiae eorum et implet animas eorum, sicut ipsi volunt. 3. Ipse enim cum inanis sit, inania etiam respondet inanibus; quidquid enim interrogatus fuerit, secundum hominis inanitatem respondet. Quaedam tamen et vera verba loquitur; diabolus enim suo spiritu implet eum, num forte aliquem ex iustis confringere possit. 4. Quotquot igitur fortes sunt in fide Domini, induti veritatem, eiusmodi spiritibus non adhaerent, sed abstinent ab iis; quotquot autem dubii sunt et frequenter paenitentiam agunt, vatem consulunt sicut et Gentiles et maius sibi adquirunt peccatum idolis servientes; qui enim pseudoprophetam interrogat de negotio quolibet, idololatres est et expers veritatis ac demens. 5. Omnis enim spiritus a Deo datus non interrogatur, sed habens virtutem divinitatis a semet ipso omnia loquitur, quia de sursum est a virtute spiritus divini. 6. Spiritus autem, qui interrogatur et loquitur secundum desideria hominum, terrenus est ac levis, virtutem non habens;

IV c. 2, 1). Sine dubio hunc locum respexit Clemens Al. Strom. II c. 13, 57–59 p. 459 sq. de paenitentia crebra agens. Scribit: *αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι μετάνοιαι οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν ἢ μόνῳ συναισθέσθαι, ὅτι ἁμαρτάνουσι . . . Μελέτη γὰρ ἔμπαλιν ἁμαρτιῶν τὸ π ο λ λ ά κ ι ς μ ε τ α ν ο ε ῖ ν καὶ ἐπιτηδειότης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. Δόκησις τοίνυν μετανοίας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελοῦμεν πολλάκις.*

5. Cf. Iren. I c. 13, 4: *ἀκριβῶς οἶδαι, ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷς ἂν ὁ θεὸς ἄ ν ω θ ε ν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θ ε ό σ δ ο τ ο ν ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τ ό τ ε λ α λ ο ῦ σ ι ν ἔνθα καὶ ὁ π ό τ ε θ ε ὸ ς β ο ύ λ ε τ α ι.* Cf. v. 8.

6. *τῶν ἀνθρ. ἐπίγειον — θεοῦ προφήτην* v. 11: codices versionis latinae prioris fere omnes haec Mand. XII c. 2, 1 post *πάντων προέχουσα* exhibent, codex Lambethanus (ut videtur solus) Mand. XI, 15 fin. post *εὑρίσκονται*, et Wake cum ex codice illo tum e Graeco Pseudo-Athanasii, in quibus illa omnia in Mand. XII desiderantur, ea ibi inserenda esse collegit, cf. Gallandi, Bibl. vet. patr. I 80 not. 3 — *ὅλως οὐ λαλεῖ κτλ.*] Cf. v. 12.

τηθῇ. 7. Πῶς οὖν, φημί, κύριε, ἄνθρωπος γνώσεται, τίς αὐτῶν προφήτης καὶ τίς ψευδοπροφήτης ἐστίν; Ἄκουε, φησί, περὶ ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν· καὶ ὥς σοι μέλλω λέγειν, οὕτω δοκιμάσεις τὸν προφήτην καὶ τὸν ψευδοπροφήτην. Ἀπὸ τῆς ζωῆς δοκίμαζε τὸν ἄνθρωπον τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. 8. Πρῶτον μὲν ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον τὸ ἄνωθεν πραΰς ἐστι καὶ ἡσύχιος καὶ ταπεινόφρων καὶ ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἐπιθυμίας ματαίας τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἑαυτὸν ἐνδεέστερον ποιεῖ πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδενὶ οὐδὲν ἀποκρίνεται ἐπερωτώμενος, οὐδὲ καταμόνας λαλεῖ οὐδὲ ὅταν θέλῃ ἄνθρωπος λαλεῖν, λαλεῖ τὸ πνεῦμα [τὸ] ἅγιον, ἀλλὰ τότε λαλεῖ, ὅταν θελήσῃ αὐτὸ ὁ θεὸς λαλῆσαι. 9. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων τῶν ἐχόντων πίστιν θείου πνεύματος καὶ ἔντευξις γένηται πρὸς τὸν θεὸν τῆς συναγωγῆς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τότε ὁ ἄγγελος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ὁ κείμενος πρὸς αὐτὸν πληροῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ πληρωθεὶς ὁ ἄνθρωπος τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλεῖ εἰς τὸ πλῆθος, καθὼς ὁ κύριος βούλεται. 10. Οὕτως οὖν φανερὸν ἔσται τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος. Ὅση οὖν περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου ἡ δύναμις, αὕτη. 11. Ἄκουε νῦν, φησί, περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπιγείου καὶ κενοῦ καὶ δύναμιν μὴ ἔχοντος, ἀλλ' ὄντος μωροῦ. 12. Πρῶτον μὲν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ δοκῶν πνεῦμα ἔχειν ὑψοῖ ἑαυτὸν καὶ θέλει πρωτοκαθεδρίαν ἔχειν καὶ εὐθὺς ἰταμός ἐστι καὶ ἀναιδὴς καὶ πολύλαλος καὶ ἐν τρυφαῖς πολλαῖς ἀναστρεφόμενος καὶ ἐν ἑτέραις πολλαῖς ἀπάταις καὶ μισ-

7. Cf. de duplici prophetia Clem. hom. II c. 15; III c. 22 sqq.

8. *τὸ* a. *ἅγιον* add Hg: om G — *ὁ ἔχων κτλ.*] Cf. Iac. 3, 17. — *τότε λαλεῖ κτλ.*] Cf. v. 5 not. et v. 9.

9. *τ. προφ. πνεύματος* c. L² A: *τ. προφήτου* G, *divinitatis* L¹ | *ἄνθρωπον* c. G L²: add *illum* L¹ A — *εἰς συναγωγήν*] Bene de huius vocis usu apud patres veteres Harnack in: Zeitschr. f wiss. Theol. 1876 p. 102 sq. et ad h. l. disputavit. Vox erat sollemnis ad significandum coetum Iudaeorum et quidem denotabat 1) ecclesiam, 2) congregationem sacram, 3) locum, ubi congregatio instituebatur. Porro crebro de haereticis et ethnicis usurpabatur. Nonnumquam autem etiam ad Christianos (catholicos) transferebatur et adhibebatur ad significandam et synaxin, ut in hoc Mandato quater, Iac. 2, 2. Ign. Polyc. 4, 2. Iren. III c. 4, 1 (*congregatio*), et ecclesiam vel coetum Christianorum, ut Iust. Dial. c. 63. Iren. IV c. 32,

et omnino non loquitur, nisi interrogatur. 7. Quomodo igitur, inquam, domine, cognoscet homo, quis eorum propheta sit et quis pseudopropheta? Audi, inquit, de utroque propheta; et sicut tibi dicturus sum, ita probabis prophetam et pseudoprophetam. E vita proba hominem spiritum divinum non habentem. 8. Primum qui habet spiritum divinum oriundum de sursum, mansuetus est et tranquillus et humilis et abstinet ab omni nequitia et concupiscentia huius saeculi vana et omnibus hominibus humiliorem se praestat et nemini respondet interrogatus, nec secrete loquitur nec cum voluerit homo eum loqui, loquitur spiritus sanctus, sed tunc loquitur, cum voluerit Deus eum loqui. 9. Cum igitur homo spiritum divinum habens venerit in ecclesiam virorum iustorum fidem spiritus divini habentium et oratio fit ad Dominum ecclesiae virorum illorum, tum angelus spiritus prophetici, qui adstat illi, implet hominem, et impletus spiritu sancto homo loquitur ad multitudinem, sicut Dominus vult. 10. Sic ergo manifestus fiet spiritus divinitatis. Tanta est igitur virtus Domini ad spiritum divinitatis spectans. 11. Audi nunc, inquit, de spiritu terreno et inani et qui virtutem non habet, sed stultus est. 12. Primum ille homo, qui videtur spiritum habere, exaltat se et vult primam cathedram habere et statim protervus est et impudens et verbosus et in multis deliciis versatur et in aliis multis voluntatibus et mercedes accipit prophetiae suae; si autem non accipit, non prophetat. Potestne ergo spiritus divinus mercedes

1; cf. Theoph. ad Aut. II c. 14. Clem. Al. Strom. VI c. 3, 34 p. 756. Hermas hic Iac. 2, 2: *ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ κτλ.* ante oculos habuisse videtur. — *θείου πν.*] Genetivus obiectivus. — *ἄγγελος τ. προφ. πνεύματος*] Cf. Apoc. Baruch 55, 3: *Ramiel, qui praeest visionibus veritatis.*

10. *περί*: con *παρὰ* Hg — *ὅση κτλ.*] L[2] vertit: *quae autem ad agnoscendam virtutem illius spiritus sancti pertinent, haec sunt;* A: *et talis est vis spiritus Domini;* L[1]: *in quocumque spiritus divinus loquitur,* codices autem variant et alii alia exhibent.

11. *νῦν* c. L: *οὖν* G, om A

12. *ἀναιδής: ἀηδὴς* G? | *λαμβάνων* c. G: *-ει* Hg coll L A (?) — *ὑψοῖ . . πρωτοκαθεδρίαν*] Pastori verba, quae Dominus Matth. 23, 6. 12. Luc. 14, 7—11 de scribis et Pharisaeis locutus est, ante oculos obversata esse videntur, et altera vox idem fere significat ac prior. — *ἰταμὸς κτλ.*] Cf. Iren. I c. 13, 3. 4. — *μισθοὺς λ.*]

θοὺς λαμβάνων τῆς προφητείας αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μὴ λάβῃ, οὐ προφητεύει. Δύναται οὖν πνεῦμα θεῖον μισθοὺς λαμβάνειν καὶ προφητεύειν; Οὐκ ἐνδέχεται τοῦτο ποιεῖν θεοῦ προφήτην, ἀλλὰ τῶν τοιούτων προφητῶν ἐπίγειόν ἐστι τὸ πνεῦμα. 13. Εἶτα ὅλως εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἀποφεύγει αὐτούς· κολλᾶται δὲ τοῖς διψύχοις καὶ κενοῖς καὶ κατὰ γωνίαν αὐτοῖς προφητεύει καὶ ἀπατᾷ αὐτοὺς λαλῶν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πάντα κενῶς· κενοῖς γὰρ καὶ ἀποκρίνεται· τὸ γὰρ κενὸν σκεῦος μετὰ τῶν κενῶν συντιθέμενον οὐ θραύεται, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις. 14. Ὅταν δὲ ἔλθῃ εἰς συναγωγὴν πλήρη ἀνδρῶν δικαίων ἐχόντων πνεῦμα θεότητος καὶ ἔντευξις ἀπ' αὐτῶν γένηται, κενοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπίγειον ἀπὸ τοῦ φόβου φεύγει ἀπ' αὐτοῦ, καὶ κωφοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος καὶ ὅλως συνθραύεται, μηδὲν δυνάμενος λαλῆσαι. 15. Ἐὰν γὰρ εἰς ἀποθήκην στιβάσῃς οἶνον ἢ ἔλαιον καὶ ἐν αὐτοῖς θῇς κεράμιον κενὸν καὶ πάλιν ἀποστιβάσαι θελήσῃς τὴν ἀποθήκην, τὸ κεράμιον ἐκεῖνο, ὃ ἔθηκας κενόν, κενὸν καὶ εὑρήσεις· οὕτω καὶ οἱ προφῆται οἱ κενοὶ ὅταν ἔλθωσιν εἰς πνεύματα δικαίων, ὁποῖοι ἦλθον, τοιοῦτοι καὶ εὑρίσκονται. 16. Ἔχεις ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν τὴν ζωήν· δοκίμαζε οὖν ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῆς ζωῆς τὸν ἄνθρωπον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν πνευματοφόρον εἶναι. 17. Σὺ δὲ πίστευε τῷ πνεύματι τῷ ἐρχομένῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχοντι δύναμιν· τῷ δὲ πνεύματι τῷ ἐπιγείῳ καὶ κενῷ μηδὲν πίστευε, ὅτι ἐν αὐτῷ δύναμις οὐκ ἔστιν· ἀπὸ τοῦ διαβόλου γὰρ ἔρχεται. 18. Ἄκουσον [οὖν] τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν· λάβε λίθον καὶ βάλε εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε, εἰ δύνασαι ἅψασθαι αὐτοῦ· ἢ πάλιν λάβε σίφωνα ὕδατος καὶ σιφώνισον εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε, εἰ δύνασαι τρυπῆσαι τὸν οὐρανόν. 19. Πῶς, φημί, κύριε, ταῦτα γενέσθαι [δύναται]; ἀδύνατα γὰρ ἀμφότερα ταῦτα, [ἃ] εἴρηκας. Ὡς ταῦτα οὖν, φησίν, ἀδύνατά ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἐπίγεια ἀδύνατά ἐστι καὶ ἀδρανῆ. 20. Λάβε νῦν τὴν δύναμιν τὴν ἄνωθεν ἐρχομένην· ἡ χάλαζα ἐλάχιστόν ἐστι κοκκάριον, καὶ ὅταν ἐπιπέσῃ ἐπὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου, πῶς πόνον παρέχει· ἢ πάλιν λάβε

Cf. Act. 16, 16. Eus. h. e. V c. 18, 2. Lucian. Alex. c. 19.
13. *κολλᾶται* c. L (A): *κοπιᾶται* G

14. *θεότητος* c. L (A): *θειότατον* G | *ἀπ'* a. *αὐτῶν* c. L[2]: *ἀντ'* G, om L[1] | *ἐπίγειον* c. L A: *ἅγιον* G | *μηδὲν*

ere et prophetare? Hoc facere non licet Dei prophetae, eiusmodi prophetarum spiritus est terrenus. 13. Deinde lio virorum iustorum prorsus non appropinquat, sed fugit eos. eret autem dubiis et inanibus iisque in angulis prophetat ludit eos omnia inaniter secundum desideria eorum lo-s; inanibus enim et respondet. Nam vas inane cum inani-compositum non frangitur, sed consonant aliud cum alio. Cum autem venerit in concilium plenum viris iustis spiri-divinitatis habentibus et oratio ab iis fit, vacuus invenitur ille, et spiritus terrenus timore perterritus fugit ab eo, mutescit homo ille et prorsus confringitur nec quidquam t loqui. 15. Si enim in apotheca stipaveris vinum aut a et inter illa vasa posueris amphoram vacuam et iterum iecam exinanire volueris, amphoram illam, quam posueras um, adhuc vacuam invenies: sic etiam prophetae inanes venerint ad spiritus iustorum, quales venerunt, tales et iiuntur. 16. Habes utriusque prophetae vitam. Proba ex operibus et vita hominem, qui spiritum se habere dicit. Tu autem crede spiritui venienti a Deo et habenti virtu-spiritui autem terreno et inani nihil crede, quia virtus non est; a diabolo enim venit. 18. Audi ergo similitu-n, quam tibi dicturus sum. Sume lapidem et mitte in m, vide, si possis illud attingere; aut iterum sume sipho-aquae et torque in caelum, vide, si possis caelum pertun-19. Quomodo, inquam, domine, haec fieri possunt? Im-bilia enim sunt utraque ista, quae dixisti. Sicut haec igi-inquit, impossibilia sunt, ita et spiritus terreni invalidi et inertes. 20. Sume nunc virtutem de sursum venientem. do minimum est granum, et cum ceciderit super caput nis, quantum dolorem affert! Aut iterum sume stillici-, quod a tegula cadit in terram et pertundit lapidem.

coll A: μὴ G
οὖν c. L coll A: om G | ἴδε
τοῦ om L[1]
δύναται c. L A: om G | ἅ c. L[1]:
om G L[2] | τὰ πνεύματα τ. ἐπ. κτλ.
c. G L[2]: *spiritus terrestris* etc. L[1] A
20. νῦν c. L: οὖν G

τὴν σταγόνα, ἡ ἀπὸ τοῦ κεράμου πίπτει χαμαὶ καὶ τρυπᾷ τὸν λίθον. 21. Βλέπεις οὖν, ὅτι τὰ ἄνωθεν ἐλάχιστα πίπτοντα ἐπὶ τὴν γῆν μεγάλην δύναμιν ἔχουσιν· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ἄνωθεν ἐρχόμενον δυνατόν ἐστι· τούτῳ οὖν τῷ πνεύματι πίστευε, ἀπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου ἀπέχου.

Ἐντολὴ ιβ'.

1. Λέγει μοι· Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, ἔνδυσαι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν καὶ χαλιναγωγήσεις αὐτήν, καθὼς βούλει. 2. Ἀγρία γάρ ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται· φοβερὰ γάρ ἐστι καὶ λίαν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους· μάλιστα δὲ ἐὰν ἐμπέσῃ εἰς αὐτὴν δοῦλος θεοῦ καὶ μὴ ᾖ συνετός, δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς· δαπανᾷ δὲ τοὺς τοιούτους τοὺς μὴ ἔχοντας ἔνδυμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀγαθῆς, ἀλλὰ ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. 3. Ποῖα, φημί, κύριε, ἐστὶν ἔργα τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; γνώρισόν μοι, καὶ ἀφέξομαι ἀπ' αὐτῶν. Ἄκουσον, ἐν ποίοις ἔργοις θανατοῖ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ.

2. Πάντων προέχουσα ἐπιθυμία γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ ἀνδρὸς καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν ματαίων καὶ μεθυσμάτων καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν· πᾶσα γὰρ τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. 2. Αὗται οὖν αἱ ἐπιθυμίαι πονηραί εἰσι, θανατοῦσαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· αὕτη γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοῦ διαβόλου θυγάτηρ ἐστίν. Ἀπέχεσθαι δεῖ ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν πονηρῶν, ἵνα ἀποσχόμενοι ζήσητε τῷ θεῷ. 3. Ὅσοι δὲ ἂν κατακυριευθῶσιν ὑπ' αὐτῶν καὶ μὴ ἀντισταθῶσιν αὐταῖς, ἀποθανοῦνται εἰς τέλος· θανατώδεις

21. *οὕτω — ἐστι* om L[1] | *τῷ πνεύματι* c. G A: om L

XII. Exstat dimidia fere Mandati pars apud Pseudo-Athanasium l. c., scilicet 1—3, 1 (exceptis versibus 3 et 4 c. 2) in c. 10; 3, 2 in c. 13; 3, 4. 5 et 4, 2—5 in c. 21; 4, 6. 7; 5, 2 et 6, 2. 3 in c. 12. Antiochus Mon. hom. 74 ed. Migne p. 1650 transcripsit c. 1 et hom. 77 p. 1663 4, 6. 7.

1, 1. *αὐτὴν* c. L[1] Ant.: *αὐτὸν* G

21. Vides igitur, quod ea, quae de sursum cadunt in terram, etiamsi minima sunt, magnam virtutem habent: sic et spiritus divinus de sursum veniens potens est. Huic ergo spiritui crede, ab altero te abstine.

Mandatum XII.

1. Dicit mihi: Tolle a te omne desiderium malum, indue te desiderium bonum et sanctum; indutus enim hoc desiderio odio habebis malum desiderium et refrenabis, sicut vis. 2. Agrestis enim est concupiscentia mala et difficile mansuetatur; namque atrox est ac vehementer feritate sua homines consumit; praecipue si servus Dei in eam inciderit neque sapiens fuerit, consumitur ab ea horribiliter. Disperdit autem eos, qui non habent indumentum desiderii boni, sed impliciti sunt huic saeculo. Hos igitur morti tradit. 3. Quae, inquam, domine, opera sunt concupiscentiae malae, quae homines morti tradunt? Demonstra mihi, et abstinebo ab iis. Audi, in quibus operibus cupiditas mala servos Dei morte afficiat.

2. Omnibus praestat cupiditas mulieris alienae aut viri et magnificentiae divitiarum et ciborum copiosorum supervacuorum et potuum aliarumque deliciarum multarum et stultarum; omnes enim deliciae stultae sunt et inanes servis Dei. 2. Hae igitur cupiditates malae sunt, morte afficientes servos Dei. Haec enim cupiditas mala est filia diaboli. Abstineatis oportet a cupiditatibus malis, ut abstinentes vivatis Deo. 3. Quicumque autem ab iis superati fuerint neque restiterint iis, morientur

(L[2]) | *βούλει* c. Ant cf. c. 2, 5; c. 5, 1: *βούλῃ* G — *ἐπιθ. πονηράν*] Cf. Mand. VIII, 5; XI, 2. Col. 3, 5: *ἐπιθυμίαν κακήν*. — *χαλιναγωγήσεις*] Cf. Iac. 1, 26; 3, 2.
2. *ἐμπεφυρμένους* c. Ath: *ἐκπεφ.* G — *ἔνδυμα*] Cf. Sim. IX c. 13, 2. 7. 8. Matth. 22, 11. Rom. 13, 14. Gal. 3, 27. Col. 3, 10. — *θάνατον*] Cf. Iac. 1, 15.

2, 1. *πολυτελείας* c. G L[1] (L[2]?): -*τέλεια* A Ath cf. Mand. VI c. 2, 5.
2. *ἐπιθυμίαι*] sc. rerum in v. 1 enumeratarum.

γάρ εἰσιν αἱ ἐπιθυμίαι αὗται. 4. Σὺ οὖν ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ καθοπλισάμενος τὸν φόβον κυρίου ἀντίστηθι αὐταῖς· ὁ γὰρ φόβος τοῦ θεοῦ κατοικεῖ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. Ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ ἐὰν ἴδῃ σε καθωπλισμένον τῷ φόβῳ τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθεστηκότα αὐτῇ, φεύξεται ἀπὸ σοῦ μακρὰν καὶ οὐκ ἔτι σοι ὀφθήσεται φοβουμένη τὰ ὅπλα σου. 5. Σὺ οὖν [νῖκος λαβὼν καὶ] στεφανωθεὶς κατ' αὐτῆς ἐλθὲ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ παραδοὺς αὐτῇ τὸ νῖκος, ὃ ἔλαβες, δούλευσον αὐτῇ, καθὼς αὐτὴ βούλεται. Ἐὰν δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ, δυνήσῃ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς κατακυριεῦσαι καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει.

3. Ἤθελον, φημί, κύριε, γνῶναι, ποίοις τρόποις με δεῖ δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. Ἄκουε, φησίν· ἐργάσῃ δικαιοσύνην καὶ ἀρετήν, ἀλήθειαν καὶ φόβον κυρίου, πίστιν καὶ πραότητα καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν ἀγαθά. Ταῦτα ἐργαζόμενος εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος τοῦ θεοῦ καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ πᾶς, ὃς ἂν δουλεύσῃ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ', ζήσεται τῷ θεῷ. 2. Συνετέλεσεν οὖν τὰς ἐντολὰς τὰς δώδεκα καὶ λέγει μοι· Ἔχεις τὰς ἐντολὰς ταύτας· πορεύου ἐν αὐταῖς καὶ τοὺς ἀκούοντας παρακάλει, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν. 3. Τὴν διακονίαν ταύτην, ἥν σοι δίδωμι, τέλει ἐπιμελῶς, καὶ πολὺ ἐργάσῃ· εὑρήσεις γὰρ χάριν ἐν τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν, καὶ πεισθήσονταί σου τοῖς ῥήμασιν· ἐγὼ γὰρ μετὰ σοῦ ἔσομαι καὶ ἀναγκάσω αὐτοὺς πεισθῆναί σοι. 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ ἔνδοξοί εἰσι καὶ δυνάμεναι *εὐφρᾶναι καρδίαν ἀνθρώπου* τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα δέ, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσι λίαν. 5. Ἀποκριθεὶς λέγει

4. *ἔνδυσαι κτλ.*] Cf. Eph. 6, 13. 14: *ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ . . . Στῆτε οὖν . . ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης.* — *τ. φόβον κυρίου*] Cf. Mand. VII, 4; X c. 1, 6. — *ἀνθεστηκότα . . φεύξεται*] Cf. c. 5, 2. Iac. 4, 7.

5. *νῖκος λ. καὶ* c. L (A) cf. Hollenberg (Pastorem Hermae emendavit etc. 1868) p. 5: om G | *δούλευσον αὐτῇ* c. G A: add *operando* L[1], *actibus* L[2] | *βούλει* c. Ath[2]: *βούλῃ* G, L[1] deficit inde a *καθὼς βούλει* usque ad *οἴνου καλοῦ* 5, 3.

3, 2. *παρακάλει* c. G A: add *πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς* Ath[2], *ut paenitentiam agant* L

3. *πεισθῆναί σοι*: *finita sunt man-*

in perpetuum; mortiferae enim sunt cupiditates istae. 4. Tu ergo indue desiderium iustitiae et armatus timore Dei resiste illis. Timor enim Dei habitat in desiderio bono. Desiderium malum cum viderit te armatum timore Dei ac resistentem sibi, longe fugiet a te et iam non apparebit tibi timens arma tua. 5. Tu ergo cum victoriam de ea adeptus et coronatus fueris, veni ad desiderium iustitiae et victoria, quam accepisti, ei tradita servi ei, sicut ipsum vult. Si servieris desiderio bono eique subiectus fueris, poteris desiderii mali dominari idque subiugare, sicut vis.

3. Volebam, inquam, domine, scire, quomodo desiderio bono servire debeam. Audi, inquit: operaberis iustitiam et virtutem, veritatem et timorem Domini, fidem et mansuetudinem et quaecumque his similia sunt bona. Haec operans eris beneplacens servus Dei eique vives, et quicumque servierit desiderio bono, vivet Deo. 2. Consummavit itaque mandata duodecim et dicit mihi: Habes haec mandata; ambula in iis et audientes hortare, ut paenitentia eorum munda fiat reliquis diebus vitae eorum. 3. Ministerium hoc, quod tibi do, perfice diligenter, et multum consequeris; invenies enim gratiam apud eos, qui paenitentiam acturi sunt, et credent verbis tuis; ego enim tecum ero et cogam eos, ut credant tibi. 4. Dico ei: Domine, mandata haec magna et bona et praeclara sunt et *laetificare* possunt *cor hominis*, qui ea servare potest. Nescio vero, an mandata haec ab homine custodiri possint, quoniam difficilia sunt valde. 5. Respondens dicit mihi: Si tibi persuaseris, ea posse custodiri, facile ea custodies neque erunt dura; si autem cogitatio in cor

data duodecim. Initium similitudinum. Similitudo prima A, in G sequentibus inscriptum est *ἀρχή*.

4. ***δυνάμεναι*** c. Ath[2] L[1] A: *δύναμαι* G | ***τηρῆσαι αὐτὰς*** c. Ath[2] L[1] A cf. c. 6, 3. Sim. V c. 3, 3; VI c. 1, 4: ***ποιῆσαι ταύτας*** G — *εὐφρᾶναι κ. ἀνθρ.*] Auctor, fortasse respiciens Ps. 103, 15: ***οἶνος*** *εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώ***πον***, amplificasse videtur Ps. 18, 9: *τὰ δικαιώματα κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν*. Cf. Sim. VI c. 1. 1. — *εἰ δύνανται κτλ.*] Cf. Iust. Dialog. c. 10, ubi Trypho: *ὑμῶν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ λεγομένῳ εὐαγγελίῳ παραγγέλματα θαυμαστὰ οὕτως καὶ μεγάλα ἐπίσταμαι εἶναι, ὡς ὑπολαμβάνειν μηδένα δύνασθαι φυλάξαι αὐτά.*

5. ***προθῇς*** c. Ath[2] (***προθῇ***) coll A:

μοι· Ἐὰν σὺ σεαυτῷ προθῇς, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόπως αὐτὰς φυλάξεις καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἤδη ἀναβῇ μὴ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις αὐτάς. 6. Νῦν δέ σοι λέγω· ἐὰν ταύτας μὴ φυλάξῃς, ἀλλὰ παρενθυμηθῇς, οὐχ ἕξεις σωτηρίαν οὔτε τὰ τέκνα σου οὔτε ὁ οἶκός σου, ἐπεὶ ἤδη σεαυτῷ κέκρικας τοῦ μὴ δύνασθαι τὰς ἐντολὰς ταύτας ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι.

4. Καὶ ταῦτά μοι λίαν ὀργίλως ἐλάλησεν, ὥστε με συγχυθῆναι καὶ λίαν αὐτὸν φοβηθῆναι· ἡ μορφὴ γὰρ αὐτοῦ ἠλλοιώθη, ὥστε μὴ δύνασθαι ἄνθρωπον ὑπενεγκεῖν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. 2. Ἰδὼν δέ με τεταραγμένον ὅλον καὶ συγκεχυμένον ἤρξατό μοι ἐπιεικέστερον [καὶ ἱλαρώτερον] λαλεῖν καὶ λέγει· Ἄφρον, ἀσύνετε καὶ δίψυχε, οὐ νοεῖς τὴν *δόξαν τοῦ θεοῦ*, πῶς *μεγάλη* ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή, ὅτι *ἔκτισε τὸν κόσμον* ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ ὑπέταξε τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν ἔδωκεν αὐτῷ τοῦ κατακυριεύειν τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων; 3. Εἰ οὖν, φησίν, ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι τῶν κτισμάτων τοῦ θεοῦ καὶ πάντων κατακυριεύει, οὐ δύναται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι; Δύναται, φησί, πάντων καὶ πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. 4. Οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς χείλεσιν ἔχοντες τὸν κύριον, τὴν δὲ καρδίαν αὐτῶν πεπωρωμένην καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσι καὶ δύσβατοι. 5. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ κενοὶ καὶ ἐλαφροὶ ὄντες ἐν τῇ πίστει, τὸν κύριον ὑμῶν εἰς τὴν καρδίαν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκοπώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων οὔτε γλυκύτερον οὔτε ἡμερώτερον. 6. Ἐπιστράφητε ὑμεῖς οἱ ταῖς ἐντολαῖς πορευόμενοι

προσθῇς G, om L[1] | *ἀναβῇ* c. Ath[2]: *ἀνέβη* G — *εὐκόπως φυλ.*] Cf. c. 4, 5. Matth. 11, 30. -- *οὐκ ἔσ. σκληραί*] Cf. I Ioann. 5, 3.

4, 1. *τ. ὀργὴν αὐτοῦ* c. L[1] A: add *σὺ κ̅ συνέκλεισας φῶς καὶ ἐχώρησας* (l. *ἐχώρισας*) *τὸ σκότος ἀπ' ἀλλήλων, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν καὶ ἔκτισας καρποὺς παντοδαπούς, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρων ἐναρμόνιον κίνησιν, ζῶα πτερωτά, τετράποδα, ἑρπετά, ἔνυδρα, ἄγριά τε καὶ τὰ τούτοις παραπλησιάζοντα, καὶ τούτων ἁπάντων ἔκτισε* (-σες) *δεσπότην τὸν ἄνθρωπον* G — *ἡ μορφὴ — ἠλλοιώθη*] Cf. Dan. 5, 6. 9. 10; 7, 28.

2. *κ. ἱλαρώτερον* c. L[1] coll A (*et hilaris*): om G — *τ. δόξαν κτλ.*] Ps. 137, 5; *μεγάλη ἡ δόξα κυρίου.* cf. Ps. 20, 6; 56, 12; 107, 6; 112, 4. Cf. Vis. I c. 3, 3; III c. 1, 5. — *ἔκτισε τ. κ.*] Cf. Vis. I c. 3, 4. —

tuum ascenderit, ea ab homine non posse custodiri, non custodies ea. 6. Nunc vero dico tibi: si ea non custodieris, sed neglexeris, non habebis salutem neque filii tui neque domus tua, quia tibi iam iudicasti, haec mandata ab homine non posse iudicari.

4. Et haec mihi valde iracunde locutus est, ita ut confunderer et vehementer eum timerem; vultus enim eius mutatus est, ita ut homo iram eius non posset sustinere. 2. Cum autem totum conturbatum ac confusum me videret, moderatius et hilarius mihi loqui coepit et dicit: Stulte, insipiens et dubie, nonne intellegis *gloriam Dei*, quam *magna* sit et potens et admirabilis, quia *mundum creavit* hominis causa et omnem creaturam suam homini subiecit et omnem potestatem ei dedit, ut dominetur omnium, quae sub caelo sunt? 3. Si igitur, inquit, homo dominus est creaturarum Dei et omnium dominatur, nonne potest et horum mandatorum dominari? Potest, inquit, omnium dominari et omnium horum mandatorum homo, qui habet Dominum in corde suo. 4. Qui autem in labiis habent Dominum et cor suum obduratum et longe sunt a Domino, illis haec mandata dura sunt et inaccessa. 5. Ponite ergo vos, qui inanes estis et leves in fide, Dominum in corde vestro, et cognoscetis, nihil esse facilius his mandatis neque dulcius neque mansuetius. 6. Convertimini vos, qui in mandatis ambulatis diaboli, libidinibus difficilibus et amaris et feris, et nolite timere

ἕνεκα τ. ἀνθρώπου] Cf. Apoc. Baruch 14, 18. 19. — *ὑπέταξε*] Cf. Ps. 8, 7. — *κατακυριεύειν κτλ.*] Cf. Gen. 1, 28.

3. *εἰ οὖν — κατακυριεῦσαι* pr om L^1 | *πάντων καὶ* om L^1 Ath^2 | *ὁ a. ἔχων* c. Ath^2 coll L^1 A: om G

4. *κυρίου* c. L^1 Ath^2: *θεοῦ* G — *ἐπὶ τ. χείλεσιν κτλ.*] Cf. Ies. 29, 13. Matth. 15, 8. — *πεπωρωμένην*] Cf. Mand. IV c. 2, 1. Ioann. 12, 40. II Cor. 3, 14.

5. *γλυκύτερον*] Cf. Mand. V c. 1, 6. Sirach 23, 27. Ps. 18, 11.

6. *δυσκόλοις* em: *-λίαις* G | *ἀγρίαις* em Hg coll. c. 1, 2: *ἀγριχίαις* G | *τ. ἐντολαῖς πορ.*] Inde ab hoc loco *πορεύεσθαι* saepius (Sim. I, 5; VI c. 1, 1. 4 etc.), sed non semper, cum Dativo sine *ἐν* construitur. Supra (Vis. II c. 3, 2; III c. 5, 3; V, 7 etc.) auctor ubique praepositionem adhibuit.

τοῦ διαβόλου, ταῖς δυσκόλοις καὶ πικραῖς καὶ ἀγρίαις ἀσελγείαις, καὶ μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον, ὅτι ἐν αὐτῷ δύναμις οὐκ ἔστιν καθ' ὑμῶν· 7. ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας [ὁ κ]ατακυριεύων αὐτοῦ. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει, ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνον οὐκ ἔχει· μὴ φοβήθητε οὖν αὐτόν, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν.

5. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, [ἄκ]ουσόν μου ὀλίγων ῥημάτων. Λέγε, φησίν, ὃ βούλει. Ὁ μὲν ἄνθρωπος, φημί, κύριε, πρόθυμός ἐστι τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ φυλάσσειν, καὶ οὐδείς ἐστιν ὁ μὴ αἰτούμενος παρὰ τοῦ κ[υρίου, ἵν]α ἐνδυναμωθῇ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ ὑποταγῇ αὐταῖς· ἀλλ' ὁ διάβολος σκληρός ἐστι καὶ καταδυναστεύει αὐτῶν. 2. Οὐ δύναται, φησί, καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται ὁ διάβολος ἀντιπαλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντισταθῆτε αὐτῷ, νικηθεὶς φεύξεται ἀφ' ὑμῶν κατῃσχυμμένος. Ὅσοι δέ, φησίν, ἀπόκενοί εἰσι, φοβοῦνται τὸν διάβολον ὡς δύναμιν ἔχοντα. 3. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κεράμια ἱκανώτατα γεμίσῃ οἴνου καλοῦ καὶ ἐν τοῖς κεραμίοις ἐκείνοις ὀλίγα ἀπόκενα ᾖ, ἔρχεται ἐπὶ τὰ κεράμια καὶ οὐ κατανοεῖ τὰ πλήρη· οἶδε γάρ, ὅτι πλήρη εἰσί· κατανοεῖ δὲ τὰ ἀπόκενα, φοβούμενος, μήποτε ὤξισαν· ταχὺ γὰρ τὰ ἀπόκενα κεράμια ὀξίζουσι καὶ ἀπόλλυται ἡ ἡδονὴ τοῦ οἴνου. 4. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἔρχεται ἐπὶ πάντας τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἐκπειράζων αὐτούς. Ὅσοι οὖν πλήρεις εἰσὶν ἐν τῇ πίστει, ἀνθεστήκασιν αὐτῷ ἰσχυρῶς, κἀκεῖνος ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν μὴ ἔχων τόπον, ποῦ εἰσέλθῃ. Ἔρχεται οὖν τότε πρὸς τοὺς ἀποκένους καὶ ἔχων τόπον εἰσπορεύεται εἰς αὐτούς, καὶ ὃ δὲ βούλεται ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται, καὶ γίνονται αὐτῷ ὑπόδουλοι.

6. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν λέγω, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον. Ἀπεστάλην γάρ, φησί, μεθ' ὑμῶν εἶναι τῶν μετανοούντων ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν καὶ ἰσχυροποιῆσαι αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει. 2. Πιστεύσατε οὖν τῷ θεῷ ὑμεῖς οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπεγνωκότες τὴν ζωὴν ὑμῶν καὶ προστιθέντες ἁμαρ-

7. *ἔσομαι*: hic incipit codex Lipsiensis ipse | *ὁ κατακυρ.*: literae uncis inclusae in codice evanuerunt.
5, 1. *ἐνδυναμωθῇ* c. A coll L¹: *μὴ δυν.* G — *πρόθυμος*] Cf. Matth. 26, 14.
2. *ἔχοντα* c. G A: add ***diabolus temptat servos Dei, et si invenerit vacuum, exterminat*** L¹ — *ἀντισταθῆτε κτλ.*] Cf. c. 2, 4 not.

abolum, quia non habet potestatem in vos. 7. Ego enim vobis-
ım ero, angelus paenitentiae, qui eius dominor. Diabolus ti-
orem tantum facit, sed timor eius vanus est; nolite ergo eum
nere, et fugiet a vobis.

5. Dico ei: Domine, audi me pauca verba dicentem. Dic,
quit, quod vis. Homo quidem, inquam, domine, promptus
t mandata Dei custodire, et nemo est, qui non petat a Do-
ino, ut confortetur in mandatis eius iisque subiciatur; sed
abolus durus est ac dominatur eorum. 2. Non potest, inquit,
minari servorum Dei, qui ex toto cordo sperant in eum.
test diabolus luctari, vincere autem non potest. Si ergo ei
sistitis, victus a vobis fugiet confusus. Quicumque autem,
quit, inanes sunt, timent diabolum quasi potestatem haben-
m. 3. Cum homo amphoras aptissimas vino bono impleverit
inter amphoras illas paucae semiplenae fuerint, veniens ad
aphoras non recognoscit plenas (scit enim eas plenas esse),
l recognoscit semiplenas, timens, ne acescant; cito enim am-
ıorae semiplenae acescunt et dulcedo vini perit. 4. Ita et
abolus venit ad omnes servos Dei tentans eos. Quicumque
go pleni sunt fide, resistunt ei fortiter, et ille recedit ab iis
n habens locum, quo intret. Vadit ergo tunc ad inanes et
bens locum intrat in eos, et quod vult in iis operatur, et
ınt eius servi.

6. Ego autem, angelus paenitentiae, dico vobis: ne timeatis
abolum. Missus enim sum, ut vobiscum sim, qui ex toto
rde vestro paenitentiam agitis, et confortem vos in fide. 2.
edite ergo vos Deo, qui propter peccata vestra de vita vestra
sperastis et peccatis adicitis et aggravatis vitam vestram,

3. Laudat hunc locum Origenes Matth. 24, 42 (ed. Bened. III 877).
4. δὲ om Hg | ἐν a. αὐτοῖς c. G: . L A — ὁ διάβολος κτλ.] Cf. I tr. 5, 9: ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος .. περιπατεῖ, ζητῶν, τίνα καταπίῃ, ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει.

6, 2. ἁμαρτίαις c. L A: -τίας G | ὀρθῶς c. L[2] Ant: om G L[1] — ἐπιστραφῆτε κτλ.] Cf. Mand. VI c. 1, 5. Vis. II c. 2, 7.

ς καὶ καταβαρύνοντες τὴν ζωὴν ὑμῶν, ὅτι, ἐὰν **ἐπιστραφῆτε**
ὸς **τὸν κύριον** ἐξ ὅλης **τῆς καρδίας ὑμῶν καὶ ἐργάσησθε τὴν**
ιαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν **καὶ δουλεύσητε**
τῷ ὀρθῶς **κατὰ** τὸ **θέλημα** αὐτοῦ, ποιήσει ἴασιν **τοῖς προτέροις**
μῶν ἁμαρτήμασι **καὶ** ἕξετε δύναμιν τοῦ **κατακυριεῦσαι** τῶν ἔργων
τοῦ διαβόλου. Τὴν δὲ ἀπειλὴν τοῦ διαβόλου ὅλως μὴ φοβήθητε·
ἄτονος γάρ ἐστιν ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. 3. **Ἀκούσατε οὖν** μου
καὶ φοβήθητε τὸν πάντα δυνάμενον, **σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, καὶ**
τηρεῖτε τὰς ἐντολὰς ταύτας, **καὶ** ζήσεσθε τῷ θεῷ. **4. Λέγω αὐ-**
τῷ· Κύριε, νῦν ἐνεδυναμώθην ἐν πᾶσι τοῖς δικαιώμασι τοῦ **κυ-**
ρίου, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ· **καὶ** οἶδα, ὅτι συγκόψεις τὴν **δύναμιν**
τοῦ διαβόλου πᾶσαν **καὶ** ἡμεῖς αὐτοῦ **κατακυριεύσομεν καὶ κατισ-**
χύσομεν πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ ἐλπίζω, **κύριε, δύνασθαι**
με τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἃς ἐντέταλσαι, τοῦ κυρίου **ἐνδυναμοῦντος**
φυλάξαι. 5. Φυλάξεις, φησίν, ἐὰν ἡ **καρδία** σου **καθαρὰ γένηται**
πρὸς **κύριον**· **καὶ** πάντες δὲ φυλάξουσιν, ὅσοι ἂν **καθαρίσωσιν**
ἑαυτῶν τὰς **καρδίας** ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιθυμιῶν τοῦ αἰῶνος τού-
του, **καί** ζήσονται τῷ θεῷ.

ΠΑΡΑΒΟΛΑΙ ΑΣ ΕΛΑΛΗΣΕ ΜΕΤ' ΕΜΟΥ.

Παραβολὴ α'.

Λέγει μοι· Οἴδατε, φησίν, ὅτι ἐπὶ ξένης **κατοικεῖτε** ὑμεῖς οἱ
δοῦλοι τοῦ θεοῦ· ἡ γὰρ πόλις ὑμῶν **μακράν** ἐστιν ἀπὸ τῆς πό-
λεως ταύτης· εἰ οὖν οἴδατε, φησί, τὴν πόλιν ὑμῶν, ἐν ᾗ μέλλετε

3. *σῶσαι κ. ἀπ.*] Iac. 4, 12. Cf. Sim. IX c. 23, 4. Matth. 10, 28. Luc. 12, 5. 4—5. Omnia om A | με em: μὲν G 5. τῷ θεῷ: add *expliciunt mandata* L[1]

I. Inscr. *Παραβολὴ α'* c. L[2]: om G L[1]. Similiter reliquas quoque inscriptiones dedi cum L[2], cum quo inde a Sim. V facit L[1], qui Sim. II—IV (hic in nonnullis codicibus legitur *sim. quarta*) exhibet *alia similitudo*. G exhibet Sim. II—V ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς, Sim. VI et VII ἀρχή, VIII et IX nihil. A, qu

eiusmodi agros domusque impendite. 9. Ob hoc enim
bis divitias dedit, ut haec ei ministeria impleatis;
est eiusmodi agros emere et possessiones et do-
nies in civitate tua, cum consederis in ea. 10.
us et sanctus, tristitiam non afferens neque
autem gaudium. Sumptum ergo Gentilium
, perniciosum est enim vobis servis Dei; 11. sed
u vobis convenientem facite, in quo gaudium possitis
consequi; et nolite fraudare neque alienum attingere nec concupiscere illud; malum est enim aliena concupiscere. Tuum vero fac opus, et salvus fies.

Similitudo II.

Cum ambularem in agrum et considerarem ulmum et vitem ac cogitarem de iis et fructibus earum, apparuit mihi pastor et dicit mihi: Quid tu intra te scrutaris de ulmo et vite? Scrutor, inquam, domine, quod sunt altera alteri decori. 2. Hae duae arbores, inquit, exemplum positae sunt servis Dei. Volebam, inquam, cognoscere exemplum harum arborum, quas dicis. Vides, inquit, ulmum et vitem? Video, inquam, domine. 3. Vitis haec, inquit, fructum fert, ulmus autem lignum est sterile; sed haec vitis nisi applicata fuerit ulmo, non potest multum fructum ferre iacens in terra, et si quem fructum fert, putrescentem fert non suspensa super ulmum. Cum igitur vitis adiecta fuerit ulmo, fructum fert et ex se et ex ulmo. 4. Vides ergo, etiam ulmum multum dare fructum, non minorem vite, sed potius maiorem. Quomodo, inquam, domine, maio-

multo melius est haec facere quam agros et domos emere, quoniam haec omnia peribunt in saeculo; nam pro nomine Dei quae feceris, invenies in civitate tua et habebis gaudium sine tristitia et timore.

10. *μὴ πράσσετε* c. G coll A: *nolite cupere* L[1] (L[2]) — *μηδὲ τ. ἀλλοτρ. κτλ.*] Cf. Exod. 22, 17. II Clem. 5, 6. 7.

II. Inscr. cf. Sim. I. Versus 3 et 4 transcripsit Origenes in Ios. hom. 10 c. 1 (ed. Bened. II 423).

1. *μοι . . κύριε* c. L A: om G

3. *ἐπὶ τ. πτελέαν* c. G L[2]: add *ut super illam refrigeret* L[1]

4. *πολὺν* om L | *πῶς — πλείονα*

κατοικεῖν, τί ὧδε ὑμεῖς ἑτοιμάζετε ἀγροὺς καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς καὶ οἰκοδομὰς καὶ οἰκήματα μάταια; 2. Ταῦτα οὖν ὁ ἑτοιμάζων εἰς ταύτην τὴν πόλιν οὐ προσδοκᾷ ἐπανακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. 3. Ἄφρον καὶ δίψυχε καὶ ταλαίπωρε ἄνθρωπε, οὐ νοεῖς, ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἑτέρου εἰσίν; Ἐρεῖ γὰρ ὁ κύριος τῆς πόλεως ταύτης· Οὐ θέλω σε κατοικεῖν εἰς τὴν πόλιν μου, ἀλλ' ἔξελθε ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι τοῖς νόμοις μου οὐ χρᾶσαι. 4. Σὺ οὖν ἔχων ἀγροὺς καὶ οἰκήσεις καὶ ἑτέρας παρατάξεις πολλάς, ἐκβαλλόμενος ὑπ' αὐτοῦ τί ποιήσεις σου τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἡτοίμασας σεαυτῷ; Λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης· Ἢ τοῖς νόμοις μου χρῶ ἢ ἐκχώρει ἐκ τῆς χώρας μου. 5. Σὺ οὖν τί μέλλεις ποιεῖν, ἔχων νόμον ἐν τῇ σῇ πόλει; Ἕνεκεν τῶν ἀγρῶν σου καὶ τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως τὸν νόμον σου πάντως ἀπαρνήσῃ καὶ πορεύσῃ τῷ νόμῳ τῆς πόλεως ταύτης; Βλέπε, μὴ [σοι] ἀσύμφορόν ἐστιν ἀπαρνῆσαι τὸν νόμον σου· ἐὰν γὰρ ἐπανακάμψαι θελήσῃς εἰς τὴν πόλιν σου, οὐ μὴ παραδεχθήσῃ, ὅτι ἀπηρνήσω τὸν νόμον τῆς πόλεώς σου, καὶ ἐκκλεισθήσῃ ἀπ' αὐτῆς. 6. Βλέπε οὖν σύ· ὡς ἐπὶ ξένης κατοικῶν μηδὲν πλέον ἑτοίμαζε σεαυτῷ εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν σοι, καὶ ἕτοιμος γίνου, ἵνα, ὅταν θέλῃ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης ἐκβαλεῖν σε ἀντιταξάμενον τῷ νόμῳ αὐτοῦ, ἐξέλθῃς ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει σου καὶ τῷ σῷ νόμῳ χρήσῃ ἀνυβρίστως ἀγαλλιώμενος. 7. Βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ καὶ ἔχοντες αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν· ἐργάζεσθε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ *μνημονεύοντες τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ* καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἐπηγγείλατο καὶ πιστεύσατε αὐτῷ, ὅτι ποιήσει αὐτάς, ἐὰν αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ φυλαχθῶσιν. 8. Ἀντὶ ἀγρῶν οὖν ἀγοράζετε ψυχὰς θλιβομένας, καθά τις δυνα-

et recte quidem, ut mihi videtur. Caelo opponit Hermas mundum, Deo diabolum. Attamen illa interpretatio non prorsus falsa est. Imperatores enim Romani quamdiu Christianos persecuti sunt, Hermae instrumenta esse videbantur, quibus diabolus ad imperium suum exercendum utebatur. — *εἰ οὖν οἴδατε κτλ.*] Cf. I Petr. 2, 11: *παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθε τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν.*

2. *οὖν*: *enim* L | *προσδοκᾷ* c. Ant. L *(cogitat)* A *(vult)*: *δύναται* G — *τ. ἰδ. πόλιν*] Antiochus addit: *τουτέστιν εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ.*

3. *εἰσι* c. Ant: *ἐστι* G | *οὐ θέλω — χώρας ταύτης* v. 4 om L[1] ob ho-

quid hic emitis agros et apparatus magnificos et aedificia et habitationes supervacuas? 2. Haec igitur qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire. 3. Stulte et dubie et miser homo, nonne intellegis, haec omnia aliena esse et sub alterius potestate? Dicit enim dominus civitatis huius: Nolo te habitare in civitate mea; sed exi ex hac civitate, quia legibus meis non uteris. 4. Tu ergo, qui habes agros et aedificia et alios apparatus multos, cum expelleris ab eo, quid facies agro tuo et domui et reliquis omnibus, quae tibi comparasti? Iuste enim dicit tibi dominus huius terrae: Aut legibus meis utere aut recede de terra mea. 5. Tu igitur quid facturus es, habens legem in urbe tua? Numquid propter agros tuos et reliquam substantiam a lege tua omnino descisces et ambulabis in lege huius civitatis? Vide, ne tibi perniciosum sit desciscere a lege tua; si enim in civitatem tuam redire volueris, non recipieris, quia a lege civitatis tuae discessisti, atque excluderis ab ea. 6. Vide itaque tu: quasi peregre habitans nihil amplius tibi compara quam quod sit necessarium ac sufficiens, et paratus esto, ut, cum dominus civitatis huius te expellere voluerit contradicentem ipsius legi, exeas ex eius civitate et recedas in civitatem tuam et tua lege utaris, gaudens iniuria non affectus. 7. Videte igitur vos, qui servitis Domino eumque habetis in corde: operamini opera Dei *memores mandatorum eius* et promissionum, quas promisit, et credite ei, quod efficiet eas, si mandata eius custodiuntur. 8. Pro agris ergo redimite animas angustatas, prout quis potest, et *viduas et orphanos visitate* neque vos avertatis ab illis, et divitias vestras et apparatus omnes, quos accepistis a

moeotel. — *ἀλλότρια*] Cf. II Clem. 5, 6. — *ὑπ' ἐξουσίαν ἐτ.*] Cf. Barn. 2, 1.

4. *παρατάξεις* c. L², qui hanc vocem etiam v. 8 vertit *apparatus*: *πράξεις* G Hg, *ὑπάρξεις* Gh | *ἐκβαλόμενος* G — *δικαίως*] Bona enim terrestria sub potestate diaboli sunt, cf. v. 3.

5. *κ. πορεύσῃ — νόμον σου* om L¹ | *σοί* c. L² A: om G

6. *θέλῃ* c. L: *ἔλθῃ* G | *ἀντιταξάμενον* c. G: *-νος* L A | *ἀγαλλιώμενος* c. L A: praem *καί* G — *αὐτάρκειαν*] Cf. Prov. 30, 8. Clem. Al. Paed. II c. 12, 120. 127 p. 242 sq. 247.

7. *μνημονεύοντες κτλ.*] Ps. 102, 18.

8. *ἅς*: ἃ(?) G — *ψυχὰς θλ.*] Cf.

τός ἐστι, καὶ *χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθε* καὶ μὴ παραβλέπετε αὐτούς, καὶ τὸν πλοῦτον ὑμῶν καὶ τὰς παρατάξεις πάσας εἰς τοιούτους ἀγροὺς καὶ οἰκίας δαπανᾶτε, ἃς ἐλάβετε παρὰ τοῦ θεοῦ. 9. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐπλούτισεν ὑμᾶς ὁ δεσπότης, ἵνα ταύτας τὰς διακονίας τελέσητε αὐτῷ· πολὺ βέλτιόν ἐστι τοιούτους ἀγροὺς ἀγοράζειν καὶ κτήματα καὶ οἴκους, οὓς εὑρήσεις ἐν τῇ πόλει σου, ὅταν ἐπιδημήσῃς εἰς αὐτήν. 10. Αὕτη ἡ πολυτέλεια καλὴ καὶ ἱερά, λύπην μὴ ἔχουσα μηδὲ φόβον, ἔχουσα δὲ χαράν. Τὴν οὖν πολυτέλειαν τῶν ἐθνῶν μὴ πράσσετε· ἀσύμφορον γάρ ἐστιν ὑμῖν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ· 11. τὴν δὲ ἰδίαν πολυτέλειαν πράσσετε, ἐν ᾗ δύνασθε χαρῆναι· καὶ μὴ παραχαράσσετε μηδὲ τοῦ ἀλλοτρίου ἅψησθε μηδὲ ἐπιθυμεῖτε αὐτοῦ· πονηρὸν γάρ ἐστιν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν. Τὸ δὲ σὸν ἔργον ἐργάζου, καὶ σωθήσῃ.

Παραβολὴ β'.

Περιπατοῦντός μου εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ κατανοοῦντος πτελέαν καὶ ἄμπελον καὶ διακρίνοντος περὶ αὐτῶν καὶ τῶν καρπῶν αὐτῶν, φανεροῦταί μοι ὁ ποιμὴν καὶ λέγει [μοι]· Τί σὺ ἐν ἑαυτῷ ζητεῖς περὶ τῆς πτελέας καὶ τῆς ἀμπέλου; Συζητῶ, φημί, [κύριε], ὅτι εὐπρεπέσταταί εἰσιν ἀλλήλαις. 2. Ταῦτα τὰ δύο δένδρα, φησίν, εἰς τύπον κεῖνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. Ἤθελον, φημί, γνῶναι τὸν τύπον τῶν δένδρων τούτων ὧν λέγεις. Βλέπεις, φησί, τὴν πτελέαν καὶ τὴν ἄμπελον; Βλέπω, φημί, κύριε. 3. Ἡ ἄμπελος, φησίν, αὕτη καρπὸν φέρει, ἡ δὲ πτελέα ξύλον ἄκαρπόν ἐστιν· ἀλλ' ἡ ἄμπελος αὕτη ἐὰν μὴ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν πτελέαν, οὐ δύναται καρποφορῆσαι πολὺ ἐρριμμένη χαμαί, καὶ ὃν φέρει καρπόν, σεσηπότα φέρει μὴ κρεμαμένη ἐπὶ τῆς πτελέας. Ὅταν οὖν ἐπιρριφῇ ἡ ἄμπελος ἐπὶ τὴν πτελέαν, καὶ παρ' ἑαυτῆς φέρει καρπὸν καὶ παρὰ τῆς πτελέας. 4. Βλέπεις οὖν, ὅτι καὶ ἡ πτελέα

Mand. VIII, 10: *ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι.* — *χήρας κτλ.*] Iac. 1, 27. Cf. Mand. VIII, 10. Clem. ad virg. I c. 12. — *τ. πλοῦτον κτλ.*] Cf. Luc. 16, 9. Sim. V c. 3, 7. — *εἰς τοιούτους ἀγρούς*] Simili paronomasia utitur Clemens Al. Paed. II c. 12, 118 sq. p. 241 sq.

9. *εἰς τοῦτο κτλ.*] Similem sententiam enuntiat Clemens Alex. Paed. II c. 12, 120. 129 p. 242. 247. Quis div. c. 31 p. 953. — *πολὺ βέλτιον κτλ.*] Interpres latinus prior (L[1]) hunc locum libere ita reddidit:

Deo, in eiusmodi agros domusque impendite. 9. Ob hoc enim Dominus vobis divitias dedit, ut haec ei ministeria impleatis; multo melius est eiusmodi agros emere et possessiones et domos, quas invenies in civitate tua, cum consederis in ea. 10. Hic sumptus bonus et sanctus, tristitiam non afferens neque metum, praebens autem gaudium. Sumptum ergo Gentilium nolite facere; perniciosum est enim vobis servis Dei; 11. sed sumptum vobis convenientem facite, in quo gaudium possitis consequi; et nolite fraudare neque alienum attingere nec concupiscere illud; malum est enim aliena concupiscere. Tuum vero fac opus, et salvus fies.

Similitudo II.

Cum ambularem in agrum et considerarem ulmum et vitem ac cogitarem de iis et fructibus earum, apparuit mihi pastor et dicit mihi: Quid tu intra te scrutaris de ulmo et vite? Scrutor, inquam, domine, quod sunt altera alteri decori. 2. Hae duae arbores, inquit, exemplum positae sunt servis Dei. Volebam, inquam, cognoscere exemplum harum arborum, quas dicis. Vides, inquit, ulmum et vitem? Video, inquam, domine. 3. Vitis haec, inquit, fructum fert, ulmus autem lignum est sterile; sed haec vitis nisi applicata fuerit ulmo, non potest multum fructum ferre iacens in terra, et si quem fructum fert, putrescentem fert non suspensa super ulmum. Cum igitur vitis adiecta fuerit ulmo, fructum fert et ex se et ex ulmo. 4. Vides ergo, etiam ulmum multum dare fructum, non minorem vite, sed potius maiorem. Quomodo, inquam, domine, maio-

multo melius est haec facere quam agros et domos emere, quoniam haec omnia peribunt in saeculo; nam pro nomine Dei quae feceris, invenies in civitate tua et habebis gaudium sine tristitia et timore.

10. *μὴ πράσσετε* c. G coll A: ***nolite cupere*** L[1] (L[2]) — *μηδὲ τ. ἀλλοτρ. κτλ.*] Cf. Exod. 22, 17. II Clem. 5, 6. 7.

II. Inscr. cf. Sim. I. Versus 3 et 4 transcripsit Origenes in Ios. hom. 10 c. 1 (ed. Bened. II 423).

1. *μοι . . κύριε* c. L A: om G

3. *ἐπὶ τ. πτελέαν* c. G L[2]: add ***ut super illam refrigeret*** L[1]

4. *πολὺν* om L | *πῶς — πλείονα*

πολὺν καρπὸν δίδωσιν, οὐκ ἐλάσσονα τῆς ἀμπέλου, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. [Πῶς, φημί, κύριε, πλείονα;] Ὅτι, φησίν, ἡ ἄμπελος κρεμαμένη ἐπὶ τὴν πτελέαν τὸν καρπὸν πολὺν καὶ καλὸν δίδωσιν, ἐρριμμένη δὲ χαμαὶ σαπρὸν καὶ ὀλίγον φέρει. Αὕτη οὖν ἡ παραβολὴ εἰς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ κεῖται, εἰς πτωχὸν καὶ πλούσιον. 5. Πῶς, φημί, κύριε, γνώρισόν μοι. Ἄκουε, φησίν· ὁ μὲν πλούσιος ἔχει χρήματα πολλά, τὰ δὲ πρὸς τὸν κύριον πτωχεύει, περισπώμενος περὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, καὶ λίαν μικρὰν ἔχει τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν ἔντευξιν πρὸς τὸν κύριον, καὶ ἣν ἔχει, μικρὰν καὶ βληχρὰν καὶ ἄνω μὴ ἔχουσαν δύναμιν. Ὅταν οὖν ἀναβῇ ὁ πλούσιος ἐπὶ τὸν πένητα καὶ χορηγήσῃ αὐτῷ τὰ δέοντα, πιστεύων, ὅτι ὃ ἐργάσεται εἰς τὸν πένητα δυνήσεται τὸν μισθὸν εὑρεῖν παρὰ τῷ θεῷ· ὅτι ὁ πένης πλούσιός ἐστιν ἐν τῇ ἐντεύξει καὶ τῇ ἐξομολογήσει καὶ δύναμιν μεγάλην ἔχει ἡ ἔντευξις αὐτοῦ παρὰ τῷ θεῷ· ἐπιχορηγεῖ οὖν ὁ πλούσιος τῷ πένητι πάντα ἀδιστάκτως· 6. ὁ πένης δὲ ἐπιχορηγούμενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐντυγχάνει αὐτῷ, τῷ θεῷ εὐχαριστῶν περὶ τοῦ διδόντος αὐτῷ. Κἀκεῖνος ἔτι ἐπισπουδάζει περὶ τοῦ πένητος, ἵνα ἀδιάλειπτος γένηται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ· οἶδε γάρ, ὅτι ἡ ἔντευξις τοῦ πένητος προσδεκτή ἐστι καὶ πλουσία πρὸς τὸν θεόν. 7. Ἀμφότεροι οὖν τὸ ἔργον τελοῦσιν· ὁ μὲν πένης ἐργάζεται τὴν ἔντευξιν, ἐν ᾗ πλουτεῖ, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ κυρίου· ταύτην ἀποδίδωσι τῷ κυρίῳ τῷ ἐπιχορηγοῦντι αὐτῷ. Καὶ ὁ πλούσιος ὡσαύτως τὸν πλοῦτον, ὃν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἀδιστάκτως παρέχει τῷ πένητι. Καὶ τοῦτο ἔργον μέγα ἐστὶ καὶ δεκτὸν παρὰ τῷ θεῷ, ὅτι συνῆκεν ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτοῦ καὶ εἰργάσατο εἰς τὸν πένητα ἐκ τῶν δωρημάτων τοῦ κυρίου καὶ ἐτέλεσε τὴν διακονίαν τοῦ κυρίου ὀρθῶς. 8. Παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὖν ἡ πτελέα δοκεῖ καρπὸν μὴ φέρειν, καὶ οὐκ οἴδασιν οὐδὲ νοοῦσιν, ὅτι, ἐὰν ἀβροχία γένηται, ἡ πτελέα ὕδωρ ἔχουσα τρέφει τὴν ἄμπελον καὶ ἡ ἄμπελος ἀδιάλειπτον ἔχουσα ὕδωρ διπλοῦν τὸν καρπὸν δίδωσι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ

c. L[1] A: om G L[2] propter homoeot. 5. *πολλὰ* om L A | *ἄνω* em: *ανου̅* (i. e. *ἀνθρώπου*) G: *apud Dominum* L[2], om L[1] A | *ἀναβῇ* em Hollenberg cf. v. 3: *ἀναπλῇ* G, *innixus fuerit* A, *reficitur* L[2], om L[1], con *ἀναπνῇ* Hg, *δαπανῇ* Harnack — Cf. Clem. Al. Quis div. c. 31. 41 p. 953. 958. — *δύναμιν μεγ. κτλ.*] Cf. Iac. 5, 16.
6. L[1] hunc versum et praecenden-

rem? Quoniam, inquit, vitis suspensa ad ulmum copiosum fructum et bonum dat, iacens autem in terra putridum et exiguum fert. Haec igitur similitudo ad servos Dei pertinet, ad pauperem et divitem. 5. Quomodo, inquam, domine, ostende mihi. Audi, inquit: dives multas quidem opes habet, apud Deum vero pauper est, animo divitiis suis occupato, et valde exiguam habet confessionem et orationem ad Dominum, et si quam habet, exiguam et infirmam et sursum virtutem non habentem. Cum igitur dives accedat ad pauperem porrigatque ei necessaria, credens, quod pauperi praestet, id mercedem apud Deum invenire posse, quia pauper dives est in oratione ac confessione eiusque oratio magnam habet virtutem apud Deum: porrigit ergo dives pauperi omnia sine dubitatione; 6. pauper autem a divite sublevatus interpellat pro eo, Deo gratias agens de illo, qui tribuit ipsi. Et ille adhuc de paupere curat, ne quid ei desit in vita sua; scit enim, orationem pauperis acceptam esse et divitem apud Deum. 7. Uterque ergo opus perficit: pauper operatur orationem, in qua dives est, quam accepit a Domino; hanc retribuit Domino, qui tribuit ipsi. Et dives similiter divitias, quas accepit a Domino, sine haesitatione praestat pauperi. Et hoc opus magnum est et acceptum apud Deum, quia intellexit de divitiis suis et ex Domini donis opus fecit in pauperem et recte implevit ministerium Domini. 8. Apud homines igitur ulmus non videtur fructum ferre, et nesciunt neque intellegunt, quod, cum siccitas fuerit, ulmus aquam habens nutrit vitem et vitis perennem habens aquam duplum dat fructum, et pro se et pro ulmo. Sic et pauperes orantes ad Dominum pro divitibus augent divitias eorum, et iterum divites pauperibus necessaria porrigentes re-

tem vario modo confudit. — ἐντυγχάνει] Cf. Act. 25, 24. Rom. 8, 27. 34; 11, 2. Hebr. 7, 25.

7. L[1] de hoc versu nihil reddidit nisi ὅτι .. εἰργάσατο .. τοῦ κυρίου et verba cum initio versus 6 coniunxit. Exhibet enim: *pauper Deo gratias agit pro divite, quia opus faciunt a Domino.* — *ταύτην ἀποδίδωσι κτλ.*] Alludere videtur auctor ad Ps. 115, 3.

8. *πληροφοροῦσι* pr c. G L[2]: praem *exaudientur et* L[1], om plura A

κατοικεῖν, τί ὧδε ὑμεῖς ἑτοιμάζετε ἀγροὺς καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς καὶ οἰκοδομὰς καὶ οἰκήματα μάταια; 2. Ταῦτα οὖν ὁ ἑτοιμάζων εἰς ταύτην τὴν πόλιν οὐ προσδοκᾷ ἐπανακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. 3. Ἄφρον καὶ δίψυχε καὶ ταλαίπωρε ἄνθρωπε, οὐ νοεῖς, ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἑτέρου εἰσίν; Ἐρεῖ γὰρ ὁ κύριος τῆς πόλεως ταύτης· Οὐ θέλω σε κατοικεῖν εἰς τὴν πόλιν μου, ἀλλ' ἔξελθε ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι τοῖς νόμοις μου οὐ χρᾶσαι. 4. Σὺ οὖν ἔχων ἀγροὺς καὶ οἰκήσεις καὶ ἑτέρας παρατάξεις πολλάς, ἐκβαλλόμενος ὑπ' αὐτοῦ τί ποιήσεις σου τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἡτοίμασας σεαυτῷ; Λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης· Ἢ τοῖς νόμοις μου χρῶ ἢ ἐκχώρει ἐκ τῆς χώρας μου. 5. Σὺ οὖν τί μέλλεις ποιεῖν, ἔχων νόμον ἐν τῇ σῇ πόλει; Ἕνεκεν τῶν ἀγρῶν σου καὶ τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως τὸν νόμον σου πάντως ἀπαρνήσῃ καὶ πορεύσῃ τῷ νόμῳ τῆς πόλεως ταύτης; Βλέπε, μὴ [σοι] ἀσύμφορόν ἐστιν ἀπαρνῆσαι τὸν νόμον σου· ἐὰν γὰρ ἐπανακάμψαι θελήσῃς εἰς τὴν πόλιν σου, οὐ μὴ παραδεχθήσῃ, ὅτι ἀπηρνήσω τὸν νόμον τῆς πόλεώς σου, καὶ ἐκκλεισθήσῃ ἀπ' αὐτῆς. 6. Βλέπε οὖν σύ· ὡς ἐπὶ ξένης κατοικῶν μηδὲν πλέον ἑτοίμαζε σεαυτῷ εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν σοι, καὶ ἕτοιμος γίνου, ἵνα, ὅταν θέλῃ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης ἐκβαλεῖν σε ἀντιταξάμενον τῷ νόμῳ αὐτοῦ, ἐξέλθῃς ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει σου καὶ τῷ σῷ νόμῳ χρήσῃ ἀνυβρίστως ἀγαλλιώμενος. 7. Βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ καὶ ἔχοντες αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν· ἐργάζεσθε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ *μνημονεύοντες τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ* καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἐπηγγείλατο καὶ πιστεύσατε αὐτῷ, ὅτι ποιήσει αὐτάς, ἐὰν αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ φυλαχθῶσιν. 8. Ἀντὶ ἀγρῶν οὖν ἀγοράζετε ψυχὰς θλιβομένας, καθά τις δυνα-

et recte quidem, ut mihi videtur. Caelo opponit Hermas mundum, Deo diabolum. Attamen illa interpretatio non prorsus falsa est. Imperatores enim Romani quamdiu Christianos persecuti sunt, Hermae instrumenta esse videbantur, quibus diabolus ad imperium suum exercendum utebatur. — *εἰ οὖν οἴδατε κτλ.*] Cf. I Petr. 2, 11: *παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθε τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν.*

2. *οὖν*: *enim* L | *προσδοκᾷ* c. Ant. L *(cogitat)* A *(vult)*: *δύναται* G — *τ. ἰδ. πόλιν*] Antiochus addit: *τουτέστιν εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ.*

3. *εἰσι* c. Ant: *ἐστι* G | *οὐ θέλω — χώρας ταύτης* v. 4 om L[1] ob ho-

.d hic emitis agros et apparatus magnificos et aedificia et
›itationes supervacuas? 2. Haec igitur qui comparat in hac
itate, non cogitat in suam civitatem redire. 3. Stulte et
›ie et miser homo, nonne intellegis, haec omnia aliena esse
sub alterius potestate? Dicit enim dominus civitatis huius:
lo te habitare in civitate mea; sed exi ex hac civitate, quia
ibus meis non uteris. 4. Tu ergo, qui habes agros et aedi-
a et alios apparatus multos, cum expelleris ab eo, quid fa-
; agro tuo et domui et reliquis omnibus, quae tibi compa-
ti? Iuste enim dicit tibi dominus huius terrae: Aut legi-
meis utere aut recede de terra mea. 5. Tu igitur quid
turus es, habens legem in urbe tua? Numquid propter
'os tuos et reliquam substantiam a lege tua omnino descis-
et ambulabis in lege huius civitatis? Vide, ne tibi per-
iosum sit desciscere a lege tua; si enim in civitatem tuam
ire volueris, non recipieris, quia a lege civitatis tuae dis-
sisti, atque excluderis ab ea. 6. Vide itaque tu: quasi
'egre habitans nihil amplius tibi compara quam quod sit
essarium ac sufficiens, et paratus esto, ut, cum dominus
itatis huius te expellere voluerit contradicentem ipsius legi,
as ex eius civitate et recedas in civitatem tuam et tua lege
ris, gaudens iniuria non affectus. 7. Videte igitur vos, qui
vitis Domino eumque habetis in corde: operamini opera Dei
nores mandatorum eius et promissionum, quas promisit, et
dite ei, quod efficiet eas, si mandata eius custodiuntur.
Pro agris ergo redimite animas angustatas, prout quis
est, et *viduas et orphanos visitate* neque vos avertatis ab
s, et divitias vestras et apparatus omnes, quos accepistis a

›otel. — *ἀλλότρια*] Cf. II Clem.
. — *ὑπ' ἐξουσίαν ἑτ.*] Cf. Barn.
..
. *παρατάξεις* c. L², qui hanc vo-
etiam v. 8 vertit *apparatus*:
ξεις G Hg, *ὑπάρξεις* Gh | *ἐκβαλό-
ος* G — *δικαίως*] Bona enim ter-
ria sub potestate diaboli sunt,
v. 3.

5. *κ. πορεύσῃ — νόμον σου* om L¹ | *σοὶ* c. L² A: om G

6. *θέλῃ* c. L: *ἔλθῃ* G | *ἀντιταξάμενον* c. G: *-νος* L A | *ἀγαλλιώμενος* c. L A: praem *καὶ* G — *αὐτάρκειαν*] Cf. Prov. 30, 8. Clem. Al. Paed. II c. 12, 120. 127 p. 242 sq. 247.

7. *μνημονεύοντες κτλ.*] Ps. 102, 18.

8. *ἅς*: *ἃ*(?) G — *ψυχὰς θλ.*] Cf.

θεῷ, καὶ πάντες φανερωθήσονται· 3. ὥσπερ γὰρ τῷ θέρει ἑνὸς ἑκάστου δένδρου οἱ καρποὶ φανεροῦνται καὶ ἐπιγινώσκονται ποταποί εἰσιν, οὕτω καὶ τῶν δικαίων οἱ καρποὶ φανεροὶ ἔσονται καὶ γνωσθήσονται πάντες εὐθαλεῖς ὄντες ἐν τῷ αἰῶνι ἐκείνῳ. 4. Τὰ δὲ ἔθνη καὶ οἱ ἁμαρτωλοί, ἃ εἶδες τὰ δένδρα τὰ ξηρά, τοιοῦτοι εὑρεθήσονται ξηροὶ καὶ ἄκαρποι ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι καὶ ὡς ξύλα κατακαυθήσονται καὶ φανεροὶ ἔσο[νται]· ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτῶν πονηρὰ γέγονεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὶ καυθήσονται, ὅτι ἥμαρτον καὶ οὐ μετενόησαν· τὰ δὲ ἔθνη καυθήσο[νται], ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν κτίσαντα αὐτούς. 5. Σὺ οὖν καρποφόρησον, ἵνα ἐν τῷ θέρει ἐκείνῳ γνωσθῇ σου ὁ καρπός· ἀπέχου δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν πράξεων, καὶ οὐ[δέποτε] οὐδὲν διαμαρτήσεις. Οἱ γὰρ τὰ πολλὰ πράσσοντες πολλὰ καὶ ἁμαρτάνουσι, περισπώμενοι περὶ τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ μηδὲ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ ἑ[αυτῶν]. 6. Πῶς οὖν, φησίν, ὁ τοιοῦτος δύναταί τι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν, μὴ δουλεύων τῷ κυρίῳ; Οἱ [γὰρ] δουλεύοντες αὐτῷ, ἐκεῖνοι λήψονται τὰ αἰτήματα αὐτῶν, οἱ δὲ μὴ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, ἐκεῖνοι οὐδὲν λήψονται. 7. Ἐὰν δὲ μίαν τις πρᾶξιν ἐργάσηται, δύναται καὶ τῷ κυρίῳ δουλεῦσαι· οὐ γὰρ διαφθαρήσεται ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἀλλὰ δουλεύσει αὐτῷ ἔχων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καθαράν. 8. Ταῦτα οὖν ἐὰν ποιήσῃς, δύνασαι καρποφορῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἐρχόμενον· καὶ ὃς ἂν ταῦτα ποιήσῃ, καρποφορήσει.

Παραβολὴ ε'.

1. Νηστεύων καὶ καθήμενος εἰς ὄρος τι καὶ εὐχαριστῶν τῷ κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε μετ' ἐμοῦ, βλέπω τὸν ποιμένα

dies adventus Christi.

3. *εὐθ. ὄντες* bis exhibet G et praem *οἱ*

4. *ὡς ξύλα καταχ.*] Cf. Matth. 3, 10; 7, 16—19. — *οὐκ ἔγνωσαν κτλ.*] Cf. Rom. 1, 20.

5. *διαμαρτήσεις* em: *-τῇς* G | *μηδὲ* c. L: *μηδὲν* G

6. *γὰρ* c. L[1]: *autem* L[2], om G A (hic cum pluribus aliis) — Cf. Iac. 1, 7.

7. *διαφθαρήσεται κτλ.*] Interpres vetus vertit *alienabitur (alienatur* L[1]*) animus eius a Domino.* Non falso quidem, sed non accurate. Cf. Vis. I c. 3, 1 not.

V. Disputaverunt de hac similitudine Hilgenfeld, Apostol. Väter p. 144—147, Lipsius, Zeitschrift für wissensch. Theol. 1866 p. 48-52,

ınes manifesti fient; 3. sicut enim aestate fructus uniuscuius-
.e arboris manifestantur et apparet, quales sint, sic et iusto-
m fructus manifesti erunt et cognoscentur omnes florentes
saeculo illo. 4. Gentes vero et peccatores, quos vidisti in
boribus aridis, tales invenientur aridi et sine fructu in sae-
lo illo et sicut ligna comburentur et palam fiet, quod ope-
tio eorum mala fuit in vita eorum. Peccatores enim combu-
ntur, quia peccaverunt neque paenitentiam fecerunt: gentes
tem comburentur, quia non cognoverunt creatorem suum.
Tu ergo fer fructum, ut aestate illa cognoscatur fructus
us. Abstine a multis negotiis, et nihil unquam peccabis.
ıi enim multa agunt, multa et delinquunt, occupati negotiis
is et Domino suo non servientes. 6. Quomodo igitur, inquit,
lis homo potest aliquid postulare a Domino et accipere, non
rviens Domino? Qui enim ei serviunt, illi accipient desideria
a; qui vero non serviunt Domino, illi nihil accipient. 7.
aodsi unum negotium quis tractat, potest Domino quoque
rvire; non enim eius mens corrumpetur, ita ut Domini ex-
rs fiat, sed serviet ei habens mentem puram. 8. Haec igitur
feceris, fructum habere potes in saeculo venturo; et quicum-
ıe haec fecerit, fructum feret.

Similitudo V.

1. Ieiunans et sedens in monte quodam et Domino gratias
;ens pro omnibus, quae fecit mihi, video pastorem sedentem
xta me et dicentem: Quid tam mane huc venisti? Quia, in-

hn, Der Hirt d. H. p. 245—282.
1, 1. *πάντων* c. L[1] A: *τούτων* G L[2]
στατίωνα] Inter Latinos vivens Her-
as *stationis* vocabulum more illorum
urpavit. Non enim memini me le-
re, ieiunium in Graecia sic vocatum
isse, *στάσιν πάννυχον* appellant vi-
lias. Cot. Nomen autem, ut dicit
rtullianus de orat. c. 19, statio
de militari exemplo accepit, quia
militia Dei sumus (cf. II Cor. 10, 4.
Eph. 6, 10 sqq. I Tim. 1, 18. II Tim.
2, 4. 5. Ign. Polyc. 6, 2). Hermas
primus stationum testis est. Sequi-
tur Tertullianus l. c. et de ieiun. c.
1. 10. 13; de fuga c. 1 etc. Cf. Cot.
ad h. l. — *περὶ πάντων κτλ.*] Cf.
Ps. 115, 3.

παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα· Τί ὀρθρινὸς ὧδε ἐλήλυθας; Ὅτι, φημί, κύριε, στατίωνα ἔχω. 2. Τί, φησίν, ἐστὶ στατίων; Νηστεύω, φημί, κύριε. Νηστεία δέ, φησί, τί ἐστιν αὕτη, ἣν νηστεύετε; Ὡς εἰώθειν, φημί, κύριε, οὕτω νηστεύω. 3. Οὐκ οἴδατε, φησί, νηστεύειν τῷ κυρίῳ, οὐδέ ἐστιν νηστεία αὕτη ἡ ἀνωφελής, ἣν νηστεύετε αὐτῷ. Διατί, φημί, κύριε, τοῦτο λέγεις; Λέγω σοι, φησίν, ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη νηστεία, ἣν δοκεῖτε νηστεύειν· ἀλλ' ἐγώ σε διδάξω, τί ἐστι νηστεία πλήρης καὶ δεκτὴ τῷ κυρίῳ. Ἄκουε, φησίν. 4. Ὁ θεὸς οὐ βούλεται τοιαύτην νηστείαν ματαίαν· οὕτω γὰρ νηστεύων τῷ θεῷ οὐδὲν ἐργάσῃ τῇ δικαιοσύνῃ. Νήστευσον δὲ τῷ θεῷ νηστείαν τοιαύτην· 5. μηδὲν πονηρεύσῃ ἐν τῇ ζωῇ σου καὶ δούλευσον τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· *τήρησον τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ* πορευόμενος ἐν τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ καὶ μηδεμία ἐπιθυμία πονηρὰ ἀναβήτω ἐν τῇ καρδίᾳ σου· πίστευσον δὲ τῷ θεῷ, ὅτι, ἐὰν ταῦτα ἐργάσῃ καὶ φοβηθῇς αὐτὸν καὶ ἐγκρατεύσῃ ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ ταῦτα ἐὰν ἐργάσῃ, μεγάλην νηστείαν ποιήσεις καὶ δεκτὴν τῷ θεῷ.

2. Ἄκουε τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν, ἀνήκουσαν τῇ νηστείᾳ. 2. Εἶχέ τις ἀγρὸν καὶ δούλους πολλοὺς καὶ μέρος τι τοῦ ἀγροῦ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα· καὶ ἐκλεξάμενος δοῦλόν τινα πιστὸν καὶ εὐάρεστον ἔντιμον, προσεκαλέσατο αὐτὸν καὶ λέγει αὐτῷ· Λάβε τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον, ὃν ἐφύτευσα, καὶ χαράκωσον αὐτόν, ἕως ἔρχομαι, καὶ ἕτερον δὲ μὴ ποιήσῃς τῷ ἀμπελῶνι· καὶ ταύτην μου τὴν ἐντολὴν φύλαξον, καὶ ἐλεύθερος ἔσῃ παρ' ἐμοί. Ἐξῆλθε δὲ ὁ δεσπότης τοῦ δούλου εἰς τὴν ἀποδημίαν. 3. Ἐξελθόντος δὲ αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ δοῦλος καὶ ἐχαράκωσε τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ τελέσας τὴν χαράκωσιν τοῦ ἀμπελῶνος εἶδε τὸν ἀμπελῶνα

2. *ἣν νηστεύετε* om L — *τί ἐστι στατίων*] Qua ex quaestione concludas, dies stationis haud ita multo ante tempus, quo hic liber scriptus sit, institutos esse, vel nomen *stationis* nondum omnibus notum fuisse, praecipue Graecis. Harnack.

3. *κυρίῳ*: *Deo* L | *νηστεία* pr em Gh coll L^1 A: praem *ἡ* G | *λέγω σοι* om L^2 A | *πλήρης κ. δεκτὴ* c. L: *δεκτὴ κ. πλ.* G | *ἄκουε* c. G L^1 A: praem *et dixi ei: Felicem me facies, domine, si sciero, quod ieiunium acceptum sit Domino* L^2, et fortasse haec verba propter homoeot. exciderunt.

4. *τῷ θεῷ* pr c. G: om L A, ideoque suspectum est | *τ. θεῷ* sec c. G: *verum* L^1, om L^2 A — Cf. Barn. 3, 1. 2. Zahn (G. G. A. 1878 p. 61) contulit Epiph. h. 33 c. 5, ubi Pto-

m, domine, stationem habeo. 2. Quid est, inquit, statio?
no, inquam, domine. Ieiunium autem, inquit, quid est hoc,
d ieiunatis? Sicut solebam, inquam, domine, sic ieiuno.
Nescitis, inquit, ieiunare Domino, neque ieiunium est hoc
ile, quod ieiunatis ei. Quare, inquam, domine, hoc dicis?
o tibi, inquit, hoc non esse ieiunium, quod vos putatis
nare; sed ego te docebo, quid sit ieiunium plenum et ac-
um Domino. Audi, inquit. 4. Deus non vult eiusmodi
nium inane; sic enim ieiunans Deo nihil operaris iustitiae.
na autem Deo ieiunium huismodi: 5. nihil mali agas in
tua et servi Domino in mundo corde; *serva eius mandata*
ulans in praeceptis eius et nulla concupiscentia mala ascen-
in corde tuo; crede autem Deo, quod, si haec feceris et
timueris abstinuerisque ab omni malo negotio, vives
; et si haec feceris, magnum facies ieiunium acceptum
Deo.

2. Audi similitudinem, quam tibi dicturus sum, spectantem
ieiunium. 2. Quidam habuit agrum servosque multos et in
te aliqua agri plantavit vitem. Et elegit servum quendam
lem et acceptum honoratum, advocavit eum et dicit ei: Ac-
hanc vineam, quam plantavi, et obsaepi eam, usque dum
iam, et aliud ne facias vineae; et hoc mandatum meum
todi, et liber eris apud me. Et peregre profectus est do-
us servi. 3. Cum autem profectus esset, servus accepit vi-
m et obsaepsit. Et cum saepem vineae perfecisset, vidit
eam esse plenam herbis. 4. Itaque secum cogitavit dicens:

aeus similem de ieiunio senten-
a exponit Florae.
. ὅτι c. L (cf. Vis. III c. 8, 4.
ad. IX, 7 etc.): *καὶ* G, om plura A
σεις em coll L (*consummabis*):
ῖς G — *τήρησον κτλ.*] Matth.
17. Cf. c. 3, 2 (not.). 5.
. Cf. ad hanc similitudinem Ies.
. sqq. Ier. 2, 21. Matth. 21, 33;
25, 14 sqq. Marc. 12, 1. Luc. 20, 9;
19, 12 sqq. In c. 3 auctor exhibet
explicationem similitudinis moralem,
in c. 5—7 mysticam.

2. *προσεκαλέσατο*: praem *et cum iter facturus esset* A (L[2]), similiter
L[1] ante *κ. ἐκλεξάμενος*, et videtur
G aliqua omisisse — *εὐάρ. ἔντιμον*]
Cf. Matth. 3, 17. I Petr. 2, 4. 6.

βοτανῶν πλήρη ὄντα. 4. Ἐν ἑαυτῷ οὖν ἐλογίσατο λέγων· Ταύτην τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου τετέλεκα· σκάψω λοιπὸν τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον, καὶ ἔσται εὐπρεπέστερος ἐσκαμμένος, καὶ βοτάνας μὴ ἔχων δώσει καρπὸν πλείονα, μὴ πνιγόμενος ὑπὸ τῶν βοτανῶν. Λαβὼν ἔσκαψε τὸν ἀμπελῶνα καὶ πάσας τὰς βοτάνας τὰς οὔσας ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐξέτιλλε. Καὶ ἐγένετο ὁ ἀμπελὼν ἐκεῖνος εὐπρεπέστατος καὶ εὐθαλής, μὴ ἔχων βοτάνας πνιγούσας αὐτόν. 5. Μετὰ χρόνον [τινὰ] ἦλθεν ὁ δεσπότης τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἀγροῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ ἰδὼν τὸν ἀμπελῶνα κεχαρακωμένον εὐπρεπῶς, ἔτι δὲ καὶ ἐσκαμμένον καὶ πάσας τὰς βοτάνας ἐκτετιλμένας καὶ εὐθαλεῖς οὔσας τὰς ἀμπέλους, ἐχάρη λίαν ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῦ δούλου. 6. Προσκαλεσάμενος οὖν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν, ὃν εἶχε κληρονόμον, καὶ τοὺς φίλους, οὓς εἶχε συμβούλους, λέγει αὐτοῖς, ὅσα ἐνετείλατο τῷ δούλῳ αὐτοῦ καὶ ὅσα εὗρε γεγονότα. Κἀκεῖνοι συνεχάρησαν τῷ δούλῳ ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ ᾗ ἐμαρτύρησεν αὐτῷ ὁ δεσπότης. 7. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἐγὼ τῷ δούλῳ τούτῳ ἐλευθερίαν ἐπηγγειλάμην, ἐάν μου τὴν ἐντολὴν φυλάξῃ, ἣν ἐνετειλάμην αὐτῷ· ἐφύλαξε δέ μου τὴν ἐντολὴν καὶ προσέθηκε τῷ ἀμπελῶνι ἔργον καλόν, καὶ ἐμοὶ λίαν ἤρεσεν. Ἀντὶ τούτου οὖν τοῦ ἔργου οὗ εἰργάσατο θέλω αὐτὸν συγκληρονόμον τῷ υἱῷ μου ποιῆσαι, ὅτι τὸ καλὸν φρονήσας οὐ παρενεθυμήθη, ἀλλ' ἐτέλεσεν αὐτό. 8. Ταύτῃ τῇ γνώμῃ ὁ υἱὸς τοῦ δεσπότου συνηυδόκησεν αὐτῷ, ἵνα συγκληρονόμος γένηται ὁ δοῦλος τῷ υἱῷ. 9. Μετὰ ἡμέρας ὀλίγας δεῖπνον ἐποίησεν [ὁ οἰκοδεσπότης] αὐτοῦ καὶ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δείπνου ἐδέσματα πολλά. Λαβὼν δὲ ὁ δοῦλος τὰ ἐδέσματα τὰ πεμφθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ δεσπότου τὰ ἀρκοῦντα αὐτῷ ἦρε, τὰ λοιπὰ δὲ τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ διέδωκεν. 10. Οἱ δὲ σύνδουλοι αὐτοῦ λαβόντες τὰ ἐδέσματα ἐχάρησαν καὶ ἤρξαντο εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα χάριν μείζονα εὕρῃ παρὰ τῷ δεσπότῃ, ὅτι οὕτως ἐχρήσατο αὐτοῖς. 11. Ταῦτα πάντα τὰ γεγονότα ὁ δεσπότης αὐτοῦ ἤκουσε καὶ πάλιν λίαν ἐχάρη ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ. Συγκαλεσάμενος πάλιν τοὺς φίλους ὁ δεσπότης καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτοῖς

5. *τινὰ* c. L (*aliquantum temporis*) A (*multum*): om G | *κ. τ. ἀγροῦ* om L A | *πάσας* om L A

6. *αὐτοῦ* p. *δούλῳ*: *αὐτῷ* G | *συνεχάρησαν*: praem *εὐθὺς* L

7. *ἐνετειλάμην*: *ἐπηγγειλάμην* G, *καὶ* a. *ἐμοὶ* c. G: *quod* L

8. *συνηυδόκησεν αὐτῷ* c. G coll A:

Hoc mandatum domini perfeci; fodiam deinceps vineam hanc, et erit formosior, cum fuerit fossa, et herbas non habens dabit fructum copiosiorem, ab herbis non suffocata. Accepit et fodit vineam evellitque omnes herbas, quae in vinea erant. Et facta est vinea ista formosissima et florens, non habens herbas eam suffocantes. 5. Post aliquantum temporis venit dominus servi et agri et intravit in vineam. Et videns vineam decenter obsaeptam, adhuc autem et fossam et omnes herbas evulsas et vites florentes, gavisus est valde de operibus servi. 6. Advocavit itaque filium suum dilectum, quem habebat heredem, et amicos, quos habebat consiliarios, et dicit iis omnia, quae praeceperat servo suo quaeque invenerat perfecta. Et illi congratulati sunt servo de testimonio, quod dedit ei dominus. 7. Et dicit iis: Ego servo huic libertatem promisi, si mandatum meum custodierit, quod mandavi ei; custodivit autem mandatum meum et adiecit vineae opus bonum, mihique valde placuit. Pro hoc igitur opere, quod operatus est, volo eum coheredem filii mei facere, quod bonum sensit neque omisit, sed perfecit. 8. Cui sententiae filius domini assensus est, ut coheres fiat servus filio. 9. Post dies paucos paterfamilias eius cenam fecit et misit ei de cena cibos multos. Servus autem cum accepisset cibos sibi missos a domino, sustulit eos, qui ipsi sufficiebant, reliquos vero conservis suis dedit. 10. Conservi autem cibis acceptis gavisi sunt et coeperunt orare pro eo, ut gratiam inveniret maiorem apud dominum, quod ita ipsis usus erat. 11. Haec omnia, quae facta erant, dominus eius audivit et iterum valde gavisus est de eius facto. Rursus convocatis amicis ac filio suo annuntiavit iis factum, quod fecerat de cibis, quos accepit; illi autem multo magis assensi sunt, servum fieri coheredem filio eius.

et amici eius (*eius* om L[2]) *comprobaverunt* L, *καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ συνηυδόκησαν* Hg

9. *ὁ οἰκοδ.* c. L A: om G | *αὐτῷ* p. *ἔπεμψεν* c. G A: *servo illi* L[1] (L[2])

10. *ὅτι — αὐτοῖς* c. G coll L[1]: om L[2] A

11. *συνευδόκησαν* c. G: add *αὐτῷ* Gh c. A coll L

[illegible] ς ἐδέσμασιν αὐτοῦ οἷς ἐλα-
βοτανῶν πλήρη ὄντα. 4. Ἐν ἑαυτ[illegible] ν γενέσθαι τὸν δοῦλον συγκλη-
τῃν τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου τ[illegible]
λῶνα τοῦτον, καὶ ἔσται [illegible] αὐτὰς τὰς παραβολὰς οὐ γινώσκω
μὴ ἔχων δώσει καρπὸ[illegible] μή μοι ἐπιλύσῃς αὐτάς. 2. Πάντα σοι
Λαβὼν ἔσκαψε τὸν [illegible] ἂν λαλήσω μετὰ σοῦ, δείξω σοι. Τὰς
ἐν τῷ ἀμπελῶνι [illegible] λασσε, καὶ ἔσῃ εὐάρεστος τῷ θεῷ καὶ
πέστατος καὶ [illegible] θμὸν τῶν *φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς*] *αὐτοῦ*.
Μετὰ χρόν[illegible] ὃν ποιήσῃς ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ, σεαυ-
καὶ εἰσῆ[illegible] ξαν περισσοτέραν καὶ ἔσῃ ἐνδοξότερος παρὰ τῷ
κωμέν[illegible] εἶναι. Ἐὰν οὖν *φυλάσσων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ*
νας [illegible] καὶ τὰς λειτουργίας ταύτας, χαρήσῃ, ἐὰν τηρήσῃς αὐτὰς
ἐτ[illegible] τὴν ἐμὴν ἐντολήν. 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὃ ἐάν μοι ἐν-
[illegible] φυλάξω αὐτό· οἶδα γάρ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Ἔσομαι,
[illegible] μετὰ σοῦ, ὅτι τοιαύτην προθυμίαν ἔχεις τῆς ἀγαθοποιήσεως,
[illegible] καὶ μετὰ πάντων δὲ ἔσομαι, φησίν, ὅσοι ταύτην τὴν προθυμίαν
ἔχουσιν. 5. Ἡ νηστεία αὕτη, φησί, *τηρουμένων τῶν ἐντολῶν τοῦ
κυρίου*, λίαν καλή ἐστιν. Οὕτως οὖν φυλάξεις τὴν νηστείαν ταύ-
την, ἣν μέλλεις τηρεῖν· 6. πρῶτον πάντων φύλαξαι ἀπὸ παντὸς
ῥήματος πονηροῦ καὶ πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ καθάρισον
σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τού-
του. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ἔσται σοι αὕτη ἡ νηστεία τελεία. 7.
Οὕτω δὲ ποιήσεις· συντελέσας τὰ γεγραμμένα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ
ᾗ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τῶν ἐδε[illegible]-
μάτων σου ὧν ἔμελλες τρώγειν συμψηφίσας τὴν ποσότητα τῆς δα[illegible]-
πάνης ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἧς ἔμελλες ποιεῖν, δώσεις αὐτὸ χή[illegible]
ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ, καὶ οὕτω ταπεινοφρονήσεις, ἵν' ἐκ τ[illegible] τῆς
ταπεινοφροσύνης σου ὁ εἰληφὼς ἐμπλήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν κ[illegible] καὶ
εὔξηται ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν κύριον. 8. Ἐὰν οὖν οὕτω τελέσ[illegible] ῃς

3. Pseudo-Athanasius ad Antioch. c. 16 transcripsit v. 5–8. Antiochus Mon. hom. 7 ed. Migne p. 1455 plura desumpsit e v. 7 et 8.

1. *λέγω*: add *ei* L A

2. *τ. κυρίου* — *τ. ἐντολὰς* c. L[1] (L[2] A): om G — *τ. ἐντολὰς κτλ.*] Eccles. 12, 13; cf. Mand. VII. 1. Mandata Domini sunt mandata in s. scriptura omnibus hominibus p[illegible] proposita (cf. v. 7: *συντελέσας τὰ γεγραμμένα*) et ad vitam consequ[illegible] endam aeternam necessaria. Sent[illegible] entia procul dubio desumpta es[illegible] e Matth. 19, 17: *εἰ δὲ θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντ*[illegible] *λάς*.

Dico: Domine, ego has similitudines non intellego nec intellegere, nisi eas mihi exponas. 2. Omnia, inquit, am, et quaecumque locutus fuero tecum, ostendam *data Domini custodi,* et eris acceptus Deo et inscri- numero eorum, qui *custodiunt mandata eius.* 3. Si em boni aliquid feceris praeter mandatum Domini, adquires gloriam abundantiorem erisque gloriosior apud Deum, m alias futurus esses. Si igitur *mandata Dei custodiens* m ministeria ista adicias, gaudebis, si ea servaveris iuxta ndatum meum. 4. Dico ei: Domine, si quid mihi mandais, custodiam illud; scio enim, te mecum esse. Ero, inquit, um, quia animum habes tam promptum bene faciendi, et n omnibus ero, inquit, quicumque animum tam promptum ent. 5. Ieiunium hoc, inquit, *servatis mandatis Domini,* le bonum est. Sic igitur custodies ieiunium hoc, quod serurus es: 6. primum omnium cave ab omni verbo malo et omni concupiscentia mala et purifica cor tuum ab omnibus itatibus huius saeculi. Quae si custodieris, hoc ieiunium erit perfectum. 7. Sic autem facies: cum perfeceris, quae pta sunt, in illo die, quo ieiunabis, ne gustes quidquam panem et aquam, et de cibis tuis, quos comesturus eras, putata quantitate sumptus diei illius, quam facturus eras, is illud viduae aut orphano aut inopi, et sic te humiliabis, qui de humilitate tua accepit, impleat animam suam et oret te ad Dominum. 8. Si ergo sic consummaveris ieiunium,

v. 5), etiamsi verba propius ad les. 12, 13 accedunt.
. δὲ c. L (A): γὲ G — ἐκτὸς τῆς ολῆς] Matthaeus 19, 21 haec exet: εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. — δό- κερ.] Cf. Mand. IV c. 4, 2. tth. 19, 21: καὶ ἕξεις θησαυρὸν οὐρανῷ. — κ. τ. ἐμὴν ἐντ.] Paris igitur mandatum est ad opera ererogatoria spectans.
. τελεία: iustum L
. γεγραμμένα c. G: προγεγρ. L[1] ! συμψηφίσας c. Ath[2] L A (cf. Vis. I c. 1, 4): συνοψίσας G — τ. γεγραμμένα] si lectio vera est, sunt mandata Domini in s. scriptura proposita (v. 2). Cf. I Clem. 13, 1. — εἰ μὴ ἄρτον κτλ.] Pastor *xerophagias* commendat. — δώσεις] Nihil frequentius inculcant sancti patres quam praeclaram hanc ieiunii cum eleemosyna consociationem. Cot. — ἐμπλήσῃ τ. ἑ. ψυχήν] Cf. Prov. 6, 30. Exod. 15, 9.

8. οὖν c. Ath[2] L[1] A (L[2]): om G | θεῷ c. G Ant: κυρίῳ L (Ath[2]), om

τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ἣν ἔπραξεν ἐπὶ τοῖς ἐδέσμασιν αὐτοῦ οἷς ἔλαβεν· οἱ δὲ ἔτι μᾶλλον συνευδόκησαν γενέσθαι τὸν δοῦλον συγκληρονόμον τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

3. Λέγω· Κύριε, ἐγὼ ταύτας τὰς παραβολὰς οὐ γινώσκω οὐδὲ δύναμαι νοῆσαι, ἐὰν μή μοι ἐπιλύσῃς αὐτάς. 2. Πάντα σοι ἐπιλύσω, φησί, καὶ ὅσα ἂν λαλήσω μετὰ σοῦ, δείξω σοι. *Τὰς ἐντολὰς* [*τοῦ κυρίου φύλασσε*, καὶ ἔσῃ εὐάρεστος τῷ θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν *φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς*] *αὐτοῦ*. 3. Ἐὰν δέ τι ἀγαθὸν ποιήσῃς ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ, σεαυτῷ περιποιήσῃ δόξαν περισσοτέραν καὶ ἔσῃ ἐνδοξότερος παρὰ τῷ θεῷ οὗ ἔμελλες εἶναι. Ἐὰν οὖν *φυλάσσων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ* προσθῇς καὶ τὰς λειτουργίας ταύτας, χαρήσῃ, ἐὰν τηρήσῃς αὐτὰς κατὰ τὴν ἐμὴν ἐντολήν. 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὃ ἐάν μοι ἐντείλῃ, φυλάξω αὐτό· οἶδα γάρ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Ἔσομαι, φησί, μετὰ σοῦ, ὅτι τοιαύτην προθυμίαν ἔχεις τῆς ἀγαθοποιήσεως, καὶ μετὰ πάντων δὲ ἔσομαι, φησίν, ὅσοι ταύτην τὴν προθυμίαν ἔχουσιν. 5. Ἡ νηστεία αὕτη, φησί, *τηρουμένων τῶν ἐντολῶν τοῦ κυρίου*, λίαν καλή ἐστιν. Οὕτως οὖν φυλάξεις τὴν νηστείαν ταύτην, ἣν μέλλεις τηρεῖν· 6. πρῶτον πάντων φύλαξαι ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ἔσται σοι αὕτη ἡ νηστεία τελεία. 7. Οὕτω δὲ ποιήσεις· συντελέσας τὰ γεγραμμένα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου ὧν ἔμελλες τρώγειν συμψηφίσας τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἧς ἔμελλες ποιεῖν, δώσεις αὐτὸ χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ, καὶ οὕτω ταπεινοφρονήσεις, ἵν' ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης σου ὁ εἰληφὼς ἐμπλήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ εὔξηται ὑπὲρ σοῦ πρὸς τὸν κύριον. 8. Ἐὰν οὖν οὕτω τελέσῃς

3. Pseudo-Athanasius ad Antioch. c. 16 transcripsit v. 5—8, Antiochus Mon. hom. 7 ed. Migne p. 1455 plura desumpsit e v. 7 et 8.

1. *λέγω*: add *ei* L A

2. *τ. κυρίου — τ. ἐντολὰς* c. L[1] (L[2] A): om G — *τ. ἐντολὰς κτλ.*] Eccles. 12, 13; cf. Mand. VII, 1. Mandata Domini sunt mandata in s. scriptura omnibus hominibus proposita (cf. v. 7: *συντελέσας τὰ γεγραμμένα*) et ad vitam consequendam aeternam necessaria. Sententia procul dubio desumpta est e Matth. 19, 17: *εἰ δὲ θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντολάς*

3. Dico: Domine, ego has similitudines non intellego nec possum intellegere, nisi eas mihi exponas. 2. Omnia, inquit, tibi exponam, et quaecumque locutus fuero tecum, ostendam tibi. *Mandata Domini custodi*, et eris acceptus Deo et inscriberis in numero eorum, qui *custodiunt mandata eius.* 3. Si autem boni aliquid feceris praeter mandatum Domini, adquires tibi gloriam abundantiorem erisque gloriosior apud Deum, quam alias futurus esses. Si igitur *mandata Dei custodiens* etiam ministeria ista adicias, gaudebis, si ea servaveris iuxta mandatum meum. 4. Dico ei: Domine, si quid mihi mandaveris, custodiam illud; scio enim, te mecum esse. Ero, inquit, tecum, quia animum habes tam promptum bene faciendi, et cum omnibus ero, inquit, quicumque animum tam promptum habent. 5. Ieiunium hoc, inquit, *servatis mandatis Domini*, valde bonum est. Sic igitur custodies ieiunium hoc, quod servaturus es: 6. primum omnium cave ab omni verbo malo et ab omni concupiscentia mala et purifica cor tuum ab omnibus vanitatibus huius saeculi. Quae si custodieris, hoc ieiunium tibi erit perfectum. 7. Sic autem facies: cum perfeceris, quae scripta sunt, in illo die, quo ieiunabis, ne gustes quidquam nisi panem et aquam, et de cibis tuis, quos comesturus eras, computata quantitate sumptus diei illius, quam facturus eras, dabis illud viduae aut orphano aut inopi, et sic te humiliabis, ut qui de humilitate tua accepit, impleat animam suam et oret pro te ad Dominum. 8. Si ergo sic consummaveris ieiunium,

(cf. v. 5), etiamsi verba propius ad Eccles. 12, 13 accedunt.

3. *δὲ* c. L (A): *γὲ* G — *ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς*] Matthaeus 19, 21 haec exhibet: *εἰ θέλεις τέλειος εἶναι.* — *δόξαν περ.*] Cf. Mand. IV c. 4, 2. Matth. 19, 21: *καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ.* — *κ. τ. ἐμὴν ἐντ.*] Pastoris igitur mandatum est ad opera supererogatoria spectans.

6. *τελεία*: *iustum* L

7. *γεγραμμένα* c. G: *προγεγρ.* L[1] (L[2]) ! *συμψηφίσας* c. Ath[2] L A (cf. Vis. I c. 1, 4): *συνοψίσας* G — *τ. γεγραμμένα*] si lectio vera est, sunt mandata Domini in s. scriptura proposita (v. 2). Cf. I Clem. 13, 1. — *εἰ μὴ ἄρτον κτλ.*] Pastor *xerophagias* commendat. — *δώσεις*] Nihil frequentius inculcant sancti patres quam praeclaram hanc ieiunii cum eleemosyna consociationem. Cot. — *ἐμπλήσῃ τ. ἑ. ψυχήν*] Cf. Prov. 6, 30. Exod. 15, 9.

8. *οὖν* c. Ath[2] L[1] A (L[2]): om G | *θεῷ* c. G Ant: *κυρίῳ* L (Ath[2]), om

τὴν νηστείαν, ὥς σοι ἐνετειλάμην, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ παρὰ τῷ θεῷ καὶ ἔγγραφος ἔσται ἡ νηστεία αὕτη, καὶ ἡ λειτουργία οὕτως ἐργαζομένη καλὴ καὶ ἱλαρά ἐστι καὶ εὐπρόσδεκτος τῷ κυρίῳ. 9. Ταῦτα οὕτω τηρήσεις σὺ μετὰ τῶν τέκνων σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου· τηρήσας δὲ αὐτὰ μακάριος ἔσῃ· καὶ ὅσοι ἂν ἀκούσαντες αὐτὰ τηρήσωσι, μακάριοι ἔσονται καὶ ὅσα ἂν αἰτήσωνται παρὰ τοῦ κυρίου λήψονται.

4. Ἐδεήθην αὐτοῦ πολλά, ἵνα μοι δηλώσῃ τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τοῦ δεσπότου καὶ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ δούλου τοῦ χαρακώσαντος τὸν ἀμπελῶνα καὶ τῶν χαράκων καὶ τῶν βοτανῶν τῶν ἐκτετιλμένων ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν φίλων τῶν συμβούλων· συνῆκα γάρ, ὅτι παραβολή τίς ἐστι ταῦτα πάντα. 2. Ὁ δὲ ἀποκριθείς μοι εἶπεν· Αὐθάδης εἶ λίαν εἰς τὸ ἐπερωτᾶν. Οὐκ ὀφείλεις, φησίν, ἐπερωτᾶν οὐδὲν ὅλως· ἐὰν γάρ σοι δέῃ δηλωθῆναι, δηλωθήσεται. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ὅσα ἄν μοι δείξῃς καὶ μὴ δηλώσῃς, μάτην ἔσομαι ἑωρακὼς αὐτὰ καὶ μὴ νοῶν, τί ἐστιν· ὡσαύτως καὶ ἐάν μοι παραβολὰς λαλήσῃς καὶ μὴ ἐπιλύσῃς μοι αὐτάς, εἰς μάτην ἔσομαι ἀκηκοώς τι παρὰ σοῦ. 3. Ὁ δὲ πάλιν ἀπεκρίθη μοι λέγων· Ὃς ἄν, φησί, δοῦλος ᾖ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχῃ τὸν κύριον ἑαυτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ σύνεσιν καὶ λαμβάνει καὶ πᾶσαν παραβολὴν ἐπιλύει, καὶ γνωστὰ αὐτῷ γίνονται τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου τὰ λεγόμενα διὰ παραβολῶν· ὅσοι δὲ βληχροί εἰσι καὶ ἀργοὶ πρὸς τὴν ἔντευξιν, ἐκεῖνοι διστάζουσιν αἰτεῖσθαι παρὰ τοῦ κυρίου· 4. ὁ δὲ κύριος πολυεύσπλαγχνός ἐστι καὶ πᾶσι τοῖς αἰτουμένοις παρ' αὐτοῦ ἀδιαλείπτως δίδωσι. Σὺ δὲ ἐνδεδυναμωμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀγγέλου καὶ εἰληφὼς παρ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔντευξιν καὶ μὴ ὢν ἀργός, διατί οὐκ αἰτῇ παρὰ τοῦ κυρίου σύνεσιν καὶ λαμβάνεις παρ' αὐτοῦ; 5. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐγὼ ἔχων σὲ μεθ' ἑαυτοῦ ἀνάγκην ἔχω σὲ αἰτεῖσθαι καὶ σὲ ἐπερωτᾶν· σὺ γάρ μοι δεικνύεις πάντα καὶ λαλεῖς μετ' ἐμοῦ· εἰ δὲ ἄτερ σοῦ ἔβλεπον ἢ ἤκουον αὐτά, ἠρώτων ἂν τὸν κύριον, ἵνα μοι δηλωθῇ.

5. Εἶπόν σοι, φησί, καὶ ἄρτι, ὅτι πανοῦργος εἶ καὶ αὐθάδης,

plura A — *θυσία δεκτή*] Sirach 32, 9 (Vulg. 35, 9). Phil. 4, 18. Cf. Prov. 15, 8. I Petr. 2, 5. Matth. 5, 24. — *ἱλαρά*] Cf. II Cor. 9, 7. Sirach 32 (35), 11.

9. *αἰτήσονται* G

4, 1. *ἐδεήθην*: praem *et* L[1] A (L[2]) *πολλὰ* om L A | *πάντα* om L (plura A)

ut tibi mandavi, *sacrificium* tuum *acceptum* erit apud Deum et inscribetur ieiunium tuum, et ministerium ita impletum bonum et hilare est et acceptum Domino. 9. Haec ita servabis tu cum filiis tuis ac tota domo tua; si autem ea servaveris, beatus eris, et quicumque audierint ea servaverintque, beati erunt, et quidquid petierint a Domino, accipient.

4. Deprecatus sum eum valde, ut mihi explanaret similitudinem agri et domini et vineae et servi vineam obsaepientis et palorum et herbarum e vinea evulsarum et filii et amicorum consiliariorum. Intellexi enim, similitudinem quandam esse haec omnia. 2. Ille autem respondens mihi dixit: Audax es valde ad interrogandum. Nihil omnino, inquit, interrogare debes; nam si oportuerit demonstrari tibi, demonstrabitur. Dico ei: Domine, quaecumque mihi ostenderis neque demonstraveris, frustra ea videro neque intellegens, quae sint; similiter et si mihi similitudines proposueris neque eas mihi exposueris, frustra aliquid a te audiero. 3. Ille autem iterum respondit mihi dicens: Quicumque, inquit, est servus Dei habetque Dominum in corde suo, petit ab eo intellectum et accipit et omnem similitudinem solvit, et verba Domini, quae dicuntur in similitudinibus, perspicua ei fiunt; quicumque autem inertes sunt pigrique ad orandum, illi dubitant postulare a Domino; 4. Dominus autem valde misericors est et omnibus se petentibus sine intermissione tribuit. Tu autem, qui confirmatus es a sancto angelo et accepisti ab eo orationem eiusmodi neque es piger, quare non petis a Domino intellectum et accipis ab eo? 5. Dico ei: Domine, cum te habeam mecum, necesse est ut te petam teque interrogem; tu enim omnia mihi ostendis et loqueris mecum; si autem sine te vidissem aut audissem illa, interrogassem Dominum, ut demonstraret mihi.

5. Dixi tibi, inquit, paulo ante, callidum te esse et auda-

2. *τι* p. *ἀκηκοώς*: *eas* L, plura om A

3. *αὐτοῦ* em: *αὐτῷ* G — *αἰτεῖται κτλ.*] Cf. Iac. 1, 5. 6. III Reg. 3, 11.

4. *ἁγίου ἀγγέλου*] i. e. a Christo. Cf. Vis. V, 2. Mand. V c. 1, 7.

5. Hermas in hoc capite propius ad Christologiam accedit et quae-

ἐπερωτῶν τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω παράμονος εἶ, ἐπιλύσω σοι τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀκολούθων πάντων, ἵνα γνωστὰ πᾶσι ποιήσῃς αὐτά. Ἄκουε νῦν, φησί, καὶ σύνιε αὐτά. 2. Ὁ ἀγρὸς ὁ κόσμος οὗτός ἐστιν· ὁ δὲ κύριος τοῦ ἀγροῦ ***ὁ κτίσας τὰ πάντα καὶ ἀπαρτίσας αὐτὰ***

ritur, quid de Christo seu, ut ipse dicit (nomen Christi enim nunquam exhibet), de filio Dei senserit. Alii aliter iudicaverunt, et sententiae memoria dignissimae hae sunt. Orthodoxe eum sensisse et filium Dei personam divinam et a spiritu sancto distinctam habuisse statuerunt praesertim Iachmann (Der Hirte d. H. p. 68—73), Hefele ad h. l. (ed. IV p. 386 sq. not. 3), Dorner (Lehre von der Person Christi ed. II 1845 p. 190—205), Gaâb (Der Hirte d. H. p. 77 sqq.), Zahn l. c. p. 253—282 (cf. Iahrb. f. deutsche Theol. 1870 p. 201 sq.), Donaldson (The Apostolical Fathers p. 353—358). Hilgenfeld (Proleg. p. XV sq. cf. Apost. Väter p. 145—147; 166—171. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1858 p. 428 sqq.) iudicavit, Hermam *Iudaismum christianum* quamvis iam valde mitigatum defendisse, unicum Deum unicam fidei materiam (Mand. I) plane eodem modo praedicasse quo Pseudo-Clemens (Recogn. I c. 7. 35. Hom. II c. 12), unici Dei filium agnovisse, sed eadem ratione, qua etiam acerrimi Iudaismi christiani propugnatores uni Deo spiritum sanctum adiunxissent, praeter filium denique Dei unigenitum, qui esset idem cum spiritu sancto, alium Dei filium induxisse videri, qui esset princeps angelorum (Sim. IX c. 12, 8), sicut teste Epiphanio h. 30 c. 16 Ebionaei quidam Christum negassent e Deo patre genitum esse, *ἀλλὰ ἐκτίσθαι, ὡς ἕνα τῶν ἀρχαγγέλων καὶ ἔτι περισσοτέρως, αὐτὸν δὲ κυριεύειν καὶ ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος πεποιημένων*. **Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865 p. 277—282; 1869 p. 273—285) putat, filium Dei et spiritum sanctum Hermae unum eundemque et quidem summum archangelum fuisse, et Harnack (cf. adnotat. ad Vis. V, 2. Sim. V c. 5, 2; c. 6. 5; VIII c. 1, 2; IX c. 1, 1) iudicavit, Hermam filium Dei seu spiritum sanctum eundem habuisse cum Michaele archangelo ob eamque causam de sex angelis superioribus (cf. Vis. I c. 4, 1. 3; III c. 1, 6; c. 2, 5; c. 4, 1) verba fecisse, quia filium Dei (*ἄγγελον σεμνότατον*) septimum licet valde praestantiorem angelum habuisset. Mihi quoque in Pastore filius Dei idem cum spiritu sancto haberi videtur. Concedo quidem, in hac (V) Similitudine Hermam eos magis distinxisse quam confudisse. Servo enim, quem paterfamilias in vineam suam misit, i. e. filio Dei seu Christo in terra apparenti opponit filium patrisfamilias i. e. spiritum sanctum (cf. v. 2), ac praeterea docet, praesente hoc spiritu sancto et praesentibus angelis servum illum a Domino exaltari et coheredem declarari, coheredem spiritui sancto (cf. c. 2, 6—11; c. 6, 5—7), i. e. Christum in caelos as-**

n, qui interrogas solutiones similitudinum. Quoniam autem n pertinax es, solvam tibi similitudinem agri ac reliquorum mnium, quae sequuntur, ut ea omnibus nota facias. Audi nc, inquit, et intellege ea. 2. Ager hic mundus est; domis agri qui *creavit omnia* et *perfecit ea*] *confirmavitque;*

ni et humanam quoque ipsius naam (servum) divini honoris fieri rticipem. Uno loco autem iam prodit, filium Dei praeexsistentem spiritu sancto se non distinxisse. aeritur enim, an filium patrisnilias vocasset spiritum sanctum : v. 2), si hunc non eundem esse n filio Dei praeexsistente senset, et accedit, quod c. 6, 5. 6 in:nationem spiritus sancti docere letur ac Sim. IX c. 1, 1 spiritum ıctum (versio latina vulgata von *sanctum* suppressit) disertis :bis filium Dei nominat. Monuit idem Zahn l. c., non esse negleadum, Hermam hic *parabolam* exsuisse, ipsamque parabolam cum minus aptam esse tum a scrip'e haud feliciter explicari. Sed rnack recte respondit, parabolam auctore ipso excogitatam, a nene ei suppositam fuisse. Quae n ita sint, non possum non stare, Hermam falsae de Christo :nioni addictum fuisse, et si quis aesierit, quomodo fieri potuerit, Pastor, si auctor ita sensit, a veibus tanti aestimatus sit, respon-), veteres Pastoris doctrinam de o Dei genuinam, quippe quae et magis similitudinibus obvelata am verbis expressa, minus animadrtisse, et moneo, Latinos saltem rum mox reprobasse. Cf. adnot. Sim. VIII c. 1, 2.

2. δυναμώσας G LXX: con ἐνδυν. Hg Gh cf. Mand. V c. 2, 8; XII c. 5, 1; c. 6, 4 etc. | ὁ δὲ υἱὸς — ἅγιόν ἐστιν c. L[1]: om G L[2] A (sine dubio velut sententiam heterodoxam) | οὗτος om L A — ὁ κτίσας τ. π.] Eph. 3, 9. Apoc. 4, 11. Hebr. 3, 4. Sirach 18, 1. — ἀπαρτίσας κτλ.] Haud dubie Hermas Ps. 67, 29: δυνάμωσον ὁ θεὸς τοῦτο, ὃ κατηρτίσω ἐν ἡμῖν, suo more hic reddidit, ideoque δυναμώσας, quod exhibet codex, retinendum, neque vero ἐνδυναμώσας mutandum esse videtur. Infra, Sim. VII, 4, ubi καὶ ἐνδυναμώσας cum ὁ τὰ πάντα κτίσας coniungitur, haec quidem forma usurpatur. Sed Hermas etiam alias in adhibendis locis biblicis magna libertate utitur. Supra, Mand. I, 1, ubi Ps. 67, 29 primum tacite in usum suum vertit, scripsit cum interpretibus LXX καταρτίσας, hic ἀπαρτίσας. — ὁ δὲ υἱός] sc. τοῦ κυρίου τοῦ ἀγροῦ vel τοῦ οἰκοδεσπότου. — τ. πνεῦμα τ. ἅγιον] Olim plures, e. g. Bullus (Defensio fidei Nic. I c. 2, 5), Möhler (Athanasius d. Gr. I 17), Hefele ed. III p. 390 not. 3, hic *divinam Christi naturam*, τὸ θεῖον ἐν Χριστῷ, intellegi voluerunt, et Bullus locum ita interpretatus est, ut auctorem *Irenici Irenicorum* refutaret dicentem, Hermam filium Dei vocasse spiritum sanctum. Sed filius h. l. est filius patrisfamilias, non Dei. Filius Dei enim in parabola est servus patrisfamilias. — ὁ λαὸς οὗτος] i. e. po-

καὶ δυναμώσας· [ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν]· ὁ δὲ δοῦλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν· αἱ δὲ ἄμπελοι ὁ λαὸς οὗτός ἐστιν, ὃν αὐτὸς ἐφύτευσεν· 3. οἱ δὲ χάρακες οἱ ἅγιοι ἄγγελοί εἰσι τοῦ κυρίου οἱ συγκρατοῦντες τὸν λαὸν αὐτοῦ· αἱ δὲ βοτάναι αἱ ἐκτετιλμέναι ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος [αἱ] ἀνομίαι εἰσὶ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· τὰ δὲ ἐδέσματα, ἃ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δείπνου, αἱ ἐντολαί εἰσιν, ἃς ἔδωκε τῷ λαῷ αὐτοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμβουλοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι οἱ πρῶτοι κτισθέντες· ἡ δὲ ἀποδημία τοῦ δεσπότου ὁ χρόνος ὁ περισσεύων εἰς τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. 4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, μεγάλως καὶ θαυμαστῶς πάντα ἐστὶ καὶ ἐνδόξως πάντα ἔχει. Μὴ οὖν, φημί, ἐγὼ ἠδυνάμην ταῦτα νοῆσαι; Οὐδὲ ἕτερος τῶν ἀνθρώπων, κἂν λίαν συνετὸς ᾖ τις, οὐ δύναται νοῆσαι αὐτά. Ἔτι, φημί, κύριε, δήλωσόν μοι, ὃ μέλλω σε ἐπερωτᾶν. 5. Λέγε, φησίν, εἴ τι βούλει. Διατί, φημί, κύριε, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς δούλου τρόπον κεῖται ἐν τῇ παραβολῇ;

6. Ἄκουε, φησίν· εἰς δούλου τρόπον [οὐ] κεῖται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἐξουσίαν μεγάλην κεῖται καὶ κυριότητα. Πῶς, φημί, κύριε, οὐ νοῶ. 2. Ὅτι, φησίν, ὁ θεὸς τὸν ἀμπελῶνα ἐφύτευσε, τοῦτ' ἔστι τὸν λαὸν ἔκτισε καὶ παρέδωκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ υἱὸς κατέστησε τοὺς ἀγγέλους ἐπ' αὐτοὺς τοῦ συντηρεῖν αὐτούς· καὶ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐκαθάρισε πολλὰ κοπιάσας καὶ πολλοὺς κόπους ἠντληκώς· οὐδεὶς γὰρ [ἀμπελὼν] δύναται σκαφῆναι ἄτερ κόπου ἢ μόχθου. 3. Αὐτὸς οὖν καθαρίσας τὰς

pulus Christianorum vel ecclesia.

3. *συγκρατοῦντες* c. L: *συκγροτοῦντες* G | *αἱ* a. *ἀνομίαι* add Hg — *χάρακες* ... *βοτάναι* ... *ἐδέσματα*] Cf. c. 6, 2. 3. Tria ergo opera perfecit servus, quorum primum est mandatum, cetera libere peracta. De *mandatis* cf. Matth. 5, 19; 19, 17; 22, 36. 38. 40. Ioann. 12, 49. 50; 13, 34 etc. I Ioann. 2, 3. 4. 7. 8; 3, 22 etc. — *ἄγγελοι οἱ πρ. κτισθέντες* Cf. Vis. III c. 4, 1. — *ἡ δὲ ἀποδημία κτλ.*] Caveas ne putes, scriptorem hic explicationem parabolae turbasse; censet enim Hermas, opus Christi tum demum perfectum iri, ubi hoc saeculum finitum erit. Itaque consulto scripsit, *τὴν ἀποδημίαν τοῦ δεσπότου* esse *τὸν χρόνον τὸν περισσεύοντα εἰς τὴν παρουσίαν*; eradicatio enim peccatorum et traditio mandatorum (*βοτάναι αἱ ἐκτετιλμέναι* — *ἐδέσματα*, *ἃ ἔπεμψεν*) nunc temporis a servo i. e. a Christo perficitur. Harnack. — *αὐτοῦ*] sc. *θεοῦ*. Cf. II Clem. 12, 1.

4. *ἠδυνάμην*] pro *ἐδυν.*, cf. Ph. Buttmann, Griech. Grammatik ed. XX § 83 Anm. 5.

5. *λ. φ. εἴ τι βούλει* (ita Gh, ce-

ius spiritus sanctus est; servus filius Dei est; vinea populus c est, quem plantavit ipse; 3. pali sancti angeli sunt Doini, qui continent populum ipsius; herbae e vinea evulsae iquitates sunt servorum Dei; cibi, quos misit ei de cena, andata sunt, quae dedit populo suo per filium suum; amici consiliarii sancti angeli, quos primos creavit; absentia patrismiliae est tempus, quod in adventum eius restat. 4. Dico : Domine magnifice et mire omnia se habent ac gloriose. umquid ergo, inquam, ego haec poteram intellegere? Neque ius hominum, etiamsi valde prudens quis sit, non potest ea tellegere. Adhuc, inquam, domine, demonstra mihi, quod interrogaturus sum. 5. Loquere, inquit, si quid vis. Quare, quam, domine, filius Dei in servi figura in similitudine ponitur?

6. Audi, inquit: in servili conditione non ponitur filius ei, sed in magna potestate ponitur et imperio. Quomodo, inıam, domine, non intellego. 2. Quoniam, inquit, Deus vineam antavit, id est populum creavit tradiditque filio suo; et filius›suit angelos super eos, ut eos conservarent; et ipse eorum ›ccata abluit multa laborans multosque labores patiens; nulla ıim vinea fodi potest sine labore vel dolore. 3. Ipse igitur ›ccatis populi ablutis ostendit iis *semitas vitae*, dans iis legem,

ri legerunt *ὅ τι βούλῃ*) c. G L[1]: a L[2] A | *τρόπον*: *τόπον* L

6, 1. *οὐ* pr c. L A: om G — *οὐ* *ῖται*] i. e. destinatus est, ut magım potestatem et regnum acquirat; v. 4. Matth. 28, 18. Sim. IX c. , 4. Harnack.

2. *αὐτῶν* c. L (A): *ἡμῶν* G | *ἀμλῶν . . . σκαφῆναι* c. L: *σκαφῆσαι*, *vineam pastinare* A — *ἀμ. αὐν ἐκαθάρισε*] Cf. Hebr. 1, 3. — *ιλλὰ κοπιάσας κτλ.*] Errant, qui ıtaverint, Hermam hic mortem su Christi vel solum opus in ters peractum respicere. Hermas nullum discrimen facit inter opus Christi, quod in terris peregit, et illud, quod semper in cordibus fidelium perficit (cf. quae ad c. 5, 3 fin. adnotavi). Accedit, quod mortis expiatoriae Christi nunquam mentionem fecit. Harnack.

3. *τ. τρίβους τ. ζωῆς*] Prov. 16, 17. Haud dubie Ps. 15, 11: *ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς*, reddere voluit. Interpretes LXX sicut hic sic alias quoque fere semper *ὁδοὶ ζωῆς* exhibent (cf. Prov. 5, 6; 6, 23; 10, 17 etc.) De tertio servi opere vel altero supererogatorio Her-

ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς *τὰς τρίβους τῆς ζωῆς*, δοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον, ὃν *ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*. 4. [Βλέπεις, φησίν, ὅτι αὐτὸς κύριός ἐστι τοῦ λαοῦ, *ἐξουσίαν πᾶσαν λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*]. Ὅτι δὲ ὁ κύριος σύμβουλον ἔλαβε τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐνδόξους ἀγγέλους περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ δούλου, ἄκουε· 5. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατῴκισεν ὁ θεὸς εἰς σάρκα, ἣν ἠβούλετο. Αὕτη οὖν ἡ σάρξ, ἐν ᾗ κατῴκησε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδούλευσε τῷ πνεύματι καλῶς ἐν σεμνότητι καὶ ἁγνείᾳ πορευθεῖσα, μηδὲν ὅλως μιάνασα τὸ πνεῦμα. 6. Πολιτευσαμένην οὖν αὐτὴν καλῶς καὶ ἁγνῶς καὶ συ[γκ]οπιάσασαν τῷ πνεύματι καὶ συνεργήσασαν ἐν παντὶ πράγματι, ἰσχυρῶς καὶ ἀνδρείως ἀναστραφεῖσαν, μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου εἵλατο κοινωνόν· ἤρεσε γὰρ [τῷ θεῷ] ἡ πορεία τῆς σαρκὸς τα[ύτη]ς, ὅτι οὐκ ἐμιάνθη ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. 7. Σύμβουλον οὖν ἔλαβε τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνδόξους, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ αὕτη, δουλεύσασα τῷ [πνεύμα]τι ἀμέμπτως, σχῇ τόπον τινὰ κατασκηνώσεως καὶ μὴ δόξῃ τὸν μισθὸν [τῆς δουλείας αὐτῆς ἀπολωλεκέναι· πᾶσα γὰρ σὰρξ ἀπολήψεται μισθὸν] ἡ εὑρεθεῖσα ἀμίαντος καὶ ἄσπιλος, ἐν ᾗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατῴκησεν. 8. Ἔχεις καὶ ταύτης τῆς παραβολῆς τὴν ἐπίλυσιν.

7. Ηὐφράνθην, φημί, κύριε, ταύτην τὴν ἐπίλυσιν ἀκούσας.

mas hic loquitur. Cf. c. 5, 3. — *ἔλαβε κτλ.*] Ioann. 10, 18. Cf. Ioann. 12, 49. 50; 14, 31; 15, 10.

4. *βλέπεις — πατρὸς αὐτοῦ* c. L: om G A propter homoeotel. | *περὶ* em: *παρὰ* G — *αὐτὸς κύριος κτλ.*] Cf. Sim. VIII c. 3, 3. — *ἐξουσία π.*] Matth. 28, 18. Cf. Eph. 1, 20—23 etc. — *ὁ κύριος*] adhuc dominus fundi (cf. c. 5, 2) esse videtur. Sed iam de imagine ad rem transit, filio non *τοὺς φίλους* (cf. c. 2, 6. 11; c. 5, 3), sed *τοὺς ἐνδ. ἀγγέλους* (cf. v. 7) adiungens. Itaque quaeri potest, quis sit h. l. *ὁ υἱὸς αὐτοῦ*, filius patrisfamilias an filius Dei? Illa interpretatio magis mihi placet, sed haec non prorsus excluditur.

5. *τ. πνεῦμα — ἠβούλετο* c. G coll A: *spiritum illum sanctum, qui creatus est omnium purus* (lege *primus*), *in corpore, in quo habitaret, Deus fundavit, atque statuit electum corpus, quod ei placuit* L², similiter L¹ — *τ. πνεῦμα κτλ.*] Sim. IX c. 12, 2 eadem fere de filio Dei dicuntur. Si autem Pastoris de filio Dei et spiritu sancto opinionem recte percepi, Hermas fortasse male intellexit Luc. 3, 21. 22: *ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαόν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος… ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανὸν καὶ καταβῆ-*

quam *accepit a patre suo*. 4. Vides, inquit, eum dominum esse populi, *accepta a patre suo omni potestate*. Quod autem Dominus in consilium adhibuit filium suum ac gloriosos angelos de hereditate servi, audi. 5. Spiritum sanctum, qui ante erat, qui creavit omnem creaturam, fundavit Deus in carne, quae ei placuit. Haec igitur caro, in quo habitavit spiritus sanctus, servivit spiritui bene in sanctitate et castitate ambulans neque omnino spiritum maculans. 6. Haec igitur cum recte et caste ambularet et laboraret cum spiritu ac cooperaretur in omni negotio, fortiter ac viriliter conversaretur, assumpsit eam sociam ac consortem spiritus sancti; placuit enim Deo conversatio huius carnis, quia non est maculata in terra habens spiritum sanctum. 7. Itaque in consilium adhibuit filium et angelos gloriosos, ut et haec caro, quae spiritui sine culpa servivit, locum habitandi aliquem haberet neque mercedem servitii sui videretur perdidisse; mercedem enim recipiet omnis caro, quae invenitur sine macula et sine labe, in qua spiritus sanctus habitavit. 8. Habes huius quoque similitudinis solutionem.

7. Laetatus sum, inquam, domine, audita hac solutione.

ναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον . . ἐπ' αὐτόν (cf. Matth. 3, 16). — *προόν*] Cf. Prov. 8, 22—25. Sirach 24, 9. Sim. IX c. 12, 2. — *τὸ κτίσαν π. τ. κτίσιν*] Deus in Pastore ter (Mand. I, 1. Sim. V c. 5, 2; VII, 4) *ὁ κτίσας τὰ πάντα* nominatur. Quaerere licet, num Hermas hic consulto an fortuito pro *τὰ πάντα* scripserit *πᾶσαν τὴν κτίσιν*? Cf. Sim. IX c. 14, 5. — *σάρκα*] i. e. humanam naturam seu hominem. Cf. Ioann. 1, 14. — *αὕτη ἡ σάρξ*] i. e. servus ille. — *ἐν ᾗ κατῴκησε τὸ πνεῦμα τ. ἅγιον*] Cf. Luc. 4, 1: *Ἰησοῦς δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου.*

6. *τῷ θεῷ* c. L[1]: *Domino* L[2], om G — *ἰσχ. κ. ἀνδρείως*] Cf. Mart. Polyc. 9, 1 not. Dan. 10, 19: *ἀνδρίζου καὶ ἴσχυε.* — *εἵλατο*] sc. *ὁ θεός* (v. 5). — *κοινωνόν*] Cf. c. 2, 7. 11.

7. *τ. δουλείας — μισθὸν* c. L[1] coll L[2]: om G (plura A) — *κατασκηνώσεως*] Cf. Matth. 8, 20. Luc. 9, 58. — *πᾶσα γ. σὰρξ κτλ.*] Non solum in corpore Christi, sed et in corporibus hominum spiritus sanctus habitat. Cf. Mand V. II. Clem. 14, 3—5.

7, 1. *κ. δικ. σ. ἡ σάρξ* c. G L[2]: *et tecum fuisse iudicetur* L[1], om plura A — *τ. σάρκα κτλ.*] Cf II Clem. 8,

Ἄκουε νῦν, φησί· τὴν σάρκα σου ταύτην φύλασσε καθαρὰν καὶ ἀμίαντον, ἵνα τὸ πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῇ μαρτυρήσῃ αὐτῇ καὶ δικαιωθῇ σου ἡ σάρξ. 2. Βλέπε, μήποτε ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου τὴν σάρκα σου ταύτην φθαρτὴν εἶναι καὶ παραχρήσῃ αὐτῇ ἐν μιασμῷ τινί. Ἐὰν [γὰρ] μιάνῃς τὴν σάρκα σου, μιανεῖς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐὰν δὲ μιάνῃς τὸ πνεῦμα, οὐ ζήσῃ. 3. Εἰ δέ τις, φημί, κύριε, γέγονεν ἄγνοια προτέρα, πρὶν ἀκουσθῶσι τὰ ῥήματα ταῦτα, πῶς σωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὁ μιάνας τὴν σάρκα αὐτοῦ; Περὶ τῶν προτέρων, φησίν, ἀγνοημάτων τῷ θεῷ μόνῳ δυνατὸν ἴασιν δοῦναι· αὐτοῦ γάρ ἐστι *πᾶσα ἐξουσία*. 4. [Ἀλλὰ νῦν φύλασσε σεαυτόν, καὶ *ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ*, πολύσπλαγχνος ὤν, περὶ τῶν προτέρων ἀγνοημάτων ἴασιν δώσει], ἐὰν τὸ λοιπὸν μὴ μιάνῃς σου τὴν σάρκα μηδὲ τὸ πνεῦμα· ἀμφότερα γὰρ κοινά ἐστι καὶ ἄτερ ἀλλήλων μιανθῆναι οὐ δύναται. Ἀμφότερα οὖν καθαρὰ φύλασσε, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ.

Παραβολὴ ϛ'.

1. Καθήμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ δοξάζων τὸν κύριον περὶ πάντων ὧν ἑωράκειν καὶ συζητῶν περὶ τῶν ἐντολῶν, ὅτι καλαὶ καὶ δυναταὶ καὶ ἱλαραὶ καὶ ἔνδοξοι καὶ *δυνάμεναι σῶσαι ψυχὴν ἀνθρώπου*, ἔλεγον ἐν ἐμαυτῷ· Μακάριος ἔσομαι, ἐὰν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις πορευθῶ, καὶ ὃς ἂν ταύταις πορευθῇ, μακάριος ἔσται. 2. Ὡς ταῦτα ἐν ἐμαυτῷ ἐλάλουν, βλέπω αὐτὸν ἐξαίφνης παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα ταῦτα· Τί διψυχεῖς περὶ τῶν ἐντολῶν ὧν σοι ἐνετειλάμην; Καλαί εἰσιν· ὅλως μὴ διψυχήσῃς, ἀλλ' ἔνδυσαι τὴν πίστιν τοῦ κυρίου, καὶ ἐν αὐταῖς πορεύσῃ· ἐγὼ γάρ σε ἐνδυναμώσω ἐν αὐταῖς. 3. Αὗται αἱ ἐντολαὶ σύμφοροί εἰσι τοῖς

6; 9, 3; 14, 3. — *τ. πνεῦμα . . μαρτυρήσῃ*] Cf. Hebr. 10, 15.

2. *γὰρ* c. L[1] (L[2]): om G (A) | *τὸ πνεῦμα* p. *μιάνῃς* em Gh cf. v. 4: *τὴν σάρκα* G L (A) — *φθαρτήν*] Cf. I Clem. 24—26. II Clem. 9, 1—5. Polyc. Phil. 7, 1. — *παραχρήσῃ*] Referente Clemente Al. Strom. II c. 10, 118 p. 491 (cf. III cf. 4, 25 p. 523) sectatores Nicolai effatum magistri, sed ab ipsis detortum, adducebant: *τὸ δεῖν παραχρῆσθαι τῇ σαρκί*. Harnack contulit etiam Cyrill. Hier. Cat. XVIII c. 20. — *ἐν μιασμῷ τ.*] Cf. II Petr. 2, 10. — *ἐὰν γὰρ κτλ.*] Cf. II Clem. 14, 3. 4.

3. *προτέρα*] Cf. Vis. II c. 2, 4. Mand. IV c. 4, 4 etc. — *π. ἐξουσία*] Cf. c. 6, 4 not.

4. *ἀλλὰ — δώσει* c. L[1] L[2] (hic om

.udi nunc, inquit: carnem tuam hanc custodi mundam et nmaculatam, ut spiritus in ea habitans ei testimonium reddat t iustificetur caro tua. 2. Vide, ne quando in corde tuo ascendat cogitatio, carnem tuam hanc corruptibilem esse, et abuaris ea in libidine aliqua. Si enim carnem tuam maculaveris, naculabis et spiritum sanctum; sin autem maculaveris spiritum, non vives. 3. Si vero, inquam, domine, ignorantia aliqua uerit, priusquam haec verba audiebantur, quomodo salvatur omo, qui carnem suam maculavit. De peccatis, inquit, prioibus per ignorantiam admissis Deus solus potest remedium are; namque eius est *omnis potestas*. 4. Sed nunc custodi e, et *Dominus omnipotens*, cum sit valde misericors, prioribus elictis remedium dabit, si in futurum non maculaveris carnem uam neque spiritum; consortes enim sunt ambo et alter sine ltero non potest inquinari. Utrumque igitur mundum custodi, t vives Deo.

Similitudo VI.

1. Cum sederem in domo mea ac glorificarem Dominum le omnibus, quae videram, et inquirerem de mandatis, quod ona et potentia et laeta et gloriosa sunt *possuntque animam ominis salvare*, dicebam intra me: Beatus ero, si in mandatis stis ambulavero, et quicumque in iis ambulaverit, beatus rit. 2. Quae dum intra me loquor, video eum subito iuxta ne sedentem et haec dicentem: Quid dubitas de mandatis istis, uae tibi mandavi? Bona sunt; omnino ne dubites, sed indue idem Domini, et in iis ambulabis; ego enim te in iis confortabo. 3. Haec mandata utilia sunt iis, qui paenitentiam acturi

παντοκρ.) coll A: om G — ὁ κύριος ὁ π.] Sirach 42, 17. II Cor. 6. 8 (Apoc. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7. 4 etc.: κύριος ὁ θεὸς ὁ. π.).

VI. Pseudo-Athanasius (Ath²) l. c. c. 18. 19 maximam huius Similitudinis partem exscripsit, sc. c. 1, 5 (ἔλθομεν κτλ.) — c. 3, 6 (πράξεις αὐτοῦ); c. 4, 3. 4 (ἄκουε κτλ.); c. 5, 3. 5—7.

1, 1. καλαὶ κτλ.] Cf. Mand. XII c. 3, 4. Ps. 18, 9. 11. 12. — δυνάμεναι κτλ.] Iac. 1, 21: λόγον τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. — μακάριος κτλ.] Cf. Ps. 118, 1.

2. κ. λέγοντα ταῦτα c. G L¹: *et ait mihi* L² A

3. μετανοεῖν: praem *delictorum suorum ante gestorum* L¹ (L²), om plura A

μέλλουσι μετανοεῖν· ἐὰν γὰρ μὴ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς, εἰς μάτην ἐστὶν ἡ μετάνοια αὐτῶν. 4. Οἱ οὖν μετανοοῦντες ἀποβάλλετε τὰς πονηρίας τοῦ αἰῶνος τούτου τὰς ἐκτριβούσας ὑμᾶς· ἐνδυσάμενοι δὲ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης δυνήσεσθε τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς ταύτας καὶ μηκέτι προστιθέναι ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. [Ἐὰν οὖν μηκέτι μηδὲν προσθῆτε, ἀποστήσεσθε ἀπὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν ὑμῶν]. Πορεύεσθε οὖν ταῖς ἐντολαῖς μου ταύταις, καὶ ζήσεσθε τῷ θεῷ. Ταῦτα πάντα παρ' ἐμοῦ λελάληται ὑμῖν. 5. Καὶ μετὰ τὸ ταῦτα λαλῆσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, λέγει μοι· Ἄγωμεν εἰς ἀγρόν, καὶ δείξω σοι τοὺς ποιμένας τῶν προβάτων. Ἄγωμεν, φημί, κύριε. Καὶ ἤλθομεν εἴς τι πεδίον, καὶ δεικνύει μοι ποιμένα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἱματίων τῷ χρώματι κροκώδη. 6. Ἔβοσκε δὲ πρόβατα πολλὰ λίαν, καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ὡσεὶ τρυφῶντα ἦν καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρὰ ἦν σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖσε· καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἦν ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτοῦ· καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ ποιμένος ἱλαρὰ ἦν λίαν, καὶ ἐν τοῖς προβάτοις περιέτρεχε. [Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα].

2. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φημί, κύριε. Οὗτος, φησίν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν. Οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ θεοῦ καὶ καταστρέφει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται. 2. Ἐπιλανθάνονται γὰρ τῶν ἐντολῶν *τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος* καὶ πορεύονται ἀπάταις καὶ τρυφαῖς ματαίαις καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου, τινὰ μὲν εἰς θάνατον, τινὰ δὲ εἰς καταφθοράν. 3. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, οὐ γινώσκω ἐγώ, τί ἐστιν εἰς θάνατον καὶ τί εἰς καταφθοράν. Ἄκουε, φησίν· ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς [ταῖς ἐπιθυ-

4. *τ. ἐκτριβούσας ὑμᾶς* om L¹ A | *ἐὰν οὖν — ὑμῶν* c. L¹ L²: om G (plura A) | *πάντα* om L
5. *ἄγωμεν* sec c. L (A): *ἄγομεν* G — *δείξω*] sc. in visione. — *σύνθεσιν κτλ.*] Synthesis coccinea vestis fuit pretiosa, elegans, cenatoria, index laetitiae atque a mollioribus solita indui. Cot.
6. *πάνυ* c. Ath L¹ A (L²): om G | *αὐτὴ* em Gh: *αὕτη* G, om L (plura A Ath) | *καὶ ἄλλα — σκιρτῶντα* c. Ath cf. c. 2, 4. 6: om G L A
2, 1. *τ. δούλων τ. θ.* c. Ath L A: add *τῶν κενῶν* G | *ἀπόλλυνται* c. Ath L: *ἀπλοῦνται* G -- *ἄγγελος τρ-*

sunt; si enim in iis non ambulaverint, vana est paenitentia eorum. 4. Qui igitur paenitentiam agitis, abicite iniquitates huius saeculi, quae consumunt vos; induentes autem omnem iustitiae virtutem poteritis servare haec mandata neque adicere amplius peccatis vestris. Si igitur nihil deinceps adiceritis, recedetis a peccatis vestris prioribus. Ambulate igitur in his mandatis meis, et vivetis Deo. Haec omnia a me vobis dicta sunt. 5. Et postquam haec locutus est mecum, dicit mihi: Eamus in agrum, et ostendam tibi pastores ovium. Eamus, inquam, domine. Et venimus in campum quendam, et ostendit mihi pastorem iuvenem indutum synthesin vestimentorum colore coccineo. 6. Pascebat autem oves plurimas, et hae oves velut deliciantes erant ac luxuriantes et hilares erant exsultantes huc et illuc; et ipse pastor valde hilaris erat de grege suo; et ipse vultus pastoris valde hilaris erat, et inter oves discurrebat. [Aliasque oves vidi luxuriantes et deliciantes uno in loco, nec tamen exsultantes].

2. Et dicit mihi: Videsne pastorem hunc? Video, inquam, domine. Hic, inquit, angelus luxuriae ac voluptatis est. Hic perdit animas servorum Dei eosque avertit a veritate, fallens eos concupiscentiis malis, in quibus pereunt. 2. Obliviscuntur enim mandatorum *Dei vivi* et ambulant in voluptatibus deliciisque vanis et corrumpuntur ab hoc angelo, aliqui usque ad mortem, aliqui usque ad perversionem. 3. Dico ei: Domine, ego non intellego, quid sit usque ad mortem et quid usque ad perversionem. Audi, inquit: oves, quas vidisti hilares et exsultantes, ii sunt, qui in perpetuum a Deo discesserunt seque tradiderunt concupiscentiis huius saeculi. In his ergo paeni-

φῆς κτλ.] Varios spiritus hominibus vacantes agnoscit etiam Testamentum XII patr. cf. I c. 2. 3; II c. 4. 6; IV c. 20; VII c. 4 etc. — *ἀπάτῃ*] in hac similitudine non *fraudem*, sed, ut iam veteres (L A) verterunt, *voluptatem* significat.

2. *τ. θεοῦ τ. ζ.*] Cf. Vis. III c. 7, 2. — *εἰς καταφθοράν*] Cf. v. 4. Pervertuntur quidem deliciis sese dedentes, sed Dominum non abnegant.

3. *ταῖς ἐπιθυμίαις -- ἑαυτοὺς* v. 4 c. Ath L[1] L[2] coll A: om G propter homoeot. — *ἐβλασφήμησαν*] Cf. v. 4. Vis. II c. 2, 2. Sim. VIII c. 6, 4: IX c. 19, 3.

μίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι προσέθηκαν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐβλασφήμησαν. Τῶν τοιούτων οὖν ὁ θάνατός ἐστιν. 4. Ἃ δὲ εἶδες πρόβατα μὴ σκιρτῶντα, ἀλλ' ἐν τόπῳ ἑνὶ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν ἑαυτοὺς] ταῖς τρυφαῖς καὶ ἀπάταις, εἰς δὲ τὸν κύριον οὐδὲν ἐβλασφήμησαν. Οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀνανεώσεώς τινος, ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον. 5. Πάλιν προέβημεν μικρόν, καὶ δεικνύει μοι ποιμένα μέγαν ὡσεὶ ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν καὶ μάστιγα μεγάλην· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε περίπικρον, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν· τοιοῦτον εἶχε τὸ βλέμμα. 6. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δέ, καὶ ἔβαλεν αὐτὰ εἴς τινα τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη, ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι εἰς τὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους. 7. Ταῦτα οὖν ἐμπεπλεγμένα ἐβόσκοντο ἐν ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δαιρόμενα ὑπ' αὐτοῦ· καὶ ὧδε κἀκεῖσε περιήλαυνεν αὐτὰ καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, καὶ ὅλως οὐκ εὐσταθοῦσαν τὰ πρόβατα ἐκεῖνα.

3. Βλέπων οὖν αὐτὰ οὕτω μαστιγούμενα καὶ ταλαιπωρούμενα ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. 2. Λέγω τῷ ποιμένι τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν ὁ οὕτως ἄσπλαγχνος καὶ πικρὸς καὶ ὅλως μὴ σπλαγχνιζόμενος ἐπὶ τὰ πρόβατα ταῦτα; Οὗτος, φησίν, ἐστὶν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστί, κείμενος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. 3. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανωμένους ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις

4. *ἀπὸ τ. ἀληθείας*] Cf. Vis. I c. 3, 1 not.

5. *προέβημεν* c. L Ath: *προέβην* G A | *αἴγειον* c. Ath (*αἴγιον*) L cf. Vis. V, 1: *ἄγριον* G | *τ. ὤμων* c. G A cf. Vis. V, 1: *τὸν ὦμον* L Ath | *περίπικρον* c. G (Ath): add *et saevum* L[1] (L[2] A)

6. *κ. τριβολώδη* c. Ath L[1] A (L[2]): om G | *ἐμπλέκεσθαι — ταῦτα οὖν* v. 7 c. G: om L (Ath, plura A) | *καὶ ὅλως — ἐκεῖνα* c. G coll L[2]: *οὐδὲ*

tentia vitae non est, quoniam adiecerunt peccatis suis et nomen Dei blasphemaverunt. Talium igitur mors est. 4. Oves autem, quas vidisti non exsultantes, sed uno in loco pascentes, ii sunt, qui tradiderunt quidem sese deliciis et voluptatibus, in Dominum vero nihil blasphemaverunt. Hi ergo perversi sunt, ita ut veritatis expertes sint; in his spes est paenitentiae, in qua possunt vivere. Perversio igitur spem habet redintegrationis alicuius, mors autem interitum habet sempiternum. 5. Rursus aliquantulum progressi sumus, et ostendit mihi pastorem magnum velut agrestem figura, amictum pelle alba caprina, ac peram quandam gestavit in humeris et virgam vehementer duram ac nodosam et flagellum magnum; et aspectum habebat valde amarum, ita ut eum timerem; eiusmodi habebat aspectum. 6. Hic igitur pastor accipiebat oves a pastore iuvene, illas, quae deliciabantur ac luxuriabantur, neque vero exsultabant, et compellebat eas in locum quendam praecipitem ac spinosum tribulisque repletum, ita ut de spinis ac tribulis oves non possent se explicare, sed implicarentur in spinas tribulosque. 7. Hae igitur pascebantur implicitae spinis ac tribulis et graves cruciatus experiebantur verberatae ab illo; et huc et illuc eas agebat neque requiem iis dabat, nec ullo loco consistebant oves illae.

3. Quas cum viderem ita flagellari et miserias pati, dolebam pro iis, quod sic cruciabantur neque ullam requiem habebant. 2. Dico pastori mecum loquenti: Domine, quis est hic pastor tam implacabilis et amarus neque omnino miserans ovium istarum? Hic, inquit, est angelus poenae; ex angelis iustis est, praepositus autem poenae. 3. Accipit igitur eos, qui a Deo aberraverunt et ambulaverunt in concupiscentiis et voluptatibus huius saeculi, et punit eos, prout merentur, saevis

ἵσταντο Ath (L[1]), om A
3, 2. *λαλοῦντι* om L | *τ. ἀγγέλων* h. l. c. Ath: post *τ. δικαίων* G — *ὁ ἄγγελος τ. τιμωρίας*] Cf. Sim. VII, 1. 2. 6. Henoch 20, 4: *Raguel, unus sanctorum angelorum, qui poenas petit a mundo et a luminibus*; 66, 1: *angeli poenae*. Test. XII patr. III c. 3. Respicit hunc locum Origenes in Ps. 37 hom. I c. 2 (ed. Bened. II 681).

καὶ ἀπάταις τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τιμωρεῖ αὐτούς, καθὼς ἄξιοί εἰσι, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. 4. Ἤθελον, φημί, κύριε, γνῶναι τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν. Ἄκουε, φησί, τὰς ποικίλας βασάνους καὶ τιμωρίας. Βιωτικαί εἰσιν αἱ βάσανοι· τιμωροῦνται γὰρ οἱ μὲν ζημίαις, οἱ δὲ ὑστερήσεσιν, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις, οἱ δὲ πάσῃ ἀκαταστασίᾳ, οἱ δὲ ὑβριζόμενοι ὑπὸ ἀναξίων καὶ ἑτέραις πολλαῖς πράξεσι πάσχοντες· 5. πολλοὶ γὰρ ἀκαταστατοῦντες ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται πολλά, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως προχωρεῖ. Καὶ λέγουσιν ἑαυτοὺς μὴ εὐοδοῦσθαι ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀναβαίνει αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ὅτι ἔπραξαν πονηρὰ ἔργα, ἀλλ' αἰτιῶνται τὸν κύριον. 6. Ὅταν οὖν θλιβῶσι πάσῃ θλίψει, τότε ἐμοὶ παραδίδονται εἰς ἀγαθὴν παιδείαν καὶ ἰσχυροποιοῦνται ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου καὶ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν δουλεύουσι τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· [ἐὰν δὲ μετανοήσωσι, τότε ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τὰ ἔργα ἃ ἔπραξαν πονηρά, καὶ τότε δοξάζουσι τὸν θεόν, λέγοντες, ὅτι *δίκαιος κριτής* ἐστι καὶ δικαίως ἔπαθον ἕκαστος *κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ*· δουλεύουσι δὲ λοιπὸν τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ] αὐτῶν καὶ εὐοδοῦνται ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ κυρίου πάντα, ὅσα ἂν αἰτῶνται· καὶ τότε δοξάζουσι τὸν κύριον, ὅτι ἐμοὶ παρεδόθησαν, καὶ οὐκέτι οὐδὲν πάσχουσι τῶν πονηρῶν.

4. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἔτι μοι τοῦτο δήλωσον. Τί, φησίν, ἐπιζητεῖς; Εἰ ἄρα, φημί, κύριε, τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται οἱ τρυφῶντες καὶ ἀπατώμενοι ὅσον τρυφῶσι καὶ ἀπατῶνται; Λέγει μοι· Τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται. 2. [Ἐλάχιστον, φημί, κύριε, βασανίζονται]· ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω τρυφῶντας καὶ ἐπιλανθανομένους τοῦ θεοῦ ἑπταπλασίως βασανίζεσθαι. 3. Λέγει μοι· Ἄφρων εἶ καὶ οὐ νοεῖς τῆς βασάνου τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ ἐνόουν, φημί, κύριε, οὐκ ἂν ἐπηρώτων, ἵνα μοι δηλώσῃς. Ἄκουε, φησίν, ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν. 4. Τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα

4. *ταύτας* c. L Ath: praem *βασάνους* G (A) | *τὰς ποικίλας β.* — *βάσανοι* c. G: *αἱ ποικίλαι τιμωρίαι κ. βάσανοι βιωτικαί εἰσι βάσανοι* Ath (L), om omnia usque ad finem cap. A 5. *ἀλλ'* c. G coll L[1] *(et)*: *καὶ λοιπὸν* Ath (L[2]) 6. *θλίψει* c. G: add ***et incommodum*** L, om plura Ath | *ἐὰν δὲ* — *καρδίᾳ* c. L (cuius verba paene omnia recepi) Ath: om G propter homoeot. — *δ. κριτής*] Ps. 7, 12. ||

variisque poenis. 4. Volebam, inquam, domine, cognoscere, cuiusmodi essent variae istae poenae. Audi, inquit, varia tormenta et poenas. In vita tolerantur tormenta; puniuntur enim alii detrimentis, alii inopia, alii infirmitatibus variis, alii omni inconstantia, alii contumeliis affecti ab indignis multisque aliis rebus patientes; 5. multi enim inconstantes in consiliis suis multa aggrediuntur, et nihil omnino iis prospere succedit. Et dicunt, se nihil in actibus suis proficere, neque ascendit in corde eorum cogitatio, mala opera se fecisse, sed Dominum accusant. 6. Cum igitur tribulantur omni tribulatione, tunc mihi traduntur ad bonam admonitionem et confirmantur in fide Domini et reliquos dies vitae suae serviunt Domino mente pura; et cum coeperint delictorum agere paenitentiam, tunc ascendunt in praecordiis eorum opera sua, in quibus se nequiter gesserunt, et tunc dant Deo honorem dicentes, *iustum iudicem* eum esse meritoque se omnia passos *secundum sua quemque facta;* deinceps vero serviunt Domino mente pura et successum habent in omni negotio suo, accipientes a Domino omnia, quaecumque petunt; et tunc glorificant Dominum, quod mihi traditi sunt, neque amplius quidquam mali patiuntur.

4. Dico ei: Domine, adhuc hoc mihi demonstra. Quid, inquit, inquiris? Numquid igitur, inquam, domine, idem tempus cruciantur luxuriantes ac deliciantes, quod luxuriantur ac deliciantur? Dicit mihi: idem tempus cruciantur. 2. Et dixi: Multum exiguum, domine, cruciantur; oportebat enim eos septifariam cruciari, qui sic luxuriantur et Dei obliviscuntur. 3. Dicit mihi: Fatuus es neque intellegis tormenti vim. Si enim, inquam, intellegerem, non interrogarem, ut mihi demonstrares. Audi, inquit, utriusque vim. 4. Luxuriae et voluptatis tempus

Macc. 12, 6. II Tim. 4, 8. — *ἕκαστος κτλ.*] Matth. 16, 27. Ps. 61, 13. Prov. 24, 12. I Petr. 1, 17. Apoc. 2, 23.

4, 1. *οἱ τρ. κ. ἀπατώμενοι* c. G: *qui discedunt (desciscunt* L[2]*) a metu Dei* L — *τὸν αὐτὸν χρόνον κτλ.*] Harnack contulit Testam. XII patr. IX c. 5 fin.

2. *ἐλάχιστον — βασανίζονται* c. L[2] L[1]: om G (om v. 1—3 A)

4. *τρυφήσῃ* sec em: *-σει* G Ath —

ἐστὶ μία· τῆς δὲ βασάνου ἡ ὥρα λ' ἡμερῶν δύναμιν ἔχει. Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τρυφήσῃ τις καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ὅλον ἐνιαυτὸν ἰσχύει ἡ ἡμέρα τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανίζεται. Βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ἐλάχιστός ἐστι, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς.

5. Ἔτι, φημί, κύριε, οὐ νενόηκα ὅλως περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀπάτης καὶ τρυφῆς καὶ βασάνου· τηλαυγέστερόν μοι δήλωσον. 2. Ἀποκριθείς μοι λέγει· Ἡ ἀφροσύνη σου παράμονός ἐστι, καὶ οὐ θέλεις σου τὴν καρδίαν καθαρίσαι καὶ δου[λεύειν] τῷ θεῷ. Βλέπε, φησί, μήποτε ὁ χρόνος πληρωθῇ καὶ σὺ ἄφρων εὑρεθῇς. Ἄκουε οὖν, φησί, καθὼς βούλει, ἵνα νοήσῃς αὐτά. 3. Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώ[μενος] μίαν ἡμέραν καὶ πράσσων, ἃ βούλεται, πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται καὶ οὐ νοεῖ τὴν πρᾶξιν, ἣν ποιεῖ· εἰς τὴν αὔριον ἐπιλανθά[νεται] γάρ, τί πρὸ μιᾶς ἔπραξεν· ἡ γὰρ τρυφὴ καὶ ἀπάτη μνήμας οὐκ ἔχει διὰ τὴν ἀφροσύνην, ἣν ἐνδέδυται, ἡ δὲ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ μίαν ἡμέραν, μέχρις ἐνιαυτοῦ τιμωρεῖται καὶ βασανίζεται· μνήμας γὰρ μεγάλας ἔχει ἡ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος. 4. Βασανιζόμενος οὖν καὶ τιμωρούμενος ὅλον τὸν ἐνιαυτόν, μνημονεύει τότε τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης καὶ γινώσκει, ὅ[τι δι'] αὐτὰ πάσχει τὰ πονηρά. Πᾶς οὖν ἄνθρωπος ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος οὕτω βασανίζεται, ὅτι ἔχοντες ζωὴν εἰς θάνατον ἑαυτοὺς παραδεδώκασι. 5. Ποῖαι, φημί, κύριε, τρυφαί εἰσι βλαβεραί; Πᾶσα, φησί, πρᾶξις τρυφή ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ, ὃ ἐὰν ἡδέως ποιῇ· καὶ γὰρ ὁ ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ· καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατάλαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητὴς καὶ ὁ τ[ού]τοις τὰ ὅμοια ποιῶν τῇ ἰδίᾳ νόσῳ τὸ ἱκανὸν ποιεῖ· τρυφᾷ οὖν ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ. 6. Αὗται πᾶσαι αἱ τρυφαὶ βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. Διὰ ταύτας οὖν τὰς ἀπάτας πάσχουσιν οἱ τιμωρούμενοι καὶ βασανιζόμενοι. 7. Εἰσὶν δὲ καὶ

τριάκοντα ἡμερῶν] Hermas cum infra dicat, unum cruciatus diem annum i. e. 360 dies valere, apparet, eum diei 12 horas attribuere. Quod si ponis, 30 dies sunt = 360 (sc. 12 × 30) horae. Rescipit hunc locum Origenes in Num. hom. 8 (ed. Bened. II 294).

5, 1. *ἔτι* c. G: ***quoniam*** (*ὅτι*) L A | 2. *οὖν* c. G: *nunc* L[1] A, ***ergo nunc*** L[2] | *βούλει* aut *βούλῃ* G | 3. *γὰρ* pr: *καὶ* L A

est una hora; tormenti hora vim habet dierum triginta. Itaque cum quis unum diem luxuriae ac deliciis sese dederit, unum autem diem cruciatus fuerit, dies cruciatus totum annum valet. Quot igitur dies luxuriatus quis fuerit, tot annos cruciatur. Vides ergo, inquit, tempus luxuriae ac voluptatis minimum esse, poenae vero ac tormenti multum.

5. Adhuc, inquam, domine, nihil intellexi omnino de tempore voluptatis et luxuriae et tormenti; lucidius mihi demonstra. 2. Respondens mihi dicit: Stultitia tua semper manet neque cor tuum vis purificare ac servire Deo. Vide, inquit, ne quando tempus impleatur et tu insipiens reperiaris. Audi igitur, inquit, sicut vis, ut ea intellegas. 3. Qui luxuriae ac voluptati unum diem se committit et facit, quae vult, multam stultitiam indutus est neque intellegit actum, quem facit; postero enim obliviscitur, quid egerit pridie; namque luxuria et voluptas memoriam non habet propter stultitiam, qua induta est, poena autem et tormentum cum accesserit homini unum diem, per anni spatium torquetur et cruciatur; magnam enim memoriam habet poena et tormentum. 4. Si quis ergo cruciatur et punitur totum annum, tunc meminit luxuriae et voluptatis ac cognoscit, propterea se mala pati. Omnis ergo homo, qui luxuriae ac voluptati se dedit, sic cruciatur, quoniam habentes vitam morti sese tradiderunt. 5. Quae, inquam, domine, voluptates sunt nocivae? Omnis, inquit, actus voluptas est homini, quem libenter facit; etenim iracundus affectioni animi sui satisfaciens luxuriatur; et adulter et ebrius et detractor et mendax et avarus et fraudator et qui his similia facit suo morbo satisfacit; luxuriatur igitur in actu suo. 6. Hae omnes luxuriae nocivae sunt servis Dei. Propter has ergo voluptates patiuntur, qui puniuntur ac cruciantur. 7. Sunt autem et voluptates, quae salvent homines; multi enim bonum operantes percipiunt voluptatem sua dulcedine ducti. Haec igitur volup-

4. *τότε* c. L A: *ποτὲ* G
5. *τῷ . . πάθει* c. Ath coll L[1] (*moribus suis*) A: *τῇ . . πράξει* G L[2] — *τὸ ἱκανὸν ποιεῖν*] Genus dicendi latinum.
6. *διὰ ταύτας — βασανιζόμενοι* c. G coll A: *propter has igitur* (*autem* L[2]) *cruciantur et patiuntur poenas* L
7. *γὰρ* c. L A Ath: om G | *ἐπιμένωσι*: add *in illis* L

τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους· πολλοὶ γὰρ ἀγαθὸν ἐργαζόμενοι τρυφῶσι τῇ ἑαυτῶν ἡδονῇ φερόμενοι. Αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ σύμφορός ἐστι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ ζωὴν περιποιεῖται τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ· αἱ δὲ βλαβεραὶ τρυφαὶ αἱ προειρημέναι βασάνους καὶ τιμωρίας αὐτοῖς περιποιοῦνται· ἐὰν δὲ ἐπιμένωσι καὶ μὴ μετανοήσωσι, θάνατον ἑαυτοῖς περιποιοῦνται.

Παραβολὴ ζ'.

Μετὰ ἡμέρας ὀλίγας εἶδον αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον τὸ αὐτό, ὅπου καὶ τοὺς ποιμένας ἑωράκειν, καὶ λέγει μοι· Τί ἐπιζητεῖς; Πάρειμι, φημί, κύριε, ἵνα τὸν ποιμένα τὸν τιμωρητὴν κελεύσῃς ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐξελθεῖν, ὅτι λίαν με θλίβει. Δεῖ σε, φησί, θλιβῆναι· οὕτω γάρ, φησί, προσέταξεν ὁ ἔνδοξος ἄγγελος τὰ περὶ σοῦ· θέλει γάρ σε πειρασθῆναι. Τί γάρ, φημί, κύριε, ἐποίησα οὕτω πονηρόν, ἵνα τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παραδοθῶ; 2. Ἄκουε, φησίν· αἱ μὲν ἁμαρτίαι σου πολλαί, ἀλλ' οὐ τοσαῦται, ὥστε τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παραδοθῆναι· ἀλλ' ὁ οἶκός σου μεγάλας ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας εἰργάσατο, καὶ παρεπικράνθη ὁ ἔνδοξος ἄγγελος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐκέλευσέ σε χρόνον τινὰ θλιβῆναι, ἵνα κἀκεῖνοι μετανοήσωσι καὶ καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ πάσης ἐπιθυμίας τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὅταν οὖν μετανοήσωσι καὶ καθαρισθῶσι, τότε ἀποστήσεται [ἀπὸ σοῦ] ὁ [ἄ]γγελος τῆς τιμωρίας. 3. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, εἰ ἐκεῖνοι τοιαῦτα εἰργάσαντο, ἵνα παραπικρανθῇ ὁ ἔνδοξος ἄγγελος, τί ἐγὼ ἐποίησα; Ἄλλως, φησίν, οὐ [δύ]νανται ἐκεῖνοι θλιβῆναι, ἐὰν μὴ σὺ ἡ κεφαλὴ τοῦ οἴκου θλιβῇς· σοῦ γὰρ θλιβομένου ἐξ ἀνάγκης κἀκεῖνοι θλιβήσονται, εὐσταθοῦντος δ[ὲ σοῦ] οὐδεμίαν δύνανται θλῖψιν ἔχειν. 4. Ἀλλ' ἰδού, φημί, κύριε, μετανενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν. Οἶδα, φησί, κἀγώ, ὅτι μετανενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν· τῶν οὖν μετανοούντων [εὐθὺς] δοκεῖς τὰς ἁμαρτίας ἀφίεσθαι; Οὐ παντελῶς· ἀλλὰ δεῖ τὸν μετανοοῦντα βασανίσαι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ τα-

VII. Arte haec Similitudo cum praecedente cohaeret. Pergit Hermas de paenitentia agere. Cf. Sim. VI c. 1, 3. 4.

1. *ἐπιζητεῖς*: add *hic* L² A | *πάρειμι* em Gh coll L A (*veni*, cf. Vis. V, 3): *παρ' ἐμοὶ* G — *ὁ ἔνδοξος ἄγγελος*] sine dubio idem est ac *ὁ σεμνότατος ἄγγελος* (Vis. V, 2. Mand. V c. 1, 7) vel *ὁ ἅγιος ἄγγελος* (Sim.

tas utilis est servis Dei et vitam parat homini eiusmodi; nocivae vero voluptates praedictae tormenta ac poenas iis pariunt; sin autem permanserint nec paenitentiam egerint, mortem sibi adquirunt.

Similitudo VII.

Post paucos dies vidi eum in eodem campo, in quo etiam pastores videram, et dicit mihi: Quid quaeris? Adsum, inquam, domine, ut pastorem poenae praepositum iubeas e domo mea exire, quia vehementer me affligit. Oportet, inquit, te affligi; sic enim, inquit, praecepit de te angelus gloriosus; vult enim te temptari. Quid enim, inquam, domine, tam grande delictum admisi, ut huic angelo traderer? 2. Audi, inquit: peccata tua quidem multa sunt, sed non tam multa, ut huic angelo debeas tradi; sed domus tua magnas iniquitates et peccata fecit, et exacerbatus est gloriosus angelus propter opera eorum, et propterea iussit te aliquantum temporis affligi, ut illi quoque paenitentiam agant purificentque se ab omni desiderio huius saeculi. Cum igitur paenitentiam egerint ac purificati fuerint, tunc recedet a te angelus poenae. 3. Dico ei: Domine, si illi eiusmodi operati sunt, ut exacerbaretur angelus gloriosus, quid ego feci? Aliter, inquit, non possunt illi affligi, nisi tu, caput domus, affligeris; cum enim tu affligeris, necesse est illi quoque affligantur; cum autem tu bene stas, nullam possunt habere tribulationem. 4. Sed ecce, inquam, domine, paenitentiam egerunt ex toto corde suo. Scio, inquit, et ego, paenitentiam eos egisse ex toto corde suo; paenitentium igitur protinus putas peccata dimitti? Nequaquam; sed oportet paenitentem cruciare animam suam et humiliare fortiter in omni actu suo et

V c. 4, 4) i. e. Christus.
2. *ἀπὸ σοῦ* c. L (A): om G — *ὁ οἶκος σου κτλ.*] Cf. v. 3. 6. Vis. I c. 3, 1. 2; II c. 2, 2 sqq.
3. *τ. οἴκου*: praem *totius* L

4. *εὐθὺς* c. L A: om G | *ἰσχυρῶς* om L | *πάντως* c. G A *(necessario)*: *et tunc forsitan* L[1], om L[2] | *ἴασιν* c. L A: *ἰσχὺν* G | *αὐτῷ* c. L[2]: *αὐτοῖς* G, om L[1] A — *ὁ τὰ πάντα κτλ.*] Cf.

λίαν ὑψηλὸς παρὰ τὴν ἰτέαν, δρέπανον ἔχων μέγα, καὶ ἔκοπτε κλάδους ἀπὸ τῆς ἰτέας, καὶ ἐπεδίδου τῷ λαῷ τῷ σκεπαζομένῳ ὑπὸ τῆς ἰτέας· μικρὰ δὲ ῥαβδία ἐπεδίδου αὐτοῖς, ὡσεὶ πηχυαῖα. 3. Μετὰ δὲ τὸ πάντας λαβεῖν τὰ ῥαβδία ἔθηκε τὸ δρέπανον ὁ ἄγγελος, καὶ τὸ δένδρον ἐκεῖνο ὑγιὲς ἦν, οἷον καὶ ἑωράκειν αὐτό. 4. Ἐθαύμαζον δὲ ἐγὼ ἐν ἐμαυτῷ λέγων· Πῶς τοσούτων κλάδων κεκομμένων τὸ δένδρον ὑγιές ἐστι; Λέγει μοι ὁ ποιμήν· Μὴ θαύμαζε, εἰ τὸ δένδρον ὑγιὲς ἔμεινε τοσούτων κλάδων κοπέντων· [ἀλλ' ἀνάμεινον]· ἀφ' ἧς δέ, φησί, πάντα ἴδῃς, καὶ δηλωθήσεταί σοι τὸ τί ἐστιν. 5. Ὁ ἄγγελος ὁ ἐπιδεδωκὼς τῷ λαῷ τὰς ῥάβδους πάλιν ἀπῄτει ἀπ' αὐτῶν· καὶ καθὼς ἔλαβον, οὕτω καὶ ἐκαλοῦντο πρὸς αὐτὸν καὶ εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἀπεδίδου τὰς ῥάβδους. Ἐλάμβανε δὲ ὁ ἄγγελος τοῦ κυρίου καὶ κατενόει αὐτάς. 6. Παρά τινων ἐλάμβανε τὰς ῥάβδους ξηρὰς καὶ βεβρωμένας ὡς ὑπὸ σητός· ἐκέλευσεν ὁ ἄγγελος τοὺς τὰς τοιαύτας ῥάβδους ἐπιδεδωκότας χωρὶς ἵστασθαι. 7. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδοσαν ξηράς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν βεβρωμέναι ὑπὸ σητός· καὶ τούτους ἐκέλευσε χωρὶς ἵστασθαι. 8. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν ἡμιξήρους· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 9. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 10. [Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο]. 11. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους [τὸ] ἥμισυ ξηρὸν καὶ τὸ ἥμισυ χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 12. Ἕτεροι δὲ προσέφερον τὰς ῥάβδους αὐτῶν τὰ δύο μέρη τῆς ῥάβδου χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 13. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν· τὰ δύο μέρη ξηρά, τὸ δέ τρίτον χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 14. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐ-

Dei intercedere agnoscit, eos autem unum eundemque ab Herma haberi negat. — *λίαν ὑψηλός*] Cf. Sim. IX c. 6, 1.

4. *πῶς — ὑγιές ἐστι*: om L | *ἀλλ' ἀνάμεινον* c. L[1] A (L[2]): om G

5. *ὁ ἄγγελος — ῥάβδους*: L[1] et A hoc cum *τί ἐστιν* in v. 4 construxerunt.

6—18. His versibus in A numeri I — XIII praenotantur. Tredecim enim Christianorum genera hic enumerantur et in duas partes dividuntur, sc. decem genera peccatorum et tria genera iustorum. Haec protinus in turrim dimittuntur (cf. c. 2, 1—4). Peccatores traduntur pastori ad paenitentiam (cf. c. 2, 5; c. 3. 5) et ubi iterum probantur (c. 4, 3 — c. 5, 6), iam non decem, sed novem genera sunt; tertium enim genus cum quarto coniungitur (c. 4, 6). In

loriosus valde sublimis iuxta salicem, habens falcem magnam, t caedebat ramos de salice tribuebatque populo, qui salice tegeatur; parvas autem virgulas tribuebat iis velut cubitales. 3. 'ostquam autem omnes acceperunt virgulas, angelus falcem deosuit, et arbor illa sana erat, qualem et videram eam. 4. Ego utem miratus sum intra me dicens: Quomodo arbor tot raiis desectis sana est? Dicit mihi pastor: Ne mireris, si aror sana permansit tot ramis praecisis; sed exspecta: postuam, inquit, omnia vidisti, etiam demonstrabitur tibi, quid it. 5. Angelus, qui populo virgas porrexit, eas rursus ab llis reposcebat; et sicut acceperunt, sic vocabantur quoque ad um, et unusquisque eorum reddebat virgas. Accipiebat autem ngelus Domini considerabatque eas. 6. A quibusdam accipieat virgas aridas et veluti a tinea corrosas; iussit angelus eorsum statui eos, qui eiusmodi virgas tradiderunt. 7. Alii utem porrigebant aridas, sed non erant a tinea corrosae; tiam hos iussit seorsum statui. 8. Alii porrigebant semiaidas; etiam hi seorsum statuebantur. 9. Alii porrigebant irgas suas semiaridas et habentes scissuras; etiam hi seorsum tatuebantur. 10. Alii porrigebant virgas suas virides et scisuras habentes; etiam hi seorsum statuebantur. 11. Alii porrigebant virgas pro dimidia parte aridas et pro dimidia virides; tiam hi seorsum statuebantur. 12. Alii afferebant virgas suas t duae virgae partes erant virides, tertia arida; etiam hi eorsum statuebantur. 13. Alii porrigebant duas partes aridas, ertiam viridem; etiam hi seorsum statuebantur. 14. Alii por-

xplicatione autem similitudinis (c. , 4 — c. 10, 4) iterum decem peccaorum genera discernuntur. In hoc ersu ecclesiae *proditores* designanur, cf.c. 4, 4; c. 6, 4.

7. Designantur *pseudodoctores*, cf. . 4, 5; c. 6, 5. 6.

8. Designantur *dubii*, cf. c. 4, 6; . 7, 1.

9. Designantur *dubii* et *detractores*, cf. c. 4, 6; c. 7, 2. 3.

10. ἕτεραι κτλ. c. A L²: om G L¹ — Designantur *ambitiosi*, cf. c. 5, 1; c. 7, 4—6.

11. τὸ pr add: om G — Designantur homines *negotiationibus involuti neque adhaerentes sanctis*, cf. c. 5, 2; c. 8, 1—3.

12. Designantur, qui *pluribus peccatis negaverunt Dominum*, cf. c. 5, 3; c. 8, 4. 5.

13. Designantur *divites et superbi, cum Gentilibus viventes*, cf. c. 5, 4; c. 9, 1—4.

τῶν παρὰ μικρὸν ὅλας χλωράς, ἐλάχιστον δὲ τῶν ῥάβδων αὐτῶν ξηρὸν ἦν, αὐτὸ τὸ ἄκρον· σχισμὰς δὲ εἶχον ἐν αὐταῖς· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 15. Ἑτέρων δὲ ἦν ἐλάχιστον χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ῥάβδων ξηρά· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 16. Ἕτεροι δὲ ἤρχοντο τὰς ῥάβδους χλωρὰς φέροντες ὡς ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀγγέλου· τὸ δὲ πλεῖον μέρος τοῦ ὄχλου τοιαύτας ῥάβδους ἐπεδίδουν. Ὁ δὲ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις ἐχάρη λίαν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. 17. [Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο· καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ἄγγελος λίαν ἐχάρη]. 18. Ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· αἱ δὲ παραφυάδες αὐτῶν ὡσεὶ καρπόν τινα εἶχον· καὶ λίαν ἱλαροὶ ἦσαν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ὧν αἱ ῥάβδοι τοιαῦται εὑρέθησαν. Καὶ ὁ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις ἠγαλλιᾶτο, καὶ ὁ ποιμὴν λίαν ἱλαρὸς ἦν ἐπὶ τούτοις.

2. Ἐκέλευσε δὲ ὁ ἄγγελος κυρίου στεφάνους ἐνεχθῆναι. Καὶ ἠνέχθησαν στέφανοι ὡσεὶ ἐκ φοινίκων γεγονότες, καὶ ἐστεφάνωσε τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐπιδεδωκότας τὰς ῥάβδους τὰς ἐχούσας τὰς παραφυάδας καὶ καρπόν τινα καὶ ἀπέλυσεν αὐτοὺς εἰς τὸν πύργον. 2. Καὶ τοὺς ἄλλους δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὸν πύργον, τοὺς τὰς ῥάβδους τὰς χλωρὰς ἐπιδεδωκότας καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καρπὸν δὲ μὴ ἐχούσας τὰς παραφυάδας, δοὺς αὐτοῖς σφραγῖδα. 3. Ἱματισμὸν δὲ τὸν αὐτὸν πάντες εἶχον λευκὸν ὡσεὶ χιόνα, οἱ πορευόμενοι εἰς τὸν πύργον. 4. Καὶ τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας χλωρὰς ὡς ἔλαβον ἀπέλυσε, δοὺς αὐτοῖς ἱματισμὸν καὶ σφραγῖδα. 5. Μετὰ τὸ ταῦτα τελέσαι τὸν ἄγγελον λέγει τῷ ποιμένι· Ἐγὼ ὑπάγω· σὺ δὲ τούτους ἀπολύσεις εἰς τὰ τείχη, καθὼς ἄξιός ἐστί τις κατοικεῖν. Κατανόησον δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἐπιμελῶς καὶ

14. Designantur *fideles paululum delinquentes*, cf. c. 5, 5; c. 10, 1. 2.
15. Designantur *fideles in sceleribus conversati*, cf. c. 5, 6; c. 10, 3. 4.
16. Designantur *fideles sancti et iusti*, cf. c. 2, 4; c. 3, 8. — *τ. πλεῖον μέρος*] Cf. c. 2, 9. Maior igitur Christianorum pars Hermae aut sancte vivere aut ad paenitentiam reverti videbatur.
17. *ἕτεροι κτλ.* c. L[1] L[2] coll A: om G — Designantur *confessores*, cf. c. 2, 2. 3; c. 3, 7.
18. *ὡσεὶ* c. G: om L A — Designantur *martyres*, cf. c. 2, 1; c. 3. 6.
2, 1. *στεφάνους*] Cf. Apoc. 2, 10; 3, 11; 4, 4 etc. I Cor. 9, 25. II Tim. 4, 8. Iac. 1, 12. I Petr. 5, 4. Origenes in Ezech. hom. I c. 5 (ed. Be-

rigebant virgas suas paene totas virides, minima autem virgarum pars erat arida, cacumen ipsum; scissuras autem habebant in sese; etiam hi seorsum statuebantur. 15. Aliarum erat minima pars viridis, reliqua autem virgarum pars arida; etiam hi seorsum statuebantur. 16. Alii veniebant virgas aridas afferentes, sicut acceperunt ab angelo; maior autem populi pars eiusmodi virgas porrigebat. Angelus vero de iis valde gavisus est; etiam hi seorsum statuebantur. 17. Alii porrigebant virgas suas aridas et pampinos habentes; etiam hi seorsum statuebantur, et de his angelus valde gavisus est. 18. Alii porrigebant virgas suas virides et pampinos habentes, pampini earum autem velut fructum quendam habebant. Et valde hilares erant homines illi, quorum virgae tales inventae sunt. Et angelus de his exsultabat, et pastor de his valde hilaris erat.

2. Iussit autem angelus Domini coronas afferri. Et allatae sunt coronae velut ex palmis factae, et coronavit viros, qui virgas porrexerant habentes pampinos et fructum quendam, et dimisit eos in turrim. 2. Sed et alios misit in turrim, qui virgas virides porrexerant et habentes pampinos, pampinis autem fructum non habentibus, dans iis sigillum. 3. Vestem autem omnes eandem habebant candidam sicut nix, qui ibant in turrim. 4. Et eos, qui virgas porrexerunt virides, sicut acceperant, dimisit, dans iis vestem et sigillum. 5. Quae cum angelus consummasset, dicit pastori: Ego vado; tu autem hos dimittes in muros, sicut quis dignus est habitare. Diligenter vero considera virgas eorum, et sic dimitte; diligenter considera. Vide, inquit, ne quis te fallat. Sin autem quis te

ned. III 358) scribit: *Scriptum est in quodam libro, quia salignam omnes credentes accipiant coronam.* — *πύργον*] Cf. Vis. III c. 2, 5 sqq. In turrim omnes mittuntur, qui servaverunt legem aut, si deliquerunt, paenitentiam egerunt. Cf. c. 3, 5; c. 6, 6; c. 7, 3. 5; c. 8, 2. 3. 5; c. 9, 2. 4; c. 10, 1. 4.

2. *σφραγῖδα* c. L A: *-δας* G — *σφραγίς*] hic non est baptismus, ut c. 6, 3. Sim. IX c. 16, 3. 4. 5. 7 (cf. II Clem. 7, 6 not.), sed ornamentum confessoribus ac iustis (v. 4) proprium. Cf. Apoc. 7, 2—8; 9, 4.

3. *ἱματ. λευκόν*] Cf. Apoc. 3, 4. 5. 18; 4, 4; 6, 11; 7, 13.

4. *κ. σφραγῖδα* c. L^2 A: *κ. -δας* G, om L^1

5. *τούτους*] sc. fideles peccatores,

οὕτως ἀπόλυσον· ἐπιμελῶς δὲ κατανόησον. Βλέπε, μή τίς σε παρέλθῃ, φησίν. Ἐὰν δέ τίς σε παρέλθῃ, ἐγὼ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον δοκιμάσω. Ταῦτα εἰπὼν τῷ ποιμένι ἀπῆλθε. 6. Καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν τὸν ἄγγελον λέγει μοι ὁ ποιμήν· Λάβωμεν πάντων τὰς ῥάβδους καὶ φυτεύσωμεν αὐτάς, εἴ τινες ἐξ αὐτῶν δυνήσονται ζῆσαι. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, τὰ ξηρὰ ταῦτα πῶς δύνανται ζῆσαι; 7. Ἀποκριθείς μοι λέγει· Τὸ δένδρον τοῦτο ἰτέα ἐστὶ καὶ φιλόζωον τὸ γένος· ἐὰν οὖν φυτευθῶσι καὶ μικρὰν ἰκμάδα λαμβάνωσιν αἱ ῥάβδοι, ζήσονται πολλαὶ ἐξ αὐτῶν· εἶτα δὲ πειράσωμεν καὶ ὕδωρ αὐταῖς παραχέειν. Ἐάν τις αὐτῶν δυνηθῇ ζῆσαι, συγχαρήσομαι αὐταῖς· ἐὰν δὲ μὴ ζήσῃ, οὐχ εὑρεθήσομαι ἐγὼ ἀμελής. 8. Ἐκέλευσε δέ μοι ὁ ποιμὴν καλέσαι, καθώς τις αὐτῶν ἐστάθη. Ἦλθον τάγματα τάγματα καὶ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους τῷ ποιμένι· ἐλάμβανε δὲ ὁ ποιμὴν τὰς ῥάβδους καὶ κατὰ τάγματα ἐφύτευσεν αὐτὰς καὶ μετὰ τὸ φυτεῦσαι ὕδωρ αὐταῖς πολὺ παρέχεεν, ὥστε ἀπὸ τοῦ ὕδατος μὴ φαίνεσθαι τὰς ῥάβδους. 9. Καὶ μετὰ τὸ ποτίσαι αὐτὸν τὰς ῥάβδους λέγει μοι· [Ἄγωμεν] καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανέλθωμεν καὶ ἐπισκεψώμεθα τὰς ῥάβδους πάσας· ὁ γὰρ κτίσας τὸ δένδρον τοῦτο θέλει πάντας ζῆν τοὺς λαβόντας ἐκ τοῦ δένδρου τούτου κλάδους. Ἐλπίζω δὲ κἀγώ, ὅτι λαβόντα τὰ ῥαβδία ταῦτα ἰκμάδα καὶ ποτισθέντα ὕδατι ζήσονται τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν.

3. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, τὸ δένδρον τοῦτο γνώρισόν μοι τί ἐστιν· ἀποροῦμαι γὰρ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τοσούτων κλάδων κοπέντων ὑγιές ἐστι τὸ δένδρον καὶ οὐδὲν φαίνεται κεκομμένον ἀπ' αὐτοῦ· ἐν τούτῳ οὖν ἀποροῦμαι. 2. Ἄκουε, φησί· τὸ δένδρον τοῦτο τὸ

cf. c. 1, 6 not. — *εἰς τ. τείχη*] Cf. c. 6, 6; c. 7, 3; c. 8. 3. — *ἐπὶ τὸ θυσ.*] Cf. Ies. 56, 7. Ezech. 43, 27.

7. *εἶτα — παραχέειν* c. G: *temptabo enim et suffundam eis aquam* L[1], similiter L[2] A | *αὐταῖς* c. G A: *ei* L[1] (L[2]) — *φιλόζωον*] Hilarius Pictav. ad Ps. 136, 2 (ed. Migne I 780): *Lignorum salicum natura ea est, ut arefacta licet, si modo aquis adluantur, virescant; deinde excisa atque in humido fixa radicibus sese ipsa demergant.*

8. *φυτεῦσαι* c. G coll A: add *omnes* L | *ὥστε — ῥάβδους* c. G: *ita ut tegerentur ab aqua neque ab ea exstarent* L[1], similiter L[2] A — *τάγμ. τάγματα*] = *κατὰ τάγματα*. Cf. c. 4, 2. Marc. 6, 7. 39. 40. Aeschyl. Pers. 981. Winer § 37, 3; 54, 1.

9. *ἄγωμεν* c. L (A): om G

8, 2. *νόμος . . υἱὸς θεοῦ*] Alii quoque inter veteres Christum *νόμον* vocant. Cf. Iust. Dialog. c. 11. 43. 51. 118. Clem. Al. Strom. I c.

fefellerit, ego eos supra altare probabo. Haec cum pastori dixisset, abiit. 6. Postquam autem angelus abiit, pastor mihi dicit: Sumamus virgas omnium easque plantemus, si quae ex iis forte possint vivere. Dico ei: Domine, aridae hae quomodo possunt vivere? 7. Respondens mihi dicit: Haec arbor salix est et genus amat vitam; si virgae igitur plantatae fuerint acceperintque paulum humoris, multae ex iis vivent; deinde temptemus etiam aquam iis suffundere. Si qua earum poterit vivere, gratulabor illis; quodsi non vixerit, ego non inveniar neglegens. 8. Iussit autem pastor me vocare eos, sicut quisque eorum steterat. Venerunt singuli ordines et porrigebant virgas pastori. Accipiebat autem pastor virgas et plantavit eas secundum ordinem et cum plantasset, aquam iis suffudit multam, ita ut virgae prae aqua non viderentur. 9. Et postquam virgas irrigavit, ait mihi: Eamus et post paucos dies revertamur et visitemus virgas omnes; qui enim hanc arborem creavit, vult omnes vivere, qui ramos acceperunt ex hac arbore. Spero autem ego quoque, postquam virgulae hae humorem acceperunt fueruntque irrigatae aqua, maximam earum partem victuram esse.

3. Dico ei: Domine, haec arbor quid sit, demonstra mihi; incertus enim sum de ea, quod tot ramis praecisis sana est arbor neque quidquam de ea praecisum esse videtur; in hoc igitur incertus sum. 2. Audi, inquit: arbor haec magna, quae

29, 182 p. 427; II c. 15, 68 p. 465. Praedic. Paul. et Petri apud Hilgenfeld, Nov. Test. extra can. rec. IV 59. Inde autem, quod Hermas salicem legem Dei orbi annuntiatam nominat, nequaquam colligendum est, eum Michaelem non eundem cum filio Dei habuisse. Sim. IX non solum vir ille magnitudine praestans, sed etiam petra et porta filius Dei est (cf. c. 12, 1. 8). — *κηρυχθεὶς εἰς τ. π. τ. γῆς*] Cf. Sim. IX c. 17, 1; c. 25, 2. Rom. 1, 8. Col. 1, 6. 23. Zahn (G. G. A. 1878 p. 62) contulit Iren. fragm. 31 (ed. Stieren I 843): *μέγιστον δένδρον γεννηθεὶς ἐξέτεινε* (sc. *ὁ Χριστὸς*) *τοὺς ἑαυτοῦ κλάδους εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἐκ τούτου προκύψαντες οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, κλάδοι ὡραῖοι καὶ εὐθαλεῖς γενηθέντες, σκέπη ἐγενήθησαν τοῖς ἔθνεσιν κτλ.* Cf. etiam quae Harnack ad h. l. adnotavit. — *οἱ δὲ ὑ. τ. σκέπην*] Cf. Marc. 4, 32. Matth. 13, 32. Luc. 13, 19.

μέγα τὸ σκεπάζον πεδία καὶ ὄρη καὶ πᾶσαν τὴν γῆν νόμος θεοῦ ἐστὶν ὁ δοθεὶς εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ὁ δὲ νόμος οὗτος υἱὸς θεοῦ ἐστὶ κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· οἱ δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην λαοὶ ὄντες οἱ ἀκούσαντες τοῦ κηρύγματος καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν· 3. ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν [αὐτούς]. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ διδοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων· ἐπισκέπτεται οὖν αὐτούς, οἷς ἔδωκεν, εἰ ἄρα τετηρήκασιν αὐτόν. 4. Βλέπεις δὲ ἑνὸς ἑκάστου τὰς ῥάβδους· αἱ γὰρ ῥάβδοι ὁ νόμος ἐστί. Βλέπεις οὖν πολλὰς ῥάβδους ἠχρειωμένας, γνώσῃ δὲ αὐτοὺς πάντας τοὺς μὴ τηρήσαντας τὸν νόμον καὶ ὄψει ἑνὸς ἑκάστου τὴν κατοικίαν. 5. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, διατί οὓς μὲν ἀπέλυσεν εἰς τὸν πύργον, οὓς δὲ σοὶ κατέλειψεν; Ὅσοι, φησί, παρέβησαν τὸν νόμον, ὃν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν κατέλιπεν αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν· ὅσοι δὲ ἤδη εὐηρέστησαν τῷ νόμῳ καὶ τετηρήκασιν αὐτόν, ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν ἔχει αὐτούς. 6. Τίνες οὖν, φημί, κύριε, εἰσὶν οἱ ἐστεφανωμένοι καὶ εἰς τὸν πύργον ὑπάγοντες; [Ὅσοι, φησίν, ἀντεπάλαισαν τῷ διαβόλῳ καὶ κατεπάλαισαν αὐτόν, ἐστεφανωμένοι εἰσίν]· οὗτοί εἰσιν οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου παθόντες· 7. οἱ δὲ ἕτεροι καὶ αὐτοὶ χλωρὰς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότες καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καρπὸν δὲ μὴ ἐχούσας, οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου θλιβέντες, μὴ παθόντες δὲ μηδὲ ἀρνησάμενοι τὸν νόμον αὐτῶν. 8. Οἱ δὲ χλωρὰς ἐπιδεδωκότες, οἵας ἔλαβον, σεμνοὶ καὶ δίκαιοι καὶ λίαν πορευθέντες ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ *τὰς ἐντολὰς κυρίου πεφυλακότες*. Τὰ δὲ λοιπὰ γνώσῃ, ὅταν κατα-

3. *αὐτοὺς* c. L A: om G | *αὐτοῖς* c. G (Hg): *αὐτοῦ* A (Gh), om L | *αὐτοὺς* c. L A: *αὐτὸς* G | *ἔδωκεν* c. G: add *legem* L (A) – Cf. adnot. ad c. 1, 2. — *ἐξουσίαν κτλ.*] Cf. Sim. V c. 6, 1. 4. Dan. 12, 1: *Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας, ὁ ἑστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου.* Cf. insuper de Michaele Dan. 10, 13. 21. Iud. 9. Apoc. 12, 7. Henoch 9, 1; 20, 5: *Michael unus ex sanctis angelis, scilicet praepositus optimae parti hominum, populo.* Hist. Iosephi c. 13: *Michael magnus, angelorum sanctorum princeps* (cf. c. 22. 23). Tischendorf, Evang. apocr. ed. II (1876) p. 127. 133. Respicit hunc locum aliosque Origenes in Matth. comment. XIV c. 21 (ed. Bened. III 644) scribens: *εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπό τινος φερομένης μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας, τὸ τοιοῦτον παραμυθήσασθαι, ληφθείη ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ Ποιμένος περί τινων ἅμα μὲν τῷ πιστεύειν ὑπὸ τῷ Μιχαὴλ γινομένων.*

campos tegit et montes et omnem terram, lex Dei est data toti mundo; haec vero lex est filius Dei praedicatus in finibus terrae; populi autem commorantes sub umbra sunt ii, qui audierunt praedicationem et crediderunt in eum; 3. angelus autem magnus ac gloriosus est Michael, qui habet potestatem huius populi gubernatque eos. Hic enim est, qui iis legem inserit in corda credentium; visitat ergo eos, quibus dedit, an custodierint eam. 4. Vides autem virgas uniuscuiusque; virgae enim lex sunt. Vides igitur multas virgas inutiles factas cognoscesque eos omnes, qui legem non servaverunt, et videbis habitationem uniuscuiusque. 5. Dico ei: Domine, quare alios dimisit in turrim, alios tibi reliquit? Quotquot, inquit, transgressi sunt legem, quam acceperunt ab eo, eos meae potestati reliquit paenitentiae causa; quotquot autem legi iam satisfecerunt eamque servaverunt, eos sub propria potestate habet. 6. Qui igitur, inquam, domine, sunt ii, qui coronati sunt euntque in turrim? Quotquot, inquit, luctati sunt cum diabolo et vicerunt eum, coronati sunt; hi sunt ii, qui pro lege passi sunt; 7. alii autem, qui ipsi quidem virgas virides porrexerunt et habentes pampinos, fructum vero non habentes, ii sunt, qui propter legem afflicti sunt, neque vero passi sunt neque abnegaverunt legem suam. 8. Qui virgas virides porrexerunt, quales acceperunt, hi sunt sancti et iusti et qui in pura mente ambulaverunt et *mandata Domini custodierunt.* Reliquas autem cognosces, cum consideravero has virgas, quae plantatae et irrigatae sunt.

διὰ δὲ φιληδονίαν ἀποπιπτόντων ἐκείνου καὶ γινομένων ὑπὸ τὸν τῆς τρυφῆς (cf. Sim. VI c. 2, 1), *εἶτα ὑπὸ τὸν τῆς τιμωρίας* (cf. Sim. VI c. 3, 2), *μεθ' ὃν ὑπὸ τὸν τῆς μετανοίας.* — *νόμον*] Cf. Sim. V c. 5, 3; c. 6, 3. Si vox *αὐτοῦ*, quam praemisit versio aethiopica, profecto ab Herma scripta fuisset, haud dubie ad Michaelem (*αὐτοῦ* = *ἑαυτοῦ* cf. Winer § 22, 5) referenda esset. Sed lectio codicis graeci praeferenda esse videtur. Etiam Sim. V c. 6, 3 Hermas non de lege filii dicit, sed de lege, quam accepit filius a patre.

4. *νόμος*] Singulae virgae significant legem evangelii a singulis receptam. H.

5. *ἀπέλυσεν*] sc. Michael.

6. *ὅσοι — ἐστεφ. εἰσίν* c. L² L¹ A: om G | *οὗτοι κτλ.* c. G: ***hi autem sunt qui, ut servarent eam legem, perpessi sunt iniqua*** L¹, similiter L², cf. A

7. *ἕτεροι* om L

νοήσω τὰς ῥάβδους ταύτας τὰς πεφυτευμένας καὶ πεποτισμένας.

4. Καὶ μετὰ ἡμέρας ὀλίγας ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, καὶ ἐκάθισεν ὁ ποιμὴν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀγγέλου κἀγὼ παρεστάθην αὐτῷ. Καὶ λέγει μοι· Περίζωσαι ὠμόλινον [καὶ διακόνει μοι. Περιεζωσάμην ὠμόλινον] ἐκ σάκκου γεγονὸς καθαρόν. 2. Ἰδὼν δέ με περιεζωσμένον καὶ ἕτοιμον ὄντα τοῦ διακονεῖν αὐτῷ, Κάλει, φησί, τοὺς ἄνδρας, ὧν εἰσὶν αἱ ῥάβδοι πεφυτευμέναι, κατὰ τὸ τάγμα, ὥς τις ἔδωκε τὰς ῥάβδους. Καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸ πεδίον καὶ ἐκάλεσα πάντας· καὶ ἔστησαν τάγματα τάγματα. 3. Λέγει αὐτοῖς· Ἕκαστος τὰς ἰδίας ῥάβδους ἐκτιλάτω καὶ φ[ερέ]τω πρός με. 4. Πρῶτοι ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηρὰς καὶ κεκομμένας ἐσχηκότες, καὶ ὡσαύτως εὑρέθησαν ξηραὶ καὶ κεκομμέναι· ἐκέλευσεν αὐτοὺς χωρὶς σταθῆναι. 5. Εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηρὰς καὶ μὴ κεκομμένας ἔχοντες· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπέδωκαν τὰς ῥάβδους χλωράς, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ κεκομμένας ὡς ὑπὸ σητός· τοὺς ἐπιδεδωκότας οὖν χλωρὰς ἐκέλευσε χωρὶς σταθῆναι, τοὺς δὲ ξηρὰς καὶ κεκομμένας ἐπιδεδωκότας ἐκέλευσε μετὰ τῶν πρώτων σταθῆναι. 6. Εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰς ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν χλωρὰς ἐπέδωκαν καὶ μὴ ἐχούσας σχισμάς· τινὲς δὲ χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας καὶ εἰς τὰς παραφυάδας καρπούς, οἵους εἶχον οἱ εἰς τὸν πύργον πορευθέντες ἐστεφανωμένοι· τινὲς δὲ ἐπέδωκαν ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ ἀβρώτους, τινὲς δὲ οἷαι ἦσαν ἡμίξηροι καὶ σχισμὰς ἔχουσαι· ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἕνα ἕκαστον χωρὶς σταθῆναι, τοὺς μὲν πρὸς τὰ ἴδια τάγματα, τοὺς δὲ χωρίς.

5. Εἶτα ἐπεδίδουν οἱ τὰς ῥάβδους χλωρὰς μὲν ἔχοντες, σχισμὰς δὲ ἐχούσας· οὗτοι πάντες χλωρὰς ἐπέδωκαν καὶ ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. Ἐχάρη δὲ ὁ ποιμὴν ἐπὶ τούτοις, ὅτι πάντες ἠλλοιώθησαν καὶ ἀπέθεντο τὰς σχισμὰς αὐτῶν. 2. Ἐπέδωκαν δὲ καὶ οἱ τὸ ἥμισυ χλωρόν, τὸ δὲ ἥμισυ ξηρὸν ἔχοντες· τινῶν οὖν εὑρέθησαν αἱ ῥάβδοι ὁλοτελῶς χλωραί, τινῶν ἡμίξηροι, τινῶν ξηραὶ καὶ βεβρωμέναι, τινῶν δὲ χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι·

8. *τ. ἐντολὰς κτλ.*] Cf. Mand. VII, 1 not.

4, 1. *τ. ἀγγέλου*: add *magni* L | *κ. διακόνει — ὠμόλινον* c. L[1] L[2] A: om G

2. *ὥς τις* c. L A: *ὅστις* G | *τάγ. τάγματα* em Gh coll c. 2, 8 L A: *πάντα τὰ τάγματα* G

3. *ἕκαστος*: hic desinit alterum codicis Lipsiensis folium (cf. Mand.

4. Et paucos post dies venimus in locum, et consedit pastor in loco angeli, et ego constiti iuxta eum. Et dicit mihi: Praecinge te sabano et ministra mihi. Praecinxi me sabano mundo, quod e sacco factum fuerat. 2. Cum autem praecinctum me videret ac paratum ministrandi ei, ait: Voca viros, quorum sunt virgae plantatae, secundum ordinem, sicut quis dedit virgas. Et abii in campum et vocavi omnes; et constiterunt singuli ordines. 3. Dicit iis: Unusquisque suam virgam extrahat et afferat ad me. 4. Primi tradiderunt qui aridas virgas et praecisas habuerant, et similiter inventae sunt aridae et praecisae; iussit eos seorsum stare. 5. Deinde porrexerunt qui aridas et non praecisas habuerant; aliqui autem ex iis porrexerunt virgas virides, aliqui aridas et praecisas velut a tinea. Eos igitur, qui virides porrexerunt, iussit seorsum stare, eos autem, qui aridas et praecisas tradiderunt, iussit stare cum primis. 6. Deinde porrexerunt ii, qui semiaridas et habentes scissuras habuerant; et multi ex iis virides porrexerunt nec scissuras habentes; aliqui vero virides et pampinos habentes et in pampinis fructus, quales habebant qui in turrim abierunt coronati; alii porrexerunt aridas et corrosas, alii aridas et non corrosas, alii semiaridas et scissuras habentes. Iussit eos unumquemque stare seorsum, alios ad suos ordines, alios seorsum.

5. Deinde porrexerunt qui habuerant virides quidem virgas, sed scissuras habentes; hi omnes virides tradiderunt ac steterunt in suo ordine. Pastor autem de iis gavisus est, quod omnes mutati sunt et scissuras suas deposuerunt. 2. Porrexerunt vero ii quoque, qui dimidium viride, dimidium aridum habuerant; quorumdam igitur virgae inventae sunt plane virides, quorumdam semiaridae, quorumdam aridae et corrosae, quorumdam virides et pampinos habentes. Hi omnes dimissi

XII c. 4, 7); quae sequuntur, iterum ex apographo Simonidis desumpta sunt | *φερέτω* c. L A: *φ*[*ησά*]*τω* G
4. *καὶ ὡσαύτως* em Gh coll L[1] (*aeque* duo codd, *et quae* ceteri): *οἱ* (supra notato *αἱ*) *οὕτως* G, *sicut antea non* A, om totum colon L[2] — *καὶ ὡσ. κτλ.*] Cf. c. 6, 4.
6. *καρπούς, οἵους*: *καρπόν, οἷον* L A | *σταθῆναι*: *στῆναι* G
5, 4. *εἶτα κτλ.* c. L[1] L[2] A: om G

οὗτοι πάντες ἀπελύθησαν ἕκαστος πρὸς τὸ τάγμα αὐτοῦ. 3. Εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη χλωρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν χλωρὰς ἐπέδωκαν, πολλοὶ δὲ ἡμιξήρους, ἕτεροι δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας· οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. 4. [Εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη ξηρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἡμιξήρους ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, τινὲς δὲ ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας, ὀλίγοι δὲ χλωράς· οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα]. 5. Ἐπέδωκαν δὲ οἱ τὰς ῥάβδους χλωρὰς ἐσχηκότες, ἐλάχιστον δὲ [ξηρὸν] καὶ σχισμὰς ἐχούσας· ἐκ τούτων τινὲς χλωρὰς ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· ἀπῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὸ τάγμα αὐτῶν. 6. Εἶτα ἐπέδωκαν οἱ ἐλάχιστον ἔχοντες χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη ξηρά· τούτων αἱ ῥάβδοι εὑρέθησαν τὸ πλεῖστον μέρος χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι καὶ καρπὸν ἐν ταῖς παραφυάσι, καὶ ἕτεραι χλωραὶ ὅλαι. Ἐπὶ ταύταις ταῖς ῥάβδοις ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν, ὅτι οὕτως εὑρέθησαν. Ἀπῆλθον δὲ οὗτοι ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον τάγμα.

6. Μετὰ τὸ πάντων κατανοῆσαι τὰς ῥάβδους τὸν ποιμένα λέγει μοι· Εἶπόν σοι, ὅτι τὸ δένδρον τοῦτο φιλόζωόν ἐστι. Βλέπεις, φησί, πόσοι μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν; Βλέπω, φημί, κύριε. Ἵνα ἴδῃς, φησί, τὴν πολυευσπλαγχνίαν τοῦ κυρίου, ὅτι μεγάλη καὶ ἔνδοξός ἐστι, καὶ ἔδωκε πνεῦμα τοῖς ἀξίοις οὖσι μετανοίας. 2. Διατί οὖν, φημί, κύριε, πάντες οὐ μετενόησαν; Ὧν εἶδε, φησί, τὴν καρδίαν μέλλουσαν καθαρὰν γενέσθαι καὶ δουλεύειν αὐτῷ ἐξ ὅλης καρδίας, τούτοις ἔδωκε τὴν μετάνοιαν· ὧν δὲ εἶδε τὴν δολιότητα καὶ πονηρίαν, μελλόντων ἐν ὑποκρίσει μετανοεῖν, ἐκείνοις οὐκ ἔδωκε μετάνοιαν, μήποτε πάλιν βεβηλώσωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. 3. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, νῦν οὖν μοι δήλωσον τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας, ποταπός τις αὐτῶν ἐστί, καὶ τὴν τούτων κατοικίαν, ἵνα ἀκούσαντες οἱ πιστεύσαντες καὶ εἰληφότες τὴν σφραγῖδα καὶ τεθλακότες αὐτὴν καὶ μὴ τηρήσαντες ὑγιῆ, ἐπιγνόντες τὰ ἑαυτῶν ἔργα μενανοήσωσι, λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφραγῖδα, καὶ δοξάσωσι τὸν

5. *ξηρὸν* c. L[2] A: om G (totum versum L[1])
6. *λίαν*: add *μενεῖς* G
6, 1. *εἶπον*] Cf. c. 2, 7. — *μετανοίας*] et cum *ἀξίοις* et cum *πνεῦμα* coniungi potest. Respiciens c. 11, 1 et sequens interpretes veteres vocem ad *ἀξίοις* refero.
2. *διατί* c. L (A): *οἱ οὗτοι* G | *τὸ ὄνομα* c. G A: *τὸν νόμον* L — *ὧν*

sunt ad suum quisque ordinem. 3. Deinde porrexerunt qui duas partes virides habuerant, tertiam aridam; multi ex iis porrexerunt virides, multi semiaridas, alii aridas et corrosas; hi omnes constiterunt in suo ordine. 4. Porro porrexerunt qui duas partes aridas habuerant, tertiam autem viridem. Multi ex iis semiaridas tradiderunt, quidam vero aridas et corrosas, quidam semiaridas et scissuras habentes, pauci virides. Hi omnes constiterunt in suo ordine. 5. Porrexerunt vero qui virgas virides habuerant, minimam autem partem aridam et scissuras habentes. Ex his quidam virides tradiderunt, quidam vero virides et pampinos habentes. Abierunt hi quoque in suum ordinem. 6. Deinde porrexerunt qui minimam partem habuerant viridem, reliquas partes aridas; horum virgae maxima ex parte inventae sunt virides et ramusculos habentes et fructum in ramusculis, et aliae totae virides. De his virgis gavisus est pastor valde, quia sic inventae sunt. Abierunt autem hi in suum quisque ordinem.

6. Cumque omnium virgas considerasset pastor, ait mihi: Dixi tibi, hanc arborem vitam amare. Videsne, inquit, quot paenitentiam egerint et salvi sint facti? Video, inquam, domine. Ut videas, inquit, misericordiam Domini, quia magna et gloriosa est, dedit quoque spiritum iis, qui digni sunt paenitentia. 2. Quare igitur, inquam, domine, non omnes egerunt paenitentiam? Quorum, inquit, mentem vidit mundam futuram sibique ex toto corde servituram esse, his dedit paenitentiam; quos autem vidit fallaces et iniquos futuros et in hypocrisi paenitentiam acturos esse, illis non tribuit paenitentiam, ne quando iterum violarent nomen ipsius. 3. Dico ei: Domine, nunc ergo demonstra mihi eos, qui virgas porrexerunt, qualis quis eorum sit, et habitationem eorum, ut audiant qui crediderunt et sigillum acceperunt et fregerunt neque sanum servaverunt, et cognoscentes opera sua paenitentiam agant,

εἶδε κτλ.] Deus dat gratiam paenitentiae, sed iis, quos cum ea cooperaturos esse praevidet.

3. *ἐσπλαγχνίσθη*: *εὐσπλ.* G cf. Vis. I c. 3, 2 not. — *σφραγῖδα*] Vox, ut contextus docet, hic primum baptismum denotat, deinde gratiam baptismi paenitentia restituendam. Aliter c. 2, 2. 4. — *ἀνακαινίσαι τ. πν.*] Cf. Sim. IX c. 14, 3.

κύριον, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἀπέστειλέ σε τοῦ ἀνακαινίσαι τὰ πνεύματα αὐτῶν. 4. Ἄκουε, φησίν· ὧν αἱ ῥάβδοι ξηραὶ καὶ βεβρωμέναι ὑπὸ σητὸς εὑρέθησαν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποστάται καὶ προδόται τῆς ἐκκλησίας καὶ **βλασφημήσαντες ἐν ταῖς** ἁμαρτίαις αὐτῶν τὸν κύριον, ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες **τὸ ὄνομα** κυρίου *τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς*· οὗτοι οὖν εἰς τέλος ἀπώλοντο τῷ θεῷ. Βλέπεις δέ, ὅτι οὐδὲ εἷς αὐτῶν μετενόησε, καίπερ ἀκούσαντες τὰ ῥήματα, ἃ ἐλάλησας αὐτοῖς, ἅ σοι ἐνετειλάμην· ἀπὸ τῶν τοιούτων [οὖν] ἡ ζωὴ ἄπεστιν. 5. Οἱ δὲ τὰς ξηρὰς καὶ ἀσήπτους ἐπιδεδωκότες, καὶ οὗτοι ἐγγὺς αὐτῶν· ἦσαν γὰρ ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες καὶ ἐκστρέφοντες τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας, μὴ ἀφιέντες μετανοεῖν αὐτούς, ἀλλὰ ταῖς διδαχαῖς ταῖς μωραῖς πείθοντες αὐτούς· οὗτοι οὖν ἔχουσιν ἐλπίδα τοῦ μετανοῆσαι. 6. Βλέπεις δὲ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ μετανενοηκότας, ἀφ' ἧς ἐλάλησας αὐτοῖς τὰς ἐντολάς μου· καὶ ἔτι μετανοήσουσιν. Ὅσοι δὲ οὐ μετανοήσουσιν, ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν· ὅσοι δὲ μετενόησαν ἐξ αὐτῶν, ἀγαθοὶ ἐγένοντο, καὶ ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὰ τείχη τὰ πρῶτα· τινὲς δὲ καὶ εἰς τὸν πύργον ἀνέβησαν. Βλέπεις οὖν, φησίν, ὅτι ἡ μετάνοια ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν ζωὴν ἔχει, τὸ δὲ μὴ μετανοῆσαι θάνατον.

7. Ὅσοι δὲ ἡμιξήρους ἐπέδωκαν καὶ ἐν αὐταῖς σχισμὰς εἶχον, ἄκουε καὶ περὶ αὐτῶν. Ὅσων ἦσαν αἱ ῥάβδοι κατὰ τὸ αὐτὸ ἡμίξηροι, δίψυχοί εἰσιν· οὔτε γὰρ ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν. 2. Οἱ δὲ ἡμιξήρους ἔχοντες καὶ ἐν αὐταῖς σχισμάς, οὗτοι καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοί εἰσι καὶ μηδέποτε *εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς*, ἀλλὰ διχοστατοῦντες πάντοτε· ἀλλὰ καὶ τούτοις, φησίν, ἐπίκειται

4. *ὑπὸ σητός*: praem *velut* L | *καίπερ ἀκ.* c. L A: *καὶ παρακούσαντες* G | *ἐλάλησας* c. L[1] A: *-σεν* G, L[2]? | *οὖν* c. L[1] A: om G L[2] | *ἄπεστιν* c. L coll A *(deerit)*: *ἀπέστη* (notato *ην* super *η*) G — *ἀποστάται κ. πρ.*] Cf. Sim. IX c. 19, 1. — *βλασφ. τὸ ὄνομα κτλ.*] Iac. 2, 7. Cf. Gen. 48, 16. Deut. 14, 23; 28, 10. II Reg. 6, 2. Dan. 9, 18. 19. Act. 15, 17 etc. — *ἐπαισχυνθέντες κτλ.*] Cf. Sim. IX c. 14, 6; c. 21, 3. Marc. 8, 38. Luc. 9, 26.

5. *ξένας* c. G: *pravas* L, *duplicem (doctrinam)* A | *πείθοντες* c. G: *detinentes* L[1] (L[2]), *seducunt* A — *διδ. ξένας*] Cf. Sim. IX c. 19, 1; c. 22, 1. 2. Vis. III c. 7, 1. II Petr. 2, 1: *οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας*. Gnostici respiciuntur. Cf. Behm,

accipientes a te sigillum, et glorificent Dominum, quod misertus est ipsorum misitque te, ut spiritus eorum renovares. 4. Audi, inquit: quorum virgae aridae et corrosae a tinea inventae sunt, hi sunt apostatae et proditores ecclesiae et qui in peccatis suis *blasphemaverunt* Dominum, adhuc autem et erubuerunt *nomine* Domini, *quod invocatum est super eos.* Hi igitur in perpetuum interierunt Deo. Vides autem, nec unum ex iis paenitentiam egisse, etiamsi audierant verba, quae locutus es iis, quae tibi mandavi; ab eiusmodi ergo hominibus abest vita. 5. Qui vero aridas et non putridas tradiderunt, et hi prope illos sunt; erant enim hypocritae et doctrinas alienas inferebant pervertebantque servos Dei, eos maxime, qui peccaverunt, non sinentes eos paenitentiam agere, sed doctrinis fatuis eos persuadentes. Hi igitur habent spem paenitentiae. 6. Vides autem multos ex iis et paenitentiam egisse, ex quo mandata mea locutus es; et adhuc paenitentiam agent. Quotquot autem non agent paenitentiam, vitam suam amiserunt; quotquot ex iis paenitentiam egerunt, boni evaserunt et habitationem acceperunt in primis muris; quidam etiam in turrim ascenderunt. Vides igitur, inquit, paenitentiam peccatorum vitam habere, non agentes vero paenitentiam mortem sibi adquirere.

7. Quotquot autem virgas semiaridas tradiderunt in iisque scissuras habuerunt, de iis quoque audi. Quorum virgae eodem modo semiaridae erant, ii dubii sunt; neque enim vivunt nec mortui sunt. 2. Qui vero semiaridas habuerunt et scissuras in iis, hi et dubii et detractores sunt neque unquam *pacem habentes inter se*, sed semper dissentientes. Sed his quoque, in-

Ueber den Verfasser des Hirten (1876) p. 49 sqq. — *μὴ ἀφ. μετανοεῖν*] i. e. docentes, non opus esse paenitentia. Non Montanistae, sed iterum Gnostici respiciuntur. Cf. Lipsius in: Zeitschr. f. wiss. Theol. 1866 p. 38.

6. *ἐλάλησας* c. L: *-σα* G, *nuntiatum est* A | *μετανοήσουσιν* sec c. A: *-σωσιν* G, *egerint* L | *ἡ* p. *μετάνοια* em: *οἱ* G, *τὴν* Hg, om Gh — *τείχη τ. πρ. — πύργον*] Diversa singulis beatitudo attribuitur. Cf. c. 7, 3; c. 8, 3. Vis. III c. 2, 1.

7, 1. *κατὰ τ. αὐτὸ* (*καθὰ τ. αὐτὸν* cod): *tantummodo* L[1], om L[2] A — *οὔτε ζ. οὔτε τεθνήκασιν*] Cf. Apoc. 3, 15. 16.

2. *μηδέποτε* c. L A: *μηδὲ* G | *κ. ἔτι — μετανοίας* om L — *εἰρην. ἐν ἑαυτοῖς*] Cf. Vis. III c. 9, 2 not. —

μετάνοια. Βλέπεις, φησί, τινὰς ἐξ αὐτῶν μετανενοηκότας· καὶ ἔτι, φησίν, ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας. 3. Καὶ ὅσοι, φησίν, ἐξ αὐτῶν μετανενοήκασι, τὴν κατοικίαν εἰς τὸν πύργον ἔχουσιν· ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν βραδύτερον μετανενοήκασιν, εἰς τὰ τείχη κατοικήσουσιν· ὅσοι δὲ οὐ μετανοοῦσιν, ἀλλ' ἐμμένουσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, θανάτῳ ἀποθανοῦνται. 4. Οἱ δὲ χλωρὰς ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους αὐτῶν καὶ σχισμὰς ἐχούσας, πάντοτε οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἐγένοντο, ἔχοντες [δὲ] ζῆλόν τινα ἐν ἀλλήλοις περὶ πρωτείων καὶ περὶ δόξης τινός· ἀλλὰ πάντες οὗτοι μωροί εἰσιν, ἐν ἀλλήλοις ἔχοντες [ζῆλον] περὶ πρωτείων. 5. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀκούσαντες τῶν ἐντολῶν μου, ἀγαθοὶ ὄντες, ἐκαθάρισαν ἑαυτοὺς καὶ μετενόησαν ταχύ· ἐγένετο οὖν ἡ κατοίκησις αὐτῶν εἰς τὸν πύργον· ἐὰν δέ τις πάλιν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν διχοστασίαν, ἐκβληθήσεται ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ ἀπολέσει τὴν ζωὴν αὐτοῦ. 6. Ἡ ζωὴ πάντων ἐστὶ ***τῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου φυλασσόντων***· ἐν ταῖς ἐντολαῖς δὲ περὶ πρωτείων ἢ περὶ δόξης τινὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ περὶ μακροθυμίας καὶ περὶ ταπεινοφρονήσεως ἀνδρός. Ἐν τοῖς τοιούτοις οὖν ἡ ζωὴ τοῦ κυρίου, ἐν τοῖς διχοστάταις δὲ καὶ παρανόμοις θάνατος.

8. Οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους ἥμισυ μὲν χλωράς, ἥμισυ δὲ ξηράς, οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι καὶ μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις· διὰ τοῦτο τὸ ἥμισυ αὐτῶν ζῇ, τὸ δὲ ἥμισυ νεκρόν ἐστι. 2. Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντές μου τῶν ἐντολῶν μετενόησαν· ὅσοι γοῦν μετενόησαν, ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. Τινὲς δὲ αὐτῶν εἰς τέλος ἀπέστησαν· οὗτοι οὖν μετάνοιαν οὐκ ἔχουσιν· διὰ γὰρ τὰς πραγματείας αὐτῶν ἐβλασφήμησαν τὸν κύριον καὶ ἀπηρνήσαντο λοιπόν· ἀπώλεσαν οὖν τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τὴν πονηρίαν, ἣν ἔπραξαν. 3. Πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν· οὗτοι ἔτι ἔχουσι μετάνοιαν, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσι, καὶ ἔσται αὐτῶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον· ἐὰν δὲ βραδύτερον μετανοήσωσι, κατοικήσουσιν εἰς τὰ τείχη· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, καὶ αὐτοὶ ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. 4. Οἱ δὲ τὰ δύο μέρη

ἔστιν — μετανοίας] Cf. Ign. Eph. 10, 1.

3. *ἔχουσιν* c. L A: *ἕξουσιν* G

4. *δὲ* sec c. L A : om G | *ζῆλον* sec c. L[1] A (L[2]): om G — *πρωτείων*] Non clericos, sed omnino ambitiosos hic vituperare videtur. Cf. Matth. 23, 6. Marc. 12, 39. Luc. 11, 43; 20, 46. Vis. III c. 9, 7 not.

6. *τ. τ. ἐντολὰς κτλ.*] Cf. Mand.

quit, paenitentia posita est. Vides, inquit, quosdam ex iis paenitentiam egisse. Et adhuc, inquit, in iis est spes paenitentiae. 3. Et quotquot, inquit, ex iis paenitentiam egerunt, habitationem in turri habent; quotquot autem ex iis tardius paenitentiam egerunt, in muris habitabunt; quotquot vero non agunt paenitentiam, sed permanent in factis suis, morte morientur. 4. Qui vero virides tradiderunt virgas suas et scissuras habentes, hi fideles semper ac boni fuerunt, habentes autem zelum quendam inter se de principatu et de gloria quadam; sed hi omnes stulti sunt, inter se aemulationem habentes de principatu. 5. Sed hi quoque mandatis meis auditis, cum boni essent, sese purificaverunt citoque paenitentiam egerunt. Habitatio igitur iis contigit in turri. Sin autem quis iterum se converterit ad dissensionem, eicietur e turri et perdet vitam suam. 6. Vita est omnium, qui *mandata Domini custodiunt;* in mandatis autem nec de principatu nec de gloria aliqua agitur, sed de longanimitate et de humilitate viri. In talibus igitur vita est Domini, in seditiosis autem et contemptoribus legis mors.

8. Qui vero virgas tradiderunt pro dimidia parte virides, pro dimidia aridas, hi sunt qui negotiis involuti sunt neque adhaerebant sanctis. Propterea dimidia eorum pars vivit, dimidia mortua est. 2. Multi igitur auditis mandatis meis paenitentiam egerunt. Quotquot quidem paenitentiam egerunt, habitatio eorum est in turri. Quidam vero ex iis in finem destiterunt. Hi ergo paenitentiam non habent; namque ob negotia sua blasphemaverunt Dominum et abnegaverunt deinceps. Amiserunt ergo vitam suam propter nequitiam, quam fecerunt. 3. Multi autem ex iis dubii erant. Hi adhuc habent paenitentiam, si cito paenitentiam agunt, eritque habitatio eorum in turri; sin autem tardius paenitentiam egerint, habitabunt in muris; si vero non egerint paenitentiam, ipsi quoque amiserunt

VII, 1 not. — *περὶ πρωτείων — ταπεινοφρονήσεως*] Haec scribentem auctorem verba Domini Matth. 23, 6—12 respexisse coniecerim.

8, 1. *ἐκπεφυρμένοι* G

2. *ὅσοι* c. A: *ὅσον* G, om *ὅσοι γ. μετεν.* L | *λοιπὸν* c. G: om L A, con *αὐτὸν* Hg — *διὰ τ. πραγματείας κτλ.*] Cf. Vis. III c. 6, 5.

χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρὸν ἐπιδεδωκότες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀρνησάμενοι ποικίλαις ἀρνήσεσι. 5. Πολλοὶ οὖν [ἐξ αὐτῶν] μετενόησαν, [καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. Πολλοὶ δὲ εἰς τέλος ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ· οὗτοι οὖν εἰς τέλος ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν]. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν καὶ ἐδιχοστάτησαν· τούτοις οὖν ἐστὶ μετάνοια, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσι καὶ μὴ ἐπιμείνωσι ταῖς ἡδοναῖς αὐτῶν· ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὗτοι θάνατον ἑαυτοῖς κατεργάζονται.

9. Οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους τὰ μὲν β' μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν, οὗτοί εἰσι πιστοὶ μὲν γεγονότες, πλουτήσαντες δὲ καὶ γενόμενοι ἔνδοξοι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν· ὑπερηφανίαν μεγάλην ἐνεδύσαντο καὶ ὑψηλόφρονες ἐγένοντο καὶ κατέλιπον τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐκ ἐκολλήθησαν τοῖς δικαίοις, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐθνῶν συνέζησαν καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς ἡδυτέρα αὐτοῖς ἐγένετο· ἀπὸ δὲ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀπέστησαν, ἀλλ' ἐνέμειναν τῇ πίστει, μὴ ἐργαζόμενοι τὰ ἔργα τῆς πίστεως. 2. Πολλοὶ οὖν ἐξ αὐτῶν μετενόησαν, καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν ἐν τῷ πύργῳ. 3. Ἕτεροι δὲ εἰς τέλος μετὰ τῶν ἐθνῶν συζῶντες καὶ πειθόμενοι ταῖς κενοδοξίαις τῶν ἐθνῶν ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, δουλεύοντες ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἐθνῶν. Οὗτοι [οὖν] μετὰ τῶν ἐθνῶν ἐλογίσθησαν. 4. Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν μὴ ἐλπίζοντες σωθῆναι διὰ τὰς πράξεις, ἃς ἔπραξαν· ἕτεροι δὲ ἐδιψύχησαν καὶ σχίσματα ἐν ἑαυτοῖς ἐποίησαν. Τούτοις οὖν [καὶ] τοῖς διψυχήσασι διὰ τὰς πράξεις αὐτῶν μετάνοια ἔτι ἐστίν· ἀλλ' ἡ μετάνοια αὐτῶν ταχινὴ ὀφείλει εἶναι, ἵνα ἡ κατοικία αὐτῶν γένηται εἰς τὸν πύργον· τῶν δὲ μὴ μετανοούντων, ἀλλ' ἐπιμενόντων ταῖς ἡδοναῖς, ὁ θάνατος ἐγγύς.

10. Οἱ δὲ τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότες χλωράς, αὐτὰ δὲ τὰ ἄκρα ξηρὰ καὶ σχισμὰς ἔχοντα, οὗτοι πάντοτε ἀγαθοὶ καὶ πιστοὶ καὶ ἔνδοξοι παρὰ τῷ θεῷ ἐγένοντο, ἐλάχιστον δὲ [ἐξή]μαρτον διὰ

4. *χλωρά . . ξηρὸν* c. L A cf. c. 1, 12; c. 5, 3: *ξηρά . . χλωρὸν* (deleto *ξηρὸν* ante *χλωρὸν*) G
5. *ἐξ αὐτῶν* et *καὶ ἐγ. — ζωὴν αὐτῶν* c. L[1] L[2] A : om G
9, 1. *ἐγένετο* c. G (A): *visa est* L, *ἐφαίνετο* Hg (p. 176) Gh | *ἐνέμειναν* c. L A: *ἔμειναν* G | *ἐργαζόμενοι*: add *δὲ* Gh c. L coll A (?) — *ἔνδοξοι π. τ. ἔθνεσιν*] Cf. c. 10, 1: *ἔνδοξοι π. τῷ θεῷ*. — *μὴ ἐργαζόμενοι κτλ.*] Cf. c. 10, 3. Iac. 2, 17 sqq. De operi-

vitam suam. 4. Qui autem duas partes virides, tertiam aridam **porrexerunt**, hi sunt qui negaverunt Dominum negationibus **variis**. 5. Multi igitur ex iis paenitentiam egerunt et habitationem nacti sunt in turri; multi autem in finem recesserunt a Deo; hi ergo vitam suam in finem amiserunt. Quidam autem **ex** iis dubii et incerti erant. His igitur paenitentia est, si **cito** paenitentiam **agent** nec permanebunt in voluptatibus **suis**; **sin** autem permanserint in factis suis, et hi mortem sibi **adquirunt**.

9. Qui vero virgas porrexerunt, quarum duae partes erant **aridae**, **tertia viridis**, hi sunt qui fideles quidem facti sunt, **sed divites** et celebres evaserunt apud gentes; superbiam magnam induti sunt ac sublimia spiraverunt et dereliquerunt veritatem neque **adhaeserunt** iustis, sed cum gentibus vixerunt et **haec via** dulcior iis **facta** est; a Deo autem non recesserunt, **sed perseveraverunt** in fide, etsi opera fidei non exercebant. **2. Multi igitur** ex iis paenitentiam egerunt, et habitatio iis **contigit** in turri. 3. Alii autem in perpetuum cum gentibus **conviventes** et impulsi vanitatibus gentium recesserunt a Deo, **servientes** factis et operibus gentium. Hi igitur cum gentibus **numerati sunt**. 4. Alii autem ex iis dubii erant, desperantes **se salvos** fieri propter **facta**, quae fecerunt; alii dubii erant **atque** dissensiones intra se excitaverunt. His igitur et illis, qui propter facta sua dubii erant, adhuc paenitentia est; sed **paenitentia** eorum celeris esse debet, ut habitatio eorum sit in **turri**; qui autem paenitentiam non egerunt, sed perseveraverunt in voluptatibus, iis mors prope est.

10. Qui vero virgas porrexerunt virides, cacumina ipsa **autem arida** et scissuras habentia, hi semper boni et fideles et gloriosi apud Dominum fuerunt, minimum autem deliquerunt

bus fidei cf. Mand. VIII, 10.

3. *πειθόμενοι* Gh c. L[1] (*evicti*, plures codd aliter) L[2] (*ducti*) coll A: *φθειρόμενοι* G | *ἀπέστησαν — τ. ἐθνῶν* c. L[1] L[2] A: *ἐδιψύχησαν μὴ ἐλπίζοντες σωθῆναι διὰ τὰς πράξεις τ. ἐθνῶν* G, cf. v. 4 | *οὖν* c. L (A): om G

4. *καὶ* p. *οὖν* c. L[1] (L[2]): om G A | *γένηται* : *γένῃ* G | *ἡδοναῖς*: add *suis* L A — *σχίσματα*] Cf. c. 7, 2, ubi habes contrarium: *εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς*.

10, 1. *μικρὰ* c. G: *minimas disputationes* L (A)

μικρὰς ἐπιθυμίας καὶ μικρὰ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες· ἀλλ' ἀκούσαντές μου τῶν ῥημάτων τὸ πλεῖστον μέρος ταχὺ μετενόησαν, καὶ ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. 2. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν, τινὲς δὲ διψυχήσαντες διχοστασίαν μείζονα ἐποίησαν· ἐν τούτοις οὖν ἔτι ἐστὶ μετανοίας ἐλπίς, ὅτι ἀγαθοὶ πάντοτε ἐγένοντο· δυσκόλως δέ τις αὐτῶν ἀποθανεῖται. 3. Οἱ δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ξηρὰς ἐπιδεδωκότες, ἐλάχιστον δὲ χλωρὸν ἐχούσας, οὗτοί εἰσιν οἱ πιστεύσαντες μέν, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργαζόμενοι· οὐδέποτε δὲ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀπέστησαν καὶ τὸ ὄνομα ἡδέως ἐβάστασαν καὶ εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν ἡδέως ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· ἀκούσαντες οὖν ταύτην τὴν μετάνοιαν ἀδιστάκτως μετενόησαν καὶ ἐργάζονται πᾶσαν ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην· 4. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν θλιβόμενοι ἡδέως ἔπαθον, γινώσκοντες τὰς πράξεις αὐτῶν, ἃς ἔπραξαν. Τούτων οὖν πάντων ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον ἔσται.

11. Καὶ μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς ἐπιλύσεις πασῶν τῶν ῥάβδων λέγει μοι· Ὕπαγε καὶ πᾶσιν λέγε, ἵνα μετανοήσωσιν, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ· ὅτι ὁ κύριος ἔπεμψέ με σπλαγχνισθεὶς πᾶσι δοῦναι τὴν μετάνοιαν, καίπερ τινῶν μὴ ὄντων ἀξίων διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν ὁ κύριος θέλει τὴν κλῆσιν τὴν γενομένην διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ σώζεσθαι. 2. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐλπίζω, ὅτι πάντες ἀκούσαντες αὐτὰ μετανοήσουσι· πείθομαι γάρ, ὅτι εἷς ἕκαστος τὰ ἴδια ἔργα ἐπιγνοὺς καὶ φοβηθεὶς τὸν θεὸν μετανοήσει. 3. Ἀποκριθείς μοι λέγει· Ὅσοι, φησίν, ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν [μετανοήσωσι καὶ] καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν πονηριῶν πασῶν τῶν προειρημένων καὶ μηκέτι μηδὲν προσθῶσι ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν, λήψονται ἴασιν παρὰ τοῦ κυρίου τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν, ἐὰν μὴ διψυχήσωσιν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ. [Ὅσοι δέ, φησίν, προσθῶσι ταῖς ἁμαρτίαις αὐ-

2. *ἔτι ἐστὶ* c. L: *ἔνεστι* G (A?) — *διψ. διχοστασίαν κτλ.*] Cf. c. 9, 4.
3. *ἐλάχιστον δὲ χρ. ἐχ.*: *exceptis cacuminibus earum, quae sola erant viridia* L (A) cf. c. 1, 14 | *μὲν* c. L: *μόνον* G (A?) | *κ. δικαιοσύνην* c. G A: *δικαιοσύνης* L — *τ. ὄνομα ἐβάστ.*] Cf. Sim. IX c. 13, 2. 3; c. 14, 5. 6; c. 15, 3 etc. Apoc. 3, 12; 14, 1.
4. *θλιβ. ἡδ. ἔπαθον* Gh c. L² (vide versionem): *morte obierunt et libenter patiuntur* L¹, *se ipsos afflixerunt* A, *καὶ φοβοῦνται* G, *φονευόμενοι ἐκόντες ἔπαθον* Hg | *τούτων — ἔσται* om L — *θλιβόμενοι κτλ.*] Lectiones adeo diversae sunt, ut locus vix re-

propter parvas concupiscentias et quia parva alter adversus alterum habuerunt; sed auditis mandatis meis plurimi cito paenitentiam egerunt et habitationem acceperunt in turri. 2. Quidam autem ex iis dubii erant, quidam dubii dissensionem maiorem moverunt. In his ergo adhuc est spes paenitentiae, quia semper boni fuerunt; difficile autem aliquis eorum morietur. 3. Qui autem virgas suas aridas porrexerunt, minimam partem viridem habentes, hi sunt qui crediderunt quidem, opera autem iniquitatis egerunt; nunquam autem a Deo defecerunt et nomen libenter gestaverunt et servos Dei in domibus suis susceperunt. Audita ergo hac paenitentia sine haesitatione paenitentiam egerunt et operantur omnem virtutem ac iustitiam; 4. aliqui vero ex iis compressi libenter patiuntur, cognoscentes opera sua, quae operati sunt. Horum ergo omnium habitatio erit in turri.

11. Et postquam finiit explanationes omnium virgarum, ait mihi: Vade et dic omnibus, ut paenitentiam agant, et vivent Deo; quoniam Dominus misertus est et misit me, ut omnibus darem paenitentiam, quamvis quidam non essent digni propter opera sua; sed cum sit longanimis Dominus, vult vocationem per filium suum factam servari. 2. Dico ei: Domine, spero, omnes iis auditis paenitentiam acturos esse; persuasum enim mihi habeo, unumquemque cognitis suis operibus acceptoque Dei timore paenitentiam acturum esse. 3. Respondens mihi dicit: Quotquot, inquit, ex toto corde suo paenitentiam egerint et se purificaverint ab omnibus iniquitatibus praedictis neque amplius quidquam adiecerint peccatis suis, remedium peccatorum priorum a Domino accipient, si non dubitaverint de mandatis istis, et vivent Deo. Quotquot autem, inquit, ad-

stitui possit. Id tantum pro certo habere licet, apographum Simonidis lectionem veram non tradere.

11, 1. *ζήσονται* c. L[1]: *ζήσωνται* G L[2] A | *ἀξίων*, add *salvari* L[2] (L[1] A) — *ὁ κύριος κτλ.*] Zahn l. c. p. 432 contulit II Petr. 3, 9: *μακροθυμεῖ εἰς ὑμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι.* Ign. Smyrn. 9, 1. — *ἀξίων*] sc. *τῆς μετανοίας.* Cf. c. 6, 1. 2.

3. *μετανοήσωσι καὶ* c. L A: om G; *καθαρίσωσιν* em: *-σουσιν* G | *πασῶν* c. L coll A: *αὐτῶν* G | *ταύταις* c. G A: *istis* (om L[1]) *meis* L | *ὅσοι* —

τῶν καὶ πορευθῶσιν ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου, θανάτῳ ἑαυτοὺς κατακρίνουσιν]. 4. Σὺ δὲ πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου, καὶ ζήσῃ [τῷ θεῷ· καὶ' ὅσοι ἂν πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς καὶ ἐργάσωνται ὀρθῶς, ζήσονται τῷ θεῷ]. 5. Ταῦτά μοι δείξας καὶ λαλήσας πάντα λέγει μοι· Τὰ δὲ λοιπά σοι δείξω μετ' ὀλίγας ἡμέρας.

Παραβολὴ θ'.

1. Μετὰ τὸ γράψαι με τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολὰς τοῦ ποιμένος, τοῦ ἀγγέλου τῆς μετανοίας, ἦλθε πρός με καὶ λέγει μοι· Θέλω σοι δεῖξαι, ὅσα σοι ἔδειξε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ λαλῆσαν μετὰ σοῦ ἐν μορφῇ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. 2. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερος τῇ σαρκὶ ἦς, οὐκ ἐδηλώθη σοι δι' ἀγγέλου. Ὅτε οὖν ἐνεδυναμώθης διὰ τοῦ πνεύματος καὶ ἴσχυσας τῇ ἰσχύϊ σου, ὥστε δύνασθαί σε καὶ ἄγγελον ἰδεῖν, τότε μὲν οὖν ἐφανερώθη σοι διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου· καλῶς καὶ σεμνῶς πάντα ὡς ὑπὸ παρθένου ἑώρακας. Νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου βλέπεις διὰ τοῦ αὐτοῦ μὲν πνεύματος·

κατακρίνουσιν c. L A: om G

4. *κ. ζήσῃ — ζ. τ. θεῷ* c. L[1] L[2] A: *καὶ ζῆθι* G

5. *καὶ λαλήσας* om L

IX. In hac Similitudine iterum aedificatio turris describitur. Imago itaque hic eadem est ac supra Vis. III; sententia autem initio alia. In Visione tertia enim lapides ad aedificationem adhibiti eos significant, qui vere sunt fideles, qui non solum fidem, sed etiam opera fidei habent. Cf. p. 351 not. In hac autem Similitudine lapides, quibus turris initio (c. 4) aedificatur, sunt qui in ecclesiam recipiuntur vel baptizantur, et cum baptizati non omnes vitam degant vere christianam, turris huius Similitudinis habet etiam pravos lapides, ecclesia peccatores. Sed lapides pravi vel peccatores a domino turris eiciuntur (c. 6, 5; c. 13, 3, 7—9; c. 17, 5) et pastori traduntur, ut mundentur et, si mundati fuerint, turri iterum inserantur, sin minus, proiciantur in perpetuum. Cum autem pravi lapides omnes secernantur et boni tantum relinquantur vel postea inserantur, cum ecclesia, ut pastor explicat (c. 18, 2), peccatoribus expulsis purificetur, sententia similitudinis narratione progrediente alia fit et ad sententiam Visionis III accedit, cum initio eadem ac Similitudinis VIII fuerit. Habes autem hanc sententiam mutatam inde a cap. 19. Cf. Zahn l. c. p. 222—224.

1, 1. *τὸ ἅγιον* om L[1] — *ἐντολὰς κ. παραβολάς*] Cognoscis hic dispositionem libri. Cum Hermas hoc loco sicut Vis. V, 5. 6. Mandata et

ieceriut peccatis suis et ambulaverint in desideriis huius saeculi, ad mortem se damnabunt. 4. Tu autem ambula in mandatis meis, et vives Deo; et quicumque ambulaverint in iis recteque fecerint, vivent Deo. 5. Quae postquam omnia ostendit mihi et locutus est, dicit mihi: Reliqua tibi ostendam post paucos dies.

Similitudo IX.

1. Postquam scripsi mandata et similitudines pastoris, angeli paenitentiae, venit ad me et ait mihi: Volo tibi ostendere, quaecumque tibi ostendit spiritus sanctus, qui in figura Ecclesiae tecum locutus est; ille enim spiritus filius Dei est. 2. Cum enim corpore infirmior esses, tibi non est manifestatum per angelum. Postquam ergo confirmatus es per spiritum et confortatus fortitudine tua, ita ut angelum quoque videre posses, tunc igitur per Ecclesiam tibi ostensa est aedificatio turris; bene et praeclare omnia virgine monstrante vidisti. Nunc au-

Similitudines in unum complectatur, ea tamquam alteram scripturae partem Visionibus velut primae parti opponit. Cf. Prolegom. c. 3. — *λαλῆσαν κτλ.*] sc. in Visionibus. — *τὸ πνεῦμα τ. ἅγιον κτλ.*] Hermas hic spiritum sanctum expressis verbis declarat filium Dei. Putavit quidem Zahn l. c. p. 278 sqq., non spiritum sanctum, sed illum spiritum, qui cum eo in figura Ecclesiae locutus esset, ei esse filium Dei. Sed verba id non dicunt. Non enim scripsit, ut versio latina prior habet, *τὸ πνεῦμα* (sine *τὸ ἅγιον*), neque, ut Harnack recte animadvertit, *ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, sed nude *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*; denique nec scripsit *ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν* (pro *ἐστίν*), quod iure exspectares, si explicatio illa recta esset. Cf. adnotat. ad Sim. V c. 5.

2. *καὶ ἄγγελον* c. L[1] (L[2] A): *οἱ ἄγγελοι* G — *ἀσθενέστερος*] Cf. Vis. I c. 3, 3; II c. 1, 3. 4. — *ἐδηλώθη*] sc. *ὅσα ἔβλεψας*. — *ἐνεδυναμώθης*] Cf. Vis. I c. 4, 3; III c. 1-3. — *ἄγγελον κτλ.*] In Visione tertia Hermas non solum angelos turrim aedificantes videt (c. 2, 4 sqq.), sed per Ecclesiam etiam certior fit (c. 4, 1. 2), eos angelos esse. — *νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου*] i. e. inde a Visione quinta, ubi Hermas coepit per angelum doceri. Accipit autem revelationes *διὰ τ. αὐτοῦ πνεύματος*, i. e. a spiritu sancto vel filio Dei, qui auctor est omnium revelationum quique prius per Ecclesiam, nunc per angelum nota facit mysteria. — *βλέπεις*] sc. *ὅσα σοι δηλοῦται*.

3. δεῖ δέ σε παρ' ἐμοῦ ἀκριβέστερον πάντα μαθεῖν. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἐδόθην ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ἀγγέλου εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικῆσαι, ἵνα δυνατῶς πάντα ἴδῃς, μηδὲν δειλαινόμενος ὡς τὸ πρότερον. 4. Καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς ὄρος τι μαστῶδες καὶ ἐκάθισέ με ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὄρους καὶ ἔδειξέ μοι πεδίον μέγα, κύκλῳ δὲ τοῦ πεδίου ὄρη δώδεκα, ἄλλην καὶ ἄλλην ἰδέαν ἔχοντα τὰ ὄρη. 5. Τὸ πρῶτον ἦν μέλαν ὡς ἀσβόλη· τὸ δὲ δεύτερον ψιλόν, βοτάνας μὴ ἔχον· τὸ δὲ τρίτον ἀκανθῶν καὶ τριβόλων πλῆρες· 6. τὸ δὲ τέταρτον βοτάνας ἔχον ἡμιξήρους, τὰ μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ῥίζαις ξηρά· τινὲς δὲ βοτάναι, ὅταν ὁ ἥλιος ἐπικεκαύκει, ξηραὶ ἐγένοντο· 7. τὸ δὲ πέμπτον ὄρος ἔχον βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχὺ ὄν. Τὸ δὲ ἕκτον ὄρος σχισμῶν ὅλον ἔγεμεν, ὧν μὲν μικρῶν, ὧν δὲ μεγάλων· εἶχον δὲ βοτάνας αἱ σχισμαί, οὐ λίαν δὲ ἦσαν εὐθαλεῖς αἱ βοτάναι, μᾶλλον δὲ ὡς μεμαραμμέναι ἦσαν. 8. Τὸ δὲ ἕβδομον ὄρος εἶχε βοτάνας ἱλαράς, καὶ ὅλον τὸ ὄρος εὐθηνοῦν ἦν καὶ πᾶν γένος κτηνῶν καὶ ὀρνέων ἐνέμοντο εἰς τὸ ὄρος ἐκεῖνο· καὶ ὅσον ἐβόσκοντο τὰ κτήνη καὶ τὰ πετεινά, μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ βοτάναι τοῦ ὄρους ἐκείνου ἔθαλλον. Τὸ δὲ ὄγδοον ὄρος πηγῶν πλῆρες ἦν, καὶ πᾶν γένος τῆς κτίσεως τοῦ κυρίου ἐποτίζοντο ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου. 9. Τὸ δὲ ἔννατον ὄρος [ὅλως οὐκ εἶχεν ὕδωρ καὶ ὅλον ἦν ἐρημῶδες καὶ ἐν ἑαυτῷ εἶχεν ἑρπετὰ θανατώδη, διαφθείροντα

3. ὡς c. L A: add *καὶ* G — *ἀκριβέστερον*] Cf. v. 1. 2. Vis. V, 5. — *ὑπὸ τ. ἐνδόξου ἀγγ.*] i. e. a filio Dei vel spiritu sancto. Cf. v. 1. 2. Sim. VII, 1 not. — *πρότερον*] Cf. Vis. I c. 2, 1; III c. 1, 5; IV c. 1, 7; c. 3, 6.

4. *Ἀρκαδίαν* c. G (deleto *καρδίαν* ante *Ἀρκ.*) L coll A *(in Marcadiam montem)*: con *Ἀρικίαν* Zahn — *Ἀρκαδίαν*] Zahn l. c. p. 211—218 demonstrare conatus est, Hermam scripsisse *Ἀρικίαν*, et G. G. A. 1878 Nr. 2 provocavit ad Act. Petri et Pauli c. 20, ubi librarius codicis B pro *Ἀρικίαν* posuit *Ἀραβίαν*. Sed assentiri non possum. Testes unanimes *Ἀρκαδίαν* habent et contextus lectioni favet. Si enim Zahn recte coniecisset, auctor haud dubie *ἐπορευόμην* (cf. Vis. I c. 1, 3; II c. 1, 1) vel *ὑπῆγον* (cf. Vis. IV c. 1, 2) vel aliam similem vocem adhibuisset. Aricia enim haud ita procul ab urbe abest. Cum autem de terra remota loqui vellet, scripsit *ἀπήγαγε*, sc. *ὁ ἄγγελος*, i. e. *abripuit me*, et similia non solum apud alios (cf. V Esra 2, 33 sqq. et liber Henoch passim), sed etiam apud eum ipsum leguntur (Vis. I c. 1, 3; II c. 1, 1: *καὶ πάλιν με αἴρει πνεῦμα κτλ.*). Cf. etiam Dan. 12, 36 (Vulg. 14, 35). Apoc. 4, 1.

tem per angelum vides, per eundem spiritum. 3. Oportet vero te omnia accuratius a me discere. Propterea enim a glorioso angelo missus sum in domo tua habitare, ut omnia fortiter videas, nihil timens ut ante. 4. Et abduxit me in Arcadiam, in montem quendam habentem formam et similitudinem mammae, et posuit me in cacumine montis et ostendit mihi campum magnum et circa campum duodecim montes aliam atque aliam figuram habentes. 5. Primus erat niger sicut fuligo, secundus glaber, herbas non habens; tertius plenus spinis tribulisque; 6. quartus habens herbas semiaridas, quarum pars superior erat viridis, pars a radicibus proxima arida; quaedam autem herbae, cum sol incaluisset, aridae factae sunt. 7. Quintus mons habebat herbas virides et asper erat; sextus mons totus plenus erat scissuris, quarum aliae erant exiguae, aliae magnae; habebant autem scissurae herbas, herbae vero non valde floridae erant, sed potius velut marcidae. 8. Septimus mons habebat herbas hilares totusque mons erat fertilis et omne genus pecudum volucrumque pascebantur in monte illo; et quanto pecudes et aves vescebantur, herbae montis illius magis magisque crescebant. Octavus autem mons plenus erat fontibus, et omne genus creaturae Domini adaquabatur e fontibus montis illius. 9. Nonus mons nullam omnino aquam habebat

Cur autem in Arcadiam se abductum esse dixerit, vix explicari potest. Attamen notari dignum est, quod Harnack ex Pauly, Real-Encyklopaedie ed. sec. I 1425 sq., exscripsit, scilicet Arcadiam temporibus antiquissimis inprimis sanctam et diis propinquam habitam fuisse. — *ὄρος μαστῶδες*] Zahn l. c. p. 217 ad montem referri vult, qui ab Italis nunc vocatur *Monte Gentile*. Sed alii montes eandem vel similem formam habent, et *ὄρη μαστώδη* vel *μαστοειδῆ* ab aliis quoque commemorantur. Cf. Passow s. h. v.

5. *ἦν* c. L: *τό*, sed emendatum *τῷ* et suprascriptum *τὸ* G, om A — Montes, qui in hac Similitudine describuntur, sunt gentes, quibus evangelium praedicatum est. De tribus prioribus cf. c. 17—19.

6. *ἐπικεκαύκει* c. G (secundum Gh, secundum Tischendorf *-σει*): *ἐπικαύσῃ* Hg | *ἐγένοντο* c. L A cf. c. 21, 1; c. 22, 1: add *τὸ δὲ ὄρος τραχὺ λίαν ἦν, βοτάνας ἔχον ξηρὰς* G — Cf. c. 20. 21.

7. *μεμαραμμένας* em cf. Vis. III c. 11, 2: *-ασμέναι* G — Cf. c. 22. 23.

8. Cf. c. 24. 25.

9. *ὅλως — ὄρος* c. L[1] L[2] A: om G

τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ δέκατον ὄρος] εἶχε δένδρα μέγιστα καὶ ὅλον κατάσκιον ἦν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δένδρων πρόβατα κατέκειντο ἀναπαυόμενα καὶ μαρυκώμενα. 10. Τὸ δὲ ἑνδέκατον ὄρος λίαν σύνδενδρον ἦν, καὶ τὰ δένδρα ἐκεῖνα κατάκαρπα ἦν, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, ἵνα ἰδών τις αὐτὰ ἐπιθυμήσῃ φαγεῖν ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν. Τὸ δὲ δωδέκατον ὄρος ὅλον ἦν λευκόν, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ἱλαρὰ ἦν· καὶ εὐπρεπέστατον ἦν ἑαυτῷ τὸ ὄρος.

2. Εἰς μέσον δὲ τοῦ πεδίου ἔδειξε μοι πέτραν μεγάλην λευκὴν ἐκ τοῦ πεδίου ἀναβεβηκυῖαν. Ἡ δὲ πέτρα ὑψηλοτέρα ἦν τῶν ὀρέων, τετράγωνος, ὥστε δύνασθαι ὅλον τὸν κόσμον χωρῆσαι. 2. Παλαιὰ δὲ ἦν ἡ πέτρα ἐκείνη, πύλην ἐκκεκομμένην ἔχουσα· ὡς πρόσφατος δὲ ἐδόκει μοι εἶναι ἡ ἐκκόλαψις τῆς πύλης. Ἡ δὲ πύλη οὕτως ἔστιλβεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ὥστε με θαυμάζειν ἐπὶ τῇ λαμπηδόνι τῆς πύλης. 3. Κύκλῳ δὲ τῆς πύλης ἑστήκεισαν παρθένοι δώδεκα. Αἱ οὖν δ' αἱ εἰς τὰς γωνίας ἑστηκυῖαι ἐνδοξότεραί μοι ἐδόκουν εἶναι· καὶ αἱ ἄλλαι δὲ ἔνδοξοι ἦσαν. Ἑστήκεισαν δὲ εἰς τὰ τέσσερα μέρη τῆς πύλης, ἀνὰ μέσον αὐτῶν ἀνὰ δύο παρθένοι. 4. Ἐνδεδυμέναι δὲ ἦσαν λινοῦς χιτῶνας καὶ περιεζωσμέναι εὐπρεπῶς, ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι τοὺς δεξιοὺς ὡς μέλλουσαι φορτίον τι βαστάζειν. Οὕτως ἕτοιμοι ἦσαν· λίαν γὰρ ἱλαραὶ ἦσαν καὶ πρόθυμοι. 5. Μετὰ τὸ ἰδεῖν με ταῦτα ἐθαύμαζον ἐν ἑαυτῷ, ὅτι μεγάλα καὶ ἔνδοξα πράγματα βλέπω. Καὶ πάλιν διηπόρουν ἐπὶ ταῖς παρθένοις, ὅτι τρυφεραὶ οὕτως οὖσαι ἀνδρείως ἑστήκεισαν ὡς μέλλουσαι ὅλον τὸν οὐρανὸν βαστάζειν. 6. Καὶ λέγει μοι ὁ ποιμήν· Τί ἐν σεαυτῷ διαλογίζῃ καὶ διαπορῇ καὶ σεαυτῷ λύπην ἐπισπᾶσαι; Ὅσα γὰρ οὐ δύνασαι νοῆσαι, μὴ ἐπιχείρει [ὡς] συνετὸς ὤν, ἀλλ' ἐρώτα τὸν κύριον, ἵνα λαβὼν σύνεσιν νοῇς αὐτά. 7. Τὰ ὀπίσω σου ἰδεῖν οὐ δύνῃ, τὰ δὲ ἔμπροσθέν σου βλέπεις. Ἃ οὖν ἰδεῖν οὐ δύνασαι, ἔασον καὶ μὴ στρέβλου σεαυτόν· ἃ δὲ βλέπεις, ἐκείνων κατακυρίευε καὶ περὶ τῶν λοι-

— Cf. c. 26. 27.
10. ἑαυτῷ c. L coll A (Gh) cf. Sim. II, 1: ἐν αὐτῷ G — Cf. c. 28. 29.
2, 1. ἀναβεβηκυῖαν em Hg coll L (A): -κέναι G — πέτρα] est filius Dei; cf. c. 12, 1.
2. παλαιὰ . . πρόσφατος] Cf. c. 12, 2. 3. Filius Dei cum omni creatura antiquior est tum in novissimis diebus apparuit.

et totus destitutus erat, et serpentes mortiferos habebat hominibus perniciosos. Decimus mons habebat arbores maximas totusque erat opacus, et sub umbra arborum oves iacebant requiescentes et ruminantes. 10. Undecimus mons densus arboribus erat, et arbores illae frugiferae erant, ornatae aliis atque aliis fructibus, ita ut, si quis viderit eas, desideret manducare de fructibus earum. Duodecimus mons totus erat candidus et aspectum habebat hilarem; et valde decorus sibi erat mons.

2. In medio autem campo ostendit mihi petram magnam candidam, quae de campo exsurrexerat. Petra altior erat montibus, quadrata, ita ut posset totum mundum capere. 2. Vetus autem erat petra illa, portam excisam habens; velut recens autem excisio portae mihi esse videbatur. Porta magis quam sol splendebat, ita ut de splendore portae mirarer. 3. Circa portam autem stabant duodecim virgines. Quatuor igitur, quae in angulis stabant, gloriosiores esse mihi videbantur; et aliae gloriosae erant. Stabant autem in quatuor portae partibus, et in medio earum binae virgines. 4. Indutae autem erant linteas tunicas ac decenter succinctae, nudatis humeris dextris velut onus aliquod portaturae. Sic paratae erant; valde enim hilares erant et promptae. 5. Quae cum vidissem, mirabar mecum, quod magnas et praeclaras res viderem. Et iterum non intellegebam, cur virgines tam tenerae fortiter starent velut totum caelum portaturae. 6. Et dicit mihi pastor: Quid intra te disputas et moveris et tibi tristitiam adquiris? Quaecumque enim non potes intellegere, noli temptare, quasi sis sapiens, sed roga Dominum, ut accipias sensum et intellegas ea. 7. Quae post te sunt, non potes videre; quae autem ante te sunt, vides. Quae igitur non potes videre, sine et noli te torquere; quae autem vides, eorum dominare et de reliquis noli esse curiosus;

3. *παρθ. δώδεκα*] Cf. c. 13. 15. Visio III c. 8. De iis, qui laudant locum, cf. c. 15, 1 not.
6. *δύνασαι* c. L A: *δυνήσῃ* G, supra notato *δύνασε* | *ὡσ* c. L: om G (A) | *σύνεσιν*: praem *τὴν* G, sed lineola subnotatum.
7. *ἔμβλεπε* c. L A: *ἔκβαλε* G | *οὖν* c. G A: *nunc* L

πῶν μὴ περιεργάζου· πάντα δέ σοι ἐγὼ δηλώσω, ὅσα ἐάν σοι δείξω. Ἔμβλεπε οὖν τοῖς λοιποῖς.

3. Εἶδον ἓξ ἄνδρας ἐληλυθότας ὑψηλοὺς καὶ ἐνδόξους καὶ ὁμοίους τῇ ἰδέᾳ· καὶ ἐκάλεσαν πλῆθός τι ἀνδρῶν. Κἀκεῖνοι δὲ οἱ ἐληλυθότες ὑψηλοὶ ἦσαν ἄνδρες καὶ καλοὶ καὶ δυνατοί· καὶ ἐκέλευσαν αὐτοὺς οἱ ἓξ ἄνδρες οἰκοδομεῖν ἐπάνω τῆς πέτρας [καὶ ἐπάνω τῆς πύλης] πύργον τινά. Ἦν δὲ θόρυβος τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων μέγας τῶν ἐληλυθότων οἰκοδομεῖν τὸν πύργον, ὧδε κἀκεῖσε περιτρεχόντων κύκλῳ τῆς πύλης· 2. αἱ δὲ παρθένοι, [αἳ] ἑστήκεισαν κύκλῳ τῆς πύλης, ἔλεγον τοῖς ἀνδράσι σπεύδειν τὸν πύργον οἰκοδομεῖσθαι· ἐκπεπετάκεισαν δὲ τὰς χεῖρας αἱ παρθένοι ὡς μέλλουσαί τι λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀνδρῶν. 3. Οἱ δὲ ἓξ ἄνδρες ἐκέλευον ἐκ βυθοῦ τινὸς λίθους ἀναβαίνειν καὶ ὑπάγειν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἀνέβησαν δὲ λίθοι ι' τετράγωνοι λαμπροί, [μὴ] λελατομημένοι. 4. Οἱ δὲ ἓξ ἄνδρες ἐκάλουν τὰς παρθένους καὶ ἐκέλευσαν αὐτὰς τοὺς λίθους πάντας τοὺς μέλλοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγειν τοῦ πύργου βαστάζειν καὶ διαπορεύεσθαι διὰ τῆς πύλης καὶ ἐπιδιδόναι τοῖς ἀνδράσι τοῖς μέλλουσιν οἰκοδομεῖν τὸν πύργον. 5. Αἱ δὲ παρθένοι τοὺς δέκα λίθους τοὺς πρώτους τοὺς ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβάντας ἐπετίθουν ἀλλήλαις καὶ κατὰ ἕνα λίθον ἐβάσταζον ὁμοῦ.

4. Καθὼς δὲ ἐστάθησαν ὁμοῦ κύκλῳ τῆς πύλης, οὕτως ἐβάσταζον αἱ δοκοῦσαι δυναταὶ εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς γωνίας τοῦ λίθου ὑποδεδυκυῖαι ἦσαν· αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ λίθου ὑποδεδύκεισαν καὶ οὕτως ἐβάσταζον πάντας τοὺς λίθους· διὰ δὲ τῆς πύλης ἔφερον αὐτούς, καθὼς ἐκελεύσθησαν, καὶ ἐπεδίδουν τοῖς ἀνδράσιν εἰς τὸν πύργον· ἐκεῖνοι δὲ ἔχοντες τοὺς λίθους ᾠκοδόμουν. 2. Ἡ οἰκοδομὴ δὲ τοῦ πύργου ἐγένετο ἐπὶ τὴν πέτ-

3, 1. *κ. ἐπ. τ. πύλης* c. L[1] (qui *ἐπ. τ. πέτρας καὶ* om) L[2]: om G A — *ἓξ ἄνδρας*] sc. angelos filii Dei, ipsum circumstantes; cf. c. 12, 8. Etiam supra Vis. III c. 2, 5; c. 4, 1 sex angeli superiores nobis occurrerunt, et cum Hermas filiun Dei eundem habuisse videatur cum Michaele [illegible]elo (cf. Sim. VIII c. 1, 2 not.), numerum illum consulto ab eo electum fuisse conicere licet. Sex illi viri enim sunt archangeli (cf. Henoch 20, 2—7) et septimus, longe iis praestantior, est Michael vel filius Dei. De numero archangelorum cf. Tob. 12, 15. Apoc. 1, 4; 3, 1; 5, 6; 8, 2 etc. Cf. adnot. ad Sim. V c. 5. — *πλ. τι ἀνδρῶν*] Hi quoque

ραν τὴν μεγάλην καὶ ἐπάνω τῆς πύλης. Ἡρμόσθησαν [οὖν] οἱ [ι'] λίθοι ἐκεῖνοι [καὶ ἐνέπλησαν ὅλην τὴν πέτραν. Καὶ ἐγένοντο ἐκεῖνοι] θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου· ἡ δὲ πέτρα καὶ ἡ πύλη ἦν βαστάζουσα ὅλον τὸν πύργον. 3. Μετὰ δὲ τοὺς ι' λίθους ἄλλοι ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ κ[ε'] λίθοι· καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, βασταζόμενοι ὑπὸ τῶν παρθένων καθὼς καὶ οἱ πρότερον. Μετὰ δὲ τούτους ἀνέβησαν λε'· καὶ οὗτοι ὁμοίως ἡρμόσθησαν εἰς τὸν πύργον. Μετὰ δὲ τούτους ἕτεροι ἀνέβησαν λίθοι μ'· καὶ οὗτοι πάντες ἐβλήθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου· [ἐγένοντο οὖν στοῖχοι τέσσαρες ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ πύργου]. 4. Καὶ ἐπαύσαντο ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβαίνοντες· ἐπαύσαντο δὲ καὶ οἱ οἰκοδομοῦντες μικρόν. Καὶ πάλιν ἐπέταξαν οἱ ἓξ ἄνδρες τῷ πλήθει τοῦ ὄχλου ἐκ τῶν ὀρέων παραφέρειν λίθους εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5. Παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὀρέων χρόαις ποικίλαις λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπεδίδοντο ταῖς παρθένοις· αἱ δὲ παρθένοι διέφερον αὐτοὺς διὰ τῆς πύλης καὶ ἐπεδίδουν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Καὶ ὅταν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἐτέθησαν οἱ λίθοι οἱ ποικίλοι, ὅμοιοι ἐγένοντο λευκοὶ καὶ τὰς χρόας τὰς ποικίλας ἤλλασσον. 6. Τινὲς δὲ λίθοι ἐπεδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ οὐκ ἐγίνοντο λαμπροί, ἀλλ' οἷοι ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὑρέθησαν· οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ τῶν παρθένων ἐπιδεδομένοι οὐδὲ διὰ τῆς πύλης παρενηνεγμένοι· οὗτοι οὖν οἱ λίθοι ἀπρεπεῖς ἦσαν ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου. 7. Ἰδόντες δὲ οἱ ἓξ ἄνδρες τοὺς λίθους τοὺς ἀπρεπεῖς ἐν τῇ οἰκοδομῇ, ἐκέλευσαν αὐτοὺς ἀρθῆναι καὶ ἀπενεχθῆναι κάτω εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὅθεν ἠνέχθησαν. 8. [Καὶ] λέγουσι τοῖς ἀνδράσι τοῖς παρεκφέρουσι τοὺς λίθους· Ὅλως ὑμεῖς μὴ ἐπιδίδοτε εἰς τὴν οἰκοδομὴν λίθους· τίθετε δὲ αὐτοὺς παρὰ τὸν πύργον, ἵνα αἱ παρθένοι διὰ τῆς πύλης παρενέγ-

νοι c. A L[2] L[1]: om G — *θεμέλιον*] hic, ut ex sequentibus apparet, non est fundamentum proprie dictum, quod est petra seu Christus (cf. c. 14, 6), sed primum tabulatum supra fundamentum positum.

3. *κε'* c. L cf. c. 15, 4: *κ'* G, *quindecim* A | *ἐγένοντο — πύργου* c. L[1] L[2] coll A: om G — Cf. c. 15, 4. De generatione iustorum secunda et de prophetis et de apostolis ac doctoribus praedicationis filii Dei sermo est.

4. *ἐπαύσαντο* pr: add *lapides* L A — Cf. c. 5, 1. 2.

5. Lapides e montibus apportati

petram magnam et supra portam. Aptati sunt ergo decem illi lapides et impleverunt totam petram. Et facti sunt illi fundamentum aedificationis turris. Petra autem et porta erant sustinentes totam turrim. 3. Post decem autem illos lapides alii de profundo ascenderunt lapides viginti quinque; hi quoque aptati sunt in structuram turris, virginibus eos portantibus sicut et ante. Post hos ascenderunt triginta quinque; et hi similiter aptati sunt in turrim. Post hos alii ascenderunt lapides quadraginta; et hi omnes adiecti sunt in structuram turris; facti sunt ergo quatuor ordines in fundamentis turris. 4. Et desierunt lapides de profundo ascendere; desierunt paulisper etiam aedificantes. Et iterum sex illi viri imperaverunt multitudini populi, ut lapides e montibus afferrent ad aedificationem turris. 5. Ex omnibus igitur montibus lapides coloribus variis dolati a viris afferebantur et porrigebantur virginibus; virgines autem transferebant eos per portam porrigebantque in structuram turris. Et cum in structura positi essent lapides varii, consimiles facti sunt candidi et colores varios mutaverunt. 6. Quidam vero lapides porrigebantur a viris in aedificationem neque fiebant splendidi, sed quales positi sunt, tales etiam inventi sunt; non enim a virginibus porrecti erant nec per portam allati. Hi igitur lapides deformes erant in structura turris. 7. Ubi autem sex illi viri lapides deformes in aedificatione viderunt, iusserunt eos tolli et referri infra in locum suum, unde allati erant. 8. Et dicunt viris lapides afferentibus: Omnino vos lapides nolite porrigere ad aedificationem, sed ponite eos iuxta turrim, ut virgines eos per portam afferant porrigantque ad aedificationem. Nisi enim, inquiunt, per manus virginum istarum allati fuerint per portam, colores

et ad structuram turris adhibiti sunt electi post adventum Christi.

6. *ἀλλ' οἷοι* em Anger: *ἄλλοί οἳ* G, supra notato *ἀλλ' ὡς* ¦ *ὑπό*: *ἀπὸ* G — Cf. c. 5, 4; c. 12, 4; c. 13, 3. Explicationem horum lapidum Hermas non exhibet. Cf. Vis. III c. 6, 1.

7. *ἀπενεχθῆναι* c. L[1] (L[2]): *ἀπηχθῆναι* G, *reduci* A | *κάτω* om L A | *ἠνέχθησαν*: *ἠνεώχ.* G

8. *καὶ* c. L[1] A : om G, praem *translatique unumquemque deposuerunt* L[2] *ὅλως* c. L A: *ὅλους* (?) G | *φασὶν* pr: *φησὶν* G

κωσιν αὐτοὺς καὶ ἐπιδιδῶσιν εἰς τὴν οἰκοδομήν. Ἐὰν γάρ, φασίν, διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων τούτων μὴ παρενεχθῶσι διὰ τῆς πύλης, τὰς χρόας αὐτῶν ἀλλάξαι οὐ δύνανται· μὴ κοπιᾶτε οὖν, φασίν, εἰς μάτην.

5. Καὶ ἐτελέσθη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ οἰκοδομή, οὐκ ἀπετελέσθη δὲ ὁ πύργος· ἔμελλε γὰρ πάλιν ἐποικοδομεῖσθαι· καὶ ἐγένετο ἀνοχὴ τῆς οἰκοδομῆς. Ἐκέλευσαν δὲ οἱ ἓξ ἄνδρες τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀναχωρῆσαι μικρὸν πάντας καὶ ἀναπαυθῆναι· ταῖς δὲ παρθένοις ἐπέταξαν ἀπὸ τοῦ πύργου μὴ ἀναχωρῆσαι. Ἐδόκει δέ μοι τὰς παρθένους καταλελεῖφθαι τοῦ φυλάσσειν τὸν πύργον. 2. Μετὰ δὲ τὸ ἀναχωρῆσαι πάντας καὶ ἀναπαυθῆναι λέγω τῷ ποιμένι· Τί ὅτι, φημί, κύριε, οὐ συνετελέσθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου; Οὔπω, φησί, δύναται ἀποτελεσθῆναι ὁ πύργος, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὁ κύριος αὐτοῦ καὶ δοκιμάσῃ τὴν οἰκοδομὴν ταύτην, ἵνα, ἐάν τινες λίθοι σαπροὶ εὑρεθῶσιν, ἀλλάξῃ αὐτούς· πρὸς γὰρ τὸ ἐκείνου θέλημα οἰκοδομεῖται ὁ πύργος. 3. Ἤθελον, φημί, κύριε, τούτου τοῦ πύργου γνῶναι τί ἐστιν ἡ οἰκοδομὴ αὕτη, καὶ περὶ τῆς πέτρας καὶ πύλης καὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν λίθων τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότων καὶ μὴ λελατομημένων, ἀλλ᾽ οὕτως ἀπελθόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν· 4. καὶ διατί πρῶτον εἰς τὰ θεμέλια ι′ λίθοι ἐτέθησαν, εἶτα κε′, εἶτα λε′, εἶτα μ′, καὶ περὶ τῶν λίθων τῶν ἀπεληλυθότων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ πάλιν ἠρμένων καὶ εἰς τόπον ἴδιον ἀποτεθειμένων· περὶ πάντων τούτων ἀνάπαυσον τὴν ψυχήν μου, κύριε, καὶ γνώρισόν μοι αὐτά. 5. Ἐάν, φησί, κενόσπουδος μὴ εὑρεθῇς, πάντα γνώσῃ· μετ᾽ ὀλίγας γὰρ ἡμέρας [ἐλευσόμεθα ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπὰ ὄψει τὰ ἐπερχόμενα τῷ πύργῳ τούτῳ καὶ πάσας τὰς παραβολὰς ἀκριβῶς γνώσῃ. 6. Καὶ μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας] ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ κεκαθίκαμεν, καὶ λέγει μοι· Ἄγωμεν πρὸς τὸν πύργον· ὁ γὰρ αὐθέντης τοῦ πύργου ἔρχεται κατανοῆσαι αὐτόν. Καὶ ἤλθομεν πρὸς τὸν πύργον· καὶ ὅλως οὐθεὶς ἦν πρὸς αὐτὸν εἰ μὴ αἱ παρθένοι μόναι. 7. Καὶ ἐπερωτᾷ ὁ ποιμὴν τὰς παρθένους, εἰ ἄρα παραγεγόνει ὁ δεσπότης τοῦ πύργου. Αἱ δὲ ἔφησαν μέλλειν αὐτὸν ἔρχεσθαι κατανοῆσαι τὴν οἰκοδομήν.

5, 1. *πάλιν*: *adhuc* A, *a se* L2, om supra notatum *παρὰ* G L1 | *πάντας* om L A 2. *καὶ ἀναπαυθῆναι* om L A | *πρός*: 3. *οὕτως ἀπελθόντων*: *sicut ascenderant, sic ierunt* L1 (L2), *tales qua-*

suos mutare non possunt; nolite ergo, inquiunt, frustra laborare.

5. Et finita est illo die aedificatio, sed turris non est consummata; futurum enim erat, ut iterum aedificaretur; et dilatatio aedificationis facta est. Iusserunt autem sex illi viri aedificantes recedere paulisper omnes et requiescere; virginibus vero imperaverunt, ne a turri discederent. Videbantur mihi virgines esse relictae, ut turrim custodirent. 2. Postquam autem omnes recesserunt et requieverunt, dico pastori: Quare, inquam, domine, non consummata est aedificatio turris? Nondum, inquit, turris consummari potest, nisi venerit dominus eius et probaverit aedificationem hanc, ut, si qui lapides inveniantur putridi, eos mutet; secundum enim illius voluntatem aedificatur turris. 3. Volebam, inquam, domine, cognoscere, quae sit aedificatio ista huius turris, et de petra et porta et montibus et virginibus et lapidibus, qui ascenderunt de profundo nec sunt circumcisi, sed ita ierunt in structuram; 4. et quare primum in fundamentis decem lapides positi sunt, deinde viginti quinque, deinde triginta quinque, deinde quadraginta, et de lapidibus, qui advenerunt in aedificationem et iterum tollebantur et in locum suum reponebantur; de his omnibus refice animam meam, domine, et demonstra mihi ea. 5. Si, inquit, curiosus non fueris inventus, omnia cognosces. Post paucos enim dies veniemus huc et videbis reliqua, quae futura sunt huic turri, et omnes similitudines diligenter cognosces. 6. Et venimus post paucos dies in locum, ubi sederamus, et dicit mihi: Eamus ad turrim; dominus enim turris venit, ut consideret eam. Et venimus ad turrim; et omnino nemo erat apud eam nisi virgines solae. 7. Et interrogat pastor virgines, an affuerit dominus turris. Illae autem dixerunt, eum venturum esse, ut consideret aedificationem.

les exstructi sunt A
4. *ι'* c. L A: *οἰ* G | *κε'* c. L: XV A, *κύριε* G | *λε'* c L: XXX A, *λι'* (?) G

5—6. *ἐλευσόμεθα* — *ἡμέρας* c. L[1] L[2] A: om G
7. *ἔρχεσθαι*: praem *continuo* L[1], *nunc* A

6. Καὶ ἰδοὺ μετὰ μικρὸν βλέπω παράταξιν πολλῶν ἀνδρῶν ἐρχομένων· καὶ εἰς τὸ μέσον ἀνήρ τις ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, ὥστε τὸν πύργον ὑπερέχειν. 2. Καὶ οἱ ἓξ ἄνδρες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν [ἐφεστῶτες ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἀριστερῶν περιεπάτησαν μετ' αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν] ἐργασάμενοι μετ' αὐτοῦ ἦσαν καὶ ἕτεροι πολλοὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἔνδοξοι· αἱ δὲ παρθένοι αἱ τηροῦσαι τὸν πύργον προσδραμοῦσαι κατεφίλησαν αὐτὸν καὶ ἤρξαντο ἐγγὺς αὐτοῦ περιπατεῖν κύκλῳ τοῦ πύργου. 3. Κατενόει δὲ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος τὴν οἰκοδομὴν ἀκριβῶς, ὥστε αὐτὸν καθ' ἕνα λίθον ψηλαφᾶν. Κρατῶν δέ τινα ῥάβδον τῇ χειρὶ κατὰ ἕνα λίθον τῶν ᾠκοδομημένων ἔτυπτε. 4. Καὶ ὅταν ἐπάτασσεν, ἐγένοντο αὐτῶν τινὲς μέλανες ὡσεὶ ἀσβόλη, τινὲς δὲ ἐψωριακότες, τινὲς δὲ σχισμὰς ἔχοντες, τινὲς δὲ κολοβοί, τινὲς δὲ οὔτε λευκοὶ οὔτε μέλανες, τινὲς δὲ τραχεῖς καὶ μὴ συμφωνοῦντες τοῖς ἑτέροις λίθοις, τινὲς δὲ σπίλους [πολλοὺς] ἔχοντες· αὗται ἦσαν αἱ ποικιλίαι τῶν λίθων τῶν σαπρῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομήν. 5. Ἐκέλευσεν οὖν πάντας τούτους ἐκ τοῦ πύργου μετενεχθῆναι καὶ τεθῆναι παρὰ τὸν πύργον καὶ ἑτέρους ἐνεχθῆναι λίθους καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. 6. [Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ οἰκοδομοῦντες, ἐκ τίνος ὄρους θέλῃ ἐνεχθῆναι λίθους καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ὀρέων οὐκ ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι, [ἐκ δέ τινος πεδίου ἐγγὺς ὄντος ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι]. 7. Καὶ ὠρύγη τὸ πεδίον, καὶ εὑρέθησαν λίθοι λαμπροὶ τετράγωνοι, τινὲς δὲ καὶ στρογγύλοι. Ὅσοι δέ ποτε ἦσαν λίθοι ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ, πάντες ἠνέχθησαν καὶ διὰ τῆς πύλης ἐβαστάζοντο ὑπὸ τῶν παρθένων. 8. Καὶ ἐλατομήθησαν οἱ τετράγωνοι λίθοι καὶ ἐτέθησαν εἰς τὸν τόπον τῶν ἠρμένων· οἱ δὲ στρογγύλοι οὐκ ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκοδομήν, ὅτι σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτούς, καὶ βραδέως ἐφαίνοντο περικοπῆναι. Ἐτέθησαν δὲ παρὰ τὸν πύργον, ὡς μελλόντων αὐτῶν λατομεῖσθαι καὶ τίθεσθαι εἰς τὴν οἰκοδομήν· λίαν γὰρ λαμπροὶ ἦσαν.

7. Ταῦτα οὖν συντελέσας ὁ ἀνὴρ ὁ ἔνδοξος καὶ κύριος ὅλου

6, 1. *ὥστε*: ὡς G — *ἀνήρ τ. ὑψηλός*] est filius Dei; cf. c. 12, 8. V Esra 2, 43: *et in medio eorum* (sc. turbae magnae collaudantium Dominum) ***erat iuvenis statura celsus, eminentior omnibus illis.***

2. *ἐφεστῶτες* — ***οἰκοδομήν*** c. AL¹ L²: om G | *ἤρξατο* G

3. *ἔτυπτε* c. L A: praem τρὶς G — Cf. Sim. VIII c. 1, 5.

6. Et ecce, paulo post video agmen virorum multorum venientium; et in medio vir quidam erat excelsus magnitudine, ita ut turrim superaret. 2. Et sex illi viri, qui aedificationi praefuerunt, et a dexteris et a sinistris ambulabant cum eo, et omnes, qui in turri operati fuerant, cum eo erant et alii multi circa eum gloriosi. Virgines autem, quae turrim custodiebant, accesserunt et osculatae sunt eum et coeperunt prope eum ambulare circa turrim. 3. Considerabat autem ille vir aedificationem diligenter, ita ut singulos lapides contrectaret. Manu tenens virgam quandam singulos lapides aedificatos feriebat. 4. Et cum percussisset, quidam eorum facti sunt nigri sicut fuligo, quidam scabiosi, alii scissuras habentes, alii curti, alii nec candidi nec nigri, alii asperi et cum ceteris lapidibus non convenientes, alii multas maculas habentes; hae erant varietates lapidum, qui in aedificatione putridi sunt reperti. 5. Iussit igitur hos omnes de turri auferri et poni iuxta turrim et alios afferri lapides ac poni in eorum loco. 6. Et interrogaverunt eum qui aedificabant, ex quo monte vellet afferri lapides et reponi in eorum loco. Et de montibus vetuit eos afferri, de campo quodam autem, qui prope erat, iussit afferri. 7. Et fossus est campus et inventi sunt lapides splendidi quadrati, quidam etiam rotundi. Quicumque autem lapides aliquando erant in campo illo, omnes allati sunt et per portam a virginibus portabantur. 8. Et lapides quadrati circumcisi et in loco eorum positi sunt, qui ablati erant; rotundi autem non sunt positi in structura, quoniam duri ad dolandum erant tardumque videbatur circumcidere eos. Positi sunt autem iuxta turrim, ut postea circumciderentur ac ponerentur in structura; valde enim splendidi erant.

7. Quae cum perfecisset vir gloriosus et dominus totius

4. *πολλοὺς* c. A coll L (*plurimas*): om G — Cf. c. 8.
5. *ἐμβληθῆναι*: *ἐκβλ.* G — Cf. c. 13, 6—9. Vis. III c. 5, 5; c. 6, 1. 2.
6. *καὶ — αὐτῶν* et *ἐκ δὲ — ἐνεχθῆναι* c. L[1] L[2] coll A: om G — *πεδίον*] Cf. c. 29, 4; c. 30, 1.

7. *ἐφαίνοντο περικοπῆναι* c. L[1] L[2] coll A (Hg): *ἐγένοντο* G, *ἐγένετο* Gh
7, 1. Cf. Sim. VIII c. 2, 5. — *ἀποβεβλημένους*] Vox minus accurata. Non omnes lapides, qui circa turrim iacebant, erant reprobati

τοῦ πύργου προσεκαλέσατο τὸν ποιμένα καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τοὺς λίθους πάντας τοὺς παρὰ τὸν πύργον κειμένους, τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ λέγει αὐτῷ· 2. Ἐπιμελῶς καθάρισον τοὺς λίθους πάντας καὶ θὲς αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, τοὺς δυναμένους ἁρμόσαι τοῖς λοιποῖς· τοὺς δὲ μὴ ἁρμόζοντας ῥῖψον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. 3. [Ταῦτα κελεύσας τῷ ποιμένι ἀπῄει ἀπὸ τοῦ πύργου] μετὰ πάντων, [μεθ'] ὧν ἐληλύθει· αἱ δὲ παρθένοι κύκλῳ τοῦ πύργου ἑστήκεισαν τηροῦσαι αὐτόν. 4. Λέγω τῷ ποιμένι· Πῶς οὗτοι οἱ λίθοι δύνανται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀπελθεῖν ἀποδεδοκιμασμένοι; Ἀποκριθείς μοι λέγει· Βλέπεις, φησί, τοὺς λίθους τούτους; Βλέπω, φημί, κύριε. Ἐγώ, φησί, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν λίθων τούτων λατομήσω καὶ βαλῶ εἰς τὴν οἰκοδομήν, καὶ ἁρμόσουσι μετὰ τῶν λοιπῶν λίθων. 5. Πῶς, φημί, κύριε, δύνανται περικοπέντες τὸν αὐτὸν τόπον πληρῶσαι; Ἀποκριθεὶς λέγει μοι· Ὅσοι μικροὶ εὑρεθήσονται εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν βληθήσονται, ὅσοι δὲ μείζονες, ἐξώτεροι τεθήσονται καὶ συγκρατήσουσιν αὐτούς. 6. Ταῦτά μοι λαλήσας λέγει μοι· Ἄγωμεν καὶ μετὰ ἡμέρας δύο ἔλθωμεν καὶ καθαρίσωμεν τοὺς λίθους τούτους καὶ βάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομήν· τὰ γὰρ κύκλῳ τοῦ πύργου πάντα καθαρισθῆναι δεῖ, μήποτε ὁ δεσπότης ἐξάπινα ἔλθῃ καὶ τὰ περὶ τὸν πύργον ῥυπαρὰ εὕρῃ καὶ προσοχθίσῃ, καὶ οὗτοι οἱ λίθοι οὐκ ἀπελεύσονται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου κἀγὼ ἀμελὴς δόξω εἶναι παρὰ τῷ δεσπότῃ. 7. Καὶ μετὰ ἡμέρας δύο ἤλθομεν πρὸς τὸν πύργον καὶ λέγει μοι· Κατανοήσωμεν τοὺς λίθους πάντας καὶ ἴδωμεν τοὺς δυναμένους εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπελθεῖν. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, κατανοήσωμεν.

8. Καὶ ἀρξάμενοι πρῶτον τοὺς μέλανας κατενοοῦμεν λίθους· καὶ οἷοι ἐκ τῆς οἰκοδομῆς ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὑρέθησαν· καὶ ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὁ ποιμὴν ἐκ τοῦ πύργου μετενεχθῆναι καὶ χωρισθῆναι. 2. Εἶτα κατενόησε τοὺς ἐψωριακότας, καὶ λαβὼν ἐλατόμησε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκέλευσε τὰς παρθένους ἆραι αὐτοὺς

sensu strictiori. Lapides de campo allati rotundi in structura nondum impositi erant; cf. c. 6, 8; c. 9, 1—4.

3. *ταυτα — πυργου* c. L A: om G | *μεθ'* add: om G Gh coll Mand. V, 7 (?)

4. *πῶς* c. L A: *πάλιν* G | *βλέπεις — κύριε* om L¹ | *πλεῖστον* c. G A: *πλεῖον* L | *βάλλω* G

turris, advocavit pastorem eique tradidit omnes lapides iuxta turrim iacentes, qui de structura reprobati erant, et dicit ei: 2. Diligenter munda lapides omnes et pone eos in structura turris, qui cum aliis convenire possunt; eos autem, qui non conveniunt, longe proice a turri. 3. Haec cum praecepisset pastori, abiit a turri cum omnibus, cum quibus venerat. Virgines autem circa turrim stabant custodientes eam. 4. Dico pastori: Quomodo hi lapides in aedificationem turris possunt redire, cum sint reprobati? Respondens mihi dicit: Videsne, inquit, hos lapides? Video, inquam, domine. Ego, inquit, maximam lapidum horum partem circumcidam et adiciam in structuram, et convenient cum reliquis lapidibus. 5. Quomodo, inquam, domine, circumcisi eundem possunt explere locum? Respondens dicit mihi: Quicumque parvi fuerint reperti, in mediam structuram adicientur, quicumque vero maiores, exteriores ponentur et continebunt eos. 6. Haec cum mihi locutus esset, ait mihi: Eamus et post duos dies veniamus ac mundemus hos lapides et adiciamus eos in structuram; quaecunque enim circa turrim sunt, ea oportet mundari, ne forte dominus subito veniat et ea, quae circa turrim sunt, immunda inveniat et irascatur, et hi lapides non eant in structuram turris et ego neglegens esse videar apud dominum. 7. Et post biduum venimus ad turrim et dicit mihi: Consideremus lapides omnes, et videamus eos, qui possint ire in structuram. Dico ei: Domine, consideremus.

8. Cumque coepissemus, primum nigros considerabamus lapides. Et quales de structura depositi sunt, tales etiam sunt reperti. Et iussit eos pastor a turri tolli ac seorsum reponi. 2. Deinde consideravit scabiosos, et accepit circumciditque multos ex iis et iussit virgines eos tollere et in structuram adicere. Et sustulerunt eos virgines et posuerunt in media turris struc-

5. *τὴν οἰκοδομὴν* em cf. c. 8, 4: *τῆς οἰκοδομῆς* G — *εἰς μέσην τ. οἰκ.*] Cf. c. 8, 2—6. — *ἐξώτεροι*] Cf. c. 8, 5. 7.

6. *περὶ* c. L (A): *παρὰ* G | *προσοχθίσῃ* c. L A: *προσυχθίσω* G | *τῷ δεσπ.*: *τοῦ δεσπότου* G

8, 1. *κατενοοῦμεν* c. L coll A: *καταν.* G

καὶ βαλεῖν εἰς τὴν οἰκοδομήν· καὶ ἦραν αὐτοὺς αἱ παρθένοι καὶ ἔθηκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου μέσην. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκέλευσε μετὰ τῶν μελάνων τεθῆναι· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι μέλανες εὑρέθησαν. 3. Εἶτα κατενόει τοὺς τὰς σχισμὰς ἔχοντας· καὶ ἐκ τούτων πολλοὺς ἐλατόμησε καὶ ἐκέλευσε διὰ τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπενεχθῆναι· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν, ὅτι ὑγιέστεροι εὑρέθησαν. Οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν σχισμάτων οὐκ ἠδυνήθησαν λατομηθῆναι· διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. 4. Εἶτα κατενόει τοὺς κολοβούς, καὶ εὑρέθησαν πολλοὶ ἐν αὐτοῖς μέλανες, τινὲς δὲ σχισμὰς μεγάλας πεποιηκότες· καὶ ἐκέλευσε καὶ τούτους τεθῆναι μετὰ τῶν ἀποβεβλημένων. Τοὺς δὲ περισσεύοντας αὐτῶν καθαρίσας καὶ λατομήσας ἐκέλευσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. Αἱ δὲ παρθένοι αὐτοὺς ἄρασαι εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἥρμοσαν· ἀσθενέστεροι γὰρ ἦσαν. 5. Εἶτα κατενόει τοὺς ἡμίσεις λευκούς, ἡμίσεις δὲ μέλανας· καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν μέλανες· ἐκέλευσε δὲ καὶ τούτους ἀρθῆναι [καὶ τεθῆναι] μετὰ τῶν ἀποβεβλημένων. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων· λευκοὶ γὰρ ὄντες ἡρμόσθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν, ὅτι ὑγιεῖς εὑρέθησαν, ὥστε δύνασθαι αὐτοὺς κρατεῖν τοὺς εἰς τὸ μέσον τεθέντας· ὅλως γὰρ ἐξ αὐτῶν οὐδὲν ἐκολοβώθη. 6. Εἶτα κατενόει τοὺς τραχεῖς καὶ σκληρούς, καὶ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἀπεβλήθησαν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι λατομηθῆναι· σκληροὶ γὰρ λίαν εὑρέθησαν. Οἱ δὲ λοιποὶ αὐτῶν ἐλατομήθησαν καὶ ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἡρμόσθησαν· ἀσθενέστεροι γὰρ ἦσαν. 7. Εἶτα κατενόει τοὺς ἔχοντας τοὺς σπίλους, καὶ ἐκ τούτων ἐλάχιστοι ἐμελάνησαν καὶ ἀπεβλήθησαν πρὸς τοὺς λοιπούς. Οἱ δὲ περισσεύοντες λαμπροὶ καὶ ὑγιεῖς εὑρέθησαν· καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν διὰ τὴν ἰσχυρότητα αὐτῶν.

9. Εἶτα ἦλθε κατανοῆσαι τοὺς λευκοὺς καὶ στρογγύλους λί-

5. *ἀρθ. κ. τεθῆναι* c. L[2]: *ἀρθῆναι* G, *τεθῆναι (transferri)* L[1] (A) | *πάντες ἤρθησαν — τ. οἰκοδομὴν* c. G: *toti candidi inventi sunt; et hi sublati sunt a virginibus et aptati in eadem turri* L[1], similiter L[2] A | *τ. παρθένων* post *ὑπ' αὐτῶν* fortasse delendum est.

tura. Reliquos autem iussit cum nigris reponi; etenim hi quoque nigri reperti sunt. 3. Deinde consideravit eos, qui scissuras habebant; et ex his multos circumcidit iussitque per virgines in structuram auferri; foris autem positi sunt, quoniam saniores inventi sunt. Reliqui vero propter multitudinem scissurarum non poterant circumcidi; propter hanc ergo causam proiecti sunt ab aedificatione turris. 4. Deinde considerabat rotundos, et multi ex iis inventi sunt nigri, alii autem scissuras magnas habentes; et iussit hos quoque reponi cum reprobatis. Reliquos autem eorum mundatos ac circumcisos iussit in structura poni; virgines autem eos sustulerunt et in mediam turris structuram aptaverunt; infirmiores enim erant. 5. Deinde considerabat semicandidos et seminigros; et multi ex iis reperti sunt nigri. Iussit vero hos quoque tolli ac poni cum reiectis. Reliqui autem omnes sublati sunt a virginibus; cum enim candidi essent, ab ipsis virginibus aptati sunt in structuram; exteriores autem positi sunt, quia integri sunt reperti, ita ut eos possent continere, qui in medio iacebant; omnino enim nihil ex iis recisum est. 6. Deinde considerabat asperos et duros, et pauci ex iis reiecti sunt, quia non poterant circumcidi; valde enim duri reperti sunt. Reliqui autem eorum circumcisi sunt et sublati a virginibus et mediam in structuram turris aptati; infirmiores enim erant. 7. Deinde considerabat eos, qui maculas habebant, et ex his paucissimi evaserunt nigri et reiecti sunt ad reliquos. Ceteri vero splendidi et integri reperti sunt, et hi a virginibus in structuram aptabantur; exteriores autem ponebantur propter firmitatem suam.

9. Deinde venit, ut consideraret lapides albos et rotundos,

6. *ὑπό*: *ἀπὸ* G

7. *ἐμελάνησαν* em Gh: *ἐμελάνωσαν* G, *-νισαν* Hg, cf. c. 30, 2 | *κ. ὑγιεῖς* c. L (*et integri* cf. v. 5): *κ. ἐκεῖνοι* G, om A

9, 1. *λευκοὺς κ. στρογγ.*] Cf. c. 6, 6—8.

θους καὶ λέγει μοι· Τί ποιοῦμεν περὶ τούτων τῶν λίθων; Τί, φημί, ἐγὼ γινώσκω, κύριε; Οὐδὲν οὖν ἐπινοεῖς περὶ αὐτῶν; 2. Ἐγώ, φημί, κύριε, ταύτην τὴν τέχνην οὐκ ἔχω, οὐδὲ λατόμος εἰμὶ οὐδὲ δύναμαι νοῆσαί [τι]. Οὐ βλέπεις αὐτούς, φησί, λίαν στρογγύλους ὄντας; Καὶ ἐὰν αὐτοὺς θελήσω τετραγώνους ποιῆσαι, πολὺ δεῖ ἀπ' αὐτῶν ἀποκοπῆναι· δεῖ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης τινὰς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. 3. Εἰ οὖν, φημί, κύριε, ἀνάγκη ἐστί, τί σεαυτὸν βασανίζεις καὶ οὐκ ἐκλέγῃ εἰς τὴν οἰκοδομὴν οὓς θέλεις καὶ ἁρμόζεις εἰς αὐτήν; Ἐξελέξατο ἐξ αὐτῶν τοὺς μείζονας καὶ λαμπροὺς καὶ ἐλατόμησεν αὐτούς· αἱ δὲ παρθένοι ἄρασαι ἥρμοσαν εἰς τὰ ἐξώτερα μέρη τῆς οἰκοδομῆς. 4. Οἱ δὲ λοιποὶ οἱ περισσεύσαντες ἤρθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ πεδίον, ὅθεν ἠνέχθησαν· οὐκ ἀπεβλήθησαν δέ, ὅτι, φησί, λείπει τῷ πύργῳ ἔτι μικρὸν οἰκοδομηθῆναι· πάντως δὲ θέλει ὁ δεσπότης τοῦ πύργου τούτους ἁρμοσθῆναι τοὺς λίθους εἰς τὴν οἰκοδομήν, ὅτι λαμπροί εἰσι λίαν. 5. Ἐκλήθησαν δὲ γυναῖκες δώδεκα, εὐειδέσταται τῷ χαρακτῆρι, μέλανα ἐνδεδυμέναι, [περιεζωσμέναι καὶ ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι] καὶ τὰς τρίχας λελυμέναι· ἐδοκοῦσαν δέ μοι αἱ γυναῖκες αὗται ἄγριαι εἶναι. Ἐκέλευσε δὲ αὐτὰς ὁ ποιμὴν ἆραι τοὺς λίθους τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἀπενεγκεῖν αὐτοὺς εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν καὶ ἠνέχθησαν. 6. Αἱ δὲ ἱλαραὶ ἦραν καὶ ἀπήνεγκαν πάντας τοὺς λίθους καὶ ἔθηκαν, ὅθεν ἐλήφθησαν. Καὶ μετὰ τὸ ἀρθῆναι πάντας τοὺς λίθους καὶ μηκέτι κεῖσθαι λίθον κύκλῳ τοῦ πύργου, λέγει μοι ὁ ποιμήν· Κυκλώσωμεν τὸν πύργον καὶ ἴδωμεν, μή τι ἐλάττωμά ἐστιν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐκύκλωσα ἐγὼ μετ' αὐτοῦ. 7. Ἰδὼν δὲ ὁ ποιμὴν τὸν πύργον εὐπρεπῆ ὄντα τῇ οἰκοδομῇ λίαν ἱλαρὸς ἦν· ὁ γὰρ πύργος οὕτως ἦν ᾠκοδομημένος, ὥστε με ἰδόντα ἐπιθυμεῖν τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ· οὕτω γὰρ ἦν ᾠκοδομημένος, ὡσὰν ἐξ ἑνὸς λίθου, μὴ ἔχων μίαν ἁρμογὴν ἐν ἑαυτῷ. Ἐφαίνετο δὲ ὁ λίθος ὡς ἐκ τῆς πέτρας ἐκκεκολαμμένος· μονόλιθος γάρ μοι ἐδόκει εἶναι.

2. *τι* c. L coll A: om G — *ἐξ ἀνάγκης*] Cf. v. 4; c. 31, 2.
3. *οὖν* c. L[1]: *οὗ* G, om L[2] A | *ἐξελέξατο* c. G: praem *et* L[1], om plura L[2] A
4. *πύργῳ* c. L A: *μικρῷ* G | *πάντως*: *πάντας* (?) G | *τούτους* c. G L[1]: *τοῦτον* L[2] A — *πάντως*] Interpretes latini veteres verterunt *forsitan* (cf. Sim. VII, 4: *fortasse*). Respicienti v. 2 et 3 mihi vertendum esse videtur *omnino* vel ***prorsus***.

et dicit mihi: Quid faciemus de his lapidibus? Quid, inquam, ego intellego, domine? Nihil ergo excogitas de his? 2. Ego, inquam, domine, hanc artem non habeo, nec lapidarius sum nec possum intellegere quidquam. Nonne vides, inquit, eos valde rotundos esse? Et si eos quadratos reddere voluero, multum ab iis recidendum est; necesse est autem aliquos ex iis in structura poni. 3. Quodsi, inquam, domine, necesse est, quid te torques neque eos in aedificationem eligis, quos vis, et aptas in eam? Elegit ex iis maiores ac splendidos et circumcidit eos; virgines autem sustulerunt eos aptaveruntque in partes turris exteriores. 4. Reliqui vero, qui superfuerunt, sublati et repositi sunt in campum, unde sumpti erant; neque vero reiecti sunt, quoniam, inquit, modicum adhuc deest ad aedificationem turris; dominus autem turris omnino hos lapides vult in structuram aptari, quia valde splendidi sunt. 5. Vocatae sunt autem duodecim mulieres, speciosissimae figura, nigra veste indutae, succinctae et humeros nudatos habentes et capillos solutos. Videbantur autem mihi hae mulieres agrestes esse. Iussit eas pastor tollere lapides de structura reiectos et auferre eos in montes, unde allati erant. 6. Hae autem gaudentes sustulerunt et abstulerunt omnes lapides ibique posuerunt, unde sumpti erant. Et cum omnes lapides sublati essent neque ullus circa turrim iaceret, dicit mihi pastor: Circumeamus turrim et videamus, ne aliquid desit in ea. Et circumivi ego cum eo. 7. Pastor autem cum videret turrim decoram esse, valde hilaris erat; turris enim ita aedificata erat, ut ego videns concupiscerem structuram eius; ita enim aedificata erat, velut ex uno lapide, non habens commissuram in se. Videbatur autem lapis quasi ex petra exsculptus; namque monolitha mihi esse videbatur.

5. *περιεζωσμέναι — ἔχουσαι* c. L[1] A (L[2]) cf. c. 2, 4: om G — Mulieres istae sunt spiritus maligni (c. 18, 3, cf. c. 13, 8) vel vitia (c. 15, 3).
6. *ὁ ποιμὴν* om L | *ἐκύκλωσα*: *-σαν* G

7. *ἐκκεκολαμμένος* c. L: *ἐγκ.* G, *aedificata* A — *ἐξ ἑνὸς λίθου*] Cf. c. 13, 5. Vis. III c. 2, 6. Laudat hunc locum Origenes in Oseam ed. Bened. III 439.

10. Κἀγὼ περιπατῶν μετ' αὐτοῦ ἱλαρὸς ἤμην τοιαῦτα ἀγαθὰ βλέπων. Λέγει δέ μοι ὁ ποιμήν· Ὕπαγε καὶ φέρε ἄσβεστον καὶ ὄστρακον λεπτόν, ἵνα τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν ἠρμένων καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων ἀναπληρώσω· δεῖ γὰρ τοῦ πύργου τὰ κύκλῳ πάντα ὁμαλὰ γενέσθαι. 2. Καὶ ἐποίησα, καθὼς ἐκέλευσε, καὶ ἤνεγκα πρὸς αὐτόν. Ὑπηρέτει μοι, φησί, καὶ ἐγγὺς τὸ ἔργον τελεσθήσεται. Ἐπλήρωσεν οὖν τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπεληλυθότων καὶ ἐκέλευσε σαρωθῆναι τὰ κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ καθαρὰ γενέσθαι· 3. αἱ δὲ παρθένοι λαβοῦσαι σάρους ἐσάρωσαν καὶ πάντα τὰ κό[πρια] ἦραν ἐκ τοῦ πύργου καὶ ἔρραναν ὕδωρ, καὶ ἐγένετο ὁ τόπος ἱλαρὸς καὶ εὐπρεπέστατος τοῦ πύργου. 4. Λέγει μοι ὁ ποιμήν· Πάντα, φησί, κεκάθα[ρται]· ἐὰν ἔλθῃ ὁ κύριος ἐπισκέψασθαι τὸν πύργον, οὐκ ἔχει ἡμῶν οὐδὲν μέμψασθαι. Ταῦτα εἰπὼν ἤθελεν ὑπάγειν· 5. ἐγὼ δὲ ἐπελαβόμην αὐτοῦ τῆς πήρας καὶ ἠρξάμην αὐτὸν ὁρκίζειν κατὰ τοῦ κυρίου, ἵνα μοι ἐπιλύσῃ, ἃ ἔδειξέ μοι. Λέγει μοι· Μικρὸν ἔχω ἀκαιρεθῆναι καὶ πάντα σοι ἐπιλύσω· ἔκδεξαί με ὧδε, ἕως ἔρχομαι. 6. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, μόνος ὢν ὧδε τί ποιήσω; Οὐκ εἶ, φησί, μόνος· αἱ γὰρ παρθένοι αὗται μετὰ σοῦ εἰσί. Παράδος οὖν, φημί, αὐταῖς με. Προσκαλεῖται αὐτὰς ὁ ποιμὴν καὶ λέγει αὐταῖς· Παρατίθεμαι ὑμῖν τοῦτον, ἕως ἔρχομαι· καὶ ἀπῆλθεν. 7. Ἐγὼ δὲ ἤμην μόνος μετὰ τῶν παρθένων· ἦσαν δὲ ἱλαρώτεραι καὶ πρὸς ἐμὲ εὖ εἶχον· μάλιστα δὲ αἱ δ' αἱ ἐνδοξότεραι αὐτῶν.

11. Λέγουσί μοι αἱ παρθένοι· Σήμερον ὁ ποιμὴν ὧδε οὐκ

10, 1. *ἠρμένων καὶ* c. L A: *ἡρμοσμένων* G ponens *καὶ* ante *βεβλημένων*
2. *φησὶ* om G, add Simonides | *τελεσθήσεται*: *τελευθ*. G notato *σα* supra *τε*
3. *σάρους* c. L A: *σάρον* G | *κόπρια*: *κό[μματα]* G | *ἔρραναν*: *ἔφεραν* G
5. *ἀκαιρεθῆναι* c. G L[2] *(pusillum habeo occupationis)* L[1]: *ἀναπαυθῆναι* editores praeter Gh c. A *(cum paulum requievero)*
6. *φημί*: *φησὶν* G
11. Hermam hic de more cum **subintroductis** vivendi verba facere putavit H. Cf. ed. IV ad h. l. Proleg. p. XCVI. Contradixerunt Gaâb (Der Hirte d. H. p. 56—59), **Zahn** l. c. p. 179—181, I. Ch. Mayer (Die Schriften der apostol. Väter p. 265 sq.), Harnack ad h. l. Hic quidem non vult negare, ea, quae Hermas his versibus narraverit, licet allegorice, licet de mulieribus castis et puris, castum scriptoris animum suspectum

10. Et ego cum eo ambulans hilaris eram, eiusmodi bona videns. Pastor autem dicit mihi: Vade et adfer calcem et testam minutam, ut formas expleam lapidum, qui sublati et in structuram repositi sunt; quae enim circa turrim sunt, omnia aequari debent. 2. Et feci, sicut iussit, et attuli ad eum. Ministra mihi, inquit, et cito opus perficietur. Implevit ergo formas lapidum, qui in structuram abierunt, et iussit locum circa turrim everri et mundum fieri. 3. Virgines autem acceptis scopis scopaverunt et omnia stercora sustulerunt de turri et sparserunt aquam, et locus turris evasit hilaris et decorus. 4. Dicit mihi pastor: Omnia, inquit, mundata sunt; si venerit Dominus visitare turrim, nihil habet, de nobis queri. Haec cum dixisset, voluit abire. 5. Ego autem apprehendi peram eius et coepi eum rogare per Dominum, ut explicaret mihi, quae mihi ostenderat. Ait mihi: Pusillum temporis non vaco et omnia solvam tibi; exspecta me hic, dum venio. 6. Dico ei: Domine, quid hic solus faciam? Non, inquit, solus es; virgines enim istae tecum sunt. Et dixi: Trade ergo me iis. Pastor eas advocat iisque dicit: Commendo vobis hunc, donec venio; et discessit. 7. Ego ergo solus eram cum virginibus; illae autem hilares ac benignae mihi erant, praecipue quatuor illae ex iis, quae gloriosiores erant.

11. Dicunt mihi virgines: Hodie pastor huc non venit.

facere (cf. Vis. I c. 1, 2; III c. 8, 2), et quaerit, cur Hermas κοιμηθήσῃ illud v. 3, cur ἀγαπᾶν, καταφιλεῖν v. 3. 4 scripserit. Sed verisimile putat, morem cum subintroductis vivendi ante saeculum tertium non esse institutum. Mihi autem ex iis, quae apud Tertull. de ieiun. c. 17 et de virg. vel. c. 14, apud Cyprianum de hab. virg. c. 19 et ep. 4 leguntur, apparere videtur, morem illum iam saeculo secundo invaluisse, eamque ob causam haud prorsus negaverim, Hermam eum respexisse. Disertis quidem verbis inde a tertio demum saeculo moris fit mentio. Cf. Cypr. ep. 4 c. 2. Euseb. h. e. VII c. 30, 12. Pseudo-Clem. de virg. I c. 10; II c. 1—6. Pseudo-Cypr. de singular. cleric. Concil. Illiber. c. 27; Ancyr. c. 19; Nicaen. c. 3. Sed cum eodem tempore ob malos fructus, quos protulerat, iam interdicatur, eum iam ante saeculum tertium exortum esse coniecerim.

1. μ. ὀψέ, φασίν c. L A: μ. ὅτου,

ἔρχεται. Τί οὖν, φημί, ποιήσω ἐγώ; Μέχρις ὀψέ, φασίν, περίμεινον αὐτόν· καὶ ἐὰν ἔλθῃ, λαλήσει μετὰ σοῦ, ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, μενεῖς μεθ' ἡμῶν ὧδε, ἕως ἔρχεται. 2. Λέγω αὐταῖς· Ἐκδέξομαι αὐτὸν ἕως ὀψέ· ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, ἀπελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον καὶ πρωῒ ἐπανήξω. Αἱ δὲ ἀποκριθεῖσαι λέγουσί μοι· Ἡμῖν παρεδόθης· οὐ δύνασαι ἀφ' ἡμῶν ἀναχωρῆσαι. 3. Ποῦ οὖν, φημί, μενῶ; Μεθ' ἡμῶν, φασί, κοιμηθήσῃ ὡς ἀδελφός, καὶ οὐχ ὡς ἀνήρ· ἡμέτερος γὰρ ἀδελφὸς εἶ, καὶ τοῦ λοιποῦ μέλλομεν μετὰ σοῦ κατοικεῖν· λίαν γάρ σε ἀγαπῶμεν. Ἐγὼ δὲ ᾐσχυνόμην μετ' αὐτῶν μένειν. 4. Καὶ ἡ δοκοῦσα πρώτη αὐτῶν εἶναι ἤρξατό με καταφιλεῖν· [καὶ αἱ ἄλλαι δὲ ἰδοῦσαι αὐτὴν καταφιλοῦσάν με, καὶ αὐταὶ ἤρξαντό με καταφιλεῖν] καὶ περιάγειν κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ παίζειν μετ' ἐμοῦ. 5. Κἀγὼ ὡσεὶ νεώτερος ἐγεγόνειν καὶ ἠρξάμην καὶ αὐτὸς παίζεν μετ' αὐτῶν· αἱ μὲν γὰρ ἐχόρευον, αἱ δὲ ὠρχοῦντο, αἱ δὲ ᾖδον· ἐγὼ δὲ σιγὴν ἔχων μετ' αὐτῶν κύκλῳ τοῦ πύργου περιεπάτουν καὶ ἱλαρὸς ἤμην μετ' αὐτῶν. 6. Ὀψίας δὲ γενομένης ἤθελον εἰς τὸν οἶκον ὑπάγειν· αἱ δὲ οὐκ ἀφῆκαν, ἀλλὰ κατέσχον με. Καὶ ἔμεινα μετ' αὐτῶν τὴν νύκτα καὶ ἐκοιμήθην παρὰ τὸν πύργον. 7. Ἔστρωσαν δὲ αἱ παρθένοι τοὺς λινοῦς χιτῶνας ἑαυτῶν χαμαὶ καὶ ἐμὲ ἀνέκλιναν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐποίουν εἰ μὴ προσηύχοντο· κἀγὼ μετ' αὐτῶν ἀδιαλείπτως προσηυχόμην καὶ οὐκ ἔλασσον ἐκείνων. Καὶ ἔχαιρον αἱ παρθένοι οὕτω μου προσευχομένου. Καὶ ἔμεινα ἐκεῖ μέχρι τῆς αὔριον ἕως ὥρας δευτέρας μετὰ τῶν παρθένων. 8. Εἶτα παρῆν ὁ ποιμὴν καὶ λέγει ταῖς παρθένοις· Μή τινα αὐτῷ ὕβριν πεποιήκατε; Ἐρώτα, φασίν, αὐτόν. Λέγω αὐτῷ· Κύριε, εὐφράνθην μετ' αὐτῶν μείνας. Τί, φησίν, ἐδείπνησας; Ἐδείπνησα, φημί, κύριε, ῥήματα κυρίου ὅλην τὴν νύκτα. Καλῶς, φησίν, ἔλαβόν σε; Ναί, φημί, κύριε. 9. Νῦν, φησί, τί θέλεις πρῶτον ἀκοῦσαι; Καθώς, φημί, κύριε, ἀπ' ἀρχῆς ἔδειξας· ἐρωτῶ σε, κύριε, ἵνα, καθὼς ἄν σε ἐπερωτήσω, οὕτω μοι καὶ δηλώσῃς. Καθὼς βούλει, φησίν, οὕτω σοι καὶ ἐπιλύσω καὶ οὐδὲν ὅλως ἀποκρύψω ἀπὸ σοῦ.

φασίν, ἔλθῃ G | *λαλήσει*: praem *forsitan* L[1], *utique* L[2] (*πάντως*?) | *μή*: *μοι* G

3. *ὡς ἀδελφός*] Cf. Vis. I c. 1, 1; II c. 2, 3; c. 3, 1 not.

4. *κ. αἱ ἄλλαι — καταφιλεῖν* c. A L: om G — *πρώτη*] sc. Fides, cf. c. 15, 2.

6. *καὶ ἐκοιμήθην* om L A

7. *προσηύχοντο*] Nonnullos priscos

Quid igitur, inquam, ego faciam? Usque in vesperam, inquiunt, exspecta eum; et si venerit, loquetur tecum; si non venerit, manebis nobiscum hic, dum venerit. 2. Dico iis: Exspectabo eum usque ad vesperam; si non venerit, domum ibo et revertar mane. Illae autem respondentes dicunt mihi: Nobis traditus es; non potes a nobis recedere. Ubi igitur, inquam, manebo? Nobiscum, inquiunt, dormies sicut frater, non sicut maritus; frater enim noster es et deinceps tecum habitaturae sumus; valde enim te diligimus. Ego autem erubescebam cum iis manere. 4. Illa vero, quae prima inter eas esse videbatur, coepit me osculari; ceterae quoque cum viderent eam me osculari, et ipsae coeperunt me osculari et ducere circa turrim et ludere mecum. 5. Et ego quasi iuvenior factus sum et coepi ipse quoque cum iis ludere. Aliae enim choros ducebant, aliae saltabant, aliae cantabant; ego autem silentium tenens cum iis circa turrim ambulabam et hilaris eram cum iis. 6. Vespera autem facta volebam domum ire; illae autem non dimiserunt, sed retinuerunt me. Et mansi cum iis illa nocte et dormivi iuxta turrim. 7. Straverunt autem virgines in terra tunicas suas lineas et me in medio collocaverunt, nec omnino quidquam faciebant nisi quod orabant; et ego cum iis sine intermissione orabam neque minus quam illae. Et gaudebant virgines, quod sic orabam. Et mansi ibi cum virginibus usque ad diem posterum ad horam secundam. 8. Deinde venit pastor et dicit virginibus: Numquid iniuriam ei fecistis aliquam? Interroga, inquiunt, ipsum. Dico ei: Domine, laetatus sum, quod mansi cum iis. Quid, inquit, cenasti? Cenavi, inquam, domine, per totam noctem verba Domini. Bene, inquit, te acceperunt? Etiam, inquam, domine. 9. Nunc, inquit, quid vis audire primum? Sicut, inquam, domine, ab initio ostendisti; rogo te, domine, ut, sicut te interrogavero, sic et manifestes mihi. Sicut vis, inquit, sic tibi et explanabo neque omnino quidquam te celabo.

fideles totas noctes in oratione et cantu psalmorum transegisse notum est. H. — *δευτέρας*] i. e. usque ad horam octavam secundum nostram temporis computationem.

8. *εἶτα*: praem *et cum adorassemus Deum* L[1] — *ῥήματα κ.*] Cf. Luc. 4, 4. Matth. 4, 4. Deut. 8, 3. Eccles. 5, 10. Clem. ad virg. II c. 2.

12. Πρῶτον, φημί, πάντων, κύριε, τοῦτό μοι δήλωσον· ἡ πέτρα καὶ ἡ πύλη τίς ἐστιν; Ἡ πέτρα, φησίν, αὕτη καὶ ἡ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί. Πῶς, φημί, κύριε, ἡ πέτρα παλαιά ἐστιν, ἡ δὲ πύλη καινή; Ἄκουε, φησί, καὶ σύνιε, ἀσύνετε. 2. Ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστερός ἐστιν, ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ· διὰ τοῦτο καὶ παλαιός ἐστιν. Ἡ δὲ πύλη διατί καινή, φημί, κύριε; 3. Ὅτι, φησίν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τῆς συντελείας φανερὸς ἐγένετο, διὰ τοῦτο καινὴ ἐγένετο ἡ πύλη, ἵνα οἱ μέλλοντες σώζεσθαι δι' αὐτῆς *εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέλθωσι τοῦ θεοῦ*. 4. Εἶδες, φησίν, τοὺς λίθους τοὺς διὰ τῆς πύλης εἰσεληλυθότας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου [βεβλημένους], τοὺς δὲ μὴ εἰσεληλυθότας πάλιν ἀποβεβλημένους εἰς τὸν ἴδιον τόπον; Εἶδον, φημί, κύριε. Οὕτω, φησίν, *εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ* οὐδεὶς *εἰσελεύσεται*, εἰ μὴ λάβοι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. 5. Ἐὰν γὰρ εἰς πόλιν θελήσῃς εἰσελθεῖν τινὰ κἀκείνη ἡ πόλις περιτετειχισμένη κύκλῳ καὶ μίαν ἔχει πύλην, μήτι δυνήσῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην εἰσελθεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πύλης ἧς ἔχει; Πῶς γάρ, φημί, κύριε, δύναται γενέσθαι ἄλλως; Εἰ οὖν εἰς τὴν πόλιν οὐ δυνήσῃ εἰσελθεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πύλης αὐτῆς, οὕτω, φησί, καὶ *εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ* ἄλλως *εἰσελθεῖν οὐ δύναται* ἄνθρωπος εἰ μὴ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠγαπημένου ὑπ' αὐτοῦ. 6. Εἶδες, φησί, τὸν ὄχλον τὸν οἰκοδομοῦντα τὸν πύργον; Εἶδον, φημί, κύριε. Ἐκεῖνοι, φησί, πάντες ἄγγελοι ἔνδοξοί εἰσι· τούτοις οὖν περιτετείχισται ὁ κύριος. Ἡ δὲ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν· αὕτη μία εἴσοδός ἐστι πρὸς τὸν κύριον. Ἄλλως οὖν οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς αὐτὸν εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 7. Εἶδες, φησί, τοὺς ἓξ ἄνδρας

12. Incipit explicatio. Respicias ad notam Similitudini praemissam. 1. *πέτρα*] Cf. I Cor. 10, 4: *ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Harnack recte adnotavit, in veterrimis christianae picturae et sculpturae monumentis Christum saepe petram repraesentatum esse. — *πύλη*] Cf. Ioann. 10, 7. 9. I Clem. 48, 4 not. — *παλαιά . . καινή*] Cf. Diogn. 11, 4.

2. *ὥστε*: *ἕως τε* G — *αὐτοῦ*] sc. Dei. — *προγενέστερος*] Cf. Sim. V c. 6, 5 not. Ioann. 1, 1 sqq. Col. 1, 15: *πρωτότοκος πάσης κτίσεως*. — *σύμβουλον κτλ.*] Cf. Sim. V c. 6, 5. Prov. 8, 27—30.

3. *ἐπ' ἐσχάτων ἡμ. φανερὸς ἐγ.*] Cf. Hebr. 1, 1. 2. I Petr. 1, 20. II Clem. 14, 2. Ign. Magn. 6, 1. Iren. I c. 10, 3. — *εἰς τ. βασιλείαν κτλ.*]

12. Primum omnium, inquam, domine, hoc mihi demonstra: petra et porta quis est? Petra haec, inquit, et porta filius Dei est. Quonam pacto, inquam, domine, petra vetus est, porta autem nova? Audi, inquit, et intellege, insipiens. 2. Filius Dei omni creatura eius antiquior est, ita ut patri consiliarius evaserit in condenda creatura. Propterea et vetus est. Porta autem, inquam, domine, quare nova est? 3. Quoniam inquit, in diebus consummationis novissimis apparuit, propterea porta nova facta est, ut ii, qui assecuturi sunt salutem, per eam *intrent in regnum Dei*. 4. Vidistine, inquit, lapides, qui per portam intraverunt, in structura turris collocatos esse, eos autem, qui non intraverunt, iterum in suum locum reiectos esse. Vidi, inquam, domine. Sic, inquit, *in regnum Dei* nemo *intrabit*, nisi acceperit nomen filii Dei. 5. Si enim in urbem aliquam intrare volueris et civitas illa cincta sit muro et unam habet portam, numquid poteris in urbem illam intrare nisi per portam, quam habet? Quonam modo, inquam, domine, aliter fieri potest? Si ergo, inquit, in urbem non poteris intrare nisi per portam eius, ita *nec in regnum Dei* homo *potest intrare* nisi per nomen filii eius dilecti ab ipso. 6. Vidisti, inquit, turbam turrim aedificantem? Vidi, inquam, domine. Illi, inquit, omnes angeli sunt gloriosi: his igitur veluti muro cinctus est Dominus. Porta autem filius Dei est: hic unus est introitus ad Dominum. Aliter ergo nemo intrabit ad eum nisi per filium eius. 7. Vidisti, inquit, sex illos viros et in medio eorum praecelsum virum illum ac magnum, qui circa turrim ambulavit et lapides de structura reprobavit? Vidi, inquam, do-

Ioann. 3, 5. Marc. 9. 46; 10. 23. 24. 25. Cf. Matth. 5. 20. 7. 21; 18. 3.

4. *εἶδες* c. L A: *εἶδεν* G *βεβλημένους* c. L[1] A (L[2]): om G *εἰσεληλυθότας* c. L[1] A (L2?): *ἐληλ.* G *τ. υἱοῦ τ. θεοῦ* c. L coll A (*filius eius*: *τὸ ἅγιον αὐτοῦ* G — *λάβῃ τ. ὄνομα κτλ.*] i. e. nisi baptizatus fuerit. Cf. c. 16. 3; c. 17. 4 (*ἔλαβον τὴν σφραγῖδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ κτλ.*). Vis. III c. 7. 3. Zahn l. c. p. 155 sq. Sententiam habes Ioann. 3. 3. 5.

5. *ἄλλως εἰσ. οὐ δύναται κτλ.*] Cf. Act. 4. 12. — *τ. ἠγαπημένου*] Cf. Barn. 3. 6 not.

6. *εἴσοδος*] Cf. Ioann. 10. 7: 14. 6. — *οὐδεὶς εἰσελεύσεται κτλ.*] Cf. Ioann. 14. 6: *οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ*.

7. *περὶ* c. L (A): *παρὰ* G (*ἀποδο-*

καὶ τὸν μέσον αὐτῶν ἔνδοξον καὶ μέγαν ἄνδρα τὸν περιπατοῦντα περὶ τὸν πύργον καὶ τοὺς λίθους ἀποδοκιμάσαντα ἐκ τῆς οἰκοδομῆς; Εἶδον, φημί, κύριε. 8. Ὁ ἔνδοξος, φησίν, ἀνὴρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί, κἀκεῖνοι οἱ ἓξ οἱ ἔνδοξοι ἄγγελοί εἰσι δεξιὰ καὶ εὐώνυμα συγκρατοῦντες αὐτόν. Τούτων, φησί, τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν θεὸν ἄτερ αὐτοῦ· ὃς ἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ μὴ λάβῃ, *οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.*

13. Ὁ δὲ πύργος, φημί, τίς ἐστιν; Ὁ πύργος, φησίν, οὗτος [ἡ] ἐκκλησία ἐστίν. 2. Αἱ δὲ παρθένοι αὗται τίνες εἰσί; Ἅγια πνεύματά εἰσι· καὶ ἄλλως ἄνθρωπος οὐ δύναται εὑρεθῆναι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἐὰν μὴ αὗται αὐτὸν ἐνδύσωσι τὸ ἔνδυμα αὐτῶν· ἐὰν γὰρ τὸ ὄνομα μόνον λάβῃς, τὸ δὲ ἔνδυμα παρὰ τούτων μὴ λάβῃς, οὐδὲν ὠφελήσῃ· αὗται γὰρ αἱ παρθένοι δυνάμεις εἰσὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Ἐὰν [οὖν] τὸ ὄνομα φορῇς, τὴν δὲ δύναμιν μὴ φορῇς αὐτοῦ, εἰς μάτην ἔσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορῶν. 3. Τοὺς δὲ λίθους, φησίν, οὓς εἶδες ἀποβεβλημένους, οὗτοι τὸ μὲν ὄνομα ἐφόρεσαν, τὸν δὲ ἱματισμὸν τῶν παρθένων οὐκ ἐνεδύσαντο. Ποῖος, φημί, ἱματισμὸς αὐτῶν ἐστί, κύριε; Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, φησίν, ἱματισμός ἐστιν αὐτῶν. Ὃς ἂν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ φορῇ, καὶ τούτων ὀφείλει τὰ ὀνόματα φορεῖν· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ υἱὸς τὰ ὀνόματα τῶν παρθένων τούτων φορεῖ. 4. Ὅσους, φησί, λίθους εἶδες εἰς τὴν οἰκοδομὴν [τοῦ πύργου εἰσεληλυθότας, ἐπιδεδομένους διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ μείναντας εἰς τὴν οἰκοδομήν], τούτων τῶν παρθένων τὴν δύναμιν ἐνδεδυμένοι εἰσί. 5. Διὰ τοῦτο βλέπεις τὸν πύργον μονόλιθον γεγονότα [μετὰ] τῆς πέτρας· οὕτω καὶ οἱ πιστεύσαντες τῷ κυρίῳ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδιδυσκόμενοι τὰ πνεύματα ταῦτα ἔσονται εἰς ἓν πνεῦμα, εἰς ἓν σῶμα, καὶ μία χρόα τῶν ἱματισμῶν αὐτῶν. Τῶν τοιούτων δὲ τῶν φορούντων τὰ ὀνόματα τῶν παρθένων ἐστὶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον. 6. Οἱ οὖν,

κιμάσαντας G — Cf. c. 6. 7, 1.
8. *αὐτοῦ* p. *ὄνομα* c. L A: *τοῦ θεοῦ* G — Non solum petra et porta, sed etiam vir praecelsus filius est Dei. Cf. Sim. VIII c. 3, 2 not. V Esra 2, 46. 47 (cf. c. 6, 1 not.) — *ἄτερ αὐτοῦ*] Cf. Eph. 1, 10; 3, 10. Col. 1, 20. Ign. Smyrn. 6, 1.
13, 1. *ἡ* om G — Cf. Vis. III c. 3, 3.
2. *ἄλλως* — *δύναται* c. L A: *ἄλλοι ἄνθρωποι οὐ δύνανται* G | *ὠφελήσῃ* em Gh coll Vis. II c. 2, 2: *ἐφελεῖς* G, *ὠφελεῖς* Hg | *οὖν* c. L: *et* A, om

mine. 8. Praecelsus, inquit, vir ille filius est Dei, et sex illi gloriosi angeli sunt dextera laevaque eum continentes. Ex his, inquit, angelis gloriosis nemo intrabit ad Deum sine eo; qui nomen eius non acceperit, *non intrabit in regnum Dei.*

13. Turris autem, inquam, quis est? Turris haec, inquit, ecclesia est. 2. Virgines vero hae quae sunt? Spiritus sancti sunt, neque aliter homo inveniri potest in regno Dei, nisi hae induerint eum veste sua; si enim nomen solum acceperis neque vestem acceperis ab his, nihil tibi proderit. Namque hae virgines potestates sunt filii Dei. Si igitur nomen portaveris nec portaveris potestatem eius, frustra nomen eius portabis. 3. Lapides, inquit, quos vidisti abiectos esse, hi nomen quidem portarunt, vestem autem virginum non induerunt. Qualis est, inquam, vestis earum, domine? Ipsa nomina, inquit, earum vestis sunt. Quicumque nomen filii Dei portat, harum quoque nomina portare debet; etenim ipse filius nomina virginum harum portat. 4. Quotquot, inquit, lapides vidisti in structuram turris intrasse traditos per manus earum et mansisse in structura, hi vestiti sunt potestate virginum istarum. 5. Ideoque vides turrim monolitham factam esse cum petra. Sic etiam qui crediderunt Domino per filium eius et induti sunt spiritus istos, unus erunt spiritus, unum corpus, et unus color vestium eorum. Talium autem, qui portant nomina virginum, est habitatio in turri. 6. Lapides abiecti, inquam, domine, quare ergo abiecti sunt? Pertransierunt enim per portam et per manus virginum positi sunt in structura turris. Cum omnia, inquit, tibi curae

G — *ἔνδυμα*] Cf. Mand. XII, c. 1, 2 not. — *οὐδὲν ὠφελήσῃ*] Cf. I Cor. 13, 1—3. — *ὄνομα φορῇς*] i. e. si baptizatus vel Christianus es. Cf. Sim. VIII c. 10, 3 not.

3. *οὗτοι* c. L A: *αὐτοὶ* G | *ποῖόν φημι ἱματισμὸν* G

4. *τ. πύργον* - *οἰκοδομὴν* c. L[2] A (L[1]): om G

5. *μετὰ* c. L[2] coll L[1] A: om G | *ἐστὶν ἡ κ. εἰς τ. πύργον* c. G A: *(sed illi) adsequentur ista* L[1], *sicut erunt* L[2] — *πιστεύσαντες — διὰ τοῦ υἱοῦ*] Cf. Ioann. 1, 7. — *ἓν πνεῦμα*] Cf. v.

φημί, κύριε, ἀποβεβλημένοι λίθοι διατί ἀπεβλήθησαν; Διῆλθον γὰρ διὰ τῆς πύλης καὶ διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἐπειδὴ πάντα σοι, φησί, μέλει καὶ ἀκριβῶς ἐξετάζεις, ἄκουε περὶ τῶν ἀποβεβλημένων λίθων. 7. Οὗτοι, φησί, πάντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔλαβον, ἔλαβον δὲ καὶ τὴν δύναμιν τῶν παρθένων τούτων. Λαβόντες οὖν τὰ πνεύματα ταῦτα ἐνεδυναμώθησαν καὶ ἦσαν μετὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, καὶ ἦν αὐτῶν ἓν πνεῦμα καὶ ἓν σῶμα καὶ ἓν ἔνδυμα· *τὰ γὰρ αὐτὰ ἐφρόνουν καὶ δικαιοσύνην εἰργάζοντο.* 8. Μετὰ οὖν χρόνον τινὰ ἀνεπείσθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὧν εἶδες μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων, τοὺς ὤμους ἔξω ἐχουσῶν καὶ τὰς τρίχας λελυμένας καὶ εὐμόρφων· ταύτας ἰδόντες ἐπεθύμησαν αὐτῶν καὶ ἐνεδύσαντο τὴν δύναμιν αὐτῶν, τῶν δὲ παρθένων ἀπεδύσαντο τὸ ἔνδυμα. 9. Οὗτοι οὖν ἀπεβλήθησαν ἀπὸ *τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ* καὶ ἐκείναις παρεδόθησαν· οἱ δὲ μὴ ἀπατηθέντες τῷ κάλλει τῶν γυναικῶν τούτων ἔμειναν ἐν *τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ.* Ἔχεις, φησί, τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀποβεβλημένων.

14. Τί οὖν, φημί, κύριε, ἐὰν οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοι ὄντες, μετανοήσωσι καὶ ἀποβάλωσι τὴν ἐπιθυμίαν τῶν γυναικῶν τούτων καὶ ἐπανακάμψωσιν ἐπὶ τὰς παρθένους καὶ ἐν τῇ δυνάμει αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσιν, οὐκ *εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ*; 2. Εἰσελεύσονται, φησίν, ἐὰν τούτων τῶν γυναικῶν ἀποβάλωσι τὰ ἔργα, τῶν δὲ παρθένων ἀναλάβωσι τὴν δύναμιν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀνοχὴ ἐγένετο, ἵνα, ἐὰν μετανοήσωσιν οὗτοι, εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, τότε ἄλλοι εἰσελεύσονται καὶ οὗτοι εἰς τέλος ἐκβληθήσονται. 3. Ἐπὶ

7; c. 17, 4. Eph. 4, 4.

6. Cf. c. 6, 4. 5.

7. *ἓν ἔνδυμα* om L[2] A — *τ. αὐτὰ ἐφρόνουν*] II Cor. 3, 11. Phil. 2, 2; 3, 16; 4, 2. Rom. 12, 16. S. Scriptura habet ubique *τὸ αὐτό*, et fortasse ita (cf. L[2]) legendum est. — *δικ. εἰργάζοντο*] Cf. Vis. II c. 3, 3 not.

8. *τὸ ἔνδυμα* c. L[1] A (hic add *καὶ τὴν δύναμιν*): *τὴν δύναμιν* G L[2] — Cf. c. 9, 5. 6; c. 15, 3.

9. *τ. οἴκου* pr: *τὸν οἶκον* G — *τ. οἴκου τ. θεοῦ*] I Tim. 3, 15: *ἐν οἴκῳ θεοῦ . ., ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος*. Cf. Marc. 2, 26. Luc. 6, 4. Hebr. 10, 21. I Petr. 2, 17 etc.

14, 1. *τὴν ἐπιθυμίαν* c. L A: *τὰς ἐπιθυμίας* G — Cf. Vis. III c. 7, 5. 6. — *εἰσελεύσονται κτλ.*] Cf. c. 12, 3; c. 13, 9 not. Duo s. scripturae loci in unum conflati.

2. *εἰσέλθωσιν . . εἰσελεύσονται* c.

sint et diligenter inquiras, audi de lapidibus abiectis. 7. Hi omnes, inquit, nomen filii Dei acceperunt, acceperunt autem et potestatem virginum harum. Acceptis ergo his spiritibus confortati sunt et erant cum servis Dei; et erat eorum unus spiritus et unum corpus et una vestis; *eadem* enim *sentiebant* et *iustitiam operabantur*. 8. Post aliquantum ergo temporis persuasi sunt a mulieribus, quas vidisti vestibus nigris indutas, humeros nudatos habentes et capillos solutos et specie formosas. Quas cum vidissent, concupierunt eas et induti sunt potestate earum, vestem autem virginum deposuerunt. 9. Hi igitur a *domo Dei* abiecti et illis traditi sunt. Qui vero pulcritudine mulierum istarum non sunt falsi, in *domo Dei* remanserunt. Habes, inquit, explicationem lapidum abiectorum.

14. Quid ergo, inquam, domine, si isti homines eiusmodi paenitentiam egerint et abiecerint cupiditatem harum mulierum et redierint ad virgines et in potestate earum et in operibus earum ambulaverint, nonne *intrabunt in domum Dei?* 2. Intrabunt, inquit, si opera mulierum istarum abiecerint, virginum autem potestatem resumpserint et in operibus earum ambulaverint. Propterea enim intermissio aedificationis facta est, ut hi, si paenitentiam egerint, intrent in structuram turris. Si autem non egerint paenitentiam, tunc alii intrabunt et illi in perpetuum abicientur. 3. Ad haec omnia gratias egi Domino,

A L: *ἀπελθ*. . . *ἀπελ*. G — *τ. τ. γυναικῶν ἀποβάλωσι κτλ.*] Cf. Rom. 13, 12. Iac. 1, 21. — *ἀνοχή*] Cf. c. 5, 1. — *ἄλλοι εἰσ.*] Cf. Matth. 21, 41. 43; 22, 9. 10. Marc. 12, 9. Luc. 14, 21. 23; 20, 16.

3. *τῷ ὀνόματι* c. L A coll v. 5 et Sim. VIII c. 6, 4: *τὸ ὄνομα* G — *ἐσπλαγχίσθη* — *τὸ πνεῦμα*] Cf. Sim. VIII c. 6, 3 not. — *ἐπικαλ. τ. ὀνόματι*] Cum veteres interpretes unanimes exhibeant: *in quos (in quibus* L[1], *super quos* A) *invocatum est nomen eius*, recepi emendationem, quam proposuit Gebhardt, etiamsi non possum non dubitare, num locus ea sanetur. Si quis cum codice legat *τὸ ὄνομα*, cf. Act. 2, 21; 22, 16. Rom. 10, 12. 13. I Cor. 1, 2. I Clem. 40, 4. — *ἤδη κατεφθαρμένων*] Cf. Barn. 14, 5. II Clem. 2, 7. — *μὴ ἐχ. ἐλπίδα*] Cf. II Clem. 1, 7.

τούτοις πᾶσιν ηὐχαρίστησα τῷ κυρίῳ, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τῷ ὀνόματι αὐτοῦ καὶ ἐξαπέστειλε τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας εἰς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτήσαντας εἰς αὐτὸν καὶ ἀνεκαίνισεν ἡμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἤδη κατεφθαρμένων ἡμῶν καὶ μὴ ἐχόντων ἐλπίδα τοῦ ζῆν ἀνενέωσε τὴν ζωὴν ἡμῶν. 4. Νῦν, φημί, κύριε, δήλωσόν μοι, διατί ὁ πύργος χαμαὶ οὐκ ᾠκοδόμηται, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ ἐπὶ τὴν πύλην. Ἔτι, φησίν, ἄφρων εἶ καὶ ἀσύνετος; Ἀνάγκην ἔχω, φημί, κύριε, πάντα ἐπερωτᾶν σε, διότι οὐδ' ὅλως οὐδὲν δύναμαι νοῆσαι· τὰ γὰρ πάντα μεγάλα καὶ ἔνδοξά ἐστι καὶ δυσνόητα τοῖς ἀνθρώποις. 5. Ἄκουε, φησί· τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μέγα ἐστὶ καὶ ἀχώρητον καὶ τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει. Εἰ οὖν πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ βαστάζεται, τί δοκεῖς τοὺς κεκλημένους ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα φοροῦντας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πορευομένους ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ; 6. Βλέπεις οὖν, ποίους βαστάζει; Τοὺς ἐξ ὅλης καρδίας φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Αὐτὸς οὖν θεμέλιον αὐτοῖς ἐγένετο καὶ ἡδέως αὐτοὺς βαστάζει, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορεῖν.

15. Δή[λωσόν μοι], φημί, κύριε, τῶν παρθέ[νων· τὰ ὀνόματα καὶ τῶν γυναικῶν τῶν τὰ μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων. Ἄκουε, φησίν, τῶν παρθένων τ]ὰ ὀνόματα τῶν ἰσχυροτέρων, τῶν εἰς τὰς γωνίας σταθεισῶν. 2. Ἡ μὲν πρώτη Πίστις, ἡ δὲ δευτέρα Ἐγκράτεια, ἡ δὲ [τρ]ίτη Δύναμις, ἡ δὲ τε[τάρ]τη Μακροθυμία· αἱ δὲ ἕτεραι ἀνὰ μέσον τούτων σταθεῖσαι ταῦτα ἔχουσι τὰ ὀνόματα· Ἁπλότης, Ἀκακία, Ἁγνεία, Ἱλαρότης, Ἀλήθεια, Σύνεσις, [Ὁ[μόνοια, Ἀγάπη. Ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ***δυνήσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν.*** 3. Ἄκουε, φησί, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν τῶν τὰ ἱμάτια

4. *ἔτι* c. G A: *ὅτι* L (add L[1] post *ἀσύνετος ideo interrogas*)
5. *κτίσις* c. G: add *Dei* L (A) — Cf. c. 12, 2 — *ἀχώρητον*] Cf. Mand. I, 1. — *βαστάζει*] Cf. Hebr. 1, 3. — *π. ἡ κτίσις*] Cf. c. 12, 2. Sim. V c. 6, 5.
6. *αὐτοῖς* c. A coll L: *αὐτὸς* G! *φορεῖν*: hic (addito *δή* . . .) explicit apographon Simonidis; quae sequuntur, tertio codicis Lipsiensis folio continentur, ubi plura a tineis exesa sunt — *θεμέλιον*] Cf. c. 4, 2 not. — *ἐπαισχύνονται*] Cf. Sim. VIII c. 6, 4 not.
15. Laudant versus 1 et 2 Origenes in Ezech. (28, 13) hom. 13 c. 3 (ed. Bened. III 404), auctor Operis imperf. in Matth. 19, 28 (Chrysost. opp. ed. Paris. 1836 VI 880. Fabricius, Cod. apocr. N. T. III 759), auctor Vitae s. Genovefae c. 4, 15 (Acta

quia misertus est omnium, in quos invocatum est nomen eius, misitque angelum paenitentiae ad nos, qui peccavimus in eum, et renovavit spiritum nostrum et, cum iam essemus corrupti neque haberemus spem vivendi, redintegravit vitam nostram. 4. Nunc, domine, inquam, demonstra mihi, quare turris non in terra aedificata sit, sed supra petram et supra portam. Adhuc, inquit, insipiens es et sine intellectu? Necesse habeo, inquam, domine, omnia te interrogare, quia nihil omnino intellegere possum; omnia enim magna et gloriosa sunt et hominibus vix intellegibilia. 5. Audi, inquit: nomen filii Dei magnum et immensum est ac totum mundum sustinet. Si ergo omnis creatura per filium Dei sustinetur, quid videtur tibi de iis, qui vocati sunt ab eo et nomen filii Dei portant ambulantque in mandatis eius? 6. Videsne igitur, quales sustineat? Eos, qui ex toto corde portant nomen eius. Ipse igitur fundamentum iis factum est ac libenter eos sustinet, quia non erubescunt nomen eius ferre.

15. Demonstra mihi, inquam, domine, nomina virginum et mulierum, quae nigris vestibus indutae sunt. Audi, inquit, nomina virginum fortiorum, quae in angulis stant. 2. Prima est Fides, secunda Abstinentia, tertia Potestas, quarta Longanimitas; ceterae vero in medio istarum stantes haec habent nomina: Simplicitas, Innocentia, Castitas, Hilaritas, Veritas, Concordia, Caritas. Haec nomina qui portat et nomen filii Dei, *in regnum Dei poterit intrare.* 3. Audi, inquit, et nomina mulierum, quae vestes nigras habent. Ex his quoque quatuor sunt potentiores: prima Incredulitas, secunda Intemperantia.

SS. Ian. I 139) et hic sine dubio secundum versionem Palatinam.

1. *παρθένων* pr — *ὀνόματα* sec c. L A: *παρθέ[νων τ]ὰ ὀνόματα* G

2. Supra Vis. III c. 8, 3—5 septem virgines commemoratae sunt et ex iis, quae hic nominantur, defuerunt *Δύναμις*, *Μακροθυμία*, *Ἁγνεία*, *Ἱλαρότης*, *Ἀλήθεια*, *Σύνεσις*, *Ὁμόνοια*. *Σεμνότης* autem et *Ἐπιστήμη* idem significare videntur atque *Ἁγνεία* et *Σύνεσις*. Ex iis, quarum hoc tantum loco mentio fit, in Mandatis habes *Μακροθυμίαν* (V), *Ἁγνείαν* (IV cf. VI, 2, 3), *Ἀλήθειαν* (III). — *δυνήσεται κτλ.*] Ioann. 3, 5.

3. *ἱμάτια* c. L A: *ὀνόματα* G *ὀνόματα* c. G A: *πνεύματα* L — Nonnullae, sed non omnes mulieres respondent virginibus in v. 2 nominatis. — *ἀπάτη*] Cf. Sim. VI c 2, 1 not. Versio Palatina hic habet

μέλανα ἐχουσῶν. Καὶ ἐκ τούτων δ' εἰσὶ δυνατώτεραι· ἡ πρώτη Ἀπιστία, ἡ δευτέρα Ἀκρασία, ἡ δὲ τρίτη Ἀπείθεια, ἡ δὲ τετάρτη Ἀπάτη. Αἱ δὲ ἀκόλουθοι αὐτῶν καλοῦνται Λύπη, Πονηρία, Ἀσέλγεια, Ὀξυχολία, Ψεῦδος, Ἀφροσύνη, Καταλαλιά, Μῖσος. Ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν τοῦ θεοῦ δοῦλος τὴν βασιλείαν μὲν ὄψεται τοῦ θεοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ οὐκ εἰσελεύσεται. 4. Οἱ λίθοι δέ, φημί, κύριε, οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἡρμοσμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν; Οἱ μὲν πρῶτοι, φησίν, οἱ ι' οἱ εἰς τὰ θεμέλια τεθειμένοι, πρώτη γενεά· οἱ δὲ κε' δευτέρα γενεὰ ἀνδρῶν δικαίων· οἱ δὲ λε' προφῆται τοῦ θεοῦ καὶ διάκονοι αὐτοῦ· οἱ δὲ μ' ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ κηρύγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. 5. Διατί οὖν, φημί, κύριε, αἱ παρθένοι καὶ τούτους τοὺς λίθους ἐπέδωκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, διενέγκασαι διὰ τῆς πύλης; 6. Οὗτοι γάρ, φησί, πρῶτοι ταῦτα τὰ πνεύματα ἐφόρεσαν καὶ ὅλως ἀπ' ἀλλήλων οὐκ ἀπέστησαν, οὔτε τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων οὔτε οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν πνευμάτων, ἀλλὰ παρέμειναν τὰ πνεύματα αὐτοῖς μέχρι τῆς κοιμήσεως αὐτῶν. Καὶ εἰ μὴ ταῦτα τὰ πνεύματα μετ' αὐτῶν ἐσχήκει[σ]α[ν], ο[ὐκ ἂν] εὔχρηστοι γεγόνεισαν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου τούτου.

16. Ἔτι μοι, φημί, κύριε, δήλωσον. Τί, φησίν, ἐπιζητεῖς; Διατί, φημί, κύριε, οἱ λίθοι ἐ[κ] τοῦ β[υ]θοῦ ἀνέβησαν καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν [τοῦ πύργου] ἐτέθησαν, πεφορηκότες τὰ πνεύματα ταῦτα; 2. Ἀνάγκην, φησίν, εἶχον δι' ὕδατος ἀναβῆναι, ἵνα ζωο-

Dulcedo saeculi, aethiopica *Aberratio*. — *ὄψεται*] Cf. Ioann. 3, 3. Deut. 32, 52. Sensus: recipietur quidem in turrim; non manebit autem, sed iterum eicietur, cf. c. 13, 3. 7—9.

4. *βυθοῦ*] i. e. ex baptismo, cf. c. 16, 1. 2. Zahn l. c. p. 164 not. 2. Supra Vis. III c. 2, 5; c. 5, 2 *ὁ βυθός* est martyrium. — *θεμέλια*] Cf. c. 14, 6; c. 4, 2 not. - *πρώτη γενεά*] Veteres verterunt *primum saeculum* (L[1]), *prima scripturae genesis* (L[2]), *homines aevi antiqui* (A). Hermas tempus ante Christi adventum in tres periodos dividit. Quae autem singulae periodi fuerint, accurate definiri nequit. Harnack conicit, primam generationem fuisse denarium sanctum patriarcharum; secundam incipere a Noe, qui Gen. 6, 9 primus *ἄνθρωπος δίκαιος* nominatur, et continere viros iustos usque ad David; tertiam generationem esse a David usque ad Christum, et Hermam numerum 35 hic sibi elegisse, ut 10 + 25 + 35 computando ad numerum LXX perveniret. Zahn l. c. p. 199 not. 5 hanc coniecturam respuit. Lucas 3, 23—32 autem ab Adam usque ad Noe 10 genera-

tertia Inoboedientia, quarta Voluptas. Quae vero eas sequuntur, vocantur Tristitia, Nequitia, Libido, Iracundia, Mendacium, Stultitia, Detractio, Odium. Haec nomina qui portat Dei servus, regnum Dei videbit, sed non intrabit in illud. 4. Lapides autem, inquam, domine, qui de profundo in structuram aptati sunt, qui sunt? Primi decem, inquit, qui in fundamentis collocati sunt, prima generatio sunt; viginti quinque generatio virorum iustorum secunda; triginta quinque prophetae Dei et ministri eius; quadraginta autem sunt apostoli et doctores praedicationis filii Dei. 5. Quare igitur, inquam, domine, virgines hos quoque lapides in structuram turris porrexerunt, translatos per portam? 6. Hi enim, inquit, primi spiritus istos portaverunt et omnino alius ab alio non recesserunt, nec spiritus ab hominibus nec homines a spiritibus, sed permanserunt spiritus cum illis usque ad dormitionem eorum. Nisi autem hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles ad structuram huius turris.

16. Adhuc, domine, inquam, demonstra mihi. Quid quaeris? inquit. Quare, inquam, domine, lapides de profundo ascenderunt et in structura turris positi sunt, cum portaverint hos spiritus? 2. Necesse habuerunt, inquit, per aquam ascen-

tiones computat, a Noe usque ad David 25, a David usque ad Christum 42. Respicit hunc locum Clemens Al. Strom. II c. 9, 43 p. 452 scribens: *ὁ Ποιμὴν δὲ ἁπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεὶς τὴν λέξιν δικαίους οἶδέ τινας ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. — οἱ δὲ τεσσαράκοντα*] Hunc numerum in duas partes (XII apostoli et XXVIII doctores) dividere non licet. Cf. Zahn l. c. p. 95. 225 not. 2. — *ἀπόστολοι κτλ.*] Apostoli et doctores omissis episcopis et diaconis (cf. Vis. III c. 5, 1) hic nominantur, quia munus praedicandi evangelium respicitur. Eus. II c. 3; III c. 37. Harnack.

6. *οὐκ ἄν*: praem *οὗτοι* editores praeter Gh | *γεγόνασι* G — *οὗτοι*] sc. omnes in v. 4 nominati. De prophetis Harnack contulit Ign. Magn. 8, 2. Barn. 5, 6. I Petr. 1, 11. — *κοιμήσεως*] Cf. c. 16, 5. 6. Apostoli ergo omnes mortui fuisse videntur. Aliter Vis. III c. 5, 2.

16, 1. *τ. πύργον* c. L *(turris hu-*

ποιηθῶσιν· *οὐκ ἠδύναντο* γὰρ ἄλλως *εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ*, εἰ μὴ τὴν νέκρωσιν ἀπέθεντο τῆς ζωῆς αὐτῶν [τῆς προτέρας]. 3. Ἔλαβον οὖν καὶ οὗτοι οἱ κεκοιμημένοι τὴν σφραγῖδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ [*καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ*·] πρὶν γάρ, φησί, φορέσαι τὸν ἄνθρωπον τὸ ὄνομα [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ, νεκρός ἐστιν· ὅταν δὲ λάβῃ τὴν σφραγῖδα, ἀποτίθεται τὴν νέκρωσιν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ζωήν. 4. Ἡ σφραγὶς οὖν τὸ ὕδωρ ἐστίν· εἰς τὸ ὕδωρ οὖν καταβαίνουσι νεκροὶ καὶ ἀναβαίνουσι ζῶντες. Κἀκείνοις οὖν ἐκηρύχθη ἡ σφραγὶς αὕτη καὶ ἐχρήσαντο αὐτῇ, ἵνα *εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ*. 5. Διατί, φημί, κύριε, καὶ οἱ μ' λίθοι μετ' αὐτῶν ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ, ἤδη ἐσχηκότες τὴν σφραγῖδα; Ὅτι, φησίν, οὗτοι οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, κοιμηθέντες ἐν δυνάμει καὶ πίστει τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐκήρυξαν καὶ τοῖς προκεκοιμημένοις καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. 6. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. 7. Διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν καὶ συνηρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ γὰρ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ· μόνον δὲ τὴν σφραγῖδα ταύτην οὐκ εἶχον. Ἔχεις οὖν καὶ τὴν τούτων ἐπίλυσιν. Ἔχω, φημί, κύριε.

ius L[1]) A : om G

2. *τ. προτέρας* c. L[1] A (L[2]) : om G — Hermas hic docet, etiam iustos veteris testamenti baptismo indigere. Cf. Ign. Philad. 9, 1. — *δι' ὕδατος*] = *ἐκ τοῦ βυθοῦ* v. 1 — *οὐκ ἠδύναντο κτλ.*] Ioann. 3, 5.

3. *κ. εἰσ. εἰς τ. β. τ. θεοῦ . . . τ. υἱοῦ* c. L A: om G — *σφραγῖδα*] i. e. baptismum, cf. v. 4. Aliter Sim. VIII c. 2, 2. — *νεκρός*] Cf. II Clem. 1, 6.

4. *καταβαίνουσι . . ἀναβαίνουσι*] Cf. Mand. IV c. 3, 1. Barn. 11, 11.

5—7. Clem. Al. Strom. II c. 9, 44 p. 452 (*οἱ ἀπόστολοι — οὐκ εἶχον*). — *προκεκοιμημένοις* c. L[1] A Clem: *κεκοιμ.* G L[2] | *τ. κηρύγματος* om L — — *ἤδη ἐσχηκότες*] Overbeck (Theol. Literaturzeitung 1878 p. 284) contulit Clem. Al. Hypotyp. V ed. Potter p. 1016, Harnack Tertull. de baptismo c. 12. 13, ubi legimus, Tertulliani tempore quaestiones de baptismo apostolorum multos turbasse. — *κοιμηθέντες ἐν δυνάμει κτλ.*] Cf. v. 7. — *τοῦ υἱοῦ*] Genetivus obiectivus; cf. Zahn l. c. p. 149 sq. — *ἐκήρυξαν κ. τ. προκεκ.*] Zahn l. c.

dere, ut vitam consequerentur; aliter enim *non poterant intrare in regnum Dei*, nisi mortalitatem deposuerint vitae suae prioris. 3. Acceperunt ergo et isti, qui dormierunt, sigillum filii Dei et *intraverunt in regnum Dei;* priusquam enim, inquit, homo nomen filii Dei portaverit, mortuus est; cum autem acceperit sigillum, deponit mortalitatem et resumit vitam. 4. Sigillum ergo est aqua; in aquam igitur descendunt mortui et ascendunt vivi. Et illis ergo praedicatum est hoc sigillum et usi sunt eo, ut *intrarent in regnum Dei.* 5. Quare, inquam, domine, et illi quadraginta lapides cum iis ascenderunt de profundo, cum iam habuissent sigillum? Quia, inquit, hi apostoli et doctores, qui nomen filii Dei praedicaverunt, postquam dormierunt in potestate et fide filii Dei, iis quoque praedicaverunt, qui ante dormierant, iisque et ipsi dederunt sigillum praedicationis. 6. Descenderunt ergo cum iis in aquam et iterum ascenderunt. Sed hi vivi descenderunt et iterum vivi ascenderunt: illi vero, qui ante erant defuncti, mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt. 7. Per hos igitur vitam receperunt et cognoverunt nomen filii Dei. Propterea etiam cum iis ascenderunt ac convenerunt in structuram turris cum iisque aedificati sunt non circumcisi; in iustitia enim dormierunt et in magna castitate; tantummodo hoc sigillum non habuerunt. Habes igitur et horum explanationem. Habeo, inquam, domine.

p. 449—452 coniecit, Hermam hanc doctrinam ex Hebr. 12, 22. 23 hausisse. Sed argumenta, quae protulit, mihi non persuaserunt. Mihi potius I Petr. 3, 19 male intellectum fuisse videtur. Petrus quidem nonnisi de Christi descensu ad inferos verba facit. Hermas autem fortasse idem sentiebat ac Clemens Alex., qui (solus ut videtur) illud theologumenon recepit, scilicet *magistrum imitantes* apostolos ad inferos descendisse (Strom. VI c. 6, 45. 46 p. 763 sq.). Harnack contulit Hippol. de antichr. c. 45 et Ev. Nicodemi P. II c. II (XVIII), 2 sq., ubi de Ioanne baptista similia referuntur. — *σφραγῖδα τ. κηρ.*] Cf. Matth. 28, 19.

6. Clem. Al. Strom. VI c. 6, 46 p. 764. — *ἀλλ' οὗτοι* — *ἀνέβησαν* sec c. Clem L[1] (om *κ. πάλιν ζ. ἀνέβησαν*) coll L[2] A: om G — *ζῶντες*] i. e. baptizati et baptizantes, non autem baptizandi.

7. *δ. τούτων*: *δ. τοῦτο* L[2] A | *συνήρμοσαν* Clem | *εἶχον*: *ἔσχον* Clem *ἔχω φ. κύριε* om L A

17. Νῦν οὖν, κύριε, περὶ τῶν ὀρέων μοι δήλωσον· διατί ἄλλαι καὶ ἄλλαι εἰσὶν αἱ ἰδέαι καὶ ποικίλαι; Ἄκουε, φησί· τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα [δώδεκα] φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον. Ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων. 2. Διατί δὲ ποικίλα καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἰδέα ἐστὶ τὰ ὄρη, δήλωσόν μοι, κύριε. Ἄκουε, φησίν· αἱ δώδεκα φυλαὶ αὗται αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον δώδεκα ἔθνη εἰσί· ποικίλα δέ εἰσι τῇ φρονήσει καὶ τῷ νοΐ· οἷα οὖν εἶδες τὰ ὄρη ποικίλα, τοιαῦταί εἰσι καὶ τούτων αἱ ποικιλίαι τοῦ νοὸς τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ φρόνησις. Δηλώσω δέ σοι καὶ ἑνὸς ἑκάστου τὴν πρᾶξιν. 3. Πρῶτον, φημί, κύριε, τοῦτο δήλωσον, διατί οὕτω ποικίλα ὄντα τὰ ὄρη, εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὅταν ἐτέθησαν οἱ λίθοι αὐτῶν, μιᾷ χρόᾳ ἐγένοντο λαμπροί, ὡς καὶ οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότες λίθοι; 4. Ὅτι, φησί, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντα, ἀκούσαντα καὶ πιστεύσαντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ. Λαβόντες οὖν τὴν σφραγῖδα μίαν φρόνησιν ἔσχον καὶ ἕνα νοῦν, καὶ μία πίστις αὐτῶν ἐγένετο καὶ μία ἀγάπη, καὶ τὰ πνεύματα τῶν παρθένων μετὰ τοῦ ὀνόματος ἐφόρεσαν· διὰ τοῦτο ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου μιᾷ χρόᾳ ἐγένετο λαμπρὰ ὡς ὁ ἥλιος. 5. Μετὰ δὲ τὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ γενέσθαι ἓν σῶμα, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐμίαναν ἑαυτοὺς καὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τοῦ γένους τῶν δικαίων καὶ πάλιν ἐγένοντο, οἷοι πρότερον ἦσαν, μᾶλλον δὲ καὶ χείρονες.

18. Πῶς, φημί, κύριε, ἐγένοντο χείρονες, θεὸν ἐπεγνωκότες; Ὁ μὴ γινώσκων, φησί, θεὸν καὶ πονηρευόμενος ἔχει κόλασίν τινα τῆς πονηρίας αὐτοῦ, ὁ δὲ θεὸν ἐπιγνοὺς οὐκέτι ὀφείλει πονηρεύεσθαι, ἀλλ' ἀγαθοποιεῖν. 2. Ἐὰν οὖν ὁ ὀφείλων ἀγαθοποιεῖν

17, 1. *δώδεκα* sec c. L coll A: om G | *διὰ τ. ἀποστόλων* c. G L²: *per eos, quos ipse ad hos misit* L¹, om plura A — *τὰ ὄρη ταῦτα*] Cf. c. 1, 4—10. — *φυλαί*] Ex iis, quae sequuntur, clare patet, duodecim montes non esse, ut nonnulli putaverunt, duodecim tribus Israel. Hermas dicit enim, duodecim tribus 1) habitare totum mundum, 2) esse duodecim gentes (v. 2) vel omnes gentes, quae sub caelo habitant (v. 4). Montes potius universum sunt hominum genus, et lapides e montibus ad aedificationem turris adhibiti sunt ii, qui e singulis populis per baptismum in ecclesiam recipiuntur. Vocem *φυλαί* autem Hermas

17. Nunc ergo, domine, de montibus mihi demonstra: quare aliae atque aliae sunt figurae et variae? Audi, inquit: montes hi duodecim duodecim tribus sunt, quae habitant totum mundum. In his ergo per apostolos filius Dei praedicatus est. 2. Quare autem varii sint montes et alia atque alia figura, demonstra mihi, domine. Audi, inquit: duodecim istae tribus, quae habitant universum mundum, duodecim gentes sunt. Variae sunt sensu et intellectu; quemadmodum igitur montes vidisti varios, sic et varietates gentium istarum sunt intellectus et sensus. Demonstrabo autem tibi uniuscuiusque actum. 3. Primum, inquam, domine, hoc demonstra, quare montes tam varii, cum in structura positi sunt lapides eorum, splendidi sint facti uno colore, sicut et lapides, qui de profundo ascenderunt? 4. Quia, inquit, omnes gentes, quae sub caelo habitant, postquam audierunt ac crediderunt, in nomine filii Dei vocati sunt. Accepto igitur sigillo unam cogitationem habuerunt et unum sensum, et una fides eorum fuit et una caritas, et spiritus virginum portaverunt cum nomine; ideo structura turris uno colore splendida fuit ut sol. 5. Postquam autem convenerunt in unum et facti sunt unum corpus, quidam ex iis sese maculaverunt et eiecti sunt de genere iustorum et iterum facti sunt, quales ante fuerunt, potius etiam deteriores.

18. Quomodo, inquam, domine, deteriores evaserunt, cum Deum cognovissent? Qui Deum, inquit, non cognoscit et agit nequiter, habet poenam quandam nequitiae suae; qui autem Deum cognovit, non amplius nequiter agere debet, sed bonum

adhibuisse videtur, quia ecclesiam christianam vel populos a Christo redemptos pro vero populo Israel habuit. Cf. Zahn l. c. p. 224—232. Iahrb. f. deutsche Theol. 1870 p. 199 sq. — *ὅλον τ. κόσμον*] Cf. Sim. VIII c. 3, 2. Ps. 71, 17.

4. *τοῦ υἱοῦ* c. L A: om G | *λαμπρὰς* G — *μίαν φρόνησιν κτλ.*] Cf. c. 13, 5. 7; c. 18, 4. Eph. 4, 3—6. Ign. Magn. 7, 1.

5. *ἐξ αὐτῶν* c. L A: *ἔξω* G | *δὲ καὶ* c. L[1] coll A: *δὲ ἢ* G — *εἰσελθεῖν.. ἐξεβλήθησαν*] Cf. c. 13, 3. 6—9. — *χείρονες*] Cf. Matth. 12, 45. II Petr. 2, 20.

18, 1. *θεὸν* pr c. L[2] coll L[1] A (*Dominum*): *χ̄ν* G

φημί, κύριε, ἀποβεβλημένοι λίθοι διατί ἀπεβλήθησαν; Διῆλθον γὰρ διὰ τῆς πύλης καὶ διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἐπειδὴ πάντα σοι, φησί, μέλει καὶ ἀκριβῶς ἐξετάζεις, ἄκουε περὶ τῶν ἀποβεβλημένων λίθων. 7. Οὗτοι, φησί, πάντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔλαβον, ἔλαβον δὲ καὶ τὴν δύναμιν τῶν παρθένων τούτων. Λαβόντες οὖν τὰ πνεύματα ταῦτα ἐνεδυναμώθησαν καὶ ἦσαν μετὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, καὶ ἦν αὐτῶν ἓν πνεῦμα καὶ ἓν σῶμα καὶ ἓν ἔνδυμα· *τὰ γὰρ αὐτὰ ἐφρόνουν καὶ δικαιοσύνην εἰργάζοντο.* 8. Μετὰ οὖν χρόνον τινὰ ἀνεπείσθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὧν εἶδες μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων, τοὺς ὤμους ἔξω ἐχουσῶν καὶ τὰς τρίχας λελυμένας καὶ εὐμόρφων· ταύτας ἰδόντες ἐπεθύμησαν αὐτῶν καὶ ἐνεδύσαντο τὴν δύναμιν αὐτῶν, τῶν δὲ παρθένων ἀπεδύσαντο τὸ ἔνδυμα. 9. Οὗτοι οὖν ἀπεβλήθησαν ἀπὸ *τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ* καὶ ἐκείναις παρεδόθησαν· οἱ δὲ μὴ ἀπατηθέντες τῷ κάλλει τῶν γυναικῶν τούτων ἔμειναν ἐν *τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ.* Ἔχεις, φησί, τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀποβεβλημένων.

14. Τί οὖν, φημί, κύριε, ἐὰν οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοι ὄντες, μετανοήσωσι καὶ ἀποβάλωσι τὴν ἐπιθυμίαν τῶν γυναικῶν τούτων καὶ ἐπανακάμψωσιν ἐπὶ τὰς παρθένους καὶ ἐν τῇ δυνάμει αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσιν, οὐκ *εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ*; 2. Εἰσελεύσονται, φησίν, ἐὰν τούτων τῶν γυναικῶν ἀποβάλωσι τὰ ἔργα, τῶν δὲ παρθένων ἀναλάβωσι τὴν δύναμιν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀνοχὴ ἐγένετο, ἵνα, ἐὰν μετανοήσωσιν οὗτοι, εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. Ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, τότε ἄλλοι εἰσελεύσονται καὶ οὗτοι εἰς τέλος ἐκβληθήσονται. 3. Ἐπὶ

7; c. 17, 4. Eph. 4, 4.
6. Cf. c. 6, 4. 5.
7. ἓν ἔνδυμα om L² A — *τ. αὐτὰ ἐφρόνουν*] II Cor. 3, 11. Phil. 2, 2; 3, 16; 4, 2. Rom. 12, 16. S. Scriptura habet ubique *τὸ αὐτό*, et fortasse ita (cf. L²) legendum est. — *δικ. εἰργάζοντο*] Cf. Vis. II c. 3, 3 not.
8. *τὸ ἔνδυμα* c. L¹ A (hic add *καὶ τὴν δύναμιν*): *τὴν δύναμιν* G L² — Cf. c. 9, 5. 6; c. 15, 3.
9. *τ. οἴκου* pr: *τὸν οἶκον* G — *τ. οἴκου τ. θεοῦ*] I Tim. 3, 15: *ἐν οἴκῳ θεοῦ . ., ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος.* Cf. Marc. 2, 26. Luc. 6, 4. Hebr. 10, 21. I Petr. 2, 17 etc.
14, 1. *τὴν ἐπιθυμίαν* c. L A: *τὰς ἐπιθυμίας* G — Cf. Vis. III c. 7, 5. 6. — *εἰσελεύσονται κτλ.*] Cf. c. 12, 3; c. 13, 9 not. Duo s. scripturae loci in unum conflati.
2. *εἰσέλθωσιν . . εἰσελεύσονται* c.

sint et diligenter inquiras, audi de lapidibus abiectis. 7. Hi omnes, inquit, nomen filii Dei acceperunt, acceperunt autem et potestatem virginum harum. Acceptis ergo his spiritibus confortati sunt et erant cum servis Dei; et erat eorum unus spiritus et unum corpus et una vestis; *eadem* enim *sentiebant* et *iustitiam operabantur*. 8. Post aliquantum ergo temporis persuasi sunt a mulieribus, quas vidisti vestibus nigris indutas, humeros nudatos habentes et capillos solutos et specie formosas. Quas cum vidissent, concupierunt eas et induti sunt potestate earum, vestem autem virginum deposuerunt. 9. Hi igitur a *domo Dei* abiecti et illis traditi sunt. Qui vero pulcritudine mulierum istarum non sunt falsi, in *domo Dei* remanserunt. Habes, inquit, explicationem lapidum abiectorum.

14. Quid ergo, inquam, domine, si isti homines eiusmodi paenitentiam egerint et abiecerint cupiditatem harum mulierum et redierint ad virgines et in potestate earum et in operibus earum ambulaverint, nonne *intrabunt in domum Dei?* 2. Intrabunt, inquit, si opera mulierum istarum abiecerint, virginum autem potestatem resumpserint et in operibus earum ambulaverint. Propterea enim intermissio aedificationis facta est, ut hi, si paenitentiam egerint, intrent in structuram turris. Si autem non egerint paenitentiam, tunc alii intrabunt et illi in perpetuum abicientur. 3. Ad haec omnia gratias egi Domino,

A L: *ἀπελθ. . . ἀπελ.* G — *τ. τ. γυναικῶν ἀποβάλωσι κτλ.*] Cf. Rom. 13, 12. Iac. 1, 21. — *ἀνοχή*] Cf. c. 5, 1. — *ἄλλοι εἰσ.*] Cf. Matth. 21, 41. 43; 22, 9. 10. Marc. 12, 9. Luc. 14, 21. 23; 20, 16.

3. *τῷ ὀνόματι* c. L A coll v. 5 et Sim. VIII c. 6, 4: *τὸ ὄνομα* G — *ἐσπλαγχίσθη* — *τὸ πνεῦμα*] Cf. Sim. VIII c. 6, 3 not. — *ἐπικαλ. τ. ὀνόματι*] Cum veteres interpretes unanimes exhibeant: *in quos (in quibus* L[1], *super quos* A) *invocatum est nomen eius*, recepi emendationem, quam proposuit Gebhardt, etiamsi non possum non dubitare, num locus ea sanetur. Si quis cum codice legat *τὸ ὄνομα*, cf. Act. 2, 21; 22, 16. Rom. 10, 12. 13. I Cor. 1, 2. I Clem. 40, 4. — *ἤδη κατεφθαρμένων*] Cf. Barn. 14, 5. II Clem. 2, 7. — *μὴ ἔχ. ἐλπίδα*] Cf. II Clem. 1, 7.

πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὑποκριταὶ καὶ διδάσκαλοι πονηρίας. Καὶ οὗτοι οὖν τοῖς προτέροις ὅμοιοί εἰσι, μὴ ἔχοντες *καρπὸν δικαιοσύνης*· ὡς γὰρ τὸ ὄρος αὐτῶν ἄκαρπον, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ τοιοῦτοι ὄνομα μὲν ἔχουσιν, ἀπὸ δὲ τῆς πίστεως κενοί εἰσι καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς καρπὸς ἀληθείας. Τούτοις οὖν μετάνοια κεῖται, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ βραδύνωσι, μετὰ τῶν προτέρων ἔσται ὁ θάνατος αὐτῶν. 3. Διατί, φημί, κύριε, τούτοις μετάνοιά ἐστι, τοῖς δὲ προτέροις οὐκ ἔστι; Παρά τι γὰρ αἱ αὐταὶ αἱ πράξεις αὐτῶν εἰσί. Διὰ τοῦτο, φησί, τούτοις μετάνοια κεῖται, ὅτι οὐκ ἐβλασφήμησαν τὸν κύριον αὐτῶν οὐδὲ ἐγένοντο προδόται τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, διὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λήμματος ὑπεκρίθησαν καὶ ἐδίδαξαν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων τῶν ἁμαρτανόντων. Ἀλλὰ τίσουσι δίκην τινά· κεῖται δὲ αὐτοῖς μετάνοια διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτοὺς βλασφήμους μηδὲ προδότας.

20. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ τρίτου τοῦ ἔχοντος ἀκάνθας καὶ τριβόλους οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν πλούσιοι, οἱ δὲ πραγματείαις πολλαῖς ἐμπεφυρμένοι. Οἱ μὲν τρίβολοί εἰσιν οἱ πλούσιοι, αἱ δὲ ἄκανθαι οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ταῖς ποικίλαις ἐμπεφυρμένοι. 2. Οὗτοι [οὖν, οἱ ἐν πολλαῖς καὶ ποικίλαις πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι, οὐ] κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἀποπλανῶνται πνιγόμενοι ὑπὸ τῶν πράξεων αὐτῶν· οἱ δὲ πλούσιοι δυσκόλως κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, φοβούμενοι, μή τι αἰτισθῶσιν ὑπ' αὐτῶν· οἱ τοιοῦτοι οὖν *δυσκόλως εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ*. 3. Ὥσπερ γὰρ ἐν τριβόλοις γυμνοῖς ποσὶ περιπατεῖν δύσκολόν ἐστιν, οὕτω καὶ τοῖς τοιούτοις *δύσκολόν* ἐστιν *εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν*. 4. Ἀλλὰ τούτοις πᾶσι μετάνοιά ἐστι, ταχινὴ δέ, ἵν' ὃ τοῖς προτέροις χρόνοις οὐκ εἰργάσαντο, νῦν ἀναδράμωσιν ταῖς ἡμέραις καὶ ἀγα-

G A, *ξηροῦ* L[2] | *ἔχοντες*: add *inter* (*in* L[2]) *se* L | *ἄκαρπον*: praem *sterilis est ac* L[1] (L[2]) — *ὑποκριταὶ κτλ.*] Cf. Sim. VIII c. 6, 5. — *καρπὸν δικ.*] Phil. 1, 11. Iac. 3, 18. Prov. 3, 9; 11, 30. — *ὄνομα ἔχουσιν*] Cf. Apoc. 14, 1. 11.

3. *προτέροις* c. L A: *πρώτοις* G | *αἱ αὐταὶ* c. L[1] coll L[2] A: *καὶ αὗται* G | *ἐδίδαξαν κατὰ* c. A L: *ἐδίδαξεν ἕκαστος* G — *λήμματος*] Cf. Mand. XI, 12. Pseudodoctores lucrum quaerebant docentes *κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων*. Harnack contulit II Petr. 2, 3. Iud. 16. II Tim. 4, 3.

20, 1. *ἐξ αὐτῶν* c. A L[2] (L[1]): praem *τινες* G — *πλούσιοι κτλ.*] Cf. Sim. VIII c. 8, 1—3; c. 9, 1—4. Vis. III

igitur prioribus similes sunt, non habentes *fructum iustitiae*; sicut enim mons eorum sine fructu est, ita et homines eiusmodi nomen quidem habent, fide autem vacui sunt neque ullus in iis fructus est veritatis. His igitur paenitentia datur, si cito paenitentiam agunt; si autem tardant, mortis priorum erunt consortes. 3. Quare, inquam, domine, his paenitentia est, prioribus vero non est? Namque paene iidem sunt actus eorum. Propterea, inquit, his paenitentia datur, quia Dominum suum non blasphemarunt nec proditores servorum Dei evaserunt, sed propter cupiditatem accipiendi responderunt et docuerunt secundum desideria hominum peccantium. Sed dabunt poenam aliquam; paenitentia autem iis proponitur, quia non blasphemi fuerunt nec proditores.

20. De tertio monte, qui spinas tribulosque habet, qui crediderunt, huiusmodi sunt: ex iis alii divites sunt, alii multis negotiis impliciti. Tribuli quidem sunt divites, spinae autem ii, qui variis negotiis sunt impliciti. 2. Hi ergo, qui multis variisque negotiis impliciti sunt, non adiungunt se servis Dei, sed aberrant suffocati negotiis suis; divites autem difficile servis Dei adhaerent, timentes, ne aliquid ab iis poscatur. Tales igitur *difficile intrabunt in regnum Dei*. 3. Sicut enim pedibus nudis super tribulos incedere difficile est, sic et eiusmodi homines *difficile* est *in regnum Dei intrare*. 4. Sed his omnibus paenitentia est, celeris autem, ut quod prioribus temporibus non fecerunt, nunc recurrant dies suos et boni aliquid faciant. Si igitur paenitentiam egerint ac boni aliquid fecerint, vivent Deo; sin autem in actibus suis per-

c. 6, 5–7; c. 9, 6; c. 11, 3. — *τρίβολοι*] Cf. Matth. 13, 22.

2. *οὖν — οὐ* c. L coll A: om G | *αἰτίσθωσιν ὑπ'* c. L coll A: *αἰτιαθῶσιν ἀπ'* G — *δυσκόλως κτλ.*] Matth. 19, 23. 24.

3. Dominus dicit Matth. 19, 24: *εὐκοπώτερόν ἐστιν κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον κτλ.*

4. *τ. ἡμέραις* Gh coll L A: praem *ἐν* G | *ἐὰν οὖν — ποιήσωσι* c. L A: *καὶ* G | *γυναιξίν*: *πράξεσιν* G — *ἀναδράμωσιν τ. ἡμέραις*] Recepi versionem latinam posteriorem (L[2]). Prior habet *repetito tempore*, versio aethiopica *sectentur illos dies*.

θόν τι ποιήσωσιν. [Ἐὰν οὖν μετανοήσωσι καὶ ἀγαθόν τι ποιήσωσι], ζήσονται τῷ θεῷ· ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, παραδοθήσονται ταῖς γυναιξὶν ἐκείναις, αἵτινες αὐτοὺς θανατώσουσιν.

21. Ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου ὄρους τοῦ ἔχοντος βοτάνας πολλάς, τὰ μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ῥίζαις ξηρά, τινὲς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ξηραινόμεναι, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν δίψυχοι, οἱ δὲ τὸν κύριον ἔχοντες ἐπὶ τὰ χείλη, ἐπὶ τὴν καρδίαν δὲ μὴ ἔχοντες. 2. Διὰ τοῦτο τὰ θεμέλια αὐτῶν ξηρά ἐστι καὶ δύναμιν μὴ ἔχοντα, καὶ τὰ ῥήματα αὐτῶν μόνα ζῶσι, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν νεκρά ἐστιν. Οἱ τοιοῦτοι [οὔτε ζῶσιν οὔτε] τεθνήκασιν. Ὅμοιοι οὖν εἰσὶ τοῖς διψύχοις· καὶ γὰρ οἱ δίψυχοι οὔτε χλωροί εἰσιν οὔτε ξηροί· οὔτε γὰρ ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν. 3. Ὥσπερ γὰρ αὐτῶν αἱ βοτάναι ἥλιον ἰδοῦσαι ἐξηράνθησαν, οὕτω καὶ οἱ δίψυχοι, ὅταν θλῖψιν ἀκούσωσι, διὰ τὴν δειλίαν αὐτῶν εἰδωλολατροῦσι καὶ τὸ ὄνομα ἐπαισχύνονται τοῦ κυρίου αὐτῶν. 4. Οἱ τοιοῦτοι οὖν [οὔτε ζῶσιν] οὔτε τεθνήκασιν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν, [δυνήσονται ζῆσαι· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν], ἤδη παραδεδομένοι εἰσὶ ταῖς γυναιξὶ ταῖς ἀποφερομέναις τὴν ζωὴν αὐτῶν.

22. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ πέμπτου τοῦ ἔχοντος βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχέος ὄντος οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· πιστοὶ μέν, δυσμαθεῖς δὲ καὶ αὐθάδεις καὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες, θέλοντες πάντα γινώσκειν καὶ οὐδὲν ὅλως γινώσκουσι. 2. Διὰ τὴν αὐθάδειαν αὐτῶν ταύτην ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν ἡ σύνεσις καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς ἀφροσύνη μωρά. Ἐπαινοῦσι δὲ ἑαυτοὺς ὡς σύνεσιν ἔχοντας καὶ θέλουσιν ἐθελοδιδάσκαλοι εἶναι, ἄφρονες ὄντες.

21, 1. *χλωράς . . ξηρὰς* G — Cf. Sim. VIII c. 7, 1. Vis. III c. 7, 1.

2. *οὔτε ζ. οὔτε* c. L A: om G | *χλωροί . . ξηροὶ* c. L A: *ξηροὶ . . χλωροὶ* G — *τὰ ῥήματα κτλ.*] i. e. Dominum in labiis habent, non autem in corde, cf. v. 1.

3. *θλῖψιν*] i. e. persecutionem a magistratibus motam, ut ex sequentibus patet; sacrificant enim dubii. — *ἐπαισχύνονται*] Cf. Sim. VIII c. 6, 4.

4. *οὔτε ζῶσιν* c. L A: om G | *δυνήσονται — μετανοήσωσιν* c. A L: om G

22, 1. Cf. Sim. VIII c. 6, 5. Vis. III c. 7, 1. Hermas fere omnibus Gnosticos respicere videtur. Aliter iudicat Zahn l. c. p. 304 sq. — *δυσμαθεῖς*] hic sensu pass. intellegendum est i. e. qui aegre cognoscuntur, i. e. qui tales proferunt doc-

manserint, tradentur mulieribus illis, quae eos ad mortem deducent.

21. De quarto vero monte habente multas herbas, quarum superior pars viridis est, pars ad radices arida, quaedam etiam a sole arefactae sunt, qui crediderunt, huiusmodi sunt: cum dubii, tum qui Dominum habent in labiis, in corde autem non habent. 2. Propterea fundamenta eorum arida sunt neque vim habent, et verba eorum tantummodo vivunt, opera autem mortua sunt. Tales nec vivunt nec mortui sunt. Similes ergo sunt dubiis; etenim dubii neque virides sunt neque aridi; neque enim vivunt neque mortui sunt. 3. Sicut enim herbae eorum sole viso exaruerunt, sic et dubii, cum tribulationem audierint, ob ignaviam suam redeunt ad simulacra et erubescunt in nomine Domini sui. 4. Tales igitur nec vivunt nec mortui sunt. Sed hi quoque, si cito paenitentiam egerint, poterunt vivere; sin paenitentiam non egerint, iam mulieribus traditi sunt, quae auferunt vitam ipsorum.

22. De monte quinto, qui habet herbas virides et asper est, qui crediderunt, huiusmodi sunt: fideles quidem, sed difficile discentes et audaces et sibi placentes, volentes omnia cognoscere et nihil omnino cognoscentes. 2. Propter hanc eorum audaciam recessit ab iis sensus et intravit in eos insipientia stulta. Laudant semet ipsos velut prudentes et volunt esse magistri, cum sint insipientes. 3. Propter hanc ergo eorum

trinas, quae percipi nequeant; cf. Tert. adv. Valent. c. 1: *Si bona fide quaeras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter temptes, per ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quidquid agnoscunt. Si cominus certes, tuam simplicitatem sua caede dispergunt. Ne discipulis quidem propriis ante committunt, quam suos fecerint.* Similia apud multos patres; cf. etiam I Tim. 1, 4; 6, 5. II Tim. 2, 16. Si δυσμαθής sensu activo accipias, memineris II Tim. 3, 7. Iud. 10. Harnack. – *αὐθάδεις*] Cf. II Petr. 2, 10. — *ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες*] Cf. Rom. 15, 1. II Tim. 3, 2. — *πάντα γινώσκειν*] Cf. II Tim. 3, 7. Agnoscis hic praesertim Gnosticos.

2. Cf. Rom. 1, 22. — *ἐθελοδιδάσκαλοι*] ἅπαξ λεγόμενον.

3. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ὑψηλοφροσύνην πολλοὶ ἐκενώθησαν ὑψοῦντες ἑαυτούς· μέγα γὰρ δαιμόν[ιόν ἐστ]ιν [ἡ αὐθάδει]α [καὶ ἡ κενὴ πεποίθησις]· ἐκ τούτων οὖν πολλοὶ ἀπεβλήθησαν, τινὲς δὲ μετενόησαν καὶ ἐπίστευσαν καὶ ὑπέταξαν ἑαυτ[οὺς τοῖ]ς ἔχουσι σύν[εσιν, γνόντες τὴν] ἑαυτῶν ἀφροσύνην. 4. Καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ τοῖς τοιούτοις κεῖται μετάνοια· οὐκ ἐγένοντο γὰρ πονηροί, μᾶλλον δὲ [μωροὶ καὶ ἀσύνετοι. Οὗτοι οὖν ἐὰν] μετανοήσωσι, ζήσονται τῷ θεῷ· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, κατοικήσουσι μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν πονηρευομένων εἰς αὐτούς.

23. Οἱ δὲ ἐκ τ[οῦ ὄρους τοῦ] ἕκτου τοῦ ἔχοντος σχισμὰς μεγάλας καὶ μικρὰς καὶ ἐν ταῖς σχισμαῖς βοτάνας μεμαραμμένας πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ μὲν τὰς σχισμὰς τὰς μικρὰς ἔχοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες, καὶ ἀπὸ τῶν καταλαλιῶν ἑαυτῶν μεμαραμμένοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει· ἀλλὰ μετενό[ησαν] ἐκ τούτων πολλοί. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ μετανοήσουσιν, ὅταν ἀκούσωσί μου τὰς ἐντολάς· μικραὶ γὰρ αὐτῶν εἰσὶν αἱ καταλαλιαί, καὶ ταχὺ μετανοήσουσιν. 3. Οἱ δὲ μεγάλας ἔχοντες σχισμάς, οὗτοι παράμονοί εἰσι ταῖς καταλαλιαῖς αὐτῶν καὶ μνησίκακοι γίνονται μηνιῶντες ἀλλ[ήλοις]· οὗτοι οὖν ἀπὸ τοῦ πύργου ἀπερρίφησαν καὶ ἀπεδοκιμάσθησαν τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ. Οἱ τοιοῦτοι οὖν δυσκόλως ζήσονται. 4. Εἰ ὁ θεὸς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ὁ πάντων κυριεύων καὶ ἔχων πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν οὐ μνησικακεῖ τοῖς ἐξομολογουμένοις τὰς ἁμαρτίας αὐ[τῶν], ἀλλ' ἵλεως γίνεται, ἄνθρωπος φθαρτὸς ὢν καὶ πλήρης ἁμαρτιῶν ἀνθρώπῳ μνησικακεῖ ὡς *δυνάμενος ἀπολέσαι ἢ σῶσαι* αὐτόν; 5. Λέγω δ[ὲ] ὑ]μ[ῖν, ὁ] ἄγγελος τῆς μετανοίας· ὅσοι ταύτην ἔχετε τὴν αἵρεσιν, ἀπόθεσθε αὐτὴν καὶ μετανοήσατε, καὶ ὁ κύριος ἰάσεται ὑμῶν τὰ πρότερ[α ἁμαρτήματα], ἐὰν καθαρίσητε ἑαυτοὺς ἀπὸ τούτου τοῦ δαιμονίου· εἰ δὲ μή, παραδοθήσεσθε αὐτῷ εἰς θάνατον.

24. Ἐκ δὲ τοῦ ἑβδόμο[υ ὄρους, ἐν ᾧ βοτάναι] χλωραὶ [καὶ] ἱλαραί, καὶ ὅλον τὸ ὄρος εὐθηνοῦν καὶ πᾶν γένος κτηνῶν καὶ τὰ

3. *ὑψηλοφροσύνην* c. G: *ἀφροσύνην* L A | *δαιμόνιον — πεποίθησις*: quae uncinis inclusa sunt, hic et in sequentibus, ubi contrarium non indicatur, in G evanuerunt — *δαιμόνιον*] Cf. c. 23, 5. Mand. II, 2.

4. *μωροὶ — οὖν ἐὰν* c. L A: *πονηρο* . . . G — Patet ex hoc versu, Gnosticos tempore auctoris nec validos nec ecclesiae nimis infestos

superbiam multi inanes facti sunt semet ipsos exaltantes; magnum enim daemonium est audacia et inanis confidentia; ex his igitur multi abiecti sunt, quidam vero agnito errore suo paenitentiam egerunt et subiecerunt se habentibus sensum. 4. Sed et ceteris eiusmodi paenitentia proposita est; non enim mali fuerunt, sed stulti potius et insipientes. Hi igitur si paenitentiam egerint, vivent Deo; si vero paenitentiam non egerint, habitabunt cum mulieribus, quae nequitiam exercent in eos.

23. Qui vero crediderunt de sexto monte, qui habet scissuras magnas et parvas et in scissuris herbas arefactas, huiusmodi sunt: 2. scissuras parvas habentes, hi sunt qui inter se aliquid habent, et detractionibus suis arefacti sunt in fide; sed multi ex his paenitentiam egerunt. Et reliqui paenitentiam agent, si audierint mandata mea; parvae enim sunt eorum detractiones et cito paenitentiam agent. 3. Qui vero magnas scissuras habent, hi pertinaces sunt in detractionibus suis et memores offensarum sibi invicem irascentes; hi igitur a turri eiecti sunt et reprobati ab eius structura. Tales igitur difficile vivent. 4. Si Deus ac Dominus noster, qui omnium dominatur et habet potestatem universae creaturae suae, non meminit iniuriae eorum, qui peccata sua confitentur, sed propitius fit, num homo mortalis et plenus peccatis iniuriae ab homine illatae memor sit, tamquam *perdere* eum *possit aut conservare?* 5. Dico autem vobis, angelus paenitentiae: quicumque hoc propositum habetis, deponite illud et paenitentiam agite, et Dominus sanabit peccata vestra priora, si vos ab hoc daemonio purificaveritis; sin autem, trademini illi ad mortem.

24. De septimo autem monte, in quo virides hilaresque sunt herbae, totusque mons fertilis est et omne genus

fuisse.

23, 1. *μεμαρασμένας* G — Cf. Sim. VIII c. 7, 2. 3. Vis. III c. 6, 3.

2. *μεμωραμένοι* G

4. *εἰ* c. G A: om L — *πάντων κυριεύων κτλ.*] Cf. c. 12, 2; c. 28, 8. Sim. V c. 6, 1. 4. — *δυναμένος κτλ.*] Iac. 4, 12. Cf. Mand. XII c. 6, 3.

24, 1. Cf. Sim. VIII c. 3, 8. Vis. III c. 5, 3. 4.

πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐνέμοντο τὰς βοτ[άνας ἐν τούτῳ τῷ] ὄρει, καὶ αἱ [βοτ]άναι, ἃς ἐνέμοντο, μᾶλλον εὐθαλεῖς ἐγίνοντο, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· 2. πάντοτε ἁπλοῖ [καὶ ἄ]κακοι [καὶ μακάριοι ἐ]γίνοντο, μηδὲν κατ' ἀλλήλων ἔχοντες, ἀλλὰ πάντοτε ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ ἐνδεδυμένοι [τὸ] πνεῦμα [τὸ ἅγιον τούτων τῶν πα]ρθένων καὶ πάντοτε σπλάγχνον ἔχοντες ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν παντὶ ἀνθρώπῳ ἐχορήγησαν ἀνονειδίστως καὶ ἀδιστάκτως. 3. ['Ο οὖν] κύριος ἰδὼν τὴν ἁπλότητα αὐτῶν καὶ πᾶσαν νηπιότητα ἐπλήθυνεν αὐτοὺς ἐν τοῖς κόποις τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἐχαρίτωσεν αὐτοὺς ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν. 4. Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς τοιούτοις οὖσιν ἐγὼ ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· διαμείνατε τοιοῦτοι, καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται [τὸ σ]πέρμα ὑμῶν ἕως αἰῶνος· ἐδοκίμασε γὰρ ὑμᾶς ὁ κύριος καὶ ἐνέγραψεν ὑμᾶς εἰς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἡμέτερον, καὶ ὅλον τὸ σπέρμα ὑμῶν κατοικήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐλάβετε.

25. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ὀγδόου, οὗ ἦσαν αἱ πολλαὶ πηγαὶ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ κυρίου ἐποτίζετο ἐκ τῶν πηγῶν, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ οἱ διδάξαντες σεμνῶς καὶ ἁγνῶς τὸν λόγον τοῦ κυρίου καὶ μηδὲν ὅλως νοσφισάμενοι εἰς ἐπιθυμίαν πονηράν, ἀλλὰ πάντοτε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ πορευθέντες, καθὼς καὶ παρέλαβον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῶν τοιούτων οὖν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν.

26. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ἐνάτου τοῦ ἐρημώδους, τοῦ [τὰ] ἑρπετὰ καὶ θηρία ἐν αὐτῷ ἔχοντος τὰ διαφθείροντα τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ μὲν τοὺς σπίλους

2. *καὶ μακάριοι* c. G (lacuna) A: om L | *τὸ ἅγιον* om L[1] — *ἐκ τῶν κόπων κτλ.*] Cf. Mand. II, 4—6. Barn. 19, 10. — *ἀνονειδίστως*] Cf. Sirach 41, 22.

3. *νηπιότητα* c. L coll A cf. c. 29, 1: *ἠπιότητα* G et edd praeter Gh — *ἐπλήθυνεν κτλ.*] Cf. Sap. 10, 10.

4. *πνεύματος* c. L A: *σπέρματος* G | *ἐλάβετε*: *estis* L — *οὐκ ἐξαλειφθήσεται κτλ.*] Cf. Ps. 36, 25. 28; 88, 5. 30. 37. Sirach 39, 9 (Vulg. 39. 12). — *εἰς τ. ἀρ. τὸν ἡμέτερον*] Cf. c. 25, 2. c. 27, 3. Vis. II c. 2, 7. Harnack contulit Apoc. Baruch 51, 5. 10. Anabat. Iesai. 7, 23; 8, 25; 9, 30. Acta Pauli et Theclae 5: *μακάριοι οἱ φόβον ἔχοντες θεοῦ, ὅτι αὐτοὶ ἄγγελοι θεοῦ γενήσονται.* Mart. Polyc. 2, 3. Contra audias Tertul-

pecudum et volatilia caeli carpebant herbas in hoc monte, et herbae, quas carpebant, tanto magis revirescebant, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. simplices semper et innocentes et beati erant nullasque dissensiones inter se habentes, sed semper gaudentes de servis Dei et induti spiritum harum virginum sanctum semperque ad misericordiam in omnem hominem prompti, et de laboribus suis omni homini tribuerunt sine improperio et sine haesitatione. 3. Dominus igitur cum vidisset simplicitatem eorum et omnem infantilem innocentiam, auxit eos in laboribus manuum ipsorum deditque iis gratiam in omni opere. 4. Dico autem vobis, qui tales estis, ego angelus paenitentiae: permanete tales, et semen vestrum in aeternum non delebitur. Dominus enim vos probavit et inscripsit in numero nostro, et omne semen vestrum habitabit cum filio Dei; etenim de spiritu eius accepistis.

25. De octavo autem monte, ubi erant fontes multi et omnis creatura Domini adaquabatur de fontibus, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. apostoli et doctores, qui praedicaverunt in toto mundo et sancte ac caste docuerunt verbum Domini neque omnino quidquam fraudaverunt secundum concupiscentiam malam, sed semper in iustitia et veritate ambulaverunt, sicut et acceperunt spiritum sanctum. Tales igitur conversationem inter angelos habent.

26. De monte autem nono deserto, habente in se serpentes ac pecudes hominibus nocentes, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. alii, maculas habentes, diaconi sunt, qui male mini-

lianum (de resurr. carn. c. 62): *Denique non dixit* (sc. Dominus, cf. Matth. 22, 30), *Erunt angeli, nc homines negaret, sed, tamquam angeli, ut homines conservaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit.* — *μετὰ τ. υἱοῦ*] Cf. Ioann. 17, 24; 14, 3. — *ἐκ. τ. πνεύματος κτλ.*] Cf. I Ioann. 3, 24. I Thess. 4, 8 etc.

25, 2. *ἀπ. κ. διδάσκαλοι*] Cf. c. 15, 4. — *μηδὲν κτλ.*] Cf. Act. 20, 33. 34. I Cor. 9, 7—15 etc. — *ἐν δικ. κ. ἀληθείᾳ*] Cf. Eph. 5, 9. II Cor. 6, 7. I Clem. 62, 2.

26, 1. *τὰ διαφθ. τ. ἀνθρώπους* om L[1] A

2. *διακονῆσ[αι]* Gh: *-νήσ[αντες]* edd ceteri | *τῇ αὐτῇ* c. G L[1]: *in illa* A (L[2])

ἔχοντες διάκονοί εἰσι κακῶς διακονήσαντες καὶ διαρπάσαντες χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὴν ζωὴν καὶ ἑαυτοῖς περιποιησάμενοι ἐκ τῆς διακονίας ἧς ἔλαβον διακονῆσ[αι]· ἐὰν οὖν ἐπιμείνωσι τῇ αὐτῇ ἐπιθυμίᾳ, ἀπέθανον καὶ οὐδεμία αὐτοῖς ἐλπὶς ζωῆς· ἐὰν δὲ ἐπιστρέψωσι καὶ ἁγνῶς τελειώσωσι τὴν διακονίαν αὐτῶν, δυνήσονται ζῆσαι. 3. Οἱ δὲ ἐψωριακότες, οὗτοι οἱ ἀρνησάμενοί εἰσι καὶ μὴ ἐπιστρέψαντες ἐπὶ τὸν κύριον ἑαυτῶν, ἀλλὰ χερσωθέντες καὶ γενόμενοι ἐρημώδεις, μὴ κολλώμενοι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μονάζοντες *ἀπολλύουσι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς*. 4. Ὡς γὰρ ἄμπελος ἐν φραγμῷ τινὶ καταλειφθεῖσα ἀμελείας τυγχάνουσα καταφθείρεται καὶ ὑπὸ τῶν βοτανῶν ἐρημοῦται καὶ τῷ χρόνῳ ἀγρία γίνεται καὶ οὐκέτι εὔχρηστός ἐστ[ι] τῷ δεσπότῃ ἑαυτῆς, οὕτω καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασι καὶ γίνονται ἄχρηστοι τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν ἀγριωθέντες. 5. Τούτοις οὖν μετάνοια γίνεται, ἐὰν μὴ ἐκ καρδίας εὑρεθῶσιν ἠρνημένοι· ἐὰν δὲ ἐκ καρδίας εὑρεθῇ ἠρνημένος τις, οὐκ οἶδα, εἰ δύναται ζῆσαι. 6. Καὶ τοῦτο οὐκ εἰς ταύτας τὰς ἡμέρας λέγω, ἵνα τις ἀρνησάμενος μετάνοιαν λάβῃ· ἀδύνατον γάρ ἐστι σωθῆναι τὸν μέλλοντα νῦν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἐκείνοις τοῖς πάλαι ἠρνημένοις δοκεῖ κεῖσθαι μετάνοια. Εἴ τις οὖν μέλλει μετανοεῖν, ταχινὸς γενέσθω πρὶν τὸν πύργον ἀποτελεσθῆναι· εἰ δὲ μή, ὑπὸ τῶν γυναικῶν καταφθαρήσεται εἰς θάνατον. 7. Καὶ οἱ κολοβοί, οὗτοι δόλιοί εἰσι καὶ καταλαλοι· καὶ τὰ θηρία, ἃ εἶδες εἰς τὸ ὄρος, οὗτοί εἰσιν. Ὥσπερ γὰρ τὰ θηρία διαφθείρει τῷ ἑαυτῶν ἰῷ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει, οὕτω καὶ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων τὰ ῥήματα δ[ια]φθείρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει. 8. Οὗτοι οὖν κολοβοί εἰσιν ἀπὸ τῆς πίστεως αὐτῶν διὰ τὴν πρᾶξιν, ἣν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· τινὲς δὲ μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν. Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τοιοῦτοι ὄντες δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν, ἀπὸ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, ὧν τὴν δύναμιν ἔχουσιν, ἀποθανοῦνται.

27. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ δεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα σκεπά-

3. *μονάζοντες*] Cf. Barn. 4, 10. Hebr. 10, 25. — *ἀπολλύουσι κτλ.*] Matth. 10, 39. Luc. 9, 24; 17, 33. Ioann. 12, 25.

4. *οὕτω καὶ — ἀποθανοῦνται* v. 8 om A — Cf. Mand. X c. 1, 4. 5.

5. *γίνεται*: praem *ita demum* L — *μὴ ἐκ καρδίας*] Qui tormentis tantum coactus, non ex corde fidem abnegavit, ad paenitentiam admittatur. H.

6. *οὐκ* om L¹ — *κ. τοῦτο οὐκ κτλ.*]

straverunt et substantiam viduarum et orphanorum diripuerunt et sibimet ipsis lucrum fecerunt ex ministerio, quod acceperunt ministrare; si igitur permanserint in eadem cupiditate, mortui sunt nec ulla spes est iis vitae; sin vero conversi fuerint et caste perfecerint ministerium suum, poterunt vivere. 3. Scabrosi autem, hi sunt qui abnegaverunt nec conversi sunt ad Dominum suum, sed agrestes evaserunt ac deserti, non adhaerentes servis Dei, sed sibi soli viventes *perdunt animas suas.* 4. Sicut enim vitis, in saepe aliqua derelicta, culturae expers disperit et ab herbis suffocatur et tempore agrestis fit desinitque domino suo utilis esse, sic et homines huiusmodi de semet ipsis desperaverunt et agrestes effecti inutiles sunt Domino suo. 5. His igitur paenitentia est, si non ex praecordiis inventi fuerint denegasse; si vero ex praecordiis inventus quis fuerit denegasse, nescio, an possit vivere. 6. Et hoc non dico in his diebus, ut aliquis, cum negaverit, paenitentiam accipiat; impossibile est enim eum salvari, qui nunc Dominum suum negaturus est; sed illis, qui olim negaverunt, proposita esse videtur paenitentia. Si quis ergo paenitentiam acturus est, acceleret, priusquam turris consummatur; sin minus, a mulieribus perdetur ad mortem. 7. Et curti, hi sunt dolosi et detractores; et pecudes, quas vidisti in monte, hi sunt. Sicut enim pecudes veneno suo hominem perdunt ac perimunt, sic et verba hominum huiusmodi perdunt hominem ac perimunt. 8. Hi igitur curti sunt in fide sua propter factum, quod habent in semet ipsis; aliqui vero paenitentiam egerunt et salutem assecuti sunt. Et reliqui homines eiusmodi possunt salvari, si paenitentiam egerint; si vero non egerint, a mulieribus illis, quarum vim possident, interficientur.

27. De monte vero decimo, ubi erant arbores tegentes oves

Cf. Mand. IV c. 1, 11; c. 3, 3. — ταύτας τ. ἡμ.] Cf. Vis. II c. 2, 4. 5.

7. ὄρος c. L: praem [ἔνατον] edd praeter Gh, cum post τό in G una litera (i. e. ϑ cum compendio) perisse videri possit — κατάλαλοι] Cf. Sim. VIII c. 7, 2. 3. Mand. II.

8. ἀπὸ a. τ. γυναικῶν c. G: *cum* L — κολοβοί εἰσιν ἀ. τ. πίστεως] i. e. non habent fidem plenam seu perfectam. — πρᾶξιν] sc. dolum et detractionem.

27, 2. καὶ a. φιλόξενοι c. G coll L[1] (*quidam episcopi, i. e. praesides ec-*

ζοντα πρόβατ[ά] τινα, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. ἐπίσκοποι καὶ φιλόξενοι, οἵτινες ἡδέως εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν πάντοτε ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἄτερ ὑποκρίσεως· οἱ δὲ ἐπίσκοποι πάντοτε τοὺς ὑστερημένους καὶ τὰς χήρας τῇ διακονίᾳ ἑαυτῶν ἀδιαλείπτως ἐσκέπασαν καὶ ἁγνῶς ἀνεστράφησαν πάντοτε. 3. Οὗτοι οὖν πάντες σκεπασθήσονται ὑπὸ τοῦ κυρίου διαπαντός. Οἱ οὖν ταῦτα ἐργασάμενοι ἔνδοξοί εἰσι παρὰ τῷ θεῷ καὶ ἤδη ὁ τόπος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν, ἐὰν ἐπιμείνωσιν ἕως τέλους λειτουργοῦντες τῷ κυρίῳ.

28. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ἑνδεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα καρπῶν πλήρη, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· 2. οἱ παθόντες ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, οἳ καὶ προθύμως ἔπαθον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ *παρέδωκαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν*. 3. Διατί οὖν, φημί, κύριε, πάντα μὲν τὰ δένδρα καρποὺς ἔχει, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καρποὶ εὐειδέστεροί εἰσιν; Ἄκουε, φησίν· ὅσοι ποτὲ ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα, ἔνδοξοί εἰσι παρὰ τῷ θεῷ, καὶ πάντων τούτων αἱ ἁμαρτίαι ἀφῃρέθησαν, ὅτι ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Διατί δὲ οἱ καρποὶ αὐτῶν ποικίλοι εἰσίν, τινὲς δὲ ὑπερέχοντες, ἄκουε. 4. Ὅσοι, φησίν, ἐπ' ἐξουσίαν ἀχθέντες ἐξητάσθησαν καὶ οὐκ ἠρνήσαντο, ἀλλ' ἔπαθον προθύμως, οὗτοι μᾶλλον ἐνδοξότεροί εἰσι παρὰ τῷ κυρίῳ· τούτων ὁ καρπός ἐστιν ὁ ὑπερέχων. Ὅσοι δὲ δειλοὶ καὶ ἐν δισταγμῷ ἐγένοντο καὶ ἐλογίσαντο ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, πότερον ἀρνήσονται ἢ ὁμολογήσουσι, καὶ ἔπαθον, τούτων οἱ καρποὶ ἐλάττους εἰσίν, ὅτι ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἡ βουλὴ αὕτη· πο-

clesiis, alii vero hospitales (*hos lapides* codd): om L² A — φιλόξενοι] Cf. Mand. VIII, 10. I Tim. 3, 2. Tit. 1, 8. I Petr. 4, 9. Rom. 12, 13. Hebr. 13, 2. I Clem. 1, 2; 10, 7 etc.

3. τόπος] Cf. I Clem. 5, 4. 7. Barn. 19, 1.

28. Iam Hilgenfeld (Apost. Väter p. 159. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1869 p. 239) vidit, ex hoc potissimum capite tempus cognosci posse, quo Pastor exortus est, et argumentis, quae protulit, Behm (Ueber den Verfasser d. H. p. 41—49) nova addidit. Quae enim de Christianis interrogandis et condemnandis hic narrantur, tam prope ad ea accedunt, quae Plinius ad Traianum scripsit quaeque Traianus ut observarentur praescripsit, ut librum non ante hunc imperatorem confectum esse conicere liceat. Vix iam Domitiano imperatore quaestio eiusmodi habebatur.

2. τ. υἱοῦ τ. θεοῦ c. G: *Domini* L, *eius* A — παθόντες κτλ.] Cf. Vis. III c. 1, 9; c. 2, 1; c. 5, 2. Sim. VIII

aliquas, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. episcopi et hospitales, qui servos Dei semper libenter in domos suas receperunt sine hypocrisi; episcopi autem semper inopes ac viduas ministerio suo assidue protexerunt casteque perpetuo conversati sunt. 3. Hi ergo omnes a Domino perpetuo protegentur. Haec igitur qui egerint, gloriosi sunt apud Deum et locus eorum iam cum angelis est, si perseveraverint usque ad finem servientes Domino.

28. De monte autem undecimo, ubi erant arbores fructibus plenae, aliis atque aliis fructibus ornatae, qui crediderunt, huiusmodi sunt: 2. qui passi sunt pro nomine filii Dei, qui etiam animo prompto passi sunt ex toto corde et *tradiderunt animas suas.* 3. Quare igitur, inquam, domine, omnes arbores fructus habent, quidam vero earum fructus pulcriores sunt? Audi, inquit: quicumque passi sunt propter nomen, gloriosi sunt apud Deum, et omnium horum peccata ablata sunt, quia propter nomen filii Dei passi sunt. Quare autem fructus eorum varii sint, quidam excellentes, audi. 4. Quicumque, inquit, ad potestatem perducti et interrogati non negaverunt, sed prompto animo passi sunt, hi sunt multo gloriosiores apud Dominum; horum est fructus excellens. Quicumque vero timidi et vacillantes fuerunt ac deliberaverunt in cordibus suis, utrum negarent an confiterentur, et passi sunt, horum fructus minores sunt, quoniam haec cogitatio ascendit in cor eorum; mala enim

c. 3, 6. Vis. II c. 2, 7. 8. *Ἀρνησαμένους* habes Vis. II c. 3, 4. Sim. VIII c. 8, 4; IX c. 26, 3. 5. 6. — *παρέδωκαν κτλ.*] Act. 15, 26. Cf. 2, 30.

3. *εὐειθέστεροι* c. L coll A: *ἀηδ.* G | *ὄνομα* pr c. G: add *Domini* L, *eius* A | *ἀφηρέθησαν*: *ἀφέθησαν* L[2] A (*remissa sunt*) — *αἱ ἁμαρτίαι ἀφηρέθησαν*] Per martyrium peccata deleri inde a saeculo secundo medio omnes fere patres docuerunt. Cf. Melito fragm. XII (Corp. Apolog. ed. Otto IX 418. 452 sq.): *δύο γὰρ συνέστη τὰ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων παρεχόμενα, πάθος διὰ Χριστὸν καὶ βάπτισμα.* Tert. de baptismo c. 16; de pudicitia c. 22 etc. Cyprian. ep. 73 c. 21. 22. Origen. apud Eus. h. e. VI c. 4, 3.

4. *ἐπ' ἐξουσίαν*] i. e. ad magistratus. — *ἐξητάσθησαν*] sc. num essent Christiani. Quodsi confessi sunt, iam condemnati erant. Propter nomen enim magistratus Christianos persecuti sunt. — *ἐνδοξότεροι κτλ.*] Cf.

νηρὰ γὰρ ἡ βουλὴ αὕτη, ἵνα δοῦλος κύριον ἴδιον ἀρνήσηται. 5. Βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ ταῦτα βουλευόμενοι, μήποτε ἡ βουλὴ αὕτη διαμείνῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, καὶ ἀποθανεῖσθε τῷ θεῷ. Ὑμεῖς δὲ οἱ πάσχοντες ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος δοξ[άζειν] ὀφείλετε τὸν θεόν, ὅτι ἀξίους ὑμᾶς ἡγήσατο ὁ θεός, ἵνα τοῦτο τὸ ὄνομα βαστάζητε καὶ πᾶσαι ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ἰαθῶσιν. 6. [Οὐκοῦν μακα]ρίζετε ἑαυτούς· ἀλλὰ δοκεῖτε ἔργον μέγα πεποιηκέναι, ἐάν τις ὑμῶν διὰ τὸν θεὸν πάθῃ. Ζωὴν ὑμῖν ὁ κύριος χαρίζεται, καὶ οὐ νοεῖ[τε]· αἱ γὰρ ἁμαρτίαι ὑμῶν κατεβάρησαν, καὶ εἰ μὴ πεπόνθατε ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος κυρίου, διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν τεθνήκειτε [ἂν] τῷ θεῷ. 7. Ταῦτα ὑμῖν λέγω τοῖς διστάζουσι περὶ ἀρνήσεως ἢ ὁμολογήσεως· ὁμολογεῖτε, ὅτι κύριον ἔχετε, μήποτε ἀρνούμενοι [πα]ραδοθ[ήσησθε] εἰς δεσμωτήριον. 8. Εἰ τὰ ἔθνη τοὺς δούλους αὐτῶν κολάζουσιν, ἐάν τις ἀρνήσηται τὸν κύριον ἑαυτοῦ, τί δοκεῖτε ποιήσει ὁ κύριος ὑμῖν, ὃς [ἔχει] πάντων τὴν ἐξουσίαν; Ἄρατε τὰς βουλὰς ταύτας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἵνα διαπαντὸς ζήσητε τῷ θεῷ.

29. Ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ δωδεκάτου τοῦ λευκοῦ οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὡς νήπια βρέφη εἰσίν, οἷς οὐδεμία κακία ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν οὐδὲ [ἔγνω]σαν, τί ἐστι πονηρία, ἀλλὰ πάντοτε ἐν νηπιότητι διέμειναν. 2. Οἱ τοιοῦτοι οὖν ἀδιστάκτως κατοικήσουσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θε[οῦ, ὅτι] ἐν οὐδενὶ πράγματι ἐμίαναν τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ νηπιότητος διέμειναν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ φρονήσει. 3. Ὅσοι οὖν διαμενεῖτε, φησί, καὶ ἔσεσθε ὡς τὰ βρέφη, κακίαν μὴ ἔχοντες, πάντων τῶν προειρημένων ἐνδοξότεροι ἔ[σε]σθε· πάντα γὰρ τὰ βρέφη ἔνδοξά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ καὶ πρῶτα παρ' αὐτῷ. Μακάριοι οὖν ὑμεῖς, ὅσοι ἂν ἄρητε ἀφ' ἑαυτῶν τὴν πονηρίαν, ἐνδύσησθε δὲ τὴν ἀκακίαν· πρῶτοι πάντων ζήσεσθε τῷ θεῷ. 4. Μετὰ τὸ

Vis. III c. 2, 1 not. — *πονηρὰ κτλ.*] Cf. II Clem. 3—5.

5. *ἀποθανεῖσθε* c. L¹ (*moriemini* optimi codd.: *-νῆσθε* G, moriamini L² A | *τ. θεῷ* c. L A: praem *ἐν* G | *τοῦτο* c. L²: *τούτου* G. *αὐτοῦ* L¹ A — *πάσχοντες . . δοξάζειν*] Cf. I Petr. 4, 13. 15. 16. Act. 5, 41. Polyc. Phil. 8, 2. — *αἱ ἁμ. ἰαθῶσιν*] Cf. c. 23, 5. Vis. I c. 1, 9; c. 3, 1.

6. *οὐκοῦν*: add *μᾶλλον* edd praeter Gh | *διὰ τ. θεὸν* om L | *κατεβάρησαν* c. G A (*gravia sunt*): *vos gravabant* (*gravaverunt* L²) L — *μακαρίζετε*] Cf. Matth. 5, 11. 12. Luc. 6, 22. I Petr. 4, 14. — *κατεβάρησαν*] Her-

est eiusmodi cogitatio, qua servus Dominum suum neget. 5. Videte ergo vos, qui haec cogitatis, ne forte haec mens permaneat in cordibus vestris et Deo moriamini. Vos autem, qui patimini propter nomen, Deum glorificare debetis, quod vos dignos existimavit Deus, ut hoc nomen feratis et omnia peccata vestra sanentur. 6. Beatos igitur vos praedicate; sed magnum opus vos fecisse putate, si quis vestrum propter Deum passus fuerit. Vitam Dominus vobis donat, et non intellegitis; delicta enim vestra gravia facta sunt, et nisi passi essetis propter nomen Domini, propter peccata vestra mortui essetis Deo. 7. Haec vobis dico, qui dubitatis de negatione aut confessione: confitemini vos habere Dominum, ne negantes tradamini in vincula. 8. Si gentes servos suos puniunt, si quis dominum suum negaverit, quid putatis vobis facturum esse Dominum, qui universorum habet potestatem? Removete ergo de praecordiis vestris has cogitationes, ut in perpetuum vivatis Deo.

29. De duodecimo autem monte candido qui crediderunt, huiusmodi sunt: sicut parvuli infantes sunt, quibus nulla malitia ascendit in corde quique non cognoverunt, quid sit malitia, sed semper in sinceritate permanserunt. 2. Tales igitur sine haesitatione habitabunt in regno Dei, quia in nulla re mandata Dei maculaverunt, sed cum sinceritate omnes dies vitae suae in eadem mente permanserunt. 3. Quicumque ergo permanseritis, inquit, et fueritis sicut infantes, nequitiam non habentes, omnibus ante memoratis gloriosiores eritis; omnes enim infantes gloriosi sunt apud Deum et primi apud eum. Beati igitur vos, quicumque malitiam a vobis removeritis, innocentiam vero indueritis; primi omnium vivetis Deo. 4. Postquam

mas verbum modo intransitivo usurpasse videtur. Alia huius usus exempla desunt.

7. *παρ. εἰς δεσμωτήριον*] Cf. Matth. 5, 25; 23, 2. Luc. 12, 58.

8. *ὑμῖν* c. L A: *ἡμῶν* G

29, 1. *νήπια βρέφη*] Cf. c. 24, 3. Mand. II, 1. I Petr. 2, 2. — *οὐδ. κακία*] Cf. Vis. III c. 5, 4.

2. *κατοικήσουσιν* c. L[1]: *-κοῦσιν* G L[2], om A

3. *πάντων* c. L A: praem *καὶ* G — *ἔσ. ὡς τ. βρέφη*] Cf. Mand. II, 1. Matth. 18, 3; 19, 4. — *πρῶτα*] In Sim. VIII Hermas martyribus primas partes tribuit.

4. Cf. c. 6, 5—8; c. 9, 1—4.

συντελέσαι αὐτὸν τὰς παραβολὰς τῶν ὀρέων λέγω αὐτῷ· Κύριε, νῦν μοι δήλωσον περὶ τῶν λίθων τῶν ἠρμένων ἐκ τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθειμένων ἀντὶ τῶν λίθων τῶν ἠρμένων [ἐκ] τοῦ πύργου, καὶ τῶν στρογγύλων τῶν τεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομήν, καὶ τῶν ἔτι στρογγύλων ὄντων.

30. Ἄκουε, φησί, καὶ περὶ τούτων πάντων. Οἱ λίθοι οἱ ἐκ τοῦ [πεδί]ου ἠρμένοι καὶ τεθειμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀντὶ τῶν ἀποβεβλημένων, αἱ ῥίζαι εἰσὶ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ τούτου. 2. Ἐπεὶ οὖν οἱ πιστεύσαντες ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ πάντες ἄκακοι εὑρέθησαν, ἐκέλευσεν ὁ κύριος τοῦ πύργου τούτους ἐκ [τῶν ῥιζῶν] τοῦ ὄρους τούτου βληθῆναι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου· ἔγνω γάρ, ὅτι, ἐὰν ἀπέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου οἱ λίθοι οὗτοι, διαμενοῦσι λαμπροὶ καὶ οὐδεὶς αὐτῶν μελανήσει. 3. Quodsi de ceteris montibus adiecisset, necesse habuisset rursus visitare eam turrem atque purgare. Hi autem omnes candidi inventi sunt, qui crediderunt et qui credituri sunt; ex eodem enim genere sunt. Felix hoc genus, quia innocuum est. 4. Audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. Hi omnes de hoc candido monte sunt. Audi autem, quare rotundi sunt reperti. Divitiae suae eos pusillum obscuraverunt a veritate atque obfuscaverunt, a Deo vero nunquam recesserunt nec ullum verbum malum processit de ore eorum, sed omnis aequitas et virtus veritatis. 5. Horum ergo mentem cum vidisset Dominus, posse eos veritati favere, bonos quoque permanere, iussit opes eorum circumcidi, non enim in totum eorum tolli, ut possint aliquid boni facere de eo, quod eis relictum est, et vivent Deo, quoniam ex bono genere sunt. Ideo ergo pusillum circumcisi sunt et positi sunt in structuram turris huius.

30, 1. *τ. λευκοῦ τ.*] sc. montis duodecimi, cuius ad radices lapides de campo allati siti erant. Significant lapides isti homines natura bonos; cf. c. 31, 1. 2. Zahn l. c. p. 239 -241 conicit, in persecutione ultima multos a fide lapsos, sed eodem fere tempore, libro nondum scripto, multos quoque ad Christum conversos esse, ita ut illorum locum obtinuisse viderentur; hos autem esse lapides de campo allatos.

2. *τ. ῥιζῶν* c. L (A): om G | *μελανήσει (-νίσει)*: hic desinit tertium codicis Lipsiensis folium (cf. c. 14, 5 not.), conspicuis post *μελ.* fere literis *ε.. δέ*. Versio latina, quae inde ab hoc loco usque ad finem loco

similitudinum explanationem finivit, dico ei: Domine, nunc mihi demonstra de lapidibus, qui de campo sublati et in structura positi sunt loco lapidum e turri sublatorum, et de rotundis, qui in structura positi sunt, et de illis, qui adhuc rotundi sunt.

30. Audi, inquit, et de his omnibus. Lapides, qui de campo sublati et in structura turris positi sunt eorum loco, qui reprobati erant, radices sunt montis huius candidi. 2. Postquam igitur qui de monte candido crediderunt, omnes innocentes sunt inventi, iussit dominus turris hos, qui de radice montis istius erant, in structura turris collocari; scivit enim, si in structuram turris iverint lapides isti, eos candidos permansuros nec quemquam eorum nigrum evasurum esse. 3. Illi autem, qui ex ceteris montibus impositi fuissent in structuram, necessario desideravissent, ut iterum extrueret turrim et visitaret eam. Et hi omnes, qui albi sunt, in novo lumine sunt et lumen. Qui crediderunt et qui credituri sunt, idem genus sunt. Et beatum illud genus, quia simplices sunt. 4. Audi nunc et de illis lapidibus rotundis et albis, et ii omnes e monte sunt. Et dixi ei: Quapropter rotundi inventi sunt? Et dixit mihi: Audi; etenim valde absconditerunt se ex structura, sed Dominum non deserebant et verbum malum non exibat ex oribus eorum, sed omne bonum et iustum et verum. 5. Et cum Dominus corda eorum vidit, quod possent iusti fieri, quia beati erant e natura ipsorum, iussit eos removeri ab opibus suis, nec tamen prorsus removeri, ut ex reliquiis suis, quae relictae essent, benefacerent et viverent Domino, quia e beato genere essent. Et idcirco pusillum circumciderunt eos et imposuerunt eos in structuram turris.

textus graeci exhibetur, est vulgata quae dicitur (L[1]), a Gebhardt adhibitis sex codicibus emendata. Ubi mutavi, in notis rationem reddidi. Altera versio est aethiopica, ab Antonio d'Abbadie latine reddita. Lectiones versionis Palatinae (L[v]) a versione vulgata divergentes, si quae fuerunt maioris momenti, in notis exscripsi.

3. *adiecisset:* add *in structuram turris* L[2] | *ex eod. en. genere sunt: ex corde enim credunt* L[2] — *ex eod. genere*] i. e. ex genere innocentiae; cf. c. 29.

4. *a ver. atque obfuscaverunt* om

31. Ceteri vero, qui adhuc rotundi remanserunt neque aptati sunt in eam structuram, quia nondum acceperunt sigillum, repositi sunt suo loco; valde enim rotundi reperti sunt. 2. Oportet autem circumcidi hoc saeculum ab illis et vanitates opum suarum, et tunc convenient in Dei regnum. Necesse est enim eos *intrare in Dei regnum*; hoc enim genus innocuum benedixit Dominus. Ex hoc ergo genere non intercidet quisquam. Etenim licet quis eorum temptatus a nequissimo diabolo aliquid deliquerit, cito recurret ad Dominum suum. 3. Felices vos iudico omnes, ego nuntius paenitentiae, quicumque estis innocentes sicut infantes, quoniam pars vestra bona est et honorata apud Deum. 4. Dico autem omnibus vobis, quicumque sigillum hoc accepistis, simplicitatem habere neque offensarum memores esse neque in malitia vestra permanere aut in memoria offensarum amaritudinis, in unum quemque spiritum fieri et has malas scissuras permediare ac tollere a vobis, ut Dominus pecorum gaudeat de his. 5. Gaudebit autem, si omnia invenerit sana. Sin autem aliqua ex his dissipata invenerit, vae erit pastoribus. 6. Quodsi ipsi pastores dissipati reperti fuerint, quid respondebunt [pro] pecoribus his? Numquid dicunt a pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore; et magis punietur propter mendacium suum. Et ego sum pastor, et validissime oportet me de vobis reddere rationem.

L[2] — Cf. Vis. III c. 6, 5—7. Sim. VIII c. 10, 3.

31, 1. *aptati*] Cf. c. 9, 4.

2. *innoc. benedixit*: *probavit* L[2] — *circumcidi*] i. e. ipsos a mundo seu mundum ab ipsis disiungi oportet. H. — *convenient etc.*] i. e. apti erunt (ἁρμόσουσιν cf. Vis. III c. 7, 5. 6 etc.). Cf. Luc. 9. 62: οὐδεὶς . . βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. — *necesse etc.*] Cf. c. 9, 2. 3.

3. Cf. c. 29, 1. 3.

4. *sigillum*: add *filii Dei* L[2] | *ut Dominus — de his*: *ut si Dominus pecorum venerit, gaudeat* L[2] — *simplicitatem — tollere a vobis*] Exscripsit hunc locum Antiochus Mon. hom. 94 ed. Migne 1719: καλόν ἐστιν κρατεῖν τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἀκακίαν καὶ εἶναι ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ εἶναι μνησικάκους μήτε παρανόμους (l. μηδὲ παραμόνους, Hg) τῇ κακίᾳ, ἀλλ᾽ ἀποθέσθαι τὰς κακίας καὶ τὰς πονηρίας καὶ τὰς πικρίας τὰς παρανόμους (παραμόνους Hg) καὶ γενέσθαι ἓν πνεῦμα καὶ τὰ σχήματα (σχίσματα Hg) τὰ πονηρὰ ἀνατρέψαι.

31. Illi autem lapides rotundi, qui nunquam apti fuerunt in structuram, quia sigillum eius non receperant, idcirco restituti sunt in (pristinum) locum eorum, quia valde rotundi erant. 2. Sed oportet illos derelinquere hoc saeculum et divitias suas; et tunc apti erunt in regnum Domini, quia benedixit Dominus huic generi simplici, nec est, qui intercidat ex iis. Licet eos seduxerit malitia Satanae et peccaverint, cito convertentur ad Dominum. 3. Sed beatos praedico vos, ego angelus paenitentiae, vos omnes, qui simplices estis sicut infantes, quoniam bona est pars vestra et honorata apud Dominum. 4. Praecipio vobis, qui sigillum filii Domini habetis, ut conservetis simplicitatem nec portetis cupidinem ultionis nec sitis protervi in nequitia vestra. Relinquite ergo vindictae studium et amarum peccatum et estote in uno spiritu et sanate scissuras vestras (eas removentes) a vobis. Quando venerit Dominus ovium, gaudebit de vobis, 5. et exsultabit, sed tantum, si omnia sana invenerit nec ullus e vobis interciderit. Vae vobis, pastores. 6. Si autem ipsi pastores dicunt possessori gregis, ab ovibus se prostratos esse, non creditur, quia incredibile est, ovem interficere pastorem. Si autem non, eos, qui mentiti sunt, punient. Ego quoque pastor sum, et diligenter oportet me rationem reddere de vobis.

— *ut Dominus — rationem reddere* v. 6] Cf. Antioch. hom. 122 ed. Migne p. 1815: *ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κύριος τῶν προβάτων, χαρῇ ἐπ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. Χαρήσεται δέ, ἐὰν πάντα ὑγιῆ εὑρεθῇ καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν δὲ εὑρεθῇ τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ποιμένες εὑρεθῶσιν διαπεπτωκότες, τί ἐροῦσιν τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου; Ὅτι ἀπὸ τῶν προβάτων διέπεσαν; Οὐ πιστευθήσονται· ἄπιστον γὰρ πρᾶγμά ἐστιν, ποιμένα ὑπὲρ* (l. *ὑπὸ*) *προβάτων παθεῖν τι. Μᾶλλον δὲ κολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. Εἰδότες οὖν, ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ, κτλ.* — *pecorum*] Cf. Sim. VI. Ioann. 10.

5. *vae erit past.* om L[2] — *vae — mendacium suum* v. 6] Exstant haec in homilia Anonymi *de aleatoribus* (Opp. Cypr. ed. Hartel III 93 sq.): *Dicit enim scriptura divina: Vae erit* etc. Auctor homiliae versionem vulgatam paene ad verbum transscripsit.

6. *respondebunt — his: ei respondebitur* L[2] — *dissipati*] Cf. Matth. 26, 31. Marc. 14, 27.

32. Remediate ergo vos, dum adhuc turris aedificatur. 2. Dominus habitat in viris amantibus pacem; ei enimvero pax cara est; a litigiosis vero et perditis malitiae longe abest. Reddite igitur ei spiritum integrum, sicut accepistis. 3. Si enim dederis fulloni vestimentum novum integrum idque integrum iterum vis recipere, fullo autem scissum tibi illud reddet, recipies illud? Nonne statim scandescis et eum convicio persequeris, dicens: Vestimentum integrum tibi dedi; quare scidisti illud et inutile redegisti? Et propter scissuram, quam in eo fecisti, in usu esse non potest. Nonne haec omnia verba dices fulloni ergo et de scissura, quam in vestimento tuo fecerit? 4. Si sic igitur tu doles de vestimento tuo et quereris, quod non illud integrum recipias, quid putas Dominum tibi facturum, qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem redegisti, ita ut in nullo usu esse possit domino suo? Inutilis enim esse coepit usus eius, cum sit corruptus a te. Nonne igitur dominus spiritus eius propter hoc factum tuum [morte te] adficiet? 5. Plane, inquam, omnes eos, quoscumque invenerit in memoria offensarum permanere, adficiet. Clementiam, inquit, eius calcare nolite, sed potius honorificate eum, quod tam patiens est ad delicta vestra et non est sicut vos. Agite enim paenitentiam utilem vobis.

33. Haec omnia, quae supra scripta sunt, ego pastor nuntius paenitentiae ostendi et locutus sum Dei servis. Si credideritis ergo et audieritis verba mea et ambulaveritis in his et correxeritis itinera vestra, vivere poteritis. Sin autem permanseritis in malitia et memoria offensarum, nullus ex huiusmodi vivet Deo. Haec omnia a me dicenda dicta sunt vobis. 2. Ait

32, 2. *abest. Reddite: recedite, et habebitis* L[3] — *reddite etc.*] Cf. v. 4. Mand. III, 1. 2; V, 1. 2. Antiochus hom. 94 hunc versum et sequentes usque ad verba: *corruptus a te* v. 4, cum c. 31, 4 coniunxit. Pergit enim: *ὅπως ὁ κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πᾶσιν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν γάρ τις κναφεῖ δώσῃ ἱμάτιον καινὸν καὶ ὑγιὲς καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφεὺς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδώσει· ἆρα λήψεται αὐτό; Οὐχὶ μαχήσεται καὶ ὑβρίσει λέγων αὐτῷ· Ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα· διὰ τί αὐτὸ ἔσχισας καὶ πεποίηκας ἄχρηστον; Εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖταί τις καὶ μάχεται, ὅτι*

32. Sanate igitur vosmet ipsos, quamdiu adhuc structura turris fit. 2. Nam etiam Dominus in virtute et pace habitationem facit, quia pacem diligit eamque procul a scelestis removet. Nam a Domino accipietis spiritum sanctum. 3. Cum fulloni dederint vestem incolumem et salvam et solidam, et deinde velis ab eo repetere vestem, fullo autem scissam vestem tibi reddiderit, accipies illam vestem a fullone? Nonne litem habebis cum eo et conviciaberis ei et dices: Vestem salvam dedi tibi; quare scidisti eam et inutilem fecisti? Nec proderit iam quicquam, quia eam scidisti. Nonne talia [dices] fulloni, quia scidit tibi vestem tuam? 4. Et cum tu sic maeres et litem habes, quia salvam non reddidit tibi vestem tuam, quid igitur putas facturum tibi Dominum, qui salvum dedit tibi spiritum, tu autem eum fecisti prorsus inutilem domino eius, et inutilis est apud te, quia eum non conservasti? Quomodo dominus spiritus subito propter hoc factum, quod fecisti, te interficere debebat? 5. Et dixi ei: Utique, interficiet omnes, quos invenerit portantes cupidinem ultionis, cum venerit. Cavete igitur, ne abnegetis multam misericordiam eius; sed potius ei gratias agite, quia ita patiens fuit erga vos ob peccata vestra nec fuit sicut vos. Agite igitur paenitentiam, quia bona est vobis.

33. Haec igitur omnia prius scripta sunt. Et ego pastor, angelus paenitentiae, ea ostendi et locutus sum servo Domini. Et si credideritis et audiveritis verbum meum et ambulaveritis in illo et correxeritis vias vestras, poteritis vivere. Sin autem permanseritis in dolo, vindictae studium gerentes, nemo e vobis vivet Domino. Haec omnia locutus sum vobis propter vos.

οὐκ ἀπείληφεν ὑγιὲς τὸ ἱμάτιον, τί δοκοῦμεν ἡμεῖς παθεῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου, τὸ πνεῦμα λαβόντες ὑγιὲς καὶ τοῦτο λυπήσαντες καὶ ἀχρειώσαντες, μὴ ἐν σεμνότητι πολιτευσάμενοι; Καὶ εἰς οὐδεμίαν χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ κυρίῳ ἑαυτοῦ· ἡ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὑφ' ἡμῶν κατεφθάρη.

4. ***morte te*** inseruit Gh coll L[2] *(tradet te morti)* A

5. *calcare*] Cf. Hebr. 10, 29.

33, 1. *scripta sunt*: add *servanda mandat, ut iam agatis paenitentiam* L[2] — *haec omnia*] sc. Mandata et Similitudines.

2. *quod expl. formas*: *quos replevimus* L[2] — *forma lap.*] Cf. c. 10, 1. 2.

mihi ipse pastor: Omnia a me interrogasti? Et dixi: Ita, domine. Quare ergo non interrogasti me de forma lapidum in structura repositorum, quod explevimus formas? Et dixi: Oblitus sum, domine. 3. Audi nunc, inquit, de illis. Hi sunt qui nunc mandata mea audierunt et ex totis praecordiis egerunt paenitentiam. Cumque vidisset Dominus bonam atque puram esse paenitentiam eorum et posse eos in ea permanere, iussit priora peccata eorum deleri. Hae enim formae peccata erant eorum, et exaequata sunt, ne apparerent.

Similitudo X.

1. Postquam perscripseram librum hunc, venit nuntius ille, qui me tradiderat huic pastori, in domum, in qua eram, et consedit supra lectum, et adstitit ad dexteram hic pastor. Deinde vocavit me et haec mihi dixit: 2. Tradidi te, inquit, et domum tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis. Ita, inquam, domine. Si vis ergo protegi, inquit, ab omni vexatione et ab omni saevitia, successum autem habere in omni opere bono atque verbo et omnem virtutem aequitatis, in mandatis huius ingredere, quae dedi tibi, et poteris dominari omni nequitiae. 3. Custodienti enim tibi mandata huius subiecta erit omnis cupiditas et dulcedo saeculi huius, successus vero in omni bono negotio te sequetur. Maturitatem huius et modestiam suscipe in te et dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate apud Dominum et magnae potestatis eum praesidem esse et potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem paenitentiae potestas tributa est. Potensne tibi videtur esse? Sed vos maturitatem huius et verecundiam, quam in vos habet, despicitis.

2. Dico ei: Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, an aliquid extra ordinem fecerim, ex quo eum offenderim.

3. *hae enim — apparerent: et ita deleta sunt et aequata, ne apparerent postea.* Ἀμήν. L[2]

X. Inscr. om L[1]

1, 1. *perscripseram*] Cf. Vis. V, 5. 6. — *nuntius ille etc.*] Filius Dei

2. Deinde dixit mihi pastor: De omnibus me interrogabas? Et dixi ei: Ita, domine. Et dixit mihi: Cur (non) interrogas me, quapropter forma illorum lapidum similitudo eorum, quos imposuerunt in structuram, qui habent perfectionem? Et dixi ei: Oblitus sum, domine. 3. Et dixit mihi: Audi nunc de iis. Hi sunt qui nunc audierunt mandata mea et paenitentiam egerunt toto corde suo. Et cum vidisset Dominus bene eos et pure paenitentiam egisse, ita ut possint permanere in paenitentia sua, iussit aboleri priora peccata eorum, et iussit peccata vestra: ille ipse vidit eos [locus corruptus] et correxit eos, ne apparerent.

Similitudo X.

1. Et postquam haec scripsi in libro, ille qui pastori me tradiderat angelus venit domum, ubi eram sedens in lecto, et adstitit a dextra eius ille pastor. Et vocavit me et dixit mihi hoc verbum: 2. Dedi te pastori, ut custodiat et te et domum tuam. Et dixi ei: Ita, domine. Et dixit mihi: Si vis eum te custodire ab afflictione et ab omni malo, recte dirige animum tuum in omni opere bono et in omni verbo iustitiae bono et ambula in mandatis eius, quae mandavi, et poteris invenire omnem iustitiam. 3. Et si observaveris mandata eius, subicies omnem concupiscentiam et omne delictum huius mundi et eris perfectus in omni opere bono. Et glorifica mansuetudinem eius et iustitiam et dic omnibus, gloriam et magnificentiam esse apud Dominum, et eum magnam vim et potestatem habere nec quicquam ei impossibile esse in omni opere eius in toto mundo. Et huic soli data est potestas paenitentiae. Et scito, nihil ei esse impossibile. Vos autem ludibrio habetis mansuetudinem eius, quia reveretur vos.

2. Et dixi ei: Ex quo intravit in domum meam, *anne aliquid mali feci illi, quo ei aegritudinem afferrem? 2. Et dixit

ipse nunc Hermae apparet; cf. Vis. V, 2.

2. *et poteris* — *nequitiae* om L²

3. *maturitatem*] = τὴν σεμνότητα. — *huius*] sc. pastoris tui.

2, 2. *Dominum*] i. e. Deum pa-

2. Et ego, inquit, scio nihil extra ordinem fecisse te neque esse facturum. Et ideo haec loquor tecum, ut perseveres. Bene enim de te hic apud me existimavit. Tu autem ceteris haec verba dices, ut et illi, qui egerunt aut acturi sunt paenitentiam, eadem quae tu sentiant et hic apud me de his bene interpretetur et ego apud Dominum. 3. Et ego, inquam, domine, omni homini indica magnalia Domini: spero autem, quia omnes, qui antea peccaverunt, si haec audiant, libenter acturi sunt paenitentiam, vitam recuperantes. 4. Permane ergo, inquit, in hoc ministerio et consumma illud. Quicumque autem mandata huius efficiunt, habebunt vitam, et hic apud Dominum magnum honorem. Quicumque vero huius mandata non servant, fugiunt a sua vita et aversantur illum; [hic autem apud Deum habet honorem suum. Quicunque ergo contemnent eum] nec mandata eius sequuntur, morti se tradunt et unusquisque eorum reus fit sanguinis sui. Tibi autem dico, ut servias mandatis his, et remedium peccatorum habebis.

3. Misi autem tibi has virgines, ut habitent tecum; vidi enim eas affabiles tibi esse. Habes ergo eas adiutrices, quo magis possis huius mandata servare; non potest enim fieri, ut sine his virginibus haec mandata serventur. Video autem eas libenter esse tecum. Sed ego praecipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. 2. Tu tantum communda domum tuam; in munda enim domo libenter habitabunt; mundae enim sunt atque castae et industriae et omnes habentes gratiam apud Dominum. Igitur si habuerint domum tuam puram, tecum permanebunt; sin autem pusillum aliquid inquinationis acciderit, protinus a domo tua recedent. Hae enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem. 3. Dico ei: Spero me, domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter habitent semper. Et sicut hic, cui me tradidisti, nihil de me

trem; filius Dei enim loquitur.
3. *quia*: addidi c. L[2]: *eos* codd praeter unum, qui et hanc vocem omisit.

4. *aversantur* em Hg: *adversus* codd | *hic — contemnent eum* c. L[2] coll A: om L[1] haud dubie propter homoeotel. (pro *contemnent eum* enim

mihi: Scito, si quid mali feceris, ne facias id amplius! Propterea dixi tibi hoc verbum, ut patiens sis. Et ille mihi de te locutus est. Tu autem verba reliqua nuntia, ut etiam ceteri, qui paenitentiam egerunt et qui acturi sunt, idem cogitent sicut tu, eodem modo, quo tu mihi locutus es, et ego quoque loquar Domino. 3. Et dixi ei: Assentior, domine. Sicut edocuisti me, edocebo magnalia Domini omnes homines. Confido autem, omnes, qui audiverunt, qui antea crediderunt, paenitententiam acturos esse gaudentes et vivos futuros esse. 4. Et dixit mihi: Permane igitur in hac cogitatione et perfice eam. Et omnes, qui observabunt mandata huius, assequentur vitam. Talis autem magnus et honoratus est apud Dominum. Ii autem, qui mandata eius non observaverint, non habebunt vitam; et spernunt hunc. Ille quidem honoratus est apud Dominum; qui autem eum spernunt nec mandata eius observant, tradunt semet ipsos morti; et suppliciis dabit animas eorum. Tibi autem dico: subditus esto his mandatis, et ignoscet tibi priora peccata tua.

3. Et misi tibi ut habitent tecum virgines, quia vidi te ab iis custoditum et adiutum, ut posses observare mandata huius. Non enim est possibile observare mandata nisi mandato huius [?]. Video enim illas libenter tecum habitare. Et ego quoque praecipiam, ne unquam a domo tua recedant. 2. Tu autem communda domum tuam; nam in domo pura libenter habitant. Purae enim sunt et bonae et iustae et habent gratiam apud Dominum. Et simul atque invenerint puram domum tuam, permanebunt apud te; si autem paululum immunda fuerit aliqua re, protinus derelinquent domum tuam. Nam omnino non desiderant impuritatem illae virgines. 3. Et dixi ei: Confido, domine, me placiturum iis, ut laetantes habitent in domo mea semper; sicut ille, cui me tradidisti, nihil habet, quo increpet me, sic illae nihil habebunt, quo increpent me.

habuisse videtur *aversantur* vel *aspernantur illum*) *morti* c. L[2] A: praem *sed* L[1] | *peccatorum*: praem *priorum* L[2] cf. A

7 8, 1. *has virgines*] Cf. Sim IX c. 10. 11. 15.
2. *domum tuam*] Cf. Vis. I c. 3, 1; II c. 2, 2.

queritur, ita neque illae querentur. 4. Ait ad pastorem illum: Video, inquit, servum Dei velle vivere et custoditurum haec mandata et virgines has habitatione munda collocaturum. 5. Haec cum dixisset, iterum pastori illi me tradidit et vocavit eas virgines et dixit ad eas: Quoniam video vos libenter in domo huius habitare, commendo eum vobis et domum eius, ut a domo eius non recedatis omnino. Illae vero haec verba libenter audierunt.

4. Ait deinde mihi: Viriliter in ministerio hoc conversare, omni homini indica magnalia Domini, et habebis gratiam in hoc ministerio. Quicumque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet et felix erit in vita sua; quicumque vero neglexerit, non vivet et erit infelix in vita sua. 2. Dic omnibus, ut non cessent, quicumque recte facere possunt; bona opera exercere utile est illis. Dico autem, omnem hominem de incommodis eripi oportere. Et is enim, qui eget et in cotidiana vita patitur incommoda, in magno tormento est ac necessitate. 3. Qui igitur huiusmodi animam eripit de necessitate, magnum gaudium sibi adquirit. Is enim, qui huiusmodi vexatur incommodo, pari tormento cruciatur atque torquet se qui in vincula est. Multi enim propter huiusmodi calamitates, cum eas sufferre non possunt, mortem sibi adducunt. Qui novit igitur calamitatem huiusmodi hominis et non eripit eum, magnum peccatum admittit et reus fit sanguinis eius. 4. Facite igitur opera bona, quicumque accepistis a Domino, ne, dum tardatis facere, consummetur structura turris. Propter vos enim intermissum est opus aedificationis eius. Nisi festinetis igitur facere recte, consummabitur turris et excludemini. 5. Postquam vero locutus est mecum, surrexit de lecto et apprehenso pastore et virginibus abiit, dicens autem mihi, remissurum se pastorem illum et virgines in domum meam.

4. *servum Dei velle vivere et*: *hunc* L[2]

4, 1. *mihi*: add *ille pastor* L[2] — *ait*] sc. nuntius ille (c. 1, 1) vel filius Dei.

2. *et* p. *eget* et *patitur incommoda* om L[2] — Commendat H. eleemosynam; cf. v. 3. Mand. VIII, 10. Sim. I, 8; II, 5; V c. 3, 7; VIII c. 10, 3; IX c. 30, 5.

4. Et dixit pastori: Scio, vitam velle servum Domini et servaturum esse haec mandata et virginibus placiturum in puritate. 5. Et postquam rursus tradidit me, virgines vocavit et dixit iis: Quoniam gratum esse vobis habitare in domo huius vidi, ecce committo vobis et eum et domum eius, ne unquam secedatis a domo eius. Et cum audiverunt hoc verbum illae virgines, laetatae sunt.

4. Et dixit mihi ille angelus: Firma temet in hoc opere et dic omnibus hominibus magnalia Domini; habes enim gratiam in hoc opere. Et quicunque ambulabit in his mandatis, vivet et beatus erit in vita sua; qui autem neglexerit ea, non vivet et erit miserabilis in vita sua. 2. Et dic omnibus, ut possint bonum facere; semper faciant bonum, quia eos decet. Ego autem dico omnibus hominibus, ut a vexatione salventur. Etiam is, qui inops est angustia pressus in rebus ad vitam necessariis, magno in supplicio et cruciatu est. 3. Quae anima cum salva facta fuerit, magnum gaudium ei parabis eo, quod eam salvavit. Nam par est afflictio eorum, qui ita se habent, cum iis, qui in vinculis sunt. Multi enim cum non possint perferre, supplicia afferunt sibimet ipsis. Qui autem novit afflictionem eius, qui ita se habet, nec salvat eum, magnum peccatum admittit et fit occisor eius. 4. Facite igitur bonum, ut mercedem accipiatis a Domino; sin morati fueritis facere bonum, consummabitur structura turris, et vos exclusi eritis e structura et alia turris non aedificata est; propter vos enim intermisit structuram turris. Sin non festinaveritis facere bonum, consummabitur structura turris et excludemini cum bonis (operibus) vestris. 5. Quae cum dixisset mihi, surrexit e lecto et dixit mihi [locus corruptus] illi pastori et illis virginibus et abiit. Deinde dixit mihi, se pastorem et virgines in domum meam missurum esse in saecula saeculorum. Amen.

3. ***in vincula est***] Cf. Rönsch, Itala 1869 (ed. II 1875) p. 410 sq.

4. ***structura turris***: add ***et vos de structura reprobemini***: *Iam alia turris non aedificatur* L[2] cf. A | ***et excludemini*** om L[2] — *consummetur*] Cf. Vis. III c. 4, 2; c. 5, 5. Sim. IX c. 5, 1.

5. ***domum meam***: add ἀμήν L[2], cf. A.

Index
locorum Sacrae Scripturae et librorum apocryphorum[1]).

Barnabae epistula.

1) Ubi signum * prostat, aut locus S. Scripturae disertis verbis allegatur aut locus patrum apostolicorum ad locum biblicum tam prope accedit, ut mihi aeque atque ille literis mutatis exprimendus esse visus sit.

Clementis epistula I.

Clementis epistula II.

S. Ignatii epistulae.

S. Polycarpi epistula.

Martyrium Polycarpi.

Epistula ad Diognetum.

Pastor Hermae.

Index vocabulorum memorabilium.

Barnabae epistula.

Clementis epistula I.

Clementis epistula II.

S. Ignatii epistulae et Martyrium [1]).

1) E = Eph. M = Magn. T = Trall. R = Rom. Ph = Philad. S = Smyrn. P = Polyc. A = Martyrium. in. = inscriptio.

S. Polycarpi epistula et Martyrium [1]).

1) Numeri puri ad epistulam referendi sunt. Litera M significat Martyrium.

Epistula ad Diognetum.

Pastor Hermae.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

1. IN PROLEGOMENIS.

In p. I lin. 17 pro ***suspicari licet*** lege ***nonnulli suspicati sunt.***
— p. XLI linea infima deleatur comma post *Herbst.*

2. IN TEXTU ET IN NOTIS.

In p. 2 not. 2 post ἔμφυτον adde: Cf. Const. ap. VIII c. 12 (Clericus, Patr. apost. 1724 I 405): *νόμον δέδωκας αὐτῷ* (sc. *τῷ ἀνθρώπῳ*) *ἔμφυτον, ὅπως οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα τῆς θεογνωσίας.*
— p. 12 not. 12 adde: *κομιεῖται*] Cf. Col. 3, 25.
— p. 28 not. 5 pro *Ier. 4, 3* lege *Ier. 4, 3. 4.*
— p. 31. 33 Barn. 10, 4 pro ***non sibi*** lege ***sibi non.***
— p. 33 not. 7 pro *aqud* lege *apud.*
— p. 41 not. 10 pro *Matth. 22, 23. 24* lege *Matth. 22, 43. 44.*
— p. 52 not. 1 c. 18 adde: *ὁδοὶ δύο*] Cf. Testam. XII patr. X c. 1.
— p. 61 not. 3 adde: *ἐν τοῖς νόμοις τοῦ θεοῦ ἐπορεύεσθε*] Cf. Dan. 9, 10.
— p. 62 not. 3 pro *Tit. 2, 2* lege *Tit. 2, 4.*
— p. 70 not. 2 adde: *τὰς κενὰς καὶ ματαίας φρ.*] Cf. Os. 12, 1.
— p. 96 c. 28, 4 pro ἤ lege ἥ.
— p. 96 sq. c. 30, 1 pro ἀγιασμοῦ lege ἁγιασμοῦ.
— p. 134 not. 2 c. 58 post *ζῇ κτλ.* adde: Simile iuramentum legitur in Ascensione Iesaiae c. 3, 13, quam O. Gebhardt nuperrime e codice Parisiensi publicavit (*Zeitschrift f. wiss. Theologie* ed. Hilgenfeld 1878 p. 330—353). Dicit enim propheta: *ζῇ γὰρ κύριος ὁ θεός μου καὶ ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ λαλοῦν ἐν ἐμοί, ὅτι κτλ.*
— p. 158 not. 2 adde: *τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω κτλ.*] Cf. Act. Phil. c. 34 (Act. apost. apocr. ed. Tischendorf p. 90), ubi hoc effatum Domini allegatur: *ἐὰν μὴ ποιήσητε ὑμῶν τὰ κάτω εἰς τὰ ἄνω καὶ τὰ ἀριστερὰ εἰς τὰ δεξιά, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν μου.*
— p. 194 c. 6, 2 pro *Χσιστῷ* lege *Χριστῷ.*

In p. 194 c. 6, 2 et p. 200 c. 13, 2 pro *ἐπισ-κόπῳ* dirime *ἐπι-σκόπῳ*.
— p. 224 inscr. pro *Θεφόρος* lege *Θεοφόρος*.
— p. 247 not. 2 post *φρόνιμος κτλ.* lege: Matth. 10, 16. Sensus est: constans etc.
— p. 274 c. 7, 6 pro *φευδοδιδασκαλίας* lege *ψευδοδιδασκαλίας*.
— p. 330 not. 5 adde: *ὅρια πατέρων*] Cf. Prov. 22, 28: *μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου*. Clem. ad virg. II c. 15: ***hi sunt limites, quos non mutant, qui recte in Domino conversantur.***
— p. 330 not. 1 c. 12 adde: *παράδεισος τρυφῆς*] Cf. Const. ap. VIII c. 12 (Clericus, Patr. apost. 1724 I 405).
— p. 341 not. 2 pro *πολυευσπλαγνία* (Sim. IX c. 6, 1) lege *πολυευσπλαγχνία* (Sim. VIII c. 6, 1).
— p. 342 not. 4 post *ἰσχυρῷ ῥήματι* adde: cf. Sap. 18, 15. Hebr. 1, 3.
— p. 344 not. 2 post *δοξάζειν κτλ.* adde: Mal. 1, 11.
— p. 362 sq. not. 4 adde: *οὐχ εὑρέθη*] Peccata quidem isti devitaverunt, operum autem bonorum non fuerunt studiosi. Cf. Sim. IX c. 29, 1. 3.
— p. 366 not. 2 adde: *ἀποστάντες θεοῦ ζῶντος*] Cf. Hebr. 3, 12.
— p. 366 not. 3 post *πορεύονται κτλ.* adde: cf. Ier. 3, 17; 7, 24; 9, 14; 16, 12. II Petr. 2, 10; 3, 3. Iud. 7. 16. 18.
— p. 389 not. 2 Mand. II post *ζήσῃ τῷ θεῷ* adde: cf. Prov. 14, 27: *πρόσταγμα κυρίου πηγὴ ζωῆς*.
— p. 420 not. 5 adde: *οἱ ἀμπελῶνες . . . χερσοῦνται*] Cf. Prov. 24, 30. 31.
— p. 423 not. pro *ὡς ἐπ* lege *ὡς ἐπί*.
— p. 430 not. Mand. XII pro 4, 6. 7 in fine notae lege 6, 2. 3.
— p. 481 c. 1, 16. 17 pro ***virgas aridas*** lege ***virgas virides***.
— p. 500 v. 9 pro *θανατώθη* lege *θανατώδη*.